Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 4

Hugo de Groot

editie B.L. Meulenbroek

bron
Hugo de Groot, *Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 4* (ed. B.L. Meulenbroek). Martinus Nijhoff, Den Haag 1964

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/groo001brie04_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

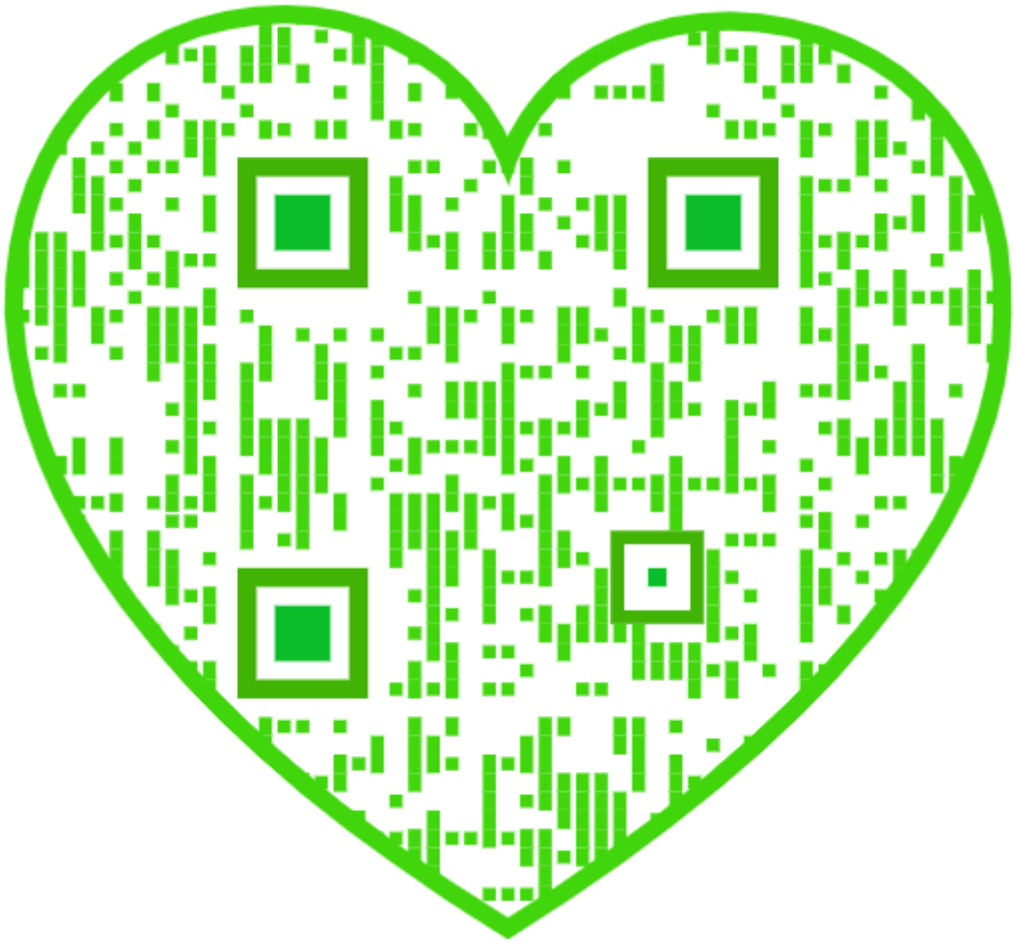

Ter inleiding

Op 24 januari 1961 ontviel ons door de dood Prof. Jhr. Mr. W.J.M. van Eysinga, bijna gelijktijdig met het verschijnen van het derde deel van deze uitgave, zodat het mij niet meer mogelijk was in de inleiding op dat deel van zijn heengaan melding te maken.

Zo wilde het dus levens beloop, dat hij, wiens grote liefde voor Grotius, uitgebreide kennis en nimmer verflauwende belangstelling mij - zoals ik toen schreef - een grote steun en sterke stimulans geweest waren, zelf niet meer het boek ter hand mocht nemen, in de totstandkoming waarvan hij zulk een belangrijk aandeel had gehad.

Ik heb zijn dood als een persoonlijk verlies ervaren.

De Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën heeft in de plaats van Prof. Van Eysinga Prof. Dr. F.L.R. Sassen te 's-Gravenhage aangewezen als wetenschappelijk toezichthouder.

Kon ik bij het verschijnen van deel III reeds gewagen van zijn steun en stuwende belangstelling, thans bij het verschijnen van het vierde deel heb ik alle reden mijn dankbaarheid uit te spreken voor de grote hulpvaardigheid, waarmede hij mijn arbeid steeds vergezelt.

De Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek verdient voorts onze bijzondere erkentelijkheid. Meer nog dan bij de bewerking van het vorige deel het geval was heb ik bij mijn arbeid aan deel IV mogen ondervinden, hoe efficiënt en onbekrompen Z.W.O. de problemen aanpakt. Dat zo spoedig na het verschijnen van deel III het vierde deel thans voor U ligt en dat de kopij van deel V intussen reeds voor de druk is aangeboden, is op de eerste plaats te danken aan de voortvarendheid van het bestuur van Z.W.O., waarbij ik wederom in het bijzonder de secretaris, tevens directeur van het bureau, J.H. Bannier, met grote waardering vermeld.

Ook nu weer mocht ik in ruime mate de hulp ondervinden van velen in binnen- en buitenland.

Van de meesten hunner heb ik in de inleiding op deel III reeds de namen genoemd. Ik zal die hier nu niet herhalen; zij mogen weten, dat, wanneer ik ook voor de volgende delen weer een beroep op hun kennis en bereidwilligheid doe, dit het beste bewijst, hoezeer ik die kennis hoogschat en die be-

reidwilligheid waardeer. Niettemin verdienen speciaal vermeld te worden Dr. J.J. Poelhekke te Rome, wien geen moeite teveel is, wanneer het erom gaat de Grotiusuitgave te helpen bevorderen; Dr. L. Ph. Rank, wiens speurzin en belezenheid ik in deel III reeds roemen mocht; J. Fox, chartermeester van de Derde Afdeling van het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, die mij onvermoeibaar ter zijde stond - en staat - bij het zoeken naar de oplossing van menig probleem, en Prof. Mr. J.A. Ankum te Wassenaar.

Aan Drs. J.E. Rijnsdorp dank ik enige mij tot dan toe onbekende brieven van en aan Grotius, waaronder no. 1703 dd. 1 december 1631 aan burgemeesteren van Rotterdam.

Eind 1961 kreeg het Rijksarchief in de Provincie Utrecht de beschikking over een gedeelte van het familie-archief Van Boetzelaer - een ander gedeelte berust in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage -, waaronder zich stukken bevinden, die deze familie geërfd heeft van Jhr. G. Graswinckel de Villates en die afkomstig zijn van de familie De Groot. Mevrouw E.P. Polak-De Booy, belast met het inventariseren van deze papieren, deelde mij namens de heer Rijksarchivaris, Dr. A.J. van de Ven, mede, dat zich onder de stukken ook brieven van en aan Grotius bevonden.

Inderdaad bleken 43 brieven en gelegenheidsgedichten van en aan Grotius aanwezig te zijn, voornamelijk uit de jaren 1637-1642. De meeste van deze brieven zijn geschreven door I. Jaski, de brieven áán wie ons uit de editie der *Epistolae quotquot* bekend zijn. Helaas hebben de stukken ernstig door water geleden, doch niettemin kan men spreken van een zeer belangrijke ontdekking.

Een genereus gebaar van Dr. P.J.J. Diermanse van de bibliotheek van het Vredespaleis te 's-Gravenhage maakte een eind aan het merkwaardige feit, dat de bewerker der Briefwisseling van Hugo Grotius zelf niet in het bezit was van het eerste deel dier uitgave.

De gastvrijheid, die ik bijna dagelijks ter Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, en in het bijzonder op de handschriftenafdeling bij Dr. P.J.H. Vermeeren mag ondervinden, heeft deze onvolprezen instelling ik mag wel zeggen tot mijn tweede tehuis gemaakt.

Wederom heb ik bij het samenstellen van de registers gebruik kunnen maken van de bekwame hulp van de heer R.G. Klomp iur. cand., die zijn assistentie overigens niet tot de verzorging van de registers heeft beperkt.

Voor de gevolgde werkwijze, zowel wat betreft de constitutie van de tekst alsook inzake de annotatie, kan ik volstaan met te verwijzen naar hetgeen hierover gezegd wordt in de inleiding op deel III, p. XIII. Ik voeg hieraan het volgende toe. De in sommige brieven van Nicolaes en Johan van Reigersberch aan Maria gerichte postscripta zijn gewoonlijk in de bijlagen opgenomen. In twee gevallen echter, te weten bij de brieven nos. 1419 en 1420 van Johan van Reigersberch, vormen zij zozeer een eenheid met de brief zelf, dat ik gemeend heb geen scheiding te moeten aanbrengen.

Waar verwezen moest worden naar moderne uitgaven van klassieke schrijvers heb ik, daar de Briefwisseling stellig niet op de eerste plaats door classici geraadpleegd zal worden, zoveel mogelijk naar die uitgaven verwezen, die - met behoud van wetenschappelijke waarde - voor niet-classici het best toegankelijk zijn: de edities in The Loeb Classical Library en die van Budé in Les belles Lettres.

Men moet bij een arbeid als de onderhavige, ook al heeft men niet alle problemen opgelost, op een bepaald moment het werk aan een deel durven afsluiten. Zo zal in ieder deel wel op enige plaatsen het *Non Liquet* voorkomen. Maar soms stuit men veel later op de oplossing van wat vroeger niet duidelijk wilde worden.

Zo heb ik de Delftse archivaris Dr. D.P. Oosterbaan op diens gezag de ontdekker genoemd van de als bijlage 12 op p. 465 van deel III afgedrukte brief van Philips IV van Spanje aan de markies van Aytona (zie t.a.p., n.l.). Blijkbaar was noch aan Dr. Oosterbaan (noch ook aan mij!) bekend, dat de bewuste brief al 60 jaren geleden gevonden is door de toenmalige Braziliaanse gezantschapssecretaris te Londen, Sylvino Gurgel de Amaral, die er ook een Franse vertaling van leverde. Brief en vertaling heeft Dr. H.C. Rogge doen afdrukken in *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht* XXIV 1903, p. 352.

Eveneens van enige andere zaken, die in deel III niet of niet geheel juist werden toegelicht, kan thans een betere lezing gegeven worden.

Hierom - en vanwege de nimmer uitroeibare plaag der drukfouten - zal aan ieder deel een lijst van verbeteringen en aanvullingen op het voorgaande deel worden toegevoegd.

In nog een geval, waarin ik teveel op andermans kompas heb gevaren, moet ik bakzeil halen.

In de *Lijst der Uitgegeven en Onuitgegeven Brieven van en aan Hugo Grotius 1626-1645* - die mij overigens ook nu weer van onschatbaar nut is geweest - wordt volgens p.V met de afkorting *Ep. ad Gall.* verwezen naar *H. Grotii Epistolae ad Gallos. Nova editio*. Leipzig en Frankfurt 1684, naar de vierde en laatste druk dus. Eerst nu is mij echter gebleken, dat de bladzijden in de verwijzingen die zijn van de editie van 1650, de tweede druk: *Hugonis Grotii Epistolae ad Gallos Secunda editio, priore auctior & emendatior*. Lvgd. Batav. Ex Officinâ Elseviriorum MDCL. In deel III vindt men deze situatie terug; ik heb dit helaas niet meer tijdig kunnen rechtzetten. Doch ook deze rechtzetting vindt de gebruiker in de *Corrigenda et Addenda* op p. 605 van dit deel.

Ik moet hier nog op enige andere onvolkomenheden in de *Lijst* wijzen. De brief aan Frederik Hendrik, die de *Lijst* op p. 4 onder 1628 plaatst, is van 19 mei 1629 en is dan ook in deel IV opgenomen onder no. 1398. Brief no. 1409 aan N. van Reigersberch is niet van 22 juli, doch van 22 juni 1629;

no. 1410 aan B. Aubéry du Maurier is van 1 juli 1629 en niet van 1 juni; no. 1434 van J. Wtenbogaert is van 8 oktober en niet van 8 september van datzelfde jaar; no. 1556 aan Willem de Groot is waarschijnlijk van november 1630 en niet van 1 oktober; no. 1565 aan S. Episcopius is van 15 december 1630 en niet van de 20ste van die maand; no. 1706 aan N. van Reigersberch is van 5 december 1631 en niet van de 13de. Dat op p. 13 de afkorting Febr. drie regels te laag staat is slechts een drukfout.

Brief no. 1509 aan H. d'Avaux (= Henri de Mesmes) komt in tegenstelling tot het in de *Lijst* vermelde in de *Epistolae ad Gallos* niet voor. Het op maart/april 1630 vermelde briefje aan P. en J. Dupuy is van 1627 en in deel III opgenomen onder no. 1209; het wordt trouwens in de *Lijst* ook al reeds aan het einde van dat jaar vermeld.

Het in de *Lijst* op 30 september 1630 vermelde schrijven aan J. Wtenbogaert (ook Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 319 plaatst het overeenkomstig de datering van Grotius op die datum) bleek mij van 1628 te zijn. Het zal nu - op enige plaatsen verbeterd - t.z.t. een plaats vinden in het supplementdeel; de gebruiker zij dus voorlopig naar Rogge *t.a.p.* verwezen.

De in de *Lijst* op 5 april 1631 vermelde brief aan P. Dupuy is van 1632 en is dus in deel V opgenomen. Daarentegen heb ik gemeend het in de *Lijst* op [jan.] 1632 vermelde schrijven aan de Staten van Holland naar 13 december te moeten verplaatsen (no. 1713); voor de motivering daarvan zie men p. 476 n. 1. Voorts heb ik de in de *Lijst* op juli 1631 vermelde brief aan N. van Reigersberch niet kunnen vinden, terwijl het op 29 december van dat jaar opgegeven schrijven van N. van Reigersberch niet aan Grotius doch aan Maria gericht bleek te zijn en dientengevolge door mij niet is opgenomen.

Brief no. 1710 dd. 13 december 1631 beschouwt de Lijst - in overeenstemming met *De Navorscher* LIII (1903), p. 534 - als aan Willem de Groot gericht. Bij Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 422 komt een practisch gelijkluidend schrijven van dezelfde datum voor, doch gericht aan Nicolaes van Reigersberch (zie no. 1711). Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat hier sprake is van één brief, gericht aan Nicolaes en niet aan Willem. Brief no. 1710 heeft nl. de voor de brieven aan Nicolaes typerende aanhef: ‘Mon frère’ en is in het Nederlands gesteld, terwijl Grotius aan Willem bijna altijd in het latijn schrijft. Het blijft echter mogelijk, dat Grotius én aan zijn broer én aan zijn zwager zijn beklag over de slechte reactie van de overheid op zijn komst hier te lande in dezelfde bewoordingen heeft kenbaar gemaakt. Bovendien kan het bevreemding wekken, dat hij in een (ander) schrijven van dezelfde datum aan Nicolaes (no. 1712) met geen woord van zijn klaagbrief rept. Ik heb daarom beide brieven, de ene als aan Willem, de andere als aan Nicolaes gericht, opgenomen.

Tien brieven zijn nieuw ontdekt en komen dus in de *Lijst* niet voor; het zijn de nos. 1360 aan M. Willemsz. v[an] H[euvel], 1373 van C. Barlaeus, 1382 van S.J. Stephanius, 1388 van Anna Maria von Hohenlohe Langenburg-

Van Solms, 1411 aan J. Wtenbogaert, 1574 aan J. Wtenbogaert, 1642 aan Jac. Hunterus, 1703 aan Burgemeesteren van Rotterdam, 1712 aan N. van Reigersberch en 1722 aan M. Willemsz. v[an] H[euvel]. En om deze weinig boeiende opsomming te besluiten: de brief van Jan van der Stringe dd. 19 januari 1631, waarvan Molhuysen spreekt op p. 157 n. 1 van deel II heb ik niet kunnen ontdekken; hij komt ook niet voor in de *Lijst*.

De uitgave der Epistolae quotquot[1] is voor een zeer groot aantal - met name voor nagenoeg alle aan Willem de Groot gerichte - brieven onze enige bron, omdat de originelen onvindbaar zijn. Zij zijn door mij zonder meer overgenomen; hoogstens werden evidente onjuistheden of drukfouten stilzwijgend verbeterd. Alleen waar de aard van de fout dit wenselijk maakte, heb ik van mijn correctie in een noot verantwoording afgelegd.

Dat deze belangrijke editie bepaald niet vlekkeloos is, blijkt al uit de uitgave der *Clavis epistolarum Hugonis Grotii* van 1763, een aanvulling van passages, die na het afdrukken van de *Epistolae quotquot* daaruit zijn verwijderd, waarbij de betrokken bladzijden werden vervangen door andere; het betreft voornamelijk passages, die handelen over Grotius' zoon Pieter[2]. Het bleek voorts een enkele maal, wanneer een brief behalve in de *Epistolae quotquot* ook nog in een andere brievenverzameling voorkomt en dus vergelijk aant. mogelijk is.

Een voorbeeld van de willekeur, waarmee de uitgevers van de *Epistolae guotquot* soms te werk zijn gegaan, vormen behalve het bovenstaande de brieven nos. 1539 en 1540 dd. resp. 6 en 16 september 1630 aan N.C. Fabry de Peiresc; men zie p. 262 n. 2. Verderop kom ik nog op deze brieven terug.

Dit deel bevat de brieven - 363 in getal, waarvan 98 nog nimmer gepubliceerd - uit de jaren 1629, 1630 en 1631. Deze jaren vertonen nagenoeg hetzelfde beeld als de periode 1626-1628: de ballingschap drukt en het ongeduld groeit. Telkens weer heeft Grotius de gedachten vol van bewonderde figuren uit de klassieke oudheid, Themistocles, Coriolanus, Scipio, Cicero, om er maar enkele te noemen, die - vaak onverdiend als hij - de ballingschap hebben gedragen, of hij verwijlt bij wat een Euripides, een Cicero over dit onderwerp hebben geschreven.

Wat de in deze periode verschenen werken betreft: De *Grollae obsidio*[3] en de latijnse vertaling van Euripides' *Phoenissae*[4]

1 *Hvgonis Grotii Reginae, Regnique Sueciae Consiliarii, & apud Regem Christianissimum Legati, &c. Epistolae Quotquot reperiri potuerunt; In quibus praeter hactenus Editas, plurimae Theologici, Iuridici, Philologici, Historici, & Politici argumenti occurrunt.* Amstelodami, Ex Typographia P. & I. Blaev, Et prostant Apud Wolfgang, Waasberge, Boom, à Someren & Goethals. MDCLXXXVII.

2 Zie Jacob Ter Meulen et P.J.J. Diermanse, *Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius*. La Haye, Martinus Nijhof 1950, no. 1210 rem. 3 en no. 1211.

3 *Hvg. Grotii Grollae obsidio cvm annexis Anni MDCXXVII.* Amstelredami Apud Gvlielmvm Blaevw. MDCXXIX.

4 *Evripidis tragoedia Phoenissae, Emendata ex manuscriptis, & Latina facta ab Hvgone Grotio.* Parisiis Apud Jacobum Ruart. MDCXXX.

kwamen weliswaar in 1629 resp. 1630 tot uitgave, doch waren reeds voordien gereed gekomen, de *Phoenissae* al in 1627.

Eveneens in 1629 verscheen *De Capta Rupella* met een vertaling in Duitse verzen van de hand van Martin Opitz[1]. In 1631 zag de *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*[2], vrucht van de Loevesteinse afzondering, te 's-Gravenhage het licht. Ook bij het totstandkomen van de uitgave van dit werk verleende Willem zijn onmisbare hulp. Zijn pogingen om er een octrooi van de Staten-Generaal voor te verkrijgen hadden echter geen succes.

Voor de problemen van de vrienden - in het vaderland en elders - heeft Grotius steeds een gewillig oor. Hij laat naar aanleiding van een verzoek van de Tübingense hoogleraar Wilhelm Schickard door zijn broer Willem, die hem in Parijs is komen bezoeken, de Amsterdamse cartograaf en uitgever Willem Jansz. Blaeu vragen met Schickard - en later met Pierre Gassendi - de resultaten van hun astronomische waarnemingen uit te wisselen. Een brief van Schickard dd. 28 december 1631 voorzien van negen schetsjes van diens hand betreffende het verloop van de maansverduistering in de nacht van 29 op 30 oktober 1631 te Tübingen waargenomen heb ik ten behoeve van de geïnteresseerde gebruiker tegenover p. 481 in facsimile opgenomen.

De Franse geleerde Nicolas Claude Fabry de Peiresc vindt eveneens een gunstig onthaal. Hij heeft een handschrift bemachtigd, dat o.a. fragmenten van Nicolaas van Damascus bevat. Op zijn vraag, deze fragmenten te rangschikken en eventueel van een latijnse vertaling te voorzien, doet Grotius hem in een tweetal brieven, voorzien van een groot aantal bijlagen, een indrukwekkend staal van zijn filologisch kunnen toekomen. Het betreft hier de brieven nos. 1539 en 1540, waarover ik boven reeds sprak.

Ook kwesties van godsdienstige aard blijven Grotius bezighouden. In brief no. 1502 dd. 16 mei 1630 aan Nicolaes van Reigersberch belijdt hij in zeer concrete termen zijn trouw aan de leer der remonstranten, met name inzake de genadeleer en de leer betreffende het vraagstuk der Drieëenheid, waarbij hij zich nadrukkelijk baseert op de traditie van de oude Kerk en de Vaders. De talrijke citaten, waarmede hij in deze brief - zoals in vele andere - zijn betoog ondersteunt, waren door het herhaaldelijk ontbreken van bronvermelding vaak niet dan met de grootste moeite te identificeren. Daarbij was meer dan eens Prof. Dr. Mon. Goemans O.F.M. te Nijmegen mijn gewaardeerde gids.

In enige brieven van december 1631, de nos. 1708, 1714 en 1717, is sprake van een - op dat tijdstip nog niet gedrukte - inleiding op de werken van Dirck Volckertsz. Coornhert van de hand van een zekere Van Heuvel (Heuvelius, Vanheuvelius).

1 *Hugonis Grotii De Capta Rupella Carmen Heroicum. Mart. Opitius versibus Germanicis reddidit.* Vratislaviae Typis Baumannianis. Anno MDCXXIX.

2 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd. Beschreven by Hugo De Groot.* In s'Graven-Hage, By de Weduwe van Hillebrant Iacobsz. van Wou. 1631.

Deze inleiding circuleerde blijkbaar onder Grotius en enige van zijn medestanders in theologicis, kennelijk om hun fiat te verkrijgen. In brief no. 1420 spreekt Johan van Reigersberch van een verzoek van ‘eenen Maerten van den Heuvel’, waarschijnlijk uit Vlissingen. De Amsterdamse Coornhert-uitgave[1] in drie delen, die alle op het titelblad het jaartal 1630 dragen, is gedrukt in de jaren 1629-1632 en eerst in 1633 verschenen.

Het eerste deel heeft een inleiding van de bezorger der uitgave, C. Boomgaert, het tweede een van de uitgever Colom, terwijl die van het derde deel niet gesigneerd is.

De inhoud van deze laatste inleiding komt met het theologisch standpunt, dat Grotius in die dagen innam, zeer wel overeen. Hier komt nog bij, dat de uitgever van *Coornherts Wercken* op f. 7 verso van deel I - op de wijze, waarop onze moderne uitgevers veelal de stofomslag van hun boeken gebruiken om hun waar aan te prijzen - een aantal oordeelvellingen van deskundige zijde over Coornherts werken aanhaalt. Deze oordeelvellingen nu zijn aan brieven ontleend, zo bijvoorbeeld aan de brieven, waarvan nos. 1360 en 1722 aan M. Willemsz. V.H. fragmenten zijn. Daarbij valt op, dat Grotius in laatstgenoemd schrijven een term gebruikt, ‘ick-heer-sucht’, die sterk doet denken aan het in de inleiding op deel III van Coornherts werken gebezigde ‘ich-hericheit’.

Uit dit alles volgt, dunkt mij, dat de schrijver van de bewuste derde inleiding een zekere Maerten Willemsz. van Heuvel uit Vlissingen is, dezelfde, aan wie de brieven nos. 1360 en 1722 gericht zijn, dezelfde ook, die in nos. 1714 en 1717 Vanheuvelius resp. Heuvelius wordt genoemd en in no. 1420 Maerten van Heuvel.

In 1631 begint één vraag hoe langer hoe meer Grotius' denken te beheersen, en wel de vraag, of, nu het vaderland hem niet roept, het wellicht niet tijd wordt dan maar ongeroepen te verschijnen.

Uit Frankrijk - voelt hij - moet hij weg; aanbiedingen van elders lokken. Maar breken met het vaderland? Al maant zwager Reigersberch soms tot geduld en voorzichtigheid, de brieven uit Holland doen niettemin het beste verwachten. Loopt niet Wtenbogaert reeds lang vrij en ongehinderd rond?

De venijnige Rosaeus heeft hem zijn huis in Den Haag moeten teruggeven, Van der Myle is in het ridderschap hersteld en de remonstranten kunnen ongestoord vergaderen. Het getij lijkt wel gekeerd.

Men wikt en weegt de kans. Maria gaat in de zomer van '31 voor de derde maal op reis naar Holland om er de stemming te peilen. Haar berichten bij thuiskomst in Parijs zijn van dien aard, dat Grotius de sprong waagt: eind oktober komt hij in Rotterdam aan, na officieel afscheid van de Franse koning te hebben genomen. Hij had zijn kansen deerlijk overschat.

1 *I. II. III. Deel Van Dieryck Volckertsz. Coornherts Wercken. waer van eenige noyt voor desen gedruckt zyn.* T'Amsterdam. Bij Iacob Aertsz. Colom op 't water inde vierige Colom. 1630.

Zo helpen ons de brieven ook van deze drie jaren onze kijk te scherpen op de toestand in politiek zowel als in godsdienstig opzicht in Europa, op de wetenschappelijke activiteiten her en der en het aandeel van Grotius daarin; zij gunnen ons echter ook een blik in het persoonlijk verdriet van de man, die vasthoudend aan de trouw aan zijn land, dat hij vóór alles op eerlijke wijze wil dienen, zich in zijn laatste hoop op eerherstel - conditio sine qua non - jammerlijk bedrogen ziet.

B.L. Meulenbroek.

1360. 1629 [....] Aan M. Willemsz. v[an] H[euvel][1].

..... wiens[2] arbeyt ick ten hoochsten exstimere als wetende, dat hij wel verstaen heeft den grond van ons oorloch ende geijvert voor 's landts welvaren, oock van twistmakende disputen den mensche gewesen tot de practijcke der Christelijcker religie.

Ick hoope uE. mij dit advys als comen[de] uyt eene oprechte affectie ten dienste van de waerheydt ende van 's landts welvaren ten besten sal houden.

.....

1361. 1629 januari 6. Van N. van Reigersberch[3].

Mijn Heere,

Ick sal nu beantwoorden den uwen van den 23 December[4], omdat uE. niet soude meenen, dat ick uE. soucke te adstringeren tot conditiën, die uE. selffs niet wil volgen, want hier soodanyge steriliteyt is van nieuwe tijdyngen ende ick sulckx sijn geoccupeert door een revisie, dat mij gelijckelijck materie ende tijt ontbreeckt om te schrijven.

Wat t'Amsterdam, passeert, sal uE. van daer hooren, alwaer uE. broeder is, die ick darom de bootschap van de wormen[5] niet hebbe connen doen. Den magistraet verstaen wij hier dat vast informeert ende heeft een in apprehentie genomen. De humeuren blijven tsedert dien slach, door heel het lant, bijsonder hier, soo stil, dat het mij suspect is, dat licht yet weder wert geconcipieert: tanta enim et tam subita animorum mutatio sperari non potest. UE. Neeff[6] verhaelde mij, dat van Santen[7] hem hadde geseyt, soo hij hem op hem niet vertroude, dat hij over drie dagen het lant soude quiteren; gelijcke propoosten heeft hij mij oock gevoert. Meene met dien man wat te doen sal sijn; vouchde bij sijn seggen, dat hij wel weet, dat men licht yemant de cat aen het been kan werpen. Soo lange 't dus blijft staen,

1 Gedeelt. gedrukt *I. Deel Van Dieryck Volckertsz. Coornherts Wercken. waer van eenige noyt voor desen gedruckt zyn.* T'Amsterdam, By Iacob Aertsz. Colom op 't water inde vierige Colom, 1630, f. 7 verso; geadresseerde zal de Van Heuvel zijn, van wie sprake is in brief n^{o}. 1714. Men vergelijke voorts n^{os}. 1708, 1717 en 1722. Hij is m.i. dezelfde, die in n^{o}. 1420 dd. 31 augustus 1629 (zie p. 91) wordt vermeld.

2 Nl. van Coornhert; aldus in *I. Deel Van Dieryck Volckertsz. Coornherts Wercken*, t.a.p.

3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. M 2 e. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1354 (dl. III, p. 437). Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 109; voor het aan Maria gerichte postscriptum zie bijlage n^{o}. 1, gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 299. Niet ondert.

4 III, n^{o}. 1354.

5 Zie n^{o}. 1354 dl. III, p. 439.

6 Zoals zo dikwijls elders zal ook hier met deze aanduiding Frederik Hendrik bedoeld zijn. Zie voor de zin van dit pseudoniem van de prins J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg. Het probleem van de bestemming van een brief en de vraagstukken, die ermee samenhangen* in *Nederlands Archievenblad* 1962 I afl., p. 30 vv., in het bijzonder p. 40.

7 Gerrit Beukelsz. van Santen, lid van Gecommitteerde Raden van Holland.

is niet seeckers te presageren ende waerheen wenden sal; daerom is uE. geluckych, dat daer wel sijt.

Het proces[1] heb van dage beginnen te recommanderen, vinde desen tijt niet ongelegen. Op Diocletiani[2] saecke wert ernstych gedacht. Carlisle[3] is hier, spreeckt qualijck van de Spaengaerts, soo dat men meent dat de handelynge daer aff is. Twaer te wenschen den conynck[4] wat cleyne dyngen conde passeren om met Engelant te verdragen ende gesamentlijck den cours van Spaengen te beletten, die alle princen behoort suspect te sijn, voornamentlijck die croone, die meer ende meer van sijn limiten wert geënvironneert. Den tijd is daer wel bequaem toe ende de wijsheyt van den cardinael[5] siet dat wel, soo veel ick kan mercken. Soo connen onse precisianen niet veel goets van hem gelooven, wat redenen men oock gebruyckt. Noch desen morgen was ick bij occasie van de revisie in propoost met de drie voornaemste pensionarissen, haer vertoonende sijne inclinatie, maer ick sach, dat het weynych wert aengenomen, ter contrari was niet in Carlisles beleyt ofte conde werden geëxcuseert; soo verde werden de persoonen boven de actiën aengesien. De reden doet mij gelooven, dat uE. daer meer ende meer credyt moet winnen, hoope uE. dat tot voordeel van onsen staet sult besteden ende is dat den wech, waerdoor uE. weder behoort te comen, want geen beter is om weder te keeren als die men wel is opgegaen, dat is het publyck meer te betrachten als sijn eygen.

Piet Heyn[6] is noch niet in salvo, wert alle dagen verwacht. In de compangie van assurantie is noch niet gearresteert. Anthemius[7] heb ick in lange niet gesien, sal den ouwen voet volgen. Messieurs de Thou[8] wensche ick te connen obligeren, dewijle officiën, die cleyne ofte geenen en sijn, soo wel weten te interpreteren. Sij sullen sien, dat onse vrienden hier van consideratie sijn, nu sij hooren, dat de heer Wyts[9] te Amsterdam is; ook soo moeten andere nu beginnen te mercken, dat uE. hier vrienden heeft. Van Saumaise[10] heb ick noch mijn vrienden niet gehoort, sal nader vernemen. Van den man van Vrieslant[11] spreeckt men bij Numeriano[12] opentlijck, oock elders; weet niet, off het goet is, nam si eligendi occasio datur, consensu monstratur. Recommandere mij aen Mes[rs] de Thou ende de Puy[13], voorts alle goede bekenden.

Met haest desen 6 Janu. 1629.

Adres: (A Mon)sieur Monsieur Grotius à Paris.

In dorso schreef Grotius: 6 Jan. 1629 N. Reigersberg.

1 Het proces betreffende Grotius' verbeurd verklaarde goederen, waarvan in de correspondentie met Nicolaes van Reigersberch en Willem de Groot herhaaldelijk sprake is.
2 Cornelis van der Mijle (1579-1642); zie over hem II, p. 461 n. 1.
3 Voor de ambassade van James Hay, graaf van Carlisle, en Sir Dudley Carleton zie L. van Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 761 vv.
4 Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 De Richelieu.
6 Vgl. n^{o}. 1355 in fine (dl. III, p. 441).
7 Nic. de Baugy, de Franse gezant in Den Haag.
8 François Auguste (1604-1642) en zijn broers Achille Auguste († 1635) en Jacques Auguste (1609-1677), zoons van de in 1617 overleden historicus Jacques Auguste de Thou.
9 Jacob Wyts; zie III n^{o}. 1106, p. 80 n. 11.
10 Claude Saumaise, later hoogleraar te Leiden; zie III n^{o}. 1051, p. 12 n. 1.
11 Waarschijnlijk Ernst Casimir; zie ook n^{o}. 1349 (dl. III, p. 430).
12 Amsterdam.
13 Pierre en Jacques Dupuy waren custoden aan de Koninklijke Bibliotheek te Parijs.

1362. 1629 januari 6. Aan B. Aubéry du Maurier[1].

Feci, quod debui, vir amplissime, cum adolescentibus tuis[2], quos et tuo nomine et propter communes, quas tam feliciter imbiberunt, literas amo; quaesivi dignum, qui isti spei admoveatur. Et repereramus Germanum sane et eruditum et in linguarum et in philosophiae studio[3]. Sed vereor, ne illum prolixa, quae Lutetiae est et amicorum et quaestus ex juvenum institutione copia hic retentet. Est alioqui is, qui et tuis liberis usui et tibi ipsi esse possit voluptati.

De .....[4] nihil habeo certi; nisi quod, cum abs te Parisios veniret, in itinere comites habuerat Iesuitas, qui, ut mos est hominum, magna illi et mira promiserant. Ab his creditur commendatus antistitum alicui in Lotharingia. Eos certe nobis notos, quibus professus erat suam immutationem, ex quo suaserant, ne Iesuitis se dederet, haud amplius vidit.

Tuis natu majoribus non video, quae sit regio ad studia opportunior Geneva, ubi Gothofredus[5] est, iuris civilis optimus monstrator.

Quod de rebus Gallicis scribis et de .....[6] crescit enim in dies principis Arausionensis auctoritas, qui jam nunc adeo tumultum ab eccleciasticis hominibus contra magistratus Amstelodamenses excitatum pacavit; immissis ipsorum rogatu militibus admodum mille et publicis copiis, praeter eos, quos ipsi urbis rectores sibi auctoratos ad eundem numerum auxerant. Inquiritur nunc in ejus seditionis satores, quae res quorsum evasura sit, in incerto est.

Classis Hispanica ex parte Americae, quam Novam Hispaniam vocant argentum et alia quaedam mercimonia ferens, cum in Cubae insulae portu Matansa pararet exitum, octavo Septembris a nostris oppressa et sine praelio capta est. Erant nostrorum naves triginta bene armatae Petro Heinio imperante homine nautico et ortu Delphensi. Hispanorum erant naves sedecim, quarum quatuor servatae sunt, caeterae exemptis rebus mari depressae. Aestimari praedam video tredecim librarum ut loquuntur millionibus, quidam ultra sperant ob aurum quod in carinis et sub boum pellibus latere dicitur. Literae ex patria undecim naves advenisse nuntiant caeteras haerere apud Vectim insulam non sine metu, ne in viscatas Britannorum naves pars praedae incidat. Etiam quicquid est navium Ostenda et Dunquerca exiit in spem intercipiendae praedae et contra in praesidium vis omnis maritima Batavorum. Magnum haud dubie firmamentum hoc erit societati Americanae[7], quae ante annum adeo deplorata videbatur, ut esset, qui caput ejus legationis huc missae septuagena florenorum millia vendiderit, lucrum desperans; quo minus mirari debet, si alii tanto praevidere non potuerunt,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 79; *Ep. ad Gallos*, p. 175. Voor geadresseerde zie III, n^{o}. 1152, p. 136 n. 5. Blijkens de mededeling betreffende de verovering van de zilvervloot door Piet Heyn kan de brief niet van 6 januari 1628 zijn; hij zal op 1629 gedateerd moeten worden.

2 Voor zijn jongste twee zonen, Daniël en Maurice, zocht du Maurier een leermeester; zie n^{o}. 1298 (dl. III, p. 364).

3 Ik denk, dat hier T. Lansius bedoeld wordt; vgl. hetgeen Grotius dl. III, pp. 240, 241 en 242 zegt over zijn bemoeienissen ten behoeve van deze Lansius.

4 In de tekst van beide uitgaven is hier een naam weggelaten; niet geïdentificeerd.

5 Jacques Godefroy (1587-1652); zie III n^{o}. 1118, p. 94 n. 5.

6 In de tekst der beide uitgaven zijn hier enige woorden uitgelaten. Het ontbrekende moet betrekking hebben op de Republiek.

7 De Westindische Compagnie, waarvan Piet Heyn mede-oprichter was.

quod ille quasi de proximo imminens non potuit augurari, homo tam sagax et callidus[1].

Pax cum Anglia, ut video, tarde promovetur, si neque de foedere inter Galliam et nostros in hunc diem convenit, adeo de conditionibus dissidetur. Iussi sunt legati[2] domum redire, ubi suae operae nullum ultra usum viderent. Neque tamen abituros puto, dum hic rex est.

Hunc annum ego cum omnibus meis tibi matronaeque[3] tuae ac liberis felicem nec minus prosperos quotquot sequuntur, opto, ea fide, qua amicitiam tuam semper colui.

Vale, vir maxime.

6 Ianuarii, 1628.

1363. 1629 januari 8. Aan J. Wtenbogaert[4].

Mijn heer,

Ick heb gelesen de drye tomos Cameronis[5], waervan ick ver(meen?) dat oock enige exemplaren zijn in ons landt. De autheur is hyer van grote reputatie dewelcke 't meeste middel is, waerdoor veele werden wedergehouden van ons gevoelen. Ende alsoo hij doorgaens zijne opinie ontdeckt, maer meest in Tractatu de Scandalis[6], soo dunckt mij, dat noodigh waer, dat D. Episcopius[7], Joh. Corvinus[8] ofte yemant, dye haere gaven naestcomt, dese boecken doorloopen ende met een cort tractaet eerst generaelijck beantwoorden de groote lasteringe tegen Arminium ende andere van zijn gevoelen, dye hij - soo sijn eygen vrunden seggen - daerom alleen soo heftigh heeft gestelt, om hemselve van de suspicie van Arminianisterie te bevrijden. Ten twee moeten aengemerckt worden zijne positiën strijdende met de synode van Dordrecht ende Alais[9], want hij wil, dat Christus voor alle menschen zij gestorven, niet alleen voor de gelovigen; dat daer is een conditionele alliantie; eene vrije wille; de beweging tot de bekering alleen morael, etc. Ten derde dyent getoont, hoe dit alles strijdt met hetgunt stand houdt tegen de remonstranten, waermede hij de cracht van de conditie ende van de vrije wille wechneemt ofte veeleer dye twee woorden gebruyckt tegen den rechten sin, sulcx dye bij alle de oude christenen zijn gebruyckt ende bij alle de werelt verclaert worden. Ten lesten dyent wat claerlijck geëverteert zijn fundament, dat de wille nootelijck moet volgen scientiam activam; waeruyt volght nootelijck, dat

1 Fr. van Aerssen.
2 Fr. van Aerssen en Caspar van Vosbergen.
3 Renée de Jaucourt de Villarnould, met wie du Maurier in tweede echt gehuwd was.
4 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 2, p. 267. Exc. Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 383.
5 Johannes Camero (tegen 1580-1625 of 1626), filosoof en theoloog; Grotius zal hier bedoelen zijn *Praelectiones theologicae in selectiora quaedam loca N.T., una cum Tractatu de ecclesia et nonnullis miscellaneis opusculis.* Salmuri 1626-1627.
6 *Traicté auquel sont examinez les préjugez de ceux de l'Eglise romaine contre la Religion Réformée.* La Rochelle 1618.
7 Simon Episcopius - de Bisschop - (1583-1643), die na de dood van de grondlegger van de leer der remonstranten, Jacobus Arminius - Hermans - (1560-1609), een van hun voornaamste leiders was.
8 Joh. Arnoldi Corvinus - Ravens - (1582-1650); zie II[aant.], p. 260 n. 3 .
9 De nationale synode van de gereformeerde Kerken van Frankrijk te Alez in 1620.

d'Engelen, Adam, David zijn van Godt verlaeten geweest, eer Godt deselven verlyet; dat de mensch noyt meer goeds doen en can dan hij en doet, nochte meer quaeds laeten; dat de eeuwige straffe gestelt is op t'gunt onvermijdelijck is. Men can oock obiter toonen dat hij veel passagiën van de schriftuyr expliceert sulx als Socinus[1], soodat men niet en moet vremden soo ander 'tselve gebeurt. Syet onder anderen tomo II, p. 59 de explicatie van 1 Joh. I.1. 't Heugt mij, dat Festus Hommius[2] eertijds bij mij dese selve uytlegging D^{o}. Episcopio heeft geobjicieert als certum argumentum Socinianismi. Tomo III. Christus in dominio patris vicarius 149. 187. Gloria, quam habuit ante mundi fundamentum. De praedestinatione. Tomo III. 156 *Χαρακτὴρ ὑποστάσεως* dici de Christo ut mediatore 1 b. 1 Cor. X.V. dominus e caelo, divinitus datus. T. III. 535 aut circiter. *Ἐκ μέρους* nos Deo satisfacere, Deo, qui credimus, pie, sed non commode dicitur T. III. 587. Hij heeft oock enige particuliere opiniën, als promissiones legis per Mosem datae esse mere temporales, et in resurrectione etiam bestias revicturas, T. III. 183. Ick heb hyer aen de wederzijde geannoteert enige passagie, dye de remonstranten connen te pas comen off op 't stuck van de leere ofte op 't stuck van de tolerantie ende separatie. Hij houdt ook: neminem praedestinari nisi iam actualiter existentem. Ick heb oock gelesen 't boeck Claudii de Sainctes[3] tegen Calvijn ende Beze. Hij en tracteert het poinct van de predestinatie met den gevolge niet quaelijck. Maer vooral wilde ick wel, dat onse censeurs saegen, hoe dat Calvijn daer overgehaelt werdt over 't gunt hij leert de filio *αὐτοθέῳ* ende van 't onderscheyt der personen, opdat zij mochten mercken, hoe dat het onmogelijck is op dye materie buyten de h. Schrift te discoureren, sonder achterhaelt te worden, bijsonder daer passiën zijn. Wilt mij doch eens laeten weten, off oock in Vrieslant enige voortgang is van ons gevoelen. Raid[4], secretaris van den coning van Groot-Bretaigne aen denwelcke Cameronis brieven zijn ende eenige van hem aen Cameron tomo ultimo is een cloeck ende geleert man, soo mij geseyt werdt. 't Gevoelen, dat hij defendeert, heeft mij altijd wel aengestaen, ende Cameronis redenen daertegen hebben niet veel te beduyden.

Daer zijn twee legers gereed om nae Italië te gaen, 't een over zee, 't ander over landt. Daer blijft noch een leger tegen Rohan[5] ende twee troupes tot bewaringe van Champagne ende Picardye.

Vaert wel met alle de vrunden, vooral de gevangenen[6].

Den VIII Ianuarij XVI^{c}XXIX

UE. dienaer,

H. de Groot.

Tom. I.

Lex obligat ab initio aetatis intelligentis; 70.

1 Faustus Socinus (1539-1604), grondlegger van het socinianisme, een rationalistische stroming in het protestantisme.

2 Festus Hommius (1576-1642) was van 1619 tot 1640 regent van het Staten-Collegie te Leiden.

3 Zie over hem dl. III n^{o}. 1302, p. 368 n. 12; zie ook aldaar voor de pennestrijd tussen Claude de Saintes en Theodorus Beza.

4 Thomas Reid (ook gespeld Read en Rhaedus); hij was van 1618 tot zijn dood in 1624 Latijns secretaris van Jacobus I.

5 Henri, duc de Rohan (1579-1638), de aanvoerder der hugenoten.

6 Zie III n^{o}. 1067, p. 39 en n. 9 aldaar.

Sufficienter Deus indulget omnibus facultatem praestandae promissionis Euangelicae; 187.
Quos Praedestinavit notavit, etc. De Cruce; 202.

Tom. II.
In pietatis negotio tantum quisque potest quantum, serio ac vehementer vult; 106.
Christus iustitia iustificator; sicut sanctitas sanctificator; 120 aut paulo post.
In Isaac iurabitur semen; pertinet ad decretum de servandis credentibus; 168.
Ebrius non punitur ob ea, quae fecit ebrius sed, quia ebrietatem vitare potuit; T. II, 361.
Peccatum proprie non potest esse paena; T. II, 361.
Quanto, quis dona maiora accepit, eo punietur gravius, si abusus fuerit; T. II, 396.

Tom. III.
Antequam in Christum credatur requiritur aliquid praecedaneum; 108.
Per mediatorem servari possunt etiam qui eum non noverunt, tam adulti quam infantes; 302.
Hominum culpa accidit, quod Euangelium alicubi non praedicatur; T. III, 586.
In omnibus hominibus aliqua legis divinae mensura; T. III, 594.
Metus noster temperatur promissione futurum, ut Deus nos non sinat tentari supra vires; 607.
Amor Dei alius ante cedens, alius consequens.
Amor, qui Deo est naturalis, inclinat ad compensationem, sed modus compensationis a libera Dei voluntate; 609, 610.
Ad quaestionem de seperatione.
Destructio dogmatis satis communiter recepti et dogmatis impositi pro lege 254, T. I, T. II, 339.
De tolerantia, 363, T. I.
Quae operose demonstrantur non sunt creditu ad salutem necessaria; T. III, 474.
Teologia practica maxime; T. II. 94.
Non mores ad fidem, sed fides refertur ad mores; 315 T. I.

In margine: (No)s in ea tempora incidimus, quibus (ne) in doctrinae quidem methodo (*ἀπὸ*) *τῶν δοκούντων εἶναι* (*στ*) *ύλοι* licet discedere; T. III, 577.
Adres: A monsieur monsieur van Meden.

1364. 1629 januari 9. Aan Willem de Groot[1].

1 Gedrukt *Epist.*, p. 814. Gedeelt. gedrukt Hugo de Groot *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid Met de te Lund teruggevonden verbeteringen, aanvullingen en opmerkingen van den schrijver en met verwijzingen naar zijn andere geschriften uitgegeven ... door F. Dovring (Lund) H.F.W.D. Fischer (Leiden) E.M. Meyers (Leiden) Preface in Dutch and English*. Universitaire Pers Leiden, Leiden 1952, p. 331 n. 3.

Iam dudum est cum ad te scripseram, sed is, qui eas perferendas susceperat, quotidie promittens abitum in hunc diem distulit et nunc quoque differt. Accipies igitur ab illo, ubi venerit, literas sane veteres et simul exemplar de Iure belli et

pacis[1]. Addam nunc tuo monitu Institutiones Iuris patrii[2]. De Grolla editio[3], si tamen facienda est, non ultra debet ampliari, ne gratiam ex recente memoria perdat. Ubi Pinsium[4] nomino, nihil est quod obstet, quominus scribas Pinsium Aam. An addendum sit, ductandis agminibus non semel antehac expertum, poteris cum affini Reigersbergio[5] ex vero et usu statuere.

Novi saepe hic nihil est. Nunc certe frigent omnia, tantum calent apparatus ad bellum pro Mantuano[6]. Trans mare it Estraeus[7] cum XII millibus; Crequiacus[8], ut puto, trans Alpes; Campaniae quoque et Picardiae limes suis legionibus defenditur. Rohanium[9] Mommorantius[10] cum modicis copiis satis habet impedire, nequid promoveat. Quod si obtinetur, facile poterit id negotium differri usque dum confectum sit bellum Italicum, in quam rem componendam pontifex[11] pro Italia sollicitus incumbit. Idem ad regem literas scribit victoriam extollens et auctor, ut eo quod restat sectarii veneni Gallia purgetur. At rex obsequii sibi Deoque debiti fines distinguens edictum concepit nondum publicatum, quo arma retinentibus minatur durissima quaeque, caeteris protestantium sancte pollicetur mansuram religionis libertatem secundum edicta.

In Amstelodamensi programmate non satis mihi placet illud de vera religione quae publice docetur; nisi dicamus ita sentire majorem senatus partem. Satis fuerat dicere se tuituros religionem reformatam ita, ut publice docetur. Omnino inquirendum est in semine adeo periculosae seditionis et res a capite arcessenda. Alioqui semper fluctuabit ejus urbis status. Quales sint homines lecti in magistratus Alcmarianos scire percupiam et qui jam Delphis regnent.

Ad Institutiones Iuris redeo. Ego eum librum absolvi in modis tollendarum obligationum, quia revera is finis esse debet partis tertiae, quae est de obligationibus, contra quam in Institutionibus Iustinianeis[12] factum est. Pars quarta esse debuit de actionibus et judiciis, sed eam omisi, quia Merula[13] tractaverat et satis habui ad eum lectorem remittere. Pars altera, quae est de publico jure, quam etiam Iustinianus in Institutionibus, non nisi unica parte de publicis judiciis attigit, huic operi non accessit; meretur enim curam singularem, sed expediri nequit, nisi

1 In 1625 bij Buon te Parijs verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 565.
2 Zijn *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleerdheyd*, in 1631 te 's Gravenhage verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757. Betreffende Willems pogingen een octrooi van de Staten-Generaal voor het boek te verkrijgen zie men *ibid.* rem. 1, p. 350.
3 *Grollae Obsidio*, in 1629 te Amsterdam uitgekomen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
4 Willem Pynssen van der Aa; zie III n^{o}. 1274, p. 327 en n. 8 aldaar.
5 Nicolaes van Reigersberch.
6 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
7 François-Annibal d'Estrées; zie III n^{o}. 1235, p. 260 n. 6.
8 Charles Créqui de Blanchefort de Canaples; zie III n^{o}. 1211, p. 221 n. 1.
9 Henri, duc de Rohan; zie III, p. 27 n. 5.
10 Henri, duc de Montmorency; zie III n^{o}. 1096, p. 69 n. 2.
11 Urbanus VIII.
12 De *Institutiones* vormen tesamen met de *Digesta*, de *Codex* en de *Novellae* de verzameling wetboeken van de Oostromeinse keizer Justinianus (527-565), het *Corpus Iuris Civilis*. Zij werden 21 november 533 uitgegeven en kregen op 30 december d.a.v. kracht van wet.
13 Paulus Merula (1558-1607); na het vertrek van Justus Lipsius uit Leiden nam hij tijdelijk diens colleges waar en na er in 1592 benoemd te zijn tot buitengewoon hoogleraar werd hij eind 1593 gewoon hoogleraar in de geschiedenis; zijn *Manier van procederen in de Provintiën van Holland, Zeeland ende West-Vriesland, belangende civiele zaaken*. Leiden 1592. 's Gravenhage 1619, 1631, 1681, Delft 1705, vermeerderde derde uitgave Leiden 1741 en 1784.

aditum habeam ad chartas et meas et aliorum. Interim bona ejus pars peti potest ex libro de Apologetico[1] et Antiquitate[2], Praefationem, quam praemissam libro vides, nolo pro re decreta accipiamus. Tempus erit, si editur, ea de re cogitandi. Sed omnino amicis quibusdam in foro tritis exhibendus est liber, ut eorum opera melior prodeat, nam ego, qui diu foro abfui, non nimium mihi fido, quanquam puto me habere omnium, quae dixi documenta. Utinam velint nobis id officii praestare Vergoesius et Stridenus[3]. Adderem Iacobum Dousam[4] ni abesset. Castella tria a Pinsio exstructa puto minora esse quam illa tria, quae ego una tabula exhibere statueram. Quod si ita est, ut puto, addenda esset tabula una, ut etiam minorum castellorum aliquod exstaret specimen. Confer etiam hac de re cum Reigersbergio, a quo mihi ferme omnis materia suggesta est. Liber ille Peronii ad regem Britanniae[5] est eruditus, sed plenus offuciis et strophis. Multo pluris sunt, quae Pecherelli opuscula nunc Lugduni prodierunt[6]. Si tamen vis illud tibi mitti, captabo occasionem reditus legatorum nostrorum[7], qui quando futurus sit et ipsi ignorant.

Rogo optimis parentibus, uxori tuae[8], sorori[9] ac marito[10] nostrisque omnibus significes nos omnes ex animo ipsis ut et tibi salutarem hunc annum et quicquid vitae superest precari.

9 Ianuarii 1629.

Recte feceris, si posthac tuas cum Reigersbergianis conjunxeris, ne spargar in quaerendo.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1365. 1629 januari 9. Van C. Barlaeus[11].

1 *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt*, 1622; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{os}. 872 en 880.

2 *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae* 1610; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 691.

3 Mr. Adriaan van der Goes († 1632), advocaat voor het Hof van Holland, raad en rekenmeester van de prinsen Maurits en Frederik Hendrik, en Mr. Quirijn van Strijen (1575-1656).

4 Mr. Jacob van der Does (1574-1630), advocaat van den Hove van Holland en raad en secretaris van Frederik Hendrik.

5 Jacques Davy Duperron (1556-1618), theoloog en diplomaat; in 1596 bisschop van Evreux, in 1604 kardinaal, in 1606 aartsbisschop van Sens; schrijver van o.m. *Réplique du Cardinal Du Perron à la réponse du Roy de la Grande Bretagne*. Paris, Antoine Estienne 1620; 2^{e} édition enrichie de tables très amples, ibid. 1622; zie ook III n^{o}. 1110, p. 87 n. 5.

6 Zie III n^{o}. 1266, p. 315 n. 9; zie ook n^{o}. 1276.

7 François van Aerssen en Caspar van Vosbergen.

8 Alida Graswinckel.

9 Adriana de Groot (1592-1639).

10 Frederik van Losecaat (1583-1669), baljuw van Liesvelt, landdrost van de Alblasseren Krimpenerwaard.

11 Hs. U.B. Amsterdam, 30 K 1. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1333 (III, p. 401). Tesamen met n^{os}. 1373 en 1397 beantw. d. n^{o}. 1454. Volgens een aantekening gevonden in map 30 K, waarin op de U.B. te Amsterdam deze brief bewaard wordt, moet er nog een brief van Barlaeus aan Grotius van dezelfde inhoud zijn geweest dd. 28 december 1628. Voor de schrijver zie III n^{o}. 1309, p. 376 n. 1.

Venit ad te, amplissime Groti, Hymnus meus in Christum[12], et eo quidem tempore, quo Servatoris nostri memoriam solemnibus sacris celebrat Ecclesia.

12 Zie III n^{o}. 1309, p. 376 en n. 5 aldaar.

Eum, ut vides, Galliarum regi inscripsi, ut Rex ad regem, unctus ad unctum, Christus ad Christianissimum[1] iret. Nec alienum videbatur, gravissimis bellis defunctum piis cantibus recreare et post classica et lituos hoc eirenicon offerre. Non mitto ut poeticae artis documentum aliquod apud doctissimos Gallos deponam, sed ut pietatis et Christianae religionis sincero studio me hic et alibi probem. Dum enim domi modo ad meam, modo ad tot praestantissimorum virorum, et tuam quam maxime sortem ingemisco, solatia communis miseriae a Deo, a Christo, a virtutibus Christianis et vitae aeternae meditationibus peto, quae ut altius animo insideant, conor vinctis verbis proferre. Ita enim fit, ut quae lecta aut audita ocijus abeunt, diutius animo obversentur, dum metro aptantur et carminis legibus. Non ignoras mecum, quam non aeque facile sit in sacris occupari ac profanis, cum hic per ambages, ut inquit ille[2], et Deorum ministeria et fabulosum sententiarum tormentum circumduci possit oratio; illic adstrictus magis spiritus a rerum maiestate et sanctitate coërceatur et teneriorem sensum verborum ambitu intexere pertimescat. Quod tamen faciendum subinde fuit, ut carmen scripsisse videar. Occurrent plurima, pie magis quam docte dicta, et illic minus theologum deprehendes, ubi magis poeta sum, illic magis theologum, ubi minus sum poeta. Illud cavi sedulo, ne quid dicerem, - nec ut dicerem necessum erat - quod corrugare queat religionis Catholicae studiosos, aut partes saperet. Nec pudet hactenus Catholicum esse. *ἀμφισβητούμενα* non erant huius loci. Et neuter est Apollo, nec conveniens fuerit eum, qui Christo aeternae pacis doctori et datori accinit, controversa sectari et inter Christianos dissona loqui. Utinam ab A.T. impetrare possem, ut de via ac modo cogitet, quo regi tempestive exhiberi possit hic noster libellus. Neminem istic novi, qui deos propius contingat. Quid si per Ill. Richelium offeratur. Eum in finem addidi ad eundem carmen, quod, si consultum putabis, illi tradi poterit. Patere quaeso, Groti doctissime, ut iam te familiarius utar. Nam praeter communia studia etiam communis causa patrocinium et communis miseriae sensus nos devincit. Exemplar regi exhibendum ex lineis aureis dignosces. Alterum Richelio dictum ex inserto carmine. Tuum ex praefixo epigrammate. Reliqua, quibus voles, distribue. Vale, vir amplissime, et qui nuper humanissimis tuis litteris[3] immoderatius praedicasti inconditam illam poematum nostrorum farraginem, de hoc, quod iam mitto, poemate benigne saltem et clementer iudica.

Lugd. Batavor. V Id. Ian. MDCXXIX.
Amplitudinis Tuae observantissimus
Caspar Barlaeus

Usus alicubi sum voce Apollo tanquam appellativa, nec enim meum tantas componere lites[4].

Adres: Amplissimo prudentissimo .... viro D. Hugoni Grotio .....
In dorso schreef Grotius: ..... 1629 Barlaeus.

1 Lodewijk XIII van Frankrijk.
2 Zie C. Petronius Arbiter, *Satiricon* c. 118: 'Per ambages deorumque ministeria et fabulosum sententiarum tormentum praecipitandus est liber spiritus'.
3 Zie n^{o}. 1333 (dl. III, p. 401).
4 Vergilius, *Bucolica, Ecl.*, III, 108.

1366. 1629 januari 13. Aan M. Bernegger[1].

Noli dubitare, Berneggere doctissime, quin mihi carissimi semper futuri sint, qui tua manu commendabuntur. Ita meretur et virtus tua et eruditio et is affectus, quo omnes literarum non peritos tantum, sed et amantes ad te pertinere arbitraris. Quin et gratias tibi ago, quod per te iis innotesco, ad quos aegre alioqui fama nominis nostri perveniret. Nam Opitii[2] amicitiam quam et suo merito et ob missas inscriptiones[3] facio maximi, tibi acceptam fero. Inscriptiones ad Salmasium[4], qui ruri vivit, misi, qui forte utetur, ut omnibus rebus uti novit, in aliquo suorum operum. Solinus[5] adhuc cum ingentibus commentariis, totam rerum naturam comprehendentibus illum occupat idque in mora est, quo minus edat caetera, quae paulo minus quam parata habet. Rediit tandem ad nos post longam emansionem Gabriel Sionita[6], qui ad Schickardi[7] viri optime de saeculo merentis, literas respondet, mittitque tum Turcicum fedus, tum geographum Arabem. Rogo Schikardum moneas, ut egregio illi libello de Rege Hebraeo[8] addat similem de Synedrio[9], cujus spem facit; plurimum ei omnes debebimus eo nomine, et siquid praeterea illius Iuris prudentiae accedet, in qua multa adhuc latent vulgo incognita et usus haud spernendi. Si quando otium tibi fuerit ad Salmasium scribendi, facies rem te ipsoque dignam, et mihi gloriae erit junxisse hoc fedus.

Lingelshemium[10], virum et amicum optimum, valere spero, tibique et ipsi et amicis vestris felicem precor annum hunc 1629, cujus die 13. haec scribebam.

1367. 1629 januari 19. Aan Willem de Groot[11].

Circa idem puto tempus, quo has recipies, etiam aliae tibi reddentur satis veteres, dum is, qui curandas susceperat amicus, abitum pridem promittit, tarde

1 Gedrukt *Epist.*, p. 82; *Grotii et Berneggeri Ep. mutuae*, p. 24. Beantw. d. n^{o}. 1374. Voor geadresseerde zie III n^{o}. 1257, p. 300 n. 6.

2 Martin Opitz (1597-1639), Duits dichter; zie III n^{o}. 1306, p. 373, nn. 11 en 12.

3 Zie III n^{o}. 1306 en n^{o}. 1285, p. 343 met n. 6 aldaar.

4 Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1.

5 Over Salmasius' Solinus editie zie eveneens III, p. 12 n. 1.

6 Gabriel Sionita (1577-1648), maroniet, professor in het Syrisch en Arabisch; zie ook III n^{o}. 1293, p. 355 n. 5. Hij heeft o.a. - samen met Jean Hesronite - een Arabische geografie uitgegeven, getiteld *Geographia Nubiensis, Arabice cum versione sua Latina*, Parijs 1619, een bewerking van een in Rome eerst in 1592 en vervolgens in 1597 verschenen uittreksel van deberoemde geografie *Nuz hat al-mushtāq fīi khtirāq al-āfāq* van Edrisi of Idrisi (Abū-`abd-Allāh Muhammad ibn-Muhammad ibn-`abd-Allāh ibn-Idris-al-Hamūdi, (1099-1166), in 1153 gereedgekomen.

7 Wilhelm Schickard (1592-1635), oriëntalist en astronoom.

8 רלמה טפשמ *Jus regium Hebraeorum e tenebris rabbinicis erutum, et luci datum*, Argentorati 1625, in 1674 te Leipzig opnieuw uitgegeven door Jo. Benedictus Carpzovius, professor in het Hebreeuws aldaar, onder de titel: *Wilhelmi Schickardi Hebr. Ling. in Academiâ Tubingensi quondam Professoris* רלמה טפשמ *Jus Regium Hebraeorum, E tenebris Rabbinicis erutum, et luci donatum. Cum Animadversionibus et Notis Jo. Benedicti Carpzovi, Hebr. Ling. in Academiâ Lipsiensi Professoris. Accedunt Indices Locorum Scripturae, rerumque ac verborum necessarii*, Lipsiae, Sumptibus Haeredum Friderici Lanckischi. Typis Johannis Coleri. MDCLXXIV.

9 Voor zover ik heb kunnen nagaan is dit werk niet verschenen.

10 Georg Michael Lingelsheim.

11 Gedrukt *Epist.*, p. 814.

praestat. Vocatur Christianus[1], oppido Harlemo, cujus negotia hic adjuvi. Is fert secum codicem de Iure belli ac pacis[2], ut a me auctus est. Postquam eum fasciculum clauseram, haec reperi monenda: in indice refingendos numeros, ut novae editioni congruant; in eodem verbo 'Servus cognosci debet' male est positum 'ne' pro 'ut'; pagina 365, ubi Galliae mentio, adjici in margine expediat: 'Constitutionum Galliae Tomo III Tit. 3, constitutione anni 1583, cap. 44; pagina 612, § 3', ubi de mari, recte margini asscribas: 'Consulatu maris cap. 283, et § 6 ibidem: consulatu maris cap. 273'.

Literas tuas, quibus de Institutionibus[3] interpellas, accepi post istum fasciculum obsignatum. Ideo in altero fasciculo ad patrem nostrum misi, ut illi quoque hac occasione scriberem; inde petes. Post haec et ab ipso et abs te et a filio[4] literas accepi circa anni exitum una charta scriptas. Filii profectus placet, pro quo et tibi et parenti gratias habeo.

Rex[5] die Lunae in curia parlamenti edictum de Rupella et alterum de protestantium non rebellantium mansura in perpetuum libertate sanxit. Tertium in quo sumtuaria quaedam adhuc expenditur. Ipse postridie recessit Fontem Bellaqueum, inde iturus Valentiam in Delphinatu, ut medius rebus Italicis simul et Languedocicis praesideat, paci belloque in utramque partem intentus. Frater[6] sequitur. Princeps Condaeus[7] huc venit.

Nostri legati[8] post anni moram nullo confecto negotio redeunt. Ad pacem cum Anglia, cujus spes non exigua, illorum opera ut nimis *Βριτανιζόντων* non placet. De foedere quod cum Langeracensi[9] perscriptum fuerat, nihil rex remittit temporis a nostris exspectati eventum pro se esse indicans. Nostra omnia tibi commendo; etiam *περὶ Ζωοφύτου*, si quid haberi potest.

Vale cum amicis.

19 Ianuarii 1629.

Tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1368. 1629 januari 27. Aan Willem de Groot[10].

Pariter tuas, mi frater, et 9 et 14 Ianuarii scriptas accepi et pro utrisque gratias ago.

1 Er komen in de klappers op de doop- en trouwboeken van deze tijd te Haarlem zoveel personen op de naam Christiaans voor, dat het niet is uit te maken, wie deze Christianus geweest moet zijn.
2 Zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 565 en n^{o}. 567, remarques 2 en 3. Bij de door Grotius voorgestelde verbeteringen is op grond van de editie 1631 het in de tekst van de brief der *Epist.* voorkomende *consulati* veranderd in *consulatu* en is het woord *ibidem* bij de aanwijzing getrokken.
3 De *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, in 1631 te 's-Gravenhage verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
4 Cornelis, die voor studie in het vaderland vertoefde.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 Gaston, hertog van Orléans.
7 Henri de Bourbon (1588-1646), prins van Condé.
8 De extraordinarisgezanten François van Aerssen en Caspar van Vosbergen.
9 De ordinaris gezant Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak; zie III, p. 7 n. 5.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 815.

Det Deus bonis magistratibus cum prudentia animum et achitophelorum - quos video non dormire - consilia perdat. In Frisia verum credo praepollere quae dicis consilia; tamen sunt nec pauci nec invalidi, qui moderatiora magis probant. Miror ante peractam quaestionem ad captivos aditum dari, neque enim id moribus congruit.

Grotenhusium[1] velim meo salutes nomine, et siqui praeter eum nostri meminerunt. In Grollana narratione[2] praecipuum locum habent tabulae, quas exactas esse plurimi refert. Nomen quod attinet meum, dubito an principi[3] hac rerum facie utilem gratamque facturi simus operam, si id praescribamus; alioqui mea nihil id refert. Consule Reigersbergium[4], qui et aliorum poterit sententias exquirere. Dedicatoria epistola tantillo operi non congruit. Et datur velut *ἀποσπασμάτιον* justae historiae.

Consilium de rogandis e senatu juridico, qui cognitioni adfuit, exemplo non caret et non displicet, quo minor extet suspicio rei per odium actae. Mira religio est, quae a se quovis modo dissentientes nec in templo nec in curia vult tolerare. Et haec probare Lugdunenses theologos? Quid si pontificii, quid si puritani, quorum ingens numerus, idem in Anglia dicant? Haec sane Christianorum veterum praxi plane adversantur. Legibus nostris nullum est plebi in erigendis magistratibus arbitrium, et si ad plebis suffragia ubique veniendum esset, vanam, credo, experirentur spem victoriae. Nimium animis haeret prudentum praefatio ministrorum Frisiae, qua librum Bezae de haereticis[5] gladio puniendis commendant magistratibus, cum denuntiatione divini judicii, ni sequantur. Memini me cum Mimpio[6] nunc auditore amicitiam contrahere cum sene canonico Ultrajectino, Brogh aut Brock[7] ni fallor dicebatur, qui multa tenebat de Hollandiae nostrae antiquitatibus. Rogo ex Mimpio discas, quod ei nomen fuerit et ubi chartae scriptaque ipsius lateant. *περὶ σωοφύτου*[8] ego quidem interpellor; sed tibi nisi commodo tuo, nihil volo injungere.

Vale cum tuis nostrisque a nobis omnibus.

27 Ianuarii 1629.

Tuus tui amantissimus

H. Grotius.

1 Jan Jansz. ten Grootenhuys; zie III n^{o}. 1130, p. 108 n. 4.

2 *Grollae Obsidio* nog in dit jaar, 1629, te Amsterdam verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.

3 Frederik Hendrik.

4 Nicolaes van Reigersberch.

5 Th. Beza, *De haereticis a civili magistratu puniendis libellus, adversus Martini Bellii farraginem, et novorum Academicorum Sectam* [Parisiis], R. Stephanus 1554.

6 Hier en verderop moet Miropio gelezen worden; bedoeld is Jacob van Mierop; zie over hem II, p. 458 n. 9.

7 Wouter Brock, bekwaam Utrechts canonist, door zijn kennis omtrent de Utrechtse oudheden uitstekend op de hoogte van de inrichting en rechtsgewoonten van het domkapittel. Dit was voor de kanunniken, wier vraagbaak hij was, aanleiding hem aan het kapittel te verbinden door hem op 5 december 1561 tot computator daarvan te benoemen. Later werd hij vicaris; hij stierf in 1610 of 1611.

8 Zie ook n^{o}. 1367 in fine.

1369. 1629 februari 1. Aan M. Bernegger[1].

Dum amicos circumspecto, vir clarissime, quibus obsignatas pridem ad te literas[2] et fasciculum ad virum optime de saeculo merentem quemque, ut debeo, facio maximi, Wilhelmum Schickardum, credam, effluunt non dies tantum, sed menses. Interim cum occasio data esset, de Inscriptionibus, quas V.C. Opitius ad nos miserat cum eruditis conferendi, sumsi id audaciae, ut rogarem te, si qua se dat ad ipsum literas dandi occasio, has ut meas patiaris accedere. Salmasius adhuc in Solinianis haeret, quibus absolutis ad Canonas Eliberinos[3] laborem vertet. Tibi pro oblata opera gratias agit maximas et si quid est, in quo vicissim esse possit usui, rogat, ne sibi parcas, ita enim te ipsi ex vero descripsi, ut propiore amicitia complecti te desideret. Syllabi, cui obstetricatus es, collector[4] optaret aliquammulta huc exemplaria ad librarios transmitti, nam hactenus nulla comparent praeter ea, quae nos comitate tua et D. Lingelshemii accepimus, cum quo pariter tibi omnia precor fausta, ut quos amicitia conjunxit etiam communis fortuna pro meritis respiciat.

Kal. Febr. 1629.

1370. 1629 februari 10. Aan Willem de Groot[5].

Quando rerum aliarum nihil satis certi est et Anglica, Italica, Languedocica negotia pendent inter bellum ac spem pacis, de studiis tecum agam, mi frater, quae et mihi sunt solatio et tibi oblectamento.

Puto non ita dudum scripsisse me esse Amstelodami in potestate mercatoris, quem tum nominabam, auctuarium inscriptionum, quas post magnum opus editum collegerat optimus Gruterus[6]. Nunc Roma disco Donium[7] virum istius literaturae pereruditum ex lapidibus, statuis, tegulis, ex Vaticana quoque bibliotheca collegisse inscriptiones ad sex mille, Latinas ferme omnes, barbaricas etiam nonnullas; simulque instrumentorum, qua publicorum, qua privatorum magnam congeriem, quae omnia multorum annorum studio collecta paratus est dare publico, nihil aliud poscens, quam ut nomine suo asscripto gratia permanet ad posteritatem. Omnino mihi ex usu videtur publico conferri haec digesta inter se ac, sic ex duobus unum fieri, curato, ne bis eadem ponantur. Si mercator, qui Gruteriana habet Amstelodami, editionem curare vult, dabo operam, ut nanciscatur Romanam collectionem. Erunt nonnullis in locis addendae icones rerum rariorum, quae in sepulchris aut alibi occurrebant. Accepi et a Wilhelmo Schickardo[8] literas, Hebraeae linguae professore Tubingae, novo jamnunc edito libro de Iure Regis

1 Gedrukt *Epist.*, p. 82; *Grotii et Berneggeri Ep. mutuae*, p. 26. Beantw. d. n^{o}. 1374.

2 N^{o}. 1366; zie ook de aantekeningen aldaar.

3 Zie III n^{o}. 1210, p. 219 n. 10.

4 Jean Hotman; zie III, p. 2 n. 3 en de verwijzingen aldaar.

5 Gedrukt *Epist.*, p. 815.

6 Zie over deze aangelegenheid brief n^{o}. 1306 (III, p. 373) en de aantekeningen aldaar; zie ook III n^{o}. 1319, p. 386 en n. 9 aldaar.

7 Giovanni Battista Doni (1594-1647); zie verder III n^{o}. 1337, p. 408 en de verwijzingen in de noten 10 t/m 13 aldaar.

8 Zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

Hebraeo[1] et altero, qui reges Persicos[2] recenset optime de saeculo, imo de saeculis merito. Is me rogat, imo per studiorum sanctitatem obsecrat, ut aliquis apud nos mathematum peritus ipsius et geographiae, quam ex Arabicis etiam libris promotum it in gratiam, solis certo die vel stellae unius aut alterius meridianas altitudines per quadrantem justae magnitudinis, atque etiam eclipsis alicujus tempora apud nos accurate notata, quae si nancisci poteris - posse autem, si annitaris, confido - tu illa mihi, ego ipsi optime id merenti transmittam, ut ei de poli elevatione, quae est Lugduni, Hagae, Amstelodami atque etiam de longitudine plane constet, quando exterorum forte et quorundam nostratium *εἰ ἀπροσεξίαν* varii varia prodiderunt[3]. Iacchaei viduae[4], ubi occasio erit, significes velim me orationis in maritum funebris exemplaria apud Memmium[5], Bignonum[6], in Thuani[7] bibliotheca et amicos similes collocasse, apud quos simul eam deposui de marito ipsius existimationem, quae aliquando liberis etiam, si res ita tulerit, prodesse possit. Puto non intercidisse literas[8], quibus rogaram, ut ex Mimpio, rationum fiscalium auditore, exquireres nomen canonici Trajectini, qui in nostris et Trajectinis antiquitatibus supra modum erat versatus - puto Waltherum Brock dictum - et quid ejus chartis evenerit. *Περὶ ζωοφύτου*[9] forte non aeque expeditum est; tamen sicubi se offert, rogo aliquantae pecuniolae etiam nostrae ne parcas, ut gratum faciam homini gratioso.

De Casaubonianis literis[10] D. Tilenus[11], si non eduntur, suas non petit tantum, sed flagitat. Gratum feceris, si narrationem praedae Peterhemianae[12], quam *ἀμφιβεστάτην* cum *τοποθεσίᾳ*, alicunde extrices, ut aliquando usui sit nobis.

Vale cum parentibus et amicis.

10 Febr. 1629.

Tuus totus

H. Grotius.

1 Zie n°. 1366, p. 10 n. 8.

2 *Tarich, hoc est series regum Persiae per annos fere quadringentos*, Tübingen 1628, een vertaling met aantekeningen van een gedeelte van een Arabisch handschrift van de bibliotheek van Wolfenbüttel.

3 Zie hierover J.G. Schelhorn, *Ergötzlichkeiten* I, p. 455 en de brief aan Schickard dd. 6 december 1629 (n°. 1456).

4 Marytgen Willemsdr., vrouw van Gilbert Jack - Gilbertus Iacchaeus -, over wie III n°. 1135, p. 115 n. 2. Zijn lijkrede werd gehouden door Adolf Vorst (1597-1663), vanaf 1624 hoogleraar in de kruidkunde te Leiden; de titel luidde: *Oratio funebris in Obitum V. Cl. Gilberti Jacchaei Med. Doctoris, et philosophiae Professoris eximij.* Recitata XXI Aprilis Anno MDCXXVIII. *Accesserunt variorum Epicedia* Lvgdvni Batavorvm, Ex officinâ Joannis Maire MDCXXVIII; zie Knuttel, *Pamfl.* n°. 3844.

5 Henri de Mesmes; zie III n°. 1141, p. 22 n. 7.

6 Hieron. Bignon; zie III n°. 1163, p. 154 n. 5.

7 Jacques Auguste de Thou; zie III n°. 1308, p. 375 n. 8.

8 N°. 1368; zie aldaar p. 12 met de aantekeningen 6 en 7.

9 Zie ook n°s. 1367 en 1368 in fine.

10 Zie III n°. 1172, p. 169 n. 1 en de brieven waarnaar in n°. 1176, p. 174 n. 11 wordt verwezen.

11 Over Daniel Tilenus zie III, p. 34 n. 5.

12 Wellicht moet gelezen worden: Peterheinianae. Dan zal bedoeld zijn *Trivmphe van weghen de Gheluckighe ende Over-Rijcke Victorie Welcke de Heere onse God op den 8en Septembris des Jaers 1628 verleent heeft aen de Vlote vande West-Indische Compagnie, onder het Beleydt vanden Heer Generael Pieter Pietersz. Heyn, Teghen de Silver-Vlote onser Vyanden, komende van Nova Hispania, in en omtrent de Haven van Matançe*. Beschreven door Dionysium Spranckhuysen. Tot Delf, ghedruckt by Jan Andriesz. Kloeting ... Anno 1629. Zie Knuttel, *Pamfl.* n°. 3858.

1371. 1629 februari 21. Aan W. Schickard[1].

Ex quo librum tuum legi de Rege Hebraeo[2], vir optime de saeculo merite, facile agnovi, et quantus esses, et quanta abs te possent exspectari; neque desii id ipsum apud omnes mihi notos praedicare, maximumque excitavi aant. desiderium similis scriptionis de Hebraeo Synedrio[3]. Non est enim hactenus ista materia, quo debet studio aant. tractata, cum utilitatis sit maximae, sive communem illam juris regendaeque reipublicae scientiam, sive sacrae historiae cognitionem spectamus. Simul vero Lutetiam advenit tuus ille tam variae eruditionis, tam impigri laboris, tantique fructus liber de Persicis regibus[4] excitatus priorum gustu avide ad huius lectionem cucurri, et aliis quoque, ut debui, notum feci, quantum ea in re omnium spem superasses. Atque ita credas velim, non pauciores esse hic Lutetiae, quam in ipsa Germania, qui se tibi istis muneribus obstrictos profiteantur.

Literas ad Gabrielem Maronitam[5] tuas, quas optimus Berneggerus[6] miserat, sero curavi, si tempus respicias, quo ad me pervenerunt, non etiam, si tradendi occasionem, quae multo post se obtulit, cum ille a longa vagatione domum rediisset. Et ille non statim fasciculum mihi tradidit, quem cum primum notos reperi eo proficiscentes, misi ad Berneggerum, a quo tu jam haud dubie acceperis. Ex eo donatus sum a te et amicissimis litteris et exemplari libri illius nunquam satis laudati de regibus Persicis: utroque glorior: pro utroque gratias, quantas possum, maximas ago, atque ita credas velim, nihil esse in mea ope positum, quod non tibi tuo iure inserviat. Super his, quae de patriae nostrae positu scire desideras, scripsi ad homines idoneos: ubi ea, quae expetis, nactus fuero, facturus te illico certiorem.

Golium[7] ex Syria reducem cis non multos dies in hac urbe expectamus; ubi venerit, crede te magnam nostrorum sermonum partem fore, vel in hoc, ut me de iactura, quae facta est in morte Erpenii[8] quondam mihi amicissimi, consoler. Buxtorfii Maimonidem[9] quando videbimus? Nam reliqua de Persis tua flagitare post tam recens meritum non audeo.

Vale, vir eximie, et si non hodie viventibus, posteris certe ponende inter bono publico natos quique sui memores alios fecere merendo[10].

XXI. Februar aant.. MDCXXIX.

1 aant.Copie Bibl. de S. Marco Venetië, mss Italiani Cl. XI cod. XX collatione 6789. Gedrukt J.G. Schelhorn, *Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur* I, Ulm und Leipzig 1762, p. 455.

2 Zie n°. 1366, p. 10 n. 8.

3 Voor zover ik heb kunnen nagaan is dit werk niet verschenen.

4 Zie n°. 1370, p. 14 n. 2.

5 Zie n°. 1366, p. 10 n. 6.

6 Matthias Bernegger, aan wie o.a. de brieven n°. 1366 en n°. 1369 zijn gericht; zie III n°. 1257, p. 300 n. 6.

7 Jacobus Golius; zie III n°. 1337, p. 408 n. 9.

8 Thomas Erpenius - van Erpe of Herpe - (1584-1624), hoogleraar in de oosterse talen te Leiden; zie III n°. 1091, p. 63 n. 15.

9 Johan Buxtorf (1599-1664), professor theologiae et linguarum te Bazel. Hij vertaalde in het Latijn: *Moreh Nebukim*, een werk van Maimonides, Rabbi Moses ben Maimon (1135-1204), een geleerde jood geboortig uit Spanje. De vertaling van Buxtorf verscheen nog in 1629 te Bazel onder de titel *R. Mosis Majemonidis Liber More Nebochim, i.e. Doctor perplexorum in linguam Latinam conversus a Joh. Buxtorfio fil.* Basileae 1629.

10 Vergilius, *Aen.* VI 664.

Tui nominis observantissimus
H. Grotius.

Adres: Rarae eruditionis ac summorum meritorum viro Wilhelmo Schickardo, Hebraearum literarum Professori Tubingae.

1372. 1629 februari 23. Aan Willem de Groot[1].

Utrasque tuas, mi frater, et quas quarto et quas undecimo hujus mensis dedisti, recte accepi et perplacet via. Ubi nihil scribendum est, quod privata tangat et ab aliis nesciri nostra intersit.

Pax et in Italia et cum Anglos paene confecta creditur. Utinam de Rohanio[2] et Languedocia idem sperare liceat. De federe cum Gallia, quid impedimentum sit, haud male conjectas. Aliquid de pactis Langeracensibus[3] remitteret rex[4]; ut autem nobis opem ferat, a nobis nihil exspectandum habeat, durum et iniquum videtur. Realio[5] gratulor, cujus libertatem eunti ad Caesarem[6] oratori[7], qui hic vixerat, enixe commendaveram.

Cornelium nostrum[8] cum Bilandio[9] venire non displiceat, modo certi aliquid pro via et sumtibus promittatur, ne in immensum rationes excrescant. Si id aequo modo fieri nequit, cum primo bono comitatu mari ad nos mittendus est Interim velim exploretis locum commodum ubi Petrus[10] noster instituatur. Omnino eget externa disciplina et congerronibus Latine loquentibus opus habet.

De judiciis Amstelodamensibus recte judicas. Ego etiamsi provocatio permitteretur, non video, quid futurum sit periculi. Danda autem est opera, ut in omnibus urbibus sint magistratus legum et patriae amantes et ecclesiasticis non plus quam necesse est obnoxii, ne conventus studiis distrahatur eoque hebescat acies publicae auctoritatis.

Corvino[11] pro eo, quod monet, gratias habeo. Sed vox gelover exstat in priscis legibus Hollandiae et Zelandiae et *ἀναλεγιχώτερο*☐ aant. est ipsa Germanica. Itaque nihil muto. Sed et in aliis rebus malo nostra vetera quam nunc peregrina. Ego maximo studio legi magnam copiam privilegiorum et statutorum nostrae patriae et vicinorum, eo fine ut inde voces nostrates excerperem. Siquae usu obsolevere, facile revocari possunt.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 815.
2 Henri, hertog van Rohan (1579-1638), aanvoerder der hugenoten. Op 27 juni 1629 werd de vrede te Alais getekend.
3 Dit doelt op het verdrag van Parijs, dat ter hernieuwing van het verdrag van Compiègne (1624) op 28 augustus 1627 door Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak (1569-1634), werd gesloten, doch door de Staten niet werd geratificeerd. Het nieuwe offensieve en defensieve verdrag met Frankrijk kwam eerst in februari 1635 te Parijs tot stand.
4 Lodewijk XIII.
5 Laurens Reael; zie III n°. 1192, p. 191 n. 3.
6 Ferdinand II.
7 Waarschijnlijk Mathias Werdemann von Sondersprühel; zie III n°. 1200, p. 206 n. 5.
8 Zijn oudste zoon, die voor zijn studie in het vaderland vertoefde.
9 Jason Bijlandt; zie III, p. 11 n. 3.
10 Zijn zoon Pieter.
11 Johannes Arnoldi Corvinus.

Omnia mea tibi commendo et me parentibus, tuae[1], nostris. De Salmasio[2] in Scaligeri locum vocando, nihilne audis? Multus hic de eo rumor.

Vale mi frater.

23 Februarii 1629.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1373. 1629 maart [?]. Van C. Barlaeus[3].

Hugoni Grotio

Venit ad te, Clarissime Groti, Hymnus meus in Christum, cujus in nuperis[4] meis ad te literis mentionem feceram. Dum enim domi modo ad meam, modo ad tot praestantissimorum virorum, et tuam quam maxime sortem ingemisco, solatia communis miseriae a Deo, a Christo, ac virtutibus Christianis et vitae aeternae meditationibus peto, quae ut altius animo insideant, conor vinctis verbis proferre; ita fit, ut quae lecta vel audita praetervolant, diutius animo obversentur, dum metro aptantur et carminis legibus. Non ignoras mecum, quam non aeque facilis sit labor poëtis in sacris ac profanis occupari; cum hic inter tot deorum et dearum nomina luxuriari possit vatis oratio, illic astrictus magis spiritus intra rerum majestatem sanctitatemque coerceatur, et teneriorem sensum verborum ambitu intexere pertimescat. Quod tamen faciendum interdum nobis fuit, ut carmen scripsisse videremur. Illud cavi sedulo, nequid dicerem - nec ut dicerem necesse erat - quod corrugare queat Vaticani praesidem, aut partes saperet. *ἀμφισβητούμενα* non erant hujus loci. Et neuter est Apollo, neque conveniens erat eum, qui Christo accinit, aeternae pacis datori, litigiosa sectari, vel inter Christianos dissona loqui. Utinam ab A.T. impetrare possim, ut de via ac modo cogitet, quo Liligero Principi[5] exhiberi possit libellus noster: debeatur illi, qui de Christi nomine nomen Christianissimi trahit. Exemplar illi inscriptum ex lineis aureis cognosces, tuum ex praefixo epigrammate. An gratiis an ingratiis eum exceptura sit aula, non moror. Satis fuerit inglorio scriptori regiis titulis superbivisse.

Vale, vir amplissime, et qui nuper[6] immoderatius laudasti inconditam illam Poëmatum meorum farraginem, de hoc male nato foetu benigne judica.

Mense Mart. 1629.

1 Alida Graswinckel.

2 Claude de Saumaise (1588-1658); in 1631 ontving en aanvaardde hij het aanbod Joseph Scaligers plaats te Leiden in te nemen.

3 Gedrukt *Casparis Barlaei Med. Doct. ac Philosophiae in ill. Amstel. Gymnasio dum viveret Professoris Epistolarum Liber* Pars Prior. Amstelodami Apud Joannem Blaev MDCLXVII, p. 278. Tesamen met n^os^. 1365 en 1397 beantw. d. n^o^. 1454. De brief wekt de indruk een excerpt te zijn van n^o^. 1365 dd. 9 januari. Gezien de verschillen, die hij bij alle overeenkomst met n^o^. 1365 oplevert, ben ik geneigd er een excerpt van de hand van Barlaeus zelf in te zien door hem als pro memorie verzonden, daar hij op zijn schrijven van 9 januari maar steeds geen antwoord kreeg. In n^o^. 1397 dd. 15 mei reflecteert Barlaeus opnieuw naar de brief van 9 januari. Grotius ontving de *Hymnus in Christum* eerst in december; zie n^o^. 1454 aanhef; zie ook n^o^. 1453.

4 N^o^. 1365.

5 Lodewijk XIII van Frankrijk.

6 Zie III, p. 401 n^o^. 1333.

1374. 1629 maart 10. Van M. Bernegger[1].

S.P.D. Summe virorum,

Ad binas literas[2] tuas, quae uno tempore redditae nuper *χειμηλίων* meorum numerum auxerunt, a mercatu nostro Francofurtano respondebo, cum dabitur de supplemento Gruterianarum Inscriptionum aliquid certi nunciare[3]. Interim ausus ecce sum hortatu tuo pulsare fores benevolentiae magni illius Salmasii[4]. Quae si res, proxeneta te, bene feliciterque cedit, immortali me tibi beneficio devinxeris.

Ad Schickardum[5] tuas recte curavi, qui cum officiosissime te salutat, tum orat has suas per ministrum reddere ne graveris. etc. V.

10. Martii A 29.

1375. 1629 maart 10. Van A. Hogerbeets[6].

Mijn Heere,

Ick hebbe uE. schrijvens van den 8.[en] Januarij met de bijgaende schriften van mijn vader sal.[7] wel ontfanghen, dan en vinde niet onder deselve copyen van de missiven der Staeten van Hollandt aen de Staten en Stadt van Utrecht, aen den Commandeur en Capiteynen tot Utrecht garnisoen houdende ende aen den Prince van Oragnen tot Utrecht. Midtsgaders copie van de commissie van die uyt Hollandt naer Utrecht toe gecommitteert wierden, en die nochtans met de schriften van mijn vader sal. te saemen overgesonden hadden geweest; versoeckende vriendelijck, dat uE. mij die mede gelieve bij goede gelegentheyt ende seeckerlijck over te senden, ende sal mij seer verobligeren. Bedancke uE. van de sonderlinghe affectie t'onswaerts, sal altijt trachten die nae vermogen wederomme te verschuldighen ende de vruntschap, die uE. met mijn vader sal. gehadt heeft, te conserveren, ende uE. gelieve, waer dat ick denselven ofte den sijnen eenigen dienst kan doen, mij vrijelijcken te employeren en sal mij daertoe altijt bereydt vinden. Mijne susters[8] recommanderen haer met presentatie van alle diensten aen uE. ende uE. huysvrouwe, gelijck mede doet die is ende blijft, Mijn Heere, uE. dienstwillighen

A. Hogerbeets.

1 Copie Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg. Sup. Ep. (4°) 31, Bl. 260. Gedrukt *Grotii et Berneggeri Ep. mutuae*, p. 28. Antw. op n^os^. 1366 en 1369.

2 N^os^. 1366 en 1369.

3 Zie behalve n°. 1366 ook III, p. 373, n°. 1306 en n°. 1285 (III, p. 343 met n. 6 aldaar).

4 Zie n°. 1372, p. 17 n. 2.

5 Wilhelm Schickard; zie n°. 1366, p. 10 n. 7.

6 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n°. 1286. Eigenh. oorspr. Schrijver - Adriaan Hogerbeets - was doctor in de beide rechten en dichter.

7 Rombout Hogerbeets (1561-1625), in 1618 gevangen genomen en in 1619 met Grotius tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld en naar Loevestein gevoerd.

8 Wellicht Josina en Joanna († 1673), twee van de vijf dochters, die met hun moeder Hillegonda Wentgen (gestorven op Loevestein in 1620) en hun enige broer Adriaan in 1619 de gevangenschap van hun vader mochten delen. Joanna huwde later met Mr. Willem van Dam (1596-1673); hij was in 1618 uitgeweken naar Holstein, waar hij onder de eerste bewoners van Friedrichstadt aan de Eider genoemd wordt. Naar zijn vaderland teruggekeerd werd hij in 1626 schepen en in 1629 burgemeester van Amersfoort; zie over hem n^os^. 1419 en 1423.

In den Haghe desen 10.en Maert 1629.

Adres: Aen mijn heere Myn heere de Groot tot Parys.

In dorso schreef Grotius: 10 Maert 1629 Hogerbeets; *nogmaals:* 10 Maert 1629 Hogerbeets.

1376. 1629 maart 11. Aan Willem de Groot[1].

De consilio professorum Lugdunensium, qua de re nuper scripseras, quid mihi videatur, frater dulcissime, ne frustra literis onerem, intelligere poteris ex scripto D. Tileni[2] quod ad Medium[3] jam puto pervenerit, in quo recte excutiuntur ista *λοξία ϑεσπίσματα*. Quae tibi commendaveram negotia curae tibi esse gaudeo. Atque ea etiam nunc hic repetita censeas velim. De poli elevatione erit aliquis qui precibus doctissimi Sichardi[4] satisfacere possit. Et id praecipue cures rogo: quanquam et pictor *περὶ ζωοφύτου*[5] et Tilenus de literis urgeat. Et ecce jam nunc, ut fieri solet, sub manum aliud negotium nascitur. Rogant amici huc duo exemplaria mitti libri, cui titulus Fabiani a Nipho de coelesti animarum progenie divinatio, Lugduni Batavorum apud Godofr. Basson, anno 1617, in quarto. Ubi notus aliquis huc venerit, rogo memineris, ut ego Perronii[6] meminero, quem solutum an compactum velis, quando adhuc tempus est, velim nunties.

Ego de Arausione nihil perscripsi, quia non credebam rumoribus quanquam validis, quos et ipse successus revicit. Nullus enim a rege[7] miles aut in oppidum aut in arcem intravit, actum tamen aliquid inter Orsantium[8] et regem fertur. Quid quantumque id sit, variae sunt conjecturae. Recte se habebunt res, si nihil aliud promiserit quam rebellibus regis receptum apud se non fore. Quae controversia fuerit, quam Heiniani[9] moverunt, et quae illa decima, non satis intelligo, sed gaudeo interim usu patuisse haud supervacuum in urbe tam spatiosa militem. Laudo etiam, quod Amstelodamenses constantia sua injustos impetus retundunt. Bona consilia, ut scis, mora valescunt. De ministro, cui Spanio[10] nomen, ex aliis intellexi. Venit in mentem, quod Cicero dixit Epicureos posse esse viros bonos, sed non ex fine dogmatis[11]. Sic etiam inter omnis generis Christianos sunt, qui peccent et graviter, sed aliis alia, illis vero ipsum dogma in causa est, qui fraenum a Deo ipso injectum cupiditatibus, metum amittendi favoris divini et salutis, imaginaria

1 Gedrukt *Epist.*, p. 816.
2 Blijkens n°. 1380 aan Joh. Wtenbogaert is hier sprake van een brief of manuscript; vgl. ook n°. 1341 in fine (III, p. 416). Voor het advies der theologische faculteit van Leiden zie Knuttel, *Pamfl.* n°. 3928.
3 Johannes Wtenbogaert.
4 Wilhelm Schickard; zie n°. 1366, p. 10 n. 7. Ter zake vgl. n°. 1370, p. 14 en n. 3 aldaar.
5 Zie n°. 1370, p. 14 en n. 9 aldaar. De brieven, op terugzending waarvan Tilenus aandringt, waren door hem afgestaan voor een uitgave van de brieven van Casaubonus; zie n°. 1370 in fine en de verwijzing in n. 8 aldaar.
6 Vgl. n°. 1364, p. 8 en n. 5 aldaar.
7 Lodewijk XIII.
8 Hier moet misschien Orsmalium gelezen worden; bedoeld is dan Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg, die achter de rug van Frederik Hendrik om met de Franse koning onderhandelde over de verkoop van het prinsdom Oranje.
9 In februari 1629 wilden de matrozen de magazijnen te Amsterdam, waar de buit, door Piet Heyn op de Spanjaarden behaald, was opgeslagen, plunderen. Het garnizoen van de stad wist echter de poging te verijdelen; zie *Mercure François XV*, p. 259.
10 Misschien Bernardus Spanaeus uit Amersfoort (geb. 1575), die op 16 mei 1596 te Leiden als student in de theologie werd ingeschreven.
11 Bij Cicero heb ik een dergelijke uitlating niet gevonden.

pollicitatione subvertunt. De Iohanne Arnoldi[1] miror atrocitatem Lugdunensium et quod speras spero. Amo enim illum praeter multa cum aliis communia ob proprias virtutes.

Exercitus regis jam est ut puto trans Alpes et ut literae postremae nos credere jubent rex ipse; neque de solutione obsidii Casalensis dubitatur. Eam rem pax Italiae et bellum ni fallor in Languedociam obsequetur: quae res utinam eum eventum habeat ut non inferatur vis conscientiis. Magno cum dolore quotidie video ex Austria, Bohemia, Silesia, religionis ergo exsulantes. De Angliae pace nihil paret, sed bene sperant rerum conscii.

Vale, mi frater, et boni consule, quod toties tibi molestus sum. Deus tuam[2], tuos nostrosque servet, parentes imprimis.

11 Martii 1629.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1377. 1629 maart 24. Aan Willem de Groot[3].

Meministi puto, mi frater, illud in Lucano a nobis emendatum:

Finis et Hesperiae promoto limite Varus[4].

Nimirum ex quo Gallia Romanis Cisalpina in Italiae nomen transiit. Is fluvius etiamnunc vorticosus est et *δυσδιάβατος*. Guisius[5], qui ex Narbonensi littore brevi maris trajectu mox oram illam cum copiis legendam habebat, hunc maxime metuebat, cum ecce sub ipsum tempus transeundi ingens sabuli copia ex mari egesta ita huc se intulit, ut non vadosum illum, sed siccum faceret, foecundam Gallicis ingeniis materiam aggerem non factum, ut ad Rupellam, sed sponte natum, qui Iuris vindices copias transmitteret. Nihil ei invium, qui maria sternat arcendis hostibus, cujus itineri amnes se sternant, et nivolae alias rapidisque torrentibus infestae aequalem viam praebeant Alpes. Nam alter idemque major sub ipso rege[6] exercitus facile conscenso jugo in descensu tria quae angustias obsepserant e ligno humoque valla impetu rupit, Susam in declivi situm oppidum eodem impetu tenuit; mox et arx ei oppido imminens deditur et propter castella quaedam volente Allobroge[7], qui haec regi pignora tradidit, fore ut Hispanus Casale obsidio liberet et ipse commeatum justum eo inferat, ni Hispanus id praestet se vires cum regiis juncturum. Princeps Subalpinorum[8] jam apud regem erat; uxor ejus[9], regia soror, ibidem exspectabatur. Allobrox, quia aliquid habet, quod

1 Johannes Arnoldi Corvinus, in 1628 na zijn rechtenstudie in Orléans door het Hof van Holland als advocaat in Den Haag toegelaten, werd in 1629 te Leiden gevangen genomen en op last der Staten over de grens gezet. Dit vonnis werd weldra vergeten, misschien door tussenkomst van Wtenbogaert bij Frederik Hendrik.
2 Alida Graswinckel.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 816.
4 Lucanus, *Pharsalia* I 404.
5 Charles de Lorraine, duc de Guise (1571-1640).
6 Lodewijk XIII.
7 Carl' Emanuele, hertog van Savoye.
8 Vittorio Amadeo (1587-1637), volgde in 1630 zijn vader Carl' Emanuele als hertog van Savoye op.
9 Christine (1606-1663), zuster van Lodewijk XIII.

speciose persequi possit in Monteferrato, pro eo accipiet L millia ducatorum annua, in quibus erit et Trinum oppidum, quod jam armis captum tenebat. Alia quaedam oppida, quae itidem hoc bello occupaverat, tradentur imperatori[1], ut ea Mantuanus[2] ex ipsius imperatoris manu simul cum investitura accipiat; ita undique bellantium omnium existimationi consulitur. Cum Britannis quoque transactum creditur, sed inhiberi publicatio, donec huc inde legatio veniat.

Grollae exemplaria[3] ut quamprimum nempe per amicum habeam, cures velim. Alenda enim fama est et amicitiae. De saevitia Lugdunensium in Corvinum[4] non possum satis mirari. Quando isti homines ad Hollandicum ingenium redibunt? De Iure Foederatorum in dandis privilegiis et disputatum scio et ego quod faciunt usurpatum video, quo jure non video. Persto in sententia. Miror de Veritate Religionis Christianae[5] nihil me intelligere. Cornelium[6] prima occasione expecto. Petrum[7] ad vos mittam. De Diderico[8] videbimus. Filiae duae[9] recte valent, tertia minima[10] mortua est, prope est annus. Cornelius quominus mari veniat, sed bono comitatu, non intercedo. Alioqui et terra si occasio sit, mitti poterit, praesertim cum prope sit eam aetatem, quae impetrato commeatu non eget. Quae in Amstelodamenses magistratus scribuntur[11], siquis amicus huc venerit, velim videre; nam de consilio Lugdunensi quid D .Tileno ac proinde et mihi videtur[12], jam te didicisse existimo. Etiam quae aut Wassenarius[13] aut ejus in scribundo successor post Aprilem 1625 collegerunt, rimari desidero. De Arausione quid scribam? Suspiciones et rumusculos? Scripsit eos ad consanguineum[14] uxor. Certi aliquid? At non habeo, nisi hoc unum melius Falcoburgio[15] cum rege quam suo principe[16] convenire et metuere me valde, ne res in foedum exitum erumpat. Principi ut molitiones pro statu publico intus et extra tuendo bene succedant, etiam atque etiam precor; et ut vos omnes recte valeatis. Imprimis parentes.

Lutetiae 24 Martii 1629.

Ex usu lectorum censeam edi Grollae historiam ea mole ac specie, qua edita

1 Ferdinand II.
2 Carlo Gonzaga.
3 *Grollae Obsidio*, Amsterdam 1629; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
4 Zie n^{o}. 1376, p. 20 n. 1.
5 In 1627 te Leiden en te Parijs verschenen; in 1629 zag de tweede druk het licht bij le Maire te Leiden; zie Ter Meulen-Diermanse n^{os}. 944, 945, 946.
6 De oudste zoon Cornelis, die voor studie in het vaderland vertoefde.
7 Pieter, de tweede zoon, geb. 1615.
8 Diderik de Groot van Kraayenburg, de jongste zoon, geb. 1618.
9 Cornelia en Maria.
10 Françoise was in 1628 op anderhalfjarige leeftijd overleden.
11 Zie de in III n^{o}. 1340, p. 413 n. 1 genoemde pamfletten; en bovendien betreffende het advies der theologische faculteit te Leiden Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3928. Zie verder nog Knuttel n^{o}. 3955.
12 Vgl. n^{o}. 1376 aanhef.
13 Claes Wassenaer, uit Heusden, geneesheer te Amsterdam en schrijver van *Historis Verhaal alder ghedenckweerdichste geschiedenissen, die hier en daer in Europa, als in Duijtschlant, Vranckrijck ... en Neder-lant, van den beginne des jaers 1621 tot [1632] toe, voorgevallen syn.* Amsterdam 1622 v v. Het werk werd vanaf 1631 voortgezet door Barend Lampe, eveneens een Amsterdams geneesheer.
14 Nicolaes van Reigersberch.
15 De gouverneur van Orange, Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg.
16 Frederik Hendrik.

est Bredana[1], ut conjungant qui volent opuscula argumenti non dissimilis nec tempore multum abjuncta.

Tuus tui amantissimus frater
H. Grotius.

1378. [1629 maart 25.] Van J. Wtenbogaert[2].

Mijnheere,

Ick en heb uE. in lang niet geschreven. T'is mij seer leedt, want ick uyt de uwe altijdt wat leere ende sie sonder dat uwer E. handt seer geerne, die ick reden heb te vresen niet soo dickwils te sien, als uE. geen retour en crijght.

Dan verandering van residentie[3] voor dese maenden ende de vele oock sware occupatien, die mij aldaer hebben overvallen aen d'eene, beletselen aen d'ander zijde, hebben mij dit inconvenient veroorsaeckt. Ick bid uE., laet mij haest gewaer worden, dat uE. daerom van mij niet en vervrembdt; 't sal mij verheugen ende beter doen doen in futurum. Mijn verandering is geschiet tot begeerte van de vrienden, ende heeft mij nacht ende dach besich gehouden, oock noch houdt, om door de Alpes te breecken, niet cum copiis Hannibalis, maer cum inermis opera, ende noch steeck ick 'er te midden in. Middelertijdt heb ick vertrout, dat uE. geen advertissement en ontbrack van sijn broeder ende andere vrienden, bijsonder over de convulsien van Amsterdam[4], die de voornaemste materie tot schrijven souden hebben gegeven. 't En isser noch niet te degen. De dachvaert duert noch, ende de regenten aldaer vresen noch voor een storm, eer die passeert, hopende nochtans die uyt te staen met couragie. De hierarchie woelt even dapper, is weder sterck bijeen in Alpheano[5]; quid moliantur leert de tijdt. De Judasweeck compt aen. Christus sal weder te lijden hebben, dan wij geloven, dat hij verrijsen sal. Sij hadden voor kersmisse een remonstrantie[6] overgegeven, om te bewijsen, dat d'executie der placaten niet en was conscientiedwanck. Daertegen is een wederlegginge[7] gereponeert, die 't contrarie bethoont ende 't haere wederleydt. Sij is den R.P.[8] behandicht, die se achterhoudt; maer het dubbelt is gesonden aen 't Hoff, daert gelesen is, niet sonder vrucht. T'is oock Alphaeo behandicht, dient aengenaem was. Op dese dachvaert hebben sij weder een remonstrantie overgegeven[9], soo vol malitie, dat het overdraeft.

1 Waarschijnlijk bedoelt Grotius het in 1626 bij Plantijn te Antwerpen verschenen, in 1629 herdrukte boek van Hermannus Hugo S.J., *Obsidio Bredana armis Philippi IIII auspiciis Isabellae ductu Ambr. Spinolae perfecta*, dat betrekking heeft op het vermaarde beleg van 1624/5. Ondanks kleine verschillen vertonen beide werken onderling sterke overeenkomst in uitvoering.

2 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2041. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Wtenb. Br.* III 2, p. 355. Beantw. d. n^{o}. 1380.

3 Wtenbogaert was begin januari 1629 naar Den Haag vertrokken, waar hij tot half mei verbleef; zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 199.

4 Zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 194 vv.

5 Wtenbogaert duidt Frederik Hendrik vaak aan met de naam Alphaeus.

6 Zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 203-204.

7 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3926.

8 De raadpensionaris Anthonie Duyck.

9 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3962. Voor de woorden ‘venient Romani tollent locum et gentem’ vgl. *N.T. Joh.* XI, 48.

De somma is, soo men se soo laet voortgaen, venient Romani tollent locum et gentem; Ergo. Sij rasen ende spreecken als furieuse

desperate menschen. 'T comt all uyt, seggen se, opt gecondemneerde boeck Grotii[1], daer hij in effect sustineert, dat de ‘tegenwoordige regenten de souverainiteyt ende fundamentele wetten van Hollant met voeten hebben getreden, ende dat van selffs moet volgen, dat se al te samen crimen lesae majestatis begaen hebben. Waer kan dit ten laesten op uytloopen, dan dat dese luyden de kerck ende hare protecteurs, onse loffelijcke overheyden, opt lijff sullen vallen; dat de politycke als onwettige usurpateurs van de regering, de kerckelicke, als perturbateurs van de gemeyne ruste gestraft ende d'een metten anderen vervolcht, verjaecht, verdreven ende den kop affgeslagen, off op een ander wijse capitalick gestraft sullen worden.’[2]. Dit eschantillon, omdat het Grotium raeckt - van denwelcken sij daernae seggen, dat hij een viandt van 't vaderlandt te wesen verclaert is, ende dat een, die 't minst betaemt, die in den eedt van 't landt is, maer door brieven correspondeert over saecken de regering aengaende -, heb ick uE. willen uytteeckenen. Hinc collige coetera. Dese remonstrantie ende dat het t'Amsterdam niet en is gegaen nae der hevigen sin, bracht te wege de deputatie aen S.Ex^{e} vuyt de steden, die te swack zijn, tegen d'Arminianen soldaten toe te schicken, twelck hij weygerde, ten ware men de publ. kerck ende 't gerecht off d'ordinaris justitie feytelick wilde resisteren. Om nochtans wat te doen is dese remonstrantie gesonden aen 't Hoff, om t'adviseren; middelertijdt is missive gesonden aen alle steden, om de placcaten te executeren; maer vele steden latent haer kovel hooren. Gisteren creech ick tijding, dat selve Gouda 't selve bij pluraliteyt van stemmen in de vroetschap plat affgeslagen heeft, tensij andere steden, sonderling Rotterdam, voorgaen. Eenige seyden oock tegen S.Ex^{e}[3] - als men sprack van Salem[4], ende S. Ex^{e} hem vraechde, wat hij daervan dacht - 't selve geenssins goedt te vinden. Ick oock niet, seyde d'ander. Wat evenwel dese missive verder opereren sal, leert de tijdt. De colere is middelertijdt gevallen op den goeden Corvinum[5], die weder te lande is uytgevoert, twelck niemant als Paludhortio[6] geweten wordt ende 's hooffs cleyne couragie. Men hoopt evenwel dat het de saeck geen quaet doen ende Corvinum te meer animeren sal om de geperste te helpen. Op dese remonstrantie sal wat gedaen worden[7], maer 't moet sijn tijdt hebben. D. Oogentroost[8] s in print met een Pro Deo et patria ende elogia daeronder. Bogaerts[9] wordt ver-

1 *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslandt*; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 872.
2 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3962, p. 13.
3 Frederik Hendrik.
4 Amsterdam.
5 Zie n^{o}. 1376, p. 20 n. 1.
6 Jacob van Broekhoven (1577-1642), bij herhaling burgemeester van Leiden en geruime tijd rentmeester van Rijnland en lid van Gecommitteerde Raden. Hij was een der 24 rechters over Johan van Oldenbarnevelt, Grotius en Rombout Hogerbeets en een fel tegenstander van de remonstranten.
7 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3966.
8 Ook genoemd in n^{o}. 1384, p. 34; niet geïdentificeerd. aant.
9 Jan Willemsz Bogaert (1577-1638) haalde zich in 1628 als aanvoerder der ontevreden contra-remonstrantse burgers te Amsterdam het misnoegen der regenten op de hals en werd de 31ste januari 1629 uit de stad gebannen; zie voor de pamfletten, die hierop het een na het ander verschenen Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 3932-3934, n^{os}. 3937-3951, n^{os}. 3955-3957, n^{o}. 3959 en P.A. Tiele, *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten, Eerste Afdeeling. Verzameling van Frederik Muller te Amsterdam. Naar tijdsorde gerangschikt en beschreven*. Eerste deel 1500-1648. Amsterdam, Frederik Muller 1858, n^{os}. 2335 en 2336.

wacht. Aldus crijgen wij nieuwe martelaren. Dese gebannene comt gheen minder eere toe als de voorgaende. D. Tilenus' schrift tegen de Consultatie[1] heb ick gesien. 'T comt wat te laet, was alreede wat uytgegeven[2], dat ick hoore met lust gelesen wordt, ende waervan Episcopius[3] mij schrijft: Habent consultores ob quod ungues mordeant. Het sal haer heugen - seydt hij - sulcke consulten gegeven te hebben, si quid reponent, digni erunt acri scutica. Haec ille. Ende voorwaer daer valt noch meer te seggen alsser geseydt is. Men heeft se om reden noch wat gespaert, hoewel se haer lesse tamelick crijghen. Daerentusschen danck ick D. Tilenus[4] mijnenthalven seer; 't sijne sal noch all te pas gebracht worden. UE. gelieve mijne dienstelicke groete bij dese occasie te doen.

Een predicant t'Amsterdam, Cloppenborch[5], is seer int oogh, is in den Hage, reyst herwaerts derwaerts, wroet dapper, maer derff - soo men seydt - in de stadt niet comen. De vroetschap aldaer had geresolveert, dat borgemeesteren souden mogen gedeputeerden uyten raedt in de kerckenraedt seynden, alst hun goet docht. Dan 't en werdt noch niet gedaen. Evenwel hebben in de vergadering eenige steden seer gedrongen, dat Amsterdam dat niet soude doen. Sij persisteren ende seggen, dat recht te willen houden, om dat te gebruycken, alst hun goet dunckt. T'Utrecht is wat opheffs tot accommodatie; 't is mij van daer gecommuniceert; maer meynt niet, dat het eenich effect hebben sal. Men siet alleen, dat se in pijne sijn ende dat de saecken niet soo gesmeert voort en willen, als sij haer hadden geimagineert.

Is uytgecomen een Ondersoeck[6], off men de remonstranten behoort vrijheydt te vergonnen; daer worden eenige redenen gestelt pro, die worden gerefuteert ende daertegen andere gestelt, die seggen: neen, jae dattet onmogelick is met behoudenis van den staet. Ick wensche uE. dat had gesien, om uE. oordeel te hebben; maer 't sijn geen dingen om te senden.

De generael Reael[7] is int landt, wordt vandage hier verwacht. De vrou van Barnevelt[8] is overleden, wordt Dynsdach begraven.

Ick kan uE. niet genoch bedancken voor de moeyte bij uE. genomen int schrijven van den uwen van 21 Decembris ende d'aenwijsinge daerinne gedaen. Ick hebbe vernomen nae 't boeck De vero christianismo, auctore Johanne Arnd[9], dan 't is hier niet te becomen. Uwer E. 2de brief aen mij, gedateert 17 Januarie, die lang onder wech is geweest, eerst nu ontfangen voor weynich dagen, heb ick d. Episcopio gesonden, biddende dat hij uE. daerop antwoorde aengaende Came-

1 Zie n^{o}. 1376, p. 19 n. 2.

2 Het bij Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3929 genoemde *Nootwendige Verantwoordinge* was er een weerwoord op, waartegen Wtenbogaert op zijn beurt zijn *Aen-spraeck* schreef; zie hiervoor Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3931.

3 Simon Episcopius.

4 Daniel Tilenus, zie III n^{o}. 1063, p. 34 n. 5.

5 Johannes Cloppenburg (1592-1652), fel contra-remonstrants polemist.

6 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 3927 en 3815.

7 Laurens Reael; zie III n^{o}. 1192, p. 191 n. 3.

8 Maria van Utrecht, de weduwe van Johan van Oldenbarnevelt; zij was op 19 maart te Amersfoort overleden.

9 Johannes Arndt, Duits theoloog (1555-1621); hij schreef o.m. een beroemd werk in vier, later in 6 boeken *Vom Wahren Christentum*, waarvan het eerste boek te Braunschweig in 1606, de volgende drie boeken in 1609 uitkwamen; het werd in bijna alle Europese talen vertaald.

ronem[1], alsoo uE. doch mede aen hem daervan geschreven had. Twijfel niet S.E. en sal het doen; dan schrijft mij, dat het Cameronis werck hier in 't landt niet en is; men weet er te Leyden niet van; sal arbeyden om dat te hebben: ick verwonder mij over 't geen uE. schrijft, dat men 't stuck van de remonstranten daer soe verre apprehendeert, dat men vreest daerdoor een merckelick affbreuck aen de gereformeerde Kerck. UE. mach wel seggen van den gheest van J. van Leyden. Ick weet niet, off'er oproeriger geselschap is onder de son. Sij seggen, dat de remonstranten incompatibel zijn in dese staet, verstaende daerdoor haerselve off hare ... kerckelicke dominatie. Maer isser wel een staet in de werelt, daer mede dit volck compatibel is? Heeft uE. gesien de propositie van M^{r} Rouse, gedaen int Lage huys van 't parlement van Engellandt tegen d'Arminianen[2]? Sij gaet scherp. Hij seydt - onder anderen - datter is een dwaling, die wil dat Gods genade een lacquey zij van 's menschen wil, dat het schaap den herder beware ende dat het saet van den onsterffelicken God sterffelick zij. Dan ick meyn, dat uE. die gesien heeft. Bidde, ist mogelick, te weten, wat daerop gevolcht zij. D'onse hebben niet gelaten dit peerltgen mede te brengen in hare remonstrantie. Die propositie is vileinich, is van 26 Jan. 28 o., 6 Feb. 29 n. stijl, hier getranslateert ende gedruckt.

UE. spreeckt van correspondentie te houden in Engellandt; wij sien daertoe geen middel: daer isser maer één off 2 van de onsen, die ad extra arbeyden, alle d'andere wercken ad intra. Wist uE. ons daertoe eenich middel te wijsen, ick wilde het wel. UE. soude niet geloven, hoe weynich behulps wij hier hebben. 't Is God, die ons helpt ende staende houdt, geen mensch. Doent menschen, dan sijn onse parthijen door hare exorbitantien, daermede sij ons vordeel, haer selven nadeel doen; Iuda teste: omnes quae sua sunt, nemo quae Christi.

Gaet uE. boeck: De veritate religionis christianae[3] oock voort? Wij hebben Amsterdam tegen de seditieuse boecxkens geholpen soo veel wij connen, ende doent noch. Ick ken een man[4], die nu eenige maenden lanck niet anders gedaen en heeft. 't Heeft vrucht gedaen. Die 2, daer uE. van melde in de G.R., te weten B. ende N.[5], oock noch een off 2 andere sijn wel tamelick goedt, maer de meeste dragent wech, d'ander sien dat al te seer om; oock des eenen m^{rs} sijn van ander humeuren. Ibant quo poterant.

Felton[6] is lang tot Londen geëxecuteert.

Heeft uE. 't vaetgen van van Gerven[7] oock ontfangen? Ick heb daervan noch gheen pertinent advis. Die man heeft een groote affectie tot uE. Spreeckt daervan

1 Zie n^{o}. 1363, p. 4 n. 5.

2 Francis Rous (1579-1659), theoloog en lid van het Engelse parlement. In 1626 gat hij een antwoord uit op Richard Montagu's *Apello Caesarem* (zie III n^{o}. 1048, p. 9 n. 1) getiteld *Testis Veritatis, the Doctrine of king James, our late Soveraigne of Famous Memory, of the Catholicke Church plainly shewed to be one in the points of Praedestination, Freewill, Certaintie of Salvation. With a discovery of the grounds both Natural and Politicke of Arminianisme*. London. Zijn parlementaire redevoeringen in het tweede parlement van Karel I in 1628 en 1629 onderscheiden zich door heftigheid tegen Arminianisme en pausdom. Zie Tiele, *Bibl. Ned. Pamfl.*, n^{o}. 2249.

3 Te Leiden in 1627 verschenen; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 944.

4 Wtenbogaert zelf.

5 Simon van Beaumont en Henrick Willemsz. Nobel; zie over hen resp. III n^{o}. 1249, p. 284 n. 1 en III n^{o}. 1231, p. 253 n. 2.

6 De moordenaar van de hertog van Buckingham; zie III n^{o}. 1314, p. 381 n. 8.

7 Zie III n^{o}. 1341, p. 416 en n. 2 aldaar.

met sulck hartelickheyt voor een leeck, dat ickt met lust hoore. Ick ben een reyse off 2 bij hem geweest.

Men wil hier niet weten, dat Stoutenburg[1] nae de misse wil; uE. doet wel hem - soo veel doenlick - te steuyten. Van Saumaise[2] tot Leyden te beroepen hoor ick niet. Ick gelove wel dat se u te Charenton wel souden toelaten op uE. gevoelen, ut glorientur in carne tua. 't Is een wonderlick volck, God sal se te schande maecken cort off lang; ick spreeck van hare handelingen.

UE. heeft hier een fagottage van een brieff, alles pesle mesle onder malcander. Ick bid uE. mij haest te schrijven ende mij van mijn pardon, over de begane faute met soo lang geswegen te hebben, te verseeckeren. Ick belove mij te sullen beteren. Noch een woordt: wat soude uE. seggen off er luyden waren, die in ernst begonden te dencken van d. Grotium weder tot Rotterdam te versoecken? Ick sie noch gheen grote apparentie, maer wat cant schaden, dat m'er van spreeckt, ende met ernst, ende van ende met sulcke, die yet vermogen? Middelertijdt danck ick God, dat uE. daer soo aengenaem es, als ick uyt een van uwe naeste hebbe verstaen.

All wat hier van Espaigne[3] geseydt was, werdt bevonden faut ende bij oneerlicke lichte vrouwen door eeniger toedoen uytgestroyt geweest te sijn. Ick wenschte, dat soo grote naersticheyt gedaen ware voor 10 off 11 jaren, om de schandelicken geruchten van ander eerlicke luyden uyt te boesemen, die veel verder sagen. Joff. uE. huysfrou, Tilenus ende Dorus[4] moeten seer sijn gegroet ende den Heer in genade bevolen van

UE. dienstwillichste, H.v.M.

De gevangen broeders[5] dancken uE. seer van de goede gedachtenis, ende doen uE. weder seer hertelick groeten.

Adres: Aen mijn Heer mijn Heer Mr. Hugo de Groot. Paris.
In dorso schreef Grotius: 25 Martii 1629. Van Mede.

1379. 1629 maart 29. Aan Willem de Groot[6].

Heri datas 18, hodie illas 25 cum paternis et filii[7] accipio, mi frater. Si toties tibi gratias agendas habeo, quoties bene de me mereris, nihil aliud scribendum restabit.

1 Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg; hij bevond zich in de zuidelijke Nederlanden.
2 Cl. Salmasius; hij werd in 1631 te Leiden benoemd.
3 Jean d'Espagne, Frans protestants theoloog (1591-1659); hij was tussen 1620 en 1629 predikant te Den Haag; de reden van zijn vertrek was gelegen in een aanklacht wegens echtbreuk.
4 François d'Or; zie III n^{o}. 1063, p. 34 n. 6.
5 Petrus Cupus en de zes andere predikanten, die op Loevestein gevangen zaten; zie III n^{o}. 1067, p. 39 n. 9.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 816.
7 Cornelis, de oudste zoon, die voor studie in het vaderland vertoefde.

Miror tantam vim publicae bilis in Corvinum[8] effusam, hominem, ut ipsi hostes praedicare solebant, inter remonstrantes innocentissimum. Gaudeo bene animatum esse, ut partem ferat de calice. Ego plane Institutionibus nostris[9]

8 Zie n^{o}. 1376, p. 20 n. 1.

9 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, in 1631 te 's-Gravenhage verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.

addendum censeo etiam Hollandiae privilegium vel in majorem cautelam vel quia res eorum agitur. Et satius forte fuisset hoc solum obtineri. Sed quia actum est, maneat. Iurisconsultos, quos nominas, ego rogo, ut hunc captivitatis meae foetum cum venia legant. Multa enim deerant et desunt etiamnum quae usui esse possent. Praefationem, quam in carcere scripseram, nunc omittendam et ipse monueram. Id quod tu suades non damno, sed tempus erit videndi currente praelo. Interim magis magisque animos iudicum in nos prospiciemus: praesertim ubi lis nostra[1] promovebitur.

Librorum de Iure belli ac pacis[2] exemplaria scio non debere exspectari quanta in nova editione. Sexaginta hic mihi bibliopola promiserat chartae melioris, compacta decem. D. Tileni[3] acetum tibi non displicuisse gaudeo. Nunquam se Lugdunenses purgabunt apud homines, quibus sanum est sinciput.

In Italia pax plane est. De Anglia et Languedocanis spes tantum adhuc. Res Germaniae regi[4] cordi esse incipiunt. De Poli elevatione[5] ut cures meretur vir ipse optime de publico meritus et haud dubie satis multi sunt qui tibi opitulari possint. Principis[6] conatus ad Reipublicae salutem Deus secundet.

29 Martii 1629.

Saluta quaeso parentes, tuam[7] et nostros, etiam ab uxore et liberis nostris. Cornelium[8] exspectabimus et Petrum[9] remittemus.

1380. 1629 maart 31. Aan J. Wtenbogaert[10].

Mijnheer,

Den uwen ontfang ick daer soo daetelijck ende danck uE. zeer van de liberale adviisen, excuserende zeer garen uE. stilswijgen, terwijl deselve besich is geweest met besoigne, dye ick meerder achte. Oock heb ick van 't gunt in de publique saecken passeerde, tamelijck wel geadviseert geweest, soodat mij meest resteerde te weten den stand der kercken, waervan ick door uE. onderrechtinge lichts genoech ontfange, biddende Godt alle verborgene saecken aen den dach te brengen ende de waerheyt te laeten blijcken.

Wij hebben hyer volcomen vrede in Italië, tot contentement van den hertoch [van] Mantua[11], tamelijcke apparentie van dye met Engelant; oock eenige opening - doch noch niet claer - met de steden van Languedoc. Soo dit geluckt, mocht het oorlogh wel vallen in Duytschlant, alwaer den coning[12] zijn naem soeckt bekent te maecken, soo wel als in Italië.

1 Het proces betreffende de verbeurd verklaarde goederen.
2 In 1625 te Parijs verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 565.
3 Zie n^{o}. 1376, p. 19 en n. 2; vgl. ook n^{o}. 1380.
4 Lodewijk XIII.
5 Vgl. n^{o}. 1370, p. 14 en n. 3 aldaar.
6 Frederik Hendrik.
7 Alida Graswinckel.
8 Zie p. 26 n. 7.
9 Vgl. n^{o}. 1377, p. 21 en n. 7 aldaar.
10 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 1224. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Wtenb. Br.* III 2, p. 373. Antw. op n^{o}. 1378; beantw. d. n^{o}. 1392. Niet ondert.
11 Carlo Gonzaga.
12 Lodewijk XIII van Frankrijk.

Ick danck uE. sonderling van het extract, Grotium raeckende. Sijne boecken hebben vrij wat meer ontdeckt dan haer lyeff is. Van de hevicheyt tegen Corvinum[1], dye sij daer altijdt voor de suyverste onder de remonstranten hebben gehouden, verwonder ick mij. D. Tilenus is blijde over de groetenisse, ende dat zijn arbeydt niet onvruchbaer en is[2]. Ick was in twijffel off men daervan hyer wat behoorde te doen drucken, maer dorst niet bestaen sonder kennisse van de heeren van Salem[3], om onwetens niet te missen. Nu soude het wat te laet comen. 'T recht van den magistraet om de kerckelicke bijeencomste bijsonder in soo suspecte tijden bij te zijn, is dobbel over gefundeert, selffs op de practijcque van Switserland, Genève ende Schotlant. 'T geeft mij wonder, dat Cameronis boecken[4] daer niet en zijn. Alle de werelt hyer - dat is van de Charentonisten - helt nae dye opinie. Een proposant, die mij bij wijlen comt besoecken, seyt mij, dat Cameron een tijd lang Sociniaen, eerst een tijdt lang atheist is geweest ende eyntelijck daer door geworstelt, dat hij veel boecken van dye van Racou[5] heeft gelesen ende veele uytlegginge van haer ontleent. 'T adviis van Leyden[6] werdt hyer generalijck van de ministers van Charenton geimprobeert. Sij zyen de consequentie. Ick heb eertijds een boeck gelezen, in Engelant gemaeckt[7], waerdoor bewesen wierd, dat alle jesuyten ende dye van haere leere zijn, voor vijanden zijn te houden in alle landen, daer protestanten regieren, maer mij dunckt dese haer wel incompatibel toonen in een staet, dye op de vrije van de conscientie ende op de wettelijcke regieringe is gefundeert. De propositie in Engelant[8] heb ick niet gezyen, maer veele Charentonisten zeggen, dat de coning, veele bisschoppen, de universiteit van Cambridge zijn Arminiaensch. Mijn boecxke: de veritate religionis christianae[9] heb ick overzyen ende vermeerdert in 't landt gesonden om daer herdruckt te worden.

De wijn van S^{r} van Gerven[10] heb ick wel ontfangen, een soete gifte, comende uyt een goed hart; des ick hem zeer bedancke. Ick doe mijn best om mij hyer wel te stellen, insonderheyt om de gemeene saecke te mogen dyenen. Wat van mij ende de mijnen worden sal, weet ick niet. In monte Domini providebitur. Mijne gebyedenisse aen de broeders.

Den 31 Maert XVI^{c}XXIX.

Diodat van Genève[11] had hyer gesonden een boecksken, gedruckt aldaer te Genève, inhoudende: Visions d'une fille Bohemienne, waerbij voorseyt wordt, dat den 1 Jan. 1630 Frederic[12] 't huys van Oostenrijck ende de paus te niet sal doen,

1 Zie n^{o}. 1376, p. 20 n. 1.
2 Vgl. n^{o}. 1376, p. 19 en n. 2 aldaar.
3 Amsterdam.
4 Zie n^{o}. 1363, p. 4 n. 5.
5 De Sociniaanse protestanten van Rakow.
6 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3928.
7 Zie n^{o}. 1392, p. 46.
8 Zie Tiele, *Bibl. Ned. Pamfl.*, n^{o}. 2249.
9 Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 944; de tweede druk verscheen te Leiden in 1629; *ibid.* n^{o}. 946.
10 Isaac van Gerven, wijnkoper te Amsterdam en familielid van Wtenbogaert; ter zake zie n^{o}. 1341 (III, p. 416).
11 Johannes Diodati (1576-1649), predikant te Genève. Namens de kerk van Genève was hij in 1619 naar de synode te Dordrecht afgevaardigd. Het bedoelde boekje heb ik niet in handen kunnen krijgen.
12 Frederik V van de Palts, de Winterkoning, koning van Bohemen; zie over hem III n^{o}. 1094, p. 67 n. 9.

ende van een brieff, dye sij door een engel aen Frederic heeft doen bestellen. 'T is puyre fourbe ende wordt van de predicanten alhier voor niet beter gehouden. Maer te Genève ende daer zij den scepter hebben is alle dinc gangbaer. Te Parijs wordt alles ten naerste ondersocht.

Adres: A monsieur Monsieur van Meden.
In dorso schreef Wtenbogaert: Grotius 29 Maert 29 n.. Respondi 28. April 29.

1381. 1629 maart 31. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijn heere,

Ick heb uE. lest geschreven den 25. deser[2] onder couverte van uE. broeder. Dese dient alleen tot addresse van den jongman, brenger deses, soon van m^r^ Evert de pasteybacker in den Haage, uE. bekent. Sijn naem is Abraham van Liebergen[3]. Hij heeft gestudeert in de rechten, gaet nae Vranckrijck om sijne promotie ende de tael. Hij heeft groote verlangen, als oock sijne ouders, uE. te sien, derselver handen te cussen, ende eenige goede instructie van uE. te ontfangen.

Sedert mijn leste is hier niet sonderling gepasseert, daervan ick kennisse hebbe, anders dan dat Leyden, Haerlem ende eenige andere steden haer noch seer thonen gemiscontenteert over 't gepasseerde van Amsterdam, hebben noch gisteren verclaert, dat, hoewel sij om tvoornemen S.Ex^e^. van metten eersten te velde te gaen, niet te beletten, hebben in de consenten bewillicht, sij het evenwel daerbij niet dencken te laten, maer verstaen, dat die van Amsterdam haer burgeren hebben ongelijck gedaen, ende dat dat behoort te sijn geredresseert. Amsterdam sweech noch swichte niet ende 't liep soo hooch - soo mij desen avondt is vertelt -, dat die van Amsterdam zijn opgestaen uyt de vergadering ende sijn datelick nae huys gevaren, latende alleen haer pensionaris[4]. Off sij wedercomen sullen weet ick niet. De vergadering is noch dese weeck niet gescheyden.

Daer is in druck gecomen een missive aen de hh. Staten-Generael ende S. Ex^e^, nopende 't stuck van Amsterdam, geteeckent P.V.H.[5], soo bitter ende vilain, als yet dat ick noch hebbe gesien. D'advocaet[6] wordt tot 6 off 8 mael genoemt een landtverrader. UE. disputen van de privilegien in derselver Apologie[7] worden wederleydt met het woordt: noodt en heeft gheen wet, ende dat men in sulcke gelegenheyt als anno 1618 op gheen privilegien en hadde te passen. Item datter een oudt privilegie is t'Amsterdam, bij twelcke alle suspecten van heresien worden verclaert incapabel tot de regeringe: volgens twelcke hij sustineert rondtuyt, dat de meeste paert van de tegenwoordige regenten behooren uyt de regeringe geset te

1 Hs. U.B. Leiden, coll. Rem. 191. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Wtenb. Br.* III 2, p. 371.
2 N^o^. 1378.
3 Een Abrahamus Liebergen, oud 19 jaar, werd op 7 december 1625 te Leiden als student in de wijsbegeerte ingeschreven.
4 Dr. Willem Boreel, Ridder-Baronet, 1591-1668.
5 Bijgevoegd bij het aan Wtenbogaert toegeschreven antwoord; zie Knuttel, *Pamfl.* n^o^. 3961.
6 Johan van Oldenbarnevelt.
7 *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt*, Hoorn 1622; zie Ter Meulen-Diermanse, n^o^. 872.

worden. Sustineert dat, wanneer de subalterne magistraten haer niet en dragen soot behoort, bijsonder in tstuck van religie, de gemeynte oorsaeck heeft daerover te clagen aende H. overheydt ende dat die sonder op privilegien te letten datelick behoort daerin te voorsien. Wil de regering genoch brengen tot een forum van democratie, ten regarde dat de regeringe (?) eigentlick is in handen van de gecommitteerde der gemeynte. Adviseert dat de hh. Staten-Generael bij placaten scherpelick op grote peenen behooren te verbieden niemandt voortaen te kiesen off te stellen in eenige magistrature off officie cleyn off groot dan die volcomen professie doen van de ware Christelicke gereformeerde religie, soo die nu in dese kerck geleert wordt. S.Ex^{e}. crijcht oock streeck van besijdewaerts. UE. ende Wtenbogaert gaen oock niet vrij. De saecken loopen hooch. Middeler tijdt maecken Delff, Amsterdam, Rotterdam, Goude ende Briel swaricheyt int executeren der placaten, niettegenstaende de nieuwe belasting door missive. Voor Hoorn ende Alckmaer is oock niet te vreesen, soo veel men noch verneemt. Ick quam dese dagen te lesen int gheen uE. mij eens sondt van Beern, gepasseert anno 1555 met J. Calvijn[1]. Weet uE. mij niet te seggen wat het is, daerin die van Beern seyden gecommitteert te sijn, une faute grande et de si grande importance et consequence, die mons^{r} Calvin op den drucker leydt? Ick moet hier affbreecken ende uE., mijn heer, den Almachtige bevelen.

Ult. Martij 1629.

UE. dienaer, H.v.M.

'T Hoff heeft voor 3 dagen een advis ingelevert, soo ick van goeder handt ben onderrecht, in de saeck der remonstranten, heel moderaet -, dan ick hebt noch niet gesien. Met groten haest.

Adres: Aen mijn heer mijn heer Hugo de Groot in handen tot Parijs.

Door goedt vriendt.

In dorso schreef Grotius: 31 Martii 1629.

1382. [1629 eind maart-begin april.] Van S.J. Stephanius[2].

1 Vgl. III n^{o}. 1302, p. 368 en n. 11 aldaar.

2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Eigenh. oorspr. Daar de brief indirect aan Grotius is gericht, neem ik hem hier op. Ik dateer hem tussen 29 maart en 14 april, daar Grotius op eerstgenoemde datum aan Willem schreef zonder deze brief te noemen en hij er in zijn brief van 14 april (n^{o}. 1386) wel melding van maakt. Schrijver, geb. 1599, overl. 1650, werd te Leiden ingeschreven in 1623 en 1626, studeerde onder Heinsius en Vossius, gaf in 1627 *Breves notae ac emendationes in Saxonem Grammaticum* uit, en liet in 1629 verschijnen *De regno Daniae et Norwegiae, insulisque adjacentibus: juxta ac de Holsatia, ducatu Sleswicensi et finitimis provinciis, tractatus varii.* Lugduni Batavorum, ex officina Elzeviriana. Na zijn vertrek uit Leiden werd hij professor eloquentiae et historiarum te Sorø en gaf een editie uit van Saxo Grammaticus' *Historiae Danicae libri* XVI, die in 1644-45 te Sorø verscheen.

Schedula his literis adiungenda, quae Nobilissimo Domino Georgio Bonde[3] formulam exhibeat conveniendi Grotii de loco Saxonis Grammatici[4].

Praestantissime Vir,

Accepi nuper e Belgio literas popularis cuiusdam mei, in quibus a me petiit, ut, quum nulla ipsi tecum intercesserit noticia aut familiaritas, suo nomine tecum

3 Georgius Bonde (Bundtz?); niet nader geïdentificeerd.

4 Saxo Grammaticus, een Deens historieschrijver uit de 12e eeuw; hij beschreef de geschiedenis van Denemarken van 1037 v. Chr. tot 1186 na Chr.

coram agerem de negotio quodam, cui vel ipsummet te ob communia studia favorem accomodaturum non dubitabat.

Est locus quidam Saxonis Grammatici in Praefatione Historiae Danicae, quam inscripsit Archiepiscopo Lundensi. Andreae Sunonis[1], his conceptus verbis: 'Tu Galliam Italiamque cum Britannia percipiendae literarum disciplinae colligendaeque earum copiae gratia perscrutatus, post diutinam peregrinationem splendidissimum externae scholae regimen apprehendisti; tantumque eius columen evasisti, ut potius magisterio ornamentum dare, quam ab ipso recipere videreris'. Iam illa verba: 'splendidissimum externae scholae regimen', quae alii intelligunt de titulo doctoris in theologia et utroque iure, nonnulli de professione publica, ille de magistratu academico, quem vulgo rectorem vocant, interpretatur, ut liquet ex notis illius in Saxonem, quas heic tibi officiose transmisit. Quum igitur aqua ipsi pendeat, quaenam sit externa illa schola, cuius regimen Andreas apprehenderit et tamen coniectura ducatur, in academia Parisiensi eum hoc officio functum, omnibus precibus abs te contendit, ut volumen illud, quam matriculam academiae communiter dictitant, sedulo evolvas et inquiras, an nomen Andreae Sunonis Sialandici alicubi scriptum inveniatur, qui rectorem academiae Parisiensis egerit circa A.C. MCXCIII, quo Andream in Gallia vixisse arbitratur. Nam de matricula, quae ea tempestate in usu fuit, nullum sibi dubium esse soribit, quin adhuc, tanquam singulare antiquitatis *χειμήλιον* ibidem asservetur. Feceris hac in parte rem ipsi longe gratissimam et quam omni officiorum genere, quae a sua parvitate proficisci possunt, se prosequuturum sancte pollicetur. Tantum est. Respondebit Grotius.

Si amoebaeam cogitat Grotius, indica ipsi hospitium, quo hic Leidae utor apud chirurgum Isaacum Huck[2] e regione Academiae etc.

T. Stephanus Iohannis Stephanius, Danus.

Adres: Nobilissimo Georgio Bonde Dano, S.P.D.

Vel in ipsius absentia Hugoni Grotio.

1383. 1629 april 7. Van M. Bernegger[3].

S.P.D. Magnifice et amplissime domine,

Qui literas hasce tradit, Robertus Robertinus Borussus[4] est, e veteribus amicis mihi selectissimus, vir omnino talis, qualem ex colloquio te malo quam praedicatione mea cognoscere. Is cum Danici ad Christianissimum regem legati[5]

1 Anders Sunesen (1167?-1228).

2 Ysaack Claesz. van Houcke (of Hoecken) was chirurgijn te Leiden en woonde op het Rapenburg.

3 Copie Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg. Sup. Ep. (4°) 31, Bl. 267. Gedrukt *Grotii et Berneggeri Ep. mutuae*, p. 30; A. Reiffenscheid, *Quellen* I, p. 358.

4 Robert Roberthin (1600-1648), verbleef enige tijd in Straatsburg ten huize van Matthias Bernegger en maakte reizen naar Holland, Engeland en Frankrijk, waar hij in dienst trad bij de Deense gezant Hans Zobel. Naar zijn vaderland, in Königsberg, teruggekeerd ging hij vervolgens naar Italië, waar hij langer dan twee jaar verbleef. Over Frankrijk en Holland kwam hij in 1633 in Königsberg terug en werd secretaris van graaf Adam von Schwarzenburg. In 1637 werd hij secretaris bij het Pruisische Hofgericht. Zie verder over hem A. Reiffenscheid, *Quellen* I, p. 1034 v.

5 Hans Zobel; zie III n°. 1215, p. 227 n. 6.

vocatu Lutetiam rediturus esset, commendatitias ad te poposcit. Ego his ei opus esse negavi, qui vel proprio doctus experimento noverim, quanta facilitate, benevolentiam tuam captantes, admittere soleas: qui viderim etiam ex honore manus tuae, quo philopinacion eius ornasti, iam ante tibi notum si non familiarem. Nolui tamen eum sine literis ad te meis dimittere, quae saltem significarent, recte curatas ad Opitium[1], ad Schickardum[2] literas tuas. Addere quoque poteram de Gruterianis Inscriptionibus[3] aliqua, si per comitum festinationem, biduo tantum vel triduo tardius iter ingredi Roberto licuisset. Mox enim e mercatu Francofurtano reversuri sunt nostrates, mihique certum de iis ab emptore Gruteri bibliothecae[4] responsum allaturi. Sed erit, uti spero, propediem occasio ista submittendi. Rogo interim observantissime digneris et hunc, et istos praeterea iuvenes ornatissimos, Petrum Ölhafium[5] et Nicolaum von Bodecks[6], Borussos, itemque Petrum Lutkens[7] et Mülleros patritios Hamburgenses, qui Lutetiam, non urbis visendae cupiditate magis, quam summae virtutis et incomparabilis admiratione doctrinae tuae petunt, qua ultro soles humanitate, in mei quoque gratiam ad alloquium admittere. Syllabi exemplum[8] unum atque alterum Roberto dedi tibi tradendum. Etiam typographo dixi, plura Parisios, ut monuisti[9], curaret.

Vale, virorum summe et quod facis me porro gratia complectere.
Sc. Arg. d. 7. Apr. 1629.

Adres: Nobilissimo et amplissimo viro
Hugoni Grotio, iuris consulto. Lutetiam.

1384. 1629 april 8. Van N. van Reigersberch[10].

Mijn Heere,

1 Martin Opitz; zie III n^{o}. 1306, p. 373 n. 12.
2 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
3 Zie III n^{o}. 1306, p. 373 en n^{o}. 1285, p. 343 n. 6.
4 Zie III n^{o}. 1306, p. 373 en n. 10 aldaar.
5 Wellicht Peter Oelhaf (1599-1654) uit Danzig. In 1622 ging hij naar Königsberg, waar hij onderricht gaf aan de universiteit; in 1632 keerde hij naar zijn vaderstad terug, waar hij rechten en geschiedenis doceerde.
6 Niet geïdentificeerd.
7 Gouverneur van Hermannus en Vincentius Müller uit Hamburg; zie Reiffenscheid, *Quellen* I, p. 831 v.
8 Zie III, p. 2 n. 3.
9 Zie n^{o}. 1369.
10 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK.M 2 f. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.* p. 111; voor het postscriptum aan Maria, gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 300, zie bijlage n^{o}. 2. Niet ondert.

Caracalla[11] schrijft aen Gallo[12] te hebben verstaen van den intendant van het huis van den hertoch van Guise[13], die hij seyt sijn Ex^{tie}[12] ende het lant wel te wesen geaffectionneert, ten naesten bij deselffde tijdyngen van Orange[14], ende

11 Gideon van den Boetzelaer.
12 Frederik Hendrik.
13 Charles de Lorraine, duc de Guise; zie n^{o}. 1377, p. 20 n. 5. Wie de intendant is, heb ik niet kunnen vinden.
12 Frederik Hendrik.
14 Dit woord staat in het hs. in code.

daerenboven dat Valkenburch[1] al eet[2] aen Verus[3] heeft gedaen. Dan u Neeff[4] seyt mij, dat ten tijde hij daer was de misse[5] op het casteel[5] al wert gedaen ende tsedert is gecontinueert.

Wat aengaet het rapport van Aurelianus[6] ende Valens[7] seyt hetselffde te hebben gehoort, maer dat tot nadeel van Antoninus[8] off Aelius[9] niet is gesproocken; oordeelt weynych te sijn gelegen wat Anthemius[10] off de sijne van Numerianus[11] gevoelen off andere doen gelooven, alsoo wij van Antoninus noch goet noch quaet in die saecke moeten verwachten, maer bij ons selven vinden. Verus sal mettertijd gewaer werden, wat een vervreemdynge tusschen hem ende Decius[12] comen sal, soo niet tot vaster vrienschap wert gearbeyt ende Gallus reden gegeven om te continueren in sijne goede genegentheyt, die hij altijt tot hem heeft getoont. Dan het succes van sijne saecken sullen hem misschien doen geloven niemant meer van doene te hebben, ende de tijden brengen groote veranderyngen bij ende Decius sal van Antonino veracht werdende aen Maximinianus[13] vaster geraecken; sed ipsi viderint. U Neeff[14] is niet van meenynge te schrijven aen Osmael[15], voor hij tijdynge heeft ontvangen door een die hij derrewaert heeft gesonden[16]; bedanckt uE. van de continuatie van advisen ende begeert gij u van alles wel wilt informeren.

De Staten van Hollant sijn van dage gescheyden; drie millioenen hebben sij van nieuws geconsenteert, vijff hondert dusent guldens, die de steden hadden verschooten op den tweehondersten penynck, nemen sij tot haren laste ende sal den tweehondersten penynck suyver bij het lant werden geprofiteert. Een millioen wert bij de steden geavanceert op het redres van de verpondynge ende vijftyen hondert dusent guldens sullen op los- ende lijffrenten werden genegotieert ende tot betalynge van dien verpacht den dertychsten ende veertychsten penynck met het cleyn segel.

Van de dyngen van Amsterdam is niet meer gesproocken ende waren die van Amsterdam wederom gecomen met meerder getal van gedeputeerden met intentie om resoluyt te spreecken, soo men voorder de coorde hadde geroert.

Wt Spaengen ende Brabant commen advisen, dat den viant desseyn heeft om yet op den Hage te attenteren ende oordeelt den admirael Pieter Pieterss. Heyn, dat het doendelijck is. Darom wert gedelibereert om den Hage tegens een loop te

1 Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg, gouverneur van het prinsdom Orange. De naam staat in het hs. in code.
2 Het woord staat in het hs. in code.
3 De koning van Frankrijk, Lodewijk XIII.
4 Frederik Hendrik.
5 Beide woorden staan in het hs. in code.
5 Beide woorden staan in het hs. in code.
6 François van Aerssen.
7 Caspar van Vosbergen.
8 (De koning van) Frankrijk.
9 Kardinaal de Richelieu.
10 Nic. de Baugy, de Franse gezant in Den Haag.
11 Amsterdam.
12 De Republiek der Verenigde Provinciën.
13 Engeland.
14 Frederik Hendrik.
15 Zie boven, n. 1.
16 Cornelis Montens en Jacob van der Does; over laatstgenoemde zie n^{o}. 1364, p. 8 n. 4; Montens, raad van de prins, stierf dit jaar - 1629 - te Orange aan de pest.

versien. De tijdyngen van de groote schaersheyt van gelt in Vlaenderen ende Brabant continueren ende hebben die van Vlaenderen de seshondert dusent guldens ende Brabant de vijff geconsenteert, alleen in drie jaren te betalen; dan daerop wert genegotieert.

Hier is alles gereet, dat noodych is om het leger int velt te brengen; men wacht drie dusent Schotten met den eerste wint, de Vriessche garnisoenen marcheren naer den Rhijn. Lonke[1], een oom van Dr. Ogentroost[2], die admirael onder Piet Heyns is geweest, sal generael wesen over de Westindysche vloote. Met den heer van Somersdijck[3] houd ik nader kennisse als voor desen; alsoo ick hem was geweest verwillecommen heeft mij weder wesen besoucken. Heb ook gisteren, staende om mergen te verreysen, sijne Ed. de visite wesen doen ende, gelijck hij beleeft is, soo brocht mij met groote courtoisie tot buyten sijn stoupe, 't welck gesien wert bij Ploos[4] ende Schaffer[5], die niet wetende, hoe verde onse correspondentiën gaen, daerwt licht een alarm sullen hebben genomen. Met Valens heb ick noch nergens van gesproocken, oock souckt hij niet, naer ick kan mercken, Felix[6] eenych voordeel te doen. Dese dagen spreeckende met Constantio[7] ende een wt de Generaliteyt van de saecken van Duytslant vertelde, dat een, die seyde de historie van de Duytschen van dese tijt te willen schrijven, eyste papier, penne ende geen int; men vraechde, wat hij schrijven soude, antwoorde: gaer Nichts. Van dat propoost viel, om sijn wijff te prijsen off Felix een offensie te geven, op een rencontre, die hij seyde, dat se met U hadde gehadt. Want alsoo int jaer 1616 off 1617 wiert bij Heinsio[8], Meursio[9], Grotio, soo seyde hij, gesolliciteert om te wesen historischrijver van de Staten-Generael, soo seyde sij, dat men het u niet most maecken, alsoo selffs niet most beschrijven al het quaet, dat gij deet, applicerende dat dat niet gaer Nichts soude sijn geweest. Dat die rencontre doen soo gevallen is antwoordde ick niet te meenen, alsoo wel wist, dat noyt met die luden hadde gecerteert. Alle voorslagen, die mij van dien kant sullen commen, meen ick gelijck uE. goet vint aff te slaen ende als het uE. niet te seer en verveelde den tijt te verwachten, het waer nu best te sien, wat de autoriteyt van Amsterdam bij andere leden opereren sal; dan vreese dat lancksaem sal toegaen, soo opiniater blijven sij ende werden bij de geestelijcken gestijft. Een goede victori van sijne Ex^{tie} soude veel connen geven. In de leste remonstrantie[10], bij de deputatis synodi aen de Staten overgegeven, taxeren sij mij met dese naervolgende woorden:

Item dat die 't minst betaemt, die in den eet van 't lant is over saecken de regierynge aengaende, met een, die viant van 't vaderlant te wesen verclaert is, door brieven correspondeert. Ende dat men dit al te samen veylych doet ende doen mach, daer ter contrarie die van de waere gereformeerde religie, op welcke weleer

1 Hendrik Cornelisz. Lonck of Loncq (geb. 1568) onderadmiraal van Piet Heyn.
2 Zie n^{o}. 1378, p. 23 en n. 8 aldaar.
3 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk.
4 Adriaen Ploos van Amstel, lid van de Staten van Utrecht.
5 Goozen Schaffer uit Groningen, lid van de Staten-Generaal.
6 Grotius.
7 Jacob Wyts.
8 Daniel Heinsius (1580 of 1581-1655), hoogleraar in het Grieks en - later - in de geschiedenis te Leiden.
9 Johannes Meursius (1579-1639), hoogleraar in de geschiedenis en in de Griekse filologie te Leiden, later in de geschiedenis en de staatkunde te Sorø in Denemarken.
10 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3962.

de landen haer meeste fondament gemaeckt hebben, omdat se wel de ijverichste tot de vrijheyt ende welstant des vaderlants waren, mits dat se door bijsondere persecutie om de religie van de Spaengaerden geleden aen den anderen gehecht waren, voortaen niet meer schijnt geoorloft te wesen eenyge requesten tegens de veroordeelde remonstrantse factie, tot voorstant van de gereformeerde religie, den placaten ende uw G. Mog. resolutiën, over te leveren etc.

Mij is hier getoont een brieff bij den heer van Langerack[1] aen Mr. Billant[2] geschreven, daerwt ick heb goetgevonden uE. dit bijgaende extract over te senden[3]. Die het mij gegeven hadde garen gehat ick het voorder had gecommuniceert, dan vinde dat ongeraden, omdat ick sulckx van uE. niet hebbe verstaen. Wat wilt den heer president[4] hierin heeft wilde ick wel weten, want dat, soolange men soo veel occasie heeft om qualijck van Aelius te gevoelen, op sijn seggen hier die man sal werden gediscrediteert, heeft geen apparentie; oock soo heb ick liever, dat sulcx door andere als door ons geschiet. Wij willen heelen ende niet van nieuws wonden; die interest daerin hebben mogen daertoe arbeyden.

D'Espange[5] is dese weecke met de vrouwen, die hem beschuldygen geconfronteert geweest op het hevych aenhouden van degenen, die gepijnycht is geweest. Hij socht daervan te sijn geëxcuseert, meende men hem groot ongelijck dede, dat men op sulcke inditiën een man van sijn soorte met soo vijlen persoon soude confronteren. Het Hoff heeft gepersisteert. Hij meende hem ongelijck geschiede ende dat een parlement van Paris, daer het al papisten sijn, hem meer respect soude hebben gedragen. De een vrouw, die (mede) toelate heeft gepersisteert, heeft oock in de confrontatie het hem resoluyt aengeseyt, ende heeft hij hem soo onmatych soo in woorden als in gelaet aengestelt, dat al de heeren groot miscontentement daerin hebben genomen. Was in extreme colere ende scheen, dat hij haer bij het hooft soude hebbe gevat. De tweede vrouw resilieerde in sijn presentie, dan alsoo men haer daernaer dreychde te pijnigen, heeft het wederom bekent, ende op de circumstantie van plaetse gevraecht sijnde heeft deselffde aengewesen, daer de andere seyde, dat sij met hem was geweest, sonder dat se wist, dat de ander sulckx hadde geseyt. Somma: de heeren meenen, hij aen het feyt schuldych is ende vinden haer met dese saecke seer verlegen.

Boven heb ick vergeten te seggen, dat verleden weecke de steden, contesterende op de saecke van Amsterdam ende den raetpensionaris[6] niet goetvindende te concluderen met meerderheyt van stemmen, Haerlem ende Leyden daerop insisterende, seyde Brouchove[7], dat het met weijfelen niet en was te doen.

In Zeelant sal ick uE. brieven verwachten, meene voor den vierden off vijffden Mey niet wederom hier te sijn.

Desen 8 Ap. 1629.

1 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak.
2 Jason Bijlandt; zie III n^{o}. 1051, p. 11 n. 3.
3 Zie onderaan de brief, p. 36.
4 Henri de Mesmes († 1650), marquis de Moigneville, president van het parlement van Parijs, broer van Claude de Mesmes (1595-1650), comte d'Avaux.
5 Jean d'Espagne; zie n^{o}. 1378, p. 26 n. 3.
6 Anthonie Duyck.
7 Jacob van Broeckhoven, burgemeester van Leiden en een der 24 rechters; over zijn einde zie Brandt, *Hist. Rechtspl.*, p. 258.

Extract uyt een brieff, geschreven tot Paris, den 25 Martii 1629.

Den president de Mesme verclaerde mij noch gisteren, dat mijnheere de cardinael[1] voor sijn vertreck uyt dese stat bij hem ontboden hadde de heere Grotius ende aen hem geclaecht over de proceduyren van Aerssen, seggende uytdruckelycken, dat men niet geraden gevonden hadde met een openbaren viant van Vranckerijck te tracteren ende dewelcke van den conynck, coninginne-moeder[2] ende regierynge alhier tot diversche tijden qualijck gesproocken hadde, dewelcke oock in alle sijne conferentie met de raden ende commissarissen, jae met hemselven gehouden, bethoont hadde sijnen haet ende onwille tegen dese croone met piquante woorden ende façon van doen; dat indien hare Ho.Mog. aengenaemer persoonen gesonden hadden als dese twee[3], dat in sulcken gevalle de alliantie wel gevallen soude hebben, ende dat men noch hiernaer met mij begeerde te tracteren. Wij gelooven vastelijck dat dese discourssen van den cardinael aan Grotius voors. gehouden sonder twijfel bij hem aen sijne vrienden in Hollant ende Zeelant geschreven sijn, warom gij wel sult doen u een weynych te informeren ende ons veradverteren hetgene gij sult connen vernemen.

In margine: Ick heb geseyt dat uE. mij hier niet van hebt geschreven.
In dorso schreef Grotius: 8 April 1629 N. Reigersberg.

1385. [1629] april 8. Van Nic. a Velge[4].

S.P.

Quando subit animum tum virtutum tuarum eximiarum tum praeclarissimarum ingenii dotium, paucissimis nostri seculi haud communium iucunda recordatio, vir ex animo suspiciende et dilecte, mirifice afficior. Deoque magnas gratias ago propter tot tantasque animi et ingenii dotes unum in subiectum cumulatissime collatas. Quid enim aliud possum melius quam illum, a quo omnia haec, imprimis admirari et amare et te propter illum illiusque dona tibi liberalissime collata. Et utinam verbis istum meum erga te affectum satis exprimere possim. Scio autem te verba profusa haud multum curare, magis te animi et morum sinceritate delectari, quum quoque dum mihi Deus huius vitae usuram concesserit, sincerum incorruptumque servabo. Et quamvis argui possim, quasi minus sincere amans, propter diuturnum meum silentium et quod tuis literis dudum nihil responderim, constantissimus tamen meus erga te est affectus. Diuturni autem silentii causa praecipua est pudor meus. Quamvis enim de candore et facilitate tua accuratissime constet, illam tamen tuam facilitatem et patientiam tam saepe tentare et te alias etiam occupatissimum interpellari veritus sum. Quod quamvis scio te facile refutare et ridere posse, certissimas tamen mearum litterarum remoras esse pro certo habe. Quicquid sit negligentiae culpam in scribendo

1 De Richelieu.
2 Maria de Medici.
3 De buitengewoon gezanten François van Aerssen en Caspar van Vosbergen.
4 Gedrukt *Kron. Hist. Genootsch.* Utrecht 1866, p. 127. Schrijver was een tijd lang hoogleraar in de wijsbegeerte te Steinfurt; later vestigde hij zich als arts te Amsterdam. De brief moet, gezien de vermelding van de gebeurtenissen rond Corvinus, van 1629 zijn. Wellicht is hij een antwoord op de brief, die Grotius insloot bij het schrijven aan zijn broer Willem van 27 juli 1628; zie n^{o}. 1289 (III, p. 348).

si effugere omnino non possum desiderium tamen meum et affectum erga te, tempore silentii

magis magisque crevisse pro certo affirmare ausim. Avidissimus enim fui, si quando gratus ille rumor semel ad aures meas appelleret, nimirum Dominum Hugonem Grotium in Belgium reducem bonis et honoribus in solidum restitutum magnoque cum applausu procerum et subditorum Belgicorum receptum maioribusque quam ante dignitatum et honorum titulis cumulatum. Huiusmodi exoptatum nuncium ego cum aliis quam plurimis gestio, sed eheu nimis spes meas prolongari doleo. Spem tamen non abiicio, quamvis non te exoptare et ad haec unice respicere satis probe scio. Praeclare enim novi quam sublimiora et infinitis modis praestantiora, quam haec caduca desideres. Satis enim nosti, si unquam nostri saeculi alius, quam vana et inconstantia sint haec omnia, etiam constantissima et solidissima. Et eo animo esse praeditum, ut possis quantumvis gravia sustinere calamitatum et adversitatum onera, probe institutus a Paulo, brevem et momentaneam levitatem afflictionis nostrae excellenter excellentis gloriae pondus nobis conficere posse[1]. Propterea quamvis gravissime afficior calamitatibus tuis, tamen rursum reficior cogitatione talium et similium rerum, quas tu mihi ipse tecum de talibus conferenti christianissime suggessisti, Deumque precor istum animum, si quando aliter illi non placuerit, perennare ut velit.

De Domino Corvino[2] procul dubio percepisti, quid illi hic acciderit. Causam mihi inquirenti responsum fuit arminianum illum esse et nescio quos sua doctrina turbasse, quod posterius a multis negatur. Nec ego verum id esse credo, puto plerosque nostrum magis ex ignorantia quam malitia peccare. Sed an propterea excusabiles ipsi viderint. Iam aliquoties libellum de Veritate Religionis Christianae[3] perlegi, nec sat saepe perlegere possum, omnia placent et illae quoque versiones, quas hinc inde ex Veteri Testamento praesertim ex Esaia propheta citasti. Quaeso an tu ipse istorum verborum paraphrastes, quod ego suspicor, an alium sequutus fueris, indica! Non possit quicquam melius iudicio multorum transferri. Consului multas versiones, sed nullam ego reperire potui eo tenore. Saepe etiam animum meum premit illa difficultas, nimirum si Deus peccata punit peccatis, quod scis quam plurimis nostrorum placere, quomodo dici possit eum nolle peccata. Qui enim tradit hominem ignominiosis affectibus, in mentem reprobam immittit efficaciam errorum, vult ut maledicat, et multa alia in sacris libris passim obvia, et haec omnia propria non improprie per effectionem, non permissionem, ut puto ipsum Socinum[4] loqui, an non Deus causa horum peccatorum constituetur. Quamvis enim haec omnia propter antecedentia gravissima flagitia a Deo fieri dicantur, manet tamen in illis enuntiatis affectio illa logica causae et causati, et nescio ad quam aliam schesin logicam illa enunciata sint referenda, nisi improprie hoc est, per permissionem sint intelligenda. Memini quoque te ipsum mihi per occasionem obiecisse illud Iudae peccatum a Deo praevisum et praedictum, Petri item et aliorum lapsus dudum ante quam fierent indicatos: quae omnia ratione praedictionum divinae necessario fieri debuerunt. Sic quodammodo necessaria non contingentia erunt. Et si necessaria, an non Petrus et Iudas accusabuntur? Si dicatur Iudam propter antecedentia sua scelera ita a Deo excaecatum fuisse, ut omnino prodere debuerit Servatorem nostrum, quod scio quosdam dicere, non

1 Vgl. II Cor. 4, 17: Id enim, quod in praesenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis ...

2 Zie n^{o}. 1376, p. 20 n. 1.

3 In 1627 te Leiden verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 944.

4 Over Faustus Socinus zie n^{o} 1363, p. 5 n. 1.

tamen effugiunt hoc asserendo scopulum istum Deum constituendi auctorem peccati. Quaeso, vir gravissime, me gravibus huiusmodi difficultatibus, quantum fieri potest, extricare ne graveris. Quod superest communem Deum precor, ut tibi quam felicissimam vitam cum omnibus tuis pro immensa sua benignitate largiri velit.

Dabam 8 April.

Tuus ex toto animo
Nicolaus a Velge.

Adres: Optimo viro Domino Hugoni Grotio, a Paris.

1386. 1629 april 14. Aan Willem de Groot[1].

Recte mihi redditae sunt tuae, mi frater, literae, quas Calendis Aprilibus scripsisti. Realis[2] consilium non improbo. Est enim ex eorum hominum genere, in quos et nux pinea pomum est. Amstelodamenses puto inopina conspiratione urbium oppugnatos[3]. Alioqui facile illis fuerat et nunc est Waterlandiae oppida primum demonstratis rationibus suis per legatos publice aut privatim missos edocere de justis suis, deinde et per proprias utilitates ita illigare, ut in magnis rebus ab ipsis non dissentiant. Factum hoc adversus nos memini nec male constabit ratio, etiam si aliquid impendendum sit. Largitiones, quae pro republica fiunt, ne Romanus quidem senatus improbavit.

Rex ad Ambrunum est, incertus an imperator investituram missurus et Hispanus Niceam traditurus sit, quae Sabaudus[4] effecturum se receperat. Sed ni ea praestantur, Sabaudus regi se adjunget et hic quidem XIV millia peditum et M M equites, ille X peditum millia et mille ducentos equites suppeditabit ad vim a Mantuano[5] arcendam. Interim Guisius[6] cum decem millibus it ad domandos Cebennenses primum, inde quod restat in regem suo ut vereor malo rebellantium. Hi fructus sunt imprudentiae theologorum. In Anglia, qui tam crude in episcopos arminianos declamaverant, partim in carcerem acti sunt, partim fuga idem malum evasere comperto clam inter se consilia contulisse de curatore dando regi ac regno. Ita idem ubique spiritus *ἐξουσιομαχίας* illos transversos agit, quo fructu in Bohemia, Gallia, Anglia, Amstelodami partim docuit, partim docebit dies. Hoc de Anglia Medio[7] indicare poteris, et simul valde mihi placiturum, si res Corvini[8] ferant, ut in Angliam eat, libros secum ferat, praesertim suos, - fiunt enim ibi maximi -, notitiam contrahat cum episcopis et Cantabrigiensibus theologis, quos ejusdam veritatis professio ignorantiae aut malitiae telis objicit, et semina jaciat commercii epistolaris in posterum. De Veritate Religionis Christianae[9] quid fit? Correxi

1 Gedrukt *Epist.*, p. 817.
2 Zie het postscriptum van Nicolaes van Reigersberg aan Maria, toegevoegd aan brief n^{o}. 1384; bijlage n^{o}. 2.
3 Vgl. n^{o}. 1381, p. 29.
4 Carl' Emanuele.
5 Carlo Gonzaga.
6 Zie n^{o}. 1377, p. 20 n. 5.
7 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert.
8 Zie n^{o}. 1376, p. 20 n. 1.
9 Zie n^{o}. 1385, p. 37 n. 3.

in exemplari transmisso, quod de sepulchro Mahometis dixeram et pro Mecha posui Medinam. Et tamen video esse qui de Mecha perseverent. Si quem nosti rerum Turcicarum gnarum, consule; de poli vero elevatione[1] Schickardi[2], viri optime de literis merentis causa, ne obliviscaris rogo. In libris de Iure belli ac pacis[3] haud satis memini, an haec correxerim p. 144. l. 29. 'humana imbecillitatis patrocinium' pro quo male est 'legis patrocinium'. p. 214. l. 13. 'sobole' pro quo scriptum mendose et contra versus legem 'soboles'. Si praetervidi, rogo tu suppleas. Grolla[4] exspectatur avide et utinam princeps[5] melius argumentum suppeditet felicius tractaturis. Phaenissae[6] vereor ne cum Corvino exsulent.

Institutiones Batavici juris[7] audio jam auctoritatem habere quanquam *ἀνεκδότους*. Vide, ne quid ibi sit in quo nos pragmatici reprehendere possint. Meministi monuisse me, cum scriberem, rerum aliarum tractatione poene oblitum fuisse me fori et in carcere tenuem fuisse supellectilem librariam. Tamen scio plurima esse ab aliis nunquam observata, aut non plene tractata, ut de bonorum conjugalium communione, pactis nuptialibus, origine successionum ab intestato, feudis. Ego tot simul opusculis nostris fervere praela aut certe exspectationem lectorum incitari vel in hoc gaudeo, ut uberius scribendi argumentum habeas.

Vale cum tuis nostrisque.

14 Aprilis 1629

Accessit me nuper Georgius Bonde, qui literas habebat a Stephano Iohannis Stephanii Dano, Saxonis Grammatici emendatore[8]. Per eas quaerebat Stephanius, an Andreas Sunerus Sialandicus, ad quem scribit Saxo, rector fuerit universitatis studii Parisiensis circa annum 1193. Dicere poteris ipsi, si eum videris, sin minus optimo Vossio, cui Stephanius librum suum inscripsit, eos, qui Parisiensi universitati praesident, meo rogatu hac de re interrogatos respondisse, nullam nec in academiae tabulis, nec in ipsius, adeo quae rerum suarum diligentissima est, nationis Germanicae commentariis, tam longi temporis monimenta reperiri, quae quidem Acta vocari possint; omnem antiquitatem esse in regum ac pontificum libris. De Andrea illo nullam memoriam. Cogitandum, an non in Scotia aut Hibernia docuerit. In causa Spanii[9] interest publici ut aliquid judiciali auctoritate definiatur, vel in hoc ut appareat non observari apud nos exemtionem clericalem.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1 Vgl. n^{o}. 1370, p. 14 en de plaatsen, waarnaar verwezen wordt in n. 3.

2 Zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

3 De eerste druk was in 1625 te Parijs verschenen; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 565. De tweede verbeterde uitgave zag in 1631 te Amsterdam het licht; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567. Voor de beide genoemde plaatsen zie de editie van Molhuyzen, Leiden 1919, resp. II c. II § VI 4 (p. 145) en II c. VII § VIII 2 (p. 212).

4 *Grollae Obsidio*; het boek kwam in 1629 te Amsterdam uit. Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.

5 Frederik Hendrik.

6 In 1630 te Parijs verschenen.

7 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*. 's-Gravenhage 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.

8 Zie n^{o}. 1382 en de aantekeningen aldaar.

9 Vgl. n^{o}. 1376, p. 19 n. 10.

1387. 1629 april 17. Van G.M. Lingelsheim[1].

S.P. Commode Robertinus[2] offert operam, si quid ad te literarum dare vellem. Vix audeo prae pudore, qui tanto tempore ad tuas longe gratissimas et exoptatissimas siluerim. Nihil praetendam ignaviae meae, tantum te obsecro, ut persuadeas tibi, nihil deminutum ex meo in te cultu et amore. Venator noster[3] lentus est nactus discipulos Rehlingeros Augustanos[4], quos iam deduxit Sedanum; non potuit extremam manum addere aureolo libello tuo de Veritate religionis in Germanicam linguam converso[5], neque panegyrico, quem Grutero[6] *τῷ μαχαρίτῃ* destinavit. Spero fore, ut quamvis tarde tamen promissis satisfaciat, in quo ego assiduus sum exactor.

Omnis libertas apud nos periit. Edictum religionis promulgavit Caesar[7], quo decidit quidquid controversum fuerat hactenus non auditis iis, quorum interest. Bona ecclesiastica omnia occupata post Passaviensem transactionem anno 1552[8], iubet sacro gregi restituere, ex pace excludit omnes praeterquam eos, qui anno 1530 Caesari exhibuerunt confessionem, idque pro declaratione subsequuta anno 1556. Ita Calvinistrae miseri profligantur ex Imperio. Id edictum Camerae Spirensi missum, ut secundum id lites definiant. Wirtembergicus dux[9] iubetur una cum episcopo Constantiensi[10] per Circulum Suevicum id edictum promulgare et exsecutioni mandare. Tantus terror armorum iniectus neque usquam quidquam praesidi comparet, ut omnium animi directi sint Saxone[11] adhuc torpente neque periculum suum animandvertente. Verum praestabat siluisse, quam te tristibus istis infestare. Tu perge amare

Tui amantissimum et virtutum tuarum cultorem[12]
XVII April. 1629.

Adres: A monsieur Monsieur Grotius à Paris.
In dorso schreef Grotius: April 1629 Lingelsheim *en nogmaals* Lingelsheim.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. R 31[c]. Eigenh. oorspr.
2 Vgl. n[o]. 1383, p. 31 n. 4.
3 Balthasar Venator; zie n[o]. 1257, p. 300 n. 2.
4 De zonen van de Augsburgse patriciër Marx Conrad von Rechlingen, van wie de jongste, Ferdinand, later in dienst van Lodewijk XIV van Frankrijk tegen Engeland en de Republiek streed en tot de rang van vice-admiraal opklom.
5 Vgl. III n[o]. 1257, p. 300 n. 2.
6 Over Gruter zie n[o]. 1257, p. 300 n. 3; de *Panegyricus in Janum Gruterum* verscheen in 1630. Zie ook Ter Meulen-Diermanse, n[o]. 289.
7 Ferdinand II had op 6 maart 1629 het Restitutie-edict uitgevaardigd, waarbij bepaald werd, dat de protestanten alle kerkelijke goederen, die zij sedert 1552 aan zich getrokken hadden, aan de katholieken moesten teruggeven.
8 Het verdrag van Passau van 15 juli 1552 bepaalde o.m., dat de protestanten vrijheid van godsdienst zouden krijgen. Zie voor het vervolg *The Cambridge Modern History* III, p. 141 vv.
9 Eberhard, hertog van Würtemberg (1614-1674), tot 1631 onder voogdij van zijn oom Ludwig Friedrich von Würtemberg-Mömpelgard en vervolgens tot 1633 van diens broer Julius Friedrich von Würtemberg-Weiltingen.
10 Joannes VI Truchsess von Waldburg-Wolfegg was van 23 december 1627 tot zijn dood 15 december 1644 bisschop van Constanz.
11 Johann Georg, keurvorst van Saksen (1611-1656, geb. 1585).
12 Handtekening afgesneden.

1388. 1629 april 23. Van Anna Maria, Gravin von Hohenlohevan Solms[1].

Anna Maria, Gravinne van Hoenloe ende Vrauw tot Langenburg etc. Unse ehrnbehoorende vruyndtliche groet tevorn Edel ende hochgelarte leeve besondere,

Indien wij tegenwoordige de welgebooren onse beede leeve soons, graf Wolff Otthen ende graf Ludwig Crafften van Hoenloe[2] etc., nae Paris gesonden om en de spracken ende andere loflike ionge heerens wel toestande qualiteten capables te werden, soe is ons seer lief gewesen toe verstaen, dat de heere tot Paris wohnachtig is, omdat wij niet en vergeten hebben de groote affectie, dewelke bij de wijlen de wolgebooren onse herttgeliefte heer ende ehegemahl hochloflicher memori tegen hem getragen.

Derhalven wij niet en konnen naelaten beede voorgeschreevene onse leeve soons aen de heere ten besten te recommendeeren ende te bitten, dat hem wolle beliefen haere liefden tot allen goeden te adresseeren ende vor allem quadem af te maenen.

Ende of om de orlooch ofte andere trouble tempest ofte om eenige oorsaken willen onse ionge soons soude geraden sijn ouyt Frankrik te treken, so vertrouwen wij seker ende bidden, iij willen een sulkes haere liefden hofmeester[3] in tijten aviseeren, als wij niet en twijfeln, dat iij vanwegen de naem ende memoire van welgedachte onse in Gott rustende herttliefe heere te daen van hertten affectioneert sijn. Welgemeltte onse ionge soons souden darmede obligeert wesen alsulkes om de heere de ende sijne wederom te meriteren ende wij sijn ou met de oude goede ehrnbehoorlike affectie bijgedaen.

Langenburg, d. 13. Aprilis A^{o} etc. 1629.

Anna Maria, greiffin
Von Hochenloew.

In dorso (met andere hand): 2 Brieven van de gr.^{f} en Gravin van Hohenloe Philip Ernst ende A^{a}. M^{a}.

24/12 1627 en 13/4 1629 uit Langenburg[4].

1 Hs. 's-Gravenhage, ARA. Eerste afd., coll. Hugo en Willem de Groot, Tweede suppl. inv. n^{o}. 1. Getekend. Gedrukt J. Fox, *Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg, Het probleem van de bestemming van een brief en de vraagstukken, die ermee samenhangen*, in *Nederlands Archievenblad* 1962 66^{e} jrg., 1^{e} aflevering, pp. 30-42. Voor verdere bijzonderheden zij naar dit artikel verwezen; met name voor de datering oude stijl zie men p. 36, n. 23 alsook H. Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. Zehnte erweiterte Auflage herausgegeben von Dr. Th. Ulrich*, Hannover 1960, p. 27.

2 Wolfgang Otto (1611-1632) en Ludwig Kraft (1613-1632), zonen van Philipp Ernst von Hohenlohe-Langenburg (1585-1629 aant.), aan wie brief n^{o}. 1224 (III, p. 241) is gericht.

3 Niet geïdentificeerd.

4 Deze notitie is van de hand van Mr. Frans Jacob van Overschie (1680-1760), veertigraad en schepen van Delft; zie E.P. Polak-De Booy, *Dorsale notities op brieven aan Hugo de Groot* in: *Nederlands Archievenblad Tijdschrift van de Vereniging van Archivarissen in Nederland*. Zes en zestigste jaargang. Derde aflevering 1962, N.V. Erven B. van der Kamp, Groningen, p. [127].

1389. 1629 april 25. Aan Willem de Groot[1].

Venit ad vos, mi frater, Maurerii quondam legati filius natu maximus[2], qui a patre multis precibus obtinuit, ut ingenii sui ductum sequens ad armorum disciplinam mitteretur. Nostrum est omnibus officiis testari amicitiae nos esse memores. Quare siqua in re ope, consilio utilis esse potes, fac quaeso experiantur, quid apud te possim.

Cornelium meum[3] quamprimum huc venire cupiam; si alius comitatus se non offert, commendetur alicui navis ductori ex eorum numero, qui praesidio mercatoribus Rotomagum eunt, denturque ei literae ad Tresilium[4], quo curante facile ad nos perveniet. Non debet illi tempus perire; et Petrum[5] quoque a me dimittere aveo, quod faciam, simul huc venerit. Res omnes hic adhuc incertae. Vestitura a Caesare[6] Mantuano[7] nondum venit neque Hispani omni agro excessere. Rex interim Susam et minora quaedam pignori tenet. De Languedocia ambigui inter pacem et bellum rumores. Cum Britanno pendet negotium. Mitto tibi scriptum, quod feci in causa quadam nobili[8]. Defendi in eo thesin valde utilem nostris, aliorum bella obstare commerciorum libertati non debere, qua saepe nobis adversus Anglos, Suecos, alios utendum est et magis utendum erit, si quando ad pacem aut inducias ipsi pervenerimus. Existiment hinc nostri, qualis ego sim hostis patriae. Simul atque definitum aliquid erit - nam sententiam in horas exspectamus - faciam te certiorem. Parentibus optimis, tuae[9], tuis et nostris prospera omnia exopto.

25 Aprilis 1629.

Tuus tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1390. 1629 april 25. Aan B. Aubéry du Maurier[10].

Laudo et sapientiam tuam et bonitatem, vir amplissime, quod explorato diu' an retrahere ad literas filium[11] posses, ubi id ab ingenio ipsius impetrari non potuit' haud perstiteris reluctari. Scire debemus, qui liberos regimus, quae sit vis istius nominis. Inter honesta aliqua illis optio relinquenda est. Neque perire priora studia arma tractantibus Witsius[12] in patria nostra argumento est, vir judicio non

1 Gedrukt *Epist.*, p. 817.
2 Maximilien, oudste zoon van Benjamin Aubéry du Maurier, diende onder Frederik Hendrik; na de dood van zijn vader in 1636 keerde hij naar Frankrijk terug.
3 Grotius' oudste zoon, die voor studie in het vaderland vertoefde.
4 Daniel Tresel, gewezen eerste klerk van de Staten-Generaal; hij was verbannen als betrokken bij de handelingen van Johan van Oldenbarnevelt, Grotius en Rombout Hogerbeets; hij had te Rouen met een zekere Govaerts een suikerraffinaderij opgezet.
5 Pieter, de tweede zoon.
6 Ferdinand II.
7 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
8 Dit geschrift is waarschijnlijk niet gedrukt; ik heb het niet kunnen vinden; vgl. C. van Vollenhoven, *The growth of Grotius De Iure Belli ac Pacis as it appears from contemporary correspondence* in *Bibliotheca Visseriana Dissertationum ius internationale illustrantium iura Facultatis Iuridicae Lugduno-Batavae edita, Tomus octavus*, Lugduni Batavorum apud E.J. Brill 1929, p. 103 vv.
9 Alida Graswinckel.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 82; *Ep. ad Gallos*, p. 184.
11 Zie hierboven n. 2.
12 Jacob Wyts.

minus, quam virtute spectandus, quem ego filio tuo jam nunc in exemplum propono. Dedi proficiscenti literas ad fratrem et affinem[1], qui eum et Bellimontii[2] et aliorum notitiae tradent; facient denique, si bene eos novi, quod me, si ibi locorum essem, facturum scis. Deus illi iter hoc et vitae genus secundet. Videtur ab ingentis operis spectaculo militiam inchoaturus: magnum enim aliquid molitur princeps[3], tantum ne pax Italiae et quae Hispano ab America venisse dicitur vis pecuniae consilia ipsius intercidat. Negotium Arausionense[4] vereor, ne eum reddat a Gallia aversiorem. Falcoburgius palam satis imperium detrectat haud ausurus, ni regis viribus fideret, quicum aliquid pepigisse creditur, quousque incertum. Interim literis ad amicos magnifice jactat curam sibi fidei atque existimationis, et convicturum se mendacii obtrectatores. Ego apud omnes, apud quos aditum habeo, non cesso occinere:

Hoc Anglus velit: et magno mercentur Iberi[5].

An surdis canam, tempus docebit. Uxor et nostri omnes, quam possunt maxime, se tibi, tuae[6], tuis commendant; offerunt, quicquid suae est opis, faustaque omnia ex animo precantur.

Lutetiae, 25 April. 1629.

1391. 1629 april 28. Aan Willem de Groot[7].

Nihil a multo tempore laetius mihi evenit, mi frater, quam quod te ad nos iter parare intelligo: utinam cum conjuge[8]. Est sane Gallia, quae videri mereatur et urbium princeps Lutetia et coelum clemens et anni tempestas blandiens et commeatus, ut puto, aeque facile binis ut uni impetrabitur.

Filius noster[9] accessio erit. Sed cum literae tuae ad me venerunt jam tempus Bruxellam scribendi praeterierat neque redibit ante Veneris diem. Non dubito, quin mittatur commeatus. Itaque te para.

Negotiola, quae commendavi, nunc non repetam, quanquam interpellor nonnunquam. Tu per te memineris. Scripta, quae causam reipublicae aut ecclesiae tangunt, nondum visa, libebit videre. Etiam cupiam Petro adferri Grammaticam Lithocomi aut Hagiensem[10] potius cum syntaxi. Discit nunc memoriter et aptat

1 Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch.
2 Simon van Beaumont.
3 Frederik Hendrik.
4 De intrigues van de gouverneur van het prinsdom Orange, Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg; zie Dr. B.H.M. Vlekke, *Intrigues rondom het Prinsdom Oranje* in *Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome*. Tweede Reeks, Deel IX. 's-Gravenhage 1939, p. 57 vv.
5 Vgl. Vergilius *Aen.* II 104: Hoc Ithacus velit et magno mercentur Atridae.
6 Renée de Jaucourt de Villarnould, du Mauriers tweede echtgenote.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 817.
8 Alida Graswinckel.
9 Cornelis, die voor zijn studie in het vaderland had vertoefd, kwam zich weer bij zijn ouders voegen. In de tekst der *Epist.* is hier een regel uitgevallen.
10 Er zijn twee dragers van die naam bekend: 1) Joachim Martin Steenhouwer of Steenhauwers, die omstreeks 1558 te Düsseldorf onderricht gaf; hij schreef een *Grammatica Latina, Syntaxis ac Poesis, methodo ad captum puerilem accommodatiore disposita*. Lugd. Bat. 1604. 2) Ludolphus of Luthaltus Steenhouwer of Steenhauwers; hij was een bloedverwant van Joachim Martin en gaf in 1584 onderricht aan de Latijnse school te Leiden. Zijn *Grammatica Latina nova et ad captum puerilem accommodatiore methodo desposita* Lugd. Bat. 1584 werd meer-

regulis Medeam Senecae. Non male res procedit. Causa illa, cujus Latinam ad te conjectionem misimus, contra nos judicata est, non dicam quomodo, nisi quod ipse princeps consessus Bellevrius[1] et siqui famam habent *ἄδωροδοχήτων* a nobis stetere. De legatis ad hostes colloquemur, ubi veneris, interim quod in margine loca corrigis, gratias ago et siquid occurrerit simile, rogo, ne parcas operae. De Institutionibus[2] nostris bene, ut soles, meum negotium curasti. Ego si libris opus habeam, potius hic sumam, modo vobis incommodum non sit ibi accipere, qui vobis sint usui.

Principi[3] fausta omnia et ipsius et reipublicae causa opto. Pax Italiae nondum certa est. Vestitura haud dum venit neque Hispanus agro decedit. Interim Trinum habet Sabaudus[4] et queritur Mantuanus[5] talibus legibus pacis exhauriri Montisferrati ditionem et pridem se eum in modum potuisse pacisci neque opus fuisse ad hoc tanto regis[6] labore atque impendio. Videntur qui regi adsunt, cum viderent inter juga montium deficiente commeatu diffluere exercitum, festinasse ad quasvis pactiones; quod Hispanus, ut solet, haud ignorans, res differendo oportuna tempora captabit. De Languedocia plures sunt, qui bellum metuunt quam qui arma sperent. Vale et advola.

Lutetiae 28 Aprilis 1629.

Tuus tibi devinctissimus frater
H. Grotius.

1392. 1629 april 28. Van J. Wtenbogaert[7].

Mijn heer,

Ick was seer blijde den uwen van den 31. Maert[8] te sien, ende dat uE. mijn swijgen voor een tijdt ten goeden hadde gelieft te nemen. De waerheyt is oock sulcx dat ick seer ben geoccupeert geweest ende als ick dan somtijts wat tijds heb, ontbreeckt mij gelegenheyt van bestellen; oock dese haer verthonende ontloopt mij de tijdt.

De saacken der kercken gaen noch bijcans all denselven trein. T'is nu t'Amsterdam in ruste ende meynt men, dat de heeren het daer wel houden sullen, oock sonder t'garnisoen van buyten. Dan men soude die proeve eerst sien wanneer de remonstranten hare vergaderingen souden comen te houden met kennis van t'grauv. Men is beducht, dat de nominatie van de magistraet van Rotterdam - daermede men heden ende morgen besich is - wel mocht vallen op harde parthijen der remonstranten ende dat dese daerdoor wel moeyten mochten crijgen mettertijdt tot diminutie van de vrijheyt een tijdt lanck aldaer gebruyckt.

1 Nicolas de Bellièvre (1583-1650), président au parlement de Paris.
2 Zie n°. 1364, p. 7 n. 2.
3 Frederik Hendrik.
4 Carl'Emanuele.
5 Carlo Gonzaga.
6 Lodewijk XIII van Frankrijk.
7 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n°. 2041. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Wtenb. Br.* III: 2, p. 424. Antw. op n°. 1380, beantw. d. n°. 1400.
8 N°. 1380.

Die van den Briel hadden aen de schuyr, eenigen tijdt herwaerts tot haare vergadering gebesicht in huyre, getimmert noch een cleyn schuerken tot meerder commoditeyt. De magistraet dat gesien hebbende gebodent aff te breecken, d'andere weygerden. De magistraet clachtich sijnde gevallen aen 't Hoff wierden commissarissen gesonden den derden dach nae Paeschen, die 't deden affbreecken. De commissarissen waren niet soo haest weder in den Haege, de magistraet volchde doende nieuwe clachten, dat men t'affgebroockene weder had beginnen op te maecken, soo haest commissarissen den rug hadden gekeert. Daerop wierdt een deurwaerder gesonden om 5 off 6 borgers in persoon te dachvaerden. Sij quamen; gehoort sijnde vondt 't Hoff haer verhael heel anders, ende alsoo parthijen gevonden sijnde in contrarie feyten, wierden de borgers gerenvoyeert met last om weder te comen, als 't Hoff sich naerder soude hebben geinformeert. Dat staet noch soo. Anders heeft men dese Paeschdagen van gheene verstooring gehoort.

Dewijl het leste extract van uE. boeck[1] uE. aengenaem is, siet hier noch een ander. In druck wordt gestroyt een Missive aen haere H.M. ende S.Ex.^{e} nopende de saecken van Amsterdam, door eenen P.V.H.[2]. Eenige meynen dat die capitale gheen naem, maer des mans staet denoteren. UE. mach raaden. Dese man descrieert de magistraet t'Amsterdam t'eenemael als Arminiaens ende wil, dat de hh. Staten-Generael de magistraet aldaer veranderen sustinerende, dat haere H.M. t'selve toecomt als souverain seggende onder anderen ‘dat haere H.M. niet te achten en hebben - dit sijn sijne formalia - op t'geen d'Arminianen van privilegiën uyt Grotii boeck voortbrengen, want Grotius moet weten, dat in saecken van regeringe ende van staet in noodsaecken veeltijdts de gemeyne spreeckwoorden van: Nood breeckt wet, ende: Int geclanck der wapenen swijgen de wetten, noodsaeckelick, doch incidentelick, moeten int werck gestelt worden in hooge nooden van de staet ende steden, ende wat reden hebben d'Arminiaensche regeerders van privilegiën te spreecken, dewijl haer privilegiën selffs de suspecte van heresie uyt de regeringe sluyten ende het deporteren uyt d'officiën van ghene als van alsulcken versocht wordt? Ende Grotius en gedenckt niet hoeveel privilegiën ten laste van de gemeenten door den hoochdringenden noodt over t'hoof gesien worden, jae soo verre, dat beden van souvereine in geboden van gecommitteerde verandert sijn ende door insicht van den noodt alles billick ende goedtwillich geleden wordt. Maer men mochte Grotio vragen, waer de privilegiën waeren anno 1609 als de gemeynte van Leuwaerden de heeren affsetten, ende andere in stede stelden: ende die van Utrecht t'selve jaer van gelijcken deden, als oock d'Arminiaenen tot Alckmaer anno 1609 ende 1610 de wettelicke overheydt met groote insolentie affstelden ende andere instelden, daer al niet een haen nae en krayde: dan twaren Grotii lieve factieuse broeders, daerom konden die niet misdoen; d'allegatie vande privilegiën soude, nae Grotii wijse, maer tegen de gereformeerde religie dienen’.

Meer en seydt hij van Grotio niet; dan t'is genoch voor een reys. Hij beroept sich oock hierop, dat nae rechten - seydt hij - praecedentia restringuntur per subsequentia, daeruyt hij wil besluyten, dat alle de voorgaende ordre moet ingetogen worden ende gepast op den voet van t'jaere 1618 ende 1619. D'heer Advocaet zaliger[3] wordt daer meer als 8 off 10 mael gescholden met woorden van landtver-

1 Zie n^{o}. 1378, p. 23 en n. 1 aldaar.

2 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3960.

3 Wijlen de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt.

rader ende beroerder neffens tredres van Amsterdam int particulier, dat hij uytdruckelick intendeert als hoochnodich, raedt hij, dat haere H.M. die factie geheel stuiten ende neder setten moeten met deselve eenmael ende voor all buyten alle hoope van regieringe te stellen twelck te doen is met dat haere H.M. als eene fundamentele ende perpetuele wet ende alle de geuniëerde provinciën statueren, dat gheene persoonen van andere gesintheyt ende religie als van de Gereformeerde religie soo als die in de publycke kercken deser landen geleert wordt openbare professie doende in eenige staten off officiën van regieringe off wachten voortaen sullen geadmitteert worden, gebiedende gheen andere te nomineren off eligeren op pene van nulliteyt van sulcke nominatie, hondert gulden amende, ende voortaen van de electie versteecken ende vervallen te sijn. Alst uE. gelegen sal sijn, wil ick wel eens hooren, wat uE. hiervan dunckt. Ick hoor, dat yemandt wat daertegen stelt[1], ende houde datter ruyme stoffe toe is: Ick wilde evenwel wel eens hooren, alst uE. lust - wenschende dat het haest geschiedt - wat uE. hierop soude seggen. Tegen de leste vinnige remonstrantie der synodale[2], daeruyt ick het leste extract sondt, is een Ernstig schrijven aen de synodale uytgecomen[3], daer sij degelick haere lesse crijghen. Op den brieff tegen de consultatie[4] is noch niet gerepliceert. Amsterdam en schijnt opt senden haerer gedeputeerde in de kerckelicke vergadering niet meer te dringen: hoewel het dobbel over gefondeert is, soo uE. seggen. Waare d. Tileni stucxken[5] daer int fransch uytgecomen, ick twijfel niet ten soude de heeren van Amsterdam aengenaem sijn geweest, ende men soude het haest hebben doen duytsch spreecken. Maer nu - gelijck uE. wel seydt - ist te laet. Dat die student van Cameron[6] aen uE. heeft geseydt, luydt voorwaer vrembdt; van sijn boeck hoor ick niet. Ick heb de profess. geschreven, dat hij het behoort te ontbieden. Men vindt yet sulcx als uE. seydt gelesen te hebben in een Engelsch boeck[7], in de hystorie van Camden int verhael van een resolutie daer ende in Schotlandt weleer genomen tegen de Jesuiten[8]. Maer voorwaer het is soo, dit ander volck is soo incompatibel als die. Men spreeckt van eenige die in Engellandt souden gevangen sijn vuyt het Lage huys, maer ick kan noch t'rechte bescheyt niet hooren. Mij verlangt nae den nieuwen druck van uE. juweel De Veritate religionis Christianae[9]. Ick hoore met sonderlinge vreuchde, dat het uE. daer wel gaet, hoewel ick wensche, dat het hier ware. Ick ben noch te Sittert ende sie gheen uytcomst dan door de ontbindinge om met mijnen Heere te wesen, dat mijn hoochste verlangen is. Hoe menichmael wensch ick met uE. van sommige dingen te spreecken, maer t'is mij geweygert. Comen sulcke dwase boecxkens uyt die heylige stadt? Dementia illorum tandem manifesta fict omnibus[10]. Ende waerom souden sij niet soo veel visioenen van engelen hebben als de roomsche, naedemael sij soo veel suyverder

1 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3961.

2 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3962.

3 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3966.

4 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3963.

5 Vgl. n^{o}. 1376, p. 19 n. 2; zie ook n^{os}. 1377, 1378, 1379, 1380.

6 Zie n^{o}. 1380, p. 28. Over Camero zie n^{o}. 1363, p. 4 n. 5.

7 Zie n^{o}. 1380, p. 28.

8 William Cambden (1551-1623); hier zal bedoeld zijn diens *Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum, regnante Elizabetha, ad annum salutis MDLXXXIX*. 1615. In 1625 was een herdruk van dit werk aangevuld met een tweede deel te Leiden.

9 Deze verscheen te Leiden in 1629; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 946.

10 Misschien een reminiscentie aan Paulus' brief aan de inwoners van Philippi, 1, 13.

zijn? S.Ex.e is den 24.en uyten Haege vertogen nae Utrecht, voort nae Arnhem ende S'Gravenweert. Schijnt een groot stuck voor te hebben; God geve, dat het gelucke, want soot anders quam uyt te vallen, waer geschaepen groote swaericheyt te causeeren int landt om vele consideratiën. S. Gen. graeff Ernst[1] thoont sich wel anders ijverich tegen d'Arminiaenen, soo blijckt uyt sijn Vriesch placaet, 't welck sijnde met soo grote parade gepubliceert in een landt, daer t'objectum, daert op siet, weynich is bekent, geoordeelt wordt uytgegeven tot ander dessein.

Ick sal hiermede nu eyndigen, Mijn heer, ende uE. met alle de uwe den Almachtige bevelen. 28. Aprilis 1629.

UE. d.
H.v.M.

Adres: A Monsieur Monsieur Hugo de Groot. A Paris.

In dorso schreef Grotius: 28 April 1629 van Mede.

Verder nog in dorso met de hand van Grotius een notitie waarvan ik slechts de naam Marbaud *met zekerheid kan lezen*.

1393. 1629 mei 5. Aan Willem de Groot[2].

Scripsi heri Bruxellam, mi frater, ut is, qui ibi vivit[3], aut commeatus literas tibi mittat aut quamprimum spem abscindat, quia difficulter hoc tempore impetrari dicuntur. Spero tamen successurum quod volumus et vos propediem hic futuros. Ex eo tuas et patris literas per consanguineum Delphium accepi, cui sua religio facilem hunc transitum praestitit[4]. Legi scripta, quae transmittis. Quod de democratia obtendunt, lusus ex ambiguo[5]. Vox ea apud politicos varie accipitur: praecipuae notiones ex materia et ex forma. Ex forma democraticae sunt civitates, in quibus imperium aut pars imperii a multitudine exercetur; quod fieri non potest sine concionibus et comitiis, qualia Athenis, Romae et ferme in plerisque Graeciae et Asiae non paucis urbibus fuere. At ex materia democratica est respublica, ubi non ex sola nobilitate aut definito censu fit electio, sed quilibet honesti cives maximorum munerum sunt capaces. Hac notione noster status democratiam admixtam habet, non illa altera. Neque pro plebecolis, quod respublica bono publico gerenda est. Nam ad hoc et reges tenentur; quos tamen delegatos a populo nemo dixerit. Plane sicut in reges electos jus aliquod transfertur *ἀνυπεύθυνον* ita et in senatus perpetuos. Quod ibi est lex successoria aut electionis regis, id hic est lex eligendorum rectorum[6]. Alia acceptione democraticum dicitur regimen non absolute, sed comparate ad ea, quae paucioribus committuntur. Sic quae in

1 Ernst Casimir, graaf van Nassau-Dietz (1573-1632) sedert 1620 stadhouder van Friesland en sedert de dood van Maurits in 1625 eveneens van Groningen en Drente. Hij was een vijand van de remonstranten. Voor het genoemde plakkaat zie Knuttel, *Pamfl.* nos. 3967 en 3968.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 818; zie ook Rogge, *Wtenb. Br.* III: 2, p. 436, waar een excerpt uit deze brief van de hand van Willem de Groot aan Johannes Wtenbogaert is afgedrukt.
3 Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg.
4 Niet geïdentificeerd.
5 Het boven, n. 2, vermelde excerpt heeft de lezing *lusus ex ambiguo*, die m.i. de voorkeur verdient boven het *lusui est ambiguo* van de *Epist.*
6 Het excerpt heeft *regiae* i.p.v. *regis* en *sectorum* i.p.v. *rectorum*.

conventu imperii Germanici ex principibus et civitatum legatis constante tractantur, a quibusdam referuntur ad democratiam, quia scilicet penes multos tractantur respectu habito ad electionem imperatoris et alia, quae per paucos transiguntur. Et huc respexisse Guicchardinum[1] puto; nam sic multi ordinum conventus populari vocabulo comitia appellant, quanquam *καταχρηστικῶς*. Summam vero potestatem - quod alterum munimentum est libellaticorum[2] - non esse apud Foederatos Ordines[3], ne in negotio quidem religionis ex omni historia, sacramento civium et magistratuum et ipso foedere manifestissimum est. Si quid rebus turbidis aliter factum est id in normam trahi exitiale est reipublicae. Eoque minus jus suum *αὐτοκρατορίας* omittere debent Hollandi, quia jam et exemplo et libris coepit oppugnari. Hollandi, qui Zelandiam Flandris eripuere, Frisiam tenuere aliquamdiu, in tutelam suam suscepere jam olim Trajectinos, Transisalanos, Groninganos, per hanc sine ullo jure usurpatam jurisdictionem obnoxii sociis fiunt, ita, ut quatuor nationum conspirationi semper cedere debeant et qui se eis opponit, illorum ipsorum subjiciatur arbitrio nec ab Hollandis defendi possit, quo quid intolerabilius? Nam quid si Geldri, Transisalani, Frisii, Groningani nomine Foederatorum decernant expellendos anabaptistas, quid erit, quomodo detrectari id possit, si novum illud jus recipimus. In tributis indicendis nihil mutatum est. Indicunt qui solent nobiles et urbium legati petente senatu foederis ut olim principe. Mutatus[4] qui petit, non qui onera ista imponit. Plura nunc non addo, ne nimium excrescat epistola et colloquii, quod spe jam praesumsi, materiam absumam. Interim haec, quae scripsi, communicare Medio[5] poteris, si non longe abest, cui et hoc epistolium aut trades aut mittes. Rex a Susa abscessit relictis ibi quater mille peditibus et mille quingentis equitibus, quibus magno sumtu ac labore ex Gallia alimenta vectantur, tanta sub Alpes et quod circum est Italiae sterilitas agros incessit: idque vel praecipue spem mihi facit bellum intermoriturum, quanquam nondum investitura ab imperatore[6] venit neque probatio pacis ab Hispano. Sed Sabaudus[7], Venetus, pontifex[8] cum rege foedere illigati sunt vires jungere, si Hispanus quicquam in Mantuanum[9] tentaverit. Deinde Casali iterum suppeditatus est commeatus. Rex Languedociam petit, obsessurus Privasium oppidum, quando urbes decreverunt Rohanio[10] auctore de pace non agere nisi cunctae et quidem cum Anglo. Nam non cessat spem inde ostentare Rohanius, cum tamen aperte is

1 Francesco Guicciardini (1483-1540), Italiaans geschiedschrijver en politicus. Zijn beroemde *Storia d'Italia* (eerste uitgave Firenze 1561 in 16 dln., aangevuld met 4 dln., Venezia 1564, eerste volledige uitgave in 20 dln. Venezia, 1567) bevat de geschiedenis der Italiaanse staten van 1492 tot 1534 en is geschreven tussen 1537 en 1540.
2 Libellatici zijn degenen, die in het bezit waren van een libellus. Dit was ten tijde van de Christenvervolging van de Romeinse keizer Decius (250 n. Chr.) een attest voor Christenen, dat zij aan de heidense goden geofferd hadden.
3 Het excerpt heeft: *non esse apud nos penes Foederatos Ordines.*
4 Het excerpt heeft *mutatus*; het laat bovendien achter *imponit* eerst de laatste alinea van het postscriptum beginnende met *Notandum est* en eindigende met *turbat* volgen en daarna de woorden *Est apud Jacobum* tot en met *nunquam afuere*.
5 Johannes Wtenbogaert; Willem heeft zich van deze taak gekweten bij schrijven van 8 mei 1629; zie Rogge, *Wtenb. Br.* III: 2 n^{o}. DCXXX, p. 434 vv.
6 Ferdinand II.
7 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
8 Urbanus VIII.
9 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
10 Henri de Rohan, aanvoerder der hugenoten.

dixerit nihil se pro ipsis posse, et jam cum Gallo transegerit, ut tantum restet publicatio libertatis commerciorum, non pacis, quia nec bellum fuisse reges videri volunt.

Vale cum optimis parentibus, uxore[1], liberis, amicis. 5 Maji 1629.

Est apud Iacobum Meierum[2] folio 315, 360. insignis et politicae sapientiae plenus locus, in quo ostendit rem Gandavensem optime gestam senatu perpetuo, qui et cooptandi jus haberet, cuncta regente. Ex quo ad plebem referri negotia coepere, cuncta iisse retro, nec alium fuisse exitum quam ut abolitione libertatum omnium saluti urbis prospiceretur. Non poenitebit vidisse, ut noscantur Belgarum ingenia neque dominatus neque popularis imperii patientia, sed medio inter utrumque itinere gubernanda. Idem doceri possit Dordrechti exemplis et siqua praeterea oppida paulo *δημοκρατικώτερα* a quibus seditiones nunquam afuere.

Notandum est scriptorem libelli[3] contra Arminianorum quam vocat factionem[4] fateri ante Arminii tempora ejus sententiae pastores cum aliis in ecclesia vixisse. Non facit ergo ista sententiarum diversitas aliam religionem. Quod si sententia minus frequens ingenio defendentium frequentior facta est, quid in eo novi accidit? Idem in medicina, in iurisprudentia evenit: neque id statum reipublicae turbat. Rogo ubi huc veneris, - nam venturum plane spero - memineris de poli nostri elevatione[5], de Niphi libro de animarum origine[6], de Waltero - ni fallor - Borchio Trajectino[7]. Nam *περὶ ζωοφύτου* haud urgeo amplius. Grolla[8] si edita sit, erit Vosbergio[9] dandum exemplar, quia is quasdam notas contribuit. De caeteris ibi quibus danda omnino exemplaria, tu cum affine judicabis memores et hic esse, quibus debeam multis nominibus.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1394. 1629 mei 9. Aan B. Aubéry du Maurier[10].

Dimisimus filium tuum[11] cum bonis votis et quicquid ultra a nobis proficisci poterat neque dubitamus amicorum ipsi satis fore, quos illi paterna virtus et sua indoles tradent. Cum multa suppeterent Graecae Romanaeque historiae exempla eorum, quibus literae ad armorum gloriam profuerunt, malui recenti et ob oculos posito uti, plane ut Horatio pater unum e judicibus selectis objiciebat. Solet quippe aetas illa magis praesentibus duci. Is vero, quem imitandum proposui, est

1 Alida Graswinckel.
2 Jacob de Meyer (1491-1552), Nederlands geschiedschrijver. De bedoelde plaats is te vinden in *Chronicorum Flandriae per Jac. Meijerum* door zijn neef Anthoni Meyerus in het licht gegeven onder de titel *Commentarii sive Annales Rerum Flandriacarum Libri XVII auctore Jac. Meijero Balliolano*, 1561, lib. XVI fol. 315 en 360.
3 Met de 'scriptor libelli' wordt bedoeld de schrijver van het bij Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3960 vermelde geschrift, P.V.H., misschien de pensionaris van Haarlem, Gilles De Glarges (1559-1641).
4 Verbeterd i.p.v. *fractionem*; zie ook het p. 47 n. 2 vermelde excerpt.
5 Zie n^{o}. 1370, p. 14 en de verwijzingen in n. 3 aldaar.
6 Zie n^{o}. 1376, p. 19.
7 Wouter Brock; zie n^{o}. 1368, p. 12 n. 7.
8 *Grollae Obsidio*, Amsterdam 1629; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
9 Caspar van Vosbergen.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 82; *Ep. ad Gallos*, p. 185.
11 Maximilien; zie n^{o}. 1389, p. 42 n. 2.

praefectus vigiliis castrorum nostratium, Wits nomine[1], Mylio[2] propinquo sanguine conjunctus; si forte aliqua tibi ejus visi memoria. Est is vir in maxima apud principem[3] gratia, non fato aulae, sed merito suo. Nam praeter summam peritiam rei militaris, diligentiam incredibilem, omnis generis historias magno suo ac publico usu legit estque et Latine et Graece eruditus, vitae vero talis, quae vel senatoribus praelucere possit. Rogavi meos et illius amicos, ut tuum filium in ejus amicitiam introducerent, cujus non colloquia tantum, sed et aspectus magnum esse possunt et ad virtutem et ad discenda bona omnia incitamentum. Liberis, qui in nostro cursu perseverant, an adjutorem[4] jam repereris nescio. Ego interim non cesso quaerere. Obtulit se mihi his diebus unus eorum, quos Germaniae motus suis rebus evolverunt, annorum supra viginti, qui in caeteris laudabiles, in iurisprudentia vero pro aetate plus quam mediocres profectus fecit, et velit id studium persequi, si detur honestus alicubi subsistendi locus[5]. An tuorum progressus tales sint, ut auxilio ipsis esse possit, ipse rectius videris.

De Arausione nihil habemus novi. Princeps sedulo videtur curare, ne intelligendo injuriam augeat. Is nunc Silvamducis obsidet. Utinam, quod ad Grollam fecit, et hic faciat et ostendat vinci posse etiam, quae Mauritio restiterunt.

Vale, vir illustris, cum uxore[6] et familia, a me, mea et meis.

9 Maji, 1629.

1395. 1629 mei 12. Aan Willem de Groot[7].

Spero commeatum, mi frater, ad te perventurum, quando aliis multis non negatum video, sed quicquid erit prius tu id per literas a Palamedis filio[8] ad suos intelliges, quam Lutetiam ea de re nuntius perveniat.

Si Grollae historiola[9] publicata est, rogo exemplaria tecum feras Antverpiae danda Miraeo[10] et Hernolano[11], Bruxellae Palamedis filio, Verreickii filio[12] et muneris paterni haeredi, et fratri ejusdem qui Grollam sub Dulquio defendit[13].

1 Sergeant-majoor-generaal Jacob Wyts.
2 Cornelis van der Myle.
3 Frederik Hendrik.
4 Du Maurier zocht voor zijn kinderen ten behoeve van hun studie een gouverneur; zie ook n^{o}. 1362, p. 3 en n. 2 aldaar; zie ook n^{o}. 1298 (III, p. 364).
5 Of hiermede een der in n^{o}. 1383, p. 31 v. of elders aan Grotius aanbevolen jongelieden uit de kring van Lingelsheim bedoeld is, valt niet met zekerheid uit te maken.
6 Zie n^{o}. 1390, p. 43 n. 6.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 819; zie ook Rogge, *Wtenb. Br.* III: 2, p. 437, waar een excerpt uit deze brief van de hand van Willem de Groot aan Johannes Wtenbogaert en gedateerd op 13 i.p.v. 12 mei staat afgedrukt.
8 Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg, zoon van wijlen de landsadvocaat; hij verbleef te Brussel. Zie ter zake n^{o}. 1393 aanhef, n^{o}. 1398 aanhef; vgl. ook n^{o}. 1423 aanhef.
9 *Grollae Obsidio;* het verscheen nog in 1629 bij Blaeu te Amsterdam. Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
10 Aubert Le Mire (1573-1640), kerkhistoricus, geboortig van Brussel en deken van het kathedrale kapittel te Antwerpen.
11 Wellicht moet hier gelezen worden: Hemelario, d.i. Johannes Hemelaer (tegen 1580-1655), kanunnik van de kathedraal te Antwerpen; zie over hem ook III, p. 1 n. 2.
12 Louis-François, zoon van Louis Verreycken, die staatssecretaris van Philips II en van de aartshertogen Albert en Isabella was. Louis-François was zijn vader opgevolgd in diens ambt van premier secrétaire audiencier.
13 Louis Verreycken; zie III n^{o}. 1274, p. 327 n. 5; Dulquius is Matthijs van Dulcken.

Nam his omnibus teneor. Caetera exemplaria ubi primum venire poterunt, veniant velim, ut amicis satisfiat retento ibi eo numero, quem amicis illis addiximus.

Quo magis relego scripta eorum, qui Amstelodamenses magistratus oppugnant[1], eo magis video apparere et illorum iniquitatem et aequitatem horum. Non est sperandum[2], ut loquacibus hominibus silentium imponatur. Satis est, si cogantur ad se tuendos ea dicere, quae omnes judicio praediti pro absurdis habeant: quod abunde illis evenit. Adversus imperium, quod populo arrogatur, eandem cautionem occinebant Gandavi Imbisius[3] et cum eo Dathenus[4]: neque alio magis ea civitas periit. Plane qui talia dicunt ministris summam potestatem deferunt, quia apud nos illi soli loquuntur ad populum, cum in omnibus civitatibus, in quibus jus populi valuit, magistratus ad multitudinem loquerentur.

Si terra venire non potes, tamen filium[5] primo bono comitatu mari mittendum censeo.

Rex protestantes inhibuit, ne synodum nationalem haberent credens sub eo velo latere consilia suae auctoritati noxia. Dicitur nunc Privatium oppidum obsidere. Certe omnia in id parata erant cum rex Susa digrediens Valentiam iret, ubi ipse subsistit misso adversus rebelles Chombergio[6].

Velim, si commodum est, adferas mihi Latii librum de America cum tabulis[7], et siquid de obsidione Silvaeducis excusum erit.

Vale et advola. Parentes et amicos saluta.

12 Maji 1629.

Has literas ad Elzevirios[8] ut cures rogant te Puteani[9].

Tuus tibi obligatissimus frater

H. Grotius.

1396. 1629 mei 12. Van G.J. Vossius[10].

S.P. Venit ad te, vir maxime et amicissime, illustre par fratrum Nicolaus et Christophorus Slupeczky de Conari[11], barones Poloni, qui cum nobilissimo viro

1 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 3928-3966; zie verder brief n^{o}. 1392.
2 Het excerpt (zie p. 50 n. 7) geeft *spectandum*.
3 Jan van Hembyze (1513-1584), burgemeester van Gent, berucht agitator.
4 Pieter Daeten (1531 of 1532-1590), vermaard protestants theoloog en politicus, vriend en partijgenoot van Van Hembyze.
5 Cornelis, die voor zijn studie in het vaderland was geweest en nu naar zijn ouders zou terugkeren.
6 Henri de Schomberg; zie III, p. 124 n. 3.
7 Jan de Laet, geograaf en filoloog, in 1593 te Antwerpen geboren en van 1624 tot zijn dood in 1649 te Leiden verblijvend. Hij schreef voor de West-Indische Compagnie zijn *Nieuwe wereldt oft beschrijvinghe van West-Indiën*. Leiden 1625.
8 De Leidse uitgevers Bonaventura en Abraham Elzevier.
9 De gebroeders Pierre en Jacques Dupuy.
10 Hb. Staats- und Universitätsbibl. Hamburg Supell. ep. 28 f. 343. Eigenh. oorspr.
11 Mikolaj (± 1604-1672) en Krzystof (geb. 1606), zoons van Feliks Slupecki de Konary (1571-1617) en Barbara Leszczynski. Men zie voor de lotgevallen der Slupecki's en hun betekenis voor het protestantisme in Polen Stanislaw Kot, *Hugo Grotius A Polska (W 300-Lecie Dziela O Prawie Wojny I Pokoju) W Dodatku: I Slupeccy W Ruchu Reformacyjnym, II Korespondencja H. Grotiusa I G.J. Vossiusa Z Slupeckimi*, Kraków, Krakowska Spólka Wydawnicza 1926 *(Odbicie z 'Reformacji w Polsce' Rocznika IV)*, vooral Appendix I, pp. 25 vv.

Petro Sowinsky[1], ephoro suo vel, ut nunc loquuntur, aulae magistro, sesquiannum et quod excurrit domi meae vixerunt et ita vixerunt, ut alii ab aliis aegre potuerimus divelli.

Hi magnitudine nominis tui compulsi videre te coram et colloquio frui summopere desiderant. Atque ad eam rem putarunt facilem sibi viam muniri posse literis meis, non quasi nescirent, quanta esset humanitas tua etiam erga ignotos, sed quia, si literae et commendatio mea accederunt, liberius paullo seri posse sermones arbitrarentur.

Patre nati senatore regni. Avunculi comitum titulo gaudent. Avunculus[2] magnus, qui proximis mensibus decessit, fuit cancellarius regni. Alii etiam cognatorum atque affinium, ut stemma eorum decet, summos in regno obtinent honores.

Nec in minorem spem juvenes hi educantur. Quae omnia, si non aliunde scirem, cognoscere potuissem ex iis[3], qui anno superiori a terris nostris legati fuere in Poloniam, Sueciam, Daniam, Beaumontium et Honartium dico: sed et liberos eorum, qui multa mihi de familiae huius genere, dignitatibus atque opibus praedicarunt.

Genus hoc suum non mediocre ornant barones nostri integritate animi et morum modestia. Sed Romanae ecclesiae addictiores sunt quam nostrae, etsi nec de nostra pessime sentiant. Nempe movet eos patris exemplum, qui, cum reformatis adhaereret et uxorem[4] etiam suae duxisset sententiae, postea tamen catholicorum, ut vocant, partes sequi maluit: sive honorum spe et regis[5] gratia impulsus sive potius conscientiae erroneae suasu et exemplo praeceptoris sui Petri Bertii[6], qui a studiis ei fuerat in adolescentia. Sed illud de Bertio arbitror eos ignorare nec scito opus quamdiu Lutetiae agunt. Quamquam fortasse resciscent ex fratre .... minimo, qui nunc aliquot menses Lutetiae egit cum ephoro[7] et famulitio suo.

Is frater nostris est natu minor et reformatae ecclesiae arctius haeret idque matris heroinae exemplo, quae mariti facto adduci nunquam potuit, ut doctrinam mutaret. Huic a marito, priusquam excederet, datum illud fuit, ut tutorem quidem catholicum liberis daret, sed et alterum reformatum illi adderet. Imo apposuit et tertium, *ἀλλά - τὶ γελοιότερον; - Ἀρειανόν*. Ab matre et tutorum uno est, quod fratribus, etsi catholicis, praepositus sit ephorus hic, reformatae religionis acer defensor, pene dixerim *καθαρώτατος*. Qui difficulter exorari potuit, ut hanc

1 Piotr Sowinski (geb. 1580), een edelman uit Lublin.

2 Venceslaus a Leszno Leszczynski; zie III n^{o}. 1177, p. 175 n. 10.

3 Betreffende het gezantschap van Simon van Beaumont en Rochus van den Honaert zie III, p. 262 n. 1.

4 Barbara († 1654), een zuster van de begin 1630 overleden Venceslaus a Leszno Leszczynski, die van begin 1626 tot 1628 rijkskanselier was geweest.

5 Sigismund III (1587-1632; geb. 1566).

6 Petrus Bertius - Pieter de Bert - (geb. 1565, overleden te Parijs op 13 oktober 1629), gewezen regent van het Staten-college te Leiden en hoogleraar aldaar. Na de synode van Dordrecht als hoogleraar afgezet begaf hij zich naar Parijs, waar hij in 1620 tot de R.K. Kerk overging.

7 Jerzy Slupecki de Konary (1615-±1661). Het gezelschap, waarmee hij in 1627 naar het westen was gekomen, stond onder leiding van Zygmunt Twardowski van Skrzypno. Na een kort bezoek aan hun land komen de broers in 1629 terug. Voorjaar 1630 keren zij na wederom een kort bezoek aan hun moeder gebracht te hebben opnieuw naar het westen terug. Barbara heeft bij die gelegenheid - behalve haar jongste zoon Florjan (geb. 1616) - ook de Geneefse medicus Pierre Pascal, een overtuigd protestant, als gouverneur aan het gezelschap toegevoegd; zie over hem S. Kot, *Hugo Grotius A Polska*, p. 33 n. 2.

peregrinationem susciperet. Est enim locuples, duorum dominus pagorum, quorum satis ampli sint reditus, minimum trium millium. Sed in eo est deceptus, quod peregrinationem fore annuam putarat, quae sextum nunc annum durat.

Sed quid his insisto? Quid tam occupatum moror et non potius rem in pauca confero? Nempe raro quidem ob occupationes ad te scribo, sed quando scribo, desinere vix scio. Scilicet ut dies sereni detergent quodammodo nubila de animis nostris: unde tales esse hominum mentes Homerus praedicat, qualis fuerit Jupiter terras lustrans lampade sua[1]: ita etiam quoties tecum per literas colloqui datur, quodammodo mihi obversatur imago tui atque ita, qui flaccidus antea et torpidus eram, repente impleor gaudio, quod loquaciores reddere amantes solet. Sed nondum te ultra tenebo.

Scis non exiguum patriae tuae et foederatae Belgicae nomen esse per terrarum orbem. Quare et huius fundamenta status nosse desiderant. Turpe iis domum reverti et ista nescire. Putant autem non alterum esse horum intelligentiorem te. Quare paucis tantum diebus Lutetiae moraturis ne horulam dare graveris, modo valetudo et negotia ferant. Id mihi multo erit gratissimum, quippe qui fratres hosce valde amem, partim ob eruditionem egregiam - qua tamen parte junior natu superat maiorem, uti et ingenii acrimonia -, partim ob singularem plane modestiam et summam mei observantiam. Sic enim me coluere, ut filii vix possint magis. Omnino, ut spero, amor, qui nos conglutinavit, aeternum durabit. Tui quoque nominis, uti admiratores, ita perpetui erunt praecones apud suos, florem nempe Poloniae nobilitatis.

De rebus meis nihil praeter tralatitia scribere possim. Sed siquid aliud erit, perscribam illud literis, quas filio tuo Cornelio dabo. Qui una cum baronibus hisce in viam dare se potuisset, nisi hi diutius in lustranda Brabantia se occupare statuissent neque id sine gravibus et eo genere dignis impensis.

Salutem plurimam dices meo et uxoris[2] nomine conjugi tuae laudatissimae et filiae[3] ac reliquis liberis. Item clarissimis viris Tileno[4], Salmasio[5], Rigaltio[6].

Lugd. Bat. MDCXXIX. IV Eid. Maias.

Tuus aeternus
Ger. Jo. Vossius.

1397. 1629 mei 15. Van C. Barlaeus[7].

1 Men vergelijke hier zowel Homerus *Odyss.* XVIII, 136 v.:

τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθωνίων ἀνθρώπων,
οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε,

als - voor de woorden ‘terras lustrans lampade sua’ - Vergilius *Aen.* IV, 6.

2 Elisabeth Junius, Vossius' tweede vrouw; zij was een dochter van de Leidse hoogleraar Franciscus Junius.

3 Cornelia.

4 Daniel Tilenus; zie III, p. 34 n. 5.

5 Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1.

6 Nicolas Rigault; zie III, p. 188 n. 2.

7 Hs. U.B. Amsterdam, D 3. Eigenh. oorspr. Tesamen met n^{os}. 1365 en 1373 beantw. d. n^{o}. 1454.

Trimestre est et ultra, amplissime Groti, ex quo ad Te transmisi fasciculum chartaceum, quo exemplaria aliquot continebantur Hymni mei in Christum[8],

8 Zie n^{o}. 1365; voor de *Hymnus in Christum* zie III n^{o}. 1309, p. 376 n. 5.

quem Christianissimo regi[1] inscripsi. Incluseram chartas mercibus laneis mercatoris cuiusdam Leydensis, qui fidem faciebat probe et tuto hac ratione ad te curatas iri. Illud scio, serius Parisios venisse, quam ut regi exhiberi potuerint, cum ex fastis hebdomadalibus nostratium facile perspexerim iam tum a vobis abiisse regem. Verum non hoc, sed illud magis me sollicitum habet, an chartas istas receperis. Nisi grave fuerit, velim tribus me verbis hac de re certiorem facias. Addideram carmen ad Ill. Richelium[2], quod tamen si expedire putabis apud te ut pereat, non gravate feram.

Mitto A.T. exemplar unum aut alterum carminis, quod lusi in Argonautam Heinium[3]. Cogor enim hic amicorum importunis flagitationibus precibusque obsequi et, dum quam maxime cum Musis divortium facere instituo, quam maxime iisdem implicor. Sed nescio, an haec ad Gallorum vestrorum palatum sint. Opinor tamen Hispano vapulanti illos gratulari nec indigne ferre, si tam formidabilis hostis potentiam viresque per Batavos accidi intelligant.

Principem Auriacum Sylvam-ducis obsidione cinxisse iam ex aliis audivisti. Vallo suo aggeribusque tutus hostem a tergo non metuit. Ille a pecuniis imparatus exercitum cogit murmurantium magis, quam bellaturientium. Obsessos inopia pulveris tormentarii laborare ferunt. Nos magnas spes alimus futurum, ut urbem illam nimis hactenus finibus nostris vicinam hac aestate expugnet princeps. Sane ea res, uti famae multum apud exteros, ita gratiae non minus autoritatisque apud nostrates principi conciliabit.

Vale, vir amplissime et clarissime, cum uxore et liberis.

Lugd. Bat. Ipsis Idibus Maii. MDCXXIX.

A.T. observantissimus

Caspar Barlaeus.

Onder aan de brief met andere hand: (Insc)riptio erat Monsieur (Mo)nsieur Hugo Grotius demeurant au fausborg (S.) Germayn vis à vis le logis du Prince de Condé.

Daaronder schreef Grotius: Recepta 9 Ian. 1630. 15 ....

1398. 1629 mei 19. Aan Willem de Groot[4].

Literas commeatus, mi frater, promisit se missurum Naupliades[5] tibi et filio meo[6]. Quod si ab uxore tua[7] impetrare potes ut te comitetur, quod velim maxime, monendus ille per amicos ea de re erit, ut et illi ac famulae parem facultatem mittat.

1 Lodewijk XIII van Frankrijk.
2 Noch in de editie der *Poemata* van 1628 noch in die van 1631 heb ik dit gedicht kunnen vinden.
3 *Argo Batava sive Epinicium in captam classem Mexicanam* in *Casparis Barlaei Poematum editio nova, Priore castigatior et altera parte auctior*. Lugdu. Batav. Ex Officina Elzeviriana. Anno MDCXXXI, p. 97 vv.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 819.
5 Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg; zie n°. 1395, p. 50 n. 8.
6 Cornelis; hij had voor zijn studie in het vaderland vertoefd en zou nu naar zijn ouders in Parijs terugkeren.
7 Alida Graswinckel.

Simul cum tuis 6 Maji priores datas 29 Aprilis accepi et de privilegio video te rem incertam pro certa habuisse[1]. De eo qui intercessit, haud miror et vel inde colligas, quid mihi sub horum potentia sperandum sit. Sed de his aliisque nolo nobis colloquii materiam praecerpere. Graswinckelio[2] fausta omnia precor ex animo. Cliens ejus[3] cujus lis exitum infelicem habuit, iterum scripsit ad me ex Portu Gratiae. Monebo eum, ut quod periit perditum ducat.

Pax cum Anglo jam plane coiit, et mittuntur hinc et huc legati, qui jurent, in Angliam Castellinovius Altirivii frater[4]. Privasium rex obsidet et sperat se nacturum ante diem Pentecostes[5]. Res Italicae nondum plane conquiescunt, sed manent apud Susam et circum locis sex millia militum sub imperio Crequiaci[6]. In Casale illata octo millia saccorum tritici, curante Sabaudo[7], cui quantum fidi debeat nemo tam prudens est qui satis videat. Capti sunt qui cardinali Riceliaco necem machinati dicuntur, privato dolore an aliorum instigatu haud satis aperto.

De Silvaducis quicquid agitur saepe intelligere dulce erit. Est enim quotidianum et apud populum et apud magnates disserendi argumentum.

Medio[8] hanc velim tradas et cum parentibus amicisque valeas.

Lutetiae 19 Maji 1629.

Tibi devinctissimus frater

H. Grotius.

1399. [1629 mei 19.] Aan Frederik Hendrik[9].

Hoochgeboren Vorst, Genadige Heere.

In 't midden van de meeste occupatiën, die ick wel eertijds hebbe gehadt, heb ick altijd een sonderling plaisir genomen in 't verbreiden van het loff van Uwer Exc[ties] hoochloffelijck huis ende tesamen van mijn vaderlant, welcke twee ick in mijn hart noit en hebbe gescheiden. Mijne uitgegevene veersen[10], die soo hier als elders gelesen werden, sullen getuigen sijn van mijne affectie ende het binnenhouden van

1 Willem trachtte voor Grotius' *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* octrooi van de Staten-Generaal te verkrijgen. Het werk verscheen in 1631 te 's-Gravenhage, echter zonder octrooi; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 757 remarque 1. Met de woorden ‘eo, qui intercessit’ doelt Grotius op de hem vijandige raadpensionaris Anthonie Duyck.

2 Bedoeld zal zijn Dirck Graswinckel, heer van Holy, (1602-1666).

3 Niet geïdentificeerd.

4 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf; zie III, p. 54 n. 7.

5 Pinksteren viel dat jaar op 3 juni.

6 Charles Créqui de Blanchefort de Canaples; zie III n°. 1211, p. 221 n. 1.

7 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.

8 Johannes Wtenbogaert.

9 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K.H. 13. 1. Eigenh. copie ingesloten bij n°. 1407 dd. 16 juni 1629 aan Nic. van Reigersberch. Ik dateer op grond van n°. 1407 aanhef; met de brief aan Willem de Groot, waarvan aldaar sprake is, zal n°. 1398 dd. 19 mei bedoeld zijn.

10 O.a. *Ode ad Henricum-Fredericum*, Leiden 1595 (zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 9), *Scutum Auriacum*, Leiden 1597 (zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 12) en verder passim in de *Hugonis Grotij Poemata, Collecta & magnam partem nunc primùm edita à fratre Gvilielmo Grotio*. Lugdun. Batav. Apud Andr. Clouquium. Anno 1617; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 1.

de historie, bij mij eertijds met grooten arbeid beschreven[11], een gevolgh van het groote ongelijck, dat mij is geschied. Uwe Ex[tie] niet sonder Godes sonder-

11 *Hugonis Grotii Annales et historiae de rebus Belgicis*. Het werk werd geschreven tussen 1601 en 1612, doch verscheen eerst in 1657; zie Ter Meulen-Diermanse, n[o]. 741 en vooral aldaar remarques 1 en 3.

linge beleid gecomen sijnde tot het gouvernement, heb ick nevens soo veel duisent vrome luiden mijn deel genomen aen de blijdschap ende om dat te betoonen waergenomen de eerste victorie, daermede de goddelijcke goedtheit Uwe Exc^{tie} hadde gecroont[1]. Een ander, nae bij de handt sijnde ende gelegentheit hebbende om sich op alles te bevragen, had het beter connen doen. Maer ick weet, dat Uwe Excellentie met goede oogen aensien sal het werck van een, die gedaen heeft, soo veel hij conde, naedien Godt selve hem daermede laet contenteren, dien ick bidde het tegenwoordige[2] ende alle toecomende desseings van Uwe Ex^{tie} soo te segenen, dat daerdoor alle voorgaende victoriën werden verduistert ende dat de naecomelingen om de rechte regiering van ons landt ende 't beleid van crijgssaecken wel te verstaen geene andere historie behoeven te soucken, als die van het gouvernement van Uwe Exc^{tie}.

Dit, Hoochgeboren Vorst, Genaedige Heere, bid ick met een ongeveinst ende Hollandsch harte, als houdende mij verobligeert om altijdt te sijn ende te blijven

Uwer Ex^{ties} onderdaenigste
ende ootmoedigste dienaer
H. de. Groot.

1400. 1629 mei 19. Aan J. Wtenbogaert[3].

Mijnheer.

'T boeck van P.v.H., waervan uE. mij eenige extracten sendt bij dye van den 28 April[4], heb ick al voor desen becomen ende gelesen. 'T is goedt, dat den autheur - dye ick wellicht geloven soude dye te zijn, dye uE. designeert - soo opentlijck thoont het desseing van niemant in de regering te lijden, dye nyet en is van haer humeur. Dye daer andere bedenckens hebben ende in de regering zijn mogen daerop letten. Wat geclanck van wapenen behoort te beletten nae de wetten te luysteren? De wapenen tegen Spagniën? Soo is dan de questie geweest, wye de wetten soude breecken; niet off men die behouden soude. Andere wapenen en zijn daer niet geweest om yet te attenteren, maer alleen bequaem om tumulte te weeren. 'T artyckel van (saecke) van heresie doet mij gedencken, dat eertijds een vroedschap van Rotterdam, een groot puritein[5] seyde, dat de proceduyren van den coning van Spagnie recht waeren geweest, zoo maer zijn religie waere goed geweest. Alii homines iidem mores[6], ende gelijck Sallustius seyt ad Caesarem: id certatum utrius imperio iniuriae fierent[7]. Alle wetten gemaeckt voor d'oorlogh op 't stuck van de heresie, zijn bij het 1^{e} artyckel van de paix van (huyde) en alle volgende uniën te

1 De verovering van Grol op 19 augustus 1627, door Grotius beschreven in zijn *Grolla^{e} Obsidio*, Amsterdam 1629; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
2 Het beleg van 's-Hertogenbosch.
3 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 1224. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Br. Wtenb.* III: 2, p. 448. Antw. op n^{o}. 1392.
4 N^{o}. 1392; zie aldaar p. 45 n. 2.
5 Niet geïdentificeerd.
6 Vgl. P. Terentius Afer, *Andria* 189.
7 Sallustius, *Ep. pr. ad Caes.*, I, 4, 3: 'et scilicet id certatum esse, utrius vestrum arbitrio iniuriae fierent, neque ceptam sed captam a te rempublicam.'

nyet gedaen. Ter contrarie op de onderhouding van de privilegiën als fundament van de vrijheyt is altijdt geinsisteert in alle tractaten met den coning,

met de naebuyrige provinciën ende met alle anderen ende de uniën, soo van Hollant ende Zeelant, als dye van Utrecht daerop gegrondt. UE. can hyerop zyen het geschrift, dat ingestelt was tot antwoordt van de propositie van Carleton[1]. Wat het stuck van Leeuwaerden belanght, daervan heb ick geen kennisse dan door geruchte, maer weet wel, dat Vrieslant altijdt meer gehelt heeft nae de democratie dan Hollant. Ubbo Emmius[2], dye in zijne beschrijvinge der steden van Vrieslant dit stuck verhaelt ten voordeel van graeff Willem, laet niet obiter te thoonen 't gunt daertegen te seggen is, doch gaet ons niet aen. Alcmaer is uE. bekent, maer wat gaet de remonstranten aen 't recht (?) van de gemeente tot Utrecht, 't welck meer door des advocaets[3] beleydt is te niet gedaen? Ick en can niet verstaen, dat in eenige tractaten ofte resolutiën, genomen voor den jaere 1618, yet is gestelt, waermede de eversie van de privilegiën per subsequentie van dye religie soude werden gestringeert. Ter contrarie, hoewel men de facto wel gemijdt (?) heeft de roomsgesinden in de regering te brengen, soo en zijn sij noyt inhabyl verclaert, jae in verscheyde provinciën zijn exempelen ter contrarie. 'T is oock onwaerachtich, dat de authorisatie van de magistraten in Hollant van andere provinciën soude dependeren, maer staet dye van Hollant vrij de andere provinciën tot h ... te versterken, tot conservatie van haer recht ende haer authoriteyt. Buyten dat hebben de andere provinciën daerin niet te disponeren. Eenige andere poincten, dit ende andere geschriften raeckende, heb ick aengeroert in een brieff aen mijn broeder de Groot[4].

Men houdt hyer voor seecker, dat dye personen, dye van 't Lage huys gevangen zijn, onder den anderen gesproocken hebben van den coninc in tutele te stellen ende den raedt te veranderen. De paix tusschen de twee kroonen is nu ten volle besloten ende onder de secrete articulen goedgevonden, dat Vrancrijck hem met de catholycken ende Engelant met de hugenotten niet en sal moeyen, soodat Rohans[5] hoop nu in Spaegnie bestaet, vanwaer hij wederom geldt heeft ontfangen. De coning[6] heeft alle synoden nationael ende provinciael doen ophouden, 't welck de ministers yet zeer perplex maeckt ende alsoo men haer dickmael voorwerpt de Dordrechtsche proceduyren met de gevolge van dyen, soo souden sij nu gans raden tot tolerantie in ons landt ende confereren daervan met Langerac[7]; slaet oock voor eenige uyt den haere in ons landt te deputeren.

D'Ailly[8] is t'mijnen huyse geweest, maer heeft mij niet gevonden, sal apparentelijck weder te comen. Hij heeft het VII^{e} capittel tot de Romeinen begonnen

1 Voor de rede van Sir Dudley Carleton zie Johannes Wtenboogard, *De Kerckelicke Historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, Inde Christenheyt voorgevallen; Van Het Jaer Vierhondert af, tot in het jaer Sesthienhondert ende Negenthien. Voornamentlick in deze Geunieerde Provintien*. 1646, p. 829 v.; voor het antwoord *ibid.* p. 831 vv. Zie ook Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 2361-2366 en Rogge, *Wtenbogaert en zijn tijd* II, p. 451 v.

2 *De Frisia, et Frisiorum Republica, deque Civitatibus Foris, et Vicis inter Flevum et Visurgim flumina, libri aliquot Auctore Ubbone Emmio, Frisio.* Lugduni Batavorum Apud Ludovicum Elzevirium MDCXVI, p. 22 v. Graaf Willem is Willem Lodewijk (1560-1620), graaf van Nassau, heer van Beilstein, in 1584 luitenant-gouverneur van Friesland.

3 Wijlen de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt.

4 N^{o}. 1393, p. 47.

5 Henri de Rohan, aanvoerder der hugenoten.

6 Lodewijk XIII van Frankrijk.

7 De gezant Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak.

8 Predikant van Charenton.

uyt te leggen, t'eenemael gelijck Arminius. Doch Cameron[1] is oock dyesaengaende van ander gevoelen geweest dan de meeste hoop, dewelcke hij meest volght.

Hyer gaet het mij soo wellekens, wat de kennisse belanght; maer ick voel best, waer mij de schoe wringht, al claegh ick niet veel. Vaert wel met de broeders; mijne gebyedenisse insonderheyt aen de gevangenen[2]. De Professor dyent de drye tomos Cameronis[3] met de eerste te zyen (?). Alle de eersten zijn .... aen dye opinie ende alsoo dye niet en accordeert met de synode van Dordrecht, soo vinde sij haer genoodsaeckt tolerantie te practizeren, dewelcke haer dan met goede onderrechtinge verder can leyden. De jalousie, dye eenige hebben tegens du Moulin[4], helpt oock wat. Cameron is door de doot buyten de nijdt.

Tot Parijs den XIX Mey XVI^{c}XXIX.

UE. dyenstwillige,

H. de Groot.

Adres: A monsieur Monsieur van Mede.

In dorso schreef Wtenbogaert: Grotii schrijven van ...y ..... penden P.V.H.

met andere hand toegevoegd: a^{o} 1629. 19. Mey.

1401. 1629 mei 20. Aan J. Camerarius[5].

Et regis tui[6] virtutibus ex animo faveo, Camerari clarissime et tuis literis eruditissimis unice dilector, quo dulciores mihi fuerunt, quas misisti nuper, quae cum benevolentiae tuae testatione res regis prosperas nuntiabant. Participes earum feci Godofredum[7], Rigaltium[8], Puteanos[9], qui te omnes salutant; ac simul viso quem misisti panegyrico[10] tecum judicant tantas esse regis vestri et res et virtutes, ut obtrectatores ipsi ejus meminisse nisi cum summa ipsius gloria nequeant. Felices vos, qui in regis tanti tutelam venistis, per quem sit, ut etiam quae de veteribus praedicata credere antehac formidavimus, nunc plane credantur. Ita ille antiquis pro teste est, secuturis pro magistro. Neque posthac rei militaris documenta tutius quam ex ipsius historia petentur. Quia tamen scire expetis, quid talium librorum sit in locupletissima bibliotheca regia, mitto indiculum, quem hoc ipso die mihi attulit Rigaltius.

Hic pacem tandem cum Anglo habemus, bellum in Languedocia obsesso nunc Privatio, in Italia res adhuc inter bellum pacemque ambiguas.

Vale, vir clarissime, ac in majorum tuorum laudes succresce.

20 Maji 1629.

1 Zie n^{o}. 1363, p. 4 n. 5.
2 De op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; zie III, p. 39 n. 9.
3 Zie n^{o}. 1363, p. 4 n. 5.
4 Pierre Dumoulin; zie III n^{o}. 1166, p. 158 n. 10.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 819. Betreffende geadresseerde zie II, p. 505 n. 10.
6 Gustaaf II Adolf van Zweden.
7 De historicus Théodore Godefroy (1580-1649).
8 Nicolas Rigault; zie III n^{o}. 1189, p. 188 n. 2.
9 De gebroeders Pierre en Jacques Dupuy; zie over hen II, p. 66 n. 7.
10 De titel van dit lofdicht heb ik nergens kunnen vinden.

Αἰλιανοῦ ταχτιχά.[1]
Ὀνοσάνδρου λόγος στρατηγιχός.[2]
Μαυριχίου στρατηγιχά.[3]
Ἀθηναίου περί μηχανημάτων.[4]
βίτωνος χατασχευαὶ πολεμιχῶν ὀργάνων.[5]
Ἥρωνος χειροβαλλίστρας χατασχευὴ χαὶ συμμετρία,[6]
Κτησιβίου βελεποιῖχα.[7]
Ἐχ τῶν Φίλωνος πολιορχητιχῶν.[8]
Οὐρβιχίου ἐπιτήδευμα.[9]
Ιουλίου Ἀφριχανοῦ χεστοί[10]
Λέοντος αὐτοχράτορος τῶν ἐν πολέμοις ταχτιχῶν.[11]
Κωνσταντίνου βασιλέως ταχτιχά, περὶ ναυμαχίας χαὶ πειρατιχῆς.[12]
Αἰνείου πολιορχητιχά.[13]

Tuo nomini addictissimus
H. Grotius.

1 *Ταχτιχά* of *Ταχτιχή θεωρία* is een leerboek van de elementaire taktiek van de hoplietenphalanx uit de Hellenistische tijd; zie Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft* I, s.v. Aelianus 10, koll. 482 vv. Zie ook III, p. 352 n. 7.
2 Onasander (*Ὀνάσανδρος*), Grieks schrijver van krijgskundige werken uit de eerste eeuw van onze jaartelling; zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* XVIII, 1, koll. 403. vv.
3 Mauricius gaat door voor de schrijver van een krijgskundig werk, *Στρατηγιχόν*. Men heeft wel - ten onrechte - keizer Mauricius (582-602) voor de schrijver gehouden, die geput zou hebben uit een ouder werk, nl. van Urbicius; zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* XIV, s.v. Mauricius 8, kol. 2393.
4 Zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* II, s.v. Athenaios 23, koll. 2033 v.
5 Zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class, Altert.* III, s.v. Biton 5, koll. 545 v.
6 Heron van Alexandrië, mathematicus en ingenieur, schrijver van talrijke technische verhandelingen; hij leefde tussen 150 v. Chr. en 250 n. Chr.; zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* VIII, s.v. Heron 5, koll. 992 vv., in het bijzonder koll. 1037-1041.
7 Ctesibius uit Alexandrië, de belangrijkste ingenieur van de oudheid. Hij schreef *ὑπομνήματα μηχανιχά.* Later heeft men tussen Ctesibius en Heron een leraar-leerling verhouding aangenomen; vandaar het opschrift boven Herons *Βελοποιιχά: Ἥρωνος Κτησιβίου*; zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* XI, s.v. Ktesibios 2, koll. 2074 vv. Zie ook *op. cit.* VIII, kol. 1037, 46-60.
8 Philon van Byzantium, leerling van Ctesibius, schreef eind 3e eeuw v. Chr. een *Μηχανιχὴ σύνταξις* in 9 boeken: 1. inleiding; 2. *μοχλιχά*; 3. *λιμενοποιιχά*; 4. *βελοποιιχά*; 5. *πνευματιχά*; 6. *αὐτοματοποιητιχά*; 7. *παρασχευαστιχά*; 8. *πολιορχητιχά*; 9. over krijgslisten; zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* XX, s.v. Philon 48, koll. 53 v.
9 Zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* XIV, kol. 2393, 52 - kol. 2394, 8.
10 Christelijk schrijver uit Jeruzalem. Hij schreef een kroniek - *Πέντε Χρονογραφιῶν σπουδάσματα* -, die hij met het jaar 219 afsloot, en een aan keizer Alexander Severus (222-235; geb. 209) opgedragen werk *Kestoi*, dat waarschijnlijk bestaan heeft uit 24 boeken; zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* X, s.v. Julius Africanus 47, koll. 116 vv.
11 Leo VI, de Wijze, (886-912; geb. 866), Byzantijns keizer, vader van Constantinus VII Porphyrogennetus (zie hierna, n. 12). Het meest bekende van zijn vele geschriften is *Ταχτιχά*, door Meursius in 1613 te Leiden uitgegeven; zie III, p. 352 n. 7.
12 Het aan Constantinus VII Porphyrogennetus toegeschreven *Βιβλίον ταχτιχόν, τάξιν περιέχον τῶν χατὰ θάλατταν χαὶ γῆν μαχομένων*, bij Meursius, *Opera Constantini* (vgl. III, p. 352 n. 8), is van zijn kleinzoon Constantinus VIII (1025-1028); zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* IV, s.v. Constantinus 16, kol. 1035, 24-40.
13 De oudste schrijver over krijgswetenschap; hij schreef over dit onderwerp een groot aantal boeken, *Πολιορχητιχά* of *Ταχτιχὸν ὑπόμνημα περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορχουμένους ἀντέχειν*. Zie Pauly-Wissowa, *Real-Enc. d. Class. Altert.* I, s.v. Aineas 3, koll. 1019 vv.

1402. 1629 mei 21. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijn heer,

De heer Peter de Goyer[2], borgemeester t'Amersfoort, een vroom kloeck man, der saecke getrouwe vriendt, schrijft mij den 4^{en} deser st. v. aldus: ‘Alsoo Jo.^{r} Arendt van Wijnbergen[3], een jongman van wtmuntende gaven, ende seer rare qualiteyten ende daerbij deuchdelick, sedich ende van seer aengename conversatie, van mening sijnde naer Vranckrijck te gaen, omme zijne studiën, die sijne Ed.^{t} tot Leyden met grooten loff eenige jaaren heefft gecontinueert, voorts te vervolgen, seer instantelick op mij versochte, ten eynde ick sijne Ed. mochte doen hebben eenige brieven van recommendatie aen mijn heere Grootium - als wiens overgroote geleertheyt ende godvruchticheyt S.Ed.^{t} ten hoochsten is admirerende - omme de eere te mogen hebben en desselfs conversatie bij wijlen te mogen genieten en daervuyt geleert en gesticht te mogen werden, soo ist, dat ick mits desen de vrijmoedicheyt gebruycke ende op uE. gants ernstich versoecke - als die ick wete bij mijn heere de Groot veel te vermogen - dat uE. gelieve de moeyten te nemen en in faveur van den voors. J.^{r} van Wijnbergen een serieux briefken van recommandatie te willen schrijven dienende ten eynde als voors.: uE. verseeckerende, dat uE. dese weldaet aen ghenen ondanckbaren noch onweerdigen en sult bewijsen, alsoo ick grondich sijn discreet naturel en deuchdelicken, verstandigen aert ben kennende ende uE. daervan ten vollen kan verseeckeren.’ Dusverre de voorn. heer de Goyer, ten versoecke van denwelcken ick niet heb konnen laten, mijn heere, desen, in faveur als voren, aen uE. te schrijven, sonder dat ick yet tot recommendatie van den edelman voorn. weet te doen bij 't geene deselve de Goyer daervan soo ample heeft geschreven, welckers woorden als comende van hem, die S.Ed.^{t} best kent, ick liever hebbe willen gebruycken als de mijne. Alleen bid ick, dat uE. den ernst, die S.E. gebruyckt int recommanderen van den voorn. edelman aen mij, gelieve te nemen als bij mij gebruyckt tot recommendatie van S.Ed.^{t} aen uE. ende dat hij mach gewaer worden dat mijn voorschrijven yet bij uE. vermach, twelck ick oock vast vertrouwe soo te sullen geschieden, all en waer het maer wt uE. leste briefken aen mij van den 5.^{en} deser, in twelck uE. gewagende van den ontfang van mijn schrijven voor Liebergen[4] seydt, dat alle andere, die ick uE. sal recommanderen, deselve altijdt sullen ten hoochsten aengenaem sijn ende dat uE. deselve alle mogelicke - dienst, seydt uE., dan t'is te veel, t'is genoch - vrientschap gaerne sal bewijsen, van welcke onverdiende aenbiedinge ick uE. nimmermeer ten vollen en kan bedancken.

Mijn leste aen uE. is geweest den 28. Aprilis[5]. Sedert ontfangen d'uwe van 5.^{e} Mey, soo ick nu hebbe vermaent. UE. broeder heeft mij oock gecommuniceert t'geen uE. hem schreef nopende Engellandt ende uE. oordeel om d. Corvinum

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2041. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Br. Wtenb.* III: 2, p. 454.

2 Zie over hem verderop n^{os}. 1419, 1422, 1434.

3 Hij werd op 20-jarige leeftijd te Leiden ingeschreven in de faculteit der rechten 23 april 1625.

4 Abraham van Liebergen; zie n^{o}. 1381, p. 29 en n. 3 aldaar.

5 N^{o}. 1392.

derwaerts te gebruycken[1]. Ick heb daerop datelick aen d. Corvinum geschreven wenschende, dat S.E. daertoe genegen ware. Sal wachten, wat S.E. mij sal antwoorden, hopende dat hij t'in achtinge nemen sal, all en waer het maer alleen opt oordeel van uE. twelck ick S.E. verbotim heb overgeschreven om hem te eer ende te meer te bewegen. Want ick weet, hoe veel hij uE. - ende met recht - defereert. Mij is lieff, dat uE. de stucken in t'geseyde briefken gementioneert heeft gesien. Ick hoope, dat mijnheer uE. broeder deselve oock sal doen hebben tgeen daertegen is, alsoo meest op alle die stucken is geantwoord met de titul van Cort ende bondich verhael van de Calvinsche factie, Hamans loon, Brieff off aenmerckingen op de consultatie, Ernstich schrijven aen de synodale gedeputeerde over haere remonstrantie etc.[2]. Tegen de missive van P.V.H.[3] is oock wat gestelt[4], maer twijffel, off het dient gedruct, soo omdat ment den lieden mogelick te veel maeckt met alle dese boecxkens als om andere oorsaecken. Mijnheer uwer E. broeder heeft mij wat geseydt van zijn voornemen om uE. te besoecken. Ick verlange zeer, dat de reyse all gedaen zij tot beyder contentement, opdat S.E. ons vol bescheyt brenge van alle uwe gelegenheyt, daernae mij seer verlangt. S.E. sal uE. oock de mijne konnen verhaalen, die de beste niet en is. Hoe S.E. bij den heer Raedpensionaris[5] gevaren is over uwer E. Institutiën Juris Hollandici[6], heeft S.E. uE. buyten twijffel overgebrieft.

Onse kerckelicke saecken zijn nu wat in stilte. Men schrijft mij versch uyt Amsterdam, dat se sedert Paeschen tot noch toe hebben hare vergaderingen gecontinueert alle Sondagen tweemael, dat het nimmer meer en geschiet, off het en wordt van de parthijen wel gesien, datter 2 off 3 reysen een weynich grauws voor de huysen is gecomen, daer men vergadert was, maer dat men evenwel int goede werck voortging, ende dat die buyten waren allencxkens verdwenen off wechgejaecht wierden, eens door den onderschout, die daer voorbij quam gaen, d'ander reyse door het behulp van eenige, die die van binnen buyten lieten wandelen omtrent het huys daer de vergadering was. De vergaderingen sijn van 50,60,70. Op den biddach waren zij op d'eene plaetsch over 100. Maer qualick konnende huysen becomen sijn sij van mening te huyren. Dit bevalt de heeren niet, die daerom verscheyden van de kloeckhertichste soecken terugge te houden, oock spreecken van stil te staen, off ten minsten cleyne vergaderingen te houden. Anderen sagent liever anders ende houden, dat de heeren machtich genoch sijn hare authoriteyt te mainteneren ende t'graaw te bedwingen.

UE. weet, dat S.Ex.^{e} met grote macht leydt voor s'Hertogenbosch ende is t'leger all begraven. T'is een groot stuck, twelck grote effecten baren sal, ten goeden, soo ment crijcht - als ick hope -, ten quaden voor t'landt, soo men daervan moet. Ick en hebbe voor dese tijdt niet meer te seggen. Wat soude uE. duncken,

1 Zie voor de aanleiding tot dit advies n^{o}. 1376, p. 20 n. 1 en voor Corvinus' reactie n^{o}. 1412.

2 Zie Knuttel, *Pamfl.*, resp. n^{os}. 3833, 3823, 3928 en 3966.

3 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3960.

4 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3961.

5 Anthonie Duyck.

6 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd.* 's Gravenhage 1631. Wtenbogaert doelt wellicht op de pogingen van Willem de Groot om voor het werk octrooi van de Staten-Generaal te verkrijgen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757 en in het bijzonder aldaar rem. 1. Zie ook n^{o}. 1398, p. 55 en n. 1 aldaar.

off P. ware Pensionaris, V. van, H. Harlem[1]. T'sijn gissingen. Den Heere bevolen met joffrou, dochter[2], uE. gantsche familie, Tilen.[3] Dor[4] ende ander vrienden, die ons hier schijnen doodt te sijn. Dorus[4] konde wel somtijts - dunckt mij - een briefken schrijven, non puto illum laborare chiragra.

Vale, mi domine.

21. Maij 1629.

T.A. devotus

H.v.M.

Adres: Aen Mijn Heer Mijn Heer Hugo de Groot tot Paris.

In dorso schreef Grotius: 21 Maij 1629 Mede.

Eveneens in dorso een - moeilijk leesbare - notitie van Grotius' hand: Synode (?) in .... Cyrillus; jongman te Genève; de .... van .. st .... voor recommandatie. Utenbogaert.

1403. 1629 mei 27. Van N. van Reigersberch[5].

Mijn Heere,

Wt mijn voorgaenden sal uE. hebben verstaen tgene uE. in den sijnen van den XII Mey begeert te weten, alsoo wt den stant van de wercken, die doen ter tijt alreede voor den Bosch waren gemaeckt, wel affnemen cont, dat wij niet anders connen hoopen als een seer geluckyge wtcomste van die overgroote ende genereuse entreprinse van sijne Ex^{tie}. Men heeft tot noch toe alleene besych geweest om de wercken te verswaren, verstercken ende verdubbelen, die nu naer het oordeel van de verstandycste - ick sal volgen de woorden die Constantius[6] mij schrijft der XXIII deser - ‘sont desja en tel estat que Dieu mercy nous sommes aultant que hors de peine d'estre forcez’. De fortificatiën sijn tot verwonderynge stercker als die voor Grol. De celeriteyt, daerin die sijn gemaeckt, gaet het gelooff te boven sijnde door het moras, daer den viant onmogelijck oordeelde, dat men de stat soude sluyten, tsestych roeden dijckx op een dach gemaeckt, ende dat op een extraordinaire maniere door industrie van de Hollantsche boeren van den Kinderdijck ende Dortse waert, waerom oock den dijck, dat haer seer encourageerde, bij sijne Ex^{tie} den Hollantsen Dijck wiert genoemt. Sij hebben eerst ter plaetse, daer sij den dijck wilden leggen, het moras voor een cleyn spatie int viercante met berderen ende plancken beslooten, die sij brachten (?) tot op het sant, daernaer met gewelt van volck het moras daer wtgeschept ende datelijck rijs ende goede aerde daerin gestort ende

1 Vgl. n^{o}. 1393, p. 49 n. 3.
2 Cornelia.
3 Daniel Tilenus.
4 François d'Or.
4 François d'Or.
5 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 1707. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 116; zie voor het postscriptum aan Maria bijlage n^{o}. 3. Beantw. d. n^{o}. 1405. Niet ondertek.
6 Jacob Wyts.

soo ten effecte gebracht dat wonderlijck werck. Constantius in den selffden brieff van den XXIII geeft mij seer goede moet: ‘que nous viendrons au bout - ce sont ses termes - de ce noble et genereux dessein, auquel est admirable la diligence, le soing et la prudence de monseigneur le prince, qui jour et

nuict ne cesse à s'y trouver en personne'. Den viant sal naer het oordeel van veele te laet commen om de plaetse directelijck te secoureren. Constantius seyt mij: 'Nos ennemys font des assemblées, mais assez froidement et qui semblent tirez à la longue'. Aen Diocletianus[1] schrijft hij, dat den viant vergadert tusschen Liere ende Mechelen in een dorp le Bellaert, dat het volck lancksaem bij comt, hetsij bij faulte van gelt ofte omdat men ordre wt Spaenge verwacht; datter advisen waeren, dat graeff Henderick van den Berge[2] 1100000 dusent guldens tot betalynge van sijn volck hadde ontfangen. Seecker persoon gevonden den 16 deser, dewelke in de stat van sHertogenbosch meende te geraecken ende verdroncken was, hadde in den rant van sijn hoet brieven van de Infante, den graeff van den Berge ende Verreycken[3] aen Grobbendonck[4]. De substantie van den brieff van den Infante was, dat sij haer verliet op sijn goede courage ende beleyt ende niet en twijfelde ofte soude alles doen dat tot defentie noodych was; dat sij eenyge ordre om hem gelt te doen hebben hadde gestelt ende voorts de plaetse soude secoureren; dat graeff Hendrick van den Berge het commandement soude he(bben). Den graeff van den Berge schreeff, dat hij alles prepareerde tot een ontset; dat se goede courage souden willen toonen ende haer niet ontsetten, soo het secours wat langsaem bijquam; dat het soude wesen om alles soo veel te beter veerdych te hebben, dat om groote forces te gebruycken noodych was. Verreyckens brieff int cijfer geschreven was, doen wij de tijdyngen cregen, noch niet ontcijfert. Ondertusschen sijn hier aengecommen twee dusent uytgelesen Schotten ende is bij Hollant promptelijck als bij meer andere provintiën geconsenteert te lichten ses dusent waertgelders; Zeelants consent wert verwacht ende hoopen wij ordre te sullen connen stellen, dat den viant met een notable diversie de plaetse niet en secourere. D'approches sullen haest werden begonnen ende mocht wel op diversche quartieren de stat werden aengetast, maer het principaelste gewelt wil aencomen op de Vuchterschans, die men seyt seer sterck is van grachten, hoorenwercken, contreescarpe, faussebraye ende wallen. Dan men meent de cleyne Vuchterschans, die tusschen de groote schans ende de stat leyt, wel is te naderen, doordien eenyge lantscheydyngen niet wel sijn geslecht ende dat die cleyne de groote seer commandeert. Doch sonder groot verlies van volck sal dit dessein niet connen werden geexecuteert. Wij moeten Godt bidden, dat hij den persoon van sijne Ex^{tie} in sijne heylyge protectie gelieve te nemen ende sijn leger bijstaen.

Caracallas[5] agent heeft mij getoont een brieff, die Caracalla aen Gallo[6] schrijft, daerbij hij hem verwittycht, dat Aurelianus[7] aen Aelius[8] heeft geschreven, gelijck off hij autor et promotor ware van dit groot voornemen, alleen om Vero[9] daerin te gratificeren ende sijne saecken te seconderen. Die man kan daer sijnde Felix[10] wel met Caracalla stellen ende sal Felix hem dan connen gebruycken

1 Cornelis van der Myle.
2 Zie over hem III n^{o}. 1165, p. 156 n. 8.
3 Louis François Verreycken; zie n^{o}. 1395, p. 50 n. 12.
4 Antonius, baron Schetz van Grobbendonck, koninklijk Spaans krijgsraad, gouverneur van 's Hertogenbosch.
5 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak.
6 Frederik Hendrik.
7 François van Aerssen.
8 De Richelieu.
9 Frankrijk.
10 Grotius.

tot sijn desseins, daer veele mede wt te rechten is, alsoo hij hier goede impressiën van Felix geven kan. Dat Anthemius[1] Aurelianus seer caresseert, werde ick niet gewaer ende meene sulckx wert geseyt, omdat hij hem een visite wederom heeft gegeven, die hij van beyde haer, soo sij thuys quamen, hadde ontfangen, gelijck hij mij selffs heeft verhaelt. Dan ick kan wel mercken, dat hij hem voor clouck hout ende dat de vrouwen den anderen visiteeren. Maer gelijcke officiën heeft hij mij, soo wanneer ick een sal hebben, mede gepresenteert ende kan wel sien aen de beleeftheyt, die hij mij doet, andere mede souckt te obligeren. Wist ick, waerin uE. hem conde gebruycken, soude sien, off alle sijne offres eenyge realiteyt bij haer hebben. Dat de heer Wyts boven het majorschap gen. bij sijne Ex^{tie} is versien met de plaetse van de heer Smelsynck[2] ende gemaeckt president van de chrijsraet, sal uE. misschien hebben gehoort. Ick mercke Anthemius sijn vrienschap seer rechercheert ende heb ordre van de heer Wyts om hem alle diensten wt sijn naem aen te bieden.

Binnen Amsterdam is alles wel, doch blijven eenyge predicanten noch wat onstuymych. Ick meene uE. in mijnen lesten te hebben gecommuniceert de advisen, die ick van den 21 Ap. van Mr. Aysma[3] wt Hamborch heb ontfangen. Tsedert heb ick van sijn E. niet gesien dan heb van goeder hant, dat den conynck van Sweden[4] meent sijne progressen in Poolen te laeten rusten ende hem daer alleen te stellen op een defensive van hetgeene hij heeft geconquesteert ende sijn persoon ende macht te brengen in Pomeren, alwaer Wallesteyn[5] sijn principaelste forcen heeft. Sijne M^{teyt} wert te Straelsont verwacht ende, soo de saecken van Duytslant redressabel sijn, soo most het door sulck een instrument geschieden. Hij is een prince van seer overtreffelijcke qualiteyten, die veel soude connen uytrechten, soo hij met gelt van die meede interest in die saecken hebben, conde werden gesecoureert.

Den Grooten vorst[6] bij de heeren Staten versocht sijnde om ettelijcke hondert dusent ponden salpeter wt sijn lant te mogen voeren, heeft haer hondert dusent pont vereert ende versocht acht dusent musquetloopen hier te mogen coopen. Ick meene hem oock eenyge sullen tot een present werden gesonden. Wij verwachten nader tijdynge, wat van ons dessein daer vallen sal; de groote avantage, die daeraen vast is, doet mij het vrij wat behertygen gelijck ick niet en twijfele, ofte sult van gelijcke doen.

Het proces wacht op de heer Crommon[7].

Den geopenden brieff weet ick niet dat heb ontfangen, maer weet wel mij eenen is gelevert, die overquam met brieven, die geopent waeren bij een misverstant van den bode; was van geen importantie.

1 Nic. de Baugy; zie III n^{o}. 1242, p. 271 n. 5.

2 Overste Nicolaas Schmelsingh (1561-1629) was de 12^{e} aug. 1625 sergeant-majoor-generaal Adolf van Meetkercken als president van de krijgsraad opgevolgd. Hij sneuvelde bij 's Hertogenbosch, waarop sergeant-majoor-generaal Jacob Wyts op 29 september 1629 van de Raad van State commissie ontving als superintendant van de krijgsraad.

3 Foppe van Aitzema (± 1580-1637), resident van de Republiek te Hamburg.

4 Gustaaf II Adolf.

5 Zie III, p. 16 n. 6.

6 Michael III Fjodorowitsj Romanow.

7 Het proces betreffende Grotius' verbeurd verklaarde goederen. Mr. Gerard van Crommon werd 17 juli 1629 raadsheer in het Hof van Holland.

Twee dagen geleden heb ick hier gesien ende gesproocken een raetsheer wt Vrieslant, genaemt Saccama[1], qui magnos et liberos gerit spiritus. Hij is een groot vrient van uE. ende uwe saecke ende van aensien onder de sijne; heeft begeert ick uE. soude groeten, seyde selven met sijn soon, die met Mr. Billant[2] overcompt, te sullen schrijven. Den vader meriteert, dat den soon vrienschap geschiede, die oock een jongman is van apparentie. UE. sal tsijnder comste, als wanneer ick hem met een brieff sal accompangeren, veel van de gelegentheyt van Vrieslant wt hem connen verstaen. Tis mijns oordeels niet buyten apparentie, dat de heer Saccama in de Staeten-Generael soude mogen werden gebruyckt, dat ick seer garen sage.

De predicanten in Zeelant sijn seer t'onvreden omdat haer het houden van een sinode is geweygert; men vreest sij tegens de resolutie van de Staten willen woelen.

Hier gaet alles redelijcke stille; hetgene daer voorvalt, sal ick mede soo wijtloopych garen verstaen, opdat ick mack verseeckert sijn, dat ick het uE. niet te lanck en maecke; recommandere mij aen U huysvrouwe ende blijve

UE. dienstwillyge.

Desen 27 Mey 1629.

Adres: A Madamoiselle Madamoiselle Grotius A Paris.

In dorso schreef Grotius: 27 Mey 1629. N. Reigersberch.

S ..... anvis .. la femme du feu premier président de Grenoble, mère de madame de Bla ... nt, n'estait pas seur de feu monsr. le chancellier de ... tterent .....

1404. 1629 juni 1. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn heer,

Die van den 25 Mey is mij behandicht. Tsedert hebbe vernomen eenen genaemt de Briel[4], die in geselschap was van Brassert[5], maer geene boecken vernomen. Niet dat ick daer haestich mede sij, maer omdat uEd. mij tselve in sijnen brief vermaent ende opinie hebbe, dat het die sijn, die van uEd. kennis sijn. Van Rubbens[6] geloove niet, dat eenige handelinge drijft, ten waere in Engelant, alwaer hij gereyst is. Wt Duytslant scrijft men mij van den 23 Mey, dat alles sich tot oorloge van Italiën ende tegens Vranckrijck bereyt. Alhier is noch graf Heyndrick van den Berge[7] wachtende naer secours wt Duytslant, twelck men seyt te marcheren.

1 Dr. Joannes Suffridi Sacama of Saackma (1572-1636), van 1603 tot zijn dood raadsheer van het Hof van Friesland; met de zoon zal Dirck (geb. 1610) bedoeld zijn, die later, in 1638, eveneens raadsheer van het Hof van Friesland werd en dit tot zijn dood in 1668 bleef.

2 Wellicht Jason Bijlandt; zie over hem III, p. 11 n. 3.

3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 4 b. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 445.

4 Niet geïdentificeerd.

5 Misschien de zoon van Joost Brasser, Hugo; zie n^{o}. 1417, p. 87 n. 2.

6 De schilder Peter Paul Rubens (1577-1640); als diplomaat in dienst van het hof te Brussel maakte hij reizen o.a. naar Madrid, Londen en Den Haag.

7 Zie over hem III n^{o}. 1165, p. 156 n. 8.

Hier is mede tijdinge, dat Rohan[8] dapper geslaegen is ende dat Privas met den eersten sal moeten tot reden kommen. Het pasport door de groote affairen van

8 Henri de Rohan, aanvoerder der hugenoten.

de princes[1] is verleyt geweest, maer laet mij soo daetelijck weten te sullen depescheren, sal het met den eersten oversenden, twelck ick hebbe doen waerschouwen aen uEd. broeder[2].

Hiermede naer mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie sal eyndigen ende blijven,

Mijn Heere,

UEd. dienstwillichste dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Met grooten haest.

Brussel den 1^{en} Junij 1629. Ick verneme niet van uE.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot.

In dorso schreef Grotius: 1 Iunii 1629. Stoutenburgh.

1405. 1629 juni 9. Aan N. van Reigersberch[3].

Mon frère,

De uwe van den XXVII[4] ende dye van den XX zijn mij teffens ergisteren behandight, waeruyt ick bemercke, dat de brieven, dye door Caracalla[5] comen, werden opgehouden acht daegen, omdat ick geen verscher tijdinge soude hebben dan hij, 'twelck voor desen meermael is gebeurt, waerom wij dye wegh dyenen te mijden. Evenwel soo wanneer zijnen man sal gecomen zijn, soo sullen wij het best doen om hem te gebruycken.

Ick danck uE. van de advysen ende insonderheyt van de particulariteyten van 's Hertogenbosch, 'twelck hyer de meeste materie is van discoursen.

De coninginne-moeder[6] toont grootelijcx te verlangen nae 't vredessucces, te meer, alsoo de vrede in Italië niet vast en houdt, jae veele apparentiën zijn van oorlogh. Men seyt XV^{m} man van de keyser[7] derrewaers marcheren, dye de Switsers ende Grisons lang in achterdencken hebben gehouden. Hyerom is 't, dat veele meenen ende oock door advysen oordeelen, dat Rohan[8] ende dye van de religie haer wat buygende de coning haer mede tegemoedt sal gaen ende de paix aenvaerden, 't welck Godt geve; om deselve reden, soo Engelant daertoe genegentheyt thoont, sal hyer ter harte genomen werden den stant van de oude

1 De infante, Isabella Clara Eugenia.
2 Vgl. n^{o}. 1422 aanhef.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 13 k. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1403.
4 N^{o}. 1403.
5 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak.
6 Maria de Medici.
7 Ferdinand II.
8 Henri de Rohan, aanvoerder der hugenoten.

geallieerde ende mocht in sulcken gevalle mons[r] de Chasteauneuf[9] wel in ambassade extraordinaris uyt Engelant gaen nae Hollant, waerop men sal dyenen te letten in 't bejegenen van Hauterive[10]. Den coning is nyet heel wel te passe ende alsoo de lucht van dye quartieren in de somer dangereuser is, raden de medicijnen zijn vertreck, 'twelck wel mocht herrewaert uytvallen, alsoo dese groote stadt zijne presentie wel van doen heeft.

9 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf.
10 François de l'Aubespine, markies d'Hauterive; zie III, p. 54 n. 7.

Aen mijn broeder de Groot schrijf ick nu niet, omdat ick hoope, dat hij 't paspoort, waerom ick ten derdenmael heb geschreven, sal hebben ontfangen ende nu op wegh sal zijn. Ick ben verstoort op den drucker[1], dye Grol soo lang ophoudt ende noch soo onbeschaemt is, dat hij seyt, dat men het soude mogen ophouden om daerbij [te] vougen 't succes van 's Hertogenbosch[2]. Hij en tracteert mij niet om veel voor hem te doen. Men had hem behooren beter te doen (spreequen) off de copye weder te eyschen. Men moet met dat volck niet handelen dan met wel beschreven conditiën. Ick en meen mij oock niet te verobligeren om voortaen te continueren om de historie te schrijven van deghenen, dye de macht hebbende mijn geleden ongelijck te redresseren, daerop niet en dencken off vresen wat ondancx te begaen. Ingratis servire nefas.

Anthemius'[3] discoursen toonen wel, dat men mij liever hyer heeft als daer. Ondertusschen is het niet dan al te waer, 'tgunt ick uE. geadviseert heb van de betaelinge, hoewel wij om reden goede myne maecken. 't Is goedt, dat hij van Orangie hem soo verre verclaert; 't gepasseerde is gepasseert. Het toecomende moet verhoedt werden, waertoe de victorie van 's Hertogenbosch ende de reputatie van Sijn Excellentie veel sal helpen. Men estimeert hyer niemand dan dye hem doet ontzyen.

> Hostile credideris folium discisse Sibyllam[4].

Ick en vinde niet goedt, dat uE. eenige propoosten houd met Anthemius om mijne betaelinge hyer te vorderen. Hij en heeft gheen authoriteyt om de saeck te vorderen, soo men hyer vanselffs de intentie niet en heeft. Dat anderen als uE. van mij bij hem wel spreecken ende thoonen, dat wij vrunden hebben, sal in alle occasiën goed doen, midts dat het soo geschiede, dat het niet en schijne geprocureert.

't Ophouden van 't restablissement van Diocletianus[5] doet hyer quaed. Van onse salpeters crijgh ick noch geen advys uyt het leger, sal door vrunden doen aenhouden. Salcheme[6] is een clouck persoon, dye credyt heeft bij den president Cromhout[7] zijnde zijn verwant. Vrijheyt van publyck executie van de religie in 's Hertogenbosch meen ick niet, dat ons volck sal accorderen zyende op voorgaende exemplen. 't Waer een ander, soo eenige stadt haer onbedwongen bij d'Unie wilde vougen. De propoosten van graaf Ernst[8], bij uE. voorgaende verhaelt, zijn van groote consideratie ende behooren Gallus[9] wacker te maecken. Men seyt hyer, dat Pyeter Heyn desseing gehadt heeft op Oostende ende een canonier was omgecocht om 't vyer in des stadts buscruyt op 't aencomen van de vloot te stecken, maer dat dit is ontdeckt. Men spreeckt oock van een entreprinse, dye geweest is op Bergen op Zoom.

1 Willem Jansz. Blaeu (1571-1638), uitgever en cartograaf te Amsterdam. Bij hem verscheen nog in 1692 aant. aant. *Grollae Obsidio*; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
2 Op 17 september 1629 ging 's Hertogenbosch over.
3 Nic. de Baugy, Frans gezant in Den Haag.
4 Vgl. Juvenalis, *Sat.* VIII, 126: Credite me vobis folium recitare Sibyllae. Voor de bladerorakels der Sibylle vgl. Vergilius, *Aen.* VI, 74; III, 444.
5 Cornelis van der Myle; zie over hem II, p. 461 n. 1.
6 Dr. Joannes Saackma; zie n^{o}. 1403, p. 65 n. 1.
7 Nicolaes Cromhout; zie III, p. 48 n. 4.
8 Ernst Casimir (1573-1632), graaf van Nassau-Dietz, stadhouder van Friesland, Groningen en Drente.
9 Frederik Hendrik.

Meer voor dese tijdt niet hebbende, sal uE. recommanderen de continuatie van de sorge voor al dat mijn is ende Godt bidden uE. met de vrunden te bewaeren.

Den IX Junij XVI^{C}XXIX tot Parijs.
Uwer E. dyenstwillige
H. de Groot.

Mijn huysvrouw sal van het behangsel uE. eerstdaegs adviseren, maer wenschte wel uE. haer sondt de grootte van het ledicant, daertoe het gebruyckt sal worden.

Adres: Mijn heer Mijn heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant.
In 's Gravenhage.
port.
In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den 9 Junij 1629 tot Paris.

1406. 1629 juni 9. Aan B. Aubéry du Maurier[1].

Ego quidem desiderio tuo, ut semper, ita nunc quoque inservire quam maxime vellem, vir amplissime, sed res Gallicas puto propius citiusque ad vos, quam ad nos penetrare; in quibus nihil est, quod libentius audiam, quam quod nunc rumigericuli circumferunt spem esse pacis magnam in Languedocia et vicinis regionibus, annon, rege pro Italiae quiete iterum laborante et per suum quoque morbum admonito non satis tuto hanc anni tempestatem illic transigi. Certe imperator[2] exercitus mittere dicitur, alterum trans Alpes, alterum qui per Belgicam res Hispani labantes sustentet. Video tamen ex nostrorum literis eo in statu esse castra principis Arausionensis quina et interjectum aggerem solidatis quae intercedebant palustribus, ea praeterea aggeri circumjecta munimenta, praeductam fossam, in quam derivantur amnes ejus duo, ut vis externa metuenda non sit; et ne alio incumbat hostis, providetur dimisso, qui firmato obsidio usum amplius non habet, equitatu, conscriptis recens e Scotia millibus duobus et sex nostratium, haud dubito, quin ex eo, quod praesidiis et sub principe contractis copiis superest, justus opponi possit exercitus Henrico Bergensi[3], qui tarde se molitur pecunia aegre procedente. Neque multum noxae nostris inferunt Sylvae-ducenses. Cujus rei causam huc plerique referunt, quod nitrati pulveris haud exiguam copiam paucis, antequam clauderentur, diebus Bredam miserant, de hac magis, quam de se solliciti; et quod apud ipsos restat, id vitiosum esse arguunt incerti jactus evanidus fragor, fumus ipse ater magis, quam coeruleus. Nostrorum labor jam in eo sudat, ut machinarum sedes attolantur ac videtur vis prima imminere duorum ad Fuchtam castellorum ei, quod minus est, et cui majus alterum est obnoxium. Praeter haec duo alia totidem castella urbi praejacent additis operibus, quae accessus et tardiores facient et non sine sanguine. Admirabilis est diu noctuque principis in partes omnes diligentia et periculorum contemtoranimus. Cui adest fidus Achates[4],

1 Gedrukt *Epist.*, p. 83; *Ep. ad Gallos*, p. 187.
2 Ferdinand II.
3 Graaf Hendrik van den Berg.
4 Vgl. Vergilius, *Aen.* VI 158.

Witsius[1] inquam, nunc Semelsiagii[2] morte supra vigiliarum praefecturam castrensis iurisdictionis principatum adeptus.

Poloniae et Sueciae inducias speratas a multis hactenus successus destituit; nec minus de pace colloquia inter Danum ac Suedum. Interim dum Galliae Britanniaeque nostri obliviscuntur, magnus Moscoviae dux[3] magnam nitri copiam nostris ea re egentibus submisit. Castellinovius[4] iter in Angliam parat sine Elbovio[5], inde forte in Batavos iturus. Hic legatum extra ordinem exspectamus Edmundium[6], Baronis auctum titulo.

Vale, vir amplissime, cum uxore ac liberis.

9 Iunii, 1629.

1407. 1629 juni 16. Aan N. van Reigersberch[7].

Mon frère,

Uyt den uwen van den II^{e} Junij nevens veele advysen, waervan ick uE. ten hoochste bedancke, ontfang ick de tijding, dat uE. de mijne, dye op dye tijdt uE. hadde behooren behandight geweest te zijn, niet en is geworden. Ick had ten selven tijde aen mijn broeder de Groot[8] geschreven ende dye bryeff gesonden onder 't pacquet van den heer van Langerac[9], maer dye aen uE. had ick ronduyt gesonden aen uE. ende was daerin een brieff aen Sijn Ex^{tie}[10], waervan ick uE. de copye sende. Ick had daerbij aen uE. geschreven, dat ick twijffelde, off ick aen Sijn Ex^{tie} over het uytgeven van 't belegh van Grol[11] behoorde te schrijven, eerst omdat ick niet wel en can flatteren, ten tweede omdat mij niet veel oorsaeck en wordt gegeven om voor 's lands eer te sorgen, ten derde omdat dye arbeyd te cleyn is, dan dat men daer veel wercx van soude behooren te maecken. Daerbij waeren de tijdingen van den tijdt, indyen de personen, dye mij soo veel quaeds gedaen hebben, dit daerbij hebben gevoecht, dat sij desen brieff hebben geintercipiert; ick magh wel lijden, dat sij haer daer vroolijck mede maecken. Men sal voortaen brieven over Brabant connen bestellen; maer om cort ende seecker te gaen most yemant te Antwerpen zijn, dye deselve waernaem.

1 Jacob Wyts.
2 Nicolaas Schmelsingh; zie n^{o}. 1403, p. 64 n. 2.
3 Michael III Fjodorowitsj Romanow.
4 Zie n^{o}. 1405, p. 66 n. 9.
5 Charles de Lorraine (1596-1657), duc d'Elboeuf.
6 Sir Thomas Edmondes (1563?-1639), Engels diplomaat, bij herhaling gebruikt voor missies naar Frankrijk.
7 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 13 1. Eigenh. oorspr.
8 N^{o}. 1398.
9 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
10 N^{o}. 1399.
11 *Grollae Obsidio*, Amsterdam 1629; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.

Nopende Orangie: den heer van Valckenburgh[12] heeft een brieff geschreven aen Euskercke[13], dye mij door Hottoman[14] getoont is, waerbij hij denselve be-

12 Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg; zie II, p. 261 n. 1.
13 Johan van Euskercke († 1642) was gezantschapssecretaris van de Republiek te Parijs; op 24 september 1633 kreeg hij van de Staten-Generaal zijn officiele commissie en na de dood van Gideon van den Boetzelaer (1634) heeft hij lange tijd de ambassade waargenomen.
14 Jean Hotman; zie III, p. 1 n. 3.

danckt van de goede dyensten aen hem gedaen, oock aen de soon van Madame de Rame[1], seggende voorts, dat de groote leugenen tegen hem uytgestroyt mettedaet werden beschaemt, clagende over eenige te licht gelovende, dye tot zijn naedeel advys in 't landt hebben gegeven, seyt dat dye van Orangie continueren in de neutraliteyt, nae gewoonte, dat den coning naebij is eer.

's Keyser's[2] volck tot XV^{m} zijn gepasseert de Valteline, hebben haer meesters gemaeckt van de beste plaetsen van de Grisons ende soo eenige verstandig oordeelen, mochten wel Casal belegeren ende soo de coning van Vranckrijck niet in tijds toe en zyet, emporteren. De coning heeft hem noch eenige dagen gehouden tot Privas, abolitie gegeven aen eenige cleyne plaetsen ende personen geretireert in de geberghte. S^{t} Ambroise ende Alais - de plaetse daer de synode van Dordrecht is geapprobeert geweest - hebben haer overgegeven. Privas ende 't fort de Toulon werden gedemoliert, tot welcken eynde een regiment ende een compaignie cavaillerie daer zijn gebleven. 's Conincx volck hebben een brieff geintercipieert aen Clausel[3], agent van den hertogh van Rohan in Spaignie. Eenige gedeputeerde van Nismes hebben begonnen met 's conincx commissarissen te handelen, waeruyt men hoopt, dat een generale vrede sal volgen. 't Is beter muyren te laeten vallen dan hoofden. De steden sullen te meer daertoe geperst worden, omdat alrede den prins[4] alles heeft begonst te destrueren ontrent Montauban ende den mareschal d'Estrées[5] ontrent Nismes. Mons^{r} de Marillac[6], broeder van mijnheer de guarde des seaux[7], is mareschal gemaeckt. Dit zijn de tijdingen van den VIII Junij uyt het leger, waernae bryeven zijn gecomen, dye de hoop van de vrede confirmeren. Den coning sal vrij wat doen om de armen vrij te hebben in Italië ende dat oorlogh sal onsen staet goed doen. Ick sagh vandaegh mons^{r} de Chasteauneuf[8], dye over eenige dagen vertreckt om te gaen in ambassade extraordinaire in Engelant. Hij vraegde mij weder nae Diocletianus[9], waerop ick antwoorde als voor desen, daernae, off daer gheen apparentie en was van mijn restablissement, waerop ick seyde, dat wij op de manier 't niet licht eens soude werden, alsoo sij altijdt stonden op de iustificatie van haere proceduyren, dye ick houde voor nul ende onrechtvaerdigh, ende had ick thyen jaer patientie gehadt, dat ick noch lyever thyen jaer soude wachten, dan mij ende de goede saecken eenigsins prejudiceren. Dat men most in zijn landt met eere woonen, ofte daer niet woonen. Hij seyde, dat ick gelijck had. Ick recommandeerde hem voort de saecken van ons landt ende van mijnheer den prins van Orangie. Dit is mijn manier ende daervoor onthoudt men mij mijn goedt, lastert men een arbeyd tot dilucidatie van de rechten ende cou-

1 Vgl. De la Pise, *Tableau de l'histoire des princes et principauté d'Orange*, La Haye 1639, p. 879; een sieur de Rames wordt nog genoemd [Denis-Louis-Martial] Avenel, *Lettres Instructions diplomatiques et Papiers d'Etat du Cardinal de Richelieu* MDCCCLIII-MDCCCLXXVII, V, p. 697 en p. 694. Verder niet geïdentificeerd.
2 Ferdinand II.
3 La sieur Clausel (of Clauzel, Duclausel), baron de Saint-Angel, op 10 november 1635 opgehangen wegens een poging tot verraad ten gunste van Spanje, waarin hij Henri de Rohan had willen betrekken; zie Avenel, *Lettres du Card. de Richelieu* Paris, III, p. 546 n. 9 en V, p. 319 vv.
4 Henri de Bourbon, prins van Condé.
5 François-Annibal d'Estrées; zie III n^{o}. 1235, p. 260 n. 6.
6 Louis de Marillac.
7 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
8 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf.
9 Cornelis van der Myle; vgl. III n^{o}. 1357.

stumen van ons landt, dye gelijcke bij niemant oyt en is aengevangen, ondersoeckt men mijne correspondentie ende wat niet? Wye en soude dit niet moede werden? Ick hoop, dat yemant eens dye boose menschen de toom in de mondt sal leggen. De ambassadeur Langerac[1] gaet binnen weynigh dagen nae het hoff, soo om te zyen, off hij daer can rechten een proces, dat hem bij het parlement is tegengewesen, als om de saecken van Orangie - soo hij seyt - ten beste te recommanderen.

Aen mijn broeder de Groot schrijff ick niet, alsoo ick hem houde op reys te zijn.

Hyermede, mon frère, sal ick nebs mijne huysvrouw ende kinderen Godt Almachtigh bidden uE. te houden in zijne protectie nebs alle andere vrunden.

Den XVI^{en} Junij XVI^{c}XXIX.

UE. dyenstwillige broeder
H. de Groot.

Men houdt hyer, dat de marquys Spinola[2] sal commanderen over het leger in Italië ende dat op Siciliën ende andere plaetsen ordre is gestelt tot de toevoer. De commandeur de Porte[3], oom van den heer cardinael de Richelieu, heeft binnen dese twee off drye dagen geseyt, dat des cardinaels intentie is met den eerste te vorderen het stuck van 't commercie[4], oock met vrijheyt van religie te Harfleur.

Adres: Mijn heer Mijn heer Reigersberg, raidt in den Hoogen Raide in Hollant.
In 's Gravenhage.
port.
In dorso schreef Reigersberch: broeder ende suster de Groot den 16 Iunij 1629.

1408. 1629 juni 20. Aan B. Aubéry du Maurier[5].

Res Italicae, quantum adhuc videre licet, vir amplissime, ad bellum quam ad pacem magis spectant; quo magis interna pax optanda est, ne inutiles pereant, quorum aut vita aut mors in magno esse usu Gallico nomini potest. Is, qui res agit ducis Mantuani[6], plane et Mantuae et Casali timet. Mantuae detecta in urbis traditionem ducisque necem consilia magna consciorum strage expiantur. Comes Herembergensis[7] die hujus mensis duodecimo profectus est ad exercitum plane quasi Silvam-ducis liberaturus. Cum tamen alia potius omnia tentaturum putem. Quicquid erit, princeps, certus inhaerere obsidio, adversus alios hostium conatus octodecim peditum, tria equitum millia parata habet. In Graviam aut Grollam poterit incumbere haec minarum tempestas. Nam Bergis ad Zomam quo minus metuam, faciunt aquarum septa ita posita, ut circumjectam oppido planitiem, ubi opus facto

1 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak.
2 Ambrosio Spinola, veldheer in Spaanse dienst.
3 Amador de La Porte († 1644), broer van Susanne de La Porte, die de moeder van De Richelieu was.
4 Zie ook III, p. 117 (n^{o}. 1137) en n. 3 aldaar.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 83; *Ep. ad Gallos*, p. 189.
6 Garlo Conzaga.
7 Hendrik, graaf van den Berg, heer van Stevensweerd.

erit, sint inundatura. De Witsio[8] gaudeo te in literis pariter mecum judicare; principem in ipsius honore augendo non tam ipsi, quam sibi et publicae

8 Jacob Wyts; zie ook n^{o}. 1403, p. 62.

rei consuluisse. Spero hujus tui animi fructum ad filium quoque tuum[1] perventurum, cui ut ex voto cedat, quod eligit vitae genus, Deum veneror, simulque ut te, vir amplissime, cum nobilissima conjuge[2] et in spem magnam crescentibus liberis sospitet ac prosperet, cujus voti uxorem meosque omnes consortes habeo.

Rumorem, qui hic sparsus fuerat de Castellionae[3] in castris ad Silvam Ducis morte, etiam Bruxellenses literae refellunt. Hispanis ex America advenere septem naves et auri milliones, una est regis, ex aliis unam rex a mercatoribus sumsit; quo fides labans non parum refecta est.

20 Iunii, 1629.

1409. 1629 juni 22. Aan N. van Reigersbergh[4].

Mon frère,

De saecken loopen hyer op een oorlogh in Italië, alsoo de baron de Merode[5] vanwegen de keyser[6] hem van Coire, Mayenfeld ende andere passen in de Grisons verseeckert heeft. Den ambassadeur van Vrancrijck, daer residerende[7], is door guardes bewaert geweest, ontrent VIII uyren tijds, daernae door intercessie van de magistraten van Coire losgelaeten. Tot reden van dese seldsaeme proceduyre werdt gepretexeert, dat denselven ambassadeur tegen den keyser hadde gearbeydt. 't Volck van den keyser, soo dye gepasseert zijn als dye noch passeren souden mogen ende daerontrent zijn, werden geschat op XV^{m} man. Tot Mantue is een schrickelijcke conspiratie ontdeckt, om deselve stadt te leveren in handen van Gastallo[8], eenige andere steden in handen van de Spaegnaerden, alsoock de persoon van den hertogh[9] selff, levend off doot. De coning middelertijdt is met zijn leger getrocken in de Cevennes ende heeft daer Alais becomen. Voor desen was tijding geweest van 't overgeven, maer mons^{r} de Rohan[10] had middel gevonden om de begonnen handeling te beletten. 't Volck van Alais is wel getracteert, als haer overgegeven hebbende bij compositie. Ende hoewel Rohan al het quaed doet, dat hij magh, tot noch toe XX^{m} croonen ter maendt uyt Spaegnie heeft ontfangen ende voortaen L^{m} ter maent is verwachtende, soo menen veelen, dat de saecke met hem niet en is buyten apparentie van tractaet, 'twelck dan wel dyenstigh soude zijn voor de saecken van Italië. Mons^{r} de Chasteauneuf[11], dye op zijn reys stondt, is noch niet vertrocken. Edmunds[12] comt hyer om de paix te syen sweeren in 't leger, 't welck mons^{r} de Chastauneuf wat meerder tijds geeft, alsoo men eerst gemeent had, dat

1 Maximilien; zie n^{o}. 1389, p. 42 n. 2.
2 Renée de Jaucourt de Villarnould.
3 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon-sur-Loing; zie III, p. 121 n. 1.
4 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 13 m. Eigenh. oorspr. Beschadigd.
5 Jean, comte de Mérode (1588 of 1589-1633), veldheer in dienst van keizer Ferdinand II.
6 Ferdinand II.
7 Mesmin; zie *Mercure François* XVI, p. 792.
8 Ferrante II, hertog van Guastalla; hij was toen Vincenzo Gonzaga in december 1627 overleed, een der pretendenten voor de opvolging als hertog van Mantua. Zie III n^{o}. 1211, p. 221.
9 Carlo Gonzaga.
10 Henri de Rohan, aanvoerder der hugenoten.
11 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf.
12 Zie n^{o}. 1406, p. 69 n. 6.

de paix tot Parijs soude besworen zijn geweest, in welcke gevalle hij meerder hadde moeten haesten. Ick heb een Poolsche edelman van de religie, genaemt Everbec[1], een brieff van addresse aen uE. gegeven. UE. sal hem haest vernemen. Hij heeft goede qualiteyten. Is goed vrund van Leo[2]. De oorsaeck, waerom uE. dese mael niet geschreven en heeft, acht ick te zijn, omdat uE. van mij niet en heeft ontfangen, 't welck mij dan doet besluyten, dat mijne brieven ende eenige voorgaende door de quaedgunstige - dye ick onverdyent niet dan te veel en hebbe - zijn geintercipieert. Ick heb van weeck tot weeck geschreven ende de brieven rechtuyt op den Hage aen uE. bestelt, te weten sedert ick uE. vertreck uyt Zeelant hadde verstaen. Alle dese traversen maecken mij moeyelijck. Sed ..... gravide[3]. Godt wil ons ende uE. bewaeren, tot spijt van allen, dyen het leedt is. In den brieff, dye tegen Pinxter[4] uE. hadt moeten behandight zijn, had ick uE. een brieff gesonden aen Sijn Ex^{tie}[5], waervan ick uE. copye heb gesonden bij mijne laeste[6]. Vaerwel, den XXII Junij XVI^{c}XXIX.

UE. dyenstwillige
H. de Groot.

Mijn huysvrouw heeft een dousijn stoelen voor uE. gecocht. Sal dye senden bij gelegentheyt.

Switsers, soo catholycken als protestanten zijn geresolveert al te (doen) dat mogelijck is voor haere vrijheyt ende dye van de Grisons ende (hu)lp van Vranckrijck, volgens de alliantie, daertoe te versoecken ..... heeft geobedieert aen het keyserlijcke decreet.

Adres (*niet van Grotius' hand*)*:* Aen mijn heer mijn heer den raedtsheer Reigersberch. In den Hage.

Port.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den 22 Julij (!) 1629.

1410. 1629 [juli]. Aan B. Aubéry du Maurier[7].

Eorum, quae tempus hoc scribenda suppeditat, nihil laetius est, quam quod cardinalis Riceliacus in suis ad reginam parentem literis[8] spem facit pacis civilis,

1 Niet geïdentificeerd.
2 Schuilnaam voor Christophe Justel; zie III n^{o}. 1204, p. 212 n. 8.
3 De gehavende tekst maakt de lezing van het citaat onzeker; ik heb het niet kunnen identificeren.
4 Pinksteren viel in 1629 op 3 juni.
5 N^{o}. 1399.
6 N^{o}. 1407.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 83; *Ep. ad Gallos*, p. 190. De brief volgt in de genoemde uitgave op brieven van 9 en 20 juni. Hij zal wel - mede gezien de inhoud - van 1 juli zijn.
8 Misschien doelt Grotius hier op de brief van De Richelieu dd. 3 juni 1629; zie Avenel, *Lettres du Card. de Richelieu* III, p. 336 n^{o}. CLXXVIII. Andere brieven aan de koninginmoeder van omstreeks deze datum zijn er blijkbaar niet, wel is er een brief aan de koningin, dd. 24 juni 1629, die spreekt van de mogelijkheid van herstel van de binnenlandse vrede; zie Avenel, *op. cit.*, p. 357 n^{o}. CLXXXIX.

εἰ μέν τις τὸν ὄνειρον Ἀχαιῶν ἄλλος ἔνισπε,
ψεῦδός χεν φαῖμεν, καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον.
Νῦν δ᾽ἴδεν ὃς μέγ᾽ ἄριστος ἐνὶ στρατῷ εὔχεται εἶναι.[9]

9 Homerus *Ilias* II 80-82.

Quare freti tanto auctore praecipiamus jam nunc fructum hujus gaudii, ut videamus Galliae vires a suis visceribus in Italiam verti, cui imminet imperatoris[1] exercitus, ita tamen ut extra Rhaetiam nihil dum occupaverit. Comes Herembergensis[2] dicitur castris ad Silvamducis positis minari, sed ita, ut eum ne togati quidem in castris qui sunt metuant. Inde dejectus puto conabitur Isalam transire, quam perpetuae munitiones tuentur et, si opus est, exercitus octodecim millium peditatus, equitatus trium millium, agmen intra suos fines validum. Penes Herembergensem esse dicuntur viginti quinque millia. Quantae sint, quae e Germania veniunt sub Anhaldio[3] copiae, ob rumoris incerta haud dixerim, sed eo credibilius est magnas esse, quia rex Daniae[4] jam cum imperatore transegit, ut sua recipiat omnia, quae imperatoris consiliis obstant foedera relicturus. Morganius[5] tamen lacessere audet arma victricia nullo auctore, nisi quod nostros credo animos et pecuniam suggerere, ut pars saltem virium Caesaris attineatur Germanicos intra fines. De Arausione spero, quia tum gliscens fama principis[6] ipsum a noxa immunem merito praestare debet, tum et oppidi praefectus[7] recentes huc literas misit, quibus magnifice praedicat sparsam in se calumniam propinquo cum maxime rege rebus ipsis refelli.

Nostri mecum omnes tibi tuisque optant successus supra vota.

Lutetiae, Kal. Iulii, 1629.

1411. 1629 juli 6. Aan J. Wtenbogaert[8].

.....

En hier, wat zal ik zeggen? Men ziet, dat ik door goed noch quaedt niet ter mis wil gaen. Men ziet, dat ik geen voornemen heb ten aenzien van ons landt, dan tot behoudenis van wettige vrijheit. Men ziet, dat mijne wederpartijen sterk zijn en in den staet groot gezag hebben. Wat hieruit volgen zal bij een natie, die zoo wispeltuurig is als deze[9], zal uw E. best konnen besluiten.

.....

1412. 1629 juli 20. Van J. Wtenbogaert[10].

Mijn Heer,

Ick danck uE. seer van t'goed onthael van m^{r} van Wijnbergen[11], om des goeden vriends wil, denwelcken ick weet 't selve seer aengenaem te sijn.

1 Ferdinand II.
2 Graaf Hendrik van den Berg.
3 Johann Jakob, graaf van Bronckhorst zu Anholt (1580-1630).
4 Christiaan IV.
5 Kolonel Ch. Morgan.
6 Frederik Hendrik.
7 Jan de Hertoge van Osmael.
8 Ged. gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 384.
9 Frankrijk.
10 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2047. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 2, p. 485. Beantw. d. n^{o}. 1416.
11 Vgl. n^{o}. 1402, p. 60 n. 3; de goede vriend is de Amersfoortse burgemeester Pieter de Goyer; zie n^{o}. 1402 en de verwijzingen aldaar p. 60 n. 2.

D. Corvinus[1] heeft mij geantwoord, dat sijne gelegenheyt gans niet toe en laet in Engelland te gaen, uE. daerentusschen seer bedanckende voor t'oordeel ende de goede opinie, die deselve van hem heeft. Ick had 'er seer op gedreven, maer tevergeefs. Houd sich te Norden, is daer wel ende in estime, soo ick hoore. T'leste vuytsetten[2] heeft hem dit nieu ongemack in dat quartier toegebracht, dat hij nu soo vrij tot Emden niet mach comen, immers niet vernachten als wel voorheen. UE. broeder, hope ick, is nu daer. Dat S.E. van mij begeerde van de Amsterdamsche dingen, heb ick hem medegegeven. S.E. seyde selve noch yet te hebben. Hij quam hier door, mij met sodanige haesticheyt aenspreken ende adieu seggen, dat ick gheen tijd en had S.E. te ondervangen ende te doen hebben 'tgheen hem noch mocht ontbreecken, weyniger aen uE. te schrijven. Daer was noch een Ondersoeck van de Amsterdamsche requesten[3] overgegeven als S.Ex^{e} daer was. Ick wensche, dat uE. dat mede hadde gesien. T'en quam mij niet in den sin als S.E.[4] hier was. Ick hope, hij het uE. gebracht heeft. D.[5] is gebeten op uE. ende op de gehele saeck, oock all, die daeraen hangen, dat thoont S.E. bij alle occasie, de mijne word het oock wel gewaer. Wat raed dan gedult, totdat het de Heere voorsie. Dat die van Salem[6] haer wat anders verthoonden - met recht claecht uwer E. over de slappicheyt - de saeck soude wel haest een ander aensicht krijgen, bijsonder als sij dan van te voren eenige nodige correspondentie daertoe maeckten, 't welck ick achte te behoren ende wel doenlick. Ick wenschte oock, dat sommige wat meer arbeydden om haer dat wel te doen begrijpen.

Ick danck uE. over t'geen deselve schrijft van de peys aldaer, 'twelck, hoewel het weynich is, mij nochtans meer lichts gheeft in dat stuck, als yet, dat ick te voren daervan hadde gehoort. Sulcken arrest van Rohan[7] als dat van Janvier 28. ende nu noch gelt toe? Wat soeckt de keyser[8] in Italiën? ist noch van Mantua off yet anders? Indient ernst soude sijn soo eene besendinge te doen tot accommodatie, als uE. seydt, bid ick bij tijde daervan ende van t'rechte voornemen geadverteert te sijn met uE. advis, hoe wij ons daerin souden hebben te dragen. Dan: sullen sij het dorven off mogen bestaen sonder voorgaende kennisse des conincx, aengesien het reglement bij S.M. gemaeckt in de synoden van Charenton, Castres etc., namelick van niet te mogen senden off reysen naer uytheemsche sonder consent? Hier word gemompelt van eenich misverstant tusschen den coninck ende sijn broeder[9], t'welck mede totten vrede aldaer soude hebben geholpen. Is daer yet aen? Ick wenschte wat duydelicker te connen verstaen t'geen uE. schrijft van Genèven, t'welck mij dunckt eene der vremste tijding te sijn, die ick oyt hoorde. Ick bid, mijn heere, laet mij toe, dat ick vraghe. Seyde Aly[10] uE. dat van Genève,

1 Vgl. n^{o}. 1402, p. 61 en n. 1 aldaar.
2 Zie n^{o}. 1376, p. 20 n. 1.
3 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3814; zie ook Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 151.
4 Willem de Groot, die voor zijn vertrek naar Parijs Wtenbogaert nog bezocht heeft.
5 Raadpensionaris Anthonie Duyck.
6 Amsterdam.
7 Waarop de woorden: 'sulcken arrest van Rohan' doelen, is mij niet duidelijk; het 'nu noch gelt toe' zal slaan op de geheime clausule in het verdrag van Alais van 29 juni 1629, waarbij Rohan de som van 100.000 gouden kronen werd toegezegd als schadeloosstelling voor de vernielingen, die aan zijn bezittingen waren toegebracht.
8 Ferdinand II.
9 Lodewijk XIII en Gaston, hertog van Orléans.
10 D'Alie, predikant van Charenton.

off heeft uE. dat van elders? UE. woorden sijn: een jongman van XII jaer, die propheteert, soo hij seydt; wie ist, die dit seydt? en wat propheteert hij? Hoe waer tmogelick, dat Anjorrand[1] ende dan noch Diodati[2] soo een formelick souden aenbidden, als off hij Christus selff ware. Men heeft Servetum[3] gebrand, soude men die luyden spaaren? UE. seyd, dat haer alle daghe ontdecken dingen, die de judicieuse naedencken geven. Wat wonder ist! Souden sulcke dingen gheen nadencken geven? Maer waerop slaet dat nadencken? Noch seyd uE. dat het wonder is, dat dat volck soo lichtgelovich is. Jae wel ist wonder. Maer wie sal geloven, dat tot Genèven luyden sijn, jae sulcke luyden, die eenen nieuwen Christus formelick souden aenbidden? Off spreeckt uE. van de lichtgelovicheyt te Parijs, namelick dat daer luyden zijn, die sulcke praetgens geloven? Ick bid uE., mijn heer, helpt mij uyt desen droom, want het mij een droom docht, als ick dat in uE. brieff las. De werelt loopt t'eenemael nae atheisterij, ende ick meyn, dat die fabelen mede daerop slaen. Ick hoore, datter in Vranckrijck als een societeyt is van sulcke sorte van luyden, die aen malcander vremde brieven schrijven onder bedeckte namen van Leander, Philander, Philoctete etc. Wij beleven eenen vremden tijdt. Aengaende de confessie van den patriarch, wat sal ick daervan seggen? Een van beyden: off dat de Griekscke kercken hare oude leere verandert hebben, off dat dese wat heeft moeten stellen ad gratiam, als in hun gehouden om d'ontfangen weldaet. UE. seyd seer wel: niet sonder gelt. Cyrillus, patriarcha Alexandrinus[4], schreef eens aen mij de Constantinopolitano[5]: quod vis Turcica - dit waren sijne woorden - *ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον*. sine praehabita electione illum confirmat, qui plus dederit. Voorts seyd hij: potentior est Constantinopolitanus propter latus imperatoris, at omnium infelicior. Antiochenus[6] et Hierosolymitanus[7], probi et humiles praelati, vix sibi sufficiunt. Alexandrinus malus est, quia sine vi fratrum infandos debellat aliquando conatus, semperque iis formidolosus et suspectus est. Maer hoe konnen zij nu soo spreken de libero arbitrio, als d'onse contra willen, dat sij seggen, daer Calvinus selve schrijft: Graecos non puduisse multo arrogantius usurpare vocabulum, siquidem *αὐτεξούσιον* dixerunt, ac si potestas sui ipsius penes hominem fuisset. Maer hoe mach dat door den beugel S.S. a patre procedere per filium? Off en houden se die quaestie nu niet soo nodich? Heeft dat oock niet wat in: quod dicatur is, qui baptismum non suscepit, communionem cum Christo non habere. Want daeruyt soude men infereren absolutam baptismi necessitatem quam tamen reformati non agnoscunt. Vind men dat all mede goed, dat sij seggen: sacramentum conferre gratiam? Dan ick laet dese ende ander dingen meer examineren, die

1 Jacob Anjorrant (1566-1647), bekend Geneefs magistraat, die vooral als onderhandelaar zijn vaderstad vele belangrijke diensten heeft bewezen.
2 Jean Diodati (1576-1649), Geneefs theoloog.
3 Michel Servet (1509-1553), Spaans medicus en filosoof, te Genève levend verbrand.
4 Cyrillus Lucaris (1572-1638), Grieks patriarch, patriarch van Alexandrië sedert 1602 en van Konstantinopel sedert 1621.
5 Na de verdrijving in januari 1612 van Neophytus, die sedert mei 1608 ten tweede male het patriarchaat van Konstantinopel bekleedde, heeft Cyrillus Lukaris het ambt waargenomen van januari tot februari 1612. Daarna kwam Timotheus II aan het bestuur, van februari 1612 tot november 1620. De brief van Cyrillus aan Wtenbogaert is van 22 september 1613; zie *Ep. eccl.*, p. 399 vv., vooral p. 407 v.; zie ook Emile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, Paris 1894-1896, p. 292 vv.
6 Athanasius III († 1619).
7 Theophanis III (1608-1644).

scherper van oordeel zijn. Die van de Ausborchsche confessie hebben eens een groot boeck[1] vuytgegeven van de conformiteyt van de confessie der Griexscher kercken met d'Ausborchsche; dan de jesuiten ende andere spotteden daermede. Wat gevoelen had Meletius[2], als de heer Boreel[3] met hem confereerde? Die luyden sijn in noodt ende arm. T'en ware gheen wonder, dat sij haer wat boogen nae de opinie van dese ende die, daervan sij wat verwachten. Graeculus esuriens.

Ick merck ex tomo 14. van Mercurij Franchoys[4], dat d'Engelsche ende Hollandsche ambassadeurs all voor jaer ende dach daer yet in 't stuck van religie gemolieert hebben. Ick en wist niet, dat onse orator[5] soo een man was als uE. schrijft met het verwerpen van de wettige, het verkiesen van de onwettige. Ick heb opinie, dat onse luyden, soo haest sij die confessie[6] sullen hebben, alsoo seer daermede triumpheren sullen als de Charentonisten, bid derhalven seer metten eersten te mogen hebben de Fransche translatie ende t'gheen D. Tilenus[7] daer tegen gestelt heeft, het sij in druck off in geschrifte, wij sullen 't niet laten, soo haest wij het hebben, vuyt te geven tegen t'ghene bij de onse hier van die confessie geroemt mocht worden.

UE. broeder sal uE. weten te seggen, hoe het hyer met onse kercken staet. Sedert sijn E. vertreck is niet nieuws gevallen, anders dan dat Leyden veel burgers heeft geciteert tot betaling van de mulcte, omdat sij tot Warmond waren in heymelicke vergadering geweest. De goede luyden meynden de scherpe clauwen van de Leydsche te ontgaen, accordeerden met den officier van Warmont voor de somme van 200 gulden, de Leydsche doet sich evenwel de boeten betalen, jae dobbel, vanterende sich daeruyt te sullen smeeden voor sijn hooft ten minsten 1200 gulden. Hierover is quaestie in de Staeten gemoveert, wie de boeten toecomen: den officier, daer de vergadering wordt gehouden, offt daer se wonen, die se houden. Adhuc sub judice lis est[8]. Middelertijdt worden de luyden geexcorieert. Tot Noortwijck is

1 Zie p. 85, n, 9.
2 Meletius Pegas (± 1540-1602), vanaf 1590 patriarch van Alexandrië.
3 Raadpensionaris Johan Boreel (geb. 1577 te Middelburg en 15 november 1629 overleden. Hij maakte veel reizen, o.a. naar Syrië en Palestina, waarvan hij waardevolle, vooral Oosterse, boeken en handschriften medebracht. Zie ook III n^{o}. 1292, p. 354 n. 3.
4 Zie *Mercure François* XIV (jaar MDCXXVIII), p. 449.
5 Mr. Cornelis Haga (1578-1654), de eerste Nederlandse gezant te Konstantinopel.
6 *Confessio Fidei Reverendissimi Domini Cyrilli Patriarchae Constantinopolitani nomine et consensu Patriarcharum Alexandrini et Hierosolymitani, aliocumque Ecclesiarum Orientalium Antistitum scripta.* Aldus naar de copie in maart 1629 te Konstantinopel vervaardigd door de gezant der Republiek Cornelis Haga; zie Legrand, *Bibliographie Hellénique XVII^{e} siècle* I, p. 267 vv. en *ibid.*, p. 315 vv.
7 Daniel Tilenus, *Lettres à un amy touchant la nouvelle confession de foy de Cyrille, soi-disant patriarche de Constantinople*, s. 1. 1629; zie ook Legrand, *Bibliographie Hellénique XVII^{e} siècle* IV, p. 162, waar de vermelding van *L'Imposture de la prétendue Confession de Foy de Cyrille, patriarche de Constantinople. D'autant qu'ils n'ont pas voulu recevoir la charité de la vérité pour se sauver: A ceste cause Dieu leur envoyera opération d'erreur, afin qu'ils croyent au mensonge. 2 Thessal. 2*. A Paris, Iouxte la Coppie imprimée à Poictiers, Chez Edme Martin, ruë S. Iacques, au Soleil d'or. M.DCXXIX. Avec Permission vergezeld gaat van de opmerking: 'L'auteur du Catalogue imprimé de notre Bibliothèque nationale attribue cet opuscule à Daniel Tilenus (ou Van Tilen). Zie voor de *Lettres à un amy* ook Legrand, *Bibliographie Hellénique* I, p. 268, waar met 'un certain Van Tilen' de protestantse theoloog Daniel Tilenus bedoeld is.
8 Horatius, *Epist. ad Pisones de arte poetica* 78; zie voor deze uitdrukking ook III n^{o}, 1065, p. 36.

oock een verstoring geschiet, daer se noyt ten voren geschiet en was. Maer men hout, dattet daer gheen nood hebben en sal. Leyden munt uyt in bitterheyt, als door t'beleyd van Paludano Regulo[1]. Elders ist stil, selve in de Haege, daer de vergaderingen tot noch toe ongemolesteert continueren op de gewoonlicke plaets ende uyre, uE. broeder bekent, oock niettegenstaende dese tegenwoordige dachvaert, twelck wonder is, want het is bekent.

Men wil ons veel moets geven van verlichtinge, als S.Ex.^{e} den Bosch sal hebben verovert. Ick wil wel mede hoopen, dewijl all de werelt hoopt, dat die victorie ons wat goeds brengen sal, maer ick en kan die connexie niet sien. Och, conde doch yet gedaen worden voor die van Louvesteyn[2]. Weet uE. ons daerin wat raets te geven, hoe men dat met suppliceren aenleggen soude, ick wilde het wel. Het is mij ende vele anderen een onverwinlick hertswee, dat die luyden daer soo blijven sitten.

Wij beginnen wat ordre te stellen tot onderhoudinge van eenige jonge studenten. God geve, dat het gelucke. Wij dienen wel mannen te hebben tegen dat sommige oude verhuysen.

Gister comt seecker tijding van t'veroveren van beyde de schanssen voor den Bosch, daeruyt men grote moet schept tot de reste.

Ick eyndige ende bidde God, dat hij uE. ende alle de uwe spare, segene, ende beware van alle quaet, met alle, die uE. lieff sijn, sondeling joffrou uE. huysfrouwe ende uE. broeder, die nu daer is. Ick danck uE. nochmaels seer van sulck breed schrijven wenschende, dat het dickwils geschiede, sonderling dat ick haest mach antwoord hebben op desen. Ick verneem dat de hertoch van Trimouille[3] voor een jaer paeps geworden is: hoe is dat bij gecomen ende hoe draecht haer sijne moeder[4]? Ick hoor, dat sijn huysvrou[5] haest volgen sal. Met wien is hij getrout?

Ick gebiede mij seer in de goede gratie D. Tileni, Dorii[6] etc.

Dese 20. Julij 1629.

UE. dienaer

H.v.M.

Geen adres.

In dorso schreef Grotius: 20 Julii 1629 van Mede.

1413. [1629 juli tussen 23 en 30.] Van N. van Reigersberch[7].

1 Mogelijk is Jacob van Broeckhoven bedoeld; hij was Martini 1628-Martini 1629 een der vier burgemeesters van Leiden en een felle contra-remonstrant; zie ook n^{o}. 1384, p. 35 n. 7.

2 Zie III, p. 39 n. 9.

3 Henri de La Tremouille, hertog van Thouars; zie III n^{o}. 1287, p. 345 en n. 2 aldaar.

4 Charlotte Brabantina, gravin van Nassau.

5 Marie de La Tour d'Auvergne; zie n^{o}. 1289, p. 349 n. 6.

6 De predikant François d'Or.

7 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. O 14. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 121. In de brief is sprake van de verovering van de forten Isabella en S. Antonio ‘dese voorgaende weecke’, op de 17^{e} en 18^{e} en wel van de maand juli, want volgens Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* aant. vond dit feit plaats op resp. 18 en 19 juli, d.w.z. op woensdag en donderdag; de brief is dus in ieder geval geschreven in de week van 23 tot 30 juli.

Mon frère,

Ick hoope tsedert den XIII uE. broeder daer wel sal sijn gecommen ende door

mijn schrijvens sult hebben gesien, dat ick wt redenen, die uE. imagineert, niet sal versumen in hetgene uE. aengenaem kan sijn.

Dese voorgaende weecke heeft mijnheer den prins niet alleen beyde de forten, maer oock eene traverse tusschen het cleyne fort ende de stat[1] verovert ende is de stat wel dertych passen genadert. Het groote fort souden sij noch wel eenyge dagen hebben connen houden sijnde hetselffde binnen affgesneden, maer alsoo sij vreesden, dat het cleyne soude werden overvallen ende sij met 4 compangiën van de stat affgesneden blijven, hebben het den 17., naer sij een mijne hadden doen spryngen, verlaten ende is den heer van Dide[2], die de wacht hadde, sonder verlies van volck daerin gecommen. Den hartoch van Candale[3] hadde tevoren de wacht gehad ende de fausse braye ingenomen; versocht sijne Ex^{tie}, dat langer als ordinaris op de wacht soude mogen blijven meenende oock de eere te hebben van het fort te veroveren, maer de ordre mocht niet werden gebroocken. Den achttienden is het cleyne fort oock verovert, naerdat sij meede van binnen een mijne hadden doen spryngen, daerdoor alleene drie van de onse sijn gequetst geweest. Een Engels collonel Harwout[4] is daerop ingevallen ende met eenen den viant, die vluchtede tot in een traverse, die men meende dat veel moyte soude costen, gevolcht, die hij oock heeft ingehouden. De schansen werden seer sterck gevonden ende is aen elcke sooveel als een stat verovert. Graeff Henderick van den Berch[5] is den 17. smorgens ten ses uyren van Boxtel met sijn leger getrocken, moetende bekennen, gelijck uE. wt sijn bijgaende schrijvens sal sien[6], dat hij mits de sterckte van sijn Ex^{ties} leger daer niet sach wt te rechten. Desen brieff heeft mijn heer den prins met een singuliere dexteriteyt becomen; want alsoo seeckeren boer, die sijne Ex^{tie} als espion gebruyckte, aengenomen hadde om die te bestellen ende deselve relaterende hetgene hij int viants leger hadde vernomen met presentatie van in de stat oock dienst te doen, creech sijne Ex^{tie} quaet vermoeden ende vreesende hij sijn brieven niet bij hem mochte hebben heeft hem gelijck naer de stat gesonden met ordre aen een ruyter dat hij van vorde op den boer soude passen ende, soo wanneer hij ontrent de stat soude sijn, hem aen te grijpen ende alles hetgene hij bij hem hadde met den persoon bij sijne Ex^{tie} te brengen; hetwelck sulcx is geschiet ende is dese brieff over hem gevonden. Men seyt hij met sijn troupes al over de Maes is gepasseert. Mijnheer den prins heeft op het vertreck van den graeff van de Berch oock wt elck regiment voetvolck een ende meer compangiën naer boven gesonden ende daerbij 16 compangiën paerden onder het commandement van den (over)sten grave van Stirum[7], die de reviere sal bewaren. De compangiën te voet beloopen vijftich in getale, sal boven noch eenyge vinden met oock noch twee compangiën paerden. Bij de Staten-Generael is geresolveert het volk van den conynck van Sweden[8] in

1 's Hertogenbosch.
2 Otto van Gend (± 1580-1640), heer van Dieden en van Biesterveld, sedert 1626 kolonel-chef van het Utrechtse regiment.
3 Henri de Nogaret (1591-1639), hertog van Candale, zoon van Jean-Louis de Nogaret de la Valette, hertog van Epernon; zie F.J.G. ten Raa en F. de Bas, *Het Staatsche Leger* III Breda 1915, p. 188, 4 n. 1.
4 Sir Edward Harwood (± 1586-1632).
5 Zie over hem III n^{o}. 1165, p. 156 n. 8.
6 Zie bijlage n^{o}. 5^{a}.
7 Herman Otto, graaf van Limburg-Stirum († 1644).
8 Gustaaf II Adolf.

Emderlant aengenomen drie maenden te gebruycken, oock Morgan[1] met sijn troupes te ontbieden, die den conynck van Engelant[2], mits men het gelt verschiete, voor drie maenden sal onderhouden. Het verschoten gelt sal in geschut werden betaelt. Daerenboven noch 2000 man onder den colonel Ferens[3] bij den Deen tevoren gebruyckt. De nieuwe troupes sullen in alles over de ses duysent man beloopen, dewelke men vougen sal met het volck dat alreede boven is om de keysersche het hooft te bieden[4]. Het schijnt, dat men oock het volck van de Westindische Compange gelicht sal gebruycken, daerdoor hare equipage wat sal werden verachtert, die anders sterck voortgaet ende boven de dertych schepen, die sij alreede op de Spaensche custen hebben, meerder getal in zee souden brengen.

De heeren Staten-Generael hebben dese weecke van der Veecke[5], agent van den biscop van Ceulen[6], in hare vergaderynge ontboden, hem scherp aengeseyt, dat sij int seecker waren verwittycht, dat het volck van de ligue tegens dese landen soude werden gebruyckt, dat sij wel wisten, dat den biscop van Ceulen daervan de principaelste was, dat sij hem daerom wilden doen verstaen, dat hij sijn meester soude laten weten, dat sij het op hem ende sijne ingesetene sullen verhaelen de schade, die dese landen daerdoor sullen comen te lijden, onder wat pretext dat se oock mach geschieden. Den gemelden agent socht [te] excuseren seggende, dat hij onlanckx brieven hadde ontfangen van den biscop, daerbij hij verclaerde, dat sulckx niet soude geschieden.

De leste schepen wt Indiën gecommen brengen tijdinge, dat den grooten Mataram[7] Batavia met surprise heeft gemeent te veroveren; veel van sijn volck is daer gebleven, hielt de stat noch, doen de schepen vertrocken, belegert.

Dit is hetgene wij hier hebben, blijve naer groetenisse aen mijn suster ende mijnheer De Groot, uE. broeder,

UE. dienstwillygen broeder
N. v. Reygersberch.

Naer ick kan vernemen, soo wert weynych swaricheyt gemaeckt, off wij sullen met Godts hulpe de keysersche ende Spaensche macht het hooft connen bieden sonder de belegerynge te verlaten. Nae men oordeelt soo is het dessein op de Issel ende met een ander leger op Vrieslant. Het volck bij sijne Ex^{tie} tot het leger geschickt - dat somyge seggen vijftig, somyge tachtentych compangiën te wesen, ende van beyde sijn advysen bij de gedeputeerde tot het leger geschenen, sed praevalent die van tachtentyg - sal den Isel - met die in de Grave ende Gennep nu meer als noodych liggen oock ontrent 4000 - beschermen. Die van Vrieslant seggen, dat sij

1 Kolonel Ch. Morgan; zie III n^{o}. 1196, p. 199 n. 9.
2 Karel I.
3 Vitus Ferentz; zie ten Raa-de Bas, *Het Staatsche Leger* III, p. 89. Zie ook Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 873.
4 Betreffende die nadering van het keizerlijke leger deelt Reigersberch, onder het afschrift van den brief van graaf Hendrik van den Berg, nog een uittreksel mede uit een brief van Henrick van Bilderbeek van 14 juli; zie bijlage n^{o}. 5^{b}.
5 Johan van der Veeken.
6 Ferdinand van Beieren (1612-1650, geb. 1577), aartsbisschop en keurvorst van Keulen, bisschop van Lüttich, Münster, Hildesheim en Paderborn.
7 Agoeng (1613-1645), vorst van het Nieuw-Mataramse rijk in Midden- en het westelijk deel van Oost-Java.

met 8000 te voet, sesthien compangiën paerden haer lant connen bewaren ende heeft den viant drie advenues, die elck met een royael fort sijn bewaert:

commende wt Emderlant moet passeren het nauw Ackerfort[1], commende wt Munster de Boeretange ende wt het graefschap Benthem Coevorden. Soodat wij vol goede moet tot noch toe sijn. De leste advisen wt het leger seggen, dat graeff Henderick op de Mokerheyde leyt ende dat men seyt, dat hij het oock op Gennep heeft.

Vergeef mijn haesticheyt, sum impeditus.

1414. 1629 juli 26. Aan B. Aubéry du Maurier[2].

Binarum, quas a te accepi, literarum, vir amplissime, alterae me in morbo cubantem consolatae sunt, alterae jam incipientem revalescere recrearunt. Et ut cum meis bonis rebus tuas quoque tibi nuntiem filium tuum[3] sospitem tibi non advenisse modo, sed et in castris agere testes habeo epistolam non unam et vivum testem fratrem[4], qui inde castris primum visis huc venit.

Caeterum de Gallicis negotiis parcam tibi scribere, cum uno eodemque in statu res sint, nisi quod rex in propinqua urbe cis biduum exspectatur. E nostris partibus id habemus depulsum jam bis Herembergensem[5] ab oppugnatione castrorum eumque parte jam militis e Germania accepta - nondum enim omni, qui ad quindecim millia promittitur - retro Graviam versus digredi, incertum an istius oppidi obsidium agitaturus, cum et pecunia et commeatus aegre suppetant. Castella ad Fuchtam duo Silvaeduci praejacentia, quorum, quod majus, Galli, quod minus urbique propinquius, Angli impetunt, jam, cum haec scribo, in principis Arausionensis venisse potestatem pro certo pono, quia die hujus mensis sexto et decimo jam transita fossa et sub vallum castellorum penetratum erat nec aliud quam cuniculorum vis exspectabatur. Interim et ipsa oppidi fossa transitur actis vineis ea ex regione, qua comes Ernestus[6] administrat. Ex ipsa urbe transfugae referunt, quod pridem creditum pulveris nitrati et medicaminum penuriam ingruere: hanc quidem hoc nocentiorem, quod aversus ab urbe Dommela amnis siccitatem, vapores et inde morbos auxerit. Magnis omnium laudibus celebratur principis indefessus et cunctis periculis indeterritus labor nihil extra suam curam patientis. Antea solebat ipse tormentorum sedes, ipse obliquos in urbem accessus invisere; ex quo Herembergensis accessit propius, ipse quot noctibus - ea ad octodecim fuere - cum lectis copiis excubias egit, extra castra insomnis ad quartam post medinoctium horam. Monitus a proceribus, ne tam necessarium reipublicae caput tanto discrimini subjiceret, respondit, quod verum est, cuncta, quae non ipse inviseret negligi aut non qua oporteret sollicitudine et celeritate curari.

Ad Mylium[7] tuae, ut recte curentur, operam dabo. Camdeni[8] extra Elisabetham[9] nihil est historicum, nisi quod in accuratissimam, quam dedit Britanniae

1 De Lange Acker of Nieuwe Schans.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 83; *Ep. ad Gallos*, p. 192.
3 Maximilien; zie n°. 1389, p. 42 n. 2.
4 William de Groot, die zijn broer in Parijs bezocht.
5 Graaf Hendrik van den Berg.
6 Ernst Casimir; zie n°. 1392, p. 47 n. 1.
7 Cornelis van der Myle.
8 William Cambden (1551-1623), Engelsh istoricus.
9 *Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum, regnante Elizabetha, ad annum Salutis MDLXXXIX.* 1615.

descriptionem[1], obiter incurrit. Sed Baconi[2] habemus librum sane magno judicio scriptum de rebus Henrici VII[3]. Ab Arausione nihil novi.

Vale, vir excellentissime, et te tuosque meae ac meis non minus quam mihi cordi esse crede, a quibus omnibus salutamini.

26 Iulii, 1629.

1415. [1629 juli] 28. Van J. van Reigersberch[4].

Mon frère,

Dit schrijven is alleenlijck om desen wisselbrieff te vergeselschappen; tgene in Hollant ofte daeromtrent weerdich is om geschreven te worden, sal vandaer geschieden. Eenige daeghen geleden heb ic noch eenen wisselbrieff van hondert croonen overgemaeckt ten behouve van neeff Maximiliaen[5], desen voor uw E., maer, naer dat hij was gemaeckt, heb ic verstaen, dat Maximiliaen hondert croonen op mij heeft getrocken, in welcken gevalle uw E. den eersten ende den desen voor uw E. sal moghen behouden ende op sijne rekening stellen ende de receptie laeten weten; want het groot gebreck is dickmaels noeyt wetende, off de brieven ter hant commen.

Voor den Bosch gaet het wel, de forten sijn verovert, sal evenwel daer noch langer duyren als men meynt. Ondertusschen geeft de viant ons den alarm om bij diversie die plaets te secoureren, is den 23 deser met eenige ... chaloupen over d'IJssel gecommen, den uytlegger, die aen gront lach, heeft hij in stucken geschoten, is gelant met eenich volck, van het getal spreeckt men verscheydentlijck van acht tot 12 hondert. Daer waeren twee compangniën tot defensie, die in stucken gesleghen sijn. Des viants volck is garnisoen wt Wesel ende omliggende quartieren, gecommandeert bij den ouden gouverneur[6] van Grol ende Linghen. Dese overcomste geeft grooten alarm. Sijn Ex[tie] had onder den graeff van Stirum[7] 80 compangniën voetvolck ende 2000 ruyters wt het leger gesonden om den graeff van den Berg[8] het hooft te bieden. Dese is terstont gelast - liggende bij de graeff - om hem op de Veluwe te begeven ende te slaen, dat men meynt den 25 geschiet te sijn. Wat wtgerecht is hebben wij niet verstaen. Wt Amsterdam sijn alle de waertgelders ende eenige compangniën West-Indische soldaten getrocken. Het beste is, dat de graeff van den Berg, die ontrent de Graeve was, wel vyer daeghen van doen heeft eer hij aen d'Issel can commen, alsoo over Wesel moet trecken, ende

1 *Britannia, sive Florentissimorum Regnorum Angliae, Scotiae, Hiberniae, et Insularum adjacentium ex intima antiquitate Chorographica Descriptio*, waarvan de eerste uitgave in 1586 was verschenen.
2 Francis Bacon (1561-1626), baron van Verulam. Zijn *History of Henry the Seventh* was in 1622 verschenen.
3 Hendrik VII Tudor (1485-1509, geb. 1457), koning van Engeland. Hij versloeg Richard III in 1485 bij Bosworth en maakte daarna door zijn huwelijk met Elisabeth York, dochter van Eduard IV, een einde aan de Rozenoorlog.
4 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., n^{o}. 1680, waar de brief abusievelijk als aan Maria geadresseerd vermeld staat. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 777.
5 Maximiliaen Campe; zie III n^{o}. 1242, p. 271 n. 9.
6 Matthijs van Dulcken.
7 Herman Otto, graaf van Limburg Stirum.
8 Hendrik, graaf van den Berg, heer van Stevensweerd.

dat de onse van de Graeve daer in een dach connen sijn. Stirum had last te hazarderen ende den viant geen tijt te geven, die alreede met de spaede in de aerde waer. Hyerover is hyer groote becommering geweest. Tgene daerop sal sijn gevolgt, sal uw E. vandaer verstaen.

Voor desen heb ic uw E. geschreven, dat men hyer veel van treves sprackt: het is seecker, dat het met fondament geschiet is, ende dat op den ouden voet in alles, maer voor veel meer jaeren. Doch smaeckt hyer niet, ic seg bij de leden, de saecken gaen te wel ende de apparentie tot het veroveren van den Bosch is te groot; dit moet voorgaen, al off men tselve al seecker in de hant had, ende ondertusschen speelt onse wederpartie mede ende inde de Veluwe sijnde, indien hij niet terugge wert gedreven, die haest sijne presentatie soude revoceren. Ons volck soude willen handelen als de saecken hyer quaelijck gaen, al off dan goede conditiën souden te becommen sijn ende off niet de victorieuse de conditiën stelt. Doch dit is ons naturel: in voorspoet al te courageux - ic salt soo noemen - ende in tegenspoet te seer versleghen. Doch dit is noch onder den man niet(?), evenwel meyne ic dit seecker te weten ende deyle uw E. tselve alleen voor sijn selven mede. Met seer grooten haest.

Desen 28. Onse gebiedenis aen de vrienden.

Adres: A Madamoyselle

Madamoyselle Grotius demeurant au faubourg St Germain viz à viz l'hostel de Condé à Paris.

In dorso schreef Grotius: 28 Julij 1629. J. Reigersberg.

1416. 1629 augustus 6. Aan J. Wtenbogaert[1].

Mijnheer,

Wij hebben hyer mons[r] Tresel[2], dye ons ende mijn broeder is wesen besoucken, ende heb over drye(?) daer door hem ontfangen ende alle het aengename van den 20 Julij[3]. Mijn broeder heeft mij wel eenige stucken gebracht, maer nyet het ondersoeck van de Amsterdamsche requesten[4]. Ick en sye nyet, dat de prins soeckende de rust van 't landt de vergadering van Hollant soo can laeten bestaen in twee bochten. Ende dye van Salem[5] ernstellijk(?) moeten letten om in deselve vergadering sooveel vrunden te hebben, dat zij voortaen geen overstemming en vresen.

De steden van Languedoc ende daerontrent blijven nopende de regering soo sij waeren ende consequentelijck dye van de religie aldaer de meesters, zijnde ontrent achttien steden in generaele. Men gaet vast voort met de demolitie van de fortificatie ende men seyt, dat alleen de muyren sullen blijven. Die van Montauban door eenige

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n°. 1225. Eigenh. oorspr. Antw. op n°. 1412. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 2, p. 502.

2 Daniel Tresel; zie n°. 1389, p. 42 n. 4.

3 N°. 1412.

4 Zie Knuttel, *Pamfl.* n°. 3814.

5 Schuilnaam voor Amsterdam.

schade haer bij den prins van Condé[6] sedert de handeling aengedaen hebben wat gespartelt, doch de cardinael de Richelieu heeft alles geappaiseert ende werdt hyer verwacht bij den coning, dye alreede is geweest in de stadt ende nu hem onthoudt in de quartieren hyerontrent. In verscheyden steden van 't rijck is oproer

6 Henri de Bourbon, prins van Condé.

geweest tegen de maletottiers ende de officiers daerover gestelt, ten deele door indiscrete executie, ten deele door valsche geruchten - soo men meent bij dye van de religie uytgestroyt, om te beter tot de paix te comen - van eenige beswaringe op de gemeente, dye inderdaet niet en waeren. Men hoopt, dat met goede onderrechtinge ende straffe van weynige alles sal cesseren, gelijck men oock verhoopt, dat 's conincx broeder[1], dye hem in Bourgogne onthoudt, sonder te hooff willen comen tot eenigh redelijck accommodement sal worden gebracht, 't welck voorwaer wel noodigh sal sijn. Rohan[2] is nae Venezië gegaen sonder den coning te zyen. Hij is 't alleen, dye proffijt doet met de schade van soo veelen. 's Keysers[3] volck heeft ingenomen alle bequame plaetsen in de Grisons, waerdoor de Switsers in effecte uyt Italië worden gesloten ende de Venetianen ende alle anderen 't crijgsvolck van dye zijde afgesneden. Maer de coning houdt ende sterckt Susa ende blijft daerdoor verseeckert van dye passagie door de bergen. De kijser heeft noch aen den hertoch van Mantua[4] de investiture gesonden. Hyer werdt gehandelt tot vrede over dat stuck ende des niettemin preparaten gemaeckt tot het oorlogh, indyen het noodigh is.

Soo ick yet naeder hoor van de sending van dye van Charenton in ons land, sal uE. adviseren. Ick meen, dat zij van hyer van 't hoff wel permissie sullen crijgen om tot vrede te arbeyden, alsoo men hyer de scheuring apprehendeert als schadelijck voor den staet. 'T gunt ick uE. van Genève geschreven heb is t'enemael (w)aer ende heb hetselve uyt seer veele van de religie zelve. Dye van de kercke van Charenton hebben dye van Genève gewaerschouwt niet alle gesten te geloven. Van Genève adviseerde men, dat dye jongman[5] wonderlijcke, ongehoorde ende treffelijcke explicatie dede op veele passagie van de schriftuyr, oock eenige dingen dede, niet natuyrlijck niet wel mogelijck en schene, als ijser te breecken met de handen, etc. Hij had exstasen ende alsdan sprack quansuys Godt in hem, want dye distinctie gebruyckte hij, seggende uyt Godes naem: Daer is een dochter in Bohemen, daeraen in ist preste, waer ist preste in dese. Syende, dat de luyden hem geloofden, heeft hij hem voor Christum selven uytgegeven ende is bij veele aenzyenlijcke voor sulcx aengenomen, onaengezyen de waerschouwing Matt. XXIV. 26, met welcke passagie Maistresat[6] in een conferentie, dye onlancx gehouden is tot den hertoch van Elboeuf[7], de jesuyt Rigou[8] schrickelijck heeft gevexeert willende met gewelt, dat *ταμεῖον* te seggen was een ciborie, hoewel veel meer apparentie heeft, dat het daer moet genomen worden gelijck Matth. VI. 6. Dese conferentie was aengeleyt bij last van de reine-mère, hoopende daerdoor groot proffijt te doen door de groote opinie, dye men had van Rigou. Maer Maistresat in 't eerste wat verset zijnde ende tot de dispuyte niet zeer geoeffent heeft met haranguen ende met gebeden, dye hij in 't Fransch voor al het volck dede, hem soo verwert, dat men blijde is geweest de conferentie af te breecken.

1 Gaston, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII van Frankrijk.
2 Henri de Rohan, aanvoerder der hugenoten.
3 Ferdinand II.
4 Carlo Gonzaga.
5 Vgl. n^{o}. 1412. Voor de verderop genoemde ‘dochter in Bohemen’ zie n^{o}. 1380 postscriptum.
6 Jean Mestrezat, predikant van Charenton.
7 Charles de Lorraine, duc d'Elboeuf (1596-1657).
8 Alexandre Regourd (1585-1635).

Wat den jongman van Genève aengaet, veele nu seggen, dat hij beseten is van den duyvel. Dat schilt veel van het andere. Van de atheisterie seyt uE. de waerheyt: deselve regneert hyer dapper, Godt betert; 't welck de eenige oorsaecke is, dye mij de compaignie van veele personen allerley stands, dyen ick sulcx bevinde, doet mijden. Het antwoord D. Tileni op Cyrillus' nieuwe confessie[1] heeft Mercier[2] uE. door den Pool Artisowsky gesonden. Soe het niet bestelt en is, sal het uE. van mijn vader, aen wien het bij ons gesonden is, connen vinden. Den derden brieff is deftich ende meriteert wel gelesen te worden. Desen Cyrillus is deselve, dye aen uE. geschreven heeft[3] ende doe was Alexandrinus. Petrus Arcudius Corcyraeus presbyter[4] heeft VII boecken uytgegeven: De Concordia ecclesiae occidentalis et orientalis in septem sacramentorum administratione, gedruckt hyer te Parijs anno 1626. In de dedicatie, dewelcke is aen den coning van Polen[5], zijn dese woorden: Altera causa est, cur tibi liber ipse supplicaret. Non destiterunt unquam illi ipsi haeretici vexare infelices Graecos Ruthenosque ac viro probo nec a Romano Pontifice dissentiente Patriarcha Timotheo Constantinopolitano vi veneni nuper extincto alium quendam Cyrillum pseudipatriarcham Alexandrinum Calvinianae furiae alumnum *χαχοῦ χόρακος χακὸν ὠόν* soluta Turcarum Imperatori pecunia Graecis Constantinopolitanis quasi alterum Antipapam obtruserunt. Is quamvis genere, nomine habituque sit Graecus alterius tamen gentis nefanda[6] et execranda quae dixi dogmata toto pectore hausit, quae deinde Graecis in ipsorum provinciis, simplicioribus autem Ruthenis in tua ditione abiecta simulatione palam propinavit. Mons[r] Bertius[7] meent den brieff te hebben, dye desen Cyrillus aen uE. heeft geschreven; hij sal dye opsoecken. Soe uE. de brieff heeft, 't sal goed sijn de copye te zyen. Van de conferentie met Jeremia patriarcha[8] hadden de Wittenbergsche eertijds eenige stucken uytgegeven[9], maer daernae hebben de Jesuyten de heele

1 Zie n^{o}. 1412, p. 77 en nn. 7 en 6 aldaar.

2 J. Mercier; zie III n^{o}. 1286, p. 344 n. 3; de Pool Artisowsky is Christoffel van Artischau Arciszewsky; zie n^{o}. 1424, p. 99 n. 6.

3 In de uitgave der *Praestantium ac eruditorum virorum Epistolae ecclesiasticae et theologicae* MDCLX komen twee brieven voor van Cyrillus Lukaris aan Wtenbogaert dd. 30 mei 1612 en dd. 22 september 1613 resp. p. 369 en 399; Legrand, *Bibliographie Hellénique XVII^{e} siècle* IV, resp. p. 291 en 292 geeft eveneens twee brieven van Cyrillus aan Wtenbogaert, nl. de brief van 22 september en bovendien een van 9 september 1613. Laatstgenoemde brief is ook uitgegeven door Rogge, *Br. Wtenb.* I, p. 218 (n^{o}. CXLVIII).

4 Hij leefde van 1570 tot 1633 of 1637; het boek *De Concordia Ecclesiae* verscheen in Rome (s.d.) en vervolgens in Parijs in 1619, 1626 en 1672.

5 Sigismund III.

6 De tekst van het oorspronkelijke werk heeft hier de lezing ‘nefaria’.

7 Petrus Bertius; zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 6.

8 Jeremias II Tranos (geb. tegen 1530), patriarch van Konstantinopel van 1572 tot 1579, opnieuw van 1580 tot 1584 en tenslotte van 1589 tot zijn dood in 1595. Zie betreffende het verloop van de discussie *Dictionnaire de Théologie Catholique contenant l'exposé des doctrines de la théologie catholique leurs preuves et leur histoire*, commencé sous la direction de A. Vacant et E. Mangenot, continué sous celle de E. Amann, tome huitième, Paris 1924 kol. 886 vv.

9 Waarschijnlijk bedoelt Grotius: *Acta et scripta theologorum Wittembergensium, et patriarchae Constantinopolitani D. Hieremiae: quae utrique ab anno* M.D.LXXVI, usque ad annum M.D.LXXXI. de *Augustana confessione inter se miserunt: graece et latine ab iisdem theologis edita*. Witebergae in officina haeredum Johannis Cratonis. Anno M.D.LXXXIIII, dat echter niet slechts enige, doch alle stukken bevat. Eerder was een zeer onvolledige uitgave verschenen, die echter niet door die van Wittenberg was bezorgd: *Censura orientalis Ecclesiae de praecipuis nostri saeculi haereticorum dogmatibus, Hieremiae Constantinopolitano patriar-*

handelinge becomen ende uytgegeven[1], toonende de groote discrepantie, dye nergens meer in en blijckt dan in doctrina de libero arbitrio et bonis operibus.

De hoope van de opening van Louvesteyn[2] dunckt mij dat alleen bestaet in de correspondentie van Neef[3] met H.t ... ende dat zij beyde vrunde maecken in Holland, gelijck uE. mede aenroert.

'T gunt uE. van den hertog van Tremouille[4] heeft verstaen is waer, maer zijn huysvrouw[5] blijft constant, zijnde een dochter van de geweesen hertogh van Bouillon[6], cousine germaine van haer man.

De vrunden allegader doen uE. ende de vrunden groeten biddende om de verlossing van de gevangenen.

Den 6 Augusti XVI^{c}XXIX.

UE. dyenaer,

H. de Groot.

Adres: A monsieur, monsieur van Mede.

In dorso schreef Wtenbogaert: Grotius 1629 Date 6 Augusti van (een) prophetesche in Bohemen; van *ταμεῖου*; van Cyrillo Constantinopolitano.

1417. 1629 augustus 6. Van J. Brasser[7].

Laus Deo. Den 6 Aug. 1629. In Amsterdam.

Mon cousyn,

Uwe E. sal buyten twijffel wel verstaen hebben den vijant op de Veluwe gekoomen te zijn. Zijne forces vermeerderen daer van tijt tot tijt. Huyde est den 15^{e} dach, dat hij daer quam, heeft noch nyets wtgerecht, blijft leggen, heeft groote dierte. Met al ons gewelt kunnen wij hem nyet vandaer doen vertrecken, al hadden wij noch eens soo veel machts. Soo hen de kock nyet doet vertrecken, moeten wij wachten, watter affcomt. Men maeckt 2 affsnijdingen om hen wt Hollandt te houden, eene van Rheenen op Amersfoort tot de Zuyderzee, ende eene van de vaert over Vianen tot den Hinderdam, mede aen de Zuyderzee, in somma: wij hebben de handen vol werckx; Godt geve alles wel vergaen moet. Hyermede est tractaet aen stucken, doch verneemt men wel wilden wij van den Bosch trecken, zij zouden de Veluwe gaerne quiteren. Gisteren hebben wij tnaeste buytewerck, aen de stadt, ingehadt, maer genootsaeckt wederom te verlaten, zoodat het ons 8 dagen

1 Zie voor Jeremias en de protestanten het artikel van L. Petit, *Jérémie II Tranos* in *Dict. Théol. Cath.* VIII, koll. 886 vv.

2 Zie betreffende de op Loevestein gevangen gehouden predikanten III, p. 39 n. 9.

3 Frederik Hendrik.

4 Henri de La Tremouille, hertog van Thouars; zie III n^{o}. 1287, p. 345 n. 2.

5 Marie de La Tour d'Auvergne; zie III n^{o}. 1289, p. 349 n. 6.

6 Henri, hertog van Bouillon (1555-1623), vicomte de Turenne; hij was in tweede echt gehuwd geweest met Elisabeth van Nassau, dochter van prins Willem van Oranje.

7 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 812. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Oud-Holland* IX (1891), p. 260.

sal verachteren. Men es geresolveert de belegering van den Bosch te continueren, met hoope van in zes weken meester te sullen sijn, tgaet met de reste soot mach, Godt geve alles wel vergaen moet. De 1/2 van alle de schutters van Hollant leggen gereet, om op tbevel van zijne Ex.^{tie} op te trecken, bovendyen es ons onlangs veel volckx toegekoomen, daerop men nyet was verdacht, maer alles nergens na bastant om den vijant thooft te bieden, zoodat wij hem in de Veluwe moeten laten domineren, totdat Godt daer anders in voorsyet. Wt dese stadt zijn getrocken 800 man. De predicanten vinden hen daerdoor liberaelder int predicken, insonderheyt Smoudt[1], die ick meyne hem selffen wellicht eerlange buyten de stadt sal predicken, sonder compassie van yemant. P^{a} deser wesende biddach, heeft hij meermalen opten stoel verhaelt, al wat de Staten beginnen sonder henluyden - wesende den mont Godts - raet te vragen, dat het al te vergeeffs sal sijn. Hyerover es hij bij de magistraet dapper overgehaelt ende heeft beterschap belooft. De steeden op de IJssel waren seer onversyen, binnen Aernhem was geen 20 ℔b cruyts, doch nu es vanhyer alles largo derwerts gesonden. Hadden der eens 300 man in tijts bij der handt geweest, de vyandt hadt nyet konnen overkoome; voor de Betuwe wert goede sorge gedragen.
Met grootte haest
UE dienstw. cousyn
Joost Brasser.

Nichte de Groot, mijn soon[2] versouckt te hebben de franse elle stoffe.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Paris. Port.
In dorso schreef Grotius: 6 Augusti 1629. Brasser.

1418. 1629 augustus 18. Aan G.J. Vossius[3].

Quoties tuas video literas, vir optime atque amicissime, toties, non dicam a malis meis acquiesco, quae si qua sunt ferre pridem didici, sed novos accipio spiritus et in illas quas semper amavi literas quasi reducem reponi me sentio. Gratias summas habeo pro cura quam filio[4] meo impendisti et impendere non cessas. De ingenio est quod Deo habeamus gratias: diligentia excitanda erit et dedolandi mores, quas ad res ego et uxor, minime deses et haud nimium indulgens femina, jungemus operas. Vertit nunc Horatiana in aliud genus carminis, Phoenissas ediscit Graecas, officia Tullii perlegit et summam sensus mihi reddit.

Tuum Iohannem[5] in Britannia vivere gaudeo, nusquam tam felix est ad studia otium, nusquam tantus honos piae antiquitati. Felicem Cantuariam[6] sentio, quae te

1 Adriaen Jorissen Smout (± 1580-1646); hij was een fel Calvinist en viel o.a. in 1617 Nicolaes Grevinchoven aan. Hij werd in 1620 te Amsterdam beroepen en roerde zich daar dermate, dat hij 7 januari 1630 de stad is uitgezet.
2 Waarschijnlijk Hugo; zie III n^{o}. 1220, p. 236 n. 2.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 84.
4 Cornelis, die voor zijn studie enige tijd in het vaderland had vertoefd.
5 Oudste zoon van G.J. Vossius, in 1605 of 1606 te Dordrecht geboren en in 1635 overleden. Hij studeerde enige jaren te Canterbury.
6 Vossius was kanunnik van de kerk te Canterbury.

vel titulo possideat. Non poterit tibi homini tam foecundo deesse, quo gratum in Britannos animum testeris.

In Coddaeo[1] sane non levem jacturam passae sunt literae non tam morte quam ex quo utilis esse desiit. Hic famam remque eruditionis prope unus sustentat Salmasius[2], qui tui, quod gnarus affirmo, est amantissimus quantique te faciat in omni sermone ostendit. Vidistisne ingens illius opus in Solinum voce, re in Plinium[3], admirabilis *πολυαναγνωσίας* memoriae tenacissimae, judicii limatissimi? Sunt in eo praeter res infinitas Plinianae materiae *διεχβάσεις* utilissimae, ut de circo, de triclinio, de agri mensura, tum vero vocum Latinarum ex Aeolico sermone derivationes eruditissimae, quales et in Historia Augusta[4] et in Pallio[5] nonnullae, usui futurae, si quando promissum diu Etymologicum Latinarum vocum exhibebis[6].

De typothetis quam juste queraris, vel ex nova librorum de Veritate Christianae religionis editione[7] agnosco. Utinam de Phoenissis[8] res melius procedat.

Reddunt tibi salutem is, quem dixi summus Salmasius, Tilenus[9] et Rigaltius[10]. Brevior in scribendo sum, quia multas historias, quas literis complecti vix ...[11] est, frater coram narrabit. Ego interim, frater, uxor, liberi, te, tuam[12], tuos quanta maxima possumus salute impertimur.

Lutetiae, 18 August. 1629.

Slupeckios Barones[13] quibus potui officiis colui et ob suas virtutes et quia tuae commendationi[14] maximum apud me pondus est. Duo majores jam Galliam lustrant, tertius hic haeret. Delector unice ejus moribus ac studiis. Et si quid eorum causa potero, efficiam; videant, quanti mihi sint omnes, quos caros habes.

Tuarum virtutum perpetuus admirator

H. Grotius.

1419. [1629] augustus 25. Van J. van Reigersberch[15].

1 Guilielmus Coddaeus - Willem van der Codde - geb. 1575, blijkbaar in 1629 overleden. Hij was sedert 1601 hoogleraar in het Hebreeuws te Leiden, echter in 1619 wegens zijn remonstrantse gevoelens afgezet.

2 Claude de Saumaise.

3 Zie voor Salmasius' Solinus uitgave III, p. 12 n. 1.

4 *Historiae Augustae Scriptores: Aelius Spartianus, Julius Capitolinus, Aelius Lampridius, Vulcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus, Cl. Salmosius ex veteribus libris recensuit, et librum adjecit Notarum ac Emendationum; quibus adjectae sunt Notae ac emendationes Isaaci Casauboni jam antea editae.* Paris 1620.

5 *Q. Sept. Florentis Tertulliani liber de Pallio; Cl. Salmasius recensuit, explicavit, notis illustravit.* Paris, Hieron. Drouart 1622.

6 Eerst in 1662 door Isaac Vossius uitgegeven onder de titel: *Gerardi Johannis Vossii Etymologicon linguae Latinae. Praefigitur Eijusdem de literarum permutatione tractatus.* Amstelodami, Apud Ludovicum & Danielem Elzevirios.

7 Zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 946.

8 In 1630 te Parijs verschenen; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 496.

9 Daniel Tilenus; zie III, p. 34 n. 5.

10 Nic. Rigault; zie III n^{o}. 1189, p. 188 n. 2.

11 Hier moet in de tekst der *Epist.* een woord uitgevallen zijn.

12 Elisabeth Junius; zie n^{o}. 1396, p. 53 n. 2.

13 Zie n^{o}. 1396, p. 51 n. 11 en p. 52 n. 7.

14 N^{o}. 1396.

15 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 1681. Eigenh. oorspr.

Mon frère,

Desen hyerneven gaende is hyer naer het vertrecken van den bode gecommen

ende daerom blijven ligghen; van daeg willende schrijven heb ic hem geopent om geene rediten te schrijven.

De fauten van de Veluwe sijn beswaerlijcker geweest als sij bij ons broeder[1] werden genomen, de verslaegentheyt ende de desordres sijn wttermaeten groot geweest. Ten waer de vergaderingen van de Staeten-Generael ende Raeden van Staeten geresolveert hadden binnen Utrecht te gaen resideren ende de viant hem in het eerste voor die stadt had vertoont, ic weet niet, wat ic van heur niet soude connen gelooven. Van alle die schoone affsnijdingh, daer sooveel van was gesproocken ende daerom sooveel boeren waeren opgetrocken, is niet gedaen. Die van Utrecht hebben niet hunne stadt, maer hunne boomgaerden ende hoven geretrancheert ende hadde men wel thienduysent man van doen gehadt om hunne buytenwercken te bewaeren. Amersfort is sonder slach off stoot overgegeven, dat de onse seer heeft gediscourageert ende ter contrariën den viant seer gecourageert, die daerover binnen den Bosch hebben geviert ende hun van nieuws weder dapperder weren als voor desen. Men spreeckt quaelijck van die Amersfort hebben overgegeven, insonderheyt van den cappiteyn Dorp[2], die daerbinnen heeft gecommandeert. Sijne Ex^{tie} heeft den Raede van Staeten gelast hun op de daet te informeren ende de schuldighe hun proces te maecken[3]. Ende alsoo onderons nu geene andere fauten als verraet kan sijn, al off vreesachticheyt wt de werelt gebannen waer, soo wil men, dat de burgemeesters[4] de stadt hebben vercocht, waerom het de remonstranten weder gedaen hebben, ende dat, omdat de man van J. Johanna Hogerbeets[5] daer burgemeester binnen was ende Hans Manes schout[6], dit, seg ic, heeft hyer eene nieuwe onstaltenis gegeven, maer heeft Godt de couragen herstelt hebbende in onse handen in dese tijt miraculeuselijck laeten commen bij surprise de stadt van Wesel, waerdeur rerum periti oordeelen de viant op de Veluwe hem niet sal connen onthouden. Dese entreprise is wtgevoert door het beleyt van den heer van Dide[7] met 1500 vyerroers, ende 900 paerden op den 19 deser. Men houdt sij oock de schans liggende op den Rhijn ende Lippe inne hebben. Men seyt in de stadt groote menichte van geschut, vivres ende ammonitie gevonden is, oock gelt gesonden ten behouve van hunne troupes op de Veluwe, dat men daerom te lichter gelooft, omdat de coopluyden weten, datter penninghen op Ceulen ten desen fine sijn geremitteert. Het canon begroot men over de hondert metaelen stucken, waervan een groot deel wt Duytslant daer is gecommen, het meel op 200 last, het poeder op 2000 halff vaeten, in somma van alles genoech. Godt geve wij den Bosch haest moghen hebben, opdat beyde dese victoriën voor ons moghen worden geconfirmeert.

Bij brieven van den 19 wt Arnhem, dach als Wesel is verovert, adviseren de gedeputeerde, dat sij besich waeren om volck daerbinnen te seynden ende lonten,

1 Nicolaes van Reigersberch.
2 Tertulliaen van Dorp, oudste zoon van kolonel Frederik van Dorp.
3 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3871; zie ook Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 887 v.
4 Mr. Willem van Dam en Pieter de Goyer.
5 Zij was een dochter van Rombout Hogerbeets en de tweede vrouw van Willem van Dam.
6 Volgens Aitzema *op. cit.*, p. 887 was dit Walraven van Arkel.
7 Zie n^{o}. 1413, p. 79 n. 2.

die men seynde daer alleenlijck te gebreecen. Men meynt de viant genootsaeckt sal sijn hem wt de Veluwe te retireren, ende dat bij faute van toevoer sijnde voordesen op de Veluwe eene groote dierte geweest. Evenwel heeft men noch geene advisen van sijn vertreck. Het schijnt hij de burgers van Amersfort seer quaelijck tracteert op hope door die middel van hun gelt te trecken. Van den Bosch hoopt men alles goets ende willen alle periti op drye weecken wedden ende is het invallen in de Veluwe oorsaeck, dat deselve stadt niet eer is gereduceert geweest, alsoo sijne Ex^{tie} weynich trouppes in het leger heeft sijnde ons gewelt gedistraheert. Wat operatie dit veroveren van Wesel in dat rijck sal doen, sal ic gaeren verstaen, apparentelijck de jalousiën doen groeyen. De onse, hope ic, sullen wijs wesen ende dese victorie mesnageren ende hunne grensen met het veroveren van dese plaets ende dat Godt geve den Bosch wtgestelt hebbende trachten de landen voor eenen tijt van jaeren in ruste te stellen ende veele abuysen, die onder ons sijn, te weren. De victoriën sijn journalier ende moet het veroveren van soo eene stercke stadt haer niet hoovaerdich maecken, maer leeren, dat oock stercke plaetsen met surprisen connen verovert worden ende daerom het seeckerste voor het onseecker kiesen leerende mede wt de vreesen, die sij door het overwinnen van den viant hebben gehadt, hoe lichtelijck haere ruste can worden getroubleert ende hoeveel quaet bloet sij in het lant hebben, die daer gewillichlijcken toe souden contribueren.

Uw E. soude niet connen gelooven, hoe onhebbelijck de papisten hun tot Utrecht ende in Hollant door de comste over de Veluwe voors. hebben gedraghen, niet anders dan off wij hun viant ende de Spaengnaerts hunne vrienden waeren. Ic soude het voor desen noeyt hebben gelooft, het is goet dit soo opentlijck is gespeurt, maer waer beter dit soo niet waer.

Men houdt vastelijck, dat het Hollants ende Stichts gelt de Spaensche daer heeft onderhouden. Alle dit moet dienen om ons wijser te maecken om sulckx te doen, dat de catolycke geneghen sijn om het interest van onsen staet te soucken ofte wel, dat wij hun soo setten, dat sij onsen staet geen hinder connen doen, alsoo het eene ofte ander noodich is.

Men houdt hyer nu voor seecker, dat de schansen bij Wesel inne sijn ende dat de viant sijne trouppes wt de Veluwe trecken laetende alleenlijck den pas beset ende binnen Amersfort eenighe trouppes, die niet connen bestaen. Eenige meynen, dat den Bosch het langer houden sal als men meynt; sij weren hun nu dapperder ende is het doen van den ajudante maior[1], overgecommen ende op wiens segghen men staet heeft gemaeckt, in achterdeyncken gebracht, soodat men naer hem

1 Kapitein Compaengne; zie *Iournael oft Dach-register van alle het memorabelste datter binnen de Stadt 's Hertoghen-Bosch, (sints datse belegert worde tot den dagh van 't overgeven) voorgevallen is. Onpartijdich beschreven, van een Borger der selver Stadt, ende in Druckers handen ghevallen, die 'tselve alle nieus-gierige Lesers heeft soecken ghemeen te maecken.* T'Amsterdam, Bij Broer Jansz. woonende op de Nieuwe-sijds Achter-borch-wal in de Silvere kan / Anno 1629 (Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3884), op 7 augustus. Zie ook Pieter Bor Christiaenszoon, *Gelegentheyt van 's Hertogen-Bosch Vierde Hooft-Stadt van Brabandt, Haer oorspronck, fundatie ende vergrootinge, verscheyden hare Belegeringen. Ende eyntelijcke overwinninge Verrassinghe ende inneminghe van Wesel Ende meer andere Geschiedenissen des Jaers 1629. Alles onder 't voorsichtigh wijs ende kloeck beleyt van den Deurluchtigen Hoogh-gebooren Vorst ende Prince Frederick Henrick Prince van Orangien, Grave van Nassau*, & *c. Velt-Heer Generael van de Hoogh-Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlantsche Provintien.* In 's Graven-Hage, Bij Aert Meuris, Boeckverkooper in de Papestraat in den Bijbel / Anno 1630, p. 236 vv.

omme siet, alsoo men meynt hij met voorwete overcommen is. De geintercipieerde brieven[1] claeghen, dat hij overgeloopen is, alsoo hij veele secreten sal connen ontdecken, maer wil men nu doen gelooven, dat die brieven geschreven sijn geweest om in handen te commen. Sooveel ist, dat tgene hij segt met achterdeyncken aengenomen wert ende seyt men hij geapprehendeert is. De ruse is goet, soo hij overgeloopen is om hem te discrediteren.

Ma soeur, tgene voor mij (gecoc)ht is, sal ic met den eersten verwachten. Wilde wel een satine cleed laten maecken, maer sal de brouck wat langer dienen als de laeste ende de craeg wat wijder ende de mouwen lanck. Als ic dit heb, sal ic een ander doen maecken ende de fauten doen corrigeren; sal sijn om dagelijckx te draegen. Andere besprecken doen ic niet laetende alles tot U goetvinden, de procuratie om uwe vercochte landen te leveren. Mijns oordeels soo sijn de selve wel vercocht, de helft sal binnen een maent betaelt werden. Ic sal uwe E. order op het employ van de penningen gaeren ontfanghen, sal mede gelt overmaecken voor tgene voor mij noch sult wtgeven, waermede ic eyndige ende blijve nevens mijne dienstige gebiedenis

UE. beyder dienstwillige broeder
J. Reigersberg.

den 25 Augusti

In dorso schreef Grotius: 25 Augusti 1629 I. Reigersberg.
Eveneens in dorso met andere hand: Lettres de N. (sic) Reigersberg.

1420. [1629] augustus 31. Van J. van Reigersberch[2].

Mon frère,

Ic had gemeynt desen bode sonder brieven te laten vertrecken, ten waer ic van eenige van Vlissinghen versocht waer uw E. het versouck van eenen Maerten van den Heuvel[3] te recommanderen. De saeck is mij onbekent, can daerom deselve niet specificeren. De heer Reael[4] heeft aan mij ende, gelijck ic verstaen, oock aen uw E. daervan geschreven. Sij segghen mij oock, dat uw E. hun alrede eenige vrientschap gedaen heeft ende datter goede apparentie is, dat hun versouck tot een goet eynde sal commen, evenwel hebben mij gebeden om een letter voorschrijven, dat men quaelijck yemant can weygeren, doch altijts onder reserve,

1 Zie Pieter Bor Christiaenszoon, *Gelegentheyt van 's Hertogen-Bosch*, p. 238 vv.; zie ook Mr. Johan Hendrik van Heurn, *Historie der Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der Hertogen van Brabant; Tot den jaare 1629. Tweede Deel. Beginnende in het jaar 1555, tot het jaar 1648*. Te Utrecht MDCCLXXVI, p. 434.

2 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 1681. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Nic. v. Reigersb.*, p. 782; het postscriptum aan Maria bij Rogge, *Br. van en aan Maria v. Reigersb.*, p. 326.

3 Wellicht de M.V.H. Willemsz (= Maerten Willemsz. van Heuvel?), aan wie o.a. brief n^{o}. 1360 gericht is; zie aldaar p. 1 n. 1.

4 Laurens Reael; zie n^{o}. 1192, p. 191 n. 3.

gelijck ic pleech, niet willende, dat uw E. sijne vrienden om mijnentwille te lastich soude vallen. Is de saeck soo, dat sij licht ende van selffs soude vallen, soo neemt den danck daervan; is sij anders, cont duysent excusen vinden.

Bij dese gelegentheyt seynde ic uw E. hyer de lijste van de goederen binnen Wesel gevonden ende de naemen van de gevangens; off sij in de andere partiën heel

autentyck is weet ic niet, sooveel het gelt belanckt hoore niet wt de particuliere[1] brieven, dat daer eenich soude sijn gevonden. De capiteynen ende soldaten hebben groote buyten becommen, dat gaet seecker, want al ist soo, dat de burgers ongeplondert sijn gebleven, soo hebben sij evenwel groote buyten het crijchsvolck toecommende ende wt Duytschlant gebracht becommen. De provisiën sijn oock groot geweest ende seyt men de heere van Dide[2], die des gouverneurs[3] huys ingenomen heeft, voor sijn paert wel 150^{m} gulden gehadt heeft ende elckeen naer advenent. In somma: de victorie is groot ende daerom te grooter, omdat se soo wel à propos coemt sijnde oorsaeck, dat des viants voornemens op de Veluwe gesteuyt is, die hem weder tot de Isel geretireert heeft, alwaer hij een paelbrugh maeckt ende aen elcke sijde een sterck fort. Ammersfoort heeft hij verlaeten ende hebben de onse tselve besedt. Het voorige garnisoen heeft weynich eere daer ingeleyt ende wenste ic ons neeff Campen[4] daer niet geweest waer, want al ist soo, dat hij geene rekening schuldich is, nadien sijn cappiteyn[5] daer geweest is, soo geeft het evenwel een vooroordeel. Dorp wort gesocht ende sijn alle officiers gelast hem te apprehenderen, men segt hij te Scheveling affgevaeren is.

Den Bosch sal noch wel, naer gissing, heel de maent van September houden. De viant heeft noch seer onlancx ende tsedert de viant op de Veluwe is, sijne voorige aenbiedingen gedaen, maer den Bosch moet vooren gaen. Calchas[6] heeft de lucht daervan becommen ende doet weder naer gewoonte, de gemeyne man wert daervan geïnstrueert ende sijn het alle verraders, die den treves souden derven aenraden, soodat ic quaelijck sien, off dese saeck tot meeste voordeel van het lant wel sal werden geëxamineert. De voorige tijden maecken de luyden vreesachtich ende schijnt ons Neeff[7] noch voor noch teghen wil raeden. De voorslach, dien hij daervan gedaen heeft, is hem quaelijck affgenomen, wil nu het van andere comme, soodat het wel achter soude moghen blijven. Ondertusschen sijn de lasten seer gegroeyt ende weten periti wel, dat deselve niet connen werden gecontinueert ende heeft men veel gedaen om wt dese conditiën te connen commen. Buyten twijffel Vranckrijck saeg dit gaeren gebroocken, indien sij nu eenighe subsidiën van gelt seynden, souden de luyden, die voor het oorlogh sijn, seer stijven, alhoewel men genoech weet, dat dat geen erffrenten sijn.

U broeder is woensdaeg tot Vere gepasseert, alsoo, midts de dancksegging, die hyer over Wesel geschiede, de poorten gesloten waeren, soo is hij voorbij gegaen. De procuratie heb ic becommen[8], sal mij daermede connen behelpen. Als ic uw E. can dienen, doen het gaeren ende meyne ic alsnoch, dat dit lant op eenen bequaemen tijt ende wel vercocht is, wat bij verloop van tijt sal sijn, weet ic niet, doch daervan behoort men niet te oordeelen.

De lijffrenten op ue E. kinderen sal ic besorghen; ic weet niet, dat yemant lijffrenten als die van Hollant vercoopt ende dat den penninch neghen, soodat

1 Reigersberch schreef er ‘publique’ boven zonder ‘particuliere’ door te halen.
2 Otto van Gend, heer van Dieden; zie n^{o}. 1413, p. 79 n. 2.
3 Francisco Lozano; zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 872.
4 Misschien Philips Campe; zie III, p. 128, n^{o}. 1146 in fine.
5 Tertulliaen van Dorp; zie n^{o}. 1419, p. 89 n. 2.
6 Volgens Rogge, *op. cit.* register, is hiermede Daniel de Hartaing, heer van Marquette, bedoeld. Deze was echter in april 1626 te Utrecht overleden. Misschien moet aan de Contraremonstrantse predikanten gedacht worden.
7 Frederik Hendrik.
8 Zie n^{o}. 1419, postscriptum aan Maria.

tot het coopen van dese geordonneerde vijffhondert gulden 4500 gulden betaelt sal moeten worden. Het eerste payement sal bij Ronberghen in het eynde van September eerst betaelt werden, dat beloopen sal tusschen de 31 en 3200 gulden; sullen ondertusschen commoditeyt hebben om mij te adviseren, off op Hollant deselve renten gelieft te hebben gecocht. Sij betaelen wel ende heb icker 700 gulden voor mij gecocht ende voor Campens kinderen[1] gelijck 700 gulden. Moocht mij meteenen adviseren, off ic de penninghen aen uw E. broeder wil seynden ende voortaen met het houden van de rekeningh van die 500 gulden lijffrenten belasten.

Ma soeur, met mijnen laesten[2] heb ic een satinen cleedt ontboden; ic seynde hyer de maet van den hals: tot de spel is de maet van mijn blooten hals, de heele lanckte is op het wambays genomen. Dat dit cleedt mocht werden gesonden, is meer mijn huysvrauwens[3] als mijne begeerte. Dit eerste sal sijn om dagelijckx te draegen ende wel passende sal een beter ontbieden, hadde echter gaeren, dat goet satin naemt.

De vrienden sijn alle wel. Wij hebben hyer gesmacht van hitte ende vreest men voor swaere sieckten. Godt wil ons ende de onse bewaeren.

Mijne huysvrau ende ick doen aen uw E. ende haer man onse dienstige gebiedenis. De hondert gulden voor nicht Cornelia besproocken sal ic met den eersten overmaecken.

Desen laesten Augusti.

UE. dienstwillighe broeder
J. v. Reigersberg.

Ic moet oock hebben nestelinghen, hantschoenen, coussebanden ende rosen, doch begeere geene rosen op soo haere vilte genaeyt, alsoo sij te ongemackelijck sijn.

In dorso schreef Grotius: 31 Augusti 1629 I. Reigersberg.
(*Adres afgesneden*)

1421. 1629 september 7. Van W. van Oldenbarnevelt[4].

Mijn Heer,

Door den lesten ordinaris hebbe ick uEd. laeten weten twee brieven gelijckelijck ontfangen te hebben. De faulte moet wesen, dat sij aldaer blijven leggen, want aengaende Meusnier[5], die de saecken van Vranckrijck doet, is deselfde, die bij mij

1 De kinderen van de oud-burgemeester van Veere Jacob Campe, die op 28 juli 1625 aan de zg. Mansfelder ziekte was overleden; hij was gehuwd geweest met Martha van Reigersberch, Maria's oudste zuster, die bij de geboorte van haar 19e kind was gestorven.

2 Zie no. 1419, postscriptum.

3 Reigersberchs tweede vrouw Jacoba de Waert, met wie hij in 1624 was gehuwd.

4 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 4 c. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 446.

5 Zie over deze Meusnier III no. 1150, p. 132 en n. 1. aldaar.

woont ende die gedaen heeft tsedert het vertrecke van Baugy[6]; hebben hem daerover geordonneert 12 hondert guldens tot de kompste van Botru[7]. Ick hebbe dese

6 Nicolas de Baugy, sedert augustus 1628 Frans gezant in Den Haag.
7 Guillaume Bautru, comte de Serrant, gunsteling van De Richelieu; hij werd in 1629 met een diplomatieke missie naar Brussel gezonden en keerde eind 1630 naar Parijs terug. Hij stierf in 1665.

vacatie toegelaeten met consent van de princes[1] alhier, want int eerste veele menschen daerop murmureerde. Ick soude wel blijde sijn, koste dese cleyne beginselen hem in eenige continuele conditie brengen, alsoo ick weynich apparentie sien, dat hij soo lange ick leve van mij voor sijne getrouwe ende langduerige diensten kan beloont werden.

Mijn neef[2] heeft int leste gescreven ende bedanck hem seer van sijnen huysheer[3], doch is noch vroege; hij vermaent niet, dat hij te Charenton te kercken gaet. Men hadde hier gehoort, dat Wesel soude weder belegert werden, maer daervan sal voor dese mael niet vallen. Den gouverneur[4] wert bij veele geexcuseert ende naer mijn oordeel heeft hij nochte de Spangnaerts geen schult, alsoo hij diligent genoech is geweest ende sij haer wel hebben geweert, maer de Duytschen hebben haer geweer nedergeleyt ende niet willen vechten. Souden mede voor de open plaetse geweest sijn 7 sentinellen, waervan 5 omgekoft waeren ende 2 Spangnaerts sijnde dootgeslaegen. Des gouverneurs paert is in de open plaetse onder hem geschoten, soodat hij groot perijckel liep om doot geslaegen te werden, ten waere geweest yemant riep: het is den gouverneur.

In den Bos hebben sij noch goede moet om soo haest niet over te geven; den prins doet groote naersticheyt om een eynde te hebben, twelck van beyden sijde veel volcks kost; onderentusschen sal men hier middel soecken om te ontsetten, maer op wat maniere, daertoe sijn mijne oogen te duyster.

Graef Heindrick[5] is noch tusschen Wesel ende de IJssel; hij en kan nochte in hel, nochte in hemel soo wel bij de Nederlanders, Duytschen, als Spangnaerts. Ick bekenne gaerne, dat ick sijne methode niet en verstae. Daer kompt noch keysers[6] secours ende wert het leger in Brabant met nieuwe lichtinge gesterckt tot 12 duysent man. Wt Duytslant wert mij gescreven van den 29 Augusti, dat Frietlant[7] met sijne troupen in Swabenlant is, soo hij niet naer Italien gaet ende dat de saecken daer te neder werden geleyt; sal sonder twijffel die macht gebruyck werden tot wtroyeinge van de luterraenen. Of Vranckrijck hier onder niet sal speelen, sal men sien. Mijn dunck, dat den keyser die reformatie wel hadde mogen achterlaeten.

Hier sijn twee Fransche cavalliers de Malta gepasseert, weten veel te seggen van de toerustinge ter see in Vranckrijck.

Ick doen mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrouwe ende familie, blijvende,

1 De infante, Isabella Clara Eugenia.
2 Jan van der Myle; hij stierf op 23 april 1633 op thuisreis uit Frankrijk te Brussel. Zie het schrijven van Willem van Oldenbarnevelt dd. 23 februari 1633 in deel V.
3 Niet geïdentificeerd.
4 Francisco Lozano.
5 Graaf Hendrik van den Berg.
6 Deze troepen van Ferdinand II stonden onder bevel van Jan van Nassau-Siegen (1583-1638), gesteund door de keizerlijke veldheer Montecuculi; zie over deze laatste: bijlage 5[b].
7 Albrecht von Wallenstein (1583-1634), hertog van Friedland en Mecklenburg, keizerlijk Oostenrijks opperbevelhebber.

Mijn Heer,
UEd. gansch ootmoedigen dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

De Staeten hebben Eyndhoven genomen.
Brussel den 7^en^ September 1629.

In margine schreef Grotius: 7 Sept. 1629. Stoutenburg.

1422. 1629 september 14. Aan Willem de Groot[1].

Etiamnum gratias tibi ago, frater suavissime, quod laborem sumseris hucusque veniendi, ut nos tuo vultu tuisque colloquiis recreares. Deo quoque ago quas debeo, quod te sospitem patriae, incolumen parentibus, conjugi[2], liberis restituerit. Neque minus eo me demereris et tu et pater optimus, quod me ignarum esse non sinitis earum rerum, quae apud vos geruntur, quodque negotia mea vobis cordi esse ostenditis.

Amersfordianae causae exitum[3] exspecto et maxime, qui sint delecti judices; spectat enim ad exemplum. Amico, quem nominas, injunxeram, cum hic esset, literas ad Medium[4] ut curaret per mare scilicet, ipse autem terra misit. Quod ego hinc brevius facere potueram. Sed nihil est incommodi.

Scripseram[5] Wynbergium[6], quem et ipse et Goyerus[7] commendaverant, mihi utroque nomine carum fore, abiisse nunc visurum Galliam; ubi rediisset ostensurum me, quanti apud me ponderis sit ista commendatio. In familiam meam ut eum recipiam, quod ipse petiverat, non ferre res meas. Corvino[8] me bene precari facereque eum suo merito maximi. Vidisse me scripta Amstelodamensis partis utriusque, non tamen examen Amstelodamensis supplicationis exhibita[9], cum princeps ibi esset; desiderare me et hujus scripti lectionem. Aritmandes magistratus recte sentientes, ut quod sentiant opere ostendant: Salemianos[10] praesertim id agere debere, ut amicos parent, nam et ipsorum interesse et forte sero dolituros omissa

1 Gedrukt *Epist.*, p. 819.
2 Alida Graswinckel.
3 Zie n^o^. 1419; zie ook Knuttel, *Pamfl.* n^o^. 3871 en Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 887 v.
4 Johannes Wtenbogaert.
5 Grotius verwart hier, naar het mij voorkomt, twee brieven door hem aan Wtenbogaert geschreven, en wel: 1) een verloren gegane brief, die hij in antwoord op n^o^. 1402 heeft geschreven en waarop n^o^. 1412 weer een antwoord van Wtenbogaert is, en 2) n^o^. 1416. De samenvatting nl. die hij in de volgende regels geeft, doet bijzonder sterk aan brief n^o^. 1416 denken, doch vermeldt ook zaken, die daarin niet genoemd worden.
6 Zie n^o^. 1402, p. 60 n. 3.
7 Zie n^o^. 1402, p. 60 n. 2.
8 Zie n^o^. 1363, p. 4 n. 8 en n^o^. 1376, p. 20 n. 1.
9 Knuttel, *Pamfl.* n^o^. 3814; zie ook n^o^. 1416.
10 Salem is schuilnaam voor Amsterdam; vgl. n^o^. 1416.

tempora sibi et publico consulendi. Oppida Languedocia parere regi. Cum Italia bellum ingruere, ob Mantuam et Montemferratum. Existimare me pastores Carentonienses non se immixturos negotiis ecclesiarum nostrarum, nisi consultis

qui apud regem valent auctoritate, qui et ipsi vellent reperire remedia dissidiis nostris. De fratre regis[1] spem esse concordiae.

Narravi deinde imperium pseudoprophetae Genevensis adorati ibi a nimium credulis[2]. Haec non probari pastoribus Carentoniensibus. Verum esse, quod ipse intellexerat, magnum hic esse gregem *ἀθέων*, ideoque me effugere *λέσχας*. Inde ad Cyrillum[3] veni. Transcripsi verba Arcudii presbyteri Corcyrensis[4] in praefatione ad Poloniae regem[5], in qua conqueritur a Cyrillo Russiam Polonicam turbari injecto Calvinici dogmatis - sic ille more suo loquitur - semine. Scriptum D. Tileni[6] ejus argumenti missum ad ipsum per Polonum, qui nuper eo iverit; si traditum non sit, posse exemplum peti a patre meo. Subsequi historiam disputationis inter Rigovium[7] et Maistresatium[8] ac speciatim *τὸ περὶ τοῦ ταμείου*. Dolere mihi mulctas durare, ac praesertim eos, qui possunt non plus laborare pro libertate captivorum[9]. Exspectare me, quid futurum sit Sylvaducis capta, quem nuntium avide hic ab omnibus bonis Francis exspectari; Trimolii uxorem[10] in religione non labascere; eam sororem esse Bulionii[11]. Postremo salutabam fratres, praesertim captivos. En summam, quantum memoria prosequi valet neque enim exempla literarum ac ne indiculos quidem servare consuevi.

Nihil te rogo praeter illud Schickardianum[12] et siqua alia negotia praesens tibi commendavi. Rogo mittas postremam tabulam obsidionis Sylvaeducis. Comparet enim hic tua illa auctior. Velim etiam habere edicta et *πίναχα* vectigalium maritimorum, quae Convoyen ende Licenten dicimus. Habui olim multa, sed ea forte *ὄιχεται*; quod si sit, aliunde quaerenda erunt et quidem *τὰ μεταγενέστερα*.

Cornelius[13] noster et ingenio et diligentia satis se mihi probat. Mittit ad avum epistolam et aliud laboris sui specimen rogatque, ut primo commodo libros, quibus usus est, accipiat. Cornelia nostra[14] - pro qua aviae sollicitudini gratias ago - valet meliuscule.

Iterum rogo etiam Gabrielis[15] et Salmasii[16] et aliorum causa sciamus, quibus opibus instructus ex Oriente venerit Golius[17]. Novi hinc nihil me scribere, ne mireris; non

1 Gaston, hertog van Orléans.
2 Zie n^{o}. 1416, p. 84 en n. 5 aldaar; ook bij de volgende aantekeningen vergelijke men telkens met n^{o}. 1416.
3 Cyrillus Lukaris; zie n^{o}. 1412, p. 76 n. 4.
4 Petrus Arcudius van Korfu; zie 1416, p. 85 n. 4.
5 Sigismund III, koning van Polen.
6 Zie n^{o}. 1412, p. 77 n. 7; de bewuste Pool is Christoffel van Artischau Arciszewsky; vgl. n^{o}. 1416, p. 85 en n. 2 aldaar.
7 Alexandre Regourd.
8 Jean Mestrezat.
9 De op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; zie III, p. 39 n. 9.
10 Marie de La Tour d'Auvergne; zie III n^{o}. 1289, p. 349 n. 6.
11 Henri, hertog van Bouillon (1555-1625), vicomte de Turenne; hij was in tweede echt gehuwd geweest met Elisabeth van Nassau, dochter van prins Willem van Oranje.
12 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
13 Grotius' oudste zoon.
14 Zijn oudste dochter.
15 Gabriel Sionita; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 6.
16 Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1.
17 Jacobus Golius; zie III n^{o}. 1337, p. 408 n. 9.

enim ut apud vos fervent res, sed diu *ὑφίστανται*. Perendie cardinalis[18] veniet in aulam, quae est Fontibellaquei et cum eo negotia omnia, ut de bello

18 De Richelieu.

Italico, cujus rumor gliscit ingruentibus ex Germania majoribus copiis, de fratre regis, qui in Lotharingiam abiit *φυσᾷ γὰρ οὐ σμικροῖσιν αὐλίσκοις ἔπι*[1].

Legatus Langeracensis[2] jam eo ivit. Itaque priusquam huc revertent, recta Lutetiam ad me aut amicum aliquem literae curandae erunt, ne vagentur. Rogo sciam illa, quae intercepta sunt, in quorum manus pervenerint. Litem nostram de bonis[3] et repetitionem Institutionum juris patrii[4] tibi amicisque omnibus commendo quam possum maxime.

Vale quam jucundissime cum parentibus et amicis.

14 Septembris 1629.

Tuus tui amantissimus frater
H. Grotius.

1423. 1629 september 14. Van W. van Oldenbarnevelt[5].

Mijn Heer,

Ick sij verwondert, dat uEd. met soo een beuseling als het paspoort bekommert is. Ick hebbe hetselfde van de princes[6] geëyst, omdat de paspoorten noch niet sijn toegelaeten ende niet begeerde de ministers daerom met requeste moeylijck te vallen, soodat de gerechticheyt niet betaelt is. Alle, die uEd. sal begeeren, sal ick trachten op die voet te bekommen ende die uEd. voor andere sal belasten, die sullen door van Alphen[7] op de ordinaris voet gesoliciteert werden ende sal hem daermede laeten begaen, soodat uEd. vrijelijck daerin kan handelen.

Ick kan niet verstaen, dat de teologanten van Leuven souden het boeck van den cardinael Berrulle[8] gecensureert hebben, maer wel dat eenen Carmelijt[9] wat gebrabbelt heeft, die daerover gevangen is.

Met Den Bos is het noch soo naer niet. Maer evenwel doen die van de Staeten groot gewelt ende sijn aen de wallen, hebben een mijne doen springen, die tegens haer de operatie gedaen heeft met verlies van vele. De Francoysen betaelen het gelach dapper. Courtaumer[10] is geschoten ende sijn soon gequest. Graef Heindrick

1 Sophocles, *Fragm.* 768 (bij Cicero, *Ad Att.* 2. 16).
2 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, gezant van de Republiek te Parijs.
3 Het proces betreffende Grotius' verbeurdverklaarde goederen. Zie o.a. n^{o}. 1361, p. 2 en n. 1 aldaar.
4 Het manuscript van de *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, dat zich nog in handen van de Staten-Generaal bevond, aan wie het door Willem de Groot gezonden was ter verkrijging van een octrooi; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757 rem. 1.
5 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 4 d. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 447.
6 De infante, Isabella Clara Eugenia.
7 Kors (Christiaan) Jansz. van Alphen; vgl. III n^{o}. 1158, p. 148 en n. 3 aldaar.
8 Pierre de Bérulle (1575-2 oktober 1629); hielp bij de vestiging der ongeschoeide carmelitessen in Frankrijk en stichtte de congregatie van de Oratorianen; hij werd in 1627 kardinaal gecreëerd en speelde ook in de politiek een rol, die hem in conflict bracht met De Richelieu. Met het boek wordt waarschijnlijk bedoeld zijn voornaamste werk: *Discours de l'état et de la grandeur de Jésus, par l'union ineffable de la divinité avec l'humanité, et de la dépendance et servitude quy lui est due et à sa très sainte mère en suite de cet estat admirable*. Paris 1623 en het onvoltooide vervolg hierop: *Vie de Jésus*, Paris 1629.
9 Niet geïdentificeerd.
10 Luitenant-kolonel-generaal Jean Antoine de St. Simon, baron van Courtomer; zie Ten Raa-de Bas, *Het Staatsche Leger* III, p. 187, 2 n. 1 en *ibid.*, p. 267 d 2.

van den Berch[1] gaet nochal langsaem voort tot het ontset, twelck sijne renommee verargert. Graef Jan van Nassau[2] blijft op de passage van de IJssel, alwaer hij hem versterckt. Van de vrede sal niet vallen vooraleer de waepenen weder in rust sijn, welcken tijt met patientie moet verwacht werden.

Men heeft in Hollant gestroyt, dat ick tot Amersfort gecommandeert hadde ende daernaer in den Hage bij mijn vrienden was geweest, int wederkeeren naer de Velue gevangen tot Wtrecht ende soude neffens de borgemeesters van Amersfort[3] geëxecuteert werden, omdat sij met mij correspondentie hadde gehouden. Nu sal ick het weder grootelijcks te lijden hebben, alsoo eenen Jan Schouten[4], notaris tot Rotterdam, catolijck, gevangen is, die verscheyden mael met mij gegeten heeft als sijnde neef van van Alphen ende mede wel eenige discoursen gehad, die ick bevinde niet gehouden te sijn om aen de Staeten te waerschouwen. Desen Schouten heeft aen van Alphen gescreven ende is den brief door de bode aen de magistraet gebracht, die hem daerover hebben doen vangen ende alrede 2 ofte 3 mael aen de pley doen binden, strengelijck gegeselt ende, soo men seyt, alles bekent heeft, dat de Heeren van hem hebben willen weten, maer wat het is, wete ick noch niet. Het schijnt, dat in dese werrelt geen rust te houden is. Soo desen persoon misdaen heeft, ick soude wel derven verclaeren, dat hij het wt puren ijver van religie gedaen heeft, want ick wel weet, dat hij niet een stuver genoten nochte geëyst heeft.

Ick verlange te weten, ofte Botru[5] wel met den cardinael[6] is, alsmede wat men oordeelt van Meusniers[7] diensten in absentie van Baugy[8].

Aengaende het opgescrift van de brieven aen mij is even gelijck; dan souden tot Parijs meerder curiositeyt onderworpen sijn, soo die directelijck aen mij houden, maer alhier is geen moeyte te verwachten.

Int scrijven wert mij geseyt, dat voor seecker Den Bos met accord is in de Staeten handen, souden vandaech ofte gisteren daerin gekommen sijn. Soo dat waer is, moeten goede conditiën bedongen hebben. God geve, dat wij hierdoor een goede vrede mogen bekommen, want de oorlogen niet als seer groote miseriën medebrengen.

Ick blijve naer mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie,

Mijn Heer,

UEd. gansch ootmoedigen dienaer,

W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel den 14^{en} September 1629.

Van Schouten verneme ick, dat soude bekent hebben, dat hij aen van Alphen gescreven hadde eenige middelen om Den Bos te ontsetten. Mene op heden geëxecuteert is. De catolijcken moeten het cruys nu geweldich draegen. Het sal de

1 Hendrik, graaf van den Berg, heer van Stevensweerd; zie over hem III n^{o}. 1165, 156 n. 8.
2 Jan van Nassau-Siegen (1583-1638).
3 Willem van Dam en Pieter de Goyer; zie n^{o}. 1419, p. 89 en n. 4 aldaar.
4 Jan Leendertsz. Schouten, hij was sedert 1609 notaris en procureur te Rotterdam.
5 Guillaume Bautru; zie n^{o}. 1421, p. 93 n. 7.
6 De Richelieu.
7 Zie n^{o}. 1421 en III n^{o}. 1150, p. 132 en n. 1 aldaar.
8 Nicolas de Baugy, Frans gezant in Den Haag.

remonstranten wat doen rusten. Men sal nu sien, wat de prins met de authoriteyt, die hij

behoorde gewonnen te hebben, doen sal voor de onschuldigen ende voornementlijck voor uEd. ende mij(?).

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot J^{ct}.
In dorso schreef Grotius: 4 Sept. 1629. Stoutenburgh.

1424. 1629 september 16. Van G.J. Vossius[1].

Summe et clarissime vir.

Cum superiori hebdomade Hagam excurrissem, non sine magno dolore intellexi ex fratria tua[2] te in gravissimam febrim incidisse; sed cum gaudio ex eadem didici malum hoc remisisse multum eoque prioris valetudinis spem optimam affulgere. Hagam tum ieram ad medicum regium[3] ob tristem casum, qui familiam meam adflixerat. Cantabrigia enim ad me perscriptum erat, quomodo filius Ioannes[4] eodem die, quo ingressus esset collegium Iesu, catarrho in oculos incidente plane luminibus fuerit orbatus. In aestu illo - quem scis hoc anno multo maximum fuisse - veredariorum more Cantabrigia Londinum, Londino iterum Cantabrigiam inter paucas horas ierat, fiducia virium, quamquam nec caelo illi assuetus nec equitationi assiduae. Et hoc diebus multis durarat, praesertim cum in eo esset, ut sociis collegii eius benignitate regia adscriberetur. Gaudebam ob honorem mihi meisque ab optimo rege[5] habitum. Sed nullum est hominibus proprium ac perpetuum bonum. Nam vix literas acceperam, quibus de beneficentia eram regia edoctus, cum certior reddor de tristi illo ac misero infortunio. Quamquam nunc non mediocriter sim relevatus literis mercatoris Londinensis, per quem collybo soleo pecunias filio procurare. Perscribit ille, ut iam filius apochae subscripserit et versuum aliquot epistolium addiderit, unde intelligat, iam restitui visum coepisse et spem bonam esse recuperandi visum priorem, modo bonorum medicorum consiliis uti pergat. Oro Deum, ut misereri et mei et filii velit. Sin numini visum affligere nos, rogo eum, ut nobis patientiam inspiret.

Ante hebdomades tres, quatuor, adfuit mihi nobilis Polonus nomine Artesioskii[6], quasi carduum altilem dicas. Veniebat is e Galliis multoque in laudem tuam praedicabat ac propediem fore promittebat, ut intelligam te honorifice a rege suo[7] in Poloniam evocari. Equidem ob honorem habitum gratulabor. Sed quanto melius

1 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n^{o}. 1442.
2 Alida Graswinckel, Willems vrouw; Willem was kort geleden teruggekeerd van een bezoek aan zijn broer te Parijs; zie aan het eind van deze brief en verder o.a. n^{o}. 1422 aanhef.
3 Daar de koning van Bohemen, Frederik V van de Palts, dit jaar in Den Haag verbleef, is het mogelijk, dat diens lijfarts bedoeld is; wie als zodanig fungeerde, heb ik echter niet gevonden.
4 Zie n^{o}. 1418, p. 87 n. 5.
5 Karel I van Engeland.
6 Christoffel van Artischau Arciszewsky (1592-1656), kwam zich in 1624 in de Nederlanden vestigen, waar hij de krijgswetenschappen en de vestingbouw bestudeerde. Hij diende onder Maurits en Frederik Hendrik en nam in 1628 deel aan het beleg van La Rochelle en in 1629 aan dat van 's Hertogenbosch. Eind 1629 vertrok hij in dienst van de West-Indische Compagnie naar Brazilië.
7 Sigismund III.

te vivere apud Batavos quam Sarmatas! Et spero me tam felicem fore, ut id videam. Paullatim enim desolvet animorum tempestas illa, quae te

longe adeo a finibus patriae arcet. Multumque eodem conferet principis Aurasionensis felicitas bellica et, quod undique satis perspicere sit, tot dura, quae pertulisti, non potuisse ex animo tuo excutere patriae amorem. Vel nuperum illud scriptum de Grollae obsidione[1] satis illud evincit. Equidem non excurram in laudem eius operis. Tantum dicam hanc mentem tuam fuisse admodum laudatam etiam ab iis, quos non optime tibi velle et semper existimavi et nunc etiam persuasum habeo. O si animus quoque tibi sit victuris chartis tradere obsidionem ac victoriam Silvaeducensem! Multum inde honoris accesserit, non patriae modo, et principi optimo, patriae parenti, sed etiam tibi. Scis nihil habuisse hostem loco illo munitius, sive naturam, sive artem spectes. Praeerat dux veteranus[2] cum milite exercitatissimo. Nihil civibus ipsis animosius, quos vehementius etiam inflammabant ad urbis defensionem tot sacerdotum et monachorum centuriae, quorum nemo non Martos animos gessit. Commune itaque iudicium est hac urbe devicta nullum deinceps locum inexpugnabilem dici posse. In hoc argumento tam grato omnibus nostrarum partium, tam admirando hostibus ipsis, longe optime se occupet ingenium et industria tua, quantum ego iudicare possum.

Haec scribere volui eunte ad vos Arnoldo Beaumontio[3], magni et viri et amici tui filio optimo mihique longe carissimo ob modestiam et caeteras virtutes. Optime enim novi cum aliunde, tum imprimis ex eo, quod semestri toto mecum vixerit. Eum ego non commendabo tibi, quia scio et a se et tanto patre fore commendatissimum. Salutem multam a me et mea[4] dices lectissimae et cordatissimae conjugi tuae et liberis, fratri etiam Guilielmo, si is adhuc apud vos agit, de quo ambigo. Nam fuit, qui iam eum redisse ad nos arbitraretur. Sed id si esset, puto, vel excurrisset ad nos, vel aliquid literularum a te misisset. Salutabis quoque tum Tilenum[5] et Rigaltium[6], tum imprimis Salmasium[7], cui illud significes oro avide a Lamerio[8] exspectari notas eius in Florum[9]. Nihil enim est, quod moretur novam Flori editionem cum omnium notis, quam quod necdum castigationes illas Lamerio promissas, cum nuper Parisiis foret, transmiserit. Quare summo illi viro aurem vellere necesse erit.

Plura non possum ob tabellarii festinationem. Middelburgum enim has literas misi ad Beaumontium, quod eum sine meis ad te literis venire nollem. Tanta autem festinatione scripsi, ut metuam, ne manum legentis assequi possis.

Lugduni Bat. MDCXXIX.XVI Sept.

Tuus aeternum

Ger. Jo. Vossius.

Adres: Amplissimo et clarissimo viro Hugoni Grotio. Lutetiam Parisiorum.

In dorso schreef Grotius: 16 Sept. 1629 Vossius.

1 Zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 712.
2 Grobbendonck; zie n°. 1403, p. 63 n. 4.
3 Aarnoud, oudste zoon van Simon van Beaumont.
4 Elisabeth Junius.
5 Daniel Tilenus; zie III, p. 34 n. 5.
6 Nic. Rigault; zie III n°. 1189, p. 188 n. 2.
7 Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1.
8 De Leidse uitgever Jean le Maire.
9 Zie over Salmasius' Florus editie n°. 1443, p. 123 n. 2.

1425. 1629 september 21. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Ick meen uE. nu weder t'huis sal sijn gecomen, daerom sende ick uE. desen brieff, off misschien uE. geraden mocht vinden denselve te bestellen. Soo niet, sal het genoech sijn, dat uE. doe verstaen, dat ick hier alles gedaen heb, dat mijn mogelijck is geweest voor Sijn Excellenties reputatie ende oock d'eerste ben geweest, die te Parijs ruchtbaer heb gemaeckt het veroveren van 's Hertogenbosch geleden nu ses dagen[2], alsoo ick de tijdinge van goeder handt had ontfangen.

Wat aengaet de occurrentiën alhier, daervan heb ick d'Heer van der Mylen[3], die geduirende uE. absentie in sijne communicatie is gesuccedeert, ten deele oock aen mijn broeder de Groot doen weten ende sal wederom als het uE. gelieft onse correspondentie hervatten. Mijn huisvrouw ende kinderen doen haere gebiedenisse ende recommenderen uE. het proces[4], opdat wij eens mogen weten wat hij (sic) te doen hebben.

Den 21 September 1629.

UE. dienstwillige broeder

H. de Groot

Adres: Mijn heer, Mijnheer Reigersberg
Raedt van den Hoogen Raide in Hollant
In 's Gravenhage.
In dorso schreef Grotius(?)*:* den 21 Sept. 1628 (sic).

1426. 1629 september 21. Van W. van Oldenbarnevelt[5].

Mijn Heer,

Ick vreese, dat Meusniers[6] officie niet langer sal duren als totdat Botru[7] gekommen is. De wispeltuyricheyt van mijn neef[8] mishaecht mij ten hoochsten, doch ick hoope, dat de jaeren hem meerder verstant sullen medebrengen.

Wt mijne leste sal uEd. verstaen hebben het overgaen van Den Bos. De capitulatiën hebbe ick tot noch toe niet gesien, dan seyt men te sijn op de voet van die van Breda. Den prins, die nu victorieus is, sal mogelijck met sijn fortuyn tevreden sijn ende den trefves soecken te vorderen, waertoe ick meine de Staeten genoech gesint sijn ende alhier is men daer niet tegens, soodat men vast besich is om te raemen den voet, dewijle ick geloove, dat die van Gelderlant, Overijssel ende Utrecht

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK. H 12 l. Eigenh. oorspr.
2 In margine heeft Grotius toegevoegd: 'dat is op Sondagh sijnde den 16e'.
3 Cornelis van der Myle.
4 Het proces inzake de verbeurdverklaarde goederen, waarvan in de brieven aan Nicolaes van Reigersberch en Willem de Groot meer dan eens sprake is.
5 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK. A 4 e. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 450.
6 Zie III, p. 132 n. 1; zie ook nos. 1421 en 1423.
7 Zie no. 1421, p. 93 n. 7.
8 Zie no. 1421, p. 94 n. 2.

de passage van de IJssel sullen willen te niet hebben, waerop dan noch advys wt Spangniën sal moeten verwacht werden. Maer soo men die wil maecken op den ouden voet, mits yder behoudende tgeene hij heeft, sal cort afloopen. De Staeten

den Bos in verseeckeringe siende hebben haere resolutie overgesonden met excuse, dat de emotiën in de Velue de saemenkompste belet heeft van de provinciën, excusen, die ick lange te vooren gespelt hebbe, doch God gunne ons eene bestandige vrede.

Ick sij in twijffel, of ick haere Hoocheyt[1] wil moeijelijck vallen om te versoecken, dat ick soude de goederen genieten mogen, die mijn vaeder saliger mij bij testament hadde toegevoecht, want yet anders te begeeren soude niet te pyne waert sijn om soo een groote princes te employeren, hoewel ick gelove, dat het sal afgeslaegen werden; evenwel soude ick gaerne sien, wat de prins voor mij sal willen tewege brengen. Ick bidde uEd. dienstelijck mij hierop sijn advis te willen scrijven ende op wat manier het gevoechgelijckste soude wesen.

Ick en bekomme geene brieven wt Hollant. Het schijnt, dat een ygelijck meent coupabel te sijn aen tgeene Schouten[2] gedaen heeft; soo groot is dapprehentie in de menschen. Voorwaer mijn dunck, dat sulcke luyden meer schijn als daet hebben van verstant.

Onderentusschen alle dese handelingen wert hier verwacht graef Heyndrick van den Berge[3] om de reste van Brabant met sijn leger te bewaeren. Het is veel, kan Vranckrijck over al sijn vlogelen spreyden, is een teecken van groote macht ende dat vals moet sijn, dat het soo wtgeput is. Ick bemercke wt de brieven van Bottelier[4] aen Meusnier, dat in Vranckrijck gearbeyt wert om den trefves te beletten. UEd. gelieve mij tadviseren, ofte het met fondement de onse soude konnen daertoe brengen, want sonder extraordinaris assistentie gelove ick niet, dat het soude konnen geschieden. Ick meyne het meest aen de direxie van de prins sal houden, die in voortijden niet veel op de belofte ofte directie van Vranckrijck plach te staen, maer dat men sijn selven behoorde te helpen. Is hij noch van die opinie, soo sullen die van Vranckrijck weynich opereren. Ick houde het oock het seeckerste voor ons lant met haere winst tevreeden te sijn, alsoo het voorseecker is, dat de oorloch continuerende de Duytsche lige haer met den koning van Spangniën soude voegen, twelck ick houde het machtichste lichaem, dat nu op de been is ende dat best soude konnen dueren. De quaede geruchten, sonder noch verseeckert te sijn van het overgaen van den Bos, hebben onsen cardinael[5] voor eenige daegen doen vertrecken twee mijlen buyten de stad op een Huys van Haere Hoocheyt, Tervuren genaemt, doch is op eergisteren weder in de stad gekommen. De gemeente is seer op hem gebeten, wijten hem alles, maer ick gelove tonrecht. Evenwel verstaet hij de regeeringe van dese landen niet ende heeft hem laeten verleyden door personen, die een plasdanck soecken te haelen met te doen geloven in Hispangniën, dat dese landen machtiger sijn als wel in de waerheyt is. Ick movere weder in questie van den trefves, alsoo mij die int hooft lecht, te weten, ofte die sal konnen gesloten werden sonder overstaen van de ambassadeurs der koningen[6], die over de voorgaende gestaen hebben.

Int scrijven wert mij geseyt, dat een extraordinaris courier wt Spaengnien is aengekommen; soude last brengen tot vertreck van den cardinael, twelck hem best

1 De infante, Isabella Clara Eugenia.

2 Zie n^{o}. 1423, p. 98 n. 4.

3 Zie over graaf Hendrik van den Berg III n^{o}. 1165, p. 156 n. 8.

4 Wellicht Claude le Bouthillier de Chavigny$^{\text{aant.}}$; zie III n^{o}. 1357, p. 442 n. 12.

5 Alfonso de la Cueva; zie III, p. 31 n. 11.

6 Nl. van Frankrijk en Engeland.

is, want evenwel geweten sijnde in Spangniën van de disreputatie, die hij sijnen meester met vluchten heeft aengedaen, soude evenwel niet hebben konnen blijven.

Ick eyndige met mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie, blijvende,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedichsten dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel den 21en September 1629.

Adres: A monsieur monsieur de Groot Jt.

In dorso schreef Grotius: 21 Sept. 1629. Stoutenburg.

1427. 1629 september 25. Van C. le Beauclerc[1].

Quas tibi gratias agere debeam nescio, vir eruditissime et mihi charissime. Caluit in me ultra vires meas animus ad laetitiam videns in epistola tua, quanta me vis benevolentia complecti rogando me aliquem meorum ducem habeant comites Hohenloii[2]. Non in me tanta vanitas est, ut tanto me honore dignum existimem. Nec tamen recusavi et obtuli quicquid pro tenui facultate mea facere possum non ignorans, quid illorum antiquissimae nobilitati et virtutibus et tuae praesertim commendationi debetur. Sed cum muneribus privatim et publice gerendis aetas mea provecta me reddat invalidum ideoque prorsus inutilis efficiar, alios invenerunt aptiores ad hoc munus implendum.

Optatum et paulo citius quam speratum successum deditionis Sylvae Ducis mihi nuncias, ingentes gratias referre debemus Deo Optimo Maximo et suppliciter illum orare, ut Respublica vestra, quae solis virtutis nixa radicibus ad tantum potentiae robur invaluit, talia semper faciat nec unquam in bellicis rebus aut animus eius aut fortuna lassetur, dummodo memor sit beneficiorum, quae a regibus nostris in eam collata sunt. Quod Leodienses opem eorum implorant, res magni ponderis est et existimo non esse contemnendos.

Vale, vir doctissime, et me tibi promptum, devotum et fidelem in aevum omne mansurum firmiter crede.

De Fontepulchraeaquae XXVa Septembris 1629.

Tuus observantissimus
Le Beauclerc.

1 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Eigenh. oorspr. De schrijver is Charles le Beauclerc, over wie III no. 1235, p. 260 n. 8. Grotius noemt hem in een brief van 9 februari 1624 aan Nicolaes van Reigersberch ‘mijnen goeden vrundt’; zie II, p. 338 (no. 880). Zie ook no. 1432 in fine.

2 Ludwig Kraft en Wolfgang Otto; vgl. no. 1388, p. 41.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius en son logis au fauxbourg S^{t} Germain.

1428. 1629 september 26. Van B. Aubéry du Maurier[3].

Monsieur,
Mon absence de ce lieu, ayant sejourné quelques semaynes au Maurier, et à mon retour icy quelque indisposition m'estant survenue le cours de nostre correspondance a eu quelque interruption, mais non celuy de mon affection et souvenir,

3 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 1886. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n^{o}. 1430.

qui n'en peuvent souffrir. Maintenant qu'il a pleu à Dieu me restablir en meilleur estat, je commence à jouir de ma santé par me ramentevoir à vous et vous reconfirmer l'asseurance de mon service. Comme aussy à vous faire mes vrayes conjouissances des prosperitéz de vostre patrie, qui aura faict deux merveilleux coups en cinq moys, s'il est vray comme le bruict nous l'apprend, que la surprise de Wezel ait esté suivie de la capitulacion de Bosleduc, que l'on nous marque du 14^{e} de ce moys. Il passera beaucoup d'eau sous le pont que les Espagnolz ont faict sur l'Issel, avant qu'ilz ayent reparé ces deux grandes breches, qui monstrent que le conseil d'Espagne, reputé si parfaict, n'a pas commis un mediocre erreur d'avoir deplacé le marquis Spinola[1] de ces quartiers là, son absence n'ayant guères tardé à s'y faire appercevoir. Mais il faut souhaiter que telles pensées viennent tousiours aux ennemis de la bonne Chrestienté. Je ne doute pas que ces victoires n'ayent cousté bien cher, mais aussy elles jettent les estatz bien avant dans les entrailles de leur ennemy, et l'ont chassé des leur. Cela devra aussy grandement authoriser Son Excellence, monstrant combien de trophées estoient cachéz en sa personne, qui viennent maintenant à escloire à la confusion des meschans et, comme j'espère, à la consolation et au restablissement des gens de bien. Si vous avez autant de la capitulacion de Bosleduc, je vous supply m'en faire part; si l'exercice de la religion catholique leur a esté accordée, cela ouvrira les oreilles à beaucoup d'autres villes qui ne sont Espagnoles que par force. Mais aussy ceux de la mesme profession des Provinces Unies pretendront le mesme par leur obéissance, que les autres auront obtenu par leur résistance et, comme vous scavez, il eschet beaucoup de considérations là-dessus. Pour nostre paix il semble que l'on ait envie de la rendre durable, mais qu'au mesme temps il s'excite des démangaisons es peuples par appréhention de nouvelles charges. Il est bien malaisé que la mer d'un si grand estat soit sans quelque agitation.

Touchant Orange[2] il semble qu'il dort, mais je ne scay si c'est d'un bon sommeil; tousiours paroist-il que l'on a mis de l'eau dans ce vin, à quoy auront bien aydé les prospéritez de Son Excellence.

Il ne me reste qu'à saluer humblement vos bonnes graces et de tous les vostres, comme font tous les miens, et à vous protester que je suis pour toute ma vie, Monsieur,

Vostre bien humble et plus affectionné amy et serviteur

Du Maurier.

J'ay nouvelles de mon filz[3], duquel on me rend, grâces à Dieu, fort bon témoignage et celuy particulièrement Monsieur Wytz[4], que j'estime infiniment.

De la Fontayne d'Angé, ce 26^{e} Sep^{bre}. 1629.

1 Ambrosio Spinola, Spaans bevelhebber in de Nederlanden, was in 1627 naar Spanje teruggekeerd.

2 Zie inzake de intrigues van Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg, gouverneur van het prinsdom Orange Dr. B.H.M. Vlekke, *Intrigues rondom het prinsdom Oranje* in *Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome*. Tweede Reeks. Deel IX. 's Gravenhage 1939.

3 Maximilien; zie n^{o}. 1389, p. 42 n. 2.

4 Jacob Wyts; zie over hem III n^{o}. 1106, p. 80 n. 11.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius à Paris.
In dorso schreef Grotius: 26 Sept. 1629. Du Maurier.

1429. 1629 september 28. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

Ick ende vele, jae selver de vrinden van de princes[2], moeten met uEd. bekennen, dat sij een saelich leven leyt ende dat niet als goetheyt bij haer is. De tegenspoet, die sij hier met gedult lijt, sal haer ontwijffelijck in den hemel dubbel vergelt werden. Sij heeft lange gearbeyt ende doet noch haer beste om haere gemeente vrede te geven. Soo de onse met geen valscheyt ommegaen, soo meene ick, dat het gedaen is, want alles, wat sij begeeren, haer geconsenteert wert ende sooveel ick kan bemercken, soo is de prins[3] daertoe genegen.

De gedeputeerde sijn tot Rosendael[4], sal alleen resteren om commissarissen te nomineren en vorders te sluyten, maer ick blijve noch in die scrupul, of het kan geschieden sonder overstaen van de koningen[5], die haer met den voorgaenden trefves gemoeyt hebben. Soo jae, sal haest gedaen sijn, versoecke derhalven andermael dienstelijck op uEd. mij de bequaemste voet te geven met den eersten, om de princes voor mij te employeren. Ick geve weynich daerom, ofte sij het afslaen, als ick maer met goet fondement kan doen versoecken.

Aengaende dat mijnen naem soude mogen gespelt werden wt de confessie van Schouten[6], daer geve ick mede niet om, alsoo ydereen behoort te weten, dat ick tenminsten sooveel schuldich ben te doen voor diegeen, die mij de kost geven, om te hooren eenige propositiën, die gedaen werden, hoewel de sijne aengaende den Briel[7] sonder eenich fondement was, ende om de waerheyt te seggen, meer discoursgewijs als om yet wt te rechten. Ick houde hem voor onnosel ende alles dat hij gedaen heeft is wt ijver van religie, sonder eenich baet. Hij is van die onnosele, die het gelach sal moeten betaelen ende dunck mij mijne vrienden niet behoorde te last geleyt werden, als hem tenminste niet kennende. Ick hope, dat de Goyer ende van Dam[8] haere vrienden niet sullen te geval schult bekennen, daer geen en is, ende sullen de gevangen geen cleynen vijant verloren hebben door de doot van Ducq[9]. God gave, dat de regierders tot dienste van ons lant ende soo het uEd. aengenaem is, deselve met die plaetse versagen, maer mogelijck, dat God haer in alles niet sal willen voordelijck wesen.

Ick kan tot noch toe niet bevroeden, hoe de pais in Italiën soude konnen gevonden werden, soolange den koninck van Vranckrijck sijne waepenen aldaer wil houden. Den brief voor mons[r] de Thou[10] hebbe ick doen leveren dynsdach verleden aen den weert, alwaer hij maer even ingekommen was. Om bijeen te crijgen tgeene dit jaer gepasseert is, hebbe ick drie verscheyde personen gebeden, die mij belooft hebben haer beste te doen. Daer is een persoon tot Bergen in Henegou

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK. A 4 f. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 452.
2 De infante, Isabella Clara Eugenia.
3 Frederik Hendrik.
4 Zie Wagenaar, *Vad. Hist.* XI, p. 106 vv.
5 Nl. van Frankrijk en Engeland.
6 Zie n[o]. 1423, p. 98 en n. 4 aldaar.
7 Zie n[o]. 1404, p. 65 en n. 4 aldaar.
8 Zie n[o]. 1419, p. 89 en n. 4 aldaar.
9 De raadpensionaris Anthonie Duyck was op 13 september overleden.
10 Een der drie zoons van de in 1617 overleden historicus Jacques Auguste de Thou; zie n[o]. 1361, p. 2 n. 8.

gevangen, die men opleyt dat soude naergemaeckt hebben de onderteeckeninge van de principaelste ministers van Vranckrijck, wert van den koninck door een exempt der gardes begeert om daer te brengen, twelck hem sal geconsenteert werden; seggen dat eenige groote daeraen vast sijn.

Grobbendoncq[1] is hier wel onthaelt, hoewel sommige hem de schult geven van het gebreck van poeijer seggende niet meer geëyscht te hebben, twelck de eenige oorsaeck is van het haestich verlies van de stad, jae mogelijck soude het de prins in de winter daer niet konnen houden hebben. Onsen cardinael[2] prepareert hem vast tot de reyse, ick meyne niet weder gehaelt sal werden.

Ick coniurere uEd., soo die mij bequaem vint tot sijnen dienst, niet te spaeren, want ick niet meer wensche als met eenige daet mijne genegentheyt te betoonen.

Hierop eyndige ick, uEd. saemt mejoffrou uEd. huysvrou ende familie bevelende in Godes heylige protextie, blijvende onveranderlijck

Mijn Heer,

UEd. onderdanichste dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 28^{en} Septembr. 1629.

Den bode, die van daege wt Hollant komt, brengt mede, dat seer groote apparaten gemaeckt werden voor het leger voor den Bos; dat gisteren mosten daer wesen 4 duysent wagens ende carren, twelck dan voorseecker op Brabant gelden sal. Mijn dunckt het selfde onbehoorlijck, dewijle men soo verre met het accord gekommen is. Tis wonder, dat Botru[3] soo lange wacht om hier te kommen.

In dorso schreef Grotius: 28 Sept. 1629. Stoutenburg.

1430. 1629 september 30. Aan B. Aubéry du Maurier[4].

Ad publica gaudia patriae meae, quae pessime ibi habitus nunquam tamen a me aliena duxi, accedit, quod te, vir amplissime, et recte valentem et nostri memorem reperio. Det Deus, ut brevis illa intercisio melioris valetudinis subsidium sit restitutae in posterum, quod solet evenire tuis similibus, qui etiam malis bene uti norunt.

De his, quae hic geruntur, scribendi meae et legendi tuae operae ut parcam, facit Marbaldus[5], affinis tuus, vir et aliarum et istarum rerum callentissimus, cujus ego amicitiam et colloquia facio plurimi. Ad nostra ut veniam, sane et felicitatis argumentum magnum est Vesalia, et prudentiae, fortitudinis et constantiae singularis capta Silva ducis; quae singula, quanto magis cuncta, magnam auctoritatem ducibus conciliant. Neque dubitandum est, quin si ea uti velit princeps, facile compositurus sit, quicquid est fluctuum. An velit, quousque, quomodo, id vero is novit, qui corda et scrutatur et regit, praecipue virorum principum. Nos quidem tam dura passi,

1 Zie n^{o}. 1403, p. 63 n. 4.

2 Alfonso de la Cueva; zie III, p. 31 n. 11. Zie ook n^{o}. 1426 in fine.

3 Guillaume Bautru; zie n^{o}. 1421, p. 93 n. 7.

4 Gedrukt *Epist.*, p. 84; *Ep. ad Gallos*, p. 194. Antw. op n^{o}. 1428.

5 Pierre Marbault; zie II, p. 60 n. 4.

quicquid restat adversi bono animo devorabimus neque vel hilum cedemus illis, qui nobis nihil tale merentibus tam proterve insultarunt

.....[1] qui viro multum sibi dissimili successerat, opima spolia ferens ejus, cui necem consciverat, abiit rationem actarum hic rerum apud communem judicem redditurus. Utinam illi Bellimontius[2] surrogetur.

Silvae ducis manere virginibus monasticis permissum. Exeunt monachi et sacerdotes et sua sacra secum ferunt. Libertas conscientiae intra urbem, exercendae religionis extra moenia, ut in aliis Brabantiae locis. Ut per hanc urbem Brabantia jus suffragii in foederatorum conventu adipisceretur, tentatum quidem, sed adhuc impetratum non est. Et sane alia est ratio urbium Marte captarum, alia earum, quae sponte se addunt foederi, quibus nostri et jus suffragii et liberum religionis publicae arbitrium ni darent, partim iniqui, partim imprudentes merito censerentur. Sed curas has relinquamus iis, quibus res ista commissa est. De .....[3] tecum judico dormire negotium, sed ita tamen, ut inde etiamnum minae intendantur .....[4] ni omnia velit, quae volunt *οἱ ἐνταῦθα κρατοῦντες* consilio apud generosos animos periculoso.

Vale, vir amplissime, cum nobilissima matrona[5] et pulcherrima liberorum cohorte; quod mecum precantur mea meique.

Pridie calendas Octobris, 1629.

1431. 1629 oktober 1. Van H. Meiling[6].

Pax Christi.

Cum ad instantiam filii[7] in animum meum induxeram ad te, mi clarissime vir et in fide probatissime frater, meas literas dare, erubescebam et subverebar, ne parum frontis habere viderer, quod ignotus de facie T.A. istis onerarem. Sed ab hisce scrupulis liberabar, quamprimum literarum recordarer, quas olim T.A. ad Fredericum de Sande, p.m.[8] et ille Arnhemiae, ubi tunc verbi divini ministrum agebam, mihi communicare solebat. Literae illae ut redolebant veram et meram pietatem sic piabus animabus instar meri mireque etiam placebant animumque tuum erga veritatem eiusque amantes luce meridiana clarius ostendebant. Cuius speculum pellucidissimum sunt et libri tui cum pro Deitate et honore I. Christi Salvatoris, tum pro pietate magistratus nostri, adversus modernos Arrianos, haereticos et calumniatores in lucem a te editi atque emissi[9]. Excusso itaque per haec timore cum pudore, qui etiam viro egeno, ut proverbium fert, sunt inutiles,

1 De naam van Anthonie Duyck is weggelaten, die, zij het onder een andere titel en met beperkter bevoegdheid, de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt was opgevolgd; hij was op 13 september overleden.
2 Simon van Beaumont.
3 Aan te vullen: Arausione; vgl. n°. 1428 in fine.
4 Hier zal de naam van de gouverneur van Orange, Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg, zijn weggelaten.
5 Renée de Jaucourt de Villarnould.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Eigenh. oorspr. De schrijver was van 1610 tot 1616 predikant te Arnhem. In 1618 heeft hij in verband met de troebelen ontslag genomen.
7 Niet nader geïdentificeerd.
8 De jurist Frederik van den Sande, ± 1577 te Arnhem geboren en in 1617 overleden. Hij was burgemeester van Arnhem en sedert 1609 raad en momboir bij het Hof van Gelderland; zie over hem ook III n°. 1156, p. 143 n. 4. Zie voor de brief van Grotius aan Van den Sande n°. 312 (I, pp. 291 vv.).
9 Meiling doelt hier o.a. op Grotius' *Ordinum Hollandiae pietas ab Calumniis vindicata*, Leiden 1613; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 817.

has qualescunque ad T.A. per filium transmitto. Rogoque cum iis etiam atque etiam, ut digneris illi gratificari in sua petitione, qua petit, ut in terra incognita, magistro in arte medicinali exercitato T.A. probato cognitoque possit commendari. Hactenus sese Haghaecomitis in illa professione etiam exercuit et, ut queat ulteriorem faelicioremque in ea progressum habere, Galliam nunc petiit.

Nova quae hic sunt gesta cummunicabit oretenus melius, quam calamus meus. Itaque ab istis supersedeo et abstineo. Operam et diligentiam, si A.T. aliquam circa commendationem petitam in filii commodum et promotionem ostenderit, compensare omni occasione omnique tempore ero maneboque paratissimus; praesertim precibus meis ad Christum pro te ob faelicissimum laetissimumque tuum reditum in patriam nostram.

Vale diu, Deo, Reipublicaeque nostrae, mi domine clarissime et in fide probatissime frater. Raptim ex Borculoo. Ao. 1629. 1. 8bris.

V.A. corpore et animo addictissimus
Henricus Meilingius

Onder aan de brief met andere hand: Celeberrimo et probatissimo viro D. Hug. Grotio Iu. Doctori Parisiis.

1432. 1629 oktober 5. Aan Willem de Groot[1].

Nimium tu benignus es, mi frater, qui acceptum beneficium in materiam gratias agendi vertas. Petrum[2] jam spero collocaveritis. Pro cura Diderici[3] avo aviaeque plurimum debeo et scio, quantum valeat talis parentis domestica institutio: saepe enim mihi liberorum meorum aetas illos annos in memoriam revocat. Videte modo, ne ibi indulgentius habeatur idque nobis postea negotium facessat revocandi eum ad severiorem regulam ac ne intermissio quotidiana studiorum ac praecipue confabulationum Latinarum tardos faciat progressus.

Pro commentario Silvaeducensi gratias tibi patrique habeo. Tabulam exactam spero me tua cura habiturum; ut simile exemplum habeat, interpellat me quotidie Mousterius[4] pictor, quem nosti. S. Hugonides[5] suscipit historiam istam; quid praestiturus sit, nescio. Certe argumenti cognitione exacta alios omnes superare poterit. Neque nunc omnes principes tales sunt, qui Lysippi et Apellis opera ab aliis internoscant.

Losecatio[6] gratulor et accipio omen redeuntis ad nos fortunae. Hollandis nostris prudentiam in eligendo chorago, principi in eo, quod restat belli successus

1 Gedrukt *Epist.*, p. 820.

2 Pieter, Grotius' tweede zoon; zie n^{o}. 1377, p. 21 n. 7.

3 Diderik, de jongste zoon; zie n^{o}. 1377, p. 21 n. 8.

4 Daniel Dumoustier; zie III n^{o}. 1337, p. 408 en n. 14 aldaar.

5 Men denkt hier onwillekeurig aan Constantijn Huygens (1596-1687), die, sinds hij in 1625 secretaris van Frederik Hendrik was geworden, als geen ander ‘argumenti cognitione exacta alios omnes superare’ (potuit). Hij heeft echter geen geschiedenis van 's Hertogenbosch geschreven, slechts een kort gedicht tijdens het beleg: *Au siège de Bois le Ducq, Dans la maison de Io.^{n} Heem à Vucht* (J.A. Worp, *De Gedichten van Constantijn Huygens naar zijn handschrift uitgegeven*. Tweede deel 1623-1636. Groningen 1893, p. 209 en n. 4 t.p.).

6 Frederik van Losecaat, die gehuwd was met Adriana de Groot. Hij was baljuw van de baronie van Liesveld en landdrost in de Alblasser- en Krimpenerwaard. Deze ambten hem in 1620 ontnomen kreeg hij successievelijk terug.

aeque ut hactenus prosperos opto. Barlaeo[1] dicas velim meminisse me promissum mihi ab ipso hymnum in Christum[2] cum poëmata[3] mitteret: caeterum neque eum ad me pervenisse neque alterum, de quo mones, fasciculum neque vero quicquam ab ipso post illa, quae dixi poëmata. Schickardi[4] mandatum, quamvis tarde procedit, rogo ne pro deplorato habeatis. Quae vestra industria est aliquid extricabitis. Etiam hodie de eo interpellatus sum et devinxit me vir ille beneficiis suis, ut quicquid vult - vult autem non nisi honestissima -, velle debeam.

Indicem librorum Golii[5] avide omnes hic exspectamus *φιλάραβες*. De Alcorano[6] quod scribis versiones fuisse omnes minus fidas, facile credo, sed omnia quae hic, quae apud Batavos in publicis, in privatis bibliothecis sunt exemplo esse *νενοθουμένα* quis facile credat? Itaque rogo mentem ipsius et argumenta pressius explices. Gabriel[7] noster versionem molitur neque deterretur eo, quem adfers, metu, adhibiturus tamen *σοφὰ φάρμακα*.

Cum regis fratre[8] nondum transactum est negotium, sed spes est concordiae amoto uno objice cardinali Berullo[9], qui diem suum obiit, aspersus post mortem lustrali aqua a virgine Mantuana, siquid ipsius poenam levet, hominis, qui saevire veritus non fuerit in illum sexum et illam aetatem.

Sabaudus[10] sequitur res Gallicas et spem facit pacis Italicae. Neque eo minus eunt Forcius[11] in Bressiam, Estraeus[12] in Rhaetos, si iri opus sit. Comes Susius[13] et Roissius[14] libertatem sine ulla deprecatione acceperunt, quo integrius sit beneficium ipsisque et ipsorum proximo Forcio addatur animus ad res recte gerendas.

Vale cum tua[15], parentibus, liberis a nobis omnibus.

5 Octobris 1629.

Quanquam in aula agente Langeracensi[16] literae tamen omnes recte curantur et suo tempore. Hogerbetium[17] salutes velim et bona ei Dammioque[18] omnia preceris.

1 Zie III n°. 1309, p. 376. Barlaeus had inderdaad de *Hymnus ad Christum* afgezonden, doch het gedicht bereikte Grotius eerst in december; zie n°. 1454.
2 Zie III n°. 1309, p. 376 n. 5.
3 Zie III n°. 1309, p. 376 n. 2.
4 Wilhelm Schickard; zie n°. 1366, p. 10 n. 7.
5 Jacob Golius; zie III, p. 408 n. 9; voor bedoelde lijst zie n°. 1447, p. 127 n. 1.
6 De Koran, het heilige boek der Mohammedanen; zie voor een kritische lijst van vertalingen: Henri Lammens S.J., *L'Islam, croyances et institutions*. Beyroet 1943[3].
7 Gabriel Sionita; zie n°. 1366, p. 10 n. 6.
8 Gaston, hertog van Orléans.
9 Pierre de Bérulle; zie n°. 1423, p. 97 n. 8.
10 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
11 Jacques-Nompar de Caumont (1558-1652), markies (en in 1637 hertog) van La Force, maréchal de France.
12 François Annibal, duc d'Estrées; zie III n°. 1235, p. 260 n. 6.
13 Louis de Champagne, graaf van La Suse; zie III n°. 1215, p. 227 en n. 8 aldaar.
14 François de la Rochefoucauld; zie III n°. 1215, p. 227 en n. 9 aldaar.
15 Alida Graswinckel.
16 Gideon van den Boetzelaer; heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek bij het Franse hof.
17 Adriaen Hogerbeets; zie n°. 1375, p. 18 n. 6.
18 Willem van Dam; hij was gehuwd met Johanna Hogerbeets; zie n°. 1419.

Ego eorum famam fortiter tueor. Comites Hohenloii cum nuper ad aulam irent, a me commendari voluerant; dedi literas ad Beauclerquium[19], unum ex

19 Charles le Beauclerc; zie n^{o}. 1427, p. 103 n. 1; voor de beide graven van Hohenlohe-Langenburg, Ludwig Kraft en Wolfgang Otto zie eveneens n^{o}. 1427 en ook n^{o}. 1388.

triumviris, qui regni arcana tractant. Is quid rescripserit, vides[1]. Has ad Camerarium[2] cures, rogo.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1433. 1629 oktober 5. Aan J. Camerarius[3].

Iamdudum debitor tibi sum, clarissime Camerari, pro suavissimis literis, in quibus multa sunt, quae me summopere delectant: tuus in me amor indefessus, scriptionis tuae nitor atque elegantia, res deinde quae narrantur mihi gratissimae veneratione regis maximi[4], in quo certant laus bellica et consiliorum prudentia. Respondere cunctantem, dum aliquid dignum exspecto, quod hinc vobis renuntietur, occupat novum tuum beneficium, graphica omnium eorum, qui in regnorum fabula primas, secundas, tertias agunt descriptio. Utinam sicut princeps Arausionensis fecit, ut crescat de se loquendi materia, tantundem illi faciant, qui partem habent aliquam in eo quod Europae testat libertatis. Rex certe Galliae non segniter suo fungitur officio, cujus jussu Forcius[5], dux vetus protestantium religionis, ad Alpes proficiscitur habiturus sub se quindecim peditum, duo equitum millia, tutandis Segusiis et his quae Mantuanus[6] tenet, si imperator[7] et Hispanus[8] in belli consiliis perstent; Sabaudus[9] plane stat a rege Galliae. In Rhaetiam et Estraeus[10] parata reperturus apud Helvetios sex millia militum conscripta regis pecunia, totidem Veneta et alia totidem Helvetica. Optant boni omnes, ut frigusculum, quod inter reginam matrem[11] et regium fratrem[12] exortum est, commode sanetur, ut liberatus internis curis regis animus ad externa se securius vertat.

Haec sola erant, quae hic habebamus. Si quid posthac regi vestro feliciter evenerit, scito neminem esse, qui libentius id praedicet. Resalutant te amici omnes.

Vale, vir doctissime et tuo nomini respondens.

5 Octobris 1629.

ὁ Φιλοχαμεραριώτατος
H. Grotius.

1434. 1629 [oktober] 8. Van J. Wtenbogaert[13].

Mijn heere,

1 Zie n^{o}. 1427.
2 N^{o}. 1433, aan Joachim Camerarius.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 820. Over geadresseerde zie II, p. 505 n. 10.
4 Gustaaf II Adolf.
5 Zie n^{o}. 1432, p. 109 n. 11.
6 Carlo Gonzago, hertog van Mantua.
7 Ferdinand II.
8 Philips IV.
9 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
10 François Annibal, duc d'Estrées; zie n^{o}. 1432, p. 109 en de verwijzing in n. 12 aldaar.
11 Maria de Medici.
12 Gaston, hertog van Orléans.
13 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2047. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 2, p. 527. De brief zal 8 oktober i.p.v. 8 september gedateerd moeten worden; vgl. n^{o}. 1436 aanhef en n. 3 aldaar.

Ick meynde den ingeleyden voor eenige dagen aen uE. te senden per schipper

op Rouen overmits het boecxken, dat daerbij was, maer alsoo de wind, die doe seer goed was, keerde, heb ick t'packet weder gehaelt om denselven brieff te senden te lande ende t'boecxken daernae te senden te water, als de wind sal dienen. Sedert den ingeleyden is hyer niet besonders mij kenlick dan dat d'Amersfortsche gevangenen den 5.^{en} deser hare sententiën hebben gehadt[1]. T'word mij geschreven uyt Utrecht[2] met dese woorden: 'Sij hebben haere sententie ontfangen op de rolle int stadhuys voor alle de werelt. Hardevelt[3] is inhabil verclaert tot officiën mitsgaders gecondemneert in de misen van de justitie; van Dam[4], daarbij, eewelick gebannen vuyt alle de landen ende de Goyer[5] voor ses jaaren. Karreman[6], de cap.^{n} van de burgers ad idem. Vrancken[7] is vrijgelaten. De militaire persoonen: Chiese[8], de Vries[9] ende noch een[10] sijn alleen gemulcteert van haare gagiën ende dat voor seeckeren tijd, d'een min d'ander meer. Dorp[11] is van sijn officie gedeporteert ende gebannen. Maer dese hebben in besloten camer hare sententie gecregen. Theeft camper gehouden - seydt men -, dat Dam t'hooft behouden heeft. Nochtans word geseyd, dat Oetgens[12] voor haere onnoselheyt soude hebben gesproken. Oock dat de Staten - ick meyne van Utrecht - voor haer hebben geintercedeert; maer sonder vrucht, ten ware dat gratie gereeckent word, dat men se niet heeft gedoodt; op wat fondament, sullen de sententiën moeten vuytwijsen. Men is (see)r verwondert, dat se opt pronunciëren van de sententiën niet en hebben tegengesproken. T'schijnt g(ebeurd) door raedt van advocaten. Van Dam seyde alleen alles bij hem gedaen te sijn ter goeder meninge ende ... (m)et soo te lijden, dan zijn burgers niet gepraeformeert te hebben. Wat dunckt uE.? Isser yet goeds te verwachten? Dit en loopt 'er niet na. Des princen voorschrijven, oock Wits[13] comste herwaerts hebben weynich geopereert. T'is materia d'Estado. Ick sprack van Dam, comende vuyt de gevangenis, was wel gemoet, hoewel de sententie hem onverwacht ende buyten meninge was voorgecomen. Seyde eenige dingen daerin valsch te zijn ende vele bij illatie gestelt, daervan hij t'contrarie geconfesseert hadde. Bidt dat men sijne intentie voor goedt houden wilde, ende

1 Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 887 v.
2 Waarschijnlijk door Carolus Rijckewaert (1582?-1650), remonstrants predikant te Utrecht, aan wie Wtenbogaert herhaaldelijk over deze zaken schreef; zie Rogge, *Br. Wtenb.* III: 2, p. 505 (n^{o}. DCLIV), p. 511 (n^{o}. DCLVI) en p. 561 (n^{o}. DCLXIX). De bewuste brief, waaruit Wtenbogaert citeert, is echter verloren gegaan.
3 Willem van Hardevelt, eerste en presiderende burgemeester van Amersfoort.
4 Willem van Dam, tweede burgemeester van Amersfoort; zie n^{os}. 1419, 1423 en n^{o}. 1375, p. 18 n. 8.
5 Pieter de Goyer, schepen en oud-burgemeester van Amersfoort; zie n^{o}. 1402, p. 60 n. 2.
6 Johan Karremans, schepen van Amersfoort.
7 Jan Francken († 1664), gewezen kamerdienaar van wijlen de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt; hij was blijkens een mededeling gedateerd 2 mei 1626 wachtmeester te Amersfoort.
8 Thomas Chiese, ritmeester.
9 Arnout de Vries, kapitein.
10 Wtenbogaert bedoelt ofwel kapitein Jacques van Gershoven of luitenant Gillis Cabeljau, die beiden op genoemde wijze gestraft werden.
11 Tertulliaen van Dorp; zie n^{o}. 1419, p. 89 n. 2.
12 Anthony Oetgens van Waveren, burgemeester van Amsterdam; zie III, p. 104 n. 4.
13 Jacob Wyts.

van de sententie niet oordeelen voor men hadde zijn Apologie[1] gesien, die hij meynde te stellen soo haest hij de sententie soude hebben. Want sij was hem geweygert.'

Dusverre mijn brieff, den inhout van dewelcke ick uE. alsoo van woordt tot woordt heb willen mededeylen. Sall gaerne metter tijdt hooren wat uE. daervan dunckt, als uE. noch andere ende naerder advisen sall hebben gesien.

Men meynt, dat t'stuck van raedtpensionarisschap[2] noch soo blijft staen tot de compste van den prins, die men meynt dat na de Veluwe gaet. De bailliou van Schoonhoven[3] begint weder te woeden tegen de Arminianen. Men seyd, dat hij gelt van doen heeft, doch hoopt men, dat hij niet vangen en sal.

Ick meyne uE. in den ingeleyden geschreven te hebben van t'boeck van Henr. Arnoldi[4] aengaende den conscientiedwang, sustinerende, dat men de conscientie niet dwingen en mach ende dat het verbieden van exercitie geen conscientiedwang en is, maer dwang van wille, die geoorloft is, anders soude een yeder mogen doen wat hij wil. Item, dat in dese landen altijdt is gemainteneert worden vrijheyt van conscientie, maer niet van exercitie voor een yeder.

Ick hoope uE. all lang voor desen uyt zijn broeder heeft verstaen, dat de vrienden wel behandicht sijn. Ick had sijn E. gebeden uE. dat te laten weten. Ick heb gesien, dat uE. schreeff aen den marchand Hollandois, van niet meer te schrijvan an van Meden[5]. Dan t'en heeft gheen swaricheyt, uE. mach het laten off doen. UE. can aen een ander schrijven, mits dat de luyden weten d'addressen.

Hiermede, Mijn heer, blijf met alle de uwe den Heer bevolen.

8. Sept. 1629.

UE. d.^{r}

H. van Meden.

Adres: Aen mijn Heer Mijn Heer Hugo de Groot. Paris.

In dorso schreef Grotius: 8 Sept. 1629 Van Mede.

Eveneens in dorso van Grotius' hand: Tractaet van Rohan; Grisons.

1435. 1629 oktober 19. Aan Willem de Groot[6]

Literas, quas scripseras, mi frater, calendis Octobris non ante illas patris datas 8 Octobri accepi incuria, ut puto, eorum, qui hic res D. Langeracensis[7] - is enim ad aulam abierat - curabant. Nam eo reverso ipso quo primum potui momento sequentes accepi.

1 Zie Dr. N.P. Visscher, *Verhaal van de inneming der stad Amersfoort in het jaar 1629, geschreven door den heer Mr. Willem van Dam, burgemeester dier stad, in zijne gevangenis den 20 Augustus van dat jaar* in *Berigten van het Historisch Gezelschap te Utrecht* II: 1, Utrecht 1849, p. 147 vv.

2 Raadpensionaris Anthonie Duyck was op 13 september overleden.

3 Rutger Huygens Blomvliet; hij was baljuw van 1622 tot 1637. Vgl. ook III n^{o}. 1246, p. 279.

4 Henricus Arnoldi van der Linde; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3969.

5 Schuilnaam van Wtenbogaert.

6 Gedrukt *Epist.*, p. 821.

7 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek bij het Franse hof.

De Petro[1] recte. A Barlaeo missa[2] adhuc quaerimus spe aliqua reperiundi per indicium, quod nobis a Rhotomago factum est. Intellexi, quae in Amersfordianos magistratus pronuntiata sunt[3]. An nimiae aut praeproperae formidinis argui possint, ego tam longe remotus haud dixerim. Illud displicet, quod non a patriae suae legitimis judicibus sententiam acceperunt exemplo in nos inchoato, sed Hollandiae multas ob causas pernitioso. Id populo ob oculos poni e re sit publica, ne ex facto tali jus fiat. Hi sunt fructus egregiae illius mutationis, qua externos nullo in Hollandiam affectu Hollandiae praeposuimus. Continentia causae non poterat eos facere judices, quibus nulla in paganos cives Trajectinae nationis notio est.

Te jam a rheumate et febri liberum spero, quo magis curare possis illud meum de Institutionibus Iuris Batavici[4], quod animo meo ita insidet, ut nihil magis. Nam certe tantam vim atque injuriam in tam praeclaro opere concoquere non possum. Excitate Bellimontium[5], ut fidem publicam liberet. De Schickardiano negotio[6] satis jam monui. Et Cordesius[7] aurem vellit de libellis quibusdam. Memini videre me Smoutii libellum[8] patrio sermone in orationem, ni fallor, Dominicam, in qua gravissima scelera commemorans nullo eorum vult amitti divinum favorem. Eum, si reperias, cum cibariis nostris velim mittas.

In Mantuanum agrum magno impetu involarunt Germanicae copiae neque tamen nulla spes est pacis inter magnos armorum paratus. Transiit jam Crequiacus[9], abiit Fortius[10], Estraeus[11] est apud Helvetios. Etiam in Campaniam Francicam rex exercitum mittit, sive ut reprimantur fratris[12] conatus, siquid ille audeat - nam sunt qui copias ipsi offerunt -, sive ut opem praesentem videant Germani; si modo aliquibus adhuc libertas et principum dignitas cordi est. Miraberis quae mitto pacta nuper manente bello civili inter Hispanum et Rohanium[13], mirabitur et Medius[14].

Cyrilli confessio[15] Argentorati coepta publicari jussu magistratuum repressa est. Nostri hic *χαλβινίσοντες* scripsere Bysantium, ut tibicinibus novis fulciatur labans fabula.

Vale, mi frater, cum optimis parentibus. Losecatio[16] et sorori sane gratulor. 19 Octobris 1629.

1 Grotius' zoon Pieter; zie n^{o}. 1377, p. 21 n. 7.
2 Zie n^{o}. 1432, p. 109 n. 1.
3 Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 887 v.
4 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* in 1631 te 's-Gravenhage verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
5 Simon van Beaumont.
6 Zie n^{o}. 1370, p. 14 en n. 1 aldaar.
7 De schrijver Jean de Cordes (1570-1642); zie ook II, p. 68 n. 7.
8 *Onze Vader, dat is: verklaringhe hoe God de Vader des Heeren Jesu Christi onse Vader mede is en wij zijne lieve kinderen zijn ... na den ghereformeerden Kerckenraadt van de Nederl. natie binnen Dordrecht teghenwoordich vergadert, toegeëyghent.*
9 Charles Créquy de Blanchefort de Canaples; zie III n^{o}. 1211, p. 221 n. 1.
10 Jacques-Nompar de Caumont de La Force; zie n^{o}. 1432, p. 109 n. 11.
11 François Annibal d'Estrées; zie III n^{o}. 1235, p. 260 n. 6.
12 Gaston, hertog van Orléans.
13 Henri, duc de Rohan; zie III, p. 27 n. 5.
14 Schuilnaam van Johannes Wtenbogaert.
15 Zie n^{o}. 1412, p. 77 n. 6.
16 Zie n^{o}. 1432, p. 108 n. 6.

Mousterius[1] ut tabulam exactiorem Silvaducensem simul cum ea, quae nobis mittetur, exspectat.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1436. [1629] oktober 19 en 26. Van J. Wtenbogaert[2].

Mijnheer,

Ick hope, dat uE. den mijnen van den 8 (?) deser[3] te lande - onder couvert van onse vriend tot Rouen[4] gesonden - wel heeft ontfangen. Nu doe ick, dat ick lest meynde te doen, uE. sendende t'ingeleyde Ondersoeck[5], daervan uE. mij hadde geschreven, nademael de schipper mij adverteert, dat de wint goed is om morgen aff te steecken.

Veel nieus en heb ick niet. De vijand heeft de Veluwe verlaten, twelck weder nieuwe vreuchde maeckt. De prins is noch ten Bosch, men seydt S.Ex.e wel mocht binnen 8 off 10 dagen in den Haghe wesen. Men spreeckt veel van grote deliberatiën int land opt versoeck van d'andre zijde, tot stilstant van wapenen ende soo voort tot trefves. Vele schijnen daertoe genegen, vele niet. De kerckelicke, met die humeuren, sijn daer dapper tegen meynende, dat men den Spaengaert onder de knie heeft ende voort uyt Braband ende Vlaenderen behoort te drijven, om de religie daer oock te planten ende die verdructe aldaer mede te verlossen. De West-Indische compagnie meynt men sal den voortganck oock seer soecken te beletten[6] om t'groot interest. Oock - soo men houd - Vranckrijck, om d'alliantie van niet te handelen dan met advys. Wilde Brabant ende Vlaenderen Spangien verlaten - seggen sommige -, t'waer haest gedaen. Men mompelt van groote successen in West Indiën, waervan men de seeckere advisen alle daghe verwacht. Worden oock nieuwe ende groote toerustingen gemaect die wech vuyt, soo ick hoore.

De kerckelicke saecken sijn in stilte. De Loevensteynsche[7] worden gevoeydt met hoope. Wat mij belangt, ick can noch niet wel daer door sien. Evenwel maeck ick gissing, dat hun yet sal voorgeleydt worden ter harer verlossinge. Off t'middel goed sijn ende den gevangen behagen sall, leert de tijd.

Ick heb in lang van uE. niet gehad. Mogelick tergiverseert uE. om t'geruchte van interceptie, maer dat is niet, soo ick uE. heb geadverteert. Doch hoewel d'uwe mij sonderling aengenaem sijn ende ick telckemael seer nae deselve verlang, wil ick uE. evenwel niet vergen buyten genegenheyt ende gelegenheyd. Dat van den raedtpensionaris staet noch soo[8]. Eenige meynen, dat daerin niet sal gedaen worden voor de comste van den prince.

1 Daniel Dumoustier. Zie III n°. 1337, p. 408 en n. 14 aldaar; zie ook n°. 1432.

2 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n°. 2047. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Br. Wtenb.* III: 2, p. 565.

3 Het cijfer is ten gevolge van beschadiging enigszins onduidelijk; er zal 8 gelezen moeten worden, hetgeen wil zeggen, dat Wtenbogaert naar brief n°. 1434 verwijst.

4 Daniel Tresel, die te Rouen een suikerraffinaderij dreef.

5 Knuttel, *Pamfl.* n°. 3927.

6 Knuttel, *Pamfl.* n°. 3909.

7 Voor de op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten zie III, p. 39 n. 9.

8 Zie n°. 1434, p. 112 en n. 2 aldaar.

God beware uE., mijnheer, voor alle quaet ende segene met alle goedt, oock alle de uwe. In welcker goede gratie ick mij dienstelick recommendeere ende blijve alle tijdt

19. Octob. 1629.

UE. dienaer
H.v.M.

Post date.

Mijnheer,

'Tis mij met desen gegaen gelijck lestmael, soo de schipper meynde aff te steecken, keerde de wind, hebbe derhalven, een dach vier off vijff gewacht hebbende, den brieff wederom doen haelen, t'ondersoeck daeruyt genomen, om den schipper te geven als de wind sal dienen ende sende desen te lande op Rouen als lestmael.

Ick heb hyer niet sonderling bij te doen, dan dat men hier dapper disputeert, soo ick hoore, op de trefves, daertoe men seyd vele groote, die aen t'bestier sitten, inclineren. De hh. Staten, die op reces gescheyden sijn, comen Dynsdach weder; men meynt, dat S. Ex.e, die naer Wesel is, tegen die tijdt hier wesen sal. De kerckelicke ende wat daeraen precis hangt willen van gheen trefves hooren. Maer men seydt, dat de staet onser finantie vereyscht d'occasie waer te nemen.

De professoren hebben een aenspraeck op hare verantwoordinge van de consultatie[1]. H. Arnoldi sal oock haest sijn bescheyt hebben op sijn Conscientiedwangh[2]. De Anticensura[3] loopt oock ten eynde.

Men geeft ons goede moet van haest te sien de verlossing van Louvesteyn met meerder vrijheydt. Ick kan die hoope niet heel van de handt werpen, hoewel vermengt met vreese van het tegendeel.

Hoe gaet het metten nieuwen Messias van Geneven[4]? Hier is gistren weer een Duynkerker ingebracht, doch cleyn met weynich volcx.

Vale, mi Dmne.

26 Octobris.

Adres: Aen mijn Heer mijn Heer H. de Groot. Paris.

In dorso schreef Grotius: 19 Oct. 1629. Meden.

1437. 1629 november 2. Aan Willem de Groot[5].

Tertianam tuam, mi frater, quandoquidem jam labascere inceperat, confectam spero atque interim tum tibi tum parenti optimo pro iis, quae proxime significastis ago

1 Zie Knuttel, *Pamfl.* resp. no. 3931 en no. 3928.
2 Voor het geschrift van de Delftse predikant Henricus Arnoldi van der Linde zie Knuttel, *Pamfl.* no. 3969. Voor het tegen-schrift zie *ibid.*, no. 4092.
3 De *Apologia* van Simon Episcopius; zie Rogge, *Bibl. Rem. Geschr.*, p. 41.
4 Vgl. no. 1416, p. 84 en n. 5 aldaar.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 821.

gratias. Puerperae[6] etiam opto omnia ad salutem et tibi hanc cum caetera prole felicem atque jucundam.

6 Alida Graswinckel, Willems vrouw, had op 2 oktober het leven geschonken aan een dochter Maria.

In Catalogo Francofurtensi video poni Obsidionem Grollae[1] et quidem meo nomine tanquam editam Francofurti. Exemplum non vidi. Vereor, ne tabulas omiserint et ne, dum mea exspecto, illa vaeneant.

Praeter negotia, quae antehac vobis commendavi, praecipue Schickardianum[2] accessit novum. Vir et mei amans et dignitatis primariae rogat me, qui sceptro apud Mauros potiti sint, aut reges se Maroci aut Fesae dixerint post eos, quorum nomina apud Meteranum[3] apparent in anno MDIII. Facile aliquem reperies gnarum rerum Africanarum, ex quo possimus non jam dico habere quod restat historiae, sed regum aut de regnis certantium nomina. Patere quaeso super tot onera, quae libere nimium tibi impono, et hoc adjici.

Ad fratrem regis[4] ivit Marillacus[5], custodis sigilli frater, ad sarciendas offensas, quarum ipse fuit pars non exigua; et spes est concordiae neque eo minus illi parti finium cavetur missis eo magnis copiis, quae, si ita res ferat, facile inde per Burgundiam ad Alpes ducentur. Est enim ibi nunc etiam bellum capto a caesarianis oppido Nicea Paliana obsesso Ponte Aërii. Sed et ibi non impedit armorum strepitus, quominus pacis consilia agitentur, quae, si succedant, facile forte evanescent nostrorum super induciis certamina.

Commendo me parentibus, conjugi tuae, propinquis.

Lutetiae 2 Novembris 1629.

Iamjam nuntium accipimus armorum *ἐχεχειρίαν* in mensem initam in Italia pontifice[6] auctore et rem magis magisque ad pacem vergere; ita tamen, ut etiam arma parentur. Veneti palam sua signa et duces Mantuano[7] misere. Idem rex in Monteferrato facere promittit. Sabaudus[8] adhuc *ἀλωπεκίσει*.

Tuus tibi addictissimus frater
H. Grotius.

1438. 1629 november 2. Van W. van Oldenbarnevelt[9].

Mijn Heer,

Niettegenstaende de groote apparentiën van orloge in Italiën, wert bij veele vermeint, dat tot een accord sal wtvallen, soo Vranckrijck maer kan resolveren tot verlaeten van Susa, sonder twelck niet en is te hopen. Wat de onse sullen sluyten in haere vergaederinge, sullen wij haest sien. Dan hier wert gerapporteert, dat die van Hollant 4 punten souden begeren afgedaen te hebben, eer sij tot handelen wil-

1 *Grollae Obsidio* kwam nog in 1629 bij Willem Jansz. Blaeu te Amsterdam uit; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
2 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7. Voor het vroeger aan Willem ten behoeve van Schickard gedane verzoek zie n^{o}. 1370.
3 Bij Emanuel van Meteren, *Historie der Neder-landscher ende haerder Na-buren oorlogen ende geschiedenissen tot den jare 1612*, 's-Gravenhage 1614, heb ik de aangegeven plaats niet kunnen vinden.
4 Gaston, hertog van Orléans.
5 Louis de Marillac, broer van de garde des sceaux Michel; zie over hen III, p. 53 n. 11.
6 Urbanus VIII.
7 Carlo Gonzago, hertog van Mantua.
8 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
9 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK. A 4 g. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Geno otsch. te Utrecht* 1873, p. 454.

len verstaen, die ick om de waerheyt te seggen niet wel en gelove als sijnde dese: 1. ordre te stellen int stuck van de religie, twelck mij dunckt beter in tijde van vrede als van oorloge behoorden te geschieden naer redenen laetende appart de accidenten, die daer konnen bij vallen; 2. te willen middelen weten om de andere provinciën te dwingen tot betaelinge van haer achterwesen, twelck mede beter in tijt van vrede kan geschieden als sijnde minder belast, ten waere die van Seelant daer wat tegens hadde, overmits dat sij de rooverie sullen missen; 3. hoe men de Westindische compagnie sal contenteren; dit consisteert in eenige reden ende, gelijck uEd. scrijft, kunnen daertoe middelen gevonden werden; 4. dat men verseeckerheyt begeert, dat den keyser[1] sijne pretensiën soude renuncieren; dit dunck mij te seer buyten den wech, als hetselfde niet sijnde nochte in de macht van den keyser nochte koninck van Hispangniën[2], als toebehoorende - soo der eenige sijn - aen het rijck, soodat ick gelove, dat altijts de 3 pointen voorslaegen sijn van eenige, die teenemael van de handelinge vervreempt sijn ende door de anderen met redenen konnen overwonnen werden. Gelijck sommige wt Hollant scrijven soude de handelinge gedreven werden openbaerlijck met partijschap, als de remonstranten de vrede ende de contraremonstranten de oorloge, waerwt voor het eerste geen goet eynde kan verwacht werden, maer indien sij het tsaemen anders eens waeren, meene niet, dat sij het omt respect van de koningen souden naerlaeten. Men seyt mede, dat den heere Beaumont[3] eenige ondanck bij die van Seelant soude behaelt hebben, voornementlijck bij die van Vlissingen. Men voorseeckert mij wt Duytslant met brieven van den 24^{en} Octobr., dat de saecken voor den keyser daegelijcks beter gaen ende dat Saxen de saecke van de lutersche laet vaeren, Machgdenburcht soude met Frietlant[4] geaccordeert sijn ende met den Turck een vrede gesloten voor 25 jaeren.

Alhier hebben wij drie daegen geviert over de geboorte van den prins van Spangniën[5] ende wert den Marquis d'Aytona[6] verwacht, als wanneer onsen cardinael[6] - die naer het veroveren van Den Bosch hem niet laet sien - sal vertrecken. Graef Heindrick van den Berge[7] is wederom hier gearriveert. Daer wert een pertinente relatie gemaeckt van een persoon van seer goet verstant, die bij alles geweest is op den tocht van graef Heindrick, daervan mij een persoon van qualiteyt copie heeft belooft, die ick uEd. sal senden, gelijck ick met den lesten gedaen hebbe aengaende de passage van de IJssel.

Mons^{r} Meusnier[8] heeft mij versocht, indien uEd. eenige kennisse hadde aen monsieur de Bottelier ofte Botru[9], goede getuygenisse van hem te willen geven met

1 Ferdinand II.
2 Philips IV.
3 Simon van Beaumont; voor zijn rapport omtrent de stand van de onderhandelingen met Spanje zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3913.
4 Albrecht von Wallenstein, hertog van Mecklenburg en Friedland.
5 Baltasar Carlos († 1646).
6 Don Francisco de Moncada, markies van Aytona; zie III bijlage n^{o}. 12, p. 466 n. 2. De kardinaal is Alfonso de la Cueva.
6 Don Francisco de Moncada, markies van Aytona; zie III bijlage n^{o}. 12, p. 466 n. 2. De kardinaal is Alfonso de la Cueva.
7 Zie over graaf Hendrik van den Berg III n^{o}. 1165, p. 156 n. 8.
8 Zie III n^{o}. 1150, p. 132 en n. 1 aldaar.
9 Resp. Claude de Bouthillier de Chavigny aant. (zie III n^{o}. 1357, p. 442 n. 12) en Guillaume de Bautru (zie n^{o}. 1421, p. 93 n. 7).

een woort van recommandatie. Ick soude seer blijde sijn, koste hij op de eene ofte andere voet geholpen werden, want ick geen occasie voorsie, waerdoor ick hem

kan helpen ende vinde mij door sijne lange ende getrouwe diensten geobligeert. Baugy[1] heeft maer tamelijck wel met hem gehandelt; soo doet hij met een yder.

Ick recommandere mij in de continuatie van uEd. goede gratie ende blijve naer mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie

Mijn Heer,

UEd. gansch onderdanigen ende getrouwen dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 2^{en} Novembr. 1629.

Graef Heindrick vertreck weder van daech. Met brieven van den 29^{en} Octobr. scrijft men wt Hollant, dat Burick over Wesel bij ons volck genomen is ende dat de Westindische compagnie de reste van haere schepen wt Tessel hebben gesonden, die men seyt groot dessein te hebben. Die tegens den trefves sijn, nemen dit seer tot haeren voordeel. Vale.

Dit ingeleyde bidde ick uEd. aen mijn neef[2] te willen doen behandigen; vergeeft mijne importuniteyt.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot, etc.

In dorso schreef Grotius: 2 Nov. 1629. Stoutenburg.

1439. 1629 november 3. Aan B. Aubéry du Maurier[3].

Ita factus sum, vir amplissime, ut sine mei commodi respectu bonis patriae gaudeam, quippe qui et libris et experiendo didicerim eo nomine caritates omnes contineri. Nam me quidem, quid futurum sit, aeque tecum nescio. Neque ignoro principis Arausionensis bonitatem et vim ei tot prosperis auctam. Sed idem scio, multa principes largiri temporibus, multa facere, quae facta nollent, non facere, quae tamen facta probarent. Ego, quaecunque ab eo fient, quaecunque non fient, paratus in partem optimam interpretari durabo me ad ferenda mala, si quae post decem graves annos restant. Sunt hic inter primores, qui mihi aditum et aures benigne praebent. Honorarium quod attinet, si minus ex voto procedit, habeo, quod me soler in communi multorum malo. Doleo me regi regnoque Francorum, in quo tutam sedem reperi, inutilem vivere, sed non ideo quicquam mutandum mihi est de veteribus institutis.

Rerum gnari affirmant Castrinovium[4] cum Anglicana legatione Hollandicam continuaturum; ad promovenda an ad disturbanda de induciis colloquia, res docebit. Non dubium est, quin ista apud nostros deliberatio multo plus habitura sit difficultatis quam pax Italiae, cui via jam strata est inhibitis in mensem belli actionibus.

Affinis meus Reigersbergius[5] nunc, ut puto, in Zelandia est forti, ut arbitror, animo abrupturus omnes cogitationes, quae ipsum hactenus a matrimonio absterrent.

1 Nicolas de Baugy, de Franse gezant in Den Haag.
2 Zie n^{o}. 1421, p. 94 n. 2.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 84; *Ep. ad Gallos*, p. 196.
4 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf; zie III, p. 54 n. 7. Zie ter zake ook n^{os}. 1405 en 1406.
5 Nicolaes van Reigersberch.

Mea meique omnes tibi, matronae tuae[1] et florentissimo liberum gregi omnia, quae votis expeti solent, precantur.

3 Novembris 1629.

1440. 1629 november 8. Aan Willem de Groot[2].

Tuas, mi frater, paternis comitatas datas 29 Octobris recte qua missae erant via accepi ac nunc tibi potissimum respondeo, ut gratuler restitutam valetudinem.

Libros Cornelii[3] cum esculentis scribit missurum pater. Spero et Grollae[4] exemplaria et Phaenissarum[5], si prodierunt. Pridem enim de iis ut et de Iure belli ac pacis[6] nihil audio. De Schickardiano negotio non possum non adhuc urgere et de Africano[7], sed quatenus res tuae ferent. Quomodo in meo negotio per hos aestus deliberationum promoveri aliquid possit, non video. Si aliter existimant, qui res introspiciunt, fac sciam, quid et quomodo agi posse arbitrentur, ut et de ea re et de aliis, quae mihi aliunde offeruntur, sicut oportet cogitem. Interim cavete ne cui spem faciatis, quasi ego quicquam velim postulare. Nam hoc est quod inimici volunt, ut mihi deprecatae culpae labem imponant. Scripta Smoutiana[8] et Triglandiana[9], de quibus pater, videre avebimus.

Marillacus, frater custodis sigillorum[10], adhuc apud fratrem est regium[11], qui nihil adhuc movet. Spes quidem est concordiae, sed et impedimenta ab eorum metu, qui regis fratrem comitantur et timent, ne in se omnium poena recidat. An accepta sit *ἐχεχειρία* per Italiam, video non satis adhuc constare, ita tamen ut mihi videatur major esse spes ad pacem[12]. Forte tamen Hispanus trahet utrumque negotium, ut vel hic vel illic arripiat quae maxime in rem suam existimabit.

Vale cum parentibus, puerpera[13], liberis et amicis.

8 Novembris 1629.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1 Renée de Jaucourt de Villarnould.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 821.
3 Grotius' oudste zoon; hij had voor zijn studie in het vaderland vertoefd.
4 *Grollae Obsidio;* zie n°. 1437, p. 116 n. 1.
5 De *Euripidis tragoedia Phoenissae* verscheen in 1630; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 496.
6 De herdruk van *De Jure belli ac pacis* zag eerst in 1631 te Amsterdam het licht.
7 Vgl. resp. n°. 1370 en n°. 1437.
8 Waarschijnlijk de bij Knuttel, *Pamfl.* n^os. 4033 en 4034 vermelde geschriften.
9 *Opus J. Triglandii, dat is: de boecken of tractaten beschreven door J. Triglandium ... aengaende de verschillen binnen weynigh jaren in de Nederl. geref. kercken door de Remonstranten verweckt, ende door de syn. nation. tot Dordr. a°. 1618 ende 1619 gedecideert. In de welke de leere der geref. kerke tegen de dwalingen der Remonstr. uyt den woorde Gods, krachtelijck bevestigt ende tegen derselver calumnien klaerlijck verdedight wordt ... Dienstigh tot onderrichtinghe der onwetenden* ... 't Amst. voor M.J. Brandt. 1628.
10 Louis de Marillac, broer van de garde des sceaux Michel; vgl. n°. 1437.
11 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
12 Vgl. n°. 1437, p. 116.
13 Vgl. n°. 1437, p. 115 en n. 6 aldaar.

1441. 1629 november 9. Van W. van Oldenbarnevelt[1].

Mijn Heer,

De memorie, daer ick uEd. in mijne leste van gescreven hebbe[2], is wat verachtert, doordien den autheur sieck is geworden, doch was eergisteren aen de beter hant. Ick meyne die pertinent sal sijn, maer int passeeren van de IJssel is hij niet present geweest; soo ras ick die bekomme, sal die senden.

Ick wil mede hopen, dat die de vrede soecken, de sterckste in ons lant sullen wesen voornementlijck, soo die van Seelant daertoe blijven inclineren. Van dese sijde is niet te twijffelen ofte wert ernstelijck gemeent, maer soo de pays in Italiën getroffen wert ende de onse nieuwicheden souden willen invoeren, dat soude de saecken ontstellen. Den prins gebruyck goede middelen om wterlijck te toonen, dat hij tot de vrede niet genegen is hem absenterende, soo lang hij kan wt den Hage; onderrentusschen meene ick, dat hij genoech geadverteert wert, wat resolutie de provinciën inbrengen, om hem daernaer te reguleeren.

Ick hebbe geen scrijven wt Hollant, dan mij wert geseyt, dat de bijeenkompste voor 14 daegen was wtgestelt. Soo de onse wijs sijn, sullen den trefves aennemen op den ouden voet sonder lange te vertoeven. Ick sie weynich apparentie, dat den keyser[3] in lange tijt sal hebben om nieuwe questiën te soecken ende dese landen is de vrede hoochnodich. Den cardinael Richelieu geloove ick wel, dat soo spreeckt, maer onderentusschen arbeyt Baugy[4] met handen ende voeten. Mijn dunck, dat diegeene, die aen Vranckrijck haeren dienst presenteren om de handelinge te beletten, in eene goede republycq souden voor perturbateurs van de gemeene rust mogen geoordeelt werden, alsmede dat sij correspondentie hielden met vreemde potentaten, die met de onse in geene vaste aliantie sijn, twelck niet te lijden is, maer behoort anderen tot exempel gestraft te werden. Maer dat volcxken gelooven, dat sij geen quaet konnen doen. Botru[5] sal hier binnen weynich daegen kommen, soo hij door een lacquay aen Meusnier[6] heeft laeten weten. Ick houde dat voor goet teycken, dat de vrede in Italiën wel mochte voortgaen.

Den marquis van Aytona[7] is noch niet aengekommen; hij heeft eenige last gehad om int hof van Bayeren te negocieren. Die van Mirabel[8] wert hier mede verwacht. Onse princes[9] is 2 ofte 3 daegen niet wel geweest, dan is nu, God sij lof, beter. De licenten sijn weder open.

Ick houde, dat het soo heel onpolitycqlijck niet soude gedaen geweest sijn, dat men de R. catolycken een kercke binnen den Bos hadde vergunt, voornementlijck in die conjuncture, soo de saecken doen stonden ende voor mij soo en behooren dese niet te wenschen, dat sulcke courtoisie geschiede. Alle de actiën van de prins toonen, dat hij wel weet, hoe men de werrelt moet bedriegen. God geve maer, dat hij wat

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK. A 4 h. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 457.

2 N^{o}. 1438.

3 Ferdinand II.

4 Nic. de Baugy, Frans gezant in Den Haag.

5 Guillaume Bautru; zie n^{o}. 1421, p. 93 n. 7.

6 Zie III n^{o}. 1150, p. 132 en n. 1 aldaar.

7 Zie n^{o}. 1438, p. 117 n. 6.

8 Don Antonio de Toledo y Davila$^{\text{aant.}}$, markies van Mirabel, Spaans gezant in Parijs en extraordinaris gezant in Brussel.

9 Isabella Clara Eugenia.

sinceerder met sijne oude vrienden ende dienaers handele. Soo hij wil, hij kan mij nu een goede staet voegen, want van deese sijde sal niet manqueren. Soo niet, sal hetselfde lichtelijck konnen passeeren sijnde geen comparatie van tgeene hier vooren geschiet is.

Wij en hooren noch niet van de electie van Duycks[1] plaets. Soo daetelijck komt mij scrijven wt Hollant van den 5^{en} deser, daerwt ick verstaen, dat 2[2] gesint blijft tot den trefves, maer datter veele sijn, die daertegens arbeyden. Den prins van Orangiën is saterdach verleden in den Hage gekommen geaccompagneert van graef Ernst[3], alwaer deese weecke de Staeten van Holland souden vergaderen ende wierden de provinciën verwackt. Ick bemercke wel, soo geen point den trefves achter hout, als de koningen[4] contentement te geven, dat die voortgang sal hebben. In corten tijt moeten wij hooren, waer het draijen sal.

Onderentusschen blijve ick naer mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie,

Mijn Heer,

UEd. gansch ootmoedigen dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Den prins heeft mijn neef van der Mijlen[5] versien met een compagnie te voet op de repartitie van Noorthollant.

Brussel, den 9^{en} Novembr. 1629.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot, etc.

In dorso schreef Grotius: 9 Nov. 1629. Stoutenburgh.

Eveneens in dorso niet van de hand van Grotius: Stoutenburg.

1442. 1629 november 12. Aan G.J. Vossius[6].

Bellimontii[7] adventus, vir optime, cum mihi per se et ob amicitiam, quae mihi cum viro summo parente ipsius intercedit, laetus fuit, tum novum insuper attulit gaudium literas tuas[8]. Nam ego cum in meis rebus adversis nullum majus habeo solatium recordatione veterum amicitiarum, tum in tua illa sincerissima totus acquiesco et ejus cogitatione respiro viresque recipio.

Sicut autem gratias tibi debeo plurimas pro cura quam liberis meis tanta fide impendis, ita tuorum quoque incommoda mea duco. Quamobrem graviter me

1 De raadpensionaris Anthonie Duyck was op 13 september overleden.
2 Frederik Hendrik.
3 Ernst Casimir.
4 Karel I van Engeland en Lodewijk XIII van Frankrijk.
5 Vermoedelijk Adriaen, zoon van Cornelis.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 85; zie Brandt-Cattenburgh *Leven* I, p. 380, waar de brief ten onrechte op 1628 gedateerd is; vgl. n^{o}. 1424. Antw. op n^{o}. 1424.
7 Aernoud, oudste zoon van Simon van Beaumont.
8 N^{o}. 1424.

afflixisset, quod scribis de afflicta in filio[9] ea parte, quae studiis adeo necessaria est, nisi statim addidisses initia spei melioris, quam ut ratam tibi faciat, lucis omnis aeternum fontem pie veneror.

9 Johannes, die in Engeland door een oogziekte was getroffen, vgl. n^{o}. 1424.

Artisewskium[1] intellexi ad Atlanticam Platonis ivisse, seu quo alio nomine Novus ille Orbis nuncupandus est, quam multi pacis moram, ego pacis causam apud nos futuram existimo. At tu etiam miraris esse, qui de me in Sarmatiam vocando cogitent, quasi nos ipsos Batavos expertus sim omnibus Sarmatis Sarmatiores. *ἀλλὰ τὰ μὲν προτέτυχθαι ἐάσομεν* neque nimium *ἀχνύμενοί*[2].

Slupeckiorum tertius[3] ea maxime commendatione, qua fratres[4] ipsius ornaveras, impetravit a me, quod nemo hactenus, ut Tacitum cum ipso relegam et ei monstrem, quae ad civilem sapientiam pertinent memor eum ferme in modum transacta a M. Tullio tempora, quae patriae usum ipsius invidebant.

De Grolla quod scripsi[5] debui principis virtutibus et meae semper in illam domum venerationi. De Silva ducis consilium tuum haud absurdum est, nisi intelligerem susceptam hanc operam a praeclarissimis ingeniis et quibus proprio inspectu licuit noscere, quorum ego ignoratione labi possem. Egregia sane, ut mones, historiae materia, tanta castrorum opera, mutati fluminum cursus, irriti hostium insultus, pertinax urbis oppugnatio, transitus hostium in Velaviam non alio exitu, quam ut ad munienda certius imperii viscera diligentiam nostrorum excitare et a fortuna ingestum nobis praemium haud minus eo, quod tantis viribus atque consiliis petebatur: facta haec, dum Rempublicam amici reges deserunt, Danus etiam nostra pericula in suam pacem vertit, postremo erepta hosti omnia, quae aut spem dare illi poterant aut solatium et pax ab haud dubie victoribus petita.

Frater meus Wilhelmus morbo impeditus fuit, quo minus te videret, quem jam restitutum valetudini spero non aliunde quam ex ipso intellexeris. Haud aeque felix magnus ille Salmasius[6], qui, cum patris[7] viri amplissimi visendi causa in Burgundiam ivisset, ibi a quartana et quidem, ut ajunt duplice deprehensus est. Scripsi tamen ad eum de Floro[8], non ut curas ejus onerarem, sed ut sciret te, quem maximi facit, sui memorem vivere.

Vale, vir eruditissime, uxor tuam[9] salutat, liberi liberos, imo cuncti cunctos.

Lutetiae, 12 Novemb. 1629.

Tuus totus

H. Grotius.

1443. 1629 november 13. Van C. Salmasius[10].

Tuas accepi, vir summe, rure positus in medio febris horrore, quo tum maxime premebar levioremque inde multo fieri sensi ex earum lectione. Eo secesseram experiendi gratia, ecquid aeris urbani mutatio in liberiorem illum purioremque

1 Zie n^{o}. 1424, p. 99 n. 6.
2 Homerus, *Ilias* XVIII, 112.
3 Zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 7.
4 Zie n^{o}. 1396, p. 51 n. 12.
5 *Grollae Obsidio*; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
6 Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1.
7 Bénigne de Saumaise (1560-1640), Frans geleerde.
8 Zie voor het antwoord n^{o}. 1443.
9 Elisabeth Junius; zie n^{o}. 1396, p. 53 n. 2.
10 Gedrukt *Claudii Salmasii Viri Maximi Epistolarum liber primus. Accedunt, De Laudibus et Vita ejusdem, Prolegomena. Accurante Antonio Clementio.* Lugduni Batavorum. Ex Typographia Adriani Wijngaerden. MDCLVI, p. 33; *Ep. ad Gallos*, p. 437.

reciperando, quod amiseram, conferre posset. Frustra id expertus, ut et alia multa opis medicae tentamenta; quibus hoc unum debere fateor, quod iam scio non esse amplius periclitanda. Tempus igitur hoc praestabit et maior Medicus, quod pusilli isti et terrestres Machaones[1] ex arte sua dare nescierunt. Quinimo et assuetudine iam usuque familiarior mihi facta ac mitior haec hospes, etsi nihil dum de rigore suo remiserit. Sed quod diu passus sum, nunc melius fero, quamvis nihilo mollius. Maximum tamen ex eo morbo incommodum sustineo, quod per illum mihi non licet studiis insistere et propositum urgere. De Floro[2] itaque frustra est exspectatio librarii Lugdunensis[3]. Vix in hanc urbem pedem intuleram cum me malum corripuit et cogitationem illam de Flori Notis recensendis aliisque omnibus prorsum amovit. Sed quid tu censes? Fac paratas esse illas. Scis me eas promisisse Berneggero[4] Professori Argentoratensi. Cui potius suades committendas? Nitor hinc editionis et typorum elegantia; ex alia parte viri doctissimi diligentia me trahit. Sed non integra nunc, nec libera mihi haec deliberatio. Statim atque dimiserit me molestissima ista quartana, quae nunc duplex, nunc simplex fit et in alias se vertit facies, nihil prius agam. Interim rogo te Lemairio[3] scribas, caveat edere Notas meas, sicut sunt. Hoc si fit, meas negabo. Vossio etiam nostro, ita enim eum vocare ausim, salutem plurimam meo nomine dicas. Nescio an Plinianas[5] receperit, quas Drouardo[6] reliqui ad eum mittendas.

Vale et me ama.

Divione Idib. Nov. MDCXXIX.

1444. 1629 november 14. Aan Willem de Groot[7].

Eunte ad vos, mi frater, Maximiliano Campio[8] commendare eum tibi amicisque volui, primum quia tam propinqua me necessitudine contingit, deinde quia me non minus quam parentem suum semper est veneratus, postremo quia infans in mea domo eductus est atque ita meae quasi peculiari curae creditus. Deinde est ea ipsius probitas, ea modestia et ad res omnes bonas addiscendas diligentia, ut

1 Machaon, geneesheer in het leger der Grieken voor Troje; zie Homerus *Ilias* II, 732, IV, 193 vv. en elders.

2 De eerste uitgave was in 1609 te Heidelberg verschenen onder de titel *Lucii Annaei Flori, Rerum romanarum libri IV, cum notis Jani Gruteri, nunc primum accesserunt Notae et Castigationes Cl. Salmasii*. In 1638 verscheen de heruitgave, waaraan toegevoegd *Lucius Ampelius, è cod. msc. nunquàm antehac editus*. Lugd. Bat. apud Elzevirios, echter zonder de commentaar van Salmasius; in de editie van 1648 *(Lucii Annaei Flori, Rerum romanarum libri IV Ex recensione N. Blanckardi. Accedit eiusdem ex omnium observationibus editis, ac ineditis Salmasii commentarius*. Lugduni Batavorum Ex Officinâ Adriani Wijngaerden) heeft Blankaart uit alle werken van Salmasius samengebracht alwat hij dienstig achtte ter verklaring van Florus. De uitgave van 1655 weer bij Elzevier verschenen *(L. Annaei Flori Hist: Rom: Lib: IV cum notis integris Cl. Salmasii additus etiam L. Ampelius Ex eiusdem bibliotheca*. Lugduni Batavorum Ex Officina Elzeviriana A^{o} 1655) bevatte wederom Salmasius' commentaar.

3 De Leidse uitgever Jean le Maire.

4 Matthias Bernegger; zie n^{o}. 1371, p. 15 n. 6.

3 De Leidse uitgever Jean le Maire.

5 Bij Claud. Morelius te Parijs was in dit jaar Salmasius' *Plinianae Exercitationes in Caii Julii Solini Polyhistora; item, Caii Julii Polyhistor, ex veteribus libris emendatus* verschenen.

6 De Parijse uitgever Jérôme Drouart.

7 Gedrukt *Epist.*, p. 821.

8 Maximiliaen Campe, zoon van Jacob Campe en Martha van Reigersberch.

amari etiam ab extraneis debeat. Nunc se et Arabicae linguae et rei sideralis cognitioni dare vult, quae ad studia forte Golii[1] et ei similium consilio atque ope egebit: qui cum tibi quam mihi tam dudum a patria remoto sunt notiores, id te rogo, ut ipsius causa facias, quaecunque praesentem me facturum arbitrareris. Comitatur eum pixedula quaedam tibi quidem inscripta, sed Episcopio[2] danda *τὸ φαλαχρότητος ἰατρεῖον*.

Vale, frater, et res novas, ne veterascant, via illa solenni exspecta.

14 Novembris 1629.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1445. 1629 november 16. Van W. van Oldenbarnevelt[3].

Mijn Heer,

Tis mijn lief, dat de memorie van de passage van de IJssel[4] uEd. aengenaem is ende sal trachten uEd. te dienen sooveel doenlijck is om alles te bekommen. Den autheur van de memorie in mijnen lesten[5] verhaelt is weder ingestort. Soo hij eenige daegen aen de beter hant waer, soude haest geëyndicht hebben. Altijts van die sijn wij verseeckert, soo hij levend blijft. De traversen, die in de handelinge geschieden hoope ick, dat vruchteloos sullen wesen. Chastillon[6], die gisteren hier wt Hollant gearriveert is ende vandaege naer Vranckrijck vertreckt, seyt, dat de meeste stemmen tot den trefves vallen, maer dat sommige sijn, die seggen, dat men noch eerst een groot effort op dese landen behoorde te doen. Mijn dunckt, dat die luyden geen reeckeninge maecken, dat soo het effort misluck, dat men hier dan mede sijn seggen soude begeeren te hebben, want ick en vinde de saecke hier niet gestelt, dat sij niet te remediëren souden sijn. Met weynich quetsinge van de gemeente soude men konnen 10 milioenen guldens vinden, daertoe gearbeyt wert, maer ofte de twee marquisen Mirabel[7] ende Aytona[8], die hier sondach verleden sijn aengekommen, de remedie voor dit lant medebrengen, twijffele ick seer. Sij en hebben tot noch toe geene audientie gehad, doordien de princesse[9] noch niet tot volkomme gesontheyt geraeckt is. Aengaende de 4 pointen[10], daervan hebbe ick geoordeelt gelijck uEd.; dan de keyser[11] sal konnen seggen, dat hij geen oorloge met de Staeten heeft, ergo geen pais te maecken is met hem. Maer eene questie moet ick doen, hoe men het maecken soude, indien de Westindische compangnie, die nu sterck in see sijn, eenige vaste plaetse naemen ofte maeckten in de

1 Jacob Golius; zie III n°. 1337, p. 408 n. 9.
2 Simon Episcopius; zie n°. 1363, p. 4 n. 7.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. RK. A 4 i. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 459.
4 Zie hierover ook n°. 1438, p. 117.
5 N°. 1441; voor de bedoelde memorie zie ook n°. 1438, p. 117.
6 Gaspard de Coligny, heer van Châtillon-sur-Loing; zie III, p. 121 n. 1.
7 Zie n°. 1441, p. 120 n. 8.
8 Zie n°. 1438, p. 117 n. 6.
9 De infante, Isabella Clara Eugenia.
10 Zie n°. 1438.
11 Ferdinand II.

Westindiën, want die behoudende soude den koninck niet willen verstaen tot eenich accoort.

Dat Pater don Frederico[1] soude aengetast hebben, daervan sijn over drie weecken geruchten geweest, maer geene continuatie. Meusnier[2] bedanckt uEd. van sijn faveur ende bid om continuatie, sal sijn best doen om het selfde te verdienen. Ick versoecke het selfde dienstelijck, alsoo ick hem gaerne geholpen sach. Chastillon oordeelt van mijn retireren in dese landen onvoorsichtelijck seggende, dat ick daermede de memorie van mijn vader sal quetsen, jae te niet doe. UEd., die daervan ten volle onderricht is, weet wel, dat geen andere plaetse tot voorseeckerheyt voor mij open stont, maer ofte hij de memorie op sijn Calvinist van sijn voorouders niet gequest en heeft, doen hij Monpeliers wilde overgeven ende Egemorta[3] overgaf, laete ick haer oordeelen, maer in mijn sin behoort men sijn koninck tobedieren. Meer onvoorsichtige discoursen sijn bij hem gebruyckt, als dat de Staeten Den Bos niet gecregen hebbende teynde waeren ende dat den prins van Orangien verstaende de passagie van de IJssel wilde van Den Bos trecken, hoewel ick geloove, dat het waer is, indien men diepper int lant getrocken hadde, dat Den Bos ontset was ende dat het een groote slach voor de Staeten soude geweest sijn. Evenwel voor yemant, die daer dient, vallen die discoursen niet wel. 2[4] plach hem voor niet wijs te houden gelijck hij mij dicmael geseyt heeft.

Ick bedancke uEd. van de sorge om den brief aen mijn neef te doen bestellen[5], ick hope hij sijn debvoir doet in uEd. te besoecken ende goede vermaeningen te volgen. In corten tijt sullen wij sien, wat apparentie tot de handelinge is.

Onderrentusschen blijve ick naer mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie,

Mijn Heer,

UEd. ootmoedigen dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 16[en] Novembr. 1629.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot, etc.

In dorso schreef Grotius: 16 Nov. 1629. Stoutenburg.

1446. 1629 november 17. Aan Willem de Groot[6].

Nihil hac quidem dierum hebdomade aut abs te aut a parente, mi frater, accepi neque adeo miror, quando non semper materia occurrit. Bene est, modo ne morbus recruduerit.

1 Adriaan Jansz. Pater; betreffende don Frederico (don Fadrique de Toledo) zie III n[o]. 1221, p. 236 n. 6.

2 Over Meusnier zie III n[o]. 1150, p. 132 en n. 1 aldaar; zie ook n[os]. 1421, 1423, 1426, 1438 en 1441.

3 Aigues-mortes.

4 Frederik Hendrik; vgl. n[o]. 1441, p. 121.

5 Vgl. n[o]. 1421, p. 94 en n. 2 aldaar.

6 Gedrukt *Epist.*, p. 822.

Esculenta, quae in tempore mitti petieramus, jam hoc cataplo Rhotomagensi a nobis exspectabantur. Rogamus res celeretur, quantum fieri potest. In Italia imperatorii[7] et Hispani omnia praeter Mantuam et Casale invadunt, quippe agro imperantes dum nullus contra occurrit exercitus. Tamen de pace spes haud evanuit.

7 Ferdinand II.

Marillacus[1] adhuc fratri regio[2] adest et putatur negotium compositurus eo magis, quod tanti sint regis per Campaniam arma, ut nec ille nec Lotharingus[3] quicquam movere audeant.

Vetera omnia tibi commendo maxime Schickardianum et Africanum[4].

Vale cum conjuge[5] et liberis. Parentibus atque amicis fausta omnia omnes precamur.

17 Novembris 1629.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1447. 1629 november 20. Van N.C. Fabry de Peiresc[6].

Monsieur,

Bienque j'aye demeuré si longtemps sans vous escrire, je n'ay pas pourtant mis en oubly ce qui estoit de mon debvoir en vostre endroict, ainsi que je le vous aurois tesmoigné si j'eusse rencontré d'occasion de vous servir comme je le désirerois avec passion. J'ay veu un petit mémoire venu de vostre part concernant les livres Arabes recouvrez en Levant par le S.r Golius[7] pour les S.rs Estats de Hollande, qui me faict grandement louer la générosité de cez Messrs et le bon zeelle du S.r Golius d'avoir prins la peine d'aller si loing chercher des occasions de sauver la vie à cez braves hommes de l'antiquité, qui ont escript de si belles choses, et à conserver leur mémoire qui seroit possible estainte sans luy. Estimant beaucoup cez oeuvres de philosophie d'Avicenne[8] non encores veus et cez trois libvres du supplément de l'Aristote de Animalibus[9] qui mériteroient bien la recherche des cinq restants, mais cependant une bonne version de ceux-là ne pourroit estre que trez bien receue. Mais j'estimerois bien d'avantage cez versions Arabiques de tant d'excellentes pièces des anciens Grecs que l'on dict estre en estat, et dont je vouldrois bien avoir veu le réelle, principalement de celles que le S.r Golius a desjà par

1 Louis de Marillac, broer van de garde des sceaux Michel; vgl. nos. 1437 en 1440.
2 Gaston, hertog van Orléans.
3 Karel IV, hertog van Lotharingen (1604-1675).
4 Vgl. no. 1437; over Wilhelm Schickard zie no. 1366, p. 10 n. 7.
5 Alida Graswinckel.
6 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2; copie Bibl. Nat. Parijs, Nouv. acq. fr. 5172 f. 71-76. Beantw. d. no. 1539, dd. 16 sept. 1630.
7 Jacob Golius; zie III no. 1337, p. 408 n. 9.
8 Zie III no. 1313, p. 379 n. 4.
9 In de p. 127 n. 1, vermelde lijst van Golius' handschriften opgenomen in de *Catalogus Bibliothecae publicae Lugduno-Batavae* komt op p. 183 de opgave voor: Aristoteles de animalium natura libr. 12, 13, 14, 15. Dit handschrift berust nog steeds in de Universiteits-bibliotheek te Leiden en wel onder signatuur cod. or. 166. Het is beschreven door P. de Jong en M.J. de Goeje in vol. III van de *Catalogus codicum Orientalium Bibliothecae Academiae Lugduno-Batavae*, Leiden 1865, p. 211. Aldaar wordt medegedeeld, dat het van de 19 boeken (magāla's), die de Arabische versie van Aristoteles' *De Animalibus* telt (te weten: *Historia animalium* libr. X; *De Partibus animalium* libr. IV; *De Generatione animalium* libr. V) slechts bevat: enkele (nl. 4) bladzijden van het begin en het einde van mag. XII (= *De Partibus* II); mag. XIII en XIV (= *De Partibus* III en IV); alsmede van mag. XV (= *De Generatione* I) de eerste helft.
Gezien de weinige bladzijden van mag. XII, die het handschrift telt, is het dus zeer wel mogelijk, dat dit het handschrift is waarop de Peiresc doelt.

devers luy, dont je serois bien plus curieux que de l'Alcoran, comme aussy des chronologies de cez païs d'orient qu'on dict estre en ses mains, avec des observations astronomiques, tables ou éphémerides, dressées par commandement de cez roys que l'on tenoit estre si barbares, dans le plus profond du Cattay durant cinq ou six cents ans. C'est M.r Gassendi[1] qui l'a escript en ce païs icy, où c'est qu'un gentilhomme Breton[2] nous en avoit dict prou de choses que nous ne croyions pas si librement mesmes des pièces d'Archimède, Euclyde, Ptolémée, Apollonius Pergaeus[3] tout entier, et autres non encores veues de noz jours, que le dict S.r Golius se vante d'avoir apportées en l'Europe, dont le siècle présent luy seroit bien redevable aussy bien que la postérité, s'il se résolvoit de les faire mettre au jour plustost que plustard. Mais cependant, un roolle de ce qu'il a donneroit bien du goust et de l'appétit des pièces entières, et pense qu'il y debvroit travailler, ou pour le publier, ou au moings pour le communiquer aux amys plus curieux, attendant que son loisir luy laissast donner au jour les livres bien accomplis et bien assortis. Et quand cez Mess.rs d'Angleterre en feroient de mesmes de ce qu'ils ont ravagé en Constantinople, ils feroient encores mieux, que de laisser languir le monde qui est en expectation desjà bien longue et qui vouldroit au moings voir que c'est qu'il y a desaulvé du naufrage, et ce qui s'en peult attendre. Le pauvre mons.r Seldenus[4] ne veult pas vacquer à cela comme je m'asseure qu'il eust faict trez volontiers, aussy bien qu'à ce qu'il a donné des marbres du conte d'Arondel[5]. Parcequ'il est debtenu prisonnier à mon trez grand regret pour le zelle de la patrie et du bien public, aussy que vous l'estiez autres foys. Je pense que celuy qui avoit recueilly les originaulx pour le dit conte d'Arondel, doibt estre longtemps à de retour en Angleterre, et que luy mesmes pourroit bien envoyer au moings un peu de bordereau des libvres par luy recouvrez si on l'en faisoit rechercher. Et que l'ambassadeur[6] qui est le dernier venu, et qui a emporté-ce dict on-de si grandes et importantes despouilles des bibliothèques du Mont Athos, en feroit bien aultant s'il vouloit, de ce qui le touche luy. Il faubt voir de les en faire solliciter.

1 Pierre Gassendi; zie III n°. 1264, p. 311 n. 12; voor Gassendis lijst van door Golius meegebrachte boeken en handschriften zie P. Gassendi, *Catalogus variorum librorum, quos ex Oriente advexit et in publicam bibliothecam deposuit J. Golius*. Parijs 1630; ik heb dit boek niet in handen kunnen krijgen. Zie echter de *Catalogus Bibliothecae publicae Lugduno-Batavae*. Lugd. Batavorum Ex Officina Elsevir: Acad. Typograph. MDCXL, p. 173-186: *Libri Mss. Arabici et alii, quos pro Academia ex Oriente advexit Jacobus Golius*, gevolgd door een lijst met aanvullingen en verbeteringen, met eigen paginering 1-21 onder de titel *Libri Mss. Arabici, quos ex Oriente advexit J. Golius, cum genuinis Arabicis eorundem titulis*. Hier hebben we ongetwijfeld, aangevuld en verbeterd, een herdruk van de lijst van Golius' handschriften van 1630.

2 Niet geïdentificeerd.

3 Archimedes (287-212 v. Chr., grootste wis- en natuurkundige van de oudheid, Euclides (± 450-±374 v. Chr., Grieks filosoof, stichter van de school van Megara; Claudius Ptolemaeus (tweede eeuw na Chr.), astronoom en geograaf; Apollonius van Perga (geb. midden derde eeuw v. Chr.), Grieks mathematicus.

4 John Selden (1584-1654).

5 Thomas Howard (1586-1646), graaf van Arundel, kunstverzamelaar, bekend door zijn verzameling oud-Griekse handschriften en kunstvoorwerpen, die hij o.a. door zijn agent William Petty van een reis naar Griekenland in 1627 deed medenemen. Hieronder bevond zich de Marmertafel van Paros, een kroniek bevattende historische gegevens over Griekenland tot 354 v. Chr. Een gedeelte der handschriften vormt thans in het British Museum de Arundel-collectie.

6 Sir Peter Wyche († 1643), gezant van 1627 tot 1641.

Au reste j'ay faict mettre dans le coffre de M.r de Thou[1] le volume d'Eclogues de l'empereur Constantin Porphyrogénète[2] que j'avois recouvré du Levant afinque vous voyiez s'il y auroit rien dans cez petites fragments, qui méritast de n'estre pas supprimé. Et croyez que vous soyez en assez de loisir, pour vous donner la peine - si vous jugiez que la chose le mérite - de le parcourir, et de le mieux ranger qu'il n'est pas, l'ayant faict descouldre, parcequ'il estoit tout transposé, et en ayant rangé quelque chose, mais il y en a, qui requéroient une meilleure main, et plus exacte que ne pourroit estre la mienne, pour examiner la conformité du style des uns et des autres, et les bien distinguer. Je plains principalement ce qui est du Nicolaus Damascenus[3], dont manque le commancement du recueil, et dont je vouldrais bien à tout le moings que vous eussiez prins la peine de r'amasser les pièces et desbris pour l'amour de moy. Et ce qui est du Polybe, au cas que le tout n'ayt desjà esté trouvé d'ailleurs, ou la meilleure partie comme je m'en doubte, ce qu'il y a du Dion moins abrégé que dans Xiphilin, et ce peu encores qu'il y peult avoir de l'Appian[4], ne debvra pas estre possible négligé, et à tout cas la collation du surplus sur ce qui se trouve mis au jour, pourra encores fournir quelque jour, sinon des suppléments de grandes lacunes, au moins des diverses leçons cappables de réparer quelques passages corrompus dans les éditions. Mais cela se pourra commettre à tels autres que vous adviserez, pour ne vous surcharger de cette importunité. Le principal est à mon gré - sans considérer beaucoup cez petits abrégez du Ioannes Antiochenus, du Ioannes Mallela et de ce Georgius monachus[5], qui ne sont pas de grande authorité - de pourvoir s'il est possible bientost à ce pauvre Nicolaus Damascenus, que je vouldrois bien voir en estat d'en gouster les fragments, puisque nous n'avons pas son Histoire entière. Je vous supplie donc trez humblement de l'entreprendre, si ne l'avez dezagréable et à tous le moings de m'en escrire vostre advis. Je n'ay pas voulu faire relier le volume, pour vous laisser plus de liberté de rechanger, ce qui ne sera bien en ordre, et pour le pouvoir faire avec plus de commodité, j'ay faict tendre des fillets d'une franche file à l'autre, au long du dos du volume par le dedans, afinque sans rien coupper, vous en puissiez

1 Een der zonen van de historicus Jacques Auguste de Thou; zie no. 1361, p. 2 n. 8.

2 Constantinus VII Porphyrogenetus (905-959), keizer van Konstantinopel; met de *Eclogues* wordt bedoeld het verzamelwerk *Geoponika*, een bewerking van een ouder verzamelwerk van een zekere Cassianus Bassus, *Ἐκλογαὶ περὶ γεωργίας*.

3 Nicolaus Damascenus (geb. 64 v. Chr.), Grieks historicus, schrijver o.m. van een compilatiewerk *ΙΣΤΟΡΙΑΙ* of *ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΘΟΛΙΚΗ*, van *ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΓΩΓΗΣ*, een beschrijving van het leven van Augustus, van *ΕΘΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΗ* een verzameling volksgebruiken, ten onrechte soms als excerpten uit de *Historia* beschouwd, en van een autobiografie *ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΒΙΟΥ*. Het is grotendeels verloren gegaan.

4 Polybius (± 210-128 v. Chr.), Grieks historicus; Cassius Dio Cocceianus (± 150- ± 235), Romeins historicus; Johannes Xiphilinus (tweede helft elfde eeuw); laatstgenoemde vervaardigde op bevel van keizer Michael VII (1071-1078) een uittreksel uit de laatste 45 boeken van Dio Cassius' uit 80 boeken bestaande Romeinse geschiedenis; Xiphilinus' excerpt beslaat de periode vanaf Julius Caesar en Pompeius met uitzondering van de regering van Antoninus Pius (138-161) en het begin van de regering van Marcus Aurelius (161-180).

5 Joannes, bisschop van Antiochië (428-441); Joannes Malalas, Byzantijns geschiedschrijver uit Antiochië, waarschijnlijk identiek met Joannes Scholasticus, patriarch van Konstantinopel (566-577); zijn *Chronographia* in 18 boeken reikt van de oudste geschiedenis van Egypte tot 563; Georgius monachus, ook Hamartolus genoemd, Byzantijns monnik en geschiedschrijver uit de negende eeuw; hij schreef een wereldkroniek, een compilatiewerk, dat reikte tot de dood van de Byzantijnse keizer Theophilus (829-842).

tirer et remettre les cahiers et les feuilles que vous vouldrez, en tel endroict du libvre qu'il vous plairra. Et si le voulez voir au mesme ordre qu'il estoit lors qu'on me l'apporta du Levant, il ne fault que tirer touts les cahiers hors des difillets, et puis les remettre selon l'ordre de schiffres opposez à chascun feuillet. Et lors (?) vous verrez mieux l'ordre que vous y vouldrez mettre tout de nouveau, pour aprez le faire remettre dans ses fillets, ou bien le relier et couldre tout à faict, ainsie que bon vous semblera. Et vous supplie de trouver bon, que Mess.rs Rigault, de Saulmaise et Bignon[1] y puissent passer quelque heure dessus, s'ils en avoient envie lorsque vostre commodité le portera, comme aussy M.r Aultin[2], s'il vouloit se servir de cez fragments de chronologistes Chrestiens, pour son Syncellus. J'abuse possible trop de vostre bonté, mais je suis bien asseuré que vous le prendrez en bonne part de moy, qui suis et seray à jamais,

Monsieur,

Vostre trez humble et trez affectionné
serviteur
de Peiresc.

à Boysgency ce 20 Nov. 1629.

Mr. Grotius.

Adres: A Monsieur Monsieur Grottius A Paris.

In dorso schreef Grotius: Rec. Iulio 1630.

1448. 1629 november 23. Aan Willem de Groot[3].

Mi frater,

Nihil haec septima mihi a vobis attulit. Credo literas latere penes aliquem, qui sit in comitatu Castellionaei[4], qui jam huc advenit, nihil, ut videtur, certi de induciis nostris adferens.

Tilenus[5] noster valde ex articulis aegrotat et propemodum sine intervallis. Tamen in illo dolore non oblitus rerum suarum reposcit literas Casauboni[6], quando ut edantur ab Elzeviriis[7] stultum sit sperare.

1 Nic. Rigault; zie III n°. 1189, p. 188 n. 2; Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1; Hieron. Bignon; zie III n°. 1163, p. 154 n. 5.
2 Jean-Baptiste Autin, Aultin of Hautin (± 1580-1640), numismaticus, zwager van Nicolas Rigault en verbonden aan de bibliotheek van de koning. Hij had het plan opgevat de kroniek van de Byzantijnse geschiedschrijver Georgius Syncellus (negende eeuw) uit te geven. Het plan schijnt niet tot uitvoering te zijn gekomen.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 822.
4 Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon; zie III, p. 121 n. 1.
5 Daniel Tilenus.
6 Vgl. n°. 1376, p. 19 n. 5.
7 Bonaventura en Abraham Elzevier te Leiden.

Ego vix sustinere possum flagitationes amicorum de Grolla[8], quibus me obstrinxi et nunc eo magis vanus videor, quod librarii satis multa exempla habeant. Interim etiam tempus omne aliquid inde redigendi perit.

8 *Grollae Obsidio*, 1629; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.

De esculentis sane si D. Langeracensis[1] cataplum exspectabimus, vereor ne sit *συχίνη ἐπιχουρία*. Itaque censeam prima navi mittenda.

In Italia bellum fervet et Mantuae suburbia agerque omnis tenetur hostili exercitu. Domesticae suspiciones his obstant rebus externis. Nam frater regius[2] nondum in aulam venire inducitur et sui metu magnas regis copias in illo fine detinet.

Praeter haec nihil habebam nunc quidem. Quare desinam Deo rogato, ut te, parentes, conjugem tuam[3], liberos, propinquos et amicos sospitet.

Valete.

23 Novembris 1629.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1449. 1629 november 23. Van W. van Oldenbarnevelt[4].

Mijn Heere,

Den autheur van de memorie[5] is mij gisteren wesen besoecken. Soo hem God gesont spaert, hope ick die uEd. toekommende reyse te senden.

Dat van dese sijde anders als vrede begeert wert, kan ick niet bemercken, maer het is geen reden, dat de Staeten veel langer met haer antwoort souden wachten. Ick achte, dat de meeste stemmen bestaen in cleyne steden neffens eenige, die niet veel te waeter negotieren; de eerste werden meest van haere predicanten geregeert, de andere hebben mogelijck bittere pensionnarisen, die meenen, dat het een faulte soude sijn van de grootste, dat sij yet soude goet vinden, dat de oude regenten gedaen hebben, ende daerwt actie genoech fonderen om den trefves te verwerpen sonder op het gemeene welvaeren verder te letten. Ick hebbe mede altijts gevreest, dat het in Seelant in de gemeene man niet soude willen. Mandemaecker[6] sal mede daer niet veel goets in doen als siende niet veel verder als sijn neus lang is, soodat het daer sijn moeyte sal hebben.

Wat Vranckrijck gelooft van die haeren dienst wt ons lant hebben aengeboden, laet ick daer, maer de wegen sijn noyt ledich van haere couriers op Hollant. Ick hoope in corten tijt wat te hooren wt die quartieren. Ondertusschen obligeert uEd. mij ten hoochsten deelachtich te maecken van tgeene hij hoort, dewijle een van de bode, die ick gewent sij te gebruycken, in lange door een accident niet sal mogen reysen.

Het accort van Italiën sal gevonden wesen, soo haest men de vrije dispositie van investiture aen den keyser[7] sal gelaeten hebben, die niet anders als met rechten sal geschieden, want het onmogelijck is willich te lijden, dat den koninck van Vranckrijck den keyser wet sal setten in sijne jurisdictie.

1 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek bij het Franse hof.
2 Gaston, hertog van Orléans.
3 Alida Graswinckel.
4 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 4 j. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 461.
5 Vgl. n^{os}. 1438, 1441 en 1445.
6 Adriaen van Manmaker, ridder, lid van de Staten van Zeeland en de Gecommitteerde Raden, destijds een der 24 rechters.
7 Ferdinand II.

De tijdinge van Baugy[1] sijn gemeenlijck met passie gemengt, veel meer die van sijnen secretaris[2]. De bagagie van Botru[3] is hier gearriveert. Soo daetelijck kommen brieven aen Meusnier[4] van den secretaris van Baugy melden dat Roseus[5] opentlijck tegens den trefves soude gepreeckt hebben, waerover die van den provincialen raet hem een reprimande gegeven hebben, doch heeft geantwoort, dat hij preecken most volgens sijne consciencie. Ick geloove niet, dat hij eenen text sal vinden tot confirmatie van sijne conscientie.

Burick[6] soude genomen sijn. Den Veador generael[7] van hier vertreckende naar Spangniën is door den superintendent van de milicie[8] met last van den koninck[9] tot Hal gearresteert, alwaer hij geëxamineert is geweest ende sijne pampieren afgenomen sijnde is voorts verreyst. Men meent, dat al verder enquesten sullen gedaen werden.

Ick doen mijne dienstige gebiedenisse aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie, blijvende

Mijn Heer,

UEd. gansch ootmoedigen dienaer,

W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 23^{en} Novembr. 1629.

In margine schreef Grotius: 23 Nov. 1629. Stoutenburg.

1450. 1629 november 24. Aan M. Bernegger[10].

Cum proficisceretur Argentoratum, vir meritis literarum clarissime, iuvenis hic Livo[11], majus ei beneficium praestare non potui quam si ei ad tuam obviam omnibus humanitatem indicis ministerium praestarem. Simul et te et dignissimum tua amicitia Lingelshemium[12] scire volui valere me et vestri memorem vivere recentem etiam a suavissima vestri mentione per colloquium cum Venatore[13]. Schickardi[14], cujus ego eruditionem maxime veneror, desideriis quod nondum satisfeci, haud mea culpa

1 Nic. de Baugy, de Franse gezant in Den Haag.
2 Niet geïdentificeerd.
3 Guillaume Bautru; zie n^{o}. 1421, p. 93 n. 7.
4 Zie de verwijzingen in n^{o}. 1445, p. 125 n. 2.
5 Henricus Rosaeus († 1637), contra-remonstrants predikant te 's-Gravenhage.
6 Door luitenant-generaal der ruiterij jonker Thomas van Stakenbroek († 1644), heer van Croy en Naland; zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 888.
7 Gaspar Ruiz de Pereda.
8 Niet geïdentificeerd.
9 Philips IV.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 85; *Grotii et Berneggeri ep. mut.*, p. 33.
11 Rutgerus zum Bergen; hij is de schrijver van brief n^{o}. 1483 (zie p. 170). Nadere gegevens over hem heb ik niet kunnen vinden.
12 G.M. Lingelsheim.
13 Balthasar Venator; zie III n^{o}. 1257, p. 300, n. 2.
14 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

est. Laboro etiam nunc per amicos in Hollandia[15], ut situs patriae nostrae exactam descriptionem ex observatione rerum caelestium nanciscar. Quod tardius procedit, quia pauci sunt, quibus adsit et notitia et perfecte elaborata instrumenta. Ego autem satius puto sero solvere quam in malo

15 Vgl. n^{o}. 1370, p. 14.

aere praesertim ei, qui, cum publico plurima dederit, nihil dedit, quod non esset consummatissimum[1]. Salmasiano[2] operi quae aberant misi per eum, qui me interpellaverat eaque recte ad vos pervenisse spero. At ipse Salmasius in Burgundia est gravi satis febre impeditus, quo minus suo more literas illustret, cujus meliorem valetudinem tantum quisque optat, quantum ipsi eruditio cordi est.

Vale, vir praestantissime, cum omnibus tui similibus, quos esse non multos arbitror, si satis saeculum novi.

Lutetiae, 24 Novemb. 1629.

1451. 1629 november 30. Aan Willem de Groot[3].

Multum gaudeo, frater carissime, de eo, quod literae tuae 19 hujus mensis scriptae nuntiant de recuperatis Institutionibus nostris[4], quae tamen edi non debent, nisi diligenter expensae ab iis, quibus recentior est fori memoria. Quid de privilegio futurum sit scire aveo et quid fidi amici - nam aliis de hac re ne loquendum quidem est - judicent de me fieri posse. Ego sane hoc rerum aestu non video, quid sperari possit. Et tamen urit me 13[5] annorum patientia, malorum pertinacia, mediocrium caecitas, bonorum lentitudo.

Etiam literas tuas cum patris additamento datas 13 hujus recepi, sed non ante hoc triduum, quo casu nescio. Tabella effigiem nostram referens parata est et primo commodo mittetur. Sed Wyntgius[6] sibi exemplum sumit.

Litem vos animose persequi sane gaudeo. Erit inde nobis lucis aliquid ad capienda consilia. Miror de Rossaeo[7] tam tepide actum. Bella erat occasio restituendi publicam auctoritatem et in ordinem redigendi eos, qui terrent ni paveant.

Rex parat se itineri Italico, itidem cardinalis[8], bellum serio ostentaturi, ut pacem impetrent. Cum fratre regis[9] iterum acturus mittitur Marillacus[10] non sine spe conficiendi negotii. Quae literis illis 12 datis de societate Americana scribis, verissima sunt ac mens alia privilegii ne fingi quidem probabiliter potest. Sed vides, ut omnia arripiantur in occasionem rumpendi colloquia a bello abducentia. Et hoc fit etiam sub Evangelii sanctissimo nomine.

Vale, mi frater, cum optimis parentibus, conjuge[11], liberis, amicis. Viro eruditissimo et poëtae optimo Caspari Barlaeo significes, rogo, carmen[12] ipsius pervenisse ad me post longas moras et diu quaesitum, traditum cardinali Riceliaco, qui traditurum se regi exemplum Majestati ipsius destinatum spopondit: non etiam lecturum regem, ut qui Latine vix intelligat. Sed se lecturum sine mora. An

1 Bedoeld zal zijn Willem Jansz. Blaeu; zie n^{o}. 1456, p. 137 en n. 2 aldaar.
2 Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1. Ter zake zie n^{o}. 1442 in fine.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 822.
4 De *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, Den Haag 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
5 Dit 13 i.p.v. 11 kan een verschrijving of een drukfout zijn onder invloed van het in de volgende zin voorkomende getal 13.
6 Niet geïdentificeerd. Misschien Johan; vgl. III, p. 316 n. 9, p. 320 n. 3.
7 Henricus Rosaeus; zie n^{o}. 1449, p. 131 en n. 5 aldaar.
8 De Richelieu.
9 Gaston, hertog van Orléans.
10 Louis de Marillac, broer van de garde des sceaux Michel; zie ter zake n^{o}. 1437.
11 Alida Graswinckel.
12 De *Hymnus in Christum*; zie n^{o}. 1309, (III, p. 376 n. 5).

aliquid amplius sperare debeat, docere non ausim, tanta hic est circa res bonas negligentia. Ego tamen non deero.

30 Novembris 1629.

Rogo apud Debyaeos[1] pro nostra etiam parte officio fungaris.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1452. 1629 november 30. Van W. van Oldenbarnevelt[2].

Mijn Heer,

Den autheur van de memorie[3] is weder ingestort, hebbe hem gisteren besocht ende bevonden, dat weinich tot het eynde resteert. UEd. sal moeten patientereren tot sijne reconvalescentie, wanneer daer geen faulte aen sal sijn. Den nuncius alhier[4] seyt, dat Collalto[5] van den hertoch van Nevers[6] soude terugge gedreven sijn ende dat die van Casal eene sortie gedaen hebben op des marquis volck met advantage. Of dit waer is, kan ick niet verseeckeren als kommende wt een persoon, die desen staet niet seer bemint ende door sijne vilaine, gierige proceduren hem oock seer haetelijck maeckt, hij is mede in hoope van vrede. Van Pater[7] is hier noch geen seeckerheyt; eenige Spangnaerden seggen tijdinge te hebben, dat hij geslaegen is.

De questie bij mij geproponeert wiste ick wel, dat soo konde geschieden volgens de articulen van den voorgaende trefves, maer mijne vraege is, ofte sij eenige plaetsen incorporeerden staende handelinge in de Westindiën, hoe men het daermede soude konnen maecken, want de onse daer te laeten wortelen is niet gelooflijck, dat willichlijck sal getollereert werden. Ick bemercke mede, dat den lust tot de pais ofte trefves alhier verflaut; de Staeten van Hollant sijn noch vergadert. Ick geloove, dat uEd. sal gesien hebben de remonstrantie van den palsgrave[8] aen de Staeten op het stuck van den trefves, twelck seer de ma^{tijt} ofte prins excedeert.

Botru[9] is gisteren hier gearriveert sonder dat yemant hem is tegen gegaen, maer den marquis van Mirabel[10] heeft hem dien avont besocht. Hier passeeren sonder ophouden couriers wt Vranckrijck op Hollant, apparentlijck om den trefves te beletten. Het leger, dat den koninck in Champagne hout, wert bij veel niet gelooft, dat tot oorsaeck van sijn broeder[11] geschiet, maer wel om in Duytslant ofte

1 De kinderen van Joris de Bie, die begin april 1628 was overleden; zij hadden vermoedelijk hun moeder Maria van Almonde door de dood verloren.

2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 4 k. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 463.

3 Zie n^{o}. 1449, p. 130 en de verwijzing in n. 5 aldaar.

4 Fabio de Lagonissa (della Lionessa), sedert 1622 aartsbisschop van Conza en nuntius te Brussel van 1627 tot 1634; hij stierf in 1645.

5 Graaf Rambaldo Collalto; hij was in deze jaren opperbevelhebber der keizerlijke troepen in Italië.

6 Carlo Gonzaga, duc de Nevers, hertog van Mantua; met de marquis is Ambrosio Spinola bedoeld.

7 Vgl. n^{o}. 1445, p. 125 en n. 1 aldaar.

8 Frederik V van de Palts, de Winterkoning; zie voor het geschrift Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3914.

9 Guillaume Bautru; zie n^{o}. 1421, p. 93 n. 7.

10 Zie n^{o}. 1441, p. 120 n. 8.

11 Gaston, hertog van Orléans.

dese landen te vallen, op welcke plaetse mijn dunck weynich voordeel te doen is. Want in Duytslant soude daerdoor de lige wacker gemaeck werden, die dan beter Oostenrijcks als oyt soude werden. Alhier is die natie weyniger als eenige bemint, ende al bij soude geset werden, dat men bijeen konde raepen.

Mijn neef[1] hope ick in sijn debvoir aen uEd. sal volhouden, hoewel in mijn regard hij het niet en doet. God sal hem, bidde ick, wijsheyt verlenen.

Soo daetelijck bekomme ick bryven wt Hollant van den 26. deser, die melden, dat de Staeten van Hollant toekommende weecke sullen resolveren tot het een ofte ander; dat Haerlem, Leyden ende meest het Noorder quartier tegens den trefves sijn; dat Seelant, Vrieslant ende Groeninge seer roepen om oorloge. De andere provinciën sijn wachtende de resolutie van Hollant. De predicanten bulderen overal seer ende werden geen oprockende gescriften gespaert, soodat het daer noch wilt werck is, evenwel meene ick, dat Hollant wel mochte voor kersmis resolveren. Aersens[2] verstaen ick speelt sijn personnagie wonderlijck, soo daer als in Vranckrijck. Den ambassadeur van Engelant aldaer[3] is soo heel van den trefves niet vervreemt, maer wil sijn meester daerin begrepen hebben. Vranckrijck wil daervan niet hooren, soo doet Swede ende den palsgrave; wij moeten sien, wat daervan kommen sal. Hier sijn geruchten, dat den koninck van Spangniën wel mochte in Nederlant kommen; mijn dunckt, dat daertoe noch tijt van node is.

Hiermede bevele ick uEd. in de bescherminge van God Almachtich ende blijve,
Mijn Heer,
UEd. ootmoedigen dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Met uEd. cousine[4] mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie.

Brussel, den lesten Novembr. 1629.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot etc.

In dorso schreef Grotius: 31 (!) Nov. 1629. Stoutenburgh.

1453. 1629 december 6. Aan Willem de Groot[5].

Frater Optime,

1 Zie n^{o}. 1421, p. 94 n. 2.
2 François van Aerssen.
3 Daar Jerome Weston eerst begin 1630 als extraordinaris ambassadeur naar Parijs gezonden werd - in april werd de vrede met Frankrijk gesloten - (zie *Dict. Nat. Biogr.* vol. LX, p. 362), zal dit waarschijnlijk Walter Montaigu geweest zijn, al schijnt hij tot zijn ergernis niet de rang van ambassadeur gekregen te hebben; zie over hem III n^{o}. 1200, p. 205 n. 1.
4 Johanna, dochter van Elias van Oldenbarnevelt, die een broer van de landsadvocaat was. Johanna van Oldenbarnevelt was gehuwd met Adriaan van der Dussen, met Willem van Stoutenburg een der deelnemers aan de aanslag in 1623 op het leven van prins Maurits. Beiden ontkwamen zij naar Brussel, waarheen Johanna haar man volgde.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 822.

Esculenta cum Grollanis[6] et quae accedent alia avide exspectabimus. Est hic Iansonius[7], qui, si id nobis visum fuisset, Amstelodamo se libros missurum fuisse

6 Grotius' *Grollae Obsidio*, dat op verschijnen stond; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
7 Willem Jansz. Blaeu, de Amsterdamse uitgever, bij wie *Grollae Obsidio* is uitgekomen.

et missurum, si velimus, in posterum significat. Editionem de Iure belli et pacis pulchram spondet et emendatam[1].

Rex fratrem[2] exspectat et simul securitatem ab illo fine totus imminens bello Italico, nisi pax, quod plerique existimant, occupet. In Atrebatum terras cogitari aliquid a Gallis commentum est non a vero tantum, sed et a veri similitudine abhorrens. Mirum, quae pabula homines quaerant furori suo.

Videbis ex his mercatoris literis citra meam culpam accidisse, quod Barlaei carmina[3] tam tarde ad me pervenerint. Si cum fasciculum mitteret, epistolam eodem tempore per tabellarium ad me direxisset, facili res fuisset repertu. Cum tum sero venisset ad me, exspectavi hunc Decembrem, ut quasi suo tempore tradi carmen videretur. Venit in manus cardinalis[4] qui et regi, ut scripsi[5] nuper, se traditurum recepit. Sed de donativo nihil intelligo, sive displicet, quod rem sacram homo non romanensis tractaverit, sive cardinalem offendit, quod honos ipsi privata, non publica allocutione habitus est. Urgebo tamen quantum fas est. Interim praecipuum bonis praemium laudes ab eruditis abunde Barlaeus refert, quod ei hoc epistolio significo; rogo id cures, ut et illud ad Aysemam[6] sequestro D. Mylio[7] et ad Medium[8] aliud. Iansonius de Schickardiano[9] postulato mihi satisfecit, itaque hac cura te libero.

Parentibus, tuae[10], tuis, nostrisque omnibus salutem a nobis omnibus nuntiari scito.

6 Decembris 1629.

Tuus tui amantissimus frater
H. Grotius.

1454. 1629 december 6. Aan C. Barlaeus[11].

Longae morae intervenerunt, Barlaeo clarissime, inter id tempus, quo de Natali Dominico carmen[12] ad me destinasti et id, quo illud ipsum tuo iudicio diu a me quaesitum tandem ad manus meas pervenit; sed tamen id commode accidit, quod receptum sit a me eo tempore[13], cuius honori consecratum est, ita ut nunc demum a te scriptum et in ipso articulo missum videri possit. Legi ego. Feci, ut traderetur maximo cardinali[14], cuius iam tanta etiam Romae est autoritas, ut etiam fratrem[15] fecerit cardinalem. Legisse et eum relatum mihi est et suscepisse

1 Deze herdruk is in 1631 verschenen; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.
2 Gaston, hertog van Orléans.
3 Zie hierover n^{o}. 1451; zie ook n^{os}. 1365, 1373, 1397 en 1454.
4 De Richelieu.
5 Zie n^{o}. 1451.
6 Lieuwe van Aitzema; zie III, n^{o}. 1289, p. 349 n. 3.
7 Cornelis van der Myle.
8 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert.
9 Zie n^{o}. 1370 p. 14 en de verwijzing in n. 1 aldaar.
10 Alida Graswinckel.
11 Gedrukt *Barlaei Ep.*, p. 279; *Epist.*, p. 85. Antw. op n^{os}. 1365, 1373 en 1397; beantw. d. n^{o}. 1466.
12 *Hymnus in Christum*; zie n^{o}. 1309, p. 376 n. 5.
13 De tekst der *Epist.* heeft: quod receptum a me est iterum iam imminente eo tempore.
14 De Richelieu.
15 Alphonse Louis du Plessis de Richelieu (1582-1653), oudste broer van Armand Jean;

tradendum Christianissimo regi, quod nomen cum in regibus Galliae tralatitium sit, huic regi *διὰ τὴν τῶν ἡθῶν ἀφθαρσίαν* suo iure debetur. An futurum sit, ut is honos habeatur optimo carmini, quem et ego optem et ipsum meretur, haud facile dixero. Illum certe fructum tulisti, quod quicunque hic rerum talium gustum habent aliquem, Rigaltius, Puteani et ipse Bignonus[1], de hoc opere ita ut par est iudicant, argumenti magnitudinem et ingenio et arte impletam. Ego vero, qui, ut scis, illa studia prae ceteris colui interdum, amavi semper, quo putas gaudio, quo affectu legi Claudiani[2] spiritus et vibrantes sententias, non illas per tormenta quaesitas, sed sub manum sponte nascentes, translatas ad usus meliores? Pro hoc dono quid tibi precer, nisi ut remunerator sit ille, quem canis, et illum sanctissimum Christianis diem saepe videas, saepe celebres, eo rerum tuarum statu, qui novam tibi perpetuo grates Deo canendi materiam suppeditet.

Vale, vir doctissime.

6 Dec. 1629.

1455. 1629 december 6. Aan M. Bernegger[3].

Tandem, vir doctissime, nactus aliquid, quo desideriis optimi Schickardi[4] satisfacerem, cum aliam viam non nossem certiorem, te ut amicum communem convenire ausus sum, rogaturus, ut quae prima se dabit occasio eam arripias, ut haec certo curata ad manus ipsius deveniant. Salmasius noster[5] etiamnum in Burgundia aegrotat, quanto literarum malo, optime tu intelligis. Nos illi meliorem, tibi ac viro amplissimo Lingelshemio[6] prosperam et firmam valetudinem et quaecunque piis votis expeti solent optabimus.

6 Decemb. 1629.

1456. 1629 december 6. Aan W. Schickard[7].

Iam dudum, vir eruditissime et optime non de nostro tantum, sed et de venturis saeculis merite, quaero satisfacere aequissimis desideriis tuis neque unquam in Hollandiam literas scripsi, ut non eius rei meminerim. Etiam fratri[8], qui nuper ad me visendum huc venerat, hoc negotium plus aliis omnibus injunxi gnarus officii esse bonorum omnium adjuvare labores pro publico susceptos. Conventi

1 Nic. Rigault; zie III n°. 1189, p. 188 n. 2; de gebroeders Jacques en Pierre Dupuy; zie II, p. 66 n. 7; Hieron. Bignon; zie III n°. 1163, p. 154 n. 5.

2 Claudius Claudianus (± 370-± 404), Romeins dichter uit Alexandrië; hij kwam ± 395 te Rome en verbleef enige tijd te Milaan aan het hof van keizer Flavius Honorius (395-423; geb. 384), wiens gunsteling hij was.

3 Gedrukt *Epist.*, p. 85; *Grotii et Berneggeri Ep. mut.*, p. 35. Het briefje diende ter begeleiding van het schrijven aan Wilhelm Schickard dd. 6 december (n°. 1456).

4 Zie over Schickard n°. 1366, p. 10 n. 7. Ter zake zie n°s. 1437 en 1440 en vooral n°. 1370.

5 Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1.

6 G.M. Lingelsheim.

7 aant. Copie Venetië Bibl. de S. Marco, mss. Italiani Cl. XI cod. XX, coll. 6789. Gedrukt J.G. Schelhorn, *Ergötzlichkeiten* I, p. 458.

8 Willem de Groot, die onlangs zijn broer in Parijs had bezocht; zie ter zake o.m. n°. 1370, p. 14.

multi, qui se excusarunt. Ventum est et ad Golium[1], qui iam eo rediit plenus librorum Orientis. Et hic et alii omnes testabantur neminem esse, qui postulatum praestare melius posset Jansonio[2], cuius globos et tabulas puto videris, viro exercitatissimo in coelestibus, quippe discipulo magni Tychonis, et qui non sine magno suo sumptu egregiam sibi copiam organorum parasset. Hic quoque rogatus, cum excusasset se, quod aliquid eius argumenti editurum se diceret, precibus meis et amicorum post longi temporis moras misit observationes eclipseon duarum, priorem minus fidam, certiorem alteram. Ipsam chartam, quam mihi misit, mitto, ne forte in depingendis figuris aberretur. Sed quia annotationes scriptae sunt sermone Belgico, addidi latinam interpretationem, verbum verbo reddens.

Primum igitur rogo, excusatum me habeas, quod nihil miserim hactenus; deinde, quod ne nunc quidem plura, et credas neque in hac re defuisse neque ulla in re defuturam mihi voluntatem, quicquid mearum est virium, conferendi ad praeclara et vere heroica tua studia.

Vale, vir summe.

VI Decembris MDXXIX (sic!) aant.

Tui nominis studiosissimus

H. Grotius.

1457. 1629 december 6. Aan J. Wtenbogaert[3].

Mijn heer,

Den uwen van den XXV November com ick soo daetelijck te ontfangen ende gelijck ick de voorgaende uytge(geven) schriften met lust heb gelesen, soo sal ick oock de vordere bij gelegentheyt verwachten, uE. danck(ende) voor de liberale communicatie.

Mijn Apologie[4] is in Duytschlant herdruckt ende doet daer d(iens)t. Alzoo Buons druck[5] ten eynde was, soo zijn de exemplairen oock hyer gecomen ende werden wel getrocken.

Nopende dye van Amersford[6] ick soude beter vinden propositie van nullitijt aen het Hoff van Utrecht, soo daer equitable luyden zijn, want het appel presupponeert judic(ie) de Generaliteyt toe te comen over de ingesetenen van de provincie niet zijnde in crijgsdyenst.

De Messias van Genève[7] is nu te landewaert ende elckeen treckt hem terugge. Evenwel is het gepasseerde t'eenemael notoir.

1 Jacob Golius; zie III n°. 1337, p. 408 n. 9.

2 De Amsterdamse cartograaf en uitgever Willem Jansz. Blaeu (1571-1638). In 1594 ging hij naar Denemarken als assistent van de befaamde astronoom Tycho Brahe (1546-1601). In 1596 vestigde hij zich in Amsterdam als globe- en kaartenmaker.

3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. Ba 141. Eigenh. oorspr. Ernstig beschadigd. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 2, p. 592. Niet ondertek.

4 *Apologeticus eorum qui Hollandiae Vvestfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII. Scriptus A.B. Hugone Grotio I.C. antehac Fisci Hollandici, Zelandici, Westfrisici aduocato, ac post adsessore oppidi Rotterodamensis, et inter curatores reipublicae Hollandicae ac Westfrisicae delegato. Cum refutatione eorum quae adversus ipsum, atque alios acta ac iudicata sunt.* Heidelbergae, Prostant in Officina Bryana. MDCXXIX; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 881.

5 In 1622 verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 880.

6 Zie n°. 1434, p. 111 en aldaar de aantekeningen n. 1 t/m n. 12.

7 Vgl. n°. 1436 in fine en n°. 1416, p. 84 en n. 5 aldaar.

Van de besending van hyer wordt niet gerept, maer (men magh) wel onderstaen, off het hyer te hove soude smaecken, t'welck ick niet en meene, alsoo (de) predicanten alhyer soozeer verlangen nae de trefves in Nederlant - waeruyt sij presa(geren) het oorlogh in Italië ende haer eygen rust - als Rosseus[1] ende andere daertegen (ijveren).

Het tractaet van Rohan[2] houdt men, dat bij hem geaggreert ende oock geldt daerop is genoten. T'(origineel) is bevonden te Privas, onder de broeder[3] van de ghene, dye hetselve hadde genegotieert. Van Pel(issier)[4] ... ick niet meer dan dat ick heb overgesonden, noch wie hij is; is geëxecuteert te Toulouse. Berti(us[5] is) gestorven en bon catholique romain ende heft gehadt alle zijne sacrementen nae de manier. Ick (verstae) uyt deghene, dye kennisse hebben met de ministers van Charenton, dat Cyrillus[6] zeer groote ..... heeft met de Griecken over zijne confessie[7]. T'boeck van Henricus Arnoldi[8] heb ick niet ....., alleen ben onderricht vant gunt daerin staet. Sprecheri historia[9] is lezenswaerdigh, maer (t'gunt) ick uE. adviseerde van t'gevoelen der remonstranten staet in zijn boeck niet, maer heb het (uyt) zijne mondt, gelijck oock veele clachten over de ongestuymicheyt der predicanten.

Dat van de huysvrouw van Wtenbogard[10] wenschte ick wel dat beter waer, te weten simple restitutie, maer niet beter connende is (het g)oed mede genomen. T'geeft mij niet wonder, dat Smout[11] den ouden man niet gevonden en heeft, alsoo hij hem - soo t'schijnt - weynigh toont. Godt wil 't beteren. Nae de Anticensura[12] wordt niet alleen bij mij maer oock bij anderen zeer verlanght. Aubertijn[13] in zijne predicatie bekende, dat in den brief Petri ende in vele an(dere) passagie van de Schriftuyr uytvercorenen genoemt worden alle dye geroepen zijn - hij most ... ende de roeping soo veel men mercken can gehoorsamen - maer per digressionem vyel op het IX. capitel der Romeynen tanquam sedem materiae. Mij verlanght te weten, hoe het d'Ailly (sal) maecken, als hij tot het IX. capittel sal zijn

1 Wellicht Henricus Rosaeus; zie n^{o}. 1449, p. 131 en n. 5 aldaar.

2 Te Alais met de koning gesloten op 27 juni 1629; vgl. n^{o}. 1412, p. 75 n. 7. Zie Haag, *La France protestante* VIII, p. 495.

3 François de Montcalm, sieur de La Baume, kolonel van een regiment infanterie onder Henri de Rohan; hij stierf in 1632. Zijn broer was Louis de Montcalm, baron de Saint-Véran en de Candiac, die in 1629 namens De Richelieu de vredesonderhandelingen met de protestanten voerde († 1659).

4 Vóór december 1629 zijn te Toulouse geëxecuteerd als enigen, wier naam begint met Pel ...:

1. op 8 augustus 1613 Gabriel de Pelissier, prieur du Mas-Stes Puelles in Lauragais, en
2. op 18 april 1626 een zekere Pelissier uit Pamiers.

5 Petrus Bertius; zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 6.

6 Cyrillus Lukaris; zie n^{o}. 1412, p. 76 n. 4.

7 Zie n^{o}. 1412, p. 77 n. 6.

8 Zie n^{o}. 1436, p. 115 n. 2.

9 Fortunatus Sprecher von Bernegg (1585-1647), Zwitsers staatsman en historicus. Zijn voornaamste werk was: *Historia motuum et bellorum postremis hisce annis in Rhaetia excitatorum et gestorum*. Coloniae Allobrogorum 1629, in 1690 opnieuw verschenen onder de gewijzigde titel: *Historia Rhaetiae in qua motus et bella ibi excitata, fideliter exponuntur*.

10 Maria Petitpas; zij had haar huis in Den Haag teruggekregen; zie Rogge, *Wtenb. en zijn tijd* III, p. 212.

11 Adriaen Jorissen Smout, predikant te Amsterdam en fel contra-remonstrants agitator.

12 Zie n^{o}. 1436, p. 115 n. 3.

13 Edme Aubertin (1595-1652), een der geleerdste predikanten van Charenton.

gecomen, daer hij nu reeds bij is. Het VII. ende (VIII.) heeft hij uytgeleyt gelijck Arminius ende de remonstranten.

T'gunt uE. van Alphaeus[1] (seyt) houde ick waer te zijn. Van Engelant is waer. Robertus Cotonus[2], een zeer geleerd man (is) mede gevangen, noch twee graven. Van Seldenus[3] sal uE. voor desen verstaen hebben; de oorsaeck meent men te zijn, dat sij wat te veel parlamentaris zijn. Sij sullen genoech te d ....., al laeten zij de querelle tegen d'Arminianen vaeren.

Vale bene, saluta vinctos[4] et fratres.

6 Dec. 1629.

Adres: A monsieur Monsieur van Mede.

In dorso schreef Wtenbogaert: 1629 Gr. dat. 6 decemb. recepta 17. eiusdem. de variis. Resp. 4 Feb. a^{o}. 1630.

Wtenbogaert schreef in margine: Bertius.

1458. 1629 december 7. Van W. van Oldenbarnevelt[5].

Mijn Heere.

Den autheur van de memorie[6] blijft cranck, doch sonder peryckel hebbende een apostume in sijn been, daer hij groote pijn aen heeft, genesen sijnde sal geen faulte wesen om uEd. die te bestellen.

Ofte die van Brabant reden hebben om antwoort te begeeren, soo siet men doch, dat daerom niet meer gedaen wert ende, nae ick kan verstaen, soo sijn de meeste stemmen in Hollant tegens den trefves, waertoe lichtelijck eenige provinciën sullen vallen. Van Espangne[7] ende Sanisson[8], beyde van de Fransche kercke, hebbe ick wt Hollant verstaen, maer van die van Scheveling hadde noch niet gehoort. Men stroyt daegelijcks boecken tegens den trefves[9], onder andere die seer bot sijn als proponerende, dat eerst de provinciën behoorden onder den anderen te accorderen ende dan samentlijck een accoord met den koninck van Spangniën te maecken, mits houdende de privelegiën daerbij voegende, dat men de trafycque op Oost-

1 Frederik Hendrik.

2 Sir Robert Bruce Cotton (1571-1631), oudheidkundige en politicus. Op 5 november 1629 was hij gearresteerd tesamen met Francis Russell (1593-1641), graaf van Bedford, en Robert Carr († 1645), graaf van Somerset, in verband met een door Sir Robert Dudley (1573-1649), graaf van Warwick, in 1612 geschreven pamflet, getiteld *A Proposition for His Majesty's service to bridle the Impertinence of Parliaments*, waarvan een afschrift werd aangetroffen in Cottons bibliotheek.

3 John Selden.

4 De op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; zie III, p. 39 n. 9.

5 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 4 1. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 465.

6 Zie n^{os}. 1452 en 1449 alsook de verwijzing op p. 130 n. 5 bij laatstgenoemde brief.

7 Jean d'Espagne; zie over hem n^{o}. 1378, p. 26 n. 3.

8 Jean Sanisson. Hij was van 1618 tot september 1629 predikant van de Waalse Kerk in Den Haag; vervolgens werd hij beroepen naar Aken en trok zich in 1663 op 78-jarige leeftijd uit het predikambt terug.

9 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 3909-3919 en 3921-3924 en Tiele, *Bibl. Nederl. Pamfl.*, n^{o}. 2308.

ende Westindië soude vrij hebben, ofte anders dat men aldaer de oorloge soude voeren ende niettemin de vrede in dese landen behouden. Sulcke

wargeesten sijnder met meenichte ende naer ick dat boecxken aensien, soo moet Aersens[1] daer onder roeijen. Voor mij ick geve hem recht, dat hij sulcks doet, dewijle hij wel merckt, dat men hem vreest ende dat hij quaet mach doen sonder te vresen voor eenige straffe. De prins hout hem wel neutrael in discoursen, maer evenwel wete ick, dat hij meerder tot de vrede genegen is. De faulte, die op de IJssel geschiet is, bekenne gaerne groot te sijn, maer en is daerom niet te argumenteren, dat door beter beleyt niet beter soude succederen.

Van Pater[2] hadden wij tijdinge van gebleven, maer nu seyt men, dat don Frederico[3] de Francoisen ende Engelschen bij de Bormides gevonden heeft aen den anderen ende die beyde geslaegen, soodat hij 300 Engelsche gevangen heeft ende die naer Engelant gesonden. De vrede in Italiën is eens getroffen geweest, maer door een wtval op Collalto[4] gebroocken, twelck sijn tijt sal moeten hebben om te raccommoderen, het accoort was tamentlijck voordelijck voor den keyser[5].

Alhier weten wij niet van ontsteltenis van humeuren; dan ydereen wenste wel, dat het beter ging, waertoe een schoolmeester als den marquis[6] van node is. Botru[7] toont hem seer hovaerdich van humeur, een groot vloecker ende sweerder, maer anders courtisan in sijne discoursen.

Soo uEd. yet verstaet van de humeuren van ons lant, waertoe sij inclineren alsmede van tgeene in Italiën passeert, sal mij verobligeert vinden hetselve te verstaen, des te meer ick door een sieckte van een bode op Hollant seer geincommodeert sij van tijdinge, die mij nu wel dienen om mijne saecken daernaer te dirigeren.

Ick sal uEd. wederom dienen in alles tgeene uEd. mij sal gelieve te commanderen als sijnde van gantscher herten,

Mijn Heer,

UEd. gansch onderdaenigen dienaer

W. d'Oldenbarnevelt.

Met uEd. permissie doen ick mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie.

Brussel, den 7. Decembr. 1629.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot etc.

In dorso schreef Grotius: 7 Dec. 1629. Stoutenburgh.

1 François van Aerssen.
2 Zie n^{o}. 1445.
3 Zie n^{o}. 1445, p. 125 n. 1.
4 Zie n^{o}. 1452, p. 133 n. 5.
5 Ferdinand II.
6 Ambrosio Spinola.
7 Guillaume Bautru; zie n^{o}. 1421, p. 93 n. 7.

1459. 1629 december [15]. Van W. van Oldenbarnevelt[8].

Mijn Heer,

Ick hebbe de memorie[9] ten huyse van den autheur overlesen, maer was noch

8 Hs. K.B. 's-Gravenhage, cod. 121 E 3. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht* XXIV (1903), p. 346.

9 Zie n^{o}. 1458 en de verwijzingen op p. 139 n. 6 aldaar.

niet volmaeckt; sijne dispositie continuerende sal haest een eynde daervan sijn. Ick wete seer wel, dat uEd. weynich obligatie heeft aan 2[1], immers sooveel mij tot noch toe kan blijcken. Hij moet sijn Hollantsche gemoet seer vervreempt hebben, die gewent sijn de rechtvaerdicheyt te kennen ende die naer advenant te loonen - ick spreecke voor die vroom sijn -. Soo aen uEd. hetselfde soude geschieden, soo heeft die noch groote recompensie te verwachten. Maer soo die regieringe, die aldaer is, soo vervalst blijft, cesseert alle hope. Onderrentusschen uEd. besten tijt gaet deur ende wert mogelijck om niet catolyck te sijn niet genoech betrout, om den koninck[2] met goede advysen te dienen. In mijn particulier vinde ick, dat het wtblijven van de kercke mij bij vele odieus maeckt. Doch als ick wel op mijn selve sach, soo ist dat de minste reden, die sij hebben, maer wel omdat ick onbequaem sij tot eenige dingen hebbende meer mijnen tijt versleten in wellusten als om eenige deuchden te leeren, daervan mij het leetwesen de eenige remedie is, doch komt in werreltsche saecken laet bij.

Den cardinael Bagny[3] is hier mede in groote estime geweest ende hebbe veele hooren pronostiqueren tot sijn pausdom. Voor mijn particulier sij van hem seer beleefdelijck bejegent geweest ende is een vroom man.

Den trefves begint op stelten te rijden, soo het waer is, dat men mij segt, te weten, dat de onsen soude begeeren, dat dese provinciën haer voor borge soude setten, dat het accord soude gehouden werden. Wie sal dat eerst dorven beginnen? Het sijn voorslaegen van die geen sin tot handelen hebben, hoewel men het bedect met glimpt, dat Vranckrijck ende Engelant haer met accoort niet en sullen willen moeyen; somma: daer is weynich hoops toe. De naeste weecke verwachte ick eenige tijdinge wt Hollant; wij sullen sien, wat die seggen. Het soude hier groote moeyten hebben om te doen gelooven, dat Vranckrijck geen ooch op dese quartieren heeft.

Van Italiën hoop men vrede, niettemin wert Mantua beschoten. Wt Duytslant is eenmael seeckere tijdinge van de doot van Bettlhem Gabor[4], alsmede dat den Pool den Tartar geweldich geslaegen heeft.

Men spreeckt weder van een aenslach, die de Staeten gehad hebben op Kildrecht op de Schelde; somma: sij toonen, dat geen rust bij haer is.

Mede is aen de Venetiaenen geaccordeert lichtinge tot .... duysent man; men roept oock seer van de provisie, die gedaen wert van hoy ende haver binnen 's Hertogenbosch ende Bergen op Soom, soodat men hier bij tijts behoort op sijn hoede te sijn om te verhinderen, dat het toekommende jaer niet gelijck aen het tegenwoordige sij. Botru[5] passeert sijn tijt met visites, die haest volent sullen sijn, tensij die van de vrouwen.

Hiermede naer mijne dienstige gebiedenisse aen mejuffrou uEd. huysvrou ende familie blijve ick altijts,

Mijn Heer, uEd. ootmoedigen dienaer

W. d'Oldenbarnevelt.

1 Frederik Hendrik; zie ook n^{os}. 1441 en 1445.
2 Lodewijk XIII.
3 Gianfrancesco Guidi del Bagno (1578-1641), nuntius te Parijs, was van 1621-1627 nuntius te Brussel geweest.
4 Bethlen Gabor (1580-1629), vorst van Zevenburgen en sedert 1620 koning van Hongarije, bondgenoot van de Duitse protestanten.
5 Guillaume Bautru, zie n^{o}. 1421, p. 93 n. 7.

Wij hebben over lange tijdinge gehad, dat Schouten[1], die wtgebroocken is tot Rotterdam, wt Hollant vertrocken was; dan vernemen hem niet, moet verdroncken sijn.

Brussel, den ... December 1629.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot JC.

In dorso schreef Grotius: 15 Dec. 1629 Stoutenburgh.

1460. 1629 december 20. Van E. Herbert of Cherbury[2].

Tumultibus sopitis et utroque hoste ad meliorem mentem redeunte, te compellare liceat, mi Groti. Nimirum istud in pacis beneficio ponimus, cujus tu simul ac juris belli aequus Aestimator. Scena iam in Italia struitur, Fato forsan Virgiliano, ut quod Mantua genuit, in Parthenopen transeat. Dicant sortes Virgilianae. Nos quidem ista e longinquo prospicientes fortasse minora justo existimamus, nostra ut intersit plurimum, quacunque ex parte recidat alea. Sed te incolumi saltem vigebit res litteraria, quam promovere perge, et me, ut soles, ama.

Vale, charissime Groti, et multis nominibus colende.

Raptim dabam Londini. Dec. 10/20 1629.

Tibi addictissimus

E. Herbert.

Ex quo ultimo ad te scripsi nullam omnino accepi epistolam, quod an tabellarii mei an quidem tui culpa acciderit, a te scire vellem.

Saluta mea ex parte dominum Tilenum[3], si placet.

Onder aan de brief met andere hand:

Inscriptio erat: A Monsieur Monsieur Grotius recommandé à Monsieur Angier à Paris.

1461. 1629 december 21. Aan Willem de Groot[4].

Mi frater,

Adipis[5] audaciam haud miror, qui jam olim haec praeviderim praemonuerimque, sed miror *τῶν κρατούντων τὸ ῥᾳθυμόν*.

1 Jan Leendertsz. Schouten; zie over hem n^{o}. 1423, p. 98 n. 4.

2 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Eigenh. oorspr. Betreffende de schrijver zie III n^{o}. 1101, p. 74 n. 7.

3 Daniel Tilenus.

4 Gedrukt *Epist.*, p. 822.

5 Misschien Apollonius Veth († 1653), burgemeester van Middelburg.

De Amersfordianis[6] hoc non placet, quod Foederatis in singularum nationum cives cognitio datur. Caeterum recte iurisconsulti judicant, si non super solis confessis ferenda erat sententia, dandam reis fuisse copiam se defendendi et refellendi testes. Alioqui enim lis imperfecta est.

Grollana[7] sero quidem, sed tamen exspectabimus. Sed quid fiet de Institutionibus[8]? An privilegium procedit, an subjicietur liber quaestioni? Quid de

6 Zie n^{o}. 1434, p. 111 en de aantekeningen n. 1 t/m n. 12 aldaar.

7 *Grollae Obsidio*; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.

8 De *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757. Het aangevraagde octrooi werd niet verkregen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757 rem. 1.

Phaenissis[1]? In lite nostra confido te et amicos alios satis sollicitos fore, ne quid dicatur, quo agnosci videatur validitas sententiae. Expediret ab his, qui non iniqui sunt, etiam Apologeticum nostrum[2] privatim legi.

Mantuanum bellum quanquam inter multas pacis actiones manet et urbi aditus a Venetis praecluditur. Rex quominus eo proficiscatur impedimentum a fratre[3] habet, sed cujus reditus exspectatur.

Vale cum amicis.

21 Decembris 1629.

Mitto testimonium de vita Mariae nostrae[4] per Reigersbergium[5]. Si apocha a me aut uxore subsignata opus est, mitte formulam.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1462. 1629 december 21. Van W. van Oldenbarnevelt[6].

Mijn Heere,

De memorie[7] hoope ick de naeste reyse te senden.
Dat den prins van Orangnen sich in die materie neutrael draecht, daerin, dunck mij, dat hij gefondeert is ende soo hij ernstlijck tot den trefves inclineert, gelijck men mij voor desen verseeckert heeft, soo kan hij goede officiën onder de hant doen.

Soo den oorloch in Italiën gedaen was, soude sommigen in ons lant meer naer den trefves doen luysteren, want veel haer fondement daerop bouwen, waertoe Baugy[8] dan het vier stoockt; evenwel hope ick met uEd., dat de vrede met de wapenen in de hant sal getroffen werden.

Indien de saecken met des koninckx broeder[9] geaccommodeert werden, soo sullen wij haest sien, waertoe het leger in Champangne gedestineert is. Hij toont wel, dat hij het met het huelijck meent. Van de remonstrantie[10], die de prelaten met de Heeren vant lant aen de infante soude gedaen hebben, wete ick niet; soo daer yet aen was, soude het wel gehoort hebben; bidde derhalven uEd. gelieve mij, soo die te bekommen is, over te senden.

Ick hebbe gelesen de remonstrantie van de West-Indische compagnie[11] tot beletten van den trefves, die voor haer particulier niet quaelijck is ingestelt, maer tgeene voordelichst tot des lants welvaeren is moet meest wegen. Daer bij sijn

1 *Euripidis tragoedia Phoenissae; Emendata et Latine facta.* Parijs 1630; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 496.
2 *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt.* Parijs en Hoorn 1622; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{os}. 880 en 872.
3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
4 Maria, geboren te Rotterdam, 16 april 1617.
5 Nicolaes van Reigersberch.
6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 4 m. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 467.
7 Zie n^{o}. 1459 en de verwijzingen op p. 140 n. 9 aldaar.
8 Nic. de Baugy, de Franse gezant in Den Haag.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII van Frankrijk.
10 Zie *Mercure François* XV, p. 771 vv.
11 Zie Knuttel, *Pamfl.*, n^{o}. 3909.

gevoecht eenige consideratiën naer de conscientie aengaende het maecken van den trefves door eenige predicanten gemaeckt[1], die soo stout ende onbeschaemt sijn, dat sij derven seggen, dat men haer mede daerop behoort te hooren ende voorts soo vervult met ongehoorde leugens, dat het overdraecht scheldende alle, die met haer niet eensgesint sijn, voor sectarisen. Waer vandaen mach haer dese authoriteyt kommen? Souden sij die nemen wt de outheyt van haer outvaeders Calvin, Besa, Gomarus, ofte Bogermannus[2]? Soo wanneer de regeerders van ons landt die twistcrijters de keel niet toe en binden, soo hebben sij hondertmael meer insolentie te verwachten van die swarte monnicken als oyt witte, grauwe, ofte bonten hebben voortgebracht. Want die altijts in dwang werden gehouden van haer overhooft, maer dese sijn ontbonden ende loopen al brullende gelijck een hoop wilde stieren. Ick kan niet verswelligen, dat sij de geck alreds soo wt de mouwe laeten hangen - daer haer saecken noch soo heel vast niet gegront sijn -, dat sij haer staetsuchticheyt niet konnen dissimuleren; dan ick geloof, dat sij daer soo vol van sijn, dat het moet wtbersten.

Hier is niet nieufs dan dat men daegelijcks hoort, dat de troupen, die int lant van der Marckt (?) sijn, versterckt werden, waerwt men concludeert, dat het leger in Champangne ende die troupen het op den Pals gemunt hebben. Alle uren verwachten wij een courier wt Spangniën, die veel nieus moet mede brengen. Ick hadde niet getwijffelt, ofte soude heden brieven wt Hollant gehad hebben, dan de tempeest kan het selfde belet hebben.

Ick bidde nochmael uEd. mij toch de remonstrantie, die aldaer loop gedaen, soo men seyt, door de prelaeten ende heeren vant lant, te bestellen.

Ick sal mij boven andere obligatiën bereyt houden om te verschuldigen ende blijven, naer mijne dienstige gebiedenis aen mejoffrou uEd. huysvrou ende familie, voor altijts,

Mijn Heer,

UEd. gansch ootmoedigen dienaer
W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel, den 21^{en} Decembr. 1629.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot etc.

In dorso schreef Grotius: 21 Dec. 1629 Stoutenburgh.

1463. 1629 december 24. Van N. van Reigersbergh[3].

Mijnheer,

Op den behoorlijcken tijt heb ick den Uwen van den XIIII deser ontfangen.

1 Zie Knuttel, *Pamfl.*, n^{o}. 3909.

2 Johannes Calvijn (1509-1564), Theodorus Beza (1519-1605), Franciscus Gomarus (1563-1641) en Johannes Bogerman (1576-1637); deze laatste, volgeling van Gomarus, had op de nationale synode te Dordrecht de zittingen gepresideerd; in 1633 werd hij hoogleraar te Franeker.

3 Hs. München Bayr. Staatsbibl., cod. Mon. lat. 10354, 74. Eigenh. oorspr. Niet ondert.

Dat dese tegenwoordige occurrentie van tijt Felix[4] niet dienstych bij Antoninus[5] is, kan ick wel gelooven, ten ware hij goet conde vinden, hem wat naer

4 Schuilnaam voor Grotius.
5 (Koning van) Frankrijk.

Verus'[1] humeur te vougen, hetwelke hij tot consideratie van Decius[2] niet en houft te laten ende sal te min oft te meer hetgene hij garen sage voortgaen oft achterblijven. Dat in desen gelegentheyt voor Constans[3] niet en is te doen meen ick, dat ick met waerheyt kan seggen. Dan off de veranderynge, die tot den handel staet te wachten, tot belerynge sal sijn, is seer twijfelachtych. De precisen soucken d'occasie te gebruycken om tot verseeckerynge van staet ende kercke, soo sij voorgeven, verbintenissen te maecken van de religie, soo die in het synode van Dordrecht is geapprobeert, te mainteneren, geene als die deselffve toegedaen sijn, tot publycke bedienyngen te admitteren. Soo degene, die den tresves gaeren sagen, dit inwillygen, soo sie ick, dat hier nieuwe swaricheyt wt volcht. Men meent dese deliberatie met Galerius[4] ende Constantinus[5] sal worden gecommunicert ende wilde Iovinianus[6] Felix' bedenckyngen ende redenen daerop wel weten om die bij sijn eygen te vougen. Ick heb noch met Gallo[7] weynich dagen geleden van Constans' gesel[8] gesproocken bij occasie, dat hij wert bij Vitellius[9] versocht. Hij conde niet begrijpen, waerom hij Antoninus wilde quiteren om bij Vitellius te gaen. Ick merck wel hij Felix goet wil ende gaeren wat daervoor soude doen, maer daermede is verlegen, want Iovinianus onlanck oock daervan spreeckende socht hij het op een ander te duncken. Op den voet van van Meden[10] heb ick oock wel gedacht, maer Rotterdam[11] waer daer best toe. Doch soude het dan wederom nieuwe difficulteyt hebben om tot de reste te comen. Ick en weet niet, off een versouck[11] door Felix' ouders[11] hem soude aenstaen. Mij dunckt het niet vremt. Want dat sonder aensouck[11] wt eygen beweginghe[11] sal geschieden, is sonder apparentie. Ego haereo hoc, de poorten[11] best sullen werden geopent[11]; met de reste ben ick niet verlegen. Ick merck Iovinianus' crediit[11] wint[11]; maer Gallus[11] volcht[11] gaeren ordre: hij seyde gisteren aen Iovinianus[11], dat hij

1 (Koning van) Frankrijk.
2 De Republiek der Verenigde Provinciën.
3 Hier zal Grotius bedoeld zijn, hoewel met deze schuilnaam ook wel Maria van Reigersberch wordt aangeduid.
4 De Hoge Raad (door Grotius erboven geschreven).
5 Het Hof van Holland (door Grotius erboven geschreven).
6 Nicolaes van Reigersberch.
7 Frederik Hendrik.
8 Grotius.
9 De keizer, Ferdinand II.
10 Johannes Wtenbogaert.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.

Mannemaker[12] seer[11] heeft overgehaelt[11] ende mi. m[11] advis[11] wil volgen in de electie[11] ter[11] Veren[11]. Dan daer is geen staet op te maecken; daerom soude ick niet connen raden, als Constans seer avantageuse conditiën mogen gebeuren, die aff te snijden. Hoewel se vrij groot ende seecker behooren te sijn om de conversatie van d'eene natie met de andere te verwisselen. Ick ben nog van mijn oude opinie, dat den man, die uE. wel kent[13] behoort hem soo te schicken, off (hij) bij Antoninus al sijn leven wilde woonen, ondertusschen bij Decius sooveel vrienden ma(ecken) gelijck off hij morgen (?) soude van Antoninus scheyden.

12 Adriaen van Manmaker, ridder, lid van de Staten van Zeeland en de Gecommitteerde Raden, destijds een der 24 rechters. De naam staat in de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
11 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
13 Grotius.

Van d'Ailli[1] verwondere ick niet te hooren. Rivet[2] recommandeert oock eenen Mamet[3]. Soo het goet vint, mocht mij eens doen verstaen de redenen, waerom onse bekende sijn meester wil verlaten; sal die dan, daer het dient, communiceren. Scrivet[4] met gelijcke een[4] antwoorde[4], daerbij hem is geraden, dat bij Verus soude[4] bliven[4]. Van den courier staet gelijck ic voor desen hebbe gescreven niet veel te verwachten.

Anthemius[5] hout hem stil, doet geen openynge. Den ambassadeur van Venetiën[6] seyt wel te weten, dat den heer cardinael[7] met oppositie van de reine mère ende guarde des seaux[8] goet vint dat, soo men hier de tresves wil laten varen, men met dat rijck en de Repub. in een alliantie sal comen ende Vranckrijck de wapenen in Artois ende Henegouwen sal brengen, seyde in vijff dagen tijt, dat is nu al acht dagen geleden een courier hadde ontfangen. Meende daermede alles hier te sch ...ffen, gelijck hij meer doet.

Eenighe swacke verstanden hadden geësbranleert, maer de wijse weten wel, dat soodanige resolutiën met meerder ernst door de eigen ambassadeur soude werden gecommuniceert ende oock wat seeckerheyt dat soude werden geëffectueert.

Dat Tiberius[9] tegens den[4] treves[4] ivert[4], geschiet niet in consideratie van Antoninus, maer om banden[4] te[4] leggen[4], die hem schadelijck sullen sijn.

De Staten van Hollant sijn gescheyden om van dage veertyen dagen wederom bij een anderen te wesen. Men seyt sij sullen rapporteren de middelen om de religie ende staet vast te stellen. Die geëndt sijnde meent men, dat die den vercl ... tegens sijn, daer wel toe sullen verstaen.

Wij hebben hier acht dagen lanck grooten storm gehadt ende is voor Schevelynge een oorloochschip gestrant: het hol vergaen, volck, staende ende lopende want behouden. In Zeelant is oock een gestrant.

Nieuws hebben wij voorts niet. Diocletianus[10] doet sijne gebiedenisse. Soo doe ick oock aen uE. huysvrouwe ende familie.

Desen 24 Decemb. 1629.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Paris.

In dorso schreef Grotius: 24 Dec. 1629 N. Reigersberg.

1 D'Alie, predikant van Charenton. De naam staat in de tekst in code met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
2 André Rivet (1573-1651), hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden. De naam staat in de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
3 Niet geïdentificeerd. De naam staat in de tekst in code met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
5 Nic. de Baugy, de Franse gezant in Den Haag.
6 Vincenzo Guzzoni.
7 De Richelieu.
8 Maria de Medici en Michel de Marillac.
9 De Staten van Holland.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
4 In de tekst in code, met de ontcijfering door Grotius erboven geschreven.
10 Cornelis van der Myle.

In margine enige losse - doorgestreepte - notities van de hand van Grotius:

Discours pour la tresves.
Me .. ti ..... est meum.
In staet van ..... ge.

Vrieslant Synode Geldre.
Mijn vrunden alhyer raiden mij niet hyer te blijven;
syen geen beternisse. Bedelarye.
Geen naturalisatie dan voor catholycken.
Geen employ. Geeft mede weynigh proffijt.
Du Moulin ..... quidem id factum ..... Anthemius.
Gaet (?) Verus ten coste van Constantius?
Maymet, Moulin, Saraut, uxor adultera.
Conc. Chalcedonense.
..... avertunt; quid speremus.
Geen apparentie van versouck te doen, soo lange de Pr. hem niet en verclaert.

1464. 1629 december 28. Aan Willem de Groot[1].

Ex literis, quas scriptas a te, mi frater, 17 Decembris suo tempore accepi, video publica apud vos negotia incerto esse in statu. Neque hic sunt certiora. Frater regius[2] adhuc extra fines et de reditu spes tantum. Mantua premitur difficili posthac sociorum ad urbem aditu. Sed hyems et amnium incrementa sperantur. Nec deest imperatrix[3], Mantuana et ipsa e domo, preces suas et consilia ad pacem interponere. Eodem laborant pontifex[4] et Sabaudus[5]; et dum plena pax tarde procedit, cuditur temporaria. Sed de cujus conditionibus aut non convenit in hanc diem, aut siquid convenit premitur, ut majore cum gloria signis Francicis per Alpes late volitantibus transigatur. Cardinalis[6] se itineri parat. Ut pax cum Hispano rumpatur, frustra esse arbitror, qui sperant. Omne hoc bellum est loco circumscriptum, ut nostrum quondam Iuliacense. Nec qui a Palatino[7] huc missus est, ut res Germanicas commendet, quicquam proficit.

A Barlaeo literas[8] accepi, quibus me rogat, ut id faciam quod jam feceram et de quo jam literas a me habet. Caeterum ut praemium ei decernatur et opto et annitor, sed frustra. Quid mirum, cum et meus de Iure belli et pacis liber[9] inhonoratus ut *ἄμισθος* fuerit? Nolunt a segregibus quicquam tractari quod ad sacra ullatenus accedat. Ergo quiescendum erit, aut honos sperandus a Deo et paucis bonis.

Richerius[10], quem mecum vidisti, accitus nuper est ad cardinalem. Ibi formula illi proposita, qua poenitentiam testetur eorum, quae prout sonant multos offenderint, seque et sua subjiciat judicio non tantum ecclesiae catholicae, sed et Romanae Sedis, ut magistrae ecclesiarum infallibilis. Metuit malum, signavit. Quid

1 Gedrukt *Epist.*, p. 823.
2 Gaston, hertog van Orléans.
3 Eleanora Gonzaga, met wie Ferdinand II in 1622 in tweede echt gehuwd was.
4 Urbanus VIII.
5 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
6 De Richelieu.
7 Frederik V van de Palts, de Winterkoning.
8 N^{os}. 1365, 1373 en 1397; voor Grotius' antwoord zie n^{o}. 1454.
9 In 1625 bij Nic. Buon te Parijs verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 565.
10 Edmond Richer, die met zijn reeds in 1611 verschenen boek: *De ecclesiastica et politica potestate* zoveel stof had doen opwaaien; zie Avenel, *Lettres du Cardinal de Richelieu* III, p. 496, n. 3.

ni cum Archiepiscopus Rhotomagensis[1] tantundem nuper fecisset? Ita mos fit ex usu vertere dogmata. At non tales illi a quibus nos Christianum nomen accepimus.

De Africanis regibus[2] siquid tuo commodo expiscari potes, fac nos participes et caetera nostra, ut semper soles, commendata habe.

Lutetiae, 28 Decembris 1629.

Parentibus, tuae[3], tuis, nostris felicia omnia, etiam in annum, imo in annos sequentes.

Tuus tui amantissimus frater
H. Grotius.

1465. 1629 december 28. Van W. van Oldenbarnevelt[4].

Mijn Heer,

De kersdaegen sijn oorsaeck, dat ick de memorie[5] niet hebbe konnen gecopieert crijgen. UEd. sal genoegen daerinne hebben sijnde met goet verstant ingestelt, evenwel kan de waerheyt daer wel wtgenomen werden.

Ick kan mij niet genoech verwonderen, dat uEd. soo wanhoop van recompensie, daer nochtans 2[6] altijts soo seer tot uEd. plach te inclineren, soo 2 mij dicmaels selver geseyt heeft ende gevoechlijck kan geschieden. Maer dat ick een andere wech in moet, daer toe sijn twee redenen: de eerste mijne onbequaemheyt om het lant te konnen dienen, de andere dat mijne faulte schijnen tegens de Heyligen Geest te sijn ende consequentelijck niet vergeeffelijck. Ick neme dat gaern met patientie op ende en quelle mij niet, dat ick geen oprecht berou van die sonde hebbe. Mede vinde ick twell bij mijn vrou[7], die mijne gebreecken over het hooft siet ende, soo het in haer vermogen was, mij meer goets soude doen als wel tegenwoordich geschiet, doch hebbe mij ten hoochsten te bedancken hebbende mijn pensioen geordonneert op een vast kantoor ende vermeerdert tot 160 philippen, waermede men met weynich hulps kan doorspertelen.

Dat de roomsche katolycke begeeren, dat men gelove, dat de pausche stoel niet dwaelen kan, valt mij soo vreemt niet, dewijle die van het synode van Dordrecht van hetselve gevoelen sijn ende ick meyne, hadden het de remonstrantsche predicanten naer haeren sin, sij souden al mede wat precys sijn. Geluckich sijn die, die alle die partialiteyten voorbij sien ende haer best doen om door wercken te betoonen, dat sij Cristenen sijn.

1 François de Harlay (1585-1653), aartsbisschop van Rouen van 1616 tot 1651.

2 Naar aanleiding van een verzoek van Wilhelm Schickard; zie n^{os}. 1437, 1440 en 1370. Over Schickard zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

3 Alida Graswinckel.

4 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 1569. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Kroniek Hist. Genootsch. te Utrecht* 1873, p. 468.

5 Zie n^{os}. 1462, 1459, 1458, 1452, 1449 en de verwijzing op p. 130 n. 5 bij laatstgenoemde brief.

6 Frederik Hendrik.

7 In 1623 had Willem van Oldenbarnevelts vrouw Walburg van Marnix van St. Aldegonde, nadat haar echtgenoot na de mislukte aanslag op het leven van prins Maurits de wijk naar Brussel had genomen, de door haar aangevraagde echtscheiding verkregen. Van Oldenbarnevelt zou toen te Brugge met een Brugse hertrouwd zijn; zie *Maandblad van het Genealogisch-Heraldisch Genootschap De Nederlandsche Leeuw*, jaarg. IV 1886, p. 47.

Verscheyde brieven met den lesten ordinaris van Paris melden, dat stilstant van wapenen is in Italiën, twelck mede wt Italiën geconfirmeert wert. De

wt Hollant, die ick verwachte, sijn mij saeterdach verleden toegekommen. Men voorsaeckert mij, dat 2[1] seer inclineert tot den trefves gebruyckende daertoe verscheyden voorslaegen. Haerlem, Leyden ende Enchuysen blijven daertegens, soo doen mede de provinciën Seelant, Vrieslant, ende Groeningen; dan de resolutie van Hollant sal de wet setten. Dewelcke om te beletten, heeft den ambassadeur van Venetiën[2] in den Hage aen de Staeten ende den prins brieven getoont van den ambassadeur van Venetiën te Paris[3], die verseeckerden, dat den koninck van Vranckrijck teenemael geresolveert was de krijch niet alleenlijck den koninck van Spaingniën aen te doen, maer mede in dese landen te vallen ende de Staeten promptelijck te betaelen alle haer achterwesen, met gelt ende credyt bij te staen ten wterste. UEd. kan nu oordelen, hoe seer dat de contramineurs gestijft heeft ende de vreetsinnige den mont gestopt. Maer het is te verwonderen, dat Baugy[4] daer niet van en weet, twelck mij wel soude doen geloven, dat het een Arsenicque[5] inventie is om tegens de kersdaegen, als de vergaederinge moet scheyden, de resolutie te verhinderen ende alsoo de handelinge brouilleren ende verachteren. Evenwel moet dat sijn selven wijsen. Langerack[6] hadde mede een expressen gesonden met advysen, dat men geen trefves behoorde te maecken, maer sijn weynich in acht genomen geweest. Ick denck Vranckrijck hem de pen vergult heeft. Ick verlange te weten, hoe de Staeten van Hollant noch gescheyden sijn ende wanneer sij wederom sullen vergaederen. Den ambassadeur van Engelant in den Haege[7] is moderaet int stuck van den trefves, den Palsgrave[8] was met een quaede keel gequelt. Ick sal met devotie verwachten de remonstrantie[9], die te Parijs loop van de prelaten en de heeren van dit lant aen de infante; hier heeft men dit pasquil gestroyt. Alle tijt verwachten wij een courier wt Spaengniën, die vrij wat nieus sal mede brengen.

Hiermede wensche ick uEd. met mejoffrou uEd. huysvrou ende familie een geluckich ende voor alles saelich nieuwe jaer ende blijve altijts,

Mijn Heer,

UEd. seer ootmoedigen dienaer

W. d'Oldenbarnevelt.

Brussel den 28. Decembr 1629.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot Jc.

In dorso schreef Grotius: 28 Dec. 1629. Stoutenburg.

1 Frederik Hendrik; zie ook nos. 1441, 1445 en 1459. Vgl. ter zake no. 1458, p. 140.
2 Vincenzo Guzzoni.
3 Alvise Contarini († 1653).
4 Nic. de Baugy, de Franse gezant in Den Haag.
5 D.i. van François van Aerssen.
6 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek bij het Franse hof.
7 Sir Henry Vane (1589-1655).
8 Frederik V van de Palts, de Winterkoning.
9 Zie ook no. 1462, p. 143 en n. 10 aldaar.

1466. 1629 december 29. Van C. Barlaeus[10].

Gaudeo, tandem post longas moras[11] in manus tuas pervenisse Hymnum meum

10 Gedrukt *Barlaei Ep.*, p. 308. Antw. op n^{o}. 1454.

11 Reeds op 9 januari had Barlaeus geschreven: 'Venit ad te, amplissime Groti, Hymnus

et eo transmissum, quo eum destinaveram. Ea, quae laeva cecinit, Tarpeio quae sedit culmine cornix[1], parum moror. Felicius ille ad Augustum versus scripsit, cuius hoc est: Saepe sinistra cava praedixit ab ilice cornix[2].

Nota tibi est illa de regibus regumque filiis querela[3], quam in epistolis suis toties iterat vates Teius arguto mixtus Aristophani[4]. Illud operae pretium refero, quod regum maximorum inscriptionibus versiculis meis lucis aliquid ac dignitatis fenerem. Illos imitor, qui, ut melius vendant, solent principum vultum vili metallo insculpere.

Exspectas ea, quae in Sylvam Ducis scripsi[5]. Sed dudum est, quod exemplar miserim ad fratrem[6], per quem posthac statui ad te curare ea, quae curanda habebo. Ad eundem misi nuptias meas Peripateticas[7], in quibus universam philosophiam novo more de moribus loquentem audies idque suis vocibus. Non es, Groti humanissime, ex tristibus Diis, aut eorum numero, quibus utendum lactucis, aut mollibus malvis, ideoque audeo ad te hosce ingenii mei lusus mittere, ut eorum lectione mordaces tibi curas aliqua deliniam. Suave etiam est emeritis militibus arma tractare et reficit capulares crepundiorum conspectus. Talia et has nuptias esse puta, quas non scripsi Curiis et Fabritiis[8], sed iis, quibus mollius est iecur. Non possum a me impetrare, ut semper et ubique gravis sim. Si non placuerit, ne lege aut, cum legeris, obliviscere, aut non oblitis ignosce, ut Paulino[9] scribit Burdegalensis[10].

Vale.

29 Dec. 1629.

1 Vgl. Suetonius, *Vita Domit.* XXIII.
2 Vergilius, *Bucol. Ecl.* IX, 15.
3 Horatius, *Epist.* I 2, 14: quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.
4 Sc. Horatius als een mengeling van de wijnminnende Anacreon (vates Teius) en de goed van de tongriem gesneden Aristophanes.
5 *Casparis Barlaei Sylvae-Ducis Obsidio perfecta Potentissimorum Federati Belgii Ordinum auspiciis, cura et ductu Illustriss. Principis Frederici Henrici, Arausionensium Principis, Comitis Nassoviae*, &*c. Geldriae, Hollandiae, Zelandiae*, &*c. gubernatoris, Supremi exercitus Federatarum Provinciarum Ducis, rerum maritimarum Praefecti, Equitis Ordinis aureae Periscelidis*, &*c. Praecedit ad eundem Principem Panegyricus. Sequuntur alia ejusdem argumenti.* Lugduni Batavorum MDCXXIX; zie ook *Casparis Barlaei Poematum editio nova, Priore castigatior*. Lugd. Bat. 1631, p. 126.
6 Barlaeus had twee broers, Lambertus Barlaeus-Lambrecht van Baerle-(1592-1655), tot 1628 als predikant verbonden aan de hofhouding van de Staatse gezant te Parijs, Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, en daarna conrector van de Latijnse School te Amsterdam, en Cornelis; uit Grotius' antwoord, n^{o}. 1488, p. 176, blijkt, dat de hier bedoelde broer koopman was. Dat zal dus Cornelis geweest zijn.
7 *Nuptiae Peripateticae, sive Universae Philosophiae ad statum conjugalem festiva Applicatio scripta in Nuptias Theod. Gravii, I.V.D. Sponsi & castissimae lectissimaeque Virginis Evae Bickers, Sponsae.* Lugduni Batavorum 1630.
8 Manius Curius Dentatus, Romeins staatsman en veldheer, consul in 290 v. Chr., door de Romeinen verheerlijkt om zijn eenvoud, matigheid en onkreukbaarheid; Gaius Fabricius Luscinus, consul in 282 v. Chr., eveneens een type van ouderwetse Romeinse karaktervastheid.
9 Paulinus van Nola (353-431), bisschop, dichter en kerkvader; hij was een leerling van Ausonius.
10 Decimus Magnus Ausonius uit Bordeaux (± 310-392), dichter, geleerde en staatsman. De plaats, waarop Barlaeus doelt, heb ik bij Ausonius niet gevonden.

1467. 1630 januari 4. Aan Willem de Groot[1].

Optime frater,

Annum hunc et qui posthac exspectandi erunt tibi, tuae[2], tuis, simul parentibus et amicis salutarem ac prosperum optamus nos omnes, id est, ego, uxor, familia. Addimus pro patria votum, ut ea capiantur consilia, quae ad Dei honorem, ad salutem innocentium, ad Christianam concordiam pertinent. Nostra quidem, quantum intelligere possumus, quid fiat, nihil refert. Sed antiquum obtinemus et cum bonis preces nostras conjungimus.

Si qui novum illud de quo mones, decretum urgent, id obtinent, quod volunt, facient, ut Themistius[3] dicebat, multos purpurae cultores, nullos Dei. Non potest directior ad impietatem via reperiri. Quanto illud Prudentii[4] adversus Symmachum[5] rectius:

> ..... siquidem coelestia nunquam
> Terrenis solitum per iter gradientibus obstant[6].

Vossio[7] et reditum et rem familiarem bene curatam gratulor. Iunio[8] opto tantundem et quo res ejus loco sint, scire aveo: nam nobiles, qui hic sunt Britanni, ita beatum praedicant, ut Hollandiam dudum ex animo projecerit. A Golio[9], ubi commodum erit, et catalogum[10] et reges Afros[11] exspectabimus. Scio ita factum esse, ut libenter publico prosit; idque nobis animum dat ipsius tempora interpellandi. Ego totus in eo sum, ut cogitem de ponendo alicubi lare cum meliore fructu familiae. Quare, si Phaenissarum dedicatio[12] typis data non est, omitti poterit, eoque magis quod custodi sigillorum[13] acerrimum est cum parlamentis certamen,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 823.
2 Alida Graswinckel.
3 Themistios (± 317-± 388), Grieks sofist; hij vervaardigde parafrasen van werken van Aristoteles en hield redevoeringen en voordrachten. De bedoelde plaats is Themist. *Orat.* V (13) *Εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰοβιανόν*: *ἁλουργίδας οὐ θεὸν θεραπεύοντες*. Zie ook Nicephorus Callistus, *Hist. Eccl.* X, 42 (Migne, *P.G.* CXLVI kol. 581).
4 Aurelius Clemens Prudentius (348-na 405), Christelijk dichter. Zelf heeft hij zijn gedichten in 7 boeken gebundeld. Hij schreef o.m. *Contra Symmachum*, gericht tegen Symmachus' pleidooi voor handhaving van het altaar der Victoria in de senaat.
5 Quintus Aurelius Symmachus, Romeins schrijver en staatsman uit het einde van de 4e eeuw na Chr. Hij was een der laatste invloedrijke verdedigers van de traditionele godsdienst.
6 Prudentius *Contra Symm.*, 620-621.
7 Na zijn benoeming tot kanunnik van de kathedraal van Canterbury in 1629 kreeg Vossius van Karel I toestemming om de inkomsten daaraan verbonden buitenslands te genieten; vgl. no. 1488.
8 Franciscus Junius (1589-1677), zwager van G.J. Vossius, was linguist en verbleef van 1620 tot 1630 in Engeland.
9 Betreffende de orientalist Jacob Golius zie III no. 1337, p. 408 n. 9.
10 Voor de lijst van door Golius van zijn reis naar het Oosten meegebrachte boeken en handschriften zie no. 1447, p. 127 n. 1.
11 Vgl. no. 1437, p. 116.
12 De *Euripidis tragoedia Phoenissae, Emendata ex manuscriptis, et Latina facta ab Hugone Grotio* verscheen in 1630 te Parijs; zie Ter Meulen-Diermanse, no. 496. Over de opdracht aan Henri de Mesmes zie *ibid.* remarque 2.
13 Michel de Marillac (1563-1632); hij was guarde des sceaux van 1 juni 1626 tot 11 november 1630, le jour des dupes.

quam litem cur ego meam faciam, praefertim cum hi consessus nihil jam possint, ille omnia.

Nunquam desino negotia tibi facessere. Est hic amicus meus sane eruditus, qui edere parat itinerarium Benjamini Iudaei multo et emendatius et versum melius quam ab Aria Montano fuerat[1]. Iuvi eum, qua potui. Haeremus in nonnullis, quorum breviculum transmitto rogoque te non ut Lugdunenses nostros consulas, sed rabbinum aliquem eorum, qui Amstelodami fama eruditionis florent. Si alium non habes, poterit Iustus Brasserus[2] affinis hac in re operam nobis praestare. Consului sape per amicos id hominum genus, in patria cum viverem, et sane magno meo fructu.

Frater regius[3] venire adhuc cunctatur metu suo an suorum. At cardinalis[4] et vis magna copiarum it ad Alpes obviam, ut multi credunt, habituri pacem aut certam aut temporariam, in quam pontifex[5] et Sabaudus[6] assidue laborant.

Valete omnes.

4 Ianuarii 1630.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1468. 1630 januari 6. Van B. Aubéry du Maurier[7].

Monsieur,

Le lieu, que vous tenez en mon affection et moy en votre bienveillance m'oblige de vous souhaiter le commencement et la suitte de cette année très heureuse avec plusieurs autres, que je vous souhaitte passer au lieu, où vos propres désirs ne scauroient vous appeller plus affectionnéement que les miens. Et je ne me lasse point d'espérer que la bonté de Dieu me fera veoir cela de mes yeux, ou que je l'entendray dedans mon hermitage, où la joye de cette nouvelle me le rendra mille fois encor plus agréable qu'il n'est.

Nous y jouissons grâces à Dieu d'une assez bonne santé et telle que nous la désirons à vous et aux vôtres.

1 Benjamin ben Jona uit Tudela maakte gedurende de jaren 1165 tot 1173 reizen door een groot deel van Zuid-Europa, Azië en Afrika. Hij stelde zijn bevindingen te boek in zijn Hebreeuws geschrift *Masaot schel Rabbi Benjamin*. Benito Arias Montanus (1527-1598), bekend theoloog van het concilie van Trente, deed in het jaar 1575 bij Plantin te Antwerpen de eerste Latijnse vertaling van dit werk het licht zien onder de titel *Itinerarium Beniamini Tudelensis; in quo Res Memorabiles, quas ante quadrigentos annos totum fere terrarum orbem notatis itineribus dimensus vel ipse vidit vel a fide dignis suae aetatis hominibus accepit, breviter atque dilucide describuntur; Ex Hebraico Latinum factum Bened. Aria Montano interprete.* Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini, Architypographi regij, MDLXXV. De door Grotius bedoelde vertaling zal zijn *Itinerarium D. Benjaminis cum versione et notis Constantini L'Empereur ab Oppyck*. Lugduni Batavorum. Ex Officina Elzeviriana MDCXXXIII. Constantijn l'Empereur van Oppijck (1591-1648) was sedert 1627 hoogleraar in de Oosterse talen te Leiden; zie over hem Dr. J.P. de Bie en Mr. J. Loosjes, *Biographisch woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland* II s.v. Empereur, p. 35 vv.

2 Joost Brasser; zie III n^{o}. 1113, p. 89 n. 7.

3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

4 De Richelieu.

5 Urbanus VIII.

6 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.

7 Hs. Nantes, Bibl. munic., ms. 820/40. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n^{o}. 1478.

Il y a quelques jours que j'eus des nouvelles du bon monsieur van der Mile[1], qui ne voyoit pas encor si clair en ce que les gens de bien désirent qu'il seroit bien nécessaire pour le bien du public, tant les ténèbres que ces malheureuses factions ont excitées sont epesses, sur quoy je dy tousiours que les coulpables d'un si grand mal en ont un conte bien difficile à rendre à Dieu. Cependant il donnera patience à ceux qui souffrent s'il luy plaist et finalement leur convertira les amertumes en douceurs comme je l'en suppli.

Pour votre trefve il semble que les propos s'en refroidissent, et je ne doute pas que les plus foibles ne veillent faire la loy aux plus forts. Mais la mesure de telles choses se doit prendre à l'aune de ce que l'on peut. Pour moy je croy que le repos de l'Italie sera la guerre de Hollande et la trefve de Hollande la guerre d'Italie; et néantmoins si Mantoue venoit à se perdre, il y a peu d'apparence si l'empereur[2] et l'Espagne se n'arrestoient là que nous fussions pour aller entreprendre de le retirer de leurs mains, ny que les Italiens faissent autre chose que lécher leurs playes. Je ne me puis départir de cette oppinion, puis que sa Ma^{té} ne marche point, que l'on n'accommode cela par tradition que Mantoue ne cède à la force. Mais il vaut mieux en attendre l'événement.

Pour Orange on n'en parle plus et je ne scay si ce silence peut estre interpreté en bien. Dieu préserve cet homme[3] de se faire qualifier dans l'histoire comme le furent Donat Raffagnin et Bernardin de Corti[4]. Je crains tousiours que ce feu couvert de cendres ne se rallume au mécontentement de ce bon prince[5], quand ce qui presse le plus d'ailleurs sera vuidé et l'on encor sedan se garde.

La maistresse de céans[6] et moy avec nos filles[7] saluons très affectionnéement vos bonnes grâces de madame votre femme et de Cornelia[8]. Mes trois fils[9] sont allés passer l'hyver à Saumur en meilleure conversation que icy pour leurs estudes, et puis nous verrons au vol des premiers arondelles, quel nous le leur ferons prendre. Je vous suppli(e) d'aymer tousiours celuy qui ne cessera qu'avec sa vie d'estre.

Votre humble amy et serviteur
Du Maurier

Du Maurier, ce 6^{e} janvier 1630

1 Cornelis van der Myle, schoonzoon van Johan van Oldenbarnevelt.
2 Ferdinand II.
3 Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg, gouverneur van Orange, die achter de rug van de prins om met de koning van Frankrijk over de verkoop van het prinsdom onderhandelde; zie het artikel van Vlekke, waarnaar verwezen wordt in n^{o}. 1428, p. 104 n. 2.
4 Bernardino da Corte was castellano van het kasteel van Milaan, dat hij in 1499 aan de Fransen verried. Donato Raffagnini bleek ondanks de ijverigste nasporingen onvindbaar: de ironie der geschiedenis wil bij tijd en wijle, dat zelfs afschrikwekkende voorbeelden niet alle geslachten door in het geheugen blijven.
5 Frederik Hendrik.
6 Renée de Jaucourt de Villarnould, Du Mauriers tweede vrouw, met wie hij in 1622 was gehuwd.
7 Louise (geb. 1614), Eléonore (1615-1660), Amélie-Madelaine (geb. 1617) en Emilie-Catherine (geb. 1620).
8 Grotius' oudste dochter.
9 Maximilien (geb. 1608), Louis (1609-1687) en Daniel (1612-1645), de oudste drie zonen van Du Maurier.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius, A Paris.

1469. 1630 januari 9. Van J. Brasser[1].

Laus Deo den 9 January 1630 In Amsterdam.

Mon Cousyn.

Naer uwe E. ende onse nichte gewenst hebbende een gelucksalich nieuwe jaer dyent desen int corte, dat het D. Smoutius[2] met sijn predicken hyer soo groff gemaeckt heeft, dat hem bij resolutie van de heeren schoudt, borgemeesteren, schepenen ende raden als gisteren aengeseyt es de stadt binnen 24 uuren te ruymen ende daer nyet weder in te koomen op pene van arbitrale correctie. Hij heeft geobedieert ende es huyde naer Haerlem gevaeren bij de andere wtgeseyde[3], sonder dat hetselve enige commotie off alteratie gemaeckt heeft. Een van de swaerste poincten dwelcke hem te lasten zijn geleyt is, dat hij gepredickt ende daernaer daerbij in borgemeester camer gepersisteert heeft, dat de proceduren van deselve heeren jegens enige ijveraren van de waere religie gehouden, oorsaecke es geweest, dat den vijandt in de Veluwe was gekoomen ende dat ducq Dalve[4] nooyt dyergelijcke hadde gepleecht. Bij dat staeltgen can uE alle de reste wel affmeten. De heeren zijn courageus ende sullen haer den stock nyet laten ontrecken. In somma, in dye stadt, daer men de predickers eerst heeft gegeven alle ongebondene licentie, daer schijndt het sal men se wederom eerst temmen ende tot redenen brengen. Tstadthuis sal hyer nu wel booven de kerck blijven. Als morgen meynt men sullen de magistraten haere commissarissen cessie doen nemen in de ordinaris vergadering van de kerkenraedt, dwelcke den anderen meest al belooft hadden, dat se sulckx koomende te gebeuren, souden opstaen ende deurgaen. Maer met dit exempel aen Smoutius sal de saecke mijns oordels geen last lijden. De heeren Staten van Hollandt zijn gisteren wederom beginnen te vergaderen; Godt geve, dat se op de wtcomste van de oorloogen wat goets moogen besluyten. Uwe E. ende nichte hyermede naer onse dienstelijcke gebiedenis Godt almachtich bevelende.

Uwer E. dienstw. Cousyn
Joost Brasser.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Paris.

Port.

In dorso schreef Grotius: 9 Jan. 1630. Brasser.

1470. 1630 januari 11. Aan Willem de Groot[5].

Nihil quidem hoc tempore abs te habui; scribo tamen, mi frater, ut scias nos etiam hoc anno recte valere, quam possumus fortissime concoquentes tan-

1 Hs. Gem. Bibl. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 812. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Oud-Holland* IX (1891), p. 261.

2 De woelige Amsterdamse contra-remonstrant Adriaen Jorissen Smout (± 1580-1646) kreeg op 7 januari 1630 aanzegging de volgende dag vóór zonsopgang de stad te verlaten; voor de sententie zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4033.

3 Joannes Kloppenburgh; zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1019 vv.; Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, Amsterdam 1876, p. 217 vv.

4 Fernando Alvarez de Toledo, hertog van Alva (1507-1582). Hij was van 1567 tot 1573 Spaans landvoogd in de Nederlanden.

5 Gedrukt *Epist.*, p. 823.

tam temporis jacturum et spes subdolas. Sed haec forte Deus in bonum nostrum vertet.

Tilenus[1] Casauboni[2] ad se epistolas non reposcit modo, sed reflagitat. Et scis quam sit *δεινὸς ἀνὴρ*. Dies sunt tres ex quo Barlaei carmen accepi nempe Argonauticum[3]. Literae datae sunt mense Maio, in quibus scribit mihi Silvam Ducis obsideri et bonam spem esse capiendi. Nescio, quo ille fato sit in chartis curandis, nisi quod non dissimilis ero in recipienda Grolla[4]. Scribo illi ne quid a me tardatum putet. Et Camerario juveni[5] respondeo. Utrumque epistolium curae tuae, ut omnia mea, commendo.

Frater Regius[6] jamjam Aureliam non in aula exspectatur, auctis reditibus, de matrimonio[7] dilata deliberatione. Ex re est Galliae hanc spem turbandi exteris eripi. Cardinalis[8] Lugdunum properat bellum parans, sed ita ut prudentes pacem magis augurentur. Qui inducias Batavicas[9] improbant - ut Gallorum multi et Veneti haud obscuris de causis - dicunt per eas oppressae parti spiritum rediturum. Intelligo a rege offerri nostris sesquimillionem florenorum in praesens et in posterum *χαλὰς ἐλπίδας*, ut aut evertatur istud negotium, aut trahatur, sane magno jam in tempore pretio. Nostri forte nihil interest, quid statuatur. Ego Deo adjuvante mihi videro.

Vale, mi frater, et parentes optimos, tuam quoque matronam[10] et propinquos saluta.

11 Ian. 1630.

De Dedicatoria Phaenissarum[11] nihil muto. Intelligo vocatum iri Lugdunum Salmasium[12] proximo conventu curatorum.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1471. 1630 januari 12. Aan Willem de Groot[13].

Dedit mihi, frater carissime, Rigaltius[14] hunc librum, quem tibi darem suo nomine. Arripui primam occasionem mittendi, quae se obtulit. Aliud nihil nunc nuntio. Sunt enim et in eodem statu, quo erant cum proxime ad te per Langera-

1 Daniel Tilenus; zie over hem III n°. 1063, p. 34, n. 5.
2 Isaac Casaubonus; betreffende de uitgave van zijn brieven zie III n°. 1176, p. 174 n. 11.
3 Caspar Barlaeus' *Argo Batava sive Epinicium in captam classem Mexicanam*, door hem op 15 mei verzonden; zie n°. 1397.
4 *Grollae Obsidio*, in 1629 verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 712.
5 Joachim Camerarius; zie II, p. 505, n. 10.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 Zie over de kwestie van Gastons tweede huwelijk III n°. 1200, p. 206 n. 6.
8 De Richelieu.
9 Voor de gevoelens ten aanzien van de onderhandelingen met Spanje zie Knuttel *Pamfl.* n°s. 3909 vv.; betreffende de houding der Venetianen zie n°. 1465.
10 Alida Graswinckel.
11 Vgl. n°. 1467, p. 151, n. 12.
12 Claude de Saumaise; zie over hem III n°. 1189, p. 188 n. 1.
13 Gedrukt *Epist.*, p. 823.
14 Nicolas Rigault; zie over hem III n°. 1189, p. 188 n. 2.

censem[1] scriberem[2]. Ego rerum vestrarum nihil spero intelligere ad me quod pertineat, nisi vos omnes valere, praecipue optimos parentes.

12 Ianuarii 1630.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1472. 1630 januari 12. Aan J. Camerarius[3].

Binis tuis literis responsum debeo, Camerari doctissime, quas et ob affectum in me plurimi facio et ob egregia gentilitiae eruditionis indicia. Non tantum eum, quem mihi commendasti in amicorum censu habeo, sed illud etiam tibi persuadeas velim nihil esse in meis positum viribus, in quod non perpetuo tibi summum jus sit futurum. Gratum habeo munus, effigiem viri amplissimi parentis tui[4], nihil sane degenerantem a majorum claritudine. Simul eam vidi, expressit mihi et gratulatio de honore eo, quo fungitur quemque suis ornat virtutibus, et reverentia, qua semper Camerarios colui, hoc epigramma:

Ille ego tot libris celebrati nominis haeres,
Non semel expertus sortis utranque vicem,
Ista mea est, Batavi, vobis ego Regis imago
Qui dignum quicquid Regibus unus habet.

Ita enim de rege vestro[5] ex animo sentio, Deumque veneror, ut ea ipsi consilia aspiret, quae maxime futura sunt ex usu Christiani orbis.

Hic rerum paulo melior apparet facies, persuaso fratre regis[6] ut in patriam redeat, id est in congruentem naturae suae locum, quomodo piscis incommode in littore jactatus mari se reddit. Aurelianum illi sedes futura creditur, usque dum securitas ipsius plenum robur acceperit. Hac sente educta, quae firmos gradus moliri Galliam non patiebatur, omnia fortia pro Mantuano[7] exspectanda sunt. Sed in bellumne diuturnum res sit proruptura, an desitura in celerem pacem, melius Rusdorfius[8] dixerit, qui ut est animi perspicacis omnia explorat:

τὰ τ' ἐόντα, τὰ ἐπόμενα, πρὸ τ' ἐόντα[9].

Laetatus sum ejus colloquiis et vellem omnia ipsi ex voto succederent. Amo eum hoc magis, quod vestri amantem comperi.

Vale, vir clarissime.

Lutetiae 12 Ianuarii 1630.

Tui nominis observantissimus
H. Grotius.

1 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
2 N^{o}. 1470.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 824.
4 Ludwig Camerarius (1573-1651); zie II, p. 505, n. 10.
5 Gustaaf II Adolf.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
8 Johann Joachim von Rusdorff (1589-1640), raad van Frederik V van de Palts, de Winterkoning.
9 Vgl. Homerus *Il.* I 70, waar in plaats van *ἐπόμενα ἐσσόμενα* staat.

1473. 1630 januari 18. Aan Willem de Groot[1].

Mi frater,

Tibi quoque hic si nihil aliud, salutem oppono tuisque omnibus, et quas vides his inclusas Reigersbergio[2] continuo tradas oro. Catalogum Golii[3] accepi et miror librorum copiam. Edetur hic, nam jam ante index sed Arabicis characteribus ad Gazendium philosophum antiperipateticum[4] Vossio notum pervenerat, qui Syro Gabrieli[5] tradidit. Collatio duorum catalogorum editionem et emendatiorem et utiliorem faciet, qua in re meam quoque operam non patiar desiderari, ut Golio, viro optime de literis merenti, suus constet honos. Conditionum, quas addi, dicis abs iis, qui induciis non praefracte reluctantur, prior aequa est, dum ne jus praedandi cum pace temporaria misceri posse credatur, altera forte habebit suas disputationes.

Vale cum optima conjuge[6], liberis, amicis.

18 Ianuarii 1630.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1474. 1630 januari 24. Aan Willem de Groot[7].

Literas, quae aberraverant, mi frater, recte ad te pervenisse sane gaudeo. Indiculus quaestionum rabbinis proponendarum[8] per oblivionem exciderat, cum eas signarem. Sed eundem in literis ad fratrem Reigersbergium[9] eodem tempore misi rogans, ut tibi traderet et errorem meum excusaret.

Meas quod res attinet, primam habebo rationem ejus libertatis, quae potissima est circa sacra; nec ullus princeps de me advocando voluntatem significavit, qui non eam large promitteret, tum caetera opimiora aliquanto quam hic aut habui aut sperare possum. Deus nobis salutaria aspiret. Ego nemini supplicabo.

In Germania, ne ignores, imperator[10] multis utitur proceribus qui ex Augustana formula sapiunt, in consilio suo, in senatu Spirensi, alibi. Bachovius[11] *χαλβινιχώτατος* palam docet Heidelbergae jus civile sub Bavaro[12]. Cur ergo nobis locus non sit, quorum sententiam omnes Academiae Augustanae professionis

1 Gedrukt *Epist.*, p. 824.
2 Waarschijnlijk Nicolaes van Reigersberch.
3 Voor de lijst van de door de orientalist Jacob Golius van zijn reis naar het Oosten meegebrachte boeken en handschriften zie n^{o}. 1447, p. 127 n. 1.
4 De filosoof en astronoom Pierre Gassendi (1592-1655); voor zijn uitgave van Golius' lijst zie n^{o}. 1447, p. 127 n. 1.
5 Gabriel Sionita; zie over hem p. 10 n. 6.
6 Alida Graswinckel.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 824.
8 Vgl. n^{o}. 1467.
9 De brieven aan Nicolaes van Reigersberch uit de periode tussen 21 september 1629 en 15 februari 1630 zijn alle verloren gegaan; dientengevolge ook het schrijven, waarop Grotius hier doelt.
10 Ferdinand II.
11 Reinhard Bachoven (Bachovius ab Echt) (1575-± 1640) in 1605 naar Heidelberg gekomen en rector in 1613/4, 1622/3, 1625/6, 1629.
12 Maximilian I, hertog van Beieren en sinds 1623 keurvorst.

probarunt damnata Dordrechtana synodo? Nam *πανταχουσιαστικὸν δόγμα* doctissimorum animus dudum elabitur.

De catalogo Golii[1] puto scripsisse me acceptum mihi pergratum munus et editionem moliri Gabrielem Sionitam[2]. Phaenissae[3] an non alibi edi possunt? Nam Iansonius[4] affirmavit habere se Graecos typos, quibus usurus est ad editionem de Iure belli ac pacis[5]. De Institutionibus[6] et lite[7] eventum exspectabimus. Salmasio[8] optime volo ut debeo. Miror, quid Arsenium[9] ab Heinsio[10] diduxerit. Sunt qui sperant moderatis Salmasii consiliis inflexum iri Rivetum[11], alii contra metuunt. Tilenus[12] quotidie Casauboni ad se literas reflagitat, et est, ut scis *δεινὸς ἀνὴρ τάχα χεν χαὶ ἀναίτιον αἰτιόῳτο*. De Smoutio[13] nihil miror, nisi quod tam sero. De Normannico jure inquiram ex libris et gnaris, et velim sciat generosus juvenis[14] me omnia facturum, quae ipsius ex usu sint. Frater regius[15] quo minus veniat, impedimento est quod edicta de aucta ipsi re et praefectura nondum in parlamento probata sunt. Tendit ad Casale cardinalis[16] egregio cum exercitu. Spinola[17] laborat ut transitus claudat. De pace fervet actio et, quantum video, nostras inducias praecursura est, quod si habeant Galli satis actum sibi existimabunt.

Vale cum amicis omnibus.

Lutetiae 24 Ianuarii 1630.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1 Jacob Golius; over de lijst der door hem uit het Oosten meegebrachte boeken en handschriften zie n°. 1447, p. 127 n. 1.

2 Zie n°. 1366, p. 10 n. 6. De lijst is tenslotte niet door Gabriel Sionita, doch door Pierre Gassendi uitgegeven; zie n°. 1447, p. 127 n. 1.

3 Het boek verscheen in 1630 bij Jacques Ruart te Parijs; Ter Meulen-Diermanse, n°. 496.

4 De Amsterdamse cartograaf en uitgever Willem Jansz. Blaeu; zie over hem n°. 1456, p. 137 n. 2.

5 De herdruk verscheen bij Blaeu in 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 567.

6 De *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* kwam in 1631 te 's-Gravenhage uit; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 757 en rem. 1.

7 Het proces aangaande Grotius' verbeurd verklaarde goederen.

8 Claude de Saumaise; zie over hem n°. 1361, p. 2 n. 10.

9 François van Aerssen.

10 Daniel Heinsius.

11 De Leidse hoogleraar in de theologie André Rivet.

12 Daniel Tilenus; over de brieven, die hij voor de uitgave van de correspondentie van Casaubonus wilde beschikbaar stellen zie n°. 1448 en n°. 1376, p. 19 n. 5. Het citaat is uit Homerus, *Ilias* XI, 654.

13 Zie n°. 1469, p. 154 en n. 2 aldaar.

14 Rutger Wessel van den Boetzelaer, oudste zoon van Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek in Parijs, uit diens eerste huwelijk met Jenne van Pallandt († 1624); vgl. ter zake n°. 1487, p. 175 en n. 7 aldaar en n°. 1500.

15 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

16 De Richelieu.

17 Ambrosio Spinola, veldheer in Spaanse dienst.

1475. 1630 februari 4. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijn heer,

UE. leste was den 6.[en] Decemb.[2]. Dat van Amersfoort slaept. De R. van Staten stelt sich tegen t'appel. De trefves leuteren, men praepareert sich ten oorloch, om vroech intvelt. In de leste vergaderinge is een proiect voorgelesen tot vaststellinge van de religie ende regeringe, heel scherp, maer daer viel soo stercke oppositie van eenige Edelen, Amsterdam ende Rotterdam, dat men hoope heeft van gheen voortganck[3]. Den 19. deser sal men weder vergaderen, d'uytcomst leert de tijdt. Tot Nimmegen ist met de leste vergadering der magistraet wel, t' Amsterdam immer soo wel. Graeff[4] weder burgemeester, oock in de vroetschap, oock de generael Reael[5] in de vroetschap ende schepen. Veel andere heel moderate. De borgemeesters sijn selve in de kerckenraet geweest, den consistorianten haere lesse geseydt, daernae door haere gedeputeerde possessie genomen in deselve, doen recoleren in haere praesentie, dat voor haer comste in absentie was gebesoigneert hebbende expresselick vroeger begonnen, twelck hun belast is niet meer te doen. UE. trefflicke oratie anno 1616[6] neffens Math.[7] ende Muys[8], begint haer operatie te doen. D'onse een spijcker gecocht, daerin sij predicken met grooten aenwas sonder verhindering, immers tot noch toe. Smout is uytgeset[9] om seditieuse predicatiën, de sijne duydent op vervolginge om de waerheydt. Maer daerop sal wat vuytcomen. Oock isser wat vuytgegeven tegen de Conscientieuse bedenckingen over de Trefves[10], ende van de subtylen geesten noch een Advis op 't vaststellen

1 Hs. Gem. Bibl. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2055: 1. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1457, beantw. d. n^{o}. 1481. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 35.

2 N^{o}. 1457.

3 Jacob Cats, die na het overlijden van Anthonie Duyck tijdelijk diens vacante zetel innam, had een ontwerp op het vaststellen van de regering en de religie ingediend; zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, Amsterdam 1876, p. 219.

4 Jacob Dircksz. de Graeff (1571-1638).

5 Laurens Reael.

6 *Verhael vande heeren ioncker Adrian van Mathenes, Heere van Riviere, Opmeer, Does &c. Hugo Muys van Holy, Schout der Stadt Dordrecht: Gerrit Janssz. vander Eyck, Burgemeester der Stadt Delft: Meester Hugo de Groot, Raedt, ende Pensionaris der Stadt Rotterdam: ende V Villem Pieterssz. Hases, Burgemeester der Stadt Hoorn, by de Mogende Edele Heeren, mijn Heeren de Staten van Hollandt en V Vest-Vrieslandt, in hare Vergaderinge gehouden in Aprili sesthienhondert sesthien gedeputeert, om de E. Heeren Burgemeesteren ende Raden der Stadt Amsterdam te onderrichten van de oprechte intentie van haer Mog. Ed. tot conservatie vãde ware Christelicke Gereformeerde Religie* ... In 's-Graven-Haghe, By Hillebrant Jacobsz., Ordinaris ende Geswooren Drucker der Heeren Staten s'Landts van Hollandt ende VVest-Vrieslandt. Anno 1616; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 844.

7 Adriaan van Matenesse, heer van Matenesse, Rivieren en Opmeer (overl. 1621); zie over hem J.J. de Geer, *Proeve eener Geschiedenis van het geslacht en de goederen der Heeren van Matenesse* in *Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht* III, 1, Utrecht 1850, p. 91.

8 Hugo Muys van Holy; zie II, p. 5 n. 5.

9 Zie n^{o}. 1469, p. 154 en n. 2 aldaar.

10 *Discours Op ende teghen de Conscientieuse Bedenckingen, Ofmen in goede Conscientie Trefves met Spaengien maken mach. Midtsgaders de Consideratien op 't vast stellen van de Religie ende Regieringhe. Onlancks tot Haerlem uytgegheven.* Tot Haerlem, By Jacob de Wit. Anno M.DC.XXX; aan Wtenbogaert toegeschreven. Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4011. Het is gericht tegen *Consideratiën Ende Redenen der E. Heeren Bewind-Hebberen, vande Geoctrojeerde West-Indische Compagnie inde Vergaederinghe vande ... Staten-Generael ... overgelevert, nopende de teghenwoordige deliberatie over den Treves met den Coning van Hispanjen. Midtsgaders Conscientieuse*

van de religie[1], worden seer getrocken ende van hooge ende lage gelesen, niet sonder vrucht, soo ick hoore. Maer d'aenstaende vergadering der hh. Staten sal de mercke setten; men hoopt wat goeds, beter als voor desen. De genoemde stucxkens soude ick senden, maer dit gaet te lande, in haest. Tegen H. Arnoldi[2] voor de conscientievrijheydt is onder de persse[3]. De Anticensure off Apologie[4] voor de Rem.e confessie compt uyt tegen de misse. De huysfrou van Wtenbogaert[5] wenscht oock een simple restitutie. Maer est aliqua prodire tenus cum non datur ultra[6]. Misselick wat God noch gheeft. De saecken van Salem[7] sullen veel geven, daerop ick uE. bidde noch wat te wachten. Dit seg ick om yet, dat mij onlancx van Rouen[8] geschreven is uE. aengaende, daerop ick heb geantwoordt, maer niet soo hoopelick als nu in desen. Hoe het d'Ailly[9] sal maecken met het IX. cap. ad Rom. sal ick verlangen te hooren. Van Vranckrijck hooren wij nu weynich. S. Ma.t heeft versocht executie van de roomse Religie binnen den Bosch; is geen apparentie dat te accorderen. In Engellandt neemt de moderatie toe, soo Vossius[10] ende Junius[11] vandaer comende verclaren. Montagu[12] is bisschop van Chicester. Compter noch wat van den Geneefschen Messias[13] ende van Cyrillo[14], ick hope uE. sal de moeyte nemen van te schrijven. Ick moet affbreecken, God spare uE. ende de sijne lang gesont in welvaren, tot eere Godes, ten dienst des vaderlands ende der kercke.

4 Feb. 1630.

UEd.

V.M.

Adres: Aen mijn Heer mijn Heer de Groot, Paris. Cito.

In dorso schreef Grotius: 4 febr. 1630, Meden.

1476. 1630 februari 8. Aan Willem de Groot[15].

1 *Advys op 't vast-stellen vande Religie*. Tot Haerlem, By Jacob de Wit. Anno MDCXXX. Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4076.

2 Voor het geschrift van de Delftse predikant Henricus Arnoldi van der Linde zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3969.

3 *Voorstant van de Vryheyt der Conscientie, Teghen den Conscientie-dwangh van Henricus Arnoldi vander Linden*, Predicant tot Delff ... ghestelt ... Int Jaer 1629. Ende ghedruckt ... 1630; Knuttel *Pamfl.* n^{o}. 4092.

4 De *Apologie* van Simon Episcopius; zie III, p. 381 n. 10.

5 Maria Petitpas; vgl. n^{o}. 1457, p. 138 n. 10.

6 Vgl. Horatius *Epist.* I 1, 32.

7 Schuilnaam voor Amsterdam.

8 Misschien door Daniel Tresel, die aldaar een suikerraffinaderij dreef.

9 Predikant van Charenton; vgl. ter zake n^{o}. 1457, p. 138.

10 G.J. Vossius; vgl. n^{o}. 1467, p. 151 n. 7.

11 Franciscus Junius; zie n^{o}. 1467, p. 151 n. 8.

12 Richard Montagu (1577-1641), de schrijver van *Apello Caesarem: a just Appeale from two unjust Informers*, 1625; zie III, p. 9 n. 1.

13 Zie n^{o}. 1416, p. 84 en n. 5 aldaar.

14 Cyrillus Lukaris; zie n^{o}. 1412, p. 76 n. 4 en 5; over diens *Confessio* zie ibid, p. 77 n. 6.

15 Gedrukt *Epist.*, p. 824.

Eodem, mi frater, tempore literas tuas, quas 21 et quas 28 Ianuarii ad me dedisti, accepi cum iis etiam, quas pater et Petrus filius miserant, ita, ut unus

fasciculus omnes proximae necessitudinis gradus conjungeret. Patri et pro his, quae nuntiat, et pro cura liberum meorum gratias immortales habeo.

Smoutii[1] imprudentiam mirarer, ni hominem nossem. Magistratui cordi esse, ne hebescat publicae auctoritatis acies gaudeo. Adsessio ipsorum in presbyteriis, ne vetera afferam, et Helvetiorum et quod rei caput est, Genevae exemplo nititur. Catalogum Golianum[2] prima occasione mittam. Editio ipsi est valde honorifica. Eos, qui inducias putant Reipublicae utiles, non ita vecordes fore arbitror, ut earum causa leges iniquissimas a suis popularibus recipere cupiant. Periculum commune est. Satis erit dixisse sententiam et testari praesentes ac futuros, siqua secum mala allaturus sit *ὁ ἀλλοπρόσαλλος Ἄρης*[3] ea sibi imputari non debere.

Narratur mihi Cyrillum illum Byzantinum Graecam cudisse confessionis formulam paulo laxiorem[4]. Nam illi quam ad solos Calvinisantium pedes aptaverat, non tantum nostri tractus homines, sed et e Graecia et Oriente plurimi episcopi et archiepiscopi contradicunt.

Daliacus[5], unus pastorum Carentonensium nuper per literas a Romanensi quodam super multis interrogatus et inter caetera, cur Arminianos condemnassent, respondit non tam Arminianos damnatos esse - quippe Lutheranis eadem sentientibus pacem saepe oblatam - quam Arminianismum. Vereor, ne aliquando ii, qui hic plus ipsis pollent, dicturi sint se ejicere non Calvinistas, sed Calvinismum, quod ne eis eveniat *αὐτῷ τῷ μέτρῳ* sane Deum precor. Idem de praedestinatione negabat tanti esse quaestionem, sed illa maximi ponderis, quod efficacia et constantia gratiae in dubium vocentur. Quasi nos ii simus, qui gratiae defectum accusemus, si homines aut eam *ἀθετοῦσι*, ut ipsa Scriptura loquitur[6], aut ei non constanter adhaerent. Quid aequi a talibus exspectare est, nam is, qui haec scripsit, habetur *ἐπιειλέστατος ὡς ὅιον τε ὄντι τούτου τοῦ χόμματος*.

Parlamentum sanxit augmentum bonorum et praefecturas fratri regio[7]. Itaque venturus jam creditur et forte Parisios, si rex, ut prae se fert, in Campaniam abscedat. Cardinalis[8] in Alpibus praeest egregiis copiis cum ea potestate, ut ad regnum praeter nomen nihil ipsi desit. Pacis actio non intermittitur. Pontifex[9] jam Gallis dicitur aequo *φιλιππίζειν*. Vale, mi frater, et saluta parentes optimos, conjugem tuam[10] et omnes qui nobis bene volunt, etiam qui non male, si tanti eos aestimas. 8 Februarii 1630.

De Diderico[11] videtur mihi praematurum, ut discat pingere. Neque opus est talibus avocamentis ingenio quantum intelligo tardiori. Provectiore aetate si opus

1 Zie n°. 1469, p. 154 n. 2.

2 Voor de orientalist Jacob Golius zie III n°. 1337, p. 408 n. 9; betreffende de lijst van door hem van zijn reis naar het Oosten meegebrachte boeken en handschriften zie n°. 1447, p. 127 n. 1.

3 De tekst der *Epist.* heeft hier *ἀλλοπρόσαχαος*; gelezen moet worden *ἀλλοπρόσαλλος*, epitheton van de god Ares; zie Homerus, *Ilias* V, 831 en V, 889.

4 Cyrillus Lukaris; zie n°. 1412, p. 76 n. 4 en n. 5. Voor zijn *Confessio* zie ibidem, p. 77 n. 6.

5 D'Ailly.

6 *N.T., Ep. ad Galatas* 2, 21: *Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ.*

7 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

8 De Richelieu.

9 Urbanus VIII.

10 Alida Graswinckel.

11 Grotius' zoon, geb. 1618.

est id genus *πάρεργα* satis tempore adhibebuntur. Literas ad Aisemam[1] rogo sine mora Milio[2] tradas.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1477. 1630 februari 15. Aan N. van Reigersberch[3].

Mon frère,

't Gunt ick uE. voor desen heb geschreven[4] van goede openingen, dye mij geschieden, is t'eenemael waer, ende gelijck het misschyen apparentie van wijsheyt soude hebben op eenige goede toesegginge de saeck eenige maenden te traineren, soo en is het niet geraiden op enckele phantasiën goede occasie t'eenemael af te snijden. Want off al in de verscheyde gelegentheden, dye mij verschijnen, eenige ongewisheyt mochte zijn, soo is in 'tgunt uE. mij tot hoope voorstelt noch meerdere onseeckerheyt, insonderheyt geconsidereert zijnde de propoosten van de personen bij uE. in dese ende voorgaende brieven vermelt.

Ick heb op huyden bij een persoon dye het meeste deel heeft aen de uythemsche correspondentie, al gedaen, dat ick heb geconnen om d'electie, advysen, proceduyren van Numerianus[5] te doen goedvinden. Mijne redenen zijn soodaenigh, dat daer niet veel en valt tegen te seggen. Maer de opinie, dye men heeft, dat zij ende alle van Claudius[6] luysteren nae rust met Nerva[7], verduystert alle redenen in desen tijdt.

De cardinael[8] is te Susa. Op den hertogh van Savoye[9] heeft men geen vertrouwen. Hij sterckt Veillane, de naeste plaetse van Susa, om te gaen nae't Montferrat. Dye van Genua senden geen vivres, gelijck men gehoopt had. Spinola[10] maeckt hem sterck op alle advenuen ende fortificeert op de beste manier Alexandrie de la Paille. De paus[11] gaet flaeuw ende geeft den cardinael geen groot contentement. Ondertusschen duyrt de divisie van binnen, alsoo Monsieur[12] wel nae Orléans gaet, maer den coning, nochte zijne moeder[13] niet en zyet; persistert in zijn voornemen van het huwelijck[14] ende de moeder ter contrarie, waerin den cardinael hem oock geperst sal vinden, zijnde het ijser heet om aen te tasten aen beyde zijden.

Ick soecke bij alle gelegentheyt hyer te doen verstaen, dat de provinciën, dye op de frontieren gelegen zijn, de trefves soecken om 't peryckel te ontgaen ende dat

1 Lieuwe van Aitzema.
2 Cornelis van der Myle.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 a. Eigenh. oorspr.
4 Misschien in de in n^{o}. 1473 bedoelde brief. Doch ook vroeger reeds had Grotius hierover aan zijn zwager geschreven; zie bijv. III n^{os}. 1125 en 1137.
5 Amsterdam.
6 Hoewel met deze schuilnaam gewoonlijk Polen wordt aangeduid, zijn hier de remonstranten bedoeld.
7 Spanje.
8 De Richelieu.
9 Carl' Emanuele.
10 Ambrosio Spinola, veldheer in Spaanse dienst.
11 Urbanus VIII.
12 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
13 Maria de Medici.
14 Zie over de kwestie van Gastons tweede huwelijk III n^{o}. 1200, p. 206 n. 6.

dye van Frieslant ende Groningen oock hetselve soude doen, maer eerst garen zyen soude, dat Lingen wierd genomen. Dat Holland meest rust soeckt om de navigatie te verseeckeren ende omdat zij boven anderen haer credyt gestreckt, de quote beter gefurneert hebben ende oversulcx dyep stecken in schulden. Dat Zeelant ende de Westindische Compaignie eygenbaet vinden bij de prinsen, doch evenwel dat de redenen van de bedryechelickheyt der Spaignaerden, hoop van progressen, soo het oorlogh in Italië duyrt, ommezyen nae goede guarands, niet en is te misprijsen. Ick voegh daerbij, dat den coning[1] off het oorlogh met vigeur voerende, lichtelijck de inclinatiën derrewaert can trecken off zijne paix in Italië gemaeckt hebbende, arbyter can zijn van onse handeling. Aurelianus[2] heeft aen Justinus[3] geschreven, als bij last van Gallus[4] ende Decius[5], dat, soo Verus[6] wil Adrianus[7] aentasten voor halff Maert, de handeling sal achterblijven ende dat men van onse zijde daetelijck sal vallen in Brabant. Maer de wijsen alhyer seggen, dat dye belofte is sub conditione impossibili. Al wat daervan uyt den naem van Antoninus[8] off Aelius[9] werdt geseyt zijn puyre discoursen. Ick en vinde hyer nyet een mensch van verstant, dye niet en oordeelt, dat de trefves geraide waer voor ons landt op de oude conditiën, maer zij visschen op haer getijde. God geve de onse wijsheyt ende mij 't geluck om eens te kyesen dat mij best is tot mijne ende der mijner dyenst.

Den XV Febr. XVI^{c}XXX.
UE. dyenstwillige broeder
H. de Groot.

Adres: Mijnheer Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raidt in Hollant in 's Gravenhage.
In dorso (niet van de hand van Van Reigersberch): den 15 feb. 1630.

1478. 1630 februari 20. Aan B. Aubéry du Maurier[10].

Satis dudum est, vir amplissime, quod literis tuis, quas ineunte hoc anno ad me dederas[11], responsum debeo; quod evenit non pigritia mea, sed quia nihil habebam, quod cognoscere gauderes et minus laetis te onerare parum conveniens amicitiae nostrae videbatur.

Nunc si non uberem, at aliquam tamen scribendi nactus materiam significo, Calendis Februariis, qui solemnis est Amstelodami comitiis dies, in senatum urbis repositum Gravium[12], virum egregium, quem ...[13] inter caeteros bonos decreto

1 Lodewijk XIII.
2 François van Aerssen.
3 Grotius.
4 Frederik Hendrik.
5 De Verenigde Provinciën.
6 (De koning van) Frankrijk.
7 Brabant, d.i. de Zuidelijke Nederlanden.
8 De koning van Frankrijk.
9 De Richelieu.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 85; *Ep. ad Gallos*, p. 197. Antw. op n^{o}. 1468, beantw. d. n^{o}. 1529?
11 N^{o}. 1468.
12 Jacob Dirksz de Graeff; zie over hem III, p. 276 n. 5.
13 Het weggelaten woord moet op de contra-remonstranten betrekking gehad hebben.

suo reprobaverant; alterum itidem alterius reprobati filium[1] et Laurentium Realem, eum, qui ad regem Daniae missus a Caesareis interceptus fuerat[2]. Hic etiam inter scabinos electus est, Gravius consul renuntiatus; caeteri quoque eorum collegae, viri cordati, neque passuri auctoritatem non suam, sed sibi mandatam malo publico sperni; ac proinde nec revocaturi ...[3] ministrorum seditiosissimum, quem ab exacti anni magistratibus jussum urbe excedere, ecclesia imprudenter tuetur, participem se faciens ejus mali, quod vel excommunicatione a se removere debebat. Etiam Noviomagi rectores constituti sunt viri aequitatis amantes et veterum quidam. Sed haec quid ad me, qui per duodecim annos pendeo et minus forte provide hactenus surdum me praebui ad ea, quae aliunde mihi nec inhonesta nec infructuosa offeruntur? Nam boni in patriam irrepunt quidem, sed pauci et timidi. Regnat interim cum suis ...[4], cui ut supplicem, si caeteri suadent, tu tamen, si recte te novi, minime es suasurus.

Falcoburgius[5] ab amoribus quidem suis se recipere incipit, sed manet pus alterum; neque princeps[6] illam urbem amplius pro sua ducit, neque illi scriptitat. Mortuus est duorum, quos eo princeps legaverat, alter Montensis nomine[7]. De induciis hoc ipso tempore, in repetito conventu Hollandiae res fervet; et nos hic minus favorabiles sumus, quod amici nostri eas velle dicantur, quas qui interturbant, id ipsum pro magno merito imputant.

Omnium, quae intelligo, nihil mihi gratius accidit, quam te, matronamque tuam[8] et egregiam liberorum cohortem valere; quod ut diuturnum faxit, Deum optimum maximum veneror mecumque mea ac mei.

20 Februarii 1630.

1479. 1630 februari 21. Aan Willem de Groot[9].

Mitto ad te, frater optime, catalogum librorum, quos ex Oriente nobis Golius attulit[10], tanquam classicum, quo eruditi omnes ad bene de publico merendum incitentur. Non alienus est Gabriel Sionita[11] a suscipiendo vertendi quosdam labore, qua de re propositum suum explicabit, ubi iis, quae sub manu nunc habet, semel expediverit.

1 Jan. Huydecoper, Ridder, Heer van Tamen en Blokland, daarna Heer van Maarseveen en Neerdijk (1599-1661), Amsterdams koopman; hij was de zoon van Jan Jacobsz. Bal alias Huydecoper (1541-1624), leerlooier en handelaar in huiden, in 1578 door de afgevaardigden der Schutterijen tot lid van de vroedschap gekozen; in 1618 werd hij als zodanig door prins Maurits aangesteld.

2 Zie III n°. 1192, p. 191 n. 3.

3 Adriaen Jorissen Smout; vgl. n°. 1469, p. 154 en n. 2 aldaar.

4 Ik vermoed, dat hier de naam van François van Aerssen of van Jacob Cats is uitgelaten.

5 Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg, gouverneur van het prinsdom Orange, die achter de rug van de prins om met de koning van Frankrijk onderhandelde over de verkoop van het prinsdom; zie het artikel van Vlekke, waarnaar verwezen wordt in n°. 1428, p. 104 n. 2.

6 Frederik Hendrik.

7 De prins had, om poolshoogte te nemen, Jacob van der Does en Cornelis Montens naar Orange afgevaardigd; laatstgenoemde stierf er in 1629 aan de pest.

8 Renée de Jaucourt de Villarnould; zie n°. 1468, p. 153 n. 6.

9 Gedrukt *Epist.*, p. 825.

10 Zie de plaatsen, waarnaar verwezen wordt in n°. 1476, p. 161 n. 2.

11 Betreffende Gabriël Sionita zie n°. 1366, p. 10 n. 6; zie ook n°. 1474, p. 158 n. 2.

Praestiti nuper, quod diu debueram viro eruditissimo Schickardo[1], observationes eclipseon duas Amstelodami annotatas a Iansenio[2]. Nunc idem alia me rogat, dignus sane qui juvetur, cum tanto studio et linguas Orientis et Chorographica studia promoveat. Tria sunt autem, quae mea ope optat posse consequi: I. Unius aut alterius loci in Orientali India verissimum situm poli respectu, aut etiam si fieri possit, eclipsin recte observatam. II. Explicationem mappae Sinensis, quae non adscriptis nominibus vulgata est. III. Exemplum mappae Arabicae, quae penes Scaligerum[3] fuit, quod ille quovis aere redimere vellet. De his quid obtineri possit rogo commodo tuo me moneas, ut aequissimis viri optimi desideriis satisfaciam. Vides, ut nulla tibi negotia libentius quam quae ad eruditionem spectent commendem. Ad haec enim praecipue teque meque natos arbitror. Quare de lite[4] nihil nunc addam.

Frater regius[5] est Aureliani haud viso rege, quod multos male habet, majorum malorum semina jacientes. In Alpibus res adhuc fluctuant inter belli paratus et spem spacis.

Vale cum tuis nostrisque.

Lutetiae 21 Februarii 1630.

Haec ubi scripseram, redduntur mihi tuae 11 Februarii, ex quibus video, quam nihil nobis sit spei. Superest ut, quod pater suadet, nobis consulamus, quam ad rem Deum precamur optima nobis aspiret. De Institutionibus[6] facito quod videbitur. Mantuana[7] abit in monasterium in Campania inde, ut rumor est, ducenda in Italiam, nova simultatum, imo aperti potius odii materia. Negotium a patre et Schidamensi consule Brassero[8] mihi commendatum cordi erit. Et ubi interpellabor, conferam quicquid meae erit opis. Catalogum[9] mittere nunc distuli, quia occasio per eum, quo uti solebamus mittendi, effluxit.

Tui amantissimus
H. Grotius.

1480. 1630 februari 21. Aan W. Schickard[10].

Multum vereor, vir excellentissime, ne nuper de caepis, quod dicitur, interrogatus de allio responderim, id est quod tu de Lutetia capi volebas, ego de Hollandia acceperim, in qua notissimarum urbium, sed maxime Amstelodami respectum ad coelestem cardinem exacte observatum ab amicis non petii tantum, sed quo-

1 Wilhelm Schickard; zie over hem n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
2 Zie n^{o}. 1456, p. 137 n. 2; ter zake zie n^{os}. 1370 en 1456.
3 De befaamde filoloog Joseph Justus Scaliger (1540-1609).
4 Het proces betreffende Grotius' verbeurd verklaarde goederen.
5 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
6 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, 's-Gravenhage 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757 en rem. 1.
7 Maria Louisa Gonzaga; zie III, p. 206 n. 6.
8 François Brasser; zie *Algemeen Nederlandsch Familieblad. Tijdschrift voor Geschiedenis, Geslacht-, Wapen-, Zegelkunde, enz.* onder leiding van. A.A. Vorsterman van Oyen, Met medewerking van anderen. Nieuwe Serie, XVI^{e} jaargang, Rijswijk bij 's-Gravenhage, Genealogisch en Heraldisch Archief 1903, kol. 153.
9 Zie n^{o}. 1476, p. 161 n. 2.
10 aant. Copie Venetië Bibl. de S. Marco, mss. Italiani Cl. XI cod. XX coll. 6789. Over geadresseerde zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

tidianis litteris efflagitavi, donec vix tandem expressi observationes lunarium deliquiorum duas Amstelodami annotatas a discipulo magni Tychonis neque peritia neque necessariis ad eam rem instrumentis destituto[1]. Eas ad te nuper missas[2] via Argentoratensi[3] video nondum pervenisse ad manus tuas, cum eas, quas modo recepi, sub exitum anni elapsi ad me dares, pro quibus et pro Germanico libello egregia secum ferente chorographiae auxilia imo pro assiduo hoc labore, quem omnium bono impendis, gratias ago maximas, neque patiar apud me delitescere, quae publicis usibus debentur. Viri clarissimi Gassendi[4], qui nunc in hac urbe est, opera accepisse te, quod de hac urbe scire expetebas, gaudeo; neque omittam appellare ad idem officium alios, qui in aliis Galliae urbibus eiusdem studii participes vivunt. Amicis vero, qui in Hollandia sunt, scribam de Indicis, Sinensibus, Arabica Mappa[5]. Nautonerius, Castelfranci dominus[6] an nunc etiam vivat resciscere haud dum potui. Hoc scio nullis ferme eum nauticis observationibus instructum fuisse extra eas, quae sunt *ἐν Λιμενευρετικῇ*[7]. Felicior fuit in hac inquisitione Gilberti Angli[8] labor, qui multis experimentis ad verum grassatus est, in eo forte nimium sibi indulgens, quod in uno lapide reperta ad totum orbem terrarum retulit.

Sionita[9] valet vestrique meminit. At Petrum Petit[10] quis sit, nescio. Tempus forte aut ipsum ad me aut aliquem eius notorum deferet.

Vale, vir magne, et valetudinem tuam ut bonum publicum cura.

Lutetiae, XXI Februarii 1630.

Tuis meritis obstrictissimus

H. Grotius.

Adres: Viro eximiae eruditionis et optime de omnibus literis merenti Wilhelmo Schickardo Professori Tubingae.

1 Willem Jansz. Blaeu; zie n^{o}. 1456, p. 137 n. 2. Ter zake zie n^{os}. 1370 en 1456.

2 Bij schrijven van 6 december 1629; n^{o}. 1456.

3 Door middel van M. Bernegger; n^{o}. 1455.

4 Pierre Gassendi; zie over hem III, p. 311 n. 12.

5 Zie n^{o}. 1479.

6 Guillaume de Nautonier, sieur de Castelfranc: zie Jacques-Charles Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres, cinquième édition originale entièrement refondue et augmentée d'un tiers par l'auteur*. Tome quatrième, Paris 1863, kol. 24.

7 *Λιμενευρετικὴ, sive, Portuum investigandorum ratio. Metaphraste Hug. Grotio Batavo*, Ex Officina Plantiniana, Apud Christophorvm Raphelengivm, Academiae Lugduno-Batavae typographum, MDIC, Grotius' vertaling van Simon Stevins *De Havenvinding*, tot Leyden In de Druckerye van Plantin .... 1599; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 407.

8 Sir Humphrey Gilbert (1539?-1583), geleerd zeevaarder en krijgsman; zijn voornaamste werk is getiteld *Discourse to prove a passage by the North West to Cathaia and the East-Indies*. Londen, 1576.

9 Gabriel Sionita; zie over hem p. 10 n. 6.

10 Petrus Petit (1598-1667), wis- en natuurkundige. In 1633 kwam hij naar Parijs, waar hij aanbevolen aan De Richelieu, in dienst van de koning kwam en met de titel van koninklijk ingenieur de opdracht kreeg een inspectiereis te maken naar alle Franse en Italiaanse havens.

1481. 1630 februari 21. Aan J. Wtenbogaert[1].

Mijn heer,

Den uwen van den 4 Februarij[2] heeft mij vertroost soo omdat ick verlangde bryeven van uE. te syen als om de tijdingen van Nijmmegen ende Amsterdam. Sal voorts verlangen te weten, hoe het met het sitten van de magistraet in den kerckenraedt, met de schuyr ende met het project gesonden aen de vroedschappen tot vaststellinge van de religie sal gaen. De boecxkens bij uE. vermelt sal ick met d'overcomste van eenige vrienden verwachten.

Wat mij aengaet, ick sal garen nae soo veel verloren tijds zijnde het beste deel van mijn leven noch eenige maenden inzyen, hoewel mij occasiën voorcomen, dye niet en dyenen versuymt, ende ick niet en can zyen, dat yemant in ons landt - ick spreeck van deghene, dye de macht hebben - sorge draegen om t'ongelijck mij aengedaen te repareren. Dat ick nae soo lange patientie anders als met eer in t'land soude comen, meen ick niet, dat uE. mij soude raiden; ende hyer in Vrancrijc houd men de remonstranten voor Trefvisten ende soeckt middelen om dye swart te maecken. T'is gevaerlijck bij sulcke lang te blijven. Ick heb Dor[3] ende Mercier[4] gebeden op de biddagspredicatiën te passen maer de moeyte lust haer niet. Twee professoren van de religie van Nismes[5], d'eene van de Gryecksche, d'andere van de Hebreeusche tael, geleerde luyden, comen bijwijle bij mij ende improberen de handeling van de synode van Dordrecht ende t'gevolgh vandyen. De sollic[it]atie voor dye van den Bosch[6] is meest pro forma, omdat den coning van Spaignie hoc exemplo genoodsaeckt soude werden voor de catholycken in onse landen yet te bedingen, t'welck een goede stock in 't wyel soude zijn van de trefves. De voorseyde professoren seggen mij, dat Cyrillus[7] een nieuwe Confessie in t'Gryecx stelt wat generaler om alle de protestanten te contenteren. Hij ende enige bisschoppen met hem gaen bij wijlen hooren de Italiaensche predicatie, dye nu ten huyse van Haga[8] geschyet. Van de Geneefsche Messias[9] derven noch Diodati[10] noch Anjoran[11] meer

1 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2 (Catal. J. Geel n^{o}. 947). Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1475, beantw. d. n^{o}. 1498. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 66. Niet ondert.

2 N^{o}. 1475; voor het volgende zie aldaar.

3 De predikant François d'Or; zie III n^{o}. 1063, p. 34 n. 6.

4 J. Mercier; zie over hem III, p. 344 n. 3.

5 Een van beiden is Samuel Petit (1594-1643), graecus en orientalist; wie de ander is, weet ik niet. In een artikel, *Le Collège de Nîmes*, gepubliceerd in *Mémoires de l' Académie de Nîmes*, 1878, pp. 207 vv. noemt Abbé Azais een humanist Gib, die in dezelfde tijd als Petit professor aan het college te Nîmes was. Noch in de archives départementales noch in de archives communales de Nîmes zijn nadere gegevens omtrent deze professor Gib te vinden.

6 Zie n^{o}. 1475.

7 Betreffende Cyrillus Lukaris en zijn *Confessio* zie n^{o}. 1412, resp. p. 76 n. 4 en p. 77 n. 6. De Griekse tekst van Cyrillus' *Confessio* van 1633 vindt men bij Jon Michalcescu, *Die Bekentnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche im Originaltext nebst einleitenden Bemerkungen*, Leipzig 1904, p. 262 vv. Zie ook *Dictionnaire de théologie Catholique* IV, s.v. Dosithée II Ecrits 1^{o} (kol. 1791 v.).

8 Cornelis Haga, gezant van de Republiek te Konstantinopel; zie n^{o}. 1412, p. 77 n. 5.

9 Zie n^{o}. 1436, p. 115 en n. 4 aldaar.

10 Johannes Diodati; zie over hem n^{o}. 1380, p. 28 n. 11.

11 Jacob Anjorrant; zie over hem n^{o}. 1412, p. 76 n. 1.

spreecken. D'Ailly[12] laestmael hem voorgestelt zijnde bij een catholyck jongman veele questiën onder anderen, waerom zij d'Arminianen hadden afgesneden,

12 Predikant van Charenton.

heeft schriftelijck geantwoord, dat sij meer de Arminianisterie dan de Arminianen hebben afgesneden, insonderheyt uyt vrese, dat zij vorder souden gaen, ende niet om de predestinatie, maer meest om voor te staen l'efficace et la constance de la grâce; allegerende tot bewijs van sijn seggen, dat de lutherschen, dye deselve vijff poincten defenderen, daer deselve gestabilieert zijn, werden getolereert ende haer de kerckelijcke eenicheyt aengeboden. Mij dunckt, dat het niet quaed en waer, dat bij een bundigh geschrift de memorie ververscht wierd eerst van de contradictiën, dye in de synode van Dordrecht zijn, ende ten tweede van de usurpatie tegen t'recht van de hooge overheyt met exhibitie van de resolutie van Vrieslant[1]. Onse disquisitie[2] soude misschyen oock connen dyenen bij de Latinisten. Men soude dyenen aen den cant te teyckenen off ingevalle van een nieuwe editie daerbij doen drucken de plaetsen van de canones van de synode, dye aldaer werden aengeroert.

Godt Almachtigh wil uE. lang bewaeren met alle de uwen ende de broeders, vooral de gevangenen[3]. Quousque?

Vale 21 Febr. 1630.

Ick ben weder door een derde versocht met alle mijne familie te comen in de communie van Charenton sonder eenige recerche in t'stuck van mijn gevoelen. Ick vraechde van Tilenus[4] ende D'or. Daerop meende de persoon, dat wat swaericheyt soude vallen. Hij seyde, dat dat soude meest dienen tot accommodement van de saecken in Hollant, alsoo de predicanten aldaer souden mogen exempel nemen aen t'gunt men hyer dede. Ick vraechde, wat men dan doen soude met de remonstrantsche predicanten, ende off dat niet dyenen en soude om deselve weder uyt het landt te setten. Hij meende 't soude soo wel schijnen nae de letter. Ick seyde nae den geest oock: ende dat mij niet redelijck docht te verlaeten dyeghenen, dye de gemeente in soo grooten peryckel bijgestaen hadden, houdende in mijn gemoet, dat sij lijden om de waerheyts wil ende dat ick geloofde, dat dye van de religie in Vrancrijc in gelijcke gevallen niet anders souden doen dan wij doen.

Dye van de religie alhyer houden Cambrids voor seer remonstrants.

Adres: A monsieur Monsieur van Meden.

In dorso schreef Wtenbogaert: Grot. 1630. Recepta 3. Martii. Resp. 6[a] Maii daerbij ick sende d'Apol.

1482. 1630 maart 1. Aan Willem de Groot[5].

1 Dd. 10 juli 1622; zie bijlage no. 6.

2 *Disqvisitio an Pelagiana sint ea Dogmata quae nunc sub eo nomine traducuntur.* Parisiis. Sumptibus Hieronymi Drovart, via Iacobea, sub scuto Solari. MDCXXII; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 937.

3 Zie voor de namen der op Loevestein gevangen gehouden predikanten III n^{o}. 1067, p. 39 n. 9. Sedert zijn gevangenneming in 1628 te Schoonhoven bevond zich onder hen ook Theodorus Boomius, die na in de nacht van 19 op 20 juli 1631 met de anderen ontsnapt te zijn wederom te Schoonhoven predikant werd. Hij stierf in 1632.

4 Daniel Tilenus; zie over hem III n^{o}. 1063, p. 34 n. 5.

5 Gedrukt *Epist.*, p. 825.

Barlaeana[6], quorum tuae datae 19 Februarii meminerunt, per Francimontium[7] exspectabimus. Illae ad Wyntgesium[8] curatae sunt; recte valent pater et

6 Over deze gedichten van Caspar Barlaeus zie n^{o}. 1488, p. 176.

7 Vgl. III n^{o}. 1176, p. 173 n. 14 en n^{o}. 1486, p. 173 en n. 2. aldaar

8 Vgl. III n^{o}. 1267, p. 316 n. 9 en n^{o}. 1451, p. 132.

filius *τὸ σῶμα, οὐ καὶ τὰ πράγματα*. Cum hi, qui inter Carentonianos aequiores videri volebant, ita de nobis judicent, vides, quae *συγκατάβασις* ab hoc hominum genere exspectanda sit. Valde velim *ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ* libellum scribi *πρὸς τὸ, ἐμφωτίζειν τοὺς ἄρχοντας* hoc argumento, per synodum Dordrechtanam et religionem et statum publicum infirmari: illud, quia canones inter se pugnant et nemo credere potest contradicentes, hoc, quia magistratuum jus ubique aut impetu aut per cuniculos suffoditur, quod Frisii ad caetera talpae, tamen viderunt. Dicas haec antehac tractata: fateor, sed inculcanda sunt pro usu temporum et nil docet vel *τρίς τὰ καλά*. Amstelodamensibus opto constantiam. Merito Fabius[1] ille Maximi nomen habuit.

> Non ponebat enim rumores ante salutem[2].

Nostri de pace adhuc consultant; quam interim arripuit Gallia non sine aliquo damno Mantuani[3]. Sed Segusii penes regem ad tempus manent. Frater regius[4] in urbe fuit, vidit matrem reginam[5], principes foeminas, etiam virginem Mantuanam[6], cui rem promisit in Gallo raram *τὸ πιστὸν καὶ τὸ βέβαιον*.

Fuit hic Elzevirius[7]. De Casaubonianis literis[8] interpellatus nihil expedit. Ait penes Rivetum[9] esse. Ex eodem intelligo recudi a Lemairio[10] nostrum commentarium de Antiquitate Reipublicae Batavicae[11]. Non displiceat pro mantissa carmen, quod de induciis[12] olim feci, et siquid est simile patriae honestum et nobis haud indecorum. Institutiones Batavici juris[13] quando a Foederatis nihil aequi impetrarunt, vide, an ornamenti aut praesidii aliquid ab Hollandiae delegatis aut a curia possint accipere, quo magis doleant, qui nobis male volunt. Et hujus rei malo haberi rationem quam lucelli[14]. Liber de Iure belli ac pacis[15] simul prodierit, velim moneri Iansonium[16], ut mea exemplaria confestim mari mittat. Nam Grollana[17] *διὰ τὸ βραδύπουν*[18] vix ullo sunt usui.

1 Q. Fabius Maximus Cunctator.
2 Ennius, *Ann.* XII, 370-372.
3 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
5 Maria de Medici.
6 Maria Louisa Gonzaga; zie III, p. 206 n. 6.
7 Vermoedelijk de Leidse boekverkoper Bonaventura Elzevier of diens neef Abraham.
8 Zie n^{o}. 1474, p. 158 n. 12.
9 De Leidse theologie-professor André Rivet.
10 De Leidse uitgever Jean le Maire.
11 *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae: auctore Hvgone Grotio, Fisci Hollandici, Zelandici & VVestfrisici Aduocato.* Lvgdvni Batavorvm Ex Officina Plantiniana Raphelengij MDCX; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 691. Voor de uitgave van 1630 bij le Maire zie *ibid.*, n^{o}. 694 en remarques.
12 *Induciae Batavicae* in *Silvarum* lib. II; *Poemata* 1617, p. 103 vv.
13 De *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* kwam in 1631 te 's-Gravenhage uit; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757 en rem. 1.
14 Het van de Staten-Generaal verhoopte octrooi; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757, rem. 1.
15 De eerste editie was te Parijs in 1625 verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 565. Voor de hier bedoelde uitgave, die in 1631 te Amsterdam verscheen, zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.
16 De Amsterdamse uitgever en cartograaf Willem Jansz. Blaeu; zie over hem n^{o}. 1456, p. 137 n. 2.
17 *Grollae Obsidio*, Amsterdam 1629; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
18 Vgl. III n^{o}. 1206, p. 216 n. 3 en Euripides, *Hecuba* 66.

Multi in reditu cardinalis[1] ab Alpibus nimbum metuunt in Genevam aut Helvetios protestantes. Ego de ejus prudentia non tam male existimo. Qualis ille conventus Amstelodami fuerit theologorum et politicorum[2] scire aveo, qua auctoritate indictus. Carcer ille Lupesteniacus nimium diu clausus manet[3].

Deus meliora, qui te cum parentibus, uxore[4], liberis, amicis sospitet.

Cal. Martii 1630.

Mitto poenitendam poenitentiam parum fortis Richerii[5] et novum Sorbonae juramentum suppositum cineri doloso.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1483. 1630 maart 6. Van R. zum Bergen[6].

S.P. Literas tuas, clarissima vir, summa literatorum omnium voluptas, recte accepi, quas quanta cum voluptate legerim, tam exiguo papyri spatio vix deformari, nedum accuratius depingi queat. Quem enim vel morosissimum non penissime officiant tam abundantes eruditione, humanitate, officio, et, quod palmarium puto, ab Hugone Grotio hominum fidem quali et quanto viro scriptae! Cuius nomen ob amplas ingenii dotes iam dudum aequissimo, nec inconsulte propitio literati orbis suffragio divinitati transscriptum est. Nihil hic do, clarissime vir, auribus tuis; rerum testimonia adsunt, quae me a tali suspicione ex facili apud tuam claritatem immunem ac liberum sistunt. Istud enim assentari nunquam non extreme fugiendam cuivis ingenuorum duxi pestem, qua cum et liquidum mihi est immortales ac semper plumbeas gerere iras. Verba imprimis, clarissime vir, quae in calce T.C. literarum habentur ita me tuae claritati totum addicunt, ut ex priscorum illa formula[7], - qua validissimum amorem testabantur - paratus sim aliquam partem annorum meorum tuae claritati dare, et, quod olim triumphantibus accinebatur, hic merito usurpem: De nostris annis tibi Jupiter augeat annos.

Literas T.C. meis inclusas altero ab adventu illarum in hanc urbem die per quendam amicorum meorum recta ad clarissimum Schickardum[8] Tubingam misi. Iniurius enim, clarissime vir, in amicitiae nostrae genium fuissem, si primam

1 De Richelieu.
2 Zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 218.
3 Zie voor de namen der op Loevestein gevangen gehouden predikanten III n^{o}. 1067, p. 39 n. 9; zie ook n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.
4 Alida Graswinckel.
5 Edmond Richer (1559-1631), Frans theoloog, voorvechter van het gallicanisme. Vooral zijn in 1611 op instigatie van Nicolas de Verdun, premier président van het parlement van Parijs, uitgegeven *De ecclesiastica et politica potestate libellus* heeft veel stof doen opwaaien. Het werd sedertdien vermeerderd met zijn *Demonstratio libelli de ecclesiastica et politica potestate, Parisiis primum edita anno 1611, in quo praedictus libellus refertur integer, majusculis litteris excuditur et demonstratur* van 1622, herhaaldelijk herdrukt, o.a. in 1629 te Keulen. Tenslotte werd Richer op verlangen van De Richelieu door zijn tegenstanders gedwongen zijn zienswijze in orthodox katholieke zin te herroepen. Dit geschiedde op 7 december 1629.
6 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 M 1. Eigenh. oorspr.
7 *Preces Act. Arv. Corp.* VI 2086 (a. 213), 17: de nostris ann[is] augeat t[ibi] I[uppiter] a[nnos]. Zie ook Ovidius, *Fast.* I, 613: augeat (sc. Iuppiter) imperium nostri ducis (i.e. Augusti), augeat annos; Horatius, *Carm.* II 5, 15: illi, quos tibi dempserit adponet annos.
8 Wilhelm Schickard; zie over hem n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

illas Tubingam curandi occasionem improvide mihi elabi concessissem. Lingelshemio[1] etiam adfui ac de illis, quae T.C. literae me cum eo loqui voluerunt, prolixe egi. Est vir humanus, bonis artibus opprime doctus, ac tuae claritatis, quantum homini licet, cupientissimus. Nec hoc mirum, cum iam ante aliquammultos annos sub niveo Minervae vexillo una in Heidelbergensium musarum castris stipendia feceritis. Multus fuit clarissimus Lingelshemius in explicandis mihi amicitiae inter vos contractae initiis, quam et aeternum juvenaturam nullus dubitat. Huic narrationi - ingenue fateor - haut invitus aures commodavi meas, cum et inde didicerim, quam clarissimus Grotius - quod nec ante mihi obscurum de T.C. - adhuc in ipsis adolescentiae annis constitutus iam cana ac senilium curarum feraci mente fuerit. Berneggerus[2] valde tuam claritatem amat, ne graviter ferat, quod tardiuscule respondeat; variae occupationes hactenus obstiterunt ac in primis specimen aliquod in Iustinum[3], quod iam sub praelo fervet ac edecumato T.C. iudicio cis paucas septimanas substernet. Vellem exemplaria unum vel alterum obsidionis Grollanae[4], quam T.C. - licet liber ille tuae claritatis nomen in fronte non gerat - nuper invulgavit, penes me haberem, magnam gratiam apud Lingelshemium et Berneggerum illorum oblatione inirem. Ex me enim primum resciverunt tale quid a tua claritate foras datum esse. Ast epistolae leges aurem vellicant. Longior fui ac debui; sed a benigno T.C. ingenio prolixitati meae veniam me non difficulter impetraturum confido. Si quid, clarissime vir, me tua causa posse putabis, cum voles, imperabis. Diligentia ac fide tuorum nemini concessero.

Vale, clarissime vir, ac amorem mei persevera.

T.C. addictissimus

Rotgerus zum Bergen Livonus.

Dabam Argentorati die VI Martii Anno MDCXXX.

Adres: Viro Clarissimo Excellentissimo

Domino Hugoni Grotio ICto, Oratori ac Philologo eximio, fautori ac amico meo plurimum colendo. Lutetiae Parisiorum.

In dorso schreef Grotius: Martius 1630 van Bergen.

1484. 1630 maart 7. Aan Willem de Groot[5].

Tibi, frater carissime, semper est quod injungam. Nosti senem nostrum Hottomannum[6]. Ejus filius Henricus[7] ante obitum - ne forte secus id interpreteris - nuptias patre inscio fecit Goricomii cum Sara Rochatis, filia Iohannis

1 Georg Michael Lingelsheim.
2 Matthias Bernegger; zie III, p. 300 n. 6.
3 De uitgave verscheen in 1631: *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero: in qua quid praestitum sit, aversa pagina docebit.* Argentorati. Sumptibus heredum Lazari Zetzneri. M.DC.XXXI.
4 *Grollae Obsidio*, Amsterdam 1629; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 712.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 825.
6 Jean Hotman; zie III, p. 1 n. 3.
7 Henri Hotman was als luitenant van een compagnie in dienst van de Republiek; zie ook het postscriptum van III n^{o}. 1155, p. 141 en n. 10 aldaar.

Rochatis[1], quae ex marito filium peperit, et nunc quoque ex postumo praegnans est. Scire desiderat Hottomannus, cujus gentis, nominis atque fortunae sit Sarae illius pater. Hoc ergo et siquid amplius ad hoc negotium pertinere existimes, rogo per amicos, qui Goricomii sunt, aut alibi explores et transcribas. Dixi aliquantulo tempore ad inquisitionem hanc esse opus, quod et ipse satis intelligit.

De pace Italiae sermones sunt, sed magis fluctuantes. Cardinalis[2] interest, ne diu ab aula absit. Mantuana[3], ex quo amator[4] hinc Aurelianum abiit, traducta est in Luparam et hodie cum regina matre[5] ingentique praesidio Fontem Bellaqueum, quo et rex exspectatur.

Vale cum amicis.

7 Martii 1630.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1485. 1630 maart 10. Van R. zum Bergen[6].

S.P. Clarissime vir, fautor ac amice aetatem colende,

Meas[7], clarissime vir, quibus tuis respondi, recte te accepisse confido. Quod prolixius, clarissime vir, responderim, dabis meo in te amori, qui calamum sic impulit ac solito longius excurrere fecit. In posterum pauciloquii studiosior ero ac istam vitabo prolixitatem, quae cordatioribus fastidium plerumque ac ingratam commovere solet salivam. Literae domini Scickardi[8] tertio a Parisiensis aurigae Argentina discessu die primum advenerunt, alias citius eas ad T.C. curassem. Doleo praesentium Schickardianarum vicem, quum subverear, ne mora illa, quam hic inopia Lutetiam euntium trahere debuerunt, solitam apud tuam claritatem eis gratiam invideat ac subducat. Sed omni, uti vides, clarissime vir, culpa Bergius vacat, qui nunquam non discavebit, ne negligentiae ac pigritiei cuiusdam in expediendis Grotianis a magno Grotio iuste postulari queat.

Vale, clarissime vir, ac serio tui amantem infucate redama.

Dabam Argentorati

die 10 Martii

A. MDCXXX.

T.C. addictissimus

Rotgerus zum Bergen Livonus.

1 Op 18 maart 1629 zijn in de Gereformeerde kerk te Gorinchem ondertrouwd Hendrick Jansz. Hoteman uit Villars, vendrich, en Saarken Rochats Jansdr. van Gorinchem. Slechts omtrent één der beide door Grotius aangeduide kinderen heb ik enige gegevens kunnen krijgen: op 5 maart 1630 werd, eveneens in de Gereformeerde kerk te Gorinchem, gedoopt Hendrick Hoteman, zoon van monsieur Henrick Hoteman, vendrich, en Sara Rochatis. Een der getuigen was Jan Rochatis, waarschijnlijk de vader van Sara.

2 De Richelieu.

3 Maria Louisa Gonzaga.

4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII van Frankrijk; zie over de kwesties zijn tweede huwelijk betreffende III n^{o}. 1200, p. 206 n. 6.

5 Maria de Medici.

6 Hs. U.B. Amsterdam, cod. 30 M 2. Eigenh. oorspr.

7 N^{o}. 1483.

8 Wilhelm Schickard; zie over hem n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

Adres: Clarissimo, excellentissimo Viro Domino Hugoni Grotio Icto, Oratori ac Philologo eximio fantori ac amico aetatem colendo.

Lutetiam.

In dorso schreef Grotius: Martius 1630 van Bergen.

1486. 1630 maart 21. Aan Willem de Groot[1].

Reddidit mihi, mi frater, Francimontius[2] literas, quas ipsi dederas. Ego quae mones scio expendenda, atque ita agam, ut, quod feci hactenus, amicis consilia mea sim probaturus. De receptu intra duo oppida res est cogitatu digna.

Corputius[3] per eas, quas misisti, literas ex me quaerit, quinam exteri a magistratibus excludantur, qua lege, ubi quaerenda et alia ejus generis. A talibus consultationibus aequum puto me excusari, cujus omnia sinistrorsum rapiuntur, eoque magis quod peregre agenti non modo ipsae tabulae ad manum non sunt, sed nec indices, quos mihi confeceram. Adde quod Corputium non alio novi, nisi quod scio affinem fuisse optimi Vossii, ignarus, quarum sit in Republica partium. Rogo igitur, quando, ut scribit, tuis consiliis utitur, benigne me ipsi excuses.

Carminibus et satyra nuptiali Barlaei mirifice[4] delector; faciam etiam, ut, quod unum ipsi possum promittere, ut omnibus eruditis eruditio ipsius notescat.

Quae commendas curae erunt. Te quoque eorum, quae significavi, scio memorem fore, etiam illius recentis Hottomannici negotii[5]. Et ne me unquam speres, dum absum operae tuae parciturum, subnatum est aliud a Mousterio[6] pictore cretario, homine, ut scis, megistanibus noto et in gynaecea usque penetrante, de quo Brandovix[7] festivum nobis dederat epigramma. Is igitur oculos suos non immerito magni aestimans, quorum beneficio floret, intellexit ad Italiam usque et Hispanias celebrari unguentum aliquod, an potius stillamen oculis illucidandis, quod ex pisce fiat, quem nostrates alepuyt vocant, putat Plinio[8] esse uranoscopum, Massiliensibus tapacon ex Gesnero[9] edoctus. Hujus medicaminis opificem esse ait Delfensem medicum, quem nisi Vallensem[10]? Ita enim mea fert conjectura cum eum norim *πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων*. Rogo igitur inquiras, quod hujus sit negotii, et aut de ipso si potes medicamine per amicos aliquid mittas, aut certe ejus *σύνταξιν*, quae in tam longinquas oras percelebrata est.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 826.
2 Franchimont, herhaaldelijk als overbrenger van brieven vermeld; vgl. II, p. 60 n. 5.
3 Misschien Johannes Andreas van den Corput (1592-1656), sedert 1627 predikant te Alblasserdam; hij was een halfbroer van Elizabeth van den Corput, wier dochter Elisabeth Junius in 1607 G.J. Vossius' tweede vrouw werd. In aanmerking komt voorts een neef van deze Elizabeth, een zoon nl. van haar broer Isaac: Abraham (1599-1670), predikant te Giessen-Nieuwkerk.
4 Over deze gedichten van Caspar Barlaeus zie n°. 1489.
5 Zie n°. 1484.
6 Daniel Dumoustier; zie III n°. 1337, p. 408 n. 14.
7 Dit zal de dichter Jacob Westerbaen (1599-1670) zijn, die in 1625 gehuwd was met Anna Weytzen, vrouwe van Brandwijck, weduwe van Reynier van Groenevelt.
8 C. Plinius Secundus, *Nat. Hist.* XXXII, 24. 1.
9 Conrad Gesner (1516-1565), geleerd Zwitsers geneesheer.
10 Jacob van de Wal, eerste geneesheer van Frederik Hendrik en vriend van Constantijn Huygens. Voor de woorden *πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων* zie Homerus, *Ilias* XI 514.

Disco ex Wassenarii diariis[1] nostros multa Septentrionis tentasse, repertum Gronlandiam non esse insulam, sed partem continentis, puto Americanae; penetratum in freta Hudsoni et Davisii; navigatum polum versus; ventum ab aliis in Scythicum mare. De his si qui exstant commentarii aut scripti haberi possunt, ad me mitti velim, ut me parem ad discenda scribendaque ea, quae ad patriae honorem pertinent, cujus memor ero quocunque me vocabunt fata.

De literis Casauboni[2] quid fit, quid exspectandum? Medio[3] dicas velim certo mihi compertum diu sudasse P. Molinaeum[4], ut scriberet librum satis grandem adversus Racovianos. Eum missum ad principem Radzivilium[5], sed re ibi in consilium doctorum missa judicatum ejus editionem magis e re Racoviensium fore.

Halsium[6] Cadomo - inde enim ad nos scripsit - hic spectamus exhibere quaecunque a nobis proficisci possunt officia.

Salutari rogo parentes, tuam[7], et amicos omnes.

Lutetiae 21 Martii 1630.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1487. 1630 maart 28. Aan Willem de Groot[8].

Dilatam abs te scriptionem, mi frater, libens excuso; nam, ut caetera desint, saepe ipsa argumenti penuria suspendit officium. Ne ego quidem quod scribam nunc quicquam reperio. Ita manent res hic eodem in statu.

Rex Trecis cum reginis[9] et Mantuana[10], quae dicitur in Italiam transvectanda, sed, ut asseverant, qui eam norunt, constans in proposito nullius matrimonii amplectendi, si hoc eripiatur. Casali putatur esse cardinalis[11], pacis nondum certus et in bello reperturus morandi artificem, quo praecipue oppositu Galliae impetus retunduntur. Schickardum[12] cordi tibi esse gaudeo. Quando Tilenianas Casauboni epistolas[13] remittis, sane velim et eas, quae ad me sunt repeti, siquidem disertim hic professus est Elzevirius[14] nullam esse spem editionis. Habet autem meas et aliorum, ut ille dixit, Rivetus[15], ex quo facile erit intellectu, quid speran-

1 Bedoeld moet zijn Claes Wassenaer, *Historis Verhaal alder ghedenck-weerdichste geschiedenissen, die hier en daer in Europa, als in Duijtschlant, Vranckrijck, Enghelant, Spaengien, Hungarijen, Polen, Seven-berghen, Wallachien, Moldavien, Turckijen en Neder-lant, van den beginne des jaers 1621: tot [1632] toe, voorgevallen sijn*. Amsterdam 1622 vv.

2 Zie n°. 1376, p. 19 n. 5.

3 Johannes Wtenbogaert.

4 Over Pierre Dumoulin zie III, p. 158 n. 10; een geschrift van hem tegen de socinianen en hun Racowse catechismus is mij niet bekend.

5 Christophorus II Radziwill (1585-1640); Pools veldheer.

6 Vgl. n°s. 1491 en 1494; niet nader geïdentificeerd. aant.

7 Alida Graswinckel.

8 Gedrukt *Epist.*, p. 826.

9 De koningin-moeder Maria de Medici en de koningin Anna van Oostenrijk.

10 Maria Louisa Gonzaga; zie III n°. 1200, p. 206 n. 6.

11 De Richelieu.

12 Wilhelm Schickard; zie over hem n°. 1366, p. 10 n. 7.

13 Zie n°. 1376, p. 19 n. 5.

14 Zie n°. 1482, p. 169 n. 7.

15 De Leidse theologie-professor André Rivet.

dum sit. Tilenus noster est chiragrius, Aurarus[1] circa discipulos occupatissimus; itaque non est, ut ab horum altero quicquam speremus. De nuru Hottomannica[2] et ipso matrimonio siquid penitius intellexeris, fac nos conscios. De Institutionibus[3] quando spes lucelli nos destituit, curemus *τὸ καλὸν*: ut bella sit editio: ut nihil relinquatur, quod condemnent pragmaticorum pulpita. Scis enim, quo tempore et loco ista scripserim. Litis nostrae bonum exitum valde desidero[4]. Quod scribis de eo, qui Hollandus sit origine, in Pavonem[5] an in Honardum[6] cadet? Quae Amstelodami magistratuum, quae pastorum sententiae ac rationes fuerint, scire haud abs re sit. Solinga a nostris recepta hic nuntiatur. Patri gratum me fecisse gaudeo, nihil enim cupio magis. Utinam possim et aliis, nominatim baronibus Langeracensibus[7]; quorum quod attinet negotium, legendo et quaerendo reperio primogenito deberi feudum quod in Normannia parens relinquit, sive unicum id sit, sive ex multis id quod elegerit, ita ut tum fratribus minoribus relinquantur caetera. Contra ut testentur parentes receptum non est, ne regia quidem indulgentia. Caetera antehac tibi commendata non repeto, nisi ut valeas cum uxore[8] et familia. Rogo parentes pro me salutes. Halsium[9] adhuc exspectamus.

Valete.

28 Martii 1630.

1 Daniel Tilenus en François d'Or; zie resp. III n^{o}. 1063, p. 34 n. 5 en *ibid.* n. 6.

2 Zie n^{o}. 1484, p. 172 en n. 1 aldaar.

3 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, 's-Gravenhage 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.

4 Het proces betreffende Grotius' verbeurd verklaarde goederen; zie ter zake van het 'douceurtje' n^{o}. 1482, p. 169 n. 14.

5 Reynier Adriaensz. Pauw, zo niet diens vader Adriaan Reyniersz bedoeld is.

6 Rochus van den Honaert.

7 De ordinaris gezant van de Republiek te Parijs, Gideon van den Boetzelaer, had uit zijn eerste huwelijk nog een zoon in leven, Rutger Wessel (1600-1651). Na het overlijden van zijn eerste vrouw, Jenne van Pallandt, in 1624, hertrouwde hij in 1625 met Louise de Clermont d'Amboise. Uit dit tweede huwelijk was een zoon geboren, Frederik Hendrik (± 1626-1674) en een dochter, Belgica Louise, vrouwe van Lion.
In zijn testament (consent van de Staten van Utrecht 24 september 1629 en van de Staten van Holland 21 januari 1630) 19 oktober 1632 te Parijs opgemaakt worden Rogier Wessel, Frederik Hendrik en Belgica Louise als universele erfgenamen genoemd. De kwesties, die Grotius hier aanroert, staan in betrekking tot dit testament; zie ook n^{os}. 1474 en 1500. Stellig zal Grotius hier gebruik gemaakt hebben van *Commentaires sur la Coustume Reformée du pays et duché de Normandie, anciens ressorts & enclaves d'iceluy. Par Maistre Iacques Godefroy, Sieur de la commune, advocat en la Viconté de Carenten*. A Rouen. Chez Jean Osmont, Libraire tenant sa boutique dans la Court du Palais, MDCXXVI Second tome, p. 6 vv.:
CCCXXXVII
Le fils aisné au droit de son aisnesse peut prendre & choisir par preciput tel fief ou terre noble que bon luy semble, en chacune des successions tant paternelles que maternelles;
p. 8: CCCXXXVIII
Et ou cas que l'aisné choisisse ledit fief noble par preciput, il laisse le reste de toute la succession à ses puisnez;
p. 9: CCCXXXIX
Et si en chacune desdites successions, il y a encores autres fiefs nobles, les autres freres les peuvent choisir par preciput, selon leur aisnesse chacun en leur rang;
CCCXL
Apres le chois fait du fief, ou fiefs nobles par l'aisné, ou par les aisnez à droit de preciput, les puisnez partageront entr'eux tout le reste de la succession.

8 Alida Graswinckel.

9 Vgl. n^{o}. 1486, p. 174 en n. 6 aldaar.

Berkelius[1] nos ab aliquot mensibus non videt, quamvis rogatus, ut ad nos veniret. Ipsumne accusem monita nostra metuentem ob vitam dissolutiorem, an hospitis ejus interdictum nescio. Langeracensis[2] dicitur statim a Paschate Trecas ire. Itaque videndum et tibi et fratri Reigersbergio[3], ne a nobis avagentur literae. Poteris agere cum Bilandio[4] et ex eo scire, quid faciendum sit.

1488. 1630 maart 28. Aan C. Barlaeus[5].

Beas me, Barlaee doctissime, quod et memorem te nostri esse ostendis et egregiis muneribus nos locupletas, imo quicquid hic est Lutetiae eruditorum. Nemo enim est eius gregis mihi cognitus - novi autem plurimos -, qui non et piam gravitatem in Natali dominico[6] et heroicae tubae Martios spiritus in Silvaducis et in elegia hilarem facundiam et in nuptiis Peripateticis doctam venustatem laudet atque haec non universa tantum, sed et singula ut *ἀμίμητα* admiretur. Satis jam dixi, ut scias postrema operum tuorum fratre[7] curante diligentius quam solent mercatores, ad meas manus pervenisse. Recte autem et ut tua comitate nostraque amicitia dignum est facis, cum me eximis ordini *τῶν ἀναστρώντων ὀφρῦς*[8]. Diceret, si viveret, is[9], quem meis - quod honori interpretor - verbis descripsisti vir facetissimus, quam mihi semper fuerit minime abhorrens a leporibus ingenium; quo nunc mihi gratius esse debet ea legere, quae non frontem tantum sed et animum exporrigant et me a sensu malorum, quae patriam magis quam me, quanquam et me, premunt, suaviter abducant. Illud dolet, quod Saturni aedes[10] ita hic obsepta sit adamantinis portis, ut ad eam Musis aditus non detur. Utinam saltem in patria nostra non desint, qui eruditioni tuae justa reddant praemia, nec illa cum Athenis saepius in sapientiam peccet. Nosti et hoc dictum *ἐκ τῆς περιπάτου*.

Vale, vir eruditissime.

XXVIII Martii MDCXXX. Lutetiae.

1 Welke (Van) Berkel hier bedoeld is, heb ik niet met zekerheid kunnen achterhalen; misschien Johan van Berckel (na 1603-1662), zoon van de Rotterdamse burgemeester Gerard Jansz. van Berckel.
2 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
3 Nicolaes van Reigersberch.
4 Jason Bylandt; vgl. III n°. 1051, p. 11 n. 3.
5 Hs. U.B. Leiden, cod. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 86; *Casparis Barlaei orationvm liber ... Editio tertia, correctior & auctior.* Amstelaedami, Apud Iohannem Blaev. MDCLXI, p. [XIV]. Antw. o.a. op n°. 1466.
6 Barlaeus' *Hymnus ad Christum*; voor zijn *Silvae Ducis Obsidio* zie n°. 1466, p. 150 n. 5; de genoemde *elegia* heb ik niet kunnen identificeren. Voor *Nuptiae Peripateticae, sive Universae Philosophiae ad statum Conjugalem festiva Applicatio: scripta in Nuptias Theod. Gravii, I.V.D. Sponsi, & castissimae lectissimaeque Virginis Evae Bickers, Sponsae*, Lugduni Batavorum 1630: Louis D. Petit, *Bibliographische Lijst der werken van de Leidsche Hoogleeraren* I. Leiden 1894, p. 201 n°. 33.
7 Cornelis van Baerle; zie n°. 1466, p. 150 n. 6.
8 Vgl. bijv. Aristophanes *Acharn.* 1069:

καί μὴν ὁδί τις τὰς ὀφρῦς ἀνεσπακὼς
ὥσπερ τι δεινὸν ἀγγελῶν ἐπείγεται.

9 Niet geidentificeerd.
10 In de tempel van Saturnus te Rome werd o.m. de schatkist bewaard.

Tui nominis cultor
Hugo Grotius.

Adres: Viro rarae eruditionis atque virtutis Caspari Barlaeo Lugdunum Batavorum.

1489. 1630 april 5. Aan Willem de Groot[1].

Grata sunt, quae nuntias, mi frater, de Goyero et Dammio[2], quanquam exiguum id solatium est acceptae injuriae, certe judicii contra leges; magis vero de caetibus remonstrantium Amstelodami. Hic et pastores et primores Carentonianorum incipiunt magis magisque probare consilia unitatis eoque magis, quod ex Germania nuntiatur magnam esse spem convertendi multos Iudaeos fessos spei de temporali Messiae regno et ad spirituales prophetiarum interpretationes animum vertentes, nisi scissurae protestantium - nam a romanis superstitionibus abhorrent - incertos eos consilii facerent. Et Venetiis Frater Fulgentius[3] Graecos ad protestantium sententias laborans inflectere, ut sub illorum nomine, quibus liberum est religionis exercitium, introducatur in eas partes reformatio, peccatum videt in Confessione Cyrilli[4], cum de gratia et libero arbitrio non tantum in partes concessit, quod vel ob pacem protestantium evitandum fuerat, sed etiam contra consensum nititur veteris et recentioris Graeciae.

Salmasius[5] dicitur se parare itineri Hollandico. Anticensuram[6] si qua dabitur occasio avide exspectabo.

Est apud nos Franciscus Hulsius[7], cujus commodis consulemus, quantum ejus fieri poterit.

Cardinalis[8], cum Spinolae[9] operibus e fine Mediolanensium arceretur, in Rivolum praetorium, oppidum Pignerollum et castellum aliud subalpinum Sabaudici juris omnem vim suam effudit, cunctationem ducis Sabaudi[10] pro fide rupta accipiens. Itaque transitum jam habet facilem ac promtum ad Casale. Non etiam ad Mantuam, quae nulla re magis quam victus penuria a Caesareis tentatur. Veneti satis fortiter se gerunt illis in partibus firmati auxilio ferme IV mille Gallorum, qui mari advenere. Sunt tamen, qui isti urbi metuant et ideo putent haec Sabaudo erepta, ut aut gloria Gallorum sarciatur, aut si Sabaudum indemnem praestare vult, Hispanus cogatur Mantuam domino relinquere. Speramus et non sine causa haec omnia in pacem desitura. Certe cardinalis aperte profitetur se bellum cum Hispano nolle neque alieni quicquam appetere. De nuptiis fratris regii[11]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 826.
2 Pieter de Goyer en Mr. Willem van Dam, die met anderen aansprakelijk gesteld waren voor de val van Amersfoort in 1629; zie n^{o}. 1434, p. 111 en de plaatsen, waarnaar verwezen wordt *ibid.*, n. 5 en n. 4.
3 Fra Fulgenzio Micanzio (1570-1654), leerling en intiem vriend van fra Paolo Sarpi (zie III n^{o}. 1163, p. 153 n. 7), met wie hij nauw samen werkte; zie over hem Ludwig von Pastor, *Geschichte der Päpste. Zwölfter Band. Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreissigjährigen Krieges. Leo XI. und Paul V. (1605-1621)*, p. 145.
4 Voor de *Confessio* van Cyrillus Lukaris zie n^{o}. 1412, p. 77 n. 6.
5 Claude de Saumaise; zie III n^{o}. 1189, p. 188 n. 1.
6 Simon Episcopius' *Apologie*; zie III, p. 381 n. 10.
7 Niet geïdentificeerd.
8 De Richelieu.
9 Ambrosio Spinola, veldheer in Spaanse dienst.
10 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
11 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; over zijn tweede huwelijk zie III n^{o}. 1200, p. 206 n. 6.

cum virgine Mantuana[1] videtur aliquid spei subnatum. Alioqui a patre repetitur.

Vale, mi frater, cum vestris nostrisque. Parentibus me commendo, tibi Institutiones[2], Phaenissas[3], litem[4].

Lutetiae 5 Aprilis 1630.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1490. 1630 april 6. Van G.J. Vossius[5].

Hugoni Grotio Gerardus Vossius S.P.D.

Cum valde optarem aliquem mihi dari, per quem tuto literae ad te mitti possent, ecce a Sarmatis suis ad nos redit nobilissimus Slupeskius[6]; una cum ephoro suo Paschali[7], doctore medico, natione Gallo, domo et placitis Genevensi, homine docto et perhonesto. Aiebat uterque se propediem, saltem post hebdomadas paucas, Lutetiam ituros. Sed prope jam binestre est, quod culpa eorum, qui ab utrisque partibus commeatus literas procurant, discedere iis demum licet. Alioqui non paullo celerius ex me ipso cognovisses ista, quae de itinere meo Britannico[8] ex fratris[9] vel aliorum literis jamdudum te arbitror percepisse. Nihil tamen prohibet, puto, quominus nunc quoque pauca de eo perscribam. Nempe a rege serenissimo[10], archiepiscopo[11], comitibus, baronibus, episcopis, utriusque Academiae summis viris, aliis etiam vel dignitate, vel doctrina claris, eo sum honore favoreque exceptus, qui non tam Vossio, quam longe maiori conveniret, nec recessi, nisi auctus dignitate canonicatus Cantuariensis, idque ea condicione, ut emolumentis eius frui liceat etiam in partibus transmarinis. Quae res nescio, utrum plus mihi hic pepererit honoris, an invidiae apud nonnullos, eos imprimis, quibus moderatio animi nostri est ingrata. Sed ut Dircaeus[12] ille vates ait, *χρείσσων οἰκτιρμῶν φθόνος*. Huius meae fortunae recordatio cogitationem mihi iniicit eius, quod hic inter Academiae curatores deliberatur de Salmasio[13] huc vocando. Inter illos, qui maxime negotium urgent, est dominus Someldicensis[14]. Ex ordine vero

1 Maria Louisa Gonzaga.
2 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* in Den Haag in 1631 verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
3 *Euripidis tragoedia Phoenissae, Emendata & Latina facta* verscheen in 1630 te Parijs; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 496.
4 Het proces betreffende Grotius' verbeurd verklaarde goederen.
5 Hs. U.B. Amsterdam, cod. E III 1, p. 144. Eigenh. oorspr.; links bovenaan met andere hand in margine: De itinere suo Britannico, etc. Antw. op n^{o}. 1442; beantw. d. n^{o}. 1513. Gedrukt *G.I. Vossii Ep.*, p. 155; *Ep. eccl.*, p. 743; *Voss. Opera IV ep.*, p. 93. Niet ondert.
6 Jerzy Slupecki de Konary; zie n^{o}. 1396, p. 52 en n. 7 aldaar.
7 Tijdens deze (tweede) reis naar het Westen was de Geneefse medicus Pierre Pascal, een overtuigd protestant, aan het gezelschap toegevoegd; vgl. voor deze Pascal n^{o}. 1396.
8 Zie n^{o}. 1467, p. 151 en n. 7.
9 Willem de Groot, blijkens n^{o}. 1467.
10 Karel I, koning van Engeland.
11 George Abbot (1562-1633), aartsbisschop van Canterbury.
12 Pindarus, *Pyth.* 1.85; in margine met andere hand (niet van Grotius) de latijnse vertaling van het Griekse citaat: melius est invidiam suscipere quam misericordia indigere.
13 Claude de Saumaise; hij werd in 1631 inderdaad te Leiden benoemd.
14 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk.

nostro, Rivetus[1]. Occultiorque, at non minor, opera est nostra. Impense enim viro faveo, ob multiiugam ac reconditam eruditionem. Nec parum erga eum amori addidit amor erga eum tuus, quem literae omnes tuae spirant. Quaeres fortasse, cur non aperte ei studeam. Nempe, ne ei magis incommodem, quam prosim. Scis enim negotium hoc transigi non posse, nisi tam iis volentibus, qui extrema omnia, quam qui moderatiora consilia sequuntur. At prioribus illis pleraque mea sunt suspecta; nisi forte ipse nimis sim suspicax, qui haec de iis scribam. Adde quod nec omnes in Salmasiano illo negotio consentiunt, qui nosse virtutes viri debebant. Liceat paullum tecum jocari per literas, quod praesens facere mallem. Ait Plutarchus[2] pictorem fuisse, qui cum gallos depinxisset, iussit, ut puer tabulae adsideret, qui veros abigeret gallos, ne, quam ineptus esset pictor, deprehenderetur. Similiter hic sunt, qui manibus pedibusque disturbare eorum consilia nitantur, qui eruditissimum illum Gallum huc advocandum censent. Metuunt, ne tabulae suae fiant minoris, si omnes ex hoc Gallo videant, quantum ipsis ad Romanarum, Gallicarum, ecclesiasticarum antiquitatum peritiam desit. Alterum etiam est, quod obstare Salmasio videatur. Nec enim ad docendum arcesseretur - quam conditionem amplecti si volet, neminem inveniet, qui obstare volet, ut ego quidem censeo - sed ut eo et loco esset et stipendio frueretur, quo olim *ὁ μαχαρίτης* Scaliger[3]. Facile autem cogitare potes, in ea profitentium turba unicum esse minimum, qui sibi honoris hoc deferendum potius arbitretur. Utinam autem non de Salmasio modo huc vocando, sed de te etiam revocando cogitaretur. O quam uberem ex te messem meteret patria tua! Quantos et ipse perciperem benevolentiae tuae fructus! Sed non omnium dierum soles occiderunt. Interea me oblectabo dulci recordatione veterum meritorum tuorum. Nam quod aliquando de fructibus amicitiae nostrae literis tuis scribebas, in eo meas mihi eripuisti partes, qui nunquam tuorum debeo meritorum oblivisci. Tanto iustius filio tuo[4] faveo. Quamquam non tui modo caussa, sed etiam quia ingenii elegantia ac bonitate indolis sic meretur. Dolet de illo corporis vitio, quod cum Agesilao[5], Tyrtaeo[6], aliis habet commune. Sed gaudeo, quod corrupto hoc seculo, quo omnium pene animi claudicant, filio hactenus mens est recta et erecta. Petierat uxor[7], ut diebus dominicis semper pranderet nobiscum. Sed non facit. Subinde tamen adest et lusitat cum nostris. Nec occasionem eam negligo videndi, quantum in studiis et moribus profecerit. Vellem tui filii caussa, ut paullo felicius cum Bataviae scholis ageretur. Sed raro

1 De Leidse theologie-professor André Rivet.
2 Plutarchus *Moralia* 24 (p. 65 B en C); zie ed. Wyttenbach (*ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΤΟΥ ΧΑΙΡΟΝΕΩΣ ΤΑ ΗΘΙΚΑ. Plutarchi Chaeronensis Moralia, id est Opera, exceptis Vitis, Reliqua, Graeca emendavit, Notationem emendationem, et Latinam Xylandri interpretationem castigatam, subjunxit, Animadversiones explicandis rebus ac verbis, item indices copiosos, adjecit, Daniel Wyttenbach. Tomus* I. Oxonii E Typographeo Clarendoniano. MDCCXCV), pp. 171-72.
3 Salmasius zou de plaats bezetten, die voorheen - van 1593 tot zijn dood in 1609 - was ingenomen geweest door de befaamde Joseph Justus Scaliger (1540-1609).
4 Pieter, Grotius' tweede zoon (geb. 1615), werd sedert 1629 in Holland onder toezicht van Vossius opgevoed. Ten gevolge van een ernstige ziekte voordien te Parijs opgelopen bleef hij zijn leven lang kreupel. Hij stierf in 1678.
5 Agesilaos II, koning van Sparta en ondanks zijn kreupelheid een van de bekendste veldheren van de oudheid. Hij stierf in 360 v. Chr.
6 Tyrtaeus, een loniër uit Milete, voornamelijk bekend als dichter van elegieën, waarin hij tijdens de tweede Messeense oorlog (± 650 v. Chr.) de Spartanen tot dapperheid aanspoorde.
7 Elisabeth Junius, met wie Vossius in 1607 in tweede echt gehuwd was.

alii quam fungi praefici inferioribus classibus solent. Imo multis e fungino genere hoc ipsum vitae genus sordet: malunt aliquid oggannire popelli auribus de umbone et imperare imperantibus. Et profecto, quanto tales magis sapiunt, quam qui in perdido illo grege puerorum a mane ad vesperum cramben repetunt tribus conducti nummis! Melius societas Jesuitica ac prudentius facit. In cuius scholis, pueris classem mutantibus mutant et ipsi doctores atque ad classes superiores evecti et successorem nacti, praeficiuntur sacris. Haec si proceres nostri imitarentur, et doctiores haberemus ecclesiarum praefectos, et pueritiae, Reip. seminario, melius consuleretur. De Lugdunensi tamen schola minus quam de plerisque aliis conqueri possumus ob probitatem ac virtutem praefecti[1], qui sic satis hypodidascalorum suorum rationem habet.

Libros tuos de religionis Christianae veritate[2] altera hac editione tot mendis obsitos prodiisse, sane doleo. Simulac cognoram Lamerium[3] novam editionem cogitare, obtuleram sponte ei operam meam ad corrigenda typothetae *σφάλματα*. Sed negavit ea sibi nunc opus esse, quia non manuscriptum quicquam excuderet, quod molestius procedere solet, sed jam semel excusum. Cum ne sic quidem satisfaceret, iterum institi, usque dum significaret se in isto usurum opera clarissimi Barlaei[4]. Tum demum mihi acquiescendum putavi. Sed postmodo cognovi contentum fuisse perfunctoria opella mercenarii cuiusdam. Scis autem, quam parum hoc hominum genus sollicitum esse soleat, utrum emendate an inemendate libri prodeant. De tragoedia Euripidea[5] et tralatione tua omnia spero meliora. Corrigendi ipse laborem suscepi. Quamquam semel iterumque postremam revidendi curam commiserim nostro Coracino[6], qui tum forte hic erat. Ille si non peccarit, bene erit. Sed postquam Coracinus abire coactus[7] - historiam jamdiu inaudieris, puto - terroris aliquid iniectum uxori[8]. Ita dormitavit tragoedia aliquot mensibus. Iam dies est quartus, quod demum repetiere chartas tuas idque eo animo, ut reliqua perficiant.

Filius meus Franciscus[9] ante bimestre publice disputavit de gravibus in iure controversiis nec parum laudis retulit: laurea etiam doctorali cum bonorum favore ornatus est. Superioris anni gesta jam pene absolvit Heinsius[10]. Sperat se ea intra menses duos, vel tres, praelo subiicere posse. Utinam tibi quoque mens fuisset obsidionem Sylvaeducensem describendi. Mitto ad te Oratoriarum nostrarum

1 Theodoor Schrevelius; zie over hem III, p. 390 n. 8.

2 De tweede druk was in 1629 bij Le Maire in Leiden verschenen; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 946.

3 De Leidse uitgever Jean le Maire; de derde druk verscheen inderdaad bij Le Maire, doch eerst in 1633. Deze uitgave was weinig beter dan de vorige; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 947 remarques 1 en 2.

4 Caspar Barlaeus.

5 Zie n^{o}. 1489, p. 178 n. 3.

6 Joannes Arnoldi Corvinus.

7 Betreffende deze verbanning zie I.P. Arend, *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*, achtereenvolgens voortgezet door Mr. O. van Rees en Dr. W.G. Brill, Derde deel, vierde stuk, Amsterdam 1868, p. 569 n. 3; zie ook n^{o}. 1402, p. 61 en de verwijzingen aldaar in n. 1.

8 Annetgen Paedts, met wie Corvinus 12 mei 1613 in tweede echt gehuwd was.

9 Franciscus Vossius (± 1608-1645), na de voltooiing van zijn studies vestigde hij zich als advocaat te 's-Gravenhage.

10 Daniel Heinsius' *Rerum ad Sylvam Ducis atque alibi in Belgio aut a Belgis Anno MDCXXIX gestarum historia*, in 1631 te Leiden verschenen.

editionem novam[1]. Quam cum dimitterem, sic munusculum meum tacitus affabar, cum vate Hispano[2]:

> Tu, qui longa potes dispendia ferre viarum,
> I liber, absentis pignus amicitiae[3]

si modo nobis pignore ullo opus. Sed utcumque est, affabitur ille, cum voles; quod ipse utinam possem. Nihil enim aeque in votis, quam ut ne aeternum te fruantur externi. Iterum occurrit illud Bilbilici poetae:

> Sed reddare tuis iterum visure Sabinis
> - Batavis ego dixero -
> Teque tuas numeres inter amicitias[4].

At desino tandem effundere, quicquid in buccam venit. Salve, amicorum doctissime, doctorum amicissime, imo doctorum doctissime, amicorum amicissime, diuque cum uxore praestantissima et liberis vale. Uxor salutem vobis omnibus officiosissime dicit.

Lugd. Bat. MDCXXX. Postrid. Non. April.

Adres: Amplissimo et Clarissimo viro Hugoni Grotio Lutetiam Parisiorum.
In dorso schreef Grotius: April 1630 Vossius.

1491. 1630 april 12. Aan Willem de Groot[5].

De Corputio[6] quod consilium das tuis Aprilibus Calendis ad me quas dedisti, mi frater, sequar. In Hottomannico[7] et Mousteriano[8] negotio, quando tam prompto es animo, nihil aliud quam ut pergas rogo. Itidem de Arctois.

Halsius[9] apud nos est neque locum ullum reperire poterit ob sermonis ignorantiam: ne apud pharmacopaeum quidem nisi cum multa pecunia eoque magis, quia rudis est ejus artificii. Probitas ejus mihi placet. Scribemus Rhotomagum[10], ut sciamus, an ibi collocari possit. Quod si non succedat, adiutum remittemus.

Amstelodamensium magni interest, ne quid violentiae pastorum concedant; nam et res ipsa quanti momenti sit accepta jam ante pericula ostendunt, et Reipublicae praesidentibus unice id tenendum est, nequid metu remittant; nullus enim est finis.

1 *Gerardi Joannis Vossi Commentariorum Rhetoricorum, sive Oratoriarum Institutionum libri sex, ita tertiâ hac editione castigati, atque aucti, ut novum opus videri possint.* Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Ioannis Maire 1630; de eerste uitgave was in 1606 eveneens te Leiden verschenen. Zie Louis D. Petit, *Bibliographische Lijst der werken van de Leidsche Hoogleeraren* I, Leiden 1894, p. 162 v., n°. 3.
2 Marcus Valerius Martialis (± 40-± 104) uit Bilbilis in Spanje.
3 *Epigrammata* IX, 99.5.
4 *Ibidem* X, 44.9, met in plaats van *iterum visure* de woorden *tandem mansure*.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 827.
6 Vgl. n°. 1486, p. 173 en n. 3 aldaar.
7 Vgl. n°. 1484.
8 Zie n°. 1486, p. 173 en n. 6 aldaar.
9 Zie n°. 1486, p. 174.
10 Daniël Tresel woonde te Rouen en Claude Sarrau (Sarravius - zie III n°. 1198, p. 200 n. 8) was er conseiller.

Quod Genevenses, quod Helvetii omnes probant aut ferunt, cur nostratibus recusetur? Scire aveo tres illi a Dordrechto[11] viri quomodo se in hac tracta-

11 Twee van de drie a Dordrechto viri zijn stellig Jacob Cats en Rochus van den Honaert, die met Adriaen Pauw op de voordracht stonden; zie Wagenaar, *Vaderl. Hist.* XI, pp. 142/3.

tione gesturi sint. Nam quia ad locum togae principem aspirant, timebunt, ut puto, urbis potentis rectores offendere neque magis incurrere volent in odium eorum, qui alias civitates pro suo nutu agitant. Nam illud sane satis mirari non possum tot fuisse sententias, quae de re ad omnes magistratus adeo pertinente arbitrium pastoribus, id est magistratuum adversatoribus, deferre voluerunt. Mira est hominum *μετεωρία καὶ ἀβλεψία*. Qua de re judicum princeps[1] ad vos verba fecit, sentio rectius consilium illi dari non posse, quam ut ad viam unitati struendam impedimenta primum amoveantur. Ea sunt ex parte remonstrantium carcer[2], exsilia, mala ejusmodi, quae animos etiam optimos efferant. Ex altera parte non minus malum est, quod multi ex magistratibus ob res ante actas sibi timent. Illud restitutione, hoc vero decreto *τοῦ μὴ μνησικακῆσαι*, ad Theopompi et Ciceronis[3] exemplum si sanetur, non defuturi, qui pacata suadeant audiantque.

Chalcedonense consilium[4] maximi fuit apparatus. Imperator[5] magna ex parte ipse, caeterum senatores et judicum summi praesederunt, actionem moderati sunt, interlocuti sunt, consiliis suis ac prudentia rem omnem rexere, ut ex actis apparet. Tamen cum tria capitula ejus synodi[6] contra quam speratum fuerat, ecclesiarum divortium fecissent, placuit imperatoribus primum eorum vim suspendere[7], donec noster Iustinianus ea abolevit[8]. Episcopi Romanus[9], Constan-

1 Bedoeld zal zijn Nicolaas Cromhout, president van het Hof van Holland.

2 Voor de namen der op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten zie III, p. 39 n. 9; zie ook n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.

3 Theopompus (geb. 376, gestorven na 305 v. Chr.), Grieks redenaar en historicus, volgde vrijwillig zijn vader Damasistratus in ballingschap. Op bevel van Alexander de Grote werd hij in 333 door zijn vaderstad Chios teruggeroepen. Cicero werd in 58 v. Chr. verbannen op grond van zijn onwettig optreden tegen de deelnemers aan de samenzwering van Catilina en keerde in 57 met goedvinden van Caesar terug.

4 Het concilie van Chalcedon werd gehouden in 451; zie C.J. v. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des Conciles d'après des documents originaux. Nouvelle traduction française faite sur la deuxième édition allemande corrigée et augmentée de notes critiques et bibliographiques*, tome II deuxième partie, Paris 1908, p. 649 vv.

5 Flavius Marcianus (396-457) huwde na de dood van Theodosius II in 450 diens zuster en opvolgster, Pulcheria, en werd daardoor keizer van het Oostromeinse Rijk.

6 Hieronder verstaat men de strijd om en de veroordeling door de Byzantijnse keizer Justinianus I (527-565, geb. 484) van 1) de persoon en geschriften van Theodorus van Mopsueste, 2) de geschriften van Theodoretus van Cyrus tegen Cyrillus van Alexandrië en het concilie van Ephese, 3) de brief van Ibas van Edessa aan Maris de Pers. Het eerste edict, waarbij de *τρία κεφαλαία* door Justinianus werden veroordeeld, werd uitgevaardigd in 543. Het ontmoette echter heftige tegenstand van paus Vigilius en de Latijnse clerus. Deze waren nl. bevreesd, dat aan de besluiten van het concilie van Chalcedon, waar Theodorus en zijn geschriften niet veroordeeld, en Theodoretus en Ibas in ere hersteld waren, afbreuk zou worden gedaan. Men zie Carl Joseph von Hefele, *Conciliengeschichte. Nach den Quellen bearbeitet*. Zweiter Band, Zweite, verbesserte Auflage, Freiburg im Breisgau 1875, p. 798 vv. en de door Henri Leclercq bewerkte Franse uitgave Paris III 1 1909, p. 1 vv. Deze eerste veroordeling werd gevolgd door de *Ὁμολογία πίστεως Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν τριῶν κεφαλαίων* van 551.

7 1^{e} De usurpator Basiliscus (475-476), die in 475 een edict tegen de synode van Chalcedon heeft uitgevaardigd, 2^{e} keizer Zeno (474-491) met zijn Henoticon van 482, het herenigingsedict, waarmede hij een eind wilde maken aan de strijd tussen de katholieken en de monophysieten en waarin het concilie van Chalcedon verworpen werd en 3^{e} keizer Anastasius I (491-518); zie Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles* II 2, p. 860, p. 867 vv., p. 872 en *id.* III 1, p. 1-20.

8 Dit slaat wel op de eerste veroordeling door Justinianus in 543.

9 Paus Vigilius (537-555).

tinopolitanus[1] et alii, qui rigide primum synodi tam augustae quaevis decreta tuebantur, tandem meliori atque utiliori, ut eventu apparuit, sententiae cessere et sanata scissura unitas rediit. Sunt in canonibus synodi Dordrechtanae, quae bonus Melanchton[2] si veniat non approbet, neque magis Bulingerus[3]. Sunt, quae lutheranos omnes, quorum concordia his temporibus nobiscum optanda est, a reformatis alienant. Sunt, quae Graecas ecclesias alioqui multum nobis faventes nobiscum vetant coalescere. Sed sunt et alia, quae extra controversiam sunt, nempe siqua cum synodo Arausicana II[4], in quo totum illud de gratia et libertate voluntatis humanae negotium prudentissime tractatum fuit, conveniunt. Haec qui norint eos praeparatis ad pacem animis facile aequam *συγχαταβάσεως* viam reperturos. Potes illi in memoriam reducere meos pro unitate labores. Etiam quae post meam calamitatem scripta edidi ab hoc scopo non divertere. Scio et hoc, quam morosos habeatis forte et malignos partis alterius antesignanos. Sed aliquid est sine fraude veri aequitatem suam testari aut certe offensam effugere magistratuum. Caeterum, ut caetus contrahatis, non suadeam. Potius erit dicere vos quidem in gratiam rectorum velle omnia, sed haec esse *δύσπειστα τῷ ὄχλῳ*. Ita enim illi qui necque necessaria neque probabili de causa secessionem fecere, nostra monita eludere solebant.

De Italiae aut pace aut bello eo minus scribo, quod res sit fluctuans. Tamen persto in sententia pacem futuram, et nunc eo magis quod compendiariam ad eam viam reperit cardinalis[5] exuto, ut scripsi, aliquot castellis et oppido nunc et arce Pignerolli Sabaudo[6], quem neque deserere honeste Hispani possunt ob se non oppugnatos periclitantem neque damno eximere nisi Mantuano[7] parcant. Quod si pax non sit verendum est, ne Mantua fiat praeda Caesareorum et Hispani, subalpina vero Francis cedant et duae magnae alites Aquila et Gallus se minorum volucrium pennis egregie vestiant.

Ad matrimonium Mantuanae cum fratre[8] rex videtur perduci posse, si modo matris animus posset mitigari. Fratri Reigersbergio[9] nunc non scribo, quia nihil ab ipso habui nec ego quicquam scitu dignum habeo. Spero tamen hae ubi ad vos pervenerint et ipsum ibidem fore.

Vale et parentes pro nobis omnibus saluta tuamque familiam.

12 Aprilis 1630.

Censuram censurae[10] per amicum aliquem exspectabo.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1 Eutychius. Op 6 januari 553 legde hij een verklaring van trouw aan paus Vigilius af; zie Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles* III I, pp. 64 v. en 137 (= Hefele, *Histoire des Conciles* II, pp. 852 v. en 907).
2 Philipp Melanchton - Schwarzert - (1497-1560), Duits hervormer en vriend van Luther. Hij was zeer verzoeningsgezind.
3 Heinrich Bullinger (1504-1575), Zwitsers Zwingliaans theoloog en hervormer; hij werd na de dood van Zwingli in 1531 diens opvolger te Zürich.
4 Concilie van Orange; zie III, p. 5 n. 2.
5 De Richelieu.
6 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
7 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
8 Maria Louisa Gonzaga en Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII; zie III n^{o}. 1200, p. 206 n. 6.
9 Nicolaes van Reigersberch.
10 De *Anticensura* of *Apologie* van Simon Episcopius; zie n^{o}. 1314, p. 381 n. 10.

1492. 1630 april 18. Aan Willem de Groot[1].

Ex tuis, quas 8 dedisti Aprilis, mi frater, literis disco illa de Hornanis[2] et Medaeo[3]. Esse Hollandos tam stultos ut jura magistratuum perpetuis eorum adversatoribus subjiciant dijudicanda, mirarer, nisi haec essent mala manentia *ἐκ τῆς μεταμορφώσεως*. Quid nostri meruere, cur deteriori causa sint quam Genevenses, quam Helvetii. Inquire quaeso, an Moersbergius[4] de reditu nihil moliatur. De nostra lite[5] quid? De Phaenissis[6] placet quod scribis. Multum flagitantur. Velim et Iansonium[7] moneri, ut, simul editus fuerit liber de Iure belli et pacis[8], exemplaria mihi promissa in Galliam mittat demtis sex, quae apud vos maneant pro te, patre, tribus Reigersbergiis[9], Vossio. Mousterium[10] ex quo tuas accepi non vidi. Credo eum non tam laborare ex oculis quam plus aliquantum perspicaciae ex isto medicamento sperare, quam vim an habeat tu melius intelliges. Ego etiam, ubi ad me venerit, an aliqua gravior eum causa impellat, sciam. De Casaubonianis literis[11] rogo memineris. De Berckelio[12] video vera te conjectare. Vivit ut dicis nec aliud illum a nobis retinet et promisit se venturum, modo tam longam absentiam excusatam habeamus, in quo satis erimus faciles; sed quominus illum ad vitam honestiorem moneamus, impetrabile non est.

Ad ea, quae vobis proposuerat Alpha togatorum[13], dixi nuper, quid responderi speciose possit. Nunc et aliud addo. Saepe, ut Augustinus dixit[14], priores synodos a posterioribus correctas, ut Ephesina, *ληστρικὴ* quae dicebatur, a Chalcedonensi[15]. Posse et nunc auctore Britanno, Dano, Suedo[16] conventum cogi ad pacem omnium protestantium, qua facta nostrae controversiae silebunt. Nam si cum plenis lutheranis transigatur, nihil manebit certaminis cum remonstrantibus, id est semilutheranis. Scis enim ab omnibus protestantium academiis in Germania damnatos Dordrechtanos canones eamque nunc praecipuam esse dissidii causam intermo-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 827.
2 Op welke gebeurtenissen te Hoorn dit betrekking heeft, is mij niet bekend.
3 Niet geïdentificeerd.
4 Adolf van Waal, heer van Moersbergen; zie III n°. 1183, p. 180 n. 10.
5 Het proces betreffende Grotius' verbeurd verklaarde goederen.
6 *Euripidis tragoedia Phoenissae, Emendata & Latina facta*: Parijs 1630. Ter Meulen-Diermanse, n°. 496.
7 De Amsterdamse uitgever en cartograaf Willem Jansz. Blaeu.
8 De herdruk verscheen te Amsterdam bij Blaeu in 1631; Ter Meulen-Diermanse, n°. 567.
9 Nicolaes, Johan en David van Reigersberch.
10 De schilder Daniel Dumoustier.
11 Zie n°. 1376, p. 19 n. 5.
12 Zie n°. 1487, p. 176 n. 1.
13 Nicolaas Cromhout; zie n°. 1491, p. 182 en n. 1 aldaar. De woorden: 'dixi nuper' doelen op hetgeen Grotius in n°. 1491 over het concilie van Chalcedon zegt.
14 Augustinus, *De Baptismo contra Donatistas* II, 3 (Migne, *Patr. Lat.* XLIII, kol. 128 v): 'et ipsa concilia, quae per singulas regiones vel provincias fiunt, plenariorum conciliorum auctoritati, quae fiunt ex universo orbe christiano, sine ullis ambagibus cedere: ipsaque plenaria saepe priora posterioribus emendari'. *Ibid.* II, 9 (Migne, *Patr. Lat.* XLIII, kol. 135): 'Nam et concilia posteriora prioribus apud posteros praeponuntur, et universum partibus semper iure optimo praeponitur'.
15 Gehouden resp. in 431 en 451.
16 Karel I, koning van Engeland; Christiaan IV, koning van Denemarken; Gustaaf II Adolf, koning van Zweden.

riente prope apud omnes Ubiquetario dogmate[1]. Sane qui hic sunt pastores id fieri valde exoptent.

Rex abit Divionem, ubi motus nondum considere, et aliae civitates Andegavum, Salmurium, Laodunum, incipiunt moveri ob nova onera; quae omnia et libelli in cardinalem[2] ut talium auctorem faciunt, ut pax Italica brevi exspectetur. Et dicitur nuntius pontificis Pancirola[3] jam pene confecisse negotium.

Frater regius[4] nunc apud regem est sequestrata interim in monasterio Arenetensi virgine Mantuana[5]. Inde huc venit vix ulla spe de matrimonio.

Amici omnes et nostri te salutant, etiam Rigaltius[6].

18 Aprilis 1630.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1493. 1630 april 19. Van C. Salmasius[7].

Miror, *ἐξοχώτατε* Groti, nihil me tuarum vidisse tanto tempore nec te quicquam meis reposuisse, quas pridem scripsi[8]. Avebam inter alia scire, quid sentires de editione Notarum nostrarum in Florum[9]; utrum dandae essent Germanis typographis, an Batavis vestris. Utrique sane urgebant; et Germani quidem auctore Berneggero[10], a quo iam hic annus vertitur nullas accepi nec scire potui, an exemplar Plinianarum Exercitationum[11] receperit, quas ad eum miseram. Dedi eas Dano illi, quem nosti, qui in comitatu erat legati regis Daniae[12]. Gratum igitur feceris, imo gratissimum, si per te cognovero, si forte quid ex Berneggero per litteras audisti, tam de illo exemplari, quod ei propriatim dicaram, quam de altero, quod etiam miseram Lingelshemio[13] eadem via eodemque Dano procurante. Quid rerum etiam geras, ut valeas, non aliunde melius quam ex te noverim nec amantiorem tui quemquam poteris facere omnium certiorem, quae ad te pertinent, quam ego sum.

Quod ad me attinet, strenue Arabicari pergo tantumque iam in ea lingua profeci, quantum possit, qui nullo alio praeter se adiutore ac magistro utitur. Adhuc sum in Plinianis Exercitationibus et herbaria re, praecipue quam tractant

1 Dit betreft de Ubiquiteitsleer of de leer der Alomtegenwoordigheid. Luther leerde nl. dat de aanwezigheid van Christus in de Eucharistie niet tot stand kwam door transsubstantiatie, maar doordat Christus, ook naar zijn Lichaam, deelde in de Alomtegenwoordigheid van de Tweede Persoon der Drieëenheid.
2 De Richelieu.
3 Gio Giacomo Panzirolo (1574-1657), herhaaldelijk belast met diplomatieke zendingen in Italië, Duitsland en Spanje; hij werd eerst nuntius in 1642 en wel in Spanje.
4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
5 Maria Louisa Gonzaga; zie III n^{o}. 1200, p. 206 n. 6.
6 Nicolas Rigault; zie III, p. 188 n. 2.
7 Gedrukt *Salm. ep.* I, p. 34. Beantw. d. n^{o}. 1495; *Ep. ad Gallos*, p. 438.
8 N^{o}. 1443.
9 Zie betreffende deze editie n^{o}. 1443, p. 123 n. 2.
10 Matthias Bernegger, hoogleraar te Straatsburg.
11 *Plinianae exercitationes in Caji Julii Solini Polyhistora. Item Caji Julii Solini Polyhistor ex veteribus libris emendatus.* Parijs 1629.
12 Robertus Robertinus (1600-1648); hij trad te Parijs als secretaris in dienst van de Deense gezant Hans Zobel, over wie III, p. 100 n. 1.
13 Georg Michael Lingelsheim.

Arabes, illustranda[1]. Ad id propositum dum perlustro herbariorum recentium scripta, incidi forte in zoophyti imaginem plane illi similem, quam ante annum mihi ostendisti, quale in Batavia vestra quasi ex nova productione tum primum nasci coeptum vulgo credi affirmabas. Pena[2] et Lobelius[3] tale omnino zoophytum vidisse asserunt Londini ex putridis lignis vetustae naviculae ad ripam Tamesis enatum, cuius instar apud eos non sine voluptate conspexi, quod etiam exhibet Dalecampius[4] in Herbario suo libr. XII. cap. 41. pag. 285, tomi secundi. Vide quaeso et miraberis. Quinimo ex ipsis illis conchulis, quae in summo extant, prodire eiusmodi aviculas confirmant, quae bernacae vocantur apud vetustos Hiberniae scriptores et similes sunt parvis anseribus; bernaclas vulgo audio vocari.

Hoc te scire volui.

Vale, vir praestantissime, et nos, quod facis, ama.

Divione XIII. Kal. Mai. MDCXXX.

1494. 1630 april 26. Aan Willem de Groot[5].

Parum mihi placet, mi frater, illud de Corvino[6] et quod tanti motus sunt contra aequa postulantes. His omnibus remedium, ut video, ex bello quaeritur re multis casibus obnoxia. Nam Italicum bellum sperato citius componi potest, Anglia paci imminet. Suecus deliberat. Ita soli relinquimur. De Lonquii[7] triumphis mira hic sparguntur et arripiuntur in pacis odium. Halsius[8] apud nos fuit Cadomi doctor artis Aesculapiae renuntiatus. Nunc suo petitu collocatus est apud pharmacopolam Silvanectensem, hominem haud dubie notum. Nos eum honestiori vestitu mantello paratuque caetero donavimus. De caetero, quando ipse aliquid reditus habet, curandum est, ut inde solvatur promissa in biennium pensio, quae est 150 florenorum. Ipse haud dubie de his ad vos et matrem[9] scripserit.

Est et hic juvenis mihi notus[10], qui de typographia edit aliquid et Harlemensibus parum credit. In itinerario quidem Belgico nuper edito mentio fit libelli Scriveriani ejus argumenti[11], et ex eo duo testimonia citantur pro Harlemensibus,

1 Het werk schijnt niet verschenen te zijn; men zie Feu M.l' Abbé Papillon, *Bibliothèque des auteurs de Bourgogne*. Tome second. A Dyon MDCCXLV, p. 256 vv.
2 Petrus Pena, een medicus, die omstreeks 1570 leefde.
3 Matthias Lobelius - De L'Obel - (1538-1616), Vlaams medicus en botanicus; hij is lijfarts van prins Willem van Oranje geweest van 1581 tot 14 juli 1584, de dag waarop de prins vermoord werd.
4 Jacobus Dalecampius - Jacques Dalechamp - (1513-1587 of 1588), Frans medicus en botanicus, schrijver van *Historia generalis Plantarum, in libros XVIII per certas classes artificiose digesta*. Lyon, apud Guilielmum Rovillium 1587.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 828.
6 Zie n^{o}. 1490, p. 180 en n. 7 aldaar.
7 Admiraal Hendrik Loncq (geb. 1568) had op 16 februari 1630 Olinda (Pernambuco) in Brazilië veroverd; zie Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 3995, 3996 en 3997.
8 Zie n^{o}. 1486, p. 174 en n. 6 aldaar.
9 Niet nader geïdentificeerd.
10 Gabriel Naudé - Naudaeus - (1600-1653); het bewuste werk is getiteld: *Addition à l'histoire de Louis XI, contenant plusieurs recherches curieuses sur diverses matières*. Paris 1630.
11 Petrus Scriverius (1576-1660) uit Haarlem schreef *Laure-crans voor Laurens Coster van Haerlem, eerste vinder van de boeck-druckery*, Haarlem, A. Rooman 1628, door Samuel Ampzing (1590-1632), eveneens uit Haarlem, opgenomen in zijn *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland: In rijm bearbeyd: ende met veele oude ende nieuwe stucken buyten Dicht uyt*

alterum ex Germanico libro, alterum ex Donato Mariangeli[1]. Eos libros si habet Scriverius - neuter enim hic reperitur - res confecta est, et ego apud omnes gloriam Harlemensium propugnabo. Rogo, quid sit inquiras.

De liberorum nostrorum profectu Deo imprimis, deinde et vobis habeo gratiam, qui nostrum absentium fidem tanta diligentia suppletis.

Cardinalis[2] post Pignerollum cepit oppidum haud magnum Bricheras. Spinola[3] inde haud longe est Caburri noto etiam veteribus loco. Padi transitum impedit. Rex Divionem it et porro Lugdunum, nam absentiam ejus metuit cardinalis et publice et privatim.

Frater regius[4] hic est. Res conjugii plane dormit[5] et *οἱ περὶ αὐτόν* sperant detrahi posse ab ea cogitatione juvenilem animum satis effusum in venandas undique voluptates.

Mousterius[6] a me interrogatus, cui malo opem quaereret, haec scripsit: C'est pour la veuë courte qui est contrainte de regarder de fort prés: joint aussi que bien souvent la glandule lacrimale pleure, ce qui est grandement incommode. Nous avons veu de cette liqueur que l'on a envoiée à la reine[7], pour donner à sa tante[8] en Espagne et à la grande duchesse[9]. Videamus, ecquid illi gratificari possimus.

Medius[10] noster ubi nunc agit? Accepi per Nessium[11] egregia ejus manus opera. Illud adversus trapezitam nostrum[12] elaboratum est et historiae bene ad

1 Blijkens Scriverius, *op. cit.*, p. 99 gaat het hier om een Donatus, latijnse grammatica, zo genoemd, omdat de *ars minor*, een elementair leerboek, dat tesamen met de *ars maior* voor meer gevorderden de *Ars grammatica* van de romeinse grammaticus Aelius Donatus (midden 4e eeuw na Chr.) vormde, het meest verbreide schoolboek van de middeleeuwen was. De Donaten waren de eerste boeken, die door houtdruk vermenigvuldigd werden. Mariangelus Accursius was een geleerde uit de 16e eeuw, die bij keizer Karel V in hoog aanzien stond. Men zie verder Scriverius *loc. cit.* Met het 'germanicus liber' doelt Grotius op de oude kroniekschrijver van Keulen, aangehaald door Scriverius, *op. cit.*, p. 100 en geheten Johan Koelhoff; zie *Die Cronica van der hilliger Stat vā Coellē*, f. cccxii r.: Ind hait gedruckt mit grossem Ernst ind Vlijs Johan Koelhoff Burger in Coellen ind vollendet up sent Bartholomeus auent des hilligen Apostels Anno vursz. (1499).

2 De Richelieu.

3 Ambrosio Spinola, veldheer in Spaanse dienst.

4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

5 Zie betreffende Gastons tweede huwelijk n^{o}. 1200, p. 206 n. 6.

6 De schilder Daniël Dumoustier.

7 Anna van Oostenrijk.

8 Wie Dumoustier hiermede bedoelt, heb ik niet kunnen nagaan; behalve de beide in n. 9 genoemde zijn mij geen tantes van Anna van Oostenrijk bekend, die in aanmerking komen. Van vaders zijde - Philips III - leefde nog Constantia (1588-1631), doch deze was gehuwd met Sigismund III van Polen en zal dus niet 'sa tante en Espagne' hebben kunnen zijn. Of de zuster van Anna van Oostenrijks moeder, Maria Magdalena, na de dood van haar gemaal Cosimo II de Medici († 1621) haar dagen in Spanje sleet, is mij niet bekend.

9 Isabella Clara Eugenia, tenzij Maria Magdalena (1589-1631) bedoeld is, weduwe van Cosimo II, de Medici, groothertog van Toscane. Vgl. echter hierboven, n. 8.

10 Johannes Wtenbogaert.

11 Zie n^{o}. 1520, p. 232 n. 10.

12 Met 'trapezita' (= geldwisselaar, kassier) zal de Westindische Compagnie bedoeld zijn. Tegen de *Consideratiën* van de Heren Bewindhebbers had Wtenbogaert zijn *Discours* geschreven; zie n^{o}. 1475, p. 159 n. 10.

rem, de qua agitur, aptatae. Nec minus illud adversus P.V.H.[1]. Gratias et illi et vobis habeo, etiam pro Cyrilli epistola[2]. Quantum distat hic Thrax ab illo Aegyptio[3]? Et quae de Bosphoriis pontificibus dixit, suo probavit exemplo.

26 Aprilis 1630.

Tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1495. 1630 april 27. Aan C. Salmasius[4].

Quam sollicitum me habuerit valetudo tua, maxime Salmasi, testari amici omnes poterunt, apud quos non desii de ea inquirere, donec in melius redditam intellexi. De Floro[5] Mairium[6] per fratrem[7] monui, ne quid te inconsulto caeptaret. Illine an Berneggero[8] Notas tuas velis mittere, res adhuc integra est. Ego tamen Berneggerum et pro eruditione sua et pro tui reverentia curatius acturum puto. Et iam Iustinum[9] edidit, quem missurum se nostrum utrique in literis ad illum, qui in comitatu fuit legati Danici - Robertino[10] ei nomen est, et nunc ex illa quidem domo, sed non et urbe excessit - pollicetur eaque causa moram scriptionis excusat, quod sine munusculo nostro accedere nos noluerit, me quidem pro sua bonitate, te vero etiam, ne ingratus sit pro praeclaro illo Plinianarum Exercitationum[11] munere, quod et ad ipsum et ad communem nostrum Lingelshemium[12] pervenisse scito, adeo quidem ut et deliquia quaedam paginarum me allaborante per typographum ipsis id rogantibus sanata sint.

Ego vero quid agam, nisi ut dulcibus musis pascam animum, mihi intus canens cum Aspendio[13], quando aliis adeo prodesse non licet, ut odia scribendo vitari vix queant. Et satius est tacere, quam bene dicta in iugulum revocare, quod scis iam plurimis accidisse, quibus quid restat aliud, nisi ut paenitentiae suae paenitentiam agant, ille[14] praesertim, cui cum Aurelianensi[15] nova jam praelia,

1 Zie Knuttel, *Pamfl.* n°. 3961.

2 Zie n°. 1412, p. 76 n. 5.

3 Cyrillus was eerst patriarch van Alexandrië geweest (1602-1620) en vervolgens van Konstantinopel (1620-1638).

4 Hs. Parijs, Bibl. Nat. Latin 8594 f. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 86. Antw. op n°s. 1493 en 1443; beantw. d. n°. 1499. Niet ondert.

5 Zie n°. 1443, p. 123 n. 2.

6 De Leidse uitgever Jean le Maire. Voor de *Notae* zie n°. 1443, p. 123 n. 2.

7 Willem de Groot; de bewuste brief - mogelijk van of omstreeks 14 maart - is blijkbaar verloren gegaan.

8 Matthias Bernegger, hoogleraar te Straatsburg.

9 Zie voor deze editie n°. 1483, p. 171 n. 3.

10 Robertus Robertinus; zie n°. 1493, p. 185 n. 12.

11 Zie n°. 1493, p. 185 n. 11.

12 Georg Michaël Lingelsheim.

13 Vgl. Cicero, *In C. Verrem* I 20, 53, waar 'intus canere' betekent: op eigen voordeel bedacht zijn, stelen. Een *Ἀσπένδιος Κιθαριστής* is een dief; zie Zenobius II, 30 *Ἀσπένδιος Κιθαριστής: Ζήνων ὁ Μύνδιος ἐπὶ τῶν φιλοχρημάτων φησὶ τετάχθαι τὴν παροιμίαν*.

14 Nicolas Rigault (Rigaltius); zie over hem III n°. 1189, p. 188 n. 2.

15 Gabriel de l'Aubespine, in 1604 bisschop van Orléans, doch sedert 1619 in ballingschap te Grenoble, waar hij op 15 augustus 1630 overleed. Over zijn strijd met Rigaltius moge het volgende volstaan.
In 1628 had Rigaltius te Parijs het licht doen zien zijn *Observationes ad Tertulliani libros IX*, tesamen verschenen met *Q. Tertulliani libri IX ex Codice Manuscripto, Agobardi emendati*,

ideo quod contra illum Romam provocaverit, epistola in pontificem[1] servili, in Aurelianensem satis libera, cuius exemplum ille nactus - vides, quae sit hic amicorum fides - *μαίνεται οὐχέτ᾽ ἀνεκτῶς*[2]. At idem Aurelianensis etiam nos duos de Tertulliani loco judices fert haud staturus judicato, si receperimus arbitrium.

Quantum iam in Arabico sermone profeceris, quando in id totus incumbis, facilem mihi conjecturam facit tuus in aliis hactenus linguis processus, quo o(m)nes antegressos longe post te reliquisti. Neque dubito, quin eius sermonis peritia maximo tibi futura sit usui ad excutiendum omnem Naturae sinum, quo studio nullum est excellentius, nullum te viro tanto dignius. De Zoophyto iam ex aliorum sermonibus quod scribis intellexeram. Dalecampii[3] tamen locum quaesitum in bibliotheca Thuanea[4] non reperi, credo, quod editione sis usus alia. Nam neque duodecimus liber in exemplo Thuaneo plus quadraginta habet capita, et numeri non respondent. Illud tantum addam anseres in Scotia conspici, credo et in Hibernia, quos de arboribus in subiecta stagna depluere persuasum accolis fuit, cum tamen eos ex ultimo Septentrione eo ferri prodiderint nostrorum, qui in Nova

1 Urbanus VIII; ik heb onder de manoscritti Barbarini in de Bibliotheca Vaticana naar de bewuste brief gezocht, doch zonder succes. Evenmin heb ik de brief aan de l'Aubespine gevonden.

2 Homerus, *Ilias* VIII, 355.

3 Zie n^{o}. 1493, p. 186 n. 4.

4 De bibliotheek van de historicus Jacques Auguste du Thou; zie n^{o}. 1361, p. 2 n. 8.

Zembla eos eorumque ortum ex ovis videre. Caeterum illius ex ligno conchiferi vermis natu discimus, quam mira moliatur inclusus etiam rebus, quas inanimas dicimus, nescio quis spiritus, ubi putredo vias aperuit et agendi spatium dedit.

Vale vir summe, et ita crede me nulla re magis quam tua amicitia superbire.

XXVII Aprilis, MDCXXX.

Adres: A monsieur Monsieur Saumaise. A Dijon.

1496. 1630 mei 2. Aan J. Camerarius[1].

Vir clarissime,

Ego amicitiam tuam quanti faciam et pro mea semper in Camerarium nomen reverentia et pro tuis virtutibus, facundia aliqua majore quam mea est opus habeam, ut exprimam. Certum habe, non modo in mea memoria haerere te, sed et efficere me, ne amicis elabaris. Adolescenti, quem mihi commendaveras, utinam tam benefacere potuissem, quam eum minime simulato affectu amplexus sum.

D. Rusdorfii[2] peritiam in rebus hujus saeculi plurimum admiror. Solet id genus hominum saepe vaticinari et vereor ne et ille nimium vera de Mantuano[3] conjecerit in eis, quos mecum pro sua bonitate comiter habuit sermonibus. Nam certe - quantum judicio humano consequi possumus - Spinola[4] tanto cum exercitu tenente ea, quae nobis sunt Cispadana, tanto faciliores habente commeatus, adeo intersepto ad Casale itinere, multo major spes est Gallis posse Sabaudum[5] magna parte Alpium ejici, quam indemnem servari Mantuanum. Nam ut in Mediolanensem agrum irrumpant Galli, nunc quidem nulla spes est: ita Ligur ille[6] flumina terrasque obstruxit a nobis Batavis edoctus artes, quibus ferocium populorum impetus impune eluduntur. Neque his, qui Galliae rebus imperant - quantum intelligi potest - animus est vires Austriacas justo bello retundere, sed per artes et maxime, si possint, alieno periculo carpere. Videt hoc Italia ideoque illam adeo praegravantem potentiam aut ope aut silentio veneratur. Videt et pontifex[7] nec Mantuano quicquam supra vota confert, suasor interim regibus eorum, quae ad pacem pertinent, cujus unica hactenus mora est, quod Riceliacus cardinalis aliqua vellet retinere monumenta suae victoriae. Rex vester[8], haud dubie omnium qui nunc regnant sapientissimus, haud dubium est, quin, ut solet, optime usurus sit tempore, sive iniquitas adversariorum ad bellum cogit, sive honesta pace uti datur.

De morte Poloniae regis[9] rumores hic, sed incerti, vos propiores propius quoque ista nosse aequum est. De Transilvaniae domina[10] mirum quam varia

1 Gedrukt *Epist.*, p. 828. aant.

2 Johann Joachim Russdorff; zie n^{o}. 1472, p. 156 n. 8; zie ook III n^{o}. 1203, p. 212.

3 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.

4 Ambrosio Spinola, veldheer in Spaanse dienst.

5 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.

6 Spinola.

7 Urbanus VIII.

8 Gustaaf II Adolf.

9 Sigismund III (1587-1632, geb. 1566).

10 Catharina, zuster van Georg Wilhelm, de keurvorst van Brandenburg. Zij was de tweede vrouw van de in 1629 overleden vorst van Zevenburgen Gabriël Bethlen von Iktar (Bethlen Gabor, geb. 1580). In 1630 had zij afstand moeten doen ten gunste van Gabors broer Stephanus († 1648).

nuntientur spargentibus aliis veneno interemtam, aliis nuptam nobili Gallo, Chalaisii[1] ejus, cui caput non ita dudum est cum abcisum fuit, fratri[2]. Si verum est, quod mari huc adfertur, captum a Lonquio[3] Fernambucum, id sane Arausionensi principi[4] ad novos triumphos viam pandet.

Nos, ut semper, patriae bonisque bene optabimus in id maxime cum tuis vota nostra jungentes ut, si modo tuto id fieri potest, orbis Christianus aliquando ab intestinis armis conquiescat.

Vale, optime Camerari, cum tuis omnibus.

Lutetiae, postrid. Kalend. Maias 1630.

Tuus

H. Grotius.

1497. 1630 mei 5. Van J. de Hertoghe van Osmael[5].

Mijn Heere,

De onsekerheit der affairen rontom ons ende ten deele de swaricheit van de peste zijn oorsaeck geweest, dat ic mijne antwoort op uE. brieff van den 17 December een wijl tijts wtgestelt hebbe, alsoock de verscheydene swaere affairen, die mij geoccupeert hebben wt oorsaeck vant overlijden van mijn vader[6], schoonbroeder[7], eenen cousyn germain[8] ende de gravinne van Brylia[9], over de successie der welcker men mij buyten propoost ende sonder fondament vier of vijff processen gesusciteert heeft. Dit heeft mij dry of vier maanden lanck werck gegeven om mijne papieren te visiteren ende memoriën voor mijne advocaten ende raet in Neerlant te dresseren, soodat ic verhope uE. mij desen faulte lichtelijck sult ten besten houden. Ende van alle dat en heeft mij niet meer verdroten, alst overlijden van mijn schoonbroer sijnde een slach, die niet voorsien en was; want alhoewel mijn vader mij veel naerder was, soo hadde deselve nu al over vier jaaren beginnen te sterven, d'welck siende hadde mij allencxkens tot dien slach geprepareert, maer considererende de gestaltenisse vant huys van mijn schoonvader zael.[10] ende de humeur ende lofflijcke qualiteyten van den overleden is het ons allen een overschadelijcke doot geweest. Doch den wil des Heeren moet in alles sonder contradictie goetgevonden worden.

1 Henri de Talleyrand, comte de Chalais, geb. 1599 en op 19 augustus 1626 onthoofd; vgl. III, p. 66 n. 11.
2 Dit moet Henri de Talleyrands jongere broer André († 1663) geweest zijn.
3 Zie n°. 1494, p. 186 n. 7.
4 Frederik Hendrik.
5 Hs. Gem. Bibl. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n°. 2232. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Bijdragen en Meded. Historisch Genootschap te Utrecht* XIII (1892), p. 99. Betreffende de schrijver zie n°. 1478, p. 164 n. 5.
6 Willem de Hertoge of Hertoghe, heer van O(r)smael, die op 22 november 1629 op 88-jarige leeftijd was overleden.
7 Niet geïdentificeerd.
8 Misschien Michiel de Hertoghe, heer van Bollenshof, geb. 1574 en op 25 november 1629 overleden; zijn grootvader Michiel de Hertoghe, heer van Bollenshof (1514-1568) was een broer van Valkenburgs grootvader Jan de Hertoghe, heer van Orsmael (1503-1560), hetgeen voor Valkenburg wellicht voldoende was om in dit schrijven te spreken van een volle neef.
9 Niet geïdentificeerd.
10 De tresorier-generaal Joris de Bie, die begin april 1628 was overleden.

Ic hebbe door verscheyde wegen verstaen de confirmatie der opiniën, die in Neerlant in swanck ghaen over t'aennemen of affslaen van de treves, maer niet soo wel gevonden gelijck deselve seer wijselijck in uE. voorsz. brieff van den 17 December voorgestelt zijn, waerwt claerlijck te sien is, dat degene, diet accort tegenspreken, naer mijn gevoelen seer swacke fondamenten hebben, haer steunende op de disordre van den vijant, onsekere conquesten in Indiën verre over see gelegen ende van de ongestadicheyt derselver dependerende, ende de twijfelachtige breking tusschen Spaingniën ende Vranckrijck om de geschillen van Italiën, alle sijnde redenen volcomelijck van andere ofte de fortuyne dependerende, daer ter contrarie mij dunct de swaricheit, die int lant is, ende de redenen, die tot accort mogen moveren, veel zijn en meest van haer eygen beleyt descenderen, dewelcke bij alle wereltwijse luyden altijt voor de andere prevaleren. De meeste swaricheit niettemin in zulcken gevalle consisteert in de predicanten, zijnde een punct, dat wat delicatelijck sal moeten getracteert worden, om de gemeente niet op de been te helpen, waertoe ic achte, dat de dexteriteyt van mijnheer den prince van Orange seer gerequireert wordet, want sijn opinie de meeste beweging tot d'een of d'andere resolutie geven sal. Ic verstae, dat hij en mevrou de princesse[1] de saeck wel habylijck beleyden, d'een den treves met alle discretie tegensprekende ende d'ander die voorderende, onder pretext van particuliere affectie ende vrese. Doch ten lesten sal men beyde partie moeten kiezen vast houdende, dat hij hem bij de sekerste opinie vougen zal; vele redenen van staet ende de kennisse, die ic hebbe van zijn humeur - soo vele als imant anders ter werelt ende men die hebben can -, doen mij tselve alsoo gelooven, maer de questie is den tijt wel waer te nemen, ende toe te sien, dat andere tot costen vant lant haer tractaet niet eerst en maecken ende tselve niet alleen in den oorlooch en laeten blijven, alsoo door intrinsicque swaricheyden en de cortheit van de finantiën door de gantsche christenheit.

De saecken van Italiën schijnen te inclineren tot eenich tractaet, dat ic nochthans voorsie sijn effect niet sorteren zal, yder van beyde de partiën dit wtstel souckende te winnen om met meer voordeel naermaels malcander opt lijff te vallen. Ondertusschen en vinde niet vreemt te temporiseren, sonder absolutelijck het tractaet aff te snijden, om ondertusschen den viant over den Rhijn te jaagen ende doort veroveren van Lingen ende Rijnberck den Rijn onse frontier te maecken ende alsoo de provintiën van Vrieslant, Gruningen, Overijsel ende t'graeffschap Binthem voolcomelijck te bedecken, terwijl dat twee princen van verscheyde humeur oorsaeck geven tot de troublen van Italiën. Den hertoch van Savoyen[2] hem nu voor Spaingniën volcomelijck gedeclareert hebbende geeft oorsaeck door sijne subtiliteyt ende ambitie aen den Spaingnaert om sijne oude desseinen voorder te pousseren, ende den coninck van Engelant[3], die de swaricheit wel siet ende in den persoon van sijne naeste bloet[4] gevoelt, nochtans hem laet circumvenieren met woorden ende negotiatiën, sommige willen seggen soo verre, dat hij proiecteert Vranckrijck wederom aen te tasten. Het miscontentement van

1 Frederik Hendrik en Amalia van Solms.
2 Carl'Emanuele.
3 Karel I.
4 Elisabeth Stuart (1596-1662), zuster van Karel I van Engeland en echtgenote van Frederik V van de Palts.

's coninx broeder[1] - alhoewel wat besoncken - en is geen cleyne swaricheit voor degene, die de affairen ende de directie derselver in handen hebben. Sommige houden voor den coninck selver, d'welck haer licht (?) wat beter gedaen als gelaeten is, dit zijnde eenen suyrdeesem, die metter tijt veel swacheit ende groote inconvenienten sal mede brengen, als die jonge clauwen wat meer sullen gewassen zijn. Wel is waer, dat het schijnt in Duytslant doort gewelt gedaen aen den ceurvorst van Trier[2] groote misnougen tegen den keyser[3] beginnen voet te nemen, d'welck de goede partije vrij soude steunen ende verstercken, de prelaten ende andere catholycke princen claerlijc siende, dat de religie maer eenen puren decmantel van de ambitie vant huys van Oistenrijck geweest en is. Soo dat ic mercke aen alle canten geen exercitie manqueren sal aen luyden van onse professie.

Comende nu tot uE. particuliere affairen dunct mij wten voorsz. brieff, dat deselve weynich opening siet om alsnoch met contentement ende behoorlijck respect wederom in lant te comen, d'welck nochtans seer considerabel is tot eene wterlijcke resolutie aensiende de jaaren, daertoe uE. begint te comen, ende om niet altijt in eene onsekerheit te blijven, wel seker sijnde, dat het lant uE. in alle tijt meer van doen sal hebben, als uE. t'lant, welcke necessiteyt vermeerderen soude, indien uE. volcomelijck partije gecosen hadde, om vele gewichtige redenen, meynende datter occasiën voorvallen - aengesien het desseing van den cardinael[4] over de restauratie van de commerce in Vranckrijck - daer door uE. sijne particuliere affairen in corten tijt wonderlijck soudet connen voorwaerts stellen, als uE. de publycke consideratiën vant lant voorbij siende alleen op uE. particulier soudt willen dencken, dat nochthans eens ten langen lesten sal dienen te geschieden, indien t'publyck geene andere consideratiën tot uE. en heeft als tot noch toe geschiet en is sijnde uE. voor Godt, alle de werelt ende uE. eygene conscientie geëxcuseert propter ingratitudinem patriae, ad minus eorum, qui rempublicam administrant. Verhopende niettemin, dat men int lant in tijts salutairder raet gebruycken zal ende uE. in die estremiteyt niet laeten vallen, .. immer (?) indien men wel beraeden is; d'welck verhopende sal blijven,

Mijn heere,
uE. ootmoedige ende gants dienstbereyden dienaer,
J. Hertoghe de Valkenburg.

In Orange, desen 5 May 1630.

De peste heeft in dese Principaulté geheel nu opgehouden, hebbende in desen stat bijcans een vierendeel van onse inwoonders verloren.

Adres: A monsieur Monsieur Grotius demeurant au Faubourg S^te^ Germain au devant l'hostel de Condé à Paris.

In dorso schreef Grotius: 5 Mey 1630 Valckenburgh.

1 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
2 Philipp Christoph von Sötern (1567-1652), bisschop van Spiers (1612), aartsbisschop van Trier (1623); ter zake zie *Allgemeine Deutsche Biographie* Bnd XXVI Leipzig 1888 s.v. *Philipp Christoph von Sötern, Erzbischof von Trier*, vooral p. 58 vv.
3 Ferdinand II.
4 De Richelieu.

1498. [1630] mei 6. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijn Heere,

Sedert den 3 Maert heb ick gheen schrijven van uE. gehadt.

Ick sende uE. hier d'Apologie[2], die uE. sal gelieven van de broeders in danck te nemen, die seer gaerne uwer E. oordeel sullen hooren.

De saeck van Amsterdam staet noch soo, de Staten van Hollandt sijn vergadert, de predicanten sijn in den Haege heel sterck, vragen een synode provintiael, om de saeck Smoutij[3], de politicke sessie in den kerckenraedt ende tegen d'Arminianen. Het heeft voorleden Vrijdach ende Saterdach in de geseyde vergadering gedondert, voor ende tegen. Morgen gaet het wederom aen, soo men mij schrijft. Berckel[4], borgemeester tot Rotterdam, heeft seer geclaecht over d'oneenicheyt in de publycke kercke tot Rotterdam tusschen de 4 predicanten, waervan de 2 met de 2 niet willen communiceren, begerende dat de H.H. Staten daerin ordre stellen, off sij sullent selff doen. Men seydt, dat huyden alhier gedeputeerde comen te dier oorsaeck. Ick weet noch niet, wat seggen. Ick oordeel, dat d'vuytcomste sall zijn heel goedt off heel quaet. Voor Pinxteren sullen wijt vernemen. Men spreeckt niet meer van trefves, dat ick weet; de quasi publycke predicatiën t'Amsterdam, Hage etc. gaen noch voort. T'onbreeckt ons aen goede arbeyders, dat is ons meeste mangel, ende wat middel om die te krijgen? Ick moet affbreecken, omdat de schipper van landt wil met dit packjen. Corts breder, soot God gelieft. Ick hadde uE. broeder eenige duytsche tractaetjes ter handt gestelt, om uE. te senden, met copie van den brieff Cyrilli; hope, dat uE. die heeft ontfangen[5].

Vale, mi domine, et salve.

6. Mey.

T. observantissimus (?)

Raptissime. I.v.M.

Adres: Aen mijn Heer mijn Heer Hugo de Groot, Paris. met eenen boeck.

In dorso schreef Grotius: 7 Mai. 1630, v. Meden. Rec. XXI. Mai.

1499. 1630 mei 8. Van C. Salmasius[6].

Si putarem, praestantissime Groti, tibi persuasum non esse, quantopere curem, ut tibi curae sim, factis non minus quam verbis adlaborarem, quo id crederes. Sed otiosa res est credulo fidem facere velle. Ne illud quidem puto, ignoras, quanti te

1 Hs. Gem. Bibl. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., n^{o}. 2055: 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 152. Beantw. d. n^{o}. 1507.

2 Vgl. n^{o}. 1475, p. 160 n. 4.

3 De Amsterdamse predikant Adriaen Jorissen Smout; zie n^{o}. 1469, p. 154 n. 2.

4 Gerard Jansz. van Berckel († 1634).

5 Blijkens n^{o}. 1494 in fine had Grotius het afschrift van deze brief inderdaad reeds ontvangen; zie ook het postscriptum van n^{o}. 1503, p. 207 aan Wtenbogaert; voor de brief van Cyrillus zie n^{o}. 1416, p. 85 n. 3.

6 Gedrukt *Salm. Ep.* I, p. 35; *Ep. ad Gallos*, p. 440. Antw. op n^{o}. 1495; beantw. d. n^{o}. 1501.

faciam et merito tuo: quod hic praedicare alienum esset; certe in re minime apud te dubia, minime omnium necessarium.

Bene est quod ex te audio Berneggerum.[1] nostrum exemplaria accepisse[2], quae ad ipsum destinaram. De caetero moram scriptionis liberam illi esse volo, nihilque ab amicis unquam, nisi quod ipsorum commodo fiat, postulare ac ne desiderare quidem animum induxi.

Festinat mihi manus et calamus ad illius amici[3] mentionem, quem revocari ad sopitam colluctationem cum Aurelianensi[4] haud scio an debeam dicere, sed certe dicam *ἄγχι σχὼν κεφάλην*[5], laetus ex tuis accepi. Habeat sane, ut meritus. Sic datur, qui ex vultu nutuque *ἐπταλόφου* Veiovis[6] ita dependent, ut ne hiscere quidem praeter voluntatem eius ac praescriptum habeant fas. Non potest sibi non praedictum dicere, quid illi tandem afferet haec tam sordida et humilis ancillatio. Mirandum prorsus hominis iudicium, qui Romae minus valere gratiam episcopi putarit quam Lutetiae; cum scire debuerit totum illis in Italia licere, in Gallia dimidium. Quid igitur cogitabat, cum Romae apud pontificios eum episcopum[7] dictis liberioribus tangeret, quem hic adeo servilibus blanditiis mitigare studuerit et exorare? Nihil magis praeposterum potuit ab illo fieri. Vidisse te censeo, quae pro caussa ducis Mantuani scripsit[8]; quinimo et idem mecum sentire, si vidisti, censeo. Si sesquipedalia et phalerata verba detraxeris et compositionis concinnitatem destruxeris, totum opus praeterea ab argumentis ac solidis probationibus vacuum. Satis habuit in haereticos perorare, eodem quo in aliis solet scriptis consilio, nempe ne pro haeretico habeatur. Vin scire et aliud lepidum eius facinus, sed non de genere hoc. Misit ad me nuper de novo recusam ..... editionem[9], scripsitque in litteris ad me una datis se omnes coniecturas meas, quas ipsi ante aliquot annos indicaram, ita probasse ac certas iudicasse, ut etiam in textum recipiendas crediderit, non facta cuiusquam mentione. Scilicet si auctorem nominasset, multum illis decessisset auctoritatis nec tam certae visae essent. Nonne palam est hoc ipsum eum timuisse?

Exigui Nemausensis auguror etiam tibi lecta Miscellanea[10]. Si quid veri quoque mihi augurari licet, *ἀνέγνως* et *κατέγνως*. Profecto de meo permittes mihi, ut sensum tuum, qualis sit, coniectura assequar. Non puto tibi probasse, ut deinceps Canissam pro Casina legamus[11], cum certum sit tribus brevibus illam dictionem in Plauto constare. Nec Canissam esse *Κυνίσχην* censebis, nec inde dictam cum id autumabis a loco Atticae urbis *Κυνόσαργες* nomine. Idem ferendum iudicium de caeteris omnibus correctionibus Plautinis. Nulla quippe est ex omnibus, quam pro

1 Matthias Bernegger, hoogleraar te Straatsburg.
2 Zie n^{o}. 1495, p. 188 en n. 11 aldaar.
3 Nicolas Rigault.
4 Gabriel de l'Aubespine; zie ter zake n^{o}. 1495, p. 188 n. 15.
5 Homerus, *Odyss.* I, 157.
6 Een oud-Romeinse godheid met wrekende macht; zie o.a. Cicero, *De natura deorum*, III, 24, 62; hier wordt de paus, Urbanus VIII, bedoeld.
7 Bedoeld zal wel zijn Gabriel de l'Aubespine. Salmasius zinspeelt hier op het schrijven van Rigaltius aan De l'Aubespine, waarvan in n^{o}. 1495, p. 188 n. 15 melding gemaakt werd.
8 Een geschrift van Rigaltius 'pro caussa ducis Mantuani' heb ik niet gevonden.
9 Hier zal sprake zijn van de herdruk van Rigaltius' *Phaedri Avg. Liberti Fabvlarvm Aesopiarvm libri V. Nova editio. Festi Avieni Fabularum liber*. Parisiis, apud S. Cramoisy, 1630.
10 Samuel Petit (1594-1643), orientalist uit Nimes; hij gaf in 1630 te Parijs uit *Miscellaneorvm libri novem in qvibvs varia vetervm Scriptorum loca, quae Philologiam, Historiam, Philosophiam, Chronologiam spectant, emendantur, illustrantur, explicantur*. Parisiis, Apud Carolvm Morellvm viâ Iacobaeâ, ad insigne Fontis. M.DC.XXX cvm privilegio regis.
11 *Miscell.* II, p. 58 vv.

vera ac probata sumere ausim multae absurdissimae. Quas in Graecis auctoribus excogitavit, nihilo meliores. Legem senarii iambici apud Graecos comicos non videtur tenuisse, adeo saepe contra metri mensuram offendit. In Punicis Plautinis[1] an melius illi successerit, tuum esto iudicium. Non tantus sum Hebraeus, ut me interponere audeam. Video tamen multa esse, quae non cohaereant; et videor etiam id posse ostendere, cum paulo plus accesserit firmitatis studiis meis in Hebraismo, et Arabismo, quibus nunc coniunctim et totus incumbo; eo maxime fine properans, ut si possim evitem ostentationis in parvis vitium, quod sequi solet *ὀψιμαθεῖς*, praesertim ubi studia trahunt. Etenim qui ad scribendum accedunt quae ad perfectum nondum didicerunt, multa pro absconditis vel reconditis temere venditant obvia et in promptu posita longius provectis. Sed de his alias tecum.

Digna profecto res disquisitione vermicaulis illa ostrea, quam ex lignis putrefactis in aqua gigni compertum est[2]. Operae pretium praeterea quaerere, cur non ubique nascatur, ubi aqua et mare et ligna similiter ex vetustis navigiis putredine labefacta. Dicendum et coelum quoque conducere. Nam cur in Hibernia et Anglia tantum? Cur hodie atque heri in vestra Batavia idem quoque exploratum? Et videndum, an non ligna illa, quae producunt apud vos hunc conchiferum vermem, ex Britannia per mare delata eo sint et in vestrum littus eiecta. Nec vero illis habenda fides, qui Bernaculas aves ex eodem conchylio generari affirmant. Et bene tu admonuisti de Nova Zembla, ubi ova visuntur et aves inde ortae istiusmodi. Quid deinde simile, volucris et conchylium? Certe et papiliones ex erucis fieri notum. Sed et corpus papilionis formam refert erucarum: iisdem coloribus pennae papilionis variegatae, ac tergum erucae ex qua prodiit; et alia multa similia. Nihil cognati est conchae cum eiusmodi avibus, quae Bernacae vocantur.

Vale, *ὦ θαυμασιώτατε*.

Divione, VIII Id: Mai. MDCXXX.

1500. 1630 mei 9. Aan Willem de Groot[3].

De literis serius curatis, mi frater, excusationem libens accipio. Fateor tamen eam rem tam inexspectatam diu me sollicitum habuisse omnia suspicantem, quae in rebus humanis accidere solent. Non dubito futurum, ut posthac tali metu liberer. It quidem Langeracensis[4] in aulam, sed dicitur hic relicturus potestatem aperiendi fasciculum et suum cuique dandi. Vergerius[5] testamentum aliud a tuo illi praescripsit, quo ad me misso ostendi, quae aut ambigua essent, aut prioris matrimonii liberis onerosiora. Postea ipse et ego et Vergerius in unum convenimus apud Boisgrollerium[6] praesente etiam Euskerchio[7], quorum uterque filiae nuper natae[8] ita favebant, quasi res ipsorum ageretur. Ego solus pro fratribus et quidem intrepide. Ambigua sustulimus, nisi novos iterum nodos Vergerius injiciat; nam is

1 Plautus' *Poenulus*.
2 Zie voor deze aangelegenheid alsook voor hetgeen volgt n°. 1495 in fine.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 828.
4 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
5 Niet geïdentificeerd.
6 Niet geïdentificeerd.
7 Zie over hem n°. 1407, p. 69 n. 13.
8 Belgica Louisa; vgl. n°, 1487, p. 175 en n. 7 aldaar, waar ook de zoons genoemd worden.

scriptionem suscepit. Liberis prioribus consulturum se codicillis arcanis pater mihi in aurem promisit. Liberaturusne sit fidem an non, haud dixerim; ego nihil eorum omisi, quae fieri poterant. Lupiniacum ait vendere se velle pater.

Schickardus[1] ut semper publico laborat, ita non inique postulat, ut omnes alii ipsius studia pro viribus sublevemus. Quaerit, an Golius[2] supra libros mappas aliquas nactus sit Arabicas, Persicas, Sinenses. Habet ille codices Turcicos aliquammultos; sed valde desiderat lexicon habere, quod Turcica quavis alia lingua notiore exponat, ne cogatur ut Tantalus in mediis aquis sitire.

Literae Vossii ad me sunt quidem in urbe, sed nondum traditae, quia nobilis qui attulit juvenis de vestibus adhuc sibi prospicit, ut paulo quam venit ornatior incedat.

Pastorum apud vos miror impudentiam, quae profecto, non verbis aut scriptis, sed malo domanda est, ne in pernitiem publicam erumpat. Non tanti emam verus vates nosci, ut hoc fiat, quod profecto fiet, nisi acuatur publica auctoritas. Huc ne venisse Hollandos, ut quod Frisii, quod Groningani improbum censent, id ipsi tale esse aut non videant aut studiis distracti cum videant non curent. Opus esset nostris viro tali, qualem Fr. Paulum[3] experta est sua patria in illo cum pontifice[4] dissidio.

Censuram censurae[5] non ego tantum videre expeto, sed et multi alii, erectioribus jam omnium animis ad cognoscendam remonstrantium causam, ex quo potentes apud nos civitates eorum libertati favere dicuntur.

Ius belli et pacis[6] quando veniet? Nam et hoc flagitatur. Quod si super exemplaria, quae vobis destinaveram[7], duo addi debere arbitremini tu et affinis Reigersbergius[8] principi[9] unum, Rangiaco[10] alterum, non refragor.

Velim scire, verumne sit quod mihi dicit Baro Poterius[11] a vobis veniens tantum abesse, ut jam sub praelo sit Heinsii opus[12], ne dimidium quidem ejus confectum. Si ita est, videri poterit in id se ingessisse, ne alius susciperet.

Rex nunc Gratianopoli est et cum eo cardinalis[13] de pace, quam adhuc pontifex[14] molitur, et de bello deliberaturi. Quod si bellum placet, geretur haud dubie hinc Sabaudi[15], inde Mantuani[16] damno, cum alteri alterius socios spoliare sit facilius quam suos defendere. Sed Caesareis et Hispanis ad alimenta hominum equorumque patet Italia et trans mare Sicilia Africa propinquo Genuae portu.

1 Wilhelm Schickard; zie over hem n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
2 Jacobus Golius; zie III n^{o}. 1337, p. 408 n. 9.
3 Fra Paolo Sarpi; zie III, p. 153 n. 7.
4 Paulus V (1605-1621). Sarpi beantwoordde de banvloek van de paus tegen Venetië met zijn *Trattato dell'Interdetto*, Venetië 1606.
5 De *Apologie* van Simon Episcopius; zie III, p. 381 n. 10.
6 De herdruk verscheen te Amsterdam in 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.
7 Zie n^{o}. 1492, p. 184.
8 Nicolaes van Reigersberch.
9 Frederik Hendrik.
10 Niet geïdentificeerd.
11 Misschien De Pottere uit Zeeland; niet nader geïdentificeerd.
12 Daniel Heinsius' *Rerum ad Sylvam Ducis atque alibi in Belgio aut a Belgis Anno MDCXXIX gestarum historia*. Lugd. Bat. 1631.
13 De Richelieu.
14 Urbanus VIII.
15 Carl'Emanuele.
16 Carlo Gonzaga.

Gallis omnia mulis non illis Marianis[1], sed vere quadrupedibus trans juga et valles ferenda sunt.

Vale cum amicis.

9 Maji 1630.

Tuus tibi devinctissimus frater
H. Grotius.

1501. 1630 mei 13. Aan C. Salmasius[2].

Nunquam tam bene tibi erit, eminentissime Salmasi, quin ego semper tibi melius cupiam. Atque inter meae fortunae adversa hoc vel maxime numero, quod tui similibus - pares enim non dixero neque reperero - prodesse non possum. Et tamen, quod possum, facio, cum amicos, quos fidos cognovi tali experimento, quale utinam nec tibi nec tuis contingat, eosdem tuos quoque esse desidero. Quod in Vossio sane ex voto successit, cujus literas his diebus recepi tui plenas. Quas ad te addiderat, Labbaeis[3] misi, quos tui scio esse studiosissimos. Sed ea, quae tibi mihique miserat, simul exempla oratoriae institutionis[4] *ἐκ διασκευῆς*, nondum huc pervenerunt. Ubi accepero, aut mittam, si amici istuc eunt, aut si adventus tuus, quod malo, sperandus est, hic retinebo.

A Berneggero[5] quoque Iustinum[6], in quo specimen habebis, quid de Floro exspectare habeas[7], brevi nos accepturos puto.

Ad amicum communem[8] et ipse tecum propero, qui non dicam dissentientes - id enim mos jam fecit tolerabile - sed secum sentientes impietatis tam audacter accusat. In hujus ad Quirites epistola[9] caetera se, ut bono est stomacho, concoquere posse dictitat Aurelianensis[10]. Unum est incondonabile, quod noster dixerit, se, cum epistolam illam, quae magno ipsius cum pudore edita est, scriberet, Cerbero offam objecisse. Ergo quia hoc sibi nomen non frustra datum vult,

> Latratu regna trifauci
> Personat, adverso recubans immanis in antro[11].
> Neque enim Herculem sibi putat obtigisse, cujus aspectu
> Componat aures timidus et patiens trahi,
> Herumque fassus ore submisso obsequens,
> Vtrunque cauda pulset anguifera latus[12].

1 Door de Romeinse veldheer Gaius Marius (156-86 v. Chr.) werd ingevoerd, dat de soldaten zelf hun bagage moesten dragen op draagvorken, zoals de muilezels op hun pakzadels.

2 Gedrukt *Epist.*, p. 86; *Ep. ad Gallos*, p. 201. Antw. op n^{o}. 1499; beantw. d. n^{o}. 1510.

3 De rechtsgeleerde Charles Labbé († 1654), die bovendien een niet onverdienstelijk graecus was, en zijn broer, de jezuiet Pierre Labbé (1596-1678); hij had in 1629 een gedicht over de verovering van La Rochelle gepubliceerd: *Carmen panegyricum Ludovico XIII, regi christianissimo ob expugnatam Rupellam*.

4 De editie van 1630; zie n^{o}. 1490, p. 181 n. 1.

5 Matthias Bernegger, hoogleraar te Straatsburg.

6 Voor Berneggers Justinusuitgave zie n^{o}. 1483, p. 171 n. 3.

7 Vgl. voor deze aangelegenheid n^{o}. 1493, aanhef; betreffende de Florusuitgave zie n^{o}. 1443, p. 123 n. 2.

8 Nicolas Rigault; zie ook n^{os}. 1499, 1495, en p. 188 n. 15 aldaar.

9 Zie n^{o}. 1495, p. 188 n. 15.

10 Gabriel de l'Aubespine; zie n^{o}. 1495, p. 188 n. 15.

11 Vergilius, *Aen.* VI, 417-418.

12 L. Annaeus Seneca, *Hercules furens*, 810 vv.

Iterum me Bignonus[1] de arbitrio interpellavit. Dixi, me si utantur judice, male utrique cessurum. Satis enim mihi libertatis fore, ut utrumque damnem. Aurelianensem, quod Tertullianum male sit interpretatus, alterum, quod bonam interpretationem male defenderit; rursus hunc, quod contra quam sentiret, scripserit, illum, quod ab amico creditam sibi epistolam vulgaverit; praeterea hunc, quod quiritatus sit, illum, quod aliena rimetur arcana,

> Missumque captet aure subrecta signum[2].

Sed spes pacis affulget, quando Thuanus noster[3] se conciliatorem interponit. Nam quid ille non possit, qui etiam Iesuitas profitetur se Constantinopoli restituisse, quos pater Lutetia ejecerat[4]? Ad illum ut redeam, tam acer haereticorum insectator, quid mirum, si nihil haereticis debere vult? Exiguo[5] omnia, quae scribis, dixeram, ille vero obsurduit, ne hoc quidem mihi credens non posse senarios anapaesto claudi. Vides, cui librum inscripserit[6]. Ivit traditurus ipse rus, ubi tum laetitiae dator agebat. Cum magnas exspectaret gratias, forte et aliquid de imbre, qui in Danaen pluit, non modo videre eum non potuit, sed cum instaret, vix effugit, quin janitoribus vapularet. Adeo nihil illi profuit aut Plutum Aristophanis demeruisse, aut eum, qui in Gallia Pluti locum tenet[7]. De Paenulo[8] dixi illi, quod res est, non aliam in illa nobili scena quaerendam interpretationem ab iis, quae Latine sequuntur, sed Punica[9] bis esse posita, ex diversis scilicet codicibus duplicata scriptura et quidem ita, ut posterior sit priore corruptior et vocibus quibusdam omissis contractior. Idem enim est ‘Hychalonim’, quod postea ‘Exanolim’ et ‘Valonuth’, quod postea ‘Volanus’[10], et sic deinceps; cujus differentiae pars inde nata, quod Syri ת ut s pronuntiabant, quod hodieque Iudaei faciunt; unde ista jam olim רות et דוש et similia. Verum esse, quod dico, nominibus propriis, quae necessario eadem esse debent, convincitur. ‘Agorastocles’ est in priore parte Punica, in secunda corrupte ‘Aristoclem’[11], in Latino eodem loco ‘Agorastoclem’[12]. Sic versu quinto Punico legendum ‘Antidamaschon’, in parte secunda Punica, ubi confusi sunt versus, est ‘Athidamascon’[13]. In eundem modum restitueram,

1 Jerôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n^{o}. 5. Voor de verderop genoemde brief van Rigaltius aan De l'Aubespine zie n^{o}. 1495, p. 188 n. 15.
2 L. Annaeus Seneca, *Hercules furens*, 790.
3 Jacques Auguste de Thou, zoon van de in 1617 overleden historicus van die naam.
4 In 1594 moesten de jezuieten naar aanleiding van de aanslag van Jean Chastel (1575-1594) op het leven van Henri IV Parijs verlaten, overigens zonder de instemming van De Thou.
5 Samuel Petit; zie n^{o}. 1499, p. 195 en n. 10 aldaar.
6 Petit heeft zijn *Miscellaneorum libri IX*, Paris 1630, opgedragen aan Antoine Coiffier de Ruzé, marquis d'Effiat; zie betreffende deze II, p. 412 n. 7 en n^{o}. 934 (II, p. 414).
7 D'Effiat? Over Aristophanes' *Plutus* handelt Petit in *Miscellaneorum libri* en wel I, p. 42 vv. en p. 54 vv.
8 Plautus, *Poenulus*, vs. 930-960 in de uitgave van de *Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé: Plaute, Tome V Mostellaria, Persa, Poenulus. Texte établi et traduit par Alfred Ernout*. Paris, Société d'Edition ‘Les Belles Lettres’ 1938.
9 *Ibidem*, resp. vss. 930-939 en 940-949.
10 *Ibid.*, resp. vs. 930 en 940. De door Salmasius gebezigde tekst toont kennelijk enige verschillen met de tekst van Ernout.
11 *Ibid.*, resp. vs. 936 en 946; Ernout: aristolem.
12 *Ibid.*, vs. 957.
13 *Ibid.*, vs. 934; Ernout: ulechanti clamas chon.

quod in Latino est, ‘Antidamas fuit’[1]. Nam וכ pro היח etiam nunc rabbini usurpant. Mirum est, quae ille nobis ex Graecis nominibus propriis appellativa Syriaca fecerit et quam confusos sensus. Omnia corrigere difficile sit ob peccata scribarum in lingua ignota. Adde, quod vetus Poenorum pronuntiatio nos fugit neque tota resarciri potest aut ex Hebraeo sermone, qui haud dubie a Tyrio distitit, aut ex Syriaco, qualem habemus in libris tanto serioribus. Quaedam sunt facilia, ut ‘binuthi’[2] - meas gnatas -, pro quo legitur ‘bimithii’, et ‘binachi’[3] - fratris filium -, pro quo ‘binuthii’. Sic ‘fel yth chylu chin tem liphul’ est לעפל ויכולש תא לעפ: fecisse sibi quod faciundum fuit[4]. In Punica abundat תמ: ‘omnino’. Caetera aperta sunt.

Arabismo quod studes, ut nuper quoque scripsi[5], gaudeo, ita tamen, ut ne te immergas, sed partem aliquam temporis excolendis iis linguis reserves, quae a te tam feliciter tractatae hactenus, doleant de tota possessione dejici.

Edidit Gabriel Sionita[6] his diebus Testamentum Mahumetis[7], *τοῦ ψευδοπροφήτου*, aut indultum potius ejus in gratiam Christianorum, haud dubie a Christianis suppositum, ut sub obtentu tanti nominis musulmannis aequioribus uterentur. Ille tamen genuinum esse affirmat et persuadet iis, qui nasum non habent. Habemus hic quoque Arabico charactere Turcicam grammaticam, cujus ego sermonis discendi desiderio non teneor; tenetur autem Schickardus[8], qui multum me orat, ut se juvem; quod pro virili faciam; ita enim meretur summa ipsius diligentia.

De lignivermostraca quae mones[9], digna sunt inquisitu. Non desinam urgere amicos, ut aliquid extricem. Sed de Bernacis[10] tibi assentior assutum ex fabula.

Vale, decus saeculi, et nos ama.

Lutetiae, 13 Maji, 1630.

1502. 1630 mei 16. Aan N. van Reigersberch[11].

Mijn heer,

Ick sie wel, wat voor quade effecten in Holland te wege gebracht heeft de veranderinge van den jaere 1618, alzoo die provincie, die andere placht voor te gaen in wijsheyt ende in 't voerstaen van het publycke recht, nu haer tot een slave maeckt van onwetende persoonen, ende zelff soo veel niet en kan sien, als wel sien Vriesland, Groeningen, Zeeland. God geve couragie ende goedt suces aen denghenen, die soo haer eygen recht als het generael soecken te conserveren. Can het tweede niet vallen, het eerste, meyn ick, kan men haer niet benemen, de moyements konnen dienen om tijdt te winnen; anders en zie ick niet, wat middeling daer valt op zoo notoir recht van de overheydt, gepractiseert bij alle gereformeerde princen ende stenden ende op soo onmatige praetensien van de kerckelicke.

1 *Ibid.*, vs. 955.
2 *Ibid.*, vs. 932.
3 *Ibid.*, vs. 932; Ernout: edynbynui.
4 *Ibid.*, vs. 935; Ernout: thyfel yth chil ys chon chem liful; het Latijn in vs. 956.
5 Zie n^{o}. 1499.
6 Zie over Gabriel Sionita III n^{o}. 1293, p. 355 n. 5.
7 *Testamentum et pactiones inter Mohammedem et christianae fidei cultores.* Parijs 1630.
8 Wilhelm Schickard; zie over hem n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
9 Zie n^{o}. 1499 in fine; vgl. ook n^{o}. 1495 in fine.
10 Vgl. n^{o}. 1499 in fine.
11 Copie U.B. Amsterdam, coll. R.K. L 94. Eigenh.

Wat de remonstranten aengaet, ick en heb haer Examen[1] noch niet gesien, ende oversulcx wel uuytstellen daervan te oordeelen. Maer de confessie[2] dunckt mij op het point de Trinitate wel gestelt te zijn ende conform het oude gevoelen der christenen, oock van alle gereformeerde ende voorall daerin, dat zij seydt, dat men in dat poinct - waervan wij doch ghene kennisse connen hebben uuyt ons eygen discours, maer puyrlick uyt godlicke openbaeringe - soo veel mogelick is, sich moet wachten van subtiliteyten ende precise decisiën gebruyckende de voorsichticheyt der ouden ende de termen, sooveel men can, van de Heyl. schrifture zelve. Want de scholasticquen hebben soo veel questiën ingevoert de differentia inter essentiam et personam, de personarum inter se, an sit realis an rationalis, an media vel modalis, alsoock in 't particulariseren de generatione et processione, dat zij zeer d'een tegen d'ander over hoop leggen ende dicmael, als wij het wel insien, met haerselven niet en accorderen Athanasius, spreeckende van seeckere termen in dese materie, seydt, dat die is *ἄγραπτος καὶ ὕποπτος* buyten de H. Schrift ende oversulcx suspect[3]. Basilius vermaent omme *φείδεσθαι τῶν ὀνομάτων καὶ λέξεων ἃ λέξεσι μὲν αὐταῖς οὐκ ἐμφέρεται τῇ θείᾳ γραφῇ, διάνοιάν γε μὴν τῇ γραφῇ διασώζει*[4]: de woorden selfs te mijden, die eygentlick niet en staen in de H. Schrift, all is 't, dat de woorden niet en gaen buyten den sin van de H. Schrift.

Ende op een ander: *προσηγορίαν ὡς οὐδαμοῦ τῆς γραφῆς κειμένην σιωπᾶσθαι ἄν ἀξίαν εἶναι φησαίμι*[5]: dit woordt als nergens staende in de H. Schriftuere meen ick dat best verswegen zoude werden. Wederom: *πόθεν λαβών; ἐκ ποίας διδασκαλίας; τίνος προφήτου; τίνος τῶν ἀποστόλων ταύτην[αὐτῷ]τὴν προσωνυμίαν ἐπιφημίσαντος*;[6]. Van waer hebt ghijt genomen? uyt wat leeringe? welcke propheet, welck apostel heeft oyt dat woord gebruyckt? Noch: *προσήκει τοὶς ἔν τῇ γραφῇ*

1 De *Apologia* van Simon Episcopius, in de volgende brieven herhaaldelijk *Examen Censurae* genoemd; men zie verder hierna n. 2.

2 *Confessio sive declaratio sententiae pastorum, qui in foederato Belgio Remonstrantes vocantur, super praecipuis articulis religionis christianae* 1622 door Simon Episcopius; zie Rogge, *Bibl. Rem. Geschr.* p. 40. Hierop hadden de contra-remonstranten gereageerd met een door de Leidse hoogleraren J. Polyander a Kerckhoven, A. Rivet, A. Thysius en A. Walaeus opgestelde *Censura in Confessionem eorum, qui Remonstrantes vocantur*, Leiden 1626 (zie III n°. 1104, p. 77 en n. 3 aldaar; zie ook Rogge, *Bibl. Contra-rem. Geschr.*, mede voor de uitgave in het Nederlands, p. 34 v.). Na de *Verdediging van de Confessie der Remonstranten; Teghen de reden- en liefdeloose Beschuldiginghen, die Antonius Walaeus, Professor der H. Theologie tot Leyden, in syn Dedicatie-Brief Aen de ... Staten Gener. voor de verduytschte Censure van de Confessie onlangs heeft uytghegheven.* Ghedruckt 1627 (Knuttel, *Pamfl.* n°. 3770) liet Episcopius in 1629 verschijnen zijn *Apologia pro confessione sive declaratio sententiae eorum qui in foederato Belgio vocantur Remonstrantes, super praecipuis articulis religionis christianae contra Censuram quatuor professorum Leidensium, inscripta nobil., prud. ac potent, d.d. deput. et consil. ordinum Hollandiae et West-Frisiae.* Dit was overigens nog lang niet het laatste schot in deze papieren oorlog; men zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd*, p. 241 vv.

3 Vgl. *Athanasii Epistola De synodis Arimini in Italia, et Seleuciae in Isauria, celebratis* 28 (Migne, *P.G.* XXVI, kol. 741): *'οὐ χρή τινα τούτων παντελῶς μνήμην γίνεσθαι, οὐδὲ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, καὶ διὰ τοῦτον τὸν λογιομὸν, ὅτι ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς οὐ γέγραπται περὶ τούτων.'*

4 *Ascetica, De Fide.* 224 (Migne, *P.G.* XXXI, kol. 677): *φειδόμενος μὲν καὶ τῶν ὀνομάτων, καὶ ῥημάτων ἐκείνων, ἃ κτλ.*; tussen *μὴν* en *τῇ Γραφῇ* nog de woorden: *τὴν ἐκείνην ἐγκειμένην*.

5 Basilius, *Adversus Eunomium* lib. I, 5 (Migne, *P.G.* XXIX, koll. 516-17): *Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν, κἂν τὰ μάλιστα δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν συμβαίνειν, ἀλλ' οὖν ὡς οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς κειμένην, καὶ πρῶτον στοιχεῖον οὖσαν τῆς βλασφημίας αὐτῶν, σιωπᾶσθαι ἄν δικαίως ἀξίαν εἶναι φήσαιμι, τῆς Πατρὸς φωνῆς ...*

6 *Adversus Eunomium* lib. II, 6 (242) (Migne, *P.G.* XXIX, kol. 584).

χειμενοὶς ὀνομάσιν ἐπιμένοντα .... διὰ τούτων ... τὴν δοξολογίαν [ἀποπληροῦν][1]: 't betaemt ons, ons te gewennen te blijven bij de eygen woorden, die in de H. Schrifture werden bevonden ende daerdoor godsalichlick God te eeren. Nazianzenus, quinte de theologia, seydt aldus: dic tu mihi, quid sit generatio, et ego dicam tibi, quid sit processio ut ambo insaniamus Dei secreta rimando[2]. Hieronymus heeft swaricheyt gemaeckt te seggen tres hypostases, hoewel anderen dese termen seer bequaem achten[3]. 't Woord Drievuldicheyt behaecht Luther niet, omdat het schijnt meer te beduyden Triplicitatem quam Trinitatem. Hij word hyerover bij de Roomsche gelastert ende bij den Luthersche gedefendeert, die wederom haer met den Roomsche voegen om Calvinum te beschuldigen als een Arriaen, omdat hij geseyd heeft Patrem esse fontem deitatis[4]. De Luthersche noemen alle de Calviniste Nestorianen[5]: dese weder die Eutichianen[6], om 't gebruyck van diversche manieren van spreecken. 'Tselve is gebeurt in de dispute Tileni ende Molinaei[7], die bij den h^{r} van Plessis[8] wierd gemiddelt. In onsen tijdt tot Leyden seyde Gomarus, dat *αὐτόθεος* de filio wel was geseydt[9],

1 *Ibid.* 7 (243) (Migne, *P.G.* XXIX, kol. 585).
2 *Oratio* XXXI, VIII (561) (Migne, *P.G.* XXXVI, kol. 142): Dic tu quae Patris ingenitura sit, et ego Filii generationem, et Spiritus Processionem explicare aggrediar, quo fiet ut ambo deliremus, in Dei mysteria oculo injicientes.
3 Eusebius Hieronymus, *Epistola XV Ad Damasum Papam*, 3; zie J.P. Migne, *P.L.* XXII, kol. 356/57; vgl. o.a. Gregorius van Nazianze, *Oratio XX De dogmate et constitutione episcoporum* VI (379) (Migne, *P.G.* XXXV, kol. 1073/4), *Oratio* XXXIX *In Sancta Lumina* XI (684) (Migne, *P.G.* XXXVI, kol. 346) en *Oratio* XLII *Supremum Vale, coram centum quinquaginta episcopis* XVI (759) (Migne, *P.G.* XXXVI, kol. 478): tria autem, quantum ad hypostases, sive personas, ut nonnulli malunt.
4 Arius (± 256-336), priester te Alexandrië, bekend dwaalleraar. Hij leerde, dat de Zoon niet van eeuwigheid was, zoals de Vader, en niet uit de Vader geboren, maar door Deze uit het niet geschapen. Zijn leer werd veroordeeld door het eerste algemene concilie van Nicea in 325. De uitspraak van Calvijn is in de *Opera (Corp. Ref. XXXX)* niet te vinden.
5 Volgelingen van Nestorius, patriarch van Konstantinopel (428-431), wiens leer door het derde algemene concilie van Ephese in 431 veroordeeld werd. Hij is waarschijnlijk leerling geweest van Theodorus van Mopsueste (± 350-428), wiens persoon en geschriften door het vijfde algemene concilie van Konstantinopel in 553 veroordeeld werden (vgl. n^{o}. 1491, p. 182 en n. 6 aldaar). Door diens leer geïnspireerd verkondigde Nestorius, dat in Christus niet slechts twee naturen zijn, maar ook twee personen, de Goddelijke en de menselijke, die ieder op zichzelf bestaan. Deze twee naturen-personen hebben slechts een vrijwillige, d.w.z. een van de wil afhankelijke eenheid aangegaan en vormen dus geen wezenlijke, doch slechts een morele unie. Daaruit volgt, dat men aan het Goddelijk Woord niet de eigenschappen en daden van de menselijke persoon in Christus kan toekennen en omgekeerd. Men kan Maria dan ook in eigenlijke zin niet *θεοτόκος* of Moeder Gods noemen, hoogstens *Χριστοτόκος*. Door deze leer van de morele unie wordt dus de Godheid van Christus ontkend.
6 Volgelingen van Eutyches (geb. 378), archimandriet van een klooster bij Konstantinopel. Hij was monophysiet en werd door het vierde algemene concilie van Chalcedon in 431 veroordeeld.
7 Dit dispuut had plaats in of kort voor 1614; zie Haag, *La France Protestante* V, p. 117 s.v. Fleury; vgl. voor Dumoulins gevoelen Grotius' brief aan Gideon van den Boetzelaer van december 1615 (I, n^{o}. 438). Over P. Dumoulin zie III, p. 158 n. 10; over D. Tilenus III, p. 34 n. 5.
8 Philippe de Mornay, seigneur du Plessis-Marly (1549-1623), gouverneur van Saumur, Frans protestants theoloog.
9 Zie voor deze term bij Gomarus ook - zij het niet strikt met betrekking tot de Zoon - *Disputationes theologiae*, III *De Deo vero* in: *Francisci Gomari Brugensis Viri Clariss. Opera Theologica omnia, Maximam partem posthuma; svprema avtoris volvntate à discipulis edita. Cum indicibus necessariis.* Amstelodami Ex Officina Joannis Janssonii, Anno MDCXLIV, pars tertia, p. 6, in vergelijking met *Disputatio* VII *De Patris et Filii Personis*, op. cit., p. 26,

Trelcatius, dat het was Patri proprium et incommunicabile[1]. Sibrandus heeft geseydt personas esse *τρόπους ὑπάρξεως*[2]; is bij andere daerover berispt, die seyde non esse *τρόπους* sed differre *τρόπῳ ὑπάρξεως*[3]. Dese spitsvinnicheyden hebben veroorsaeckt, dat de catalogen in Franckfort zijn voll geweest van soo fraye titulen Calvinus Judaizans, Calvinus Arrianizans, Calvino-Turcismus[4].

Onlancq is hier te Parijs uuyt gegeven een boeck Facundi Episcopi Herminensis[5], in Africa geleeft hebbende ten tijde Justiniani, die met vele exempelen

1 Lucas Trelcatius (1573-1607), hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden.

2 Sybrandus Lubbertus (± 1556-1652), hoogleraar in de godgeleerdheid te Franeker.

3 Wie die 'andere' zijn geweest, heb ik niet kunnen achterhalen.

4 In de Frankfortse miscatalogi komen de volgende titels voor: *Calvinus Iudaizans, Hoc est: Iudaicae glossae & corruptelae, quibus Ioannes Calvinus, illustrissima Scripturae sacrae loca & Testimonia, de gloriosa Trinitate, Deitate Christi, & Spiritus sancti, cum primis autem vaticinia Prophetarum de Aduentu Messiae, natiuitate eius, passione, resurrectione, ascensione in coelos & sessione ad Dei dextram, detestandum in modum corrumpere non exhorruit. Addita est corruptelarum confutatio. Per Aegidium Hunnium, S. Theolog. Doct. & Professorem in Academia VVitebergensi.* VVitebergae, apud Matth. VVelack 1593 (zie *Catalogus novus Nvndinarvm Vernalivm, Francofvrti ad Moenvm, Anno M.D.XCIIII. celebratum, eorum scilicet librorum, qui hoc semestri, partim omnino novi; partim denuò vel forma, vel loco, à prioribus editionibus diuersi; vel accessione aliqua locupletiores; in lucem prodierunt, et his Nundinis venales sunt expositi. Quibus accesserunt vetustiores nonnulli, V Villerianis tamen Catalogis antea non inserti. Annum impressionis numerus singulis praepositus demonstrat. Plerique in aedibus Eliae et Georgii V Villeri, Fratrum, Civium et Bibliopolarum Augustanorum, venales habentur.* Franckfurt am Mayn MDXCIIII); *Calvinus Iudaizans, auctore D. Aegidio Hunnio.* Witebergae apud Seelfisch 1604 (zie *Indicis generalis Continuatio in qva continetur designatio librorvm, qui nundinis Autumnalibus Francofurtensibus et Lipsensibus Anni 1604. vel novi, vel emendatiores aut auctiores prodierunt.* Leipzig); *Fundamentorum Calvinianae sectae veteribus Arianis & Nestorianis communium detectio, Auctore, Philippo Nicolai S. Theol. D.* Hamburgi apud Frobenium 1609 (zie *Catalogus Vniversalis pro Nvndinis Francofvrtensibvs Avtvmnalibvs, De Anno M.DC.IX. Hoc est: Designatio Omnivm Librorvm, qui hisce nvndinis avtvmnalibvs, vel novi, vel emendatiores, & auctiores prodierunt.* Francofurti); *Calvinianorum Nestorianismus, hoc est, demonstratio plena ac plana ex ipsius Nestorii Calvinianorumque doctrinae simul ac morum utrobique inter se collatione eruta, quod dogma Calvinianum de persona Christi, sit mere Nestorianum, per M. Fridericum Petri, Ministrum verbi in Ecclesia Brunsuicensi, Annexa est admonitio: Num fides possit supra caelos evolare, et illic ipsam carnem Christi comprehendere.* Francofurti apud Petrum Kopssium 1613 (zie *Catalogus Vniversalis pro nvndinis Francofvrtensibvs Vernalibvs, de Anno 1613. Hoc est: Designatio Omnivm Librorvm, qui hisce nundinis Vernalibus, vel novi, vel emendatiores, et auctiores prodierunt.* Leipzig. In Abraham Lambergs Buchladen zu finden); *Calvinus Papizans, tum in theoria seu doctrina, tum in Praxi seu vita, cum Esauitis praesertim modernis autore Ioanne Himmelio* Ienae apud Ioannem Weidnerum 1608 (zie *Catalogus Vniversalis pro nvndinis Francofvrtensibvs Vernalibus de Anno 1608 Hoc est, Designatio omnivm librorvm, qui istis nundinis vernalibus, vel novi, vel emendatiores, aut auctiores prodierunt.* Leipzig); *Calvino-Papismus, seu, Harmonia Calvino-Papistica theoreticopractica auctore Ioanne Himmelio SS. Theolog. Doct.* Erfurti apud Ioannem Bircknerum 1629 (zie *Catalogus Universalis Hoc est: Designatio omnium Librorum, qui hisce Nundinis Vernalibus Francofurtensibus & Lipsiensibus ab Anno 1629, vel novi vel emendatiores & auctiores prodierunt.* Leipzig). Het geschrift *Calvino-Turcismus, auctore Guil. Reginaldo* 1597 is van de hand van Guil. de Gifford; hij was aartsbisschop van Reims van 1623 tot zijn dood op 11 april 1629.

5 Facundus, bisschop van Hermiane in Byzacena (N. Afrika). Hij leefde in de 6e eeuw en nam actief deel aan de Driekapittelstrijd. Hij schreef een boek *Pro defensione trium capitulorum libri XII* (zie Migne, *P.L.* LXVII, kol. 527 vv.) ter verdediging van de drie kapittels en overhandigde dit aan keizer Justinianus. Toen op het concilie van Konstantinopel in 553 de drie kapittels veroordeeld werden en paus Vigilius ten slotte toegaf, verbrak Facundus evenals

betuycht, datter niet een term en is buyten de H. Schrift in die materie gerecipieert, selff het woordt van persoon niet uuytgenomen, daer niet eenige andere recht gevoelende swaericheyt hebben gemaeckt, allegerende onder anderen een brieff Johannis Patriarchi Antiocheni ad Nestorium[1] van het woord *θεοτόκος* seggende: qui eo usi sunt, et plurimi sunt et insignes; qui autem usi non sunt, non culpaverunt utentes[2]. Ende op een ander plaets: non ideo sunt a viris sapientibus haeretici judicati, quoniam comperti sunt non in re, quae illo nomine significabatur, sed in ipso nomine, quo significabatur, offendi[3]. Mij staet voor, dat ick eertijds aen een predicant in ons landt, contra-remonstrant zijnde, heb gethoont een catechismus in Engelland, met publycke ende synodale authoriteyt uuytgegeven, daerin geseydt werdt in divina essentia esse tres diversas personas[4]. Hij seyde, dat dat woord diversas niet te lijden en was ende dat men most seggen distinctas, dat het ander smaeckte Tritheïsme, allegerende verscheyden gereformeerde leeraers, die 'tselve zulcx hadden verstaen. Ick en heb tegen zijn seggen niet, maer 't is wat nauw gesift ende daer het begrip groot is, is de liefde kleyn. Onse wijsheyt verleydt ons dickmael in dese materie ende seer wel seydt Facundus dicto opere: Minus commodis explicem verbis quae sentius multis potest catholicis doctoribus evenire. Nam saepe etiam in intentione adversariis resistendi in dicendo modus exceditur nec facile est homini futuras evitare quaestiones, cum adversus praesentes toto nisu mentis insurgit[5]. Soo hebben de oude geremarqueert, dat Hilarius[6], een voortreffelick persoon in sijn tijdt, disputerende tegen de Arrianen vervallen was in termen, die t'eenemael sabelliaensch waeren luydende. Dit zij geseydt om de soberheyt ende voorsichticheyt te recommanderen ende voorall de prophetische ende apostolische termen te praefereren voor all hetghene selff bij zeer geleerde ende wijse is gevonden.

Wat de saeck aengaet: mijn gevoelen op dese materie ende den aencleven vandien is claer te mercken uyt mijne Poematis[7], mijn boeck de Pietate ordinum[8],

1 Johannes, patriarch van Antiochië (429-441), was bevriend met Nestorius. Voor zijn brieven zie Migne, *P.G.* LXXVII, kol. 1449-1462.

2 Migne, *P.G.* LXXVII, kol. 1456: *Οἵ τε γὰρ χρησάμενοι αὐτῷ πολλοὶ καὶ ἐπίστημοι, οἵ τε μὴ χρησάμενοι οὐκ ἐπελάβοντο τῶν χρησαμένων*, in de vertaling bij Migne, kol. 1455 aldaar: Qui enim illo usi sunt, et multi reperiuntur, et apprime celebres: qui vero illud non usurparunt, nunquam erroris alicujus eos insimularunt, qui illo usi sunt.

3 Jacques Sirmond, *op. cit.* p. 256.

4 De *Catech.* van Nowell heeft: 'trium distinctarum ... personarum (ed. Corrie 1853, p. 29); de door Grotius bedoelde heb ik niet gevonden.

5 *Op. cit.*, VIII, 4 (Migne, *P.L.* LXVII, kol. 722).

6 Hilarius van Poitiers (± 315-367), kerkvader en kerkleraar, onvermoeid strijder tegen het Arianisme. Het Sabellianisme loochende het onderscheid tussen de Goddelijke Personen en beschouwde de Zoon en de H. Geest als andere verschijningsvormen en werkwijzen van een éénpersoonlijke God.

7 *Poemata, Collecta & Magnam partem nunc primùm edita à fratre Gvilielmo Grotio.* Lugdun. Batav. Apud. Andr. Clouquium. Anno 1617; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 1.

8 *Ordinum Hollandiae pietas ab Calumniis vindicata*, Leiden, 1613; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 817.

uuyt mijne veersen van den Doop[1], ende oock eenichsins uyt mijn boeck de Veritate religionis christianae[2], hoewel ick daer ex professo ende om te blijven bij mijn thema heb gemijdt alle quaestiën, die onder de christenen werden gedisputeert.

Wat Adolpho[3] is wedervaren, daerin schout Muys[4] ende ick commissarissen waren, is uE. buyten twijfel wel bekent. Dat men hem moet houden aen de leere quam Christiani semper ubique perseveranter tenuerunt heb ick altijdt verstaen met Vincentio Lirinensi[5] ende nae mijn vermogen gepractizeert ende onder andere redenen, waerom ick mij houde aen de leer der remonstranten over de genade ende wille, is dit eene zeer stercke, omdat ick zeeckerlick bevinde, dat de christenen van de eerste 300 jaer alle sonder eenich tegenspreecken in dit gevoelen geleeft hebben ende gestorven zijn, gelijck noch onlancx d'Ailly, predicant uyt Charenton, in seecker geschrift heeft moeten bekennen. Siet soo 't uE. gelieft de Authocrate consensus mijn boeck de Jure belli et Pacis p. 45 en 50[6] en de Veritate relig. chr. edit. Leid. pag. 84.

Ick heb oick altijdt verstaen dat men niet en behoort te leeren tegen de overeenstemming der gereformeerde, gelijck uE. zal connen sien bij mijne propositie gedaen t'Amsterdam[7]. Ick blijff bij mijne zelve maximen. Wat die aenbiddinge aengaet, ick houde, dat, gelijck God, de Vader van alles, Zijn Woord, *λόγος* off Reden, ende sijn Gheest sijn van één weesen, dat alsoo de aenbiddinge is eenen deselve ende onverdeylt. Wel is waer, dat Jesus Christus het vleesch-geworden woord - *λόγος σεανθροπιθείς* - onderscheydelick oock wordt aengebeden, maer dat is als middelaer. Ende dit is geweest soo de leere als de practijck van de oude kercke, daer ick mij met Gods genade hoope ten uuytersten toe vast aen te houden.

Mij dunct uyt vele redenen, dat men Alkmaire[8] wil gebruycken om de kerckelijcke authoriteyt daer te stijven; letter op.

1 *Vraghe en antwoordt: over den Doop*; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 59.

2 *Sensus librorum sex pro veritate religionis Christianae*, Leiden 1627; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 944; *De Veritate religionis Christianae, Editio secunda, priore auctior, & emendatior.* Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Ioannis Maire MDCXXIX; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 946.

3 Misschien doelt dit op Adolf van Waal, heer van Moersbergen; vgl. n^{os}. 1492 en 1504.aant.

4 Hugo Muys van Holy, schout van Dordrecht; ik weet niet op welke gebeurtenissen Grotius hier doelt.aant.

5 Vincentius van Lérins († vóór 450), monnik en kerkelijk schrijver, heeft zich grote verdiensten voor geloofsleer en dogmageschiedenis verworven door zijn *Commonitoria*, geschreven ± 434. De door Grotius geciteerde woorden komen voor in boek I (c. III); zie Migne, *P.L.* L, kol. 641: ‘Et quicquid non unus aut duo tantum, sed omnes pariter uno eodemque consensu aperte, frequenter, perseveranter tenuisse, scripsisse, docuisse cognoverit, id sibi quoque intelligat absque ulla dubitatione credendum’.

6 In de editie Molhuysen, Leiden 1919, resp. p. 58 en 62/3. De door Grotius bedoelde Leidse editie van *De veritate religionis Christianae* is die van 1629; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 946.

7 *Verhael vande heeren ioncker Adrian van Mathenes, Heere van Riviere, Opmeer, Does & c. Hugo Muys van Holy, Schout der Stadt Dordrecht: Gerrit Ianssz. vander Eyck, Burgemeester der Stadt Delft: Meester Hugo de Groot, Raedt, ende Pensionaris der Stadt Rotterdam: ende VVillem Pieterssz. Hases, Burgemeester der Stadt Hoorn, by de Mogende Edele Heeren, mijn Heeren de Staten van Hollandt en VVest- Vrieslandt, in hare Vergaderinge gehouden in Aprili sesthienhondert sesthien gedeputeert* ... 's-Gravenhage 1616; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 844.

8 In de tekst in code; transcriptie onzeker.

Maistresat[1], predicant alhier, seydt claer uyt, dat de canones reiectorii sive condemnatorii, die in de synode van Dordrecht sijn gestelt, niet en sijn te sustineren ende dat men qualick heeft gedaen die hyer te volgen.

XVI Mey 1630.

met andere hand: Superscriptie.

Mijn Heer

Mijn Heer Reigersberch, raedt in den Hoogen Raide in Hollant te Sgravenhage.

Notitie van de hand van Johannes Wtenbogaert, voor wie het afschrift bestemd was: Grotius ad Reygersbergium 16 Maii 1630. Copie de la lettre de M^{r}. Hugo de Groot à M^{r}. R. dat. 16 Mey 1630.

En verder: Excerpta ex libris (?) Grootii.

(met andere hand toegevoegd): Epistola notabilis.

1503. 1630 mei 16. Aan J. Wtenbogaert[2].

Mijn heer,

Mijne laeste[3] aen uE. over een wynich tijdt was van mijn afsetten op het aensoeck ende aenbyedinge vanwegen Charenton. Sedert is daer niet meer van gevallen.

UE. gesindtheyt ende advysen heb ick uyt mons^{r} Tresel[4] vernomen, oock wat van de tegenwoordige gesteltenisse der saecken uyt een brieff D. Episcopii[5] aen Mercier[6]. God geve alles ten beste come.

D. Courcelles[7] is hyer. Seyt mij, dat hij d'Ailly[8] vind hard tegen de remonstranten onder anderen, dat d'Ailly seyt, dat hij vanhyer door Rivet[9] d'onsen geraiden had de particulieren van het remonstrantsche gevoelen ten Avontmael toe te laeten pour affaiblir l'ennemy: maer dat onse predicanten onwijsselijck het contrarie hadden besloten. Maistresat[10] seyt, dat de assertive canones van Dordrecht zijn te susteneren, maer niet de condemnabiles. Mijn broeder Reygersberg[11] heeft mij geadverteert, dat men Neeff[12] soeckt in te nemen tegen de remonstranten als off zij in haer Examen[13] ende predicatie lochenden deitatem filii, Sp. sancti et

1 Jean Mestrezat (1592-1657), Frans theoloog en predikant, sedert 1615 te Charenton.
2 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 175. Beantw. d. n^{o}. 1513. Niet ondertek.
3 N^{o}. 1481.
4 Daniël Tresel.
5 Simon Episcopius.
6 J. Mercier; zie over hem III n^{o}. 1286, p. 344 n. 3.
7 Etienne de Courcelles (1586-1659), Frans theoloog; zie III n^{o}. 1277, n. 20. aant.
8 D'Ailly, predikant van Charenton; zie n^{o}. 1249 in margine (III, p. 286).
9 André Rivet (1573-1651), hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden.
10 Zie hierboven n. 1.
11 Nicolaes van Reigersberch.
12 Frederik Hendrik.
13 Zie n^{o}. 1502, p. 201 n. 1.

adorationem. Ick heb hem geseyt[14] het Examen noch niet gesyen te hebben, maer dat ick oordeel, dat de Confessie in die materie beter spreeckt dan anderen, verhaelende vele passagiën van Basilius, Nazianzenus ende andere, dye raiden in dye materie - waerin wij niet en connen weten bij ons discours, maer uyt Godes open-

14 In brief n^{o}. 1502; zie aldaar.

baeringe - te blijven bij de eygen termen van de Apostolische schriften, toonende t'quaed, dat gesproten is uyt de vindinge van naerder termen, insonderheyt als men dye heeft off willen anders overdragen off naeuw siften; oock hoe de gereformeerden van de lutherschen, en beyde van de roomsche over de termen bij haerluyden gebruyckt zijn overgehaelt, ende meer andere dingen dyenende tot vermaening van soberheyt in dye materie. UE. sal nae zijne wijsheyt daerbij weten te doen, dat den tijdt vereyscht, ende voorts alle de broeders vermaenen *μιγνύναι τῇ περιστερᾷ τὸν ὄφιν*[1].

Hyer is men blijde over het nemen van Farnambuc[2] als zijnde een Trefvescrack. T'oorlogh valt t'eenemael op den hertogh van Savoye[3]. Spinola[4] belegert Casal ende nae apparentie soo daer geen paix gemaeckt en werdt, sal het nemen. God geve vrede overal.

Den XVI Mey XVI^{c}XXX
Tuus.

Ick danck uE. van de copye van den bryeff van Cyrillus[5], dye hyer goed doet. In September meent men, dat met s'conincx consent een nationale synode van de gereformeerden sal werden gehouden, ende voorheen eenige provincialen. Courcelles vreest van de zijnen qualijck getracteert te werden, omdat hij de catechismum niet meer en predickt, maer eenig text uyt de h. Schrift passende op elcke materie.

Adres: A monsieur Monsieur van Meden.
In dorso schreef Wtenbogaert: Grot. 1630. Rec. ult. Maii. Resp. 10 Junii. De deitate filii.

1504. 1630 mei 17. Aan Willem de Groot[6].

Habeo gratiam, mi frater, pro iis, quae cum literis transmisisti. Poterunt forte aliquando historiae partem facere.

Barlaei carmen[7] sane materiae magnitudinem implens et legi cum voluptate et legendum dedi amicisque non rogantibus, sed flagitantibus negare non potui, quin ipsis darem Romam mittendum, urbem aliarum magis rerum omnium feracem quam poëtarum et id sub pontifice poëta[8].

1 Vgl. *N.T. Mattheus* 10: 16.
2 Zie n^{o}. 1494, p. 186 n. 7.
3 Carl'Emanuele.
4 Ambrosio Spinola, veldheer in Spaanse dienst; tijdens het beleg werd hij ziek en vervangen door zijn zoon Felipe; zie n^{o}. 1506, p. 212 en n. 4 aldaar.
5 Zie n^{o}. 1416, p. 85 n. 3.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 829.
7 Barlaeus' *Hymnus in Christum*, vgl. n^{o}. 1512, p. 220; zie voorts n^{o}. 1466, p. 149 n. 11.
8 Urbanus VIII; gedichten van zijn hand geschreven vóór zijn verkiezing tot paus werden in 1637 te Rome gepubliceerd onder de titel: *Maphei Cardinalis Barbarini poemata*.

De Moersbergio, Screvelio[9], Mousterio, Institutionibus, Iure belli, Phaenissis[10] memorem non monebo. De Institutionibus hoc tantum addam: exsculpite

9 Blijkens n^{o}. 1494 zal in plaats van de lezing der *Epistolae* Screvelio hier Scriverio gelezen moeten worden.

10 Over Adolf van Waal, heer van Moersbergen, de schilder Daniel Dumoustier, de herdruk van zijn *De Iure belli ac pacis* en de Phoenissae-uitgave schrijft Grotius aan Willem o.m. in n^{o}. 1492; over Scriverius' *Laure-crans* in n^{o}. 1494; over de *Institutiones*, d.w.z. de *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* o.m. in n^{o}. 1489.

quod potestis, quando magni quaestus hinc nulla spes est. Vossium si videris, dicere poteris me literas ab eo per Baronem Slupeckium recte accepisse[1]; responsurum, ubi hinc discesserit Bellimontius[2].

Rex et cardinalis[3] sunt Gratianopoli multa Sabaudo[4] minantes. Pars altera exercitus circa Pignerollum, sed non reperit in Italiam transitum occlusis omnibus per Spinolam[5], qui et ponte Sturii occupato post dejectum Gallorum praesidium animi plenus it ad obsidendum Casale. Id si fiet, dicat Nivernensis[6].

..... superet modo Mantua nobis[7].

Nam de hac quoque nisi pax fit multi dubitant. Interim Sabaudus excutietur exiguum Mantuano solatium, cujus filia[8] adhuc apud nonnas vivit amatore[9] hic agente cum imperio in urbem et urbi circumsita. De Salmasio[10] quid?

Vale cum optima conjuge[11] et liberis et amicis. Langeracensis[12] it in aulam et ante abitum duobus me lagenis Rhenani donavit. Literae etiam illo absente recte curabuntur.

17 Maji 1630.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1505. 1630 mei 24. Aan Willem de Groot[13].

Tabulam meae imaginis, frater dulcissime, mittemus per primum qui se obtulerit amicorum. Eum futurum arbitramur Bellimontium[14]. Ego in eam feci hoc tetrastichum, sed lingua quam judices non intelligunt.

Τὸν χαὶ ἐν ἀλλοδαπῇ γε τὰ σὰ φρονέοντα πολίτην,
οὔτε σε μεμνάμενον δέξαο πατρὶ φίλη
Εἰπὲ δὲ τέρπομ' ἰδοῦσα χαὶ εἰχόνα φέρτερα δ' αὐτὸν,
Ἐν βιβλίοις ἔγνων χρύβδα δ' ἐπεστονάχουν.

Apologiam pro Confessione[15] avide exspecto et mecum Tilenus[16] eoque avidius, quia huc quoque calumniae illae transmittuntur. Scripsi ad affinem Reigersbergium[17] nuper longam satis epistolam, ostendens quam periculosa sint in istis

1 George - Jerzy - Slupecki de Konary; zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 7.
2 Aarnoud, de oudste zoon van Simon van Beaumont; hij was omstreeks begin november 1629 in Parijs aangekomen; vgl. n^{os}. 1424 en 1442.
3 De Richelieu.
4 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
5 Zie n^{o}. 1503, p. 207 n. 4.
6 Carlo Gonzaga, hertog van Nevers, hertog van Mantua.
7 Vergilius, *Ecl.* IX, 27.
8 Maria Louisa Gonzaga.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII; voor de kwesties rond Gastons tweede huwelijk zie III n^{o}. 1200, p. 206 n. 6.
10 Claude de Saumaise; zie III, p. 12 n. 1.
11 Alida Graswinckel.
12 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
13 Gedrukt *Epist.*, p. 829.
14 Aarnoud van Beaumont; zie ook n^{o}. 1504.
15 Van Simon Episcopius; zie n^{o}. 1502, p. 201 nn. 1 en 2.
16 Daniel Tilenus; zie over hem III, p. 34 n. 5.
17 Nicolaes van Reigersberch; de bedoelde brief is n^{o}. 1502.

rebus *πάντα τὰ ἄγραφα*. Et de adoratione, unam esse Dei cum *λόγῳ ὁμουσίῳ καὶ πνεύματι*, Christi autem, qua est *μεσίτης*, diversimodam. *ὁ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἐστιν ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν*. Gal. III, 20.

Dolet mihi tam multa Hollandiae oppida contra suam dignitatem et jus imperii ita aliorum impetu agi ac rapi. Magna mali hujus origo inde, quod magistratus sacra et historiam ecclesiae non discunt neque bonos monitores habent. Absque fratre Paulo[1] et paucis similibus perierat res Veneta. Illud de Schaffero[2] spero et nostris aperiet mentem, ut videant, quid sub umbra praedestinationis contra Hollandiam agitatum sit, cujus oppressa vicinorum conspiratione auctoritas resuscitari nisi interna partium concordia non potest. Siquid habes distinctius de controversiis Rotterodamensibus deque omni ejus urbis statu, fac quaeso nos gnaros.

Comites Hohenlii[3] adhuc Lutetiae sunt, puto hac aestate visuri Galliae caetera. Si abierint, faciam patrem certiorem.

Hispani Casale obsident spe famis, quae tamen in menses aliquot vitari poterit. Galli capto non sine suorum sanguine Chamberio imminent Mommegliano, validissimo Sabaudiae castello. Multi putant pacem coituram damno et Mantuani et Allobrogis[4]. Non miror, qui antehac induciis obstiterunt, nunc magis obsistere, postquam vulgi, ut fieri assolet, animi intumuere nova victoria. Sed videant, ne Sicilia Athenas perdat. Nam reipublicae angustos fines habenti difficile est longinqua tueri. Et quid tam fortuitorum capax quam mare.

Vale cum parentibus, uxore[5], amicis.

24 Maji 1630.

1506. 1630 mei 24. Aan N. van Reigersberch[6].

Mijnheer,

UE. brieff door den lesten ordinarisse is mij wel geworden ende verstae zeer garen uE. goede sorge voor het proces[7] ende het goede succes van dyen, wenschende hetselve met mijnen arbeyt tot uE. dienste te connen erkennen.

Op de impressie aen Gallo[8] tegen Claudius[9] gegeven heb ick uE. voor desen[10] wijdloopigh geschreven, hopende dat het dyenstigh sal zijn. Ick prijse zijnen ijver om luttelachtige dispuyten, dye niet dan tot verwarring van de Christenheyt en dyenen, te mijden ende houde mij intra consensum piae vetustatis.

Op de questie de adoratione[11] is mij daernae te voren gecomen, dat meest alle de ouden Gen. XVIII, 2.3, ubi putant innui Trinitatis mysterium, ajunt de

1 Paolo Sarpi; zie III, p. 153 n. 7.
2 Goosen Schaffer? Waarop de opmerking doelt, is mij niet bekend.
3 Wolfgang Otto en Ludwig Kraft; zie n^{o}. 1388, p. 41 n. 2.
4 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua en Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
5 Alida Graswinckel.
6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14^{b}. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
7 Het proces betreffende Grotius' verbeurdverklaarde goederen; zie Mr. G. Moll, *De Confiscatie der goederen van Hugo de Groot* in *Oud-Holland*, XX^{e} jaarg. 2^{e} afl. (1902), p. 83.
8 Frederik Hendrik.
9 De remonstranten; vgl. n^{o}. 1477, p. 162 n. 6.
10 N^{o}. 1502.
11 Vgl. n^{o}. 1502.

Abrahamo. Tres vidit et unum adoravit. Niet sonder reden. Nam sicut bene est in symbolo Athanasii non tres omnipotentes, sed unum omnipotens, sic non tres adorandi, sed unus adorandus, Deus omnium pater una cum verbo *ὁμουσίῳ* et spiritu[1].

't Bedroeft mij te zyen, dat noch XIII steden soo sot zijn, dat zij haer recht ende 't recht van 't landt willen overgeven aen soo onverstandige luyden. De hoven zijn wel schuldigh - als beter gestudeert hebbende - de ee(nvou)digen te onderrechten. Hyer te Parijs, doen de staten van de ligue deliberende [waren] ten tijde Henrici IIII op de verkyesing van een nieuwe coninq, heeft het parlement hyer gedecreteert, dat voor vijanden van de croon souden werden gehouden allen, dye yet souden proponeren tot naedeel van de Loy Salique[2].

De handeling tot Rosendael[3] sal niet quaed zijn om hyer de luyden te doen ommezyen ende tot reden te brengen, waertoe de heer van Langerack[4] nae 't hoff gaet, oock om zijn eygen affairen. Uyt Lopes'[5] saeck ben ick blijde te zyen, dat de vrunden yet vermogen. Ick en can uE. niet verbergen - hoewel ick van sulcx niet garen en vermaene, om niet te schijnen yemant te willen voortdringen sijne authoriteyt om mijnentwille off te hazarderen off te veel te vergen - dat ick brieven heb becomen van Weenen, oock van andere plaetsen. Mij werdt gepresenteert het dobbel van hetgunt men mij hyer belooft ende noch niet en geeft, met eer, met vrijheyt van religie, bequaeme plaets van residentie. Ick zye wel, dat de saecken in 't landt niet en argeren. Evenwel de meeste hoop, selff van Hollant, is nyet gestelt om yet voor mij te doen. De beternisse schijnt langsaem voort te gaen. Veele beletsels connen daerin comen, al waer het bij frivole pretexten. Ende ten schoonste comende, wye weet off daer middel zijn om de luyden tot reparatie van mijn eer, daervoor ick soo veel lijde te disponeren? Ondertusschen mijn tijdt om wat voor mijn kinderen, dye vast groot werden, te sorgen, gaet voorbij ende wij leven in een groote onseeckerheit met weynich rust ofte lust. Wat sullen wij doen? Want wij vinden ons vrij wat becommert.

Valckenburgh[6] heeft nae silentie van vyer maenden wederom aen mij begonst

1 Art. 14 van het *Quicumque* of *Symbolum Athanasii*; zie J. Tixeront in *Dictionnaire de Théologie Catholique* I Paris 1930, kol. 2178 vv., waar ook de tekst staat afgedrukt; zie ook bij Migne, *P.G.* XXVIII, kol. 1581 vv. Auteur van het *Symbolum* is zeker niet Athanasius, wellicht Ambrosius; zie P. Schepens S.J., *Pour l'histoire du symbole Quicumque* in *Revue d'Histoire ecclesiastique XXXII fondée par A. Cauchie et P. Ladeuze.* Université Catholique de Louvain. Louvain 1936, pp. 548-569.

2 De Pactus legis Salicae of lex Salica is een der oude volksrechten. In de bewaarde tekst komen gedeelten voor, die teruggaan tot de laatste regeringsjaren (507-511) van Clovis. Later is de lex Salica op verschillende tijdstippen aangevuld met bepalingen, waaruit beïnvloeding door het Christendom blijkt. Strafrecht neemt een zeer belangrijke plaats in. Daarnaast komt procesrecht voor. Zie voor de laatste kritische uitgave: *Pactus Legis Salicae herausgegeben von Karl August Eckhardt, I, Einführung und 80 Titel-Text. [Germanenrechte, Neue Folge, Westgermanisches Recht; Herausgeber: Historisches Institut des Werralandes.]* 'Musterschmidt', Göttingen, 1954.

3 Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 898 vv. en Arend, *Algemeene Gesch. des Vaderl.* III 4, p. 430-436.

4 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.

5 Zie over hem III n^{o}. 1218, p. 232 n. 11.

6 Jan de Hertoghe van Osmael, heer van Valkenburg, gouverneur van het prinsdom Orange.

te schrijven[1], doch alleen van de Tresves ende soo voort, niet van sijne saecken. Maer zijn huysvrouw[2] heeft aen mijn huysvrouw geschreven, dat haer man gelesen heeft 't gunt sij had geschreven ende haer heeft voorgeschreven - dit adviseert zij in een bryeff apart - wat zij soude rescriberen, 't welck is aldus van woordt tot woordt: ‘Ick heb uE. brieff van den XXI. Maert wel ontfangen, houdt voor seecker, dat ick daerin mijn beste altijdt gedaen hebbe ende noch doe, maer bemercke het misvertrouwen van beyde zijden soo groot te zijn, dat ick niet macht genouch en hebbe vooralsnoch die swaericheyt te booven te comen meest consisterende, dat de heer van Valckenburgh seyt niet claer te zyen in de verseeckertheyt van zijne persoon, goederen ende familie soo lange men in die humeure persisteert, dye tot noch toe schijnt gebleecken te hebben, sijnde dateghene ick uE. daerop soude connen seggen.’ In den anderen brieff schrijft zij aldus: ‘dit doet mijn hoopen, dat het noch ten beste sal comen biddende uE. wel ten hoochste ende dye, dye uE. desen bryeff heeft doen schrijven, dese saecke wat bij de handt te willen nemen. Denckt eens, wat een obligatie ick soude hebben aen deghene, dye mij uyt een pas soude connen helpen, als dit is. Monsieur de Corol[3] - dit is de broeder van Madame de Rame[4] - vertreckt met zijn huysgesin van hyer ende sal hyer niet meer woonen. Sijn meublen zijn al wegh ende hij gaet morgen wederom op zijn huys woonen Hastenville’. Mijn huysvrouw sal vooralsnoch generalijck antwoorden. Maer denckt op het senden van neeff de Bye[5] aldaer ofte op andere voorslagen. Ick sal bij mijne brieven Valckenburgh doen verstaen, dat de saecke tusschen Vranckrijck ende ons landt staet op handeling ende dat de prins door dye occasie sijne saecken met Vranckrijck sal soecken effen te stellen, off dit mede wat mocht helpen. - UE. wilt dit heele stuck soo secretelijck als eenigsins doenlick is menageren, opdat de vrouw van Valckenburgh gelove, dat wij in alle sinceriteit ende voorsichticheyt procederen. -[6] Aquilius[7], dye gouverneur is van de soon van den kerckemeester Paeuw[8] ende nu met deselve, soo ick meen, nae 't landt is vertrocken, heeft ten aenhooren van veelen, oock Nederlanders, hyer geseyt, datter wonderlijck verraet in 't landt omgaet ende dat eenige van de regiering van Amsterdam hyer zijn geweest ende gelogeert zijn geweest tot den ambassadeur van Vlaenderen[9] etc. Sulcke ongebondene tongen soude wel eens dyenen tot reeckening gebracht van haer seggen. Soo hij eenige verraders kent, soo is hij wel schuldigh dye te openbaeren. Maximinianus' soon[10] weet daer oock wel van. Hij is

1 N^{o}. 1497.
2 Josine de Bie, dochter van de in 1628 overleden thesaurier-generaal Joris de Bie.
3 Niet nader geïdentificeerd.
4 Ook genoemd in n^{o}. 1407; zie aldaar, p. 70 en n. 1. De woorden: ‘dit ... Rame’ staan in de tekst in margine.
5 Abraham de Bie, genaamd van Almonde. Hij was een zoon van Joris de Bie; in 1625 was hij naar Orange gegaan en in 1627 teruggekeerd, van Parijs af in gezelschap van Maria van Reigersberch; zie III, p. 131 n. 2.
6 De woorden: ‘UE.... procederen’ staan in de tekst in margine.
7 Niet geïdentificeerd.
8 Michiel Pauw (1590-1640) werd in 1616 kerkmeester van de Nieuwe Kerk te Amsterdam; de bedoelde zoon zal Isaac (1618-1690) zijn, ev. Reynier (1620-1651).
9 Henri de Vicq, sire de Meulevelt; zie III, p. 74 n. 4. Hij was gezant in Parijs van 1624 tot 1638.
10 De zoon van Simon van Beaumont, Aarnoud; zie n^{o}. 1504, p. 208 n. 2.

daerbij geweest als oock Magnus[1] ende Jaersvelt[2]. Noch daernae heeft hij geseyt, dat wij Farnambuc[3] niet en sullen houden. Datter al te veel verraders in ons landt zijn. Dese persoon heeft staedigh correspondentie gehouden met den voorsz. kerckenmeester, dye zijne brieven toonde aen Gallus, sulcx dat den heer kerckenmeester hem wederschrijvende adviseerde, dat Gallus zijne advysen voorsichtigh hadde bevonden ende begeerde, dat hij soude continueren.

Uyt Italiën hebben wij het belegh van Casal bij Spinolaes soon[4]. Men seyt ons hyer, dat de plaetse van vivres verzyen is voor vyer, andere meenen drye maenden ende datter gheen apparentie is de plaetse anders dan door honger te becomen. Off de Franchoysen met Mommiglian, 't welck sij seggen aen te willen tasten, eer sullen gedaen hebben, twijffel ick. Maer van Chamberry hooren wij, dat nae eenigh verlyes van volck door een uytval van den prince Thomas[5], dye daer binnen was, de plaetse heeft gecapituleert ende apparentelijck nu over is. Mons^{r} de Mommorency[6] heeft nu het generale commandement in 't leger. De cardinael[7] is geweest te Lovois bij de coninginnen[8] ende, soo men hyer seyt, heeft hem met deselve wel gestelt, hoewel andere noch daeraen twijffelen, te meer omdat de coninginne-moeder haere dochter, de princesse van Piedmont[9], lyeff hebbende niet garen en zyet, dat het oorlogh is gekeert op Savoye. Den coning van Sweden[10] presenteert in 't oorlogh te blijven met den keyser[11], midts ontfangende van hyer 1200 M. gulden 's jaers ende vrij wat op de handt. Mons^{r} de Boutillier[12] schrijvende aen zijne vrunden heeft hoope tot de vrede met behoudinge van eenige plaetsen voor Vrancrijck, vooral Pignerol, 't welck niet en sal connen zijn, tenzij Spaignie mede dat houde ende apparentelijck Casal. Soo alle 't volck van Duytschlandt op ons landt vallen, soo mochten haer de ruwe crijters tegens de Trefves wel beclagen.

XXIIII Mey XVI^{c}XXX.

Anthemius[13] raedt hyer vast te staen op het artyckel, seggende, dat het sal

1 Misschien Mr. Pieter Magnus, heer van Bergambacht, zoon van de bekende Jacob Magnus Simonsz. Mr. Pieter Magnus werd in 1600 geboren, studeerde te Leiden en stierf in 1648 kinderloos; zie F. Nagtglas, *Levensbericht van Zeeuwen* II, p. 117. Als de opgaven van Nagtglas juist zijn, komt de gezochte niet voor in het *Album Studiosorum*. Dit vermeldt nl. kol. 110 een Petrus Magnus Middelburgensis, 5 april 1613 op 17-jarige leeftijd ingeschreven, en kol. 131 Petrus Magnus Middelburgensis, 9 juni 1617 op 20-jarige leeftijd ingeschreven, geen van beiden in de faculteit der rechtsgeleerdheid. Het is natuurlijk ook mogelijk, dat in de opgaven van het *Album* onjuistheden zijn geslopen en dat een der beide genoemden identiek is met de zoon van Jacob Simonsz. Magnus.

2 Niet geïdentificeerd.

3 Vgl. n^{o}. 1494, p. 186 n. 7.

4 Felipe, markies van Los Balbases, Spaans generaal; hij werd later president van de Consejo de Flandes te Madrid. Zijn vader, Ambrosio Spinola, stierf op 25 september 1630.

5 Tommaso Francesco van Savoye (1596-1656), prins van Carignano, zoon van Carl' Emanuele van Savoye en Catharina van Oostenrijk, de dochter van Philips II van Spanje. Hij was gehuwd met Marie de Bourbon (1606-1692), gravin van Soissons.

6 Henri, hertog van Montmorency; zie over hem III, p. 69 n. 2.

7 De Richelieu.

8 Anna van Oostenrijk en de koningin-moeder Maria de Medici.

9 Christina (1606-1663), gehuwd met Vittorio Amadeo, hertog van Savoye († 1637).

10 Gustaaf II Adolf.

11 Ferdinand II.

12 Claude le Bouthillier; zie III n^{o}. 1357, p. 442 n. 12.

13 Nicolas de Baugy, van 1628 tot september 1634 Frans gezant in Den Haag.

werden gepasseert. Eenige luyden in ons landt geven hem daer hoope toe. Wat is van 't nemen van 't eylant van Trinitad, daervan men hyer spreeckt?

In Piedmont is een schoone valley genaemt Val d'Este, van difficyl acces. Connen de Franchoysen daerin comen, soo waer eenige hoop tot het ontset van Casal.

Mijn huysvrouw wilde wel, dat nicht Campen[1] haer met den eerste sondt het fijne garen, dat zij ontboden heeft.

Vanhyer conden wij nu de brieven onder 't couvert van den heer van Langerac niet zenden, alsoo vanhyer niet van hem af en ging, maer evenwel dye vandaer sullen onder zijne couverte aen ons wel bestelt werden.

In margine schreef Reigersberch: broeder de Groot, van 24 Mey 1630 tot Paris.

1507. 1630 mei 24. Aan J. Wtenbogaert[2].

Mijnheere,

Den uwe van den VII[3] is mij over drye dagen wel geworden. De Apologie van de confessie[4] verwacht ick met ernst, te meer om de calumnien, dye oock hyer loopen, de mondt te stoppen. De andre overgesondene stucken[5] - waervoor ick uE. bedancke - heb ick met lust gelesen: de forme van onse regering ende t'peryckel van dese niewe demagogie wel gededuceert, de historiën wel geappliceert. T'landt is uE. soo voor desen als voor alle uE. voorgaenden arbeyt ten hoochste geobligeert. God gave, dat sulcx wierd erkent.

Hyer spreeckt men leppigh van de trefvisten. Om goede arbeyders te crijgen zye ick gheen beter raedt dan de luyden van qualiteyt te animeren, om haere kinderen daertoe bequaem te maecken, oock dye sonder kinderen sterven om Christum ten minste voor een goed deel erfgenaem te maecken. Syet dye van de doop dye soo verdeelt zijnde evenwel soo lang subsisteren.

In Italië hebben wij noch het oorlogh ende mocht de paix wel gevonden werden aux despens des ducs de Savoye[6] et de Mantoue[7]. De Spaensche gaen belegeren Casal, de Fransche Monmeillan.

Yet naerder hebbende sal uE. adviseren en gaen bijbrengen ten gemeenen dyenst, wat in mijne macht is.

Vale cum fratribus.

Den XXIIII Mey XVI^{c}XXX

Tuus.

1 Elisabeth Campe, die voor Nicolaes van Reigersberch de huishouding waarnam; zie III n^{o}. 1281, p. 338 en n. 12 aldaar.

2 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1498; beantw. d. n^{o}. 1515. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 179. Niet ondertek.

3 Foutief voor 6 mei; vgl. Grotius' dorsale aantekening bij n^{o}. 1498 en Wtenbogaerts datering van die brief.

4 Van Simon Episcopius; zie III n^{o}. 1314, p. 381 n. 10.

5 Zie n^{o}. 1475 en de desbetreffende aantekeningen aldaar.

6 Carl'Emanuele.

7 Carlo Gonzago.

Scripsi ad affinem Reigersbergium[8] nuper longam satis epistolam ostendens, quam periculosa sint in istis rebus *πάντα τὰ ἄγραφα*, et de adoratione unam esse

8 Nicolaes van Reigersberch; de bedoelde brief is n^{o}. 1502.

Dei cum *λόγῳ ὁμουσίῳ καὶ πνεύματι*. Christi autem, qua est *μεσίτης*, diversimodam; unde non est, deus unus est; Gal. 3.20.[1].

Adres: A monsieur Monsieur van Meden.

In dorso schreef Wtenbogaert: H. Grotius 1630. Recepta. 1° Junii. Resp. 10. eiusdem.

1508. 1630 mei 31. Aan Willem de Groot[2].

Plurimum tibi, frater optime, debeo pro eo studio, quo liti nostrae[3] institisti. Quid tibi dem pro palmario. Meipsum jamdudum tuo jure possides, sed quo minus praesente fruaris, impediunt *οἱ κρατοῦντες*. Dabo igitur me, sed quomodo possum, id est, in imagine quam propediem exspecta. Placet quod multi hoc qualicunque injuriarum nostrarum levamento se ostendunt delectari.

Consuetudinem Normannicam, qua de scribis, puto esse generalem et in rem scriptam, ut ratio non habeatur undecunque pecunia processerit. De venditione credo non esse, cur id optet filius. Sed ipse docebat *κέκρισθαι*. Sed solet esse *οὐκ ἀμετάβλητος*. Nisi de codicillis fidem impleat videtur melior longe conditio fore *τῶν ἐξ ὑστερογαμίας*.

Schickardus[4] literas Hebraeas Tubingae profitetur magna cum utilitate studentium. Dedit nobis טפשמ רלמה id est, jus Hebraei regis[5], opus exactissimum et plenum lectionis Thalmudicae et rabbinicae. Post mortem Buxtorfii[6] haud dubie primas fert in illis literis. Dedit etiam genealogiam regum Persarum ex Turcico[7], historicae et geographicae observations copia refertam; in mathematicis multus est, diligens astrorum notator, tabularum geometricarum emendator et dignus, cujus diligentia adjuvetur. Indicium ipsi feci de Golio[8], de quo omnia maxima exspectat. Fac si quid potes, ut videat nos quoque favere literarum cultoribus. Marmolii tomos[9] hic habemus.

Rex post Chamberium potitus est Rimiliaco, Nissiaco, Clarimontio. Nunc itur ad oppidum cui e Confluenta nomen. Spinolae filius[10] incepit Casale cingere magis quam obsidere. Interim nec pacis colloquia dormiunt, sed Hispanus isti praedae inhians videtur ducere negotium.

Vale cum parentibus, uxore[11], liberis, amicis.
31 Maji 1630.

1 Vgl. n°. 1505.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 829.
3 Vgl. n°. 1506, p. 209 n. 7.
4 Wilhelm Schickard; zie over hem n°. 1366, p. 10 n. 7.
5 *Jus regium Hebraeorum e tenebris rabbinicis erutum, et luci datum.* Argentorati 1625.
6 Johan Buxtorf; zie n°. 1371, p. 15 n. 9.
7 *Tarich, hoc est series regum Persiae per annos fere quadringentos.* Tübingen 1628.
8 Jacobus Golius; zie III n°. 1337, p. 408 n. 9.
9 Luis del Marmol y Carvajal, Spaans historicus uit de 16e eeuw. Hij schreef *Descripción general de Africa, sus guerras y vicisitudes, desde la fundación del mahometismo hasta el año 1571* in drie delen; de beide eerste zijn verschenen in Granada in 1573, het derde in 1599 te Malaga.
10 Felipe; zie n°. 1506, p. 212 n. 4.
11 Alida Graswinckel.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1509. 1630 juni 1. Aan H. de Mesmes[1].

Viro Illustri Henr. Memmio, inter principis judicum in summo auditorio Parisiensi, et Christianissimo regi a consiliis interioribus.

Quoties magnitudinem intueror, vir illustris, sive gentis tuae, sive dignitatis, sive meritorum, tum publice, tum privatim, videris mihi potius silentio honorandus, quam exiguo munere testandum, quantum infra te jaceant spes nostrae. Nam familia tua quid excelsius, cujus gloria non minus late patet, quam laus literarum, jam ab illo tempore, cum florentissima per Gallias eruditio cum Lambinis, Auratis, Passeratiis[2] simul in horum decus ac praesidium, Memmios extulit dignos, quibus et de quibus scriberent ita, ut tibi prope uni ex omni memoria contigerit, majorum nomina ac seriem non ex privatis tabulis, sed ex praestantissimorum hominum laboribus, et tam Graecae, quam latinae linguae, duraturis cum humano genere monumentis ostendere. Quodsi in antiquitatis obscura audacem curiositatem inserere liceat, fuit vestri nominis episcopus[3], qui Christianae religioni suo sanguine testimonium dixit, quo tempore Memmii cum Romana nobilitate veram pietatem in has terras intulerunt. Magistratus vero, quem geris, quanta est amplitudo, ac prope dixerim majestas, cum inter principes sis ejus ordinis, in cujus potestate vita, existimatio, fortunae non civium duntaxat, sed, quod vestri consessus praecipuum est, summorum regni Francici procerum sita est; a quo ipsa regia edicta auctoritatem petunt; cui jus ab antiquo est etiam Ecclesiae antistites, si quid aut suo, aut saeculi vitio deflexerint, in legum ac veterum canonum orbitam reducere: cujus denique religio et aequitas tantam sui reverentiam concivit, ut externae saepe gentes eo, tanquam ad oraculum, confugiant.

In hoc tu coetu non magis electione regia quam tuis virtutibus, judicii perspicacia, aequissimis arbitriis, eloquentia denique tali, quae non quomodo caeteris instillata tibi, sed in te nata videatur, locum inter eminentissimos occupas. His quotidianis in patriam meritis accedit, quod cum in omne hominum genus beneficia spargas, tum uberrimam eorum copiam in eos effundis, quos aliqua eruditionis parte florentes hoc ipso vinculo ad te pertinere tanquam consanguineos existimas. Itaque juris, historiarum, linguae Graecae ac latinae, philosophiae, denique omnigenae peritos siquis quaerat, non alibi eos facilius quam in domo tua invenerit. Ibi

1 Gedrukt als opdracht van de *Euripidis tragoedia Phoenissae, Emendata ex manuscriptis, & Latina facta ab Hvgone Grotio*, Parisiis Apud Jacobum Ruart MDCXXX aan Henri de Mesmes, comte d'Avaux, marquis de Moigneville. Niettegenstaande de mogelijkheid, dat de brief reeds in 1628 geschreven is (vgl. hiertoe Grotius' brief aan zijn broer Willem dd. 21 oktober 1628 - n^{o}. 1324 III, p. 391 -), plaats ik hem op dit jaar volgens de datering van Grotius zelf; zie Ter Meulen-Diermanse n^{o}. 496, in het bijzonder l.c. remarque 2. Betreffende geadresseerde zie III, p. 122 n. 7.

2 Dionysius Lambinus - Lambin -, klassiek filoloog, (1520-1572); de Aurati zijn leden van het geletterde geslacht Dorat: Jean, dichter en professor in het Grieks aan het Collège Royal te Parijs († 1588) en o.a. zijn zoon Louis, eveneens dichter en opvolger van zijn vader aan het Collège Royal, zijn dochter Madeleine (1548-1636), en zijn neef Jacques, dichter († 1626); Jean Passerat (1534-1602), Frans dichter, een der beste latinisten van zijn tijd.

3 Memmius, eerste bisschop en patroon van Châlons-sur-Marne, door Gregorius van Tours (538-594) vermeld in het 8^{e} boek c. LXVI van diens *Libri Miraculorum VIII, De Gloria Confessorum* (Migne, *P.L.* LXXI, kol. 876).

Gevartius[1] Statium[2] non explicare tantum, sed et imitari didicit, cujus nunc consiliis quod pulcherrima Belgicarum urbium Antverpia fruitur, eo nomine tibi non parum debet. Ibi Holsteinius[3] in geographia tam veteri, quam recenti, ita Cluverii[4], viri in eo studio admirandi, successor, ut eundem aliis partibus longe superet, ea didicit, atque exercuit, propter quae Roma illum Galliae invidit et nunc inter praecipua dominae Urbis ornamenta ostentat. Ego vero, cui ut istarum artium exactam cognitionem bona malaque fortuna abnuit, ita cultum ac venerationem nulla eripiet, amicitiam tuam inter illa habeo, quibus me non recreo tantum atque erigo, sed et jacto. Neque enim minus gaudio mihi est ac voluptati tui vultus ac sermonis serenum, quam aliquando fuit usura Balagniaci tui, qui locus domini mores amoenitate sua referens, excitavit in me conatum ejus operis[5], quod inter mea faventissimis lectorum animis exceptum est. Tot ergo decora, tantam claritatem, tum multa in me atque alios benefacta praeferens nomen male aestimet, qui rebus exiguis inscribat. Sed nimirum sunt quaedam, quibus in modico corpore vis ingens aut rara species pretium faciant, quo vincant ea, a quibus mole vincuntur; quale quid cum ipse mihi dare non possem, sumsi aliunde inopiam potius meam professurus quam relicturus in obscuro, quid tibi debeam.

Breviter haec erit muneris nostri commendatio, quod in omni dicendi opere poëma excellit; in poëmatis haud dubie tragoedia, in tragoediis etiam philosophorum consensu Euripides, in Euripideis Phoenissae, quod et veterum grammaticorum judicium fuit, adeo hic artis plena structura est, casus varii, densae sententiae, in quibus ille, qui justitiae descriptionem ac laudem continet locus, tanta sapientia tractatus est, ut, qui cum cura legerit quintum Nicomachiorum Aristotelis[6] - leget autem saepe, quisquis, quod tu facis, Memmi doctissime, aequi ac boni artem ab ipsis fontibus volet petere - is praeclarissime hujus libri cogitata hinc fluxisse dicturus sit.

Sumes ergo tragoediam ipsam a summo poetarum Euripide, versus ejus paulo quam antehac emendatiores a codicibus scriptis, a nobis nihil praeter animi non

1 Jean Gaspard Gevaerts (1593-1666) uit Antwerpen; zijn uitgave van de latijnse dichter Publius Papinius Statius is in 1616 te Leiden verschenen onder de titel: *Pvblii Papinii Statii Opera Omnia. Ianus Casperius Gevartius recensuit, et Papinianarvm lectionvm lib. V illustravit, Accessit nunc primum Copiosissimus Index.* Lvgdvn. Batavor. Apvd Iacob. Marcvm MDCXVI.

2 De latijnse dichter Publius Papinius Statius, ± 45 na Chr. te Napels geboren en gestorven te Rome in 96. Hij heeft behalve twee heldendichten: de ongenietelijke *Thebais* en de onvoltooid gebleven *Achilleïs*, bovendien een bundel gelegenheidsgedichten geschreven, *Silvae* getiteld.

3 Lukas Holste; zie over hem III n^{o}. 1193, p. 193 n. 14.

4 Philip Cluver (1580-1622), Nederlands geograaf; hij kan als de grondlegger van de historische aardrijkskunde beschouwd worden.

5 Zijn in 1625 verschenen *De Iure belli ac pacis*. Zie voor deze ‘conatum’ ook de brief aan Willem de Groot dd. 16 juni 1623 (II n^{o}. 838, p. 296), aan Fr. de Thou dd. 7 augustus 1623 (II n^{o}. 847, p. 304), aan Peiresc dd. 11 januari 1624 (II, n^{o}. 869, p. 327) en wederom aan Willem dd. 1 juni 1624 (II n^{o}. 905, p. 373); deze en andere fragmenten Grotius' *De iure belli ac pacis* betreffende bij C. van Vollenhoven, *The Growth of Grotius' De iure belli ac pacis as it appears from contemporary correspondence* in *Bibliotheca Visseriana Dissertationvm ivs internationale illvstrantivm. Tomvs octavvs.* Lvgdvni Batavorvm apvd E.J. Brill 1929, p. 125 vv. Grotius' woorden in zijn toewijdingsschrijven aan Memmius slaan m.i. op de uitgave van 1625 en niet, zoals Van Vollenhoven *op. cit.* wil, op die van 1631.

6 De *Ἠθικὰ Νικομάχεια* in 10 boeken, ethische onderzoekingen van Aristoteles zelf, waarschijnlijk na diens dood door zijn zoon Nicomachus samengevoegd en geordend.

ingrati testimonium, et latina, quae de Graecis fecimus, vestigia presse legentes, ut a pulcherrimo exemplari quam minimum discederemus.

Ultra te a fori rebus non distineo, si hoc unum addidero, optare me eum diem, quo isto juris dicendi onere expeditus totum te iis impendas negotiis, quibus regis gloria, regni stabilitas, privatorum vero omnium salus continetur, ut in tanto majore materia illustrius etiam appareat tum animi tum ingenii tui magnitudo.

Lutetiae Kalend. Juniis MDCXXX.

1510. 1630 juni 1. Van C. Salmasius[1].

Geminae mihi laetitiae causa acciderunt litterae tuae[2] et Vossii nostri, quas simul accepi; quo me amico nunc uti idque tuo debere beneficio, ne vivam nisi nimio quanto opere gaudeo. In ejus litteris ambigebam, quis esset Somerdicensis Dominus[3], quem impensius ait favere illi negotio, de quo aliquid te audisse nullus dubito. An idem qui et Aerssenius proprio nomine? Ita quidem esse ex re ipsa videor coniecturam facere posse ...

Ad me quod attinet, parum sum sollicitus, quem exitum res ista[4] habitura sit, nisi quod doleo eum in locum deductam esse, ut necesse sit aut vincere aut vinci. Sed et commissum me cum illo homine[5] moleste fero, cui multum defero, quem et loco illo et successione, quam ambit, dignissimum judico, ut nec digniorem alium profitear me scire aliquem. Cur igitur alii detur quod ipse supra omnes meretur et ante omnes? Quod si adfuissem in illo conventu academico, quo tractatum est negotium, et sententiae dicendae jus habuissem, ad victoriam nec illi meus defuisset calculus. Exspecto, quid statutum fuerit, nec dum apud me stat, utram in partem malim propendisse sententiarum summam, adeo multa sunt, quae me dehortantur a vertendo solo. Sed haec alias tecum pluribus.

Laetor Thuanum[6] arbitrium in se recepisse componendae litis inter Aurelianensem[7] et amicum illum nostrum[8]. Aliud tamen ipse timuit in illis, quas nuper ad me dedit. Aurelianensem scribit irarum plenum libros adversus ipsum parturire et quidem latine concipiendos, ne noster ille glorietur solum se hodie existere, qui latine sciat scribere. Hanc ejus esse mentem non obscuris indiciis saepe mihi in communi conversatione ostendit. Eat nunc, et latinitatem charactere insignitam cincinnis illis suis et calamistris oppugnet. Si character scientiam etiam *ἀδιδάχτοις* infundit; quidni et stilum et quidem phaleris omnibus N.N.[9] potentiorem? Satis hoc illi negotii fuerit, etiamsi novam uxorem non duxerit[10]; de qua audire cupio, quid faciat, an etiam nunc trahat miseram?

1 Gedrukt *Salm. Ep.* I, p. 38; *Ep. ad Gallos*, p. 443. Antw. op n°. 1501; beantw. d. n°. 1521.
2 N°. 1501.
3 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk.
4 De benoeming van Salmasius te Leiden, die in 1631 een feit werd.
5 Bedoeld zal zijn Daniel Heinsius, die zelf de post begeerde en die Salmasius, toen deze eenmaal benoemd was, het leven in Leiden danig verzuurd heeft; zie o.m. Van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* s.v. *Salmasius*.
6 Jacques Auguste de Thou; zie n°. 1501, p. 199 en n. 3 aldaar.
7 Gabriel de l'Aubespine; zie n°. 1495, p. 188 en n. 15 aldaar.
8 Nicolas Rigault; zie ook n°s. 1501, 1499 en n°. 1495, p. 188 en n. 15 aldaar.
9 Rigault, over wiens stijl Salmasius zich in zijn brief van 8 mei (n°. 1499) al even ongunstig uitlaat.
10 Marie le Prudhomme.

De Exiguo[1] permolestum mihi accidit, quod scripsisti, Plutum illi Aristophanis[2], quem elucidavit, nihil profuisse, ut Aesculapium saltem aliquem reperiret, qui veri Pluti oculos aperiret in sui gratiam. Discrucior non in talem incidisse, qualem inducit comicus. De Punicis Plautinis[3] tecum sentio, vel Pluto caeciorem in plaerisque deprehendi. In primo versu omnes aberrarunt, quem sic componendum judico et judicii etiam tui facio, תי מוקמ תאזה תרקש תונוילעו מינוילע תא quod est: deos deasque, quibus urbs haec habitatio est[4]. Plautus ad verbum: qui hanc urbem colunt תי pro שי. Non dubito, quin illud Corath Plautinum sit urbs, hebraice Kereth, quae Syris Kartha. Eadem illa, quae scribis, animadverteram de repetitis versibus ex *διπτογραφία*; ut et Antidamascon, Antidamas fuit, idque ex Arabismo meo, quibus كان est, fuit. Hebraeis autem puto et Phoenicibus perpetuum est, ubi est Arabicum Elif ponere Vau, quod in sexcentis observati. Mirum vero Poenos Phoeniciam linguam vel usque ad extima tempora paene puram conservasse, ut constat ex multis Augustini locis[5]; apud quem Namphanio ille[6], in quo haeret Seldenus[7], debet esse Namphamio, ut saepe in libris vetustis n pro m reperitur exaratum. Nullus certe liber est Plinii aut Solini, quamlibet antiqua scriptus manu, in quo non Minas pro Mimante monte offenderim. Namphamio plane Punicum proprium nomen, quod boni pedis hominem significare scribit Augustinus[8], nempe מעפ מענ.

Ita sum totus in hebraicis et Arabicis, ut tamen pristina studia non deseram et illas linguas, quibus pueritiam meam exercui. Non totum illis tempus do, sed horas tantum subcisivas, quae nihil agenti aut aliud perirent, nisi istis impenderentur. Linguarum harum cognitionem diu est cum studiis meis deesse animadverto et citius incepissem, si magistri copia fuisset. Dum hoc exspecto, pene factus sum senex frustra desidendo. Placuit tandem experiri, ecquid sine magistro possem proficere, ut in Graecis et latinis feceram. Satis hoc belle procedere sentio nec memoria provecto magis decoquit, quam puero fecit.

1 Samuel Petit; zie n^{o}. 1499, p. 195 n. 10.

2 Zie n^{o}. 1501, p. 199 n. 7. In de *Πλοῦτος*, een der laatste bewaarde stukken van de Griekse comediedichter Aristophanes, wordt de god van de rijkdom van blindheid genezen; hierop zinspeelt Salmasius in de volgende regels.

3 Vgl. n^{o}. 1501, p. 199 en nn. 8 vv., p. 200 nn. 1 vv. aldaar.

4 Samuel Petit, *Miscell.* 1630, p. 58 vv. leest de regel als volgt: Neth alonim, ualonoth, secor eth isi macom soth תאז מוקמ ישיא־תא רוכז תונוילעו מינוילע טנ en vertaalt: Inclinate & aduortite, ô Di Deaeque, quorum sub numine viri huius ciuitatis sunt.
De transcriptie en vertaling van Selden in zijn *De Dis Syris* (zie verderop n. 7) luiden: תאזה מוקמ מתוא ארקש תונוילעו מינוילע־תא אנ Obsecro superos superasque, quibus contigit locus iste.

5 Vgl. o.a. *Serm.* CLXVII, 3, 4; *Ep.* LXVI, 2 en *Ep.* CCIX, 3.

6 Vgl. Augustinus, *Ep. XVII ad Maximum Madaurensem* (Migne, *P.L.* XXXIII, kol. 83) en *Ep. XVI Maximi Madaurensis* (Migne, *P.L.* XXXIII, kol. 82 en n. 1 aldaar), waarop eerstgenoemde brief het antwoord is. Voor de schrijfwijze 'Namphamo', מענ וימעפ vgl. Samuel Petit, *Miscell.* 1630, p. 86 v.

7 John Selden (1584-1654), jurist en orientalist; Salmasius doelt hier op Seldens in 1617 te Londen verschenen *De DIs Syris, Syntagmata II*, in 1629 te Leiden verschenen en in 1680 te Amsterdam herdrukt. Men zie voor de bewuste plaats bladzijde 49 van de niet gepagineerde *Prolegomena* der Amsterdamse editie van 1680 en vol. II kol. 220 vv. van de uitgave der *Opera Omnia* Londini MDCCXXVI.

8 Vgl. *Corpus Inscriptionum Semiticarum* I *Phoen.* 263.

Si quid deinceps litterarum ad me voles, Drouartio[1] trades; is curabit mittendas, cum in ejus vico stabulentur veredarii nostri, qui singulis nunc septimanis eunt redeuntque.

Vale, vir magne, et qui te magni facit, saltem amare digneris.

Divione Kal. Iun. MDCXXX.

1511. [1630] juni 2. Aan P. Scriverius[2].

Φιλοβάταβος φιλοβατάβῳ

Prodiit heic his diebus Naudaei[3] non ineruditi iuvenis libellus, *παραλιπόμενα* continens eorum, quae sub Ludovico XI[4] contigerunt, sed ita, ut libri pars magna consumatur in requirendis initiis typographiae, quae in illius regni tempora inciderunt. Ideo ad te eum mittendum censui, ut expendas, quantum valeant eius argumenta in Hadrianum Iunium[5] primum deinde et in te[6] directa, quibus Harlemo it ereptum assertam a vobis gloriam. Ego ante editionem conatus sum eum ab huius partis evulgatione abstinere dicens esse in bibliotheca tua libros excusos typis vetustissimos, quibus fidem facere posses eorum, quae tam confidenter negat. Ille cum illa omnia, quae afferuntur in hanc rem, non ita esse, sed fingi a patriae suae exornatoribus pertenderet, nihil habui aliud, quod dicerem, nisi haud defuturum Hollandiae vindicem. Tuum nunc spectatum toties ingenium, tuas manus patria invocat, ut, siqua restant isti causae subsidia, producas neque aliam patiaris ad posteros manare famam ab ea, quam nos a maioribus accepimus.

Vale, vir bono publico nate, et Grotii memor vive.

II Iunii Lutetiae.

Tui nominis studiosissimus,

H. Grotius.

Adres: Rara eruditione et in patriam meritis celeberrimo viro Petro Scriverio Lugdunum Batavorum.

Met andere hand is het jaartal MDCXXX *toegevoegd*.

1 Jérôme Drouard († 1636), befaamd boekdrukker.

2 Hs. 's-Gravenhage, Kon. Bibl., cod. 121 D 11. Eigenh. oorspr. Gedrukt A.J.R. Natan, *Facsimilés van Handschriften van beroemde mannen, uit de verzameling van den Hoogwelgeboren Heer, Jonkheer G.J. Beeldsnijder, Vrijheer van Voshol en de Vrije-Ness, Ambachtsheer van de dorpen en landen van Voshol, lid van de Ridderschap en Staten der Provincie Utrecht, etc. Met historische ophelderingen.* Utrecht 1837, p. 6 en I.

3 Gabriël Naudé - Naudaeus - (1600-1653); het bewuste werk is getiteld: *Addition à l'histoire de Louis XI, contenant plusieurs recherches curieuses sur diverses matières.* Paris 1630.

4 Lodewijk XI, koning van Frankrijk, geb. 1423, overl. 1483.

5 Hadrianus Junius - Adriaen de Jonghe - (1511-1575). Hij was van 1563 tot 1573 geneesheer te Haarlem en rector van de Latijnse school aldaar. In opdracht van de Staten van Holland stelde hij tussen 1566 en 1570 een geschiedenis van dit gewest samen, waarin voor het eerst breedvoerig de Haarlemse overlevering omtrent Laurens Jansz. Coster als uitvinder van de boekdrukkunst wordt uiteengezet. Het werk verscheen eerst in 1588 te Leiden onder de titel *Batavia*.

6 Voor Scriverius' *Laure-crans* zie n^{o}. 1494, p. 186 n. 11.

1512. 1630 juni 2. Aan C. Barlaeus[1].

Eximiae eruditionis viro Caspari Barlaeo.

Legi, Barlaee doctissime, carmen tuum de Regali Olinda[2]. Miratus sum, non tam felicitatem in tractando argumento satis difficili, quam in tot aliis poematum tuorum jam satis conspexeram, quam *ὠχυτοχίαν*. Non illi celerius vicerunt, quam tu hoc pulcherrimum historiae monumentum confecisti. Legerunt et e Gallis qui tali sapore tanguntur, haud multo plures quam *οἱ ἐπὶ Θήβαις*. Hos omnes et res ipsa mire ad bellum Italicum faciens et carminis venustas summa affecit voluptate. Ut illi de Natali dominico versus[3] in regiam, ita hi in senatorum Curiam ascenderunt, faventibus illorum judiciis, quibus in nos jus vitae necisque est. Aegre adductus sum, ut exemplum mihi ab ipso poeta missum meo inscriptum nomini eripi mihi paterer; sed gnarus, ubi viverem,

οὐ γαρ ἐσθ' Ἕκτωρ τάδε,
οὐ Πρίαμος, οὐδὲ Χρύση, ἀλλ' Ἑλλὰς πόλις,[4]

reluctari illis ausus non sum, qui mittendum censuerunt *πρὸς τὴν ἑπτάλοφον πόλιν*[5] cujus patribus si probetur musa tua, non erit quod in Gallia quenquam metuat: quandoquidem illorum judicium esse *ἀναμάρτητον*[6] etiam Sorbona credere incipit. Ut et hoc noris *ὁ νῦν πρωτόθρονος*[7] Urbanus non minus est quam dicitur[8], nec ad indulgentias tam facilis est quam *οἱ ὀλινδορχηταὶ* putent. Nam omnia peccata in legem pedariam nuper ex hymnis Ecclesiae sustulit: tantum abest, ne illi tam rigido grammatico placeant qui masculini et feminini discrimina confundunt.

Tu vero, vir clarissime, perge ea scribere, quorum lectionem celsi Ramnes[9] expetant, nos illis invideamus.

Lutetiae. Postridie Cal. Iunias 1630.

Tui nominis studiosissimus
H. Grotius.

1513. 1630 juni 2. Aan G.J. Vossius[10].

Literae mihi tuae[11], doctorum et amicorum praestantissime, non jam dicam

1 Gedrukt *Epist.*, p. 87.
2 *Casparis Barlaei Triumphus super captâ Olinda, Pernambuci Vrbe, Brasileae Metropoli, Facti ducibus, Viris fortissimis, Lonckio, & Waardenburgio, armis opibusque Societatis Indiae Occidentalis, auspiciis Potentiss. Federati Belgii Ordinum & Ilustrissimi Principis Auriaci Frederici Henrici, &c.* Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Godefridi Basson, 1630; ook in *Casparis Barlaei Antverpiani Poemata. Editio V, Altera plus parte auctior*. Amstelodami, Apud Ioannem Blaeu 1655, pars I p. 247. Zie Petit, *Bibliographische Lijst*, p. 200 n°. 28.
3 *Hymnus in Christum*; zie III n°. 1309, p. 376 n. 5.
4 Euripides, *Andr.* 168 v.; gelezen moet worden *Χρυσός* i.p.v. *Χρύση* ter vermijding van een ongeoorloofde hiaat.
5 Vgl. Cicero, *Ad Atticum* VI, 5, 2.
6 Vgl. Plato, *De Republ.* 399 B.
7 Callimachus, *Hymn. ad Dian.* 228.
8 De paus, Urbanus VIII.
9 Horatius, *Ars Poetica*, 342: celsi praetereunt austera poemata Ramnes. Ramnes zijn de equites iuniores, die te Rome de 'jeunesse dorée' vormden.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 87; *Ep. eccl.*, p. 749. Antw. op n°. 1490.
11 N°. 1490.

solatio - nam ego cum Theseo *νῦν ἀμβλύς εἰμι καὶ κατηρτυκὼς κακῶν*[1] -, sed vere voluptati fuere non una sui parte. Nam Britanniam primum mecum sentire[2] gaudeo, id est scire, quid sit Vossius, et ea tibi contigisse propter quae invidearis, tum tibi gratulor, tum vero placet et hoc quod *ὁ φθόνος* antiquum obtinet.

τὸν αἱρετιστὴν ὄντα τῶν αὐτοῦ τρόπων.
λυμαίνεται μάλιστα διὰ παντὸς συνών[3]

Sane praeter commoda, quae tibi inde evenerunt, honos ille eximius est et quod sciam nisi tibi ac Petro Molinaeo[4] externorum habitus nemini. Id vero est quasi Corinthi civitatem meruisse. In eo quoque de Salmasio[5] quod scribis agnosco te tibi esse semper similem, plenum candoris, plenum bonitatis, alienum ab illo vitio, quod olim Herodoto, hodie vero nimium multis adscribi potest. Meretur sane viri illius et virtus et summa eruditio, ut ad eum ornandum conspirent omnes non modo qui intelligunt literas, sed et qui videri volunt intelligere.

De me quod optas an optandum sit, nescio. Patria mihi sunt parentes, cognati, amici, tu tuique similes, quibus adesse me affectu in me ac memoria mei non dubito. Illos, quorum Hollandia noverca est, conspicere non est quod valde desiderem. Et scis humani ingenii eum esse morem odisse quem laeseris. Quare ut ab illis aequi aliquid exspectem, qui nos haud iniquos futuros, si praemia de publico aliqua sperassemus, tam indignis modis tractarunt, vix a me impetro. Interim libri nostri non desinunt bene de bonis mereri, malis vero etiam invitis quis fuerim, quis sim ostendere.

Ad Institutiones tuas Oratorias[6] venio, ad quas recte laudandas opus esset tali artifice, qualem ibi formas. Legi ferme totos, non continuo, sed per intervalla, quo melius ad intimos animi sensus voluptas semper recens ac vivida penetraret. Non modo nihil omissum, quod doceri debeat, comperi, verum etiam jucundissima interponi exodia, tanquam cibi salubris suavissima condimenta. Et sane cum res sit per se tetrica, exactus ille ordo et curiosae distinctiones, quam exigunt disciplinae, usui est interspergi nonnulla e floriferis Musarum saltibus. Tibi vero quas agam

1 Euripides, *Phrixus* fragm. 818,5; zie *Evripidis Tragoediae ex recensione Avgusti Navckii. Volvmen III Evripidis Perditarvm Tragoediarvm Fragmenta. Bibliotheca Scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana*. Lipsiae, in Aedibus B.G. Teubneri MDCCCLXIX, p. 230.
2 Vossius was tot kanunnik van de kerk te Canterbury benoemd met vergunning om de inkomsten daaraan verbonden buitenslands te genieten.
3 Philemon, bij Stobaeus titulus XXXVIII, p. 222 init.; zie *ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΟΒΑΙΟΥ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ Joannis Stobaei Florilegium ad manuscriptorum fidem emendavit et supplevit Thomas Gaisford, A.M., vol. II* Oxonii E Typographeo Clarendoniano MDCCCXXII, p. 58; in de editie van Grotius, *Dicta Poetarvm, qvae apvd IO. Stobaevm exstant Emendata et latino carmine reddita ab Hvgone Grotio Accesserunt Plutarchi et Basilii Magni de usis Graecorvm Poetarum libelli* Parisiis Apvd Nicolavm Bvon MDCXXIII (Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 458), p. 149.
4 Pierre Dumoulin (1568-1658); hij was in 1615 door Jacobus I uitgenodigd naar Engeland te komen, waar hij luisterrijk werd ontvangen en een prove ontving. Naar Frankrijk teruggekeerd begaf hij zich na een kort verblijf te Parijs naar Sedan, vandaar reisde hij in 1623 ten tweede male op verzoek van de koning naar Engeland; hij kreeg er een woning en een jaargeld. Na de dood van Jacobus in 1625 keerde hij naar Frankrijk, naar Sedan terug.
5 Zie hierover n^{o}. 1490, p. 178.
6 *Gerardi Joannis VossI Commentariorum Rhetoricorum, sive Oratoriarum Institutionum libri sex, ita tertiâ hac editione castigati, atque aucti, ut novum opus videri possint.* Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Ioannis Maire 1630.

gratias, primum pro dono, deinde quod, ut nostri et te memorem ostenderes et memores alios faceres, occasiones non arripuisti, sed ultro quaesivisti idque istis temporibus. Veniebat illud in mentem:

> Hunc Nero damnavit, sed tu damnare Neronem
> Ausus es[1].

Ad haec etiamsi peculiariter me consolandum suscepisses, nihil melius dicere poteras iis, quae de contemnendo exsilio attulisti. Sunt quidem haec publici juris, sed non minus Deo pro sole debeo, quod eum et alii mecum vident.

Petro meo[2] ut nihil accedat, illud satis magnum ad studia incitamentum erit tui tuorumque liberum conspectus. Quando tam idoneus judex ingenium ipsi non deficere arbitraris, superest, ut labore compenset corporis damnum, *ὀρθοποδῶν εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν*[3]. Tuo Francisco[4], *Φερωνύμῳ* ejus viri[5], cujus ego memoriam maxime veneror, adeptam legum lauream gratulor optoque per tritum mihi iter meliore fortuna incedat. Aequum fuit in Silvaeducis labore ei me concedere, qui et rei spectator fuit et invitatus ab his qui multum possunt, et qui merito sperare debeat sibi nec operam nec oleum periturum[6]. Nobis abunde erit in quo nos exerceamus. In eo quoque juvabit amicorum audire consilia, quos inter tu principem locum jam olim tuo jure, nunc etiam recentibus beneficiis obtines.

Tibi, matronae tuae[7] ac liberis, ego mecumque mea sospitatrix et quod domi est sobolis omnia exoptamus, quae exoptari jus fasque est.

Lutetiae. Postridie Cal. Iunias 1630.

Distuli mittere has literas in abitum hinc Bellimontii[8], qui multum retinet tui; dignus profecto, quem ames, vel quia te, vel quia tecum virtutem et literas amat.

Tuus
H. Grotius.

1 Marcus Valerius Martialis, *Epigr.* VII, 44, 3 v. Het citaat slaat op de verbanning van een vriend van Seneca Jr., Caesonius (of Cerennius) Maximus, door keizer Nero. Hij werd daarbij vergezeld door de in dit fragment door Martialis geprezen Quintus Ovidius.

2 Grotius tweede zoon Pieter bevond zich voor zijn studie in het vaderland; hij had een lichaamsgebrek: hij was nl. mank. Zie n^{o}. 1490, p. 179 n. 4.

3 Vgl. *N.T. Gal.* 2, 14: *ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν*.

4 Franciscus Junianus Vossius (± 1608-1645). Hij had zich op 18 augustus 1621 op 14-jarige leeftijd te Leiden doen inschrijven.

5 Franciscus Junius - François du Jon - (1545-1602), met wiens dochter Elisabeth Vossius in tweede echt gehuwd was.

6 Dit doelt, dunkt mij, op *Gelegentheyt van 's Hertogen-Bosch, vierde hooft-stad van Brabandt, haar oorspronck, fundatie ende vergrootinge, verscheiden hare belegeringen, ende eyndlijcke overwinninge, verrassinghe ende inneminghe van Wesel ende meer andere geschiedenissen des jaers 1629*, 's Gravenhage 1630, van Pieter Christiaansz. Bor, die - mede op voorstel van Grotius zelf - in 1615 gecommitteerd werd ‘omme sijne historie, - zijn *Oorspronck, begin ende aenvang der Nederlantscher oorlogen, beroerten ende burgerlijcke oneenicheden, Waerachtige ende historische beschrijvinghe*, Utrecht 1595, voortgezet met *Van de Nederlantsche oorloghen ... geduerende den gouvernemente van den hertoghe van Alba ... waerachtighe ende historische beschrijvinghe*, Utrecht 1601 - op den voet bij hem begost, te amplieeren, ende voorts op deselve wijse in 't beschrijven van de saecken in de landen van Hollandt ende Westvrieslandt, en haere gebuuren, by dese tijden gepasseert, te continueeren ...’; vgl. echter ook n^{o}. 1622, p. 381 en n. 1 aldaar. Voor het spreekwoord: operam et oleum perdere vgl. bijv. Plautus, *Poen.* 332.

7 Vossius' tweede vrouw Elisabeth Junius.

8 De zoon van Simon van Beaumont, Aarnoud; vgl. n^{o}. 1424, p. 100.

1514. 1630 juni 8. Aan Willem de Groot[1].

Est jam in itinere, mi frater, Bellimontius[2], qui et testis erit prosperae valetudinis nostrae et animi amicorum memoris, et tabulam afferet, per quam pictum saltem me conspicias. Nam caeterae spes quam incertae, quam tardae sint, vides. Ecclesiasticorum magnae molitiones, magistratuum partim magna caecitas, plerisque nimium frigus, quibus cor sit pauci. Has ad Medium[3] literas ut cures, rogo itemque ad Aysemam[4] per D. van der Mylen[5]. Novi quod nunciemus quicquam est, nisi etiam Confluentem, Sabaudicum oppidum, regis armis cessisse, haud auso se cum copiis contra ferre principe Thoma[6]. Commeatus jam ad regium exercitum procedunt facilius. De pace sermones, sed incerti. Exspectamus, quid de obsidio Casalis futurum sit et de pace inter Anglum et Hispanum interque Imperatorem[7] et Suecum[8]. Nam de induciis vestris nihil hic metuitur. Nihil malumus quam parentes amicosque omnes intelligere sospites.

Lutetiae 8 Iunii 1630.

Miramur de Salmasii[9] negotio nihil nos comperire. Comites Hohenloii[10] apud me fuerunt accincti ad suburbanam quandam peregrinationem. Quominus se in Galliam immergant, morbis hic illic grassantibus impediuntur.

Tui amantissimus frater
H Grotius.

1515. 1630 juni 10. Van J. Wtenbogaert[11].

Mijn heer,

De uwe van 16 ende 24[12] sijn mij wel geworden. De leste gaff mij aenleyding tot dien aen mijn heer uwer E. swager[13], die mij denselven mildelick communiceerde, daervan ick SE. uE. insonderheyt bedanck.

Ick kan uE. niet seggen, hoe men hier, insonderheyt te hove, is onstelt geweest door t'gerucht bij den professor Rivet[14] - soo geseydt wordt - aldaer gestroyt, dat de remonstranten, sonderling Episcopius[15], autheur ende vuytgever

1 Gedrukt *Epist.*, p. 830.
2 Aarnoud van Beaumont; zie n^{o}. 1513, p. 222; vgl. n^{o}. 1424, p. 100 en n. 3 aldaar.
3 Johannes Wtenbogaert.
4 Lieuwe van Aitzema? Vgl. III n^{o}. 1289, p. 349 n. 3.
5 Cornelis van der Myle.
6 Tommaso Francesco (1596-1656), jongste zoon van de hertog van Savoye Carl' Emanuele.
7 Ferdinand II.
8 Gustaaf II Adolf.
9 Het betreft de bemoeienissen om Claude de Saumaise te Leiden de plaats van Scaliger te doen innemen; hij werd in 1631 benoemd.
10 Wolfgang Otto (1611-1632) en Ludwig Kraft (1613-1632), zonen van Anna Maria van Solms en Philipp Ernst von Hohenlohe-Langenburg; zie n^{o}. 1388, p. 41 en n. 2 aldaar.
11 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2063: 1. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1507.
12 Resp. n^{os}. 1503 en 1507.
13 Nicolaes van Reigersberch.
14 André Rivet; zie over hem n^{o}. 1463, p. 146 n. 2. Vgl. voor de beschreven gebeurtenissen Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 233.
15 Simon Episcopius.

was van een boecxken, gedruct a. 1628, geïntituleert Anonymi dissertatio de pace et concordia Ecclesiae[1] geschreven - soo men houd - t'eenemael in faveur van de Socinianen, ende in t'generael, dat de remonstranten - sommige excipiëeren Wtenbogaert - lochenden de h. Drieëenicheyt ende de Godheyt Christi. T'selve had oock gestroyt - soo ick van goeder handt hebbe verstaen - Walaeus[2], in Zeeland. UE. broeder[3] adverteerde mij hiervan eerst, bij missive geschreven ter begeerte van den gemelde uwer E. swager, die oordeelde, dat men metten eersten most antwoorden ende de calomnie steuyten. Ick antwoorde terstont, ende dat nae gelegenheyt, int breede. Daernae was uE. broeder tot Leyden geweest ende hadde daer yet verstaen, dat SE. mij datelick overschreeff. Ick antwoorde mede al terstont. Dese 2 brieven deden voor t'eerst - soo ick nae verstont - wat goeds om de calomnie te steuyten, die doch puerlick eene calomnie ende logen is. Middelertijdt quam mijn schrijven ende besending, dat Neeff[4] wilde, dat Mhedenus[5] aen hem soude schrijven, alsoo hij sich tot hem - soo luydden de woorden - verliet. Dit geschiede mede tamelick breedt, all - hoewel ick eerst stelde - met approbatie Vigilantij[6], daerin ick blijde was. Men wilde daernae, dat ick naerder soude comen in persoon. Ick vond hem heel onstelt, doch vrij besedicht door 't voorgaende schrijven. Men seyde daernae, dat S. Ex^{e} wilde hebben een corte brieff van Wtenbogaert directelick aen den selve addresseerende, vervattende articulatim sijn gevoelen van t'voorgeseyde. Dit geschiede mede. Hiermede was hij heel - soo ick hoore - gecontenteert ende heeft hij die brieff aen verscheyden gethoont mogende lijden, dat die gedruckt ende vuytgegeven wierdt met den naem van den schrijver, t'welck ick meyne haest sal geschieden, oock met de voorgaende drie brieven, hoewel de derde soo, dat Neeffs naem daeruyt gelaten werde[7]. Hierop is noch gevolcht een remonstrantie aen de hh. Staten van Hollant ende West.[8] uyt name van de remonstranten alle, daerbij zij de geseyde articulen van Wtenbogaert approberen ende toestaen. Dese requeste is wel aen den heer Cats[9] gesonden, dan SE. heeft se noch niet gepraesenteert.

1 De auteur was een Pool, Samuel Przipcovius († 1670); zie *Bibliotheca Anti-Trinitariorum, sive Catalogus Scriptorum, & succincta narratio de vita eorum Auctorum, qui praeterito & hoc seculo, vulgo receptum dogma de tribus in unico Deo per omnia aequalibus personis vel impugnarunt, vel docuerunt solum Patrem D.N.J. Christi esse illum verum seu altissimum Deum. Opus posthumum Christophori Chr. Sandii. Accedunt alia quaedam Scripta, quorum seriem pagina post praefationem dabit. Quae omnia simul juncta Compendium Historiae Ecclesiasticae Unitariorum, qui Sociniani vulgo audiunt, exhibent.* Freistadii, Apud Johannem Aconium. MDCLXXXIV, p. 123.

2 Antonius Walaeus (1573-1639), hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden; met Johannes Polyander à Kerckhoven, Andraeus Rivet en Antonius Thysius was hij de auteur van het in 1626 uitgegeven geschrift *Censura in Confessionem eorum, qui Remonstrantes vocantur*, waartegen Episcopius zijn *Apologia* schreef; zie no. 1502, p. 201 n. 1 en Rogge, *Bibl. v. Contra-Rem. Geschr.*, p. 31, de vertaling *ibid*, p. 35 en Knuttel, *Pamfl.* no. 3769.

3 Willem de Groot.

4 Frederik Hendrik.

5 Schuilnaam voor Wtenbogaert zelf; zie III n^{o}. 1137, p. 117 n. 9.

6 Schuilnaam voor Simon Episcopius.

7 Zie voor deze brieven aan de prins Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 99.

8 Zie Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 100.

9 Jacob Cats, die na het overlijden van de raadpensionaris Anthony Duyck tijdelijk diens vakante zetel innam; ter zake zie men Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 235 v.

Ick heb wel gelet op t'geen uE. schreeff van de broeders te vermanen *μιγνύναι τῇ περιστερᾷ τὸν ὄφιν*[1]; Ick hebt dikcwils gedaen ende doe het dagelicx. Tis nodich. In D. Vigil.^{o} is geen mangel.

UE. heeft nu - hoope ick - d'Apologie[2] gesien, want mons.^{r} Tresel[3] heeft mij geschreven, dat hij se ontfanghen had ende uE. met d'eerste gelegenheyt toesenden soude. Wij sullen sien, wat hierop volgen sal. Sed ecce alterum vae. De kerckelicken houden even sterck aen opt consent van te houden een synode provinciael tot decisie van den authoriteyt der overheyt, 1 in 't afsetten der kerckendienaeren in seecker voegen als Smout[4] t'Amsterdam; 2 in sessie te hebben in de kerckelicke vergaderingen; 3 te letten op de licentie van de Arminiaensche conventiculen. Dit syn. sijnde bij 13 stemmen toegestaen, bij 7 gedifficulteert, blijft daer hangen, sonder dat men gins off weer kan, met grote hevicheyt in de vergadering, die alle andere dingen - als van alliantie met Vranckrijck, ordre op de finantie etc. - laet staen, alleen besich met dit stuck, 't welck S. Ex^{e} - soo men seydt - fascheert. Nu wordt een voorslach gedaen van de gewoonlicke particuliere synoden van Zuyt- ende Noorthollant haer voortganck te laten hebben - hierover is noyt dispute geweest - metten eersten, onder anderen om aldaer bij dezelve synode gedeputeert te worden, vuyt elcke 6 kerckelicke persoonen, daerbij de heeren Staten van Hollant uyt haer Ed. Gr. M. vergaderinge ende vuyt beyde de Raaden van Justitie, souden deputeren noch 12 politycke, dat zijn 24 - als ick om dit getal denck, soude ick licht schricken door de gedachte van de 24 rechters, nisi Apocal. docuisset de 24 senioribus[5] - dese souden in den Haege bijeencomen ende spreecken over 't recht der overheyt over de geseyde 2 stucken in thesi, latende de hypothesen daer voor als noch. Gelijcke disputatie soude noch geschieden om te sien, hoe men de andere differenten soude connen accommoderen tot 's lands gerusticheit. Dit sijnde voorgestelt is bij die van Leyden evenwel plat affgeslagen, daer sommige niet droeve om en sijn, achtende, dattet een schadelicke voorslach is tot groot nadeel van Amsterdam ende d'overheyden int gemeyn, te meer dat men onder die 24 niet een Grotium hebben en sal, om t'recht van t'land ende d'authoriteyt voor te staen. Dan de cloot en leydt noch niet. Ick vrese, dat die t'wel meynen seer irresolut zijn ende dat sij met hare irresolutie haerselve inwickelen ende t'heele stuck bederven sullen. Ick wenschte, dat uE. bijsonder in dese coniuncture 100 mijlen naeder ware. Dan de wensch is vergeeffs. Ick worde moedeloos ende kan bijcans niet meet. Mochten wij maer onse dingen apart doen in stillicheyt, sonder vanwegen dat volck meer gemolesteert te worden, wij waren geluckich.

Ick congratulere uE. over d'vuytganck van sijn proces[6]. Vele duysenden sijn daermede vermaeckt, ende trecken dat soo verre, dat sij uE. all willen int landt hebben sonder te considereren, dat dat weynich gemeynschap heeft met de reste.

1 Zie n^{o}. 1503, p. 207 en n. 1 aldaar.

2 Zie voor Episcopius' *Apologia* n^{o}. 1502, p. 201 n. 2 en Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 41.

3 Daniel Tresel te Rouaan.

4 De Amsterdamse predikant Adriaen Jorissen Smout was wegens zijn roerigheid afgezet en op 7 januari 1630 uit de stad verwezen; zie n^{o}. 1469, p. 154 en n. 2 aldaar.

5 *N.T. Johannis Apocalypsis* 4, 4.

6 Het proces tot restitutie van Grotius' verbeurdverklaarde goederen, dat op 17 mei 1630 voor Grotius gunstig beslist was.

Mij is heden noch gevraecht, off ick niet en wist, waer uE. int landt was. Risi et cum gemitu vovi quod sperare nondum licet.

Den Heer bevolen. 10 Junij 1630.

Tui observantissimus.

Adres: A Mons.r Mons.r Hugo de Groot, Paris.

In dorso schreef Grotius: 10 Juny 1630. van Mede.

Ce jour le

18 juin 1630.[1]

Mercredi 12 de ce mois le gouverneur d'Orange fust tué dans une maison de la ville, où il estoit allé, par cinquante ou soixante arméz qui l'allèrent attaquer le dedans et le tuèrent, lui et tialleur de sa garde. Sa femme et ses trois filles estoient au bal où l'on dit qu'elles ont aussi esté tuées, qui est une grande cruauté, si elle est véritable. Ceux du chasteau tirèrent quelques volées de canon et des mousquetaires sur ce bruit. Je ne scay si qui y commandent, vendront conserver la place pour le roy comme faisoit le gouverneur, ou s'ils la rendront au commissaire du prince qui a fait faire cette tragédie à ce qu'on dit. Si cela (est), toutes les provinces voisines deviendront en allarme. Car ceux de la religion en tesmoignent une joye extrême. Il y avoit huict jours qu'ils ... usvoyent pour faire réussir cette belle entreprinse.

Desen 18 junii 1630. Il y a advis que le gouverneur d'Orange a esté ... rgrandes; l'on ne sçait pas encores à l'instigation de qui, ny à la dévotion de qui est vy mod .. uy la citadelle.

1516. 1630 juni 14. Aan Willem de Groot[2].

Nihil nunc quidem abs te, mi frater, habui, nec miror nec enim semper est, quod scribatur. Ego interim legi Examen Censurae[3], librum ut ante rectissime judicasti pereruditum. Ego et his, qui scripsere et qui edidere, debeo plurimum et pro munere et quod mei facta est mentio, nisi quod nimium honorifica et invidenda:

καὶ γὰρ οὖν ἐπίφθονον,
λίαν γ' ἐπαινεῖν ἐστί πολλάχις δὲ δὴ
κ' αὐτὸς βαρυνθεὶς οἶδ' ἄγαν γ' αἰνούμενος.[4]

Ut tamen vicem aliquam bene volentibus reddam, mitto dissertatiunculam, ex qua apparet veteres Christianos id sensisse, quod ipsi sentiunt; etiam ubi pastores nulli

1 Volgt van Grotius' hand een aantekening in het Frans - buiten verband met de brief van Wtenbogaert - dd. 18 juni betreffende de gewelddadige dood van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg, gouverneur van het prinsdom Orange, op 13 juni 1630; vgl. hieromtrent La Pise, *Tableau de l'histoire des princes et principauté d'Orange*. A la Haye M.DC.XLI p. 877-889.

2 Gedrukt *Epist.*, p. 830.

3 De *Apologia* van Simon Episcopius tegen de in 1626 te Leiden verschenen *Censura in Confessionem eorum, qui Remonstrantes vocantur* van de Leidse hoogleraren Walaeus, Polyander à Kerckhoven, Rivet en Thysius; zie n°. 1502, p. 201 n. 2 en Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 41.

4 Euripides, *Heraclid.*, 202 vv.

sunt posse per ordinata ad hoc *σύμβολα* celebrari Dominicae mortis memoriam[5]. Multa habeo alia, in quibus ipsos testimoniis veterum et usu Chris-

5 Naar aanleiding van een desbetreffende plaats bij Tertullianus was over deze kwestie een felle strijd ontbrand tussen Rigaltius en de bisschop van Orléans, Gabriel de l'Aubespine; zie n^{o}. 1495, p. 188 n. 15.

tianorum, apud quos papa nihil mutare potuit, defendere possim. Sed in hac re miror Lugdunenses calumniae invenisse materiam, cum pastores Carentonienses, quorum uni locutus sum, plane et verum quod illi dicunt esse sentiant et inde sibi trahant non leve argumentum adversus *μετουσιαστὰς καὶ συνουσιαστάς*. Salmasius[1] idem habet pro compertissimo.

Et quando viri eruditissimi incidit mentio, nescio an antehac ad te scripserim invenisse eum apud Dalecampium[2] et alios descriptionem illius ligni, quod mihi miseras. Miratur, si non et alibi ex putrido ligno talia nascantur. Nam scriptores de Hibernia et Anglia tantum meminere. Dignum quoque inquisitione arbitratur, an non ex Britannia ad nos illa ligna mari delata sint. Et unde fabula, quod anseres, quos Bernaculas vocant, ex illo conchylio nascantur. In his siquid juvare poteris hominis tanto studio omnes juvantis industriam, rem feceris te nostroque nomine dignissimam.

Rex omnia in Sabaudia corripit et Spinola interim premit Casale fodiendo sperans etiam se famem habiturum armorum adjutricem, nisi rex, quod difficile erit, eum loco pellat. De pace calent sermones. Et forte eo consilia propellent nostrorum per Americam triumphi. Sed vereor, ne id non fiat nisi amisso Casali.

Salutem parentibus, tuae[3] tuisque.

14 Iunii 1630.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1517. 1630 juni 19. Van J. Wtenbogaert[4].

Mijn heer,

De heer advocaet M.[r] Quirijn van Strijen[5] heeft mij versoght om een briefken van recommendatie aen uE. voor brenger deses, zijn soon[6]. Hoewel ick nu wel weet, dat de vader bij uE. in sulck aensien is, dat sijn soon oock sonder mijn aenprijsen uE. sal aengenaem zijn; dewijl nochtans de vader onse vriend is, heb ick hem zijne begeerte niet willen weygeren, te min dat de jongman zelve sulcx meriteert naer t'getuygenis, dat ick van hem hoore. Voor drie jaaren had ick hem aen D. Barlaeum[7] gerecommandeert, om bij S.E. te mogen woonen in zijn convictu ende onder zijn opsicht. Hij wierd daernae van D. Barlaeo zeer gepresen, ende academicus geworden zijnde[8], heeft hij in korte tijdt soo veel in studiis gevordert, dat de vader hem nu derwaerts seynd om zijne promotie, de geleertheyt ende t'verstant passerende - soo men mij seyd - sijne jaeren. De vader prijst hem oock van zijne zeeden ende seydt, dat hij modest ende geregelt is in zijn leeven.

1 Cl. de Saumaise; hij mengde zich in de op p. 226 n. 5 vermelde kwestie, eerst in zijn brieven aan Grotius (bijv. n[os]. 1499 en 1510) later ook met een geschrift; zie n[o]. 1495, p. 188 n. 15.
2 Jacobus Dalecampius - Jacques Dalechamp -, Frans medicus en botanicus, schrijver van *Historia generalis Plantarum, in libros XVIII per certas classes artificiose digesta*, Lyon 1587; zie ook n[o]. 1493, p. 186 en n[o]. 1495, p. 189.
3 Alida Graswinckel.
4 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n[o]. 2063: 2. Eigenh. oorspr.
5 Vgl. betreffende deze n[o]. 1364, p. 8 n. 3.
6 Misschien Jacob van Strijen (1616-1667); zie Elias, *Vroedschap* II, p. 639.
7 Caspar van Baerle.
8 In het Leidse *Album Studiosorum* komt zijn naam niet voor.

UE. gelieve hem een vriendelick aensicht te thonen, oock in mijn regard, ende, indien ick yet bij uE. vermach, laet hem somtijts toe uwer E. aenspraack, instructie, advis ende goede raedt, als hij die soude mogen begeeren ende uwer E. vele occupatiën t'selve toelaaten, genieten, om gelijck als uyt uwer E. volle borsten te mogen suygen t'gheen hem eewelick te staade komen ende nut zal zijn.

Van ander dingen en schrijve ick nu niet, omdat ick niet en weet, wanneer dese jongman reysen zal; oock twijffel ick, off hij wat lang mocht onderwegen blijven, eer hij bij uE. komen sal. Mijn leste aen uE. was den 10.[en][1], daernae, te weten den 18.[en], heb ick van uE. ontfangen een cleyn briefken sonder date, daerin uE. adviseert, dat uE. t'examen censurae[2] hadde ontfangen ende besich was met t'selve naerstich te doorlesen, vermanende van alle goede voorsichticheyt ende neersticheyt in dese occasie te gebruycken, om de wederparthije, die in haere desseings te kort valt, geen voordeel te geven. Hoe dit alreede geschiet is, heeft uE. ten deele vernomen uyt mijn voorgaende schrijven, ende sal t'selve noch breder verstaen uyt t'gheen ick uE. noch dese weecke, gelieft het Godt, verhoope te schrijven[3]. Alsoo dan dese tot gheen ander eynde dient, bevele ick uE. hiermede den Almachtigen.

Desen 19. Junii 1630.

UE. ootm. dienaer

Joh. Mheden.

Adres: A Monsieur Monsieur Hugo de Groot à Paris. Per amy que Dieu garde.

In dorso schreef Grotius: 19 Iunii 1630. Meden.

1518. 1630 juni 19. Van I. Dorislaus[4].

H. Grotio I. Dorislaus S.

Vigesimo nono Maii faustis acclamationibus haeredem regnorum[5] salutavimus. Die postero rex ipse[6] solemni pompa supplicatum ivit ad basilicam D. Pauli. Infantis nutriendi cura data est Annae Drommoniae[7] Scotae, quae in animo reginae defunctae[8] valida, sed caeteris ob pravitatem relligionis iam olim invisa fuit. Ea res nomihil turbavit populi gaudium.

Ante biduum frequenti senatu lata est atrox sententia in ministrum puritanum[9], qui libellis editis ordinem episcoporum diffamaverat, ut virgis caesus et auribus nasoque raptis condatur in carcerem.

1 N°. 1515.

2 De *Apologie* van Simon Episcopius; zie n°. 1502, p. 201 n. 2 en Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 41.

3 N°. 1519.

4 Copie Londen, Brit. Mus., Addit. Mss. 29960 f. 10. De schrijver Isaac Dorislaus (1595-1649), Engels diplomaat, geboortig van Alkmaar. Hij werd, met een bijzondere missie naar de Staten-Generaal belast, in Den Haag vermoord.

5 Op 29 mei 1630 was de latere Karel II (1630-1685) te Londen geboren.

6 Karel I (1600-1649).

7 Jean (niet Anna) Drummond, dochter van Patrick, lord Drummond, en tweede vrouw van Robert Ker, graaf van Roxburgh (1570?-1650).

8 Anna van Denemarken (1574-1619), gemalin van Jacobus I van Engeland.

9 Alexander Leighton (1568-1649); hij schreef o.a. *Speculum Belli Sacri* (1624) en

Seldenus[1] in libera custodia perambulat urbem et fruitur fama sui exolescente paulatim apud regem memoria delicti[2].

Negotium pacis Hispanae lentum est et de quo varie disputatur inter callidos rerum.

De convocandis iterum regni comitiis ambigua adhuc fama est. Interim honestissimus quisque ruri deferendis ad aerarium mulctis fatigatur. Olim quippe regnante Eduwardo II[3] lata lex fuit, ut, quibus honesta domi res et quadraginta librarum annui reditus forent, illi die praedicto se regi regnum auspicanti sisterent, ut ex eorum numero nonnulli in ordinem equestrem legerentur, solitumque principibus regimen orsuris fundorum dominos monere edicto. Sed cum ea res iam a multis retro annis speciem magis antiqui moris quam vim legis retinuerit, ad sacra Caroli[4] nemo comparuit. Quam ille contumaciam interpretatus haud temere quenquam nisi soluta sat grandi mulcta violatae legis absolvit. Quod aucupium miro proventu fiscos implevit nemine renitente, metusque omnibus iniectus est, ne legum reliquarum paenas, quarum novissimis comitiis per discordiam solutis venia facta non fuit, in sontium pecunias rex exequatur. Quo telo incredibile est quam facile populi pertinacia suammet iam damnantis tenacitatem exarmata sit, recursantque in prudentium memoriam dura illa sub Henrico septimo[5] tempora, qui exercendis legum paenis expilabat civium arcas tantamque pecuniam in arce Richimontana accumulaverat, ut fidem omnis posteritatis excedat.

Praesul Wintoniensis[6] egregie te miratur et amat. D. Wottonius[7] valetudinarius unice te colit; quem affectum, nisi molestissima tussis impediret, sua manu fuissit testatus.

Quod baronem Whartonium[8] tot humanitatis officiis exornas, multum tibi debet Anglorum respublica, cui iuvandae fato quodam suo natus est.

E peste gravior adhuc metus quam clades nobis incumbit. Caetera domi laeta et, nisi quod te caremus, nihil abest ad felicitatem.

Vale.

West-monasterii

9 Junii, stil. Jul. 1630.

1 John Selden (1584-1654), een der geleerdste mannen van zijn tijd.
2 In verband met de gebeurtenissen, die aanleiding gaven tot en volgden op de ‘Petition of right’ werd Selden gevangen gezet; hij werd in mei 1631 voorwaardelijk, en in februari 1635 onvoorwaardelijk in vrijheid gesteld; zie *Cambr. Mod. Hist.* IV, p. 266 vv.
3 Edward II (1307-1327).
4 Karel I; zie voor de hier beschreven kwestie Samuel R. Gardiner, *History of England VII*, p. 167 v.
5 Hendrik VII (1485-1509; geb. 1457).
6 George Seton (1584-1650), graaf van Winton.
7 Sir Henry Wotton (1568-1639), Engels diplomaat en dichter.
8 Philip Wharton (1613-1696); zie over hem *Dict. of Nat. Biogr.* vol. LX, p. 407 s.v.

1519. 1630 juni 20. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijn heer,

Sedert mijn leste, geschreven den 10^en[2], heb ick S. Ex^e doen behandigen eene requeste[3] aen de heeren Staten, geteeckent bij ses die naest waren bij de hand, onder dewelcke D. Episcopius[4] ende ick mede zijn, daerbij ick dede eene missive aen S.E.^e[5], bij mij alleen in aller naem onderteeckent met bede, dat S.Ex.^e mochte gelieven deselve aen de heeren Staten te doen behandigen. De requeste had 1^o approbatie van t'geen Wtenbogaert had verclaert in sijne 1^e missive[6]; 2^o versoeck van voet bij stuck te mogen setten tegen de professoren off andere, die de geseyde calomnie[7] souden willen sustineren, het ware in de vergadering van haere Ed. Gr. Mog., off der hoghe off pro. Raden, off eenich ander collegie, mits verseeckering, dat men ons niet soude molesteren over de oefening onser Godesdienst, leeren ende t'geen daeraen cleeft; 3^o dat op de extracten, die de professoren voorhadden te praesenteren tot der remonstranten nadeel, niet mocht worden gestatueert sonder deselve eerst gestelt te hebben in der remonstranten handen, om haere defensie daerop te doen. Dit vond ick goed, omdat de requeste aen Cats[8] gesonden - daervan ick uE. heb geschreven - niet te voorschijn en quam. Ick sond de request bij mij gestelt eerst op Rotterdam; de broeders teeckenden dien terstont sonder eenige difficulteyt. S. Ex.^e ontboot Cats, vragende nae d'eerste request hem gesonden. Seyde nergens van te weten. S.Ex.^e gaff hem daerop dese geteeckende request met mijne 2^e missive begeerende, dat S.E. die de vergadering soude praesenteren. Dit geschiede den 14^den. Ter selver tijdt wierden oock bij die van Leyden ingelevert d'extracten der professoren vuyt onse Apologie[9]. Daer viel terstont groot debath. Noch onse request, noch onse missive wilde men hooren lesen. D'Adel, ende 5 off 6 steden seyden jae, alle d'ander neen, maer dat men ander resolutie behoorde te nemen tegens de gebannen predicanten, die soo stout waren, dat se noch sulcke requesten dorsten teeckenen - Cats had het sommige verhaelt - ende thonen alsoo, dat sij in 't land, iae niet ver van der handt waren. Daer most het bij blijven. D'extracten vond men goedt te stellen in handen van t'hoff, om daerop te adviseren. Eenige sustineerden, dat men onse requeste behoorde daernevens te senden, maer neen, t'en mocht niet sijn. Glarges[10] seyde, dat onder de remonstranten sulcke

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^o. 2063: 3. Eigenh. oorspr.

2 N^o. 1515.

3 Zie Rogge, *Johannes Wtenb. en zijn tijd* III, p. 236; zie eveneens Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 100.

4 Simon Episcopius, schrijver van *Apologia pro confessione sive declaratio sententiae eorum, qui in foederato Belgio vocantur Remonstrantes, super praecipuis articulis religionis christianae. Contra Censuram quatuor professorum Leidensium, inscripta nobill., prud. ac. potent. d.d. deput. et consil. ordinum Hollandiae et West-Frisiae*. 1629.

5 Zie Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 100.

6 Zie Rogge, *Johannes Wtenb. en zijn tijd* III, p. 233 v., zie ook Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 99.

7 Zie n^o. 1515, p. 224 en n. 1 aldaar.

8 Vgl. n^o. 1515, p. 224 en n. 9 aldaar.

9 Zie boven, n. 4 en n^o. 1502, p. 201 n. 2.

10 De pensionaris van Haarlem, Gilles de Glarges, vermoedelijk de schrijver van het bij Knuttel, *Pamfl.* n^o. 3960 vermelde geschrift; men zie hierover n^os. 1392, 1393, 1400 en 1402.

abominabele dingen schoolen, dat een t'hair te berge mocht staen ende dat se oock selve bij t'hoff niet behoorden gelesen te wor-

den. S.Ex.e vindt dese maniere van doen barbarisch. Dan t'moet nu soo sijn. Ick hoope t'sal all ten goede dienen. Gisteren waren de extracten noch aen t'hoff niet gesonden, soodat ick er noch niet kan achter comen.

Daerentusschen roept men, datter grouwelicke dingen sullen, vuytcomen. Maer nu dese calomnie gesteuyt is door de vuytgegevene brieven, ende onse geseyde requeste - die ick all datelick mede hebbe doen drucken - en wordt alle dat uytstroyen niet meer geacht. Ick insonderheyt hebbe de bitterheyt van de parthije seer tegen mij hiermede verweckt, maer daertegen openbaren haer oock vele vrienden, oock groote, die mij - hoewel secretelick - sijn comen besoecken, ende de broeders sijn wel blijde, dat die occasie gegeven ende soo waergenomen is.

Nademael dan d'extracten worden off sullen worden gestelt in de handen van t'hoff, vond ick goedt op de hielen te volgen, hebbe daerom gisteren gesonden - met voorgaende toestemming D. Episcopii - een ander request aen t'hoff[1], daerin vernieuwt wordt t'versoeck aen de Staten gedaen. Wij en achten niet, dat het Hoff daerin yet sal derven doen, om de ongestuymicheyt van haer meesters. T'is evenwel goedt om te thonen onse confidentie, ende overall de calomnie te steuyten. D'Extracten hebbende, sullen op het stuck letten ende met alle oprechticheyt ende voorsichticheyt de waerheyt voorstaen.

Ick was seer blijde uwer E. leste briefken[2] - sonder date - den 18.den ontfangen te lesen ende daerin te sien, dat uwer E. advisen ende mijne dan soo wel overeen comen, hope oock volgens uE. vermaninge alle goede voorsichticheyt ende naersticheyt in dese occasie te gebruycken om de wederparthije, die in haer desseins te cort valt, gheen voordeel te geven. Wt monde van den heer ambassadeur van Vranckrijck alhier[3] is gecomen, dat Genève, Zürich ende Basel besich waren om dese kerckelicke differenten ter neder te leggen op eenich quaeritur vanhier gesonden. Dit advertissement is seecker, maer kan niet vernemen, waert vast is. Ick bid uE. gelieve daernae te luysteren ende t'geen uE. daervan weet te adverteren. Men seyde daerbij, dat de geseyde kercken wel mochten gedeputeerde herwaerts senden ten voors. eynde.

Daer is tel quel consent gedragen tot penningen, te weten den 200sten, ende 6000 waertgelders, daerop men meynt, dat S.Ex.e welhaest mochte opbreecken ende te velde gaen. Dan meynt men, dat het noch soo haestich niet en sal vallen. Ick wenschte, dat 's lands saecken mochten lijden, dat S. Ex.e noch hier bleve.

Opt synodo provinciali[4] hebben de heeren malcander noch niet connen verstaen (?); de voorslach, daervan ick schreeff, is daer blijven steecken. De synoden particulier sullen worden nae gewoonte gehouden bij provisie. Haer banden daer vaster geleyt hebbende, meyn ick, dat sij ter naeste dachvaert weder aenhouden sullen. Van t'vorder sal ick uE. naerder adviseren, bidde oock met uwer E. advisen vereert te worden, soo dickwils het sal geschieden konnen.

God beware u, mijn heere, ick ben en blijve

UE. dienaer,

J.M.

20 Junij 1630.

1 Zie Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 100.

2 Hierover ook in no. 1517, p. 228.

3 Nic. de Baugy.

4 Te Schoonhoven gehouden.

Adres: A Mons.r Mons.r Hugo de Groot à Paris.
In dorso schreef Grotius: 20 Iunii 1630; van Meden.

1520. 1630 juni 21. Aan Willem de Groot[1].

Haesit nuper apud vos fasciculus literarum, quem nunc cum eo, qui in hunc diem de more exspectabatur, pariter accepi. Cum tuis illis prioribus, mi frater, accepimus mensuram vestium Petri[2] et, quod gaudeo, bonam de studiis ejus spem. Vossii codex[3] una cum sarcinis baronis Slupeckii[4], per quem curaverat, sero sed tamen recte ad me pervenit. Literas, quibus id significo gratiasque ago, per Bellimontium[5] misi[6], eundem, qui et meae imaginis tabellam vobis perferet.

Gaudeo et D. Episcopium et alios *χοινωνίας* repertos innocentes editi scripti de pace Ecclesiae[7]. Examen Censurae[8] legi jam, nec ego tantum, sed et D. Tilenus[9]. Sunt ibi plurima et subtiliter et erudite tractata. Mire placuit totum illud de haereticidio. Sunt partes, in quibus si praesens ibi aut ego fuissem aut Tilenus, haud dubie consilium daturi fuissemus praecidendi ansam calumniae. Prudentia magna opus est et *οὐ πάντα οἰκοδομεῖ*.

De monstro quod scribis gratum est et mihi et omnibus, qui historiam amant naturalem. Omnium nomine rogaris hunc beneficio cumulum addere, ut inquiras, ubi captum sit, quibus alimentis usum antehac et nunc utatur, quem edat sonum, cui animanti maxime similis sit pars infera, cujus sexus et cujusmodi pars genitalis; deinde sintne plura in illa regione ejusmodi animantia, ita ut genus quoddam constituere videatur, an aliquid etiam ibi *ἀλλόκοτον*. Effigiem ejus edi accuratam cum omnium rerum talium annotatione exacta non sine fructu sit studiosorum.

Ad Nessium[10] literas recte curavi. Ex aequali illo numero deligendorum ad disceptandas controversias, quas Amstelodamensibus atque aliis pastores movent, vix est, ut quid boni sperari posset. Ecclesiasticorum mira semper est ad promovendum regnum suum concordia. Inter magistratus alii sunt pastoribus obnoxii per spem ac metum, meliores frigide agunt rem talem, in qua ipsi illi, quorum res agitur, defensores suos produnt. Et vel meum exemplum satis est ad terrendos quamlibet fortes animos. Utenbogardi literas et libellum supplicem[11] exspectabo,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 830.
2 Grotius' zoon Pieter, die voor zijn studie in het vaderland verbleef.
3 Vossius' *Oratoriarum Institutionum libri sex*, waarvan de derde druk verschenen was; zie n°. 1513, p. 221 n. 6.
4 George - Jerzy - Slupecki de Konary; zie n°. 1396, p. 52 n. 7.
5 De zoon van Simon van Beaumont, Aarnoud; vgl. n°. 1424, p. 100 en n. 3 t.p.
6 N°. 1513.
7 Zie hierover n°. 1515 en p. 224 n. 1 t.p.; zie ook Rogge, *Johannes Wtenb. en zijn tijd* III, p. 233.
8 De *Apologia* van Simon Episcopius; zie n°. 1502, p. 201 n. 2 en Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 41.
9 Daniel Tilenus.
10 Misschien de portretschilder Johan Dircksz. van Nes uit Delft; hij was een der meest begaafde leerlingen van Michiel Jansz. van Mierevelt en vertoefde enige tijd in Frankrijk. Hij stierf in 1650. In zijn brief van 31 mei 1630 (n°. 1508) stelt Grotius zijn broer een portret in het vooruitzicht, waarover hij in zijn brief van 23 juli (n°. 1527) wederom spreekt. Uit brief n°. 1530 dd. 16 augustus blijkt, dat Willem het intussen heeft ontvangen en dat hij er blij mee is.
11 Zie Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 100.

ubi mittere commodum erit. Scire cupiam, ecquid historicum aut geographicum hae naves de Sinis, de Iapone locisque aliis afferant et an exspectanda sit quae jamdudum promittitur refutatio historiae Iaponensis a Iesuitis editae[1].

Mitto additamentum ad eam quam nuper temporis angustia interclusus absolvere non potueram dissertationem de communione, ubi nulli adsunt presbyteri[2] et philosophi hic agentis percunctationes de Monstro Africano addendas iis, quae supra scripsi. Res est sane digna inquisitu et in quam investigandam eruditi omnes operam suam conferant.

Rex Lugdunum rediit. Regina, ejus uxor[3], reginam Hungariae[4] transeuntem non videbit mutatis consiliis prioribus in frugalius. Neque enim illi sine magno sumtu abeunt.

Casale oppugnatur. Rex totam jam Sabaudiam tenet excepto Mommiliano, quod non obsidetur, sed clauduntur exitus. Deliberatur de bello transferendo etiam in Pedemontanam regionem.

Lutetiae, 21 Iunii 1630.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1521. 1630 juni 23. Aan C. Salmasius[5].

Cl. Salmasio H. Grotius S.

Literis tuis et eruditissimis, ut sunt tua omnia, et in me amicissimis, quas huius Iunii Kalendis ad me dedisti[6], Salmasi maxime, respondissem iamdudum, nisi exspectassemus historiolae aliquid de illo negotio Lugdunensi[7], cuius te participem avebam facere. Nunc vero nihil ejus accepi, unde conjecturam facio quiescere id negotium forte ob fluctus, quos ibi nunc pastores magistratibus irati concitant. Sed haec omnia melius noverit Iustellus[8].

Interim hic et Rigaltius[9] et Aurelianensis[10] libellis certant, si tamen certamen est, ubi hic verberat, ille vapulat tantum. Utriusque libelli definito tantum numero exempla typis descripta sunt, quae paucis admodum dantur, ne in vulgus et ad haereticos emanent. Ego non ab ipsis scriptoribus sed ab aliis aegre legendi copiam impetravi. Rigaltius epistolam suam ad Barbarinum[11] bene exsectam hic reposuit demtis illis de Cerb(er)o et siqua similia dicta ipsi in episcopum et gratia florentem exciderant. At Aurelianensis, ut ostenderet iustas sibi esse in illum

1 Noch de *historia Iaponensis* noch de *refutatio* heb ik kunnen achterhalen.
2 Vgl. hierover n°. 1516, p. 226 en n. 5 aldaar.
3 Anna van Oostenrijk, gemalin van Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 Catharina, zuster van Georg Wilhelm, de keurvorst van Brandenburg; zie n°. 1496 p. 190 n. 10.
5 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. Bc 23. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist*, p. 88; *Ep. ad Gallos*, p. 206. Antw. op n°. 1510, beantw. d. n°. 1526. Niet ondertek. aant.
6 N°. 1510.
7 Dit betreft de pogingen om Salmasius in Leiden benoemd te krijgen, hetgeen in 1631 een feit werd.
8 Christophe Justel; zie over hem III, p. 212 n. 8.
9 Nicolas Rigault.
10 Gabriel de l'Aubespine, bisschop van Orléans; zie over zijn strijd met Rigaltius n°. 1495, p. 188 en n. 15 aldaar.
11 Zie n°. 1495, p. 188 n. 15.

insurgendi causas, totam suo libello inseruit. Causam totam deserit Rigaltius, nisi quod de interpretatione Tertulliani[1] pertendit, sed ita, ut errasse in hoc eum dicat effascinatum Montani[2] spiritu. Caetera quae ipse in epistola ad Barbarinum attulerat facta eundem morem testantia, aut falso narrata dicit, aut esse temeraria minimeque probanda. Aurelianensis late ostendit, quae incommoda sequantur Rigaltianam interpretationem nempe qualis et in Notis et in epistola ad Barbarinum exstabat, everti characterem, labare auctoritatem synodi Tridentinae[3], aliaque ejus *χόμματος*. Addit denique virum nobilem atque eruditissimum Cl. Salmasium hoc se argumento defendere, quominus ab haereticorum castris ad Ecclesiae transeat. Vult igitur 'offerre' apud Tertullianum intelligi de illis, quas eulogias aut panem benedictum nunc vocant, qualem etiam ad longius absentes missum vult. Et huc trahit ea, quae de oblationibus singulorum passim et apud Tertullianum et Cyprianum[4] leguntur. At mihi et veteres canones et eos ipsos, quos pro se adfert scriptores legenti persuasissimum est, Tertulliani Cyprianique aevo illas novas eulogias fuisse incognitas, cum adhuc idem esset *εὐλογία* quae *εὐχαριστία*. Et ex illis ipsis panibus ac vino, quod fideles in ecclesia obtulerant, - nam alia dona ad domum episcopi aut presbyteri mittebantur - factum per preces ecclesiae Dominici corporis ac sanguinis Sacramentum, residua vero cessisse pauperibus. Iisdem vero temporibus in signum fraternae unitatis missam absentibus ipsam Eucharistiam ex Eusebii loco de Polycrate[5] aliisque multis evidentissimum est. Characterem *καὶ τὸ τί ἦν τοῦ πρεσβυτέρου* everti vult Aurelianensis, si alicui non presbytero ius detur etiam in gravissima *περιστάσει* consecrandi. Quid igitur faciet synodo Laodicenae[6], quae *τὸ ποτήριον εὐλογεῖν* interdi(xit) non diaconis, sed tantum *ὑπηρέταις*, id est, ut latinus interpretatur, 'subdiaconis'? Accusat haereseos Rigaltium, quod significaverit Ecclesiam multa nunc observare, quae olim non observabat. At ipse in observationibus antehac editis quam multa nobis exhibet ab horum temporum more longissime distantia? Et in hoc ipso libello ipse erit haereticus, qui dicat infantibus datam Eucharistiam, tum iis, qui post baptismum defecissent, nunquam datum fuisse reditum ad ius Eucharistiae. Et haec quidem Aurelianensi responderim, Rigaltio vero, non, si ille facilem causam deserit, ideo ei vindices defuturos. Et ut omnes, qui nunc vivunt, metu mussent, Erasmum suscitabimus, qui in epistola ad Cudbertum Tonstallum - ea est Epistolarum libro XXVI, tomo operum tertio - aperte dicit temporibus apostolorum fuisse synaxim, quam laici inter se faciebant adhibita precatione et

1 Zie voor de betrokken passus uit Tertullianus' *De Exhortatione Castitatis* n^{o}. 1495, p. 188 n. 15.
2 Montanus is een, vooral uit Tertullianus bekend, sektestichter uit de 2e eeuw. Behalve om zijn rigoristische moraal werd zijn systeem vooral aangevochten, omdat het het charisma boven de hierarchie stelde, waardoor het een lekenbeweging werd buiten de hierarchie om; zie *Dict. de Théol. Cath.* X, kol. 2355 vv.
3 Het concilie van Trente werd gehouden van 1545 tot 1563.
4 Cyprianus van Carthago (± 200-258), kerkvader, leerling van Q. Septimius Florens Tertullianus (± 160-na 220); deze laatste was in zijn latere periode de sekte der Montanisten (zie boven n. 2) toegedaan.
5 Grotius doelt op Eusebius van Caesarea, *ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΚΑ*, V 24, 15; zie Migne, *P.G.* t. XX, kol. 505 en 508 (de latijnse vertaling *ibid.*, kol. 506 v.).
6 Het concilie van Laodicea (tussen 343 en 381), can. 25; zie Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles* I^{2}, p. 989-995 voor de datering en *ibid.*, p. 1013 voor can. 25.

benedictione et eum panem appellabant corpus Domini[1]. Et sane, nisi cavillari volumus, quid aliud est in actis *χατ' οἰχίας*.

In epistola tua recte colligis voces Phoenicias in lingua Punica mansisse ad Augustini tempora. Docet hoc apud Hieronymum 'alma', העלמה[2], quod Poenis virginem ait significasse, at apud Augustinum 'Salus', quod latinis quidem Augustinus id ait significare, quod omnes scimus, Poenis vero tres שלש. Haec cum ita se habeant, verum tamen est Augustinum, qui Punice sciebat, hebraice nescisse. Haud dubie longa aetas multa externa in sermonem Paenorum invexerat, et ipsa illa, quae cum hebrae(orum) congruunt radicalibus literis, vocalium sono et flexione nonnihil differebant, quod et illa apud Plautum scena[3] ostendit.

In Orientis studiis pergere te gaudeo, certus - vitam det Deus - uberem nos inde messuros frugem.

Vale, vir eminentissime, atque ita crede de me, qui te tuaque pluris faciat, vivere neminem.

XXIII Iunii MDCXXX. Lutetiae.

Adres: A monsieur Monsieur de Saumaise. A Dijon.

In dorso schreef Salmasius: 23 iunii an. 1630.

1522. 1630 juni 27. Van N.C. Fabry de Peiresc[4].

Mr. Grottius,

Mr. Ce mot à la haste sera pour vous remercier de la faveur que vous me faictes de parcourir le ms. grec des Eclogues de Constantin Porphyrogénète[5], et vous réitérer une trez humble prière que je vous avois faicte par des lettres que j'entendz estre perdues[6] de vouloir pour l'amour de moy essayer si ce peu de fragmentz qui y restent de Nicolaus Damascenus[7] se pourroit mettre en ordre tollérable et s'il pourroit mériter une version latine de vostre main et estre donné au public. Je serois marry de vous donner de la peine inutilement, mais je ne me puis persuader que ce qui peut estre en ce volume soit si absolument inutile. Au contraire j'estime que ce recueil estant comme une espèce d'appartenance de ceux de Stobée[8] vous vous pouvez moins excuser qu'un autre d'y jetter les yeux, et s'il y a rien qui vaille

1 *Des. Erasmi Rot. Opervm Tertius Tomvs Epistolas complectens vniversas qvotqvot ipse avtor vnqvam evvlgavit, aut euulgatas uoluit, quibus praeter nouas aliquot additae sunt & praefationes, quas in diuersos omnis generis scriptores non paucas idem conscripsit.* Basileae ex Officina Frobeniana Anno M.D.XL., p. 1053.

2 Hieronymus, *Liber Hebraicarum Quaestionum in Genesim* (Migne, *P.L.* XXIII 341/2 kol. 1023/4).

3 Plautus *Poenulus*, vs. 930-960 in de uitgave van Ernout, Paris 1938; vgl. n°. 1501, p. 199 en n. 8.

4 Copie Parijs, Bibl. Nat. Nouv. acq. franç. 5172, f. 76. Beantw. d. n°s. 1539 en 1540.

5 Vgl. n°. 1447, p. 128 en n. 2 aldaar.

6 N°. 1447.

7 Vgl. n°. 1447, p. 128 en n. 3 aldaar; zie ook n°s. 1539 en 1540.

8 Grotius had zich met Stobaeus bezig gehouden en in 1623 te Parijs zijn *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum extant* uitgegeven; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 458. Stobaeus, die in de 5e eeuw na Chr. leefde, stelde een bloemlezing samen uit het werk van meer dan 500

d'en faire part au public, dont je vous demeureray infiniment redevable en mon particulier, et seray toute ma vie, Mr., vostre très humble et très obligé serviteur.

De Peiresc.

à Boigency en haste ce 27 juing 1630.

1523. 1630 juli 10. Van M. Bernegger[1].

S.P.D. Magnifice et Amplissime vir, Iohannes Miegius[2] quo reddente has accipies, patrem habet Georgium Miegium[3], reipublicae nostrae consulem, virum non modo natalibus et opibus avitis, sed et iustitia caeterisque virtutibus, honoris illo apice dignis, apud nos inclytum. Is oravit me, quod pro meritis in me plurimis impetrare poterat, ut filium, honestissimum iuvenem, tibi, vir maxime, cuius de benevolentia erga me nescio unde cognoverat - nam ego quidem illam in tacito sinu mihi gratulari potius, quam aliis gloriose iactare soleo - commendarem, sed non nisi hactenus, ut, quod citra boni publici moram fiat, ad alloquium, aut conspectum saltem, ipsum admittas. Nec urbem vidisse putatur, qui non et illustrem illam in urbe, vel potius in orbe gemmam. Iniuria virtutum fuerit humanitatem tuam, quam ultro bonis omnibus optimus ipse praestare soles, multis precibus exambire. Caeterum istas commendandi partes eo suscepi lubentius, quod simul occasio daretur, insinuandi tibi pagellas illas, quae hactenus in Iustino meo[4] sunt excusae. Lente procedit opus et malignitate typographi et vero - nec enim diffiteri debeo - mea quandoque culpa, qui subinde, quae mea est infelicitas, a studiis ad frivolas occupatiunculas nescio quas invitissimus abducor.

Instituti mei rationem tibi Robertinus[5] credo meus explicavit; et ego nunc amplius, cum tibi, tum Salmasio[6], hoc est incomparabili illi consulum in republica litteraria pari explicarem: ut vestrum iudicium arbitriumque, cui me meaque omnia animo volentissimo submitto et permitto, seu calcar mihi sit ad progrediendum, seu fraenum, ut subsistam et desistam; nisi is, qui has reddet, in procinctu iam staret et calamo pausam imperaret. Verum prima quavis occasione id faciam. Interim hoc tantum obnixe submisseque rogo, cum ipse digneris pagellas illas obiter inspicere: tum etiam illi magno Salmasio cum officiosissima salute legendum transmittere quod adieci exemplar alterum. Quod si subnotare quaedam obelo digna non gravaremini - improbum sit id petere, sed tamen sperare audeo - maximum id beneficium mihi fuerit et publice suo loco praedicandum. Eam enim ingenuitatem, quod hactenus feci, deinceps quoque praestabo, ut per quos profecerim, non fatear modo, sed et profitear glorierque.

Vale, vir summe.

10 Iul. 1630.

Griekse dichters en prozaschrijvers, waaronder ook uit Nicolaus Damascenus' *Ἱστορία Καθολική* en uit diens *Ἐθῶν Συναγωγή*.

1 Copie Hamburg, Staats. und Universitätsbibliothek, Sup. Ep. (4°) 31, Bl. 336. Gedrukt *Grotii et Berneggeri Ep. mutuae*, p. 36.

2 Johann Ludwig Mieg (1609-1671), rechtsgeleerde.

3 Niet nader geïdentificeerd.

4 *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero.* Het werk kwam in 1631 te Straatsburg bij de erven Lazarus Zetznerus van de pers.

5 Robertus Robertinus; zie n°. 1493, p. 185 n. 12.

6 De Franse filoloog Cl. de Saumaise.

1524. 1630 juli 11. Aan Willem de Groot[1].

Cum iret ad vos Francimontius[2], mi frater, occasionem arripui hunc librum[3] ad te mittendi, ut lectum cum hisce literis ad Scriverium[4] transmittas. Nam eum res ista spectat, ut quaecunque habet instrumenta aut argumenta, quibus inventae typographiae gloriam Harlemo vindicet, ea nunc ut in summo periculo producat neque Gallorum cum Germanis conspiratione vinci Hollandiam patiatur.

11 Iulii 1630.

Tui amantissimus

H. Grotius.

1525. 1630 juli 12. Aan Willem de Groot[5].

Augusta Taurinorum hactenus obsessa non est, sed videtur in eo res esse, ut id consilium tanquam plane necessarium suscipiatur. Iam cardinalis[6] praeivit Pignerollum versus. Rex sequitur atque ita sibi persuasum habet ea quae de pace Masarinus[7] proposuit, nihil esse nisi fraudes Hispani hoc omni modo agentis, ut Casale in suam habeat potestatem: quod qui vitari possit, non video. Itaque rex aliunde capiet, quod minus valeat. Ita et Sabaudo[8] et Mantuano[9] nihil boni est prae foribus.

Quod pastores moliri dicis verum est et fuit, qui me accederet tanquam jam plane Socinianismi tenerentur remonstrantes. Respondi moderate et, ut puto, refrigeravi impetum. Vellent, qui hic sunt, se publico nomine consuli, moderata omnia pollicentes, *ἐγὼ δέ τις οὐ ταχυπειθῆς*[10] et domestica auctoritate rem componi satius existimem.

Lugdunensium[11] acerbitatem mirarer, ni scirem, quis spiritus intus agat. Scriptum illud a Genevensibus et vicinis[12] unde fluxerit, bene conjectas. Per Hottomannum[13] res acta est. Vidi ipse casu in mensa illius Anjorani[14] literas

1 Gedrukt *Epist.*, p. 831.
2 Franchemont, herhaaldelijk als overbrenger van brieven vermeld; zie II, p. 60 n. 5.
3 Gabriel Naudé, *Addition à l'histoire de Louis XI, contenant plusieurs recherches curieuses sur diverses matières*. Paris 1630. Vgl. n^{o}. 1511.
4 Petrus Scriverius; zie n^{o}. 1494, p. 186 n. 11.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 831.
6 De Richelieu.
7 De later zo vermaarde staatsman Jules Mazarin - Giulio Mazarini - (1602-1661) was gedurende de jaren 1628-1630 secretaris van Francesco Sacchetti, extra-ordinaris nuntius te Turijn en Milaan.
8 Carl'Emanuele, hertog van Savoye.
9 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
10 Theocritus VII (*ΘΑΛΥΣΙΑ*), 38.
11 De Leidse theologen Walaeus, Polyander à Kerckhoven, Rivet en Thysius, die in 1626 een geschrift hadden uitgegeven getiteld: *Censura in Confessionem eorum, qui Remonstrantes vocantur.* Het was door Simon Episcopius beantwoord in zijn *Apologia*; zie n^{o}. 1502, p. 201 n. 2 en Rogge, *Bibl. v. Rem. Geschr.*, p. 41.
12 *Missive, Van de Leeraers ende Professoren der Ghereformeerde Kercken, Academien, ende Hooghe Scholen, der vier Steden .... Zvrich, Bern, Basel, ende Schafhvysen: Mitsgaders by die van Geneven, gheschreven aen de .... Professoren der H. Theologie tot Leyden*; zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4057.
13 Jean Hotman; zie over hem III, p. 1 n. 3.
14 Jacob Anjorrant uit Genève; zie n^{o}. 1412, p. 76 n. 1.

pollicentis se confecturum id negotium. Ipse autem Hottomannus a Vosbergo[1] literas accepit et nunc quoque accipit.

Miror de Iure belli[2] et Phaenissis[3] nihil me intelligere. Institutionum mearum[4] archetypum ipse in Lupesteiniaco carcere combussi, ne in potestatem male volentium veniret. Itaque non habeo, quod inspiciam. Edicta ipsa, ad quae respicio, erant in volumine legum in quarto, quod aliquoties per literas poposci, cum datum mihi a Minpio[5] crederem. Tu Vossii esse monuisti. In eo sunt Velaviana, Zutfaniensia, Trajectina et alia multa. Inde igitur corrigendi numeri, quos puto sic a me scriptos: de Wilhelmo 1440, de Carolo 1524; sed ipse inspice neque in errata rejice, sed illas chartas fac recudi vel cum meo damno.

Mitto tibi partem epistolae Salmasii ad me, ex qua videbis eum de synaxi laicorum nobiscum sentire[6].

De monstro fac nos doceas. Medici non imperiti putant haud necessario esse *διφυὲς*, cum et in mari sint animantia a vultu humano haud recedentia. Sume tibi adjutores talium eruditos ad inquirendam veritatem, pro qua multum tibi debebimus.

Parentibus rogamus nos commendes et tuae[7], tuis nostrisque, et hanc ad Medium[8] mittas.

Lutetiae 12 Iulii 1630.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1526. 1630 juli 13. Van C. Salmasius[9].

Praeterita septimana qui tuas[10] mihi reddidit tabellarius, idem et amici nostri[11] attulit, quae ne *γρύ* quidem significabant de libellis, quibus invicem certarunt ipse et episcopus[12]. Hoc tantum obiter tetigit per aliquot hebdomadas intermisisse officium scribendi, quia turbas sibi de novo concitasset implacabilis episcopus, quibus denuo coniectus sit in magnos animi aestus .....

Gratissimum porro mihi fecisti, quod me nescire nolueris, quid novi haberent illa scripta, quibus magno opere contendunt duo doctissimi viri, alter ut bonam causam deserat, alter ut destruat; quorum alterum praevaricatoris est, alterum calumniatoris Nescio, an patientiam meam diutius potero tenere, ne veniam

1 Caspar van Vosbergen.
2 De nieuwe druk zag in 1631 te Amsterdam het licht; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.
3 *Euripidis tragoedia Phaenissae, Emendata & Latina facta*, Parijs 1630; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 496.
4 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, Den Haag 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
5 Miropio? Vgl. n^{o}. 1368, p. 12 n. 6.
6 Vgl. n^{o}. 1516, p. 226 en n. 5 aldaar en p. 227 n. 1.
7 Alida Graswinckel.
8 Johannes Wtenbogaert; over deze schuilnaam zie III, p. 117 n. 9.
9 Gedrukt *Salmasii Epistolarum lib.* I, p. 41; *Ep. ad Gallos*, p. 447. Antw. op n^{o}. 1521.
10 N^{o}. 1521.
11 Nicolas Rigault.
12 Gabriel de l'Aubespine, bisschop van Orléans; zie over zijn strijd met Rigaltius n^{o}. 1495, p. 188 en n. 15 aldaar.

assertor veritati. Statueram hoc differre in tempus editionis Commentarii mei in Eliberinos Canones[1], cui totam illam quaestionem fuse disceptatam inserui ad canonem XXXII, quo sancitur etiam lapso et poenitentiam agenti cogente infirmitate vel diaconum posse communionem praestare. Poenitentium et lapsorum scimus odiosissimam semper fuisse causam. Apud solum episcopum poenitentiam agebant et per eum solum reconciliabantur. Vult tamen *ἀναγκαίου κατεπείγοντος* vel a diacono accipere communionem. Nulla tunc temporis necessitas venire poterat, qualis saepe contingebat aetate Tertulliani saevientibus tum maxime persecutionibus. Si episcopi abessent, presbyteri saltem aut diaconi aderant, quibus in casu necessitatis agere licebat, quae muneris erant episcopalis. At Tertulliani aevo in persecutionum cursu non raro accidebat, ut in tota aliqua provincia nulli essent nec episcopi nec diaconi, quod eos praecipue petebat tyrannica vis temporum. Quo casu laïcis, quoniam aliter non poterat, permissum fuit communi Ecclesiae consensu tingere et offerre, hoc est, in duobus necessariis sacramentis hanc licentiam usurpare. Et sane nulla necessitas fingi potest, nisi sit de re necessaria ac necessario facienda. Eam si praestare non poterat cuius ius erat, necessitas potestatem illi dabat quam iure non habuisset sine necessitate. Quo magis ridicula videri debet interpretatio characteris, qui ‘offerre’ in eo loco Tertulliani accipit de oblatione panis benedicti. Nulla necessitas obligare laïcum potuit eiusmodi oblationi faciendae; non enim ad salutem necessaria. Praeterea nunquam eiusmodi oblationes usurpari solitae, nisi eo tempore et eo loco, quo *τελεία προσφορὰ* fiebat, Sacramentum nempe corporis et sanguinis Domini. Ridiculus praeterea qui putet ‘offerre’, cum absolute ponitur, de alia oblatione accipi posse. Nullum exemplum produxerit. Quae ad eam rem produxit, falli eum docent. Nam semper aliquid habent adiunctum, quo designatur genus oblationis. Late hoc pertractabo et infinitis exemplis rem firmabo. Decrevi partem illam refectam ex Commentario meo seorsim edere: quod brevi fiet, et iam fecissem, nisi me tenuisset exspectatio Lugdunensis negotii, quorsum evadat[2]. Si ibi non poterit edi, Sedani curabo per Iustellum nostrum[3].

Mirum porro est can. LVIII concilii VI in Trullo[4] laïcis interdici, ne praesente episcopo aut presbytero aut diacono sacramenta sibi ipsis administrent, et qui contra fecerint tam levem imponi poenam, ut per hebdomadae tantum spatium abstinuerint caetu fidelium. Inde sequitur potuisse hoc iure facere per absentiam episcopi aut presbyteri, aut diaconi. Quod et notat ad eum locum Zonaras: *ὁ δὲ ἄνευ ἀνάγκης μὴ παρόντος δηλονότι ἱερωμένου μεταχειρίζεσθαι ταῦτα τολμῶν καὶ ἑαυτῷ τούτων μεταδιδόναι, ἱερωσύνης αὐτῷ δοκεῖ περιτιθέναι ἀξίωμα*[5]. Reus

1 *In Eliberini concilii Canones atque universam Priscae Ecclesiae Ritualem Historiam commentarius*; het werk is nooit verschenen; zie M. l'abbé Papillon, *Bibliothèque des auteurs de Bourgogne*, Dijon MDCCXLV, II p. 282. Voor het concilie van Elvira, dat ± 300 werd gehouden, zie men Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles* I[1], p. 212 vv. en betreffende canon 32 *ibid.*, p. 238.

2 Dit slaat op de kwestie van Salmasius' benoeming te Leiden, die in 1631 een feit werd.

3 Christophe Justel; zie over hem III, p. 212 n. 8.

4 Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles* III, 1, 1909, p. 484 vv. Het zesde algemene concilie (680-681) wordt wel Trullaanse synode genoemd, omdat het plaats vond in een koepelzaal (trulla of trullum) van het keizerlijke paleis te Konstantinopel.

5 Zonaras is een Byzantijns chronist van ± 1100, die een geschiedenis-handboek heeft geschreven, *Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν*, dat van belang is, daar hij voor de Romeinse geschiedenis gebruik gemaakt heeft van de sedert dien verloren gegane eerste 21 boeken van Dio Cassius. Vgl.

qui nulla necessitate urgente hoc sibi sumit; ergo, ubi necessitas est, etiam ius est laïco sacerdotis agere partes in sacramentis administrandis. Posset aliquis contendere hoc intelligendum de pane consecrato, quem domum ferebant et in hos usus servabant, ut, si quando necessitas incideret, se ipsos communicarent. Sed vinum servare non poterant. Atqui certum nunquam eos communicasse nisi sub utraque specie, quicquid contra pertendant duri capitones. Eo casu reperio usos quidem esse pane illo ante consecrato et servato, sed vinum ipsi benedicebant. Sic interpretor canonem XXV concilii Laodiceni[1], quo vetantur subdiaconi *ἄρτον διδόναι* et *ποτήριον εὐλογεῖν*. Quia dicit simpliciter *ἄρτον διδόναι*, posset dici et intelligi de pane iam sanctificato. Sed non scius sum et aliter posse accipi. Nam per panis traditionem etiam sanctificationem intelligi nihil vetat. Ut cum dicit Paulus *τόν ἄρτον, ὅν κλῶμεν*[2], per fractionem nemo est, qui non videat etiam intelligi consecrationem. Paulo ante dixerat *τὸ ποτήριον ὃ εὐλογοῦμεν*[3]. Video, cur noluerit in hoc sacramento concessam laïcis licentiam, quam in baptismo dant vel mulierculis. Magnum certe hoc mysterium et quod pessumdat totam illam *μετουσιώσεως* scenam. Ideo non putant rite eam confici posse, nisi ab eo, cui character impressus sit. Alioqui nulla hic differentia inter baptismum et hoc sacramentum corporis. Si laïco illud permissum administrare necessitate cogente, cur hoc negatum? Profecto quantivis momenti locus ille Tertulliani ad ostendendam non solum Ecclesiae illius temporis *πρᾶξιν*, sed etiam in praxi doctrinam circa sacramentum hoc. Asserendus itaque.

Vidi nuper Testamentum Muhammedis[4]. De veritate eius nullus dubito. Sed nollem ita reddidisset interpres. Nihil enim minus quam testamentum. Foedus est et pactio, qua securitatem Christianis dedit; cuius et mentionem facere videtur Almachinus in vita Muhammedis[5], ubi narrat ex historiis Christianorum addictum

1 Vgl. n^{o}. 1521, p. 234 n. 6.

2 *N.T. Paulus, I Kor.* 10, 16.

3 *Ibidem.*

4 Gabriel Sionita, *Testamentum et pactiones inter Mohammedem et christianae fidei cultores*. Parijs 1630.

5 Jirjīs al-Makīn, naam gegeven aan 'Abdallāh ibn Abī-l-Yāsir ibn Abi-l-Makārim Ibn al- 'Amīd (1205/6-1273/4), christen Egyptenaar; hij schreef een kroniek *Kitāb al-majmū 'al-mubārak*, in twee delen uiteenvallend, resp. van de schepping tot Mohammed en van Mohammed tot 1259/60. Het werk is voortgezet door een andere christen Egyptenaar, Mufaḍḍal ibn abī-al-Faḍā'il, voor de periode van 1260-1348 onder de titel *Kitāb al-nahj al-sadīd wal durr al-farid fī mā ba'd ta'rīhh Ibn al-'Amīd*.
Alleen het tweede deel van al-Makins kroniek is uitgegeven. In 1625 publiceerde de Leidse orientalist Thomas Erpenius (1584-1624) de Arabische tekst met een latijnse vertaling: *Historia Saracenica qva res gestae Mvslimorvm, inde a Mvhammede primo Imperij & Religionis Muslimicae auctore, usque ad initium Imperij Atabacaei, per XLIX Imperatorum successionem fidelissimè explicantur. Insertis etiam passim Christianorum rebus in Orientis potissimum Ecclesiis eodem tempore gestis. Arabice olim exarata à Georgio Elmacino fil. Abvljaseri Elamidi f. Abvlmacaremi f. Abvltibi. Et Latinè reddita operâ ac studio Thomae Erpenii. Accedit & Roderici Ximenez, Archiepiscopi Toletani, Historia Arabum, longè accuratius, quam antè, è Manuscripto codice expressa.* Lugduni Batavorum, Ex Typographia Erpeniana Linguarum Orientalium, 1625. Prostant apud Iohannem Maire, & Elzevirios. Zie George Sarton, *Introduction to*

fuisse Christianis illum impostorem et benevolum; et cum ad ipsum quidam Christiani venissent petentes securitatem imposuisse his tributum atque in fidem eos suscepisse: in Arabico plus est وكتب له بالامان quod sonat: 'et scripsit eis securitatem'. Quod de hoc foedere patet intelligendum, العمل non semper 'testamentum' significat, sed etiam foedus et pactionem. Inter alia, quae interpres male vertit, illud etiam est quod pagina 4 فى معاملى vertit 'in provinciis meis': Imo in arcibus et propugnaculis. Tanta tunc impostoris nec tam extensa ditio fuit, ut plures provincias sub se haberet; aliquot tantum praesidia et arces et propugnacula in aliquot provinciis. Praeterea vox Arabica non provinciam designat, sed castella, ثغر ex Hebraeo רעש, more solenni Arabibus mutandi ש in ث ; portas in ea lingua significat, imo et habitationes, ut in Decalogo: ‘et Peregrinus, qui in tuis portis’ ךירעשב, ubi habet Arabs فى منزلك او بيتك in domo tua, vel habitatione'. Et haec obiter. Si videris locum Almachini, non dubitabis de scripto. Habetur p. 11 Historiae Saracenicae Erpenii.

Vale, saeculi decus, et me ama.

Divione III. Id. Iul. MD.CXXX.

1527. 1630 juli 23. Aan Willem de Groot[1].

Pro multis beneficiis, mi frater, debitor tibi sum semper, nunc etiam pro literis plurimis, quas sub idem tempus recipio. Scito enim recte ad me pervenisse eas, quas tulit Strideni filius[2] mihi et suo nomine et patris[3] et vestra commendatione carissimus. Tum vero illas, quas 24 Iunii dederas. Nunc pariter et illas, quas 8 Iulii, et quas 15 Iulii conscripseras veteri nostro fato, ut septem quam oportet diebus tardius illae ad nos pervenerint; postremo et per Screvelii filium[4], cui ostendam, quantum potero gratam mihi esse patris pro filio meo[5] curam ac diligentiam. Simul Tileni[6] ad Casaubonum[7] literas, qui gratias tibi agit pro praestita opera, tum Screvelio, Camphusiana[8], Mediana[9] omnia recte accepimus non sine nova voluptate, cum ita quasi praesentes in patria sistimur. Rivetus[10] de meis ad Casau-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 831.
2 Zie n^{o}. 1517, p. 227 n. 6.
3 De advocaat Quirijn van Strijen.
4 De medicus Cornelis Schrevelius (1608-1664), zoon van de Leidse rector Theodorus Schrevelius. Cornelis promoveerde in 1631 in Frankrijk in de medicijnen; in 1642 werd hij rector van de Latijnse school te Leiden.
5 Grotius' tweede zoon Pieter, die voor zijn studie in het vaderland vertoefde en de leiding genoot van Schrevelius.
6 Daniel Tilenus; hij had brieven van Isaac Casaubonus afgestaan voor de uitgave, die eerst in 1638 te Den Haag het licht zag onder de titel *Isaaci Casauboni Epistulae quotquot reperiri potuerunt, nunc primum junctim editae. Adjecta est Epistola de morbi ejus mortisque causa: deque eisdem narratio Raphaelis Thorii.* Ongeduldig geworden door het uitblijven der uitgave vraagt hij telkens zijn brieven terug, bijv. n^{os}. 1376, 1448, 1470 en 1474; men zie verder III n^{o}. 1315, p. 382 en n^{o}. 1291, p. 352 n. 2.
7 Betreffende Casaubonus zie III n^{o}. 1048, p. 9 n. 2.
8 Zie verderop p. 243 n. 2.
9 Medius = Johannes Wtenbogaert.
10 De Leidse theologie-professor André Rivet.

bonum per alios interpellabitur. Librum de pace Ecclesiae[1], quando is tantos excitavit tumultus, sicubi nanciscaris et per amicum mittere possis, facies rem non ingratam, quo ipse de toto negotio explicatius judicem.

In examine Censurae[2] non hoc est quod sentio; nequire ea defendi, quae posita ibi sunt, - nam et quae maxima putantur ipse defendi magnis exemplis in epistola ad Reigersbergium[3] - sed quod ea, quae necessaria non sunt et aut inimicis praebent sugillandi materiam aut medios offendunt, magna cautione vitanda censeam, nec patriae tantum nostrae, sed et Angliae causa. Notaverat autem Tilenus inter legendum omnia illa, quae huc Rivetus postea, sed accusatoria acerbitate tramisit.

Haud dubium est, quin rex Galliae obstiturus sit induciis et illam consilii vocem ita extensurus, ut majores solent, quibus cum minoribus negotium est.

De Orsinalio[4] ita res habet eum, cui tam male cum principe[5] conveniret, parum sibi cavisse. Itaque cum in oppidum in domum venisset privatam, a sexaginta ferme hominibus huguenotis ex circumjecta Gallia custodes ejus primum occisos vel oppressos, ipsum, cum se dedere nollet, duobus globis trans januam confossum haud ita multo post exspirasse. Corpus reformato more sepultum, quanquam et confessorem habebat, qui testis est eum pridie more romano communicasse. Sed ejus puto rei non minus quam caeterarum, quas perperam egit, eum ante mortem poenituit.

Quid de quinque speciebus futurum censeas et prudentes alii censeant, scire velim. Res illa ad urbes florentes mercimoniis maxime spectat.

Miror Lugdunensium semper acerbitatem[6]. Quis finis? quando exibunt qui Lupesteinii tenentur[7]. Epistolae et libellus Utenbogardi ac remonstrantium[8] nobis hic omnibus perplacent. Heinsium et de Trinitate et de Christi duabus naturis perperam sentire Lutheranus quidam Germaniae[9] non sine verborum atrocitate notavit. Vides, quam intutum sit *ὑπερ ὃ γέγραπται φρονεῖν* et quam recte monuerint veteres res divinas etiam divinitus traditis vocibus signandas. Lingam si capere nostri possint, credo nec propter foedus catholicum nec propter

1 Zie n^{o}. 1515, p. 224 en n. 1 aldaar.

2 De *Apologia* van Simon Episcopius; zie n^{o}. 1519, p. 230 n. 4 en verder n^{o}. 1502, p. 201 n. 2.

3 N^{o}. 1502.

4 Foutief voor Orsmalio; bedoeld is Jan de Hertoge van 0(r)smael, gouverneur van het prinsdom Orange, van wiens intrigues in voorgaande brieven herhaaldelijk sprake is geweest. Men zie hierover en over zijn gewelddadige dood Joseph de la Pise, *Tableau de l'histoire des princes et principauté d'Orange*. La Haye 1639, vooral p. 873. Zie ook Dr. B.H.M. Vlekke, *Intrigues rondom het prinsdom Orange* (*1612-1640*) in *Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome*, Tweede Reeks, Deel IX, 's-Gravenhage 1939, p. 57 vv. en Albert Waddington *Une Intrigue secrète sous Louis XIII. Visées de Richelieu sur la principauté d'Orange* (*1625-1630*) in *Revue Historique Vingtième Année. Tome cinquante-huitième, Mai-Août 1895*. Paris 1895, p. 276 vv.

5 Frederik Hendrik.

6 Zie n^{o}. 1525, p. 237 n. 11.

7 Bysterus, Niellius, Lindenius, Cupus, Vezekius, Geesteranus en Boomius; zie III, p. 39 n. 9 en n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.

8 Zie hierover n^{o}. 1519 en aantekeningen aldaar.

9 Dit betreft Heinsius' in 1627 verschenen *Aristarchus*; vgl. n^{o}. 1552, p. 281 en n. 9. De Duitse lutheraan heb ik niet kunnen identificeren.

Caesarem[1] abstinebunt. Est enim facta pars Belgico-Germaniae. Et rem suam dominus a quovis possessore recte vindicat.

De tabula imaginem meam continente erras, quod aliquid vis in accepti tabulas referre. Exiguum est munus a nobis libenter tibi missum neutiquam par tot tantisque tuis in rem nostram laboribus. Videbunt inde pater et amici quantum mutare possint anni 12.

Camphusiana poësis[2] mihi se probat. Et erit nobis is liber in usu domestico. Si faciat Golius[3] quod pollicetur, erit, cur et ego illi gratias agam et optimus atque eruditissimus Schickardus[4]. Gaudeo Peruana tua[5] ad tantas manus pervenisse. Quod si liber perierit, erit, puto, unde reparetur.

De meis Institutionibus[6], de Iure belli ac pacis[7], de Phoenissis[8] quid? Nam de duobus his obtundunt amici; tertium qui Iurisconsultis placeat, scire aveo. Mousterius[9] quoque manet in spe. Si non nimium est pretium, volo ei bene facere, qui me omnibus spectandum exhibet *Περὶ τοῦ διφυοῦς* aut certe *διμόρφου* philosophi tuam opem implorant. Assume adjutores medicos, ut res inquiratur.

Losecatio[10] omnia prospera opto, tantundem tibi et conjugi[11] liberisque, parentibus itidem nostris. Hic nihil habenus, nisi quod Galli trans Alpes partem quamdam copiarum Hispanicarum fuderunt, sed ita, ut maneat obsessum Casale.

Valete.

23 Iulii 1630.

Tui obligatissimus frater
H Grotius.

1528. 1630 augustus [2]. Van C. Salmasius[12].

Non solum cardinalibus, sed etiam mihi rem minime gratam facis, qui me dones eo titulo, quo tu dignior, supereminentissime Groti. Quid enim te non sic appellem, cuius me multo similem esse malim quam omnes purpurati illius gregis divitias et honores possidere? Sed illi valeant cum suis divitiis et honorum emi-

1 Hoewel elders met deze aanduiding soms de paus bedoeld wordt (zie III, register), moet hier sprake zijn van keizer Ferdinand II; vgl. ook n^{os}. 1530 en 1542.

2 Dirck Raphaelsz. Camphuysen (1586-1627); zie over hem en zijn dichtwerk G. Kalff, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. Vierde deel, boek V, I. Groningen 1909, p. 410 vv.; zie eveneens Dr Jan Te Winkel, *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde* II, Haarlem 1908, p. 3 vv.

3 Jacobus Golius; zie over hem III n^{o}. 1337, p. 408 n. 9.

4 Wilhelm Schickard (1592-1635), orientalist en astronoom.

5 *Pervana*, een onuitgegeven (dicht)werk van Willem de Groot?

6 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, in 1631 te 's-Gravenhage verschenen; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.

7 De nieuwe druk verscheen in 1631 te Amsterdam; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.

8 *Euripidis tragoedia Phoenissae, Emendata & Latina facta*, kwam nog in 1630 te Parijs uit; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 496.

9 De schilder Daniël Dumoustier (1574-1646); zie n^{o}. 1432 en III n^{o}. 1337, p. 408 v.

10 Frederik van Losecaat, met wie Grotius' zuster Adriana gehuwd was.

11 Alida Graswinckel.

12 Gedrukt *Salmasii Epistolarum* lib. I, p. 45; *Ep. ad Gallos*, p. 451. Beantw. d. n^{o}. 1544$^{\text{aant.}}$. De datering op VI nonas Aug. kan niet juist zijn. In augustus vallen de nonae op de 5de, zodat men (tussen 2 en 5) nooit aan 6 dagen kan komen. Ik veronderstel, dat VI een verschrijving is voor IV; de brief is dan van 2 augustus en vermoedelijk een antwoord op een brief, die Grotius aan Salmasius schreef naar aanleiding van diens schrijven dd. 13 juli (zie n^{o}. 1526).

nentiis. Pluris ego et merito fecerim a te amari atque aestimari quam eo modo eminentissimum fieri. Non iam autem Graecis aut Arabicis mercibus, quibus plus abundas, haec onusta ad te veniet, sed Batavicis e Burgundia, quod instar erit miraculi, ad Batavum importatis.

Scito igitur mense Iunio sub finem, quo die iam mon memini, Conventum Academicum extra ordinem fuisse coactum ac decretum de me vocando factum[1] ..... Respondi quod volui, imo et quod debui ..... Ut video tuus semper ero, etsi nunquam Batavus. Non difficile fuit animum meum ab omni migratione abhorrentem minimeque aventem vagari, multo minus in solo externo et fortasse insalubri degendi cupidum ab illa cogitatione in totum avertere, quam amici quidam mihi inseverant. E Batavia tam cito excipiet me hinc iterum Lutetia vestra studio invisendi amici[2] de quo tam saepe ac tam multa inter nos. Levissima erant quae antea de illo querebar. Furtum aliquod aut plagiolum tenuis correctiunculae aut observatiuncula clanculum sublecta. Nunc iniurius sim ipse mihi et formae meae iniquior, si mussitem iniuriam, quam ab illo nuper accepi, insigniter gravem. Vidisti, nam et vidisse per literas mihi significasti, scripta illa, quibus Aurelianensis[3] et iste inter se velitati sunt. In sententia huius explicatiore, ultima observatione haec verba posita leguntur, quae in me intensa nisi scirem, non ita fortasse interpretari auderem. ‘Scio virum caetera probum magnumque, quem ad Catholicae pietatis officia reduci summopere mecum boni omnes cupiant, et reduci quidem posse minime desperabant nullo magis impedimento quam huiusce meae vexationis indignatione retentum, et consimilis conditionis metu deterritum’. Imo vero nihil est quod aeque mihi indignationem possit movere quam haec verba tam ab omni parte mendacii, imposturae ac perfidiae plenissima. Scilicet nisi Aurelianensis .... vexasset, spes erat, immo certa res erat me Catholicum Romanum futurum? Scilicet ego indignatus sim tam male .... ab Aurelianensi tractari, qui ipsi in os dixi non semel, sed saepius hoc ipsi sibi intrivisse, hoc meritum esse, nec de alio, quam de semetipso quaeri posse? Ego denique nimium timidus ac meticulosus, quem nulla praemiorum spes, nullus impendentium periculorum huic professioni metus de sententia potuit demovere leviculae vexationis quasi aciculae punctionis formidine deterrerer? Non solum haec omnia quantum ab omni similitudine veri, nedum veritate absint, qui mea intima optime nosti, unus maxime tenes, sed etiam ipse sibi conscius est ..... nullam impudentiorem a se potuisse confingi calumniam. Qui saepissime frustra me interpellasset de mutanda religione, ubi se, libenter eius verbo utor, vexari sensit ab episcopo propter illam Tertullianici loci interpretationem, aliam derepente ad me cepit canere cantilenam et impensius dehortari, ne in illas, ubi ipse erat, partes transire vellem. Etiamsi multa mihi promitterent non staturos promissis, viderem praeterea, quomodo acciperentur apud eos qui veritati lucem commodare cuperent, bene inquam tum respondi, quod tuum nunc consilium est, meum semper fuit propositum[4]. Quod si haec omnia, ut se habent atque ut dicta ab illo fuere, proferrem publice, quid? Quid fieret illi misero? Nihil certe foret miserius. Prospicere videor, qua mente uterque tam familiariter

1 Het betreft hier wederom de kwestie van Salmasius' benoeming te Leiden, waarvan herhaaldelijk in de correspondentie tussen deze en Grotius sprake is.
2 Nicolas Rigault.
3 Gabriel de l'Aubespine, bisschop van Orléans; zie over zijn strijd met Rigaltius de voorgaande brieven tussen Grotius en Salmasius vooral n^{o}. 1495, p. 188 en n. 15 aldaar.
4 M.i. is de tekst hier corrupt.

de meo corio inter se ludere sibi permiserint. Voluit Aurelianensis homini suo invidiam conflare de loco Tertulliani, cum diceret eam emendationem et expositionem obstitisse mihi, ne haereticarum partium transfuga fierem. Reicere in illum contendit alter onus istius invidiae praedicando per illam potius persequutionem quam eo nomine pateretur factum esse, ne cupido me incesseret eius religionis capessendae, quae studiorum libertati adeo iniquam se praeberet. Tales habere amicos nihil moror, qui reapse sunt inimicissimi. Sed haec alias.

De Testamento Muhammedis[1] tecum pugnare nolo. Operio[2] iam nostro rescribo, cui velim meas reddas, et, si per te licet libet, heic amplissimo Bignonio[3] plurimam impertire salutem, et gratissimas agere gratias pro missitatione Lexici Spelmani[4], de quo nihil rescieram, nisi hoc tantum ab authore adornari.

Vale.

Divione, VI nonas Aug. M.D.CXXX.

1529. 1630 augustus 3. Van B. Aubéry du Maurier[5].

Monsieur,

Je me confie tant en l'équité de vostre jugement et en la fermeté de vostre bienveillance que vous n'imputez mon silence à autre cause qu'à faute de sujectz que ma solitude me puissent fournir pour vous entretenir; bien est vray que celuy est une très grande consolation quand mes chers amis m'y témoignent leur souvenir, déplaisant seulement de n'y pouvoir retribuer chose qui réponde à la valeur de ce que je reçoy d'eux. En ce désert nous n'entendons que lamentations du pauvre peuple, d'un costé despourveu des moyens de sustenter sa vie par l'infertilité de la terre qui cette année ne luy a pas rendu ce qu'on luy avoit donné, et de l'autre tellement surchargé d'impostz qu'il en est venu comme au dernier désespoir. Joint les grandes levées de gens de guerre que l'on faict encor, qui ne pourront estre soudoyéz ny nourris par ceux, qui sont insolvables, et qui sont eux mesmes réduits à mendicité. Pour l'Italie où. l'on parle tousiours de paix, mais en effect pour y continuer la guerre, il semble que la matière s'y eschauffe pour garder sa chaleur d'icy à longtemps, et que deux ducs[6] sont en grand hasard de servir de proye à ces grands roys[7], qui au suject de l'un d'eux se sont engagéz en cette querelle, qui ne sera pas si aysée à finir qu'elle l'a esté à commencer. Mais celuy qui ordonne de tout cela, nous fera veoir ce qu'il en a déterminé: comme des révolutions, que j'apprens se présenter en vostre patrie, jusques à estre prestz d'estre eslevéz au suprême

1 Zie n^{o}. 1526, p. 240 n. 4.
2 Niet geïdentificeerd.
3 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5.
4 Sir Henry Spelman (1564?-1641) schreef o.m. *Archeologus in modum Glossarii ad rem antiquam posteriorem continentis. Latino-Barbara peregrina, obsoleta et novatae significationis vocabula, quae in Ecclesiasticis, profanis Scriptoribus, legibus, antiquis chartis et formulis occurrunt.* Vol. I Londen 1626.
5 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk; cat. v. hss. n^{o}. 941. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1478? Beantw. d. n^{o}. 1531.
6 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua, en Vittorio Amadeo, hertog van Savoye; deze laatste was zijn vader Carl'Emanuele, die 26 juli 1630 was overleden, opgevolgd als hertog van Savoye.
7 Philips IV van Spanje ten gunste van Vittorio Amadeo en Lodewijk XIII ten behoeve van Carlo Gonzaga.

degré d'honneur ceux qui luy ont mis le poignard dans le sein; ce que j'ay grand pene à me persuader, si ce n'est que le prince[1] luy mesme, qui cognoist la perfidie de ces gens là, leur veille de gayeté de coeur, présenter sa gorge à coupper, de quoy par divers moyens il peut s'exempter, mais principalement par celuy qui est ordinaire si la loy n'a esté enfrainte de luy en nommer trois desquelz il puisse choisir celuy qui sera le plus utile, ou le moins malfaisant au public et a son particulier. Vous m'obligeriez infiniement de me soudre ce noeud et de me dire si par la tragédie d'Aurenge[2] vous tenez la place asseurée à qui elle appartient: il n'aura pas mal pris son temps juxta illud opportuni magnis conatibus transitus rerum[3] c'est a dire du soin des affaires de France à celles d'Italie. Il m'a aussy esté donné une grande joye m'ayant esté asseuré que vostre patrie vous a rendu vos biens[4], mais j'en aymerois mieux estre asseuré par vous mesmes, tant je crains que cela ne soit pas; et que vos autres contentements soient encor retardéz. Pour la fin je viens de Saumur où j'ay veu mes trois filz[5], desquelz on m'a rendu très bon témoignage, le plus grand[6] sera pour vous aller veoir, Dieu aydant, cet hyver et enfourner son estude en droict par vos bons conseilz. Ma femme[7] et moy saluons humblement vos bonnes grâces, de la vostre et de Cornelia[8], vous suppliant vivre très asseuré que je seray toute ma vie

Vostre humble et très affectionné amy et serviteur
Dumaurier.

Au Maurier ce 3^{e} d'Aoust 1630.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Paris.
In dorso schreef Grotius: 3 Augusti 1630 Maurier.

1530. 1630 augustus 16. Aan Willem de Groot[9].

Respondebit haec epistola, mi frater, duabus, quas a te pariter accepi scriptis 29 Iulii et 5 Augusti, simulque illi patris, quae 21 Iulii scripta fuerat. Te ex Transflaccaeanis partibus sospitem revenisse gaudeo.

1 Frederik Hendrik.
2 Vgl. verderop n. 11.
3 Tacitus, *Hist.* I, 21.
4 Op 17 mei 1630 had het Hof van Holland gunstig beslist in het proces van Grotius inzake de teruggave van zijn geconfiskeerde goederen; zie Mr. G. Moll, *De confiscatie der goederen van Hugo de Groot* in *Oud-Holland* XX 1902, p. 99.
5 Louis, Daniel, Maurice.
6 Maximilien.
7 Renée de Jaucourt de Villarnould.
8 Grotius' oudste dochter.
9 Gedrukt *Epist.*, p. 832.

Cognata nostra Maria Debyaea[10] incipit esse *ὑπέραχμος*. Itaque censeo non esse cur matrimonium differat, si honesta et ejus majoribus digna conditio obtigerit. Valckenburgicae[11] suasimus, huc et veniat et moretur nobiscum aliquamdiu

10 Maaike (Maria) de Bie, een dochter van wijlen de thesaurier-generaal Joris de Bie; vgl. bijlage n^{o}. 11, de betreffende aantekening.

11 Josine de Bie, vrouw van Jan de Hertoge van Osmael. Haar man had als gouverneur van het prinsdom Orange achter de rug van de prins onderhandelingen gevoerd met Lodewijk XIII over de verkoop van het prinsdom. Hij had in juni 1630 het leven gelaten bij de overrompeling door Jan de Knuyt en de zijnen; zie ook n^{o}. 1527, p. 242 en n. 4 aldaar.

transitura ad vos, ubi illa nuper tristia[1] vetustate sui in oblivionem verterint. Pro Halsio[2] cavimus et ostendimus hospiti iniquum esse, quod postulat. Vestimenta filiis[3], qui apud vos sunt, missa jamdudum fuissent, si mensurae symbolum prius ad nos pervenisset.

Commode video cadere nostris, quod Brandeburgicus[4] pacta cum Nieuburgico[5] turbat: neque vero in animum inducere possum unquam nostros cuiquam concessuros Resam, Emmericum, Vesaliam tam firma finium propugnacula.

De Torrentio[6] recte argumentaris. Neque ego rebus meis quicquam boni auguror, quamdiu illi captivi Lupeistenii[7] detinentur. Imaginem nostram gratam tibi esse sane gaudeo, in qua nihil censendum, nisi dantis amor. *περὶ τοῦ διφυοῦς ἐκ Λιβύας*[8], rogo et ipse et cum eruditis inquiras. Usui id esse Salmasio[9] poterit in naturali historia. Mousterius[10] conqueritur de oculis, quod longinque non satis videant et quod stillent interdum. Puto me misisse antehac descriptionem mali verbis ipsius Gallicis. Et quid auxilii Vallensis[11] poterit, obligabit hominem gratiosum et me quoque. Si quid dependendum est, meis rationibus imputetur.

Didericum supra spem proficere sane laetamur et similes ipsi processus optamus contributuri quicquid nostrarum erit virium. Facile intelligo quantum avo debeat. Cornelius[12] Hebraicam jam grammaticam novit, voces addiscit; in Graecis est quotidie et absoluta dialecticae repetitione, nunc artem oratoriam penitus ediscet. Interspargimus exercitia poëtica, oratoria. Ubi quis amicus hinc abiturus est, faciam tui memor sit, ut meritus es.

Mantua capta[13] diu nos caelata est; et nunc quoque sunt homines inverecundi, qui rem certissimam negant. Alii ducem[14] accusant, ut desperatione Gallici auxilii arcana pactum cum Caesare[15]. At Galli Carignanum, ubi pons Padi est, vi cepere fugientes hostium insecuti unaque intra portas infusi. Pax nondum est, sed speratur, nisi quod Spinola[16] eam, quantum potest, differt spe capiendi Casalis. Aperta Gallis eo via est a Carignano, sed qualia sint Spinolae munimenta, nescimus.

1 Zie p. 246 n. 11.
2 Zie n°. 1486, p. 174 n. 6.
3 Pieter en Dirck.
4 Georg Wilhelm, (1597-1640), keurvorst van Brandenburg.
5 Wolfgang Wilhelm (1578-1653), hertog van Neuburg en Jülich-Berg; zie ook n°. 1537, p. 254.
6 Johannes Torrentius (Johannes Symonsz. van der Beeck); zie over hem III n°. 1213, p. 223 vv. en p. 223 n. 8. De aldaar genoemde Koppen is de Haarlemmer Christiaan Coppens.
7 Betreffende de op Loevestein gevangen gehouden predikanten zie III, p. 39 n. 9 en n°. 1481, p. 168 n. 3.
8 Hierover herhaaldelijk in de brieven aan Willem.
9 De Franse filoloog Claude de Saumaise.
10 De schilder Daniël Dumoustier; zie III, n°. 1337 (p. 408 v.).
11 Jacob van der Wal, eerste geneesheer van Frederik Hendrik.
12 Grotius' oudste zoon, die na een verblijf om studieredenen in het vaderland sedert kort weder te Parijs was.
13 Op 18 juli 1630 was Mantua in handen van de troepen van keizer Ferdinand II gevallen.
14 Carlo Gonzaga.
15 Ferdinand II; vgl. n°. 1527, p. 243 n. 1.
16 Zie n°. 1503, p. 207 n. 4 en over Felipe n°. 1506, p. 212 n. 4.

Colaltius[1] poterit cum eo copias jungere absoluto quod sibi mandatum habebat negotio. Futurum video, ut Veneti habeant, quod agant.

Rogo parentes obsequenter pro me salutes. Mea meique omnes tibi, tuae[2], tuis, cuncta prospera exoptant.

Lutetiae 16 Aug. 1630.

De editione librorum[3] nostrorum valde aveo edoceri.

Tibi addictissimus frater.

H. Grotius.

1531. 1630 augustus 16. Aan B. Aubéry du Maurier[4].

Memorem nostri te vivere, vir amplissime, sive scribis sive non scribis, certus sum. Itaque et cum non scribis, boni consulo, et cum scribis, renovatur in me sensus voluptatis, quam tua ex amicitia capio.

Quod steriles sunt rumorum partes, in quibus habitas, adeo grave non existimo, ut etiam partem in eo ponam tranquillitatis. Est aliquid ibi vivere, ubi nec Pelopidarum nomen nec facta audias. Illud triste, quod terra malum nomen agricolis esse coepit et supra coeli injurias tributis atteritur. Saepe miseratio me subit plebis vestrae tot oneribus gementis, in tanto aliorum etiam sacerdotum luxu libero atque immuni.

De pace video calere sermones. At ego multum metuo, ne super Mantuam Casale accedat[5], antequam pax coëat. Nam in id maxime laborat Spinola, avidus decoris ex Gallorum certamine. Carignanum a vestris captum et transitum Padi praebet certum et viam aperit ad Casale. Sed quis dubitat, quin tanto tempore satis fuerit otii Spinolae[6] ad munienda castra et obsepiendos aditus? Quis Gallorum impetus opera perrumpet, qualia ad Bredam fuere? Interim pro solatio vobis est, quod inimicus Mantuano Sabaudus[7] non minus et ipse rebus suis excutitur, nunc vobis praeda, mox Hispano futurus, si partes mutaverit.

Quod intellexeras de multorum pro Crete[8] studiis, verum est. Illius, muneris electio tota est Ordinum Hollandiae, neque praefectus in ullam ejus partem venit, quanquam semel hoc et extra ordinem Mauritio[9] concessum est. Caeterum ex nominatis electio ad praefectum defertur in iis demum muneribus, quae olim in comitis erant potestate, in quibus hoc non est.

1 Rambaldo Collalto; zie n^{o}. 1452, p. 133 n. 5.
2 Alida Graswinckel.
3 *Euripidis tragoedia Phoenissae*, de *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* en de nieuwe druk van *De iure belli ac pacis*, Ter Meulen-Diermanse, resp. n^{os}. 496, 757 en 567. Vgl. ook de brieven n^{o}. 1525 en n^{o}. 1527.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 89; *Ep. ad Gallos*, p. 209. Antw. op n^{o}. 1529.
5 Vgl. hiervoor en voor hetgeen volgt n^{o}. 1530.
6 Zie n^{o}. 1503, p. 207 n. 4 en over Felipe n^{o}. 1506, p. 212 n. 4.
7 Resp. Carlo Gonzaga en Vittorio Amadeo.
8 Cres of Cretensis is een aanduiding voor François van Aerssen.
9 Prins Maurits; het zal hier gaan over de benoeming van een nieuwe raadpensionaris ter vervanging van Anthony Duyck, die op 13 september 1629 was overleden. Blijkbaar stond François van Aerssen op de nominatie, doch Adr. Pauw is het in 1631 geworden. Maurits heeft kennelijk destijds de benoeming van Duyck kunnen doorzetten.

Arausionensi arce plane potiuntur, quos princeps[1] eo miserat; sed quominus in eos, quorum consiliis usus erat Valkoburgicus lege agatur, rex[2] per literas intercessit: quosdam eorum etiam honoribus ornavit. Dicuntur et eorum, qui caedi interfuerant, quidam, cum intra regni fines reperti essent, supplicio affecti. Qui regis consilia gubernant, satis virium ei esse putant, etiam occupato, ad cogendos Arausionenses imperata facere, id est, imminuere munimenta, praecipuo metu, ne protestantes, sicubi male habeantur, eum receptum respiciant.

Bona recepta[3], neque precibus meis neque gratiae cujusquam debeo. Iudicio egi atque ibi obtinui jus, quod omnibus Delphici oppidi civibus, avita lege[4], debetur. Multum adhuc hoc abest a demendis iis, quas tam diu patior injuriis. Sed nos et hoc et alia nostra Deo permittimus.

Tibi de profectu filiorum[5] gratulor; quorum studiis si conferre aliquid possim, futurum id sit animo meo jucundissimum.

Uxor mea et Cornelia[6] se tibi cordi esse unice gaudent tibique ac matronae[7] liberisque precantur omnia, quae amicos precari jus fasque est.

Lutetiae, 16 Augusti, 1630.

1532. 1630 augustus 21. Van J. Slupecki de Konary[8].

Nobilissime vir, amicorum optime,

Non fuit mihi sane animus abeunti Lutetia Aureliam ultra ire, cum graves, ut Lutetiam cito redirem, haberem causas: maxime vero cum memoria conversationis tuae animo meo occurrebat, dici certe non potest, quanto tenebar desiderio ad te redeundi. Et si consuetudinis tuae suavitatem tam bene fruendo cognovissem quam carendo, sine dubio hoc iter meum aut distulissem aut potius, quo brevior ad te patuisset reditus, non suscepissem tam longum. Sed me in hac sollicitudine versantem constantia animi tui solabatur: sperabam enim fore, ut licet disiunctus essem a te, animus tamen in me tuus incorruptus maneret neque languesceret intermissione consuetudinis nostrae, quin etiam magis ac magis cresceret, cum vicissem constantem animi mei in te promp(ti)tudinem etiam absentis esses cogniturus. Quod ut me sperare par est, ita co(mi)tas ingenii tui hoc a te requirit, ut a quo amaris tantopere, eum invicem omni benevolentiae genere prosequaris. Ego beneficia tua colam memoria sempiterna et eo me non solum officii fructum, sed etiam pietatis laudem semper quaesiturum profiteor. Caeterum de ratione itineris nostri haec habe, iucundum illud nobis contigisse: nam Aure(lia) Salmurium usque flumine descendimus et in praetereundo multas lustravimus civi(ta)tes egregias,

1 Frederik Hendrik; voor de gebeurtenissen met betrekking tot het prinsdom Orange en de gewelddadige dood van de gouverneur Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg, zie Joseph de la Pise, *Tableau de l'histoire des princes et principauté d'Orange*. La Haye 1639, in het bijzonder p. 873. Zie ook n°. 1527, p. 242 en de n. 4 aldaar genoemde artikelen van Vlekke en Waddington.

2 Lodewijk XIII.

3 Nl. op 17 mei; zie n°. 1529, p. 246 en n. 4 t.p.

4 Vgl. voor het privilegie van Delft III n°. 1199, p. 201 n. 7.

5 Vgl. n°. 1529, p. 246.

6 Grotius' oudste dochter.

7 Renée de Jaucourt de Villarnould.

8 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. I 68. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n°. 1536. Over de schrijver zie n°. 1396, p. 52 en n. 7 aldaar.

sitas ad ripam Ligeris. Arces quoque perelegantes vidimus: nam arx (Cham) boriensis - Chambour gallice - a Francisco primo[1] condita tanta gaudet magnificen(tia) aedificii, ut multorum sane iudicio Fontembellaquium superet, si enim amplitudinem eius spectes, tot in se cubicula, quot annus dies continet; si vero loci am(oeni)tatem, tanta undique est camporum sylvarumque amoenitas, ut tota illa regio non i(m)merito hortus Galliae a geographis appelletur. Altera arx - quae Amboyse vocat(ur) etsi nec splendorem habet nec gratiam parem est tamen, ut putant, totius Galli(ae) firmissima; praeter quod ipsius naturae beneficio mirum in modum est munita, rupes, super quam aedificata arx, una tantum ex parte aditum praebet eumque diffici(lem;) caeterae abruptae sunt et inviae. Sunt et alia, quae merentur scribi, sed nunc studio omitto fusius proxima occasione scripturus. Quia vero ad decimam quartam Septembris certis de causis Salmurii substiturus sum, rogo, ut me de valetudine tua certiorem reddere tanti putes; nam ad voluptatem, qua hic fru(or), nihil aliud adiici posse videtur, nisi ut omnia prospera quam celerrime de te audi(am). Reddam vicem, si reposces, reddam, etsi non reposces.

Vale amicorum optime, et me tui amantissimum redama.

Salmurii, die 21 Aug. A.D. 1630.

Nobil. Tuae ad quaevis officia promptissimus Georgius de Conari Slup(ecki.)

Faitez, je vous prie, mes très humbles recommendations à madammoiselle vostre femme et à madammoiselle Cornelia[2].

Adres: Nobilissimo Viro Hugoni Grotio Amico meo optimo Lutetiam Parisiorum.

1533. 1630 augustus 22. Aan G.M. Lingelsheim[3].

Opitii[4], quem mihi commendaras, Lingelshemi optime, et ingenium et eruditio et mores, quantopere mihi se probent, haud facile dixero, sed tu ex te de me judicium facito, nec falleris[5]. Vereor, ne hoc arrogantius sit, sed dicam tamen recordari me summa cum voluptate, quae nobis fuerit jam a multo tempore et studiorum et judiciorum germanitas. Hoc tamen[6] dolet, quod viro tali et amico, quod summum est, tuo, non potuerim rebus ipsis ostendere, quanti eum facerem. A doctissimo Berneggero[7] per[8] literas et Iustini historiarum[9] partem accepi,

1 Frans I (1494-1547), koning van Frankrijk; hij liet in de jaren 1519 en volgende door de architekten Pierre Nepveu gezegd Trinqueau en Jacques Coquereau of Coqueau het kasteel van Chambord bouwen.
2 Grotius' oudste dochter.
3 Copie Kon. Bibl. Kopenhagen, cod. Gl. Kgl. Saml. 2133, 4^{o} n^{o}. 155. Ik volg de editie der *Epist.* Gedrukt *Epist.*, p. 89; Reifferscheid, *Quellen* I, p. 415; *Celebrium quondam eruditissimorumque virorum epistolae Varii argumenti ex Museio Jaskiano*. Dantisci, Typis Rhetianis, A.C. MDCLXX, p. 14.
4 De dichter Martin Opitz (1597-1639). De Kopenhaagse copie heeft i.p.v. commendaras de lezing commendaveras.
5 De woorden ‘nec falleris’ ontbreken in de Kopenhaagse copie.
6 De copie uit Kopenhagen heeft ‘tantum’, evenals de uitgave van Reifferscheid.
7 Matthias Bernegger (1582-1640), hoogleraar te Straatsburg.
8 De copie uit Kopenhagen heeft ‘et’, evenals Reifferscheid.
9 *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero*; vgl. n^{o}. 1523, p. 236 en n. 4 aldaar.

placet specimen; cujus compar Salmasio[1] servo, brevi heic futuro, nisi improvisum quid spem ab ipso nobis factam interceperit.

De publicis addo nihil. Vix quicquam est quod narrare libeat et si quid est, Opitius ne haec quidem ignorat.

Tibi tuisque omnia opto quam secundissima.

Lutetiae, 22 Augusti 1630.

Tua amicitia glorians

Hugo Grotius.

1534. 1630 augustus 22. Aan W. Schickard[2].

Quod periculum literae Orientis et coelestia studia in morbo tuo, vir optime de utrisque merite, adierint, cum satis intelligam, Deo gratias ingentes habeo, quod te nobis haud dubie magnos in usus servaverit. Ostendit princeps vester[3] sua se bona intelligere, qui ad inspiciendas scholas ordinandumque earum statum te relegit, et ego te satis laudare non possum, qui in eo itinere non id tantum, ob quod missus es, fecisti, sed cum publico negotio patriae simul et publicum humani generis egisti negotium.

Observatio solaris defectus tua quantivis pretii multum probatur Midorgio[4] et qui alii hic sunt talium studiosi. Inter quos et Gassendius[5] hic etiamnum haeret, qui promisit missurum se mutuo quod hic observatum est.

Apud Golium[6] instabimus et ego et Gassendius, ut habeamus astronomicas et geographicas annotationes eorum, quae visit, locorum; et jam tenemus promisso obligatum.

Interim mitto grammaticam linguae Turcicae, si quid forte usui esse possit. Vellem is, qui hanc scripsit[7], et lexicon nobis daret. Videbimus, ecquid flagitando possimus extundere. Id pro certo habeas velim non defuturum me occasionibus, si quae se praebebunt, quibus tui praeclarissimi labores queant adjuvari.

XXII Augusti MDCXXX Lutetiae.

Tuae eruditionis admirator

H. Grotius.

Prodiit Philosophia Magnetica

Nicolai Cabei Ferrariensis e soc. Iesu[8], Coloniae anno MDCXXIX.

1 De Franse filoloog Claude de Saumaise.
2 Copie Venetië, Bibl. de S. Marco, mss. Italiani Cl. XI cod. XX coll. 6789. Betreffende geadresseerde zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
3 Ludwig Friedrich von Würtemberg - Mömpelgard, onder wiens voogdij de jonge hertog Eberhard III stond; zie n^{o}. 1387, p. 40 n. 9.
4 Claude Mydorge (1585-1647), Frans wis- en natuurkundige uit de kring van René Descartes (1596-1650) en Marin Mersenne (1588-1648).
5 De filosoof-fysicus en astronoom Pierre Gassendi (1592-1655).
6 Voor Jacobus Golius zie III, p. 408 n. 9.
7 Ik heb niet kunnen achterhalen, wie Grotius hier op het oog heeft.
8 *Philosophia Magnetica, in qva magnetis natvra penitvs explicatvr, et omnivm qvae hoc lapide cernuntur, causae propriae afferuntur: nova etiam praxis(sic) constrvitvr, quae propriam Poli elevationem, cum suo meridiano, vbique demonstrat, mvlta qvoqve dicvntvr de electricis, et alijs attractionibus et eorum causis. Additis figvris variis, tam aeneis, quàm ligno incisis.*

Auctore Nicolao Cabeo Ferrariensi, Societ. Iesv. Prostant Coloniae, Apud Ioannem Kinckivm, Anno

Eam an viseris et quid placeat, scire cupiam.

Adres: Summae eruditionis viro Wilhelmo Schickardo, professori linguarum Orientalium, cum libro grammaticae Turcicae. Tubingam.

1535. 1630 augustus 23. Aan Willem de Groot[1].

Diligentiae, mi frater, tuae debeo plurimum, quod me ignarum esse non pateris eorum, quae apud vos geruntur, et maxime negotii illius Rotterodamensis[2] cujus *Τὰ ἐχόμενα* scire mihi jucundum erit. Erit de quo declament in synodis mense Septembri et nova haec res tam calida efficiet, ut magis frigeat illa, quam contra Amstelodamenses susceperant concertatio. Mirum ni haec res omnibus magistratibus mentem aperiat, ne se patiantur illudi sub persona pietatis ab hominibus rerum quidem civilium plane ignaris, saepe ne illam quidem quam profitentur artem intelligentibus.

Editio Apologetici mei[3], quam vidisti, ea erit, quam fieri curavit Mairius, quanquam tempus antiquius praescripserat. Dederam eidem omnia Tileniana[4], ut ex iis corpusculum faceret. Promiserat mihi exemplar, quod non mittit. Vidimus hic tabulas sane exactas obsidionis Silvaeducensis cum commentario quodam Gallico[5]. Haec praecurrens editio homines minus avidos reddet ad Heinsiana[6], quae exspectantur et iisdem tabulis promittuntur.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 832.
2 Het betreft hier de kwestie van de suspensie der vier predikanten en ouderlingen, waarover ook gesproken wordt in n^{os}. 1548, 1549, 1553, 1554, 1558, 1559, 1568 en 1651. Zie ook Dr. W.P.C. Knuttel, *Acta der Particuliere Synoden van Zuid-Holland I*, 's-Gravenhage 1908, pp. 332-344; zie verder Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4075.
3 Blijkbaar heeft dus ook de Leidse uitgever Jean le Maire een der latere drukken van Grotius' in 1622 te Hoorn verschenen *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Frieslandt* gedrukt; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 872 en remarque 6 vooral laatste alinea (p. 423).
4 Misschien de brieven van Casaubonus, waarvan in voorgaande brieven herhaaldelijk sprake is; zie bijv. n^{o}. 1376, p. 19 n. 5 en n^{o}. 1527, p. 241 n. 6. Mogelijk ook bedoelt Grotius de bij Haag, *La France protestante IX*, p. 386 vermelde werkjes *Considérations sur le canon et serment des églises réformées conclu et arresté au Synode national d' Alais pour l'approbation du Synode tenu à Dordrecht* 1622; *Canones synodi Dordracenae cum notis et animadversionibus: adjecta sunt Paralipomena ad Amicam collationem quam cum Tileno, ante biennium institutam, nuper publicavit J. Camero*, Paris 1622; *La doctrine des synodes de Dordrecht et d' Alez, mise à l'épreuve de la pratique*, Paris 1623; *Lettres à un amy touchant la nouvelle confession de foy de Cyrille, soi-disant patriarche de Constantinople* 1629; *Réponse aux articles proposés par quelques ministres de Hollande* 1630 ev. de nederlandse bewerking van sommige ervan door Wtenbogaert, waarvoor men zie Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 3251, 3471, 4067, hoewel een dergelijk opusculum bij mijn weten niet verschenen is.
5 Misschien de bij F. Muller, *De Nederlandsche Geschiedenis in Platen. Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, zinneprenten en historische kaarten. Eerste deel (Jaren 100 tot 1702.)*, Amsterdam, Frederik Muller 1863-1870, onder n^{o}. 1617^{a} genoemde.
6 *Rerum ad Sylvam-Ducis atque alibi in Belgio aut a Belgis anno MDCXXIX gestarum historia.* Lugd. Bat., ex officina Elzeviriorum, 1631.

Mantuae calamitas[1] diu nos caelata est. Idem de Casali futurum puto. Interim triumphant Galli de pugna ad Carignanum, cujus historiolam qualis hic ab hominibus cuncta in majus augentibus publicatur hic vides.

De meorum librorum editione[2] quomodo res procedit? Cogor enim percunctari ob amicos qui me urgere non desinunt. Praeter haec nunc quidem nihil habeo, nisi officiosam salutem parentibus, tuae[3], nostris.

Lutetiae 23 Augusti 1630.

Poterit forte nos Vossius adjuvare ad recuperandas Casauboni literas[4].

Tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1536. 1630 augustus 31. Aan J. Slupecki de Konary[5].

Generosissimo et ad summa nato juveni Georgio de Conari Slupecki Salmurium.

Vides vel hoc tuo exemplo, generosissime Slupecki, quam saepe aliud proponamus, alio nos aut amicorum consilia aut occasiones vocent. Sapientiae pars est non nimis esse perfractum in ejusmodi negotiis, sed facilem se dare temporibus. Et sane, quum jam ad Ligerim accessisses, committendum tibi non fuit, quin una conspiceres tractum illum pulcherrimum et uber Galliae, ripam dico utramque Ligeris, quae a Blesa ad Andes extenditur.

Narratio tua meam mihi adolescentiam in memoriam revocavit. Nam et ego, quum essem in florido aetatis vere, vidi summa cum voluptate et inviam illam arcem Ambaixiam, in qua Ludovicus XI suimet captivus fuit.

> Et quod bissena turre superbit opus[6].

Cum vero per se dulce est hac praesertim anni tempestate mutare caelum et vario rerum conspectu frui, tum vero res ipsas gestas altius infigit animo locorum consideratio, quippe quum et illam, quae arte traditur, memoriam ex positu atque ordine locorum natam primum veteres tradiderint.

Fac ergo, ex hoc itinere corpori pares rectam valetudinem et, si fieri potest, robur etiam, animo vero ex ipsa intermissione novam studendi aviditatem.

De me vero ita tibi pollicearis velim - quamquam exiguum est id omne quod mearum est virium - haud passurum me, ut quidquam tibi desit, quod modo usui esse possit ad fovendam in te mentem illam vividam atque erectam et ad honesta omnia tendentem. Quod quia rebus malim ostendere quam ostentare verbis: redi et experire.

Resolutant te nostri.

Prid. cal. sept. anno 1630.

T. gen. addictiss.
H. Grotius.

1 De verovering van Mantua door de keizerlijke troepen op 18 juli; vgl. n^{o}. 1530, p. 247 n. 13.
2 *Euripidis tragoedia Phoenissae*, de *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* en de nieuwe druk van *De iure belli ac pacis*, Ter Meulen-Diermanse, resp. n^{os}. 496, 757 en 567. Vgl. ook de brieven n^{o}. 1525, n^{o}. 1527 en n^{o}. 1530.
3 Alida Graswinckel.
4 Zie hierover n^{o}. 1527, p. 241 en n. 6 t.p.
5 Copie Hamburg Staats- und Universitätsbibl., cod. Supellex ep. 13, 139. Antw. op n^{o}. 1532.
6 De oorsprong van deze pentameter heb ik niet kunnen achterhalen; misschien van Grotius zelf?

1537. 1630 augustus 31. Van C. Barlaeus[1].

Amplissime doctissimeque vir,

Poemata mea[2], quae iam pridem singula edita vidisti, iam in libellum collecta[3] mitto. Ita etiam deos imitor, Triptolemum, Cererem, Floram, qui sparsas fruges tandem amant *σωρεύειν*. Accessere tamen et quaedam hactenus non edita. Libellus mole est exiguus, sed argumento magnus, qui praeterquam quod a sacris, *ἐκ διὸς*, ordiatur, patriae etiam nostrae triumphos et toto orbe celebratas victorias exequitur. Illa dum feliciter pugnat, dum fines suos etiam ultra Oceanum profert, dum Hispanicae potentiae nervos incidit, sequor pone preco, musisque facundiam suam qua possum extorqueo, ne sine virtutum tantarum teste aliquo pugnasse Batavos credat posteritas. Sed quam vellem hoc studiorum genere me expeditum. Videor iam porro publico debere similes *πανηγύρεις*, et qui saepius in patriam officiosus fui, obstrictus iudicor idem in posterum factitandi. Tu, vir amplissime, mecum opta, uti Inducias aliquando tuo exemplo celebrare liceat[4] neglectis classicis ac belli furoribus. Eas nos sperare iubet legatus regis M. Britanniae[5], cuius oratiunculam super hac re in Ordd. Consessu habitam[6] puto iam te vidisse.

Dux Neoburgicus[7] hesterno die Haga discessit. Inter ipsum et Brandenburgicum[8] iam convenit de herciscundis terris hactenus controversis. Iuliam et Montes ille, Brandenburgicus Cliviam possidebit. Spes est futurum, uti Palatino[9] suus restituatur Palatinatus.

Transiit hac princeps Auriaca[10] Aquisgranum, uti aiunt, profectura. Vehitur a mulis lectica Italorum et Hispanorum more. Remedia illi quaeruntur a balneis et fontibus, ne iterum abortiat: tanti interest proletarios esse principes.

Remonstrantium res in melius se vertunt, sed lento progressu. Forte peraget tranquilla potestas quod violenta nequit.

Vale, vir clarissime, et de libello hoc meo benigne iudica. Eum tibi exhibet praeclari et laudatissimi patris, Consiliarii puta Schoterbos, filius[11], nuper convictor meus.

Raptim Lugd. Bat. prid. Cal. Sept. MDCXXX.

A.T. observantissimus
C. Barlaeus.

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk; cat. v. hss. n^{o}. 690. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Oud-Holland* IV 1886, p. 259. Beantw. d. n^{o}. 1551.

2 Bijv. *Hymnus in Christum* 1628, zie III n^{o}. 1309, p. 376 n. 5; *Argo Batava* 1629, zie n^{o}. 1397, p. 54 n. 3; *Sylvae-Ducis Obsidio* 1629, zie n^{o}. 1466, p. 150 n. 5 en *Triumphus super captâ Olinda* 1630, zie n^{o}. 1512, p. 220 n. 2.

3 *Casparis Barlaei Poematum Liber novus, In quo, praeter alia, Illustres Federati populi Victoriae, jam nuper domi ac foris partae, celebrantur.* Lugdun. Bat. Apud Andr. Clouquium, 1630.

4 Toespeling op Grotius' gedicht *Induciae Batavicae*; zie III, p. 102 n. 3.

5 Sir Dudley Carleton (1573-1632), viscount Dorchester.

6 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4007.

7 Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg en Jülich-Berg.

8 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg.

9 Frederik V van de Palts, de Winterkoning.

10 Amalia van Solms, gemalin van Frederik Hendrik.

11 Jan van Overrijn, heer van Oudkarspel en Schoterbos, zoon van Mr. Floris van Overrijn, heer van Schoterbos, raadsheer in de Hoge Raad van Holland. De zoon werd in 1656 raad, in 1665 schepen van Haarlem en overleed in 1666.

Adres: Amplissimo, clarissimoque viro D. Hugoni Grotio, Lutetiam.
In dorso schreef Grotius: 31 Augusti 1630 Barleus.

1538. [1630 augustus-september]. Aan H. Bignon[1].

Rogatu D. des Hayes[2], cujus propenso in me studio plurimum debeo, commendavi causam municipis Montargisiani, cujus uxor et cum ea loci presbyter summa cum injuria et a seditione haud multum abscedente concursu stupri fuit infamata, praesidi Memmio[3] tibi commendaturus die crastino, quem minus occupatum caeteris acceperam. Nunc vero edoceor tardum id fore, quando cras instat causae dictio. Itaque praevertendum fuit tempus, quod huic officio destinaveram. Non opus est multis verbis ostendam quanti sit momenti, ne castitas matronarum et honos sacerdotii pateant in fabulas et ludibria ac pro joco ducatur grassari cum periculo alienae existimationis, turbare bene concordantia matrimonia, innocentiae denique insultare. Cum etiam vita ac bona nostra in tutela sint judiciorum, ego tamen ea ad custodiam boni nominis cuique maxime esse necessaria existimo. Quod remedium ni pateat, vides, quanta privatae ultionis non dicam libertas detur, sed, ut sunt hominum ingenia, imponatur necessitas. Quare ni ad nomadum vitam redire volumus, haec, ni fallor, prima esse debet cura et legum et eorum, quibus legum exercitio incumbit, ne quis maledictum audiat, nisi eo in loco, ubi se aequo jure possit defendere.

Vale, vir amplissime, et quanti amicitiam facis, tam boni consule me amicis nihil negare, quod aequum censeam.

1539. 1630 september 6. Aan N.C. Fabry de Peiresc[4].

Tibi, qui plus quam ego debeat, vir nobillissime et amplissime, puto esse neminem et eorum, qui tua in se benefacta agnoscunt, cedo nemini. Quo magis doleo, quod grati in te animi signa promere non tam facultas est quam est voluntas.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 89; *Ep. ad Gallos*, p. 211. Over geadresseerde zie III, p. 154 n. 5.
2 Antoine de Hayes; zie III, p. 203 n. 4. Bij geen enkele kroniekschrijver van Montargis is enigerlei toespeling op deze aangelegenheid te vinden.
3 Henri de Mesmes († 1650), president van het parlement van Parijs.
4 Copie U.B. Amsterdam, coll. R.K.R. 22, waarvan echter een blad ontbreekt, dat het gedeelte van de tekst bevat beginnende met de woorden 'Nicolaus periclitantem'. Van de lezing der Amsterdamse copie, die ik volg, wijkt op sommige punten de tekst der *Epistolae* en der *Epistolae ad Gallos* af, deze afwijkende lezingen worden in de noten aangegeven. Aan onbelangrijke schrijffouten wordt stilzwijgend voorbijgegaan; zie ook n^{o}. 1540, p. 262 n. 2. Voor verklaring van sommige persoonsnamen zie men de aantekeningen bij bijlage n^{o}. 7. Gedrukt *Epist.*, p. 89; *Ep. ad Gallos*, p. 212. *Nicolai Damasceni Historiarum Excerpta et Fragmenta Qvae Svpersvnt Graece Nvnc primvm separatim edidit versionem latinam dvplicem alteram Henrici Valesii hinc inde emendatiorem alteram Hvgonis Grotii in locos plerosqve Henrici Valesii notas integras aliorvmqve virorvm doctorvm vndiqve collectas et svas nec non testimonia vetervm ac recentiorvm de Nicolai vita scriptorvmqve notitia adiecit Io. Conradvs Orellivs diaconvs Tvricensis Accedit Sevini dissertatio de Nicolao Damasceno Gallice scripta* Lipsiae svmtibvs librariae Weidmanniae MDCCCIV, p. 262; zie voor deze uitgave Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 539. De beste uitgave der fragmenten is die van Felix Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker* (Fr. Gr. Hist.) *Zweiter Teil Zeitgeschichte A Universalgeschichte und Hellenika* Berlin Weidmannsche Buchhandlung 1926, n^{o}. 90, p. 324 vv. en *idem C Kommentar zu Nr. 64-105*, Berlin Weidmannsche Buchhandlung 1926, p. 229 vv. Antw. op n^{os}. 1447 en 1522. Betreffende Nicolas Claude Fabry de Peiresc zie men III, p. 219 n. 1. aant.

Literas, quas XX Novembris[1] ad me dederas quibusque Eclogas illas[2] ad me destinaveras, non recepi ante hujus anni mensem Iulium pariter scilicet cum posterioribus, quas hujus ipsius anni mense Iunio ad me dederas[3]. Eclogas non videram ante, nisi in transcursu.

At literas tuas ut vidi, volui eas serio inspicere et cum laborem conferendi ea quae in editis exstant, susceptum a juvene Graece erudito intelligerem, ipse ad pauca illa Nicolai Damasceni fragmenta[4] me converti iisque emendatis, quibus scribentis error vitium obtulerat - sunt autem haec nec multa nec gravia - addidi latinam versionem, talem, qua sensus mihi satis commode exprimi videbatur. Addidi, quae de vita Nicolai exstant; praeterea, quae mihi occurrebant ex scriptis ipsius adducta verbo tenus aut rerum libera relatione, quibus addi debent illa, quae Stobaeus ex historia ipsius[5] excerpsit ad diversos gentium mores pertinentia, quae non nunc demum Cragii[6] opera, sed jam Photii tempore[7] - vixit autem is sub Michaele Paphlagone[8] - ita seorsim in corpusculum redacta legebantur, cum jam caetera Nicolai periissent. Nusquam enim operis ipsius *τῆς καθολικῆς ἱστορίας* mentionem facit Photius, sed tantum illius collectionis *τῶν παραδόξων ἐθῶν*, quae nihil aliud erat quam excerpta a Stobaeo ex magno opere. Nam quod Assyriacam quoque historiam ab eo dicit scriptam Photius[9], id non eo dicit, quod ipse eam legisset, sed quod alibi sibi id lectum meminisset. Credo ei obversatum tunc animo Iosephi locum[10], ubi de diluvio verba adfert Nicolai. Dubitet forte aliquis, sintne

1 N^{o}. 1447.

2 Zie n^{o}. 1447, p. 128 n. 2.

3 N^{o}. 1522, dd. 27 juni.

4 Zie hiervoor en voor hetgeen volgt bijlage n^{o}. 7; zie ook n^{o}. 1447, p. 128 en n. 3 t.p. Nicolaas van Damascus, Grieks geschiedschrijver en geleerde, geb. ± 64 v. Chr., was bevriend met Herodes de Grote (37-4 v. Chr.) en schreef o.a. een geschiedenis van Augustus en een *Historia Universalis*, waarvan uittreksels en fragmenten bewaard zijn. Zie voor deze uittreksels en fragmenten de op p. 255 n. 4 genoemde uitgave van Von Orelli, waar ook de fragmenten uit Stobaeus zijn afgedrukt met de latijnse vertaling van Cragius - zie hierna n. 6 - op pp. 140-161, het fragmentum poeticum met de vertaling van Grotius op pp. 162-165; vgl. Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 539.

5 Vgl. n^{o}. 1522, p. 235 n. 8.

6 Nicolaus Cragius - Niels Krag - (1550-1602), Deens historicus en diplomaat. Het hier bedoelde werkje is zijn *Ex Nicolai Damasceni Universali Historia seu De moribus Gentium libris excerpta Johannis Stobaei collectanea* opgenomen in *Nic. Cragii Ripensis De Republica Lacedaemoniorum Libri IV* Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Joannis à Gelder MDCXX, pp. 545-573. De vroegste uitgave der *Historia*, die ik heb kunnen achterhalen, komt eveneens slechts in combinatie met de *De Republica Lacedaemoniorum* voor en is in 1593 te Heidelberg verschenen.

7 Photius (± 810-± 891), patriarch van Konstantinopel. De erkenning van zijn patriarchaat was de inzet van een felle strijd met paus Nicolaas I (858-867) en met diens opvolger Adrianus II (14 dec. 867-14 dec. 872). Hij schreef o.m. *ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΝ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ*, uittreksels uit 280 door hem gelezen boeken; zie Migne, *P.G.* CIII en CIV.

8 Grotius vergist zich hier: Michael IV, de Paphlagoniër, was Byzantijns keizer van 1034-1041. Bedoeld is Michael III, de Dronkaard (842-867; geb. 836).

9 Migne, *P.G.* CIII, resp. kol. 604/605 en kol. 605 (latijnse vert. *ibid.*, resp. kol. 603/606 en kol. 606); zie ook bijlage n^{o}. 7. De tekst der *Epistolae* en der *Epistolae ad Gallos* heeft hier 'observatum'; dit is in de Amsterdamse copie gecorrigeerd in 'obversatum'.

10 Flavius Josephus, *Antiquitates Judaïcae* (*ἡ Ἰουδαικὴ Ἀρχαιολογία*) I 3 (4), 6; zie ook bijlage n^{o}. 7.

vere haec Damasceni, quae tuae Eclogae sub isto nomine ostentant[1]. Solent enim saepe posteriorum *γυμνάσματα* argumenti ejusdem in vetustiorum nomina irrepere. At ego cur mentitum hunc titulum credamus, causae nihil invenio; sive dictionis formam spectamus, sive scribendi genium, sive argumenta alia. Quae forma dictionis Nicolai fuerit, difficile est cognitu, cum paucissima habeamus apud Iosephum et Athenaeum ipsius verba[2]. Scriptos ab eo ait Suidas[3] praeter librum de vita Caesaris Augusti libros octoginta, ubi suspicor addendum esse, qui scriptoris festinatione exciderit numerum centenarium, quando Athenaeus in testimonium vocat librum ipsius et quartum et octavum supra centesimum[4]. Iosephus vero sextum et nonagesimum, item tertium et vicesimum cum eo, qui sequitur, utrumque supra centesimum[5].

Tam multa qui scripserit homo occupatus inter gentis suae principes, florens amicitia Caesaris et regum, nulla civilis vitae officia deserens, mirum ni multa ex aliis descripserit: Assyriaca ex Assyriis, Graeca ex Graecis, et ex aliis alia. Nam certe tota illa de Romuli impetu in Amulium deque primis ipsius bellis narratio paucissimis, quas annotavi, vocibus demptis sumpta est ex Dionysio Halicarnassensi[6], qui vivebat eodem tempore et, ut credibile est, sua ediderat, antequam magnum illud opus Nicolaus absolveret. Ac forte, quia nondum multorum in manibus erat is liber, hoc confidentius aliena abusus est pro suis. Credo si quis externus res Lydias aut populi alterius minus Graece scripsisset, Nicolaum, qui ita Syrus erat gente, ut Graecae linguae non cognitionem tantum, sed et elegantiam esset assecutus, mutasse quod a recti sermonis regula aberrabat. At in Halicarn[ass]ensi scriptore et Graeco et disertissimo cur id faceret, causae nihil erat.

Illud tamen a me observatum omittere non possum, ita Graece scribere Nicolaum, ut tamen, quod aliquid peregrini sapit, interdum verba non nisi poëtis usurpata contra aliorum morem historiae immisceat. Caeterum quod illi dat Photius[7] de perspicuo ac tereti dicendi genere, quae heic habemus, ei non eripiunt.

Venio ad scribentis genium.

Pleraque scripsisse Nicolaum in gratiam potentum, quibus amicis utebatur, notat Iosephus[8]; quae in illos culpari poterant, obvolvisse silentio, quae aliquid laudis recipiebant, ea liberalissime praedicasse et ultra historiae morem.

Sane tale est hoc, quod de prima Octaviani, qui postea imperavit, institutione habemus, vere non historicum, sed declamatorium opus, quo cuncta in illum contulit, quae de recte formandis adolescentibus cogitari possunt quaeque valent exprimere felicem indolem. Quo minus mirari convenit, si eorum, quae memorat,

1 Zie n^{o}. 1447, p. 128 n. 2.

2 Zie bijlage n^{o}. 7.

3 Zie bijlage n^{o}. 7.

4 Athenaeus, *Deipn.* resp. VIII, 332 en XV, 682; vgl. bijlage n^{o}. 7.

5 Flavius Josephus, *Ant. Jud.* resp. I 3 (4), 6 en XII 3, 2; vgl. bijlage n^{o}. 7.

6 Dionysius van Halicarnassus vestigde zich in 30 v. Chr. in Rome. Zijn *Ῥωμαικὴ Ἀρχαιολογία* behandelt, als aansluiting bedoeld op het Griekse geschiedwerk, *Ἱστορίαι*, van Polybius (± 201-± 120 v. Chr.), de oudste geschiedenis van Rome tot kort voor het uitbreken van de eerste Punische oorlog in 264 v. Chr.; de tekst bij Dionysius in bk. I c 82, 3-c. 84, 3; zie ook Dionysius van Halic. II 32/3. Vgl. bijlage n^{o}. 7.

7 Migne, *P.G.* CIII, kol. 605.

8 Zie bijlage n^{o}. 7; de tekst der *Epistolae* en der *Epistolae ad Gallos* heeft ‘in illis’ i.p.v. ‘in illos’.

apud Suetonium[1], tantae diligentiae scriptorem, et alios nihil paene aut minimum exstat. Ita tamen sibi temperavit, ut nihil diceret, quod rebus cognitis repugnaret aut personae temporibusve discongrueret.

Restant argumenta alia, ex quibus scriptores operum cognosci solent.

Apud Suidam - vixit is, ni fallor, paulo post Constantinum Leonis filium[2]; nam, quantum memini, hic est imperatorum postremus, quem in libro suo nominat - exstant non pauca e fragmentis, quae heic habemus: totum illud de Hippomene et de Magnete, particulae quaedam in vocibus *χομμὸς* et *χεχορυμευμένη*, et de educatione Augusti in voce *προσάντως*[3]. Nomen quidem Nicolai non addidit Suidas, sed verba ipsa sunt eadem; et Nicolaum Suidas magni fecit, quod satis ostendit, ubi de ipso agit.

Totane historia Suidae temporibus exstiterit, an partes quaedam, unde haec deprompta sunt, temerarium sit dicere. Accedat, quod eorum, quae narrat, multa aliorum quoque testimoniis nituntur; ut de Croeso[4], quam partem mire supra alios exornavit compositis orationibus Croesi ac filii ad movendos animos efficacibus tum et Sibyllae oraculo, et illud notissimum de Lycurgo[5].

Ne in caeteris quidem subsidia eum destituant. Nam in prima narratione, cuius nobis initium deest, is, qui nominatur Sardanes[6], rex Lydiae fuit, Omphales pater memoratus poëtis et Apollodoro[7] et ei, qui alienum Palaephati nomen occupavit[8].

In eo, quod sequitur Amythaonidae sunt Bias et Melampus Pyli reges, ex quorum sanguine fuit Amphiaraus, omnes prudentiae laude celebratissimi. Hanc generis seriem docet nos Apollodorus[9]. Lycaonem Pelasgorum regem, poëtae

1 Gaius Suetonius Tranquillus (± 77-± 130), romeins historicus, schrijver o.m. van *De vita Caesarum* en van een groter werk *De viris illustribus*, waarvan slechts fragmenten over zijn, o.a. *De grammaticis et rhetoribus* en *De poetis*.

2 Suidas is de naam van de verder onbekende auteur van een lexikon (volgens sommigen de naam van het lexikon zelf), dat ontstaan is in de tweede helft van de 10e eeuw en gedeeltelijk een verklarend taalkundig woordenboek, gedeeltelijk een encyclopaedie is. Constantinus, de zoon van Leo, is Constantinus VII. Porphyrogennetus, keizer van Byzantium van 912-959 (geb. 905), zoon van Leo VI de Wijze of de Filosoof (886-912).

3 Zie de editie van Gaisford, *ΣΟΥΙΔΑΣ, Suidae Lexicon post Ludolphum Kusterum ad codices manuscriptos recensuit Thomas Gaisford S.T.P.* Oxonii MDCCCXXXIV, resp. I, kol. 1812; II, kol. 2371/2; II, kol. 2147; II, kol. 3423 en II, kol. 3110, met op deze plaatsen de aantekeningen van Gaisford. Zie ook bijlage no. 7.

4 De vermaarde koning van Lydië (561-546); de betreffende plaats bij Suidas ed. Gaisford II, kol. 2213/15 met aantekeningen kol. 2213 en 2214. Zie ook bijlage no. 7. De uitgaven der *Epistolae* en der *Epistolae ad Gallos* hebben i.p.v. ‘supra alios’: ‘supra alias’; beide hebben ook i.p.v. ‘unde haec deprompta sunt’: ‘unde haec desumpta sunt’.

5 *Ibid.* II, kol. 2358/61 met aantekeningen kol. 2359, 2360 en 2361. Zie ook bijlage no. 7.

6 Iardanes of Iardanos, mythische koning van Lydië; de tekst der *Epistolae* en die der *Epistolae ad Gallos* hebben beide abusievelijk de lezing ‘Sardanes’. Omphale was een mythische koningin van Lydië, bekend uit de Heraclessage; zij maakte een zo diepe indruk op Heracles, dat deze haar als slaaf in vrouwenkleren diende.

7 Apollodorus, *Bibliotheca* II 6, 3; zie in de uitgave van Sir James George Frazer, *Apollodorus The Library*, The Loeb Classical Library, London-New York MCMXXI, I p. 240 en de aantekening aldaar.

8 *ΠΑΛΑΙΦΑΤΟΥ ΠΕΡΙ ΑΠΙΣΤΩΝ* c. XLV.

9 Apollodorus, *Bibliotheca* I 9, 11. De mythische ziener Amphiaraus was een gunsteling van Zeus en Apollo; hij nam deel aan de tocht der Argonauten.

infamant; at contra culpae eum exuit idem ille Apollodorus[1]; et forte dedit aliquid Nicolaus Italorum auribus, quos ab Oenotriis primum ortos, Oenotrios a Lycaone prodidit acer talium inquisitor Halicarnassensis[2]. Acasti uxor Nicolao memorata nomen habuit Astydamia, quae Pelea a se frustra sollicitatum illati stupri reum fecit. Meminit Apollodorus[3]. Periandri crudelem dominatum Pausanias[4] arguit Corinthiacis; insigne illud ab eo commissum nefas in Terpsichore Herodotus[5]. Idem Clio Sadyatae meminit[6], Lydorum regis, cuius filius Halyattes, Croesi pater, Straboni libro nono celebratur[7] et lib. octavo. Philonomus ille, qui Heraclidis Laconicam cum prodidisset, Amyclas in praemium accepit.

Ad Augustum ut veniam, pater eius, mater, vitricus ex Suetonio[8] noti. Item laudatio aviae, dona in triumpho Caesaris Africano, iter in Hispanias, ubi urbs, quam Calpiam Nicolaus vocat, est Carteia ad Calpen sita. Marium sanguine fuisse junctum Caesari etiam Dio Cassius[9] nos docet.

Nec illud omiserim Nicolai vestigium, quod morum Graeciae quam Italiae peritior Romana tractat vocibus Graecis et secundum Graeciae instituta. Nam illud *τῆς εἰς ἄνδρας ἐγγραφῆς*[10], item *εἰς τὴν τοῦ γένους ἐγγραφὴν*[11], ex iure sunt Atheniensium, apud quos et genus et virilis aetas in acta publica referebantur,

1 *Ibid* III 8, 1; zie in de uitgave van Frazer de aantekening op p. 90 vv. van dl. I. Het woord ‘exuit’ is in de Amsterdamse copie een correctie van ‘eximit’; dit laatste geven de *Epistolae* en de *Epistolae ad Gallos*.

2 Dionysius van Halic., I 11, 2.

3 Apollodorus, *Bibliotheca* III 13, 3; zie ook bijlage n^{o}. 7.

4 Pausanias, een tijdgenoot van de romeinse keizer Publius Aelius Hadrianus (117-138; geb. 76), schreef een lexikon in 10 boeken *Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος*, verdeeld in *Ἀττικά* (I), *Κορινθιακά* (II), *Λακωνικά* (III), *Μεσσηνιακά* (IV), *Ἠλιακά* (V, VI), *Ἀχαικά* (VII), *Ἀρκαδικά* (VIII), *βοιωτικά* (IX) en *Φωκικά* (X). Zie voor de hier bedoelde plaats niet bk. II, maar bk. I c. 23, 1, p. 112 van de editie van W.H.S. Jones and H.A. Ormerod, *Pausanias Description of Greece*, The Loeb Classical Library, London-New York MCMXX-MCMXXXV, vol. I. Vgl. bijlage n^{o}. 7 en de betreffende aantekening aldaar.

5 Herodotus V, 92 § 7.

6 Herodotus I, 16.

7 Strabo (64/3 v. Chr.-21 n. Chr. of later), historicus en geograaf; zijn *Ἱστορικὰ ὑπομνήματα* in 47 boeken zijn verloren, zijn 17 boeken *Γεωγραφία* zijn overgeleverd. Zie voor de genoemde plaatsen bk. IX 3, 7 en VIII 5, 4.

8 Augustus (Gaius Julius Caesar Octavianus, 63 v. Chr.-14 n. Chr.) was de zoon van Gaius Octavius en Atia, de dochter van Gaius Julius Caesar's zuster Julia. Nadat zijn vader in 58 v. Chr. plotseling was gestorven, nam Lucius Marcius Philippus, met wie zijn moeder Atia was hertrouwd de opvoeding van de jonge Gaius op zich; vervolgens nam Caesar hem als zijn zoon aan en benoemde hem tot erfgenaam; de verderop vermelde ‘avia’ is zijn grootmoeder van moederszijde, Julia, de zuster van Julius Caesar. Zie Suetonius II (Divus Augustus), 3 en 4; 4, 1; 8, 1; 8, 6; 8, 2; 8, 3 en 4; zie verder ook bijlage n^{o}. 7.

9 Gaius Marius (157-86 v. Chr.), de bekende overwinnaar der Teutonen (bij Aquae Sextiae in 102) en der Cimbren (bij Vercellae in 101) en verwoede tegenstander van Lucius Cornelius Sulla (138-78 v. Chr.), de latere dictator van Rome. Marius was gehuwd met Julia, een tante van Gaius Julius Caesar. Dio Cassius, XLIII, in de uitgave van Earnest Cary, *Dio's Roman History*, The Loeb Classical Library, London-New York MCMXIV-MCMXXVII, vol. IV p. 216; zie ook bijlage n^{o}. 7. Dio Cassius of Cassius Dio Cocceianus bekleedde verschillende ambten en schreef zijn *Ῥωμαικά* of *Ῥωμαικὴ ἱστορία* in 80 boeken, vanaf het begin van de romeinse geschiedenis tot het jaar 229, de regering van Alexander Severus (222-235).

10 Nicolaus Damasc., *ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΓΩΓΗΣ* (*De Vita Augusti*) IV; ed. Orelli, p. 90.

11 *Ibid.* XIV; ed. Orelli, p. 109.

quod Romani moris non erat. Quare nec illud mirabimur, quod cum consules Feriarum latinarum causa abessent ab urbe, sacerdotes dicit[1] in eorum ius successisse, cum constet nobis solitum a consulibus praefectum urbi fieri senatorem aliquem aut alium etiam, non necessario pontificem, aut flaminem.

Haec cum mihi persuadeant Nicolai Damasceni esse, quibus hoc nomen in Eclogis tuis inscribitur, valde mihi gratum hoc accidit, quod eadem opera haud sane gravi licuit et tibi, nostro saeculo viro apud omnes literatos celeberrimo, morem gerere et illius viri suo saeculo celeberrimi memoriam suscitare. Nam, ut caetera ejus sileam, non puto negotia principum tractantibus specimen illustrius prudentiae posse proponi quam quo Nicolaus periclitantem de toto statu Herodem in Augusti amicitiam restituit; ut jam minus sit, quod miremur, si virum tantum consiliis suis intimum habuerit Herodes ac ipse Augustus ita dilexerit, ut e Syria dactylos ab ipsius nomine appellaverit. Ita enim tradidit Athenaeus[2], et apud Serenum Sammonicum[3] exstat is usus ejus nominis. Nam placentae quod ita dici coepere, forte et hae e dactylis, serius natum puto, quamquam hoc apud Athenaeum legisse se putavit Eustathius[4], memoriae lapsu, vocis ejusdem veterem et recentiorem significatum permiscens.

Satis de Nicolao dissertavimus; recipio me ad reliquum epistolae tuae argumentum.

Optime sane de literis orientis meretur Golius[5], qui tantam nobis librorum supellectilem inde attulit et laudabili audacia multo plus impendit quam fuerat imperatum. Videris haud dubie jam indicem, quem edidit Gassendius[6]. Restat conspirata manu urgeamus omnes gnaros Arabum sermonis, ut quam plurima inde

1 Zie bijlage n^{o}. 7; vgl. in de uitgave van Cary: vol. VI, p. 297 n. 2.

2 Athenaeus *Δειπνοσοφισταί* XIV, 652 a.

3 Quintus Serenus; identificatie met Serenus Sammonicus († 212) of met diens gelijknamige zoon berust van oudsher slechts op hypothetische gronden. Quintus Serenus is de schrijver van een leerdicht *Liber Medicinalis*; de door Grotius gebruikte uitgave is waarschijnlijk die van 1581: *Qvinti Sereni Sammonici Poetae et medici veteris, de re medica, sive Morborum Curatione Liber: cum Gabrielis Humelbergij Rauenspurgensis medici doctissimi Commentarijs. His recens accesservnt Emendationes nouae ex vetere manuscripto codice collectis Epithetorvm item & Morborum qui .... nantur, Indices quinque* MDLXXXI. De bedoelde plaats is XXVII *Ventri molliendo*, vs. 5 (*op. cit.*, p. 151): Prunaque conueniunt, quae mittit clara Damascus. Zie de commentaar hierop (*op. cit.*, p. 152): Quae clara Damascus: Hoc est Damascena, & ut Plin. lib. 13. cap. 5. ait, in Damasco monte nata. De quibus idem etiam libr. 15. cap. 13. sic scribit: In peregrinis arboribus dicta sunt Damascena, a Syriae Damasco cognominata, iam pridem in Italia nascentia, grandiore quenquam ligno & exiliore carne. Een moderne uitgave is die van Pépin: *Qvintus Serenvs (Serenvs Sammonicvs) Liber Medicinalis (Le livre de médecine) Texte établi, traduit et commenté par le docteur R. Pépin* Presses Universitaires de France Paris 1950.

4 Eustathius († 1194), geleerd schrijver van theologische en contemporaine historische boeken alsook van werken op het gebied van de Grieks-klassieke oudheid, die vooral van belang zijn wegens de verwerking van sindsdien verloren gegane antieke bronnen. Zie voor de bedoelde plaats *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem et Odysseam ad fidem exempli Romani editi*. Volumen I-II 1960 Georg 0lms Verlagsbuchhandlung Hildesheim, ad Odysseam *Σ* 1834, 30 (tomus II, p. 163): *καὶ τοὺς Νικολάους τὰ μελίπηκτα ἔκ τινος ὁμωνύμου ἀνδρὸς εὑρόντος παραλαλοῦσι τινὲς, ἀπὸ τοῦ Ναυκρατίτου σοφιστοῦ ἔχοντὲς ἀφορμήν*.

5 Jacobus Golius; zie over hem III, p. 408 n. 9.

6 Over deze door Pierre Gassendi uitgegeven lijst zie n^{o}. 1447, p. 126 n. 9.

donent latino cultu, initio facto ab illis Aristotelis et Apollonii Pergaei[1] operibus et praeclarissimis historiis rerum Saracenicarum Timuri Lechi[2], quem vulgus Tamerlanem vocat, et eorum, quae Franci in Palaestina gesserunt. Gabriel Sionita[3] non gravabitur in partem venire laboris et, ut puto, non negabunt nostri libros uti in bonum publicum cupientibus. Habet praeterea Golius tabulas exactas Syriae, Arabiae, Aegypti et praeterea annotationes longitudinis ac latitudinis illustrium locorum, quae ut aut publico dentur aut amicis communicentur, operae non parcemus.

Ex magna Britannia nihil habeo boni post marmora Arundelliana[4], nisi hoc unum, libero coelo frui virum optimum ac civem fortissimum Seldenum[5] faventibus bonis omnibus. De Spelmanni Lexico[6] partem priorem vidimus sane utilem et in Saxonicis maxime vocibus accuratam. Nunc Uranologium verso, Petavii opus[7], etiam in hoc utile, quod scriptores optimos repertu raros promiscui usus fecit. Vellem literarum caussa, quas non immerito humanas dicimus, ne vir ille indefessi laboris funem rixosae contentionis cum eruditissimo Salmasio duceret[8]. De hujus in Batavos itione[9] res pene conclamata est: agunt cum eo nimium *καπηλικῶς*.

Nicolai Cabei Ferrariensis e Societate Iesu Philosophiam magneticam[10] nescio an videris. Liber omnino dignus est, quem videas: tanta diligentia, quae Gilbertus[11] observaverat, propriis experimentis exploravit, tam multa ac praeclara de suis addidit, tanta solertia in causas inquisivit et, si partem naturae latentem hactenus non totam eruit, certe ad eruendam maximum gradum fecit.

Ea est bonitas tua et in me conspectus toties animus, ut post publica litterarum privati aliquid ad me meosque pertinens ausim adjungere.

Mitto insignia familiae apud nos, cui nomen Cornets vel des Cornets, respondens scilicet ipsis insignibus. Sed scutum, quod in medio est stellatum, nota est alicujus ex ea gente minoris filii. Gentem e Gallia venisse et nomen ostendit et constat aliunde. Nunc intelligo in Provincia vestra fuisse gentem nominis ejusdem,

1 Apollonius van Perga (± 262-190 v. Chr.), mathematicus, van wiens voornaamste werk *κωνικά* vier boeken in het Grieks en zeven in het Arabisch over zijn; het achtste boek en de rest van Apollonius' werken is verloren gegaan.
2 Timoer Lenk - Tamerlan - (1336-1405), Tartarenvorst.
3 Over Gabriel Sionita zie III, p. 355 n. 5.
4 Zie p. 273 n. 1; zie ook n^{o}. 1447, p. 127 en n. 5 aldaar.
5 John Selden; zie n^{o}. 1518, p. 229 en nn. 1 en 2 t.p.
6 *Archeologus in modum Glossarii ad rem antiquam posteriorem continentis*; zie ook n^{o}. 1528, p. 245 en n. 4 aldaar.
7 Dionysius Petavius, *Vranologion, sive Systema variorvm authorvm, qvi de sphaera ac sideribvs eorvmque motibvs Graece commentati svnt* .... Lutetiae Parisiorvm Sumptibus Sebastiani Cramoisy, viâ Iacobae â sub Ciconiis M.DC.XXX.
8 Over Petau's strijd met Claude de Saumaise zie voorts diens brieven van deze tijd.
9 Over Salmasius' benoeming te Leiden zie o.a. n^{o}. 1521, p. 233 en n. 7 aldaar.
10 Nicolas Cabei (1586-1650) uit Ferrara schreef *Philosophia magnetica in qva magnetis natura penitus explicatur, et omnivm qvae hoc lapide cernuntur, causae propriae afferuntur: nova etiam pyxis constrvitvr, qvae propriam poli elevationem, Cum suo meridiano, vbique demonstrat. Multa qvoqve dicvntvr de electricis, et alijs attractionibus et eorum causis. Avctore Nicolao Cabeo Ferrariensi Soc. Iesv.* Ferrariae apud Franciscum Succium superiorum permissu, 1629; zie voor de Keulse uitgave n^{o}. 1534, p. 251 n. 8.
11 William Gilbert (1540-1603), Engels medicus en filosoof, gaf in 1600 te Londen in het licht: *De Magnete, Magneticisque corporibus, et de Magno Magnete Tellure, Physiologia Nova*.

cujus et in Arausionensibus chartis mentionem scio reperiri[1]. Scire velim, an haec eadem dempto illo scuto insignia usurpaverit. Id aut nemo noverit aut tu, qui inter tot praeclarissima studia etiam hanc de familiarum originibus tuae semper curae esse voluisti et pro ea, qua merito flores, auctoritate atque amicitiis, etiam ad illa, quae alios fugiunt, aditum habes.

Vale, vir amplissime et maxime, bono publico nate.

Lutet. Paris. 6 Sept. 1630.

1540. 1630 september 16. Aan N.C. Fabry de Peiresc[2].

Priusquam irent ad vos, vir maxime, quae nuper ad Nicolaum pertinentia misi[3], occurrerunt et haec[4], quae adderentur, scriptorum loca tria ad vitam ipsius pertinentia. Unus praeterea locus, qui non [quidem] verbis totidem, at sensu tamen ex ipsius libris est petitus. In tribus illis notandum antiquioribus constitisse non placentas, sed ipsos palmarum fructus et quidem insignes maxime, Nicolai nomine appellatos[4]. Sed cum Athenaeus[5] initium nominis referat ad gratiam mittenti habitam, addit Plutarchus[6], ortum id ex similitudine fructuum cum Nicolai corpore, vultu, ingenio, proceritate, rubore, suavitate. Quod verumne sit, an probabiliter excogitatum, nihil opus est excuti.

Locus vero ille, qui a Constantino Porphyrogenneta in libro de Provinciis[7] adducitur non ideo suspectus esse nobis debet, quod Thracensium nomen credibile sit post Augusti tempora Asiam [in]colentibus inditum. Nam quod de Nicolao dicit non ad nomen illud aut ad nominis originem - quae haud dubie a Graecis posterioribus reperta est, non satis ex vero -, sed ad ipsam narrationem referendum est, quae haud dubie fuit in Nicolai libris; nam nunc etiam apud Herodotum[8] et Aelianum[9] exstat, nisi quod pro Mysis nominantur vicini Paeones et res gesta refertur non ad Halyattae Lydorum, sed ad Darii Persarum regis tempora[10].

1 Vgl. Jhr. Mr. E.A. van Beresteyn, *Bijdragen tot de genealogie van het geslacht De Groot* in *Maandblad van het Genealogisch-Heraldisch Genootschap 'De Nederlandsche Leeuw'* 1925, p. 27.

2 In de uitgave zowel der *Epist.* als der *Ep. ad Gallos* is deze brief als postscriptum aan de vorige, n°. 1539, toegevoegd. Zowel echter de woorden: 'quae nuper misi' als het grote verschil in de datering wekten al het vermoeden, dat het hier om twee afzonderlijke brieven gaat, die wellicht door een copiïst zonder onderbreking achter elkaar zijn overgeschreven. Bovendien bleek uit collatie met de te Amsterdam berustende copie, dat in de beide genoemde uitgaven zowel de aanspreking 'vir maxime' als de ondertekening 'T.A. addictissimus H. Grotius' is uitgelaten. Ik volg vanzelfsprekend de Amsterdamse copie, waarvan de uitgaven der *Epist.* en der *Ep. ad Gallos* ook nog op andere plaatsen afwijken; deze afwijkingen zijn in beide uitgaven eensluidend. Vgl. ook n°. 1539, p. 255 n. 4. aant.

3 N°. 1539.

4 Zie bijlage n°. 8.

4 Zie bijlage n°. 8.

5 Athenaeus, *Deipn.* XIV, 652[a]; zie bijlage n°. 7.

6 Zie bijlage n°. 8.

7 Zie bijlage n°. 8; de tekst der *Epistolae* en der *Epistolae ad Gallos* heeft 'adductus' i.p.v. 'adducitur'.

8 Herod. V, 12.

9 Van Claudius Aelianus (2[e] eeuw na Chr.) zijn twee werken bewaard gebleven: *De Natura Animalium* en *Varia Historia.* De hier bedoelde plaats is *De Natura Animalium* VII, 12.

10 Darius I, de Grote, van 522 tot zijn dood in 485 koning der Perzen.

Nec aliud addam, ne occupationes tuas morer, nisi hoc unum: precari me, ut nos tuorum in numero esse semper velis.

Lutetiae, XVI Sept. MDCXXX.

T.A. addictissimus

H. Grotius.

1541. 1630 september 20. Aan Willem de Groot[1].

Doceri per te, frater optime, quae apud vos geruntur gaudeo. Et sunt sane quae scribis talia, quae scire intererat.

Manmakerus[2] leviori malo quam quod ipsi multorum conjectura pridem destinaverat, defunctus est: nisi forte, ut fit, *πόνος πόνῳ πόνον φέρει*[3]. Gravamina synodi accepi per Screvelium[4]: et misi Amstelodamum ad Brasserum[5] paginas aliquot a Tileno conscriptas[6], ex tempore quidem, quia res urgebat, sed in quibus sunt digna quae noscantur. Videbis igitur sive editum, sive ipso usum commodante. Nam res tota ipsius et qui ibi sunt amicorum permissa est arbitrio.

Velim videre illud Foederatorum monitum, cujus meministi, et discere, quo id suasore factum sit. Sera nunquam est ad bonam mentem via. Velim mitti mihi et Liturgiam Remonstrantium[7]. Rogavit pastor quidam *μόδοξος* plane. Faventium crescit et hic numerus.

Notas Belgicas ad Gravamina[8] rogo per primum qui ex notis huc venturus est transmittas, ut eas cum nostris cogitatis conferam et inde quoque judicem, quid sperari debeat. Scriptor an Medius[9]? Si ita est eo justius condono, quod pridem nihil ab eo accepi. Sed non ignoro, quantae illum destringant occupationes.

Legi Anonymi dissertationem[10], audax scriptum et his temporibus, siquid recte judico, periculosum. Sed cum eo velut pari jure componi Examen sensurae

1 Gedrukt *Epist.*, p. 832.

2 Adriaen van Manmaker; zie n^{o}. 1449, p. 130 n. 6.

3 Sophocles, *Aiax* 866.

4 Theodoor Schrevelius, rector van de Latijnse school te Leiden; zie over hem III, p. 390 n. 8.

5 Joost Brasser, geb. 1581, remonstrant, koopman te Amsterdam, was een verwant van Grotius; hij was de broer van de Delftse pensionaris, later thesaurier-generaal, Govert Brasser.

6 Diens *Response*; zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4067. Vgl. ook n^{o}. 1548, p. 276 en n. 5 aldaar.

7 De remonstranten achtten het reeds lang ongewenst, dat in hun gemeenten zoveel verscheidenheid in de bediening van doop en avondmaal bestond. Bij herhaling hadden zij opdracht gegeven hiervoor formulieren op te stellen, doch zonder gevolg. Op de vergadering van 15-16 oktober 1631 werd aan Simon Episcopius gevraagd formulieren, die hij in 1630 ontworpen had, voor te lezen. In verkorte vorm werden zij door de broederschap op 6 april 1633 aanvaard; zie Johannes Tideman, *De Stichting der Remonstrantsche Broederschap 1619-1634, uit en met de oorspronkelijke bescheiden. Tweede deel. 1624-1634*, Amsterdam, Y. Rogge, 1872, pp. 304 vv., 461, 467, 478 vv. De formulieren zijn te vinden [Johannes Wtenbogaert], *Onderwysinge Inde Christelycke Religie, ghestelt by Vraghen ende Antwoorden nae de Belydenisse der Remonstrants-Ghereformeerde Christenen. Midtsgaders der selfder Formulieren ende Ghebeden, des Heylighen doops, ende des H. Avontmaels. De Tweede Druck, Verbetert en vermeerdert met een aen-sprake tot de Siecken en eenige Ghebeden.* Tot Rotterdam, voor Iohannes Naeranus, Boeck-verkooper op de Steygher in den Boeck-binder. Anno 1640.

8 Zie voor deze *Aenmerckinghen* - van Wtenbogaert - Knuttel, *Pamfl.* n^{o}, 4063.

9 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117 n. 9.

10 Zie n^{o}. 1515, p. 224 en n. 1 aldaar.

indignor[1]. Borrii[2] morte doleo, sed solatur me honos funeris in ea urbe, magnum tuti receptus testimonium.

De induciis Italicis et spe pacis non repetam hic quae ad Camerarium[3] scripsi. Ipsas enim literas apertas tibi mitto, quas lectas et signatas ut ipsi tradantur cures rogo. Pax haec neque multum ex re Mantuani[4] erit, neque ex gloria Galliae. Sed quid agas? Uti ventus in alto est, ita velum vertitur. Capta erat Mantua[5], Casale oppidum jam subruebatur. Regis exercitus afflictus morbis, discordes duces et supra publicas privatae quoque cardinali[6] causae, cur pacem qualemcunque quam belli incerta malit.

Patri[7] nunc non scribo, sed rogo eum salutes cum matre[8], uxore tua[9] et liberis. Etiam Losecatium[10] cum sorore nostra ac liberis, et amicos. Halsius[11] a Bonvillerio descessit et apud nos est domuitionem parans.

Valete.

20 Septembris 1630.

Valckenburgii uxorem[12] adhuc hic exspectamus. Filiae duae et filius[13] jam apud nos sunt. Groeneveldii filius[14] jam ad vos venerit. Pastor[15] ejus familiae testimonium illi reddidit apud me vitae bene actae et fidei in Langeracensem[16]. Aiunt omnes exactum odiis Iunonis iniquae[17]. Id matri significari, ne sine causa gravetur, ex re erit.

Quid agit Iansonius[18] de Iure belli et pacis? Neque enim scio, quid flagitantibus respondeam.

Tuus tuo maximo merito
H. Grotius.

1542. 1630 september 20. Aan J. Camerarius[19].

Literis tuis, vir clarissime, et dignissime Camerario nomine, gratis duplici causa,

1 Zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 236 en 243; voor de *Apologie* zie n°. 1502, p. 201 n. 2.
2 De remonstrantse predikant Adriaan van den Borre was op 3 september te Amsterdam overleden.
3 Joachim Camerarius; brief n°. 1542.
4 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
5 Op 18 juli 1630.
6 De Richelieu.
7 Jan de Groot.
8 Aeltgen van Overschie.
9 Alida Graswinckel.
10 Frederik van Losecaat, gehuwd met Grotius' zuster Adriana.
11 Zie n°. 1486, p. 174 n. 6.
12 Josine de Bie, de vrouw van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg; men zie over hem n°. 1527, p. 242 n. 4.
13 Jan de Hertoge en Josine de Bie hadden twee zoons, George en Jean Antoine, en zes dochters, Susanne, Dorothée, Anne, Marie, Hester en Jeanne.
14 Johan van Oldenbarnevelt († 1633).
15 Niet geïdentificeerd.
16 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, gezant van de Republiek te Parijs.
17 Vgl. Vergilius, *Aen.* I 668.
18 De Amsterdamse uitgever en cartograaf Willem Jansz. Blaeu, bij wie in 1631 de nieuwe druk van *De iure belli ac pacis* verscheen; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 567.
19 Gedrukt *Epist.*, p. 833.

et ob memoriam mei et ob ea, quae nuntiabant, respondere non ex proposito distuli, sed quia, dum materiam dignam, quae scriberetur, exspecto, diem de die traxi neque sane eam nisi nunc demum nactus sum. Adeo varii inconstantesque rumores de rebus Italicis suspensos nos tenuere, quae nunc velut scissa nube in pacem erumpunt praeeuntibus induciis in sesquimensem, qui medio Octobri est exiturus.

Per earum leges et oppidum et castellum Casalis in Spinolae[1] sunt potestate, jam sane eo redacta, ut defendi cum bona spe vix possent. Haerent velut in ultimo margine possessionis Galli arcem - ea a castello alia est - retinentes, sed ita ut hanc quoque, ni pax coëat, dedere debeant exeunti Octobri. Adjectum quidem velando malo, ut intra postremos dies Octobris quatuordecim regi Galliae tentare liceret suppetias arci, sed ejus rei spes nulla est aut tenuis. Ita omnis exercitus, morbis, fugis, etiam promiscuis missionibus exhauritur. Spinolae morbus animum multis sustentat, sed quaecunque ad arcis obsidium aut oppugnationem sunt necessaria ita ipsius diligentia provisa sunt, ut ne morte quidem ipsius, si forte eveniat, turbari posse videantur[2]. Mantuam ipsam jam non ultra caesarei teneant, sed arcis Mediolanensis praefectus Hispanus[3], haud dubie id agente Hispano rege[4], ut pignus habeat pacis non coiturae, nisi suarum rerum post tot impendia habita ratione. Nam Colaltus[5] mirum quam ad pacem aut inducias festinabat impulso jam caesare[6] et uxoris[7] precibus et principum Germanorum auctoritate, ne victoria in Nivernensem[8] inclementius uteretur. Non parum et ad has res et siquid praeterea aequi in Germania speratur-nam de Palatinatus inferi restitutione spem hic magnam video, addunt alii et de Megalopolitano Ducatu - contulerunt regis vestri[9] arma pro summa ipsius prudentia ac fortitudine semper prospera. Tantum nuntiatum heic nuper ipsius periculum, nescio an rem in majus augente fama, memorem me fecit illorum Lucani versuum:

> Cum tot ab hac anima populorum vita salusque
> Pendeat, et tantus caput hoc sibi fecerit orbis
> Saevitia est voluisse mori[10].

Hoc ex hac pace Italica mali praevideo, quod Gallici nominis respectus trans Alpes perit. Nam Mantuanus[11] non dubium habetur, quin pacem redemturus sit Gallici foederis derelictione: Rhaeti serviunt, Helvetii nutant, ipsa jam Geneva deliberat, an non Caesaris amicitiam Gallica potiorem habere debeat. Siquid ibi perit libertati Europae, id in Septentrione regis vestri virtute ac fortuna sarciri potest. Nam pacem, quam Christiani omnes optare debemus, inter tot infestos nisi armis sperare non datur.

Vale, vir doctissime, et nostri memor vive.

20 Septembris 1630.

Tuus omni studio

H. Grotius.

1 Ambrosio Spinola.
2 Hij overleed op 25 september.
3 Spinola, die in 1629 gouverneur van Milaan geworden was.
4 Philips IV.
5 Rambaldo Collalto; zie n^{o}. 1452, p. 133 n. 5.
6 Ferdinand II.
7 Eleonora Gonzaga; zie n^{o}. 1464, p. 147 n. 3.
8 Carlo Gonzaga, hertog van Nevers, hertog van Mantua.
9 Gustaaf II Adolf.
10 Lucanus, *Pharsalia* V 685/7.
11 Carlo Gonzaga.

1543. 1630 september 23. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijnheer.

Ick weet, dat uE. van all, wat hier omgaet, door andere genoch wordt verwitticht; oock ben ick met D. Episcopio[2] ende D. Borrio[3] z. over de 2 maenden op reyse geweest, in t'Sticht, t'Amsterdam, int Noorderquartier ende elders, oorsaecken, waerom ick een wijl geswegen hebbe. T'uwen van 25. July ontfing ick t'Amsterdam den 4.^{en} deser.

Sedert 't vuytgaen van de brieven ende requesten, die uE. heeft gesien[4], ist wat gelouwt soo veel aengaet het openbaer roepen van socinianisterij, hoewel ment niet en laet hier en daer de gemeynte, die niet en weet, wat het is, in te drucken, oock in predicatiën.

D'extracten den heeren Staten ten leste dachvaert overgegeven[5] blijven daer versmoort, komen niet te voorschijn. Evenwel, copie daervan bekomen zijnde, is een antwoord, gestelt op dezelve, all veerdich om overgegeven te worden, soo haest men weder van de extracten sal beginnen te spreecken. Mogelick eer. Dan de professoren[6] sijn besich - soo geseydt wordt - om de heele Apologie te refuteren, hebbende de operatien daertoe gerepartieert. Rivet[7] evenwel is van huys, de princesse van Oraengien verselschappende tot int bad, off Spaa.

De gravamina van Schoonhoven hebben ons veroorsaeckt deselve vuyt te geven met Aenmerckingen op dezelve, ende dan noch een Aanspraeck aen d'overheyden[8], tot oopeninge van oogen. Sij sijn gesonden aen alle collegiën ende vroedschappen, oock wel ontfangen, soo men mij seydt. Men braveert hier seer met de brieven van eenige Zwitsersche cantons ende de republyck van Genève aen hare H.M.[9], oock van de predicanten ende professoren aldaer aen de professoren hier, all tot laste van de Remonstranten. Alles is in druck.

UE. schreeff, dat de Geneeffsche humeuren gedisponeert zijn tot eenige moderatie. Wat moderatie mach dat zijn? Hoe verre gaet die? 'T en blijckt altijdt uyt de geseyde missive niet.

Dat uE. van de baron van Dhonau[10] schrijft, gelove ick wel. Hoe is zijn naam?

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk; cat. v. hss. n^{o}. 2066: 1. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 297.

2 Simon Episcopius; zie over hem n^{o}. 1363, p. 4 n. 7.

3 Adriaan van den Borre (geb. 1565), remonstrants predikant, belast met de verzorging der noodlijdende gemeenten der Broederschap; hij was op 3 sept. 1630 te Amsterdam overleden.

4 Zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 233 vv.

5 Zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 242; zie ook id. *Br. Wtenb.* III: 3, p. 250 vv. (brieven n^{os}. DCCLXXXI vv.).

6 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4093; het tegenschrift van Wtenbogaert *ibid.* n^{o}. 4094, het antwoord der professoren *ibid.* n^{o}. 4166 en het weerwoord, aan Wtenbogaert toegeschreven, *ibid.* n^{o}. 4167. Voor de *Apologie* van Simon Episcopius zie Rogge, *Bibl. Rem. Geschr.*, p. 41 en id., *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 241 v.

7 De Leidse theologie-professor André Rivet; hij vergezelde Amalia van Solms, de gemalin van Frederik Hendrik, op haar reis naar de baden van Spa. Vgl. n^{o}. 1537, p. 254.

8 Knuttel, *Pamfl.* resp. n^{o}. 4063 en n^{o}. 4065.

9 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4055; zie ook *Kroniek van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht.* Negen en twintigste Jaargang, 1873. Zesde serie. Vierde deel. Utrecht, 1874 p. 52 vv. Zie verder Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4057 en Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1023.

10 Een der burggraven van Dohna, Achatius (1581-1647), gouverneur van Frederik V van de Palts en later door deze met diplomatieke missies belast, of Christophorus (1583-

Ist Abraham? Die heb ick gekent in 't gevolch van graeff Wilhem g.m.[1]. Ick twijfel, off het niet een ander is.

Eene van de staet-joffr. van mijnvrouwe de princesse seyde de voorleden dagen, dat haer Ex.[e] gheen Arminianen luchten en mocht. Draeft dat vuyt die hoeck?

UE. schreeff, een wijl geleden, van een synode der remonstranten gehouden tot Rotterdam, daer ick soude hebben gepraesideert. Noemt men dat een synode? Passe. T'was maer een bijcomste van bijcans alle de remonstrante leeraers, die int land zijn, om te sien wat beter ordre te stellen op hare saecken. Vele en konde niet worden gedaen, maer waren eenhellich in t'geen zij deden. Duerde maer 2 daagen; soo stil, dat het hier gheen esclat en gaff. Hoe is dan t'geruchte daer gecomen?

T'Amsterdam gaet men voort int bouwen, t'werck is bijkans. gedaen: seer propys ende bequaem. Rotterdam haer niet genoegende met de plaetsche, die zij hadden, willen die quiteren ende een nieuw bouwen, hebbende alreede een erff daertoe gecocht voor 11 000 gulden. Mij dunckt, dat onse luyden hierin te voorbarich zijn, daer zijn niet leeraers genoch ende onder dezelve weynige, die emineren, haer onderhout comt oock soo schaars bij, dat ick niet en weet hoet de goede lieden maacken mogen. T'moet hierin ende in eenige andere dingen anders gaen, off t'is onmogelick te harden. Wij maecken kevien, eer wij de vogelen hebben. Onser parthijen hevicheyt ende d'offensie, die zij de politycken geven, dient ons tot een schaduwe: sonder dat, ende waren zij wijs, sij souden haer saecken met voordeel doen. De Heer confondeert haer consilia, dan wij mochten onse saecken oock wel wat beter aenleggen. Ick en sie ons soo lichtelick niet te komen, daer sommige meynen.

De kercken van d'ander provinciën hebben gedeputeerde, om aen de Generaliteyt te klagen over het doorbreecken der Arminianen in Holland, ten eynde haer H.M. de verdruckte kercken aldaer de handt bieden, alsoo t'stuck van de religie allen provinciën gemeyn is. Dese gedeputeerde zijn in den Haege, maer hebben noch geen audientie versocht. Daer zijn defecten onder haer, sonderling bij de Zeuwen, die haer - immers dese - mogelick terugge sullen doen blijven.

De gecommitteerde Raaden van Zeeland hebben Buis[2] ende Harpert[3], die als gedeputeerde dier kercken waren naer Hollandt gereyst, ten eynde als voren buyten ordre van hare Ed. Mog. een degelicken brieff geschreven. T'Schoonhovensche synodus, dat nu gehouden wordt, heeft requeste doen overgeven aen de HH. Staten van Holland[4], vergadert den 20.[en], daerin zij klagen dat de remonstrantsgesinde dagelicx meer ende meer deurbreecken, soo door het incomen van de vuytgeseyde praedicanten, het houden van haere publycke vergaderingen ende conventiculen tegen de placaten, als het onbeschaemt verbreyden van haere

1 Deze Abraham (1579-1631) was de broer van de beide op p. 266 n. 10 genoemde burggraven; met Wilhem is bedoeld Willem Lodewijk van Nassau, heer van Beilstein (1560-1620). Hij trad in 1579 in staatse dienst en werd in 1584 stadhouder van Friesland en later van Groningen en Drente.

2 Walter Buys - Gualtherus Buzius -, in 1625 beroepen als predikant te Middelburg.

3 Abraham Happart, van 1606 tot 1614 predikant te Oostkapelle en van 1614 tot zijn dood in 1655 in dezelfde functie te Goes.

4 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4070.

grouwelicke dwaalingen ende blasphemiën enz. - dese termen zijn nieuw, niet gebruyckt voor de Apologie -; verhalen voort, dat andere kercken buyten dese provinciën, eenige oock met goedtvinden van de provinciën zelve, haer gedeputeerde herwaerts hebben om hierover aen de Generaliteyt te doleren ende hulpe te versoecken, alsoo het eene gemeyne saecke is enz., versoeckende, dat haere Gr. Mog. gelieven goedt te vinden, dat 2 uyten haeren haer bij d'andere voegen, oock de saeck aen de Generaliteyt recommanderen ten eynde als voren.

De H.R. Pens.[1] dese requeste 2 off 3 dagen gehad hebbende, heeft se geproduceert in absentie van alle d'edelen, vuytgenomen de H. van Duvenvoorde[2], adviserende uyt der edelen naem, dat het versoeck billick was ende dat het meer als tijdt was op de secte der Arminianen te letten, om de grouwelen ende blasphemiën, ondert. in hare Apologie. Hierin wierdt S.E. gevolcht bij alle d'ander, vuytgenomen Dordrecht, Delff, Amsterdam ende Rotterdam, - dese leste spreecken seer vigoureus -, daerbij sich voechde Briel. Summa, t'ginck soo hooch, dat gheen conclusie genomen en wierdt, maer elck soude copie nemen van request, voorts is de vergadering datelick affgebroocken, alsoo Dordrecht seyde niet te willen besoigneren voor ende all eer de Generaliteyt off d'Admiraliteyt van hare H.M. wegen soude hebben gerepareert seecker attentaet tegen hare privilegiën. Amsterdam enz. saghen niet beter dan te scheyden om weerom te comen, als de G.R. haer ontbieden souden. Hiertegen moet weer wat gedaen worden tegen de naeste bijeencomste.

Loevesteyn blijft Loevesteyn: Alphaeus[3] is seer daermede bewogen, maer men weet niet, hoe ment beginnen sal; men giet het in verscheyden vaten. Dese storm moet overgaen. Sij[4] dancken uE. seer van de geduerige gedachtenis ende doen deselve seer hertelick groeten.

Van Italiën off Vrancrijck hoor ick gands niet. Van de Trefves wordt oock niet gesproocken, hoewel men houdt, dat het int eynde daerop wil vuytkomen.

Mijnheer, God beware uE. met sijne familie ende segene deselve met alle goedt.

Ick ben ende blijve uE. dienaer,

H.v.M.

23 Septemb. 1630.

Mijnheer, Ick bid uE. ten hoochsten mij metten eersten eens te willen overschrijven de comportementen van den soon van mijnheer Beaumont[5], die nu wederom te lande gekomen is. T'is ten goeden eynde, dat ickt begeer. S.E. bracht mij een briefken van M.r D'or[6], die wat van S.E. melde, all ter eeren. Ick wenschte, dat S.E. wat breder daervan hadde geschreven aen mij. Was genegen hem daertoe te locken met eenige mijne antwoorde, maer de tijdt ontloopt mij. Quame het te passe, dat S.E. noch eens aen mij daervan schreve, ick wensch het, mijne replique soude dan op beyde brieven konnen vallen. Ick wensch oock uE. oordeel te ver-

1 Jacob Cats, die na het overlijden van Anthony Duyck - 13 september 1629 - tijdelijk diens vakante zetel innam.
2 Jhr. Johan van Wassenaer-Duvenvoorde (1577-1645). Zie *Res. Staaten van Holland en Westvriesland*, p. 991.
3 Frederik Hendrik.
4 De op Loevestein gevangen gehouden predikanten; zie III, p. 39 n. 9 en n°. 1481, p. 168 n. 3.
5 Aarnoud, zoon van Simon van Beaumont.
6 François d'Or; zie over hem III, p. 34 n. 6.

staen van sijn progres in studiis, verstant, oordeel, capaciteyt ende naersticheyt enz. all ten goede, soo ick hebbe verhaelt.

Franciscus Wtenbogaert[1], die nu bij mij is, doet uE. ende Joff. seer groeten.

Adres: A Monsieur Mons.^{r} Hugo de Groot A Paris.
In dorso schreef Grotius: 23 Sept. 1630. J. van Meden.
Socinus.

1544. 1630 september 28. Van C. Salmasius[2].

Silentio tuo non offendor, *ἐξοχώτατε* Groti; nihil enim me potest offendere quod tuum sit. Sed ex eo suspicio nec vana fortasse incidit posteriores meas[3] non ad te pervenisse, in quibus quia sat multa in quendam tibi notum[4] evomueram, quae stomachus concoquere non poterat, vereor, ne quoquo modo interceptae in eius manus ceciderint. Audio enim illum iam parum amice de me loqui nec amplius me pro amico habere. Sed parva mihi cura, quid ille de me sentiat, haud sane maior quam quid illi patres, quorum in specie totus est, cum animum alio habeat.

Vidisse te puto, quid Petavius[5] in me nuper strinxerit in Uranologio suo, qui me comitem Hispano dedit, quod genus tamen familiare ipsis magis quam mihi. Utut sit, illum reprehendit, quod non satis sit grammaticus, quo probare intendit aliis in rebus imperitum esse, me vero, quia nimius sim in re grammatica, ideo nihil scire contendit. Quisquis igitur esse debeat, ut illis placeat? Nempe jesuita: Quomodo Stoici olim sapientem suum quidvis esse asserebant, rhetorem, regem, grammaticum, philosophum, fabrum, sic, ut aliquis sit unus omnia, eum oportet nunc esse jesuitam. Me totas aliquando paginas in sinum meum avertisse insimulat ex Bisciola quodam[6], qui nec de nomine mihi notus. Et hunc de grege illo esse necesse est, quem honorifice semper appellat et Nostrum. Solo silentio deinceps me vindicare decrevi. Quis enim futurus esset finis aut modus, si in illud cum talibus altercandi pelagus me darem? Video praeterea, quid agant. Hoc nimirum ut a melioribus abducant studiis et tempus in his frivolis et spinosis *ἐριστικοῖς* consumere cogant. In hoc ipso, quod nunc est ad manum, argumento abunde materies suppetit, qua redhostiam. Ab incepto opusculi[7], quod moliri me tibi significaveram, sensim delapsus sum in maioris operis propositum, materia, ut fit, sub manu crescente. Ad hanc rem, quam

1 Zie III, n^{o}. 1269, p. 317 en n. 6 t.p.

2 Gedrukt *Salmasii Epistolarum* lib. I, p. 47; *Ep. ad Gallos*, p. 455. Beantw. d. n^{o}. 1546.

3 Misschien de brief van 2 augustus, n^{o}. 1528, en ev. volgende, waarop Salmasius nog geen antwoord had ontvangen.

4 Nic. Rigaltius - Rigault -; zie ook n^{o}. 1528.

5 Dionysius Petavius - Denis Petau -; zijn *Vranologion, sive Systema variorvm avthorvm, qvi de sphaera ac sideribvs, eorvmque motibvs Graece commentati svnt* was kort tevoren te Parijs uitgekomen; zie De Backer-Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VI, kol. 597 n^{o}. 28.

6 Laelius Bisciola (1545-1629), een geleerde jezuiet uit Modena.

7 Vgl. n^{o}. 1546, p. 273. Het valt niet met zekerheid uit te maken, op welke van zijn werken Salmasius hier doelt; misschien zijn *De usuris liber*, Lugduni Batavorum 1630, dat in 1639, eveneens te Leiden, gevolgd werd door *De modo Usurarum liber*.

tracto, maximo mihi esset adiumento canonum illa collectio Ephesina[8], quae Amburgi est. An spes penitus decollaverit

8 Het boek is te Hamburg niet meer aanwezig; het bevindt zich evenmin te Leiden (vgl. n^{o}. 1546, p. 273).

eius obtinendae cupio ex te cognoscere, de quo et scripsi nuper ad Iustellum[1]. Operio[2], si adhuc haeret Lutetiae, multam salutem meo nomine velim impertias. Dubito et an meas receperit, quae cum illis una erant, quas ad te ante duos menses dedi[3], quibus adhuc responsum exspecto.

Vale, vir maxime.

IV. Kal. Octobr. MDCXXX.

1545. 1630 october 4. Aan Willem de Groot[4].

Vehementer miror, miror inquam vehementer, me post tot percunctationes non posse scire, quid fiat de Iure belli ac pacis[5]. Impediturne evulgatio, an ipse librarius[6] alia agit aut quid rerum est? Interpellor quotidie et quod dicam non habeo. Hoc igitur primum sit.

Nunc ad literas tuas, mi frater, datas 23 Septembris venio. Multum refert, quo casurae sint hae molitiones ecclesiasticorum; nam proceribus aut vincendum aut serviendum in perpetuum. De toto imperio agitur. Volunt ipsi in magistratus censuram exercere, ipsorum judiciis eximi cupiunt. Hoc jam plus est quam ex aequo incedere. Non omittes, spero, cum admonitione per amicos, qui primi venturi sunt mittere annotata ad gravamina quae vocant[7]. Tileni[8] cogitationes satis extemporarias, quia in festinatione momentum erat non leve, puto jam videris.

Groningani sapiunt. Quid vero Frisii? an quam domi defendunt auctoritatem foris opprimunt? De Petro nostro[9] beas me; pergat modo, nos illi non deerimus. Scire cupiam, an Cunaeus[10] perfectam aut affectam habeat emendationem, interpretationem, et illustrationem Iosephi, quam diu ab illo promitti intelligo, aucupandae famae, an serio, discere exopto. Petavius jesuita in editione Iuliani in illius

1 Christophe Justel; zie over hem III, p. 212 n. 8.

2 Ook genoemd in n^{o}. 1528, p. 245.

3 Wellicht n^{o}. 1528.

4 Gedrukt *Epist.*, p. 833.

5 De Amsterdamse herdruk van 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.

6 Willem Jansz. Blaeu; zie n^{o}. 1541, p. 264 n. 18.

7 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 4063 en 4073.

8 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4067.

9 Zijn zoon Pieter, die voor zijn studie in het vaderland verbleef; vgl. n^{o}. 1527, p. 241 n. 5.

10 Petrus Cunaeus - van der Cun - (1586-1638). De voltooiing van zijn commentaar op Flavius Josephus heeft de dood hem verhinderd. Wellicht daarom heeft hij het tijdens zijn laatste ziekte doen verbranden; men zie *Flavii Josephi Quae reperiri potuerunt Opera Omnia Graece et Latine ... Omnia collegit, disposuit, & post Jo. Hudsonum ad Codices fere omnes, cum impressos, tum manuscriptos, praecipue Lugduno-Batavos, diligenter recensuit, Notasque passim suas, & quinque in fine Indices adjecit Sigebertus Havercampus; Linguae Graecae, Historiarum & Eloquentiae Professor, in Academia, quae Lugduni est, Batava. Tomis Duobus*. Amstelodami Lugd. Bat. Ultrajecti apud R. & G. Westertenios Sam. Luchtmans Jacobum Broedelet M.D. CC.XXVI, I Praefatio, p. 8: 'Petri Cunaei laboriosa commentatio, repetita saepius lucerna evigilata, voracibus flammis, ipso quidem volente & coram jubente domino, absumta est. Quum etenim Clarissimum illud Academiae nostrae Lumen, quae ultima ipsi fuit gravaretur aegritudine, sentiretque sibi vitae lucem, se cito defuturum; captata occasione quum iuxta focum forte decumberet, neptem suam iussit certum chartarum fasciculum (quo videlicet omnia quae ad *Josephum* adnotaverat comprehendebantur) ex museo suo adferre, atque allatum coram oculis suis igni injicere; quod ita factum ex Amplissimis doctissimi istius Viri nepotibus intellexi.'

veterem praefationem invectus est[1]. Nuper in sermonibus cum Bignono[2] dixi vidisse me aliquando Dialecticam Stoïcorum, editam in octavo[3], in Germania ut puto, sed editoris nomen exciderat. Eum librum, sicubi reperire poteris, mihi eum velim mittas in gratiam viri, cui debeo plurimum.

Marchio Spinola[4] haud dubie Genuae exspiravit. Imperat ejus loco Marchio Sanctae Crucis Hispanus[5], et, ut puto, oppidum Casale tenet. Arcem Toirasius[6] usque ad exitum induciarum, quae tandem acceptae sunt ab Hispanis. Nulla spes videtur eam servandi, si pax coëat, quod omnino futurum videtur. Multi exspectant, ut sequantur munimenta, aut eam ad tempus Imperator[7] teneat. Rex aegrotavit duplici tertiana et convaluit sudore.

Vale, mi frater, cum amicis omnibus.

4 Octobris 1630.

Curandae posthac literae ut nunc factum per Bunckium[8] donec redierit Langeracensis[9]. Tunc videbimus. Doce me quid agatur in negotio ecclesiastico Rotterodamensi et siqua acta exstant, ea quoque data occasione quaeso transmitte. Borrii historiam Silvaducensem[10] simul exspectabo.

Tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1546. 1630 oktober 5. Aan C. Salmasius[11].

Quod literis tuis mense Augusto ad me datis[12], amoris in me plenissimis, non

1 Dionysius Petavius - Denis Petau - (1583-1652). In Cunaeus' befaamde *Sardi Venales. Satyra Menippea in huius seculi homines plerosque inepte eruditos Petrvs Cvnaevs scripsit. In fine seorsum addita est ex eiusdem interpretatione D. Jvliani Imperatoris satyra in Caesares Romanos*, 1612, bevindt zich laatstgenoemde werk bijgebonden onder de afzonderlijke titel: *D. Jvliani imperatoris Caesares, siue satyra in Romanos imperatores: interprete Petro Cunaeo. In limine est eiusdem Praefatio in Iulianum.* Op deze *Praefatio in Ivlianum ad Amplissimum virum Nicolavm Zeistivm, Leidensivm syndicvm* moet Petavius dus hebben afgegeven. In de uitgave van 1630: *ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ Jvliani Imp. Opera, qvae qvidem reperiri potvervnt, omnia. Ea vero partim antehac edita, partim nunc primum e manuscriptis eruta, & ad horum fidem accuratissime castigata, Graece, Latineque prodeunt, cum Notis.* Parisiis, Sumptibus Sebastiani Cramoisy M.DC.XXX heb ik de bedoelde verwijzing echter niet gevonden.

2 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5.

3 Ik heb het boek niet kunnen vinden.

4 Ambrosio, markies van Spinola, was op 25 september 1630 te Castelnuovo di Scrivia, in de omgeving van Casal, gestorven.

5 Don Alvaro de Bazan, marqués de Santa Cruz.

6 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras (1585-1636), sedert 1629 gouverneur van Casal; zie over hem ook III, p. 158 en n. 5 aldaar.

7 Ferdinand II.

8 Niet geïdentificeerd.

9 Gideon van den Boetzelaer, ordinaris gezant te Parijs; Grotius zond zijn brieven vaak met de diplomatieke koerier mee.

10 Pieter Christiaansz. Bor (1559-1635) gaf in 1630 te 's-Gravenhage uit zijn *Gelegenheyt van 's Hertogen-Bosch, vierde hooft-stad van Brabandt, haar oorspronck, fundatie ende vergrootinge, verscheiden hare belegeringen, ende eyndlijcke overwinninge, verrassinghe ende inneminghe van Wesel ende meer andere geschiedenissen des jaers 1629*.

11 Minuut 's-Gravenhage, Bibl. Kon. Huisarchief, inv. G. 16-A 118. Gedrukt *Epist.*, p. 99; *Ep. ad Gallos*, p. 268. Antw. op n^{os}. 1528 en 1544; beantw. d. n^{o}. 1561.

12 N^{o}. 1528.

respondi, maxime Salmasi, prima causa est, quod illis ipsis spem tui Lutetiam adventus feceras. Credidi autem facile, ut solemus homines, quod ardenter optabam, tum quia semper mihi maximi est tua frui consuetudine, tum quia de iis ipsis, quae literae tuae continebant, avebam tecum disserere ea libertate, quae colloquentibus propria est. Accesserunt silentii causae minores, quod scilicet in negotio isto[1] ad academiam magis quam ad te pertinente multa videbam admissa per dolum partim, partim etiam per culpam eorum, de quibus ego jampridem plurima querenda habeo; verebar autem, ne ea referendo viderer meas ipse injurias persequi, et id agere, ut in tranquillo positos meis aestibus involverem. Praeterea cum sciam, quid postremo decretum esset, et super ea re tuum exspectari responsum, nolui consilio meo aut academiae altricis meae obstare commodis, aut tibi auctor esse, ut quicquam ageres, minus generose quam ego, res mea si esset, acturus essem. Nunc cum sponte tua nullo meo hortatu id decreveris, quod te dignum est, nihil habeo aliud, nisi ut id toto animo approbem atque collaudem. Habes hic Vossii literas, quas accepi heri, haud dubium, quin eodem de argumento. Nam et mihi scribit cum maxima testatione fidei in te multum simul incusans illorum ambitionem et impudentiam - his utitur vocibus - qui pravis artibus non tam tuae dignitati, quae ex literis satis magna est, quam publicis utilitatibus semet objecerunt.

De illis porro, quas prius miseras, literis[2] securum te esse jubeo: servatae sunt atque etiamnum a me servantur non tantum ea fide quam amicitia imperat, verum etiam ea veneratione, qua tua omnia prosequor.

Locum illum, quo Rigaltius ex suis contumeliis causam accersit tuae in professione religionis constantiae[3], vidisse me memineram, sed ex eo alia curata est scripti illius editio[4], in quo illa pars abest, nescio an quia offendi te intellexerat; nam quin te illa verba designaverint dubium esse non potest. Haud credas, quam morte Aurelianensis[5] et Rigaltius et qui fautores ei sunt gaudeant. Neque enim dubitant, quin perpetuum in illo hostem habiturus fuerit Rigaltius; et jam omnium in illum academiarum judicia collegerat jactabatque manifestis eum argumentis teneri haereticae pravitatis. Adeo nihil illi profuit toties velum ex vento vertere: non magis sane quam Richerio[6], cui illi ipsi insultant et illudunt qui confessionem ei extorserunt rei nec illi nec ipsis creditae. Quis dubitat haec videns quin aperte in impietatem ruat Gallia, cuius ego pestis tam multa quotidie *παθογνωμονικὰ* video ut vivere me paene taedeat, inter tales vivere taedeat omnino. Etiam libri plurimi prodeunt nihil credere docentes. Et haec vident feruntque *οἱ ἀναμάρτητοι*, per quos quae Tertullianei loci fuerit sententia[7] dicere non licet.

Uranologii[8] caudam non totam quidem, sed tamen inspexi. Inter alia miror,

1 De kwestie van Salmasius' benoeming te Leiden, die in 1631 een feit werd; zie o.a. n°. 1521, p. 233 en n. 7 aldaar.

2 N°. 1526.

3 Zie n°. 1528.

4 Dit geschrift is dunkt mij Rigaltius' *Sententia super Tertulliani dicto explicatior*, Paris 1629, waarvan in 1630 bij C. Chappellain te Parijs een herdruk is verschenen. Ik heb het echter niet onder ogen kunnen krijgen.

5 Gabriel de l'Aubespine, bisschop van Orléans; zie n°. 1528, p. 244 n. 3. Hij was op 15 augustus 1630 overleden.

6 Zie n°. 1482, p. 170 en n. 5 aldaar.

7 Zie n°. 1495, p. 188 en n. 15 aldaar.

8 Zie n°. 1544, p. 269 n. 5.

quod Seldenum[1], a quo nominatus honorifice fuerat, quaedam etiam placita ipsius defensa, tanti non fecerit ut nomen ejus poneret. Tantum et in libro et in indice Marmorum Arundelianorum[2] editorem appellat, nimirum quia haereticos nisi contumeliae causa nominare piaculum est. De Bisciola[3] autem ridiculum, quasi ille aliquid legerit quod tu non legeris, qui etiam ea legisti, quorum Bisciola et Bisciolae congreges nomina ignorant. Valde placet mihi propositum tuum forti silentio talia ulciscendi. Tantum in justo aliquo opere, quale est quod nunc moliri te dicis[4] et quo ego non aliud avidius exspecto, res potissimas, in quibus ab illis peccatum est ita debes tangere, ut ipsi simul tangi se sentiant. Caeterum in persequendis singulis, in reponendis maledictis adeo vitam tuam perire nolim, ut etiam chartas pluris putem. Verissime dicis hoc illos agere, ut te non cum illo Terentiano adversatore in otium transdant, sed in molestissimum negotium, a quo semel expedire te debes.

De collectione Ephesina Hamburgum[5] haud minus septies scripsi et amici quidem operae non parserunt, sed qui ex Delmenhorstii supellectile illum librum accepit[6], trico est et Imperatoris jus obtendit in ea, quae Palatini principis[7] fuere. Satis apparet obtentui id sumi; nescio an is quoque detrahi ei possit literis Imperatoris ad senatum Hamburgensem quas in usum regiae bibliothecae legati a Gallia, qui nunc sunt Ratisbonae, possent impetrare, honesta specie, ne omnibus pereat liber omnibus scriptus et Ecclesiae perutilis. Id si Rigaltius suorum esse vellet operum, rem faceret meliorem omnibus iis, quas jampridem facit. Sed abesse in agendo frigus deberet. Quod adeo illi proprium est, ut in amores etiam se insinuet tam aperte, ut profiteatur sibi de iis ob liticulas quasdam, quae ipsum exercebant, cogitare vacuum non fuisse. Libri illius *ἴσον* habet Heinsius[8] certo certius. Sed puto videbit jam clarissimus Iustellus[9], apud eum non tantum se posse quantum speraverat.

Opitius[10] et literas tuas accepit et gratias tibi jussit agi maximas, subito revocatus in Silesiam a Barone Donaviensi[11], qui ibi in summa re ac potentia floret, Caesarianus adeo ut et religionem domini induerit. Vidimus hic duos intra haud nimis longum temporis spatium familiae ac nominis ejusdem[12], sed in

1 John Selden; zie over hem n^{o}. 1518, p. 229 en nn. 1 en 2 t.p. Seldens *Marmora Arundelliana* was in Londen verschenen in 1624, in 1628 en wederom in 1629, eveneens in Londen. Ter zake zie *Dionysii Petavii Avrelianensis e Societate Iesv, variarvm dissertationvm Ad Vranologion sive Avctarivm Operis de Doctrina Temporvm lib. IV*, p. 181: ‘et cum aliis probata viris eruditissimis; tum ei, qui Arundelliana marmora hoc anno publicavit, Notasque edidit; in quibus nostram omnem de anno Graeco sententiam complexus est.’

2 Zie hierover n^{o}. 1447, p. 127 en n. 5 aldaar.

3 Zie n^{o}. 1544, p. 269 en n. 6 aldaar.

4 Zie n^{o}. 1544, p. 269 n. 7.

5 Zie n^{o}. 1544, p. 269 en n. 8 aldaar.

6 Misschien Hendrik van Delmanhorst; hij werd te Leiden als student in de medicijnen ingeschreven op 9 mei 1592, waar hij in 1607 promoveerde. In 1617 kreeg hij vergunning om college te geven in de rhetorica; hij kon het echter niet tot een hoogleraarsbenoeming brengen.

7 Frederik V, de Winterkoning, keurvorst van de Palts.

8 De klassiek-filoloog Daniel Heinsius; betreffende het bedoelde boek zie n^{o}. 1544, p. 269 en n. 8 aldaar.

9 Christophe Justel; zie III, p. 212 n. 8.

10 De dichter Martin Opitz; zie n^{o}. 1533, p. 250 n. 4.

11 Karl Hannibal zu Dohna (1588-1633).

12 Zie n^{o}. 1543, p. 266 n. 10.

pietatis negotio constantes, quorum Achazius te, ut puto, Divione convenit - nam eo se ire dicebat velle tui visendi causa - alter, Christophorus, missus in praefecturam Arausionensem a principe, cuius matrona soror est ejus quam ipse in matrimonio habet[1], cum hac transiret, non modo honorifice admodum de te est locutus, sed et libera indignatione invectus est in eos, qui te Lugduno invidissent. Ostendit non ita dudum edito libello Vossius[2], quanti eam familiam faceret; et sane digna est, quae cordi sit literatis, cum ipsa raro tantae nobilitatis more, literarum cultum literatorumque amicitiam plurimi semper fecerit. Sed ego aliis in alia delapsus haud satis considero, quantas occupationes morer. Abrumpam igitur, hoc uno addito resalutari te officiosissime a Bignonio[3].

Vale, vir summatum summe. V Octobris anni MDCXXX Lutetiae.

Specimen hoc editionis, quam de Iustino facit Berneggerus[4], imperfectum quanquam, ad te mitti voluit, ut ex eo cognoscas formam non hujus tantum, sed et eorum, quae sequentur, operum.

In dorso: 5 Octobris an. 1630.

1547. 1630 oktober 11. Aan Willem de Groot[5].

Quae nuntias literis 30 Septembris datis, mi frater, satis magna sunt. Et ni Hollandi nunc saltem fiunt perspicaciores quam fuerunt antehac, actum est de eorum imperio. Res religionis eam vim in animos habent, ut ad se trahant caetera. Deinde quod nunc in remonstrantes postulant, quis impediet, quin idem in anabaptistas aliquando postulent et pluribus Foederatorum sententiis nos cogant ad similia in ipsos patranda; quae res quanto damno sit Hollandiae futura, quis non videt. Et tamen non hoc curant ministri.

Mirum est de Spinola[6] rursus hic esse qui dubitent post tot de morte ejus nuntios. Galli prae se ferunt velle se liberare obsidio arcem Casalis intra postremos 14, ut convenerat Octobris dies, sed nihil illa res tenet Hispanos, qui pacem ne volunt quidem nisi capto hoc virium experimento. Rex die Martis venturo Lugduno huc veniet lectica ob infirmitatem corporis attriti morbo gravi ac periculoso. Regina[7] periculo regis conspecto incipiebat se praegnantem dicere, quod multi socrus[8] repertum putant, ut sub ea specie aliquamdiu habenas retineret nec statim filius alter[9] pro certo rege ageret.

1 Ursula zu Solms-Braunfels (1594-1657), de zuster van Amalia van Solms, gemalin van Frederik Hendrik.
2 *Commentarius de rebus pace belloque gestis Dom. Fabiani Senioris Burggravii à Dhona, Domini in Karwinden. Eiusdem Fabiani à Dhona Precationes, et Suspiria. Editore Gerardo Johanne Vossio: à quo quid praestitum sit, ex praefatione cognosces.* Lugduni Batavorum, Ex officina Elzeviriana. Anno 1628; zie Petit, *Bibliographische Lijst*, p. 172, n^{o}. 17.
3 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5.
4 *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero*; vgl. n^{o}. 1523, p. 236 en n. 4 aldaar.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 834.
6 Zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 4.
7 Anna van Oostenrijk, gemalin van Lodewijk XIII; haar oudste zoon, de latere Lodewijk XIV, werd eerst in 1638 geboren.
8 De koningin-moeder Maria de Medici.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII.

Butyrum exspectabimus et quae per amicos missurus es. De Petri profectu[1] mihi gratulor, perplacet conatus. Nos in Cornelio[2] perpoliendo toti sumus. De Halsio[3] recte judicas. Est *ἀνθέκαστος* nec patiens consiliorum. Nos fecimus quicquid res nostrae ferebant. Sed tentanda illi via, qua se humo tollat, ne aliis sit oneri.

Vale cum parentibus[4].

11 Octobris 1630.

Tui amantissimus

H. Grotius.

1548. 1630 oktober 14. Van J. Wtenbogaert[5].

Mijnheer,

Op gisteren heb ick den uwen zeer aengenamen van den IIII October ontfangen. Buyen en moeyten? Voorseecker en sijn d'eerste niet over en van de reste en ontbreeckt ons niet. Ick had uE. - meyn ick - geschreven van de remonstrantie van t'Schoonhovens synodus aen Holland tegen d'Arminianen[6] met versoeck om te mogen, neffens de gedeputeerde van d'ander kercken, gaen hulp versoecken bij de Generaliteyt, oock met recommandatie van Holland aen de Generaliteyt, sodanige andere kercken hadden: ende dat Holland copie van de remonstrantie genomen hebbende was gescheyden sonder resolutie. Daernae hebben de gedeputeerde der kercken van d'andere provinciën aen de Generaliteyt gepraesenteert de felste remonstrantie, die ick oyt las, versoeckende ernstige, promte, parate executie der placaten, sonder eenige conniventie[7]. Sij kregen tot antwoord, dat verscheyden provinciën niet waren gelast, souden copie nemen om de mening van hare principalen te verstaen. Sij gingen daernae bij S.Ex.[e], die sprack van de saeck te accommoderen, ende dat zijne mening was daertoe te arbeyden. Men sprack van verclaren, dat men niet en hadde buyten de 5 pointen, ende meenen eenige, dat wel gebeuren mocht, dat dat den remonstranten soude voorgehouden worden, maer ick weet niet, off parthijen daertoe soude willen verstaen, ende indien jae, off de remonstranten daermede seer gedient souden sijn. Middeler tijdt is eene ernstige verontschuldiging van der remonstranten wegen gestelt aen hare H.M. met eene antwoord op de extracten der professoren vuyt de Apologie[8], omdat de kercken haer daerop beriepen. Men wist gheen raedt, hoe ment binnen krijgen soude. Men sond het dubbelt aen S.Ex.[e], die nam tamelick contentement, maer was scrupuleus over te leveren. Dus word alles gedruckt, om gedruckt gesonden te worden aen alle collegiën. Off het veel opereren sal boven, weet ick niet. Eer het komt, sullen d'andere provinciën aen den haren all last hebben gesonden apparentelick niet tot

1 Zijn zoon Pieter, die voor zijn studie in het vaderland verbleef; vgl. n^{o}. 1527, p. 241 n. 5.
2 De oudste zoon Cornelis was na zijn studie in het vaderland weer in Parijs terug.
3 Zie n^{o}. 1486, p. 174 en n. 6 aldaar.
4 Jan de Groot en Aeltgen van Overschie.
5 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk; cat. v. hss. n^{o}. 2066: 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 348. Beantw. d. n^{o}. 1554.
6 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4070.
7 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4068.
8 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4071; voor de *Apologie* van Simon Episcopius zie Rogge, *Bibl. Rem. Geschr.*, p. 41.

voordeel. Evenwel hoopen wij, dat het vrucht doen sal in Holland, indient veerdich is voor hare vergadering.

T'Synodus van Schoonhoven heeft de suspensie affgedaen. Berckel[1] flaccesseert ende dewijl hij veel aenhang heeft in de vroetschap, meynt men, dat de vroetschap met pluraliteyt oock flaccesseren sal. Geschiet dat, soo is de kerck boven: daermede oock een stem verloren in Holland. Een grote faute, dat zij hare gedeputeerde tot Schoonhoven gesonden hebben. Sic agnoverunt judicem. Evenwel schijnen Burgemeesteren - die hier bij advocaten zijn geweest consuleren - voet te willen houden ende de gesuspendeerde niet toe te laten, all souden zij haer de poort wijsen. Maer souden zij dat derven sonder de vroetschap? Wij sullen sien.

T'Synodus van Noorthollandt is oock vergadert[2]; hebben gedeputeerde gesonden t'Amsterdam; dan hare wervinge weet ick noch niet recht. D'onse aldaer zijn wat traach int adviseren. Ick houde, dat zij van Amsterdam wijser sullen sijn ende gheen gedeputeerde opt Synodus senden sullen.

Men hoort niet anders van alle kanten, dan dat de kerck allom geresolveert is haere authoriteyt te mainteneren, all souden zijt all daeraen wagen. Men hoort vremde propoosten, die, gelijck se niet all en sijn te geloven, oock niet all en sijn te negligeren. God beware t'land voor confusie. UE. mach wel schrijven van domme botticheyt. De meeste hoop en verstaet noch en apprehendeert het niet. Isser een stadt, die wat siet, als Amsterdam, die sorcht maer voor haerselven ende dat binnen hare poorten is, buyten niet. Niemand en derff dese generale coorde roeren off men die voet, op die tijdt, om dese ende die consideratiën, doe gemaect, nu niet generalick en behoort te laten comen in non observantie. Warer maer een stadt die dat derfte proponeren met vigeur, dan waer' er hoope, nu weynich, soo lang Amsterdam ende Rotterdam elck voor haer particulier maer en blijven in hypothesi, niet anders seggende dan: onser stadt rust en lijdt het niet; maer de thesin derff niemand roeren. Daeraen oock hangt het stuck van Loevesteyn ende van andere. UE. seydt wel, waren die van Loevesteyn[3] vuyt, ick soude mogen dencken op middelen; maer hoe raackense vuyt? Alphaeus[4], soo dickmael men hem daervan spreeckt, thoont sich seer genegen: sij hebben gelijck; het doet mij wat aen therte, t'is tijdt, sij moeten d'er vuyt, enz.; maer au reste, daer volght niet. Versoeckt men aen Hollant, dat sal niet accorderen, ende de meeste stemmen sullen tegen vallen. Gaet men aen de Generaliteyt, daer salt all t'selve zijn. Ick bid uE. eenich middel voor te slaen hoe ment best aenleggen soude. Nacht ende dach ben icker mede becommert. Geen saeck leydt mij swaerder opt herte.

D. Tileni werck[5] heb ick gesien: t'is een prolixus commentarius op de Aenmerckingen, die kort zijn. De substantie is een. Hoewel het wat spade quam, immers in mijne handen, soo houde ick 't nochtans oorbaer, dat het vuytgegeven werde,

1 De Rotterdamse raad Gerard van Berckel; zie over hem III n^{o}. 1234, p. 257 en p. 400 (n^{o}. 1331). Vgl. ter zake n^{o}. 1535, p. 252 en n. 2 aldaar.

2 De particuliere synode van Noord-Holland vond in 1630 te Enkhuizen plaats.

3 Voor de op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten zie III, p. 39 n. 9; zie ook n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.

4 Een door Wtenbogaert vaak gebezigde schuilnaam voor Frederik Hendrik.

5 *Response avx Articles Proposez par quelques Ministres d'Hollande, contenans les griefs sur lesquels le Synode qui s'y tient doit deliberer. Faite Par un Personnage tres-docte, ... demeurant en France.* Anno M.DC.XXX, met de Nederlandse vertaling van Wtenbogaert in Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4067.

beyde int Fransch ende Duyts, tot welcken eynde ick de moeyte genomen hebbe t'selve te translateren. Ick hoope het goet doen sal; maer nae de vrijheyt, die de vrienden, aen dewelcke uE. het hadde gesonden, mij hebben gegeven, heb ick dat van Coolhaes[1], te weten qu'il vouloit renverser la discipline, wat anders gestelt, maer nae waerheydt. Heb oock de passagie Cypriani vuytgelaten, want die soude misbruyckt worden tot nadeel van de geproscribeerde, die ingecomen zijn. Oock dat van de 2 hoven van justitie in Holland, dat die souden hebben geadviseert par lettres aen de HH. Staten, que ce seroit une nouveauté praeiudiciable. T'is opt stuck van den eed, en la response au 7^{e} article. UE. swager[2] verclaert, dat dat van den H. Raet niet is gedaen. Men twijfelt oock van t'provinciael, te meer, dat men niet en weet, dat de hoven daerop gevraecht zijn. Hebbe derhalve die particulariteyten overgesprongen. Had ickt gesien gehad, doe ick lest aen uE. schreeff[3], ick soude daervan vermaent hebben, maer 't quam mij eerst lang daernae ter hand. Wij sijn in twijfel, hoe ment metten titel maecken zal. Mach d'autheur wel lijden, dat zijn naem daervoor gestelt werdt? Non puto. Dan denckende dat de S.^{r} Brasser[4], aen denwelcken het gesonden was, daerop ordre heeft, laet ick S.E. daermede bewerden.

UE. heeft mij vriendschap gedaen mij soo rond van M.^{r} Beaumont[5] te schrijven. T'is mij lieff ende is gevraecht - soo ick schreeff - ten goede. Dat perssen tot dupliceren tegen Racau heeft wat in; wat willen zij doch seggen, spreeckende van de opinie Origenis de resurrectione[6]?

De Aenmerckingen op de gravamina, Aenspraeck aen de heeren[7], met noch eenige andere dingen, sullen uE. met gelegenheyt gewerden. Ick danck uE. van de Italiaensche tijdingen, ende God, dat S.Ma.^{t}[8] weer gesond is. S.Ex.^{e} gaet nae Zeeland. De vijand wordt geseydt, wat voet te hebben op eenigh eyland. Mijn opinie is niet, dat dat d'eenige boodschap is.

Ick bevele uE., mijnheer, den Almachtigen met joffr. uE. huysvrouw ende kinderen, ende bidde, dat mijne reverentien werden gedaen aen messieurs Tilenus - die ick van zijn arbeydt zeer bedanck -, Dor[9], Mercier[10], enz.

14 October 1630.

UE. dienaer,

H.v.M.

Adres: A Monsieur Monsieur de Groot. Paris.

In dorso schreef Grotius: 14 Oct. 1630. van Meden.

1 Caspar Jansz. Coolhaes (1536-1615), in 1581 door de nationale synode van Middelburg wegens onrechtzinnigheid veroordeeld. Na zijn dood werd hij door de contra-remonstranten als voorloper van de remonstranten gebrandmerkt; zie H.C. Rogge, *Caspar Jansz. Coolhaes, de voorlooper van Arminius en der Remonstranten*. Amsterdam 1856-1858.

2 Nicolaes van Reigersberch.

3 23 september; n^{o}. 1543.

4 Joost Brasser uit Amsterdam; zie n^{o}. 1541, p. 263 n. 5.

5 Vgl. n^{o}. 1543, p. 268 en n. 5 aldaar.

6 Vgl. n^{o}. 1554, p. 284 en n. 2 aldaar.

7 Knuttel, *Pamfl.* resp. n^{o}. 4063 en 4065.

8 Lodewijk XIII.

9 François d'Or; zie over hem III, p. 34 n. 6.

10 Zie over hem III, p. 344 n. 3.

1549. 1630 oktober 18. Aan Willem de Groot[1].

Recte mihi redditae sunt, mi frater, per homines legati Langeracensis[2] tuae literae, quas 7 Octobris per tabellarium dedisti. Nec multo post alias, quas 3 Octobris dederas, conjunctas cum paternis per Hosthusium[3], qui et historiam brevem cum tabulis attulit obsidii Silvaeducensis, et ea quae ad Smoutium[4], pastores Rotterodamenses[5], et Gravaminum refutationem[6] pertinent; pro quibus omnibus gratias habeo.

Perplacent annotata ad gravamina et monitio ad magistratus. In libro Institutionum[7] puto scribendum ‘ingevoert by Hertogh Willem in den Iaere 1440’ omissis illis de Imperatore[8] tanquam ad rem non pertinentibus, aut id si fieri non potest, omisso Caroli[9] nomine et reposito numero 1464. De praefatione dubito. Vix enim quid a me dici potest quod non male excipiatur. Exspectabo amicorum consilium an scribendum et quid.

Tilenianorum exemplaria[10] aliquot per amicos exspectabimus; item Borrianae historiae de Silvaducis[11] et si quid simille. De Iure belli ac pacis[12] rogo inquiras; neque enim in catalogo exstat, ne inter promissos quidem.

Spinolam mortuum jam constat 23 Septembris non longe ab oppido Novio[13]. Galli ostendunt velle se fortunam belli tentare de arce Casalis intra dies quindecim posteriores hujus menses. Imperant per hebdomadas Schombergius[14], Forcius[15], Marillacus[16] cum potestate etiam pacem faciendi, ad quam omnia inclinare video, minus tamen ex gloria Gallorum.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 834.
2 Vgl. n^{o}. 1545, p. 271 n. 9.
3 Niet geïdentificeerd.
4 Welke korte geschiedenis van het beleg van 's-Hertogenbosch hier bedoeld is heb ik niet kunnen uitmaken; vgl. voor die van Bor verderop en n^{o}. 1545, p. 271 en n. 10 aldaar.
Betreffende de Smoutiana zie Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 4033 en 4034.
5 Vgl. n^{o}. 1535, p. 252 en n. 2 aldaar.
6 Vgl. n^{o}. 1543, p. 266 en n. 8 aldaar.
7 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, 's-Gravenhage 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
8 Zie *Inleiding* 1631, f. 72 verso. Het jaartal 1440 moet 1540 zijn; zie F. Dovring (Lund), H.F.W.D. Fischer (Leiden), E.M. Meyers (Leiden), *Hugo de Groot, Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-Geleerdheid. Met de te Lund teruggevonden verbeteringen, aanvullingen en opmerkingen van den schrijver en met verwijzingen naar zijn andere geschriften uitgegeven en van aantekeningen en bijlagen voorzien door* - Universitaire Pers Leiden, Leiden 1952, p. 131 en n. 1 aldaar.
Hertog Willem is Willem III (V), hertog van Gulik en Kleef (1516-1592), die na de dood van Karel van Egmond (1492-1538) in laatstgenoemd jaar het bestuur over het hertogdom Gelre overnam en tot 1543 behield; hij was de laatste Gelderse hertog.
9 In 1528 deed de bisschop van Utrecht, Heinrich II († 1552), graaf van de Rijnpalts, afstand van zijn wereldlijke macht ten gunste van Karel V.
10 Zie n^{o}. 1548, p. 276 n. 5.
11 Zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 10.
12 De nieuwe druk, die in 1631 te Amsterdam het licht zag; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.
13 Vgl. n^{o}. 1545, p. 271 n. 4.
14 Henri de Schomberg; zie III, p. 124 n. 3.
15 Jacques Nompar de Caumont, markies van la Force; zie n^{o}. 1432, p. 109 n. 11.
16 Louis de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.

Puto monuisse me nuper existimare me ex usu meo fore, ut Antiquitas Reipublicae Batavicae etiam Belgice recudatur[1]. Maistresatius[2], pastor Carentonensis, nuper, cum mentio incidisset literarum, quas Genevenses et Helvetii ad nostros scripserunt[3], dixit se inconsultis factum et decipi longe positos. Consilia pacatiora requiri.

Valckenburgia[4] non ante tres hebdomadas ab Arausione discedet huc ventura. Distinetur adhuc negotiis privatis.

Vale cum optimis parentibus, tua[5], tuisque et nostris.

18 Octobris 1630.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1550. 1630 oktober 18. Aan N. van Reigersberch[6].

Mijnheer,

Den uwen van den 7 Oct. gelijck oock dye van de naestleste reyse zijn mij door het volck van den ambassadeur wel gewerden[7].

Op de propositie aen Maximinianus[8] gedaen, heeft mijn huysvrouw haer bedencken uE. wat breder geschreven[9] als ick. Wat mij belanght, ick houde mij zeer geobligeert aen den heer Maximinianus, et nolim esse canis in praesepio. Maer hetgunt uE. daeruyt verwacht dunckt mij buyten apparentie te zijn. Dye stadt heeft noyt twee in sulcke qualiteyt gehadt ende is niet gewent geldt voor niet te geven. Met hyer te blijven zye ick oock geen voordeel te doen; ende van mijne restitutie oordeelt uE., dat niet en can vallen dan met quade clausullen; soo moeten wij dan zyen wat ons te doen staet. Off het oirboir soude zijn soo te comen, gelijck van Mede[10] ende anderen, heeft zijn bedencken. De resolutie van stadt ende landen staet mij wel aen, 't en waer het leste conde geduyt werden tot executie van de placcaten.

Hottoman[11] - dye voor seecker door Valens[12] raedt, dye brieven heeft helpen vorderen - den ignorant maeckende, vraeghde deser daeghen le ministre Maistre-

1 In 1636 verscheen te Haarlem een nieuwe druk van de Nederlandse vertaling van *Liber de antiqvitate reipvblicae Batavicae*; zie voor de eerste latijnse, de eerste Nederlandse en de tweede Nederlandse uitgave Ter Meulen-Diermanse, resp. n^{os}. 691, n^{os}. 698 en 699.

2 Jean Mestrezat; zie III, p. 266 n. 5.

3 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4055.

4 Josine de Bie, de vrouw van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg; men zie over hem n^{o}. 1527, p. 242 n. 4.

5 Alida Graswinckel.

6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14^{c}. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

7 Vgl. n^{o}. 1545, p. 271 n. 9.

8 Simon van Beaumont; de hem gedane aanbieding betreft blijkbaar het pensionarisschap van Rotterdam, waarmede Van Beaumont Grotius opvolgend eerst in 1634 werd bekleed; zie de brief van Maria van Reigersberch aan Nicolaes dd. 11 oktober 1630 bij Rogge, *Br. van en aan Maria van Reigersberch*, Leiden, 1902, p. 188.

9 Op 11 oktober; zie boven, n. 8.

10 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117 n. 9.

11 Jean Hotman; zie III, p. 1 n. 3.

12 Caspar van Vosbergen; zie over hem III, p. 8 en n. 10 en *ibid.*, p. 117 n. 6; zie ook *ibid.*, p. 243 n. 5.

sat[1] off hij gheen copye en hadde van de brieven van Genève ende de Switsers aen de Staten van onse landen[2]. Maistresat seyde neen, vougende daerbij: on suspend ces gens. Les affaires requièrent plustost conseils de paix. Dit is mij gerelateert bij mons[r] Marbaut[3], dye daerbij was.

Justel[4] seyt mij, dat tot Sedan den prins[5] in volle possessie is van 't gebyet over het kerckelijck, oock soo dat altijdt yemant uyt zijne naem is bij 't consistorie.

Ick verstae hyer uyt Engelsche van qualiteyt, dat haere paix met Spaignie is gesloten ende dat Cottington[6] uyt Spaignie gaet nae Regensbergh om daer hetgunt resteert te verrichten.

De Franchoysen seggen noch de citadelle van Casal binnen dese leste veerthyen dagen van October te willen ontsetten. Evenwel zye ick, dat Priandi[7], agent van Mantoue, meent, dat de paix genoech claer is, doch niet zeer tot glorie van Vrancrijck.

Mij is in de sin gecomen, off Valens, dye te Rotterdam kennisse heeft, dat beroep van Maximinianus wel soude hebben geprocureert om twee slagen te slaen: hemselve vrij te maecken van sulcken compagnon ende mij de deur te sluyten. Hottoman in geselschap spreeckende van 'tgunt Ahenobarbe[8] is wedervaeren seyde, dat het licht Gallus[9] soude berouwen. Hij hout gestaedige correspondentie met Valens.

Van Spinola hebben wij nu seeckerheyt dat hij den XXIII Sept. is gestorven te landewaert drye mijlen van Novio[10].

Wij hebben brieven van de vrouw van Valckenburgh[11], haere affairen van Chasteaurenard beletten haer te comen voor noch XIIII dagen ofte drye wecken.

De Baron de Donau[12] is van Lion nae Orange vertrocken ende, naedat mons[r] van Santen[13] mij adviseert, gaet alles daer wel.

Mij dunckt, dat het niet quaed en waer, dat mijn bouck de Antiquitate Reip.[14] Batavicae oock in het Duytsch herdruckt wierd om alle de werelt van mijne intentie te doen blijcken.

Vale, den XVIII October XVI[c]XXX.

Adres (met een andere hand geschreven): Mijnheer Mijnheer Reigersberg, raed

1 Jean Mestrezat; zie III, p. 266 n. 5.
2 Zie Knuttel, *Pamfl.* n[o]. 4055.
3 Pierre Marbault; zie over hem II, p. 60 n. 4.
4 Christophe Justel; zie III, p. 212 n. 8.
5 Souverein prins van Sedan was Frédéric Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon.
6 Lord Francis Cottington (1578?-1652), sedert het najaar van 1629 gezant van Engeland bij het Spaanse hof, in welke hoedanigheid hij op 5 november 1630 het verdrag tekende, dat een einde maakte aan de oorlog tussen Engeland en Spanje.
7 Giustiniano Priandi; vgl. III, p. 363 n. 16.
8 Ik vermoed, dat hiermede Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg, bedoeld is (zie over hem n[o]. 1527, p. 242 n. 4); mij is echter geen portret van de man bekend, dat dit vermoeden zou kunnen staven.
9 Frederik Hendrik.
10 Zie n[o]. 1545, p. 271 n. 4.
11 Zie n[o]. 1549, p. 279 n. 4.
12 Zie n[o]. 1543, p. 266 n. 10.
13 Willem van Santen; vgl. III, p. 164 en n. 3 aldaar.
14 Zie n[o]. 1549, p. 279 n. 1.

in den Hoogen Raede in Hollant, ten huise van de heer rentmeester van Bewesterscheld tot
port. Middelburgh.
In dorso (niet van de hand van Van Reigersberch): den 18 Oct. 1630.

1551. 1630 oktober 20. Aan C. Barlaeus[1].

Gaudeo, vir eruditissime, in corpus collecta videre[2], quae sparsa hactenus pleraque videram et gaudeo eo imprimis nomine, quod sic ad posteritatem rectius illa perventura arbitror. Bene sit et illis, qui tam uberem tibi materiam scribendi praebent, et tibi, qui res felicissimas felicissimis versibus prosequeris. Plane ita nos assuefecisti, ut nihil praeclari geri possit, quod non te poëtam flagitet. Si succedant illae et olim et nunc iterum magna civilium disputationum seges induciae, erit et hoc dignum non ingenio tantum tuo, sed et pacis amanti animo argumentum. Nobis quidem ita cara est patria, ut jure optemus ea omnia, quae bonis placent; caeterum utcunque ceciderit alea, *ἀδιαφορήσομεν* extra bona malaque vestra positi, quando ita dominantibus visum est.

Anglis jam pax esse cum Hispano creditur[3], cum Palatini[4] commodo, quantum his temporibus sperari poterat. Galli etiam Ratisbonae pacem cudunt. Ita omnes prius quam nostros taedet belli malorum et Martis incerti.

Remonstrantium progressus sane non spernendi, sed, ut dicis, lenti; et tutior haud dubie violenta potestate illa tranquillior. Sed et pridem nosti, et nunc experiris, quam cum duri capitis hominibus sit negotium.

Schoterbossium[5], viri optimi et mihi dum vixit amicissimi filium, etiam te commendante arctius amplectar.

Me scito ita studiis adesse, ut valetudinem non negligendam putem et, siquid alicunde affricatur taedii, id tuorum potissimum versuum lectione abstergam.

20 Octobris, 1630.

1552. 1630 oktober 20. Aan G.J. Vossius[6].

Et tuis ad me literis, amicorum optime, unice sum delectatus, ut soleo, et quas ad Salmasium[7] miseras illico cum meis ad ipsum ferendas curavi. Et ego et uxor ei, cum primum de hoc negotio[8] sermones enati essent, praediximus ea omnia, quae ab Aristarcho sacro[9] evenerunt. Fortis est et facile se solatur literarum conscientia Salmasius. Nuper totus senatus parlamenti Divionensis ad regem[10]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 100; *Ep. eccl.*, p. 749. Antw. op n^{o}. 1537.
2 *Casparis Barlaei Poematum Liber novus*; vgl. n^{o}. 1537, p. 254 en n. 3 aldaar.
3 Vgl. n^{o}. 1550, p. 280 en n. 6 aldaar.
4 Frederik V van de Palts, de Winterkoning.
5 Zie n^{o}. 1537, p. 254 n. 11.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 100.
7 De Franse filoloog Claude de Saumaise.
8 De kwestie van Salmasius' benoeming te Leiden, die in 1631 een feit werd.
9 Daniel Heinsius, schrijver o.a. van *Aristarchus sacer, sive ad Nonni in Johannem Metaphrasin exercitationes*. Lugduni Batavorum 1627; Heinsius heeft zich tegen Salmasius' benoeming in Leiden fel verzet.
10 Lodewijk XIII.

preces admoverat, ut eum sibi habere collegam liceret patre[1] parato ei suam dignitatem transcribere. Sed *ὁ σφραγιδοφύλαξ*[2], homo ubi vel nomen religionis increpuit asper et inexorabilis, dixit se prius regni statum in maxima pericula daturum quam ut se conscio huguenottus ad id honoris irrepat. Vides, ut ubique animus veri amans et servitutis impatiens dominis obstet.

Non tantum apud illum poterunt haec mala, ut non de ecclesiastica antiquitate optime mereatur, cujus argumenti quod sub manus sumserat opus supra spem crescit mira et ne ipsi quidem satis cognita eruditionis ubertate[3]. Multa in illum inclementer dixit Petavius[4] in accessione Uranologii[5] et Iuliani[6], ad quae me quoque auctore constituit non ordine respondere, ne obtineant quod velint, si illi meliora ex manibus extorqueant, neque maledicta maledictis totidem ulcisci, sed ubi ejus quod tractat argumenti series permiserit, res rebus opponere et posteritati judicium relinquere, uter plura, uter felicius legerit.

Cornelius noster[7] totus est in utroque tuo oratorio opere: majus[8] legit, minus[9] ediscit. Tu ita omnia cum pulvisculo collegisti, ut nihil mihi dicendum relinquas. Puto brevi iturum ad te generosum juvenem Georgium Slupeckium[10], cujus suavissimos mores et flagrantem ad optima animum ita exosculor, ut quem tua commendatione nosse coepi, eum tibi nunc vicissim commendare audeam. Quod de me optas pro eo tibi gratias debere me scio; duo nescio, an mihi id expediat et, si expediat, an passuri sint qui nunc regnant. Scis nobis in bonorum amicitia et in libris esse patriam.

Ego, mea, meique te cum matrona[11] ac liberis salvere jubemus non tralatitio more, sed quem jam olim nosti affectu.

Lutetiae, 20 Octobris, 1630.

Tuus

H. Grotius.

1 Bénigne de Saumaise (± 1560-1640), heer van Tailly, Bouze, Saint-Loup; hij was lieutenant particulier in de kanselarij van Sémur en raadsheer in het parlement van Bourgogne.

2 Michel de Marillac, garde des sceaux; zie over hem III, p. 53 n. 11.

3 Salmasius' *In Eliberini Concilii Canones, atque universam Priscae Ecclesiae Ritualem Historiam Commentarius*, dat nooit verschenen is; zie Papillon, *Bibliothèque des Auteurs de Bourgogne*, II Dyon M.DCC.XLV, p. 282 n^{o}. 10. Vgl. *Salm. Epist. Liber primus*, p. 32 n^{o}. XIV, aan G.J. Vossius dd. 13 aug. 1629.

4 Denis Petau; over zijn strijd met Salmasius zie diens brieven van deze tijd.

5 Petau's *Vranologion, sive Systema variorvm avthorvm, qvi de sphaera ac sideribvs, eorvmque motibvs Graece commentati svnt* was kort tevoren te Parijs verschenen; zie De Backer-Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VI, kol. 597 n^{o}. 28.

6 Zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 1.

7 Vgl. n^{o}. 1547, p. 275 n. 2.

8 Vermoedelijk *Ger. Joh. Vossii Partitiones oratoriae sive rhetorices contractae, libri quinque*. Lugduni Batavorum 1621 of een der latere drukken. Eveneens te Leiden was nl. in 1627 de *editio altera castigatior* verschenen, die, evenals de tweede druk van 1622 te Leiden, de titel droeg: *Gerardi Johannis Vossii Rhetorices contractae, sive partitionum oratoriarum libri V. Ex Decreto Illustriss. ac Potentiss. Hollandiae & Westfrisiae D.D. Ordinum in usum Scholarum eiusdem Provinciae excusi*; zie Petit, *Bibliogr. Lijst*, p. 166, n^{o}. 9 b.

9 *Gerh. Joh. Vossii Elementa rhetorica, oratoriis ejusdem partitionibus accommodata; inque usum scholarum Hollandiae et West-Frisiae emendatius edita; nunc vero interpretatione Graecarum vocum, quae in iisdem occurrunt, aucta.* Lugduni Batavorum 1626; zie Petit, *Bibliogr. Lijst*, p. 170, n^{o}. 15.

10 Zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 7.

11 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.

1553. 1630 oktober 25. Aan Willem de Groot[1].

Injuriam nobis fecit, mi frater, Caesius[2], quod opus a tam multis exspectatum tam diu trahit, majorem, quod rei ad nos pertinentis tam diu nos ignaros esse patitur. Rogo urgeas, ut sciamus, quo in statu res sit et an non aliunde clancularium aliquod accesserit impedimentum.

Miror quo res illa Rotterodamensis[3] evasura sit. Illud displicet, quod magistratus videntur senatui diffidere, in cujus auctoritate summa rei vertitur. Nam eo tandem veniendum erit.

De Iosepho[4] rogo memineris et de Phaenissis nostris[5] et siquid habes *περὶ τοῦ διφυοῦς*.

Groninganis unde tantum sapientiae? An Amstelodamenses operam adhibuerunt, ut recte se illi haberent? Utinam idem nunc in Zelandia fiat, Trajecti et Transissalam. Nam de Geldris et Frisiis videntur res comploratae.

Aula huc redit. Rex ipse putatur circa Aurelianensem agrum substiturus. Fertur Stella ab Helvetiis. Pax facta videtur, sed conditiones premuntur adhuc, parum, ut creditur, Gallis honorificae. Praeterea prudentia opus est, ut sine seditione solvatur exercitus.

Falcoburgica[6] nondum advenit.

Et nunc quidem nihil habens amplius commendabo tibi officium salutationis ad tuam[7] et parentes, simulque has ad Medium[8] literas.

25 Octobris 1630.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1554. 1630 oktober 25. Aan J. Wtenbogaert[9].

Mijn heer.

De uwe van XIIII deser[10] is mij wel behandicht ende bedancke uE. van de genomen moeyte. Van de besogne van de Schoonhoofsche synode had ick alrede verstaen. Wij moeten zyen, hoe dit in de Generaliteyt ende vooreerst in Hollant wil afloopen. De aenmerckinge op de gravamina[11] zijn goedt ende behooren te opereren, tenzij de werelt soo blind is door quade onderrechting off door interest. Hoe het Rotterdam sal gaen[12], sal ick mede verlangen te verstaen. De goede

1 Gedrukt *Epist.*, p. 834.
2 De Amsterdamse uitgever Willem Jansz. Blaeu; vgl. n°. 1545 aanhef.
3 Vgl. n°. 1535, p. 252 en n. 2 aldaar.
4 Cunaeus' commentaar op Flavius Josephus; vgl. n°. 1545, p. 270 en n. 10 aldaar.
5 *Evripidis tragoedia Phoenissae, Emendata ex manuscriptis, & Latina facta ab Hvgone Grotio.* Amstelodami Ex Officina Michaëlis Colini, MDCXXXI; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 497 en remarque.
6 Josine de Bie, de vrouw van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg;vgl. n°. 1527, p. 242 n. 4.
7 Alida Graswinckel.
8 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert; vgl. III, p. 117 n. 9.
9 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 371. Antw. op n°. 1548; beantw. d. n°. 1569. Niet ondertek.
10 N°. 1548.
11 Knuttel, *Pamfl.* n°. 4063.
12 Zie n°. 1535, p. 252 en n. 2 aldaar.

dyenen gecourageert. De correctiën in t'schrift D.Tileni[1] waeren t'eenemael gestelt t'uwer discretie. Wij en connen hyer soo verre zijnde alles niet weten. De opinie Origenis de resurrectione werdt verhaelt verbis Methodii bij Epiphanium in t'leste van het capittel de Origenistis[2]. T'best, dat ick in uE. brieff vind, is dat Alpheus[3] hem verclaert genegen te zijn tot accommodatie ende daertoe te willen arbeyden. De verlossing van dye van Louvesteyn[4] hanght aen de vigeur, dye hij sal willen toonen; sonder dat is alle arbeyt te vergeefsch. Ick meen, dat men Alpheus soo veel moet tegemoet gaen als eenigsins can geschyeden. Dit groot roepen over de nieuw gemoveerde quaestiën houdt hem vrij wat terugge. Ick weet wel, dat uE. altijd verstaen heeft, dat men zijne eygen bedenckingen soo veel niet en moet toegeven, dat men buyten noodt off door het spreecken aen de gemeente off door het schrijven de rust verstoore. De ordre ende eenicheyt vereyschen vrij wat ingebondenheyt in dese materie.

Ick zye, dat onsen Heer niet geschreumt en heeft manieren van spreecken te gebruycken, dye in zijn tijdt bij de Joden in gebruyck waeren, hoewel niet uyt de h. Schrift genomen, ende da(t) de apostelen bij de Joden, dye Gryecksch spraecken, gevolght hebben de oversetting van de LXX, hoewel niet soo precys met het hebreeusch overeencomende, omdat den sin niet quaedt en was ende de werelt daeraen was gewent. T'selve meen ick, dat men moet doen in de woorden, dye met een groote overeenstemming der Christenheyt zijn aengenomen ende buyten twijffel ons vrijheyt genoech geven - selffs als men wil letten op t'gunt bij verscheyden daervan verscheydentlijck is geschreven - om deselve gevouchelijck te verstaen. Dit meen ick, dat niet alleen tot de voorsichticheyt, maer oock tot de Christelijcke liefde beh(oor)t, alsoo wij van de gemeene Christenheyt ons niet en moeten scheyden dan wt noodt behoudende - hoewel wij de sichtbaere gemeenschap met allen niet en mogen hebben - alle mogelijcke banden. D.Tilenus[5] is van deselve opinie.

In Italie zijn de saecken noch in eenen staet. De conditiën van den vrede, dye off gemaeckt off op handen is, werden secreet gehouden apparentelijck, omdat deselve niet zeer en zijn tot voordeel van Vrancrijck.

Ick bidde om mijne gebyedenisse aen de vrunden.

Den XXV October XVI^{c}XXX.

Adres: A monsieur Monsieur van Mede.

In dorso schreef Wtenbogaert: Grotius 1630. Recepta 5. Novemb. Resp. 30. Decemb. 1630. aengaende de gravamina synodael etc. van Schoonhoven ende de aenmerckingen daerop gestelt.

1 Zie n^{o}. 1548, p. 276 n. 5.

2 Epiphanius van Salamis (± 315-403), heilige, kerkvader; hij bestreed o.a. Origenes (± 185-254), een der grootste geleerden der christelijke oudheid, wiens mede- en tegenstanders als origenisten en antiorigenisten tegenover elkaar stonden. De bedoelde plaats bij Migne, *P.G.* XLI, kol. 1087 vv. Methodius van Olympus († 311) is een der beste Griekse schrijvers van de oudheid; ook hij was een bestrijder van Origenes.

3 Frederik Hendrik; vgl. n^{o}, 1548, p. 276 n. 4.

4 Voor de op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten zie III, p. 39 n. 9 en n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.

5 Daniel Tilenus.

1555. 1630 oktober 31. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijnheer,

Mijn leste was den 14. Octob.[2]; sedert is niet sonderling gepasseert. Amsterdam ende Rotterdam verscheydelick door gedeputeerden van de respective Zuydende Noorthollandsche[3] synoden besonden geweest zijnde tot restitutie van de respective vuyt- ende affgesette predicanten, persisteren, daerover de kerckelicke seer qualick tevreden zijn. S.Ex.[e] is noch in Zeeland. Daer is noch gheen vergadering in Holland. Ick sende uE. hier t'gene versch vuytgecomen is tegen de Remonstrantie der kercken ende Extracten[4]. Ick bid uE. schrijve mij zijn oordeel, al comt het post factum, t'can dienen in posterum. Onder de persse sijn noch speciale Aenmerckingen op de Zuydhollandsche, ende dese, aller kercken, remonstrantie[5]. D. Tileni werck[6] is oock noch onder druck.

Dese jongman[7] - die mogelick dese sal brengen - gaet nae Caen, om sijne promotie in de medicinen. Ick ben sijn peeter. Was op de nominatie der hh. edelen int collegie theol. tot Leyden, wierdt met de verandering vuytgeset, alle tijdt seer vroom ende geschickt van leven; heeft sich eenige jaren beholpen met paedagogie, oock van wijlen des h. Groenevelts kinderen[8], middelertijdt oock medicinen gestudeert. Soo uE. hem yewers in ten besten raden off helpen kan, des versocht zijnde, oock om mijnen wille, ick bid'er om.

Met grote haest. Den Heer met all de uwe bevolen.

31. Octob. 1630.

UE. dienaer

J.W.

Adres: Aen mijn Heer mijn Heer de Groot. Parijs.

In dorso schreef Grotius: 31 Oct. 1630. v. Mede.

1556. 1630 [november] 1. Aan Willem de Groot[9].

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2066: 3. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 3, p. 375.

2 N^{o}. 1548.

3 Resp. te Schoonhoven en te Enkhuizen gehouden.

4 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4071 en Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 242 alsook id. *Br. Wtenb.* III: 3, p. 250 vv. (brieven n^{os}. DCCLXXXI vv.). Zie voorts de n^{o}. 1543, p. 266 n. 6 vermelde geschriften.

5 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4073.

6 Zie n^{o}. 1548, p. 276 n. 5.

7 Niet geïdentificeerd.

8 Reinier van Oldenbarnevelt, heer van den Tempel, Groenevelt, Brandwijk en Gijbeand, zoon van Johan van Oldenbarnevelt. Wegens medeplichtigheid aan de aanslag tegen prins Maurits werd hij in 1623 te 's-Gravenhage onthoofd. Hij was gehuwd met Anna Weytzen, vrouwe van Brandwijk en Gijbeland. Hun kinderen waren Johan en Françoise.

9 Gedrukt *Epist.*, p. 833. De datering op 1 oktober moet op een vergissing berusten, gezien de vermelding: pacem Italicam Ratisbonae firmatam XIII Octobris.

Rediit huc, mi frater, cum aula Langeracensis[10]. A te nunc habui nihil. Scribendi tamen materiam oblatam nolui omittere restitutam regi valetudinem, qui

10 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek bij het Franse hof.

nunc non valet tantum, sed et ad Versaliam venatur; pacem Italicam Ratisbonae firmatam XIII Octobris. Convenit, ut dux Mantuanus[1] ab imperatore[2] investituram acciperet et possessionem Mantuae ac Montisferrati, Sabaudus[3] sua per Sabaudiam et Pedemontanam regionem, etiam Veneti siquid ipsis ereptum est; Rhaetorum res eum in statum reponatur, in quo erat, antequam eos imperator invaderet, ea lege nulli ut in eo tractu atque in Valle Telina, quae ex prioribus pactis sub tributo libertatem habet, munitiones ullas teneat. Sed plena hujus pacis impletio in sex menses differtur datis ab imperatore et Gallo, - nam Hispani nulla mentio, ut qui aliena duntaxat arma adjuverit - obsidibus, quos recipiet is, qui prior impleverit. Interim dum commode dimittantur exercitus, retinet ad tempus imperator Mantuam et Canetam, rex Pignerolum, Segusios, Avelianam et Briqueratium. Sabaudo Mantuanus pro iis, quae sibi deberi dicit, dabit quod anno quoque valeat XVIII M coronatos idque in rebus soli, inter quae erit et Trinum oppidum; Guastallae, qui nomen suum ad movendam Mantuano controversiam commodavit, pro opera datur annuum sexies mille coronatorum item in rebus soli. Illud obscurius et varie interpretantibus obnoxium, quod dicitur Casale a duce Mantuano tenendum ut tenuit, nisi quid inter duces de dejiciendis munitionibus jam ante convenerit. Imperator Mantuanum in possessione harum ditionum contra omnes tuebitur, quod ideo additum, ut a foedere Gallico honeste discedat. Spinolae morbus et amentia[4] - haud enim dubium, quin haec eum invaserit - inde, quod Colaltus[5] Mantuam cepisset, antequam ipse Casale, cujus se pridem potiturum promiserat. Sed obstitit viro alioqui raro in spe sua decepto pestis maxime nec minus copiis detrimentum. Colaltus, qui quantos poterat milites ad se vocabat nec interpellatus reddebat ullos, exspectandos Spinolae dicens qui ex Germania adventarent: suae studens gloriae, alienae securus si non et invidus.

Nos omnes valemus et tantundem optamus vobis.

Valete.

1 Octobris 1630.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1557. 1630 november 10. Van M. Bernegger[6].

Non est, vir maxime, ut importunitatem commendatitiarum mearum accuses, quod subinde tibi salutatores incommodos obtrudunt. Nam etsi nullus eos commendarem, venturi tamen et ambitiose tuum alloquium appetituri erant. Quin potius *ἐλχυστικὸν* illud tuum accusa, quod ex orbe meliori nobiliora pectora et intelligentia tantorum virorum attrahere solet. Ex quorum numero hic etiam est Albertus Sebisius[7], nobilis Silesius, et, in quo ad conciliandum ei favorem tuum

1 Carlo Gonzaga.

2 Ferdinand II.

3 Vittorio Amadeo.

4 Zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 4.

5 Rambaldo Collalto; zie n^{o}. 1452, p. 133 n. 5.

6 Copie Hamburg Staats- und Universitätsbibl., Supell. ep. (4^{o}) 31, 349 v. Gedrukt *Grotii et Berneggeri Ep. mutuae*, p. 40; gedeelt. gedrukt Reiffenscheid, *Quellen* I, p. 868. Beantw. d. n^{o}. 1611.

7 Albertus Sebisius (1610-1688), studeerde te Straatsburg bij Matthias Bernegger; op 21 februari 1633 werd hij onder de naam Albertus de Sebitz te Leiden ingeschreven. Na zijn

aliquid esse momenti crediderim, illius Opitii[1] tui vel nostri potius, et civis et amicus. Qualis is sit scribere nihil attinet; ipse se tibi pinget, si, quod obnixe rogo, propius ad familiaritatem aut certe notitiam eum admiseris. Hoc tantum dico, ingenium eius, si quid iudico, praestans in Iustino meo[2], non uno loco mihi profuisse idque subinde, quae mea ingenuitas est, in notis profiteor. Eius operis speciem, priora folia, proxime mittere sum ausus[3] et nunc plura submitto, quotquot scilicet hactenus excusa sunt. Nam lento valde gradu procedo, cum aliae subinde curae et occupatiunculae studia interpellent. Impudentia fuerit insignis, abs Te publicis tanti momenti negotiis implicato petere, ut ista legere et sub censuram vocare velis. Quod si tamen ea, supra mei voti audaciam, obiter et conniventibus oculis inspicere dignareris, equidem valde mihi gratularer, si me non ipse quidem - nolim enim nimis in commoda publica peccare -, sed per filium[4] saltem, tanti patris *γνήσιον* - vidi cum admiratione descripsique carmen eius Opitio inscriptum - certiorem faceres, quid in iis non dico probes, nam mihi ipsi, cum iam ut iudex, non ut autor ea lego, vix quicquam probatur, sed quid potissimum improbes: ut signatos a[5] te scopulos, deinceps hoc cautius declinem. Quod beneficii conciliante te forsan etiam a magno illo Salmasio[6] sperare licet, cui exemplar alterum per tuos reddi eundemque verbis meis quam observantissime salutari cures oro.

V. 10 Nov. 1630.

1558. 1630 november 15. Aan Willem de Groot[7].

Ternas, mi frater, literas prope eodem tempore a te accepi. Illa 17 Octobris per Vinquium[8], cui quantum potero probabo me amicorum non esse immemorem. Cum ea accepi Borrianam historiam[9] sane exactam et alia, pro quibus gratias ago. 28 Octobris quas dedisti, debuerant ante hos octo dies ad me venisse, sed scias artem hanc esse Langeracensis[10], ne quis ante eum hic res patriae norit aut hinc aliquid ante ipsum nuntiet; quod si per se nesciret tamen consultore Hottomanno[11] disceret. Quare nihil per eum mitti aut huc aut hinc debet, nisi in quo nullum sit momentum citius an tardius perferatur.

1 De dichter Martin Opitz (1597-1639).
2 *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero*; zie n^{o}. 1523, p. 236 n. 4.
3 Zie n^{o}. 1523.
4 Cornelis; het bewuste gedicht heb ik niet gevonden; in *Mart. Opitii Silvarvm libri III. Epigrammatvm liber vnvs. E Museio Bernhardi Gvilielmi Nüssleri.* Francofvrti, Impensis Davidis Mulleri, Anno M.DC.XXXI, p. 18 vv. komt wel een gedicht voor *Ad Cornelivm Grotivm Hvgonis F.* vol vermaan en wijze lessen, gedateerd Lutetiae, Pr. Non. Quinctil. An. M.DC.XXX., waarop Cornelis' gedicht wellicht een antwoord is geweest.
5 De Hamburgse copie heeft hier - ten onrechte - de lezing ‘ad’.
6 De Franse filoloog Claudius Salmasius - de Saumaise - die in 1631 te Leiden benoemd werd.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 834.
8 Niet geïdentificeerd.
9 Vgl. n^{o}. 1545, p. 271 en n. 10 aldaar.
10 Vgl. n^{o}. 1545, p. 271 en n. 9 aldaar.
11 Jean Hotman; zie III, p. 1 n. 3.

Bene judicas magnam esse *χρίσιν* in negotio Rotterodamensi[1]. Quare rogo discamus quae sequentur; deinde caeteri magistratus an cor habeant; in utram partem propendeat *τὸ πλεῖον*.

Medii[2] responsum ad libellum supplicem Foederatis oblatum[3] prima occasione, id est per amicum, exspectabo. Velim et literas civitatum Alpinarum ad nostros[4], et illa Ecclesiarum Gallica aut latina[5], id est ita ut scripta sunt. Vide, quam paulo populus aut moveri aut sedari soleat, qui in maximo negotio re tantilla passus est sibi satisfieri.

Halsius[6] impatiens est bonorum consiliorum ni resipiscat. De Iure belli et pacis[7], de Institutionibus[8] et praeloquio vide, ut memineris. Antiquitas Reipublicae Batavae[9] jam tum, cum ederetur, Batavico, id est suo sermone, versa est partim mea, partim optimi parentis me, ut semper solebat, sublevantis opera. Pannum rogo per aliquem mittas, qui primus ad nos veniet. Forte potuisset per Bronchorstum[10] aut per hunc Vinquium mitti, si id succurisset memoriae.

Conventus Hollandici exitum, rebus quo sunt loco positis, multum exspecto. Erit id nobis ad eas, quibus urgemur, consultationes magnum adjumentum. Hogerbetii viri, quem semper et amavi et admiratus sum plurimum, liberos[11] velim etiam atque etiam cogitare, quid incipiant. Nam nisi de eventu certi sunt, plane utilius et ipsis et nobis, ad quos redundabit exemplum, erit rem a nobis incipi; quae causa vel praecipua est itineris, quod uxor vere proximo in patriam destinat. Nostrae urbis magistratus minus sunt inclementes et pacta, ni fallor, disertiora. Rogo hac de re et tu et ipsi cogitent. Si tamen res ita gubernatur, ut boni successus justa spes sit, nobis quoque id lucro cedet.

De Schaffero[12] non adeo miror. Nam illi homines, qui sibi conscii sunt quantum in jus deorum hominumque peccaverint, quovis modo si possunt se rediment. Et potest eorum metus esse usui.

Godefrido Brassero[13] ex animo gratulor, non modo ob amicitiam veterem, sed et ob nominis ejus reverentiam. Rogo ei meo gratuleris nomine quam amicissime. Rogo sciam, sensu et professione quomodo se gerat. Hodie apud me fuit dux Holsatiae[14] honorifice de ipso locutus.

Capita pacis Anglicanae[15] si habere potes, fac videamus. Etiam notata illa ad literas Alpinas[16] videre cupiam, praecipue cum et me implicent.

1 Vgl. n°. 1535, p. 252 n. 2.
2 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117 n. 9.
3 Knuttel, *Pamfl.* n°. 4073.
4 Knuttel, *Pamfl.* n°. 4055.
5 Knuttel, *Pamfl.* n°. 4057.
6 Zie n°. 1486, p. 174 n. 6.
7 Zie n°. 1549, p. 278 n. 12.
8 Zie n°. 1549, p. 278 n. 7.
9 Zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 698 en remarque 3 aldaar.
10 Niet geïdentificeerd.
11 De kinderen van de in 1625 overleden Rombout Hogerbeets, o.a. Adriaan, Josina, Joanna; vgl. n°. 1375, p. 18 en n. 8.
12 Goosen Schaffer; vgl. n°. 1505, p. 209.
13 Govert Brasser, pensionaris van Delft; zie III, p. 137 n. 2.
14 Dit moet Johan (1606-1655) zijn geweest, een broer van de regerende hertog Frederik III (1597-1659); zie III, p. 31 n. 8.
15 Vgl. n°. 1550, p. 280 n. 6.
16 Knuttel, *Pamfl.* n°. 4055; zie ook *ibid*, n°. 4057. Het tegenschrift tegen dit laatste

Hactenus tuis respondi. De rebus, quae heic aguntur, accipe pacem esse certo certius multum gaudente rege. Casali est quidem filius minor Mantuani[1], sed imperat Caesaris legatus[2] usque, dum investitura veniat.

Magnae in aula turbae. Nam regina mater[3] quod diu compressit tandem evomuit: iram implacabilem in cardinalem[4], quem ab aspectu suo removit et omnes, quos ipsi putavit obnoxios. At rex perstat in ea, quam cardinali hactenus habuit fide; et fontes, unde hoc malum ortum, existimat clausurus: custodem sigillorum[5] jussit Cadomum deportari quasi captivum; sigilla tribuit Castellinovano fratri Altirivii[6], primum praesidem fecit Iayum[7], unum praesidum Parlamenti. Regina tamen mater perstat in ira et frater regius[8] juveniliter minatur. Rex interim cardinali non minus quam sibi cavet. Quo res sit eruptura, etiam sapientissimi dubitant. Sunt qui foeminam cessuram putent nec ausurum quae audet cardinalem, nisi percognito tali ingenio. Alii bellum civile augurantur, multis jam siquis fovere velit seminibus. Nam in Delphinatu, in provincia Narbonensi - ubi imperant Guisius[9] et Crequiacus[10] cardinali infensissimi - visuntur seditiones plebis rusticanae, oppidorum etiam non tam contra onera nova quam contra onerum exactores invidia horum maxime Defiatum[11] urgente et propter ipsum etiam cardinalem, sine quo ille se non sustineret.

Omnes vestros nostri salutant.

Vale.

15 Novembris 1630.

Scriverii[12] amicam manum agnovi in notis ad Antiquitatem, gratias ei ago et scire desidero, ecquid pro Harlemo cogitet.

Hondius[13] si huc mittat exempla magnae tabulae, in qua Hollandia visenda ponitur, lucrum faciat. Multum quaeruntur. Mittere possit ad eum, qui hic tabulas vendit Tavernier[14].

Princeps Condaeus[15] in aulam vocatur, ut sit qui opponatur fratri regio.

1 Enrico Gonzaga, tweede en jongste zoon van Carlo Gonzaga, hertog van Mantua; vgl. III, p. 282.
2 Matthias, graaf Gallas (1584-1647).
3 Maria de Medici.
4 De Richelieu.
5 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
6 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf, broer van François de l'Aubespine, markies van Hauterive; zie over hen II, p. 104 n. 1.
7 Nicolas Lejay; zie III, p. 123 n. 6.
8 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII.
9 Charles de Lorraine, duc de Guise; zie III, p. 76 n. 3.
10 Charles Créquy de Blanchefort de Canaples; zie III, p. 221 n. 1.
11 Antoine Coiffier de Ruzé, markies van Effiat; zie III, p. 29 n. 10.
12 De filoloog en historicus Petrus Scriverius; zie III, p. 417 n. 8.
13 Hendrik Hondius (± 1597-na 1644), cartograaf en uitgever te Amsterdam.
14 Melchior Tavernier (1544-1641), befaamd graveur.
15 Henri de Bourbon, prins van Condé.

1559. 1630 november 22. Aan Willem de Groot[1].

Pax Italica, mi frater, facta sane signataque fuit, sed dicuntur novae intervenisse turbae et ex Montisferratensi praesidio nonnullos cum Hispanis sociasse consilia, quod cum intellexissent caeteri - et quidam nomine Itali, reipsa Galli erant - admissas eorum opera in urbem arcemque cohortes quatuor, inter quas est et ille, cujus tribunus est Bulionii frater[2], Hispanos iterum ad urbem movisse, sed conatu irrito, cum tam diu defensa rebus arctis multo nunc facilius sit substitura affluente victu et milite.

In aula regnat adhuc cardinalis[3] aegrotante non citra periculum Cadomi custode sigillorum Marillaco[4], cui crimini datur, quod Sabaudum[5] literis animaverit ad sua tuenda.

Regina mater[6] nudiustertius fuit ad Sancti Germani pauxillo tempore, ita ut ibi cibum non sumeret. Regem allocuta est, sed primum praesente praefecto custodiae regiae, qui sororem cardinalis in matrimonio habet[7]; deinde cum ejus praesentia offendi matrem rex videret et in interius conclave cum ea secederet, subsecutus est Suffranus regi a confessionibus[8] cardinali addictissimus: ita ut nulla reginae occasio data sit animum regis avertendi ab his quae sequitur consiliis.

In Provincia flagrat magis magisque seditio exercitus induta specie. Etiam hac in urbe ex annonae caritate motus tumultus magistratuum non tam auctoritate quam precibus sedatus est.

Exspecto Conventus Hollandiae exitum super civilibus et Ecclesiae negotiis et Deum rogo te, tuam[9], tuosque incolumes servet una cum optimis parentibus.

Halsius[10] an venerit scire cupiam.

Lutetiae 22 Novembris 1630.

Tibi addictissimus
H. Grotius.

1560. 1630 november 22. Aan N. van Reigersberch[11].

Mijnheere,

De paix in Italië is wel geteyckent geweest, maer werdt geseyt weder los te zijn, alsoo de Franchoysen pretext genomen hebbende, 't zij nae de waerheyt ofte anders, dat de Montferrains correspondentie hadden met de Spaignaerden door

1 Gedrukt *Epist.*, p. 835.
2 Henri († 1658), conseiller d'Etat, een broer van Claude de Bullion, over wie III, p. 228 n. 10.
3 De Richelieu.
4 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
5 Vittorio Amadeo, hertog van Savoye.
6 Maria de Medici.
7 Urbain de Maillé (± 1597-1650), marquis de Brezé, kapitein van de lijfwacht van de koning en 28 oktober 1632 maréchal de France; hij was gehuwd met de jongste zuster van De Richelieu, Nicole du Plessis († 1635).
8 Jean Suffren of Souffran (1565-1641), jezuiet; hij werd in 1615 biechtvader van de koningin-moeder Maria de Medici en later van Lodewijk XIII.
9 Alida Graswinckel.
10 Zie n^{o}. 1486, p. 174 n. 6.
11 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

eenige, dye daer binnen waeren zijnde mede Franchoysen, doch onder de gedaente van Montferrains zijn ingelaeten tot IIII regimenten, waeronder is het regiment van de broeder van den hertogh van Bouillon[1]. Men seyt de Spaignaerden weder daervoor zijn gecomen, maer sonder apparentie van yet uyt te rechten, zijnde de plaetse nu van vivres ende volck verzyen, dewelcke zij te voren, doe dye groot gebreck had, niet en hebben connen becomen. De guarde des seaux[2], dye afgestelt is, is nu zyeck te Caen. Sterft hij, daer sal van gesproocken werden, alsoo hij bij zijne vijanden bewaert werdt. De cardinael[3] seyt, datter brieven zijn van hem - men doet daerbij oock van de reine-mère[4] - aen den hertogh van Savoye[5] hem animerende om goed te houden, 't welck als verraedt werdt geduyt. 't Is seecker, dat de reine-mère gewenscht heeft haer dochter te salveren zijnde zeer genegen tot de grootheyt van haere kinderen.

De tijding, dat Rijnberck bij de onsen is met surprinse genomen[6], is hyer al over eenige dagen verstaen door een courier - soo men seyt - aen den coning gecomen. Is het waer, 't is goed voor 't landt ende eerlijck voor den prins van Orangie, maer nieuwe costen.

De cardinael blijft in credyt. De reine-mère was eergisteren te S^{t}. Germain om den coning te sprecken, dan vond eerst bij hem de capitaine des guardes[7], swager van den cardinael, ende alsoo den coning merckte, dat zij dyen niet garen en sagh ende haer in een cabinet leyde, volg(d)e père Souffrain[8], conings byechtvader, dependent van den cardinael, soodat zij den coning niet alleen heeft connen sprecken. Sij en heeft den cardinael niet gezyen, is oock sonder te eeten vandair vertrocken. Den coning heeft hair zeer bedrogen, want alsoo zij te Lion al wilde uytbrecken, seyde den coning, dat men best [con] wachten, totdat men te Parijs soude zijn. Hyer zijnde ende de moeder seggende de insolentie van den cardinael niet langer te connen verdragen, seyde hij: doet dat ghij wilt.

De prins van Condé[9] is gecontremandeert ende sal te hove niet comen, maer misschyen te Parijs voor eenige dagen. Julien[10], dye consul van Orangie is geweest, is bij ons geweest ende seyt, dat hij altijdt quaelijck is geweest met zijn broeder den advocat[11], wyens raed den heer van Valckenburgh[12] in alles heeft gevolght. Meent zijne saecken bij mijnheer den prins[13] wel te verdedigen.

Lesende de historie van Borre nopende 's Hertogenbosch[14], vond ick, dat de

1 Henri de la Tour (1611-1675), vicomte de Turenne, maréchal de France, broer van Frédéric Maurice de la Tour (1605-1652), duc de Bouillon.
2 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
3 De Richelieu.
4 Maria de Medici.
5 Vittorio Amadeo († 1637), met wie Christina, dochter van Hendrik IV van Frankrijk en Maria de Medici, gehuwd was.
6 Rijnberk was twee maal door de Staatsen en drie maal door de Spanjaarden ingenomen, tot het in 1632 voorgoed in Staatse handen kwam.
7 Urbain de Maillé; zie n^{o}. 1559, p. 290 n. 7.
8 De jezuiet pater Jean Suffren; zie n^{o}. 1559, p. 290 n. 8.
9 Henri de Bourbon (1588-1646), prins van Condé.
10 Jean de Julien, broer van de hierna te noemen Paul; vgl. III, pp. 131, 134, 324, 405.
11 Paul de Julien, avocat général au parlement d'Orange; vgl. III, pp. 246, 270, 299, 324.
12 Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg; zie over hem n^{o}. 1527, p. 242 n. 4.
13 Frederik Hendrik.
14 Zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 10.

Staten [van] Utrecht zeer favorabel voor de burgemeesters van Amersford[1] hebben geschreven. Dit moet ons courageren om te dencken, off daer yet te doen is [in] een saecke, dye immers beter is als dye. Soo niet, moet ick eens resolveren.

Hyer en is niet te doen sonder t'eenemael Fransch te werden ende mij daer hebbende soude men de betaelinge ophouden om mij te mis te doen gaen.

Vaert wel met de vrunden.

Den XXII Novembris XVI^{c}XXX
UE. dyenaer

Dit advysse (?) soo datelijck becomende heb ick goed gevonden daerbij te vougen[2].

In dorso met andere hand geschreven, de woorden raedtsheer Reigersberch *met derde hand, van Maria?:* Aen mijnheer Mijnheer den raedtsheer Reigersberch in den Hage.

port.

1561. 1630 november 27. Van C. Salmasius[3].

Qui cessationis tuae causas a te expetebam, nunc tibi meae cogor reddere, summe virorum, quibus intermissum officium litterarium potius quam omissum excusem. Sane quod in respondendo solito tardior fuerim, multa afferre possum. Domesticas primum occupationes, et quaedam *περιστατικὰ*, quae ab illo tempore meae spontis non me esse siverunt. Deinde et valetudinem tentatam non tam illo morbo perniciali, quam *ἀχηδίᾳ* quadam et rerum omnium, imo et hominum satietate. Quis enim hodie vivere volupe habeat, hoc praesertim saeculo, quo nisi parem te geras improbis, vix probari possis? Unus aut alter saltem efficitis, ut ne *ἀποχαρτέρησιν* optare libeat, ut tu et amplissimus Bignonius noster[4], quibus tertium vix invenio, quem adnumerem. Nam quid ego dicam de illo amico quondam nostro[5], cuius causa cum omnia semper facere studuerim, quemque etiam nuper adiuverim totis viribus in illa liticula, quae eum in hac Curia hactenus cum consortibus exercitum habuit, eam tamen vicem rependit, ut nunquam ulla in re a me rogatus sit, nisi frustra. Cum ante mensem eum interpellassem de obtinenda ab amico[6] Canonum Arabicorum collectione[7], cuius ipse salivam mihi moverat, et spem etiam habendae ostenderat, tergiversationes quaesivit, et honeste quidem, sed satis aperte operam suam ad hoc negavit. Valeat igitur ille et alios quaerat, qui tam sterili amico gaudere queant.

1 Mr. Willem van Dam en Pieter de Goyer; zie n^{o}. 1489, p. 177 en n. 2 aldaar.

2 Met de hand van Grotius; het bericht zelf is met andere hand geschreven. Zie bijlage n^{o}. 7.

3 Gedrukt *Salmasii Epistolarum Lib.* I, p. 48; *Ep. ad Gallos*, p. 457. Antw. op n^{o}. 1546; beantw. d. n^{o}. 1579.

4 Jérôme Bignon; zie over hem III, p. 154 n. 5.

5 Nic. Rigaltius - Rigault -; zie ook n^{os}. 1528 en 1546.

6 Christophe Justel. Vgl. n^{o}. 1544, p. 270 en III, p. 212 n. 8.

7 Vgl. n^{o}. 1544, p. 269 en n. 8 aldaar.

Eum ego suspicor aeque doluisse nomophylacis[8] remotione, quam laetatus fuerat Aurelianensis[9] morte.

8 Michel de Marillac, die als guarde des sceaux van zijn functie was ontheven en gevangen gezet; zie III, p. 53 n. 11.

9 Gabriel de l'Aubespine, bisschop van Orléans; zie n^{o}. 1528, p. 244 n. 3. Hij was op 15 augustus 1630 overleden.

Ut audio sane turbae sunt in aula et schismata, quae quo tandem eruptura sint, Deus novit scilicet, sed et hominum sagaciores praevident. Hae dividiae urbem nostram servarunt ab imminenti immani vexatione ac praesidii militaris impositione, qua se multandam putabat ob rebellionem vel pertinaciam potius in repudiandis electionibus.

Respondi Vossio nostro[1], et literas ad eum, si placet, curabis ....

Vidi editionem Iustini[2] nitidam, ita me Deus amet, atque elegantem. Tam politos ac lepidos characteres in ea urbe reperiri vix putassem. Probassem tamen magis - ut libere dicam quod sentio - notas in ultimum reiici locum, nec nitorem textus tot paragraphis et litteris insertitiis maculari.

Puto te vidisse Miscellas Exercitationes Petavii[3], quas Iuliano addidit. Similes sunt caeteris eius in me scriptis. Quod si illa omnia peccassem, quae adnotavit, non tamen deesset, quo gloriari possem, adeo pauca ea sunt contra immanem numerum *τῶν οὐχ ἐσφαλμένων*. Atqui vel ea ipsa, quae pro culpis numeravit, in laudum habenda censu diligens aestimator videbit. Ridiculus plane est in observatione prima de Hessenis[4], ubi omissionem typographicam unius voculae mihi imputat, atque in eo triumphat, et in tantum stupidus est, ut persuaderi posse speret me eo stupore fuisse, ut crediderim solem nocte lucere. Talis est in omnibus. Si ullus modus aut finis futurus esset cum huiusmodi hominibus altercandi, facile ac libenter omnia confutarem. Sed nulla adeo manifesta dari potest veritas, cui manum dare suatineant.

Accepi nuper litteras a Germano quodam Iohanne Weitzio[5], Grotta Thuringorum scriptas: nec homo mihi notus, nec locus. Si tua opera notius utrumque mihi fieri queat, fac quaeso sciam de homine praesertim. Nam Thuringos ex Geographia novi. Apparet hominem esse in hoc nostro ludo doctum. Petit a me Valerii[6] codicem manu scriptum, et Marium Victorem[7]. Neutrum habeo nunc, utroque usus sum a Iureto[8]. Ei rescribo, si qua tibi erit occasio litteras recte ad eum curandi, in meam gratiam hoc enitaris, rogo. Fortasse hoc et illi tribueris, si

1 Wellicht de brief, die in *Salmasii epistolarum lib.* I als n^{o}. XXIV voorkomt op p. 50 gedateerd op IV Cal. Nov. MDCXXX, dus 28 november 1630; hij komt niet voor in *Gerardi Joan. Vossii et Clarorum Virorum ad eum Epistolae Collectore Paulo Colomesio*, Londini MDCXC.

2 *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero*; vgl. n^{o}. 1523, p. 236 en n. 4 aldaar.

3 *Dionysii Petavii Avrelianensis e Societate Jesv, Miscellaneae Exercitationes* op p. 341 vv. van pars secunda van Petau's Julianuseditie; voor Petau's Julianus editie zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 1.

4 Zie *op. cit.*, p. 346.

5 Joannes Weitz (1576-1642), Duits klassiek filoloog. Inderdaad publiceerde hij nog in 1630 zijn *Observationes in Valerii Flacci Argonauticam*, Leipzig.

6 Gaius Valerius Flaccus Balbus Setinus, Romeins dichter (1^{e} eeuw n. Chr.). Hij verheerlijkt in een uit acht boeken bestaand epos *Argonautica* de tocht van keizer Vespasianus (69-79; geb. 9) naar Brittannië.

7 Marius Victor, christelijk dichter uit de 5^{e} eeuw afkomstig uit Marseille. Hij schreef een bewerking in verzen van Genesis 1-19 in 3 boeken onder de titel *Alethia*.

8 François Juret (1553-1626) uit Dijon. Er bestaan van hem aantekeningen in ms. op *Victoris Massiliensis, Bebiani et aliorum pia Carmina*, Parijs 1560; zie Papillon, *Bibl. des auteurs de Bourg.* I, p. 359.

quidem tibi non ignotus sit; Francofurtum ad Moenum ex ipsius praescripto eas destinavi ad tabernam librariam Clementis Schleichii[1].

Amplissimum Bignonium saluto teque salvere iubeo.

Divione, V Kal. Decemb. MDCXXX.

1562. 1630 november 29. Aan Willem de Groot[2].

Literas 18 Novembris, mi frater, ad me datas legitimo tempore accepi, quare quanquam deceptus aliquoties eandem viam experior, praesertim cum in celeritate non tantum sit momenti.

Vides aliud Tileni scriptum vehemens, sed vehementi oppositum[3]. Dabis statim Medio[4] qui faciet, quod ex usu videbitur ut ad ipsum quoque scribo.

Annonae incensum pretium hic quoque non uno in loco turbas dat, sed quas spes est prudentia magistratuum quieturas.

De Halsio[5] gaudeo, cujus rebus haud melius reperio consilium, quam ut alicubi apud Antipodas prima et lucrosa faciat artis Hippocraticae experimenta, ne fiat *ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης*.

Comites Hohenloii[6] hic sunt et me accesserunt. Viderunt hac aestate Campaniam et Picardiam regiones magis vacantes a morbo. Vere cogitant videre transligerina ad Oceanum usque Xantonicum et mediterraneum mare.

Hic durat et gliscit cardinalis Riceliaci regnum frendente regis matre[7]. Princeps Condaeus[8] post septenne exsilium in aulam revocatus, etiam Vitriacus[9] Anchoritani confossor, eoque reginae matri semper invisus. Marillacus[10], qui custos sigillorum fuit, Lisiaci nunc in Normannia - nam eo translatus est Cadomo - arctis satis custodiis et obsesso aditu tenetur; frater ejus[11] creditur, nisi quid gravius, exuendus praefectura Viridunensi, donanda Toirasio[12] optime sane merito de Gallia, ut qui fuerit et Redensis Insulae servator et Casalis fidus hactenus custos. De Italicis rebus certiora exspectamus incertis ad hunc diem rumoribus.

Vale, frater optime, et saepe me de rebus publicis, tuis, meis fac certiorem.

29 Novembris 1630.

Rogo parentes, conjugem tuam[13] et amicos meo salutes nomine.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1 Niet nader geïdentificeerd.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 835.
3 Tilenus' *Antidote of Teghen-Gift, Teghen de Missive der Leeraren ende Professoren eenigher Kercken ende Schoolen in Zwitserlandt ende van Geneve aende Professoren tot Leyden*; Knuttel, *Pamfl.* n°. 4164.
4 Schuilnaam voor Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117 n. 9.
5 Zie n°. 1486, p. 174 n. 6.
6 Zie n°. 1514, p. 223 en n. 10 aldaar.
7 Maria de Medici.
8 Henri de Bourbon, prins van Condé.
9 Nicolas de l'Hospital (1581-1644), markies, later hertog, van Vitry. Als kapitein van de lijfwacht vermoordde hij in 1617 de gunsteling van Maria de Medici, Cosme Jean-Baptiste Concini, maarschalk d'Ancre (geb. 1575).
10 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
11 Louis de Marillac; zie eveneens III, p. 53 n. 11.
12 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras: zie n°. 1545, p. 271 n. 6.
13 Alida Graswinckel.

1563. 1630 november 29. Aan G.J. Vossius[1].

Tuas, Vossi optime, literas simul cum illis Noomsii[2] accipio, et quia id accidit sub ipsum tempus discessuri hinc tabellarii una scriptione et tibi et illi quantum fert tempus satisfaciam. Dignitas equestris, quae nomen habet *παρὰ τοῦ ἐγρηγορότος Μιχαῆλος*[3], hic numero asscriptorum nonnihil eviluit. Sed apud exteros fulget ita, ut et Venetae classis praefectus[4] nuper id ambierit. Est ejusdem ordinis legatus noster Langeracensis[5]. Et puto amicis adjuvantibus impetrari posse juveni ex optimis nati propinquo potentum diviti. Sed in Gallia is honos hominem ornat, non genus. Ideo qui posteritati consultum volunt literas nobilitatis a rege impetrant ut fecit Arsenius[6]: quae ipsae tamen extra regnum tantum valent, quantum vult nostrorum opinatio. Irrepsit enim contra leges avitas moribus ut principum exterorum beneficium apud nos pondus aliquod habeat. Utrumcunque volet puto obtineri posse, non nimio sumtu, equi forte asturconis donandi *τῷ ἀρχιγραμματεῖ* et viginti ferme scutatis pro minori grege: nisi quod intelligo pro nobilitatis literis paulo uberius honorarium dari: non tale tamen quod illum terrere debeat. Ubi de sententia ipsius edocti erimus, manu facta allaborabimus.

De Petro[7] gratias tibi habeo et rogo tueri meos pergas: Hoc enim vere est *χοινὰ φίλων*, quod tibi curae fuit semper. Slupeckii tres[8] nunc hic sunt, etiam ni fallor medicus ille[9]. Salmasius[10] Divione vivit non minus hic experiens iniquos judices quam apud nostros. Nam ipso nuper senatu Divionensi rogante recipi tamen in senatum non potuit objecto religionis quam constanter profitetur crimine, quod erat gravissimum apud Marillacum[11], qui tunc sigilla regis moderabatur; nunc amotus utinam locum aequioribus fecerit. Regnat cardinalis Riceliacus

> Et quisquam numen Iunonis adoret
> Posthac?[12]

Fremit illa in vanum cecidisse iras suas et quidem tam aperte testatas, sed nihil aliud ostendit quam non valere hic illud: jure matris impera.

Vale, vir eruditissime, cum uxore lectissima[13] et liberis tuis, quos amo et ut tuos et ut Iunii nepotes.

29 Novembris, 1630.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 101. Beantw. d. n^{o}. 1585.
2 Willem Nooms; zie III, p. 61 n. 6.
3 De orde van St. Michel, door Lodewijk XI in 1469 ingesteld; hij verving hierdoor de oude ordre de l'Etoile. Voor de statuten gebruikte hij die van het Gulden Vlies.
4 Niet geïdentificeerd.
5 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak.
6 François van Aerssen.
7 Zijn zoon Pieter, die voor studie in het vaderland verbleef.
8 Mikolaj (Nicolaas), Krzystof (Christof) en Jerzy (George); zie n^{o}. 1396, p. 51 en n. 11 en p. 52 en n. 7 aldaar.
9 Pierre Pascal; zie n^{o}. 1396, p. 52 en n. 7 aldaar.
10 De Franse klassiek filoloog Cl. de Saumaise.
11 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
12 Vergilius, *Aen.* I 48 v.: ... Et quisquam numen Iunonis adorat praeterea ....?
13 Elisabeth Junius, dochter uit het tweede huwelijk van de hoogleraar Franciscus Junius.

Ad Salmasium literas dabo. Etiam de Iustello[1] meminero. Tilenus[2] te amicissime resalutat et bonam mentem theologis optat.

Tuus semper
H. Grotius.

1564. 1630 december 6. Aan Willem de Groot[3].

Motus hi Gallici, mi frater, quo minus jam se produnt tacente et fremente regina seniore[4], eo quibusdam sunt suspectiores ut vulnerum latentia. Interim custodis sigillorum frater Marillacus, Galliae mareschallus[5], quem ad primos rumores de audito reginae animo omnes colere coeperunt, captus, vinctus et omnium destinatione reus huc trahitur. Nihil, ut Tacitus[6] vere dixit, mortalium tam instabile ac fluxum quam fama potentiae non sua vi nixae. Quod non in ipsius tantum casu apparet, sed in regina ipsa, apud quam vastitas mira est. Cardinalis[7] regnat in dies animosius et, quia belli ducum auctoritas togam praegravat, ad pacem fertur rejectis iis de quibus rex conquerebatur, tantumnon ad ipsius Caesaris[8] arbitrium.

De Amelandia consultum me menimi non etiam cum aliis contulisse. Chartae aut a me tunc redditae sunt, aut inter eas sunt, quarum nobis restitutio debetur: haud magni tamen ponderis, investiturae aliquot ex libro feudorum Hollandiae, et comitis Egmondani[9] cessio in eum, quem nominas, facta. Certum est olim comites Hollandiae ut Frisiam omnem ad Lavicam usque, ita et insulam eam sibi vindicasse et fuisse ea titulo tenus - nam de possessione nihil paruit - investitos comites Egmondanos, qui forte et a Rabbodo jus sibi antiquum arrogabant[10]. Sed vereor ne hoc par sit facto Vologesis[11] apud illum, quem jam nominavi, annalium florentissimum conditorem[12], cum is veteres Persarum ac Macedonum repeteret terminos. Satis erit, si nobis Frisii non imperent tribus provinciolis in conspirationem assumtis, ut quae a nobis vi aperta passi olim sunt, ea nunc religiosa arte ulciscantur.

1 Christophe Justel; zie III, p. 212 n. 8.
2 Daniel Tilenus.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 835.
4 Maria de Medici.
5 Louis de Marillac, broer van Michel; zie III, p. 53 n. 11.
6 Tacitus, *Ann.* XIII 19, 1.
7 De Richelieu.
8 Ferdinand II.
9 Misschien Lamoraal († 1617), zoon van de bekende in 1568 te Brussel onthoofde Lamoraal, graaf van Egmond. Door de gedeeltelijke confiscatie der goederen in zorgelijke omstandigheden verkerend zag hij zich genoodzaakt vele zijner bezittingen te verkopen.
10 In 1398 werd Arent van Egmond (± 1340-1409) door Albrecht (1330-1404), hertog van Beieren-Straubing, paltsgraaf bij de Rijn, ruwaard en graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen beleend met Ameland en het Bilt als beloning voor de diensten de hertog bewezen op diens Friese tochten; op welke Radbod de graven van Egmond hun aanspraken terugvoeren is mij niet met zekerheid bekend, misschien de koning der Friezen Redbod (± 650-719), de bestrijder van de Franken en het Christendom.
11 Vologeses, koning der Parthen (52-± 80), aanvankelijk tegenstander der Romeinen, met wie hij later op minder vijandige voet stond.
12 De Romeinse geschiedschrijver Publius Cornelius Tacitus (± 55- ± 118); hij spreekt over Vologeses *Ann.* XII, 14, 44, 50; XIII, 7, 9, 34, 37; XIV, 25; XV, 1-3, 5-7, 9-11, 13 vv.; XVII, 24 vv., 27 vv., 31.

Pannum et siquid aliud exspectabimus. Experior iterum, ut vides, viam per legatum[1], quia haud magnum in mora periculum est.

Saluta quaeso omnium nostrum nomine parentes optimos, tuam[2], tuos.

6 Decembris 1630.

Tuus tui amantissimus frater

H. Grotius.

1565. 1630 december 15. Aan S. Episcopius[3].

Si olim Varroni[4] gratiae actae sunt, vir clarissime, quod de republica non desperasset, tibi sane plurimas Hollandia debet, quod de ea jam et rectorum discordiis et bello externo et gravi annona laborante bene adhuc existimes. Societas vero, cuius piam causam exemplo et scriptis per tot adversa tutatus es, cum nulli ferme tantum, quantum tibi debeat, nunc etiam novo nomine tibi obligata esse incipit, quod vir prudens non minus quam eruditus ostendis eam te concepisse de bono eventu fiduciam, ut ea fretus et feminam[5] assumere in fortunae tuae societatem et liberos in spem mansurae posteritatis serere audeas. Ego vero, sicut tibi tuisque omnia opto quam felicissime, ita in hoc multorum gaudio etiam hoc reperio privatim meum, quod uxor viri dum vixit mihi amicissimi in alterius non minus mihi amici manum convenit. Merebatur viri maximi Erasmi memoria, ne tales nuptiae alibi quam in sua urbe fierent. Etiam uxoris tuae proximis omnibus, a quibus semper dilectum me memini, hanc gratulor affinitatem; et, ut in summa dicam, vos omnes quantis possum auspicatissimis ominibus prosequor Deumque precor, tum ut perpetuo suavi concordia hoc matrimonium felicitet, tum ut ex eo nascantur cives, qualibus tua conjunx orta est, pietate praeterea, eruditione atque constantia tibi simillimi.

Vale cum tuis omnibus, vir mihi semper reverende.

XV Decembris MDCXXX.

Tuus plenissimo affectu

H. Grotius.

Adres: Reverendo et summae eruditionis ac pietatis viro D. Simoni Episcopio Rotterodamum.

1566. 1630 december 20. Aan Willem de Groot[6].

1 Vgl. n^{o}. 1545, p. 271 n. 9.
2 Alida Graswinckel.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K.E III 1, p. 147. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 101; *Ep. eccl.*, p. 750. Beantw. d. n^{o}. 1628.
4 C. Terentius Varro, consul in 216 v. Chr. en als zodanig een der aanvoerders der Romeinen in de voor hen desastreuze slag bij Cannae. Vgl. ter zake Livius, XXII, 61, 14.
5 Maria Pesser, met wie Episcopius op 8 december te Rotterdam in het huwelijk was getreden; zij was eerder gehuwd geweest met de predikant Henricus Niellius, broer van Carolus Niellius (1576-1652), een der op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; III, p. 39 n. 9 en verder n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.
6 Gedrukt *Epist.*, n^{o}. 836.

Vides, frater optime, exemplum literarum, quas a Schickardo[7] accepi, cui

7 Wilhelm Schickard; zie over hem n^{o}. 1366, p. 10 n. 7; ter zake zie n^{o}. 1370, p. 14.

viro et mei amanti et publico utilissimo ut satisfaciamus rogo, primum ut, siquos reperis mensores peritos, nodum per eos solvas, quem fine literarum proponit, deinde ut literas has, quas apertas ad me misit, cum Turcicis quaestionibus Golio[1] commendes et ipsius et meo, siquid id ad rem facit, nomine.

Quid est de Phaenissis[2], quid de Iure belli[3], quid de Iure Batavico[4]? Quid molitur Vossius[5], quid Scriverius[6]? Nam Episcopius[7], quid moliatur, per te scire aveo eique per literas precor fausta omnia.

Res Italiae ad pacem magis magisque procedunt, maximo jam parte eorum, quae convenerant, ad exitum perducta. Nec in reliquis difficultas praevideri potest, quanquam longe alia jactantur apud vos ab iis, qui se quietos fore non existimant, nisi nos inquieti simus. Sed sua quibusque res agenda est, nec circumspectanda consilia eorum, a quibus auxilia tam tarde procedunt.

Manet hic gravis annona[8], cui apud vos obviam iri coeptum gaudeo. Neque improbo in bellum necessaria parari, dum id eo fiat animo, quo tutior honestiorque pactio impetretur.

Exspectabimus post tuum et aliorum judicia de Tileni libello[9]. Non posse heic edi video, quia romanenses nihil magis metuunt quam ne nostrum dogma perrumpat, ut quod sibi magis incommodaturum putant, quam illud quod satis nudum se praebet fatali isto lateri.

Meermanno[10] rogo dicas optima me ei toto animo precari et, siquid me consiliis juvare potest, id quoque gratum fore.

An regina mater[11] flexura sit animum hactenus intractabilem, dies pauci nos docebunt. Sane tentantur omnes viae.

Vale cum parentibus optimis, conjuge[12], liberis, amicis.

20 Decembris 1630.

Audio edi sine publico imperio responsum adversus Apologeticum meum[13]. Rogo inquiras.

Tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1 Jacobus Golius; zie over hem III, p. 408 n. 9.
2 De nieuwe uitgave; zie n°. 1553, p. 283 n. 5.
3 De Amsterdamse uitgave van 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n°. 567.
4 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, 's-Gravenhage 1631; Ter Meulen-Diermanse, n°. 757.
5 Ger. Joh. Vossius.
6 De filoloog en historicus Petrus Scriverius; zie III, p. 417 n. 8.
7 Simon Episcopius.
8 Vgl. n°. 1562.
9 *Antidote of Teghen-Gift, Teghen de Missive der Leeraren ende Professoren eenigher Kercken ende Schoolen in Zwitserlandt ende van Geneve aende Professoren tot Leyden*; zie Knuttel, *Pamfl.* n°. 4164.
10 Wellicht Nicolaes Meerman; vgl. III, p. 52 n. 7.
11 Maria de Medici.
12 Alida Graswinckel.
13 Van een geschrift tegen Grotius' *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt*, Hoorn 1622 en Parijs 1622 (Ter Meulen-Diermanse, resp. n°. 872 en 880) is mij niets bekend.

1567. 1630 december 20. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijnheer,

Lesende deser dagen in Cicerone III De legibus vond ick dit op mijn(e saecke niet) quaelijck applicabel: Quo verius in nostra causa vir magni ingeni(i summaque) prudentia, L. Cotta, dicebat nihil omnino actum esse de nobis; praeter enim qu(am quod) comitia illa essent armis gesta servilibus, praeterea neque tributa capitis comi(tia) rata esse possent neque ulla privilegii; quocirca nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset legibus[2].

Waer daer nu yemant, dye de couragie had, dye doe Pompeius[3] had, de saecke waere haest geholpen. Ick sal verwachten, wat vorder volgen sal op 'tgunt uE. mij van den X December adviseert, ende daernae eens resolveren.

Wat de saecken hyer aengaet, ick sagh deser dage den broeder van Hauterive[4], dye voortaen sal zijn Justinianus. Seyde rondt, dat men vanhyer de trefves soude beletten ende dat Alexander[5] selve hyer arbeyde, omdat dye vanhyer soodaenige debvoiren daer souden doen. Dat in Italië wel eenige dingen waeren geëxecuteert, maer dat de investiture noch niet en was gecomen. Evenwel anderen seggen mij, dat de investiture bij den keyser[6] is gesonden aen den paus[7] ende dat aldaer is gevyert als over een vaste vrede. De cardinael[8] heeft hemselve tot veelen wel gestelt, mids hij Mommorency[9] ende Toiras[10] heeft gemaeckt mareschaux de France. Daer werdt gearbeyt om de coninginne-moeder[11] te versachten, maer het hapert noch ende Biscorat[12] opiniasteert te Verdun gesteunt, soo men meent, bij de coningin-moeder, dye seyt, dat Marillac[13] dat gouvernement heeft van haer. Denselve Marillac - te weten den marescal - is noch te Veillane wel bewaert.

Ick verstae, dat in Hollant sonder publycke authoriteyt werdt gedruckt een wederlegging van mijne Apologie[14]. UE. gelieve daernae te vernemen. In Walschlant werdt een gerucht gestroyt, dat den cardinael d'Espagne[15] hem soude doen

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14e. Eigenh. oorspr. Beschadigd. Niet ondertek.
2 Cicero, *Legg.* III 19 § 45. Lucius Aurelius Cotta was praetor in 70 v. Chr., consul in 65 en censor in 64; hij steunde het voorstel tot Cicero's terugkeer uit ballingschap.
3 Gnaeus Publius Pompeius Magnus (106-48 v. Chr.), de grote mededinger van Gaius Julius Caesar.
4 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf, broer van François de l'Aubespine, markies van Hauterive; de naam Hauterive staat in de tekst in code.
5 Engeland.
6 Ferdinand II.
7 Urbanus VIII.
8 De Richelieu.
9 Henri, duc de Montmorency; zie III, p. 69 n. 2.
10 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras; zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 6.
11 Maria de Medici.
12 Jacques de Rotondi († 1641), seigneur de Biscaras; hij was in 1630 door zijn aangetrouwde oom Louis de Marillac, die gouverneur van Verdun was, tot plaatsvervangend gouverneur van Verdun benoemd.
13 Louis de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
14 Vgl. n^{o}. 1566 in fine p. 298 en n. 13 aldaar.
15 De kardinaal-infant Don Fernando (1609-1641); zie Alfred van der Essen, *Le Cardinal-Infant et la politique européenne de l'Espagne 1609-1641. Tome premier 1609-1634*. Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie 3^{me} Série, 21^{me} fascicule. Universiteit te Leuven. Publicaties op het gebied der Geschiedenis en der Philologie 3^{e} reeks, 21^{e} deel. Louvain-Bruxelles, 1944, p. 55.

maecken chanoine de S^{t}. Lambert à Liège om tot dat bisdom der Nederlanden, soo nae zijnde, te mogen aspireren, te meer alsoo de tegenwoordigen bisschop - de churfurst van Colen[1] - noch geen priester en is ende daertoe gesommeert zijnde uytstel soeckt zyende op de apparente successie van zijn broeder[2] ende hoopende alsoo tot een erffelijck churfurstendom te geraecken ende hetselve door huwelijck zijne kinderen nae te laeten.

Vale met de vrunden.

Den XX December XVI^{c}XXX.

UE. dyenaer

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso: Den 20. dec. 1630.

1568. 1630 december 27. Aan Willem de Groot[3].

Exspectandum erit, mi frater, quid de loco illo eminente in Conventu Hollandiae[4] futurum sit. Et erit ad judicandum de futuris rebus non leve momentum. Nos semper pendere non aequum est. Itaque expediemus nos sero, sed tandem tamen. De Moscovia laudo consilium[5].

De Wilhelmi Caesii[6] postulato exquiram amicorum judicia. De pecunia curata et transmissis esculentis facitis pro more vestro et nos pro nostro, quando aliud non possumus, gratias agimus tantum.

Institutiones[7] videre gaudebo. Eritne qui in latinum sermonem transferat, an nobis aliquando - nunc enim nondum libet - is imminet labor?

Rochatus[8] recte faciet, si Hottomannum[9] de rei veritate doceat. Nam ego illi male non volo neque Hottomanno quicquam debeo. Adversatur vehementer causae nostrae et unus est eorum, qui Allobrogicas literas emendicarunt.

Hic novos habemus Franciae marescallos Toirasium[10] et Mommorantium[11], illum ingentibus meritis in Redensi insula et Casali, hunc etiam generis antiquo jure insignem; unde magna gratia et populi favor in cardinalem[12], cujus nunc omnia laudes aut invidiam augent, quae recte secusve fieri creduntur. Idem

1 Ferdinand van Beieren (1577-1650), sedert 1612 aartsbisschop en keurvorst van Keulen en bisschop van Luik, Münster, Hildesheim; sedert 1618 bisschop van Paderborn.
2 Albert - Albrecht - (1584-1666) van Beieren, wiens zoon Maximilian-Heinrich in 1650 zijn oom Ferdinand als bisschop van Luik en keurvorst van Keulen is opgevolgd.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 836.
4 Vgl. n^{o}. 1559, p. 290; het betreft de kwestie der Rotterdamse predikanten, waarover men zie n^{o}. 1535, p. 252 en n. 2 aldaar.
5 Vgl. *Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland 1627-1631*, p. 1012.
6 De Amsterdamse cartograaf en drukker Willem Jansz. Blaeu, bij wie in 1631 de nieuwe druk van Grotius' *De jure belli ac pacis* verscheen.
7 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, Den Haag 1631.
8 Zie n^{o}. 1484, p. 172 n. 1.
9 Jean Hotman; zie over hem III, p. 1 n. 3.
10 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras; zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 6.
11 Henri, duc de Montmorency; zie III, p. 69 n. 2.
12 De Richelieu.

cardinalis reginam matrem[1] vidit die Lunae proximo, cum jam ante ad eam venissent rex cum fratre[2], hujus concordiae, non dicam an verae, certe, etiamsi simularetur, non inutilis arbitri. Eodem die cardinalis baptismo ut testis adfuit filii minoris Condaei principis[3], qui etiamnum hic agit brevi iturus ad pacandam provinciam Narbonensem specie legati relegatus.

Parentibus optimis, tibique ac tuae[4], ac tuis venientem annum, imo annos faustos precor.

27 Decembris 1630.

Tuus totus

H. Grotius.

1569. 1630 december 30. Van J. Wtenbogaert[5].

Mijnheer,

Ick en heb uE. in langen niet geschreven, omdat ick somtijds niet bij der hand, dickwels oock met occupatiën overvallen was, juist als de bode ginck, die mij d'occasie dede versuymen. UE. is evenwel nimmer - ick segt met waerheyd - uyt mijne gedachten, oock niet uyt mijn monde, als ick ben bij luyden - dat nu meer gebeurt als voorheen - die deselve behoren, eenichsins kennen, gedencken met affect. Daerentusschen weet ick, dat uE. broeder[6] en de andere niet en laten uE. te adverteren van alles, watter passeert, oock toe te schicken dat somtijts vuytgegeven wordt ende die moeyte meriteert.

Ick was blijde te lesen uE. oordeel over de Verontschuldiging[7]. Sulck oordeel animeert ende versterckt die nu meest met sulx besich is. Ick hope, dat uE. oock gesien heeft t'Schoonhovensch Vertooch met brede aenmerckingen op beyde remonstrantiën[8], die wat meer nijpen ende seggen, dat in de Verontschuldiging, directelick houdende aen hare H.M., niet bequamelick konde geseydt worden. Daerop volghde D. Tileni werck - 't eerste[9] -, daermede de hierarchie haer dapper vond geheeckelt. Ick had het overgeset, ende op een plaets off 2, daer geërreert was in facto, wat gecorrigeert[10], ende quam soo vuyt in beyde taalen. Off het wel getrocken is, weet ick niet, t'quam wat laet. De professoren hebben sedert vuytgegeven een Proeve van lastering der Remonstranten etc., begrepen in d'Apologie, daerin zij d'Antwoordt op d'Extracten bij provisie beantwoorden[11].

1 Maria de Medici.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII van Frankrijk.
3 Armand de Bourbon-Condé, prins van Conti, jongste zoon van Henri de Bourbon, prins van Condé.
4 Alida Graswinckel.
5 Hs. Gem. Bibl. Rotterdam, coll. Rem. Kerk; cat. v. hss. n^{o}. 2066: 4. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III, p. 455. Antw. o.a. op n^{o}. 1554; beantw. d. n^{o}. 1574.
6 Willem de Groot.
7 Zie n^{o}. 1548, p. 275 en Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4071; vgl. ook n^{o}. 1555.
8 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4073.
9 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4067, met de vertaling van Wtenbogaert.
10 Vgl. n^{o}. 1548, p. 276 v.
11 *Proeve van de Lasteringen, ende vreemde Leer-stucken der Remonstranten, Ghetrocken Ende by een ghestelt uyt haere Apologie, Ende by forme van Voor-looper tot waerschouwinghe van alle ware Christenen in 't licht ghegeven: Door de Professoren der H. Theologie in de*

Terwijlen Vigilantius[1] - die zijne penne daertegen moet scherpen - met zijn bruloff[2] besich was, stelde ick in der haest een korte Voorloper[3], om t'roepen, dat in de Proeve geschiet, wat te steuyten. Soo ick hoore, heeft dit kleyn wercxken gheen quaed gedaen. UE. broeder seydt mij, dattet uE. is gesonden, dat mij lieff is, om te hooren, wat uE. daervan dunckt. Maer siet hier weder nieuwe moeyte, die wij ons hebben op den hals gehaelt met den Aristarchum[4] aen te raecken, twelck ons nochtans, sonderling van treffelicke lieden, wierdt gerecommandeert. UE. heeft gesien - gelove ick - dat bitter vilain Monsterken[5], dat ons telckemael heet liegen, iae moetwillich liegen. Dan, soo wij hooren, en heeft hij sichzelve daermede bij vele gheen groot vordeel gedaen, twelck noch min sal wesen, indien daertegen uytkomt dat nu int net geschreven wordt[6], want daer is stoffe tegen. UE. gelieve mij eens te schrijven off hem soo grooten ongelijck is geschiet, als hij luyde raest. De professoren - hoore ick - sijn besich om yet te antwoorden metten eersten op den Prodromum ende onse begeerte te voldoen gevende bewijs uyt Gods woord, dat men sulcke luyden, als daervan de quaestie is, moet anathematiseren[7]. Ick wensche, dat dat uytkome, soo komen wij allencxkens op tpoint, daert nijpt: te weten de necessitate horum et illorum dogmatum. Ad veritatem istius de SS. Triade dogmatis quod attinet, ita clare sententiam nostram praesertim postremis hisce scriptiunculis declaravimus - quod omnino faciendum iudicavi - ut non habeant quod reponant citra calumniam. De necessitate igitur omnis erit quaestio, non quidem ipsius dogmatis generatim propositi prout a nobis in Apologia propositum est, sed eorum, quae circa illud. Ick heb D. Vigilantium vermaent hierop wel te letten, fortasse separari aliquem posse et debere iudicio ecclesiae ab ecclesiae communione ob pravum aliquod dogma, cui tamen non dicitur anathema maranatha. Ick weet niet, off ickt wel heb, maer mij dunct, dat hier wat is te consider[er]en. Heb oock geseydt, dat ment niet affleggen en sal met allegatie van de subtiliteyten, die omtrent dit dogma loopen, want de professoren hebben alrede geseydt, dat sij de luyden daermede niet en quellen,

Universiteyt tot Leyden. Tot Leyden, By Bonaventuer ende Abraham Elzevier .... MDCXXX; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4093.

1 Simon Episcopius.

2 Episcopius was te Rotterdam op 8 december met Maria Pesser in het huwelijk getreden; zie voor Grotius' gelukwens n^{o}. 1565 dd. 15 december, p. 297. Boven het woord ‘bruloff’ heeft Wtenbogaert ‘huwelick’ geschreven zonder het eerste door te halen.

3 *Korte Voorlooper, Op de Proeve by de HH. Professoren der Theologie tot Leyden. Nu versch uytghegheven, teghen D'Apologie der Remonstranten. Ghedrvckt* ... M.CCCCCC.XXX. Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4094.

4 Daniel Heinsius en diens *Aristarchus sacer sive ad Nonni in Johannem metaphrasin exercitationes*. Lugd. Bat. 1627. Vgl. n^{o}. 1552, p. 281 en n. 9 aldaar.

5 *Monsterken Van de ontrouwicheyt ende notoire leugenen der genoemde Remonstranten, nu onlancx in seker schrift, genoemt Antvvoorde op de Extracten, etc. wtgestroyt Tegens den Hoochgeleerden ende Wijtberoemden Daniel Heinsivs* .... Tot Leyden, By Bonaventura ende Abraham Elzevier,.... MDCXXX; zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4072.

6 Johannes Wtenbogaert, *Op-lossinge van de Ontrouwigheyt ende notoire leughenen, den Remonstranten met groot onrecht op-ghedicht, in 't monstreus Monsterken, onlanghs uyt-ghestroyt, door of voor .... D. Heinsius*. Ghedr. 1631; zie Rogge, *Bibl. Rem. Geschr.*, p. 101 en Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4165.

7 *Antwoorde op den Voorlooper der Remonstranten, teghen de Proeve van hare lasteringhen ende vreemde leer-stucken, tot een naerder waerschouwinghe van alle christenen in 't licht ghegheven door de prof. der h. theol. tot Leyden.* Tot Leyden, by Bonaventuer ende Abraham Elzevier 1631. Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4166; zie ook Rogge, *Geschriften betreffende de Geschiedenis der Remonstranten*, Amsterdam 1864, p. 81.

maer hierop salt aencomen, off men sal mogen willen tot de gemeynschap toelaeten die luyden, qui negant

filium Dei extitisse, antequam nasceretur ex Virgine et affirmant postea Deum factum. Hier en is geen grote subtiliteyt: quisque enim facile intelligit, quid discriminis sit inter esse ab aeterno Deum et factum Deum in tempore. Ick hoope, dat S.E. daerop sal letten, in de Antwoord op de Proeve[1], die van hem komen moet. Perscribe quaeso, mi Domine, quid tibi hic videatur. Oock bid ick uE. mij te willen overschrijven den vollen titel van t'boeck van dien Facundus[2], daervan ick uyt uE. brieff hebbe vermaent, ende de formele passagie, soo die luyd, daerbij, off mogelick de professoren daerop wat willen excipieren. Jam ad alia.

UE. schreeff mij den 25 October[3], in November ontfangen, dat de verlossing van Louvesteyn hangt aen de vigeur Alphaei[4], ende dat sonder dat alles te vergeefs is. Dit is de pure waerheyt. Derhalven sal nodich sijn daerop met meerder ernst als oyt aen te houden, soo haest de buye, die de synodale ons verweckt hebben, ende nu begint te cesseren, sal over sijn. T'mach niet langer aenstaen. Wij moeten sien, hoe ver men daermede sal konnen komen. Ick was dese dagen op een plaets, daer uE. swager[5] mede was neffens een ander goedt man, die een schoone mond heeft;[6] spraken vele van dat stuck. T'sal moeten bij der hand genomen zijn. Verscheyden wegen wierden voorgedragen. Sij namen aen te letten op den bequaemsten, haer beduncken daervan te seggen ende dan te helpen soo veel mogelick. Ick arbeyde Alphaeo tegemoet te gaen in alle manieren, soo uE. oock lestmael vermaende, ende is nu geruster sooveel ick kan mercken, ende heel wel tot Mhedenum[7] genegen, soo ick weet van goede hand. Dan dat brengt gheen soyen aen den dijck. Hij moet wat doen ende wij moeten van onse sijde uyt de wege nemen alle beletselen sooveel mogelick. D. Tileni leste schrift[8] is onder mij, dencke te arbeyden, dat het metten eersten onder de persse komt. Eenige meynen, dattet te seer gepeeckelt is. Ick moet uE. daervan een vrij woord seggen - twelck ick bidde S.E. niet te worden gerelateert - dat is: dat mij dunckt, dat S.E. te seer gebeten is op de gereformeerde kerck ende somtijts soo spreeckt, alsoff hij sonderling voor had die ten hoochsten hatelick te maecken bij de remonstranten aldaer. Dit dunckt mij onbehoorlick. Wij moeten ons van sulcke passiën suyveren. Want in allen geval zijn ons die naerder als dese. Ick heb'er in gemerckt 2 fauten, die gebetert moeten sijn: 1 dat Slatius[9] soude sijn gedeposeert van de remonstranten,

1 *Responsio Remonstrantium ad Libellum cui titulus est, Specimen Calumniarum atque heterodoxarum Opinionum, ex Remonstrantium, Apologia excerptarum. Instar prodromi in lucem emissum per quatuor Professores Leydenses.* Harderw. ex off. typogr. Remonstr. 1631.

2 Betreffende Facundus van Hermiane en zijn in 1629 door Sirmond uitgegeven *Pro defensione trium Capitulorum libri* XII zie n^{o}. 1502, p. 203 en n. 5 aldaar.

3 N^{o}. 1554.

4 Frederik Hendrik.

5 Nicolaes van Reigersberch.

6 Simon van Beaumont.

7 Zie voor dit pseudoniem van Wtenbogaert III, p. 117 n. 9.

8 Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4164.

9 Henricus Slatius (geb. 1585, onthoofd 1623), een der roerigste remonstrantse predikanten. Hij schreef een aantal felle pamfletten tegen de contra-remonstranten (zie Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 2407, 2977; Rogge, *Bibl. Rem. Geschr.*, p. 139). In 1623 nam hij deel aan de samenzwering tegen het leven van prins Maurits, doch werd op de vlucht gevangen genomen en naar Den Haag gevoerd. Daar schreef hij om zijn rechters gunstig te stemmen een geschrift *Copie Vant Klaer Vertoogh* (Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3475), waarin hij de remonstranten in een ongunstig daglicht stelde. Toen hem bleek, dat dit hem niet van de doodstraf vrijwaarde, schreef hij een herroeping *(Copye, Van een Missive Gheschreven van een Remonstrantsch*

dit is niet, maer is waer, dat zij hem niet hebben willen gebruycken totten dienst; 2 dat dat verhael van de handeling, gevallen met Smoutio[1], zoude zijn vuytgegeven met publycke authoriteyt van Amsterdam. T'is soo niet, maer wel is waer, dat het authentyck is, oock op begeerte van eenige principaelste in de regering aldaer uytgegeven, doch heymelick. Ick weet 'er van, meer als yemand onder d'onse. Ick heb met het vuytgeven gewacht, ten deel om te weten, off het daer bij uE. soude konnen worden gedruct, soo uE. meynde: ten deel omdat het moet overgeset zijn, daertoe ick noch geen tijd heb gehadt, ende omdat de druckers die Fransche dingen niet gaerne en drucken, sonder het Duyts daerbij te hebben. Ware het daer int Fransch gedruct, soo soude men hier niet vuytgeven dan het translaet: dat soude wel getogen worden, t'Fransch soo niet. Ist mogelick, laet ick, soo haest als doenlick, uE. antwoordt hebben - nademael het daer niet kan worden gedruckt, soo uE. broeder mij gisteren seyde -, off uE. tevreden is, dat het hier evenwel uytgegeven worde alleen in Duytsch, als een translaet. Eenige meynen oock, dat uE. heeft te bedencken, off men niet en sal meynen, dat uE. daer de stoffe tot sulcke dingen in iis, quae facti ende dat ons aengaet, suppediteert, een ander de forme, ende off uE. wel mach lijden, dat ment soo oordeele.

Hoe men hier besich is geweest met een raetpensionaris[2] te kiesen, ende wat des meer is, de politie raeckende, oock hoe D. Episcopius opt stadthuys tot Rotterdam getrout is[3], weet uE. van andere. Wil derhalven hier eynden, ende uE., mijnheer, met alle de uwe den Almachtigen bevelen.

30 Dec. 1630.

UE. dienaer,

J. de Meden.

Ick soude seer gaerne aen den here d'Or[4] schrijven, nu ontloopt mij weder de tijdt. UE. gelieve mijne groetenisse te doen. Sal, wil God, ten naesten geschieden. Ick ben S.E. antwoord schuldig.

Adres: Aen mijn Heer mijn Heer Hugo de Groot. Paris.

In dorso schreef Grotius: 31 Dec. 1630. Meden.

1570. 1630 [december 31]. Van P. de Groot[5].

Tot benefacta, Pater semper venerande, recoepi.
Ut nunquam satis haec tua facta rependere possim,
Imo ista ut nunquam numero comprendere possim.
Illa tamen potius numerarem saxa Timavi[6]

1 Sententie D. Smoutii ... Ghedrvckt Anno 1630; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4033. Vgl. n^{o}. 1469, p. 154 en n. 2 aldaar.
2 Vgl. *Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland 1627-1631*, p. 1002.
3 Zie boven, p. 302 n. 2.
4 De predikant François d'Or; zie over hem III, p. 34 n. 6.
5 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2.
6 Riviertje in Istrië met veel bronnen.

Et magni potius numerarem sidera coeli.
Nunc igitur quid agam? Videar ne ingratus eorum
Oceanus clausum dum fluctibus ambiet orbem
Dum vehet amnis aquas, animo haec inscripta tenebo.
Ante lupos haedi rapient vitulique leones,
Delphini pisces fugient aquilaeque columbas,
Flamma per incensas citius sedetur aristas
Fluminaque ad fontem citius quoque sint reditura,
Quam tua facta animo vel mente excludere vellem.
Ad studium cupio tam magnam impendere curam,
Dicar ne indignus tam docto patre creatus.

Tuus obedientissimus filius
Petrus Grotius.

In dorso schreef Grotius: eynde 1630. P. de Groot.
Verderop staat nog: Tot.

1571. [1631]. Aan Cornelis, Pieter en Diederik de Groot[1].

Mijn lieve Kinderen,

Uwer eenigen zijt met mij geweest in de Louvesteinse gevangenisse, eenige hebt daarvan wel gehoort. Hoe onschuldig ik daaraan ben gekomen, weet de goede God, en 't blijkt ten deele bij mijne uitgegeven schriften.

Daar zijnde, heb ik den droeven tijd overgebragt met zulke zaaken, die mij altijt hoogst ter harte gegaan hadden, namelijk met Gods Woord en andere eerlijke oeffeningen. Van het eerste zullen getuigenisse geven mijne Aanteekeningen op de boeken van het Goddelijke Nieuw Verbond[2] ende mijne Zes Boeken, gemaakt tot voorstand van den Christelijken Godsdienst, die in druk zijn uitgegaan[3]. Van het

1 De brief is een vroegere redactie van de prefatie op Grotius' *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, dat in 1631 te 's-Gravenhage is verschenen. Daarom stel ik hem aan het begin van dit jaar; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757 remarque 1, p. 350. Gedrukt Hugo de Groot, *Bewys van den waren godsdienst. Mitsgaders zyne andere stichtelyke gedichten, en gezangen. Vermeerdert met het Leeven des Schryvers.* De vierde druk. T'Amsterdam By de Wed. van B. Visscher, Boekverkoopster, in de Dirk van Hasseltsteeg, 1720, p. [XL]; *(Honderd) Rechtsgeleerde Observatiën, Dienende tot opheldering van verscheide duistere, en tot nog toe voor het grootste gedeelte onbewezene passagien Uyt De Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgel. van wylen Mr. Hugo de Groot door een Genootschap van Rechtsgeleerden.* Eerste deel. In 's-Gravenhage, By Johannes Mensert, Boekverkooper op de Groote Groen-markt, MDCCLXXVII, p. 9 v.; *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde. Tweede Reeks. Twaalfde Deel*, Amsterdam, Johannes Müller 1883, Bijlage I, p. 399.

2 *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 *(= Annotationum in N. Testamentum tomus I)*, Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 1135, en *Annotationum in Novum Testamentum tomus II*, Parijs 1646, Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 1138.

3 *Bewys Van den waren godsdienst*, 1622; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 143; vgl. ibid., n^{o}. 944.

andere mijne overzetting uit Stobaeus[4]; ook dit boek, dat ik u nalaat, inhoudende eene onderregting van de regten, die in Holland te pas komen[5].

4 *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum exstant. Emendata et Latino carmine reddita.* Parijs 1623; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 458.

5 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd.* 's-Gravenhage 1631. Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.

Ik heb in 't instellen zorgvuldig geweest, om alles te vervatten in eene bekwaame ordre, die ik hoop getroffen te hebben, immers wel zoo goed, als in de latijnsche Justiniaansche Institutiones[1] rechts-inleyding word bevonden. Ik heb ook naauw gelet, om de bepalingen met de bepaalde naamen wel te doen overeenkomen, waarin bij de rechtsgeleerden zeer word gemist; ook om alle verdeelingen op malkanderen wel te doen vervolgen, 't welk gij kortelijk zult konnen zien bij de vijf ingevoegde tafelen.

Onze Duitsche moedertaal heb ik ook hier, gelijk in de ses boeken, gezogt te vereeren ende te toonen, dat ook deeze wetenschap in dezelve taale zeer wel kan verhandelt worden, waartoe ik mij beholpen heb met veele nu wat ongebruikelijke, dog goede oude Duitsche woorden, die in de oude handvesten en keuren bevonden worden; ook eenige woorden door zamenvoeging gemaakt, dog zoo, dat de zin daarvan zeer ligt is te vatten; ende tot nader geryf van degeenen, die aan latijnsche ofte basterd Duitsche woorden zijn gewent, heb ik op den kant de Duitsche woorden vertaalt met het eene en met het andere, en het eene met L, het andere met B beteikend.

Uit de Roomsche regten heb ik hier ingesteld 't geene bij ons in gebruike is, niet alleen uit de voorzeide Justiniaansche Inleidinge, maar ook uit de andere boeken der regten, waarbij ik heb gevoegt ons eigen recht, voor zoo veel hetzelve mij was bekent door de oude handvesten, vonnissen en andere bewijzen.

Eén ding beklaag ik mij, dat ik dit werk maakende weinig boeken en andere behulpmiddelen bij mij heb gehad, ook geen ommegang met andere menschen, die mij noodig zouden zijn geweest, om met dezelve te spreeken van de Hollandsche coustumen en gebruiken.

Zoekt daarom kennisse met ervaren rechtsgeleerden te maken, om 't geene hier aan mag ontbreeken daaruit te vervullen.

Neemt dit middelertijd aan als eene erffenisse, alzoo mij de andere middelen, die ik U had behooren na te laten, met groote onregt benomen zijn.

Hebt altijd God voor oogen ende weet, dat Hem de rechtveerdigheid lief is.

Uw genegen Vader,

Huig de Groot.

1572. 1631 januari 3. Aan N. van Reigersberch[2].

Mijnheer,

Dese mael heb ick van uE. niet gehadt, 't zij door de banqueroutte van Ferijn[3], aen denwelcke de brieven plagen geaddresseert te werden, 't zij door de bruyloft van Bijland[4].

1 De *Institutiones* vormen het derde deel van de *Codificatie van Justinianus*, verzameling van rechtsvoorschriften uit het begin van de 6e eeuw tot stand gekomen op initiatief van keizer Justinianus I (527-565). Deze *Codificatie* omvat verder nog de *Codex Justiniani*, herzien reeds in 534 (*Codex repetitae praelectionis*), en de *Digesta* of *Pandectae*. De *Institutiones*, in opdracht van de keizer geschreven naar het model van de *Institutiones* van Gaius, waren een leerboek tevens geldend als wetboek en kregen kracht van wet met ingang van 30 december 533.

2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 f. Eigenh. oorspr. Beschadigd. Niet ondertek.

3 Zie III, p. 240 n. 6.

4 Jason van Bijlandt (geb. 1585 of 1586), gewezen predikant bij de ambassade te Parijs (zie III, p. 11 n. 3) was na de dood van zijn eerste vrouw, Elisabeth Doedens uit 's-Gravenhage, op 19 januari 1631 in ondertrouw gegaan met Margarieta van der Ulst uit Gorinchem.

Ick wensche wel eens claer te zyen in de saecken van Numerianus[1] ende van dye bij de Maes[2] om eens soo op mijn huysvrouws reys als op het beleydt van mijne saecken te mogen letten.

Uyt Londen heb ick brieven van den VII Dec. haeres stijls, medebrengende:

Quinto Decembris finita concione promulgata fuit inter Hispanum Anglumque reges cupita multis, sed invisa pluribus pax. Hodie solemni iuramento sancient conditiones rex[3] et legatus[4], quem ex sacello digressum epulo superbissimo et digno regia luxu exceperunt rex et regina[5], famulante accumbentibus tota procerum manu. Fama est redditurum Palatino[6] Hispanum[7] urbes, arces et oppida, quae praesidiis suis tenet adlaboraturumque, ut Caesar[8] et Bavarus[9] partibus suis cedant. Sed prudentibus subolet *οὐδὲν ὑγιές*. Interim in Belgas hic intumescit odium et, ni fallor, classis apparatus, quae libertate maris et quod vindicant piscandi iure illos exuat. Sed ea res nisi conditionibus comparatur, haud facile armis transigetur.

Hyer blijft het hoff in eenen doen; nae de uyterlijcke reconciliatie comt de coninginne-moeder[10] mede in den raedt. Toiras[11] gaet nae Italië om 't gunt aen de paix resteert te executeren. Evenwel wil men, dat ons volck gelove, dat dye paix niet vast ende werdt. Mons[r] d'Hauterive[12], als extra-ordinaire afgesonden om de tresves te beletten, tot welcken eynde men oock wenscht ende hoopt te vorderen den man van 18 ofte van 13 stemmen[13]. Men geeft uyt, dat Neeff[14] het oorlogh wil. Defiat[15] is mede mareschal, Vendosme[16] losgelaeten met last om binnen acht dagen uyt het rijck te vertrecken. De zijnen seggen, dat hij, omdat de pest in Italië is, meent nae Hollant te gaen, misschyen oock nae Sweden.

De heer van Langerac[17] heeft dese dagen audientie gehadt bij den coningh[18], dye magnifyc was. Bij den cardinael[19] quam hij ter bestemder (ti)jdt, maer wierd met excuse ongehoort thuys gesonden. Men spreeckt van twee millioenen gereedt aen ons landt te geven pour faire bonne bouche. Apparentelijck sal men daerin wil-

1 Schuilnaam voor Amsterdam.
2 Rotterdam; het woord ‘Maes’ staat in de tekst in code.
3 Karel I van Engeland. De vrede was op 5 november o.s. te Madrid gesloten.
4 Don Carlos de Coloma, buitengewoon gezant van Spanje in Engeland 1629-1631.
5 Henriette Marie van Frankrijk, koningin van Engeland.
6 Frederik V van de Palts, de Winterkoning.
7 Philips IV, koning van Spanje.
8 Ferdinand II, keizer van Duitschland.
9 Maximiliaan I, keurvorst van Beieren.
10 Maria de Medici.
11 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras; zie over hem n^{o}. 1545, p. 271 n. 6.
12 François de l'Aubespine, markies van Hauterive; zie n^{os}. 1558 en 1567, resp. p. 289 en 299.
13 Dit schijnt te doelen op de Staten van Holland, waarin 18 steden een stem hadden. Het woord ‘stemmen’ staat in de tekst in code.
14 Frederik Hendrik.
15 Antoine Coiffier de Ruzé, markies van Effiat; zie III, p. 29 n. 10.
16 César, hertog van Vendôme; zie III, p. 54 n. 6.
17 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
18 Lodewijk XIII van Frankrijk.
19 De Richelieu.

len reckenen het achterstel van het tractaet van Compiègne[1], de reys van Hautain[2], etc.

Julien[3], consul van Orangie, comt ons bijwijlen besoecken ende saegh garen de amnestie van het gepasseerde. Dan dye daer nu zijn, sullen best weten, hoe de saecken daer staen ende hoe dye gehandelt moeten werden.

Mij dunckt, dat ick claer zy(e), dat de brieff van Genève ende Switsers[4] is gevordert ten deele door beleyt van Anthemius[5] ende hulp van hyer. Mij dunckt niet vremdt en waer, dat de Edelen van Volusianus[6], een persoon, dye haer wel dyende, recommandeerde aen Gallus[7] in Gallienus[8] plaets. Sij hebben interest, alsoo 't haeren raedt is nequis invitus obtrudatur.

UE. werdt gebeden op alles wel te letten ende punctuelijck te adviseren.

Den III Januarij XVI^{C}XXXI. Wenschende uE. ende de vrunden dit jaer geluckigh.

De dienaers van den hertogh van Mantua[9] twijffelen niet aen de volle ex[e]cutie van de paix.

Den ambassadeur van Spaignie[10] is aengeseit ..... bij ..... gonel (?) van Vianen ..... te letten ..... in s.le.mel.[11].

De jesuyten in Engelant hebben een boeck uitgegeven[12], 't welck hier overgeset sijnde, alle de bisschoppen onstelt, sustinerende het boeck, dat de ordre van bisschoppen in de kerck niet noodigh en is, maer dat alleen wel ende beter can bestelt werden door de religieux, dit is een puriteinschap in de R. Kerck.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raed in den Hoogen Raide in Holland.
in 's Gravenhage.
port.
In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot, den 3 Janu, 1631 wt Paris
Verder met andere hand: Willebeek.

1 Gesloten 18 juni 1624.
2 Willem de Zoete van Laecke, heer van Hauthain; zie III, p. 291 n. 5.
3 Jean de Julien; zie n^{o}. 1560, p. 291 n. 10.
4 Zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4057.
5 Schuilnaam voor Nicolas de Baugy, van 1628 tot 17 september 1634 gezant van Frankrijk te Den Haag.
6 De Edelen van Holland; Volusianus is een schuilnaam voor Holland. Het woord 'Edelen' staat in de tekst in code.
7 Frederik Hendrik.
8 De raadpensionaris Anthonie Duyck; hij was op 13 september 1629 overleden.
9 Carlo Gonzaga.
10 Don Antonio de Toledo y Davila, markies van Mirabel.
11 De tekst is hier nagenoeg onleesbaar geworden.
12 *An Apology of the Holy See Apostolicks Proceedings for the Government of the Catholicks of England during the tyme of persecution. With a defence of a Religious State written by Daniel of Jesus* (= John Floyd S.J.), Rouen 1630, in het latijn vertaald onder de titel: *Apologia S. sedis apostolicae de modo procedendi circa regimen Catholicorum Angliae, tempore persecutionis, cum defensione religiosi status.* Avdomaropoli 1631. Het boek werd op 30 januari 1631 door Johannes Franciscus de Gondi, kardinaal-aartsbisschop van Parijs, veroordeeld; zie verder V, no. 1866 en de aantekeningen aldaar.

1573. 1631 januari 6. Van N. van Reigersberch[1].

Mijn Heere,

Wt beyde mijne leste, die uE. gelijckelijck sal hebben ontfange, kan uE. oordeelen. hoeseer quaestio praejudicialis[2] wert behertycht; naer het hem noch laet aensien mocht die wel tot onsen voordeel werden getermineert. In de principale saecke sal oock niet werden versuimt. Den man[3] comt op de vergaderynge, die daer veel in vermach; van wat wille hij is, moeten wij sien, redenen ontbreecken der niet om hem te doen verstaen, dat sij het behooren te doen.

Soo veel ick noch kan hooren, soo dencken sij continuelijck op Maximinianus[4], die mij noch deese weecke seyde daerin niet te willen doen in uE. prejuditie. Ick heb hem wederom geseyt ende het is mijn opinie, dat ick wel soude mogen lijden, dat hij het al hadde geaccepteert, alsoo hij het instrument soude connen wesen, daer Felix[5] door soude sijn gestijft ende den seeckeren weg van sijn redintegratie. Dan ick meen niet, al waer het uE. al aengenaem, dat hij die conditie soude accepteren ende darom is te veel, dat hij het om onsent wille soude schijnen alleen te laten; bij aldien uE. van die opinie oock waer, sout hem connen, soo veel uE. aengaet, sijne deliberatie vrij geven.

Ter Goude is met groote cuiperijen ter wedersijden getracht vroetschap naer haer humeur te crijgen. De remonstranten sijn overstemt geweest. Die van Nimwegen, te weten van de resterende gedepossideerden, waren garen herstelt, dan sal dit jaer noch beswaerlijck vallen.

Men geeft ons hope, dat vandaer gelt sal commen[6] ende alle advisen van de heer ambassadeur[7] loopen daerop, dat alles daer in Provence ende te Verdun is geaccomodeert. Off de man[8] soo goet is off dat het een ingredient is goet jegens den tresves, twijfelen vele.

Met de vergaderynge sullen wij materie hebben om uE. breeder te onderhouden, deselve mij manquerende ende geobrueert sijnde met occupatiën, sal ick blijven

Desen 6 Jann. 1631.

uE. dienstwillyge.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius à Paris.

In dorso schreef Grotius: 6 Jan. 1631. N. Reigersberg.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. M 2 g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 125. Beantw. d. n^{o}. 1576.
2 De kwestie van Grotius' reis naar het vaderland, voorafgegaan door een verkenningstocht van Maria.
3 Op wie dit slaat, valt moeilijk uit te maken; misschien is de Rotterdamse burgemeester Gerard Jansz. van Berckel bedoeld of mogelijk prins Frederik Hendrik.
4 Simon van Beaumont; het betreft de nieuwe bezetting van de pensionariszetel van Rotterdam, waarin sinds de arrestatie van Grotius nog steeds niet was voorzien; zie ook n^{o}. 1550, p. 279 n. 8.
5 Schuilnaam voor Grotius.
6 Vgl. de desbetreffende mededeling van Grotius n^{o}. 1572, p. 307.
7 Nicolas de Baugy.
8 Lodewijk XIII?

1574. 1631 januari 9. Aan J. Wtenbogaert[1].

Mijnheer,

Op huyden ontfang ick den Uwen van den lesten Decembris[2].

Soo daetelijck ben ick gegaen bij D. Tilenum[3] om zijne meninge te verstaen nopende zijn geschrift, dewelcke tevreden is, dat men daervan gebruycke, hetgunt dyenstigh sal zijn, ende in sulcken maniere ende taele, als men daer goed vindt 't welck men des te vrijer sal mogen doen, omdat hij niet goedt en heeft gevonden zijn naem bekent te maecken.

Hyer en zye ick niet, dat wij yet sullen connen gedruckt crijgen. Wij hebben met dat stuck een proeve gedaen, maer te vergeefsch.

UE. magh daer de materie van het schrift D. Tileni gebruycken in het Duytsch uytlaetende ende veranderende alle 'tgunt de tijdt niet en can lijden ende vooral hetgunt Alphaeum[4] soude mogen offenseren.

'tGunt uE. remarqueert in dit schrift, vind ick gefundeert gelijck mede, dat dye goeden heer den tijdt niet en merckt ut multa rerum congerat verborum elegantia ferme contentus. Sed apud iudicio praeditos solida requiruntur.

Ick vind noodigh, dat men in het beantwoorden van de professoren[5] soo gae, dat men geen nieuwe onluste en veroorsaecke. Locum Iustini[6] geallegeert pagina 54 Examinis[7] heb ick altijdt verstaen de Ebionitis[8], qui Christiani quidem generatim dicebantur, tamen iam Iustini tempore extra communionem erant illinc latissime per Europam, Asiam et Africam patentis Ecclesiae quod scio et Origenem dicere contra Celsum[9].

UE. onderscheyt tusschen eenige luyden van sulcke ofte sulcke gevoelen te houden extra suam communionem ob metum contagii ende tusschen het maranatha dat is verdoemenisse, vind ick gefundeert ende de plaatse Salviani[10] comt daertoe te passe.

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., n^{o}. 1226. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1569; beantw. d. n^{o}. 1586. Hier en daar in de brief heeft Wtenbogaert onduidelijkheden in het handschrift van Grotius verbeterd. Niet ondertek.

2 Dat moet n^{o}. 1569, van 30 december 1630, zijn.

3 Daniel Tilenus. Het geschrift, waarvan hier sprake is, is diens *Response avx Articles Proposez par quelques Ministres d'Hollande*; zie n^{o}. 1548, p. 276 en n. 5 aldaar.

4 Frederik Hendrik.

5 Dit geschiedde door Simon Episcopius in zijn *Responsio Remonstrantium ad Libellum cui titulus est, specimen Calumniarum atque heterodoxarum Opinionum, ex Remonstrantium, Apologia excerptarum. Instar prodromi in lucem emissum per quatuor Professores Leydenses.* Harderwijk, ex off. typogr. Remonstr. 1631; zie n^{o}. 1569, p. 303 en n. 1 aldaar.

6 Iustinus *Dialogus cum Triphone* 49; Migne, *P.G.* VI, kol. 581 en n. (13) aldaar.

7 P. 54 v. Episcopius' *Apologie*; in de uitgave van Philippus a Limborch, *M. Simonis Episcopii S.S. Theologiae in Academia Leydensi quondam Professoris Operum Theologicorum. Pars altera.* Goudae, Typis Guilielmi van der Hoeve. Prostant Roterodami, Apud Arnoldum Leers MDCLXV, II p. 136 (in fine c. III van *Apologia pro confessione sive Declaratione Sententiae eorum, qui in Foederato Belgio vocantur Remonstrantes, super praecipuis Articulis Religionis Christianae Contra Censuram Quatuor Professorum Leidensium* (= *Examen Censurae)*, te vergel.: *ibid.* II 296 d.i.: p. 46 van *Responsio Remonstrantium*.

8 Over de Ebionieten, een joods-christelijke secte, zie *Dict. de Théol. Cath.* IV, kol. 1988 vv.

9 Origenes, *Contra Celsum* II 1, Migne, *P.G.* XI, kol. 793 vv.; V, 61 ibid. kol. 1278.

10 Salvianus van Marseille (± 390-na 470), kerkelijk schrijver, auteur o.a. van een groot werk *De Gubernatione Dei*; de bedoelde plaats vermoedelijk *op. cit.* VI 1; Migne, *P.L.* LIII, koll. 107/8, n^{o}. 112.

Aliud est יודנ aliud מרח aliud אתא משׁ[1].

De tytel van Facundus is aldus: Facundi Episcopi Hermianensis provinciae Africae pro defensione trium capitulorum concilij Chalcedonensis libri XII ad Iustinianum Imperatorem Iac. Sirmundi Soc. Iesu presbyter cura et studio nuncprimum in lucem editi notisque illustrati. Parisiis Apud Sebastianum Cramoisy via Jacobea sub Ciconijs MDCXXIX Cum privilegio regis[2]. 't Boeck en is geensins suspect van falsificatie, alsoo daerin een passagie staet soo claer tegen de transubstantiatie ende consubstantiatie als in eenige protestant, p. 404, waermede Sirmundus in Notis wel becommert is om solutie te vinden. 't Heele boeck meriteert gelesen ende ick hoope uE. exemplairen daer sult vinden. Pagina 19 seyt hij aldus: ‘Personarum autem nomen, non nisi cum Sabellius[3] impugnaret Ecclesiam necessario in usum praedicationis assumptum est, ut qui semper tres crediti sunt et vocati pater et filius et spiritus sanctus, uno quoque simul et communi personarum nomine vocarentur. Deinde etiam subsistentiae dictae sunt, quoniam Ecclesiae placuit ad significandam Trinitatem et hoc nomen distinctioni personali tribuere. Quaestio itaque aliquando de novo nomine personae et subsistentiae fuit, utrum ad significandam Trinitatem, quae Deus est, deberet admitti sicut et ipsius Trinitatis nomen admissum est: non de eo, quod semper tenuit et praedicarit Ecclesia, quia tres sunt, qui testificantur in terra, et hi tres unum sunt’. Pagina vero 256: ‘Sicut aliquando in divina Trinitate catholici quidam tres hypostates accipere noluerunt; quamvis tres personas acceperint; nec ideo sunt a viris sapientibus haeretici iudicati, quoniam comperti sunt non in re, quae illo nomine (s)ignificabatur, sed potius in ipso nomine, quo significabatur offendi’. Voorts dunckt mij, dat het beste sal zijn alle de passagiën van niet te anathematiseren in Examine gebruyckt te duyden niet op de Samosaterianen[4], dye in ons landt niet en zijn, maer op eenige slechte anabaptisten, dye wel toestaen, dat de godtheyt in Christo is geweest ende dat de godtheyt noodsaeckelijck eeuwich is, maar op het onderscheyt van Vader, Woord, Geest door de swackheyt van haer verstant ofte ongeleerdtheyt haer niet wel en connen verbeteren (?) nochte expliceren.

De passagie Aristarchi[5], soo mij bij verscheyden Duytschen werdt geseyt, is

1 Eigenlijk אתמשׁ = ban; Grotius leest het volgens Talmudische ‘volksetymologie’ (vgl. *Talmud, Mo'ed Katan* 17[a]) in twee woorden gesplitst, die kunnen betekenen: een vloek kwam. Gezien het feit, dat twee substantiva voorafgaan, ware de lezing אתמשׁ consequenter geweest.

2 Vgl. n[o]. 1502, p. 203 n. 5. De bewuste passus op p. 404 luidt: ‘Nam sacramentum adoptionis suscipere dignatus est Christus, & quando circumcisus est, & quando baptizatus est; & potest sacramentum adoptionis; adoptio nuncupari. Sicut sacramentum corporis & sanguinis eius, quod est in pane & poculo consecrato, corpus eius & sanguinem dicimus non quod proprie corpus eins sit panis, & poculum sanguis: sed quod in se mysterium corporis eius, sanguinisque contineant.

3 Dwaalleraar in Rome, begin 3[e] eeuw, hoofd der naar hem genoemde secte van de Sabellianen of Patripassianen; zie n[o]. 1502, p. 204 n. 6.

4 De Samosaterianen of Paulianisten zijn de volgelingen van Paulus van Samosate, een dwaalleraar uit de 3[e] eeuw, die in 260 bisschop van Antiochië en stadhouder van koningin Zenobia van Palmyra werd; hij leerde, dat Christus slechts een mens was, in wie het Woord Gods als een onpersoonlijke kracht neerdaalde. Drie concilies tussen 264 en 268 te Antiochië gehouden hielden zich met zijn ketterij bezig, de eerste twee zonder practisch effect, het derde in 268 verklaarde vooral door toedoen van de priester Malchion Paulus' leer voor onhoudbaar.

5 Door Wtenbogaert aangehaald op p. [49] van de niet van pagina-nummering voorziene *Remonstrantie, Op den Naem der Kercken deser Geunieerde Provincien, overgegeven den*

bij de lutherschen heretijck geoordeelt ende bij eenigen - doch ick en weet de naem niet - in gedruckte boecken wederleyt.

Ick heb over lang aen mijn broeder De Groot aengewesen[1], dat hij de passagie Damasceni ende Cyrilli tegens de intentie van de autheurs misbruyckt. Ick meen hij den brieff wel sal vinden.

P. 272: te seggen bonitatem, voluntatem Dei etc. differre re is buyten de stijl. Ende het accordeert, dat 1. filium *οὐσιωδῶς* esse genitum et modos existentiae animo ac cogitatione distingui. Ende dan daeruyt noch te insereren tres personas esse *ἔμπραχτα*; 2. Butubata Naevii[2]. Dan hyerop can ick te minder particularizeren, alsoo ick zijn schrift niet en heb gezyen, gelijck mede met het Schoonhooffsche vertooch[3] noch de Proeve[4] noch der professoren Antipraemium[5]. Dye dingen comen over zee ende rivier ende Vuchschen Laet.

Ick bedanck uE. voor de continuatie van mijner gedachtenisse. Ick bidde van harte over de verlossinge van Louvesteyn[6]. Godt gave ick daertoe yet conde bijbrengen. Vota supersunt. Meer niet voor dese tijdt, maer waer ick vorder in can dienen wilt mij gebruycken. D. Tilenus vos salutat. In eius opusculum utere plenissimo dominio. De gebyedenisse aen de broeders.

Den IX Januarij XVI^{c}XXXI.

'T waer de pyne waerdt, dat men Cameronis postumas[7] eens doorlaes; men

1 Zie de brief van 11 februari 1628 in dl. III n^{o}. 1222, p. 238.

2 De latijnse toneeldichter Gnaeus Naevius (± 270-± 201 v. Chr.) gebruikt de term 'butubata' om aan te geven wat van nul en gener waarde is, beuzelarij, gewauwel. Zie E.H. Warmington, *Remains of Old Latin In three volumes II Livius Andronicus, Naevius, Pacuvius and Accius*. The Loeb Classical Library. London-Cambridge Massachusetts MCMXXXVI, p. 597; zie ook Festvs, *De Verborvm Significatv cvm Pavli Epitome* edidit W.M. Lindsay, Bibliotheca scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana, Lipsiae in Aedibvs B.G. Tevbneri, p. 32 n^{o}. 26: Buttubatta Naevius (com. 131) pro nugatoriis posuit, hoc est, nullius dignationis. Op welk geschrift (van Heinsius?) Grotius doelt, weet ik niet.

3 *Schoonhovens Vertoogh Ende der Kercken Remonstrantie. Verrijckt met Aenmerckingen Ende punctueel Wederlegh Van 't gund inde Verontschuldingh der Remonstranten aen hare Hog. Mog. niet specialijck en is beantwoordt.* Gedruckt .... 1630; zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4073.

4 *Proeve Van de Lasteringen, ende vreemde Leer-stucken der Remonstranten, Ghetrocken Ende by een ghestelt uyt haere Apologie, Ende by forme van Voor-looper tot waerschouwinghe van alle ware Christenen in 't Licht ghegeven. Door de Professoren der H. Theologie in de Universiteyt tot Leyden.* Tot Leyden, By Bonaventuer ende Abraham Elzevier .... MDCXXX; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4093.

5 Tegen de *Proeve Van de Lasteringen* schreef Wtenbogaert zijn *Korte Voor-looper*; zie Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4094. Ik denk, dat Grotius dit geschrift bedoelt.

6 Zie o.a. n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.

7 *Joh. Cameronis, S. Theologiae in Academia Salmuriensi nuper Professoris, Praelectiones in selectiora quaedam N.T. loca Salmurii habitae*, Saumur 1626-1628, na Camerons dood uitgegeven door zijn leerling Louis Cappel. John Cameron (1579?-1625 of 1626), vermaard protestants theoloog uit Glasgow, kwam in 1600 naar Frankrijk, waar hij doceerde te Saumur en te Montauban. Hij bestreed de leerstellingen van Calvijn, vooral diens predestinatieleer.

sal daer veel in vinden, dat nae Socinum[1] ruyckt. Et multos hic habet sequaces. In consilio Niceno[2] nulli facti sunt anathematismi.

Primus anathematizator fuit Cyrillus[3] etiam ante synodum Chalcedonensem[4], cuius ipse anima fuit. Sed etiam ipse, ut solet accidere nimium acutis, in suos anathematismos incidit, ut verissime ostendit Facundus et ex aliis etiam Cyrilli locis - partem observavit Sirmundus[5] - apparet.

Dye dag[6] heb ick overgeloopen vijff tomos Epistolarum Protestantium niet gedruckt, waeronder veele originele. Een van Calvijn aen Farellum[7] A^{o} 1546[8] zijnde sijn eygen handt, in qua haec verba hominis ingenium nudantia: Servetus[9] nuper ad me scripsit et literis adjunxit longum volumen suorum deliriorum cum thrasonica jactantia me stupenda et hactenus inaudita visurum. Si mihi placeat, huc se venturum recepit, sed nolo fidem meam interponere. Nam si venerit, modo valeat mea auctoritas, vivum exire nunquam patiar. Daer is een brieff van Taffijn[10] ad Bezam[11] anno 1592[12] veel tot uwer eere spreeckende van uwe dyenste aen de kercken van ons landt ende van 't gemeen. Een ander eiusdem ad eundem dec. 1593[13], daer hij discoureert van t'mishaegen, dat de politycken in ons landt hadden in de canones van de Licestersche synode[14]. Een brieff W. Zulegeri[15] ad

1 Zie over Faustus Socinus n^{o}. 1363, p. 5 n. 1.
2 Het eerste algemene concilie van Nicea werd in 325 gehouden; zie Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles* I, p. 282 vv.
3 Cyrillus van Alexandrië; zie over hem III, p. 444 n. 8.
4 Het vierde algemene concilie werd in 451 in Chalcedon gehouden; zie Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles* II 2, p. 649 vv.
5 *Pro defensione* VI c. 5, p. 253 vv., vooral p. 257; zie voor het werk p. 203 en n. 5 t.p.
6 Deze passus tot en met de woorden: '... videbant sublatos etc.' is aan de recto-zijde in margine toegevoegd.
7 Guillaume Farel (1489-1565), Frans-Zwitsers kerkhervormer, wegbereider en medewerker van Calvijn.
8 De brief, waaruit Grotius citeert, is van 13 februari 1546; zie *Corpus Reformatorum Volumen XXXX. Ioannis Calvini Opera quae supersunt omnia. Ediderunt Guilielmus Baum Eduardus Cunitz Eduardus Reuss Theologi Argentoratenses Volumen XII Thesaurus Epistolicus Calvinianus sive Collectio amplissima Epistolarum tam ab Io. Calvino quam ad eum scriptarum Quas maxima ex parte e codicibus manuscriptis erutas additisque prolegomenis literariis et annotationibus criticis et historicis illustratas ediderunt Eduardus Cunitz et Eduardus Reuss Theologi Argentoratenses. Volumen III* Brunsvigae Apud C.A. Schwetschke et filium (M. Bruhn) 1874, n^{o}. 767.
9 Michel Servet (1509-in 1553), Spaans medicus en filosoof. Op 19-jarige leeftijd verliet hij Spanje; na een kort verblijf te Toulouse wijdde hij zich aan de zaak der reformatie en begaf hij zich naar Bazel en Straatsburg, waarna hij zich eerst in Parijs en later elders in Frankrijk ophield. Op grond van de excessen in zijn leer bij de inquisitie aangeklaagd werd hij gevangen gezet, doch ontsnapte. Toen hij op doorreis naar Italië zich te Genève ophield, werd hij door Calvijn aangebracht en na een monsterproces, dat drie maanden in beslag nam, levend verbrand.
10 Jean Taffin (1529-1602), studeerde te Genève onder Calvijn en Beza en trad in 1558 te Antwerpen op als hervormer. Zijn invloed in de Nederlanden, waar hij hofprediker van prins Willem van Oranje was, is groot geweest.
11 Zie betreffende Beza III, p. 2 n. 1.
12 Deze brief heb ik niet gevonden.
13 Deze brief heb ik niet gevonden.
14 Ten gevalle van vele predikanten gelastte de landvoogd, Robert Dudley, graaf van Leicester op 8 mei 1586 een nationale synode, die in juni d.a.v., ondanks protesten van verschillende kanten, bijeenkwam.
15 Wenzeslaus Zuleger (1530-1596), jurist en calvinistisch theoloog; hij was werkzaam

Bezam van de quade dyensten van Dathenus[1] cum suis in Vlaenderen. Veel van de questie van Bern met dye van Genève: van Alberius[2] - nopende de kerckelijcke regiering in Switserlant - Nicolaus Zerchintes[3] Bernea 1554[4] schrijft aldus ad Calvinum: Atque utinam ad exemplum tuae cum Tigurinis in coena Domini contentionis alter ille de predestinatione nodus quoque solvi posset, qui nunc videtur solus fere impedire, quominus optata pace et tranquillitate Ecclesiae fruantur. Deselve ende zijne hebbende het boeck de puniendis hereticis[5] schrijft Calvino: unum hoc reticere non possum vereri me, ne non sint fasces et secures magistratuum via et methodus compescendi ingeniorum luxuriam, ne quis a publice (re)ceptis dogmatibus ministrorum consensu firmatis vel latum unguem discedat. Exempla omnis vetustatis nos docent humano sanguine istas maculas non elui sed diffundi. Vidi ego quos paenituerit magistratui authores lanienae miserorum fuisse optasseque superstites esse, quos suo consilio videbant sublatos etc.

Inter eas[6], quas modo dixi literas, invenio A^{o} 1574 Heidelbergae Arrianismi damnatum Mattheum Smalcaldensem Theologiae doctorem[7], pro quo Bernenses

1 Petrus Dathenus - Daeten - (1531 of 1532-1590), woelig protestants theoloog. Na veel omzwervingen vestigde hij zich als geneesheer te Stade en tenslotte te Elbing, in welke laatste stad hij is overleden.

2 Alberius Triuncurianus - Claude Aubery - († 1594 of 1596); hij werd geboren in Triaucourt en studeerde in Genève, Parijs en Bazel, waar hij promoveerde in de medicijnen. In 1576 werd hij professor in de filosofie te Lausanne. Hij was betrokken bij een langdurig conflict over de leer der rechtvaardigmaking en nam in 1586 deel aan een colloquium te Montbéliard. Daar zijn opvattingen te weinig strookten met die van de Zwitserse protestanten, moest hij in 1593 Lausanne verlaten; hij vestigde zich in Frankrijk, te Dijon, en keerde tot de rooms-katholieke kerk terug.

3 Nicolaus Zerchintes - Zurkinden - († 1588); hij werd in 1561 kanselier van Bern. In 1553 had hij bij Calvijn schriftelijk geprotesteerd tegen de verbranding van Servet (zie p. 313 n. 9). De brief is van 7 april 1554; zie *Corpus Reformatorum* XLIII, n^{o}. 1941.

4 Dit moet zijn 1555; de brief is van 1 februari. Zie *Corpus Reformatorum* XLIII, n^{o} 2104.

5 Theodorus Beza, *De haereticis a civili magistratu puniendis*. Parijs 1554.

6 Deze passus tot en met de woorden: '... Rivet overschrijft' staan op de verso-zijde in margine.

7 Dr. Johann Heinrich Matthäus uit Schmalkalden. Aanvankelijk hofkapelaan van Frederik III van de Palts († 1576) werd hij bij wijze van strafmaatregel in 1563 naar Eberbach overgeplaatst, was in 1565 in Eppingen en daarna in Bretten; van daaruit werd hij ter verbreiding van de gereformeerde leer naar Amberg in Beieren gezonden. Na zijn ontslag als predikant aldaar ging hij weer naar Bretten, waar hij wegens zijn sympathiseren met de antitrinitariër Johannes Sylvanus (- Johann Sylvan - op 23 december 1572 te Heidelberg onthoofd) wederom ontslagen werd. Hij trachtte zich te Bazel, Zürich en Genève te rechtvaardigen, doch zonder resultaat. Uit haat sloot hij zich aan bij de luthersen en schreef vanuit Wittenberg felle geschriften tegen zijn calvinistische tegenstanders.

et Basileenses et Genevenses intercesserunt quasi pro minus recte damnato. Dixerat *λόγον* non habere rationem filii nisi respectu incarnationis. Ick mercke, dat de geleerde gereformeerde alhyer haer niet zeer en ontstellen over de arrestaties, dye Rivet[1] overschrijft.

Adres (van de hand van Maria van Reigersberch):
Aen mijnheer mijnheer den raedtsheer Reigersberch. In den Hage - moet besteldt weezen aen monsieur van Meeden[2]; is bij abbus gheschiedt.

In dorso schreef Wtenbogaert: Grotius 1631. R[a]. 9 Jan.rij Resp. 10 feb.rij.

1575. 1631 januari 10. Aan Willem de Groot[3].

Ex literis tuis, mi frater, quas fine anni dedisti, gaudeo valere vos. Etiam epistolium accepi, quo de panno significas, qui nunc cum opusculis illis adnos amne navigat.

Schickardum[4] quanti meretur a Golio[5] fieri gaudeo et spero postulata ipsius cordi fore illi, qui solus multorum desideria multis magnisque in rebus potest explere. Quibus rationibus libellorum scriptores reditum nostrum oppugnent, scire nostra interest. Nostros miror donare ut divites, foenori sumere ut egentes. Siquem hic haberet Blavius[6] qui persequeretur negotium privilegii librarium puta, ego et amici commendatione juvaremus. Nam cursare per tot homines, quorum opera ad eam rem requiritur, vix in meis negotiis possum. Multum debeo comitati Cordesii[7]. Is petivit a me sibi emi hos libros Drusii[8], quos adhuc desiderat: Apophtegmata in quarto, Parallela in quarto, Quaestiones, non illas epistolicas, sed *ἁπλῶς* ita dictas in octavo. Rogo compares et ut apud nos fit compaginari cures sumtu meo.

Haec aula adhuc studiis post personatam illam compositionem discors manet, sed ita ut cardinalis[9] agat et reginarum major[10] indignetur se nihil posse, minor[11] lachrymet abduci a se omnes, quibus assueverat. Rex horum taediorum impatiens solitudinem quaerit et ei speciem obducit venatus. Marillacus marescallus[12]

1 De Leidse theologieprofessor André Rivet.
2 Voor dit pseudoniem van Wtenbogaert zie III, p. 117 n. 9.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 836.
4 Wilhelm Schickard; zie n[o]. 1527, p. 243 n. 4.
5 Jacobus Golius; zie III, p. 408 n. 9.
6 De Amsterdamse uitgever en cartograaf Willem Jansz. Blau.
7 Jean de Cordes (1570-1642), Frans schrijver, een der geleerdste mannen van zijn tijd.
8 Johannes Drusius - van den Driessche - (1550-1616). Hij was van 1572 tot 1576 te Oxford hoogleraar in het hebreeuws, chaldeeuws en Syrisch; in 1577 werd hij te Leiden benoemd en in 1585 te Franeker. Hij was bevriend met Arminius en Wtenbogaert. De hier genoemde geschriften zijn *Apophthegmata Ebraeorum ac Arabum ex Avoth R. Nathan, Aristeâ libro selectarum Margaritarum, & aliis Auctoribus collecta, Latinè reddita; cum brevibus scholiis, per Joan. Drusium Aldenardensem*. Franek. Aegid. Radaeus, 1591; item ibidem idem 1612; *Τὰ ἱερὰ παράλληλα, Parallela sacra, hoc est, Locorum Veteris Testamenti, cum iis quae in Novo citantur, conjuncta commemoratio, Hebraicè & Graecè transcripta, Latinè versa, notisque illustrata. Operâ & studio Joan. Drusii*. Franek. Aegid. Radaeus, 1588; *Liber Quaestionum ac Responsionum, in quo varia Scripturae loca explicantur aut emendantur*. In Academiâ Lugdunensi, 1583.
9 De Richelieu.
10 Maria de Medici.
11 Anna van Oostenrijk.
12 Louis de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.

dicitur Verdunum duci ut Belegardum[1] sua vice praesidentem arci ad deditionem impellat additis qui ipsius supplicio alterius contumaciam, si perstet, expient. Regina mater et huic libertatem et fratri[2] suarum rerum domesticarum curationem poposcerat, sed non exauditur. Cardinalis et consiliis et amicis et excubiis salutem suam obsepit.

Quin in Italia omnia finem pacatum sint habitura, prudentium dubitat nemo.

Felicia cuncta parentibus, tibi, tuae[3], tuis et nostris omnes precamur.

10 Ianuarii 1631.

Quid Phaenissae[4]? ubi sunt? Institutiones[5] an prodierunt, ecquid placeat?

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1576. 1631 januari 16. Aan N. van Reigersberch[6].

Mijnheer,

Ick sal blijde zijn yet te verstaen de questione praejudiciali[7] ende middelertijdt oock wat apparentie is van de Mase off, soo dat niet en wil, van Numerianus[8], alsoo ick daervan wat kennisse dyen te hebben, eer wij hyer resolveren op mijn huysvrouws reys. Oock comen ons bijwijlen eenige dingen voor onse Cornelia[9] aengaende, daerop wij niet wel resolutie connen nemen sonder claerder te zyen. 't Is oock tijdt, dat men eens weet, hoeverre de affectie van Gallus[10] gaet. Op de difficulteyt, dye men soude moveren, hoe zij 't hebben soude met Philippus[11] ende Numerianus, dunckt mij, dat men can seggen, dat Constans gesel[12] daerop goede verseeckertheyt zijnde genomen remonstrantie soude overgeven aen de heren van Volusianus[13], begrijpende de conditie, dye hem voorgecomen, ende alsoo daeruyt voor Decius[14] ondyenst soude moegen ontstaen, dat hij heeft willen versoecken, off hij daer in rust soude mogen leven, bereyd zijnde-soo sulcx goed werdt gevonden - voor Constantinus[15] te verthoonen de nulliteyten etc. Dit dunckt mij glimp te hebben ende te zijn sonder offensie.

Vanhyer sal men nu wat gelds geven, maer wat verseeckertheyt van continuatie, in een tijdt soo vol van bedrogh, insonderheyt daer noch soo veel van oudts op de kerfstock staet?

1 Roger de Saint-Lary et de Thermes, duc de Bellegarde, marquis de Versoy, seigneur et baron de Thermes (1562-1646).
2 Michel de Marillac; zie over hem III, p. 53 n. 11.
3 Alida Graswinckel.
4 De Amsterdamse uitgave van 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.
5 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd.* 's-Gravenhage 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 g. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1573. Niet ond.
7 Vgl. n^{o}. 1573, p. 309 en n. 2 aldaar.
8 Schuilnaam voor Amsterdam.
9 Cornelia, de oudste dochter.
10 Frederik Hendrik.
11 Schuilnaam voor de Staten-Generaal.
12 Grotius.
13 Schuilnaam voor het gewest Holland.
14 Verenigde Provinciën.
15 Het Hof van Holland.

Verduyn schijnt dat overgegeven werdt eenichsins door dreigementen, eenigsins door geldt. In Provence duyrt de moeyte ende - nae dat ick hoore - oock de crismes, alwaer de Tiberianen[1] haer wat te vroegh openbaeren.

De agenten van den hertogh van Mantua[2] twijffelen niet aen de executie van de paix in Italië, Savoye, Piedmont, Grisons. Evenwel laet men hyer het gerucht van oorlogh loopen, niet alleen omdat het over zee soude overwaeyen, maer oock om te beter pretext te hebben tot nieuwe edicten ende de furieuse verhooginge, dye men voorheeft van de Paulette, daer alle de parlementen tegen zijn.

De cardinael[3] blijft machtig niettegenstaende beyde de coninginnen[4] tegen hem zijn gebandeert, maer werdt gedwongen te gebruycken veele harde middelen. De mareschal de Marillac[5] is syeck te Lions, wel bewaert. Den gewese guarde des seaux[6] geconfineert te Chasteau-Dun. De coning is te Litry bij de jacht quaelijck tevrede, dat de coninginnen beyde laestmael hyer geweygert hebben te comen op een pastorelle, dye hij hyer dede spelen. Men heeft de coninginnemoeder van verdts gedreycht van haer te senden nae Moulins, maer sij seyt Parijs niet te sullen quiteren, 't en waer getrocken.

Bij Aelius[7] werdt van Gallus niet wel gesproocken, dat is seecker. Mons^{r} van Santen[8] heeft mij geschreven over eenige tijdt ende nu weder door de vrouw van Valckenburgh[9], dye nu hyer is, dat niet alleen den consul Juliaen, maer oock den advocat[10], dye vrij wat meer op zijn hoornen heeft, haer accoord poogen te maecken met mijnheer den prins ende dat mortuo omnem culpam delegant tot hinder van de vrouw van Valckenburgh ende haere kinderen. Ik hoop de prins alles in zijn geheel sal houden, totdat de vrouw van Valckenburgh hem spreecke.

UE. gelyeve dit cleyne memorike[11] aen mijn broeder de Groot te geven, 't welck voor dese mael, alsoo ick van hem niet gehadt en heb, ende anders oock geen materie heb om te schrijven, voor een bryeff sal strecken.

Den XVI Jan. XVI^{c}XXXI.

Adres: Mijn Heer
Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant.
In Den Hage.
In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 16 Jann. 1631.

1 Gereformeerden.
2 Carlo Gonzaga.
3 De Richelieu.
4 De koningin-moeder, Maria de Medici en Anna van Oostenrijk, gemalin van Lodewijk XIII.
5 Louis de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
6 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
7 Schuilnaam voor De Richelieu.
8 Zie n^{o}. 1550, p. 280 en n. 13 aldaar.
9 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg; zie betreffende laatstgenoemde: n^{o}. 1527, p. 242 n. 4.
10 Zie n^{o}. 1560, p. 291 resp. n. 10 en 11.
11 Niet meer aanwezig.

1577. 1631 januari 22. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Ick danck uE. voor de continuatie van de goede sorge ende allerley debvoiren. Dat Cloots[2] eertijds in mijne tijdt is gedwongen geweest afstandt te doen van eenige gronden, dye hij sonder eenige apparentie van recht hadde geoccupeert, staet mij voor; dan het is goedt te lijden om wel gedaen te hebben. Maer weynigh luyde zijn mijne dyensten gedachtigh.

Dat de steden bij de andere steden ten beste spreecken om haer te bewegen mij de lucht van mijn vaderlant niet te benijden can niet als goedt zijn. Mij dunckt, dat zeer goed sal zijn, dat men mijne saecke vast maecke aen dye van de (pr)edicanten. Want den prins[3] sal niet toelaeten, dat dye misschyede. Ick hoope immers, dat men sorge sal, dat de absentie van Delff ende daernae van Amsterdam t'onse naedeel niet en werd waergenomen. Wilt dencken, soo op dese vergadering niet en werdt gedaen, off het niet oorboir eenigh versoeck te doen aen het Hoff ende op wat maniere.

UE. doet wel aen alle personen alle hoope te benemen van eenige schuldbekenning.

Vaert wel.

Den XXII Jan. XVI^{c}XXXI.

UE. dyenstwillige broeder

H. de Groot.

Adres: Mijnheer

Mijnheer Reigersberg raedt in den Hoogen Raedt te Den Hage

Loont den bode

In dorso schreef Reigersberch:

Broeder de Groot den XXII Iann. in Amsterdam.

Recepta den XXIIII in Den Hage Goet, men zijn saecke vastmaeckt aen die van de predicanten.

Off niet goet waer een versouck aen het Hoff te doen.

Dat ick wel doe te benemen de hope van pardon te soucken.

1578. 1631 januari 30. Aan N. van Reigersberch[4].

Mijnheer,

Twee van de uwe ontfang ick soo diffeus, dye van den XIII^{e} onder de couverte

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 h. Eigenh. oorspr.
2 Misschien de Goudse baljuw Antony Cloots. Zie over hem III, p. 213 n. 15.
3 Frederik Hendrik.
4 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

van Francken[1] - ick meen bij hem wat versuymt is, om dye tijdelijck te becomen, daerin geremedieert sal werden - den anderen onder de couverte van den ambassadeur[2].

Ick bedancke de heer pensionaris Brasser[3] ende Joncker van Thyenen[4] voor de gunste ende ben haer dienaer. Ick hadde wel gewenscht de saecke van de Maes met Hertochvelt[5] eerst waere begonnen, alsoo ick meen hij zijn advys ronder sal seggen dan den andere. 't Is mij lieff, dat in cas van difficulteyt aldaer eenige apparentie is bij Numerianus[6] ende sal goedt sijn oock andere vrunden op gelijcke manier te sonderen. Vooral verheucht mij, dat van D. Vossio ende D. Barlaeo[7], soo om haer als om 't gemeen, dat door haer sal werden gedyent. Ick hoop immers Gallus[8] niet altijdt inefficace (?) sal willen zijn.

Aelius[9] tegen Caracalla[10] spreeckt niet meer zoo breedt als voor desen tegen den trefves, misschyen merckende uyt de stant van de finantiën alhyer, dat het secours niet lang seecker en soude gaen ende dat dan het verwijt op hem soude comen. Andere willen seggen, dat Massarini[11], dye nu hyer is, gearbeyt heeft om van hem verseeckertheyt te trecken van ons landt niet te assisteren. Evenwel sal hij onder de handt al doen, dat hij can oock in de electie, soo van 's lands officiën als van de steden. Nec pecuniae (?) parcetur. Id pro certo habe[12].

Van de prejudicale questie[13] sullen wij een goed succes verwachten ende daerom bidden.

Houdt seecker, dat uyt Engelant buyen sullen comen op de haering, walvissch, Oost-Indië. Groote heren uyt dat landt hebben mij daervan pertinente opening gedaen. Ick en laet niet te verthoonen ons recht ende possessie, ende alle feytelijcke wegen af te raeden om de Spaignaerd geen dyenst te doen.

De domestycken van de jegenwoordige guarde des seaux[14] hebbende zijn effigiem in plaet doen snijden hebben daeronder geset een epigrame, dat sij mij versocht hadden te maecken, zijnde aldus:

Hic est, quem Gallis dedit Albespinea nota
Consilio, bellis et pietate domus.
Culmina summa togae nondum venientibus annis
Ascendit patria judice sero tamen.

Sij hebben mijnen naem daeronder gestelt, 'twelck teyckenen schijnen te zijn van goed vertrouwen ende gunste, 'twelck wij gebruycken moeten in quantum pro.

1 Een correspondentie-adres; niet nader te identificeren.
2 Gideon van den Boetzelaer; zie n^{o}. 1545, p. 271 n. 9.
3 Govert Brasser, pensionaris van Delft.
4 Mij niet bekend.
5 Cornelis Jansz. Hartingsveld (of Hartigsvelt), burgemeester van Rotterdam. De naam staat in de tekst in code.
6 Schuilnaam voor Amsterdam.
7 De benoeming van Vossius en Barlaeus aan het pas opgerichte Athenaeum te Amsterdam; vgl. o.m. n^{o}. 1585.
8 Frederik Hendrik.
9 De Richelieu.
10 Gideon van den Boetzelaer, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
11 Giulio Mazarini - Jules Mazarin -; zie n^{o}. 1525, p. 237 n. 7.
12 De woorden 'Evenwel ... habe' staan in de brief in margine. Voor 'nec pecuniae (?) parcetur' vgl. Cicero, *Ad Atticum* II, 14 in fine: neque labori parcetur.
13 Zie n^{o}. 1573, p. 309 n. 2 en n^{o}. 1576, p. 316.
14 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf.

Dye luyden, dye in Philippus[1] zijn gecomen, behaegen mij niet ende sal daerom ons staen te letten, wat wij te doen sullen hebben.

Redres van verpondinge sal de groote steden niet wel aenstaen, soo sij haer oudt humeur houde, ende op onseeckere middelen te negotieren, is quade menage.

't Is mij lyeff dat Fagel[2] voor de publycke authoriteyt is ende niet kerckelijck tegen reden.

Farnembuck, soo de onse nae de tresves luysteren, is apparent dispute te sullen veroorsaecken.

Den marescal de Marillac[3] heeft requeste aen 't parlement gepresenteert om te deduceren de nulliteyten van de commissie tegens hem gegeven. Men meent hij ontfangen sal werden door de recommendatie van de coninginne-moeder[4].

De bisschop van Orangie[5] is geweest bij de vrouw van Valckenburgh[6], sij wederom bij hem. Hij seyde verstaen te hebben, dat ick Caracalla's[7] plaetse soude hebben. Unde aut quorsum, nescio. Maer eenige van Aelius[8] hebben altemet met mij wel sulcke propoosten gehouden om mij te toetsen.

De hertogh van Bouillon[9] werdt hyer zeer gecaresseert bij eenigen, oock daerom, omdat hij meester is van een souveraine staet, dye eenige grooten in tijdt van dis-gratie tot retraitte can dyenen. Dese reden dyent mede om Orangie in zijne sterckte te conserveren. Laestmael seyde een heer van qualiteyt tegen de reine-mère in goede compaignie, datter geen apparentie en was dat zij soude herhuwelijcken pour ce que le cardinal[10] l'avoit rendu impuissante.

De recommendatie aen de vrunden.

Den XXX January XVI^{c}XXXI.

Ick meen dat deghene, dye nae Knuyts[11] plaets staet, de reeckenmeester[12] is.

De coopluyden alhyer hebben tijding uyt Spangnie van het arriveren aldaer van de rest van de Westindische vloot.

De investiture voor den hertogh van Mantua[13] is alrede te Milaen[14].

In dorso met andere hand: den 30 Jann. 1631.

1 Staten-Generaal.
2 De zwager van Nicolaes Cromhout, Mr. François Fagel (1585-1644), raadsheer - en vervolgens president - in de Hoge Raad.
3 Louis de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
4 Maria de Medici.
5 Joannes de Tulles, van 1608 tot 1640 bisschop van Orange.
6 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
7 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
8 De Richelieu.
9 Frédéric Maurice de la Tour d'Auvergne (1605-1652), duc de Bouillon, prince souverain de Sedan et de Raucourt.
10 De Richelieu.
11 Ik lees hier 'Knuyts'. Indien deze lezing juist is, is Johan de Knuyt bedoeld; zie over hem n^{o}. 1600, p. 357 n. 2.
12 Johan Basius?; zie over hem II, p. 239 n. 1.
13 Carlo Gonzaga.
14 Volgt in het hs. een brief van Maria aan haar broer; zie Bijlage n^{o}. 11.

1579. 1631 januari 31. Aan C. Salmasius[1].

Tandem ab Opitio[2] literas accipio Vratislavia, qui, quod tibi non scribit, adeo non excusat, ut ultro silentium suum studiorum tuorum reverentiam vocet. Sed viderit, an huic in se statutae legi fraudem ipse non faciat, cum ea ad me scribit, quae ad te pertinent quaeque tu scire, nisi aliquo scribente, non potes. Neque, inquit, lumen illud Galliae pariter fuae et faeculi universi Salmasium, haec detestanda aemulorum malitia eo adiget, ut deserat honorem literarum, cujus extrema salus in ipsius incolumitate sita est et rebus prosperis. Sed nec magis ad te scribit Guiscardus[3], servati Casalis pars optima, sed in suis ad me literis inquirit sedulo, tu quid agas. Quid igitur de illis dicam, qui mihi ea injungunt, quae exsequi non possum, nisi id faciam, quod ipsi verentur? An forte ex scriptis quibusdam meis me *βραχυεπῆ* putant minusque tibi periturum, si ego tecum agam concisius, quam si ipsi explicent eloquentiae suae sinus? Quare ut ne hac quidem in parte eos fallam, amplius addam nihil praeter illud, ut bono publico valeas.

Lutetiae, Prid. Cal. Febr. 1631.

1580. 1631 februari 6. Aan Willem de Groot[4].

Falcoburgica[5] cum liberis hic est in mensem Martium iter parans, si coelum permiserit. Ita confecta erat macie tot adversis contracta, ut sane opus habuerit tempore ad recolligendum spiritum. Nos omnia facimus, ut ipsi ac virginibus tempus quam suavissime transeat.

Premet haud dubie urbes nonnullas illud augmentum tributi in domos: nobiles etiam et alios, quorum res in fundis sunt, illud in agros. Tamen laudo, quod omnia in bellum parantur, modo id ne fiat ferino pacis odio.

Iudicia de Institutionibus[6] per te discam rogo et Cordesiana[7], quae identidem auxi, commendo. Tum et de Phaenissis[8].

Hic turbae novae ad veteres octo sunt dies, cum frater regis[9] ad cardinalem[10] ivit atque domi ipsius inimicitias denuntiavit, quod matrem suam[11] adeo ab ipso contumaciter sperni pati non posset. Hac testatione interposita abiit cum suis Aurelianum, quid facturus ne illi quidem sciunt, qui omnia se scire existimant.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 101; *Ep. ad Gallos*, p. 272.
2 De dichter Martin Opitz.
3 Traiano Guiscardi; aan hem is brief n^{o}. 916 gericht; zie II, p. 387.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 836.
5 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg. Zij had zes dochters en twee zoons; vgl. n^{o}. 1541, p. 264 n. 13 en Bijlage n^{o}. 11.
6 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, 's-Gravenhage 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
7 Over Jean de Cordes (1570-1642); zie n^{o}. 1575, p. 315 en n. 7 aldaar. Zie eveneens t.p. betreffende de door de Cordes verlangde boeken.
8 *Evripidis tragoedia Phoenissae, Emendata ex manuscriptis, & Latina facta ab Hvgone Grotio*, Amstelodami Ex Officina Michaëlis Colini, MDCXXXI; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII; zie ook n^{o}. 1581.
10 De Richelieu.
11 Maria de Medici.

Accedit, quod heri in hac urbe adversus nova onera seditio fuit non incruenta et interventu demum praetoriani militis coërcita. Rex ipse Compendium iturus videtur.

Supplicatio Marillaci marescalli[1] ad demonstrandum delegationem judicii in se factam nullam esse in parlamento admissa est.

Quaesumus saepe nos facias de rebus et publicis et privatis certiores salutesque omnes, sed parentes maxime.

6 Februarii 1631.

Tuus tui amantissimus frater

H. Grotius.

1581. 1631 februari 6. Aan N. van Reigersberch[2].

Mijnheer,

UE. beleyt ende beginselen verhaelt bij den uwen van den XXVII January behaegen mij wel ende, soo Gallus[3] yet wel wil, hoope het een off het ander wel sal gaen.

Numerianus[4] waer geruster ende misschyen niet minder proffijtelijck, houdende mijne pretensie op de Maes, als wij, dye de maet vol gemeten hadden. Wij sullen Godt bidden om zijnen segen.

Hyer en zye ick - onder ons geseyt - niet goeds te doen. Alle de werelt claecht over de betaelingh; ick en doe gheen dyenst ende mijne vrunden in 't landt zijn suspect van de trefves te prefereren voor het oorlogh. De nieuwe moeyte alhyer sal de saecken niet beteren. Acht dagen nu geleden is 's conincx broeder[5] gegaen ten huyse van den cardinael[6], hem seggende te wederroepen de vrundschap, dye hij hem door 's conings last toegeseyt had. Gevraecht zijnde waerom, seyde, omdat den cardinael gheen woordt en hyel. Want 1. hij had hem - te weten Monsieur - belooft paert aen de saecken van 't rijck, daerentegen waeren marescaux gemaeckt ende veel andere saecken van gewichte voorgenomen sonder zijne kennisse. 2. Hij, Monsieur, hadde wel belooft te helpen beletten, dat de coninginne-moeder[7] hem niet en soude misdoen, maer dat sulcx te verstaen was, mids dat hij, cardinael, bleeff in de termen van respect ende niet haer meer ende meer en persecuterde ende versmaede, gelijck hij sedert had gedaen. 3. Dat hem belooft was, dat men accommoderen soude eenige geschillen van limyten ende collatie in 't hertoghdom van Bar, discutabel tusschen den coning ende den hertogh van Lorraine[8], welcke saecke hij, cardinael, gebracht had au consul ende in longeur. Alsoo den cardinael sich wat weder verantwoorde, seyde Monsieur - dye vrij wat ongeschickt gewoon is te spreecken - f., ende voorts: ‘vous estes un prestre des deux doubtes et faistes icy le prince’. Daermede ging hij deur, den cardinael wat wachtende, totdat hij

1 Louis de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.

2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 j. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n^{o}. 1589. Niet ondertek.

3 Frederik Hendrik.

4 Amsterdam.

5 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

6 De Richelieu.

7 Maria de Medici.

8 Karel IV, hertog van Lotharingen (1604-1675).

zijne guards bij hem hadde, volghde tot aen de deur, doende een paege reverentie. Monsieur taste quaelijck aen zijn hoedt ende is soo voorts met zijn volck nae Orléans, daer hem eenige, doch niet al te veel edelluyden volgen. Hyerop vallen discoursen. Veele seggen, dat Monsieur dat ontsegh had behooren te doen niet ten huyse van den cardinael, maer in de Louvre, in presentie van den coning; anderen, dat hij te Parijs had moeten blijven. Veele doen daerbij dat dit niet soozeer en comt uyt het motyff van Monsieur, als uyt de vrese van zijne favoryten, Coigneux[1] ende Pilorant[2], dye voor haerselve vresende in de retraicte van haere meester haere verseeckerheyt hebben gesocht. In alle gevalle ontset dit den cardinael niet weynigh ende niet sonder reden, te meer alsoo Monsieur in de plaetse van zijn apanage eenige nieuwe exactiën belet, 't welck hyer de gemeente ontstelt tegen de regierders ende insonderheyt tegen den marquys d'Efiat[3]. Noch gisteren is voor het huys van Briais et Fermier[4] den heelen dagh oploop geweest. Drye daervan door de archers dootgeschoten ende was de menichte soo groot, dat men des conings guardes, 'twelck buyten gewoonte is, daerjegens heeft moeten gebruycken.

Den prins van Condé[5] tot Avignon gecomen zijnde is daer ontmoet bij den hertogh van Guise[6], dye wel eens zijn. Veele vreesen mettertijdt voor Orange, maer het schijnt den cardinael selff jalousie genomen hebbende over de macht, dye de prins daer hadde, hem terugge ontbyet hebbende, daerom de saecken van Provence verhaest tot een accoord, sulcx hij heeft connen becomen. De requeste van de marescalle de Marillac[7], om te vertoonen de nulliteiten van de proceduiren, die op 's conings naem tegen haer man werden gehouden, is gisteren bij 't parlement aengenomen. Dit estonneert den cardinael niet minder als het vertreck van Monsieur.

In mijne saecken zijn veel meerder redenen om het Hoff van Hollant tot gelijcke resolutie te bewegen. 't welck haer oock niet dan tot groote eer can strecken.

De saecken van Vrancrijck zijn in sulcke poincten, dat deghene, dye nu regieren ofte in een goeden tijdt regieren sullen, de macht niet en sullen hebben - als zij schoon de wille hadden, daer veelen aen twijffelen - om eenige notable asistentie aen de vrunden te doen. Soozeer is de cas ten achteren ende noch meer door quade ordre ende overgroote volerie als door noodige costen. Van beternisse onder een soo swacken coning - qui velut semper pupillus est - weynigh apparentie.

1 Jacques le Coigneux, kanselier van Gaston Jean-Baptiste de France en een van diens meest roerige gunstelingen. In 1631 werd hij schuldig verklaard aan majesteitsschennis tesamen met o.a. de hertogen van Puylaurens en Bellegarde.

2 Antoine de Laage († 1635), hertog van Puylaurens, gunsteling van Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans. In 1633 veroordeelde het parlement van Dijon hem ter dood, maar het jaar daarop kwam hij weer in de gunst, zowel van de koning als van de kardinaal, met wiens nicht, mademoiselle De Pontchâteau, hij op 27 november 1634 in het huwelijk trad. Drie maanden daarna werd hij te Vincennes gevangen gezet, waar hij op 1 juli 1635 overleed.

3 Antoine Coiffier de Ruzé (1581-1632), markies van Effiat; hij werd in 1626 surintendant des finances en ontving op 1 januari 1631 de maarschalksstaf.

4 Niet nader geïdentificeerd. aant.

5 Henri de Bourbon, prins van Condé.

6 Charles de Lorraine (1571-1640), duc de Guise; doordat hij in de geschillen tussen de koningin-moeder Maria de Medici en de koning de partij van eerstgenoemde koos, werd hij in 1631 door De Richelieu gedwongen het land te verlaten.

7 Catarina de Medici, een verre verwante van de koningin-moeder Maria de Medici en de vrouw van maarschalk Louis de Marillac.

Den tweehondersten penning sal de rentiers - daeronder oock de edelluyden - swaer vallen, alsoo men daervan een anniversarium onus begint te maecken.

't Redres van verpondinge sal Rotterdam niet wel comen, apparentelijck oock andere steden niet. Evenwel is het oock sich in goede poincten te stellen om niet overvallen te werden ende, soo de occasie sich presenteert, met te beter reputatie te handelen.

Nopende den coning van Sweden[1], ick wensch hem alles goeds. Soo veel wij hyer uyt Duytschlant verstaen, gaet het soo breedt niet.

De vrouw van Valckenburgh[2] bedanckt uE. zeer ende presenteert in alles haeren dyenst. Den coning seyt ende maeckt gereedschap om nae Compiègne te gaen, 'twelck niet goedt en is voor de stadt van Parijs in desen tijdt. Maer het schijnt den cardinael daer meent in minder peryckel te connen zijn.

Den cardinael seyt tegen Massarini[3] ende anderen, dat monsieur de Hauterive[4] is gegaen om de demolitie van Orangie te versoecken[5].

Den VI February 1631.

Nicht Campen[6] sal gelieven aen juffrouw van Dorp[7] te seggen, dat mijn huysvrouw haer geen gitte staeltges en draeght[8], alsoo men hyer dye nyet en draeght.

De executie van de paix in Italië gaet tot noch toe wel voort. Eer de investiture can werden gelevert, moet volgens het tractaet geaccommodeert werden het different met Guastalla[9] ende den hertogh van Savoye[10]; tot het eerste is den hertogh van Parme[11] bij den keiser[12] commissaris gestelt; tot het tweede is Galeassio[13], een keysersch overste, aen die sijde geordonneert, Servien[14], nieu gemaecte secretaire d'Estat aen dese sijde.

Soo de heeren van Amsterdam tot betering van haere schole mochten gedient sijn met een persoon heel ervaren in het hebreeusch, Arabisch, oock Turcx ende Persisch, ick ken daer een tot Tübingen, Schichardus[15], in de saecke van religie

1 Gustaaf II Adolf.
2 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
3 Giulio Mazarini - Jules Mazarin -; zie n^{o}. 1525, p. 237 n. 7.
4 François de l'Aubespine († 1670), markies van Hauterive; zie n^{o}. 1558, p. 289 n^{o}. 6.
5 De woorden ‘Den cardinael ... versoecken’ staan in de brief in margine.
6 Elisabeth Campe; zie III, p. 338 n. 12.
7 Juffrouw van Dorp wordt al genoemd in een brief van Maria van Reigersberch dd. 15 [sept. 1611] (I n^{o}. 213, p. 183), vervolgens in een brief van Nicolaes van Reigersberch van 12 juni 1628 (III, bijlage n^{o}. 7 p. 459, en in een wederom van Maria dd. 24 [maart of april 1643] (Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 247). Ik heb haar echter niet nader kunnen identificeren, ook niet aan de hand van het artikel van J.A. A(lberdingk Thijm), *Constantin Huygens en de Familie van Dorp* in *De Dietsche Warande. Tijdschrift voor Nederlandsche Oudheden, en Nieuwere Kunst en Letteren, bestuurd door J.A. Alberdingk Thijm*. Zesde deel, Amsterdam 1864, p. 465 vv., met een genealogische lijst tegenover p. 474. aant.
8 Er staat ‘draeght’; kennelijk een verschrijving voor ‘stuyrt’.
9 Ferrante II Gonzaga, hertog van Guastalla.
10 Vittorio Amadeo.
11 Odoardo Farnese (1612-1646), hertog van Parma.
12 Ferdinand II.
13 Matthias Gallas; zie n^{o}. 1558, p. 289 n. 2.
14 Abel Servien (1593-1659), markies van Sablé en Boisdauphin, graaf van La Roche-Servien, vermaard Frans diplomaat.
15 Wilhelm Schickard; zie over hem n^{o}. 1527, p. 243 n. 4.

gantsch moderaet ende van het Avontmael met ons gevoelende. Golius[1] kent hem wel.

Adres: Mijn Heer Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant In 's Gravenhage.
port.
In dorso met andere hand: Den 6 feb. 1631;
Aan de voorzijde met dezelfde hand: Den 6 febr.

1582. 1631 februari 10. Van I. Dorislaus[2].

H. Grotio Dorislaus S.

Binas a te accepi fere eodem tempore, non sine dolore tam diu dilatae felicitatis, quae nunc e duarum concursu cumulatior est.

Galliae vicem tot simul malis oppressae, quae ex litteris tuis et recentioribus exinde nunciis intelleximus, equidem doleo. Sed frequens talium usus populum vestrum obarmavit ad patientiam. At noster hic delicatus insolens malorum et impatiens sola annonae caritate exanimatur. Pestis enim et quae peste gravius timebantur, legum poenae, iam deferbuerunt, sed acrius exarsurae, nisi subditorum obsequium cum imperio principis[3] moderatioribus consiliis temperetur. Pax[4], quae pluribus, sub initium, nolentibus erat, iam consensu colitur, nisi quod eum regina[5] simulet. Caeteri, qui vel autoritate vel gratia apud regem valent, a partibus Hispanorum firmi sunt, eo potissimum consilio, ut res Batavorum, quae sui magnitudine irritarunt invidiam, deprimantur accensis in id mirifice quoque plebis studiis, quae civium suorum in Amboina per cruciatus necatorum ultionem festinat. Sed haec facilius est minari quam exsequi. Interim aula ludis et histrioniis personat redeunte post abortum ad intermissas voluptates regina, cuius studia pari comitate et contentione maritus celebrat.

Ego post biduum redire Cantabrigiam statui redditurus pro mea virili celebritatem loco, quem adhuc multi defugiunt, redditurus etiam vires, si per ingenii imbecillitatem liceret. Saltem totus in illo sum, ut inquinatos sophisticae sordibus nobilium adolescentium animos ad purioris philosophiae fontes iurisque publici studium et historiarum exempla revocem. Qui conatus mei, si consiliis et monitionibus tuis iuvarentur, efficacius prodessent. Qua in re Whartonii nostri[6] felicitas, qui te fruitur, et tua simul humanitas, qui totus illi pates, saepius inter nos praedicantur, apud Wottonium[7] praecipue, quo virtutes tuas nemo magis

1 De orientalist Jacob Golius; zie III, p. 408 n. 9.
2 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Voor de schrijver zie n^{o}. 1518, p. 228 n. 4. Niet ondertek.
3 Karel I, koning van Engeland.
4 De vrede tussen Engeland en Spanje was op 5 november o.s. 1630 te Madrid gesloten. Vgl. n^{o}. 1572, p. 307.
5 Henriette-Marie van Frankrijk, koningin van Engeland.
6 Philip Wharton; vgl. n^{o}. 1518, p. 229 n. 8.
7 Sir Henry Wotton; zie n^{o}. 1518, p. 229 n. 7.

intelligit et miratur. Multum ille temporis et diligentiae in Apologetico tuo[1] collocavit hoc eventu, ut furenter irascatur nostratium immanitati.

Vale.

X Febr. MDCXXXI. Westmonasterii.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Paris.

In dorso schreef Grotius: 1631 Dorislaus.

1583. 1631 februari 12. Aan J. Wtenbogaert[2].

Mijnheer,

Ick danck uE. zeer dyenstelijck van de gestadige sorge over mijne saecken, waervan uE. twee brieven van den 10^{den}, bij mij op gisteren ontfangen, overvloedige getuychenisse geven.

UE. heeft zeer wel gedaen dye vrundt[3] - dyen ick ten hoochsten geobligeert ben - bij Alphaeus[4] te gebruycken om hem te desabuseren. Hoe ick verder in de saecke zye, hoe ick pernitieuser vinde yet te versoecken off te schrijven, om redenen onnoodich te verhaelen. Daerom oordeelt de vrundt wel, dat men sal moeten syen, off hij sal mogen lijden, dat sonder versoeck de steden mij herbergen ende verseeckeren, waertoe de heeren alhyer wel souden sijn geresolveert geweest, had Alphaeus haer niet gedeterreert. Bij dye van Delft heeft hij noch onlancx gelijcke tael gehouden. De heeren alhyer oordeelen, dat Alphaeus de occasie van mijne comste wil waernemen om de rechters en dye daer te (?) hangen, te verseeckeren ende alle ombrage te benemen. Dit valt mij swaer, consider[er]ende de getrouwe affectie, dye ick altijdt gedraegen heb tot zijnen dyenst. Wil hij, dat ick vertrecke, ick sal het eerstdaegs doen, maer niet na Vrancrijck. De vergadering af te wachten schijnt wel eenige reden te hebben, maer Alphaeus, blijvende bij zijne tael ende de steden siende hem gants niet dervend bestaend (*sic*) verliest men tijd, ende mijn huysvrouw met onse familie blijft in onseeckerheyt, 't welck haer nevens mijne absentie zeer zal verdryeten.

De jongman van 12 jaeren te Genève, dye voor den palsgraeff[5] heeft gepropheteert, is deselve pseudo-christus, daer ick uE. van had geschreven[6]. De Beemsche dochter[7], dye nu in Polen, soo haere historie, dye te Genève gedruckt

1 *Apologeticus eorum qui Hollandiae ex legibus praefuerunt*, Parijs 1622; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 880.

2 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 1227 :1. Niet ondertek. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III:4, p. 35.

3 Niet geïdentificeerd.

4 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.

5 Frederik V van de Palts, de Winterkoning.

6 Nl. in een verloren geraakte brief, waarop n^{o}. 1412 het antwoord is; zie laatstgenoemd schrijven op p. 74. Op brief n^{o}. 1402, p. 60 komt een dorsale aantekening betreffende de jongen uit Genève voor, kennelijk als pro memorie ten behoeve van de beantwoording van brief n^{o}. 1402. Deze beantwoording nu, waarop Grotius hier doelt, is - zoals gezegd - verloren gegaan. Men zie verder n^{os}. 1416, p. 83; 1436, p. 114 en 1457, p. 137.

7 Zie n^{o}. 1380 *postscriptum*; zie ook n^{o}. 1416, p. 84.

was bij haer prophetie, hyer mede is naegedruckt[8], sullen alle verstandigen oordeelen,

8 *Visions d'une fille Bohémienne*, Genève 1629?; ik heb noch de oorspronkelijke uitgave noch de Parijse herdruk onder ogen kunnen krijgen.

dat het is een dochter, cui cerebrum turbatur vehementi suffocatione uteri. Bij dese twee propheten soude wel dyenen een boeck onlancx uytgegeven bij Causne[1], ouderling van Charenton, op Daniel, daer hij, chimeerend na zijn welgevallen op Daniel ende de Apocalypsis voor vast stelt, dat de gereformeerde kercke alle prinsen van de werelt sal t'onderbringen ende alleen regieren. Credimus, an qui amant ipsi sibi omina fingunt? De jongman van Genève is te landewaert niet verre van Genève, om alleyncxkens vergeten te werden, 't welck de aenbidders wel comt.

Vale met uE. huysvrouw[2] ende vrunden.

Den 12^en^ Februarij 1631.

Adres: A monsieur, Monsieur van Mede.

In dorso schreef Wtenbogaert: Grotius 1632 (sic). R^a^. 14 feb. (sic) Resp. 27 eiusdem.

Van een pseudo-Christ.
van een Beemsche dochter p ... phe
van seecker boeck eens ouderlinghs tot Charenton.

1584. 1631 februari 12. Van C. Salmasius[3].

Deinceps ad te scribenti non ingenium in numerato, sed verba et sub clave esse debere video, nec spargenda amplius, ut ante solebam, sed parcente manu eroganda. Apparet enim qui Opitio[4] assentiaris silentium interpretanti studiorum reverentiam, parem quoque tuis haberi velle honorem nec passurum, nisi aegre tibi fieri quod alteri non faciundum iudicaris. Nempe qualem exhibes brevitatem, exigis et ipse talem. Utar itaque lege, quam uterque vestrum praescribitis; ille nihil, tu pauca scribendo. Et levissime quidem erga illum defungar, cui ut respondeam tacere satis est. Tu vero, cui aliquid reddendum est, curam etiam iniicis de solvendi modo, utrum ad mensuram eandem etiam pondere paria facere tenear. Ut enim tua aurea sunt, mea ex aere, nisi pluribus congestis, monetae, quam credidisti, pretium ac vim aequare non potero. Sed quum cogito verbosum esse hoc negotium, subit etiam non minus esse verba, quae levissima sunt, imo etiam magis. Praeterea quantum eorum numero detraxero, tanto plus apud te ponderis et gratiae habebunt pauciora, quia vel silentio meo contentus esse poteras, imo sic te magis honorari censeres. In pauca igitur contraham.

Gaudeo Opitii iudicio tuoque amore. Nam nisi amares me, non illud probares. Et nisi probares, non iudicasses. Scis tamen, quam iniqui plerunque iudices alienae sint existimationis, qui favent vel aemulantur. Quid qui amant vel oderunt? Profecto nisi essent qui me iniuste carperent, haud magnopere curarem esse qui me laudarent. Et si hi quoque immerito id faciunt, iuvat tamen habere me quod opponam illis meis reprehensoribus.

Quaerebam prioribus meis, quis esset Iohannes Weitzius Grottensis[5], qui ad me scripsit, cuique respondi litterasque tibi misi ad eum curandas. Tu nihil ad

1 Niet geïdentificeerd.
2 Maria Petit Pas.
3 Gedrukt *Salmasii Epist. liber* I, p. 54; *Ep. ad Gallos*, p. 459. Antw. op n^o^. 1579; beantw. d. n^o^. 1593.
4 De dichter Martin Opitz.
5 Zie n^o^. 1561, p. 293 en n. 5 aldaar.

haec, credo verborum nimis parcus, aut parum otiosus, vel etiam oblitus; nisi verius sit te meas non recepisse.

Non addam plura, ne videar tuae legis immemor aut exempli tui parum fidus imitator nimisque porro garrulus ac tuorum studiorum minus reverens.

Vale, *ὦ φιλάτη χεφαλή*[1] meque, si mereor, amare ne desine.

Divione, pridie Idus Februarias, MDCXXXI.

1585. 1631 februari 12. Van G.J. Vossius[2].

S.P.

Jam ex amplissimo affine tuo Reigersbergio[3] intellexeris, vir maxime, ut Amstelodamenses caussis compulsi gravissimis constituere in Urbe sua cogitent gymnasium illustre: atque ut eam ad rem utilem existiment operam tum meam, tum collegae et amici veteris Casparis Barlaei. Sed Leidenses plane habent persuasum detrahere eam rem multum posse nomini et existimationi academiae suae; eoque omnem movent lapidem, ut hoc negotium disturbent[4]. Primum negant juris hoc esse ulli civitatium praeterquam suae, cui pro tolerata fortiter obsidione praemii loco sit attributum, ut academiam habeat, ad quam Hollandiae et Zelandiae ablegetur juventus. Amstelodamenses autem arbitrantur aliud esse academiam statuere, quam ad rem opus sit privilegiis et immunitatibus a suprema potestate concessis, aliud autem gymnasium erigere, in quo juventus et alii musarum amantes absque ejusmodi privilegiis liberali imbuantur doctrina; quale jus penes singulas esse civitates. Existimant quoque eam rem plurimum commodare posse Leidensibus, quia, si annum unum alterum diutius apud se detineatur juventus, et eruditione auctior ventura sit ad academiam, quod ex honore loci futurum, et judicio firmatior, quod efficiet, ut deinceps hic minus sit turbarum. Urgent iterum Leidenses, si habere Amstelodamenses velint professores aliquos, saltem non alibi iis docendum fore, quam in scholis classicis, uti apud Dordrechtanos fecere professores Nansius[5], Polyander[6], Marcellus[7]. Amstelodamenses aiunt non esse laborandum Leidensibus, utrum in auditorio aliquo scholae classicae doceant professores, an loco aliquantum dissito, qui magis deceat non modo doctores ipsos, sed etiam adolescentes jam rude a ludi moderatore donatos, ac pariter tot praestantissimos cives, qui studia colant, ac de rerum natura, vel imperiis aliisque rebus praeclarissimis publice alios disserentes audire exoptent. Denique objectant, ut haec essent, non tamen debuisse Amstelodamenses ullum ex academia hac vocare,

1 Vgl. Homerus, *Ilias* VIII, 281.
2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. III E 1, 151. Eigenh. oorspr. Gedrukt *G.I. Vossii Epist.*, p. 191; *Ep. Eccl.*, p. 759; *Voss. Opera IV, Ep.*, p. 107; *ibidem*, p. 112; gedeelt. gedrukt Stanislaw Kot, *Hugo Grotius a Polska*, Krakow 1926, p. 42. Antw. op n^{o}. 1563; beantw. d. n^{o}. 1602.
3 Nicolaes van Reigersberch.
4 Zie voor de controverse tussen Leiden en Amsterdam betreffende het in laatstgenoemde stad opgerichte Athenaeum Dr. P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit II* (*Rijks Geschiedkundige Publicatiën* 29), 's-Gravenhage 1916, p. 153 n. 1.
5 Franciscus Nansius (± 1520-1595); in 1592 werd hij met de titel van hoogleraar aan de Illustre School te Dordrecht benoemd als 'voorzitter van de Griekse taal'.
6 Johannes Polyander à Kerckhove (1568-1646); hij doceerde van 1600 tot 1611 te Dordrecht, met de titel van hoogleraar.
7 Dr. Adrianus Marcellus; hij werd in het najaar van 1591 tot rector der Illustre School te Dordrecht benoemd.

sed potiorem iis habendam fuisse rationem scholae, quae totius sit Hollandiae ac Zelandiae, quam quae unius sit urbis futura, praesertim cum ipsi nobile sint membrum in procerum conventu, a quo curatores academiae statuuntur, ut, quos hi statuerint academiae professores, iidem ab Amstelodamensibus ipsis praefecti fuisse academiae sint dicendi. Neque negant Amstelodamenses haec alicujus esse ponderis: ac propterea delegati eorum in Ordinum conventu ante menses duos, cum a Leidensibus super hoc compellati essent, eo inclinabant, ut si rogarentur, ne quemquam vocare ex academia sua vellent, morem ea in re gererent, dummodo mihi satisfieret, quo invito pacta conventa non possent reddere irrita. Leidenses vero passi sunt optimam occasionem effluere, quamquam dies dicta esset conventus et ea de caussa semel iterumque Lugduno Hagam excurrissem. Nimirum honestius urbi suae putant Leidenses, si non tam rogent Amstelodamenses, ut a proposito desistant, quam si in proximo Ordinum conventu, qui mense Martio futurus, interdicatur Amstelodamensibus, ne illustrem scholam erigere, aut saltem ne quemquam ex academia ad scholam urbis suae vocare professorem possint. Amstelodamenses autem negant se quicquid facere velle, quod privilegiis Leidensium adversetur. Sed si iis repugnet consilium de gymnasio, in quo doceant professores publici, solum opus esse, ut privilegium hoc sibi monstretur; eo viso velle se ab instituto desistere.

Ad me autem, quod attinet, eo se potissimum de me aiunt cogitasse, quia non solum opera mea in publice docendo historiam, pergratum toti urbi argumentum, utilis sit futura, sed etiam in dirigendis scholis duabus classicis - quarum non melior facies sit quam in caeteris Bataviae urbibus - iuvare consilio amplissimos consules possem, quippe qui non sine fructu annis totis xv Dordrechtanae scholae ante hos annos xv praefuissem. Negant praeterea, cum in academiam professores vocantur, stipulationem intercedere, qua obstricti professores non alio ire possint, si res eorum sic ferant. Si ius est Leidensibus abrogandi munus professoribus, cuius rei exempla nuper vidimus - ut de socero Junio[1] taceam, cui professio linguae hebraeae erepta invito -, sane etiam professoribus ius esse abdicandi se munere, quando vellent. Ac huius rei exempla multa suppetere: ut in Danaeo[2] se conferente in illustrem scholam Gandavensem; Gomaro[3], Middelburgum eunte; Meursio[4] proficiscente Soram, et compluribus aliis. Si professione fungens non possit a se vocari, tantum requiri, ut professor muneri renunciet, nec dubitari posse, quin saltem eum tum vocari sibi liceat. Haec sunt, de quibus Leidenses in proximo Ordinum conventu controversiam Amstelodamensibus moturi videntur. Quod si sic etiam se nihil efficere posse animadvertant, puto, contenti erunt, a proceribus nostris xx, aut circiter, millia expetere, ut deinceps liberalius habeant professores alicuius nominis atque alios etiam consequantur, qui vel docendo pu-

1 Franciscus Junius Sr. - du Jon - (1545-1602), met wiens dochter Elisabeth Vossius in 1607 in tweede echt huwde; zie III, p. 161 n. 9.
2 Lambertus Danaeus - Lambert Daneau - (± 1530-1595), Frans calvinistisch theoloog. In 1581 werd hij tot hoogleraar te Leiden benoemd, waarbij hij tegelijkertijd optrad als predikant bij de waalse gemeente aldaar. In mei 1582 vertrok hij weer naar Frankrijk; op doorreis wist men hem te Gent te bewegen aldaar waals predikant te worden en professor aan het pas opgerichte Athenaeum.
3 Franciscus Gomarus was vanaf 1594 hoogleraar te Leiden, toen hij in 1611 - vanwege de benoeming van Conradus Vorstius aldaar - ontslag nam en naar Middelburg vertrok.
4 Johannes Meursius werd in 1608 tot hoogleraar te Leiden benoemd; in 1625 aan vaardde hij een benoeming tot hoogleraar aan de hogeschool te Sora in Denemarken.

blice vel scribendo illustrare hanc academiam possint. Huius rei indicium non unus mihi eorum fecit, qui Leidensibus familiarius utuntur. Nec obscure innuunt, discessum meum caussaturum, ut luculentiori conditione Salmasius[1] iterum advocetur; ut paullum illud damni, quod in me faciet academia, magnitudine eius viri abunde compensetur. Equidem si venerit, gratulabor, eo magis, quia ei docendum publice non erit, eoque defecatiori animo totus erit in scribendo. Mihi tam felici esse non licuit, cui bis de die docendum fuit, ut ignosci mihi debeat, si scriptorum praestantia ab aliis vincar. Laus haec publica est: nec omnia omnes possumus. Ac de isto hactenus.

Ad aliud nunc venio, in quo consilio atque opera mihi opus tua. Ante dies tres quatuor redditae literae filio meo Dionysio[2] a generosissimo barone Christophoro Slupeskio[3], quibus significat fortasse iturum se Constantinopolim et ad alios Orientis tractus, ac, quia meminerit, quanto ardore filius soleat expetere, ut terras eas lustraret, ut quae deessent in Arabicis, ab Arabice loquentibus posset addiscere, voluisse se nunc occasionem offerre, qua sine parentum molestia voto suo posset satisfacere. Comitem enim itineris huius assumturum. Non abhorret filius, qui[4] nihil aeque desiderat, quam ut hoc fiat. Sed quiddam scrupulum mihi iniicit atque uxori. Nam quia illustrissimus hic baro in religione sequitur opiniones Ecclesiae Romanae, ut filius meus ab aetatula - necdum annorum xx est - iudicio non adeo est firmato, ut inescari promissis nequeat aut argumentis decipi speciosis; parum tutum arbitror eum committere itineri tam longinquo cum iis, qui rem Deo se gratam facturos putarent, si ad gremium Ecclesiae Romanae filium abducerent. Suspicio mihi injecta ab aliquo a rege Christiano[5] legatum iri aliquem Constantinopolim inque huius comitatu baronem Slupeskium fore. At rex non mittet alium, ut puto, quam suae in religione sententiae. Eum presbyter comitabitur et alii *ὁμόδοξοι*. Quare tanto plus periculi filio sit in tanto eorum numero, qui diversum sentiant a nobis. Ut mittam, quod fortasse in iis futuri homines malis moribus, quos affricare meo possent. Ille quidem se satis firmo ad ea pectore arbitratur, sed ego multis edoctus exemplis tuta etiam timere didici. Nec propterea consultationem omnem de hac re abieci. Fortasse enim illustris hic baro minus etiam Romanae Ecclesiae placitis adhaeret, quam cum viveret nobiscum. Fortasse etiam comitabitur ephorus, Paschalis medicus, Gallus[6], qui tantum non juravit in verba zelotarum nostrorum. Fortasse et una iturus fratrum generosorum tertius[7], qui, ut intelligo, in religione plane noster est. Et si legatus mittendus, fortasse erit aliquis, qui in religionis controversiis non male sentiat de ecclesiis nostris. Quales e politicis Gallia habet multos, qui distinguere aera possint lupinis. Haec si essent, facilem me postulatis filii praeberem. Est enim is baro Christophorus

1 De Franse filoloog, van wiens benoeming te Leiden herhaaldelijk in voorafgaande brieven sprake is; hij kwam inderdaad in 1631.
2 Dionysius Vossius (1612-1633). Hij werd reeds op 10-jarige leeftijd te Leiden ingeschreven, waar hij zich vooral in de oosterse en klassieke talen bekwaamde. In 1631 volgde hij zijn vader na diens benoeming aan het pas opgerichte Amsterdamse Athenaeum naar die stad en werd er opziener van de stedelijke bibliotheek.
3 Zie n^{o}. 1396, p. 51 n. 11.
4 Er staat ‘quin’, kennelijk een verschrijving onder invloed van het volgende ‘nihil’.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk. Op 18 juli vertrok de Franse gezant Henry de Gournay, graaf van Marcheville naar Konstantinopel; zie *Mercure François* XVII, p. 806 vv.
6 Pierre Pascal; zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 7.
7 Jerzy; zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 7.

Slupeskius, ut, si unum illud de religione excepero, nihil in eo possit desiderari. Pius est, ac numinis metuens. Gravis est, modestus et cordatus. Ingenio excellit et pro ingenio rara ei eruditio. Et mei filiique est amantissimus. Quare, si pulcra fuerit occasio filio visendi Orientem, nullis vel exiguis impensis meis, nec caussa sit satis gravis, cur in religione ei ab *ἑτεροδοξοις* metuere debeam; sane fore puto, ut morem ei geramus. Verum haut animus annuere, antequam de eo, quod dixi, penitius aliquid cognoro. Quare rem feceris longe mihi gratissimam et amicitia nostra dignam, si ea, quae vel iam scias de itinere hoc vel ex illustribus baronibus aut aliis possis cognoscere, ad me iis ignaris perscripseris. Ego quidem et filius generoso baroni rescripsimus. Sed de metu eo, qui religionem spectet, ne *γϱῦ* quidem[1]. Id enim magis abalienare quam conciliare posse videbatur. Si inconsultum plane erit, ut filius se una in viam det, aliae a nobis caussae et verae poterunt adferri, cur id minus fiat.

Accepi his diebus literas ab ornatissimo Oomsio nostro[2], quibus significat impense se desiderare responsum ad literas eas, quas ad te misit, postquam mihi sententiam tuam de equestri S. Michaelis dignitate perscripseras[3]. Nihil isti acceptius fuit humanitate ea, qua morem nobis gesseris. Atque optat, ut de caetero etiam certior a te fiat.

Salutant te, uxorem, liberos, omnes mei, atque una filius tuus[4], qui in studiis probare se pergit.

Lugduni Bat. MDCXXXI. Pr. Id. Febr.

Tuus omni officio

Ger. Jo. Vossius.

Adres: Magnifico et amplissimo viro, Hugoni Grotio Lutetiam Parisiorum.

In dorso schreef Grotius: 5 Febr. 1631. Vossius. Est secundus natu qui iturus sine medico. Forte cum legato Galliae aut aliis.

Met andere hand in margine bovenaan de brief: de illustri schola Amstelodamensi;

Verder, eveneens met (dezelfde) andere hand de latijnse vertaling van ὁμόδοξοι ter plaatse in margine: ejusdem sententiae.

1586. [1631 februari 14.] Van J. Wtenbogaert[5].

Mijn Heer,

Goud en is mij soo veel niet weerd als uwer E. leste sonderling aengenaeme van IX Jan[rij6], bijsonder om t'geen uE. schrijft van die brieven. UE. zij verseeckert, dat dat sal dienen ende bequamelick werden gemesnageert. Ick danck uE. oock

1 Zie voor de uitdrukking: Aristophanes, *ΠΛΟΥΤΟΣ* 17 en Demosthenes, *ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΠΡΕΣΒΕΙΑΣ* XIX, 39.

2 Willem Nooms; vgl. III, p. 61 n. 6.

3 Zie n^{o}. 1563, p. 295.

4 Pieter, die voor studie in het vaderland verbleef en op wie Vossius een waakzaam oog hield.

5 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2076. Eigenh. oorspr. Ged. gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 33. Antw. op n^{o}. 1574; beantw. d. n^{o}. 1591.

6 N^{o}. 1574.

seer van de andere aenmerckingen, ende sonderling van dat van Facundo[1], dan ick weet hem hier niet te bekomen; hebbe oock alles D. Vigilantio[2] gecommuniceert, die meynt sich door den locum Iustini[3] wel te redden, oock met eenige argumenten, die ick S.E. van elders hebbe toegesonden.

Ben blijde, dat uE. oordeel met het mijne, Anathema ..... non semper significare sacras diras, verum etiam saepe separationem ab externae Ecclesiae societate scandali causa, overeen comt. Maer ick weet niet, hoe ick verstaen sal, dat uE. schrijft in concilio Niceno nullos factos fuisse anathematismos. T'is waer, niet in de 20 canonibus ordinem spectantibus, maer in Symbolo ipso wel vuytdruckelick, soo als in Actis Gelasii Coryseni[4] gelesen hebbe op 2 off 3 plaetsen[5], ten ware de leste clausula 'iis vero, qui dicunt 'erat', quando non erat etc.'[6] naderhand daerbij geworpen waeren. Alia etiam anathemata dicta fuisse ante Cyrillum sunt qui putent.

Aristarchus heeft zijn bescheydt[7]. Ick wensche dat ickt uE. nu konde senden ende uE. oordeel daerop mocht hooren. T'is jammer, datter soo vele druckfauten sijn: dat geschiet als m'er selve niet bij kan zijn.

De professoren sullen oock haer bescheydt hebben op hare Antwoord op den Voorloper[8]. Vigilantius is noch besich met de volle wederlegging der Proeve[9]. Ons ontbreeckt geen werck.

Hoe ick D. Tileni Antidote[10] meer lese, hoe het mij beter aenstaet. Het moet vuyt, doch hier en daer wat geschaaft, naer onse gelegenheyt hier, daerin ick gebruycke de macht die S.E. mij heeft gelieft te geven, volgens uE. leste schrijven[11]. Ick denck het te laten drucken met columnen, het translaet teghenover, met een voor- ende nareden. T'heeft wat lang gebeydt, omdat wij ander werck hadden, ende sal nu noch wel te passe komen, omdat de Zwitsers brieff noch ten 2 mael is vuytgekomen met seer vileine aenmerckingen[12], die ick hope haer wel betaelt

1 Zie n°. 1574, p. 311.
2 Schuilnaam voor Simon Episcopius.
3 Zie n°. 1574, p. 310 en n. 6 aldaar.
4 Gelasius van Coriza of van Cyzicus schreef omstreeks 475 een kerkgeschiedenis van het Oosten in drie delen, sedert de eerste uitgave van 1599 ten onrechte als geschiedenis van het eerste algemene concilie van Nicea betiteld; zie Migne, *P.G.* t. LXXXV, kol. 1179 vv. *ΓΕΛΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΣΙΚΗΝΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝ ΝΙΚΑΙΑ ΣΥΝΟΔΟΝ ΠΡΑΧΘΕΝΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.*
5 *Op. cit.*, c. XXV (Migne, kol. 1305 en 1308; *ibid.*, c. XXVI (Migne, kol. 1308).
6 *Ibid.*, c. XXVI (Migne, kol. 1308).
7 *Op-lossinge Van de ontrouwigheyt ende notoire Leughenen, den Remonstranten met groot onrecht op-ghedicht, in 't Monstrueus Monsterken, Onlanghs uyt-ghestroyt, door of voor ... Daniel Heynsius.* Ghedruckt ... 1631; zie Knuttel, *Pamfl.* n°. 4165. Voor Heinsius' *Monsterken* zie *ibid.*, n°. 4072.
8 Op de *Antwoorde Op den Voor-looper Der Remonstranten* (Knuttel, *Pamfl.* n°. 4166) schreef Wtenbogaert zijn *Replyck Der Remonstranten, Opde Antwoordt der H H. Leydtsche Professoren Teghen den Voorlooper* ... 1631 *(ibid.*, n°. 4167).
9 *Proeve Van de Lasteringen, ende vreemde Leer-stucken der Remonstranten, Ghetrocken Ende by een ghestelt uyt haere Apologie* (Knuttel, *Pamfl.* n°. 4093) met het antwoord van Episcopius: *Responsio Remonstrantium ad Libellum cui titulus est, Specimen Calumniarum atque heterodoxarum Opinionum*; vgl. n°. 1569, p. 302 en n. 7, p. 303 en n. 1.
10 Zie n°. 1566, p. 298 n. 9.
11 N°. 1574.
12 In het latijn bij Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1023 v., de vertaling Knuttel, *Pamfl.* n°. 4057.

sullen worden. Wilt den heer Tilenus zeer groeten mijnenhalven ende S.E. van sijn arbeydt bedancken.

T'Amsterdam ist met de verandering der magistraten wel gegaen. Tot Nimmegen redelick, tot Delff wel, ter Goude niet wel, dan t' is sommiger eygen faute. Dat van den R. Pens. blijft noch steecken.

De raedsheer Fagel[1] ende de synodale sijnt seer oneens over t'rapport mondeling ende schriftelick bij S.E. gedaen van haere Schoonhovensche handelingen. De synodalen hebbent - soo ick hoore - groff gemaect ende de goede heeren souden 't haer ressentreren, maer wat zijn 5 stemmen tegen 19? Dit support blijven sij houden. Die 5 beletten wel quade resolutiën, maer de 14 veel meer goede. Dus blijft alles hangen in balance. Daerentusschen blijven t'synodus ende de placaten als een fondamentele wet, die bij sommiger oochluycking niet word crachteloos gemaeckt.

Den 16., 17., 18^{den} deser sal weer request overgegeven worden aen de H.M. heeren voor de gevangenen van Loevesteyn[2]. T'succes is onbekent. Wij mogen God bidden ende t'beste doen.

H. Leo[3] is met de kerck volcomelick gereconcilieert. D'Acte houdt, dat gemelte Leo, verlatende t'gevoelen der remonstranten in de vijff alsoo genoemde articulen, de leere der gereformeerde kercke volgens de formulieren van eenicheyt sijnde (?) de Heydelbergsche catechismus ende Nederlandsche confessie, alsoock de naerder verclaring daerover in Canonibus Synodi Nationalis van Dordrecht anno 1619 gedaen, voor de volcomene ende rechte leere der waarheyt bekent ende aengenomen heeft, ende sulcx door zijn eygen onderteeckeninge met hert ende hand sonder eenige mentale reserve te behouden, te bevestigen bereydt is. Hierop is Leo eerst weder tot een lidmaet der kercke aengenomen. Daernae heeft Leo aenden Synodum versocht verclaert te mogen worden beroepelick. Hierop is hij beroepelick verclaert, tegen dat het jaer van sijne versoening met de kerck sal sijn geëxpireert - dat sal noch wel een halff jaer aenloopen - alsdan praestitis praestandis sal hem daervan acte gegeven worden. Dit heb ick uyt authentycke extracten der acte. Wat dunckt uE.? Dit en sal evenwel den remonstranten geen groot affbreuck doen, dan daer zijn andere swaricheyden, die mij duncken humanitus insuperabel. Doch die tot noch toe gewrocht heeft, kan noch wercken. T'ontbreeckt ons voornamelick aen luyden ende aen middelen, ende sal ons - vrese ick - aen beyde noch meer ontbreecken.

1 Mr. François Fagel; zie n^{o}. 1578, p. 320 n. 2; zijn rapport, *Verbael Van 't Verhandelde over de Gravamina, Kerckelijcke swaricheden tot Rotterdam, Oudewater etc. In de Zuydt-Hollandtsche synode ghehouden binnen Schoonhoven inden Jare 1630. Inghestelt ende overghelevert Aende ... Staten van Hollandt ende West- Vrieslandt, door Françoys Fagel, Raedtsheer inden Hooghen Raedt.* Ghedruckt 1631; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4169.

2 De op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; zie III n^{o}. 1067, p. 39 n. 9 en verder n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.

3 Henricus Leo (± 1575-1648) was sedert 1599 predikant in zijn geboorteplaats Zaltbommel, tot hij in 1619 wegens remonstrantse gevoelens werd afgezet. Hij tekende de acte van stilstand en op 17 november 1630 hield Leo weer zijn eerste preek als predikant van de gereformeerde kerk. Wtenbogaert schreef in maart 1631 zijn *Wederopnemingh van D. Henricvs Leo, voormaels Remonstrants Predicant tot Bommel, Tot de Gemeynschap van de Gereformeerde Kerck. Geextraheert uyt d'Acten van 't Synodus van Gelderlandt. Wtgegeven tot waerschouwinghe*. In 't jaer ons Heeren 1631; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4163 a.

De politicis schrijve ick niet. Men meynt, dat d'Engelsche peys[1] dese landen seer praejudiciabel sal sijn ende begint te sijn; dat Franckrijck maer soeckt ons de mond boven t'water te houden om in oorloch te blijven sonder de nodige hulpe. De Sweede[2] doet wonder, maer met nadeel van de inwoonderen alhier. Sijne victoriën moghen de Duytscher wel weer in 't harnasch brengen tot nadeel van den keyser[3]. Spaengien heeft de vlote gecregen ende wapent sterck op Fernambuco, soo men meynt. De West-Indische compagnie is besich. De besloten negotie tuschen dese landen ende de Persiaen sal de Persianen, Mahumetanen, geven vrijheyt van religie t'Amsterdam ende de onse gereformeerden in Persiën. Dit loopt dus onder de man. Off het authentyck is, sal uE. best weten.

Ick weet nu hierbij niet meer te doen dan dat ick God bidde, mijn heer, voor uE. lang leven ende dattet uE. ende den uwen wel gae altoos ende ewelick, blijvende alle tijdt

uE. ootm. dienaer,
J. v. M.

Soo uE. noch wat remarquabels in die brieven gevonden heeft offt yet anders heeft aenmerckenswaerdich, dat - all en waert maer op gissinge - ons hier off daer toe soude mogen dienen, ick bid, mijn heer, deylt het mede soot uE. niet en verveelt.

De schola illustri Amsterodamensium jamdudum audivit T.D. Theologi valde laborant, ut D. Vossium[4] a proposito dimoveant. Aureos jam montes promittunt, sed, si bene calculum posuit - scribit amicus quidam mihi -, frustra erunt.

Adres: A Mons^{r}. Mons^{r}. de Groot à Paris.
In dorso schreef Grotius: 14 Febr. 1631, van Meden.

1587. 1631 februari 16. Aan Willem de Groot[5].

Adhuc rogo, mi frater, Schickardi[6] - meretur enim - rem apud Golium[7] commendes. Differo ipsi rescribere, donec certi aliquid habeam, quod nuntiem.

Exclusio Calsii[8], etiamsi privilegio Caroli[9] non niteretur - quod tamen quomodo se habeat, velim scire - nititur communi aequitate, et quidem naturali, ut ait iurisconsultus ad titulum Quod quisque juris[10]. Sed quis custodiet ipsos custodes?

1 De vrede tussen Engeland en Spanje, gesloten te Madrid op 5 november o.s.
2 Gustaaf II Adolf.
3 Ferdinand II.
4 Zie hierover Vossius' brief aan Grotius van 12 februari, n^{o}. 1585.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 837.
6 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1527, p. 243 n. 4.
7 Jacobus Golius; zie III, p. 408 n. 9.
8 Niet geïdentificeerd.
9 Waarop de uitsluiting betrekking heeft valt bij het ontbreken van de identiteit van genoemde Calsius niet uit te maken; men kan denken aan een kwestie verband houdende met hetgeen Grotius vermeldt in zijn *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd* B II D 28, § 4 en § 8.
10 Quod quisque iuris in alterum statuerit, ut ipse eodem iure utatur; D. II, 2.

Rex Suecus[1] meretur, ut quam magnificentissima de eo credantur. Sed Camerarii[2] ad me literae nihil affirmant, nisi vetera illa de Gripswaldo et aliis locis.

In Italia nemo dubitat, quin pacis legibus staturae sint partes. Nunc Parmensis dux[3] arbitrium proferet de eo, quod Guastallis[4] dandum est: Galeazzus[5] a Caesare[6], Servianus[7] a rege Galliae legati ea, quae Sabaudus[8] a Mantuano[9] petit component. His transactis reddetur Mantua, deinde caetera.

Rex et aula Compendium abierunt non sine tumultuum hic periculo. Frater regis[10] Aureliani nihil agit dignum tanto strepitu, quo hinc discesserat. Res provinciae Narbonensis ad pacem videntur spectare.

Amstelodamo de rectoribus gratulor nec minus ob advocata lumina literarum Vossium et Barlaeum[11]. Patri, quod scripserit, gratias ago, etiam ex Diderici nostri[12] profectu, quem scimus maxima ex parte ipsius institutioni domesticae et hortamentis deberi. Eos omnes tuamque[13] et tuos salutes rogem. Matri omnia fausta precor et ea maxime, quae grandescentem aetatem sublevent. Quid et ubi agit Medius[14]?

Valete.

16 Februarii 1631.

1588. 1631 februari 16. Aan N. van Reigersberch[15].

Mijnheer,

Uyt uE. rapport van den III^e^ deser verwacht ick van de Maes niet goeds. De voochden van Numerianus[16] zijn nu soo goet als dye oyt sullen wesen. Maer daer is veel aen gelegen te weten, off zij hetgunt men voorheeft sullen doen als tot noot off garen. Wat Gallus[17] belanght, ick vrese, dat het met hem sal gaen, gelijck hij eertijds seyde, dat het met andere ging, dye bij ons anders spraecken als bij hem. Evenwel heb ick redenen om te zyen, wat te doen sal staen. Eerst omdat ick voor mij ende voor de mijne dyen te weten, daer wij exercitie hebben van religie. Ten tweede om te letten op het huwelijcken van mijne dochter[18], dye ick hyer niet en can geven dan aen roomschgesinden, 'twelck swaericheyt heeft. Ten derde om de

1 Gustaaf II Adolf.
2 Joachim Camerarius; vgl. n^o^. 1598, p. 352 n. 1.
3 Odoardo Farnese, hertog van Parma; zie n^o^. 1581, p. 324 en n. 11 aldaar.
4 De hertogen van Guastalla, van wie Ferrante II - zie III, p. 221 en n. 4 aldaar; zie ook III, p. 282 en n. 4 aldaar - de belangrijkste was.
5 Matthias Gallas; zie n^o^. 1558, p. 289 n. 2.
6 Ferdinand II.
7 Abel Servien; zie n^o^. 1581, p. 324 en n. 14 aldaar.
8 Vittorio Amadeo, hertog van Savoye.
9 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
10 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
11 Zie hiervoor de brief van Vossius van 12 februari, n^o^. 1585, p. 328.
12 Diederick, Grotius' derde zoon, was evenals zijn oudere broer Pieter, voor studie in het vaderland.
13 Alida Graswinckel.
14 Schuilnaam van Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117 n. 9.
15 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 k. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n^o^. 1594.
16 Schuilnaam voor Amsterdam.
17 Frederik Hendrik.
18 Cornelia, later gehuwd met Jean Barthon, vicomte de Montbas (1613?-1696).

onseeckerheyt alhyer, alsoo de periferatiën niet alleen, maer oock de renten op de stadt van Parijs onbetaelt blijven staen ende de nieuwe inventie van middelen niet en willen in de man.

Monsieur[1] blijft te Orléans sonder yet te doen ofte uyt te geven. Den coning is naer Compiègne door raedt van den cardinael[2], dye niet alleen zijne persoon, maer oock zijne goederen hyer niet en vertrouwt, hebbende oversulcx zijn bestel ontbloot van de beste meublen. Soo de saeck met Numerianus wel geluckte, soude eerst staen te sonderen, off men op versoeck van mijn ouders soude connen paspoort becomen, in welcke gevalle ick nae Compiègne soude gaen om oorloff te nemen als voor een reys uyt noot. Dan dit en moet niet getenteert zijn sonder vast te gaen om geen slapende honden wacker te maecken. Soo dan dit niet vallen en can, soude ick sonder adieu aen yemant te seggen gaen nae Rouaen als om mons^{r} Tresel[3], dye veel affairen heeft, te helpen ende sijne saecken te recommanderen. Daer most dan een schip zijn - 't schip aengecomen zijnde te Havre de Grâce most aen mij te Parijs senden advys van de comste, - dat met de eerste wint met mij ging nae Amsterdam, alwaer ick dan comende garen voor een tijdt mijn coste soude coopen bij moey van Horen[4], Simon de Rijcke[5] ofte yemant dyergelijcke, totdat mijn huysvrouw hyer soude geïnt hebben, dat ons comt, eenige meublen vercocht ende ordre gestelt om de rest over te senden ende selff over landt te volgen. t'Amsterdam zijnde soude ick aen den guarde des seaux[6] schrijven mijne bedanckinge vanwege 't goed van den coning alhyer ontfangen ende de excuse van het haestigh vertreck etc.[7]. De goede conversatie van D. Vossio ende Barlaeo soude mij meer waerdt zijn als hetgunt ick in Vrancrijck soude laeten.

De vrouw van Valckenburgh[8] seyt mij, dat sij sedert de doot van haer man haer van d'heer Knuyt[9] niet en heeft te beclagen. Hoope haer in 't regard van de prins[10] soo te draegen, dat Sijn Ex^{tie} geen reden en sal hebben om anders te doen dan haer ende de haeren te favorizeren. Sij is wijs ende daer comende sal nae raedt luysteren.

Van des conings van Swedens[11] victorie zye ick wel uyt Camerarii[12] bryeff aen mij, dat soo vast niet en gaet.

1 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
2 De Richelieu.
3 Daniël Tresel, uitgeweken remonstrant, die te Rouen een suikerraffinaderij dreef.
4 Giertgen Jacobsdr. de Rijck († 1639) trouwde in 1593 met Absolon Nicolaï, die reeds in 1594 overleed; zij hertrouwde in 1602 met Jan Jansz. van Hoorn (1561-1623). Haar eerste man, geboren te Bergen op Zoom in 1562, gestorven te Veere, was een familielid van Maria van Reigersberchs moeder Maria Nicolaï. De graad van verwantschap heb ik niet kunnen vaststellen, daar in het oudste doop- en trouwboek, dat in het Gemeente-archief van Bergen op Zoom berust, beginnende met het jaar 1585, de naam niet voorkomt en bovendien te Veere alle doop-, trouw- en begraafregisters bij de ramp van 17 mei 1940 verloren zijn gegaan.
5 Simon de Rijck (1565-1652), Amsterdams koopman, raad van 1627-1652; zie ook III n^{o}. 1128, p. 103 en n^{o}. 1130, p. 106.
6 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf.
7 De woorden: 'Het schip ... van de comste' en 't'Amsterdam ... vertreck etc.' staan in margine.
8 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
9 Johan de Knuyt; zie n^{o}. 1530, p. 246 n. 11.
10 Frederik Hendrik.
11 Gustaaf II Adolf.
12 Joachim Camerarius; vgl. n^{o}. 1598, p. 352 n. 1.

Dese dagen ben ick hyer gewest bij een, dye het meeste bewint heeft van uytheemsche saecken[1]. Hij seyde mij verstaen te hebben, dat de last om te letten op de trefves vanwegen Hollant was gegeven aen den prins ende ses personen, dat men vyer van dye ses hyel te zijn voor de trefves. Ick seyde wel wat van deputatie verstaen te hebben, maer niet met soo volle last als hij meende, oock niet te weten van de inclinatie. Hij meende oock, dat het officie van Duyck[2] wierd opgehouden om, naedat de meeste inclinatiën sullen zijn off voor off tegen de trefves, hetselve te geven aen een, dye hyer ofte daertoe meest genegen ende bequaem soude zijn. Comende in de discoursen van de groote lasten van Hollant, dye ick breedt uytmat, wist daerop te antwoorden alsoff hij al zijn leven in Gelderlant ofte Vrieslant hadde gewoont. Dit comt uyt de koocker van Aurelianus[3], dye wel toont, dat de gemaeckte Hollanders veel verschillen van de geborenen ende een exempel moet zijn om niet meer sulcke sotternijen te doen. Wij spraecken oock van Orangie; hij meende de prins wel soude doen de fortificatiën te minderen om costen ende jalousie te ontgaen. Ick seyde, dat lichtelijck een favoryt gelijcke desseings soude nemen, gelijck Luines[4] hadde gehadt, ende dat in sulcken gevalle de fortificatiën dyenden om tijdt te winnen 't welck dickmael veel was; dat de coning door de bastions geen ongelijck en conde geschieden.

Ick recommandere uE. alle onse saecken ten hoochsten.

Den XVI February XVI^{c}XXXI.

UE. gelieve mij te laeten weten, wat handeling op handen is nopende het kerckelijck te Niemmegen.

Men seyt de infante[5] hyer doot ende dat Wallesteyn[6] het leger in Nederlant comt gebieden. De executie van de paix in Italië gaet zeer wel voort ende werdt daeraen niet getwijffelt. Eenige sprecken hyer, dat Hauterive[7] sal zijn ambassadeur te Bruissel. Ick en meen niet, dat hij zijn regiment daerom soude willen quiteren.

Adres: Mijnheer, Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant In 's Gravenhage.

In dorso met andere hand: Den 16 febr. 1631.

1 Wellicht Claude le Bouthillier; zie over hem III, p. 302 n. 12; hij was met Grotius bevriend.
2 Het raadpensionarisschap van Anthonie Duyck, die op 13 september 1629 was overleden en voor wie nog geen opvolger was aangewezen. Jacob Cats trad in zijn hoedanigheid van pensionaris van Dordrecht tijdelijk als vervanger op, tot in 1631 Mr. Adriaen Pauw voor 5 jaren benoemd werd.
3 Schuilnaam voor François van Aerssen.
4 Charles, marquis d'Albert, duc de Luynes (1578-1621), connétable de France.
5 Isabella Clara Eugenia (1566-1633), infante van Spanje, aartshertogin van Oostenrijk, souverein over de Nederlanden.
6 Albrecht von Wallenstein, hertog van Friedland; zie III, p. 16 n. 6.
7 François de l'Aubespine, markies van Hauterive.

1589. 1631 februari 17. Van N. van Reigersberch[1].

Mijn Heere,

Wt den uwen van den VI deser[2] mercke ick wel, dat in soo grooten onseeckerheyt voor Felix[3] bij Antoninus[4] niet seeckers is te doen. Den man van de Maes[5] hout sijn oude tale, protesterende van sijn affectie ende obligatie tot Constans gesel[6], seyt geen ondanck te ontsien om alles voor hem te doen, maer oordeelt, off gelaet hem soo, dat Joviniani[7] concept Constans[8] ondienstych is, meende Jovinianus andere soude connen spreecken. Dan dewijle hij van sijnentwege difficyl is ende sonder hem niet kan vallen, soude ick oordeelen dat Jovinianus daer niet voorder behoort te tenteren, want de saecke moet garen off niet gedaen werden. De gemelte man oordeelt met ordre wel, wat waer te doen, soo Gallus[9] bij Philippus[10] aenhielt, want de twee baeckens vast gestelt sijnde reg. ende relig. meent groote inclinatie bij veele is om de reste te bemiddele. Dan mijns oordeels is dat de lange bane. Al mijn fondament is op Numerianus[11], die geen difficulteyt sal maecken het nu ofte haest te doen, ende daer soude Felix best sijn. Ick stae in twijffel, off ick Numerianus wil gaen spreecken off hier verwachten. Maer ick wilde wel eerst weten van Constans, hoe sijn reyse ende affscheyt nemen soude ende wat het plausibelste pretext voor Numerianus wesen sal. Den man is wijs ende wert dagelijcx wijser, soodat wij niet versuymen. Van Constans' resolutie hoore ick niet; ick meende hij een reyse soude hebben gedaen, misschien wil nu wachten om met Felix te commen, maer staet te considereren, off sijn presentie Felix comste niet soude faciliteren. Dan ick weet oock wel, dat het moyelijck valt over ende weder te loopen. In gevalle tot de reyse resolveerde, soude sulcken ordre moeten stellen, off niet wederom daer meende te commen. De vrouw van Valckenburg[12] ben ick seer verobligeert voor haer groote courtoisie; wenste bequaemheyt ende gelegentheyt om de selffde met eenygen dienst te erkennen. Constantius[13] ende ick spreecken dickmael van hare ed. ende mach haer verseeckeren, dat wij beyde naer vermogen garen alle mogelijcke officiën, daer haer ed. het soude connen begeren, sullen doen. De man van het cantoorke[14] heb ick desen morgen wesen besoucken; hij is in een seer quaden staet, heeft begeert ick Felix voor sijn present wt sijnen naem ten hoochsten soude bedancken.

Wt Spaengen heeft men advisen, dat seer sterck in Portugael wert geëquipeert ende dat de vloote tegens Maert in zee meent te gaen. Fanabouck[15] sal het quaet

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. M 2 h. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 126. Antw. op n^{o}. 1579; beantw. d. n^{o}. 1596. Niet ondertek.
2 N^{o}. 1579.
3 Schuilnaam voor Grotius.
4 (De koning van) Frankrijk.
5 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
6 Grotius.
7 Nicolaes van Reigersberch.
8 Maria van Reigersberch.
9 Frederik Hendrik.
10 Staten-Generaal.
11 Amsterdam.
12 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
13 Jacob Wyts; zie III, p. 80 n. 11.
14 Niet geïdentificeerd.
15 Pernambuco.

genouch hebben. Over Engelant hebben onse ingesetenen groote redenen om te clagen. Den conynck gedoocht, dat onse schepen op sijn reden van den viant werden genomen ende onse prinsen op sijn reden commende werden bij den ambassadeur van Spaengen[1] gearresteert. Men vreest van in grooten onlust met dat rijck te commen. Men souckt hier vast soo veel mogelijck de drapperie in treyn te brengen, dat haer oock niet sal behagen. De heer van Hauterive[2] heeft met sijn Ex[tie] van Orange gesproocken. Van tresves hoort men weynych, apparent dat Hollant, soo nu aengehouden wert, beter als te voren daernaer soude luysteren. Sijne Ex[tie], om te bemiddelen de swaricheyt in de kercke van Rotterdam, gebruyckt wt de polityeke de heeren president Cromhout[3] ende raetsheeren Honert[4], Asperen[5], Persijn[6]; wt de kerckelijcke Polyander[7], Walaeus[8], Modeus[9] predicant in den Hage, de Dieu[10] tot Leyden. De gecommitteerde tot Wesel, die de troupes van graeff Willem[11] souden affdancken ende de fortificatien in de quartieren van Cleeft ende het lant van den Berg doen demolieren, adviseren dat van de viants sijde noch geen ordre tot voltrecken van het accoort en is gestelt.

Ick sal eyndygen, naer mijn schuldyge ende gewoonlijcke gebiedenisse aen de uwe ende die bij uE. sijn, ende blijve

uE. dienstwillygen dienaer.

Desen 17 Feb. 1631.

Adres: A Madamoiselle Madamoiselle Grotius à Paris.

In dorso schreef Grotius: 17 febr. 1631 N. Reigersberg.

1590. 1631 februari 21. Aan N. van Reigersberch[12].

Mijn Heer,

Gelijck uE. uit den voorgaenden brief[13] leert, soo ist in der waerheit. Wij en connen niet langer in dese onseeckerheit blijven sonder ons selve ende de onsen het grootste ongelijck te doen. Is het niet genoech twaelff, de beste jaeren van mijn leven, soo versleten te hebben? Wij moeten eens weten, wat Gallus[14] wil oft niet. Men seit

1 Don Carlos de Coloma; zie n°. 1572, p. 307 n. 4.
2 François de l'Aubespine, markies van Hauterive.
3 Nicolaes Cromhout; zie III, p. 48 n. 4.
4 Rochus van den Honaert (1572-1638), raadsheer in de Hoge Raad.
5 Paulus van Asperen; zie III, p. 358 n. 1.
6 Mr. Reinier Jansz. Persijn, raadsheer in het Hof van Holland.
7 Johannes Polyander à Kerckhoven, professor in de theologie te Leiden.
8 Antonius Walaeus; zie III, p. 399 n. 8.
9 Laurentius Modaeus, van 1627 tot zijn dood in 1642 predikant in Den Haag.
10 Ludovicus de Dieu (1590-1642), regent van het Waals college te Leiden.
11 Willem, graaf van Nassau-Siegen (1592-1642), veldheer in Staatse dienst.
12 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 1. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
13 N°. 1586.
14 Frederik Hendrik.

Diocletianus[15] wel met hem staet. Laet hem mede sijn best doen ofte ten minste ons helpen desabuseren. 't Gunt uE. raedt, dat ick doen soude bij de vrouwe,

15 Schuilnaam voor Cornelis van der Myle.

die hier is[1], dat heb ick alrede gedaen ende sal continueren. Hier in Vrancrijck is geen apparentie van nieuwe middelen te vinden. De kerfstock werdt ijser.

Verscheide edicten, die den graeff van Soissons[2] van 's conings wegen had gebracht in het parlement, chambre des Comtes et Cour des Aides, sijn gecontradiceert ende blijven steecken. Deselve drie compaigniën willen aen den coning verthoonen, dat van twee hondert millioenen croonen, die in corten tijdt op de gemeente sijn gelicht - mij dunct in twee jaeren tijdt - maer twintich tot 's conings dienst sijn gecomen.

Men seit hier, dat den coning eenige trouppes sal houden op de frontieren van Picardie om daerdoor een deel van de Spaensche macht van onse cant te houden. Maer de Spaignaerden sullen die finesse wel verstaen ende uit de constitutie van het hoff wel oordeelen, dat de gelegentheit van Vrancrijck niet en is sich in een oorlogh te steecken. Alsoo de twee coninginnen[3] nae Compiègne volgde, dede men de oude weten, die vooruit quam, dat voor haer geen bequaem logys en was. Sij heeft geseit, dat sij haer tente in 't veldt soude doen spannen, liever dan den coning verlaeten. Dit en behaegt den cardinael[4] niet wel, maer moet goede myne maecken.

Monsieur[5] en doet niet, de presidenten van het parlement seggen mij geresolveert te sijn voort alleen alle clachten, die sullen comen over rechten, die bij commissie werden gegeven, aen te sullen nemen om de groote consequentie, ne omnium vita ac fama auleae lubidini subjaceat.

Den hertogh van Mantua[6] schijnt heel keysersch te werden. Hij licentieert ofte tracteert quaelijck alle sijne dienaers, die voor goed Fransch sijn gehouden geweest. Sijne luiden clagen seer, dat haeren heer bij Vrancrijck soo swaere conditiën sijn aengedrongen. Ick had dese dagen bij mij een senateur van Casal, die mij veel daerop onderhiel. Monsieur de Léon[7] is ambassadeur van Vrancrijck, die te Regenspurg geweest is - wiens tractaet, soo men liet luiden, was gedesadvoueert - is bij den keyser[8] wederom gesonden ende is bij hem in grooten aensien.

Meer niet. Vaert wel ende helpt ons uit den droom.

Den 21 February 1631.

In dorso schreef Reigersberch: broeder ende suster de Groot den 21 feb. 1631 wt Paris.

1 Josine de Bie, sedert 1630 weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg, die bij leven gouverneur van het prinsdom Oranje was; vgl. n^{o}. 1600, p. 357 n. 2.
2 Louis de Bourbon (1604-1641), graaf van Soissons; zie III, p. 66 n. 12.
3 De koningin-moeder Maria de Medici en Anna van Oostenrijk, gemalin van Lodewijk XIII.
4 De Richelieu.
5 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
6 Carlo Gonzaga.
7 Charles Brulart, prince de Léon (1571-1649); in 1630 werd hij met de capucijn père Joseph, de vertrouweling van De Richelieu, als buitengewoon gezant naar de rijksdag te Regensburg afgevaardigd.
8 Ferdinand II.

1591. 1631 februari 21. Aan J. Wtenbogaert[1].

Mijnheer,

T'is mij lieff, dat mijne voorgaende[2] uE. niet onaengenaem ende in 't gemeen niet onnut en is geweest.

De brieven zijn hyer in goede handen, daer een yder, dye wil, deselve can zyen. Sij zijn door een, dye van de religie geweest zijnde zeer curieuselijck seeckere stucken had vergadert, gecomen door de leste verandering in handen van messieur Dupuy[3].

De anathematis vocis gemina significatione habet non spernenda Salmasius in Solinianis 1090[4].

D. Tilenus[5] doet uE. wedergroeten ende geeft alsnoch plenipotentiam om te veranderen, uyt te laeten, bij te doen.

Gelasii Cyziceni Acta[6] is een boeck nae 't concilie van Chalcedon[7] gesupposeert ende gaet in veele dingen buyten de waerheyt gelijck Blondel[8], een minister in Champaigne, zeer naestelijck getoont heeft in een boeck, dat nu niet en is gedruckt ende onder anderen etiam argumento quod symbola Graeca et vetera Nicaena non habeant anathematismum.

Ick verwacht dat Contra-Aristarchum[9] ende andere dyergelijcken.

Leo[10] heeft hem lang bedacht om een quade sprong te doen. Soo leert men met koppen quaelijck doen.

De uytcomste van 't versouck van dye van Louvesteyn[11] sal sijn een consequentie.

Vossius[12] meen ick dat gheen reden en heeft om sich lang te beraiden.

Wat is te Nyemegen gaende nopende eene vereeniging in de kercke?

't Is seecker, dat d'Engelsche ons de vrijheyt van de visscherije sullen disputeren.

Hyer sal men garen zyen, dat de onsen in oorlogh blijven om te beter te comen tot de operatie van de paix in Italië.

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., n^{o}. 1227:2. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1586; beantw. d. n^{o}. 1600. Exc. bij Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 46. Niet ondertek.

2 N^{o}. 1574.

3 Zie II, p. 66 n. 7.

4 In de gemakkelijker bereikbare editie van 1689: *Claudii Salmasii Plinianae Exercitationes in Caji Julii Solini Polyhistora. Item Caji Julii Solini Polyhistor ex Veteribus Libris emendatus. Accesserunt huic editioni De Homonymis Hyles Iatricae Exercitationes antehac ineditae, nec non De Manna & Saccharo*, Tomus II Trajecti ad Rhenum Apud Johannem vande Water, Johannem Ribbium, Franciscum Halma, & Guilielmum van de Water, Bibliop. M.D.C.LXXXIX, p. 767.

5 Daniel Tilenus.

6 Zie n^{o}. 1586, p. 332 n. 4.

7 Gehouden in 451; zie n^{o}. 1574, p. 313 n. 4.

8 David Blondel (1591-1655), Frans protestants theoloog en historicus; hij werd in 1650 naar Amsterdam geroepen om Vossius († 1649) aan het Athenaeum aldaar op te volgen. Ik heb niet kunnen uitmaken, welk boek hier wordt bedoeld.

9 *Op-lossinge Van de ontrouwigheyt ende notoire Leughenen*; zie n^{o}. 1586, p. 332 n. 7.

10 Zie n^{o}. 1586, p. 333 n. 3.

11 De op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; zie III n^{o}. 1067, p. 39 n. 9 en verder n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.

12 Het betreft Vossius' benoeming aan het nieuwe Athenaeum te Amsterdam; zie n^{o}. 1585, p. 328.

De twee coninginnen[1] ende 's conincx broeder[2] blijven t'onvrede tegen den grooten cardinael[3]. Sed vana est sine viribus ira, immers tot noch toe.

Vale met alle de broeders. De onsen doen haere gebyedenisse.

Den XXI february XVI^{c}XXXI.

Adres: A monsieur Monsieur van Meden.

In dorso schreef Wtenbogaert: H. Grotius 1631 R^{a}. 4 marty Resp. 10 eiusdem.

1592. 1631 februari 22. Aan C. Sarravius[4].

Magna sunt beneficia, quae etiam preces anteveniunt, quale est, quod tu in Treselium[5], id est in me, praestitisti. Mihi enim fieri arbitror, quod et popularibus et amicis bene fit. Bene succederet Treselio Rothomagensis habitatio, si ex Catonis voto[6] fora ibi muricibus strata essent. Sed jam pridem ferax est vitilitigatorum Normannia. Quo magis gratulor ei contigisse morbi ejus bonos medicos, veros Iustitiae sacerdotes, qualis tu es ante caeteros, supra legum cognitionem pertinctus iis literis, quas qui humaniores vocarunt, ii demum mihi verum earum usum videntur intellexisse. Quare nihil aliud te rogabo, nisi ut tui semper sis similis, et illud vetus Francicum: In hospites amorem serves atque ostendas.

Hic novorum nihil est; omnia illa Compendium abierunt itaque de iis loqui compendifaciam. Sed fervet Sorbona, archiepiscopus hujus urbis[7], episcopi, qui hic sunt, cudendis censuris in dogmata, quae regulares Iesuitae, maxime per Hiberniam, verbis defendunt, per Angliam etiam scriptis tuentur, ut obsequium in episcopos exuant. Defendunt enim isti ecclesias particulares, ut loquuntur, recte gubernari etiam sine episcopis posse; qua in re pro puritanis faciunt. Et quia Confirmationis sacramentum praecipuum est ex iis, quae nisi ab episcopis conferri non solent, ajunt quicquid per eam confertur etiam aliunde haberi posse, per baptismum, per preces, per pia proposita; qua in re me non haberent dissentientem, si non aliud ageretur; nunc palam est eo haec tendere, ut sublata episcoporum necessitate unus vere sit episcopus, Romanus pontifex, qui caeteris omnibus, etiam non episcopis, et episcopis, tantum largiatur, quantum ipsi placet. Quae haud dubie eversio est canonum et regiminis ecclesiastici, cui in membris singulis praeest episcopus, universitati Episcoporum conventus. Sed homines *ἀχανόνιστοι* ista non curant, ne ii quidem, qui se in speciali nomini canonicos vocant. Nisi inde forte dicti sint, quod canonas, id est annuas pensiones, recipere non negligant.

1 De koningin-moeder Maria de Medici en Anna van Oostenrijk, gemalin van Lodewijk XIII van Frankrijk.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
3 De Richelieu.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 101; *Ep. ad Gallos*, p. 315. Over geadresseerde zie III, p. 200 n. 8.
5 Daniel Tresel; zie n^{o}. 1588, p. 336 n. 3.
6 Plinius Maior vertelt in zijn *Naturalis Historia* XIX, 1, 6 (24) van een ten tijde van Marcellus over het forum gespannen tentdak ‘ut salubrius litigantes consisterent, quantum mutati a moribus Catonis Censorii, qui sternendum quoque forum muricibus (= steenslag) censuerat.’
7 Joannes Franciscus, kardinaal de Gondi; zie III, p. 456 n. 2.

Vale, vir amplissime, et fer jocantem; sunt enim nunc hilaria.

Causae Treselianae instrumenta et adversarii molitiones vidi. Si quid mei est judicii, magna est hujus et injuria et *ἀναισχυντία*.

Lutetiae, 22 Febr. 1631.

1593. 1631 februari 24. Aan C. Salmasius[1].

Cl. Salmasio H. Grotius S.

Atqui nunquam illud verius: duo cum faciunt idem, non est idem[2]. Tuarum epistolarum, ut orationum Demosthenis[3], meliores eae, quae longiores; ego brevitate hoc consequor, ut minus peccem. Tua tempora siquis inverecundius irrumpat, aut adversus rerum naturam est impius aut adversus Ecclesiam sacrilegus; ego maximo otio non tam fruor quam ut podagrici aegroto et, si maxime studere velim, non patitur turba congerronum, quorum nemo me ea docebit, quae ex literis tuis possum discere. Quare tu quidem quem voles, aut potius quem ferent occupationes modum scribendi tibi statues, ego vero, etiamsi brevissima scripseris, longa ea mihi faciam saepius lectitando. Sum enim tuorum non tantum lector diligens, sed et alios esse tales volo. Itaque neminem a colloquio meo dimitto non ante monitum, quantum ex postremi atque etiam inter tua excellentissimi operis lectione proficere possit. Plane qui te indefensum Lutetiae velit, ei opus est, ut Bignonium[4] et me occidat. Et de me quidem facile est a meis fastidito, ab externis recepto varie, ut sunt tempora. At Bignonium siquis interfecerit, eum spondeo in funere ejus non appariturum. Vel umbra satis est. Non possum tibi dicere, quantum in dies gliscat auctoritas viri haud dubie eruditissimi eorum, quos toga complectitur. Nec in alio certius literis et literas amantibus praesidium. Quod ad eas, quas a te ante has acceperam, non responderim, eadem quae nuper causa fuit, quod, siquid restet de negotio Lugdunensi[5], in eo te mallem uti viri prudentissimi parentis tui[6] et amicorum aliorum quam meo consilio. Nam neque tibi suadere quicquam velim, quod sit contra *μεγαλήτορα θυμὸν*[7], nec videri volo te tanquam telo uti in eos, a quibus male sum habitus.

Caeterum ignorare te non patiar Vossium pertaesum *μικρολογίαν* Lugdunensium *ἀγωνοθετῶν* Amstelodamum ire[8], evocatum honorario bis mille et sexcentorum florenorum in annos et habitatione commoda. Molitur enim ejus urbis senatus, non quidem universitatem justam, sed quandam eruditorum coloniam, ut qui caetera omnia abunde habent ex omni terrarum angulo, ne hoc quidem commeatu destituantur.

Exspectantur ibidem ex novo federe Persae habituri Mahumetanae religionis usum in ea urbe, ut nostri suae in Perside. Id ad excitanda magis magisque Arabica studia pertinebit.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. Q 3. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 102; *Ep. ad Gallos*, p. 317. Antw. op n^{o}. 1584. Niet ondertek.aant.

2 Vgl. P. Terentius Afer, *Adelphi* 5.3.37.

3 Vgl. n^{o}, 1584 aanhef.

4 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.

5 Zie n^{o}. 1552, p. 281 en n. 8 aldaar.

6 Bénigne de Saumaise; zie n^{o}. 1552, p. 282 n. 1.

7 Homerus, *Ilias* XI 403; *Odyss.* V 298.

8 Vgl. n^{o}. 1585.

Iohannes ille Weitzius Grottensis[1] mihi hactenus et iis, qui ad me ventitant, incognitus, sed literas se curaturum homo Germanus recipit Germanica, ut spero, fide.

Vale, vir incomparabilis, et omnes in te latratus fortiter contemne gnarus nec lucem esse sine umbra nec gloriam sine invidia.

VI. kal. Martias anni MDCXXXI Lutetiae.

Adres: A monsieur Monsieur de Saumaise A Diion.

In dorso: 24 Februarij ann. 1631.

1594. 1631 februari 25. Van N. van Reigersberch[2].

Mijn Heere.

Den stierman van de Mase[3] heb ick nader gesproocken; die blijft persisteren op sijn oude maxime, dewelcke ick niet oordeele practicabel. Den man, die Carolus Geldriae[4] spreecken soude, eslargeert hem verder ende, naer mij is gerapporteert, seyt het bij sijn compangons te wege weet te brengen, en is dat daertoe versouck geschiede. Wat versouck hij meent ende hoe verde Felix[5] daertoe soude verstaen, most werden gesondeert. Dan eer ick daertoe hebbe willen commen, heeft mij best gedocht met Numerianus[6] eerst te gaen spreecken, opdat wij beyde de conditiën hebbende gehoort mogen sien, welcke is te prefereren. Bij Numerianus ben ick nu ende schrijve desen uyt sijn huys. Soo uE. gelieft te weten, hoe ick den man hebbe gevonden, kan int generael niet anders seggen als beter dan ick hadde gemeent ende soo veel het particulier van Felix belanckt vol goede inclinatie. Van de saecke selfs, warom ick bij hem ben gegaen, heb ick met de drie principaleste officieren van sijn huys ront gesproocken, sij oock met mij. De conclusie is sulckx Jovinianus[7] off Felix die soude connen begeeren, te weten: dat elckx int bijsonder verstaen verobligeert te sijn voor Constans gesel[8] te doen wat sij connen, dat sij het oock willen doen; meenen oock te connen, wat Constans[9] kan begeeren, soo Gallus[10] het met haer verstaet ende sijn naem, des noot sijnde, tot het (verbond) wil leenen. Haer opinie is, dat de saecke veel aenstoots sal geven ende dat veel darom te doen soude vallen, dat sij souden moeten sien het ut te voeren. Jovinianus heeft aengenomen het met de sijne bij Gallus te prepareren, sij met den anderen te spreecken ende binnen drie weecken door een van de hare Galli meenynge te verstaen ende hem oock te induceren; seggen elck appart ende dat resoluyt, soo Gallus geen obstacel en is, de saecken te sullen accorderen. Tot dien tijt is goet

1 Zie n^{o}. 1561, p. 293 en n. 5 aldaar.
2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. M 2 i. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 129. Antw. op n^{o}. 1588; beantw. d. n^{o}. 1599. Niet ondertek.
3 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
4 Wie hiermede bedoeld wordt, is mij niet bekend.
5 Schuilnaam voor Grotius.
6 Amsterdam.
7 Nicolaes van Reigersberch.
8 Grotius.
9 Maria van Reigersberch.
10 Frederik Hendrik.

gevonden alles onder de drie te houden, die meenen, dat de minder officieren voor verde het meerendeel wel sullen sijn te disponeren.

Jovinianus heeft ondertusschen met drie, vier confidente op een ander manier gesproocken ende haer beweecht, dat, als wt haerselven de coorde onder den haeren souden roeren ende soo difficulteyten vinden, die helpen solveren. Dat is het mijns oordeels, dat voor desen tijt heeft connen geschieden. De meeste swaricheyt is, dat Numerianus vrij wat veel op sijn kerffstock heeft ende dat de opiniën souden loopen, off men vrij wat daermede vooren heeft. De saecke gedaen sijnde, gelijck ick hoope, dat nu haest ofte immers eerlange sal geschieden, meen ick, dat Constans sijn geleden schade licht sal repareren sijnde persoonen, die durven verseeckeren, dat Felix dusent pont ende verde daerboven jaerlijckx soude winnen ende, naer ick kan mercken, soo soude Constans oock haest employ crijgen. Soo veel isser van, dat den man bij Numerianus is in seer groote achtynge ende dat hij sonder gevaer naer het oordeel van nu aff soude mogen verschijnen. Dese weecke meene ick den man, die presenteert het te effectueren, oock eens te spreecken ende oock vernemen, hoe het daer staet, opdat Felix het beste kiese, die wel mach vertrouwen, dat niet en wert versuymt. Joviniano sijn groote offres voor Felix gedaen, dan en durve alles niet particulariseren; sal alleene seggen, dat Felix wel moocht verseeckeren, dat sijn saecke mijns oordeels in seer goede pointen staet ende datter veel luyden gevonden werden, die hem ten hoochste estimeeren ende met alle middelen soucken te obligeren. Jovinianus seyt mij, dat morgen vrouch wederom verre(yst), wel gecontenteert van sijn voyage, alsoo genouch naer wensch sijn voornemen heeft geëffectueert.

De reste moeten wij nu verwachten. Sal Godt bidden, dat hij uE. ende u geselschap neme in sijn protectie ende ons een(s) geve oorsaecke om ons ten hoochsten te verblijden.

Desen 25 Feb. 1631.

UE. dienstwillyge.

Den man, daer de broeder sieck sijnde eens soo wel van Constans is geassisteert[1], presenteert sijn huys aen Felix met sijn groetenisse; andere doen haer gebiedenisse. Ick wilde wel, dat ick familiaerder met uE. ende particulierder mocht discoureren. Weet wel uE. contentenent soude vinden.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius au fauxbourg St Germain à la rue de Condy vis à vis l'hostel de Condé. A Paris. Port.

In dorso schreef Grotius: 25 Febr. 1631.

1595. 1631 februari 27. Aan Willem de Groot[2].

Quanti casus, mi frater, nos admonent, nequid rerum humanarum in certo putemus? Illa regina[3] trium maximorum regum qua parens, qua socrus, jussu regis filii nunc

1 Mij niet bekend.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 837.
3 Maria de Medici, moeder van Lodewijk XIII van Frankrijk, schoonmoeder van Karel I van Engeland en van Anna van Oostenrijk, die de dochter was van Philips III van Spanje.

non pueri in custodiam militarem data est iterum nuntio et exactore mandati marescallo D'Estrees[4]. Neque illi aut regem aut reginam nurum[5]

4 François Annibal, duc d'Estrées; zie III, p. 260 n. 6.
5 Anna van Oostenrijk.

multum roganti conspicere datum, abierant uterque Compendio, ubi illa etiam nunc asservatur et non jure matris imperat, sed per lachrymas et literas supplicat filio, incertum an in locum duriorem transferenda. Feliciores matronae duae minores, princeps Contiaca[1] et dux Elbaeuana[2], quibus hoc tantum, ut in praetoria sua concederent, imperatum est. Abbas Foxius[3] in Bastiliae carcerem datus dat locum rumoribus adversus Guisium[4], cujus hic res agebat. Sed magis omnes vicem dolent Bassompetrae[5] Helvetiorum tribuni in eundem carcerem dati. Frater regius[6], qui et ipse in edicto regis durius tractatur, quid agat, et Aurelianine sit, an ad ulteriora concesserit, dubii sunt rumores. Reginae seniori astrologi, quibus plusquam opus est credit, saepe praedixerunt captivitatem alteram et in Italiam iter: quod illa, ut moris omnibus est talia conjectando interpretari, in regnum Condaei trahebat, cum hoc ei acciderit, verum dicam nescio, in filiine regno, an ejus, quem ipsa quantus est fecit[7].

Qui cardinali[8] favent dicunt consilium in medio positum ab ipso ex prudentiae regula occupatum neque permittendum, ut femina pro arbitrio regi eripiat ministrum fidelem ac felicem. Marillacorum ei, qui custos sigillorum fuit[9], iterum additi custodes; marescallus[10] plane in carcere et quidem, ut fertur, compeditus. Nec intermittitur per delegatos quaestio, quanquam leges et interdicta parlamentum interponit. Efficiet id tamen, ut, si pergitur, boni omnes non jure actum existiment.

Epistola ad te a nobis resignata et crassius iterum clausa fuerat. Quare ea parte non est quod metuas. Cordesii[11] petita ut cures, rogo et quod addidi pro Lusseno praeside[12]. De Institutionum[13] exemplaribus optime factum a vobis. Sed Pomeranus[14] non comparet. Vereor, ne majus damnum fecerim. Dicuntur enim Dunquercanae naves captae quibus esculenta nostra adnavigabant.

De Phaenissis[15] quid me jubes exspectare? Falcoburgica mater et virgines[16] bene valent ac vos salutant. Nos quoque te, conjugem[17], liberos.

27 Februarii 1631.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1 Louise Marguerite de Lorraine, prinses de Conti (1574-30 april 1631).
2 Catherine Henriette, hertogin van Elbeuf, dochter van Henri IV en Gabrielle d'Estrées; zij was de vrouw van Charles, hertog van Elbeuf (1596-1657).
3 Le sieur Lafond, abbé de Foix.
4 Charles de Lorraine, duc de Guise; zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 6.
5 François de Bassompierre; zie III, p. 73 n. 3.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 De Richelieu.
8 De Richelieu.
9 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
10 Louis de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
11 Jean de Cordes; zie n^{o}. 1575, p. 315 n. 7.
12 Guillaume Lusson, premier président van de munt te Parijs. Grotius schijnt veel sympathie van hem ondervonden te hebben; vgl. bijv. de brief van 23 februari 1632 in deel V.
13 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
14 Ook n^{o}. 1601 genoemd als overbrenger van boeken; niet nader geïdentificeerd.
15 *Evripidis Tragoedia Phoenissae*, Amsterdam 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.
16 Zie n^{o}. 1580, p. 321 n. 5.
17 Alida Graswinckel.

1596. 1631 februari 27. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijnheer,

Ick sal doen nae de maniere van Vrancrijck ende van mijn particulier beginnen.

Dat bij Antoninus[2] geen verbetering is te verwachten, is seecker. Verargering in de betaelinge verwachten oock alle, die in actuelen dyenst zijn ende tot desen tijdt toe - dat ick niet en ben - betaelt zijn. Daerom is het tijdt, dat ick opte mijne let. Constans[3] dyent niet te reysen, eer zij dat weet. Soo daer yet valt, moet zij hyer wat blijven. Soo niet, moet onder wege yet doen voor haer ende de haeren. Dye man van de Maes[4] ende zijns gelijcken sullen met onse boecken niet overeen te brengen zijn. Men weet wel, wat zij seggen willen met de twee f.f. vast te stellen. Sij en willen daer niemant hebben, dye de Claudianen[5] stijve, al waer het met stille swijgen ende niet te doen als zij. Oock meenen zij, quod omnis actorum rescissio prejudicie geeft aen haere entrée. Daerom is best op Numerianus[6] gelet. Ende dunckt mij dat de versche inclinatio animorum met het uytgeven van de institutiën[7] dyent waergenomen, alsoock den tijdt, eer arger personen Philippus[8] becleden. Reden can Numerianus, als hij maer ge(ne)gen is, genoech geven: 1. dat het niet rechtvaerdigh en is yemant te beletten zijn onschuldt door de ordinarisse rechters bekent te maecken; 2. dat het niet eerlijck en is voor 't landt een persoon binnen ende buyten wel geroemt buyten te laeten; 3. dat het niet goed en waer, dat hij andere parthye, dye hem gepresenteert werdt, aenname. Boven de conditiën, voor desen geadviseert in Duytschlant[9] is mij oock opening van Engelant gedaen ende werdt instantelijck daerop aengehouden. Numerianus moet oock in consideratie nemen, dat aen Constans gesel[10] abolitie dickmael is gepresenteert. Dat in 't aennemen het prejudicie voor hem niet soo groot en soude zijn als voor 't landt, omdat daerdoor gestabilieert souden werden twee zeer prejudiciable maximes: 1. dat Philippus jurisdictie heeft over de ingesetenen, 'tzij regierders, 'tzij burgers van Volusianus[11]; 2. dat men yemant zijn vrijheyt, goedt, eer magh benemen par commissaires buyten de ordinaire justitie tegen de privilegiën. Wilt op alles wel letten sonder tijdt te verliesen. Op Gallus'[12] goede wil comt alles aen. Wij moeten uyt den droom zijn. De vrouw, dye hyer is[13], bedanckt uE. met presentatie van alle mogelijcke dyensten. Men seyt hyer, Hauterive[14] belofte heeft gedaen van twee millioenen ende de onsen van yet aen te grijpen.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 14 m. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1589. Niet ondertek.
2 (Koning van) Frankrijk.
3 Maria van Reigersberch.
4 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
5 De remonstranten.
6 Amsterdam.
7 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
8 De Staten-Generaal.
9 Zie III n^{o}. 1125, p. 100.
10 Grotius.
11 Holland.
12 Frederik Hendrik.
13 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg, in leven gouverneur van het prinsdom Oranje.
14 François de l'Aubespine, markies van Hauterive; hij was met een missie van Lodewijk XIII naar de Staten-Generaal gezonden.

Op Sonnedagh laestleden is de coninginne-moeder[1] te Compiègne door den marescal d'Estrée[2] gearresteert ende bewaert geworden. Sij socht den coning te spreecken, maer was twee uyren te voren vertrocken; den coninginne van Vrancrijck[3] socht sij mede te zyen, was oock wegh. Wat hyervan op 's conincx naem gepubliceert werdt, syet uE. hyernevens[4]. Sij heeft daernae een bryeff aen den coning geschreven wel ingestelt, seggende in effecte, dat zij in dye groote swaericheyt geen troost en had dan in haere innocentie, ende onderteeckent: Vostre très humble servante et subjecte Marie. 't En helpt niet. Men heeft haer willen vandaer voeren nae Moulins, haer douaire, maer onder 't gouvernement van den prins[5]. Sij en heeft niet willen gaen. Ende 't is onseecker, off de coning resolveren sal haer daer met geweldt te doen brengen. De princesse de Conty[6] ende Madame d'Elboeuf[7], groote vrundinnen van de coninginne-moeder, zijn belast op haere huyse te landewaert te vertrecken.

Hyer is gevangen gestelt in de Bastille eerst d' Abbé de Foix[8], dye de saecke doet van den hertogh van Guise[9], daerdoor occasie is gegeven tot geruchte, alsoff men aen denselven hertogh, dye met den cardinael[10] niet wel en is, hetselve soude willen doen ende de prins van Condé, dye nu in dye quartieren is, daertoe gebruycken.

De coning op eergisteren hyer gecomen zijnde, is terstont nae de Bastille gebracht Bassompierre[11], dye men seyt van langer handt gepractizeert te hebben om de Switsers te trecken tot de parthye van de coninginne-moeder. Hij werdt van veelen beclaeght.

Den marescal de Marillac[12] is in een stercke plaets van Champaigne - à St Menohou[13] - gebreyt ende nauw bewaert. Men wil voortgaen met het proces voor commissaires, hoewel het parlement oock nae de interdictie van den coning nieuw arrest heeft gegeven om de judicature te mainteneren.

Den gewese guarde de seaux[14], dye te Chasteaudun is, zijn van nieuws guarde gegeven. Van 's conings broeder[15] seggen eenige, dat hij vertrocken is nae Amboise. Maer een g[r]auwe monick heeft mij geseyt, dat hij is te Orléans ende daer den burgers den eedt aen hem heeft doen doen buyten gewoonte.

Op de nieuwe edicten, dye men voor desen voorhadt, hadde 't parlement ende la Chambre des Comtes gepersisteert van remonstrantie te willen doen. Maer de Cour des Aides zijnde mede een souverain collegie hadde meer gedaen ende hadde

1 Maria de Medici.
2 François Annibal, duc d'Estrées; zie III, p. 260 n. 6.
3 Anna van Oostenrijk.
4 Ontbreekt.
5 Henri de Bourbon, prins van Condé.
6 Zie n^{o}. 1595, p. 346 n. 1.
7 Zie n^{o}. 1595, p. 346 n. 2.
8 Zie n^{o}. 1595, p. 346 n. 3.
9 Charles de Lorraine, duc de Guise; zie III, p. 76 n. 3.
10 De Richelieu.
11 François de Bassompierre; zie III, p. 73 n. 3.
12 Louis de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
13 De woorden: à St. Menohou staan in margine.
14 Michel de Marillac; zie III, p. 53 n. 11.
15 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

haer geabsenteert allegader, alsoo den graeff van Soissons[1] bij last van den coning ten dyen eynde bij haer wilde comen. Sijn daerover allegader geïnterdiceert van haere bedyeninge ende last gegeven aen eenige maistres de requestes, om 'tselve te bedienen. Dit causeert opspraeck onder de gemeente. Aelius[2] wil daermede voort.

De Tiberianen[3] zijn oock niet wel tevrede, omdat een predicant bij de Chambre d'Edict in boete is geslagen, dye geen reverentie had gedaen aen 't sacrement, dat voorbij ging, een groote infractie, soo sij seggen van de edicten. Ende daerenboven is de predicanten bij arrest belast niet te inveheren tegen de geestelijckheyt etc. Op de conclusie van den procureur-generael[4] alhyer, dye haere groote vijant is. Eene van dye gesintheyt seyde mij deser dagen te hoopen, dat den coning van Sweden[5] soude connen een vereeniging tewege brengen tusschen de Tiberianen ende lutherschen, waeronder dan de Claudianen als ten middelwege zijnde souden zijn begrepen.

Over een ruymen tijdt, eer dese groote buyen hyer te hooff ontstonden, was Madame de Parqye[6], dye bij de coninginne van Vrancrijck was, uyt het hoff doen vertrecken. De advysen uyt Spaignie - misschyen door Aelius geprocureert - brengen mede, dat Olivares[7] daerover ten hoochste is bedroeft geweest, waeruyt men infereert, dat zij dienst dede aen Spaignie. 'tSelve soeckt men de Marillacs, Bassompierre etc. te laste te leggen. Hautefort[8], een juffrouw geweest van de coninginne-moeder, daer den coning amoureux van was - amore Platonico an vulgari non dixerim -, is nu gestelt bij de coninginne van Vrancrijck ende haere grootemoeder[9] tot dame d'honneur van deselve coninginne. Dus soeckt Aelius hulpe aen alle canten. Crequy[10] ende Espernon[11] zijn hyer, houden haer stille.

Den 27 Febr. 1631.

Ick werde onderrecht, dat men nauw opsoeckt alle dingen, dye in 't gouvernement van Verdun bij den marescal de Marillac zijn gepocheert, 't welck een teycken is, dat men niet groots in handen heeft. 't Is seecker, dat niemant oyt te Verdun de saecken van Vrancrijck in hooger reputatie heeft gestelt ende tegen het rijck gedefendeert.

Den cardinael heeft een bryeff doen intercipiëren, comende van 's conings broeder, gaende nae Lorraine, al om zijne wederparthye te belasten met uytheemsche correspondentie.

Den cardinael de La Valette[12], dye nu heel wel is met dye van Richelieu, is

1 Louis de Bourbon, graaf van Soissons; zie III, p. 66 n. 12.
2 Schuilnaam voor De Richelieu.
3 De gereformeerden.
4 Matthieu Molé; zie III, p. 456 n. 1.
5 Gustaaf II Adolf.
6 Niet nader geïdentificeerd.
7 Gaspar de Guzmán, hertog van Olivares (1587-1645), eerste minister van Philips IV van Spanje.
8 Marie de Hautefort (1616-1691); in 1646 huwde zij met Charles de Schomberg, duc d'Halluin (1601-1656), maréchal de France.
9 Madame De la Flotte-Hauterive.
10 Charles Créquy de Blanchefort de Canaples; zie III, p. 221 n. 1.
11 Jean Louis de Nogaret de la Valette, duc d'Epernon; zie II, p. 326 n. 2 en p. 224 n. 7.
12 Louis de Nogaret d'Epernon, kardinaal De la Valette (1593-1639).

gesonden nae Orléans om Monsieur[1] het huwelijck met de princesse Marie[2] te presenteren, soo men hem daermede can aftrecken van de moeder[3].

Houdt voor seecker, dat men hyer niet voor en heeft dan tijdt te winnen tot de paix in Italië sal zijn geëxecuteert, dan ons te laeten sitten.

Adres: Mijnheer, Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Holant In 's Gravenhage.
In dorso met andere hand: Den 27 feb. 1631.

1597. 1631 maart 1. Aan M. Opitz[4].

Rarae eruditionis ac virtutis viro
Martino Opitio.
Non periit Germania, Opiti doctissime, quae te habet locupletissimum testem, quid lingua Germanica, quid ingenia Germanica valeant. Libertas ista populorum, quae dicitur, saepe nomen est inane nec praestans, quod promittit, ac plerumque non quaeritur, an serviendum sit, sed quot et quibus. Ut maxime ad laudabilem statum assurgat, tamen est hoc, ut cetera, bonum armis et temporum vicibus obnoxium. Contenti ergo simus illa libertate, quam eripere nobis nemo nisi nos possumus et socios nobis adjungamus ex vetustate liberrimum quemque. Ego nullo pretio vendere velim hanc libertatem tecum agendi, nunc quidem per literas, animo autem semper. Quare etiam adversus majora quam quae sensi hactenus, mala satis magnum mihi solatium sit tibi placere; quanto magis per te etiam Lingelshemii[5] ac Berneggeri[6] memoriae recentibus notis imprimi, Goldasto[7] ac Barthio[8] interius notescere? Neque illustrem burggravium Donaviensem[9] laudare satis possum, qui bono suo uti novit ac neque te a dulcioribus literis avocat neque illis solis includit par majoribus ingenium.
Librorum nostrorum pro Veritate religionis Christianae[10] quod a scriptore est, non meretur tantum interpretem[11]; de ipso argumento idem dicere sine impietate non possim. Sed tamen hic quoque memineris, suadeo, liberum te esse,

1 Gaston, hertog van Orléans, de broer van Lodewijk XIII.
2 Maria Louisa Gonzaga; zie III, p. 206 n. 6.
3 Maria de Medici.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 102; *Magnorum quondam eruditissimorumque virorum epistulae ad Martinum Opitium V. Cl. ex museio Jaskiano*, Dantisci A.C. MDCLXX, p. 76; Reifferscheid, *Quellen* I, p. 440. Geadresseerde is de Duitse dichter Martin Opitz (1597-1639).
5 Georg Michael Lingelsheim.
6 Matthias Bernegger; zie III, p. 300 n. 6.
7 Melchior Goldast (1576 of 1578-1635), jurist en polyhistoricus.
8 Caspar Barthius - Kaspar von Barth - (1587-1658), dichter en commentator.
9 Burggraaf Karl Hannibal von Dohna (1588-1633), in wiens huis Opitz van 1626 tot 1632 verbleef.
10 *Bewys Van den waren godsdienst In ses Boecken gestelt By Hvgo de Groot. Gedruckt in 't Iaer onses Heeren MDCXXII*; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 143.
11 Opitz liet in 1631 zijn vertaling van Grotius' *Bewys Van den waren godsdienst* verschijnen onder de titel *Hugo Grotius Von der Warheit der Christlichen Religion Ausz Holländischer Sprache Hochdeutsch gegeben. Durch Martin Opitzen*. In Verlegung Dauid Müllers 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 152.

nec ita alligatum praeeuntibus verbis, ut non liceat tibi res easdem melius dicere. Gazaeum[1] cum eruditissima versione avide exspectabimus.

Quo minus de Observationibus in Novum Testamentum[2] deve Annalibus meis[3] quid statuam, impediunt res patriae nostrae, ubi necdum aut respublica aut ecclesia eum recepit statum, quem plurimi boni exoptant. Nec ingerenda sunt nolentibus beneficia, quanquam tale quid nuper feci, cum passus sum exire juris patrii elementa scripta a me avito sermone[4]. Quae si, quo data sunt, animo excipiuntur, poterunt me excitare, ut bene de bonis mereri nec propter plures malos desinam.

Damasceni particulas misi[5] ad virum nobilissimum Nicolaum Fabricium Peireski, senatorem Aquensem, cujus erat liber, unde petitae sunt. Minus hoc est quam ut vulgari sub nostro nomine debeat; satis erit, amico constare officii rationem.

Salmasio[6] significavi, quae scribis. Agit gratias pro tam prolixa voluntate neque defugere se ait talia excitamenta, quibus firmatior non patiatur se maledicentium clamoribus de suo statu dejici. Strenue Arabissat; in Plinium paratum habet tomum tertium[7]; in Eliberinos canonas amplissimos commentarios, totius ecclesiasticae antiquitatis penum[8].

Mihi magna pars abit inter sermones amicorum, aliqua inter legendum et dum filii[9] indolem excolo. Est tamen cum et Graeca quaedam conamur latina facere.

Sebisium[10] non vidi, sed quotquot ad me venient a te commendati, imo vel

1 *Aeneae Gazaei Theophrastus, dialogus Platonicochristianus, de resurrectione mortuorum, Recensebat, interpretabatur, illustrabat animadversionibus Caspar Barthius* in: *Aeneas Gazaeus et Zacharias Mitylenaeus, philosophi Christiani de immortalitate animae et mortalitate universi, ex recensione et cum animadversionibus Casparis Barthii, equitis etc.* Lipsiae, typis et impensis Iohannis Baueri, Anno Domini MDCLIII; zie Reifferscheid, *Quellen* I, p. 881 Anm. 354,9.

2 *Annotationes in libros Evangeliorvm* (= *Annotationum in Novum Testamentum tomus I*), Amsterdam 1641; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 1135. De drie op p. 350 n. 4 genoemde uitgaven hebben de lezing; 'Novum Instrumentum'.

3 Een nieuwe druk van Grotius' in 1610 verschenen *Liber de antiqvitate reipvblicae Batavicae* kwam in 1633 te Amsterdam van de pers: *Liber de antiqvitate et statv Reipvblicae Batavicae. Auctore Hvgone Grotio. Editio nova, & multis locis emendata, cum notis ipsius auctoris.* Amstelodami Ex Typographia Iacobi Charpantier. Anno MDCXXXIII; Ter Meulen-Diermanse, resp. n^{o}. 691 en n^{o}. 697. Mogelijk ook heeft hij de nieuwe editie in het Nederlands op het oog, die in 1636 te Haarlem is verschenen; vgl. n^{o}. 1549, p. 279 en n. 1 aldaar.

4 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd.* Den Haag 1631.

5 Zie n^{os}. 1539 en 1540; betreffende Nicolas Claude Fabry de Peiresc zie men III, p. 219 n. 1.

6 De Franse klassiek-filoloog Cl. Salmasius (de Saumaise), die in 1632 naar Leiden kwam. Grotius verwijst hier naar de brieven n^{o}. 1579 en n^{o}. 1584.

7 In 1629 waren te Parijs verschenen de twee delen *Plinianae Exercitationes in Gaii Julii Solini Polyhistora; Item Gaii Julii Polyhistor, ex veteribus libris emendatus*; over het hier genoemde derde deel zie Salmasius' brieven aan Vossius resp. dd. 13 augustus 1629 en 28 november 1630 in *Claudii Salmasii Epistolarum Liber Primus*, Lugd. Bat. MDCLVI, p. 32 en p. 51. Een gedeelte van dit derde deel verscheen lang na Salmasius' dood te Utrecht, opgenomen in de uitgave van de *Exercitationes* van 1689.

8 Salmasius' *In Eliberini concilii canones atque universam Priscae ecclesiae Ritualem Historiam commentarius*, dat nooit in druk verschenen is.

9 Cornelis, die na zijn studie in het vaderland, sedert kort weer bij zijn ouders in Parijs was.

10 Albertus Sebisius; zie n^{o}. 1557, p. 286 n. 7.

leviter noti tibi, eos tanquam veteres amicos complectar, cum non possim non meos dicere, qui tui sunt.

Vale, lumen Germaniae.

Kal. Martii MDCXXXI. Lutetiae.

1598. 1631 maart 6. Aan Joachim Camerarius[1].

Utinam, Camerari doctissime, tam laeta hinc nuntiare possim quam ea sunt, quae de regis vestri[2] rebus scripsisti[3], quae non ego solus legi cum voluptate, sed amicorum agmen. Erant enim et res dignae regis magnitudine et rerum magnitudinem verba aequabant.

Nunc is est rerum Christianarum status, ut ex solo illo mundi angulo veniant, quae cum applausu ac gaudio excipiantur; alibi victoriae in controverso, tempora inter pacem bellumque infida et in ipsius regni vitalibus novi morbi et remedia prope ipsis morbis acerbiora. Nam cum reginam[4] paulo ante florentissimam acri custodia septam intelligimus, quis non et stupeat tam subito versum fortunae orbem et misereatur regis[5] in eas conjecti angustias, ut aut fideli ac felici ministro[6] spoliare semet cogeretur, aut in eam durius consulere, quae ipsius natura mater, meritis etiam regni parens et ab ipso et ab aliis fuit nuncupata? Quae omnia ut per se sunt gravia, ita fieri non potest quin ejus animo sint gravissima, qui pietatis et justitiae laudem tam anxie hactenus quaesitam servare apud conscientiam forte poterit, apud famam non aeque, quippe quae de regum actionibus adeo insperatis, prout affectus sunt, varie judicat, saepe et malignitati propior. Etiam Bassompetram[7], Helvetiorum ducem, in Bastiliam datum video non excidisse suorum ac ne Gallorum quidem animis et favore, quem saepe ipsa adversa accendunt. Uxor[8] quae fuit Lesdiguerii, in Delphinatum missa vile omnibus damnum est, levi poena defuncta actae per tot probra vitae. Contiaca et Elbaevia principes[9], feminae nihil durius passae quam quod in agros suos jussae sunt discedere, brevi sermone transmittuntur. Abbas Foxius[10], qui res hic agebat Guisii[11], et ipse carceri mancipatus in urbe lingua tenus liberrima materiam dedit suspicionibus adversus ipsum Guisium, quid facturus sit, quid passurus. Sed nunc recentes inde nuntii omnia ibi in regem fida, in Richeliacum cardinalem amica nuntiant concilia-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 837, Joachim Camerarius was de zoon van Ludwig (1573-1651), die sedert 1626 raad van Gustaaf II Adolf was; Joachim trad eveneens in Zweedse diplomatieke dienst.
2 Gustaaf II Adolf.
3 De brief van Camerarius is verloren gegaan; Grotius maakt melding van de inhoud ervan in zijn brief aan zijn broer Willem en in die aan N. van Reigersberch beide dd. 16 februari (n^{os}. 1587 en 1588).
4 De koningin-moeder Maria de Medici.
5 Lodewijk XIII van Frankrijk.
6 De Richelieu.
7 François de Bassompierre; zie III, p. 73 n. 3.
8 Marie Vignon, markiezin de Treffort, met wie François de Bonne, duc de Lesdiguières al een verhouding had, toen zijn vrouw, Claudine Berenger († 1608) nog leefde; zij trouwden in 1617. In 1626 stierf Lesdiguières.
9 Zie n^{o}. 1595, p. 346 resp. n. 1 en n. 2.
10 Zie n^{o}. 1595, p. 346 n. 3.
11 Zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 6.

tore Condaeo Principe[1], cui tam pronus in Riceliacum quam aversus a regina seniore animus, et cum Guisio pridem multa communia, nunc et sperata affinitas. Sed haec minora omnia prae illo de regis matre, propositi tenacissima, cui alterum malum frater regis[2] accedit discordiae manifestus et Aureliani omnia ad tutelam sui comparans, cui rei duplex adfertur medicina: legati matrimonium expetitum[3] et alia ei grata offerentes, si ea ratione regi quam matri conjunctior fiere posset, quod per cardinalem Valettam[4] tentatum nondum successit; praeterea equitatus et cohortes missae, quae urbis aditus et exitus claudant locaque proxima insideant.

Haec omnia rumores haud dubie in terras exteras in asperius efferent metuendumque, ne inde et bellum acrius excitetur in eos, quorum rebus Gallia favere creditur, et rationes pacis in Italia difficiliores fiant.

Vale cum viro illustri parente tuo. Salutant te nostri omnes.

6 Martii 1631.

Tui nominis cultor studiosissimus

H. Grotius.

1599. 1631 maart 7. Aan N. van Reigersberch[5].

Mijnheer,

Ick bedancke uE. van de moeyte genomen, om te gaen ten huyse van Numerianus[6]. Ick danck oock alle de goede here van haer affectie met wensch van al hetselve te connen erkennen. Ick hoope immers Gallus geen scrupules en sal moveren off nae soo veel jaeren langer uytstel soecken. Staet te bedencken, off de saecke Gallo[7] niet en dyent gerecommandeert, meer bij forme van advertissement dan om consent ofte advys te hebben om alle uytstel te ontgaen. Multum in hoc vertitur[8]. Anders waer het misschyen beter geweest in te comen, gelijck van Meden[9], ende d'uytcomste te verwachten.

Hyer is de gemene opinie, dat het derde paert van deghenen, dye betaelt zijn geweest van het voorgaende jaer, voor dit jaer niet en sullen betaelt werden ende dat het altijdt arger sal gaen. Tegen alle inventiën van nieuwe middelen vallen stercke oppositie. Vandaegh is aen de Cour des Aides de interdictie solemnelijck geïnsinueert, waerbij ick voor desen had geschreven[10].

De cardinael de la Valette[11] is weder gecomen sonder eenige hoope van accommodement, zijnde 's conincx broeder[12] niet zeer graech op het huwelijck van

1 Henri de Bourbon, prins van Condé; voor de ‘sperata affinitas’ zie n^{o}. 1607, p. 363 en nn. 9 en 10 aldaar.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
3 Zie n^{o}. 1596 in fine en III, p. 206 n. 6.
4 Zie n^{o}. 1596, p. 349 n. 12.
5 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 a. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1594. Niet ondertek.
6 Schuilnaam voor Amsterdam.
7 Frederik Hendrik.
8 De woorden: ‘Staet te bedencken ... hoc vertitur’ in margine. Vgl. voor de uitdrukking ‘multum in hoc vertitur’ Livius XXXVII, 7, 9: totum id vertitur in voluntate Philippi.
9 Johannes Wtenbogaert; zie voor deze schuilnaam III, p. 117 n. 9.
10 Zie n^{o}. 1596.
11 Zie n^{o}. 1596, p. 349 n. 12.
12 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

de princesse Marie[1] nae soo lange uytstel. Hij heeft een edelman gesonden om zijn moeder[2] te begroeten, dye hyer werdt opgehouden. Op het stadthuys van Orléans heeft hij zeer gedeclameert tegen de tyrannie van den cardinael[3] versoeckende hulp daertegen, dye hem [is] belooft tegen alle, behoudens des conings dyenst. Hij heeft te voorschijn gebracht een genealogie van het huys van Dreux onlancx uytgegeven bij de Chaisne[4], daer den cardinael werdt ingebracht als afcomstigh van de coningen van Vranckrijck door vrouwen, waeruyt 's conincx broeder wilde infereren, dat hij pretendeerde op de croon, dan soo dye pretensie soude mogen gelden, souden veel anderen voor moeten gaen. Van groote heren hoort men niet, dat vooralsnoch jemant hem tot Orléans vervoecht uytgenomen le duc de Roanois[5].

Den coning sendt trouppes te Ierzon, te Montargys ende in andere plaetsen ontrent Orléans, gelijck oock te Peronne ende voorts rondom Compiègne, daer zijn moeder wel bewaert blijft, opiniastrerende van niet te willen vandaer gaen, al soude men haer aen stucken trecken. Sij en wil oock met soo groote geselschap niet meer gaen wandelen, maer houdt te caemer.

Bassompierre[6] werdt van 's conings wege in de Bastille besocht ende vertroost met hoope van verlossinge, dye mij niet en dunckt noch soo nae te zijn. Men seyt, dat de hertogh van Guise[7] door toedoen van den prins van Condé[8] hem met den cardinael wel stelt. Immers Madame de Chevreuse[9], nae een lang esloignement, is weder te hooff aengenaemer aen de coninginne van Vrancrijck[10], als bij de coning. Ende dit mocht deselve coninginne, dye tot noch toe wel is bij de coning ende beter als voor desen - want men soeckt de voorgaende mesintelligentie op de reckening te stellen van de coninginne-moeder - wel quaelijck stellen met den coning, wyens humeur wat jalours niet wel en can verdragen de lichtvaerdicheyt van de Madame de Chevreuse.

De medicijn van de coninginne-moeder[11] is gebracht ende werdt noch bewaert in de Bastille ende gedreycht met torture. Den lieutenant van de guarde van de coningginne-moeder[12] is mede gevangen. 't Gouvernement van

1 Maria Louisa Gonzaga; zie III, p. 206 n. 6.
2 Maria de Medici.
3 De Richelieu.
4 André Duchesne (1584-1640), Frans historicus, le père de l'histoire de France genoemd. Het bedoelde werk verscheen te Parijs in 1631 (?) onder de titel: *Histoire Généalogique des Maisons de Dreux Bar-le-Duc, Luxembourg, Limbourg, Le Plessis Richelieu, Broyes, & Château-Vilain, avec les preuves*; zie Nicéron, *Mémoires* VII, p. 331; zie ook Le Long, *Bibl. Hist. de la France*, n^{o}. 10152, waar als jaar van verschijnen ten onrechte 1632 wordt opgegeven.
5 Louis Gouffier (1575 of 1578-1642), duc de Roannès; hem werd eind maart 1631 met de graaf van Moret (n^{o}. 1609, p. 365 n. 6), de hertogen van Elbeuf (n^{o}. 1595, p. 346 n. 2) en Bellegarde (n^{o}. 1575, p. 316 n. 1) en de sieurs Le Coigneux (n^{o}. 1581, p. 323 n. 1) en De Puylaurens (n^{o}. 1581, p. 323 n. 2) aangezegd evenals Gaston Jean-Baptiste de France het land te verlaten; zie *Merc. Franç.* XVII, p. 153 vv.
6 François de Bassompierre; zie III, p. 73 n. 3.
7 Charles de Lorraine, duc de Guise; zie III, p. 76 n. 3.
8 Henri de Bourbon, prins van Condé.
9 Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse; zie III, p. 207 n. 2.
10 Anna van Oostenrijk.
11 François Vautier (1589-1652), vanaf 1624 lijfarts van Maria de Medici, om zijn grote invloed op de koningin-moeder in arrest gesteld, waarvan hij eerst na de dood van De Richelieu in 1643 ontslagen werd.
12 De la Mazure; verder niet geïdentificeerd.

S[t] Des is benomen aen Bême[1] een soon van deghene, dye den admirael Coligny[2] h L. memorie ombracht.

's Conings broeder heeft oock eenige pacquetten geopent, dye bij den coning hyer ende daer wierden gesonden ende twee poorten t'Orléans doen sluyten, beginselen van meerder onlusten. Om de Coigneux[3] haetelijck te maecken is tewege gebracht, dat een vrouw voor den coning op haer knyen is comen vallen seggende dat de Coigneux, cancelier van 's conincx broeder ende lang gehoopt hebbende cardinal te werden, haere dochter met belofte van huwelijck hadde geabuseert, swanger gemaeckt, het kindt sonder doop laeten sterven ende de craemvrouw door een bryeff vergifticht.

Den cardinael laet niet sijne saecke op het schoonste voor te doen bij de gemeente, tot welcken eynde bij zijn ordre zijn uytgegaen twee boecken, het eene bij eene Guron gemaeckt ende geïntituleert Les Entretiens des champs Elizees[4], het andere gemaeckt door Sirmond, neeff van den jesuyt Sirmond[5], voerende den tytel: Le Coup d'Estat de Louys XIII. In beyde zijn veele discoursen van staet comende uyt het cabinet ende ontrent het eynde van het eerste is dit gestelt om soo de prins van Orangie[6] als de regierders van de tresves te diverteren: ‘Pour les Hollandois on dit bien que le prince d'Orange est d'un naturel mol, qui ayme le repos et qui voudroit jouyr sans plus de travail du fruict de ses victoires passées, se plaisant dans la douceur de cette bonne renommée, qui le rend très glorieux. Toutesfois comme il est accort et ceux qui gouvernent sages, ils jugent bien que le demande, que les Espagnols font de la paix, est plus par impuissance que par bonté, parcequ'estans occupez en tant de guerres les forces leur manquent pour le Pays-Bas et pour la défence de leurs Indes, dans lesquelles, si on continue de faire la guerre, c'est ruiner l'Espagne, luy coupant les nerfs par lesquels sa grandeur subsiste et toutes les autres puissances languissent et enfin périssent. Ils se souviennent, que la dernière trève, qu'ils ont faiste a esté la ruine de tous leurs alliez en Allemagne, ayant donné moyen à l'Empereur[7], n'estant occupé ailleurs, de leur courre sus et de les envahir et si on le refaisoit à cette heure, ce seroit luy faciliter l'achèvement de ce qui reste, parcequ'on y employeroit l'argent d'Espagne, qui se despend en Flandres. Ainsi ils ont bien plus d'advantage en la guerre qu'en la paix, estans bien asseurez que l'Empereur n'ayant point l'argent d'Espagne ne remuera bien, pour ne vouloir pas consumer son bien qu'il aymera mieux conserver à ses enfans que de l'employer pour l'advantage des autres’. Dit boeck, zijnde onder druck was bij de lieutenant Civyl[8] doe[n] ophouden als raeckende materie van

1 Louis Yanowitz, gouverneur van St. Dizier.
2 Admiraal Gaspard de Coligny (zie III, p. 203 n. 1) werd 24 augustus 1572 op aanstichten van Henri de Lorraine, duc de Guise (1550-1588), vermoord, volgens de - aangevochten - traditie door Bême, wiens eigenlijke naam Charles Yanowitz was; hij werd op zijn beurt in 1575 neergestoken.
3 Jacques le Coigneux; zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 1.
4 Bernard de Rechignevoisin, seigneur de Guron, *Les Entretiens des champs-Elizées*, Paris 1631. Het boekje wordt ook wel toegeschreven aan Paul Hay, sieur du Chastelet; zie over deze III, p. 271 n. 8.
5 Jacques Sirmond S.J.; zie III. p. 116 n. 1; zijn neef heette Jean Sirmond (± 1589-1649), schrijver o.m. van *Le Covp d'Estat de Lovys* XIII), Av Roy. A Paris M.DC.XXXI.
6 *Op. cit.*, in fine.
7 Ferdinand II.
8 Niet geïdentificeerd.

staet, maer den cardinael heeft een van zijne domestycken gesonden om den druck ende vercooping voort te laeten gaen. Tegen dit discours soude genoech te seggen zijn, oock raeckende de historie van het gepasseerde. Maer ick laet dat op een yders bedenckinge.

Constans gesel[1] heeft uE. voor desen zijne concepten voorgehouden op de reys[2]. Blijft van deselve opinie, tenzij uE. yet beter weet. Ende hij houdt het daervoor quod nocuit differre paratum. Al waer het, dat het stuck van de Maes apparent waer, is best het eerste rendevous bij Numerianus te nemen. Soo 't wel luckt moet op een schip ende huys bij provisie gedacht werden.

Den VII Marty XVI^{c}XXXI.

Adres (van de hand van Maria van Reigersberch): Aen mijnheer Mijnheer den raedtsheer Reigersberch in den Hage.

port.

In dorso met andere hand: den 7 maert 1631. Van zijn aenstaende reis naer Holland; van de inlandsche troubles in Vrankrijk.

1600. 1631 maart 10. Van J. Wtenbogaert[3].

Mijnheer,

Ick danck uE. van de verseeckertheyt aengaende de brieven. Ick doe nae de Soliniano Salmasii[4] vernemen.

Over t'geen uE. schrijft van de Acta Gelazii Cyziceni[5] ben ick verwondert. Vossius[6] heeft mij dat niet weten te seggen, hoewel ick twijfelde. Ick noch uE. broeder[7] hebben uyt uE. woorden niet recht connen verstaen, off dat boeck van Blondel[8] gedruct off niet en is. Mij dunckt, dat uE. seyd: niet; anders wensch ick om aenwijsing, waer het te becomen is.

Den anti-Aristarchum[9], met een Replyck[10] ende noch wat van H. Leo[11], heb ick uE. broeder gedaen om uE. toe te schicken; den voorloper[12] had S.E. uE. gesonden, soo hij seydt. T'senden over zee brengt retardement ende anders waer het te

1 Grotius.
2 Zie n^{o}. 1588.
3 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2076: 2. Eigenh. oorspr. Exc. bij Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 54. Antw. op n^{o}. 1591; beantw. d. n^{o}. 1606.
4 Zie n^{o}. 1591, p. 341 n. 4.
5 Zie n^{o}. 1586, p. 332 n. 4.
6 De klassiek-filoloog en historicus Gerhard Joh. Vossius.
7 Willem de Groot.
8 Zie n^{o}. 1591, p. 341 en n. 8 aldaar.
9 *Op-lossinge Van de ontrouwigheyt ende notoire Leughenen*; zie n^{o}. 1586, p. 332 n. 7.
10 *Replyck Der Remonstranten*; zie n^{o}. 1586, p. 332 n. 8.
11 Zie n^{o}. 1586, p. 333 n. 3.
12 *Korte Voorlooper, Op de Proeve by de HH. Professoren der theologie tot Leyden. Nu versch uytghegheven, teghen D'Apologie der Remonstranten.* Ghedruckt ... M.CCCCCC.XXX; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4094.

costelick, t'sop de koolen niet waert. De Antwoordt op de Proeve[13] wordt bij Vigilantium[14] gevordert. Ick hoope, men die haest zal sien.

13 *Responsio Remonstrantium ad Libellum cui tilulus est, Specimen Calumniarum atque heterodoxarum Opinionum*; zie n^{o}. 1569, p. 303 n. 1.

14 Schuilnaam voor Simon Episcopius.

Dat van Nimmegen heeft niet te beduyden. De HH. Grave van Culenb.[1] ende Knuyt[2] brachten in Jan.[rio] int veranderen van de mag[t]. tewege, dat de hh. Biesman[3], ten Heuvel[4] ende Biel[5] mede genoodt wierden op magistraets maeltijdt, daer zij zeer wierden gecaresseert met grote teeckenen van hertelicke vriendschap ter wederzijden, oock propoosten van vergeting van all t'gepasseerde. Hieruyt sprooten eenige reden van vereeniging. De middel soude zijn, dat zij, die men achte de hooffden der remonstranten in die stadt, souden te kerck komen; dat gedaen sou men se in magistrature weder brengen, alwaer zijnde souden zij bequaem middel hebben te arbeyden tot vereeniging, men sou den remonstrantschen predicant aldaer, neffens d'andere op den predickstoel brengen, sonder eenige onderteeckening van Acten Synodael. Dat waren soo de voorslagen int gros, meest gedaen, soo geseydt wordt, bij den H. Grave. S.G. hiervan rapport gedaen hebbende aen S.E.[e6] geviel het deselve niet qualick. Hierop Biesman ende Biel in den Hage ontboden zijnde van S. Gen. door laste - soo men meynt - van S.E.[e] heeft men haer wederom gelijcke propoosten gehouden, te weten van t'komen opt stadhuys door de kercke - tanquam per templum Virtutis apud Romanos, hic simulationis, ad templum Honoris -, maer van den predicant, in sulcker voegen als geseydt, op stoel te brengen niet een woordt, maer wierdt dat verandert in een voorslach van t'geven van gages, wen hij wilde stilstaen. Dan alsoo die goede luyden, sonderling Biesman, thoonden daerin weynich smaack te hebben, is voor dese tijdt niet meer daerop gevolcht. Somma: dat is tot noch toe verdweenen; daer is veel praets van geweest, dan ick en heb noyt werck daervan gemaeckt, gelijck er oock geen werck van te maecken en is.

T'stuck van Louvesteyn[7] is opt buffet nu tegenwoordich om gehele relaxatie off confinement tot Gravesande. Wij hoopten huyden desen dach resolutie te hebben, maer de hevicheyt van de drie heeft belet, dat huyden noch geen resolutie en is genomen, na den matige steun van de vier provinciën de praesident[8] niet dervende tegen t'geroep van d'ander concluderen. Evenwel hoopen wij, dat de saeck op morgen sal affgedaen werden, off tot het geseyde confinement off tot een nieuwe last - hiertoe inclineren eenige om se maer uyt de slooten te hebben - om uyt het landt te trecken. Geschiet dit leste simpelick, zij sullen obedieren, doch soo als ick ende andere. Intelligenti (?) (d)i(x)erim.

1 Floris van Pallandt, graaf van Culemborch, baron van Witthem en Weerde (1577-1639).
2 Johan de Knuyt (1587-1654), raad van Frederik Hendrik. Hij maakte zich verdienstelijk door in 1630 het prinsdom Orange te redden uit handen van de verraderlijke gouverneur Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg, die daarbij het leven liet. In het vaderland teruggekeerd werd hij tot 's prinsen vertegenwoordiger als eerste edele van Zeeland benoemd en werden hem vele belangrijke missies, zowel binnen als buiten 's lands, opgedragen.
3 Chr. Biesman; zie III, p. 277 n. 10.
4 Niet nader geïdentificeerd; hij wordt ook genoemd in brief n°. 1246 (III, p. 277).
5 Johan Biel, in 1618 door prins Maurits uit de regering van Nijmegen gezet; zie Wagenaar, *Vad. Hist.* X, p. 197 v.
6 Frederik Hendrik. Remonstrants predikant te Nijmegen was toen Dan. Wittius.
7 Voor de namen der op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten zie men III, p. 39 n. 9 en verder n°. 1481, p. 168 n. 3.
8 De vergadering van de Staten-Generaal van 10 maart 1631 had tot voorzitter de heer Noortwijck (Arch. Staten-Generaal inv. n°. 3190, resolutieboek v. 1618, f. 103). Bedoeld moet zijn Nicolaes van den Bouckhorst, heer van Wimmenum († 1641); zie over hem III, p. 135 n. 8.

Vale, mi domine.
10. Martii 1631.
UE. dienaer Meden.

Adres: Aen mijn Heer mijn Heer de Groot, Paris.
In dorso schreef Grotius: 10 Martii 1631. Meden.

1601. 1631 maart 14. Aan Willem de Groot[1].

Accepi jam frater per Pomeranum[2] Institutiones meas[3], quibus duae, ut monuisti, tabulae desunt. Placet editio; errata paulatim corrigo, ut secunda sit defoecatior.

De privilegio Carolino memineram et rem ipsam nostris Institutionibus comprehenderam[4]. Placet usus.

Mileterius[5], quem ex fama nosti Rupellensis quondam causae actor calidissimus, in carcere Tolosano oblatam sibi abolitionem recusavit dicens nullius se sibi criminis esse conscium. Id si ille in regno, quid nos aequum est facere in libera civitate natos? Videtur mihi apud vos nimia esse in ministros magistratuum contemtores indulgentia. Tempora exemplo severiore opus habent, ne res in pernitiem eat publicam.

Utinam ad fratrum Lupesteinensium[6] libertatem aliqua reperiatur via.

De civitatum Hollandicarum postulato tecum sentio visum id iri *ὀλιγαρχικὸν* minoribus oppidis.

Hic res quiescunt. Senior regina[7] putatur itura Nivernium reddito ipsi suo qui nunc in Bastilia detinetur, medico[8]. Rex it Aurelianum; fratrem[9] obviam iturum sunt qui putant. Alii sequiora ominantur.

Vale cum parentibus.
14 Martii 1631.
Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 838.
2 Zie n^{o}. 1595, p. 346 en n. 14 aldaar.
3 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, Den Haag 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.
4 Mogelijkerwijs betreft dit dezelfde kwestie als genoemd in brief n^{o}. 1587; zie p. 334 en n. 9 aldaar.
5 Théophile Brachet de la Milletière; zie ter zake: Haag, *La France Protestante* III^{z}, kol. 62.
6 De op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten wisten in de nacht van 19 op 20 juli te ontsnappen; voor hun namen zie men III, p. 39 n. 9 en verder n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.
7 Maria de Medici.
8 Zie n^{o}. 1599, p. 354 en n. 11 aldaar.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

1602. 1631 maart 14. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijnheer,

Ick sal mijn oordeel ophouden aengaende Gallus[2], Numerianus[3] ende de Mase tot naerder bescheyt.

Hyer gaen de saecken, soo ick uE. voor desen[4] hebbe geadviseert ende zye geen hoope van betering, noch voor het generael, nochte voor het particulier. Oock is men hyer zeer tegen de trefves ende men meent, dat onse vrunden daervoor zijn. Ick meen op mijn stuck wat naerder te letten ende nae XII jaeren verlies, de bequaemste van mijn leven om mijne familie te besorgen, soo mij de onseeckerheyt soo hyer als daer niet en hadde opgehouden, een plaetse kyesen, daer ick met eere, met rust ende met eenigh proffijt sal connen leven. Al waer daer anders geen reden dan dat mijne kinderen groot werden ende de dochters[5] hubaer, soo en can ick het uytstel in mijn eygen gemoet nyet langer excuseren.

Ick heb uE. ten hoochste te bedancken van de moeyte in desen genomen. 't Onrecht, dat mij geschyet is, niet alleen bij mijne bekende vijanden, maer oock bij de vrunden, dye niet en willen in achting nemen, wat ick voor het recht van Hollant gedaen en geleden hebbe, wil ick Godt opgeven ende uE. in zijne genade bevelen.

Den XIII Maert XVI^{c}XXXI.

De coninginne-moeder[6] is noch te Compiègne. Werdt geseyt te sullen gesonden werden nae Nevers ende dat zij aengenomen heeft daer te gaen, midts dat men haer haere medecijn[7] wedergeve.

De coning gaet nae Orléans met macht. 't Gerucht is hyer, dat 's conincx broeder[8] hem tegen comt t'Estampes. Wij sullen zyen.

Op ... den president de Coigneux[9], cancelier van 's conincx broeder, heeft het den coning zeer geladen.

In Provence gaet alles tot rust.

De la Milletière[10], een groote voorspraeck voor desen van dye van Rochelle, tegen dewelcken D. Tilenus[11] heeft geschreven, alsoo hem in de gevanckenisse te Toulouse abolitie wyerd gepresenteert, heeft dye geweygert seggende niet misdaen te hebben idque in regno. Quid nos facere aequum est?

Lang voor desen had men mij geschreven, dat ick mij wel bij Numerianus mocht vervougen sonder swaericheyt. Vanwaer comt nu dese groote scrupuleusheyt? Ick en heb voor de saecke van 't landt soo scrupuleux niet geweest, maer oprecht gegaen ende Godt vertrouwt hoopende, dat andere Hollanders van gelijcke soude doen. Men meent de aenstoot soo groot soude zijn. Mij soude wel eens lusten

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
3 Amsterdam.
4 N^{o}. 1599.
5 Cornelia, die op 26 april van dat jaar 20 jaar werd; Maria werd op 16 april pas 14.
6 Maria de Medici.
7 Vgl. n^{o}. 1601.
8 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
9 Jacques le Coigneux; zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 1.
10 Zie n^{o}. 1601, p. 358 n. 5.
11 Daniel Tilenus; vgl. ter zake *Mercure François* VIII, p. 155 vv.

op mijn peryckel dat te besoucken. Ende licht soude ick het doen alleen om mijne ouders ende vrunden adieu te seggen, eer ick resolvere.

Ick verstae 's conincx broeder aen den coning heeft geschreven al te willen doen, wat hij hem sal gebyeden, oock te gaen, waer hij wil, maer dat hij niet te hooff en soude connen zijn.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso met andere hand: Den 14 Maert 1631.

1603. 1631 maart 15. Aan C. Salmasius[1].

Cl. Salmasio H. Grotius.

Nova scribendi causa mihi Berneggerus[2], et hae Iustini paginae consequentes iis, quas antehac et nescio, an non bis, miseram[3]. Si ita est, excusabis, vir maxime, nimiam diligentiam, si qua in rebus, quae te attinent, nimia esse potest. Rogat Berneggerus et priora et haec perlegas, si modo id graviora negotia permittunt, ut, siquid alicubi aut emendatio aut explicatio aberrat, id ex tuo monitu in mantissa corrigatur. Ego, quia ita viri meritum est, idem precarer, nisi magis quam ille tuorum laborum conscius vererer, dum minora curo, majoribus moram facere. Contentus ero hoc rogasse, ut quod rogamus facias aut rogantibus ignoscas.

Vale.

Id. Martiis MDCXXXI.

1604. 1631 maart 16. Aan G.I. Vossius[4].

De Amstelodamensi negotio[5], amicorum summe, et audiveram jam et puto rem talem esse de qua deliberare non debeas. Est enim urbs omnium, quae usquam sunt, commerciis florentissima nec minus gubernantium prudentia felix. Huic a te adferri, quod desideratur unum, literarum decus et illis fortunatum erit et tibi tuisque posteris gloriosum. Commoda, quae tibi afferuntur talia sunt, ut vix alibi reperiri possint: et audio addi filio[6] ea, quae viam ejus profectui sternant. Multum refert tantae civitatis ut et tua institutione et filii tui exemplo discat juventus, quae vera sit studiorum ratio, quae pietatis cum civilibus officiis conjunctio. Impedimenta, quae adferre Lugdunenses volunt, ridicula sunt. Cum exemplis appareat jus esse oppidis singulis virorum eruditorum opera extra illa scholae rudimenta uti, quis est, qui de loco quicquam ipsis imperare aut vetare possit? Vana haec sunt invidiae reperta.

1 Hs. Parijs, Bibl. Nat., Latin. 8594 f. 3. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend, zonder adres. Gedrukt *Epist.*, p. 103; *Ep. ad Gallos*, p. 277. Beantw. d. n^{o}. 1615.

2 Matthias Bernegger; zie III, p. 300 n. 6.

3 De uitgave verscheen in 1631: *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero: in qua quid praestitum sit, aversa pagina docebit.* Argentorati. Sumptibus heredum Lazari Zetzneri M.DC.XXXI; ter zake zie n^{o}. 1546 in fine.

4 Gedrukt *Epist.*, p. 102; *Ep. eccl.*, p. 760, waar de datering 14 maart is; ged. gedrukt Stanislaw Kot, *Hugo Grotius a Polska*, Krakow 1926, p. 44. Antw. op n^{o}. 1585; beantw. d. n^{o}. 1629?

5 Vossius' benoeming aan het pas opgerichte Athenaeum te Amsterdam; zie n^{o}. 1585.

6 Dionysius; zie n^{o}. 1585, p. 330 n. 2.

Ut ad negotium illud, de quo scripseras, veniam, sunt in hac urbe tres fratres Slupeckii[1], quorum primus et ultimus tui causa Amstelodamum se conferre constituerunt, quod et alias, ubi fama percrebuerit, facturos credo. Medius - is est Christophorus - cogitat Italiam et Constantinopolim, et utro prius sit iturus dubitat ipse. Legatus Gallicus[2] jamjam itineri imminet ita, ut Slupeckius iste paratus non videatur futurus, ut cum eo suscipiat iter; credo nec supplicare volet, ut ejus in comitatum recipiatur. Venetiis abunde occasiones commode navigandi suppetunt. Et ipse magis etiam quam ante confirmatus in studio pro Romana religione frequenti cum Iesuitis consuetudine neque amici remedium adferre possumus, quia non tam argumentis se tuetur quam praefracto nihil audiendi proposito. Medicus ille[3], cujus meministi, non una it, sed apud maximum natu manet. Haec sunt quae significare hactenus potui. Ab Oomsio[4] ex quo ad te de ea re scripsi[5], accepi nihil; ipsius est scire, cui literas commiserit, ego in explendis amicorum desideriis nunquam ero negligens.

Salutant te tuamque[6] ac tuos omnes nostri omnes utque migratio haec feliciter eveniat, summopere Deum precantur.

16 Martii, 1631.

Tuus omni officio
H. Grotius.

1605. 1631 maart 21. Aan Willem de Groot[7].

Quae miraris, mi frater, sane talia sunt, quae omnes mirari debeant, eoque magis quod tanta conversio in regni orbe facta est vix ullo hactenus strepitu.

Manet regina senior[8] Compendii custodita. Frater regius[9] non regi occurrit, ut rumorem sparserat[10], sed Aureliano in Burgundiam elapsus est, si urgeatur, recessurus in illam Burgundiae partem, quae Hispano paret, multum testatus cogi se ad haec cardinalis[11] injuriis.

De Lupesteinensibus[12] quid futurum, exspectabimus. De Heinsio[13] scire velim, quae sint quae maxime offendant. De Phaenissis[14] quid?

Omnes nostri te tuosque ac communes parentes, proximos, amicos salutant.

21 Martii 1631.

1 Nicolaus, Christophorus en Georgius; zie over hen n^{o}. 1396, p. 51 v. en de aantekeningen aldaar.
2 Henry de Gournay, graaf van Marcheville; zie n^{o}. 1585, p. 330 n. 5.
3 Pascal; zie n^{os}. 1396 en 1490.
4 Willem Nooms; vgl. III, p. 61 n. 6.
5 Zie n^{o}. 1563, p. 295.
6 Elisabeth Junius; zie over haar III, p. 161 n. 9.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 838.
8 De koningin-moeder Maria de Medici.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
10 Zie n^{o}. 1602 in fine, p. 360.
11 De Richelieu.
12 Voor de namen der op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten zie III, p. 39 n. 9 en verder n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.
13 De klassiek-filoloog Daniel Heinsius, hoogleraar in het Grieks en in de geschiedenis te Leiden.
14 De nieuwe uitgave, die nog in 1631 te Amsterdam het licht zag; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.

1606. 1631 maart 21. Aan J. Wtenbogaert[1].

Mijnheer,

Blondels boeck[2] en is noch niet gedruckt, maer bij [mij] gezyen ende ick vinde zijne redenen zeer bondigh.

De schrifte door mijn broeder[3] gesonden sal ick verwachten. Dat van Nimmegen, dat uE. seyt niet te beduyden te hebben, toont dat Alphaeus[4] noch martelaer noch confesseur soude willen zijn voor de vijff poincten. De voet, dye schijnt genomen te werden om de broeders van Loevesteyn[5] te helpen, is soo dat wel beter waer te wenschen, maer men moet nemen dat men can.

Hyer blijft alles stil, hoewel de coninginne-moeder[6] noch gevangen is te Compiègne ende 's conings broeder[7] uyt Orléans geweecken nae Bourgogne om, soo hij geperst werdt, hem te begeven nae de Franche Comté.

Vale cum fratribus.

21 Martij 1631.

H. de G.

Adres: A monsieur Monsieur van Mede.

In dorso schreef Wtenbogaert: H. Grotius 1631. R[a]. 30 meert Resp. 31 eiusdem.

1607. 1631 maart 22. Aan N. van Reigersberch[8].

Mijnheer,

Wij sullen den tijdt bij uE. ons voorgestelt verwachten ende Godt bidden ons tot het beste te stuiren. Vooral will letten op de conservatie van de eer, daervoor wij soo veel geleden hebben ende afsnijding van verder tijdverlies. Wil Gallus[9] wel, hij can. Maer souden 't voorslagen sijn als onlancx aen Bieseman[10] ofte eertijds aen mij, doe Aurelianus[11] hier eerst quam, dat en soude mij niet behagen. Soo het Neef[12] gelieft reden te verstaen, mij dunct, dat hij licht can begrijpen, dat hij wel sooveel rechts ende machts heeft tot bewaering van 't recht van Volusianus[13] ende de

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n°. 1228: 1. Eigenh. oorspr. Exc. bij Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 70. Antw. op n°. 1600; beantw. d. n°. 1612.

2 Zie n°. 1591, p. 341 n. 8.

3 Willem de Groot; voor de toegezonden geschriften zie n°. 1600, p. 356 en nn. 9, 10, 11 en 12 aldaar.

4 Frederik Hendrik.

5 Zie n°. 1481, p. 168 n. 3.

6 Maria de Medici; vgl. n°. 1595, p. 346.

7 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

8 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15[c]. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.

9 Frederik Hendrik.

10 Chr. Biesman; vgl. n°. 1600, p. 357 en de verwijzing in n. 3 aldaar.

11 François van Aerssen.

12 Frederik Hendrik.

13 Holland.

privilegiën, als Gallus' broeder[14] dede om alle 't selve verpletten. De Hollanders hebben reden van hem meer als van andere te verwachten, sijnde een ingeboren. Maer alle dese redenen connen niet helpen, soo daer eenige belofte voor de-

14 Prins Maurits.

sen sijn gepasseert, ne acta Caesaris refundantur[1], ofte soo daer eenigh ander desseing schuilt. Laet ons claer sien.

Hier en hebben wij noch geen oorlog. De coninginne-moeder[2] is seer sieck ende oversulcx blijft noch te Compiègne. 's Conings broeder[3], die 't gerucht had laeten gaen van den coning te Estampes tegen te willen comen, heeft die opinie gebruict om te beter door een andere cant onbelet uit de stadt te raecken ende heeft sich begeven oft te Dombes, sijnde eene souveraineté, doch onsterck, die sijn dochter[4] toecomt, ofte nae Bellgarde, beide niet verre van de Franche Comté, daer hij hem schijnt te willen retireren, soo hij verder geperst werdt. UE. sal sien uit het bijgaende[5], hoe hij aen den coning schrijft, gelijck hij oock af het stadthuis te Orléans voor sijn vertreck heeft hem geprotesteert van zijn dienstwillicheit tot den coning ende dat hij den coning niet dan alle broederlijcke affectie toe en vertrouwde, maer dat hij gedwongen wierd te wijcken voor den cardinael[6]. Men seit hij ontrent 800 paerden bij hem heeft.

UE. sal oock sien, hoe crimineel sijne actiën werden geduit ende hoe men hem aen alle canten soeckt in het ongelijck te stellen. Eenige willen seggen, dat den hertogh van Guise[7] hem declareert. Men houdt voor seecker, dat den prins van Condé[8] last heeft gehadt om hem te vangen, waerom hij te Avignon quam bij den prins, veel meer gevolcht als den prins. Dat en waer geen goed swagerschap, sijnde de dochter van den prins[9] belooft aen den soon van Guise, den prinse de Jainville[10]. Den cardinael laet niet meer ende meer te bestaen, soo verre dat men het parlement hier verbodt gedaen heeft van niet meer de Cameren tesamen te vergaderen, gelijck men in alle politycke ende swaere deliberatiën gewoon was te doen. Maer sij hebben de Cameren bijeen vergadert niettegenstaende de interdictie, haer vertrouwende op de oude coustume, geboren met het Rijck.

Vale, den 22 Martij 1631.

Men soeckt mevrouw van Valckenburgh[11] hier te quellen. Men heeft begonnen met arrest van haer coffers om het testament van haer man hier te doen openen, daer haer ten hoochste is gelegen, dat sulcx niet en geschiede. Wij sullen alle middelen aenwenden om haer uit de moeite te helpen. Aelius[12] heeft het op haer

1 Sedert 45 v. Chr. legden de magistraten in het Romeinse Rijk de eed af: se nihil contra acta Caesaris facturum; zie verder Appianus, *Bella Civilia* II 106; Suetonius, *Tib.* 26, 3; Tacitus, *Ann.* I 72, IV 42, XIII 11, XVI 22. Zie ook Theodor Mommsen, *Römisches Staatsrecht*. Erster Band Zweite Auflage Leipzig 1876, p. 600, Zweiter Band Zweite Auflage Leipzig 1877, pp. 868 vv., pp. 1068 vv. De tekst bij Appianus *l.c.* luidt: *Καὶ τὰς ἀρχὰς εὐθὺς καθισταμένας ὀμνύναι μηδενὶ τῶν ὑπὸ Καίσαρος ὁριζομένων ἀντιπράξειν*.

2 Maria de Medici.

3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

4 Anne Marie Louise d'Orléans, hertogin van Montpensier (1627-1693).

5 Niet meer aanwezig.

6 De Richelieu.

7 Charles de Lorraine, duc de Guise; zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 6.

8 Henri de Bourbon, prins van Condé.

9 Anne Geneviève de Bourbon (1619-1679).

10 François de Lorraine, prins van Joinville (1612-1639), oudste zoon van Charles de Lorraine, duc de Guise.

11 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg; vgl. n^{o}. 1600, p. 357 n. 2.

12 Schuilnaam voor De Richelieu.

niet groen. Alsoo van haeren man nae 't overlijden gesproocken wierd, seide hij: ‘ceste chiene de femme’ - denoterende haer Ed. - ‘l'a perdu’. Des te meer behoort sij wel aengesien te zijn, daer zij nu comt.

Ick heb weder brieven gecregen uit Engelant; oock van Wotton[1].

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant.
Port In s'Gravenhage.
In dorso met andere hand: Den 22 maert 1631.

1608. 1631 maart 22. Van M. Ruarus[2].

Illustris virtutum tuarum splendor et eruditio multiplex ac propemodum sine exemplo importunos sine dubio salutatores frequenter tibi adducit, clarissime Groti. Inter illos audeo tandem et ego me tibi sistere et affectum, quem pene a puero erga Grotianum nomen anxia quadam religione intra pectus hoc foveo, literis aperire. Non indignaberis, ut spero, - quae tua est humanitas -, si amari te atque coli intelligas ab homine obscuro et quem nec suum meritum nec saeculi favor in vulgus admodum commendat.

Virtus enim publici iuris est et non minus in amorem quam in exemplum omnibus patet. Mihi vero non modo virtutis tuae dignitas venerationem imperat, sed et excellens ac perpetuum tuum publicam erga rem studium beneficii confessionem exprimit. Nec enim tam abiecte de me sentio, ut, dum tu et virtutis inusitato specimine et tot gravibus ac cedro dignis scriptis orbem terrarum cum meliorem tum doctiorem efficere conaris, nihil interea opera me tua profecisse agnoscam.

Negent hoc ingrati, dissimulent superciliosi, qui alienam laudem suam iniuriam existimant: ego vero, quantum hoc tibi nomine debeam, nec negare possim, si velim, nec dissimulare velim, si possim. Noli autem suspicari verba haec non in pectore, sed in labris nata, aut, ut vulgo mos est, in speciem ficta; rem animi erga te huius testem dabo, si quando periculum officii alicuius exactione facere tibi libuerit. Video equidem illud inter nos et terrarum et fortunae discrimen, quod non facile ullo officio coire possit. Si tamen in tam diffusis literarum studiis et earum te rerum, a quibus propius hic absumus, cupido fortassis aliquando incessat, ego me tanquam obsequio tuo auctoratum proxenetam ad illas offero. Quod si ad nihil, quod tu requiras, tenuitas se mea porrigit, saltem non ingrata tibi esse poterit pietas mea ad vota atque preces coelo pro incolumitate tua inferendas intenta; quibus - quod sine iactantia dictum velim - etiam tunc praesto tibi fui, cum non nisi cogitationibus aditus ad te esset.

Dab. Dantisci, a.d. XI Cal. Apr. MDCXXXI.

1 Sir Henry Wotton; zie n^{o}. 1518, p. 229 n. 7.

2 Gedrukt *Martini Ruari Nec non H. Grotii, M. Mersenni, M. Gittichii, et Naerani, Aliorumque virorum doctorum, quorum nomina post praefationem vide, Ad ipsum Epistolarum Selectarum Centuria. In quibus res magni in religione momenti inter diversarum sententiarum atque sectarum homines tractantur & examinantur*. Amstelodami Apud Davidem Ruarum, MDCLXXVII, p. 158. Martinus Ruari (1588 of 1590-1657), sociniaans predikant te Straffin bij Dantzig, uit welke plaats verjaagd hij zich te Amsterdam vestigde.

1609. 1631 maart 27. Aan Willem de Groot[1].

Sane, frater optime, multum abest, ut quae hic se aperuit nubes ita dissipetur: mater regis[2] manet custodita omnia moliens, ne abducatur Compendio. Frater[3], qui in Burgundiam discesserat, auctus comitatu ducum Elbaevii[4] et Belligardii[5], comitis quoque Moretensis[6] et nobilium haud paucorum, creditur nunc esse in Burgundiae parte Hispanica, quam Liberum Comitatum vocant, multis ac prolixis, ut credibile est, promissis pellectus ab Hispaniae rege[7], qui maximo habet quaestui alere morbos Gallis quasi naturales.

Pecuniae egestas maxime labefactabit partem recentem et ab omni ferme regno desertam, nisi et huic malo medeatur Hispanus. Sola Ambaxia fidem in toparcham suum fratrem regium profitetur firma, ut scis, arce, sed structa veterem ad morem ac praesidio septingentorum militum, cui magni animi vir nobilis[8] imperat. Hos obsessurus mittitur Castilionaeus[9] ex eo hominum genere, quorum nunc vilis habetur jactura. Nec deliberavit, an excusaret praesentis offensae metu a futuri respectu aversus.

Caritas annonae mira per omnem Galliam, unde et fames et mortes. Siquid nunc pecunia hinc submittitur, id merito lucro apponendum est nec facile sperandum, ut in posterum promissis res ipsae respondeant. Multum egisse se hic credunt, si tempora colloquendi de pace eludant, gnari belli successus, ut hinc aut illinc steterint multum animi victoribus addituros neque passuros, ut aequis legibus aures pateant.

Miror tot fautores esse Pavio[10]. Lupesteinensibus captivis[11] aliquid mitigationis opto, quando tam saeva sint tempora, ut libertatem hominum innocentium non ferant. De collatione nihil boni auguror. Quaerent qui plus possunt materiam aliquid cavillandi.

Si nostri unquam eo venerint, ut pactis Dunquercanorum raptus redimant, perierit virium nostrarum pars major.

De Phaenissis[12] meminisse te gaudeo.

Adversus inobsequentes pastores nimia est rectorum lenitas, quae citius aut serius in magnam pernitiem publicam erumpet. A Maselandio[13] literas, quarum mentio in postrema tuarum parte, aut ipse tibi dare oblitus est aut tu tuis includere. Ipsius causa nihil est quod non velim.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 838.
2 Maria de Medici.
3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
4 Charles, hertog van Elbeuf; zie n^{o}. 1595, p. 346 n. 2.
5 Roger de Saint Lary et de Thermes, hertog van Bellegarde; zie n^{o}. 1575, p. 316 n. 1.
6 Antoine de Bourbon, graaf van Moret (1607-1632 of 1691), natuurlijke zoon van Henri IV; vgl. n^{o}. 1599, p. 354 n. 5.
7 Philips IV.
8 Vgl. n^{o}. 1610. Hij moet een zoon zijn van François de l'Age (Laage) of van diens broer Guillaume; verder niet geïdentificeerd.
9 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf.
10 Adriaen Pauw; vgl. ter zake n^{o}. 1588, p. 337 n. 2.
11 De op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; vgl. n^{o}. 1601, p. 358 n. 6.
12 De nieuwe Amsterdamse uitgave van 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.
13 Ook genoemd in n^{o}. 1621; niet nader geïdentificeerd.

Valere te opto cum parentibus omnibusque vestris ac nostris.
27 Martii 1631.
Tibi fidissimus frater
H. Grotius.

1610. 1631 maart 27. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijnheer,

Ick danck uE. van de continuatie van de groote debvoiren bij den XVII Martij geadviseert, alsoock de vrunden, dye voor ons sorgen. Ick danck Godt van één ding, dat het lang ophouden eens een eynde sal nemen ende dat wij sullen hebben te letten, wat ons te doen staet. UE. doet zeer wel, dat hij vrijmoedigh spreeckt. Dat is noodigh.

Dat van dye van Louvesteyn[2] gaet noch vrij crepel. Dat van Utrecht, te weten aengaende dye van Amersford[3], gaet beter. 't Is wonder, dat men niet cloucker en gaet tegen dye groote usurpatie der predicanten, dye buyten twijffel door impuniteit ende verdeeltheyt der overheden aenwassende tot groot quaed sal uytbersten.

De saecken hyer gaen noch niet wel. De coninginne[4] versoeckt te Compiègne te mogen blijven. Men stroyt uyt, dat de coninginne, des conings huysvrouw[5], swanger is, om den loop nae 's conincx broeder[6] te stuiten, bij denwelcken haer begeven hebben le comte de Mouret[7], le duc d'Elboeuf[8], le duc de Bellegarde[9]. Men houdt hij nu sal geweecken zijn op groote offres van Spaignie nae de Fransche Comté, 'twelck ick beter gelooff dan dat andere seggen nae Lorraine[10], alsoo den cardinael[11] daer lichter hemselve soude connen wel stellen. Plaetsen verclaeren haer noch ghene, uytgenomen Amboise, waervan het casteel bij een edelman[12], bij 's conings broeder gestelt, neeff van Puislauren[13], werdt bewaert met 700 man. Den heer van Chastillon[14] heeft de commissie om de plaets te belegeren ende voorts het gouvernement door de landen van de appannagie van 's conings broeder, een scabreuse commissie, doch dye hij niet wel en conde excuseren.

Den hongersnoot is schyer heel Vrancrijck deur grooter als bij gedachtenisse van menschen ofte historiën. Op eenige plaetsen hebben haer de luyden op doode paerden geworpen. Te Bourdeaux zijn gerabraeckt een man ende wijff, dye haer nichte gedoot ende opgegeten hadden. Veele dyergelijcke geschyedenissen werden

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15[d]. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.
2 Het betreft de op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; vgl. n[o]. 1601, p. 358 n. 6.
3 Mr. Willem van Dam en Pieter de Goyer; zie n[o]. 1489, p. 177 n. 2.
4 De koningin-moeder Maria de Medici.
5 Anna van Oostenrijk.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 Antoine de Bourbon, graaf van Moret; zie n[o]. 1609, p. 365 en n. 6 aldaar.
8 Charles, hertog van Elbeuf; zie n[o]. 1595, p. 346 n. 2.
9 Roger de Saint Lary et de Thermes, hertog van Bellegarde; zie n[o]. 1575, p. 316 n. 1.
10 Vgl. n[o]. 1596, p. 349.
11 De Richelieu.
12 Vgl. n[o]. 1609, p. 365 en n. 8 aldaar.
13 Antoine de Laage, hertog van Puylaurens; zie n[o]. 1581, p. 323 n. 2.
14 Maarschalk Gaspard de Coligny, graaf van Châtillon.

verhaelt, dye eenyder machtigh zijn te doe[n] schricken. Hyer, daer alles in overvloet is, neemt de duyrte schrickelijck aen. Dit gebreck belet den coning, dye nu te Dijon is, verder te trecken.

Ick bid om de gebyedenisse aen de vrunden.

Den XXVII Maert 1631.

Adres: Mijn Heer, Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant Port in 's Gravenhage.

In dorso met andere hand: Den 27 Maert 1631.

1611. 1631 maart 31. Aan M. Bernegger[1].

Quem mihi commendasti, vir eruditissime, Albertus Sebisius[2], eum tua amicitia dignum et ipse cognovi. Nec quicquam mihi facere potes gratius quam ut tales iuvenes tuo exactissimo probatos judicio ad me alleges. Ego si quid unquam illorum in gratiam potero, id non modo recte positum, sed a me, tum ipsorum virtuti, tum tuae, quam semper faciam maximi, amicitiae debitum existimabo.

Pagellas, quas nunc iterum de Iustino tuo[3] ad me misisti, ego ultra ad Salmasium[4] misi, maximoque opere rogavi, ut si quid de studiis Arabicis deque illo desideratissimo omnibus labore, quo ritus illustrat veteris Ecclesiae[5], detrahere possit, illas ut perlegat tibique sua subsidia mittat. Id si fecerit, ut facturum spero, non erit, quod aut meam aut alterius cujusquam operam requiras, cum Salmasio nullus sit in hoc literarum genere perspicatior. Editionis tuae forma et annotationum modus mihi maxime probatur; est enim utrumque ad studiosorum utilitatem comparatum, quod praecipue editores propositum habere debent.

Vale quam felicissime, vir optime, et quod unum, si invidere possim, tibi invideam, Lingelshemii[6] propiore amicitia fruere.

Pr. Cal. Aprilis 1631.

1612. 1631 maart 31. Van J. Wtenbogaert[7].

Mijn Heer,

Ick heb uE. niet veel besonders te seggen, immers niet veel aengenaems. Voornemelick dient dit mijn schrijven tot dienstlicke groetenis ende om te seggen, dat ick meyne, dat uE. die stucxkens, die uE. begeerde, nu all heeft ontfangen[8].

1 Gedrukt *Epist.*, p. 103; *Grotii et Berneggeri ep. mutuae*, p. 43. Antw. op n^{o}. 1557.

2 Zie n^{o}. 1557, p. 286 n. 7.

3 *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero*; zie n^{o}. 1523, p. 236 n. 4.

4 De Franse klassiek-filoloog Claudius Salmasius.

5 *In Eliberini concilii canones atque universam Priscae Ecclesiae Ritualem Historiam commentarius*; vgl. n^{o}. 1552, p. 282 n. 3.

6 G.M. Lingelsheim.

7 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2076: 3. Eigenh. oorspr. Gedeelt. gedrukt Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 84. Antw. op n^{o}. 1606; beantw. d. n^{o}. 1616.

8 Voor de toegezonden geschriften zie n^{o}. 1600, p. 356 en nn. 9, 10, 11 en 12 aldaar.

Want uE. broeder[1], die mij gisteren uE. cleyn briefken van den 21. deser[2] bracht, mij seyde deselve metten lesten seer bequamen wint ende vriend gesonden te hebben. Ick sal blijde zijn uE. oordeel te verstaen.

De brieff D. Tileni[3] is nu onder de persse bijcans gedaen. Dewijl Blondeel[4] niet gedruckt en is, heb ick daerop niet te wachten.

Dat van Nimmegen[5] roert noch; t'is Culenborch[6] diet voornemelick drijft. Maer nae tversch schrijven, dat ick vandaer heb, sal daervan niet komen. Losse dingen. Culenborch sall alsoo weynich martelaer off confesseur worden om de vijff art. - soo uE. schrijft - als Alphaeus[7].

Dat van Loevesteyn[8] blijft een koeck. Aen de Gelderschen was van de Staten-Generael geschreven, maer daer comt gheen antwoordt. Sij en worden oock van niemant tot antwoort geurgeert. Harlem ende Leyden roepen seer over die resolutie, hoe slecht die is. Dit intimideert die eenichsins goet sijn ende stijft de quade. De comitia sijn tegenwoordich soo gestelt, dat de vrienden van de gevangenen niet geraden en vinden de Generaliteyt aen te porren, mitsdien de Hollandsche gedeputeerden ter Generaliteyt niet sullen derven yet doen sonder advies van haere principalen, die nu te huys zijn. Comt het daer, men sal haer ter Gr. m^{o}. stuyren ende de saek t'eenemael reculeren. Walaeus[9] seydt, dat de Geldersche HH. swaericheyt maecken haere Gedeputeerde te senden, daer bij doende, soo men confereren sal, het beter ware cum coryphaeis ac directoribus remonstrantium. Dit is niet vrembd geseydt, sed hoc praetextu rei parum apparentis protrahitur negotium, dum evanescat.

De magistraet van Leyden heeft oock Festum[10] verboden in die collatie mede te treden sonder haer voorweten ende consent. Somma: voor Paeschen is niet te doen, omdat de Hollandsche comitia wel soo lang sullen dueren. Nae Paeschen ist Mey; dan comt boven sodanige verandering van de gedeputeerden, dat sij niet sullen te spreecken sijn. Hinc, mi domine, collige reliqua. Forte advenit deus ex machina. Maer tis verdrietich, dat het soo gaet in ons vrij genoemde land. T'rapport ende schriftelick verbael van de raedsheer Fagel[11] heeft de synodalen dapper onsticht, bijsonder van soo een ijverich kerckelick geacht man. Sij hebben dese dachvaert een groot schrift daertegen overgegeven. De saeck van Rotterdam was

1 Willem de Groot.
2 N^{o}. 1606.
3 *Antidote of Teghen-Gift, Teghen de Missive der Leeraren ende Professoren eenigher Kercken ende Schoolen in Zwitserlandt ende van Geneve aende Professoren tot Leyden*; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4164.
4 David Blondel; zie n^{o}. 1591, p. 341 n. 8.
5 Vgl. n^{o}. 1600, p. 357.
6 Floris van Pallandt, graaf van Culemborch, baron van Witthem en Weerde (1577-1639); zie n^{o}. 1600, p. 357 n. 1.
7 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
8 Het plan, enige Gelderse predikanten uit te nodigen om tesamen met Walaeus en Festus Hommius met de op Loevestein gevangen gehouden remonstranten over een accoord te onderhandelen; vgl. voor de namen der gevangenen III, p. 39 n. 9 en verder n^{o}. 1481, p. 168 n. 3.
9 De Leidse theologie-professor Antonius Walaeus (1573-1639).
10 De Leidse contra-remonstrantse predikant Festus Hommius (1576-1642), sedert 1619 regent van het Staten-collegie.
11 Mr. François Fagel; zie n^{o}. 1578, p. 320 n. 2; voor het *Verbael* zie n^{o}. 1586, p. 333 n. 1.

bij arbitragie van S. E^e.[1] met kerckelicken ende politycken ad ..... - soo men meynde - affgedaen, maer de predicanten passen niet daerop. Sij waren in Den Haech ontboden; daer zijnde sondt de Rotterdamsche magistraet haer een briefcken verbiedende de handeling (?). Sij geven daerop requesten aen de Staten seggende haere gemeynte niet te konnen verlaten. S.E^e. had uytspraeck gedaen over d'Amsterdamsche kerckelicke questie, volgens den last der H.H. Staten. T'Synodus van Enckhuysen[2] verwerpt die uytspraeck - die sij voorslach noemen -, willen, dat de magistraet met de sessie supersedeert, totdatter eene gemeyne kerckenordening in Holland bij de HH. Staten sal sijn eendrachtelick geadvoueert, ende - nota - totdat hare Grootmog., S.Ex^e, ende t'synodus tesamen daerover sullen verdragen sijn. Dit sijn de formalia. Wil men dat doen, soo sal't synodus supersederen met hare resolutie, die sij doch niet vuyt en drucken. Stellen oock daerbij een mits, dat die van Amsterdam soo niet cruer (?) en handelen met de k .. den als met Smoutio[3]. Stoute gesellen. Sij hebben dat soo in geschrift aen S.Ex^e. overgegeven. Daertegen hebben die van Amsterdam een cort ende seer cordaet schrift gestelt aen S.Ex^e. seggende onder andere, nademael sij S.Ex^es. vuytspraeck verwerpen, dat sij haer oock niet langer daeraen en houden, maer tensij de synodus die vuytspraeck aenneme, prout iacet, binnen weynige dagen datelick voort willen met de sessie te nemen; verclaerende daerbij - in terminis -, dat sij den Synodum nopende dese swaericheydt niet en hebben gekent ende aensoeck niet en kennen noch eenige devisie daervan behouven te verwachten, veel min nae te coomen. Hierover vallen de synodalen weer clachtich aen de Staten tot grote onselicheyt van vele.

Mogelick en weet uE. d'vuytspraeck van S.Ex^e. over de saeck niet; dit is se in termen: Dat de HH. burgemeesters ende regeerderen van Amsterdam, de gemeene saeck ten besten, sullen supersederen met het nemen van de sessie in den kerckenraedt aldaer den tijt van een jaer ingaende met date van desen, sulcx dat het recht van t'nemen van de sessie - 'twelck de voornoemde HH. aldaer anderssins toe en compt - voor soo lang sal blijven gesurcheert ende niet gebruyckt worden. Ende nopende de persoon van A. Smoutius, dat deselve sal sijn ende blijven predicant tractement genieten ende overal beroepelick wesen. Doch sal hem onthouden van te coomen binnen Amsterdam. Date 20 Decemb. 1630.

T'synodus van Noortholland, dat nu een halff jaer lanck bij verscheyden rechten - siet, wat dese luyden all geleert hebben - tot noch toe continueert, hierover lang geknabbelt hebbende, komt nu hierover haer clachten doen. Somma: vele HH. sien nu, wat peerdt sij ingehaelt ende wat luyden sij in de sadel geset hebben. Salt int eynde sonder confusie affloopen? T'mach wel. Sij hebben noch dapper steunsel, hoewel zij evenwel niet all en konnen, wat sij willen. Daer en tusschen preecken zij op de passie hare passiën degelick spouwende vier ende vlam doorgaens schietende op sommige regenten, oock niet sparende, die haer bij tvier van Thoff warmende den Heer versaecken met S. Peter, die, als hij op sijn eygen crachten steunde remonstrant, als hij sonden beschreyde ende sijn toevlucht nam

1 Frederik Hendrik.
2 Gehouden in 1630.
3 De felle Amsterdamse contra-remonstrantse predikant Adriaan Jorissen Smout, die op last van de magistraat op 7 januari 1630 de stad had moeten verlaten.

tot Godts barmhertigheyt contra-remonstrant wierdt. Dit is bij Fabricium[1] tot Leyden gepreeckt.

UE. boeck[2] is t'Amsterdam nagedruckt met een loffelicke praefatie, soo ick hoore, maer heb se noch niet gesien. Responsio Episcopii ad Specimina professorum gaet haest na de persse[3].

Men maeckt hier weder grote praeparatiën ten oorloge. Vendôme[4] is noch hier, schijnt te sullen blijven om mede te velde te gaen, 'à apprins', dit-il - nae mij geseydt wordt - 'de ne se plus mesler des affaires de France'.

Men seydt, dat men hier opt redres van de verpondingen ende den 200sten penning gaet negotieren 2 millioen een halff; dat uyt Vranckrijck comt een millioen, twelck gevocht bij t'geen d'andere provinciën sullen doen extraordinarium sal maecken over de vier millioen. Is dan de H. Zebaoth met ons, soo salt wel gaen.

Mijnheer, ick maeck mijnen praet dese reise te lang. Wil eynden ende uE., mijnheer, met all de uwe den Almachtige bevelen.

Ick bid, dat mijne groetenis aen D. Tilenus gedaen moge werden.

Ult. Martij 1631.

UE. dienaer

J.v.M.

Adres: Aen mijnheer, mijnheer de Groot tot Paris.

In dorso schreef Grotius: ult. Martij 1631, van Mede.

1613. 1631 april 4. Aan Willem de Groot[5].

Pro iis, quae mones tempore maxime necessario, mi frater, ut et pro omni rerum nostrarum cura gratias ago maximas. Mihi etiam atque etiam videndum erit, quid constituam. Hic carior fit indies annona et incertior solutio honorariorum. Et si qui nostri rationem habuerunt ob aliquam opinionem de nostra restitutione, ea quo longius recedit ipsi quoque nos minoris facient. In patriam post mea merita, post tot probra ac dolores precario ac furtim irrepere spe tam lubrica, eritne consultum? *παῤ ἐμοὶ γε καὶ ἄλοθι, οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς*[6]. Non is animus nostratibus pro me est, qui mihi pro patria fuit. Interim nemo sua promovere negligit, ne princeps[7] quidem. Fierine posse ut Dammio et Goyero[8] nec amici fortes nec successus desint, mihi illud primum, deinde et hoc? Quid ergo nobis cum jure Hollandico, cujus vindex vindices non invenio.

1 H. Fabritius, predikant te Leiden van 1621 tot zijn dood in 1651.
2 De *Phoenissae*, tenzij Wtenbogaert doelt op *De Iure belli ac pacis*, waarvan eveneens in 1631 een nieuwe druk verscheen; zie Ter Meulen-Diermanse, resp. no. 497 en 567. Vgl. ook no. 1646.
3 Simon Episcopius' *Responsio Remonstrantium ad Libellum cui titulus est, Specimen Calumniarum atque heterodoxarum Opinionum, ex Remonstrantium, Apologia excerptarum. Instar prodromi in lucem emissum per quatuor Professores Leydenses*. Harderw., ex Off. typogr. Remonstr. 1631.
4 César, hertog van Vendôme; zie over hem no. 1617, p. 376 n. 1.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 838.
6 Homerus, *Ilias* I 174/5, waar *ἄλλοι* staat i.p.v. *ἄλ(λ)οθι*.
7 Frederik Hendrik.
8 Zie no. 1610, p. 366 n. 3.

Regina mater[1] adhuc Compendii est, forte in Italiam transferenda; frater regius[2] adhuc quantum famae notum est Vesontione, sed in Lotharingiam transiturus, cujus dux[3] magnas copias colligit, incertum in quem usum, regi certe non extra suspiciones, qui ideo in fines proximos Virodunum contendit.

Quid de colloquio futurum sit Lupesteinensium[4] inquam et adversariorum ex te discere avebo.

Interim parentibus, tibi, tuae[5] ac tuis omnia fausta precamur.

4 Aprilis 1631.

Tuus tuo jure

H. Grotius.

1614. 1631 april 4. Aan N. van Reigersberch[6].

Mijnheer,

'Tgunt ick lang gewaent heb toont sich nu. Gallus[7] frui vult turbiss. Alii nutat, alii instat, alii praebet suavium[8]. Anders de saecken van het landt hadden lang tot ruste gebracht geweest. D'anderen toonen niet de affectie tot mij, dye ick tot het landt getoont heb, noyt ander insicht gehadt hebbende dan het gemene beste. Ick vertrouw op Godt, dye mij in de macht van mijne vijanden niet en heeft gelaeten, maer hebbe quade opinie van een landt, daer mij dunckt, dat alle trouw ende vromicheyt verloren is. Dye Amersford overgegeven hebben[9] vinden vrunden ende reparatie van haer eer, maer ick niet. Doch de werelt is ruym ende staet mij open. Dye soo fraey discoureren van de herbergh alhyer, weten weynigh wat het gelagh cost. Voor mijne persoon ben ick noyt becommert geweest, voor mijne familie gebyedt mij de natuyre te sorgen.

Sal ick hyer noch eenige tijdinge bij schrijven? Ick en weet niet, voor wyen, 't en waer om uE. particulier contentement, alsoo de anderen sulcx niet en meriteren. Oleum et operam perdidimus[10].

UE. syet hyer de relatie van 't gepasseerde, soo dat bij den cardinael[11] werdt uytgegeven. De bryeff van Monsieur[12] werdt geoordeelt wel ingestelt te zijn. In het antwoordt van den coning - zijnde 't werck van den cardinael selve - werdt

1 Maria de Medici.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII.
3 Karel van Lotharingen; zie III, p. 195 n. 8.
4 Het betreft de op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; vgl. n^{o}. 1601, p. 358 n. 6.
5 Alida Graswinckel.
6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15^{e}. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.
7 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
8 Vgl. de Romeinse dichter Naevius (± 200 v. Chr.), *Tarentilla* frg. 76:

> ‘Quasi pila
> in choro ludens datatim dat se et communem facit:
> alii adnutat, alii adnictat, alium amat, alium tenet.
> Alibi manus est occupata, alii pervellit pedem,
> anulum dat alii spectandum, a labris alium invocat,
> cum alio cantat, adtamen alii suo dat digito litteras’.

9 Zie n^{o}. 1610, p. 366 n. 3.
10 Plautus, *Poenulus* 332; Cicero, *Ep. ad Fam.* VII 1, 3.
11 De Richelieu.
12 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII.

vremdt gevonden, dat men ontkent een soo notoire saecke als dat 's conings moeder[1] niet vrij en is, dye noyt met de coets uyt mach gain, dan bij weten van den marescal de l'Estrée[2] ende dan noch binnen seeckere limyten, sterck gevolght. Sij en wil van Compiègne niet. Men spreeckt zeer van haer te voeren nae Florence. 's Conings broeder is noch te Bezanson, maer men seyt hij gaet nae Lorraine ende den coning selve heeft den hertogh van Lorraine[3] versocht zijnen broed(er) te ontfangen, misschyen om den eer aen den andere suspect te maecken. Echter en laet den hertogh van Lorraine niet sterck te wapenen ende heeft selve regimenten doen lichten, 'twelck den coning occasie geeft om te trecken nae dye quartieren, te weten nae Verdun.

Mevrouw van Tremouille[4] moeyt haer met de questiën van ons landt te accorderen, heeft copye van een bryeff van Dailly[5] aen Rivet[6] gesonden aen den prins, om te dulden alle dye binnen de vijff poincten blijven, te weten in ééne communie. Gelijck advys heeft Turretin[7], ministre van Genève, recht voor zijn doot herrewaert aen Maistrezat[8] gesonden. De baron de Donau[9], dye daer is, schrijft aen D. Tilenus, seyt, dat de remonstranten niet gepersecuteert en werden, maer meer geëert dan sij oyt gewenscht hebben. Van ses coninginnes groot gaen is wint.

Hauterive[10] volght het hoff. Sijn broeders[11] fortuyne is vast aen dye van den cardinael ende soo dye valt, sal mede vallen. Amboise meent men, dat niet en sal resisteren. De commissarissen, soo van den keyser[12], als van Vrancrijck in Italië, toonen groote inclinatie tot de paix ende de wijsen aldaer oordeelen, dat die sal volgen, 't en waer de brouillerie in Vrancrijck apparentie gave van advantagie aen d'andere zijde.

IIII April XVI^{c}XXXI.

Soo uE. yet vanhyer wilt ontbyeden, uE. sal sich gelieven te haesten, alsoo misschyen uE. brieven anders mijn huysvrouw hyer niet en sullen vinden.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot den 4 Apr. 1631 wt Paris.

1 Maria de Medici.
2 François Annibal, hertog van Estrées; zie III, p. 260 n. 6.
3 Karel van Lotharingen; zie III, p. 195 n. 8.
4 Charlotte Brabantina van Nassau, hertogin van La Tremouille; zie III, p. 285 n. 13.
5 D'Alie, predikant van Charenton.
6 De Leidse theologie-professor André Rivet.
7 Bénédict Turretini (1588-4 maart 1631), Geneefs theoloog.
8 Jean Mestrezat; zie III, p. 266 n. 5.
9 Er worden in de correspondentie van Grotius vier burggraven van Dohna genoemd: Achatius, Christophorus (zie n^{o}. 1543, p. 266 n. 10), Abraham (ibid., p. 267 n. 1) en Karl Hannibal (n^{o}. 1546, p. 273 n. 11). Ik vermoed, dat Christophorus bedoeld is; hij bevond zich in Frankrijk op weg naar Orange, waarvan hij gouverneur geworden was; vgl. n^{o}. 1550, p. 280.
10 François de l'Aubespine, markies van Hauterive.
11 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf.
12 Matthias Gallas en Abel Servien; zie n^{o}. 1587, p. 335 en resp. n. 5 en n. 7.

1615. 1631 april 9. Van C. Salmasius[1].

Accepi, vir maximi faciende maximisque comparande, alteram partem editionis Iustini a Berneggero nostro[2], quae usque ad XIX librum porrigitur. Faci quod iussisti, et hanc, quae nuper, et illam, quae olim transmissa est, quantum per occupationes licuit, oculo properante percurri, ut, si quid dignum mihi notatu occurreret, in amici gratiam huic chartae illinerem. Sed fatendum nihil, quod operae pretium esset adnotari, omnia pervolventi incidisse, nisi quisquilias quasdam et haud magnae rei *τηρησείδια*, quae piguit perscribere et ad vos mittere. Ut tamen vobis fidem facerem me ad hoc legisse totum illud, quod editum iam extat, visum est unum aut alterum locum, in quem obiter incidi, hic subiicere.

Lib. II, cap. II sic lego: 'Lanae iis usus ac vestium ignotus, quanquam continuis frigoribus urantur. Pellibus tamen ferinis aut murinis utuntur'. Particula interposita 'et' totam loci sententiam turbat, quae plana fit ea sublata. Eod. lib., cap. IV: nomen alterius Amazonis transpositis litteris corruptum est, scribendum enim 'Otriria' pro 'Orithya'; Graecum est *ὀτρήρη* Apollonio[3], pro quo alii dixere *ὀτρήρεια*, ut *Καλλιόπη Καλλιόπεια* inde 'Orteria', vel 'Otriria' Trogo[4]; lib. III, cap. II de Lycurgo: 'parcimoniam omnibus suasit, existimans'. Pro eo habent omnes libri: 'parcimonium omnibus item existimans'. Illud 'suasit' in nullis comparet libris; putaverim emendandum: 'in parcimonium omnes idem; existimavit' etc.; repetendum ex proximo 'formavit': populum formavit in obsequia principum, principes ad iustitiam imperiorum, omnes in idem parcimonium. Loco corrumpendo ansam et causam dedisse videtur antiqua dictio 'parcimonium' pro 'parcimonia', ut 'sanctimonium'. Glossis etiam id notatur: 'parcimonium *μιχρολογία*; parcimonia *φειδωλία*'. Lib. XII, cap. X: 'Ibi in monumenta rerum a se gestarum urbem Barcen condidit'. Nulla Barce ab Alexandro inter ostia Indi condita; *βαράχην* ibi invenio, et sic rescribendum. Lib. XIII, cap. VII traditur Aristaeum[5] solstitiales ortus syderis primum invenisse. Atqui nusquam mihi lectum est solstitia invenisse Aristaeum. Quod si esset, ne sic quidem ita recte exprimeretur, solstitia eum invenisse ac primum observasse diceretur. Aristaeum reperio primum observasse ortum Sirii seu Caniculae et Ceos docuisse ad eius ortum attendentem ei sacrificare. De hoc inter omnes convenit. Ut idem narretur a Iustino, puto in eo corrigendum: 'et solstitialis ortum syderis'; per solstitiale sydus putem intelligi Syrium, quia non longe post solstitium oritur. Et solstitium Veteres non pro puncto ipso, quo committitur, interdum acceperunt,

1 Gedrukt *Salmasii Epistolarum lib.* I, p. 65; *Ep. ad Gallos*, p. 461. Antw. op n^{o}. 1603; beantw. d. n^{o}. 1620.

2 *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero*. Argentorati M.DC.XXXI.

3 Apollonius Rhodius, *Argonautica* II, 387.

4 Pompeius Trogus schreef na 20 v. Chr. een wereldgeschiedenis in 44 boeken, *Historiae Philippicae*, waarvan de romeinse geschiedschrijver Marcus Junianus Justinus, waarschijnlijk in de 3e eeuw, een uittreksel vervaardigd heeft; voor de uitgave hiervan door Bernegger zie boven, n. 2.

5 Aristaeus uit Croton, schoonzoon van Pythagoras, moet een aantal werken over wiskunde geschreven hebben. Bij Stobaeus, *Ecl.* I 429 is een fragment bewaard van zijn *Περὶ ἁρμονίας*, men zie vol. I van de editie van Wachsmuth-Hense: *Ioannis Stobaei Anthologii libri dvo priores qvi inscribi solent Eclogae Physicae et Ethicae Recensvit Cvrtivs Wachsmvth* Berolini Apvd Weidmannos MDCCCLXXXIV, p. 176 v.

sed et totum mensem ei tempori dederunt. Poterat etiam legi: ‘solstitiales ortus Sirii’.

Haec habui, quae non putarem negligenda esse, etsi minuta sint. Sed ut vobis obsequerer, cuius rei mihi prima cura fuit, haec etiam levia duxi persequenda.

Negotium Lugdunense[1], quod ego putabam refrixisse, imo quod pro extincto habebam, e cineribus suis nuper recalfecerunt. Nunc offerunt eundem omnino honorem et idem honorarium, quod olim Scaligero offerre dignati sunt. Amici rogant urgentque, ut ne respuam. Nondum ad animum meum revocavi, quid statuam. Quicquid statuero, brevi faciam ut scias.

Vale.

Divione, V Id. April. CIↃ IↃ CXXXI.

1616. 1631 april 10. Aan J. Wtenbogaert[2].

Mijnheer,

De Uwe ontfangen hebbende ben ick gegaen bij D. Tilenum[3], die uE. ten hoochste doet groeten.

Eenige stucken heb ick ontfangen, die over vyer maenden waeren gesonden ende de rest verwacht ick noch. T'gunt ick gezyen heb, behaeght mij wel.

Van de conferentie met de Louvesteynsche[4] verwachte ick niet goeds, maer 't waer goedt geweest, had men dye met dat pretext connen uytcrijgen.

Hyer zijn bij mij geweest Veilleux[5], predicant van Chastillon eenige maelen, oock Aubertyn[6] van Chastres, meest om mij voor te werpen de nieuwe questies, dye sij seggen sonder eynde te zijn.

T'advys van d'Ailly[7] gesonden aen Rivet[8], waervan de vrouw van Tremouille[9] copye gesonden heeft aen Sijne Excellentie[10], is te accorderen met deghenen, dye blijven bij de vijff poincten, de rest uyt te sluyten; t' selve, seyt men mij, dat Turretin[11] weynich voor zijn doot had geadviseert aen Maistresat[12].

T'voornemen ende de woorden gebruyckt bij de Noordhollandsche synode[13] gaen zeer groff ende is wonder, dat de prins ende alle de overheden de oogen niet en openen ende haer gesaementlijck daertegen stellen; veel meer is wonder, dat zij sulcke luyden haere synoden laeten continueren.

1 De kwestie van Salmasius' benoeming in Leiden, die nog in 1631 een feit werd.
2 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n°. 1228: 2. Eigenh. oorspr. Exc. bij Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 88, alwaar de brief ten onrechte op 7 april wordt gesteld. Antw. op n°. 1612.
3 Daniël Tilenus.
4 Zie betreffende de op Loevestein gevangen gehouden predikanten III n°. 1067, p. 39 n. 9 en verder n°. 1481, p. 168 n. 3. Voor de conferentie zie p. 368, n. 8.
5 Waarschijnlijk Charles du Veilheux, over wie Haag, *La France protestante* t. IX, p. 456.
6 Edme Aubertin; zie n°. 1457, p. 138 n. 13.
7 D'Alie, predikant van Charenton.
8 De Leidse theologie-professor André Rivet.
9 Charlotte Brabantina van Nassau, hertogin van La Tremouille; zie III, p. 285 n. 13.
10 Frederik Hendrik. Vgl. n°. 1614, p. 372.
11 Bénédict Turretini; zie n°. 1614, p. 372 n. 7.
12 Jean Mestrezat; zie III, p. 266 n. 5. Men vergelijke voor dit alles n°. 1614.
13 In 1630 te Enkhuizen gehouden.

Men verhoopt hyer zeer op het oorlogh in ons landt. De dryehondert duysent gulden zijn wel getelt, maer de rest sal volgen als dye can: de finantiën zijn hyer zeer uytgeput, de gemeente arm ende op eenige plaetsen met swaeren honger beladen, de regiering onseecker.

s'Conings moeder[1], hoewel de coning haer versoeckt te gaen nae Moulins, wil te Compiègne blijven tenzij men haer met geweldt wechvoere, schrijft zeer erbarmelijcke brieven aen den coning, maer den cardinael[2] doet hem geloven, dat dit alles zijn contre-mine tegens 's conings authoriteyt.

s'Conings broeder[3] is te Neufchastel onder Bery, had een brieff geschreven aen den coning tot zijne naerder verantwoording, van zijns moeders ongeluck ende soo voort, waerdoor den coning soo is ontsteecken, dat den brenger genaemt Briançon[4] datelijck gevangen is gestelt, een goed middel om gheen hinder meer uyt dye hoeck te crijgen.

Men vreest voor een oorlogh, maer niet vóór den oogst, alsoo men nu bij gebreck van eeten geen volck in t' veldt soude connen houden.

Vale cum fratribus.

X April XVI^{c}XXXI

uE. dyenstwillige

H.d.G.

Adres: A monsieur Monsieur van Meden.

In dorso schreef Wtenbogaert: R^{a}. 21 Aprilis Resp. 28 eiusdem.

1617. 1631 april 13. Van N. van Reigersberch[5].

Mijn Heere,

Ten is niet sonder seer groote oorsaecke, dat uE. hem ten hoochsten beclaecht over de cleyne gedachtenis, die van uE. ende sijne diensten wert getoont, ende en late ick oock noyt naer, daer het te passe comt, daerover te expostuleren. Maer wat baet het? De saecken staen soo, dat off de luyden al vrij meerder vigeur hadden ende toonden, soo souden sij met ordre niet connen doen hetgene wij garen sagen. Dat Gallus[6] niet garen alles wel en sage moet uE. niet geloven ende gelijck wel eenyge occasiën bij hem sijn versuimpt, soo weten wij oock wel, dat hij met credyt niet en kan doen hetgene hij begeert. Van desordren ende extremiteyte is hij vremt ende niemant kan die raden noch het lant die lijden; de hoope van beterynge is onseecker ende verde te soucken. Tsedert mijnen lesten heeft sich geopenbaert, met wat animositeyt bij die van Leyden tegens die van Loevesteyn[7] is gegaen. Dat

1 Maria de Medici.
2 De Richelieu.
3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
4 Zie *Mercure François* XVII, p. 153, p. 170.
5 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. M 2 j. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend. Gedrukt Rogge, *Br. N. v. Reigersb.*, p. 131. Antw. op n^{o}. 1614; beantw. d. n^{o}. 1625?
6 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
7 Het betreft de op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; vgl. n^{o}. 1601, p. 358 n. 6.

sulcke proceduyren Numerianus[8], die vrij veel heeft te dragen, omsichtych maecken om niet te beloven dat niet weten off souden connen presteren, heeft mis-

8 Amsterdam.

schien wat reden. Op de formaliteyt houft men niet te sien, mits men het effect geniete. Toeseggynge te geven difficulteert den man, maer hij wil wel alles contribueren wat hem mogelijck is. Gallus meen ick, dat oock liever wat sal doen als seggen. UE. sal seggen, dat het te veel op te weynych fondament is gebout; maer dewijle veranderen wilt ende geraden is de fortuyne hier te herstellen, soo isser geen ander wech als door die deure, die nu wert geopent. Een totael redres is bij mij noch bij niemant te voorsien. Soo dit proces wel reusseert, soo sal de reste op de iegenwoordycheyt van den persoon licht volgen. Maer ick wil niet raden. Het comt oock qualijck, dat sijne Ex^{tie} wt den Hage wesen sal, alsoo sijne absentie de quaetwillyge confidentie mocht geven. Ick sal garen uE. intentie verstaen uE. verseeckerende, dat ick in dese saecke geen voorder devoiren kan doen als alreede bij mij sijn gedaen.

Dat den hartoch van Vendosme[1] een regiment licht van twintych compangien, elcken tot 150 coppen, voor sijn tweeden soone[2], sal uE. hebben gehoort. Den oversten Gent[3] ende Erientruyter[4] brengen in dienst van de Staten vijff à ses duysent man, alles boven het volck van Graef Wilhem[5], dat mede wort gecontinueert. Den opheff ende het dessein is groot. Het quaet succes causae praejuditialis can uE. van de humeuren hier een preuve sijn. Numerianus meent, sij dien man sullen connen leyden, maer mochten wel bedrogen sijn. Den tweehondersten penynck wert bij Leyden ende Enchusen alleen gedifficulteert. Leyden wil nergens in consenteren ofte willen de privilegiën, de universiteyt gegeven, hebben geconfirmeert, reeckenende een notable infractie tegen deselve het beroep Vossii ende Barlaei[6] ende erectie van schole tot Amsterdam. Die luden gaen seer ongeschickt. De vrouw[7] is nu hier, heb haer gesproocken, draecht haer seer wijselijck, is noch in den Hage niet geweest, bedanckt haer hoge van uE. assistentie.

Ick recommandere mij aen alle de uwe ende die bij u sijn.

Desen 13 Ap. 1631.

Adres: A Madamoiselle Madamoiselle Grotius à Paris.

In dorso schreef Grotius: 13 April 1631.

1618. 1631 april 14. Van Willem de Groot[8].

Frater optime,

1 César, hertog van Vendôme (1594-1665), natuurlijke zoon van Hendrik IV en Gabrielle d'Estrées.
2 François de Vendôme (1616-1669), hertog van Beaufort; wegens zijn manieren en zijn taal kreeg hij de bijnaam: roi des halles.
3 Otto van Gendt en Oyen (± 1580-1640), heer van Dieden en van Biesterveld, kolonel-chef van het Utrechtse regiment en commandeur van het door hem op 19 augustus 1629 veroverde Wesel.
4 Ernhart Erentreyter.
5 Willem (Wilhelm), graaf van Nassau-Siegen; zie n^{o}. 1589, p. 339 n. 11.
6 Gerard Joh. Vossius en Caspar Barlaeus; vgl. n^{o}. 1585.
7 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
8 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 3. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Navorscher* LIII (1903), p. 531. Antw. op n^{o}. 1613; beantw. d. n^{o}. 1624. Vgl. voor de inhoud n^{o}. 1617.

Iure tu meritoque de fortuna tua deque amicorum inconstantia dicam an impotentia conquereris. Interim hoc scias velim hoc quantum est mali ex mala

Bataviae nostrae constitutione pullulare. In aliis provintiis aliqua subinde bonorum in bonum commune conspiratio est, hic tanta animorum divisio, tanta ab omni reconciliatione aversio, tanta eorum, qui judicii in vos prolati meminisse nunquam desinent potentia, ut praeter ea, de quibus nuper scripsimus, quanquam incerta et aliquatenus lubrica, hoc quidem tempore sperare nihil possimus. Neque enim sunt, qui de recta eorum, quae perperam hic fiunt, reformatione serio et pro dignitate rei cogitent aut quam possent operam conferant. Omnes, ut recte mones, *τὰ ἴδια* promovere satagunt. Injuria vobis facta omnem nostris animositatem et fortitudinem expectoravit, cujus locum occupat species quaedam politicae prudentiae nihil movere suadens. Rem tibi auctorem dabo. Multi pro Honarto[1] steterunt in hoc super syndicatu ambitu, et tamen Pavius[2] vicit ita, ut quatuordecim tulerit suffragia accedentibus etiam ipsi Amstelodamensibus, ne alii gratiam praeciperent apud civem suum. Tute hominem nosti, et quid ab eo sperandum sit, scis penitissime. Hoc multi habent quam persuasissimum, eum se Alphaeo[3] non oppositurum, ut nec Megalopolitanis[4]; Arsenio[5] utpote, qui a partibus Catzii[6] steterit, amicum nunquam fore sunt qui asserant.

De causa remonstrantium dubie hactenus locutus est. Quomodo in futurum gesturus se sit videbimus.

Audio juvenem principem[7] etiam in Selandia, certe a Middelburgensibus, designatum ejus provintiae praefectum.

Hic paratus bello inferendo fiunt, nam praeter eos, de quibus nuper scripsi, comitis Guilielmi[8] milites auctasque centurias, qui numerus undecim millia expleturus videtur, tres conscribentur cohortes trium singulae millium, quarum una a Vendocinensi, secunda a Gentio Oyeno, tertia ab Eerentrutero, praefecto Embdano, ducentur[9]. Putantur brevi aliquot naves non longe a Goedereda conventurae liberando a Dunquerkanis mari. Eo se princeps intra aliquot dies recepturus creditur.

A parte hostium etiam non quiescunt, ut hic fert rumor, nam illic Flandriae suae timent. Conventum, qui nuper Lipsiae fuit[10], re infecta separatum audimus. De regis Sueci victoriis nuper admodum magnifica sparsa sunt, quae iam fere evanescunt. Pro iis, quae in Galliis aguntur aut timentur a te nuntiatis gratias habeo, et ne me talium ignarum esse patiaris rogo sedulo. Falcoburgicam[11] convenimus pater et ego, dignam sane meliore fato matronam.

Vale a nobis omnibus cum uxore et liberis.

Hagae, XIV Aprilis 1631.

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

1 Rochus van den Honaert, raadsheer in de Hoge Raad.
2 Adriaen Pauw; vgl. n^{o}. 1609, p. 365 en de verwijzing in n. 10 aldaar.
3 Schuilnaam voor prins Frederik Hendrik.
4 D.w.z. de aanzienlijkste steden van Holland.
5 François van Aerssen.
6 Jacob Cats.
7 De jonge prins Willem II.
8 Willem, graaf van Nassau-Siegen; zie n^{o}. 1589, p. 339 n. 11.
9 Met de eerste wordt César, hertog van Vendôme, bedoeld, met de tweede Otto van Gendt en Oyen, heer van Dieden en met de laatste Ernhart Erentreyter.
10 In februari 1631; zie *Cambridge Modern History* IV, p. 200.
11 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.

Ultraiectini in causa Lupesteiniensium[1] ita censent, si Faederati concordiae viam non tentant, se eam cum suis captivis et pastoribus tentare velle deducendis extra territorium captivis, si pax non coeat.

Vale iterum.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius, viz a viz l'hostel de Condé A Paris.

In dorso schreef Grotius: 14 April 1631, W. de Groot.

1619. 1631 april 15. Aan M. Bernegger[2].

Faciam, vir doctissime, quod pauperes debitores solent, qui de amicorum aere persolvunt, quod non possunt de suo. Rogaveram Salmasium[3], non meo tantum, sed tuo quoque, quod ille plurimi facit, nomine, ut, si quid inter legendum, quas transmiseras, paginas, observaret, ejus ne teque meque atque omnes nostri similes, id est ipsius ac literarum studiosos, expertes sineret.

Inveni cum hac in re, ut in omnibus antehac comem ac facilem. Ego quae ab eo accepi bona fide tibi remetior tuoque permitto arbitrio[4]. Nihil non probabile invenio nec alia esse possunt, quae a tali judicio proficiscuntur. Illud de Otrera aut Otrerea certissimum habeo. Nam Orithya Atticum nomen est.

Nihil nunc addam, nisi optare me, ut omnia tibi prosperrima eveniant, sed ea lege, ut mecum tantundem optimo Lingelshemio[5] preceris.

Lutetiae, 15 Aprilis 1631.

1620. 1631 april 17. Aan C. Salmasius[6].

Cl. Salmasio H. Grotius.

Misi, quae ad Trogi concisorem annotasti[7], summe Salmasi, *παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως*. Etiam in minimis istis et eruditio tua et vis judicii apparebunt iis, quibus nasus non deerit. Neque te ma(i)oribus rebus impeditum dedecebit istum interdum animo quasi ludum dare, parem multorum seriis. Lugdunenses *βραβευτὰς* remisisse aliquid de suo parcimonio[8] - ut sic loquar, vel tu mihi unus auctor satis esses - non tibi, sed patriae gratul(or); magisque etiam quod dignitatis tuae ratio quam antehac major est habita. Ita nunc saeculum est, ut etiam *τὸ ἔξω φαίνεσθαι* vim suam habeat.

> *..... ἂν δ' αὐτὸς ποιῇς*
> *ταπεινὸν αὐτὸ καὶ τιθῇς ἐν μηδενὶ*,

1 Het betreft de op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; vgl. n°. 1601, p. 358 n. 6.

2 Gedrukt *Epist.*, p. 103; *Grotii et Berneggeri ep. mutuae*, p. 45. Beantw. d. n°. 1640.

3 De Franse klassiek-filoloog Cl. Salmasius - Cl. de Saumaise -.

4 Zie n°. 1615; Bernegger heeft geen der door Salmasius voorgestelde correcties overgenomen.

5 G.M. Lingelsheim.

6 Hs. Parijs, Bibl. Nat. Latin 8594, f. 4. Gedrukt *Epist.*, p. 103; *Ep. ad Gallos*, p. 278. Antw. op n°. 1615; beantw. d. n°. 1623. Niet ondertek.

7 Zie n°. 1615. aant.

8 Het gaat over de benoeming van Salmasius te Leiden, die nog in 1631 een feit werd.

οἰκεῖος οὗτος καταγέλως νομίζεται[9].

9 Menander bij Stobaeus, *Florilegium* XX, 29, in de editie van Thomas Gaisford, *ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΟΒΑΙΟΥ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ, Joannis Stobaei Florilegium* Vol. I Oxonii

Quicquid constitueris, id tibi felix fortunatumque ut sit Deum veneror. Exspectas forte, ut et prioribus tuis, quibus debitor pridem sum, aliquid respondeam. Certe iure id (e)xi(g)ere ab homine satis otioso possis, qui ipse occupatus adeo temporis partem mihi impenderis. Quid dicam, nisi gratias agere me, sed qui digne id faciam non reperire, ita me benevolentia ac comitate tua obruis. Observata ad Tertullianum[1], quod non mittis, plane probo, ne quae tua sunt, male defensa, male explicata hoc ipso fiant aliena. Et quid opus inimicos nominis tui scire, quid parturias, priusquam ipse pepereris? Adversus inverecundos etiam nobis quanquam contra morem atque ingenium frons perfricanda est. Caetera colloquio servo, cuius spem mihi Puteani[2] atque alii faciunt.

XVII Aprilis MDCXXXI.

1621. 1631 april 18. Aan Willem de Groot[3].

Accepi frater, non modo literas tuas, quas per tabellarium 7 Aprilis dedisti, sed et illas, quae mari cum Institutionibus[4] venere. Carmen meo honori datum Barlaei[5] esse arbitror.

In tuis miror ministrorum gliscentem quotidie audaciam et tam paucos esse qui occurrant; idque tam trepide. Ubi nunc Hollandica fortitudo? An nominis controversia fuit, propter quam tantum sanguinis, tantum pecuniae profusum est? Nec an ecclesiasticis serviendum, sed quibus quaesitum est? Videamus quid de praecipuo Hollandiae munere futurum sit. Erit id quoque ominis loco, Maeslandii[6] literae ad Perinum[7] delatae sunt.

Hohenloii comites[8] iter in aliquam Galliae partem, inde in Angliam porro, ut puto, in Batavos cogitant.

In Italia certa pax. Res cum Guastallo[9] et Sabaudo[10] compositae. Promittit imperator[11] dare investituram et Mantuam reddere; id ubi confectum erit, reddet rex[12] quae tenet Sabaudo. Praeter Segusionem et Avelianam, quae Helvetiis dabit custodienda, donec Rhaetis, eorum sociis, factum sit satis. Haec pax nos onerabit. Nam sex millia sub marchione S. Crucis[13] in Belgiam veniunt.

1 Vgl. voor de kwestie naar aanleiding van Tertullianus n^{o}. 1495, p. 188 n. 15.
2 De gebroeders Pierre (1582-1651) en Jacques (1586-1656) Dupuy, historici; zie II, p. 66 n. 7.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 838.
4 *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*; Ter Meulen-Diermanse, n^{os}. 757 vv.
5 Caspar Barlaeus; het gedicht is misschien hetzelfde als waarvan sprake is bij Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 759 n. 1. In de uitgave van 1646 der *Poemata* van Barlaeus, *Casparis Barlaei Antverpiani Poematvm Pars II Elegiarvm et Miscellaneorvm Carminvm*, Amstelodami. Apud Ioannem Blaev MDCXLVI, komt het niet voor.
6 Ook genoemd in n^{o}. 1609; niet nader geïdentificeerd.
7 Niet geïdentificeerd.
8 Wolfgang Otto en Ludwig Kraft; zie n^{o}. 1388, p. 41 en n. 2 aldaar.
9 Ferrante II; zie III, p. 221 n. 4.
10 Vittorio Amadeo, hertog van Savoye.
11 Ferdinand II.
12 Lodewijk XIII van Frankrijk.
13 Don Alvaro de Bazán, marqués de Santa Cruz.

Tempestas, quae hic orta est, nondum desaeviit, imo ipsa quietis specie minatur graviora. Regina mater[1] Compendio discedere praefracte abnuit, ni trahatur, eo obstinatius, quia ad tam invidiosa venturum regem non putat. Frater regis[2] in Lotharingia est et rex ipse post hos sacros dies putatur in proxima ei fini iturus, ut in tempore periculo occurrat. Cardinalis[3] se non deserit, sed, ut multi judicant, vix erit, ut diuturnet. Edictum regis, quo damnantur fratris comites[4], Divione quidem probatum est; non et hic, ubi curia est. Voluit parlamentum relegere quae olim in causis similibus acta sunt. Et ipse frater regius per suum procuratorem libellum promi jussit, quo edicti promulgationi se opponit et Riceliacum aperte accusat male gestae reipublicae gnarus multa ab eo facta, quibus senatus offenditur.

Parentibus rogo omnia a me preceris prospera tuaeque ac tuis.

Vale.

18 Aprilis 1631.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1622. 1631 april 21. Van Willem de Groot[5].

Frater optime,

Ut ex tuis X Aprilis ad me datis intelligo, multum adhuc in Galliis turbarum superest, quas bonus Deus avertat. Apud nos quomodo se res habeant, ex superioribus litteris[6] intelligere potuisti. Pastores factiosi nihil non pro sua hierarchia movent, magistratuum plerique ita sunt socordes an vaecordes dicam, ut aut non intelligant aut intelligere nolint Palladio suo, id est auctoritati publicae, strui insidias; illi, quibus nasus est soli labantem patriae maiestatem sufflaminare, vix valent pluribus in diversam partem tendentibus. Nunc iterum dissoluta comitia: Lugdunenses in Amstelodamenses valde invecti sunt ob erectionem scholae eminentioris; negaverunt se pecuniam in usus publicos conferre velle, nisi ab incepto desistant; hi contra pro jure suo et publico disseruerunt totamque rem judicibus permittere se dixerunt. In causa ministrorum Amstelodamenses animosam protestationem actis inseri curaverunt contra eos, qui decreta synodi executioni mandare velint aperte testantes id se nunquam passuros, sed mediis a Deo sibi concessis usuros[7].

Adfuit mihi his diebus Corvinus noster[8], qui Phoenissas jam plane impressas dixit[9], et exemplar propediem adferre pluraque postea mittere promisit sua absentia rem hactenus dilatam dicens. Ego hominem urgere non destiti.

1 Maria de Medici.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
3 De Richelieu.
4 Zie *Mercure François* XVII, p. 147 vv.
5 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 3. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Navorscher* L111 (1903), p. 533. Beantw. d. n^{o}. 1630.
6 Waarschijnlijk n^{o}. 1618.
7 Vgl. Arend, *Algem. geschiedenis des Vaderlands* Dl. III, st. 4, p. 496 vv.
8 De voormalige Leidse predikant Johannes Arnoldi Corvinus, die als remonstrant was afgezet. Hij bewees Grotius veel dienst met voor de uitgave hier te lande van zijn werken te zorgen.
9 De Amsterdamse uitgave van 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.

Heinsii Sylva Ducis jam prodiit[1], jussus est ab Ordinibus Faederatis aliquot loca corrigere, unum a Bellimontio[2] monitus ipse emendavit, ubi de Rheni cursu agebatur, quem ita descripserat tanquam si e mari sursus flueret, nam dicebat eum apud Schenkianum[3] Vahali nostra curare jusso in Germaniam deflectere. Exemplar cum occasio se offeret mittam.

Uxor tua an et quando ventura sit, scire velim et siquid certi de rebus tuis constituisti.

Vale a nobis omnibus.

Hagae, XXI Aprilis 1631 postridie tui natalis[4].

Tibi obsequentissimus frater
Guilielmus Grotius.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Paris.

In dorso schreef Grotius: 21 April 1631 W. de Groot.

1623. 1631 april 21. Van C. Salmasius[5].

Iam tandem vir es et virorum quidem suavissimus, praestantissime Groti, qui eiurata illa merito mihi invisa brevitate ad longiores epistolas redisti. Quid enim putabas? Me contentum esse posse pauculis lineis ab eo, quem maxime amarem, qui ad eum modum scriberet quique grandiores paginas nullo labore conficere posset? Quid, si sitienti et apud te caenanti parvum adponi poculum iuberes idque semiplenum, an gratum faceres? Fac me unum esse ex illis tuis congerronibus, qui totos tibi plerumque dies surripiunt: ecquid enim dubitas, quin ex eo numero futurus sim parsque tuorum gregalium, si hodie adessem? Quod igitur temporis praesenti non invitus dares, cur eius particulam invideas absenti et consuetudinem illam priscam requirenti? Quantulum morae est horae quadrantem ad mensuram addere longiori texendae epistolae, praecipue quam amico hoc desideranti et ambienti imputes? Recusationis huius nulla mihi est excusatio. Nihili certe illa est, qua prius usus es, cum ita diceres hoc in reverentiam meorum studiorum te facere[6], quod occupationibus, quibus distinerer, molestus intervenire nolles. Ain tu vero? Atqui sic velim credas me, si districtissimus essem, otium et requiem iucundissimam ex tuis litteris esse petiturum; si autem otio vel affluentissime abundarem, quod etiam plusquam volo adest, nihil agenti occupationis exoptatissimae atque utilissimae loco easdem futuras. Si aliter sentis, aut parum tibi notus es aut parum me nosti.

Ad eam nunc epistolae tuae partem venio, in qua de negotio Lugdunensi obiter tangis. Restet vero de eo aliquid, an nihil supersit sperandum, ad curam meam amplius pertinere non postulo. Non quin me libens permittam amicorum parentumque[7] arbitrio. Sed nec illi quidquam mihi suadere praeter animi voluntatem velint, cum videant minime me ad eas fortunae angustias redactum, ut omni-

1 D. Heinsii *Rerum ad Sylvam-Ducis a^o 1629 gestarum historia.* Lugd. Bat. 1631.
2 Simon van Beaumont, pensionaris van Middelburg.
3 De Schenkenschans.
4 Grotius geboren op 10 april, eerste Paasdag, 1583 vierde zijn verjaardag altijd op Pasen.
5 Gedrukt *Salmasii Epist. liber* I, p. 66; *Ep. ad Gallos*, p. 463. Antw. op n^o. 1620.
6 Zie bijv. n^o. 1579 en n^o. 1593 aanhef.
7 Bénigne de Saumaise en Elisabeth Virot.

bus elictis rebus patriaque ad honestum exilium currere debeam, quo me sustentem. Gratulor Vossio[1] iam nostro, cui nec solum nec coelum vertenti sedes in meliori ac pinguiori arvo metari contigit. Hoc studia eius merentur, hoc diligentia, hoc exquisita in omni genere scientiae doctrina.

Noster ille[2], quem nosti, nuper a me per litteras petiit, ut sibi quicquid habeam in Tertullianum mitterem. Velle enim Parisienses typographos novam huius authoris editionem adornare. Vide hominis frontem, immo potius vide hominem nullius frontis. Quid apparet nescio. Totum fortasse Tertullianum dare proponit. Si in parte offendit ac pene periit, quid faciet in toto? Fortasse et characterem hominis Christiani ex idea Tertullianica, quem dare olim cogitavit, nunc reponere parat. Profecto si eum nobis ad genii sui specimen, quod potius puto, effingit, larvam pro vero vultu habebimus. Frustra enim contendit persuadere nobis, quae sua credit Ecclesia, Tertulliani Ecclesiam credidisse. Quod tamen efficere conatus est in Observationibus, lib. II ad Uxorem, quo loco notavit aevo Tertulliani fidem Ecclesiae Christianae eam fuisse circa Sacramentum corporis et sanguinis Christi, quam hodierni Christiani profitentur. Quid censes, ut ad me redeam, me illi homini respondisse, qui parum pudenter a me illa flagitabat? Haud parum impudenter negavi. Hoc illum affectare ac dedita opera eniti video, ut omnem mihi facultatem adimat ullius in posterum Tertullianici tractatus cum meis commentariis aut notis emittendi.

Finiam, si te rogavero Bignonio[3] amplissimo meo nomine salutem impertire.

Vale.

Divione, XI Kal. Maias, MDCXXXI.

1624. 1631 april 24. Aan Willem de Groot[4].

Quae nuntias frater, 14 mensis hujus sunt ea quidem talia, ut homini de patria bene merito, tam male habito omnem possint adimere patriae memoriam. Sed de his uberius disserere nolo, quod cogitationes et consilia nostra ex uxore sis intellecturus, quae jam hodie ad vos abit[5].

Hic quoque res nondum tranquillae sunt. Regina mater[6] non negat tantum, sed pernegat abire Compendio metuens, ne semel abducta abducatur longius. Is, qui libellum supplicem fratris regii[7] senatori obtulerat[8], ut ad parlamentum de eo verba fierent, in custodiam datus est anxia cardinalis[9] cura, nequid ipsi noxium dispalescat. Idem parlamentum hodie repetivit deliberationem, quid de

1 Gerard Johannes Vossius, die aan het nieuwe Athenaeum van Amsterdam benoemd was.
2 N. Rigaltius; hij had in 1628 uitgegeven: *Q. Tertulliani libri IX ex Cod. MSto Agobardi emendati, cum observationibus Nic. Rigaltii*, Parisiis, enige jaren nadien gevolgd door *Tertulliani Opera a Nic. Rigaltio recensita, et illustrata notis et indicibus, atque glossario sermonis Africani.* Parisiis 1634.
3 Jérôme Bignon; zie III, p. 154 n. 5.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 839. Antw. op n°. 1618.
5 Vgl. n°. 1627, p. 385 en n. 4 aldaar.
6 Maria de Medici.
7 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
8 Michel Roger; vgl. *Mercure François* XVII, p. 183 en p. 170.
9 De Richelieu.

edicto regis adversus fratris senatores[1] faciendum esset. Quae dictae sunt sententiae huc tendunt, inquirendum verane sint quae in eo edicto narrantur, neque sine causae cognitione statuendum quicquam, quod haeredem regni vel per consequentiam laedat. Id aegre cardinali est et creditur tracturus regem in parlamentum, ut sui numinis conspectu has nubes dissipet illa intonans ex motu proprio et plena scientia. Fratrem regis in Belgicam Hispaniensem ire rumor est. Pecunia ipsi hinc negatur. Restat, ut Hispanus suppleat.

Vale cum optimis parentibus, tua[2] tuisque.

24 Aprilis 1631.

1625. 1631 april 25. Aan N. van Reigersberch[3].

Mijnheer,

Dit schrijff ick, mijn huysvrouw staende op haer vertreck[4] ende sal daerom te corter vallen, alsoo zij mijne opinie nopende de publycke saecken ende de particulieren genoech sal verclaeren ende beter dan ick die soude connen schrijven.

Sij sal uE. oock connen laeten zyen de requeste van 's conincx broeder[5], dye in het parlement niet en is gelesen ende evenwel oorsaeck is geweest dat Roger[6], procureur-generael van 's conings broeder, dye deselve aen een raedsheer gegeven hadde om te rapporteren, is gevangen, hebbende ondertusschen het gerucht van deselve requeste niet weynigh geholpen om te steuyten de verificatie van de declaratie van den coning tegen deghenen, dye zijnen broeder volgen, waerop vandage zijnde gedelibereert zijnde de opinie geweest, dat het hoff sich moet informeren op de feyten in de declaratie vermelt, sulcx dat de saecke niet wel voortgang schijnt te sullen hebben, tenzij den coning, dye nu te Fontainebleau is, come in 't parlement. Sij sal uE. oock laeten zyen de laesten bryeff van de coninginne-moeder[7], waerbij zij weygert te gaen nae Moulins, hoewel gedreycht zijnde, soo sij te Compiègne blijft, van harder getracteert ende nauwer bewaert te werden. Hyer is gerucht, dat 's conings broeder uyt Lorraine gaet nae Nederlant.

Op huyden heb ick gezyen de tractaeten gemaeckt in Italië tusschen Galeasso[8] vanwegen den keyser[9] ende Toiras[10] met Servien[11] vanwegen den coning.

'tGunt ick uE. hadde geadviseert, dat dit accoord erger was als dat van Regensburgh - waertoe het andersins is relatyff - is waer, alsoo blijckt, dat de hertogh van Savoye[12] becomt meer als het derde paert van het Montferrat, drye steden Trino, Calvo, Montalto ende bij de seventich dorpen begrijpende al het corenlant van Montferrat, soodat Casal daerdoor can uytgehongert werden. Ende

1 Zie *Mercure François* XVII, p. 147 vv.
2 Alida Graswinckel.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 f. Eigenh. oorspr. Antw. op n°. 1617?
4 Vgl. n°. 1627, p. 385 en n. 4 aldaar.
5 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
6 Michel Roger.
7 Maria de Medici.
8 Matthias Gallas; zie n°. 1558, p. 289 n. 2.
9 Ferdinand II.
10 Jean de Saint-Bonnet de Toiras.
11 Abel Servien; zie n°. 1581, p. 324 n. 14.
12 Vittorio Amadeo.

den hertogh van Guastallo[1] becomt het derdepaert van 't Mantuaen, waeronder Cornette, een stercke plaetse op de Po, sonder dat den hertogh van Mantua[2] eenige andere plaetse op de Po behoudt. Ende dat wel te noteren is, beyde sullen zij dese stucken behouden sonder subjectie, relieff ofte reversie aen de hertogh van Mantua, in seecker recht, als den hertogh van Mantua het zijne behoudt, soodat denselven hertogh van Mantua, zijnde soo gepluckt, noch macht, noch wille en sal hebben voor Vrancrijck ende sal door dit exempel alle princen ende steden in Italië belet zijn oyt te dencken op de Fransche protectie. De Franchoysen mogen haer voortaen wel besloten houden binnen de bergen. De cardinael[3] schuyft de schuldt op de coninginne-moeder ende 's conings broeder, gelijck hij oock apparentelijck sal doen, soo 't geldt aen ons volck niet sulcx en volght als belooft is.

Vale.

Den XXV April XVI^{C}XXXI.

UE. dyenstwillige broeder

H. de Groot.

Adres: Mijn Heer, Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso met onbekende hand: Den 25 Apr. van de troublen van Vrankrijk.

1626. 1631 april 25. Van B. Aubéry du Maurier[4].

Monsieur,

Je ne puis rompre silence avec vous sur meilleur suject, ny par messager plus fidelle que mon second filz[5], allant vous renouveller l'asseurance de mon service et vous faire voeu du sien, commencer aussy son cours en droict, que j'apprens estre enseigné plus methodiquement à Paris, qu'es autres universitez. Pour cela il aura très grand besoin d'un bon guide, pour abbréger beaucoup de destours tédieux et qui consomment inutilement beaucoup de temps et de travail. La grande capacité que Dieu vous a donnée en cette science particulièrement et l'affection que vous m'avez témoignée depuis la naissance de nostre amitié, me font espérer que vous m'obligerez tant de luy servir de père en cela et en toutes autres choses, comme je vous en supplie très affectionnement. Le garçon n'est pas de mauvais naturel et croy qu'il se trouvera de l'aptitude en luy à ce à quoy il s'adonnera. Mais il faut que je vous découvre une playe qu'il a et que je vous requiere de m'ayder à la guérir, comme de vous mesmes, qui est de le détromper d'une fausse oppinion qu'il a d'estre né riche et d'estre enclin à la dépense, luy faisant s'il vous plaist comprendre que son principal bien consistera en la suffisance qu'il acquerra, l'asseurant que vous avez sceu de moy que mes charges m'ont plus acquis d'honneur que de bien

1 Ferrante II; zie III, p. 221 n. 4.
2 Carlo Gonzaga.
3 De Richelieu.
4 Hs. Bibl. Gem. R'dam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 942. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n^{o}. 1634.
5 Louis (1609-1687), de meest bekende zoon van Du Maurier; zie over hem Haag, *La France Protestante* I^{2}, kol. 457 vv.

et que ce que l'en ay, divisé en huict partz ne montera guières pour chacun. Partant qu'il se doit mettre en estat d'en amasser et d'estre en support à

nostre famille. Je luy ay commandé de scavoir de vous mesmes les heures moins incommodes pour vous, affin de vous rendre ce qu'il doit, et proffiter de ce qu'il vous plaira luy eslargir de vostre conversation, pour ne vous estre importun. Voylà pour mon particulier que je ne vous recommande pas avec plus d'instance ny de véhémence, m'asseurant que vostre bonté et bienveillance vous le rendront assez recommandé, quelconque autre office ne me pouvant plus sensiblement obliger.

Pour nostre public je ne vous en dis rien parce que vous la voyez de plus prez et quant au vostre je n'en apprens rien de bien certain, ny si finalement l'assemblée de Hollande se sera résolue sur le choix d'un advocat général, ce qu'espérant apprendre de vous, il ne me reste qu'à vous présenter et à madll^{e}. vostre femme, sans oublier Cornélia, les humbles recommandacions de ma femme[1], de mes filles[2] et de moy qui suis

Vostre bien humble serviteur
Dumaurier.

Ce 25^{e}. Avril 1631.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius.
In dorso schreef Grotius: 25 April 1631 Maurier.

1627. 1631 april 28. Van N. van Reigersberch[3].

Mijn Heere,

Wt alle de advysen, die ick nu eenygen tijt herrewaerts van uE. hebbe becommen, kan ick niet oordeelen, waertoe uE. inclineert. Ick verwachte daervan yet seeckers door de comste van Constans[4], sal mij dan voorts reguleren naer uE. goet vinden.

Bij Numeriano[5] sal ick niet versuymen, maer eer dien dooren wt sijn voet is, sal hij niet vrij durven gaen, niet bij faulte van goede wille maer wt vreese in de executie difficulteyt mochte vinden. Den man van de Mase[6] sal ick oock onderhouden siende eerst, hoe het desen Mey met hem gaet. Met Gallo[7] moet men doen wat men kan ende off hij ende andere haer devoir niet en doen, soo moet Felix[8] geen reden geven, dat de vruchten van sijn deucht en ongemack werden vermindert. Beter is het met patientie als met ..... sijn vianden te overwinnen.

1 Du Mauriers tweede vrouw Renée de Jaucourt de Villarnould.
2 Louise (geb. 1614), Eléonore (geb. 1615), Amélie Madeleine (geb. 1617), Emilie Catherine (geb. 1620).
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. M 2 k. Eigenh. oorspr. Gedrukt Rogge, *Br. N. van Reigersb.*, p. 132. Beantw. d. n^{o}. 1632. Niet ondertek.
4 Maria van Reigersberch; over haar belangrijke reis herhaaldelijk in brieven van deze tijd; zie bijv. n^{os}. 1596, 1614, 1624, 1625, 1632 en de bijlagen n^{os}. 12, 13 en 14.
5 Schuilnaam voor Amsterdam.
6 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
7 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
8 Grotius.

Gisteren was ick in geselschap van den pensionaris Wevelychoven[9], die ick lange op de gemeene saecke onderhielt, vanwaer wij quamen op u particulier. Hij advoyeerde diffidentie de moeder is van onse misverstanden ende seyde noyt van

9 Mr. Jan van Wevelinckhoven, raad en pensionaris van Leiden, van 1620 tot 1661 secretaris van curatoren van de Academie.

uE. anders hadde geoordeelt als dat een man waert van seer goede conscientie; hij meende, dat men den anderen mocht verstaen. Dat recommandeerde ick seggende de eenyge vraecke, die wij van het gepasseerde urgeerden, daerin bestont, dat die het ongelijck hadden gedaen wilden naerlaten het te continueren. Wij scheyden soo goede vrienden, dat hij begeerde, dat ick, tot Leyden commende, mijn logement te sijnen huyse wilde nemen. Het quaetste is, dat hij niet vermach, wat hij wil. Dan ick soude niet garen eenyge occasie versuymen om het lants ende uwen dienst gelijckelijck te procureren, daer ick hoope eyndelynge eenyge effecten van sullen werden gesien. Dat causa praejudicialis buten d'intentie is gesuccedeert, moet ons niet doen wanhoopen. Jovinianus[1] sal sien off selffs wt het quaet geen goet te trecken en is.

Soo veel het publyck belangt: men doet vast groote praeparaten tot het oorloge; wanneer men staet maeckt in het velt te gaen, hoort men niet. Een vasten voet tegens de disordren ter zee isser noch niet genomen. De acte van survivantie is dese weecke gelijckelijck bij Hollant ende Zeelant gedefereert. Sijne Ex[tie] heeft de gedeputeerde daertoe getracteert ende sal elck met een lampet ende becken van 500 gulden vereeren. Resteert nu Gelderland alleen. De Françoissen dissimuleren hier den vrede van Italiën.

Ter Goude heeft den baillu[2], gesterckt sijnde met eenyge nieuwe vroetschappen, de gecommitteerde Raet[3], te vorens met meerderheyt van stemmen gecoren, doen verclaeren met brigues te sijn gemaeckt ende de electie doen casseren; daertegens complainte is versocht ende verleent aen d'andere vroetschappen, die seggen in possessie te sijn van met meerderheyt van stemmen tot gelijcke actiën te procederen.

Den (conservator) ter Vere van de Schotse natie heeft de twee predicanten[4] ende vijff ouderlyngen in rechte betrocken, begeert sij wt haer registers doen royeren seeckere attestatie tegens hem, die geen litmaet van haer kercke en is, in Schotlant ten versoucke van de Schotse predicant ter Vere gehouden; versouckt sij werden gecondemneert Godt ende de justitie vergiffenisse te versoucken ende in een amende van 4000 gulden werden gecondemneert. Sij proponeren exceptiën van renvoy aen de classe als sijnde de kennisse daervan kerckelijck. De classe sal hetselve door gedeputeerden de magistraet doen vertoonen.

De vrou, die van Felix is vertrocken[5], is bij Galli gesel[6] geweest ende daer seer wel ontfangen.

Anders hebben wij hier voor desen tijt niet.

Ick sal blijven

UE. dienstwillyge.

Desen 28 Apr. 1631.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius à Paris.

In dorso schreef Grotius: 28 April 1631 N. Reigersberg.

1 Nicolaes van Reigersberch.
2 Antony Cloots; zie III, p. 213 n. 15.
3 Gijsbert 't Hart.
4 Gideon van Deinse, predikant te Veere van 1628 tot zijn dood in 1652, en Cornelis Beukelaar, vanaf 1627 predikant te Veere; hij werd in 1665 emeritus.
5 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
6 Amalia van Solms.

1628. 1631 april 29. Van S. Episcopius[1].

Vir amplissime,

Inter ea, quae mihi in hac communi calamitate nostra pergrata evenerunt, non postremum hoc est, quod nuptias nostras[2] seras et quae omnibus pene intempestivae poterant videri, nulli bono in patria displicere, te vero etiam, vir prudentissime, eas auspicatissimis ominibus prosequi videam. Exiliebam totus, cum manum tuam videbam et quae ab ea profecta erant vota amoris ac benevolentiae plena, promta e pectore, et, ut ille ait, *ἐκ φρενῶν μυχοῦ*[3]. Meum fuerat prolixo isti tuo affectui grata et promta scriptione vicem rependere, sed pudor me retinuit et pene dixerim stupor. Non merui, mi domine, quas votis tuis admisces laudes, quamquam nescio, qui fiat, ut ..... Hoc ipsum delectat talibus viris et iudicibus meruisse videri.

Nuptias interim nostras quod attinet, nec spes nec desperatio de republica auspices earum fuerunt. Memini, cum me aliquando dignareris mensa et domo tua, uxorem tuam eas mihi destinasse, antequam de iis vel cogitatio subiisset animum meum. Plane ut si alibi, hic locum habere credam illud poetae: 'Sic erat in fatis'[4]. Vates credo fuit, quae iam tum - sexennium est et quod excurrit - eas praesagiit.

Ad rempublicam vero quod spectat, video humana omnia inter incerta casuum fluctuare et consilia omnia studiaque nostra in perpetua alea versari, ut spei aut desperationi certae locus non sit. Mare non tot habet aestus reciprocationis, quot vita nostra fortunae vicissitudines.

> Multa dies variusque labor mortalibus aevi
> Rettulit in melius multos alterna revisens
> Lusit, et in solido rursus Fortuna locavit[5].

Quare etiamsi is sit reipublicae nostrae status, ut de eo laeta et faelicia mihi promittere non audeam: ut tamen de eo desperem, caussam non habeo. Quoad superesse videbo eum, quem aliquando ad clavum eius sessurum spero, bene de ea existimare et ominari non desinam. Nec rectorum discordiae nec bellum externum nec annonae difficultas nec alia facient, ut spes omnino apud me decollet. Eo iam rem rediisse video ut non modo ei faveant, sed et rectores finem optent cupiantque, quorum animos hactenus praeiudicia adfectusque sui ab eo reddiderant alienissimos; quorum ego vota, studia ac consilia alere ac fovere non desinam, quoad vivam.

Societatis nostrae piam caussam amo maiore adfectu, quam iuvare possum. Nec enim existimo esse coetum, qui Christiano orbi dissidiis ac schismatis laboranti saniora remedia propinat. Quinque Articulanam litem tanti non facerem, nisi coniunctam sibi haberet eam, quae est de discretione necessariorum dogmatum a non necessariis, sive de mutua Christianorum tolerantia. Video esse qui aliter sentiunt, et intra 5 articulos rigide atque *ἀποτόμως* consistendum esse arbitrantur. At eorum sententiae ego non possum accedere: non quod movendum quicquam

1 Minuut U.B. Amsterdam, coll. R.K. III E 1, 148. Eigenh., ondertek. Gedrukt *Ep. Eccl.*, p. 750. Antw. op n^{o}. 1565.
2 Episcopius was op 8 december 1630 te Rotterdam met Maria Pesser in het huwelijk getreden.
3 Vgl. Theocritus, *Idyllia* XXIX, 3.
4 Ovidius, *Fasti* I, 481; id. *Trist.* III, 2.
5 Vergilius, *Aen.* XI, 425-427.

putem quod hactenus immotum voluit Christianus orbis. Nihil minus. Usque adeo amo Christianam pacem ac concordiam, ut dissimulare malim non necessariae veritatis scientiam, quam ex pertinaci eius ostentatione velut ex mustaceo inanem gloriae laureolam quaerere, sed quod parum actum ac profectum credam, nisi omnibus simul non necessariis litibus ac iurgiis quaeque ex iis nascuntur dividiis, secessionibus, schismatis ac persecutionibus obex ponatur per accuratam non necessariorum a necessariis dogmatibus discretionem. Hoc agere, in hoc eniti operae pretium puto. Pro veritate et de veritate non necessaria anxie contendere aut acriter digladiari tanti mihi non est. Praestat errare circa non necessariam veritatem, quam rectam de ea opinionem vertere in occasionem schismatis aut divortii caussam facere. Error non est opus carnis, sed schisma, odiorum et factionum adeoque persecutionum mater ac nutrix. Atque hunc ego arbitror esse omnem laborum scriptorumque nostrorum scopum ac finem, cui omnia posthabenda sunt. Non dubito, quin hoc propositum nostrum usque adeo gratum acceptumque sit supremo Numini, ut vel eo solo nomine favorem et benedictionem eius societati nostrae promittere audeam, vel si totus orbis refragetur.

Huic proposito ut tu faveas, vir amplissime, ex animo opto. Aliorum iudicia parvi facio: scio ea aut fatua aut iniqua esse. Pro affectibus variant et pro scopo, quem quisque propositum sibi habeat. Tuum unius mihi instar omnium est, quod scio non minus candidum quam accuratum esse.

Unum tantum atque assidue precibus apud Deum contendo, ut animum tuum obfirmet atque erigat contra tot adversa atque indigna, quae pateris, et te temporibus servet superstitem. Utinam, utinam dies ista aliquando fulgeat, qua te redire et quod plurimi optant, reducem videat patria nostra! Plurimorum votis adiungunt sua amici atque affines omnes mei, qui Palladium hoc patriae atque imprimis urbi suae non minus restitui optant, quam ereptum dolent. Vix scripserim, quam grata illis fuerit epistola tua et in ea honorifica soceri mei[1] memoria: una omnes vero gratias tibi agi iubebant, et utinam hic esset acclamabant. Extra metum si esse posset, extra noxam esset.

Vale cum dilecta uxore tua, vir mihi semper reverende, et salveat a me D. Tilenus. Salutat te mea, et imprimis ego qui sum et ero semper

T.A devotissimus
S. Episcopius.

29 Ap. 1631.

1629. 1631 april 29. Van G.J. Vossius[2].

S.P.

Magnis animis superiori hebdomade actum est de negotio meo Hagae in Illustrium Ordinum conventu inter Leidenses et Amstelodamenses. Minantur Leidenses nihil

1 Jan Dirxz. (alias Jan Dammasz.) Pesser († 1619), vermogend koopman te Rotterdam en een der voormannen der remonstranten aldaar. Hij bekleedde verschillende functies in de regering van zijn vaderstad.

2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. III E 1, 152. Eigenh. oorspr. Gedrukt *G.I. Vossii Ep.*, p. 194; *Ep. eccl.*, p. 762; *Voss. Opera IV Ep.*, p. 111. Antw. op n°. 1604?; beantw. d. n°. 1636.

se deinceps tribuere velle ad bellum adversus Hispanum, si Amstelodamenses violent privilegium sibi a Philippo rege[3] concessum, ut pro

3 Philips II van Spanje, op wiens naam het octrooi ter oprichting op 6 januari 1575 werd uitgegeven; zie Matthijs Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool van hare*

obsidione bis fortiter tolerata erigere possint academiam. Aperta enim esse privilegii verba, quibus cavetur, ne ulla Hollandiae aut Zelandiae urbs talem scholam erigat. Amstelodamenses jubent attendere ad ea, quae antecedant vocem hanc talem, nempe privilegiatam, sive quae honores graduum conferat, immunis sit a tot oneribus, suam habeat jurisdictionem. Quae sint forma academiae, non illud, quod publice doceatur, cum hoc multa habeant gymnasia, quae vocant trivialia; omnia vero illa, quae vocantur illustria, ut schola Bremensis, Sigenensis, Steinfurtensis, Dantiscana aliaeque. Imo idem Dordrechtanos juris sibi vindicasse atque Middelburgenses, nec Leidenses se unquam opposuisse.

Primum hoc agebatur in Ordinum conventu, ut civitatum deputati sententiam ferrent de mente privilegii Leidensibus a Philippo hoc est principe Guilielmo[1] sub nomine Philippi concesso. Sed ubi videre plerasque civitates eo propendere, ut pro Amstelodamensibus sententiam ferrent - quaeque enim graviter ferret ius sibi eripi deinceps in urbe sua alendi professorem publicum -, maluere eam controversiam ad curiam utramque devolvi. Utrum passuri id sint Amstelodamenses, necdum scio. Sed si fiat, non dubito, quin Amstelodamenses sint futuri superiores. Usque adeo apertum mihi videtur singulas civitates id juris habere. Haec ego subito in chartam coniiciebam, quod nollem nobilissimum illum Polonum[2], qui has literas perfert, eum multa de laudibus tuis diceret, sine meis ad te literis venire. Propediem caetera perscribam. Haec enim ego, quod dicitur, stans pede in uno, sane raptim adeo, ut metuam, ne legere ea possis. Sed nimiae festinationi ignosces.

Proxima hebdomade, hoc est postr. Kal. Maias, Amstelodamum migro. Quod Deus bene vertat. Ibi iudicium exspectabo curiae, si ad eam caussa deferatur. Sin minus, cum Amstelodamensibus quid faciendum sit, consultabo. Ita enim petiere, cum per hanc urbem Haga se domum conferrent.

Vale, amplissime vir et amicissime.

Tuus aeternum
Ger. Jo. Vossius.

Lugd. Bat. 1631. 29 April.

Adres: Amplissimo et inconparabili viro Hugoni Grotio Lutetiae Parisiorum.
In dorso schreef Grotius: 29 April 1631 Vossius.
Met andere hand: latinae.
Voorts met andere hand in margine bovenaan de brief: de illustri schola Amstelodamensi.

1630. 1631 mei 1. Aan Willem de Groot[3].

Frater carissime,

1 Prins Willem van Oranje.
2 Wellicht uit het gevolg der drie gebroeders Slupecki (Mikolaj, Krzystof en Jerzy), die zich in Frankrijk ophielden en het jaar daarvoor bij Vossius waren geweest.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 839. Vgl. voor de inhoud n^{o}. 1631.

Res Galliae adhuc in pace sunt, si vultum reipublicae respicimus; si interiora rimamur, male se habent. Regina senior[4] Compendii custodita. Frater regius[5] in

4 Maria de Medici.
5 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

Lotharingia. Edictum regis[1] adversus fratris comites in parlamento expensum duas sententias peperit, alteram orationem habendam ad regem, qua dissuadeatur edictum, alteram injungendum procuratori regio[2], ut inquirat in ea facta, quae edicto continentur. Cum paria fuerint suffragia, res aut ad regem referenda aut ad majus consilium mittenda erit. Utraque sententia cardinalis[3] potestatem infringit, qui sub nomine regio omnia vult agere sine arbitro.

Miror apud vos supinitatem magistratuum non intelligentium in suae auctoritatis labe reipublicae periculum verti. Nec minus miror Lugdunensium iniquissimas querelas quasi, ut Itali iurisconsulti loquuntur in rebus similibus, scholam bannalem habeant. Eo vero veniri, ut ob tales controversias ad privata commoda spectantes impediantur negotia publica, pernitiosi exempli est. Illud de Amstelodamensibus, quod dicis, aliquid est, sed quantillum prae iis, quae fieri debebant?

Phaenissas[4] exspectabo et Heinsianam historiam[5], ubi erit commodum.

Vale cum parentibus, uxore[6], amicis, bonis omnibus.

Cal. Maji 1631.

Tuus totus

H. Grotius.

1631. 1631 mei 1. Aan N. van Reigersberch[7].

Mijnheer,

In die saecke, die uE. seit nu te rusten, zie ick wel, dat uE. niet meer doen en can. 't Moet ons genoech zijn, dat wij de luiden hebben leeren kennen tot onse schade. Wij moeten voorts op het onse letten, daertoe - ick hoope - ons geen gelegentheit en sal ontbreecken.

't Sustenue van Leiden is onbeschaemt ende de wegen onlijdelijck.

In Engelant, soo veel ick hier verstae, gaen de saecken niet wel voor ons. Die onsen staet tegen zijn, hebben daer het meeste credyt.

De coninginne-moeder[8] is noch te Compiègne, scharper bewaert. Heeft nae Moulins gansch niet willen gaen, hoewel men haer beloofde, dat sij daer vrij soude sijn. Den coning wil van haer nochte van sijn broeder[9] geen brieven meer ontfangen. Men heeft hem diets gemaect, dat hij daerdoor vergeven soude mogen werden. Maer die dit inventeren, vresen meer voor de impressie in sijn geest, dan in sijn lichaem. Op de declaratie tegen deghenen, die 's conings broeder volgen[10], sijn d'opiniën in tweën gedeelt: eenige, dat men den coning moet remonstrantie te doen tegen de declaratie; anderen, dat den procureur-generael[11] moet gelast werden, om

1 Vgl. *Mercure François* XVII, p. 147 vv.
2 Matthieu Molé (1584-1656), sedert 1614 procureur-generaal.
3 De Richelieu.
4 De uitgave van 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.
5 Heinsius' *Rerum ad Sylvam Ducis atque alibi in Belgio aut a Belgis Anno MDCXXIX gestarum historia*. Lugd. Bat. 1631.
6 Alida Graswinckel.
7 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Vgl. voor de inhoud n^{o}. 1630.
8 Maria de Medici.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
10 Vgl. *Mercure François*, p. 147 vv.
11 Matthieu Molé; zie hierboven n. 2.

sich te informeren op de feiten, in de declaratie begrepen. Men sal apparentelijck in meerder getal daerop delibereren. Gheen van beide behaegt den cardinael[1]; het laeste minst.

Valete.

Den 1 Mey 1631.

Van de executie van de paix in Italië werdt niet getwijffelt.

Men vindt hier niet goedt de lichting van Vendosme[2], insonderheit omdat men Beringam[3], die hier gedisgratieert is, de lieutenance geeft.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso met onbekende hand: Den 1 Mey 1631. Fransche zaken.

1632. 1631 mei 9. Aan N. Van Reigersberch[4].

Mijn Heer,

Icke en sal van mijne saecke niet meer schrijven als dit alleen: in monte Domini providebitur[5]. Dat uE. schrijft van der Goude, meen ick dat soo bij Gallus[6] geseit is à la volée, gelijck meer andere dingen.

Van de vrede van Italie ende volle executie vandien werdt hyer niet getwijffelt. Bellegarde[7] ende d'Elboeuf[8] schijnt, dat 's conincx broeder[9] verlaeten, omdat sij de dominatie van de Coigneux[10] niet en connen verdraegen. De coninginnemoeder[11] is noch nae Moulins niet, maer werdt gestaedigh daertoe geperst.

Monsieur de Saumaise[12] schijnt de Leydsche conditie te accepteren. Dit goedt hier ingesloten ende den brieff sal uE. gelieve te bewaeren, totdat mijn huisvrouw [comt]. Ick en weet niet, off sij in Zeelant verbeiden sal off daetelijck voorttrecken[13]. Dit goed was wat pointecrippe maer omdat het te groot was, heb het gesonden door een bekende met haer . o ... erlyne[14].

Mijne gebiedenisse aen de vrunden.

9 Mey 1631.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

1 De Richelieu.
2 César, hertog van Vendôme; zie n^{o}. 1617, p. 376 n. 1.
3 Henri Beringhen; zie III, p. 196 n. 4.
4 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
5 Vgl. *Genesis*, 22: 14.
6 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
7 Roger de Saint Lary et de Thermes, hertog van Bellegarde; zie n^{o}. 1575, p. 316 n. 1.
8 Charles, hertog van Elbeuf; zie n^{o}. 1595, p. 346 n. 2.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
10 Jacques le Coigneux; zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 1.
11 Maria de Medici.
12 Claude de Saumaise - Salmasius -, wiens benoeming in Leiden in 1631 een feit werd.
13 Betreffende Maria's reis zie n^{o}. 1627, p. 385 n. 4.
14 De woorden: 'Dit goed ... met haer . o .. erlyne' in de tekst in margine.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot den 9 Mey 1631.

1633. 1631 mei 10. Aan J. Crellius[1].

Reverendo summaeque eruditionis ac pietatis viro
Ioanni Crellio.

Libro tuo[2], quo ad eum, quem ego quondam scripseram[3], eruditissime Crelli, respondisti, adeo offensus non fui, ut etiam gratias tibi tunc intra animum meum egerim, nunc autem et hisce agam literis, primum quod non tantum humane, sed et valde officiose mecum egeris ita, ut queri nihil possim, nisi quod in me praedicando modum interdum excedis; deinde vero, quod multa me docueris partim utilia partim jucunda scitu, meque exemplo tuo excitaveris ad penitius expendendum sensus sacrorum librorum. Bene autem in epistola tua, quae mihi longe gratissima advenit, de me judicas non esse me eorum in numero, qui ob sententias salva pietate dissentientes alieno a quoquam sim animo aut boni alicujus amicitiam repudiem. Etiam in libro de vera Religione[4], quem jam percurri[5], relecturus et posthac[6], multa invenio summo cum judicio observata. Illud vero seculo gratulor, repertos homines, qui neutiquam in controversiis subtilibus tantum ponant, quantum in vera vitae emendatione et quotidiano ad sanctitatem profectu. Utinam et mea scripta aliquid ad hoc studium in animis hominum excitandum inflammandumque conferre possint! Tunc enim non frustra me vixisse hactenus existimarem. Liber de veritate Religionis Christianae magis ut esset nobis solatio quam ut aliis documento scriptus, non video quid post tot aliorum labores utilitatis afferre possit, nisi ipsa forte brevitate. Si quid tamen in eo est, quod tibi tuique similibus placeat, id mihi supra spem eveniet. Libris de Iure belli et pacis[7] id praecipue propositum habui, ut feritatem illam, non Christianis tantum, sed et hominibus indignam, ad bella pro lubitu suscipienda, pro lubitu gerenda, quam gliscere tot populorum malo quotidie video, quantum in me esset sedarem. Gaudeo ad principum quorundam manus eos libros venisse, qui utinam

1 Copie Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, *Varia mss. maxime Polonica*, cat. v. hss. n^{o}. 527. Gedrukt *Epist.*, p. 103; *Ep. eccl.*, p. 763; *Pauli Colomesii ... Opera, Theologici, Critici & Historici argumenti ... edita curante Jo. Alberto Fabricio*, Hamburgi MDCCIX, p. 505; *Johannis Crellii Franci Operum Tomus Quartus Scripta ejusdem Didactica & Polemica Complectens (Bibliotheca Fratrum Polonorum quos Unitarios vocant)* Irenopoli Post annum Domini 1656, p. 232. De tekst in *Crellii Op.* vertoont enige onbelangrijke afwijkingen van die der beide andere genoemde uitgaven; zij betreffen voornamelijk de woordschikking. Ik heb de tekst der *Epist.* aangehouden, op één uitzondering na: penitius i.p.v. penitus; geadresseerde is de Duitse sociniaanse theoloog Joannes Crellius (1590-1633).

2 *Ad Librum Hugonis Grotii, Quem de Satisfactione Christi adversus Faustum Socinum Senensem scripsit, Responsio Johannis Crellii Franci Ecclesiae Racoviensis Ministri.* Racoviae 1623; *Johannis Crellii Franci Operum Tomus Quartus*, p. 1 vv. Zie ook III n^{o}. 1105, p. 78.

3 *Defensio fidei catholicae De satisfactione Christi Adversus Favstvm Socinvm Senensem: Scripta ab Hvgone Grotio. Lvgdvni Batavorvm Excudit Ioannes Patius, Iuratus & Ordinarius Academiae Typographus*, Anno 1617. Zie ook *Johannis Crellii Franci Operum Tomus Quartus*, p. 1 vv. Ter Meulen-Diermanse, n^{os}. resp. 922 en 926.

4 *Sensvs librorvm sex, qvos pro veritate religionis Christianae Batavice scripsit Hugo Grotius.* Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Iohannis Maire MDCXXVII; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 944. Voor de Parijse uitgave van hetzelfde jaar: *ibid.*, n^{o}. 945.

5 Zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 946.

6 Zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 947.

7 Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 565; voor de Amsterdamse herdruk van 1631: *ibid.*, n^{o}. 567.

partem eorum meliorem in animum suum admitterent. Nullus enim mihi ex eo labore suavior posset fructus contingere.

Te vero quod attinet, credas rogo, si quid unquam facere possim, tui aut eorum, quos singulariter amas, causa, experturum te, quanti te tuo merito faciam. Nunc cum aliud possim nihil, Dominum Iesum supplice animo veneror, ut tibi aliisque pietatem promoventibus propitius adsit.

Lutetiae, 10 Maji 1631.

Tui nominis studiosissimus
H. Grotius.

1634. 1631 mei 10. Aan B. Aubéry du Maurier[1].

Exhilarasti me, vir amplissime, cum filium tuum[2] ad me misisti, bonae mentis indicia vultu animoque toto praeferentem. Etiam consilium probo, quod nobilissimae artium iurisprudentiae eum destinas. Opem, consilium et quicquid meae est copiae, lubenti animo obtuli in magna felicitatis parte reputaturus, si qua tibi in re tuisque gratum quid facere possim.

Ex patria nostra nihil adhuc video lucis affulgere ad spem meliorem. Locum illum principem ... tenet, filius hominis nobis quondam infestissimi, ipse parum aequus[3]. Manent Lupistenii captivi pastores[4]. Crescit insanabile vulnus et novum suboritur contumacia ecclesiasticorum et conspiratione adversus omnem publicam auctoritatem.

Interim principi Arausionensi[5] res non pessime procedunt, quippe post tam inclitas domi ac longe victorias, filio[6] ipsius Trajectinorum et Transisalanorum exemplo Hollandi primum, deinde et Zelandi certam fecerunt successionem in patris praefecturas, si quid ipsi humanum obvenerit.

Belli paratus utraque ex parte magni; arma tamen nondum se movent; puto, quod illi ex Gallia, alteri ex Hispania pecunias exspectent.

Vale, vir nobilissime, cum matrona[7], ac liberis. Mea nunc patriam visit post quatuor annorum absentiam.

10 Maji, 1631.

1635. 1631 mei 10. Aan M. Ruarus[8].

Forte adversis meis hoc debeo, vir clarissime, quod nomen meum latius quam pro merito spargitur, alioqui obscurius per se, quam ut inter tot et tantae erudi-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 104; *Ep. ad Gallos*, p. 279. Antw. op n°. 1626; beantw. d. n°. 1645.

2 Louis; zie n°. 1626, p. 384 en n. 5 aldaar.

3 De naam van Dr. Adriaen Reyniersz. Pauw is weggelaten; hij was dit jaar (1631) raadpensionaris en grootzegelbewaarder van Holland en West-Friesland geworden. Zijn vader, Reynier Adriaensz. was destijds een der 24 rechters.

4 Het betreft de op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse predikanten; voor hun namen zie III, p. 39 n. 9 en verder n°. 1481, p. 168 n. 3.

5 Prins Frederik Hendrik.

6 Willem II, graaf van Nassau, prins van Oranje (1626-1650).

7 Du Mauriers tweede vrouw Renée de Jaucourt de Villarnould.

8 Gedrukt *Epist.*, p. 104; *Ep. eccl.*, p. 764; *Ruari Ep. select. centuria* I, p. 160. Antw. op n°. 1608; beantw. d. n°. 1696. De tekst der *Ruari Ep.* vertoont enige geringe afwijkingen van die der beide andere genoemde uitgaven; ik volg de tekst der *Epist.*

tionis sidera locum aliquem obtinere possit. Caeterum si qui sunt, qui nos quoque respiciunt, multum illis debeo, vel ob hoc, quod id quoque ad virtutis ac literarum studia non leve incitamentum est credere se in aliqua lucis parte versari. Tibi vero, qui tam rara comitate amicitiam tuam, quam sane facio maximi, et offers mihi et re ipsa ostendis, nisi gratiam habeam maximam, multum absim ab iis, quibus me pingis coloribus. Neque tam rustice verecundus putari volo, ut, si occasio se ferat, non ausim uti tam amice se offerentis officio; sed ea lege, ut, si quid hic sit, quod tui tuorumve causa fieri possit, id ne alteri potius quam mihi injungas.

Vale, vir clarissime.

Lutetiae, 10 Maji, 1631.

Tuae claritati addictissimus

H. Grotius.

1636. 1631 mei 10. Aan G.J. Vossius[1].

Quod cavillantur Lugdunensium *βραβευταί* de tuo negotio[2], Vossi optime, si quid ego in illis rebus calleo, ne speciem quidem veri habet. Concessum illis est habere universitatem, id est corpus justum immunitatibus ac privilegiis suffultum, cujus testimonia juris publici auctoritatem habeant; non etiam ne qua civitas alia scholam suam paulo supra puerilem pulverem possit erigere. Sunt nonnullis in locis molae, sunt et furni, quibus uti quilibet de populo ita cogitur, ut ipse alium erigere sibi aliisve non possit. Bannales Itali vocant. Tale nobis Batavis gymnasium suum Lugdunenses vellent facere. At quae invidia est civitatem toto orbe nobilem retinere paulo diutius sub oculis parentum et propinquorum bonis rebus destinatam juventutem vel in hoc, ut justis magistratuum imperiis assuescant, quae contemnere hodie pro pietate habetur. Te jam ibi esse confido. Neutiquam enim pro sapientia tua feceris, si te clamoribus istis moveri patiaris.

Salmasius quantum adhuc et ex ipsius literis et ex aliorum relatu conjicere possum suscepturus est quod defertur[3]. Quomodo illi cum Aristarcho[4] conventurum sit, equidem nescio, nam et Aristarchus insolens est et ille Haeduus insolentiae minime patiens.

Nobilis Polonus[5] qui tuas attulit, nihil mihi attulit laetius quam quod te recte valere et bene animatum esse nuntiavit. De Noomsio[6] ad uxorem, quae nunc in vestris est partibus, scripsi. Addidi ad ipsum has literas, quas ut mea omnia tuae commendo fidei. Salutationes ad tuam[7] tuosque asscribere quid opus est, cum uxor haec quoque mandata susceperit, ubi loqui opus est, mineme muta. Sed te a studiis avoco.

Vale amicorum optime.

X Maji, MDCXXXI.

Tuus qui semper

H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 103; *Ep. eccl.*, p. 763. Antw. op n°. 1629.

2 Het betreft Vossius' benoeming aan het nieuwe Athenaeum te Amsterdam; vgl. n°. 1585.

3 De Franse filoloog Cl. Salmasius werd dit jaar (1631) te Leiden benoemd.

4 Daniel Heinsius; vgl. voor de gespannen verhouding tussen Heinsius en Salmasius o.a. n°. 1651, p. 411 n. 1.

5 Vgl. n°. 1629, p. 389 n. 2.

6 Willem Nooms; vgl. n°. 1604 en III, p. 61 n. 6.

7 Elisabeth Junius; vgl. III, p. 161 n. 9.

1637. 1631 mei 25. Aan Willem de Groot[1].

Morbum tuum jam te reliquisse spero, mi frater. Ego Rhotomagi fui per hos dies ob negotium, quod Treselius[2] habebat. Principis conatus multi putant in inducias desituros.

Hic res minantur. In Italia pax iterum labascit spe Gallicorum motuum. Bellegardius[3] et Elbaevius[4] contra quam dictum erat apud eum[5] mansere et rex arma metuens auget Campaniae Picardiaeque praesidia. Praesides duo et senator Laisnaeus[6], qui jussi erant in longinqua discedere, adhuc regis permissu in suburbanis agunt; sed orationem quam Senatus hanc ob causam ad regem habere vult, rex audire differt. Interim omnia regis edicta non ut per tot secula in parlamento, sed apud sigillum *χυροῦντας* magno in cardinalem[7] odio, in quem supra aliam vim constitutum libellis saevit procerum plebisque indignatio. Iamjam certo cognoscimus, quod heri rumor tantum fuerat post mediam noctem ante diem Martis reginam matrem[8] e custodia Compendium per fenestellam subterraneam evasisse et Helveticae mulieris habitu leve iter emensam pedibus, tardam alioqui, pervenisse ad carrucas, quae ipsam opperiebantur, earumque ope in finem Belgicum pervectam, ubi filium minorem[9] exspectat, magno majoris dolore et odio maximo in cardinalem.

Salutem nostris.

25 Maji 1631.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1638. 1631 mei 30. Aan N. van Reigersberch[10].

Mijnheer,

Ick ben te Rouaen geweest ende thuis gecomen sijnde heb ick uE. brief gevonden van de 12, daernae becomen die van de 12.

Eenige, die bij Vendosme[11] sijn, adviseren, dat dese grooten ophef ten wedersijde wel tot een trefves mocht uitloopen. Ick hoop mijn huisvrouw nu daer sal sijn ende mijne vorigen oock desen vinden, alsoo sij in Zeelant niet en meende te vertoeven.

Van Gallus[12] dunct mij, dat niet en is te hoopen. In Engelant sijn veel humeuren, die op alle occasie van twist tusschen de onsen ende haer toeleggen ende daermede dienst doen aen Spaignie.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 839.
2 De uitgeweken remonstrant Daniel Tresel, die te Rouen een suikerraffinaderij dreef.
3 Roger de Saint Lary et de Thermes, hertog van Bellegarde; zie n^{o}. 1575, p. 316 n. 1.
4 Charles, hertog van Elbeuf; zie n^{o}. 1595, p. 346 n. 2.
5 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII. Er moet hier een (of meer dan een) regel tekst uitgevallen zijn; vgl. n^{o}. 1638.
6 Over deze (Laisné?) heb ik niets naders gevonden.
7 De Richelieu.
8 Maria de Medici.
9 Gaston.
10 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 i. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.
11 César, hertog van Vendôme; zie n^{o}. 1617, p. 376 n. 1.
12 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.

De saecke Salmasii[1] is niet alleen geconcludeert, maer bij hem geaccepteert. UE. correspondentie met den heer president[2] moet niet vast gaen ende vrese seer, dat hij Salmasio sal doen geloven, dat wij sijn beroep sijn tegen geweest. Messieurs du Puy[3] bedancken uE.

Bellegarde[4] ende Elboeuf[5] sijn noch bij 's conings broeder[6] contrarie 'tgene geseit was. De twee presidenten ende den raedsheer l'Aisne[7] houden haer noch bij 's conings permissie op eenige huisen hierontrent, maer den coning stelt uit te hooren de remonstrantie, die het parlement daerop wil doen. Middelertijdt werden nu alle edicten bij het segel ende 's conings hoffraedt geverifieert sonder andere forme tegen 't gebruick van soo veel hondert jaeren, hetwelck den cardinael[8] haetelijck maect ende werden veel libellen tegen hem gestroyt. 't Principaelste, van 'twelck wij nu seeckerlijck verstaen, dat de coninginne-moeder[9] nachts voor Dynxdagh is geëschappeert door een casamatte, in habyt van een Switsersche vrouw ende een mijl te voet gegaen sijnde, is gerencontreert bij coetsen ende gegaen nae Nederlant, daer haer de jonger soon[10] meent te volgen. Men geeft uit, dat sij tot dese extremiteit gebracht is door vrese van vergift, 'twelck den coning sal quellen ende den cardinael binnen ende buiten 's lands haetelijck maecken. Den coning van Spaingnie[11] sal haer te meer eer doen bewijsen om den Franschen naem odieux te maecken. Maer het geldt, dat hij daeraen sal spillen, sal den prins van Orangie geen quaedt doen.

Den 30 Mey 1631.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Gro(ot) Den 30 Mey 1631 wt Paris.

1639. 1631 mei 30. Van J.O. Tabor[12].

Dubito, vir excelse, num post infinita nomina, quae in magno ambitu ducunt, Grotio innotuisse, meminisse possis infra scripti cultoris tui, qui, ut cum quoquam illorum vix comparandus sit, gloriari tamen potest per Caesaris et Electorum aulas, - quas ipsi hactenus incolere non tam voluntas quam necessitas imposuit -, a se propagatam nominis Tui excelsi celebritatem aut, ut verius loquar, excitatam gratissimae memoriae occasionem.

1 Vgl. n°. 1636, p. 394 en n. 3 aldaar.
2 Niet geïdentificeerd.
3 Pierre en Jacques Dupuy; vgl. n°. 1620, p. 379 n. 2.
4 Roger de Saint Lary et de Thermes, hertog van Bellegarde; zie n°. 1575, p. 316 n. 1.
5 Charles, hertog van Elbeuf; zie n°. 1595, p. 346 n. 2.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 Vgl. n°. 1637, p. 395 en n. 6 aldaar.
8 De Richelieu.
9 Maria de Medici.
10 Gaston.
11 Philips IV.
12 Hs. U.B. Leiden, cod. B.P.L. 749. Eigenh. oorspr. De schrijver is de Duitse rechtsgeleerde Johann Otto Tabor (1604-1674) uit Bautzen in Lausitz; hij werd kort na 1634 tot ordinarius professor te Straatsburg benoemd en in 1659 tot curator en hoogleraar te Gieszen.

Testimonium praesens perhibere potest iuvenis nobilissimus et longe maligni-

tatem saeculi supergressus Adrianus von der Linde[1], qui inter prima conversationis nostrae initia numerare debet observantissimam memoriam maximi virorum Hugonis Grotii. Quam dum enixe idem nobilissimus iuvenis sibi gratam ostendit, meruisse videtur qui magnitudini tuae ex optima formula commendetur. Quam dum imperitus politioris literaturae tabellarius perscribere non possum aut saltem a negotiis et visitatorum frequentia, quae novissime Argentinam accedentibus supervenit, impedior. Ardentissimum tamen generosi iuvenis affectum erga celeberrimum nomen Tuum, vel tertiatis et male coëuntibus - per poculorum insanam licentiam et ingrata officia - verbis eidem significare volui. Ut quod mihi integrum non esset - vel ob indolem paupertinam vel blandientia pessimi saeculi impedimenta -, id fusius et exactius ornatissimo et commendatissimo suapte virtute favoris Tui proco liceret. Quem dum pro immortali et incomparabili humanitate tua suscipis, quaeso, ne dememinisse velis.

Excelsae Dominationis Tuae cultoris et desideratoris
per inopinata locorum intervalla
Iohannis Ottonis Taboris
Budissei Lusatii.

Argentinae postrid. post adventum propridie. Kal. Iun. MDCXXXI. *τάχιστα*.

Onderaan de brief met latere hand: Inscriptio erat Viro Excell. Hugoni Grotio Patrono suo Lutetiae.

1640. 1631 juni 1. Van M. Bernegger[2].

Prope biennium abiit, eminentissime vir, ex quo Taborium[3] et Willerum[4] Silesios ausus sum de meliore nota tibi commendare. Horum indicio de admirabili humanitate tua magnifice praedicantium et infinitas mihi gratias agentium, Adrianus hic von der Linde[5] Dantiscanus, domi nobilis, de eo quo me nec merentem dignaris favore benevolentiaque cognovit et, ut sibi quoque viam sternerem ad alloquium tuum, sui in Galliam itineris causam inter praecipuas, oravit. In luctu quodam domestico meo, qui omni mihi scriptione per aliquot iam dies interdixit, vix homini morem gessissem, nisi ea conditio ipsius esset, ut, quicquid hoc est officii, non possem satis honeste negare. Non enim unus est ex illo nobilitatis globo sub vexillo levitatis vanitatisque militante, qualis - pudet dictu - pleraque Germanica nunc esse solet. Verum ita et literis ingenium et moribus animum excoluit, ut in amorem sui optimum quemque facillime trahat. Fidem inveniam, sat scio, si quod enixe rogo, experimentum eius rei capere dignatus fueris.

1 Niet nader geïdentificeerd; vgl. n^{o}. 1640.

2 Copie Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Supell. ep. (4^{o}) 32, 25 v. Gedrukt *Grotii et Berneggeri ep. mutuae*, p. 47. Antw. op n^{o}. 1619; beantw. d. n^{o}. 1663.

3 Johann Otto Tabor; zie n^{o}. 1639, p. 396 n. 12.

4 Er is een aanbevelingsbrief van Bernegger voor een zekere Martinus Willerus, dd. 17 december 1628, die hier bedoeld kan zijn; zie III n^{o}. 1350, p. 432.

5 Zie n^{o}. 1639, p. 397 en n. 1 aldaar.

Iustinus[6] ad umbilicum spectat. Magno illi Salmasio[7] proxima quavis

6 *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Bernec cero.* Argentorati M.DC.XXXI.

7 De Franse klassiek-filoloog Cl. Salmasius - Cl. de Saumaise -.

occasione, cum ero solutiore animo, de animadversis Iustinianis adeo benevole communicatis[1] gratias agam ipse.

Vale, virorum summe, et nobili isti meo mihique fave.

Cal. Iun. 1631.

Summae dignationis tuae reverentiss. cultor

M. B.

1641. 1631 juni 2. Aan N. van Reigersberch[2].

Mijnheer,

't Veroveren van Maegdenburg[3], daer uE. van vermelt, causeert hier droefheit ende sal apparentelijck verslagentheit veroorsaecken in Duitschlant. De protestanten hebben soo voor desen als nu laest te Leipsich te lang geleutert ende soo sij nu noch niet op en waecken, sijn verloren. Soo groot sijn de preparaten van den keiser ende Beieren. Van 't succes van Vlaenderen werdt verscheidentlijck gesproocken ende sullen daerin de particulariteiten vandaer verwachten. Baugy[4] heeft geen groote opinie van desen tocht.

Hier is alles in eenen doen, 't welck wat heeft doen ophouden in 't schrijven, te meer omdat ick laestmael wat seer bedrogen ben geweest, maer met de principalen van Parijs, in de tijdinge van de escapade van de coninginne-moeder[5]. Dat men pro forma haere wachten heeft wechgenomen is meest geschiet uit ontsich van eene Spaenschen ambassadeur, die men verwachte ende nu te St Germain, daer het hoff is, is gearriveert[6]. Men heeft hem de eer niet willen gunnen van oorsaeck geweest te sijn van des coninginnes vrijheit; men seit nu, sij is vrij, maer op drie mijlen rontom is alles beset met ruyters ende de naegelegen steden met sterck garnisoen. 's Conincx broeder[7] blijft in Lorraine ende Elboeuf, Roannes, de Mouret[8] blijven bij hem, meer om haere affectie ende gegeven woordt aen de coninginne-moeder dan om sijnentwil, die hem meer van de Coigneux[9] laet gouverneren dan den coning van Richelieu. Men seit hij amoureux is van de suster van den hertogh van Lorraine[10]; dat soude 't gelag te duir betaelt sijn. Ick meen oock den hertogh van Lorraine sich daermede niet en sal verhaesten.

Ick bidde om mijne gebiedenisse aen de vrunden.

Den 2^{e} Juny 1631.

1 Zie n^{o}. 1615; Bernegger heeft overigens geen der door Salmasius voorgestelde correcties overgenomen.
2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 j. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.
3 De stad was op 20 mei door de troepen van Ferdinand II onder aanvoering van de keizerlijke veldheer Tilly op Gustaaf II Adolf veroverd.
4 Nicolas de Baugy, Frans gezant te Den Haag.
5 Vgl. n^{os}. 1637 en 1638.
6 De hertog van Terranova; zie n^{o}. 1673, p. 436 n. 1.
7 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
8 Zie resp. n^{o}. 1595, p. 346 n. 2, n^{o}. 1599, p. 354 n. 5 en n^{o}. 1609, p. 365 n. 6.
9 Jacques le Coigneux; zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 1.
10 Margareta, zuster van Karel van Lotharingen; vgl. III, p. 206 n. 6.

Een edelman[11] was van 's conings broeder gesonden met credentie aen het parlement. Maer den eersten president[12] dat wetende heeft middel gesocht om de Compaignie te scheiden. Den edelman geintimideert sijnde is vertrocken.

11 Vgl. *Mercure François* XVII, p. 195 vv.
12 Nicolas Lejay.

Adres: Mijn Heer, Mijn Heer Reigersberg, raedt van den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot Den 2 Iun. 1631;

Met vreemde hand toegevoegd: zaken van Vrankrijk.

1642. 1631 juni 11. Aan Jacobus Hunterus[1].

Hugo Grotius J. Huntero S.

Iamdudum avebam scire, Huntere clarissime, quid evenisset tibi. Nam qui et eruditionem tuam nossem et pietatem, addam etiam, si permittitis, amorem in me tot tibi publicis privatisque obstrictus nominibus, omnia tibi summa optabam.

Video et ex literis et ex illo[2], quem misisti uberis ingenii faetu, esse te in domo eminente admotum spei adolescentis illustris[3], qui te duce feliciter insistet virtutis atque eruditionis callem.

Gratulor utrique et tibi, qui locum nactus es, in quo et fidem tuam et bonas, quibus tinctus es, artes posses ostendere, et illi, qui tam nobili solo tam diligentem nactus est agricolam. Spes subit futurum, ut ex tua semente Germania praeclaram frugem metat.

Multum autem te laudo, qui institutionis diligentiam non ad apices disputationum, sed ad solida praecepta referas. Litigiosa sapientia ad speciem tantum valet: ubi ad rem ventum est,

> Infelix lolium et steriles dominantur avenae[4].

Multum quoque me devinxisti, cum virum amplissimum Vertemannum[5] significas eo esse in loco, qui meritis ipsius respondeat. Gallicana legatio in hoc ei utilis fuerit, quod melius jam quam caeteri Galliam norit.

1 Gedrukt *Jacobi Hunteri Epistolae miscellaneae, Ornatâ sententiarum concinnitate vestitae, sermonis elegantiâ gravidae, & pulchrè plenae, facetae, lepidae, lautae. In quibus Res tragicae plenè comicè, tristes remissè, severae hilarae, forenses scenicâ prope venustate tractantur. Qui manus attulerit steriles introò ad illas, gravidas foras exportabit, Lege, vide, ride.* Viennae Austriae, Ex Officinâ Typographicâ Michaelis Rictij, Anno MDCXXXI, p. 412-415. Gedeelt. gedrukt J. Arckenholtz, *Mémoires concernant Christine, reine de Suède, pour servir d'éclaircissement à l'histoire de son règne et principalement de sa vie privée, et aux événemens de l'histoire de son tems civile et litéraire: suivis de deux ouvrages de cette savante princesse, qui n'ont jamais été imprimés. Le tout fondé sur ses Lettres, & recueilli des Historiens & des Monumens les plus Authentiques, tant manuscrits qu'imprimés, accompagné de Remarques Historiques, Politiques, Critiques & Litéraires; avec des Médailles & un Appendice de Pièces Justificatives ou Instructives.* A Amsterdam et à Leipzig, Chez Pierre Mortier, et Chez Jean Schreuder & Pierre Mortier, le Jeune, tome I MDCCLI, p. 340, waar de brief ten onrechte op het jaar 1630 gedateerd wordt. Geadresseerde, Jacob Petrus Hunter, geboortig van Zweden, maakte reizen naar Holland en Engeland en begaf zich, rooms katholiek geworden, in 1623 naar Parijs, werd in 1628 keizerlijk gezantschapssecretaris in Regensburg. Zijn verdere lotgevallen zijn onbekend.

2 Niet met zekerheid geïdentificeerd; wellicht een zoon van Albert, graaf Wratislas van Fürstenberg. Aan deze heeft Hunterus nl. zijn *Epistolae miscellaneae*, Wenen 1631, opgedragen.

3 Zie aantekening hierboven, n. 2.

4 Vergilius, *Georg.* I, 154 en *Buc.* V, 37.

5 Niet geïdentificeerd.

Holstenio[1] quam bene velim, post ipsum non alium quam te testem capiam: unde intelligere potes quam mihi suave sit intelligere ipsius res semper in melius procedere. Quamquam vero hoc, quod ipsi mandatum est iter, honoris est plenissimum, ego tamen cum eo reversum malim intelligere, unde nobis plurima Pythagoricae Platonicaeque disciplinae[2] nec minora in geographicis[3] studiis promisit. Est enim in utroque hoc litterarum genere ita exercitus, ut neminem norim, a quo majora sperare debeamus.

Syngrapham, quam mihi commendaverat Petrus Hartzwig[4], ita uti commendaverat obsignatam bene servo eadem diligentia, qua ea, quae carissima habeo. Si aut ad te remitti velis aut amico alicui tradi, exsequar man(da)tum. Quod si quis etiam hic sit, qui negotium illud cum Iohanne Cornetto[5] pro te tractare possit, ei et consilio adero et, si opus est, apud amicos commendatione. Secundas, inquam, ferre possim, nam primas sibi postulat Gallus aliquis, hominum et morum et fori gnarus. Caeterum quicquid meae est copiae, id omne tibi dictum puta.

In Italia bellum ab Hispano in Sabaudum[6] conversum est. Laborat tamen ad parem pontifex[7], quae meo quoque, ut scis, judicio triumphis innumeris potior.

Faxit eam videamus is, qui pacem suis omni(bus) tam serio commendavit idemque te, mi Huntere, sospitet.

Lutetiae 11. Iunij M.DC.XXX.

1643. 1631 juni 12. Aan Willem de Groot[8].

Omittere non possum, mi frater, Schickardi[9] causa, cui jamdudum est quod

1 Lucas Holste(nius); zie III, p. 193 n. 14.
2 Een door Holste opgezette uitgave van de werken der Neoplatonici is niet gerealiseerd; wel gaf hij afzonderlijk uit: *Notae in Sallustium Philosophum De Diis et Mundo* in de uitgave van deze filosoof door Leo Allatius - (1586-1669) - Romae 1638, waarvan ik geen exemplaar onder ogen heb kunnen krijgen; In de U.B. te Leiden bevindt zich een exemplaar uit 1639, zonder de *Notae*: *ΣΑΛΛΟΥΣΤΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ Πεϱὶ ΘΕΩΝ καὶ ΚΟΣΜΟΥ. Sallvstii Philosophi De Diis et Mundo. Leo Allatius Nunc primus è tenebris eruit, & Latinè vertit. Iuxta Exemplar Romae impressum*. Lugduni Batavorum, Ex Officina Ioannis Maire, M.DC.XXXIX. *Demophili, Democratis, et Secundi Sententiae morales, graece et latine, Holstenio interprete, cum notis*. Romae 1638. *Porphyrii liber de Vita Pythagorae, nec non sententiae ad intelligibilia ducentes, et De Antro Nympharum in Odyssea Descriptio, graece et latine, Interprete et Notatore Luca Holstenio, qui Dissertationem de vita Porphyrii et scriptis adjecit*. Romae MDCXXX. Bij de hierboven genoemde Sallustiusuitgave van 1639 is bij gebonden *Demophili, Democratis, et Secundi Veterum Philosophorum Sententiae Morales Nunc primum editae A Luca Holstenio. Iuxta exemplar Romae impressum*. Lugduni Batavorum, Ex Officina Ioannis Maire M.DC.XXXIX.
3 Holste had ook het plan opgevat een uitgave van Griekse geografen te bezorgen; dit is eerst in volle omvang verwezenlijkt door Karl Müller: *Geographi Graeci Minores E Codicibus Recognovit, Prolegomenis, Annotatione, Indicibus Instruxit, Tabulis Aeri incisis illustravit Carolus Müllerus*, Parisiis, Editore Ambrosio Firmin Didot MDCCCLV-MDCCCLXI, herdrukt - voor zover betreft vol. I en II - Parisiis, Editoribus Firmin - Didot et Sociis MDCCCLXXXII.
4 Hij wordt eveneens in brieven van dl. V genoemd.
5 Niet geïdentificeerd.
6 Vittorio Amadeo.
7 Urbanus VIII.
8 Gedrukt *Epist.*, p. 839.
9 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

ad alia responsum debeo, rogare te, videas, num valetudo et res Golii[1] patiantur, ut vitro sui simillimo prosit. Siquid scis, quando exiturum sit jus belli et pacis[2], quando Phaenissae[3], etiam haec intelligere erit voluptati.

Aliud nunc literarum argumentum non habeo. Nam famam de fuga reginae matris ab omnibus creditam etiam maximis falsam fuisse ex uxore mea jam puto intellexeris. Ipsa in literis ad regem de hoc inimicorum suorum commento conqueritur. Regis frater[4] in Lotharingia adhuc haeret et, quasi nihil sit quod agat, ducis ibi sororem[5] amare dicitur. Habet tamen et Bruxellae suos; sed ibi non puto eam esse pecuniae abundantiam, ut inde sustentari possint motus externi.

Quid de fratribus Lupesteiniacis[6] exspectabimus? Miror aliorum duritatem, aliorum negligentiam aut ignaviam.

Vale cum uxore[7] ac tuis.

12 Iunii 1631.

Regina matri ita ablati sunt custodes, ut tamen aditus eminus equitatu obsepti sint. Ita elusa est Hispani legatio[8], quae venerat oratum ipsi libertatem.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1644. 1631 juni 12. Aan G.J. Vossius[9].

Reddo tibi, Vossi, amicorum summe, quod a te acceperam. Commendaveras mihi de nota meliore baronem Georgium Slupeckium[10]: eundem tibi nunc aeque et, si fieri potest, magis commendo, ut amantissimum tui, ut amantissimum mei, quod ipsum apud te valere confido. Expertus didici et magnum in eo esse desiderium studia sua promovendi et in eos per quos profecit, animum gratissimum. Nunquam melius impenditur opera quam cum in tam bono solo laborat literaria cultura. Quare quod ante fecisti ipse, quod me facere voluisti, id nunc tu quoque facias rogo et felicissimae indoli inseras nunquam peritura prudentiae civilis et non inanis eloquentiae praecepta.

De rebus novis aliquid adderem, sed praevideo vetera futura, priusquam ad vos veniant. Slupeckius quando iter per Britanniam instituit. Ego per uxorem sciturum me spero, quo loco se res tuae in florentissima urbe habeant[11].

Vale cum optima uxore[12] et spe liberum.

12 Iunii, 1631.

Tuus qui semper

1 Jacobus Golius; zie over hem III, p. 408 n. 9.
2 De Amsterdamse uitgave van 1631; Ter Meulen-Diermanse, n°. 567.
3 De nieuwe druk van 1631; Ter Meulen-Diermanse, n°. 497. Wtenbogaert heeft er al van gehoord; zie n°. 1612, tenzij hij daar doelt op *De Iure belli*, waarvan eveneens in 1631 een nieuwe druk verscheen.
4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans; vgl. n°. 1641.
5 Margareta, zuster van Karel van Lotharingen; vgl. III, p. 206 n. 6.
6 Voor de namen der op Loevestein gevangen gehouden remonstrantse ballingen zie III, p. 39 n. 9 en verder n°. 1481, p. 168 n. 3.
7 Alida Graswinckel.
8 Vgl. n°. 1641, p. 398 en n. 6 aldaar.
9 Gedrukt *Epist.*, p. 104.
10 Zie n°. 1396, p. 51 v.
11 Vossius was in Amsterdam aan het nieuw gestichte Athenaeum benoemd.
12 Elisabeth Junius; vgl. III, p. 161 n. 9.

H. Grotius.

1645. 1631 juni 14. Van B. Aubéry du Maurier[1].

Monsieur,

L'affection que je porte à votre patrie et à votre personne est telle que j'ay très sensiblement participé à son mal et au vostre par la promotion de celuy que vous me nommez[2] à une charge où les passions de son père[3] et les siennes, qui vraysemblablement ne seront guières moindres, pourront produire des effectz très préjudiciables au public et aux bons particuliers dont il est composé, ne pouvant assez m'estonner que celuy qui est la teste de votre république n'ait destourné à coup, puis que cette promotion ne luy peut estre que suspecte. Mais il faudroit veoir de plus prez en tout cela. Et puis en revenir à la Providence qui gouverne toutes choses, qui permettra, s'il luy plaist, que ce mal apparent soit finalement converty en quelque bien effectuel, qu'il nous faut attendre avec patience. Comme ce qui devra eclorre du dessein de M. le Pr. d'Orange, que j'ay tousiours estimé devoir aboutir au siège de Breda, comme ce que messieurs les estatz pervient plus aysement bloquer, et les ennemis plus difficilement secourir.

Ce qu'attendant d'apprendre j'ay à vous rendre mille grâces non seulement de vos favorables offres pour mon filz[4], mais des signalez offices qu'il me mande recevoir de votre courtoysie par une addresse qu'il ne peut avoir semblable que de vous seul, qui luy estant père en cela m'obligez si sensiblement en sa personne qu'adjoustant cela aux précédentz effectz de votre amitié, et continuant s'il vous plai(st) à luy donner les addresses nécessaires pour entrer et sortir de ce labirinthe, mesmes l'encourageant au bien, et à s'eslongner de tout ce qui l'en peut divertir vous le rendez votre pour jamais, et moy qui suis et seray en tous égardz, mais très particulièrement en cestuicy.

Monsieur, Votre bien humble très affectionné et plus obligé amy et serviteur
Du Maurier.

Au Maurier ce 14 Juin 1631.

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius A Paris.
In dorso schreef Grotius: 14 juny 1631 du Maurier.

1646. 1631 juni 19. Aan Willem de Groot[5].

Incipiam responsum ab ultima literarum tuarum parte, in qua quod mones de vultu nostro hoc tempore non omnium oculis proponendo prudenter abs te cogitatum judico. Adde quod ita mihi semper ingenium fuit, ut non amem ista pompatica.

1 Hs. 's-Gravenhage Kon. Bibl., cod. 76 D 44 A 1. Eigenh. oorspr. Antnw. op n^{o}. 1634.
2 Adriaen Pauw, hij was dit jaar (1631) raadpensionaris en grootzegelbewaarder van Holland en West-Friesland geworden.
3 Reynier Pauw, destijds een der 24 rechters.
4 Louis; zie n^{o}. 1626, p. 384 en n. 5 aldaar.
5 Gedrukt *Epist.*, p. 839.

Phaenissarum[6] ad nos exemplaria mittas rogo, quanta commode per mare mitti poterunt. Siquis amicus huc ire anteverterit, aliqua saltem.

6 De nieuwe uitgave, die dit jaar (1631) te Amsterdam het licht zag; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.

De Flandrica expeditione rumor hic est consilia principis per homines ipsius gloriae inimicos ad hostes emanasse.

Regina mater[1] de illo rumore, cui et ego et tota haec civitas fidem adhibueramus in literis ad regem conqueritur a cardinali[2] confictum, ut talium rerum metu ipsa in longinquiora avehatur, neque puto eam conjectura falli, agitare hoc cardinalem, qui nunc in urbe est; Rex autem ad Sancti Germani vapidiuscule se habens, quam ob causam calidulis utitur. Mirum quam suspicio illa de minus firma regis valetudine adversus cardinalem cunctos excitet, et regii fratris[3] spes omnibus ostentet.

Captus est typographus, qui libellos in cardinalem perquam virulentos ediderat, et dubitatur, quis exitus futurus sit, si ad parlamentum appellaverit causis publicis privatisque in cardinalem incensum. Vident qui res suo nutu agunt, illam auctoritatem edictorum, quae a domestico regis comitatu petebatur, suspectam esse populo ita, ut nemo in eo edicto pecuniam credere voluerit. Nunc reditur ad parlamentum. Sed ejus senatores dicunt, antequam sententiam dicant, videndum, an tutum sit sententiam dicere et an maneat illud nuper regis decretum, quo ab omnibus negotiis publicis sine more arcentur.

Argentoratum clausis jam aditibus obsidium exspectat nec id animi Gallis esse video, ut subveniant laborantibus. Quid Helvetii sint facturi, dubito. Italicae pacis ordinem invertere Hispani volunt et Mantuae restitutionem extremo servare loco fiducia haud dubie novorum in Gallia motuum, ad quod extincto religionis incendio non desunt novae faces.

Vale cum optimis parentibus et amicis, nostrique memoriam servate.

19 Iunii 1631.

Adhuc precor Golium[4] interpelles, ut si nihil aliud Schickardo[5], ne frustra exspectet, significem.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1647. 1631 juni 22. Van J. Wtenbogaert[6].

Mijn heer,

Mijn leste aen uE. was van den 28^{en} April, sedert noyt letter van uE. gehadt, buyten gewoonte. Joffr. uE. huysfrou was voor XIIII dagen bij mij, maer had voor mij niet van uwe E., reisde voort nae Amsterdam. Van haer wedercomste heb noch niet vernomen.

Middelertijdt is wat voorgevallen, dat eenige mijner bloedtvrienden raackt, daerin ick seer instantelick worde versocht uwer E. hulp ende ernstige voorbidden te versoecken. Dit sal nu wesen teenich subiect van dit mijn schrijven, de reste op een ander tijdt, mitsdien dese haest heeft, daernae oock gewacht wordt ende mogelick gesonden sal worden door handen, door dewelcke ick ongaerne van andere saacken soude schrijven.

1 Maria de Medici; vgl. n^{os}. 1637 en 1638.
2 De Richelieu.
3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
4 Jacobus Golius; zie III, p. 408 n. 9.
5 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
6 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2076: 4. Eigenh. oorspr. Regest Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 105.

Een jongman, Ferdinandus delle Faille[1] genaemt, tot Harlem geboren ende aldaer in de publycke kercke gedoopt, doende tot Bordeaux sijn eygen ende anderer affaires in coopmanschap, is aldaer onlancx overleden. De fiscus tast alles aen, wil de boecken hebben, soeckt overall de handt in te slaen, gebruyckende daertoe oock tkerckelick middel van openbare dreyginge van den predickstoel, off es profves, met excommunicatie tegen dieghene, die yet den overleden toecomende achter houden off niet aen en brenghen. Ick achte, dat dit alleen geschiet uyt craght van het droit d'Aubeigne des conincx[2]. UE. weet het tractaet deser landen met S. Ma[t]., bij dewelcke onse inwoonderen daervan worden geëximeert.

De voors. La Faille, overleden, was van mijne vrienden, van zijner ende mijn moeders wegen, hebben alle tijdt goede vrientschap oock met zijn zal. vader[3] - die van Antwerpen was, broeder van Marten della Faille[4], aldaer wel bekent, waervan oock de welbekende geleerde Daniel van der Meulen zal.[5] de suster[6] hadde getrout - ende moeder[7] gehouden. De suster[8] des overleden woont noch te Haerlem, is nu hier bij mij, clagende haer noodt. De heeren Cromom[9], die mede van t'maachschap is, bij denwelcken oock de voors. joffr. logeert, neemt de saecke mede seer ter herte, de heer Reygersberch, uE. schoonbroeder[10] schrijft oock deser saeck halven aen uE., soo ick verstaa.

Ick bid, mijn Heer, laet mijne interessen oock wat bij uE. gelden. Daer moet, soo uE. weet, gearbeydt zijn om van Thoff aldaer off van de Raden van S. Ma[t]. off andere diet aengaet, te vercrijgen brieven aen t'parlement off den fiscum van Bordeaux, om inhibitie, dat S.E. niet voort en gae, maer d'executie staeckt. De bewijsen, dat d'overleden een Hollander is ende t'beneficie tot dat tractaet mede behoort te genieten, zijn ten deel all derwaerts ende sullen noch meer derwaerts gesonden werden. Oock mogelick brieven van haere H.M. geïmpetreert aen den Heer ambassadeur Langerack[11] ten fine als voren.

Dit voorschrijven wordt in de haest versocht aen uE. oock door raedt van den Heer Cromon, om terstont voorder gesonden te worden met bode als voren. Ick behoeve uE. niet vorder daertoe te seggen; uE. weet, wat daerin te doen is. Ick recommandeer uE. de saeck ten hoochsten ende ben alle tijdt wederom tot uwer E. dienst.

1 Ferdinand della Faille, hervormd gedoopt op 17 april 1586.
2 Het ius albinagii (droit d'aubaine) was het recht van de landsheer op de in zijn gebied opengevallen nalatenschappen van vreemdelingen. Grotius spreekt erover in zijn *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*, 's-Gravenhage 1631, I, 13.2.
3 Jacques della Faille († 1615), koopman te Antwerpen. In de strijd met de Spaanse koning Philips II stond hij aan Staatse zijde, hetgeen oorzaak werd van zijn uitwijken, toen Alexander Farnese de stad in 1585 tot overgave dwong.
4 Marten della Faille († 1620), broer van Jacques; hij bleef katholiek en te Antwerpen.
5 Daniel van der Meulen († 1600), eveneens koopman te Antwerpen; met zijn broer Andries speelde hij een rol in het verzet van zijn vaderstad tegen Alexander Farnese en week na de capitulatie in 1585 uit.
6 Hester de la Faelye of della Faille was op 24 december 1584 hervormd getrouwd met Daniel van der Moelen (Meulen) uit Antwerpen.
7 Josyne Hamelt of Hamels.
8 Eveneens Hester genaamd en op 10 december 1596 gedoopt.
9 Mr. Gerard Cromon, over wie Maria schrijft in haar brief aan Hugo dd. 27 augustus [1627]; zie III, p. 163 en n. 6 aldaar.
10 Nicolaes van Reigersberch.
11 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris ambassadeur van de Republiek te Parijs.

Hiermede, mijn heer, blijf den Heer bevolen ende hertelick gegroet van
22 Junii 1631
uwer E. ootmoedich dienaer
J.W.

Met grote haest, alsoo het middach is ende men dese gaerne metten ordinaire soude senden op Amsterdam. UE. houde de haesticheyt ten beste.

Adres: Aen mijn Heer Mijn Heer de Groot Tot Paris.
In margine schreef Grotius: 22 Junii 1631 v. Meden.
En nogmaals: 22 Junii 1631 Van Meden.

1648. 1631 juni 26. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijn Heer,

De advysen, die uE. mij geeft van de saecken aldaer, comen mij hier wel te pas, daer alles ten quaedste werdt geduit tegens Sijn Excellentie[2] door quade rapporten uit ons landt, ende de ongunste van Aelius[3] tegen hem. Dan Aelii rijck loopt peryckel, soo door de lichtinge van 's conings broeder[4], als door de groote onsteltenisse van de parlementen ende gemeente tegen hem. Veel boeckskens loopen dagelijck tegen hem. Den hertogh van Lorraine[5] heeft den coning doen versoecken goed te vinden, dat sijne suster[6] met 's conings broeder huwelijcke, waerop den coning geantwoordt heeft, wanneer sijn broeder aen hem sal schrijven, dat hij sal weten, wat hij sal hebben te antwoorden.

De coninginne-moeder[7] is noch te Compiègne, blijvende bij haer voorgaende resolutie van niet te vertrecken dan bij gewelt. [In] Italië is de ordre van de executie omgekeert ende werdt de restitutie van Mantua ende Pignerol voor het laeste gestelt om te geschieden over vijf, ses maenden. De saecken van Duytschlant ontstellen den cardinael[8]. Hij sent daer een van de Juliens[9]. Behelpt hem niet dan met sulck volck.

UE. sal met mons^{r} Boulen[10], aen denwelcken ick een brief van addresse aen uE. heb gegeven, wel weten met voorsichticheit te gaen ende evenwel hem alle vrundschap toonen, gelijck oock den oom[11] aen mij betoont.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Enigszins beschadigd.
2 Frederik Hendrik.
3 Schuilnaam voor De Richelieu.
4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
5 Karel, hertog van Lotharingen; zie over hem III, p. 195 n. 8.
6 Margareta van Lotharingen; over het huwelijk zie III, p. 206 n. 6.
7 Maria de Medici.
8 De Richelieu.
9 Zie over hem n^{o}. 1560, p. 291 en nn. 10 en 11.
10 La Boulée; vgl. n^{o}. 1658.
11 De Champdolan; vgl. n^{o}. 1658.

Bij den ambassadeur Waeck[12] ben ick tweemaal geweest ende seer wel onthaelt. Hij meent den keurvorst van Saxen[13] een accoord sal bemiddelen ende dat het oorlogh op Vrancrijck sal druipen. Men soude mij in Engelant seer garen gebruicken tot raedt in verscheide saecken, naementlijck van coopmanschap ende

12 Sir Isaac Wake (1580?-1632), sedert mei van dit jaar (1631) Engels gezant te Parijs.
13 Johann Georg I (1611-1656, geb. 1585).

visscherie. De coninginne van Bohemen[1] schrijft veel aen hem. Maer hij is creatuyre van Carleton[2], vijf ende twintigh jaeren geëmployeert sijnde in saecken van staet.

Dat het hoff moderaet werdt, geeft mij een weinich hoope voor t'gemeen. Voor mijselve ben ick niet becommert. Alle mijn quaedt is, dat ick een lant, daer mij soo veel quaeds gedaen is ende daer quaelijck iemant van deghenen, die iet vermogen, voor mij sorght, niet en can vergeten.

Vale

26 Juni 1631.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den 26 Iuny 1631 tot Paris.

1649. [1631] juni 30. Van Maria van Reigersberch[3].

Alderliefste,

Den uwen van den XXI hebbe ic op den behoorelijc[ken] tijt wel ontvangen, bedancke uE. van uwe nerstycheyt.

Het tgene mevrou van Valckenburg[4] rackt hebbe ic haer ghezeidt. UE. sult ghelieven pertinenttelijc aan te teickenen al het tgene uE. voor haer verschiedt, opdat wij daer niet bij en verliesen. UE. mocht hem bedencken, of niet goedt en waere twalfhondert gulden aen monsieur Tresel[5] op rente te geeven van de vijfthien, die uE. daer ontfangen heeft. Schrijft mij eens, hoe de zaecke van Goovaerts ende Tresel staedt. Mij verwondert van Ginegoudt[6] hebbende zoo goen recommandatie ende niet meer te voorden, doch gheloove evenwel, dat hij eindelin betaelen sal.

Aengaende mijn bedde hebbe ic uE. gheschreven. Den borduerwercker heeft XXI douzijn boucketten van mij ontfangen, waer hij der vier dousijn min vier vervrocht heeft, dien hij thuys ghebracht heeft, ende ic hebbe hem twee pistolen op de handt ghegeven. Ic hebbe hem vier stuvers van ider belooft, sulcx dat hij VIII - en XVI verdient heeft. Bijaldyen dat me het werck wederom kright, moet me met hem rekenen. Bijaldyen dat hij den rechten wegh in gaedt, ben ic te vreeden, dat me hem vijf stuvers van ider boucket beloove, midts dat hij mijn werck met den eersten afmaecke ende dat hij het wel maecke. Het waere goedt, dat hij zelve eens bij uE. qua(e)me. Tis wonder, dat Fransoise[7] niet eens daernae ghetaeldt en heeft, zij weet wel, dat ic het haer zoozeer gherecommandeert hebbe. Het becom-

1 Elisabeth Stuart (1596-1662); vgl. III, p. 325 n. 8.
2 Sir Dudley Carleton; zie III, p. 58 n. 6.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 51 i. Eigenh. oorspr.; niet ondertek. Gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 200. De dorsale aanduiding door Grotius: 22 Iunii berust op een vergissing veroorzaakt door onduidelijk schrijven van Maria. Er moet stellig XXX gelezen worden.
4 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg; zie betreffende zijn einde n°. 1600, p. 357 n. 2.
5 Daniel Tresel; zie n°. 1389, p. 42 n. 4.
6 Ook genoemd in brief n°. 1652, p. 412 (Guinegaut) en brief n°. 1671, p. 434 (Guinegaut).
7 Dienstbode van Maria.

mert mij en zoude mijn bedde niet gaeren quidt zijn, het heeft mij geldt ende moeite ghekost.

Ic gae binnen vier dagen naer Rotterdam, sal zien, wat ic daer sal connen wtrecheten. Schrijft mij eens, of uwe meeninge niet en is, dat ic haer in prosses trecke, bijaldyen zij mij weigeren geldt te geeven, of dat ghij wilt, dat ic het laete totdat Felicx[1] compt. Ooc wilde ic wel weeten, of Felicx van meeninge is te commen als Constans[2] daer sal zijn. Een ider vint dat goedt, wenste uwe meeninge daervan te weeten om mijn zaecken daernaer aen te stellen.

Aengaende het tgene men zeidt van het dessein van zijn Excelentie aen den dach ghebracht te hebben, Baumont[3] heeftter wel zijn deel in. Terestein[4] ende Bas[5] en gaen niet vrij. De menschen en geeven om geen leugens. Men heeft hier ghezeidt, dat Baeumont ende Terestein ghekneveldt in den Hage ghebracht waeren ende dat mijn heer den prins tegen mijn heer Baeumont zoude ghezeidt hebben: 'Jou schelm, gaedt wt mijn oogen'. De luden meenen hier, dat alle desseinen behoeren te ghelucken. Mijn heer den prins en wert meede niet ghespaert. Den ouwen compt nu wederom voor den dach; dat was een heldt! Nu sal men begunnen om trevis te roupen. Mij verwondert, dat den hertogh van Vandome[6] sulcke dingen over schrijft, want en is maer zotteklap.

De zaecke tusschen Maei ende Jovinianus[7] is heel af. Zij is geck, dat sal al de weerelt ordeelen, den adel steckt haer in de cop. De hooverdij bederft veel menschen. Constans heeftter in ghebruckt gheweest. Het schindt schier, of men haer ongelijc deede. Zij sal wat schons aengaen, uE. sult het haest hooren.

Cornelys[8] mocht wel wt het dansen scheiden, als zijn maendt wt sal zijn, ic meene het den twalfden sal zijn. Hij sal daernaer noch wel een paer maenden leeren tegen den winter. Bijaldyen dat uE. hoedt een nieuwe koeiffe ofte ververdt moet zijn, laetse Christiaen[9] in de Drie Coningen brengen, daer ic den laste ghekogt hebbe, maer niet aen de Porte de Bussy, want die man bederft se. UE. cont terwillen den hoedt van Cornelis opzetten. Men moet de dagen nemen, dat ghij niet wt en gaedt. Fransoeise moet de witte koussen van Cornelis somwijlen wassen. Ic wilde wel weeten of de zeep, die aen Edewijssen[10] ghesonden is, aen joffrou Grimalde[11] besteldt is.

Ic bidde om mijn ghebiedenisse aen alle de goede bekende, sal blijven.

Wt den Hage, den XXX junij.

In dorso schreef Grotius: 30 Iunii 1631. M. Reigersberg; en
in margine: 22 Iunii M. Reigersberg.

1 Schuilnaam van Grotius.
2 Schuilnaam van Maria.
3 Simon van Beaumont.
4 Cornelis Adriaansz. van Terestein (1579-1643), burgemeester van Dordrecht en lid van de Staten van Holland.
5 Dirck Jacobsz. Bas (1569-1637), burgemeester van Amsterdam.
6 César, hertog van Vendôme; zie n^{o}. 1617, p. 376 n. 1.
7 Schuilnaam van Nicolaes van Reigersberch; Maei is Maria de Bie, waarover in brief n^{o}. 1530, p. 246 gesproken wordt; vgl. bijlage n^{o}. 11, p. 514 en n. 5 aldaar.
8 Hun oudste zoon; zie n^{o}. 1597, p. 351 n. 9.
9 Grotius' knecht.
10 Niet geïdentificeerd.
11 Zij wordt ook genoemd in brief n^{o}. 1656, p. 417; niet nader geïdentificeerd.

1650. 1631 juni 30. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijn Heer,

Men spreeckt hier vremdt van de tocht in Vlaenderen, alsoff die geruineert waer door advisen uit het landt. Magdenburg[2] onstelt oock den cardinael[3] - die den coning van Sweden[4] seer heeft helpen engageren - niet weinig te meer, alsoo wij hier seeckere advysen hebben, dat Straesburg niet alleen geblocqueert is, maer in poincten van belegert te werden; eenige seggen oock van Ulms. Men sal moeten sien, off dit de protestanten sal wacker maecken off te neder slaen.

Van de executie van de paix in Italië hebben wij noch niet seecker dan dat men verstaet, dat den Spaignaerd de ordre [omke]erende wil, dat de restitutie van Suse ende Veillano nevens de v .... Grisons voorgae voor die van Mantua. De geruchten van de onrusten [bi]nnen 't rijck stijven haer.

Den cardinael is hier iet molierende, soo men meent, om de coninginne-moeder[5] - voor denwelcken den extraordinarissen ambassadeur van Spagnie[6] heeft geïntercedeert - verder te brengen soo van het hoff ende Parijs als van de frontieren ontrent Nederlant ende Lorraine.

Hier is een libraire gevangen, die pasquille gedruct heeft tegen den cardinael. Appelleert hij aen 't parlement, soude wel connen blijven sitten. Men heeft weder beginnen de edicten te senden aen het parlement, tegen de resolutie laestmael bij den coning genomen[7]. Maer die van 't parlement willen eerst verseeckert zijn van de vrijheit van haere deliberatiën.

Van Salmasio[8] is seecker, dat het hem niet alleen is aengeboden te comen op de gagie ende eer van Scaliger, maer oock bij hem aengenomen, waervan ick sijn brieven heb gesien. Soude dat eenige curateurs sonder kennisse van de anderen over haer nemen, dat waer vremdt.

Een medicijn[9] is hier gevangen, die te Lions over 's conings siecte gebruict sijnde daernae geseit heeft, dat den coning niet apparent en is lang te leven. Daer sijn astrologijns geweest, die voorseit hebben, dat den cardinael binnen eenen tijdt door vier sal sterven.

Ick bidde om mijne gebiedenisse aen de vrunden.

Den 31 (*sic*) Juny 1631.

UE. dienaer

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot, den 31 (*sic*) Iuny 1631 tot Paris.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 I. Eigenh. oorspr.; niet ondertek. Enigszins beschadigd.
2 Vgl. n^{o}. 1641, p. 398 en n. 3 aldaar.
3 De Richelieu.
4 Gustaaf II Adolf.
5 Maria de Medici.
6 De hertog van Terranova; zie n^{o}. 1673, p. 436 n. 1. Vgl. ook n^{o}. 1641, p. 398.
7 Vgl. n^{o}. 1621, p. 380 en *Mercure François* XVII, p. 147 vv.
8 De Franse klassiek-filoloog Salmasius - Claude de Saumaise -, die dit jaar (1631) te Leiden benoemd werd om de plaats van de in 1609 overleden Joseph Justus Scaliger in te nemen.
9 Snel, vgl. n^{o}. 1652; niet nader geïdentificeerd.

1651. [1631 juli]. Van J. Wtenbogaert[1].

Mijn Heer,

Ick danck uE. seer van de goede affectie om mijne recommandatiën[2], daert gelegen komt ende gevoegelick kan geschieden, wat plaats te geven. Ongaerne bemoeye ick uE. om t'respect, dat ick deselve toedrage, ende zijne affaires, maer ick kan't altemet nyet voorbij ende en soude de vrienden niet gaerne doen verliesen d'opinie, dat uE. mij met zijne vriendschap verwaardicht.

D'excuse van mijnen Aprilschen niet soo haest beantwoord te hebben was onnodich. Ick verlang evenwel somtijts nae een briefken van uE. sonderling blijde, als ick desselfs handt sie. Ick heb d'eere gehad juffr. uE. huysfrou somtijts te sien; hoope, dat hare E. komste herwaarts niet en sal vruchteloos zijn, daervan ick mij gedrage aen haer E. schrijven ende rapport. Ick weet niet, off yemand twijffelt aen eenige opening, die uE. geschiet van eenige redelicke contractten op andere plaatsen. Ick twijfel daeraen gants niet. Dan off uE. zijne huysvrouwe gehoort hebbende niet best sal vinden t'vaderland voor all aan te doen, sullen wij verwachten. Immers wenschen wij daernae met goede reden.

Gisterenavond quam mij de tijding door een expresse aen mij gesonden van Rotterdam, dat de Loevesteynsche broeders alle seer gesond ende wel te pas die namiddach aldaer waren gearriveert, sijnde uyt de gevangenis geraackt[3] door bequame middelen ende Godes hulpe, daervan ick nu niet en mach particulariseren. T'was mij d'aengenaemste tijdinge, die ick in eenige jaren heb gehoort, God sij daervan gedanckt in eewicheyt. De tijdinge is noch versch. Hoe die te hove ende in de kercke smaacken sal, gaen wij alle dagen vernemen.

D'Zuydhollandsche synodus vergadert dese weeck tot Schiedam. T' 1^{e} gravamen wil de remonstranten weder aen boort met nieuwe sollicitatie van de placaten, het 2^{e}. die van Rotterdam, het 3^{e}. de moyenneurschappen, de reste is van andere haere dingen.

De heer Witte[4] gaet als commissaris opt synodus. Saterdach was - hoor ick - grote contentie in de vergadering van hare Ed. Gr. Mog. op d'Instructie ende hoeverre men de synodalen soude toelaten op die dingen te besoigneren. Men seydt, dattet noch niet gewideert en was. Gedep^{de}. uyt het Collegie van de Edelen ende 7 steden gaen na der Goude, om de quaestie onder de vroetschappen aldaer - die hooch loopen, soo uE., acht ick, wel heeft verstaen - te assopieren.

Men gaet alle dagen termineren het proces tusschen Leyden ende Amsterdam wegens de Illustre Schoole. De remonstranten sullen mogelick de Schiedamsche synodale maer (?) met een missive begroeten over haer gravamen. Geschiet het, uE. salt sien met gelegenheyt.

De volle antwoordt op t'Specimen professorum[5] is onder de persse, met noch

1 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 2076: 5. Eigenh. oorspr. Regest Rogge, *Br. Wtenb.* III: 4, p. 132.

2 Vgl. n^{o}. 1647.

3 Vgl. n^{o}. 1601, p. 358 en n. 6 aldaar.

4 Mr. Andries de Witt (1573-1637), secretaris en pensionaris van Dordrecht, lid van het Hof van Holland en herhaaldelijk (1621, 1631, 1632, 1633, 1634 en 1637) als commissarispolitiek gedeputeerd op de provinciale synoden van Zuid-Holland.

5 Op de *Proeve Van de Lasteringen* der Leidse theologieprofessoren (Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4093) had Wtenbogaert voorlopig geantrwoord met zijn *Korte Voorlooper* (Knuttel, *Pamfl.*

yet int nederduytsch ter wederlegging van een libel onlancx bij de Contra vuytgegeven[1]. Maer het discours, dat uE. maeckt van den Staat rontom (?), is kort ende bundich. Ick weet, dat het soo is ende wij dapper op ons stuck hebben te letten. Wijse luyden houden, dat het niet en sal te redden sijn, soo wij tot gheen rust komen. Die ons die benijden ende beletten en sullen ons uyten noodt niet helpen.

UE. heeft wel verstaen, hoe de gedeporteerde Rotterdamsche predicanten Nyenrode ende Leewen[2] aen d' eene, Beniamin ende Alutarius aen d'ander zijde[3], opentlick tegen malcander schrijven. Ick kan mij niet genoch verwonderen over onser kerckelicken dommicheyt, ende noch ist vremder, dat de stuyrluy niet beter op haer stuck letten. UE. geloove, datter niet en ontbreeckt aen goede instructie ende aen sommiger goede wille om te beteren, maer niemant wil d'eerste sijn om de kat de bel aen te binden.

Wij sullen sien, wat D. Salmasius[4] sal doen, als hij sal gekomen sijn. Soude

1 *Nader Vnie Der Remonstranten*, vermoedelijk van de hand van Festus Hommius; zie Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 248 n. 2; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4168; het antwoord van Wtenbogaert bij P.A. Tiele, *Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten. Eerste Afdeeling. Verzameling van Frederik Muller te Amsterdam. Eerste deel*. 1500-1648. Amsterdam, Frederik Muller 1858, n^{o}. 2461. Vgl. Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd* III, p. 248 vv.

2 Petrus Nienrode, van 1617 tot 1630 calvinistisch predikant te Rotterdam, waar hij moeilijkheden kreeg en met zijn ambtgenoot Jacobus Leeuwius, die vanaf 1620 predikant te Rotterdam was, door de magistraat werd afgezet. Nienrode ging in 1631 als predikant naar Alkmaar en stierf daar in 1639. Hij schreef 1) *Korte Aenmerckingen, Tot bewijs, Dat de vijf Artijckelen der Remonstranten, in haerzelven niet tolerabel en zijn, maer het fundament der Salicheydt ende Religie zoo verre raken, dat tot de ghemeenschap der Kercken niet moghen aenghenomen worden, die met verstant en kennisse in 't ghevoelen der zelvighe staen, zonder datse al-voren tot beter verstant ghebracht zijn, Ghemeen ghemaeckt door Lief-hebbers der Waerheyt* ... Tot Rotterdam, By Cornelis van Damme, ... 1628; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 3830a; 2) *Oprechte ende grondighe verclaringhe van eenighe Notulen, in Mayo 1630 ghestelt by het meerendeel des Kercken-Raedts van Rotterdam. Welcke ghementioneert worden inde Acte van suspensie vanden 7 Aug. 1630. Corts daer nae gedr. met dese Tytel Copye van de Sententie by mijn Heeren Bailliu, Burgermeesteren ende Vroetschappen der stadt Rotterdam. Ghegheven teghens vier Predicanten ende Ouderlinghen aldaer, den 7en Augusti, Anno 1630. Voor een provisioneele noodighe verantwoordinghe ... Mitsg. twee brieven, enz.* Wtrecht, voor Corn. van Nienrode ... 1631; Tiele, *Pamfl.* I, n^{o}. 2463 en 3) *Copye Van een Missive Petri Nienrode ende Jacobi Leevvii, Bedienaren des H. Euangelii tot Rotterdam, gheschreven tot justificatie van hare oprechte ende grondige verklaringhe van eenighe notulen etc. tegens seecker boexken geintituleert Klare ende korte provisionele verantwoordinghe Benjamini van Rijswijck ende Henrici Alutarii, etc. Mitsgaders Corte Aenmerckinghen teghens haere Consideratien over de twee Brieven Petri Nienrode ende teghens die byghevoeghde Consultatie achter haere Verantwoordinghe ghestelt.* Gedruckt tot Leyden, By Josephus vander Nave .. 1631; Knuttel, *Pamfl.* n^{o}. 4171. Van deze Rotterdamse kwestie is ook in voorgaande brieven bij herhaling sprake; zie n^{os}. 1535, 1548, 1549, 1553, 1554, 1558, 1559 en 1568.

3 Benjamin van Rijswijk, vanaf 1625, en Henricus Alutarius, van 1627 tot zijn ontslag in 1630 calvinistisch predikant te Rotterdam; Alutarius stierf in 1634.

4 De Franse klassiek-filoloog Claude de Saumaise, die dit jaar (1631) tot hoogleraar te Leiden benoemd was op de plaats van de in 1609 overleden Joseph Justus Scaliger.

S.E. gheen lessen doen, niet meer als D. Scaliger? Dat sal D. Heynsio[1] grieven, die d'oplossinge tegen zijn monsterken[2] met een swijgert passeert, gelijck oock de HH. professoren de Replyck[3].

Ick bid uE. niet onder te laten te adviseren, wat dies aengaende aldaer vorder sal voorgenomen worden, te weten van D. Salmasio ende de Charentonsche advisen.

Ick bidde God, mijn heer, dat hij uE. spare, beware, segene, ende blijve alle tijdt uE. dienaer

J.v.M.

Tot Doccum in Vrieslandt is verstoringe der remonstranten geschiet ende de predicant[4] gevangen. Men hoopt evenwel, dat het niet ten quaetsten sal affloopen.

Van t'verbael van E. raedsheer Fagel[5] ende t'geen bij de synodale daertegen is gedaen heeft uE. gehoort. Ick hoore alles in druck sal comen, dat de synodale ongaerne souden sien.

Adres: Aen mijn Heer mijn Heere M[r]. Hugo de Groot Paris.

In dorso schreef Grotius: Van Meden. Iulius 1631.

1652. 1631 juli 3. Aan Maria van Reigersberch[6].

Alderliefste,

UE. brief geschreven, soo haest uE. uit Amsterdam is gecomen in den Hage, is mij wel geworden ende vinde goedt, dat uE. de brieven van importantie sendt op die manier. Nopende t'advys van den man van het lacke coffer[7] ende anderen, ick die verre van de handt ben, can soo claer niet sien als die bij de hant sijn ende sal daerom uE. ende der vrunden raedt volgen ende verwachten, off uE. meent, dat ick

1 Daniel Heinsius, die het Salmasius nooit heeft kunnen vergeven, dat deze de benoeming, die, naar hij meende, hem, Heinsius, toekwam, had aanvaard; vgl. Van der Aa, *Biogr. Woordenb.* XVII 1, p. 35.

2 *Monsterken Van de ontrouwicheyt ende notoire leugenen der genoemde Remonstranten*; Knuttel, *Pamfl.* n[o]. 4072. Dit geschrift van Heinsius was door Wtenbogaert beantwoord met zijn *Op-lossinge Van de ontrouwigheyt ende notoire Leughenen, den Remonstranten met groot onrecht op-ghedicht, in 't Monstreus Monsterken*; Knuttel, *Pamfl.* n[o]. 4165.

3 Wtenbogaerts *Replyck Der Remonstranten*; Knuttel, *Pamfl.* n[o]. 4167, tegenschrift van *Antwoorde Op den Voor-looper Der Remonstranten* door de Leidse theologieprofessoren Walaeus, Thysius, Polyander à Kerckhoven en Rivet; Knuttel, *Pamfl.* n[o]. 4166. Voor de *Voor-looper* zie Knuttel, *Pamfl.* n[o]. 4094, welk geschrift weer gericht was tegen de *Proeve Van de Lasteringen, ende vreemde Leer-stucken der Remonstranten*; Knuttel, *Pamfl.* n[o]. 4093. Zie ook p. 409 en n. 5 aldaar.

4 Chr. Henrici Ouwens († 1673 ?).

5 Mr. François Fagel; zie n[o]. 1578, p. 320 n. 2.

6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 50[a]. Eigenh. oorspr. Gedrukt aant. Rogge, *Br. van en aan Maria v. Reigersb.*, p. 280.

7 Niet geïdentificeerd.

daer behoor te comen, dewijle uE. daer is off nae uE. wedercomste. Soo uE. deze uitstelt tot s'princen comste in den Hage mocht wel lang aenloopen alsoo den vijant hem schijnt werck te sullen geven.

Het nieuwe tractaet in Italië is nu soo - dit heb ick van Priandi[8] ende anderen -, dat Mantua den eersten September sal werden gerestitueert, dat is op

8 Giustiniano Priandi; zie III, p. 363 en n. 16 aldaar.

t'allerlaetste. Den hertogh[1] is in de stadt geweest, maer niet daer meester van sijnde; het landt heeft hij nu. T'Fransche volck is uit Savoye. Veillano, Briqueras, Suse, Salusse sullen gerestitueert werden nevens de Valtoline ende de Grisons, Pignerol tsamen met Mantua. Acht off meer duisent voetvolck, twaelfhondert paerden comen uit Italië nae Nederlant om exercitie te geven aen deghenen die de trefves met ..... Gisteren is een edelman[2] van Monsieur[3] gecomen in de volle Audientie van het parlement presenterende een pacquet van sijn meester aen t'parlement clagende, dat een voorgaende was verduistert. Men heeft hem doen uitstaen ende geresolveert hem met den brief te senden nae St. Germain bij den coning. Hij is vast geset. Nu terstont gebracht van daer in de Bastille. Veele boecxkens loopen tegen Aelius[4]. Den coning gaet nae Champaigne om de frontiere te beschermen met 22 regimenten, die men schat op 26 duisent man, ende de Fransoisen seggen, dat Lorraine de gang van Savoye sal gaen. Den abt de l'Escaille[5] geweest sijnde in Spaignie wierdt bij den coning van Spaignie[6] gesonden nae Nederlant om de trefves. Maer den coning van Vrancrijck heeft aen den hertogh van Savoye[7] geschreven, dat hij sulcx niet toe en laete off dat hij 't voor vijandschap sal houden dan hij was al wegh op Engelant. Hij heeft in Spaignie een abdie van twee duysent ducaten s'jaers.

In Engelant verstae ick, dat seer gearmeert werdt tegens de visscherie. De pistolen loopen al vast soo ick die ontfangen heb ende sie noch geen apparentie van verandering, soodat wij de betaeling connen uitstellen. Ick heb noch vandaeg geweest bij monsieur de Chantrenville[8], die belooft heeft best te doen bij Guinegaut[9]. Dan daerom moet geen resolutie achterblijven, daer sullen luiden gevonden werden, die dat innen sullen. In de saecke van la Faille[10] sal ick al doen dat mij mogelick is.

De brieven uit Spaigne van den 18 Junii seggen, dat den cardinael van Spaignie[11] nae Nederlant comt, oock datter een armade gaet nae Fernambuc off nae de Baie, van 30 schepen waarvan 15 sijn oorlogschepen.

Over eenige dagen had den cardinael[12] geproponeert in den raedt, dat de coninginne-moeder[13] moest werden vervoert. Den guarde des seaux[14] ende D'Efiat[15] hadden haer advys geseit, ook Chambery[16], maer den coning seide: ‘als sij niet en wil, wat sal men met haer doen?’

1 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
2 In margine heeft Grotius bijgeschreven: ‘Sané genaemt, uit Provence’. Deze Sané heb ik niet nader kunnen identificeren.
3 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
4 Schuilnaam voor De Richelieu.
5 Alexander, abbé de Scaglia; zie III, p. 155 n. 2.
6 Philips IV.
7 Vittorio Amadeo[aant.], hertog van Savoye.
8 Niet geïdentificeerd.
9 Ook genoemd in n[o]. 1649; niet geïdentificeerd.
10 Zie hierover n[o]. 1647.
11 Don Fernando (1609-1641), infant van Spanje, kardinaal, in 1632 gouverneur, in 1634 gouverneur-generaal der Zuidelijke Nederlanden.
12 De Richelieu.
13 Maria de Medici.
14 Charles de l'Aubespine, markies van Châteauneuf, abbé van Préaux.
15 Antoine Coiffier de Ruzé, markies d'Effiat.
16 Niet geïdentificeerd.

Een medicijn Snel[1] genoemt comende van Monsieur hadde brieven gebracht van verscheide aen verscheiden; oock van madame de Fargy[2] - qui s'accoucha à Montargi - aen de coninginne van Vranckrijck[3], haer raedende alle vrundschap te toonen aen de schoonmoeder. Daer waeren oock amoureuse brieven aen de comte de Cramail[4], die nu absent is. s'Cardinaels volck gaven uit, dat de brieven aen de coninginne regnante medebrachten, dat sij, madame de Fargys, hoopten het huwelijck in Lorraine te beletten[5], opdat de coninginne nae des conings doot - die de waerseggers voor seecker hielen - met Monsieur mochte trouwen op de voet ter tijdt van Chalais[6] genomen. De wijsten houden dit voor uitgevinge van den cardinael tot justificatie van sijne actiën, die anders veel opspraecx hebben; men seit oock, dat hij den voors. Snel - op hoop van de t'leven, t'welck hem gehouden zal werden als aen H. Slatius[7] - veel doet zeggen tegen de coninginnemoeder onder anderen, dat sij belet heeft eenige medicamenten aen den coning te geven tot Lions als hem houdende buiten hoop.

Den marescal de Marillac[8] wil voor commissarissen niet antwoorden. Kettenaer[9] is in poste vertrocken, men meent hij weder comt. Ick en heb hem niet gesien. Den ambassadeur Waeck[10] is een soon van een groote puritein ende geen groot vrund van den bisschop van Londen[11].

Vaert wel. Mijne gebiedenisse aen de ouders ende vrunden. Van mijn broeder de Groot heb ick dese mael niet gehadt.

Den 3 July 1631.

UE. altijd getrouwe
H. de Groot.

Aelius heeft schrickelijcke apprehensie voor de trefves. Veele meenen dat Monsieur nae den oegst sal soecken in te breecken in Provence ofte Dauphiné, daer de malcontentementen van de gemeente groot sijn.

Adres: Me Juffrouw Me Juffrouw de Groot.

In dorso schreef N. v. Reigersberch: broeder de Groot den 3 Iuly 1631.

1 Vgl. n°. 1650 in fine.
2 Madeleine, dame du Fargis († 1639); zij was de dochter van Antoine de Silly, graaf van La Rochepot, en gehuwd met Charles d'Angennes de Rochepot, graaf du Fargis († 1640).
3 Anna van Oostenrijk.
4 Adrien de Monluc, prins van Chabanais, graaf van Cramail (1588-1646). Hij was veldmaarschalk en gouverneur van Foix; betrokken bij de intrigues tegen De Richelieu werd hij na de 'journée des dupes' (29 april 1630) gevangen gezet in de Bastille, waar hij twaalf jaar verbleef. Hij was een der amants van Madeleine du Fargis.
5 Het voorgenomen huwelijk van Gaston, broer van Lodewijk XIII, met Margareta van Lotharingen; vgl. III, p. 206 n. 6.
6 Henri de Talleyrand, graaf van Chalais; zie III, p. 66 n. 11.
7 Henricus Slatius; vgl. III, p. 51 n. 6.
8 Louis de Marillac, sedert 1629 maarschalk van Frankrijk; hij was na de 'journée des dupes' gevangen genomen en werd thans vervolgd wegens zijn slecht beheer in Champagne. In mei 1632 werd hij onthoofd.
9 Georg Johann K(h)ütner; zie III, p. 100 n. 6.
10 Sir Isaac Wake; zie n°. 1648, p. 405 n. 12.
11 William Laud; zie III, p. 372 n. 3.

1653. 1631 juli 3. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Dese twe Engelsche barons Warthon[2] hebben hyer zijnde werck gemaeckt van mijn vrundschap, mij vrunden doen hebben in Engelant, oock kennisse bij den ambassadeur[3], die nu hyer is. Sij zijn van goeden inborst ende haere verwanten van grooten aenzyen. Haeren gouverneur, mons[r] de Sanxtauban[4], is oock een zeer eerlijck edelman. Ick heb goed gevonden haer aen uE. te addresseren, off uE. occasie mochte hebben om haer dienst te doen, dewelcke ick achte wel te sullen zijn geëmployeert ende mettertijdt goede vruchten te sullen voortbrengen, alsoo haer in Engelant geen goede qualiteyten en sullen ontbrecken.

III July XVI[c]XXXI.
UE. dyenstwillige broeder
H. de Groot.

Adres: A Monsieur Monsieur Reigersberg, conseiller au Parlement de la Haie nu Ter Vere.

In dorso schreef Grotius: broeder de Groot den 111 July 1631 tot Paris.
brieff van addresse aen mij van twee Engelsche Baronnen.

1654. 1631 juli 3. Aan N. van Reigersberch[5].

Mijn Heer,

UE. recommendatie in de saecke van La Faille[6] neem ick ter harte om uE. ende om de goede vrunden. Sal niet naelaeten van hetgunt mij mogelick is.

Men vreest hier seer voor de tresves ende, gelijck uE. mij bij de sijne van den 23. adviseert, werdt hier sterck geseit, dat Sijn Ex[tie][7] bij de sijne verraden is geweest door ontdecking van sijne desseing, ende men duit dat hier op de Claudianen[8]. Ses off meer duisent man voetvolck, 1200 paerden comen uit Italië op Nederlant.

In Italië is alles nu claer. Toiras[9] ende Galeasso[10] sijn ostagers voor het naecomen van het tractaet. Savoye ende het Mantuaen sijn geruimt. Valtelina ende de Gri(sons)

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 15 m. Eigenh. oorspr.
2 Welke Whartons hier bedoeld zijn valt niet uit te maken; één van hen is wellicht de in n[os]. 1518 en 1582 genoemde Philip Wharton. Zie n[o]. 1518, p. 229 n. 8.
3 Sir Isaac Wake; zie n[o]. 1648, p. 405 n. 12.
4 Niet geïdentificeerd.
5 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16[a]. Eigenh. oorspr. Beschadigd.
6 Vgl. n[o]. 1647.
7 Prins Frederik Hendrik.
8 De remonstranten.
9 Jean de St. Bonnet de Toiras, gouverneur van Casal, in 1630 met de maarschalkstaf beloond voor de wijze, waarop hij de verdediging van de stad tegen de troepen van Ferdinand II voerde. Hij werd vervolgens door De Richelieu gebruikt bij de onderhandelingen, die leidden tot het verdrag van Cherasco (1631).
10 Matthias, graaf Gallas; zie n[o]. 1558, p. 289 n. 2.

sullen gaen nevens de steden in Piedmont, uitgenomen Pignerol, dat blijft (met) Mantoue tot den 1e September.

Van den prins cardinael[1] heb ick brieven gesien uit Spaignie van de 18 Juny, die sijn comste melden.

De Engelschen seggen, dat men sterck wapent tegen onse visscherie. Nopende de questie van de prinsen, mij dunct, dat al dat 24 uiren genomen is geweest in Engelant comende den nemer, soo van de onse als van des vijands sijde, behoort te volgen; 't en waer Engelant publicatie dede van geen prinsen daerin te brengen, 'twelck niet en soude sijn sonder exempel.

's Conings broeder[2] doet lichtinge buiten twijffel, waerom den coning derrewaert gaet, dreigende Lorraine te tracteren, gelijck Savoye is getracteert geweest. Hij sal met hem nemen 22 regimenten. Een edelman Sané[3] bij hem gesonden met een pacquet aen 't parlement, is bij 't parlement aen den coning gesonden met het pacquet ende daer vast gehouden, nu soo daetelijck gebracht in de Bastille. Den cardinael[4] heeft om sijne saecken schoon te maecken een medicijn[5], die brieven gebracht had van daer des conings broeder is, doen deposeren tegen de coninginnemoeder[6], alsoff sij belet soude hebben eenige medicamenten te geven aen den coning te Lion. Ende off het niet genoech en waer, dat den coning quaelijck is met sijn moeder ende broeder, werdt hem nu sijn huisvrouw[7] oock suspect gemaect uit eenige brieven van de madame de Fargy[8] aen Haere Ma^{t}, dien den cardinael soo duit off verbreit, alsoff daer hoop wierdt gegeven van haer huwelijck met de broeder, des conings doet uit de voorsegginge presupponerende off de wech daertoe preparerende[9]: groote materie van discoursen in een vrij lant.

De brieven van Spaignie seggen oock van toerusting op Farnembuc, ofte, soo andere meenen, tot bescherming van de Baia.

Godt wil uE. met alle de vrunden bewaeren ende ons ten beste raiden.

Den 3^{e} July 1631.

UE. dienstwillige

H. de Groot.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den 3 Iuly 1631.

1655. 1631 juli 5. Aan Willem de Groot[10].

1 Don Fernando; zie n^{o}. 1652, p. 412 n. 11.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
3 Vgl. n^{o}. 1652, p. 412 n. 2.
4 De Richelieu.
5 Snel; vgl. n^{o}. 1652 en n^{o}. 1650 in fine.
6 Maria de Medici.
7 Anna van Oostenrijk.
8 Madeleine du Fargis; zie n^{o}. 1652, p. 413 n. 2.
9 Deze zin is mij niet duidelijk; de interpunctie is die van Grotius. Ik vermoed, dat enige woorden inderhaast zijn uitgelaten.
10 Gedrukt *Epist.*, p. 840.

Barones Warthoni[11], mi frater, ex illustrissima apud Anglos familia hic dum sunt, ita amicitiam meam percoluerunt, ut eos non possim non et amare singulariter et mihi optime volentibus bene velle vicissim; quod ut re ostendam, volui eos

11 Vgl. n^{o}. 1653, p. 414 en n. 2 aldaar.

in tuam notitiam introducere, ut siquid se offerat in quo gratum ipsis facere possis, arripias occasionem et mei causa et ipsorum, qui et literas et virtutem bona fide amant et aliquando - ita pollicetur familiae claritas et necessariorum summa gratia atque auctoritas - inter primores futuri sint suae patriae, cum qua scis quam multa nostrae sint communia.

Vale cum tuis quam dulcissime.

5 Iulii 1631.

Tuus tibi obligatissimus frater

H. Grotius.

1656. 1631 juli 7. Van Maria van Reigersberch[1].

Allerliefste,

Desen schrijve ic wt Rotterdam, alwaer ic gecommen was om onse zaecke te vervolgen.

Gistere en eergistere hebben ic mijn werck ghemackt om al de vroedtschappen te onderrechten. Vandage zijn se bij den anderen gheweest, hebben ses wt den haren ghecommiteert, te weeten: de drie burghmeesters[2] ende van Deriel, Puc ende Sonnemans[3] om uwe commissie ende de naerder acte te doorzien ende raport daervan te doen aen de vroedtschapen. Int sprecken met dezelve zeide ic haer, dat zij wel op het contrackt wilde letten; dat ic hoopte, dat zij uE. geen ongelijc en zoude willen doen; dat zij uwe sententie nevens het contrackt zoude leggen en zien, offer iet in stondt, dat uE. int particulier raeckte; dat die van Rotterdam ons diere ghenogh stondt. Ic wenste in plaedtse van van haer iet te ontfangen thien dusent gulden te moogen geeven om Rotterdam noeidt gekent te hebben. Ic hebbe se al tsamen ghesprocken, verwondere mij, dat ic die luden zoo moderaet vondt en hebber maer twee ghevonden, die mij zeiden, dat die zaecke de oude vroedtschappen rackte. Ic vraghde haer, of zij de stadtsschulden, die de oude vroedtschappen ghemackt hadden, niet betaeldt en hebben. Zij zeiden: ja. Meest alle zeiden mij: wij wensten mijn heer Grootius hier, zouden hem wel van doene hebben. Een van de burgmeesters, swager van Mus[4], zeide mij: ic wenste mijn heer Grootius hier waere, hij weet wel, hoe dat gheschien can; ic en can dat niet zeggen, alles zoude wel gaen, bijaldyen hij maer hier en waere. Hij wilde zeggen: waerom en compt hij niet. Veel andere zeggen hetzelfde. Int omvragen en isser maer één gheweest die zeide: dat rackt de oude vroedtschappen, en noch en durst hij niet lu sprecken.

Te Delft hebbe ic uE. neef van Adrichem[5] ghesprocken, ooc den pensionaris Brasser[6], raden teenemael, dat ghij over zoudt commen ende te Rotterdam hou-

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 51 j. Eigenh. oorspr., niet ondertek. Beschadigd. Gedrukt Rogge, *Br. van en aan Maria v. Reigersb.*, p. 203. Voor het briefje, dat Nicolaes van Reigersberch in margine heeft toegevoegd zie n^{o}. 1657, p. 418.

2 Cornelis Jansz. Hartigsvelt (vóór 1586-1641), Gerard Jansz. van Berckel en Dr. Pieter Willemsz. van Goedereede († 1631).

3 Cornelis Claesz. van Driel (± 1572-1636), Nicolaes Puyck († na 1651) en Pieter Sonmans (± 1588-1660).

4 Pieter van Goedereede was in tweede echt gehuwd met Maria Musch, zuster van Cornelis Musch (1592 of 1593-1650), de griffier van de Staten-Generaal.

5 Joost Jacobsz. van Adrichem (1574-1653), burgemeester van Delft.

6 Govert Brasser.

den. Morgen gaen ic tot uE. neef van Adrichem eeten, daer sal meer gheselschap zijn. Hij is jegenwoordych den ousten burghmeester. Hij ende zijn huysvrou[1] ende kinderen thoenen mij veel vriendtschap.

Mijn opinie is, dat, als dese heeren raport sullen ghedaen hebben, zij iemant sullen commiteeren om met mij te handelen. Wenste zoo haest als doenelijc is uE. mij een procuratie zondt, alsmeede copie van het contrackt, dat ghij met de stadt ghemackt hebt ende de acte, waerbij de stadt mijn belast wt het huys te gaen, ooc het protest, dat ic voor notaris gedan hebbe, dit alles wilde ic wel met de eerste brieven hebben, altijdt vooral een procuratie, want ic en zoude niet garen van hier vertrecken, voor ic hier iet van ghemackt hebbe. Dese zaecke becommert haer, zij begunnen te zien dat zij de betalinge niet en sullen ontgaen. Mijn meeninge is, dat, bijaldyen zij van acomodatie sprecken, dat men de huyshuere ende emolementen zoude moogen quidt schelden ende tevreeden zijn met de ses en twyntychdusent gulden, behoudende het recht van het toecommende, zoowel van de huyshuere als gage. Int sprecken met eenige waren der, die zeiden: mijn heer Grootius en heeft er geen dienst voor ghedaen. Ic vraghde, of hij het gheweigert hadde; dat zij uE. zouden ontbien beloovende uE. te sullen meintineeren en bijaldyen uE. haer dan weigerde, dat zij dan vrij zouden zijn ende uE. niet meer en behoufden te betaelen. Ic en twijfele niet, ofte sullen der iet van maecken.

Hier beneffens gaedt een brief van Bontius aen zijn zoon[2]; wilt hem bij uE. ontbieden ende nooden, doet hem wat vriendtschap, want hij is uE. vriendt.

Schrijft mij eens offer niemant en is die weet, hoe het met de zaecken van Ferin[3] is en off er geen middel en is om daer iet van te crijgen. Addresseert uwe brieven in den Hage totdat ic naerder schrijve.

Aengaende den borduerwerck(er) hebbe ic uE. gheschreeven[4], joffrou Chattelgie[5] ende Fransoeise[6] weeten wel, dat hij werck van mij heeft, ooc joffrou Grimalde[7]; die isser bij gheweest, doen wij koop mackte. Ic hebbe hem boucketten ghegeven in haer presentie tot haren huyse, te weeten een dousijn, ooc weet het den tapisier, die mijn bedde gemackt heeft wel, hij heeft ghezien, dat ic hem de stoffe ghegeven hebbe. Maer bijaldyen den man wel wil, soo en moet me hem geen kort doen. Laet Fransoeise bij hem gaen ende hem vijf stuvers belooven van het stuck, midts dat het net ende wel ghedaen is. Hij heeft drie groote ende twee kleine gardijnen.

1 Catharina van der Eijk; zij hadden drie kinderen, Emmerentia (in 1633 gehuwd met Frans Meerman en overleden in 1684), Jacob en Maria (in 1636 gehuwd met Pieter Gerritsz. van Santen en in 1658 overleden).

2 Een zoon van Dr. Johannes Bontius; over deze laatste zie n^{o}. 1712, p. 475 n. 2. Hier kan stellig niet de Leidse oud-hoogleraar en schout Willem de Bondt (± 1588-1646) bedoeld zijn, zoals Rogge wil, *Op. cit.*, p. 205 n.1. Deze toch was een verbitterd vijand van de remonstranten. In het *Album Studiosorum* van de Leidse universiteit komen twee zoons van Dr. Johan Bontius voor: Guilelmus, 14 mei 1627 op 24-jarige leeftijd ingeschreven, en Jacobus, 29 februari 1628 op 19-jarige leeftijd ingeschreven. In het voor notaris W. Jacobs op 27 maart 1632 verleden testament van Dr. Johan Bontius worden genoemd: Jacob, Anna en Catelina; Anna liet op 8 december 1637 een kind dopen, waarbij als doopgetuigen optraden Jacob en Catelina. Misschien is Jacob dus de bewuste zoon, die in 1631 in Parijs vertoefde.

3 Vgl. III, p. 240 n. 6; niet nader geïdentificeerd.

4 Vgl. n^{o}. 1649.

5 Niet geïdentificeerd.

6 Dienstbode van Maria.

7 Ook elders in de brieven van Maria genoemd; niet nader geïdentificeerd.

Doet toch mijn dienstelijcke ghebiedenisse aen alle de goede bekende. Sal mijn best doen om haest thuys te commen, doch moet eerst hier alles afmaecken. Alle de goede bekende doen uE. groeten. Wat prosses heeft joffrou van Galen[1]? Ic dencke uE. haer somwijlen wat geeft. Zeght aen Mersier[2], dat ic met Wttenboogaert[3] ende Epuscopius[4] van zijn saecke ghesprocken hebbe ende sal noch naerder sprecken, sal alles doen dat ic can. Groet monsieur ende joffrou Tilenus[5]. Ick verwondere mij, dat ic van de Polsche ba(ronnen)[6] niet en hoere; zijn se al van Parijs vertrocken? En laet toch niet de procuratie met den eersten te zenden. Albestein[7] weet wel, waer Bontius' zoon woondt. Ic ga morgen wederom naer den Hage. Mijn broeder[8] is gisteren hier expres gheweest om mijn zaeck te helpen recommandeeren, is dadelijc vertrocken.

Adieu, groet Cornelis[9] ende alle die van ons huys.

Ut Parijs[10] den VII Julij.

Adres: A monsieur Monsieur Grotius à Parijs. Port.

In dorso schreef Grotius: 7 Iulij 1631. M. Reigersberg.

1657. [1631 juli 7.] Van N. van Reigersberch[11].

Sijne Ex[tie12] legt noch in de Langestraet. Men is hier vast besych om alle scepen in zee te helpen alsoo men dagelijckx verwacht den cardinael-infante[13], die men adviseert, dat met 35 seylen wt Spaenge soude commen, alwaer haer bij souden vougen twintych Engelsche scepen, geëquippeert onder de Bourgondysche vlagge, bij den conynck van Engelant[14] aen Spaengen geleent ende met Engels volleck ende victualie versien. Daer is geen difficulteyt oft men sal die wel met macht bejegenen, want ontrent desen tijt meer als hondert seylen in zee sullen sijn behalven de scepen, die de visscherye convoyeren. Maer het is bedenckelijck, hoe verde men tegens Engelant mach gaen ende hoe connen wij vrienden, die haer met onsen viant vougen, verschoonen? Op alles wert voorsichtych geleth ende sullen geen courageuse resolutiën desnoot ontbreecken.

Naer Denemarcken gaet een ambassade[15] om de verhoogynge van tol onder

1 Niet geïdentificeerd.
2 Zie III, p. 344 n. 3.
3 Johannes Wtenbogaert.
4 Simon Episcopius.
5 Daniel Tilenus en Jeanne de Guillon.
6 De gebroeders Slupecki de Konary; zie over hen n°. 1396, p. 51 n. 11, p. 52 n. 7.
7 Niet geïdentificeerd.
8 Nicolaes van Reigersberch.
9 Hun oudste zoon.
10 Abusievelijk in plaats van Rotterdam.
11 Voor hs. zie n°. 1656, p. 416 n. 1. Eigenh. oorspr. Niet ondertekend. Postscriptum in margine bij brief n°. 1656 van Maria van Reigersberch dd. 7 juli 1631. Gedrukt Rogge, *Br. van en aan Maria v. Reigersb.*, p. 207; id., *Br. N. v. Reigersb.*, p. 754.
12 Prins Frederik Hendrik.
13 Don Fernando; zie n°. 1652, p. 412 n. 11.
14 Karel I.
15 Dit gezantschap bestond uit Cornelis van Beveren (1591-1663), heer van Strevelshoek, West-IJsselmonde en de Lindt, raad en rentmeester-generaal van Zuid-Holland,

oudburgemeester van Dordrecht; Anthony Oetgens van Waveren (1585-1658), heer van Wave-

pretext van Cronenburg dat affgebrant is, te herbouwen opgestelt, alsmede de nieuwe impositie op de Elve gestelt te doen affschaffen.

Onse geestelijcke hebben nieuwe gravamina wtgeschreven, eenyge directelijck tegens hetgene is de saecke van Rotterdam bij resolutie van Staten door moyenneurs is gedaen. Het schijnt die luyden niet terzijde te willen gaen de blinden siende sullen maecken. Veele wt Rotterdam gaen nae den Hage.

1658. 1631 juli 10. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijn Heer,

Ick danck uE. van de advysen van den 30. De discoursen alhier vallen verscheiden ende daerom is goedt, dat ick wat wel werde onderrecht om anderen mede te onderrechten. UE. en soude niet geloven, hoe goede diensten dat ick doe ende nu soo langen tijdt gedaen heb voor deghenen, die voor mij niet en sorgen.

Ick twijffele, off het ernst is van den cardinael van Spaignie[2], te meer omdat men in Spaignie opentlijck in alle de kercken voor sijne reise bidt. 't Is te veel gewacht dan dat men het soude meenen.

Dat de Engelschen haere pretensiën contra Mare Liberum[3] willen vorderen is seecker, ende ick soude daer goede conditie connen maecken, al waer het maer om haer te helpen tot een goede ordre op de harincvaert ende visscherie, die sij meenen ernstig bij de hant te nemen. Non addam illud Maronis:

Et faciam, quoniam sordent tibi munera nostra[4].

Ick spreecke van deghenen, die 't lant regieren.

't Parlement heeft doen registreren 'tgunt tegen haer arrest gedaen is contra leges factum. Den cardinael[5] heeft tewege gebracht, dat den coning wederom 't boeck heeft ontboden. Sij seggen mij, soo men het wederom scheurt, dat sij wederom gelijcke registratie sullen doen, alwaer het tot hondertmael, om voor de posteriteit onschuldig te sijn ende te doen voor de wetten soo veel in haer is.

's Conings broeder[6] in sijn manifest[7], dat bij hem aen het parlement, bij 't parlement aen den coning is gesonden, dreicht, soo hem bij den coning ende de justitie audientie werdt geweigert, genooddruct te werden tot de wapenen. Ende 't schijnt de saecke daertoe loopen, maer dependeert veel van 'tgunt ons volck sullen doen. Conde Vrancrijck eens degelijck aen den carn gecoppelt werden, ick seg tegen Spaignie, wij waeren geholpen.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16[b]. Eigenh. oorspr. Enigszins beschadigd.

2 Don Fernando; zie n[o]. 1652, p. 412 en n. 11 aldaar; zie ook n[o]. 1654.

3 Op verzoek van de Oost-Indische Compagnie had Grotius in 1609 het twaalfde hoofdstuk van zijn *De Iure Praedae* (Ter Meulen-Diermanse, n[o]. 684) uitgegeven onder de titel *Mare Libervm sive de ivre qvod Batavis competit ad Indicana commercia dissertatio*, Lugduni Batauorvm, Ex officinâ Ludovici Elzevirij, Anno M.DI.IX (*sic*); zie Ter Meulen-Diermanse, n[o]. 541 en remarques. Het gehele werk zag eerst in 1868 het licht.

4 Vergilius, *Ecl.* II, 44.

5 De Richelieu.

6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.

7 Vgl. *Mercure François* XVII, p. 202 vv.

Den ambassadeur van Sweden[1], die hier is, is niet ingehaelt nae behooren. Men excuseert ende men soect het met goed tractement te beteren. Reipsa, men heeft den keyser[2], Beieren ende Polen niet willen offenseren.

De saeck van la Faille[3] hoopen wij wel te beleiden.

Den cardinael toont couragie ende alsoo in den raedt de manifeste van Monsieur[4] gelesen wierd clagende over sijne gouvernementen ende naementlijck van Bretaigne seide, dat hij t'nochtoe hadde excuseert, maer nu dat soude aennemen ende Guyenne daerbij ende 10M man om hetselve tegen eenyder te bewaeren. De reis van den coning nae Champagne schijnt uitgestelt tot post Messem. 's Conings broeder can oock niet, eer rede valle.

God bewaere Vrancrijck ende ons lant.

Vale cum amicis.

10 July 1631.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Den cardinael heeft den eedt gedaen van 't gouvernement van Bretaigne. De trouppes van Italië gaen nae Ulms. Men seit (hier) dat den coning Straesburg neemt in sijne protectie; (eenighe) vougen daerbij d'andere steden van 't rijck.

Dese carte sal uE. gelieven aen mijn huisvrouw te geven.

De neef van mons^{r} de Champdolan[5], mijn buirman, is genaemt niet Boulen maer la Boulée[6]. UE. can sijne brieven met de onsen senden, wanneer die gaen bij 't pacquet aen den ambassadeur[7].

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raiden in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den 10 Iuly 1631.

1659. 1631 juli 10. Van C. Barlaeus[8].

Amplissime clarissimeque vir,

1 Bengt Bengtsson Oxenstierna af Eka och Lindö (1591-1643), bijgenaamd Resare-Bengt. Hij was een halfbroer van de bekende Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna (1583-1654).
2 Ferdinand II.
3 Vgl. n^{o}. 1646.
4 Gaston; zie boven, p. 419 en nn. 6 en 7.
5 Zie ook n^{o}. 1648, p. 405; niet nader geïdentificeerd.
6 Vgl. n^{o}. 1648; niet nader geïdentificeerd.
7 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak; vgl. n^{o}. 1545, p. 271 n. 9.
8 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. R 27. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n^{o}. 1668.

Tandem a publico contemptu me vindicarunt Amstelodamenses[9], et qui in tenebris aliquot iam annos transegi, ipsorum denuo beneficio in lucem protractus sum. Migravi felicibus, ut spero, auspiciis in magnam hanc urbem, ubi mercatu et forensi strepitu compita omnia personant ac fervent. Hoc iam agendum nobis, ut Mercurio cum Apolline bene conveniat et literarum splendore magis splendescat

9 Barlaeus was met Vossius aan het nieuwe Athenaeum te Amsterdam benoemd; vgl. n^{o}. 1585, p. 328 vv.

opum fulgor. Ad docendum omnia hic adhuc imparata. Iam operi se accingunt architecti. Locus lectionibus publicis designatus academiam Leydensem magnitudine aequat. Caenobium fuit S. Agnetis.

Interea feriamur nos, dum responsum Curiae Hollandiae exspectatur, utrum nempe fas sit Amstelodamensibus publicam scholam aperire, necne. Leydenses academiarum proprium esse volunt ius publice docendi et sibi privilegio regio concessum. Amstelodamenses inter scholam illustrem, qualem habet Brema, Steinfurtum, Harderwicum et nunc quoque Daventria, et academiam sive scholam privilegiis a suprema potestate donatam distinguunt et iura promovendi, immunitates ac specialis fori gratiam necnon studiorum universitatem academiae *τὸ εἶναι* dare contendunt. Utraque pars iudicio Curiae nostrae litem permisit. Ita visum principi[1].

Mecum huc cum familia omni migravit D. Vossius eandem quam ego inter Mercuriales fortunam experturus. Faxit Ille, qui boni omnis fons est et largitor benignus, ut haec coepta nobis ac reipublicae huic bene feliciterque cedant. Non desunt, qui *ἐν χείλεσι δάχνουσί*[2]. Quam vellem A.T. aliquando rationem habere ingratam patriam, si non paucorum potius inclementiae quam patriae hoc imputandum. Debebas, uti Arpinas[3] iste, humeris reportari.

Aedes hic commodas satis nacti sumus inter *γυναιχοφροντιστήριον* et rabiosorum domum. In eas hoc epigramma lusi:

Thaidas et rabidos inter iam versor Orestas
Et geminum cingunt nomina tanta latus.
Hic sua dediscunt effrenes ausa puellae
Parte alia furiis aestuant aula suis.
Ut magis haec sapiat, vivant moderatius illae,
Non poteram poni commodiore loco.
Quas obeat partes sapiens, hic invenit, illinc
Proximus insanis, proximus inde malis.

Mitto historiolam brevem aut potius Ephemerides rerum ad Sylvam ducis gestarum. Autorem eius aiunt esse Oppermontium[4], generum Grobbendonckii[5]. Misit eas ad me eiusdem Grobbendonckii cognatus canonicus quidam Ultraiectinus[6], quo familiarissime utor, nec alio consilio misit, nisi ut ad te eas transmitte-

1 Prins Frederik Hendrik.

2 Vgl. Tyrtaeus (Grieks elegisch dichter van het einde van de 7e eeuw v. Chr.) 10, 32, in de uitgave van Diehl, *Anthologia Lyrica Graeca edidit Ernestvs Diehl † Fasc. 1 Poetae Elegiaci Editio Tertia*, Lipsiae in Aedibvs B.G. Tevbneri MCMIL p. 13, fr. 6.7 (10), 32. Vgl. ook Homerus, *Odyssea* I, 381 en XVIII, 410: *ὀδάξ ἐν χείλεσι φύντες*.

3 M.T. Cicero, afkomstig uit Arpinum; vgl. voor de uitdrukking Cicero, *De domo sua ad Pontifices* XV (40): ‘quod si fieret, dicebas te tuis umeris me custodem urbis in urbem relaturum’.

4 Johan Koenraad d'Aubremont († 1652), heer van Ribaucourt, was gehuwd met Anna van Malsen, een zuster van Maria van Malsen, die de vrouw was van Anthony Schetz van Grobbendonck. Barlaeus gebruikt het woord ‘gener’ dus in de betekenis van zwager; vgl. bijv. Corn. Nepos, *De Viris Illustribus, Paus.* 1.2; Justinus, *Historiae Philippicae* 18, 4, 8. Een werkje van zijn hand over het beleg is mij niet bekend; het komt ook niet voor in de door Mej. C. Ingen-Housz samengestelde *Literatuurlijst van het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629*, 's-Hertogenbosch 1929.

5 Anthony Schetz, heer van Grobbendonck, baron van Wesemaele, van 1596 tot 1629 gouverneur van 's-Hertogenbosch.

6 Niet geïdentificeerd.

rem, ut, si forte historiam obsidionis istius conscribere aliquando in animum inducis, iis pro arbitrio utaris. Sin minus illud facere decrevisti, earum lectione nobiscum fruere. Nolit tamen amicus iste meus publice sciri autorem eius scripti esse Oppermontium.

Vale, vir clarissime et praestantissime.

Amstelodami, X Iul. MDCXXXI.

A.T. observantissimus

C. Barlaeus.

Adres: Amplissimo, spectatissimo clarissimoque viro D. Hugoni Grotio Lutetiam.

In dorso schreef Grotius: 10 Iulii 1631 Barlaeus.

Daaronder met andere hand: Latinae.

1660. 1631 juli 17. Aan Willem de Groot[1].

De effigie optimum factum. Phaenissas[2] exspectabimus, ut amicis pridem exspectantibus satisfiat. Heinsii Silvamducis[3] non quidem accepi, mihi sed commodatam legi. Multa sunt *ἀνερμήνευτα*: tenebrae passim et affectata infra gravitatem historiae dicendi genera et acumina saepe evanescentia. Ita hic plerique judicant. Carmen, quod praefixum est, omnes contemnunt, ut inelegans nec latinum.

Hic manent adhuc inter regem et parlamentum dissidia magna cum invidia cardinalis[4]. Et jam marescalli Marillaci uxor[5] a parlamento petit rescissionem delegati in maritum suum judicii. Rex iterum ad se portari jussit acta Curiae. Sed illud senatusconsultum, quo pronuntiatum erat quae nuper acta essent contra leges acta esse, nondum perscriptum erat. Alioqui et hoc rex, ut videtur, laceraturus fuerat nimirum alienis nutibus obsequens. Utinam pax aliquando firma sit huic regno, ut ejus vires alio vertantur. Nunc omnia aut inimicitiis apertis aut simultatibus perfusa sunt et, ni Deus avertat, itur in bellum plusquam civile, ne quid calamitatum populo peste et fame attrito desit. Isti, quos ex parlamento rex relegaverat, restituti magnam apud suos famam obtinent.

Ab Argentoratensibus, ut et ab Ulmensibus et Norimbergensibus aliisque civitatibus poscit imperator[6] bona, quae ecclesiae olim fuere, et missae intra ipsorum moenia locum.

Rogo de Schickardo[7] expedias. Id viri virtus et eruditio et perpetua de literis merita a nobis exigunt.

Comites Hohenloios[8] a perlustratione Galliae redeuntes brevi hic habebimus, sed, ut credo, haesuros non diu.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 840.

2 De nieuwe Amsterdamse editie van 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.

3 Dan. Heinsii *Rerum ad Sylvam-Dvcis atqve alibi in Belgio avt a Belgis Anno MDCXXIX gestarvm Historia*. Lvgd. Bat. Ex Officina Elzeviriorum A^{o}. MDCXXXI.

4 De Richelieu.

5 Catarina de Medici († 30 september 1631); zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 7.

6 Ferdinand II.

7 Wilhelm Schickard; vgl. n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.

8 Wolfgang Otto en Ludwig Kraft; zie n^{o}. 1388, p. 41 n. 2.

Parentibus, quod nostri meminerint, gratias ago Deumque precor, ipsos, te cum familia et amicis servet.

17 Iulii 1631.

In Italia omnia ad implendam pacem spectant. Est nihilominus hic regis Sueci legatus[1], cui pecuniae aliquid datur, et connivente magis quam auctore rege miles ab ipso hic colligitur frustra per nobilem virum huc missum urgente imperatore urgente primum caput Ratisbonensis pacis, ne alter alterius rebellibus opem ferant satis multas adversus verba talia exceptiones suggerente et Sueci majestate et ipsius Germanici regiminis forma. Dicitur itare ad nostros quidam scriba Neoburgici[2] induciis cudendis, quae valde hic metuuntur rebus qua foris qua domi suspectis.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1661. 1631 juli 17. Aan N. van Reigersberch[3].

Mon frère,

Ick danck uE. van de advysen ende assistentie aen mijn huisvrouw.

Wij en weten niet, wat hier van de saecken werden sal. Men seit het huwelijck van 's conings broeder[4] met de suster van Lorraine[5] alrede is voltrocken, een periculeuse saecke voor haer, alsoo het lichtelijck mettertijdt soude connen werden geannulleert ende in alle gevalle tegen wille van den coning geschiet sijnde geduirende des conings leven niet veel voordeels nochte plaisirs sal geven. Den coning seit in Augusto nae de frontieren te willen. Den prins van Pfalsburg[6], die lichtinge doet in Lorraine ende Duytschlant, doet den coning verseeckeren daerin niet te sijn tegens sijnen dienst ende soo de coning daerover ombragie soude nemen, dat hij bereidt is de commissie gecasseert aen den coning te leveren. Evenwel hout men het daervoor, dat 's conings broeder niet alleen een regiment de guardes voor hemselve heeft geformeert, maer staet maect van tyen duisent man bijeen te brengen, dewelcke hebbende hij toeval hoopt uit Vrancrijck door de glants van sijne fortuine ende de onlusten tegen den cardinael[7], die met Bretagne, soo men seit, hem niet genoegende oock het particuliere gouvernement van Brest soect nae hem te slepen, om sich op alle manieren te verseeckeren. Dese inlandsche beroerte geven wel eenige reden aen den coning om de saecken van de steden in het rijck te behartigen ende den keiser[8] werck te geven, opdat hij hem met des broeders saecke niet en moeie, maer de distractie van de macht ende de sorge van deghenen, die regieren voor haer eigen conservatie, sal sulcx niet wel toelaeten, te meer alsoo in Duitschlant questie is van de geestelijcke goederen, om welcke oorsaecken den

1 Bengt Oxenstierna; zie n^{o}. 1658, p. 420 n. 1.
2 Paltsgraaf Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg en Jülich-Berg (1578-1653).
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^{c}. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.
4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
5 Margareta van Lotharingen; betreffende het huwelijk zie III, p. 206 n. 6.
6 Louis de Guise (1588?-1631), baron van Ancerville, sinds 1621 prins van Phalsbourg; hij was de natuurlijke zoon van Louis de Lorraine (1555-1588), kardinaal de Guise, aartsbisschop-graaf van Reims en door zijn huwelijk met de zeer jonge Henriette de Vaudémont de zwager van Karel IV van Lotharingen.
7 De Richelieu.
8 Ferdinand II.

coning eerst het oorlogh in Bearn heeft begonnen schijnende niet wel redelijck te sijn, dat

hij andere verhindere te doen hetgunt (hij) selve redelijck heeft gevonden; dan hetgunt ick boven alle dese redenen apprehendere is, dat die regieren haer om geen ding quaelijck willen stellen met Rome, 'twelck oock de reden is, waerom onlancx père Souffran[1] suspect sijnde 's conings conscientie evenwel is gebleven in handen van de jesuyten.

't Is wat, dat men den ambassadeur van Sweden[2] gelt geeft ende lichtinge toelaet, niet bij autorisatie, maer bij oogluickinge, doch hetgunt soo geschiet can nae de occurrentie lichtelijck verandert werden, 'twelck den coning van Sweden wel considererende buiten twijffel hemselve sal meten met sijn eigen maet.

De Engelschen willen hier niet geloven 'tgunt men seit van haer equippage tot dienst van Spaignie.

Ick bidde om mijne gebiedenisse aen de vrunden.

Den 17 July 1631.

UE. dienstwillige

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den 4 (*sic*) Iuly tot Paris.

1662. 1631 juli 24. Aan Willem de Groot[3].

Quod, mi frater, Schickardi[4] viri optime merentis curam geris, rem facis dignam tuo in literas studio. Vellit et Cordesius[5] mihi aurem tum de Drusianis libris[6], qui ipsi desunt, si forte Lugduni aut Franekerae reperiri possint, tum de illis bibliis ex hebraeo in Hispanicum versis, quae Amstelodami prostant quasi Ferrariae edita[7]. Matrimonium Golio[8] ut felix sit, ex animo voveo.

Pacem in Italia certam puto, quandoquidem solenniter investitura utriusque ducatus episcopo Mantuano[9], sui Principis[10] legato, data est Viennae praesente Hispani legato[11] et Guastalli filio[12]. Copiae, quae inde venturae sunt, dicuntur in Germania augere imperatoris[13] copias.

1 Jean Souffran; zie n^{o}. 1559, p. 290 n. 8.
2 Bengt Oxenstierna; zie n^{o}. 1658, p. 420 n. 1.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 840.
4 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
5 Jean de Cordes; zie n^{o}. 1575, p. 315 n. 7.
6 Zie over Johannes Drusius en de hier bedoelde boeken n^{o}. 1575, p. 315 en n. 8 aldaar.
7 Zie Antonio Palau y Dulcet, *Manual del Librero Hispanoamericano Bibliografía General Española e Hispanoamericana desde la Invención de la Imprenta hasta nuestros tiempos con el Valor comercial de los Impresos descritos Tomo Segundo B 21527-38298* Barcelona Librería Anticuaria de A. Palau 1949, p. 213 n^{os}. 28942-28944.
8 Jacob Golius; zie III, p. 408 n. 9. Golius was - blijkbaar in 1631 - gehuwd met Rensburg van der Goes.
9 Vincenzo Agnello Soardi, van 1620 tot zijn dood in 1645 bisschop van Mantua.
10 Carlo Gonzaga, hertog van Mantua.
11 N. de Ribera Armendáriz, marqués de Cadareyta.
12 Waarschijnlijk Cesare II Gonzaga (1592-1632), oudste zoon van Ferrante II Gonzaga, hertog van Guastalla; zie III, p. 282 nn. 4 en 5.
13 Ferdinand II.

Hic odiis in cardinalem[14] novum alimentum accepit regina mater[15] vili

14 De Richelieu.
15 Maria de Medici.

habitu elapsa in Hainoviam Avennas cum Capellam in Galliae limite paulo antequam eo adventaret ei eripuisset senex praefectus[1] ab aula eo missus, cujus ipsa filium[2] suorum consiliorum adjutorem secum habebat et ubi haec spes fefellerat in Belgicam comitem sibi traxit. Videntur pro ea molituri aliquid generi omnes, quibus se addent Bavarus[3] et Lotharingus[4] supra sexus miserationem et affectum necessitudinis privatis accensi causis Anglus[5] triumphatum se dolens, Sabaudus[6] memor quam prope exitium fuerit, Hispanus[7] cum imperatore pecunias et nostris et Sueco[8] subministratas ulturi. Nobilis vir a matre regis cum literis et libello accusatorio in cardinalem ad parlamentum missus decreto ejus consessus liber abiit literis et libello duntaxat ad regem missis[9]. Quaeritur jam, an qui a matre regis et haerede regni[10] accusetur[11] et huic et illi pernitiem struere, nomine regio defendi possit, quominus de eo cognoscatur. Verum ego prius sica quam judicio rem terminatum iri auguror; nec abstinet cardinalis omnia tutelae suae praesidia quae potest circumdare, auctus quasi invidiae satis non esset Britanniae Armoricae praefectura. Utinam plebs in Delphinatu et Provincia ita quieta sit et rebus praesentibus contenta, ut non inde paratum sit bello fomentum. Rex ipse abiit in Picardiam tutandis finibus viso hic cardinali Sabaudo[12], quem Riceliacus domi et blanditiis demulcere studuit seris, ut multi credunt, malagmatis post tam gravia vulnera ei domui partim inflicta partim intentata. Vix credas quam hic omnia in fermento sint. Nostrae induciae metuuntur hic magis puto quam sperare eas audeant, quos belli pertaesum est. Tamen regina mater, si poterit, eos promovebit, vel ut majora auxilia impetret a non occupatis.

Vale, mi frater, nostri semper memor, cum tua[13], tuisque et nostris omnibus. Comites Hohenloios[14] adhuc a circuitu Galliae exspectamus.

Lutetiae 24 Iulii 1631.

Heri rex ad se acciverat proceres parlamenti. Ibi ex his, quae nunc necessitas imperavit, retro argumentum trahens dixit apparere nunc, quod pridem praevidisset, matri suae et fratri connexa fuisse cum Hispano consilia. Cardinali non alios inde velle quam quibus ipse et res Galliae prosperae displicerent. Ideo praesidem 1e Iay[15] a matre sua rejici - nam et ad hanc rem libellus missus est -, quod

1 René du Bec, marquis de Vardes et de la Bosse, gouverneur van La Capelle.
2 René du Bec, marquis de Vardes, volgde zijn vader als gouverneur van La Capelle op. In 1636 moest hij de sterkte aan de Spanjaarden overgeven, waarop hij zich naar Sedan begaf. Hij werd ter dood veroordeeld, doch kreeg toestemming van Lodewijk XIII om in Duitsland te gaan dienen.
3 Maximiliaan I, keurvorst van Beieren.
4 Karel, hertog van Lotharingen (1604-1675).
5 Karel I, koning van Engeland.
6 Vittorio Amadeo, hertog van Savoye.
7 Philips IV.
8 Gustaaf II Adolf.
9 Zie Julia Pardoe, *The Life of Marie de Medicis, Queen of France, consort of Henri IV, and regent of the kingdom under Louis XIII*. III London 1890, p. 267.
10 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans, broer van Lodewijk XIII.
11 Nl. De Richelieu.
12 Maurizio van Savoye (1593-1657).
13 Alida Graswinckel.
14 Wolfgang Otto en Ludwig Kraft; zie n^{o}. 1388, p. 41 en n. 2 aldaar.
15 Nicolas Lejay.

cardinalis beneficiarius, id est regi fidelis esset. Plane suam a cardinalis causa nulla in parte volebat separari. Sed ea res et animi regum sunt *στρεπτά*.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1663. 1631 juli 24. Aan M. Bernegger[1].

Et literarum tuarum conspectus, Berneggere doctissime, per se mihi suavis est eritque semper et quoscunque ad nos allegas gratissimi, tum quia tua commendatio apud omnes literarum amantes maximum habere pondus debet, tum quia tale est judicium, ut quos amas, ab omnibus amari sint dignissimi. Etiam pro transmisso libello de actis in Ratisbonensi Conventu[2] gratias ago. Ostendi et eruditis et rerum civilium peritis, illi dictionis elegantiam laudant, hi exactam cognitionem eorum, quae et multos latent et scitu non Germanis tantum, sed et vicinis sunt dignissima.

Iustini tui editio[3] omnes bene ut procedat optamus, ut deinceps caeteros quoque habeamus historicos pari nitore, qui profecto tantus est in illa editione, quantus ubique in scriptis tuis apparet.

Veteri et optimo amico Lingelshemio[4] omnia precor quae evenire possunt solatia.

Est hic Venator[5], quicum eo libentius fabulor, quod vestrum utriusque mentionem saepe faciendo animum mihi dulcissimo sensu commovet.

Vale, vir praestantissime.

Lutetiae, 24 Iulii, 1631.

1664. 1631 juli 24. Aan M. Opitz[6].

Nunc demum, clarissime Opiti, me vitae in carcere actae non poenitet, cum video illius aerumnae meae fructus te tam fideli interprete quam felici poeta ad populum populorum principem pervenire. Minime mihi blandiri solitus illud tamen opus meum semper minime contemsi ideo, quod cum in materia versetur omnium

1 Gedrukt *Epist.*, p. 104; *Grotii et Berneggeri ep. mutuae*, p. 49. Antw. op n°. 1640.

2 *De comitiis electoralibus Ratisbonae celebratis anonymi autoris epistola. Lectione et memoria digna.* MDCXXXI. De *autor anonymus* was de Duitser Christoph von Forstner (1598-1667), achtereenvolgens in dienst van graaf Kraft von Hohenlohe en Eberhard III hertog van Würtemberg (1633-1674; geb. 1614); zie met betrekking tot laatstgenoemde n°. 1387, p. 40 n. 9.

3 In 1631 verschenen onder de titel: *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero: in qua quid praestitum sit, aversa pagina docebit.* Argentorati. Sumptibus heredum Lazari Zetzneri.

4 G.M. Lingelsheim.

5 De Duitse dichter Balthasar Venator; zie III, p. 300 n. 2.

6 Gedrukt Reiffenscheid, *Quellen* I, p. 470. De dichter Martin Opitz, geboren in Silezie in 1597, stond sedert 1626 als secretaris en hoofd der geheime kanzelarij in dienst van burggraaf Karl Hannibal zu Dohna. Hij maakte in 1630 een reis naar Parijs, waar hij in nauw contact met Grotius kwam. In 1631 deed hij Grotius' *Bewys Van den waren godsdienst* (Ter Meulen-Diermanse, n°. 143) in het Duits vertaald het licht zien onder de titel *Hugo Grotius Von der Wahrheit der Christlichen Religion Ausz Holländischer Sprache Hochdeutsch gegeben. Durch Martin Opitzen.* In Verlegung Dauid Müllers. Opitz stierf in 1639 te Dantzig.

optima, ad eam tractandam rationes dilegi, quas optimas existimavi. Nunc autem etiam qua parte meum est illud opus, multo plus quam antea placere mihi incipit, ex quo Germanicae gravitatis more cultum procedit. Non tantum tibi Germanos tuos debere arbitror, qui quae a me collecta sunt, alibi saltem sparsa legere poterant, quantum ego debeo, qui tuo munere Germaniae, antiquae parenti nostrae, innotescam. Elegantiam et nitorem ubique miror nec ex alio libro Germanice loqui aut facilius discam aut lubentius.

Pro hoc beneficio quid tibi optem melius quam ut brevi patriam tuam videas, si non florentem, ut olim, certe ab illis saevis belli fluctibus liberam et positis, quae prava religio gignit, odiis, magis magisque se componentem ad illam veram, cuius fructus sunt pax et dilectio.

Ego vero si quid unquam facere tibi gratum potero, id te crede et veteribus meritis et huius novi honoris mihi habiti iure posse impetrare.

Salmasius noster[1] in academiam Lugdunensem vocatus haeret adhuc Divione. Putatur huc brevi venturus, quod si est, non patiar illum tui esse immemorem.

Vale, vir eruditissime.

XXIV. Iulii MDCXXXI.

Tuo nomini addictissimus

H. Grotius.

1665. 1631 juli 29. Van G.J. Vossius[2].

Vir amplissime,

Si de baronibus Slupeskiis[3] meis ante postulatis morem gerere non es gravatus, quanto aequius est me illud minime detrectare, quod de fratre eorum[4] petis, iuvene profecto optimo et in quo summum continuo ad liberalia studia ardorem perspexerim summamque humanitatem. Accedit, quod hic arctius nostrae in religione sententiae adhaereat quam fecerant fratres. Tanto lubentius operam ei impendam meam. Imo iam orsus sum in historia temporum; quae curriculo percurri usque ad Asmonaeos[5]. Ubi ad nostra tempora devenero, legam vestigia mea et paullo accuratius singulis insistam. Avet et Graece scire: in quo utetur magistro filio meo Dionysio[6]. Opera dabitur, ut faciliori via, quam vulgo solet, hoc consequatur, ut ne plane hospes deinceps in ea sit lingua. Plane confido trimestri spatio posse eos nobis ducibus facere progressus, ut capiat utcunque scriptores minus difficiles. Nec in caeteris desiderabit industriam nostram. Nempe paullo amplius nunc possum, quia necdum hic doceri coeptum ob litem Amstelodamensibus ab Leidensi urbe intentatam[7], quae adhuc pendet, sed brevi decidetur. De exitu, ut ante, optima confido, uti et prudentissimus quisque.

1 De Franse klassiek-filoloog Cl. Salmasius.

2 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Antw. op n^{o}. 1644; beantw. d. n^{o}. 1670.

3 Zie n^{o}. 1396, p. 51 n. 11, p. 52 n. 7.

4 Jerzy; zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 7.

5 Asmonaei of Hasmonaei; aldus worden bij Flavius Josephus de Makkabeeën genoemd, die van 167 v. Chr. tot 38 na Chr. over Judea regeerden.

6 Betreffende Dionysius Vossius zie n^{o}. 1585, p. 330 n. 2.

7 Hierover herhaaldelijk in de brieven van Vossius; vgl. o.a. n^{o}. 1585 en p. 328 n. 4.

Et animus erat proterea unam alteram hebdomadem scribendi munus differre, quo certiora perscriberem. Sed ne ulterius cessarem, Oomsii nostri[1] caussa factum. Eius postulatum nosti. Nempe non contentus honore, quod nunc dominus sit in Arlanderveen, etiam exoptat dignitatem equestrem, ut antea[2] scripsi. Itaque ut iuves eum iterum rogo. De argento et necessariis aliis ille iam curavit.

Affinem meum Iunium[3] nunc apud vos esse ex literis eius intelligo. Equidem indignor sic cum eo actum. Attamen hic aiunt illustrissimum comitem[4] re melius perpensa per literas ei de luculenta admodum conditione prospexisse. Valde igitur cupio scire, quid huius rei sit. Et eapropter ad Iunium ipsum scripsi. Quicquid est, quaeso, si tuam desiderabit operam, consilio et auxilio iuva. Obstringes magnopere illum, me, et universam familiam Iunianam, cui impense favere te scio.

Maxime mihi voluptati fuit praestantissimae uxoris tuae filiaeque[5] conspectus; de quo plus scriberem, sed abrumpere cogor.

Amstelodami A. MDCXXXI. IV Kal. Sextil.

Tuus totus

Ger. Io. Vossius.

Adres: Amplissimo et Clarissimo, Hugoni Grotio, I.C. Lutetiam Parisiorum.

In dorso schreef Grotius: 1631 Vossius.

1666. 1631 augustus 7. Aan Willem de Groot[6].

Et quas 21 et quas 28 dedisti literas pariter recepi.

Lupisteinium[7] non ultra esse bonorum carcerem gaudeo et patriae gratulor. A Golio[8] nihil venire miror ac doleo. Magna supinitas hominum ac publici juris negligentia, cum disputatur, an capita deliberationum synodalium a patriae rectoribus expendenda sint, quod et rex Galliae facere solet apud suos episcopos et Zelandi semper factitavere et quotquot sapiunt. Sic et qui a publicis potestatibus missi conventibus ecclesiasticis adsunt jus intercedendi habere apud omnes mediocriter sapientes semper constitit.

Oxensternium[9] ideo non vidi, quia nemo ex comitatu ipsius ad me venit neque scire potui, an gratum facturus ipsi essem. Ultro enim me ingerere legatis non soleo.

Res, de qua scribis, an serio agatur, nescio nec quicquam ejus ad me pervenit. Sed arbitror fore, ut multum refrigeretur rex Suecus[10] in Galliae amicitia videns conscriptionem militis et foedere et regis voce sibi promissam, ita subito metu, ut

1 Willem Nooms; hij wordt telkens genoemd in de brieven van en aan Vossius; zie over hem III, p. 61 n. 6.
2 Hierop zinspeelt Vossius ook in n^{o}. 1585, p. 331.
3 Franciscus Junius Jr; zie III, p. 197 n. 2.
4 Thomas Howard (± 1580-1646), de vermaarde graaf van Arundel, door wie Junius tot bibliothecaris werd aangesteld.
5 Cornelia.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 841.
7 Vgl. n^{o}. 1601, p. 358 en n. 6 aldaar.
8 De orientalist Jacob Gool; zie over hem III, p. 408 n. 9.
9 Bengt Oxenstierna; zie n^{o}. 1658, p. 420 n. 1.
10 Gustaaf II Adolf.

videtur, ne Caesar[1] fratri regio[2] idem concedat negari; quae causa forte erit, cur non existimaturus sit sumtus sibi faciendos in regno parum certae fidei. Forte et in hac aula erunt, qui, siquid resciverint, impedituri sint. Malunt tales, qualis est Langeracensis[3], quem Angliae legatus[4] nimis bonum esse dicit quam ut legatus esse debeat.

Quae vos respondistis plane probo. Hic quid futurum sit, valde incertum est: habiturusne hoc anno exercitum sit frater regius, an in ver proximum trahendae minae. Rex interim conscribit novum militem, quod nova onera trahit in populum omni malorum genere oppressum. Principes quidam, Guisius[5] aliique in aulam vocati, varia praetexunt, ne veniant. De nostris induciis multus adhuc hic sermo et metus.

Parentibus optimis salutem hic addo tuaeque[6] et tuis et nostris.

7 Augusti 1631.

Rogo has ad affinem[7] et uxorem ubiubi est sine mora cures.

Comites Hohenloii[8], qui nunc hic sunt, deliberant de itinere in Angliam, nec ego dissuadeam, ut absentibus illis res in Germania statum quendam accipiant nec ipsi temere se offensis implicent.

De exemplaribus Iuris belli et pacis[9] poteris cum uxore constituere. Phaenissas[10] adhuc exspecto.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1667. 1631 augustus 7. Aan N. van Reigersberch[11].

Mijn Heer,

Teffens ontfang ick den uwen van den 21 ende 28.

Ick hoore garen, dat tusschen Engelant ende ons de saecken niet en verbitteren. Sij connen noch eens goeden raedt geven tot onse kerckelijcke saecken.

Dat D. Tisius[12] opinie van mij heeft, dat ick mij houde aen de Antiquiteit, is mij lief ende sal sich daerin niet bedrogen vinden.

Van Duitschlant hooren wij mede niet goeds. Eenige meenen, dat het stuck van den administrateur van Wirtenberg[13] niet sooseer uit schrick is toegecomen als door collusie met den keiser[14]. Soowel die deditie als de neutrale actiën van Saxen verswacken de heele Leipsichsche parte.

1 Ferdinand II.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orlèans, broer van Lodewijk XIII.
3 Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek in Parijs.
4 Sir Isaac Wake.
5 Charles de Lorraine, hertog van Guise (1571-1640).
6 Alida Graswinckel.
7 Nicolaes van Reigersberch; brief n^{o}. 1667.
8 Wolfgang Otto en Ludwig Kraft; zie n^{o}. 1388, p. 41 en n. 2 aldaar.
9 De Amsterdamse uitgave van 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.
10 De nieuwe editie, die dit jaar (1631) te Amsterdam was uitgekomen.
11 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^{d}. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.
12 Anthony Thys - Thysius - (1565-1640), hoogleraar in de theologie te Leiden, gematigd voorstander van de denkbeelden van Gomarus.
13 Bedoeld is de administrator van Maagdenburg, Christian Wilhelm (1587-1665), markgraaf van Brandenburg; hij werd bij de verovering van Maagdenburg in mei 1631 gevangen genomen en door de keizerlijke soldaten zeer smadelijk bejegend.
14 Ferdinand II.

Van de trefves loopen hier stercke geruchten. Wij en hooren noch niet, dat 's conincx broeder[1] bij sijne moeder[2] soude sijn geweest. Hij hout sich nu te Bezançon. Ick achte Spaignie ende den keiser sullen eerst willen sien, oft eenige steden haer voor die partie sullen verclaeren, waertoe ick noch geen apparentie en sie, maer verscheide heeren te hoof sijnde ontboden doen haere excusen, den hertogh van Guise[3] daerenboven versoect, dat den coning hem ordonneert een plaetse van 't vertreck buiten 't rijck. Den coning comt nu hier apparentelijck om nieuwe middelen ende eenige declaratie tegens sijne moeder.

't Is seecker, dat Engelant sich gereedt maect om den haeringvanck door industrie tot haer te trecken. Ick meen, datter wat dreigementen tegens de onsen bij sullen comen.

Soo iet nieus in Westindië passeert, bidde daervan onderrecht te mogen sijn. Wat de saeck van Amsterdam ende Leiden aengaet, ick houde het daervoor, dat die van Leiden niet anders en connen pretenderen dan de naem van universiteit met executie van eenige lasten ende recht van promotie. De rest is juris naturalis ende staet alle steden vrij. Maer tegen het aftrecken van de professoren van Leiden nae andere steden soude in posterum met ordonnantie connen werden versien. Dordrecht heeft professoren gehadt voor desen ende alle steden van Duytschlant gebruicken dat recht, sonder privilegie[4].

Den coning hier licht van nieus 12 regimenten, 16 compagniën te paerdt. Den marquys de la Vieuville[5], voor desen surintendant geweest sijnde van de finantiën, is bij de coninginne-moeder.

De gebiedenisse aen de vrunden.

Den 7 Augusti 1631.

Adres: Mijnheer Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant in den Hage.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot in Paris den 7 Aug. 1631.

1668. 1631 augustus 20. Aan C. Barlaeus[6].

Larem transtulisse te, Barlaee doctissime, *εἰς τὴν μεγαλόπολιν* serio et ipsi et tibi familiaeque tuae gratulor. Neque enim nescio, quantum tu decus adferre possis nascenti scholae, neque dubito, quin prudentissimi ejus urbis rectores habituri sint tui rationem, qualem et eruditio tua et summa virtus merentur. Nec litem Lugdunensium metuo, nam aut omnis iurisprudentia a Batavis exulat aut debet cuique civitati id permitti, quod et per se honestum est et nullae leges vetant. Habeant sibi Lugdunenses nomen inclitum universitatis, forum peculiare, immunitatem a publicis patriae oneribus nonnullis, renuntient doctores saepe ne doctos quidem, licentiam et in vita usurpent et pro honore largiantur. Aliis civitatibus ne invideant, quominus habeant et ipsae, sine isto nominum sono, viros eruditos, non communi Hollandiae, sed ipsorum proprio sumtu, contentos

1 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
2 Maria de Medici.
3 Charles de Lorraine, hertog van Guise; vgl. n^{o}. 1666, p. 429.
4 Vgl. n^{o}. 1585.
5 Charles de la Vieuville; zie II, p. 408 n. 5.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 104. Antw. op n^{o}. 1659.

iis honoribus ac privilegiis, quae de suo dare nulla civitas prohibetur. Naturalis haec libertas est, quae non impetrari, sed arripi solet. Florente re Romana civitates omnes professores habuere non eloquentiae tantum et philosophicarum haeresium - nondum ob id nomen comburi homines coeperant -, sed medicinae quoque; nec ad eam rem alio quam decurionum decreto erat opus. Docent id leges Pandectae et Codicis, docent scriptores Graeci latinique. Quare de felici successu non dubito.

Epigramma, ut omnia tua, lepidissimum, multis exemplis descriptum et legitur et laudatur[1]. Ego qui quamprimum intelligere cupiam audiri te ac Vossium[2] a praeclara juventute, differri tamen id ipsum pati hoc pretio possum, ut saepe videamus talis otii tui fructus. Tui enim etiam lusus multorum aliorum seria exsuperant.

Pro chartis Silvaeducensibus[3] gratias habeo maximas. Non vidi; adferet eas uxor. Caeterum spero nec mihi nec publico inutiles fore.

Vale, vir eximie, et credere noli sollicitum me esse de meis rebus. Honestarum artium studiosos *πᾶσα γῆ τρέφει*. Patria mihi tu et qui ibi tui similes, quorum amicitia glorior, atque *τοῦ πονηροῦ κόμματος* fortiter contemno.

Lutetiae, 20 Augusti 1631.

1669. 1631 augustus 22. Aan Willem de Groot[4].

Parenti nostro[5], mi frater, satis magnas gratias agere non possum pro Diderici[6] supra spem profectibus. Debet illi, quantum nos omnes.

Reginam matrem[7] splendide deductam ab ipsa Infante[8] Bruxellam intellexeris. Frater regis[9] est adhuc Vesontione. Non videtur adhuc collegisse exercitum. Certe nihil adhuc aggreditur et rex illi it obviam. Sed in partibus illis, quae ad Alpes spectant, sunt motus aliqui populorum, praesertim in montanis minusque aditum praebentibus locis.

Pax Italica rursum vacillat perplexante nunc Caesare[10], ut de Ratisbonensi pactione Galli fecerant. Nimirum diem ducere vult et videre, quid parturitura sit Gallia, ut deinde constituat, quod ex usu erit futurum.

Guisius[11] dicitur in mare se dedisse metu ne caperetur. Successor illi Vitriacus[12] mittitur. Edictum[13] in eos, qui matrem fratremque regis sequuntur, non ipsis tantum sanctionibus minax est, sed et verbis conceptum est famam impe-

1 Zie voor dit epigram n^{o}. 1659, p. 421.
2 Vossius was met Barlaeus aan het nieuwe Athenaeum te Amsterdam benoemd.
3 Zie n^{o}. 1659, p. 421 en n. 4 aldaar.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 841.
5 Jan de Groot.
6 Diederik (Dirck), de derde zoon, geb. 1618; hij was voor zijn studie in het vaderland, waar zijn grootvader een wakend oog op hem hield.
7 Maria de Medici
8 Isabella Clara Eugenia, infante van Spanje, aartshertogin van Oostenrijk; zie III, p. 207 n. 9.
9 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
10 Ferdinand II.
11 Charles de Lorraine, hertog van Guise.
12 Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry (1581-1644), maréchal de France; zie over hem ook n^{o}. 1562, p. 294.
13 Vgl. *Mercure François* XVII, p. 147 vv.

tentibus; quae omnia quorsum sint evasura, scit scilicet rerum moderator. Nos in hac urbe per magistratuum prudentiam non tuti modo, sed et securi vivimus, et pacem, quam sperare vix licet, Deum precamur.

Rogo de Schickardo[1] memineris. Exspectamus exemplaria et Iuris belli et Phaenissarum[2], puto per uxorem. Cordesius[3] quoque siquid invenisti Drusianorum[4], quae indicaverat sibi desiderari. Aveo scire, quo evasura sit nova procella illa Hagiensis et de induciis rumusculi.

Deus O.M. parentes nostros, te, frater optime, cum conjuge[5] et liberis omnesque nobis bene volentes bene fortunet.

22 Augusti 1631.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1670. 1631 augustus 29. Aan G.J. Vossius[6].

Spero, virorum optime, res omnes tibi in magna urbe ex voto processuras et repertum tibi fidum futurum senectuti portum.

Nos hic jactamur exspectantes
- - - - - unius Ingens
Bellum uteri[7].

Iunius noster[8] in Anglia nunc est, quam etiam tam indigne habitus amare non desinit. Literas illi dedi ad Londinensem episcopum[9]. Vides, quantum mihi in literis, quas semper colui fiduciae sit ut ad ignotum ausim scribere. Si Barones Wottonii[10], quos tibi commendavi, in patriam brevi redierint, habebit ibi Iunius fidos adjutores. Literas ab ipso exspecto.

Noomsii[11] desiderio nunc quidem gerere non possum, quia abest rex cum comitatu; deinde nescio, an satis commoda sint tempora. Nam nebulones quidam omne nomen Amstelodamense hic invisum reddiderunt tanquam induciarum quam belli cupidius. Ego parte mei suaviore hinc absum, cui brevi spero recomponi, ut rursum fiam *χατὰ τὸν Πλάτωνα ἀνδρόγυνος*[12].

Tu quoque cum tui dimidio[13] pulchre vale et cum felicissima liberorum segete.

29 Augusti annis duodecim post multorum adversorum mihi patriaeque initium.

1 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
2 Van beide de nieuwe uitgave van 1631; zie Ter Meulen-Diermanse, resp. n^{o}. 567 en n^{o}. 497.
3 Jean de Cordes; zie n^{o}. 1575, p. 315 n. 7.
4 Vgl. n^{o}. 1662, p. 424 en de verwijzing in n. 6 aldaar.
5 Alida Graswinckel.
6 Gedrukt *Epist.*, p. 105. Antw. op n^{o}. 1665.
7 Statius, *Thebais* IX, 408.
8 Franciscus Junius Jr.; zie III, p. 197 n. 2.
9 William Laud; zie III, p. 372 n. 3.
10 Een van hen zal de in n^{os}. 1518, 1582 en 1607 genoemde Sir Henry Wotton zijn; zie n^{o}. 1518, p. 229 n. 7.
11 Willem Nooms; vgl. n^{o}. 1665, p. 428 en n. 1 aldaar.
12 Vgl. Plato, *Symposion* 189 E.
13 Elisabeth Junius; zie III, p. 161 n. 9.

ἀλλ᾽ ἡμεῖς οὐκ ἀθυμήσομεν.
οὔπω μῆνας ἄγων ἔχαμ᾽ οὐρανὸς οὐδ᾽ ἐνιαυτούς[1].

Tuus totus ut semper
H. Grotius.

1671. 1631 augustus 31. Aan Maria van Reigersberch[2].

Alderliefste,

Desen dagh heb ick van uE. niet gehadt. Off de bode tusschen Hollant ende Brabant is opgehouden, off de brieven hier opgebroocken door de curiositeit, die hier nu groot is, om te weten, wat in ons lant passeert, sullen wij mettertijdt weten. Door mons[r]. de Lange[3] sende ick de boecxkens van den tijdt, maer die sal soo haest niet overcomen.

't Schijnt, dat alles hier - Godt betert - tot oorlogh gaet; want den coning te Monceaux sijnde verscheiden advysen gecregen heeft, dat sijns broeders[4] trouppes haer toonen. Mijnheer den cardinael[5] heeft oock hierdoor geëxcuseert aen den ambassadeur van Sweden[6], dat men hem de lichtinge van eenigh volck alhier niet toe en staet, hoewel sulcx bij tractaet ende daernae bij woorden belooft was, soo hij seit. Den gedeputeerde van den keiser[7], die hier geweest is, heeft wat hoog gesproocken om 't gelt, dat men aen den coning van Sweden[8] heeft gegeven, tot vijfhondert duisent gulden, gelijck ick voor desen heb doen weten. Maer men heeft daernae hem sooveel geseit van den coning van Sweden ofte andere 's keisers wederpartiën niet meer te assisteren, dat hij hoop heeft gegeven, dat van 's keiserswege oock geen assistentie sal geschieden aen 's coninx broeder. Maer wie sal den keiser beletten gelt te geven, daer 't hem gelieft, ende den vorst van Beieren[9] sijn volck aen 's conings broeder te leenen, insonderheit alsoo binnen in het rijck geen wederstant van de protestanten meer en is hebbende den hertogh van Wurtenberg[10] het Leipsichsche verdragh[11] afgesworen ende tot teicken van obediëntie de vaendelen van 't volck, dat bij hem gelicht was, nae Wenen aen den keiser gesonden, die uit hetselve volck ses duisent in sijn dienst genomen, de reste gecasseert heeft. Den landgraeff van Cassel[12] is heel geruïneert ende maect een schrick onder de princen. Straesburg halff geblocqueert staet op handeling, te meer alsoo sij vanhier in dese verwarringe geen hulp en verwachten, misschien oock voor desen niet en souden becomen hebben sonder t'eenemael haer in de macht van Vrancrijck te begeven. Soo duir vercoopt men hier de protectie.

1 Vgl. Theocritus *Idyllia* XVI, 71.
2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. A 50[b]. Eigenh. oorspr.; niet ondertek. Gedrukt aant. Rogge, *Br. v. en aan Maria v. Reigersb.*, p. 284.
3 Niet geïdentificeerd.
4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
5 De Richelieu.
6 Bengt Oxenstierna; zie n[o]. 1658, p. 420 n. 1.
7 Ferdinand II; wie de gedeputeerde is, weet ik niet.
8 Gustaaf II Adolf.
9 Maximiliaan I, keurvorst van Beieren.
10 Eberhard III (geb. 1614), die tot 1633 onder voogdij van zijn oom Julius Friedrich, hertog van Würtemberg-Weiltingen (1588-1635) stond.
11 Betreffende het convent van Leipzig (februari-maart 1631) zie *Mercure François* XVII, p. 390 vv.
12 Wilhelm V (1602-1637), landgraaf van Hessen-Kassel.

Hier werdt een ambassadeur uit Polen[1] verwacht om te bidden, dat den coning wil helpen tot verlenging van de stilstant met de Moscovyt. Vanhier sent men nae Denemarcken om hout ende cabels. Ondertusschen den heer cardinael verliest geen couragie, maer boven het gouvernement van Bretaigne neemt oock particulierlijck voor hem ofte de sijnen Blavet ende Royen, al om de vijanden van 't rijck te beter te resisteren.

De coninginne-moeder[2] heeft nu meermael aen den coning geschreven seggende, dat sij om haer leven te salveren uit het rijck is gevlucht. Alle de brieven werden secreet gehouden. Den coning is wel geseit, dat men sijne sieckte ofte doot hadde geprognostiqueert in Maert ende May, twelck hem courage geeft; maer van September en is hem niet geseit om hem geen apprehensie te doen hebben. God bewaere Sijne Ma[t]. Hij was niet wel tevrede, dat het parlement den edelman niet vast gehouden en hadde, die aen haer een brief van sijn moeder hadden gebracht. Evenwel heeft hijselve laeten gaen andere, die aen hem van denselven hoeck quamen.

't Parlement heeft verbot gedaen aen de commissarissen te procederen in de saeck van den marescal de Marillac[3]; maer sij en laeten niet voort te gaen, ende schijnt, dat men deselve cours sal willen gaen met den guarde des seaux[4], die nu mede gevangen is. Eén ding moet ick hierbij doen om te lacchen: Animin (?)[5] heeft sijn dienst aengeboden aen den bisschop van Orange[6], die seer verschrickte meenende, dat het was om hem te vergeven. Denselven bisschop twijffelt, off hij nae Orange sal gaen ofte niet. Misschien off onse aenlag (?) in sijn regard niet onvruchtbaer sal sijn.

Ick bid om mijne dienstelijcke gebiedenisse aen de ouders, broeders, susters, neven, nichten ende vrunden, met de groet aen de kinderen.

Den 31 Augusti 1631.

De commissiën, dye 's conincx broeder geeft, zijn om te dyenen onder het commandement van den prins van Pfaltzburg[7], prince des rijcx. Ick verstae, dat hij ende de moeder beyde geschreven hebben aen den hertogh van Rohan[8] om zijn dienst te gebruycken.

Met den borduirwercker sal ick het noch wat insien, tot uE. naerder advys.

De vrunden seggen, dat van Guinegaut[9] geen naerder woordt te trecken is. Van de saeck hoopen wel. Evenwel connen veel beletselen comen.

Adres: Mejuffrouw Mejuffrouw de Groot ten huize van den heer raedsheer Reigersberg in s' Gravenhage. Port.

In dorso met andere hand: Den 31 Aug. 1631.

1 Mikolaj Wojciech Gniewosz († 1654), abt van Koprzywnica; hij werd op 6 november door Lodewijk XIII in audientie ontvangen. Zie *Mercure François* XVII seconde partie, p. 173.
2 Maria de Medici.
3 Vgl. n^{o}. 1652, p. 413 n. 8.
4 Michel de Marillac, broer van de maarschalk; zie III, p. 53 n. 11.
5 Lezing onzeker; niet geïdentificeerd.
6 Joannes de Tulles, van 1608 tot 1640 bisschop van Orange.
7 Zie n^{o}. 1661, p. 423 n. 6.
8 Henri de Rohan; zie III, p. 27 n. 5.
9 Ook genoemd in n^{os}. 1649 en 1652.

1672. 1631 augustus 31. Aan J. Slupecki de Konary[1].

Generosissimo domino Georgio Slupecki de Conari, baroni, Amstelodamum.
Dignus es, generosissime domine, in quem beneficia et omnes et maxima conferant, qui quae pauca et exigua a me proficisci potuerunt tanti facis. Reddet paria tantae tuae bonitati primum quidem Deus, deinde Vossius[2]. A quo si quae disci non possunt, ea ignorari quam sciri praestat. Ego vero, qui in dies magis et magis video, quam multa mihi desint, annitar, ut, si fieri potest, talis evadam, qualem me praedicas; id si non potest, certe, ne nimium inde absim.

Vivis nunc in urbe omnium, quas fama novit, commerciis florentissima, cui hactenus nihil praeter litterarum decus defuit.

Tuus erit honor inter primos fuisse eorum, qui eo non ad Indicarum mercium, sed administrorum praeclarissimarum artium mercatum confluxere.

Simul in eo es loco, in quem naves ab omni quod Oceanus pulsat littore venientes nihil rerum veterum, nihil novarum ignotum patiuntur.

Novi diligentiam tuam, quae non patietur tam bonas occasiones effluere. Iamque fore praevideo, ut ex ista semente egregiam aliquando messem metat patria et amici. Quos inter si me, quamvis longe positum, esse pateris, erit id mihi aut in adversis ingens solatium aut in laetis summa pars gaudii.

Deum rogo, ut tibi tuisque et nunc et in posterum det omnia, quae piis votis expeti jus fasque est.

31 Aug. 1631.

T. gen. addictiss.

H. Grotius.

1673. 1631 september 5. Aan Willem de Groot[3].

Literas a te, mi frater, nunc nullas habui, sive tabellario aliquid abjectum est impedimenti, ut ajunt, sive tibi argumentum defuit rebus apud vos immotis.

Ne hinc quidem est quod nuntietur, nisi quod velut in alta pace novis dignitatibus florescit aula. Duces enim et pares fiunt quatuor simul, Riceliacus cardinalis, dux Valetta Espernonii filius[4], marescalli Schombergius[5] et Defiatus[6].

A fratre regio[7] et matre[8] minas magis quam armorum strepitum exaudimus. Mali semina ut exstinguat, dicitur huc a pontifice[9] mitti cardinalis Bentivoglius[10].

1 Copie Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., cod. Supellex ep. 13, 139. Betreffende geadresseerde zie n^{o}. 1396, p. 52 n. 7.
2 G.J. Vossius was benoemd tot hoogleraar in de geschiedenis aan het pas gestichte Athenaeum te Amsterdam.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 841.
4 Hoewel Bernard de Nogaret, de La Valette et de Foix, hertog van Epernon, van La Valette, graaf van Candale (1592-1661) gedurende zijns vaders leven de titel hertog van La Valette droeg, wordt hier ongetwijfeld zijn broer de kardinaal bedoeld, Louis de Nogaret d'Epernon de La Valette (1593-1639); zij waren resp. de tweede en derde zoon van Jean Louis de Nogaret, de La Valette, hertog van Epernon (1554-1642).
5 Henri de Schomberg; zie III, p. 124 n. 3.
6 Antoine Coiffier de Ruzé, markies van Effiat; zie n^{o}. 1581, p. 323 n. 3.
7 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
8 Maria de Medici.
9 Urbanus VIII.
10 Gui Bentivoglio (1579-1644); hij was door Lodewijk XIII uitgekozen om de belangen van het Franse hof bij de paus te behartigen en werd de vertrouweling van Urbanus VIII.

Ab Hispano qui venit Terranovanus[1] si poterit, puto, alet incendium, cujus velut opprimendi causa mittitur.

Rogo has ad Baronem Polonum literas[2] ad Vossium una cum iis ad ipsum quas scribo mittas.

Est hic foemina nobilis, filia centurionis quondam apud nos Saroquii[3], cui per rem judicatam injunctum est de aetate sua docere per descriptum ex matricula baptizatorum. Nomen est Maria, natam se dicit anno 1606. Rogo inquiras, an eo tempore Hagae, ibi enim nata est, matricula talis in usu fuerit. Si non fuit, hoc ipsum aliquo testimonio probare, si fuit, inde *ἀπόγραφον* a presbytero, magistratibus aut notariis signatum exhibere victoria ei erit in maximi momenti causa. Amicos habet, quibus velim meam probare operam. Vides, quam de tuo labore sim liberalis. Hic si quid vicissim tui causa possum, impera ac vale.

5 Septembris 1631.

Auratus noster[4] rogat libros in hac chartula scriptos emas. Numera de meo pretium, ipse hic reddet.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1674. 1631 september 9. Aan Willem de Groot[5].

Scribo, mi frater, has literas iturus ad Fontem Bellaqueum, ubi nunc est rex et aula.

Adrichemius[6] apud nos pransus est; suasimus et si qua verbis ipsius fides persuasimus, ut eat Basileam intra hoc triduum.

Rogo te quantum possum omnem impendas operam, ut confiat negotium, quod uxor affectum reliquit de chartis, quas abstulit nobis Duvenvordius[7] et quae nobis, postquam confiscationem contudimus, haud dubie debentur.

Errata in Phaenissis[8] praeter transmissa antehac etiam haec reperi:

In Prolegomenis

Pag. quae in reprehensionem lin. 19. ostendit, passim: ostendit passim;

1 Bij Julian Paz, *Archivo General de Simancas, Catálogo III Secretaría de Estado Documentos de la negociaciones de Flandes, Holanda y Bruselas, y papeles genealogicos, 1506-1795, Con un indice de titulos nobiliarios por Angel de la Plaza, segunda edición, Consejo superior de investigaciones científicas* Instituto Jerónimo Zurita, Madrid 1946 vind ik een lias uit het jaar 1631 (p. 106, Legajo 2.045) vermeld met het opschrift '*Embajada al Duque de Terranova para visitar a la Reina Madre*' en *ibid. Catálogo IV Secretaría de Estado (capitulaciones con Francia y negociaciones diplomáticas de los embajadores de España en aquella corte, seguido de una serie chronológica de estos)* I *(1265-1714), Junta para Ampliación de estudios é investigaciones científicas*, Centro de Estudios históricos, Madrid 1914, een lias eveneens uit 1631 (p. 125, K. 1424. - A. 35. -) getiteld: '*Jornada del Duque de Terranova a visitar a la Reina Madre*'. Bijzonderheden omtrent de Duque heb ik echter niet gevonden.

2 N^{o}. 1672 aan Jerzy Slupecki de Konary.

3 Van de doopboeken uit het begin van de zeventiende eeuw zijn ar te 's-Gravenhage maar weinige bewaard gebleven; inschrijvingen van 1606 zijn er alleen in het doopboek van de rooms-katholieke kerk in de Oude Molstraat. De gezochte Maria is hierin niet vermeld gevonden.

4 De predikant François d'Or; zie III, p. 34 n. 6.

5 Gedrukt *Epist.*, p. 841.

6 Jacob(?) van Adrichem; zie n^{o}. 1656, p. 417 n. 1.

7 Johan van Wassenaer-Duvenvoorde; zie over hem III, p. 399 n. 9.

8 De nieuwe uitgave van 1631, die te Amsterdam verschenen was; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497.

p. 104 lin. 24. arma: arva
p. 111 lin. antip. incendens: incedens
p. 112 lin. 25. Antigone: Antigonen.

Quod de Bylivervio[1] interpellando scripsi nuper ita scito id me facere, ideo quod ipse hoc officii ultro uxori obtulerit. Alioqui nemini velim esse molestus.

9 Septembris 1631.

Tuus tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1675. 1631 september 18. Aan Willem de Groot[2].

Exspectamus hic a vobis, frater, historiam victoriae nostrorum de comite Iohanne Nassavio[3], quae mirum quanta hic praedicatur. Expedit rebus eorum, qui nunc hic imperant, res Hispaniae accisas credi, quo pauciores sint, qui se ad fratrem regium[4] inde auxilia exspectantem conferant, ad quem dicuntur jam aliquot cohortes defecisse. Cardinalis[5] et vitae suae consulit acri custodia et vim quotidie intendit, nunc et Caleti praefecturam ad se trahens. Haec omnia fieri non possunt nisi maximis sumtibus, nam praefectis veteribus pecunia, ut exeant, danda est.

Mitto ad te indiculum erratorum in Phaenissis[6].

Duo adjeci, unum perspicuitatis gratia, alterum quo lenius verba fluant. Caetera omnia a typothetis peccata sunt et eorum quaedam talia, quae sensum aut versum corrumpant. Quare censeo leviora quaedam in exemplaribus nondum divenditis calamo corrigenda; de caeteris monitricem pagellam adjiciendam.

Vale cum parentibus, uxore[7], liberis, amicis. Schickardi[8] rogo et Cordesii[9] ne velis esse immemor.

18 Sept. 1631.

Has epistolas ab Arausione quamprimum tradendas ut cures, rogo.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1676. 1631 september 21. Aan N. van Reigersberch[10].

Mon frère,

Den naem van wijlen mijn heer den president de Thou[11] is uE. soo wel bekent, dat ick daervan niet en behoef te schrijven. Voor desen sijn twee van sijne jonger

1 Eeuwout Adriaensz. Bijlewerff; vgl. n^{o}. 1682, p. 442 en n. 5 aldaar.
2 Gedrukt *Epist.*, p. 842.
3 Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1131 v.; zie ook Knuttel, *Pamfl.* n^{os}. 4146 t/m 4151.
4 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
5 De Richelieu.
6 Het betreft de nieuwe uitgave van 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 497. Vgl. ook n^{o}, 1674 aan Willem dd. 9 september.
7 Alida Graswinckel.
8 Wilhelm Schickard; zie n^{o}. 1366, p. 10 n. 7.
9 Jean de Cordes; zie n^{o}. 1575. p. 315 n. 7.
10 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^{e}. Eigenh. oorspr.
11 Jacques Auguste de Thou (1553-1617); zie III, p. 375 n. 8.

soonen[1] daer geweest, nu gaet den oudste[2] derrewaert, die voor dese sijnde geweest conseiller au parlement, nu is maistre de requeste met apparentie van verder ende apparentelijck in ambassaden geëmployeert te werden ende misschien eerlangs in ons landt selve, sijnde verwant ende goed vrundt van den guarde des seaux[3]. De eer, die ick gehadt heb van de kennisse met sijn vader ende daernae, die ick van Sijne Ed. hier sijnde heb ontfangen, obligeert mij om uE. te bidden alles te doen, dat dienen can om te toonen, dat wij dancbaer sijn ende dat onse vrunden wat vermogen.

Den 21 Sept. 1631.

UE. dienstwillige

H. de Groot.

Adres: A Monsieur Monsieur Reigersberg, conseiller au Parlement d'Hollande à la Haie.

In dorso schreef Reigersberch: brieff van broeder de Groot den XXI september 1631.

Addresseert mij mons[r] de Thou, maistre des requestes.

1677. 1631 september 25. Aan Willem de Groot[4].

Femina, pro qua nuper ad te scripseram[5], has mihi literas dedit ad Francimontium[6] curandas, ut ejus opera accipiat aut descriptum ex matricula baptizatorum aut documentum, quo constet talem matriculam, cum ipsa nata est, non fuisse. Ipse, qui presbyterio publico quam tu est notior, melius illud curabit; tu tamen rogo consilio juves.

Gratias maximas habeo pro historia rerum ad Scaldim nostris sane prosperarum[7]. Utinam vel hoc experimento doctae partes, quantum in bellis fortunae liceat, animos ad tutiora et meliora flectant.

At vero hic etiam spirare incipit Mavors: apparent enim copiae regii fratris[8] et, ut rumor est - non tamen apertus, metu potentum -, jam regiarum turmarum sanguine bellum imbuerunt. Sunt qui pacem sperant ex adventu Lotharingi ducis[9]; mihi fit credibilius ipsum suis rebus consulturum securum, quo de caetero casura sit alea.

Aula nunc est Trecis et ibi est e Sabaudia cardinalis[10], cujus et frater princeps Carignanus[11] ibidem exspectatur, amicitiae cum Galliae regno magna pignora:

1 Jacques Auguste en Achille Auguste; zie III, p. 375 n. 8.
2 François Auguste; zie III, p. 375 n. 8.
3 Charles de l'Aubespine (1580-1653), markies van Châteauneuf, abbé van Préaux; hij was sedert 1630 zegelbewaarder.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 842.
5 Zie n^{o}. 1673, p. 436 en n. 3 aldaar.
6 Franchemont, herhaaldelijk genoemd als overbrenger van brieven; zie ook dl. III reg. s.v.
7 Vgl. n^{o}. 1675, p. 437 en n. 3 aldaar.
8 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
9 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie III, p. 195 n. 8.
10 Maurizio (1593-1657), kardinaal, later (1642) prins van Oneglia; hij was een zoon van Carl' Emanuele, de op 26 juli 1630 overleden hertog van Savoye, en broer van de regerende hertog Vittorio Amadeo.
11 Tomasso Francesco (1596-1656), eerste prins van Carignano.

majus aliud sunt quae augurentur ex matrimonio Combalettae[1], cui avunculus est Riceliacus, cum Sabaudo Cardinali. Dos dicitur duo auri milliones. Ego, si id fit, de quo dubito, rem eo spectare puto, ut quae in Subalpino tractu rex nunc tenet reddantur, etiamsi in mora reddendae Mantuae maneat imperator[2]. Esset quidem Galliae id non minus probrosum quam damnosum. Sed ut res privatae publicis officiant, non est novum.

25 Septembris 1631.

Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1678. 1631 september 25. Aan N. van Reigersberch[3].

Mijn Heere,

Wat Felix[4] saeck aengaet, hij sal Constans[5] rapport ende 't advys der vrunden verwachten ende soo daerop als op alle occurrentiën nae behooren letten ende doen, dat sulcx de vrunden selff, soo hij verhoopt, in redenen gefundeert sullen vinden. De voorspoet, die Godt het landt ende Sijne Excellentie gegeven heeft, is groot ende wensche, dat Sijn Ex[tie] daerdoor te meer magh werden gecourageert om alles te doen, dat dienstigh is voor 't landt.

Hier en hebben wij niet sonderling, dan dat men seit, dat eenige trouppes van 's conings broeder[6] sich beginnen te openbaeren; eenige vougen daerbij, dat sij eenige compangnie ruyterie van den coning soude hebben geslagen. 't Hoff is te Troyes, alwaer den hertogh van Lorraine[7] verwacht om de paix te procureren, soo men seit, maer alsoo daertoe weinigh apparentie is, gelove eer, dat het is om hemselve buiten vrese van oorlogh te stellen.

Men spreect hier van den cardinael de Savoye[8], die hier te hove is, te huwelijcken aen Madame de Combalet[9], niepce van den cardinael[10], met twee millioenen gouds ten huwelijck, op 's conings costen. Soo 't voortgaet, daer ick noch aen twijffele, sal het dienen om de restitutie te hebben van de plaetsen in Piedmont siende die van Savoye weinigh apparentie om den keiser[11] Mantua, sulx besproocken was, te doen wedergeven, soodat sij andere coorden moeten roeren.

Den procureur-generael[12] is bij den coning verboden sijn ampt te bedienen, omdat hij conclusie heeft genomen in conformiteit van het versoeck van de marescalle de Marillac[13] om haer man bij 't parlement te doen oordeelen met versoeck

1 Marie Madeleine de Vignerot (± 1604-1675), dame de Combalet; zie III, p. 314 n. 5.
2 Ferdinand II.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16 f. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.
4 Schuilnaam van Grotius.
5 Schuilnaam van Maria van Reigersberch, die op reis was in het vaderland; vgl. n°. 1627, p. 385 en n. 4 aldaar.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 Karel IV, hertog van Lotharingen; zie III, p. 195 n. 8.
8 Maurizio; zie n°. 1677, p. 438 n. 10.
9 Marie Madeleine de Vignerot; zie boven, n. 1.
10 De Richelieu.
11 Ferdinand II.
12 Matthieu Molé (1584-1656).
13 Catarina de Medici, met wie maarschalk Louis de Marillac in 1607 gehuwd was; zij stierf 19 september 1631. Over De Marillac zie III, p. 53 n. 11.

van prinse de corps tegens de commissarissen. Sulcken couragie hebben die van de justitie alhier in een monarchique regiering.

Ick bidde om uE. gesondtheit ende de gebiedenisse aen de vrunden.

Den 25 Sept. 1631.

De tijdinge van de voorspoet van de onsen tegen den vijant te water was hier seer gedeguiseert door het Fransche schrijven vol vanterie. Ick sal nae mijne gewoonte 't best doen om de waerheit bekent te maecken.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den XXV sept. 1631 tot Paris. seyt, dat hij sijn huysvrou rapport ende de vrienden advis verwacht ende sal doen sulckx de vrienden in reden gefundeert vinden.

1679. [1631] september 25. Aan G.M. Lingelsheim[1].

Virorum amicissime,

Iuvenis hic[2] honesto ortu et mihi propinqua consanguinitate iunctus a parentibus Basileam mittitur et, quanquam literas habet a patriae rectoribus ad Brederodium[3], tamen rogatus et ipse, ut, si qua possem ope, ipsum iuvarem, cum neminem habeam Basileae, cui me satis notum confidam, ad te Berneggerumque[4] confugio, ut, siquos illic, ut habere vos puto, habetis, qui amicitiam vestram tanti quanti ego aestiment, eorum tutelae fideique hunc a me commendatum commendetis.

Nemo ab Argentorato venit, quos non diligenter imo curiose percunctor vestra de valetudine, quae, si commoda est, id mihi intelligere ita erit suave, ut inde meam quoque, etsi satis recta est, rectius se habituram sperem.

Valete, viri summi.

XXV Septembris.

T.A.

addictissimus

H. Grotius.

Adres: D. Georg. Michaeli Lingelshemio, Argentoratum.

1680. 1631 september 26. Aan Willem de Groot[5].

1 Copie Kopenhagen, Kon. Bibl., cod. Gl. Kgl. Saml. 2129[a] 4[o]. Beantw. d. Matthias Bernegger, n[o]. 1685, p. 445.

2 Wellicht de jonge Van Adrichem; vgl. n[o]. 1674, p. 436 en n. 6 aldaar.

3 Pieter Cornelisz. van Brederode, gezant van de Republiek te Bazel, waar hij tot 1633 verbleef.

4 Matthias Bernegger; zie III, p. 300 n. 6.

5 Gedrukt *Epist.*, p. 842.

Quantum memoriae viri incomparabilis Iacobi Augusti Thuani[6] debeamus omnes, mi frater, nemo te scit rectius neque vero ignoras, quantum me semper

6 De historicus Jacques Auguste de Thou (1553-1617).

amaverit filius hic ejus natu maximus, Franciscus Thuanus[1], ad quem Silvam[2] a me scriptam meministi cujusque beneficio libris mihi emtis hactenus nullis opus fuit. Quare etsi scio te per te praestiturum omnia, quae tam illustribus viris debentur officia, tamen hoc quoque epistolio rogare te volui, hoc ut meo debito te exsolvendo delegari patiaris. Erit id et mihi pergratum et tibi apud Gallos non minus quam populares magnificum. Exiit jam e parlamento factus libellorum supplicum magister magna cum spe futurum, ut olim legationibus, ad quas paratissimum ingenium habet, admoveatur. Et praesagire videor mihi posse futurum, ut in ipsa nostra patria, quam vere amat, regia vice fungatur.

Vale, frater dulcissime.

26 Septembris 1631.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1681. 1631 september 27. Van B. Aubéry du Maurier[3].

Monsieur,

Ce que j'apprens souvent de vos nouvelles par les lettres de mon filz[4], m'empesche de vous solliciter plus fréquemment de m'en dire vous mesmes. Mais je ne puis différer davantage de vous rendre très affechtionnées grâces des soins que vous prenez de diriger sa vie et ses estudes par vos sages admonitions et conseilz, qui m'obligent plus que je ne sçaurois vous dire. Pour vous supplier aussy d'excuser les importunitez que vous pouvez recevoir de luy à contretemps, par n'estre en son aage assez circonspect pour discerner les temps de v(ous) abborder avec vostre moindre incommodité, vous asseu(ra)nt que j'ay pour principale consolation en son eslongnement de moy et le voyant dans ce gouffre de ville, que de le sçavoir si heureux d'estre sous vostre inspection, par le moyen de laquelle vous luy pouvez procurer le bien estre; de quoy je vous supplye donq très affectionnement ne vous point lasser.

Je laisse maintenant mon particulier et viens au public, pour vous témoigner ma joye de la prospérité que l'on publie de M. le prince d'Aurange en la deffaicte des Espagnolz et par terre et par eau, comme aussy la crainte où je vis attendant que je sache, si mon filz aisné[5] qui est prez de son Ex^{ce} n'aura poinct eu quelque sinistre part de ce qui s'est passé en ces combatz; sur le suject desquelz M. Marbaut[6] me mande une chose que je ne puis comprendre, à sçavoir que le comte Jehan de Nassau[7] partit d'Anvers avec grand nombre de barques et vaisseaux pour aller descendre à Willemstat, où la mer s'estant retirée, il auroit esté deffaict. Parce que je ne puis cognoistre la situation de ces lieux là, je ne scay par où il pourroit estre descendu au dict Willemstat avec tant de vaisseaux, que par l'Escaut et en passant

1 François Auguste de Thou, geb. in 1607 aant. en in 1642 onthoofd.

2 *Hvgonis Grotii Silva. Ad Franciscvm Avgvstvm Thvanvm, Iac. Avgvsti F.* Lvtetiae, Ex Officina Rob. Stephani. MDCXXI; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 137.

3 Hs. Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 943. Eigenh. oorspr. Beantw. d. n^{o}. 1684.

4 Louis; vgl. n^{o}. 1645 en n^{o}. 1626, p. 384 en n. 5 aldaar.

5 Maximilien; hij diende onder Frederik Hendrik.

6 Pierre Marbault, sieur de Saint Laurens; zie II, p. 60 n. 4.

7 De overwinning op het Slaak; vgl. n^{o}. 1675, p. 437 en n. 3 aldaar. Zie ook n^{o}. 1684.

devant l'Islo, où il auroit faillu forcer les navires de guerre qui barrent cette rivière, et voire toutes les canonnades de ce fort. Je vous supply m'obliger

tant de me soudre cet énigme et me dire quand et quand, ce que vous apprenez et espérez de mieux de vostre patrie, au coeur de laquelle Dieu veille rapprocher ce qu'ell' a de meilleur sang et force.

Je désire aussy sçavoir si Mad[11e] vostre femme est de retour, et si ell' a mené Cornélia[1] à laquelle, et à tout ce qui vous appartient je ne souhaitte moins de prospérité qu'à moy mesme et aux miens propres. Sur cette verité je vous supply recevoir les bien humbles recommandations de ma femme[2] et miennes[3] avec toute vostre famille vous suppliant croire que chaque jour du prolongement de ma vie adjouste à mon affection de demeurer pour jamais,

Monsieur, Vostre bien humble et très fidelle amy et serviteur

Au Maurier ce 27[e]. Septembre 1631.
Dumaurier

Adres: A Monsieur Monsieur Grotius.
In dorso schreef Grotius: 27 Sept. 1631 du Maurier.
et iterum: 27 Sept. 1631.
Maurier.

1682. 1631 oktober 5. Aan Willem de Groot[4].

Auditis, quae uxor hoc in itinere comperit, statui vos ac praecipue parentes videre atque inde constituere id, quod ex usu erit rerum praesentium. Non desunt mihi regiones, in quas cum honore ac commodo me recipere possim, si patriam post tam longam patientiam ingratam experior. Rogo Bylivervium[5] convenias, ut ex ipso scias, an incommodum ei futurum non sit me ad tempus aliquod suo aut generi[6] hospitio excipere. Si illi quid impedimenti evenerit, rogandus erit Verziidius[7].

Novi nihil praeter et quae postremis per ordinarium misi. Et parentibus et vobis omnibus gratias ago maximas pro prolixa in nos voluntate.

Adrichemius[8] adhuc cunctatur, tentabo iterum, quid ei sit animi. Nimis verum est quod dicis fidei nimium ei haberi eoque me quamvis nolente haud deesse ipsi pecunias. Utinam paulo sit sapientior. Nos nulla in re praetermittemus facere ejus ac patris[9] optime de nobis meriti causa, quicquid opis erit nostrae.

5 Octobris 1631.

Hanc inclusam[10] senatori Reigersbergio tradas velim quamquam est *ἀνεπίγραφος*.

1 Grotius' oudste dochter.
2 Renée de Jaucourt de Villarnould, Du Mauriers tweede vrouw.
3 Louise, Eléonore, Amélie, Emilie; zie n°. 1468, p. 153 n. 7.
4 Gedrukt *Epist.*, p. 842.
5 Eeuwout Adriaensz. Bijlewerff, remonstrant te Rotterdam; in 1632 blijkt hij ontvanger der gemeene landsmiddelen, kantoor Rotterdam, te zijn; vgl. ook n°. 1674, p. 437.
6 Pieter Christiaensz. Prins (1583-1650); zie ook n°. 1690, p. 449 n. 4.
7 Jan Dircksz. Versijden, lid van de vroedschap van Rotterdam van 1611 tot 1618 en van 1638 tot 1652. Bij hem heeft Grotius bij zijn aankomst in Rotterdam zijn intrek genomen; zie Brandt-Cattenburgh, *Het Leven van Huig de Groot* I, p. 406.
8 Zie n°. 1674, p. 436 n. 6.
9 Joost Jacobsz. van Adrichem; zie n°. 1656, p. 416 n. 5.
10 N°. 1683.

Tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1683. 1631 oktober 5. Aan N. van Reigersberch[1].

Mijn heere,

De particulariteyten van de groote voorspoet, dye Godt de onsen heeft verleent[2], werdt bij mij niet verswegen ende is hyer aengenaem, zijnde de saecken van deghenen, dye hyer regieren, soo gelegen, dat deselve gestijft werden door de successen van den coning van Swede[3] ende van den prins van Orangie, hoewel hyer op haer beyde hyer sulcken consideratie niet en werdt genomen als haere meryten vereyschen.

De resolutie, dye den churfurst van Saxen[4] sal nemen ende de erste successen tusschen denselve, geassisteert met de Sweedsche ruyterye, ende Tilly[5], sal van groote importantie zijn voor de saecken van Duytschlant.

De heren van Amsterdam, soo zij niet met constantie het effect van haere resolutiën en becomen, hadden beter gedaen dye coorde niet te roeren. 't Is quaedt te doen, gelijck de Maertsche son humeuren te voeren ende niet te loosen.

Hyer hebben wij geruchten van oorlogh ende discoursen van vrede. 's Conincx broeder[6] heeft niet veel volcx, men seyt van 800 paerden ende ses duysent te voet. 't Schijnt den hertogh van Lorraine[7] sich hyer niet en derft vertrouwen, maer evenwel groote hoope geeft tot accommodatie. Den coning gaet nae dye frontiere toe, dan men seyt hij weder hyer comt off te Fontainebleau den tyende.

Mantue is gerestitueert ende Pignerol blijft tot noch toe in handen van Vrancrijck door een secreet accord, soo men seyt, gemaeckt tusschen Vrancrijck ende Savoye, doen Savoye sooveel uyt het Montferrat is toegestaen tot schade van den hertogh van Mantue[8].

Dat is recht fraus innoxa clienti. De advysen uyt Spaignie vermelden, dat den coning[9] soutgelt eysch, oock van de geestelijcken met advys van de inquisitie van sulcx te mogen doen, oock sonder des paus[10] permissie, ende dat twee canonicken haer daertegen stellende zijn gevangen.

Ick bid om mijne gebyedenisse.

Den V^en^ Octobris XVI^c^XXXI.

Adres: A Monsieur Monsieur Reigersberg conseiller à la Cour de Parlement à la Haie.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot, den V octob. 1631 Mantua is gerestitueert ende Pignerol blijft in handen van den coninck bij een secreet accoort.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^g^. Eigenh. oorspr.; niet ondertekend.
2 Dit doelt op de overwinning op het Slaak; vgl. n^o^. 1675, p. 437 en n. 3 aldaar. Zie ook n^o^. 1684.
3 Gustaaf II Adolf.
4 Johann Georg I (1611-1656; geb. 1585).
5 Johan Tserclaes, graaf van Tilly (1559-1632), veldheer in de Dertigjarige oorlog.
6 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
7 Karel IV, hertog van Lotharingen.
8 Carlo Gonzaga.
9 Philips IV.
10 Urbanus VIII.

1684. 1631 oktober 11. Aan B. Aubéry du Maurier[1].

Filii tui[2], vir amplissime, ea est probitas, ea diligentia, id excitatum ad omnia honesta studium, ut, quicunque virtutem ac literas amant, non possint non se ipsi conjunctissimos existimare. Quare parce credere rogandum, ut si quid possim, faciam ipsius causa, quem mihi et sua et patris amicitia commendat. Neque id pro beneficio haberi velim, quod et externis et leviter notis praesto, imo, ut verum dicam, mihi ipsi. Mirifice enim delector sermone adolescentium, in quorum animis video illum optima quaeque discendi appetitum, quem in me pari aetate fuisse memini. Verum id dolet, quod ei, cui prae caeteris bene cupio, non etiam supra caeteros utilis esse possum.

Quod ad res patriae attinet, sunt eae sane prosperae captis aliquot centenis supra quater mille hostium cymbis aliisque navigiis, quae leves machinas complures singulae tulerant, prope septuaginta[3]. Destinatum ipsis exscensum ad Clunderam tum alia argumenta ostendunt tum conatus marchionis Sanctae Crucis[4], qui cum exercitu terrestri jam in Princelandiam, qua ad Clunderam terra iter est, pervenerat suas cum illis vires juncturus, ni res sequius evenisset. Exitum habuerant ab Antverpia felicem et in Scaldim prope Tolam pervenerant non ab initio Scaldi usi, quod cur fieri non potuerit, recte vides, sed per plana atque inundata Flandriae vecti Saftingam usque; ubi ad alvei, qui ibi est, ripam utramque tormentis collocatis naves nostrorum bellicas retro egerant. Verum paulo progressis ulterius tertia ferme pars navigiorum vadis, quae minus habebant explorata, adhaesit atque ita tempus datum est nostris et a Bergis ad Zomam et ab ipsa Zelandia mittendi naves bellicas milite etiam instructas, quae illos undique circumsilirent. Neque tamen sibi defuere hostes, sed densis utrinque globorum jactibus certatum est a prima face ultra noctem mediam, cum crassa nebula conspectum hostibus simulque navalis aciei ordinem, quo se egregie tuebantur, disjecit. Accidit res mira, ut bis mille quingenti ab uno nostrorum milite caperentur. Nam cum rebus jam deploratis in Vosmariam terram se jecissent inermes nec aliud quam trucidationem ab efferatis tanto periculo agrestibus exspectarent, equiti uni forte oblato se dedidere omnes, apud quem jura belli valitura rebantur. Is actos pecorum ritu ad principem[5], qui Bergae erat, duxit; cumque saepe percunctanti principi, quot essent capti et a quibus, et numerum et a se captos uno ac nunc a duobus a se in id ministerium delegatis militibus asservari eos dixisset, fidem non reperit, donec numerati omnes sunt et ipsis fatentibus rei veritas patuit. Vellent jam Zelandi suarum insularum securitati supplicio captorum consuli ex eo jure, quod hactenus mari atque amnibus valuit; sed et tempus interpositum et ingens numerus ac principis clementia, quo inconsulto saeviendum fuerat, si tamen saeviendum fuerat, vix id impetrari patientur.

Vale, vir praestantissime. Uxor e patria redux tuae matronae[6] se commendat Deumque oramus pariter, tuos omnes ut sospitet.

11 Oct. 1631.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 105; *Ep. ad Gallos*, p. 280. Antw. op n^{o}. 1681.

2 Louis; zie n^{o}. 1626, p. 384 en n. 5 aldaar.

3 Dit betreft de overwinning op het Slaak; vgl. n^{o}. 1675, p. 437 en n. 3 aldaar.

4 Don Alvaro de Bazán, marqués de Santa Cruz.

5 Frederik Hendrik.

6 Renée de Jaucourt de Villarnould.

1685. 1631 oktober 17. Van M. Bernegger[1].

S.P.D. Vir maxime,:

Quem nuper amplissimo Lingelshemio nostro[2] et mihi commendasti nobilem iuvenem[3], instructum commendatitiis nostris heri Basileam dimisimus.

Nunc argumento simili literas hasce me poscit, qui eas reddet, vir insigniter et probus et doctus, adeoque revera is qui dicitur, Iohannes Fromhold[4], Custrino-Marchicus, praefectus moribus ac studiis generosorum trium a Werthern, quorum pater[5], praecipuae in Germania vir autoritatis, electori Saxonico *παραδυναστεύεται*. Horum in comitatu agit etiam optimus senex et, quod ad commendationem vel unum sufficit, Bongarsio[6] quondam familiaris ac domesticus Matthias du Thuyt[7], Rhotomagensis. Hi pauculis diebus Lutetiae moraturi praecipuo se fructu peregrinationis orbatos existimabunt, nisi Grotium isthic appellaverint. Iniuriam humanitati tuae decantatissimae facerem, si, bonis omnibus obviam eandem ut his quoque praestare digneris, pluribus orarem. Illud vero maximopere rogandum habeo, Iustini[8] reliqua, eadem qua praecedentia aequanimitate suscipias, et *πρωτοπείρῳ συγγνώμην* benevolus indulgeas. Ultro fateor tanto spectante Roscio[9] non sine iactura pudoris in scenam prodiisse. Et statueram sane vel omisso vel mutato nomine tenuitatem meam occultare. Verum avaritia et pertinacia typographi pervicit, ut nomine indici libri inscripto publice me ipsum traducerem. Accipies autem ista, reddente generosorum, quos dixi, ministro; ut et alterum exemplar ad Salmasium[10] *τὸν πάνυ* curandum, cui viro pridem et de pretioso Solini[11] munere gratias agere et debueram et statueram. Sed impedimenta subinde

1 Copie Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Supell. ep. (4°) 32, 41. Gedrukt *Grotii et Berneggeri ep. mutuae*, p. 51. Antw. op n°. 1679.
2 G.M. Lingelsheim.
3 Zie n°. 1679.
4 Niet nader geïdentificeerd.
5 Georg von Werthern (1581-1636) had uit zijn eerste huwelijk met Eleonore von Hoym, gesloten in 1607, behalve drie dochters en twee jong gestorven zoons nog twee zoons, Dietrich (1613-1658) en Wolfgang (1614-1660), beiden in dienst van de keurvorst van Saksen, Johann Georg. Zij zullen tot het hier genoemde drietal behoord hebben. Wie de derde was is niet uit te maken. Zijn tweede huwelijk had plaats in 1625; een kind na 1625 geboren zal stellig niet in 1631 op reis in Frankrijk geweest zijn. Het boek van Hugo von Werthern, *Geschichte des Geschlechts der Grafen und Freiherrn von Werthern*, Erfurt 1893, dat hier misschien uitkomst had kunnen brengen, bleek noch in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, noch in een der Universiteitsbibliotheken in ons land aanwezig.
6 Jacobus Bongarsius-Jacques Bongars - (1554-1612), gezaghebbend calvinistisch geleerde, door Hendrik IV van Frankrijk met verschillende belangrijke diplomatieke zendingen belast.
7 Een Matthias du Thuyt bleek ook in de Archives départementales de la Seine Maritime te Rouen onvindbaar.
8 In 1631 verscheen Berneggers *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero: in qua quid praestitum sit, aversa pagina docebit*. Argentorati. Sumptibus heredum Lazari Zetzneri.
9 Q. Roscius Gallus uit Solonium († kort voor 62 v. Chr.), een vermaard Romeins toneelspeler; hij was een tijdgenoot van Sulla en van Cicero. Laatstgenoemde heeft hem verdedigd tegen C. Fannius Chaerea in zijn rede *Pro Roscio Comoedo* in het jaar 67 of 66 v. Chr.
10 De Franse klassiek-filoloog Cl. de Saumaise.
11 Salmasius' *Plinianae exercitationes in Caji Julii Solini Polyhistora. Item Caji Julii Solini Polyhistor ex veteribus libris emendatus*. Parisiis 1629.

fuerunt obiecta. Faciam autem illud occasione proxima quavis, interim ut mihi viri summi favorem tuumque porro serves, enixe rogo.

V. 17 Oct. 1631.

1686. 1631 oktober 28. Aan Willem de Groot[1].

Placet, mi frater, facti quaestio proposita. Dubito, an et privilegiorum Rotterodamensium, quorum effectus mihi ut contractus ferebat, oblitus non est specialem mentionem facere ex usu sit. Nam eo facile solvetur quod dici posset me a rectoribus deditum ordinibus federatis eorumve delegatis judicibus. Rogo responsum duobus exemplis signetur, quorum alterum tradatur Hertogsveldio[2] per me, nam in conventu eo usurus est; alterum nobis servemus. Rogo negotium urgeatur, nam conventus die Martis imminet. Die Lunae habebitur urbis senatus.

Vale et tum optimos viros iurisconsultos illos, tum amicos alios saluta.

28 Octobris 1631.

Tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1687. 1631 november 1. Aan N. van Reigersberch[3].

Mon frère,

Ick sende uE. mijnen brief aen Sijn Ex^tie^[4] wat vermeerdert, die uE. sal gebruicken, indien hij deselve bequaem vindt.

Gisteren had ick hier mons^r^ de Thou[5]. Ick verstae uit hem secretelijck, dat Anthemius[6] vreest, dat mijn credyt hier de trefves soude vorderen ende daerom schadelijck soude sijn aen 's conings saecken. Hij hout het daervoor, dat alle de remonstranten hangen aen de trefves, waerop ick hem heb gesocht te onderrechten, dat sulcx hangt aen d'interesten van de steden ende dat eenige de remonstranten meest tegen sijnde meest gearbeit hebben voor de trefves. Ick socht hem oock te doen geloven, dat nu daervan geen apparentie en is door de successen van Swede. Ick achte dit artificiën sijn van Aurelianus[7].

Het drucken van de veersen had ick ontraiden. Evenwel werden hier opentlijck vercocht ende sijn aengenaem aen de gemeente.

Den burgemeester van Adrichem[8] sal met Sijn Ex^tie^ spreecken. UE. bedenckinge nopende den burgemeester Berckel[9] ende sich te addresseren aen de vroedschap vinde ick goedt ende sal mij daernae reguleren.

De brieven, die uE. mij sal gelieven te schrijven, sullen connen gaen onder de

1 Gedrukt *Epist.*, p. 842.
2 Cornelis Jansz. Hartingsveld of Hartigsvelt, burgemeester van Rotterdam.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^h^. Eigenh. oorspr.
4 N^o^. 1688 aan Frederik Hendrik, p. 447.
5 François Auguste, de oudste zoon van de in 1617 overleden historicus Jacques Auguste de Thou (Thuanus).
6 Schuilnaam voor Nicolas de Baugy, Frans gezant in Den Haag.
7 Schuilnaam voor François van Aerssen.
8 Joost Jacobsz. van Adrichem, burgemeester van Delft; zie n^o^. 1656, p. 416 n. 5.
9 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.

couverte aen Hillebrand Pieterssoon[1] of de weduwe van Pieter Lenaerdssoon Busch[2].

Nopende de scholen, 't is waer, dat het recht van een schoolmeester te kiesen van ouds is geweest aen de graven ende bij deselve aen de ambachtsheeren is uitgegeven, maer meer, soo ick meene, door usurpatie als anders, gelijck de graeflijckheit oock op eenige plaetsen den af[s]lagh van de visch begeeft, 'twelck op andere plaetsen de gemeente met reden aen haer heeft behouden. Elcke stadt, dorp, jae huis, heeft van natuire vrijheit geleerde personen te gageren ende haeren dienst tot institutie van jonge luiden ende andere te gebruicken. Die seggen, dat hooge studiën te erigeren is regale, spreecken van sulcke, die immuniteiten ende forum peculiare hebben ende welcker promotiën publiquelijck werden aengenomen. Anders alle steden onder 't Roomsche Rijck hebben van ouds dat recht aen haerselve, gelijck uE. sal sien bij de passagiën, die ick voor dese heb overgesonden.

Van 't uitgaen sal ick noch wat insien.

Mijne gebiedenisse aen de vrunden. Als de heer Beaumont[3] weder sal sijn gecomen, sal ick seer garen daervan zijn onderrecht.

Den 1e Novembris 1631. UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

In dorso schreef Grotius zelf: Den 1 Nov. 1631.
Met andere hand toegevoegd: uyt Rotterdam.

1688. 1631 november 2. Aan Frederik Hendrik[4].

Hooggeboren Vorst, genadige Heer,

Verstaende, dat de passiën in ons landt tegens degenen, die soo lang verdrukt sijn geweest, begosten te minderen, hebbe ik mijnen Vader, Moeder ende Schoonmoeder[5], die nu hooghbedaeght sijn, niet konnen weigeren eens over te komen, om deselve, die ik in veel jaren niet gesien hebbe, te besoeken.

Ik en hebbe sulks niet willen doen sonder van den koning en sijnen raedt afscheidt te nemen, dewelke mij gepresenteert hebben een expeditie van 's koningswegen mede te geven ofte recommandatie aen uwe Excellentie ofte aen de regeerders des landts, alle hetwelke ik onnodig hebbe geacht mij vertrouwende op mijn onschuldt, op de notoire nulliteit van de proceduren tegens ons gehouden ende op de goedertierenheit van uwe Excellentie.

Mij is van verscheidene andere plaetsen eerlijk employ gepresenteert, maer voor ende aleer te kiesen, hebbe ik goedtgevonden de advysen te hooren van mijne

1 Zie dl. III reg. en dl. II, p. 157 n. 3.
2 Trijntge Jans of Hendrixd. Pieter Lenertsz. Busch maakte tussen 1591 en 6 december 1606 onafgebroken deel uit van het Rotterdamse stadsbestuur; hij was sinds 1596 meermalen gedeputeerde ter dagvaart, terwijl hij in 1602 tot de eerste bewindhebbers der Oostindische Compagnie van de kamer Rotterdam behoorde; van 1603 tot 1605 was hij gecommitteerde raad en in 1606 burgemeester.
3 Simon van Beaumont; hij was met Gerard Schaep, raad en vroedschap van Amsterdam, en met Adriaen Besumer, oud-burgemeester van Rotterdam, naar Friesland gezonden om die provincie te bewegen de achterstallige quota te betalen. Zie Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 1168 v.
4 Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 407.
5 Jan de Groot, Aeltgen van Overschie en Maria Nicolai.

vrienden en te vervolgen 't geen de heeren regeerders van Rotterdam mij volgens het contract tusschen de stadt ende mij voortijdts aengegaen schuldigh sijn.

Onder alle mijne ongelukken beklaeg ik mij allermeest, dat mij benomen sijn de middelen om uwe Excellentie te dienen, sooveel ik wenschte, als hebbende mijselven van jongs af tot sijnen dienst geconsacreert. Ik en hebbe wel geen occasiën versuimt, die mij sijn voorgevallen, maer sijn klein naer mijne affectie. 't Sal mij een vertroosting sijn, soo ik hier sijnde ofte daer 't Godt sal gelieven uwer Excellentie bevelen magh ontfangen.

In Vrankrijk hebbe ik noch onlangs gesproken met verscheidene professoren ende geleerde predikanten van de gereformeerde religie, die verstonden, dat men de kerken in Hollandt verdeelt sijnde wel konde en behoorde wederom te vereenigen latende het gevoelen over de van oudts gedisputeerde punten vrij, niet alleen voor de leden, maer ook aen de predikanten, onder een behoorlijk reglement allegerende ook het exempel van Engelandt, alwaer de leeraers van het eene en het ander gevoelen in goede eenigheit leven, ten ware dat om hiertoe te komen, men soo precies niet soude behooren te staen op de gedane decisie; gelijk ook in Vrankrijk sulks niet meer en wordt gepractiseert.

Ofte de humeuren in ons landt capabel sijn, om haer door soodanige advysen en exempelen te laten leiden, sal uw Excellentie allerbest konnen oordeelen.

Ik sal altijdt blijven bij mijnen wensch, de welke is,
Hooghgeboren Vorst, genadige Heer,
Met'er daedt te mogen betonen, hoe seer ik altijdt geweest ben ende blijve
Uwer Excellentie ootmoedige en
onderdanige Dienaer
H. de Groot.

Den 2 Novemb. 1631. tot Rotterdam.

1689. 1631 november 5. Aan Willem de Groot[1].

Hertogsveldius[2], frater optime, *παραπρεσβείαν* Verzydii[3] nullius momenti facit. Nam ipse rogatus consulibus et adventum meum nuntiavit et in animo mihi esse non latere. Ibit ad conventum imminente hebdomade et siquid de nostra causa agatur, animosum se defensorem promittit. Berckelius[4] quantum potest moras nectit et ideo quaerit, quod praetendat.

Multum refert princeps[5] intelligat amicos nobis nec hic nec in aliis civitatibus deesse; id quo citius fiet, eo erit efficacius. Affinis Reigersbergius[6] timidior aequo est. Is, quem dixi, Hertogsveldius tales motus ridet. Confirmandi sunt Mylius[7], Medius[8], alii. Quotidie aliqui ex magistratibus per amicos operam suam mihi offerunt etiam ex classe puritanissima.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 842.
2 Cornelis Jansz. Hartingsveld of Hartigsvelt, burgemeester van Rotterdam.
3 Jan Dircksz. Versijden; vgl. n°. 1682, p. 442 en n. 7 aldaar.
4 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
5 Frederik Hendrik.
6 Nicolaes van Reigersberch.
7 Cornelis van der Myle.
8 Schuilnaam van Johannes Wtenbogaert.

Siquid antehac promotum est in chartarum mearum repetitione - nam oblitus fui id ex te quaerere - rogo significes.

Uxori tuae[1] et liberis omnia opto quam faustissima.

5 Novembris 1631.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1690. 1631 november 5. Aan N. van Reigersberch[2].

Mon frère,

Alsoo ick verstae, dat Sijn Ex^{tie} vandage sal sijn in den Hage, soo heb ick goedgevonden desen expresselijck af te vaerdigen om uE. te behandigen de requeste bij mijne huisvrouw voor desen aen de regierders der stadt Rotterdam gepresenteert met mijne commissie ende de acte van indemniteit, om deselve Sijn Ex^{tie} te vertoonen ende daerbij deselve te verseeckeren, dat bij 't Resolutieboeck van de stadt volcomentlijck blijct, dat alle 'tgunt mij in de sententie te laste werdt geleit, is gedaen conform des stads resolutiën, gelijck oock den burgemeester Berckel[3] op eergisteren aen mons^{r} Prins[4] bekende, jae seide, dat hij 't daervoor hiel, dat ick dicmael minder gedaen had dan mijne last medebracht. Hij seide oock, dat ick seer veel vrunden hadde. Ick wilde, Sijne Ex^{tie} wel wist de affectie, die de burgerie mij toedraeght, de goede opinie, die de vroedschappen, selven van de hardste, van mij hebben, de vrunden, die wij hebben tot Delf, Amsterdam, in Zeelant ende ellewaert, om te meer te gaen met couragie, 'twelck in dese saeck hoochnodigh is, gelijck de heer Hertogsvelt[5], aen denwelcken mons^{r} Prins nae uE. vertreck heeft gesproocken, oordeelt noodigh te sijn. Deselve heer Hertogsvelt sal gaen ter vergadering ende soo iet op mijne saeck voorcomt, is geresolveert rondt te spreecken. Hij maect gantsch geen werck van dat abuys van Verzijde[6] als niet sijnde van importantie, alsoo hijselve als des bij mij versocht sijnde goedgevonden heeft den burgemeesteren mijne comste aen te dienen ende dat ick van meninge was uit te gaen, soo het mijn scheen niet en belette.

Uit vertrouwde vrunden verstae ick de onsteltenisse van Aurelianus[7] ende dat hij 't Gallus[8] wijt. Den oud-burgemeester Colster[9] heeft mij doen weten, wanneer de saeck in de vroedschap dient, dat hij soo sal spreecken, dat men overal

1 Alida Graswinckel.

2 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^{i} Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

3 Gerard Jansz. van Berckel.

4 Van het geslacht Prins hebben verschillende leden deel uitgemaakt van het Rotterdamse stadsbestuur. De hier bedoelde zal, dunkt mij, de in n^{o}. 1682, p. 442 en n. 6 aldaar genoemde Pieter Christiaensz. zijn, schoonzoon van Eeuwout Adriaensz. Bijlewerff.

5 Cornelis Jansz. Hartingsveld of Hartigsvelt, burgemeester van Rotterdam.

6 Jan Dircksz. Versijden; zie n^{o}. 1682, p. 442 en n. 7 aldaar.

7 Schuilnaam voor François van Aerssen.

8 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.

9 Joost Adriaensz. van Coulster († 1649), van 1623 tot zijn dood lid van de vroedschap van Rotterdam; hij behoorde tot het college der Admiraliteit op de Maas van 1625 tot 1628, van 1631 tot 1634, van 1640 tot 1643 en in 1649; hij was penningmeester van de grote visserij in 1628, in datzelfde jaar gedeputeerde ter dagvaart en van 1629-1646 herhaaldelijk burgemeester.

sal weten, wat sijn gevoelen is. Jacob Jansz. Nevy[1] wil mij verseeckeren, dat Duyn Claesse[2], Uythoeck[3] ende anderen van de derde partye mij niet tegen en sullen sijn, ende meent, dat ickselff behoore in de vroedschap te verschijnen, dat sulcx meer crachts soude hebben dan hetgunt bij rapport ofte geschrift soude geschieden. Puyck[4] hadde gesproocken van mijne reconciliatie met de Staten-Generael, waerop ick geseit heb, dat deselve geen jurisdictie en hadden over eenigen Hollander buiten crijgh ende Admiraliteitsdienst sijnde, ende dat ick niet en wilde doen in prejuditie van de rechten ende privilegiën van 't landt ende stede, die ick altijdt hadde voorgestaen, dat oock sulcx soude strecken tot naedeel van de stadt vertoonende de consequentie, alsoo dicmael occasie voorcomt van dispuite met de provinciën. Eenige dunct mij, dat dit stuck wel beginnen te begrijpen. Maer den burgemeester Berckel, sooveel ick can mercken, soect het futselboeck, waerop men sal moeten letten.

Hiermede,
Mon frère, sal ick mij aen uE. dienstelijck gebieden.

Den 5e Novembris laet, 1631.
UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Mijne gebiedenisse, soo 't uE. gelieft, aen monsr de Thou[5]. Wilt doch Sijne E. alles doen, dat hem magh toonen, dat wij sijne meriten ende affectie estimeren.

D'heer secretaris monsr Antony[6] heeft mij een dinck verhaelt, dat remarquabel is. Doen prins Mauris hier quam om de regierders te veranderen, wilde hij sien het eedboeck. Men had hem doen geloven, dat ick sijnen naem uit den eedt uitgedaen hadde met mijne handt. Soo hij 't boeck sagh ende niemant daerbij en was, die mij verantwoorde, wierd hij versterct in 'tgunt eenige quaede dienaers van de stadt hem hadden doen geloven. Den naem van den prins van Orangie was geweest in den eedt, doen aen Sijn Extie hooger memorie was gedefereert de Hoge Overheit. Nae sijn droevigh overlijden was dit verandert ende gestelt gehoorsaem te sijn de hooge Overheit van Hollant. Dese verandering was geschiet bij resolutie ende bij de handt van den advocaet saliger[7], die doen pensionaris was. In mijn tijdt is niet

1 De Rotterdamse koopman Jacob Jansz. Nevije (ook gespeld Noije, Noijen, Nuije); hij treedt op voor de nakinderen van Cornelis Cornelisz. Matelieff den Ouden, die van 1630 tot 1632 lid van de vroedschap was. Daar hij zelf in geen enkel college zitting had, is het aan te nemen, dat hij zijn inlichtingen van Matelieff kreeg.
2 Jacob Claesz. Duyn († 1635), calvinist, kwam in 1618 bij de omzetting van de magistraat door prins Maurits in de stadsregering van Rotterdam; als burgemeester en vervolgens in 1619 als baljuw en dijkgraaf van Schieland was hij een streng vervolger der remonstranten.
3 Pieter Henricksz. Uythoeck († 1637). Hij werd in 1618 door prins Maurits tot lid van de Rotterdamse vroedschap benoemd en bleef dit tot zijn dood; hij is herhaaldelijk gedeputeerde ter dagvaart geweest, in 1620 en 1621 burgemeester en in 1625 en 1628 had hij zitting in de Hollandse Rekenkamer.
4 Nicolaes Cornelisz. Puyck; in 1618 werd hij bij de verandering der stadsregering van Rotterdam door prins Maurits tot lid van de vroedschap benoemd, hetgeen hij tot 1638 bleef; in die tijd was hij zevenmaal burgemeester en herhaaldelijk gedeputeerde ter dagvaart. In 1638 trad hij uit de regering wegens vertrek naar elders.
5 François Auguste; vgl. no. 1687, p. 446 en n. 5 aldaar.
6 Mr. Anthony Willemsz. van der Aa, van 1618 tot 1625 secretaris van Rotterdam.
7 Mr. Elias van Oldenbarnevelt († 1612).aant.

verandert dan dat bij 't woordt Hoge Overheit - omdat men begondt te sustineren, dat dyen tytel de Staten-Generael toequam - is bijgestelt: ‘Dat is de Staten van Hollant’ bij goedvinding van de vroedschap, niet bij mijn handt, maer bij de handt van M^{r} Antony. Ick en twijffel niet, off dit heeft mij veel quaeds gedaen bij Sijn Ex^{tie} prins Mauris. Ongeluckigh sijn die gevangen sijn sonder acces ende alsoo sij haer tegen soodaenige slincksche slagen niet en connen verweren. UE. hier comende bij gelegentheit, sal het boeck selve connen sien ende de historie uit M^{r} Antony verstaen.

In de gevanckenisse staet mij voor, dat ick verscheiden mael op dit poinct ben geëxamineert geweest. Maer om redene is sulx gelaeten buiten de sententie.

De vroedschappen meest alhier wenschen om de tolerantie. Berckel vreest daerdoor aenhang te verliesen. Bastiaen[1] is van sijn adherenten ende die heeft het advys nae den Haeg gesonden van Verzijden, waerover Hartogsvelt het tegen hem niet groen en heeft.

Hier sijn veersen gedruct tot willecom[2] ende gedruct bij een suivere broeder.

In dorso van de hand van Grotius zelf: Den 5 Nov. 1631.
Met andere hand toegevoegd: uyt Rotterdam.

1691. 1631 november 10. Aan N. van Reigersberch[3].

Mon frère,

Mons^{r} de Thou[4] menende wederom te gaen nae den Hage is schielick verandert sijnde in den Briel, daer hij met den hertogh van Vendosme[5] was gegaen, sieck geworden ende daerom over Zeelant vertrocken nae Vrancrijck. Ick hoope uE. mijnen brief, gesonden op Saterdagh[6], wel sal hebben ontfangen. Veele personen verseeckeren mij, dat van Santen[7] seit van mijne saecke sonderling niet te weten, alsoo hij weinigh over mijne examinatie is geweest. Dit is waer. Want de examinatie over de principale poincten was geschiet voor het stellen van de rechters ende is voor de rechters niet gerepeteert, gelijck ick versocht had ende nae rechten had

1 Niet geïdentificeerd.
2 Vgl. n^{o}, 1687, p. 446; zie ook Brandt, *Leven* I, p. 410.
3 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^{j}. Eigenh. oorspr.; copie Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., n^{o}. 1229: 1. De copie draagt het opschrift: ‘Afschrift van een brief van de Groot aen den Raets heer Reigersberch’ en het onderschrift: ‘Dit afschrift met het hantschrift van de Groot gecollationeert en accoort bevonden. Joan de Haes. 1709. Buitenop stondt met de hant van Reigersberg geschreven *broeder de Groot tot Rott. den X Nov. 1631*.’ Niettemin vertoont de copie van De Haes een aantal kleine verschillen, voor het merendeel de spelling betreffende.
4 François Auguste; vgl. n^{o}. 1687, p. 446 en n. 5 aldaar.
5 César, hertog van Vendôme; zie n^{o}. 1617, p. 376 n. 1.
6 Dit moet een - verloren gegane - brief van 8 november zijn geweest.
7 Gerard Beukelsz. van Santen, destijds een der 24 rechters.

moeten geschieden 't Waer goedt, dat andere rechters almede soo spraecken ende dat de man, die 't quaedt gedaen heeft, op 't kerckhoff waer.

Alle de vroedschappen alhier spreecken wel van mij; bekennen ick niet gegaen en ben buiten mijne last ende dat sij mijne actie tot de gagiën niet en connen ont-

gaen. Indien Sijn Ex^{tie} conde goed vinden, dat ick hem eens spraeck, dat soude goedt doen.

Mijne gebiedenisse aen de vrunden.

Den 10 Novembris 1631.

UE. altijdt dienstwillige
broeder
H. de Groot.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in de Nieuwe Hogestraet in 's Gravenhage.

port

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot tot Rotterdam den X Novembris 1631.

Van Santen spreeckt toch.

De vroetschappen bekennen niet is gegaen buten sijn last.

Dat sij de betalynge van gagie niet connen ontgaen.

Souckt Gallus te spreecken.

1692. 1631 november 12. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Ick danck uE. van de gestaedige sorge voor mijne saecken; bidde te continueren.

Berckels soon[2] spreect van de apparentie van mijn restablissement, apparentelijck tot vordering van sijne saecken. Den burgem^{r} Puyck[3] seide dese dagen, dat hij meende mijne overcomste quaedt soude doen, niet uit mijne intentie, maer bij reflexie. 't Scheen hij meende, dat de wederpartie vresende, dat door mijne toedoen de saecken mochten comen tot een vereeniging door tolerantie ende dat de trefves daertoe soude mogen tijdt ende occasie geven, daerom de trefves - daer hij wel toe gesint is - souden tegenvallen. Ick sal mijn best doen om hier alles te prepareren ende, nae mij dunct, sal het goedt sijn de pretensiën noch wat te laten rusten.

Uit de veersen, die D. Vossius, soo ick meen, uE. getoont heeft, can men sien de bitterheit, die te Leiden is. Docter Rouf[4] heeft mij al over een ruimen tijdt eerst door d'heer Rustdorff[5], daernae door een secretaris van den coning van Sweden,

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^{k}. Eigenh. oorspr.

2 Johan van Berckel de jonge, geb. na 1603, overl. 1662, zoon van de Rotterdamse burgemeester Gerard Jansz. van Berckel. In 1636 werd hij lid van de vroedschap, in 1637 en 1639 gedeputeerde ter dagvaart en in 1642 burgemeester; in 1644 moest hij aftreden wegens zijn benoeming tot ontvanger-generaal van Holland en West-Friesland.

3 Nicolaes Cornelisz. Puyck; zie n^{o}. 1690, p. 450 n. 4.

4 Niet geïdentificeerd.

5 Johann, graaf von Rusdorff, raad van de Palts; zie n^{o}. 1472, p. 156 n. 8.

genaemt Nicolai[6], doen seggen, dat hij mij haest in den Hage verwachte allegerende 't exempel van Utenbogard[7]. Aen d'heer Lingelsheim[8], mijne beste

6 Deze Nicolaï (Nilsson?) is mij niet bekend.
7 Johannes Wtenbogaert, in 1619 verbannen, was in 1626 heimelijk in het vaderland teruggekeerd; in 1629 had hij zijn huis in Den Haag weer betrokken.
8 Georg Michael Lingelsheim.

vrundt, had ick weinigh dagen voor mijn vertreck geschreven. Meest alle vrunden oordeelen, dat het goedt waer ick Gallus[1] conde spreecken. Maer hij en sal misschien daertoe niet haesten.

De geruchten in Vrancrijck hebben geloopen, dat Sedan was gepresenteert aen Monsieur[2], jae dat de hertoginne van Bouillon[3] daerover bij den coning was doen vangen. Maer daernae is geseit, dat alles door mons[r] de la Force[4] is geaccommodeert. Ick en weet niet, oft het waer is, dat men gelooft, dat dat Huis eenige intelligentie soude hebben met de coninginne-moeder[5], aen dewelcke hetselve Huis voorseecker seer is geobligeert, off dat men pretext soeckt om daer iet te attenteren, gelijck op Orangie, om in tijdts die van de religie alle naebuirige retraicte ende secours af te snijden. Een persoon, die groote kennisse hadde van saecken van staet, seide mij recht voor sijn vertreck, dat hij meende te vresen stont voor Genève ende het behouden van Pignerol tegen hetgunt opentlijck was geaccordeert, teicken is van eenige secrete articulen met Savoye. Men seit Monsieur te Namen is.

12 November 1631.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Ick sende uE. ten versoecke van de weduwe van Bus[6] de twee acten van insinuatie uE. de saecke recommanderende.

Den coning[7] was geweest te Chasteauthiery, quam weder te Parijs.

Ick heb een brief gesien van d'heer van Matenes[8] aen mons[r] Versijde[9], vol van affectie tot mij ende presentatie van alles, wat in sijne macht is.

Wilt noch letten off dusdaenige requeste, als hier aen de cant staet, is 't niet bij al, immers bij de goede goedt soude connen doen.

Gallus dient te weten, dat Aurelianus[10] mij door Iustel[11] heeft doen presenteren te willen helpen tot mijn restablissement, sonder gratie te versoecken. Ende dat den burgemeester Schotte[12], onlancx, als men seide, dat ick te Amsterdam

1 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
2 Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans en broer van Lodewijk XIII.
3 Elisabeth van Nassau, hertogin van Bouillon (1577-1642), tweede dochter van prins Willem I van Oranje. Zij huwde in 1595 met Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne en hertog van Bouillon, die in 1623 te Sedan overleed.
4 Jacques Nompar de Caumont, markies - en in 1637 hertog - van La Force (1558-1652), maarschalk.
5 Maria de Medici.
6 Trijntge Jans of Hendrixd.; zie n^{o}. 1687, p. 447 en n. 2 aldaar.
7 Lodewijk XIII van Frankrijk.
8 Dit zal Johan van Mathenes († 1653) zijn, zoon van Adriaan van Mathenes, die in 1616 met Grotius e.a. naar Amsterdam werd gezonden om het stadsbestuur te bewegen tot het medewerken aan maatregelen, die kerkelijke scheuring moesten voorkomen. Johan van Mathenes was een dergenen, die zich het meest beijverden om Grotius bij zijn komst in het vaderland in 1631 te beschermen.
9 Jan Dircksz. Versijden; vgl. n^{o}. 1682, p. 442 en n. 7 aldaar.
10 Schuilnaam voor François van Aerssen.
11 Christophe Justel; zie III, p. 212, n. 8.
12 Jacob Jacobsz. Schotte (1586-1641), in 1612 schepen van Middelburg, in 1615 en later meermalen burgemeester van Middelburg; hij was destijds een der 24 rechters.

was, heeft geseit niet te geloven, dat ick soo soude willen, ende wel te weten, dat gearbeit wierd om mij haest met eere in 't landt te helpen.

In margine: Aen de Groot Mogende Heeren, Staten van Hollant ende Westvrieslant:

Geeft ootmoedelijck te kennen Hugo de Groot, hoe dat hem verscheide conditiën sijnde voorgeslagen op verscheide plaetsen, oock eenige, die eenichsins hadden mogen strecken tot naedeel van dese landen ofte d'ingesetenen van dien, liever heeft gehadt te versoucken, off hij, gelijck anderen vrij ende onbecommert in sijn vaderlant, naebij sijne ouders ende vrunden soude mogen leven, bereidt sijnde, soo Uwe Groot Mog.^{e} sulx goed vindt, voor den hove van Hollant te deduceren de nulliteiten van de proceduiren tegens hem gehouden.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den 12 Novemb. tot Rotterdam 1631.

Vraecht, oft ick goet vinde, dat requeste presenteert aen de Staten-Generael om te presenteren de nulliteyte van sijn sententie voor het Hoff aen te wijsen.

Het behouden van Pignerol een teycken van een secreet accort tusschen Vranckrijck ende Pignerol (*sic*)

Genève
Sedan
Orangie

Souckt Gallus te spreecken.

1693. 1631 november 13. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Den brief van neef Brasser[2] heb ick beantwoordt met dancsegginge ende uitstel van 't aennemen van de presentatie, vooralsnoch menende hier voor desen tijdt noch nut te sijn, dan hopende oock daer te comen.

Op uE. beiden van den XI ende XII heb ick wel gelet ende gelove met uE., dat Aurelianus[3], de rechters ende haeren aenhang sullen woelen non alio quam ex conscientia metu.

De heer Hertogsvelt[4] blijft resoluit ende verstaet, dat men de saecke moet defenderen op het privilegie van de stadt van Rotterdam medebrengende, dat een poorter - nu geeft mij mijne commissie alle poorters recht - geen vonnisse mach hebben dan van schepenen van Rotterdam, niet alleen van 'tgunt te Rotterdam is geschiet, maer al waer het oock ellerwaert geschiet, indien hij onbehaelt - non accusatus - vandaer is gegaen. Waerbij comt, dat alle 'tgunt legati doen, gehouden

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^{I}. Eigenh. oorspr.
2 Joost Brasser uit Amsterdam.
3 Schuilnaam voor François van Aerssen.
4 Cornelis Jansz. Hartingsveld of Hartigsvelt, burgemeester van Rotterdam.

werdt tanquam domi gestum. Hij is oock van opinie, dat ick het vervolgh van mijne actie op de stadt wat moet laeten rusten om niet te veel over hoop

te haelen. Den burgemeester Berckel[1] is vandage gereist nae Sijne Ex[tie] om met hem op dese saeck te spreecken. Referet ut sorte suspensa verba.

't Waer goedt, Diocletianus[2] ende andere de saecken geprepareert hadden ende dat Sijn Extie wiste de genegentheit van vele Edelen, Delf, Amsterdam, oock veelen uit de collegiën van justitie. De requeste, die men soude mogen geven aen de Staten van Hollant, sal wat moeten gedresseert sijn nae de intentie van de stadt, die liever hebben te staen op haer eigen privilegiën dan op het recht van de provincie, om niet de heele saeck teffens op te crabben.

Alle uE. brieven sijn wel ontfangen. De vrouw van Valckenburg[3] soude misschien niet qualijck doen met een ernstigen brief te schrijven aen Foreest[4]. Haer Ed. is mede daeraen gelegen, dat sij vrunden hebbe hier te lande.

Mijne gebiedenisse aen Diocletianus ende Candenus[5]. Vale.

Den 13 November 1631.

UE. dienstwillige broeder

H. de Groot.

UE. ende andere vrunden gelieven met de heer Strijen[6] ende andere rechtsgeleerden te spreecken, hoe men dese saeck best sal haer fatsoen geven.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant

Port In s'Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot wt Rott. den 13 Nov. 1631.

Gelooft, dat ick hem had geschreven, dat Aurelianus met de rechters sullen woelen non alio quam ex conscientia metu.

Hartochvelt meent men de saecke moet defenderen met het privilegie van Rotterdam.

1694. 1631 november 19. Aan Willem de Groot[7].

Uxor per literas te rogat, mi frater, ut tot laboribus in rem nostram insumtis et hunc addas, ut quam fieri celerrime poterit numerari tibi facias pecuniam annui reditus ad vitam, ut vocant, tum ejus quem Alcmariae, tum ejus quem Hagae habemus, pecuniamque in Zelandiam mittas ad sororem Bloncquiam[8]. David Reigersbergius[9]

1 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
2 Schuilnaam voor Cornelis van der Myle.
3 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
4 Nanning van Foreest (1578-1668), de latere - in 1636 - raad en rekenmeester der domeinen van Holland en West-Friesland.
5 Schuilnaam voor Jacob Wyts; zie over hem III, p. 80, n. 11.
6 Mr. Quirijn van Strijen (1575-1656); in 1620 werd hij stadsadvocaat van Amsterdam in Den Haag. Hij ging door voor een der scherpzinnigste rechtsgeleerden van zijn tijd.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 842.
8 Maria's zuster Suzanna, sinds 1622 weduwe van Dr. Anthonie Bloncke.
9 David van Reigersberch, broer van Maria. Hij werd lid van de rekenkamer van Zeeland en gecommitteerde raad wegens Veere.

has ad fratrem senatorem[10] literas misit, quas mihi clausas dedit. Vereor, ut satis recte mentem meam perceperit.

10 Nicolaes.

Mihi constitutum est discedere ex his regionibus potius - quae libertas eripi mihi nequit, ut hic res sunt - quam latitare. Ista enim mutatio et de innocentiae opinione multum detraheret et fautoribus demeret animum. Caeterum an hic manere an in aliam urbem transire debeam, delibero eaque de re paratus sum audire benevolentum consilia.

Mitto tibi quaestiones, ad quas trium celebrium iurisconsultorum velim habere responsum. Inter eos siquis sit ex consilio principis[1], nihil erit nociturum. Sed eos, qui advocati sunt civitatis Rotterodamensis praeteriri rectius arbitror, ut a civitate consulti - quod futurum spero - id quod jus est respondeant. Addidi particulas e Privilegiis et quae urbis senatus decrevit post me captum. Sententias et Edictum proscriptionis de tuo his addas velim. Nam ego non habeo. Possunt haec fieri ignaris iis, qui nimium sunt formidolosi, qui multum metuo, ne suo timore recta consilia corrumpant.

Uxori[2] et liberis tuis fausta omnia.

19 Novembris 1631.

Tui amantissimus frater

H. Grotius.

1695. 1631 november 20. Van C. Busius[3].

Hugoni Grotio in patriam reduci S.P.D.

Iterum salve, vir amplissime - nam et alias initio profectionis tuae scripsisse memini -, Dei adiutorio et meritis tuis felix. Neque maioris felicitatis existimo aestuantem factionibus patriam incolumem deseruisse, quam sanatam recuperasse. Etsi quomodo hoc factum sit, non comprehendo, nisi forte rescissis vel rescindendis sententiis, quae ab iudicibus non competentibus et perperam delegatis per summam iniustitiam latae fuere. Aliter vix potuit - publice quidem - honor tuus in integrum restitui et innocentia iustificari. Equidem tanta hic rumore primo plerosque primores atque adeo ipsam archiducem[4] admiratio cepit, ut mihi fides denegetur, si recenseam. Magno certe gaudio exultavi ipse, cum hoc audirem, et, licet incredibile videbatur, tamen exultavi; quod certe credere te ego credo, quippe cuius animus et in veneratione tui et in causa ista malis consultis exagitata haud dubiis argumentis eluxit. Ceterum quantae laetitiae reductio tua amicis tuis et optimatibus fuit et praesidio futura est, quanto vero inimicis moerori et formidini, haud difficulter coniicio. Profligata manus quid faciet nunc aut quorsum evadet? Recolliget se forsitan desperatione et more anguium obtrito capite cauda minabitur. Faciet, nisi fallor, sed frustra et sine effectu, si Ordines in iisdem artibus persistent, quibus ab adventu magni et sapientissimi ducis Henrici principis Auraicae adultam factionem oppresserunt dissimulatione et lenitate. Hoc heroicum, hoc politicum putatur, quae rabie contracta sunt, paulatim et moderanter resolvere, et quam minimo strepitu odiis civilibus mederi. Omnia scire non omnia resequi et veterum exemplo internas discordias finire cupientem decipi interdum etsi non

1 Prins Frederik Hendrik.
2 Alida Graswinckel.
3 Hs. U.B. Leiden, coll. Rem. 48. Eigenh. oorspr. De schrijver heb ik niet nader kunnen identificeren.
4 Isabella Clara Eugenia, infante van Spanje, aartshertogin van Oostenrijk, souverein over de Nederlanden.

deceptum. Talia enim tempore magis et sponte quam talione vindicantur. Nunquam antecedentem scelestum deseruit pede poena claudo. Ad hos animos augendos - quanquam et absentis consiliis usum principem non dubito - iam ipse praesens autor, certe director eris, qui maximarum rerum scientiam et experientiam honestati vitae coniunxisti.

O pulchra laus! o dignum cedro elogium! Itaque adventu tuo et patria refecta et omnia pristino nitori restituta videantur, si unus ille reviviscere queat, clarissimum caput et nefariae cladis praecipua portio, cuius tu manes atque famam aeternis ingenii monimentis prosequere. Ita illoque teque dignum est. Sed hoc magis, ut principem iam multis victoriis felicem neque tamen insolentem in modestiae et moderationis terminis retineas et pro occasione mentem ei pacificam induas rerum humanarum memor. Quanto mayor la fortuna, tanto menos esta segura, ait Hispanicus scriptor[1]. Cui profanus vates praelusit: Nihil ita sublime est supraque pericula tutum, non fit ut inferius suppositumque Deo. Quod quidem hic prudentiores praeaugurantur fore ex rebus ab eo pridem domi militiaeque gestis et nuperrime omnium in victoria illa navali[2] praeter expectationem temperanda. Nescit generosissimus princeps, quantam sibi gloriam virtute, quantam obligationem clementia conciliaverit.

Sed quo devolvor! Gratulatoriam saltem scribere institui et nimis pro subiecto extravagatus sum. Sed condonabis hoc amori meo erga patriam et communem Belgii salutem. Siquidem e voto meo semper fuit, semper erit, finitimos et consanguineos populos tandem aliquando sub aequabili firmaque pace componi.

Ceterum finem facio.

Vale, vale aevi nostri decus, multumque ac prolixe salve ab

Dignitatis tuae aeternum observantissimo

Cornelio Busio.

Bruxellae, 12 Cal. Decemb. MDCXXXI.

Adres: Amplissimo et clarissimo viro D. Hugoni Grotio, Consiliario Status et urbis Roterodamensis Pensionario Rotterodamum.

In dorso schreef Grotius: 1631 Busius.

1696. 1631 november 20. Van M. Ruarus[3]

1 Het gaat hier om een Spaans spreekwoord, dat vele varianten heeft. Waarschijnlijk gebruikt Busius abusievelijk het werkwoord ‘estar’ in plaats van ‘ser’, dat in alle bekende varianten voorkomt; dus: cuanto mayor la fortuna, es menos segura, ook wel: cuanto mayor ventura, es menos segura. Het komt al voor in het *Libro de Refranes* van Pedro Vallés, Zaragoza 1549, voorts bij Hernán Núñez, *Refranes y proverbios*, 1555, in het *Teatro Universal de Proverbios* van Sebastián de Horozco, 1599, en bij El maestro Gonzalo Correas, *Vocabulario de Refranes*, waarvan het handschrift dateert van 1627; het is in 1924 te Madrid in druk verschenen.

2 Dit doelt op de overwinning op het Slaak; vgl. n^{o}. 1675, p. 437 en n. 3 aldaar. Zie ook n^{o}. 1684.

3 Gedrukt *Ruari Ep. select. centuria* I, p. 161. Antw. op n^{o}. 1635; beantw. dd. 19 jan. 1632 waarvoor zie dl. V.

Facile tibi concedo, vir amplissime, et adversis tuis aliqua ex parte nominis tui celebritatem deberi, ut solent sane .....[4]. Quanquam enim id obscurum iam

4 In de uitgave der *Ruari Ep. select.* is hier iets uitgelaten.

ante minime patiebatur et eruditio tua singularis et eximia erga rempublicam merita; clarius tamen inter adversa enituit innocentia atque fides erga patriam tua itemque prudentia atque moderatio in consiliis una cum invicta animi erecti constantia atque patientia, quas nunc virtutes in te non minus quam eruditionem tot scriptis contestatam suspiciunt quotquot virtutis aliquem gustum aut sensum habent.

Ego vero iam et humanitatem tuam exosculor, quae mihi tam prompte tuae fores amicitiae, tot annos voto mihi tacito expetitae, aperuit.

Quocirca facere non potui, quin cum amicissimus mihi Iohannes Crellius[1] et literas et librum tibi quendam suum[2] per meas manus destinaret, illius literis meas instar umbrae socias adiungerem, quibus hunc in te affectum erga me pro virili foverem.

Veniet fortassis ad te salutandum hac hieme iam imminente generosus Georgius Niemiericius[3], illiusque ductor Andreas Rutkovius[4], eximio uterque ingenio, et pro aetatis cuiusque modulo doctrina praeditus haud vulgari, ille vero natalibus insuper illustribus editus. His tu, siquid ad nos rescribere fortasse dignaberis, tuto committere poteris; sin illi minus tibi erunt praesto, vir praestantissimus Franciscus Limburgius[5], Amstelodamensis mercator, mihi iam pridem amicus et tibi quoque, ut opinor, non ignotus, hanc nobis operam lubenter praestabit. Niemiericium - quae tua est humanitas - et ad colloquium, ut spero, nonnunquam lubenter admittes et consilio tuo ad decurrendum virtutis et literarum stadium, quod feliciter ingressus est, occasione data vel illa de causa tanto studiosius instrues, quod ad rempublicam spes illius tendant, cuius administrationi salubribus monitis hos tales praeparare non modo utile, sed et pium est.

Dissertationem de pace et concordia Ecclesiae[6] nescio an videris. Auctor eius, vir elegantissimi ingenii, qui nunc Radzivilio principi[7] a consiliis est, nominis tui perquam est studiosus.

Vale, vir illustris, et salve a Samuele Naerano[8], cuius hic exilio, quamvis ipsi molesto, iucunde saepenumero fruor.

Dab. Ged. a.d. XII Kal. Decembris, MDCXXXI.

1 Johann Crell (1590-1633), Duits sociniaans theoloog, werkzaam te Krakow in Polen.
2 Vermoedelijk *De Deo et attributis ejus*, Krakow 1630, ev. het in 1631 verschenen *De Uno Deo patre libri duo, in quibus multa etiam de Filii et Spiritus Sancti natura differuntur*.
3 Georgius Niemiricius, Pools edelman, de sociniaanse beginselen toegedaan; hij werd in 1659 door de kozakken vermoord; zie verder Sandius, *Bibl. Anti-Trinit.*, p. 145.
4 Niet nader geïdentificeerd.
5 Frans van Limborch, koopman, later bekend advocaat te Amsterdam; hij hield briefwisseling met vele vooraanstaande remonstranten.
6 Door Samuel Przipcovius; zie n^{o}. 1515, p. 224 en n. 1 aldaar.
7 Christophorus II Radziwill (1585-1640), befaamd Litaus generaal, die zich vooral onderscheiden heeft in de strijd met de Zweden onder Gustaaf II Adolf en tegen de Russen.
8 Samuel Naeranus - van der Neer - († 1641); hij was van 1622 tot 1632, met een onderbreking wegens de oorlog, remonstrants predikant voor de Hollandse kooplieden in Dantzig en werd in 1632 door de commissie ter verzorging der remonstrantse kerken naar Amersfoort geroepen.

1697. 1631 november 21. Aan Willem de Groot[1].

Quomodo Delfensibus res successura sit apud principem[2] scire, mi frater, aveo.

Outshoornius[3] hic fuit et a nobilibus omnia generosa promittit. Schidamenses per amicos appellantur, ut sequantur sententiam Delfensium. Utinam apud Dordrechtanos quoque aliquid aequi per amicos obtineatur et in aliquibus saltem oppidis ad Septentrionem. Posset aliquid Basius[4] et alii. Hertogsveldius[5] omnino et argumentis et auctoritatibus adversus imminentem procellam erit muniendus. Quare consilium iurisconsultorum non est omittendum, sic tamen ne fama ad inimicos permanet.

Mitto tibi excerpta ex Vantio[6] et ex Hippolyto[7] de Marsiliis, in quibus ea, quae ajunt de nullitate sententiae et defectu jurisdictionis, semper scilicet eam opponi posse, ad rem pertinent. Mitto etiam annotata quaedam mea ad ea, quae objici ab inimicis intelligo. Petoque ut et tu et amici cogitetis de iis, quae utiliter addi possint praesertim in usum Hertogsveldii, ne obruatur clamoribus. Huic opus est rationibus popularibus minusque subtilibus. Vide, an praeter quaestiones nuper a me transmissas ad petendum responsum hanc aut una aut seorsim proponi expediat.

Of tegens de nulliteit geallegeert uit de privilegiën yet kan doen, dat de regeerders van Rotterdam nae de verandering hebben geconsenteert, dat de judicature van de saecke soude gestelt worden aen de Staten-Generael.

Illud ex jure communi delegatorum accusatores suos domum revocandi, et ad rem facit et haud dubie tale est, ut omnes delegati provinciarum et civitatum aliter constitui nolint. Quare quae a me ut delegato acta sunt tanquam Rotterodami acta haberi debent.

Praeterea magna vis est in illo privilegio omnia crimina Rotterodami judicanda, si is, cui ea objiciuntur, domum redierit, antequam in judicium vocaretur.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 843.
2 Prins Frederik Hendrik.
3 Misschien Jhr. Willem van Outshoorn van Sonnevelt (geb. ± 1575, overl. vóór 1654); hij was van 1605 tot 1620 baljuw en schout van 's-Gravenhage geweest en wegens zijn remonstrantse gevoelens uit zijn ambt ontzet.
4 Mr. Johan Basius (1574-1645), rekenmeester van Holland.
5 Cornelis Jansz. Hartingsveld of Hartigsvelt, burgemeester van Rotterdam.
6 Sebastianus Vantius of Vancius uit Rimini; hij had in 1550 uitgegeven: *Tractatvs de nvllitatibvs processvvm ac sententiarvm*, dat herhaaldelijk herdrukt is. Van deze eerste editie - de plaats van uitgave is mij niet bekend - heb ik geen exemplaar onder ogen kunnen krijgen.
7 Hippolytus de Marsiliis - Ippolito Marsigli - (1450-1529), Italiaans rechtsgeleerde uit Bologna, schreef o.a. consilia en commentaren op verschillende titels uit *Digesten* en *Codex*, voornamelijk over strafrechtelijke onderwerpen. Het door Grotius bedoelde werk is ongetwijfeld *Repetitio legis f. ff. de jurisdi. omnium judi. edita per me Hippolytum de Marsi., ... primo Augusti 1524, cum summariis novissime per Joan. Bapt. Ziletum additis*. Lugduni, per Dionysium, typographum sedulum, mense junio 1532.
De *lex finalis* van de titel *De Jurisdictione D.* 2,1, 20 handelt precies over het besproken onderwerp; Extra territorium ius dicenti impune non paretur. Idem est et si supra iurisdictionem suam velit ius dicere; zie *Corpus Iuris Civilis Editio stereotypa tertia decima Volumen primum Institutiones recognovit Paulus Krueger Digesta recognovit Theodorus Mommsen retractavit Paulus Krueger* Berolini Apud Weidmannos MCMXX, p. 47.

Nam ego post omnia, quae aut Hagae aut Ultrajecti gesta dicuntur, domum redii. Et privilegium illud hujus rei solius causa impetratum est. Nihil enim aliud continet. Et ne res Rotterodami gestae ab aliis quam a scabinis judicari possent, jam ante vetustiore privilegio cautum erat.

Rogo haec annotata, quae transmitto, remittas; mihi enim nunc transcribendi otium non est, et poterant posthac quoque usui esse.

Rogantur omnes amici, colligant et quae ad rem facere arbitrabuntur et quae iurisconsultos aut consules nostros aut ipsum Conventum instruere possint, ne negligatur quicquam in tanto rerum cardine.

Vale cum uxore[1] ac liberis.

21 Novembris 1631.

Honoraria advocatis honeste persolvi cupio, quicquid dependeris illud redditurus. Siquid describendum erit, utere Veldii[2] opera.

Haec ubi scripseram, frater, tuas per Nordingium[3] recepi. Ego neque omnia, ut *οἱ μάντεις χαχῶν*[4], neque nihil metuo. Vellem amicos nostros tantum laborare pro nobis et in Boreali Hollandia et alibi, quantum inimici laborant, qui nihil omittunt, quo causam malam sustentent. Pro bona video non idem esse animi. Quare si iterum in me peccet patria, de ea securus mihi consulam.

Ego in eo persto rogandos iurisconsultos, ut respondeant, sed ita, ut ne ad alios quam velimus responsum perveniat.

Valde aveo scire quid Delphensibus responsurus sit princeps. Ego ut illud dicatur de dissensionibus civilibus - famae enim nostrae nihil hoc nocet - ferre possum. Temporis moram velut levandae poenae legitimae afferri non patiar et potius eo, ubi nec Nassaviorum nomen nec facta audiam. Megalopolitani haud improvide suadent. Sed unde nobis homines, qui haec fortiter faciant.

Ego hactenus securitatem Rotterodami nullam nisi ex ipsorum magistratuum conscientia desideravi. Dubito, an adeundi mihi sint magistratus, qui me non adeunt hominem tam bene de hac civitate meritum. Nuper mihi per filium[5] significavit Berkelius[6] periculosum mihi ob proscriptionem fore exire in publicum. Respondi me existimare nullibi me tutius esse posse quam apud cives Rotterodami, qui me norint ideoque ament. Tamen ajebat ille posse inveniri, qui spe praemii mihi insidientur. Non hoc metuunt, sed ne civium in me amor appareat. Ideo rumores spargunt minime me remonstrantium esse sententiae, multa me dedisse consilia, quae veteribus magistratibus fuerint improbata, et siquid mihi potest auferre faventes animos. Quid agam? Vellem scire Bellimontii[7] et Utenbogardi[8] consilia, si illi prius rem totam perdidicissent. Doleo tam paucos esse fortes in Hollandia. Sed profecto magis illorum id quam mea refert. Me nec carcer nec mare terruit, quo minus ostenderem, quam multa possem ignoscere. Sed etiam bonitas suos habet fines, praesertim ubi pro ignavia habetur. Nos tam exiguis finibus non includimur.

1 Alida Graswinckel.
2 Grotius' vroegere secretaris Willem Cornelissen van Velden.
3 Niet geïdentificeerd. aant.
4 Vgl. Homerus, *Ilias* I, 106.
5 Johan van Berckel de jonge (na 1603-1662); zie n°. 1692, p. 452 n. 2.
6 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
7 Simon van Beaumont.
8 Johannes Wtenbogaert.

Vale, frater.
21 Novembris 1631.
Tuus
H. Grotius.

1698. 1631 november 24. Aan Willem de Groot[1].

Advocatis, mi frater, optimis atque eruditissimis viris gratias satis dignas agere non possum, quod in negotio gravi tam fidele dederunt consilium, pro honorario, quod recusant, honorem ipsis habeo, dum vivam, et, siquid unquam ultra potero, id meritis ipsorum reddam. Sorgii[2] cogitatio mihi non displicet. Hertogsveldius[3] et Berckelius[4] hinc absunt neque existimo Goederedium[5] quicquam rei gravioris in se recepturum.

Ita tempus ad Conventum extrahetur. Ad Federatos scribere, si id fieri possit ut fecit Utenbogardus[6], qui de jure suo nihil decessit, non subterfugerem. Multum refert, quid et qualiter scribatur, qua super re lubebit intelligere amicorum consilia. Responsi, ut et alterum exemplum fiat, et quamplurimis celeberrimisque signetur, utile fore existimo.

Vale, mi frater.
24 Novembris 1631.
Tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1699. 1631 november 28. Aan Willem de Groot[7].

Tam bene a te curari, frater, res meas gaudeo et ut iurisconsultorum responsum quamprimum habeamus, etiam atque etiam precor. Multum illis hoc beneficio obligabor.

Video imminere nobis procellas, sed ego, qui vivere et alibi possum, ista Deo committo

Securus cadat an recto stet fabula talo[8]. *Τὸ τεχνίον πᾶσα γῆ τρέφει*[9].
28 Novembris 1631.
Tuus tibi obligatissimus frater
H. Grotius.

1700. [1631] november 28. Aan N. van Reigersberch[10].

Mon frère,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 843.
2 De rechtsgeleerde Nicolaes van Sorgen, advocaat van den Hove van Holland.
3 Cornelis Jansz. Hartingsveld of Hartigsvelt, burgemeester van Rotterdam.
4 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
5 Dr. Pieter Willemsz. van Goedereede († 14 december 1631), stadsdokter van Rotterdam, schepen 1623-1624, lid van de vroedschap 1625-1631, burgemeester 1626, 1627, 1631.
6 Johannes Wtenbogaert; vgl. n^{o}. 1692, p. 452 en n. 7 aldaar.
7 Gedrukt *Epist.*, p. 844.
8 Horatius, *Epist.* II, 1, 176.
9 Blijkens Suetonius, *Vit. Ner.* XL stamt de uitdrukking van keizer Nero.
10 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 16^{m}. Eigenh. oorspr.

Gallus[11] doet nae der princen manier.

11 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.

Wat couragie de burgemeesters van Rotterdam[1] ontboden sijnde sullen toonen, sal den tijdt leeren Maer sij dienen gecourageert, ende in haer consientie weten wel, dat haere propoosten oorsaecke sijn van mijne comste.

Ick en weet niet, wat consent Gallus verstaet, om overal te mogen gaen off alleen om te vertrecken. Voor het leste wil ick hem niet sijn geobligeert. 't Eerste, als het soude sijn bij maniere van abolitie off diergelijcke - gelijck mij dunct de saecke daerop aengeleit te werden ende alle dese tintamare nergens anders toe te dienen - begeer ick niet. Alle retraicte, die ick soude mogen doen, sal de vrunden descourageren.

Christiaen[2] dien ick van mij niet te laeten gaen, alsoo hij mij wel waerneemt ende een deel is van mijne securiteit.

Tot instellinge van brieven can ick niet resolveren sonder de saecke beter ende naerder te verstaen.

Ick danck uE. van de sorge.

Den 28 November.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raidt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

broeder de Groot den XXVIII Nov. tot Rotterdam.
Gallus doet naer de princen maniere.
Retraite soude de vrienden decourageren.
Dient Christiaen niet missen.

1701. 1631 november 29. Aan N. van Reigersberch[3].

Mon frère,

Ick heb uE. dyenaer wat opgehouden, opdat mons[r] Prins[4] eerst met den burgemeester Hartogsvelt[5] soude spreecken, maer dye is op gisteren vertrocken nae zijn woning ende comt voor t'avont niet t'huys. Den burgemeester Berckel[6] is nae Utrecht om nieuwe predicanten te haelen ende sal daer noch een dagh twee off drye blijven, soodat den burgemeester Goeree[7] alleen hyer is, dye niet groots op hem sal nemen. Op maenendagh is het vroedschap, op dynxdagh vergadering, wij moeten zyen, wat daer sal vallen.

Aen de Staten-Generael te schrijven vind ick bedenckelijck, insonderheyt sonder kennisse van de burgemeesters alhyer, dye op de Staten-Generael niet wel tevreden

1 Cornelis Jansz. Hartingsveld (of Hartigsvelt), Gerard Jansz. van Berckel en Dr. Pieter Willemsz. van Goedereede.
2 Dienaar van Grotius.
3 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 3. Eigenh. oorspr.
4 Vgl. n[o]. 1690, p. 449 n. 4.
5 Cornelis Jansz. Hartingsveld of Hartigsvelt.
6 Gerard Jansz. van Berckel.
7 Dr. Pieter Willemsz. van Goedereede.

en zijn, insonderheyt Berckel, ende nu op t' recht van Hollant wat beter beginnen te letten zyende de consequentie.

T'is apparent dat de Staten-Generael den bryeff souden onbeantwoordt laeten ende uytgeven deselve te zijn van andere inhouden als in de waerheyt, gelijck

zij deden, doe ick uyt Antwerpen schreeff[1]. Ende off sij daerop resolveerden, dat ick onaengezyen de sententiën ende het placcaet ende sonder prejudicie van dyen soude mogen voor twee maenden hyer blijven, mids mij houdende in alle stillicheyt etc., wat soude ick dan winnen? De presentatie oock, dyen ick soude doen van te vertrecken, soude mij prejudiciabel zijn in mijne pretensiën tegen de stadt volgens het contract. Sij souden mogen seggen: ghij hadt ons mogen laeten beworden om u de vrijheyt te procureren. Iam per te stetit, quominus nobis usui esse possis. Daerom t'beste sal zijn, dat wij ons beyde gerust houden ende aenzyen, wat Godt sal willen wercken off de menschen laeten doen. Voor het vertrecken, al waer het datelijck ben ick niet vervaert; maer het moet blijcken, dat het mijne schuldt niet en is, dat ick hyer niet en blijve. Op alle formaliteyten soude ick niet willen staen, maer daer zijn eenige soo substantieel, dat wij over XIII jaeren in soo groote swaericheyt ons niet en hebben willen accommoderen. Wij moeten daerbij blijven off wij hebben veel moeyte ende tijdt verloren. Als ick denck, hoe Gallus[2] mij eertijds met Aurelianus[3] wilde doen spreecken, ende daerbij doe, wat taele hij nu voert, soo twijffele ick, off niet eenige de intentie souden hebben gehadt mij met soete woorden hyer te doen comen op hoope, dat zij mij hyer zijnde door mijne vrunden vervaert souden maecken om alsoo te doen doen, dat ik buyten zijnde noyt en soude hebben willen doen. Maer het gat van de Mase hoop ick dat zij mij niet en sullen connen sluyten, al wilden zij, ende wil niet naelaeten Godt te vertrouwen ende wel te doen.

Den 29 Nov. 1631.

UE. dyenstwillige broeder

H. de Groot.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant In s'Gravenhage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot den XXIX Nov. in Rotterdam.

(Voor het vervolg van Van Reigersberchs dorsale notities zie Addenda et corrigenda deel IV aant.).

1702. [1631 december] Aan P. Dupuy[4].

Monsieur,

Je vous suis très obligé de nouveau à cause tant de voz bons souhaits que de voz advis. Quant à mes affaires, je n'y voy pas clair encore. Le meilleur est que je m'en soucie fort peu me souvenant d'une chanson que j'ay ouy en France: A, que le monde est grand.

1 Op 30 maart 1621; zie II, n°. 626, pp. 61 v.
2 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
3 Schuilnaam voor François van Aerssen.
4 Hs. Parijs Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 37. Eigenh. oorspr. Gedrukt De Caix de Saint-Aymour, *Notice sur Hugues de Groot*, p. 62. Geadresseerde is de Franse historicus Pierre Dupuy (1582-1651), conseiller au parlement en - in 1633 - custos van de bibliotheek van de koning. Voor de datering van de brief zie Le Vicomte de Caix de Saint-Aymour, *Notice sur Hugues de Groot (Hugo Grotius) suivie de lettres inédites*, Paris 1884, p. 63, n. 1.

Nostre bon amy monsieur Rubens[5], comme vous aurez entendu, n'a rien faict ayant esté renvoyé par le prince d'Orange prèsque si tost qu'il fust arrivé. Sa com-

5 De schilder Peter Paul Rubens (1577-1640), in tal van belangrijke politieke missies gebruikt.

mission estoit d'offrir l'eschange des prisonniers, la liberté de la pesche du harang et autres grand poissons dans l'Océan à condition qu'à ceux de Flandre fust permis la petite pesche sur leur coste, touts acheminements à un pourparler de trefve, redoubte grandement en ce temps icy par le prince d'Orange à cause qu'on travaille asteure pour obtenir des Provinces les moyens nécessaires pour faire quelque chose de bon de cette année, une chose assez difficile en soy sans qu'on y apporte du destourbier.

Les grand succes du roy de Suède donnent au dict prince envye à s'efforcer, et le povre Palatin[1] a levé l'argent qu'il avoit presté à ce pays et engagé les bagues de sa femme[2] pour trouver de la compaignie qui le ramène dans son Palatinat. Car pour Bohème et ce qui en dépend il semble que tout cela se va mettre d'entre les mains de ceux qui le garderont mieux que luy n'a faict.

Monsieur Bignon[3] doit avoir cy-aprez plus grand soin de la santé que de la réputation, puisque de celle-cy il a désia autant qu'aucun homme de sa robbe sçauroit avoir, mais de celle-là il n'en a que trop peu.

Monsieur de Cordes[4] et Monsieur Pelletier[5] ne laisseront pas de luy donner des bons conseils pour cela. Cependant je suis bien aise qu'il n'est pas meslé en cette disgrâce de ceux du parlement, de quoy il court grand risque par sa grande générosité. Peut-estre qu'il ne prendra pas tousjours bien à ceux qui gouvernent de maltraitter cette auguste compaignie de laquelle le respect est fort avant imprimé dans le coeur des François.

Je remercie bien humblement monsieur de Thou[6] de ses faveurs et bons offices et vous du jugement trop favorable que vous faictes de mes oevres. Je veux suivre vostre conseil et en d'autres affaires et en ce qui est de mon petit livre de la Religion Chrestienne[7].

Je prie Dieu de conserver le bon monsieur de Lomenie[8] en vie et en santé et veux espérer qu'il le fera, quand ce ne seroit que pour récompenser par cette grâce le bien que monsieur de la Villauclercqs[9] faict à tout le monde. Je fais le mesme souhait pour vous, messieurs voz frères[10] et bons amis auxquels touts par vostre permission je fais mes recommendations comme estant et à ceux et à vous,

Monsieur,
Le serviteur très humble
H. Grotius.

A monsieur Monsieur du Puy. A Paris.

1 Frederik V van de Palts, de Winterkoning; zie III, p. 67, n. 9.
2 Elisabeth Stuart (1596-1662), dochter van Jacobus I van Engeland.
3 Jérôme Bignon; zie III, p. 154, n. 5 en ibid., p. 188, n. 5.
4 Jean de Cordes (1570-1642), geleerd Frans schrijver; vgl. De Caix de Saint-Aymour, *Op. cit.*, p. 63, n. 2.
5 Vermoedelijk Louis Le Peletier († 1651), vriend van Bignon; vgl. De Caix de Saint-Aymour, *Op. cit.*, p. 63, n. 3.
6 François Auguste; zie III, p. 375, n. 8.
7 *Sensvs librorvm sex, qvos pro veritate religionis Christianae Batavice scripsit Hugo Grotius*. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Iohannis Maire MDCXXVII; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 944 en remarque 4.
8 Antoine de Lomenie, seigneur de Ville-aux-Clercs; zie III, p. 228, n. 11.
9 Ik denk, dat hiermede de zoon, Henri Auguste bedoeld is; zie III, p. 254, n. 3. Vgl. ook De Caix de Saint-Aymour, *Op. cit.*, p. 64, n. 3.
10 Christophe (± 1580-1654), Frans theoloog en Jacques (1586-1656), historicus.

1703. 1631 december 1. Aan Burgemeesters, Raden en Vroedschappen van Rotterdam[1].

Aen de Heeren Burgemeesteren Raiden ende gemeene Vroedschappen der stadt Rotterdam.

Geeft reverentelijck te kennen Hugo de Groot, hoe dat hij in den jaere sestienhondert dertien zijnde doe Advocaet fiscael van Hollant vanwegen dese stede zeer instantelijck versocht is geweest om te bedienen het ampt van raidt ende pensionaris deser stede doen vacerende, waerover tusschen de heeren burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen ter eenre ende den voorss. de Groot ter andere zijde is aengegaen seecker solemneel contract[2], waerbij de voorss. heeren burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen beloven hem, de Groot, soo lang het hem gelieven soude, al waer het ten uiteinde van sijn leven, te houden ende te mainteneren in den voorss. dienst; oock hem te doen genieten alle rechten ende privilegiën deser stede doen vercregen ofte noch te vercrijgen in allen schijn oft hij een geboren poorter waere; belovende oock iegens den inhouden van 't voorss. contract niet te doen nochte gedoogen gedaen te werden met vordere verbintenissen ende renuntiatiën begrepen in den voorss. contracte gedateert, gesegelt ende geteickent den vijfden Junij 1613; welcken volgende hij, de Groot, in den jaere XVI^{c}XIII, XVI^{c}XIIII, XVI^{c}XV, XVI^{c}XVI, XVI^{c}XVII ende XVI^{c}XVIII tot contentement van de voorss. heeren burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen het voorss. ampt van raidt ende pensionaris heeft bedient, gelijck hij mede tot contentement als voren bedient heeft in den jaere XVI^{c}XVII ende XVI^{c}XVIII het ampt van gecommitteerde raidt van de Staten van Hollant vanwegen dese stede. Heeft oock nevens andere gedeputeerde deser stede geconpareert ter vergadering van de Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant aldaer ingebracht nevens sijne medegedeputeerden de resolutiën bij de burgemeesteren, raiden ende vroedschappen genomen, oock op de saecken in de vergadering voorgedragen nevens de voorss. medegedeputeerden helpen resolveren ende rapport gedaen aen de voorss. heeren burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen, alles tot contentement als voren. Ende alsoo in die tijdt groote questiën waeren ontstaen tusschen de Staten van Hollant ende Westvrieslant ter eenre sijde ende de Staten der Vereenigde Provinciën ter andere zijde, soo in 't kerckelijck als in 't politycq, hebben de heeren burgemeesteren, raiden ende vroedschappen voornoemt verstaen, dat verscheide saecken waeren voorgevallen ende bij de handt genomen iegens de souveraine macht ende autoriteit van de Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant, de steden, leden, midsgaders de Uniën, tractaten, verdraegen ende accoorden tusschen de provinciën onderlinge gemaeckt; ende hebben dienvolgende haere gedeputeerde gaende ter dachvaert, waeronder mede was den voorss. de Groot, geauthorizeert ende gelast om met de Heeren Edelen ende den gedeputeerden van de andere steden te adviseren, beraedslagen ende resolveren op de beste middelen tot tegenstant van alsulcke proceduiren ende generalijck alles te doen, dat sij present wesende diesaengaende selff souden mogen doen; belovende alle 't gunt bij de voorss. gedeputeerden in 't gunt voorss. is

1 Copie Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., n^{o}. 319; van de hand van Johannes Wtenbogaert.

2 Zie bijlage n^{o}. 15, p. 519.

soude werden geadviseert, geresolveert ende in 't werck gestelt voor goed, vast ende van waerde te houden sonder daeriegens iet te doen ofte gedoogen gedaen te werden. Ende oft 't geviele, dat iemant van de gedeputeerden ter saecke voorss. ofte van de propositiën, remonstrantiën, advysen ofte resolutiën, die ter vergadering van de Heeren Staten van Hollant van haerentwegen ingebracht soude mogen werden bij wegen van feyten ofte van rechte binnen ofte buiten den lande van Hollant ende Westvrieslant tot eenigen tijdt werden gemolesteert, geïnquieteert ofte beschaedight in lijff ofte goederen, staet off officiën, soo naemen sij 't selve t'haeren laste om af te weeren, te repareren ende te vergoeden[1].

T'is nu sulcx, dat den voorss. de Groot sijnde gecommitteerde raidt vanwegen dese stede, oock vanwegen dese stede gedeputeert ter vergadering van de Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant is gedetineert geworden bij eenige gedeputeerden van de andere geunieerde provinciën, welcke detentie bij de Heeren burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen deser stede is geïmprobeert geweest, gelijck deselve mede is geïmprobeert geweest bij de vergadering van de Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant verstaende daerbij geusurpeert te sijn haere iurisdictie gelijck al hetselve blijckt bij de extracten hiernevens geëxhibeert[2], welcken nietiegenstaende oock de allegatiën van de privilegiën van dese stede ende protestatiën over hem, de Groot, op den naem van de Staten-Generael sijn gestelt geweest seeckere rechters[3], bij den welcken hij is gecondemneert geweest in een eeuwige gevanckenisse ende dat over hetgunt hij gedaen had als pensionaris naecomende de last ende resolutiën van de burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen deser stede ende de resolutiën, die hij nevens de andere gedeputeerde[4] van deselve stede had helpen nemen ter vergadering van de Staten van Hollant ende 't naecomen vandien ende van de commissiën hem bij de voorss. vergadering van de Heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant gegeven; gelijck al hetselve blijcken sal confererende de voorss. sententie met de resolutieboecken soo deser stede als van de voorss. vergadering der Heeren Staten van Hollant ende bij de getuychenisse derghener, die doe vroedschappen deser stede sijn geweest ende noch in levende lijve sijn ende naementlijck derghenen, die nevens hem, de Groot, sijn gedeputeert geweest ter voorss. vergadering.

T'is mede sulcx, dat een jaer daernae den voorss. de Groot sijnde in gevanckenisse ende ongehoort deselve rechters hebben verclaert bij hem gecommitteert te sijn crimen laesae maiestatis. Ende alsoo hij daernae uit de gevanckenisse was ontcomen ende in Vrancrijck hem onthiel, soo heeft hij aldaer tot defensie van de voorss. resolutiën, die bij hem waeren naegecomen, uitgegeven seeckere Verant-

1 Zie bijlage n°. 16, p. 521.

2 Zie bijlage n°. 17, p. 522.

3 Voor de namen der 24 rechters zie o.a. Knuttel, *Pamfl.* n°. 2876 en Brandt, *Historie der Rechtspleging* 1723[3], pp. 66 v.

4 Dat waren in de eerstvolgende vergadering der Staten na dagtekening van de procuratie (13 mei 1618) op 15 mei: Simon Jansz. Verhaven, van 1613 tot 1618 lid van de Rotterdamse vroedschap en in 1617 en 1618 burgemeester; Pieter Adriaensz. van Walenburg (1557-1620), sedert 1588 lid van de Rotterdamse vroedschap en herhaaldelijk gecommitteerde ter dagvaart, in 1618 door prins Maurits als vroedschapslid ontslagen; Eeuwout Adriaensz. Bijlewerff, over wie n°. 1682 p. 442 n. 5; Jan Gillisz. van Hal, lid van de Rotterdamse vroedschap van 1614 tot 1618, tresorier in 1615, 1617 en 1618 en in de jaren 1616-1618 gedeputeerde ter dagvaart.

woording[1], waerjegens op den naem van de Heeren Staten-Generael sonder dat hij, de Groot, geciteert, veel minder gehoort is geweest, is gepubliceert seecker placcaet[2], waerbij hij verclaert is strafbaer aen lijf ende goedt. Ende alsoo niet alleen onrechtmaetigh, maer oock van quade consequentie soude sijn, dat de dienaers naecomende de generale ende speciale last van haere meesters daerover schade soude lijden, gelijck bij advys van treffelijcke rechtsgeleerden hiernevens gaende[3] is verstaen ende buiten twijffel bij alle onpartijdige rechtsgeleerden verstaen sal werden, soo versoeckt hij, de Groot, seer reverentelijck, dat uE. gelieve favorabelijck te disponeren op de requeste voor desen bij sijne huisvrouw gepresenteert[4] ende voorts hem te presteren het effect van 't voorss. contract ende acte van procuratie, waervan copye hiernevens gaet, ende onder andere gerechticheden den poorteren van Rotterdam competerende ende hem bij 't voorss. contract belooft tewege te brengen, dat hij niet alleen de stadt van Rotterdam, maer oock de landen van Hollant ende Westvrieslant vrij ende ongemoeyt moge gebruicken.

Soo mijn Heeren eenige difficulteit vinden in het te kennen geven, soo versoeck ick mondeling gehoort te werden.

Den 1^{o} December 1631.

UE. dienaer

H. de Groot.

1704. 1631 december 4. Aan N. van Reigersberch[5].

Mon frère,

Ick heb gehoort d'heer Biel[6], Joncker van der Mylen[7], oock Mr. Michiel van Mierevelt[8]. Can niet vinden, dat Gallus[9] procedeert de bonne foy, ende alle sijne advysen sijn mij suspect, insonderheit van te presenteren van te vertrecken; oock te toonen, dat ick sooseer graech ben om hier te leven. UE. en gelooft niet, wat conditie ick ellewaerts can hebben, ende dat mijne naelaetinge van resolutie tot noch toe is gecomen omdat uE. ende andere vrunden mij beter hoope gegeven heeft dan ick nu vindt. Ende dat soeckt Gallus nu te rechten à mes despens. Ick blijve bij mijne voorgaende resolutie. Nochtans, indien desen brief Maximianus[10] ende de gedeputeerde van Rotterdam behaeght, passe.

1 *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt*, Hoorn 1622; zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 872.
2 *Placcaet Vande Hooge ende Mog: Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, teghens seecker fameux Bouck ofte Libel, uyt-ghegheven bij Hugo de Groot, gheintituleert, Verantwoordinge vande wettelijcke Regieringe van Hollandt ende VVest-Vrieslandt, mitsgaders eenighe Nae-buyre Provincien etc.* In 'sGraven-Haghe, By de VVeduwe eñ Erfgenamen van wijlen Hillebrant Jacobsz. van VVouw, Ordinaris Druckers vande Ho: Mog: Heeren Staten Generael. Anno 1622; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 885, rem 2.
3 Zie bijlage n^{o}. 18, p. 524.
4 Vgl. hierover n^{o}. 1656, p. 416.
5 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 3. Eigenh. oorspr.
6 Johan Biel; zie n^{o}. 1600, p. 357 n. 5.
7 Adriaen van der Myle.
8 Michiel Jansz. van Mierevelt (1567-1641), de hofschilder der Oranjes, voor wie Grotius tijdens zijn verblijf in het vaderland geposeerd heeft.
9 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
10 Schuilnaam voor Simon van Beaumont.

Berckel[1] heeft aen sijn soon[2] geseit, dat ick sal gewaer werden, wat de heeren van Rotterdam voor mij willen doen. Van Driel[3], die één is van de drie gedeputeerden nevens Hartogvelt[4], heeft mij doen seggen, dat hij mij garen soude besoecken, soo het goed conde doen; dat hij weet selff van den ouden tijdt, dat mijne advysen altijdt gegaen hebben voor de moderatie gelijck nu doen die van den prins. De Edelen sijn veelen om mijnentwil te vroeger gecomen.

Mijne gebiedenisse aen de heeren en vrunden, vooral Maximianus ende Diocletianus[5].

Den 4 Dec. 1631.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

D'heeren Meerman[6] van Delft ende in den Hage[7], neef de Bye[8] van Alcmaer ende mons[r] Bogaerd[9], die nu bij ons sijn, doen haere gebiedenissen.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 4 Decemb. 1631. seyt Gallus niet procedeert de bonne foy; hout alle sijn advisen suspect.

1705. 1631 december 5. Aan N. van Reigersberch[10].

Mon frère,

Denselven brief, dien ick gisteren door uE. dienaer sonde, sende ick nu wederom op beter papier ende een heel vel geschreven[11], off sulcx bequaemer mochte werden geoordeelt. Nu soo terstont ontfang ick eene laeter van uE. op gisteren mede geschreven, uE. bedanckende van de diligentie.

1 Gerard Jansz. van Berckel, burgemeester van Rotterdam.
2 Johan van Berckel de jonge; zie n[o]. 1692, p. 452 n. 2.
3 Cornelis Claesz. van Driel (1572-1636), van 1603 tot zijn dood lid van de vroedschap van Rotterdam en tussen 1606 en 1634 meermalen burgemeester; verder was hij hoogheemraad van Schieland en herhaaldelijk gedeputeerde ter dagvaart.
4 Cornelis Jansz. Hartingsveld (of Hartigsvelt), burgemeester van Rotterdam.
5 Cornelis van der Myle.
6 Dit zal Frans Dircksz. Meerman zijn (1590-1657), die dit jaar - 1631 - zijn vader Dirck Gerritsz., in augustus overleden, was opgevolgd in het bestuur van zijn vaderstad Delft.
7 Wellicht Dirck Dircksz. Meerman, broer van de voorg.; hij had voor Delft zitting in het college der Staten van Holland.
8 De *Genealogische en Heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Holland* beschreven door Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins en Mr. J. Belonje I, p. 25 vermelden een Mr. Nicolaes de Bye († 1641), kerkmeester der Grote Kerk te Alkmaar in 1632 en 1633, heemraad Heer Hugowaard en gehuwd met Hester van Foreest. Of dit de bedoelde neef de Bye is, kan ik echter niet met zekerheid zeggen, daar ik zijn relaties tot Grotius niet heb kunnen achterhalen.
9 Misschien Mr. Nicolaes Bogaert (1607-1654) uit Delft, waar hij later deel uitmaakte van het stadsbestuur.
10 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 3. Eigenh. oorspr.
11 N[o]. 1704.

Van Pauws[12] beleit oordeelt uE. seer wel. Op de heer Nobels[13] voorslagh dunct mij alsnoch, dat wij sulcx volgende de vrunden sullen descourageren ende

12 Adriaan Reyniersz. Pauw, sinds april 1631 raad en rekenmeester der Graaflijkheidsdomeinen en - voor vijf jaar - raadpensionaris van Holland.

13 Henrick Willemsz. Nobel (1567-1649), van 1609 tot zijn dood lid van de vroedschap van Rotterdam, meermalen gecommitteerde raad, gedeputeerde ter dagvaart en burgemeester; vgl. ook III, p. 253, n. 2.

langer in onseeckerheit blijven, daer wij hoe eer hoe liever ons uit moeten redden. Off ick te Delff beter soude sijn, connen de vrunden bedencken. Daer en is geen garnisoen. Evenwel meen ick niet, dat het garnisoen alhier iet souden bestaen sonder wille van de burgemeesteren[1], ten waer bij expresse ordre oock van Sijn Ex[tie]. De gedeputeerden van dese stadt, Hartogvelt[2], Driel[3], de Reus[4], Schie[5] sijn nu daer ende connen door vertrouden gecourageert ende gesondee(rt werden). Nae van Driel seit, moet de buye uitgestaen ende daernae veel goeds daeruit verwacht werden.

Vale met alle de vrunden.

Den 5 Decembris 1631.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Adres: Mijn heer Mijn heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant. In s'Gravenhage.

Port.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot, den V Decemb. 1631 wt Rotterdam. Difficulteert te vertrecken.

1706. 1631 december 5. Aan N. van Reigersberch[6].

Mon frère,

Dit pacquet gisteren hebbende [ontfangen] ontfang ick het uwe door den advocaat Vinck[7], waeruit ick particulier verstae het gewoel van Pauw[8] ende de steden tegen mij. Sooveel ick can verstaen, willen die van Rotterdam eerst sien, wat sij met soeticheit connen doen; dan ten uiterste comende vast staen. Dienen door d'Edelen, Delft, Amsterdam ende de goede vrunden daerinne gestijft.

Off ick te Delff beter soude sijn dan hier[9], weet ick niet. Maer verandering van plaetse vinde ick schadelijck ende met meer peryckels gemengt. Sijnde niet gecomen dan om goed te doen, soo wil ick Godt vertrouwen, dat hij alles ten beste sal stuiren.

Den 5 December 1631.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

1 Cornelis Jansz. Hartigsvelt, Gerard Jansz. van Berckel en Dr. Pieter Willemsz. van Goedereede († 14 december 1631).
2 Cornelis Jansz. Hartigsvelt.
3 Cornelis Claesz. van Driel; zie n°. 1704, p. 468 n. 3.
4 Abraham Jansz. de Reus (± 1570-1637), van 1618 - door Maurits benoemd - tot zijn dood lid van de vroedschap van Rotterdam; hij was verder herhaaldelijk gedeputeerde ter dagvaart, burgemeester en gecommitteerde raad.
5 Christoffel Huygensz. van Schie († 1653), lid van de vroedschap van Rotterdam en herhaaldelijk burgemeester.
6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 17[b]. Eigenh. oorspr.
7 Niet nader geïdentificeerd.
8 De raadpensionaris Adriaan Reyniersz. Pauw.
9 Te Rotterdam; vgl. n°. 1708, p. 470 n. 4.

Adres: Mijn Heer Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant In de Hooge Nieustraet in 's Gravenhage.

Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot den 5 Decemb. 1631.

wt Rotterdam; oordeelt veranderynge van plaetse schadelijck ende met peryckel gemengt; sijnde niet gecomen dan om goed te doen wil Godt vertrouwen.

1707. 1631 december 5. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Op de middagh heb ick uE. op twee brieven geantwoordt. Sedert heb ick verstaen, dat den burgemeester Hertogvelt[2], die gisterenavont eerst daer is gearriveert, heel wel tot de saeck is gemoet ende meent, dat met wat couragie alles wel sal gaen. Wij moeten het uitwachten ende ons tot alles bereidt houden.

Den 5 Decembris 's avonts te negen uiren.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Adres: Mijn Heer, Mijn Heer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant in 's Gravenhage.

door bekende.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den V Decemb. 1631 in Rotterdam.

1708. 1631 december 10. Aan Jan de Groot[3].

Bene huc[4] adveni, mi pater, et comiter imprimis accipior. Et domum et urbem, in qua sum, ad temporis aliquantulum fideli proximorum conscientia premi ex usu nostro erit. Dicere poteritis intellexisse vos propositum mihi fugere crudeles terras. Christianum[5] rogo ne grave sit apud vos aliquantisper retinere, cui ab amico aliquo velim utendam sumi historiam Thuani[6], ac postea Meteranum[7] Latine, Gallice aut Germanice - nam tribus linguis exstat - ut habeat in quo utiliter se exerceat.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 17[a]. Eigenh. oorspr.
2 Cornelis Jansz. Hartigsvelt, burgemeester van Rotterdam.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 844.
4 Na een verblijf van ongeveer anderhalve maand te Rotterdam en te Delft was Grotius, toen op 10 december een bevel tot inhechtenisneming tegen hem werd uitgevaardigd, reeds naar Amsterdam vertrokken, waar hij ten huize van Joost Brasser zijn intrek nam. Zie Brandt-Cattenburgh, *Leven van Huig de Groot* I, p. 424. Zie voor de lastbrief Brandt-Cattenburgh, *Op. cit.*, p. 419.
5 Zijn knecht; vgl. n[o]. 1714, p. 476.
6 De eerste volledige uitgave was in 1620/1 posthuum te Genève verschenen onder de titel: *Illustris Viri Jacobi Avgvsti Thvani Regii in sanctiore consistorio consiliarii, et in suprema Regni Gallici Curia Praesidis, Historiarvm svi temporis Ab anno Domini 1543, vsque ad annum 1607 Libri CXXXVIII Quorum LXXX priores, multo quam antehac auctiores: reliqui vero LVIII, nunc primum prodeunt: opus in quinque tomos distinctum. Accedvnt, Commentariorvm De Vita Sva Libri sex hactenus inediti.* Avrelianae, Apud Petrum de la Rouiere MDCXX-MDCXXI.
7 Emanuel van Meterens *Historie der Nederlandscher ende haerder Na-buren oorlogen ende geschiedenissen tot den jaere* 1612 ... 's-Gravenhage 1614 - zie III, p. 21 n. 1 - was eerst -

mogelijk buiten weten van de auteur - in het Duits *(Historiae vund Abcontrafeytung fürnemblich der Niderländischer Geschichten uund Kriegshändelen* ... Neurenberg 1593-1596)

Commodaveram principi pictorum[1] praefationem non editam in opera Cornhartii[2]. Eam velim per amicum aliquem ad Vossium mitti. Is conscius, ubi haeream, fideliter talia curabit.

Si mittantur ad vos a Blauio librario[3] exempla Iuris belli ac pacis[4], velim retentis pro te, fratre[5] et tribus Reigersbergiis[6] et Bellimontio[7], caetera continuo Rhotomagum mittantur ad Treselium[8], ut is ad uxorem curet; id enim ita fieri nostra interest.

Matri[9] et amicis omnia opto prosperrima et ne mea causa quicquam doleant, cui pro magno erit semel eximi vanae spei neque posthac respicere tam pertinaciter ingratos.

10 Decembris 1631.

Tibi obedientissimus filius
H. Grotius.

1709. 1631 december 12. Aan P. Dupuy[10].

Monsieur,

Jusque'icy rien ne s'est passé icy qui méritast d'estre mandé après que nous avons eu icy l'honneur de voir monsieur de Thou[11] lequel, j'espère, aura recouvert s(a) santé avecq l'air de sa patrie.

1 De Delftse schilder Michiel Jansz. van Mierevelt; zie n^{o}. 1704, p. 467 n. 8.

2 De schrijver Dirck Volckertsz. Coornhert (1522-1590); met de *opera* is de uitgave van 1633 bedoeld, die te Amsterdam uitkwam onder de titel: *I. II. III. Deel Van Dieryck Volckertsz. Coornherts Wercken. waer van eenige noyt voor desen gedruckt zyn*. T'Amsterdam. By Iacob Aertsz. Colom op 't water inde vierige Colom. 1630; op het titelblad staat het jaartal 1630 vermeld, doch het werk werd in de jaren 1629-1632 gedrukt en zag eerst in 1633 het licht. De genoemde *prefatio* is de inleiding op deel III van deze uitgave. Men zie voorts de n^{os}. 1360, 1714, 1717 en 1722, in het bijzonder n^{o}. 1714, p. 476 n. 5.

3 Willem Jansz. Blaeu, cartograaf en uitgever te Amsterdam; zie n^{o}. 1456, p. 137 n. 2.

4 De nieuwe editie van 1631; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 567.

5 Willem de Groot.

6 Johan, David en Nicolaes.

7 Simon van Beaumont.

8 Daniel Tresel; zie n^{o}. 1389, p. 42 n. 4.

9 Aeltgen van Overschie.

10 Hs. Parijs, Bibl. Nat., fonds Dupuy 583 f. 36. Eigenh. oorspr. Gedrukt De Caix de Saint-Aymour, *Notice sur Hugues de Groot*, p. 61, waar de datering ten onrechte op 1624 is gesteld. Dat de brief van december 1631 is, blijkt reeds voldoende uit de vermelding van de terugkeer naar Frankrijk van De Thou, die om gezondheidsredenen vóór 10 november 1631 Holland verliet; vgl. n^{o}. 1691 aanhef. Grotius vertoefde van eind oktober 1631 tot 17 april 1632 in het vaderland.

11 François Auguste, de oudste zoon van de historicus Jacques Auguste de Thou (Thuanus).

L'air de la mienne m'est assez rude par l'opposition violente de ceux qui sont causes de mon mal et ne croyent poinct trouver leur seureté qu'en continuant à faire comme ils ont commencé. Toutesf(ois) Dieu mercy, nous ne manquons pas de bons amis et ne prendrons autre résolution que digne de noz actions précédentes.

On nous asseure que le roy de Sweden[1] est passé le Rhin, vers Mayence laquelle ville est protégée par une armée du comte Jean de Nassau[2].

Par mer noz affaires vont assez mal, non seulement à cause des prinses que ceux de Dunquerque font chaque jour sur les nostres, s'enrichissants impunément à noz despens, mais aussi pour ce que Pater[3], général d'une flotte aux Indes Occidentales a esté bi(en) batu par les Espagnols entre la Baye et Fernambucq. Il est vray que les Espagnols avoit cinquante-deux voiles et luy seulement seize, mais très bien montez. Le mal est arrivé par dix de ses navires qui n'ont aucunement voulu combattre, offensez par le rude commandement de Pater: tellement que le prix des parts dans la Compaignie des Indes Occidentales en est bien rabbattu et ne voudro(y) pas conseiller à monsieur le président de Lusson[4] ou autres amis de s'y engager.

Des nouvelles que je pourroy recevoir de voz costez celle de la santé de monsieur Bignon[5] me seroit la plus agréable, comme aussi de messieurs de Thou[6] et de la vostre et de messieurs voz frères[7].

Je vous prie très humblement de me faire l'honneur de faire mes recommandations bien humbles et à ceux que j'ay nommé et à tant d'autres amis que je ne nommeray pas, afin de n'oublier personne ny me mesprendre en l'ordre.

Suffira que je demeureray tousjours et à uous et à eux

Le 12 de décembre 1631

Le très fidel et très obéissant serviteur

H. Grotius.

A Monsieur Monsieur du Puy.

1710. 1631 december 13. Aan Willem de Groot[8].

Mon frère,

Ick verwonder mij seer van de ongestuimicheit van sooveele leden van de vergadering ende de groote violentie in mijn regard. Nae soo lange gevanckenisse, nae confiscatie van mijn goedt geduirende eene uitlandicheit van thien jaeren, in t'

1 Gustaaf II Adolf.

2 Jan van Nassau-Siegen (1583-1638); vgl. n^{o}. 1675, p. 437 en n. 3 aldaar.

3 Adriaan Jansz. Pater; hij was in 1630 door de Westindische Compagnie met een vloot naar Brazilië gezonden. In september 1631 raakte hij bij Bahia, ten Zuiden van Pernambuco, slaags met de Spanjaarden, waarbij zijn schip verbrandde.

4 Guillaume Lusson, president van de munt te Parijs.

5 Jérôme Bignon; zie III, p. 154, n. 5 en *ibid.*, p. 188, n. 5.

6 François Auguste en zijn broers Jacques Auguste en Achille Auguste; zie p. 2 n. 8.

7 Christophe en Jacques; zie n^{o}. 1702, p. 464 n. 10.

8 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Navorscher* LIII (1903), p. 534. Daar Grotius aan Willem bijna altijd in het latijn schrijft, zal deze brief wellicht beschouwd moeten worden als gericht aan N. van Reigersberch en dus als identiek aan n^{o}. 1711.

midden van veel ongelijcx, veele verachtinge aen mij ende alle de mijnen heb ick alle occasiën gesocht om t'landt ende allerlei ingesetenen vandien te dienen nae

het vermogen, dat bij mij noch overigh was. Behoorde dit alles haere harte niet vermorwet te hebben? De moeite bij mij genomen om alle ons volck haere vaderlijcke rechten bekent te maecken[1] tot eer ende reputatie van Hollant dunct mij, dat wel meriteerden, dat men mij een schip soude senden om t'huis te comen gelijck die van Athenen eertijds aen Demosthenem om minder dienste hebben gedaen; veel meer behoorden de Hollanders met goede oogen aen te sien, dat ick nae t'exempel van sooveel anderen, mede bij sententiën ende placcaten quaelijck getracteert sijnde, de lucht van mijn vaderlant ende t'gesichte van mijn hoogbejaerde ouders, die soo lang nae mij verlangt hadden, soude gebruicken.

Godt sij gelooft, dat hij mij noch verscheide openingen laet voorcomen om op andere plaetsen met eer ende voordeel te connen woonen, opdat ick mij niet gestaedig en behoeve te quellen in de hardicheit ende ondancbaerheit van mijne landsluiden, ende soo de saecke soo voort willen, mij magh disponeren om met Scipio[2] te seggen: 'o ingrata patria, nec ossa quidem mea habebis'[3].

Van eenigh versoeck te doen vinde ick nu veel ongeradener als tevoren, omdat het sal schijnen afgeperst te sijn door vrese van de recompense, die men voorslaet te stellen voor derghenen, die mij souden misdoen. Een genereux gemoet behoort niet te doen door schrick. Mijn leven, mijne vrijheit staen in Godes handen; meer dan hij toelaet can der menschen boosheit niet doen ende, soo hij t'toelaet, t'is t'onsen beste, soo wij maer oprecht gaen in onse wandelinge, gelijck ick in desen niet anders en hebbe voorgehadt dan te bewijsen mijne schuldige plicht aen mijne ouders, oock met eenige betuiginge van mijne affectie tot het vaderlant.

Ick vertrouwe vastelijck, dat sijne princelijcke Excellentie, wiens eer ende reputatie bij mij van mijne kindschap af is gewenscht ende nae vermogen gesocht, mijne onnooselheit ende mijne oprechte liefde tot het vaderlant, sijn hoochloffelijck huis ende sijne persoon met billickheit ende toegenegentheit sal insien ende niet goed vinden, dat men door het retarderen van het gemeene beste de meest reden gebruickende leden van Hollant persse tot mijn oppressie om mij eeuwelijck voor mijn vaderlant ende mijne vrunden t'onbruick te maecken.

Den 13 Dec. 1631.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

1711. 1631 december 13. Aan N. van Reigersberch[4].

Waerde Broeder,

Ik verwonder mij zeer over de onstuimigheit van zoovele leden der Vergadering en de groote bitterheit tegen mij betoont. Na zoo lange gevankenisse, na verbeurtmaking mijner goederen, geduurende eene uitlandigheit van tien jaren,

1 De in 1631 verschenen *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd*; Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 757.

2 Publius Cornelius Scipio Africanus Maior (235-183 v. Chr.); hij ging vrijwillig in ballingschap, toen hij met zijn broer Lucius Cornelius Scipio Asiaticus verrijkt teruggekeerd van de veldtocht (in 189 v. Chr.) tegen koning Antiochus III van Syrië (241-187 v. Chr.) te Rome werd aangeklaagd. Vgl. Livius XXXVIII, 53, 8.

3 Valerius Maximus, *Factorum ac dictorum memorabilium l.* V 3, 2. Vgl. de brief van E. Puteanus dd. 2 april 1621 (dl. II, p. 63, waar abusievelijk 32 staat i.p.v. 3, 2).

4 Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 422. Vgl. p. 472 n. 8.

in 't midden van veel ongelijx en hoons aen mij en alle de mijnen, heb ik alle gelegentheden gezocht om 't land en allerley ingezetenen vandien te dienen naer het vermogen, dat bij mij noch overig was. Behoorde dit alles hunne harten niet vermurwt te hebben? De moeite bij mij genomen om al ons volk zijne vaderlijke rechten bekent te maken tot eer en roem van Holland, dunkt mij dat wel verdiende, dat men mij een schip had gezonden om t'huis te komen, gelijk die van Athenen eertijdts aen Demosthenes om minder dienst gedaen hebben. Met veel meer reden nog behoorden de Hollanders met goede oogen aen te zien, dat ik, naer het voorbeeldt van zoovele anderen, die mede bij sententiën en plakkaten qualijk gehandelt waren, de lucht van mijn vaderlandt en 't gezicht van mijn hoogbejaerde ouderen, die zoo lang naer mij verlangt hadden, zoude gebruiken.

Godt zij gelooft, dat hij mij noch verscheidene openingen laet voorkomen om op andre plaetsen met eer en voordeel te konnen woonen, opdat ik mij niet gestadig behoeve te quellen in de hardigheit en ondankbaerheit van mijne landsluiden, en, zoo de zaken zoo voort willen, mij mag schikken om met Scipio te zeggen: ‘O ingrata patria, nec ossa quidem mea habebis’.

Van eenig verzoek te doen vindt ik nu veel ongeradener dan te voren, omdat het zal schijnen afgeperst te zijn door vreze van de recompense, die men voorslaet te stellen voor degenen, die mij zouden misdoen. Een edelmoedig hart behoort niets te doen door schrik. Mijn leven, mijne vrijheit staen in Godts handen. Meer dan hij toelaet kan der menschen boosheit niet doen; en, zoo hij 't toelaet, 't is t'onzen beste, indien wij maer oprecht gaen in onze wandelinge, gelijk ik in dezen niets anders hebbe voorgehad dan te bewijzen mijn schuldige plicht aen mijne ouderen, ook met eenige betuiging van mijne zucht tot het vaderlandt.

Ik vertrouwe vastelijk, dat zijne princelijke Excellentie, wiens eer en reputatie bij mij van mijne kindschap af is gewenscht en naer vermogen gezocht, mijne onnozelheit en oprechte liefde tot het vaderland, zijn hoogloffelijk Huis en persoon met billikheit en toegenegentheit zal inzien en niet goedvinden, dat men door het retarderen van het gemene beste de meest reden gebruikende leden van Hollandt persse tot mijne onderdrukking en om mij eeuwiglijk voor mijn vaderland en mijne vrinden t'onbruik te maken

Den XIII van Wintermaend
MDCXXXI.
UE. dienstwillige Broeder
H. de Groot.

1712. 1631 december 13. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

Drie van uE. brieven heb ick wel ontfangen, oock het concept, waerop met de weinige, dien ick hier[2] sie, gedelibereert hebbende, heb in plaetse van versoeck geraiden gevonden den ingeleiden brief[3] te schrijven, die uE. aen Sijn Ex[tie4] can voorlesen. Uit advysen, die laeter sijn dan d'uwen, verstaen wij, dat men heeft

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 17[c]. Eigenh. oorspr.
2 Te Amsterdam; zie n[o]. 1708, p. 470 n. 4.
3 Zie n[o]. 1718, p. 480 n. 9.
4 Frederik Hendrik.

beginnen te besoigneren op de consenten. Apparentelijck sal de vergadering op reces scheiden ende wij dan tijdt te [over] hebben om te letten op vertreck off op blijven.

Eenige van de principalen hier van mij spreeckende - sonder te weten, waer ick ben - raiden mij 't lant te vergeten, daer ick soo vilainelijck werde getracteert. Anderen meenen, dat ick een weinigh tijds behoore in te sien. Op de verseeckerheit sullen wij letten sooveel doenlijck sal sijn ende op Godt vertrouwen, bedanckende uE. voor de goede sorge.

UE. met mijn broeder de Groot gelieve te overleggen, oft het oorboir sijn sal nu ofte corts nae dese instantie te doen, ten einde den burgemeester Hartogsvelt[1], ofte, soo die swaericheit maect, doctor Bontius[2], als mijn oude bekenden, mijne requeste met de bijgaende copyen, extracten ende consultatiën laete sien aen de vroedschap ende soo beide difficulteren, off men hetselve niet en diene, als de vroedschap vergadert, te doen presenteren door een notaris, die mij acte moge geven van de presentatie, om t'avont ofte morgen mij te dienen, als nae rechten.

UE. gelieve mijn broeder de Groot te seggen, dat ick wel wilde, mij door eenig goed vrund bestelt werde noch twee hemden, een craegh of twee, drie ende manchetten, oock het paspoort van den coning[3], 'twelck alles in mijn coffer is te Delff. 't Can bestelt werden aen D. Vossium ofte aen D. Utenbogardum[4] door bekenden.

Mijne gebiedenisse aen alle de vrunden, insonderheit aen de heer Beaumont[5] ende Basius[6]. Foreest[7] mocht het wel wat beter maecken. Mij dunct, dat men soo lang den boef speelt, dat men 't in 't laeste werdt.

Vale.

Den 13 Dec. 1631.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Adres (*met andere hand*)*:* Mijnheer Reigersberg raedt in den Hoogen Raedt in Hollant In den Hage.

port.

In dorso met andere hand: Den 13 Dec. 1631.

1 Cornelis Jansz. Hartigsvelt, burgemeester van Rotterdam.
2 Dr. Johannes Bontius († 1632), lid van de vroedschap van Rotterdam van 1610-1631.
3 Lodewijk XIII van Frankrijk.
4 G.J. Vossius en Johannes Wtenbogaert, die met Grotius' verblijfplaats te Amsterdam ten huize van Joost Brasser bekend waren.
5 Simon van Beaumont.
6 Mr. Johan Basius; zie n^{o}. 1697, p. 459 n. 4.
7 Misschien Nanning van Foreest (1578-1668); hij werd in 1636 raad en rekenmeester der domeinen van Holland en West-Friesland. Ook kan echter de burgemeester van Alkmaar, Adam van Foreest (1570-1640), bedoeld zijn.

1713. [1631 december 13] Aan de Staten van Holland[1].

Aen de Groot Mogende Heeren de Staten van Holland ende Westvriesland

Geeft reverentelijck te kennen Hugo de Groot, hoe dat aant. uyt Vrancrijck in dese landen zijnde gecomen om nae soo lange absentie sijne hoochbedaechde ouders ende vryenden te besoecken verstaet, dat sulcx bij verscheyden leden van uwe Groot Mog. vergadering qualijck werd genomen ter occasie van de proceduiren voor desen tegen hem gehouden, waerom hij suppliant seer eerbyedelijck versoeckt, dat uwe Groot Mog. gelyeve goet te vinden, dat hij de nulliteyten bestaende soo in de incompetentie van de rechters als van de forme gehouden in de voors. proceduiren ende gevolgde sententie deducere voor den Hove van Holland als ordinaris rechter om daernae hem voor denselven Hove aen te byeden ter purge, soo yemant hem wil beschuldigen, alsof hij hem in den dyenst van t'land ende van de stad van Rotterdam anders als nae behooren soude hebben gedragen, ende, soo uwe Groot Mog. hyerinne eenige swaricheyt mochten vinden, dat deselve gelyeven de acten van de voors. proceduiren te doen stellen in handen van den voors. Hove om opt versoeck van den suppliant te verstaen haerluyder advys.

Ende was onderteyckent

H. de Groot.

Adres: Aen mijn Heer mijnheer de Raedtsheer Reygersberg. aant.

1714. 1631 december 17. Aan Willem de Groot[2].

Recte me valere et tuto satis hic morari dignum, mi frater, nostra caritate duxi, tibi ut significarem.

Quid faciendum mihi sit, deliberabo, ubi solutus erit Conventus. Siquid ad me curandum erit poterit aut per Vossium aut Utenbogardum[3] fieri, sed malim per amicos, si tamen sine nimia mora id fieri potest, curari quam per tabellarios, ne illis oneri sim nolentibus a me quod impendent repetere.

Scripseram[4] ad patrem optare me, ut huc mittatur scripta manu Vanheuvelii praefatio ad Cornhartii opera[5], quam Michaeli Mireveldio[6] legendam dederam. Ad

1 Copie - van de hand van Joost Brasser? - U.B. Amsterdam, cod. R.K. R 19[b]. Dit zal de brief zijn, waarover Grotius spreekt in zijn schrijven aan Nicolaes van Reigersberch dd. 13 december, n°. 1712. Ik dateer hem daarom op die datum, ook al volgde de ondertekening en verzending eerst later; zie de brief aan Wtenbogaert dd. 8 januari 1632 in deel V. Vgl. ook n°. 1718, p. 480 en n. 9 aldaar.

2 Gedrukt *Epist.*, p. 844.

3 Vgl. n°. 1712, p. 475 n. 4.

4 N°. 1708, p. 470.

5 Vgl. n°. 1708, p. 471 n. 2; de genoemde *prefatio* is de inleiding op dl. III van de Amsterdamse uitgave van Coornherts werken. Aan Van Heuvel, de schrijver ervan, is o.a. brief n°. 1722 gericht. Men vergelijke het gebruik van de term 'Ich-hericheit' zowel in de inleiding op deel III der *Opera* van Coornhert als in brief n°. 1722 (ick-heersucht).

6 Michiel Jansz. van Mierevelt; zie n°. 1704, p. 467 n. 8.

affinem vero Reigersbergium[7] ut mittantur mihi literae commeatus a rege Galliae[8], cum indusiis, collaribus et linteis *περιχειριδίοις*, quibus omnibus

7 Nicolaes van Reigersberch.

8 Lodewijk XIII; vgl. n^{o}. 1712.

opus habeo. Horum omnium cum nihil acceperim, facio quod soleo, ut rerum mearum curam tibi mandem.

17 Decembris 1631.

Parentibus me commendo rogoque, ne grave eis sit supra liberorum meorum[1] curam etiam Christianum[2] nostrum ad tempus aliquod secum habere. Dabit spero Deus, ut gratus sit.

Tui amantissimus tibique obligatissimus frater
H. Grotius.

1715. 1631 december 18. Van D. Tilenus[3].

Vir amplissime,

A mene in te tuosve aliquid beneficii collatum aut conferri quitum, ut agnoscam ego, aut etiam quot nominibus ipsemet tibi devinctus sim, ut dissimulem? non tam laeva, tam infrunita mihi mens. Utinam vero quantum mihi voluntatis tibi tuisque commodandi, tantum suppeteret facultatis, monendus essem ut scirem, rogandus non essem ut facerem. Ego toto superiore mense cum arthritide, furiarum quarta, colluctatus lectuloque adfixus pedem cubiculo non extuli, quin et adhuc aegre molior artus meos. Sontica haec caussa me erga tuos officio defungi non est passa. Laxamenti aliquid spero cum zephyris et hirundine prima.

Lenti hi nuncii non antevertent natalem meum septuagesimum, qui utinam finem tot laborum et cruciatuum mihi adferat.

De tuis rebus, quas e tam turbido salo subductas in solido et sereno collocatas conspicere avebam, tuae literae nihil. Quam metuo, gravior ne nuncius aures vulneret! Res est solliciti plena timoris amor[4].

Deus Optimus Maximus te etiam inter aspides et basiliscos incedentem angelorum suorum praesidio tegat. In hoc voto, quod quotidie ingeminare non desino, fracta arthritide dextra desinit.

Salve ab uxore[5], vir summe, et nos amare perge.

Lutetiae Paris. XVIII Decemb. MDCXXXI

T.A. addictissimus
D. Tilenus.

Adres: A Monsieur Monsieur Grossieus.

In dorso schreef Grotius: 1631 Tilenus.

1716. 1631 december 19. Aan N. van Reigersberch[6].

1 Dirck en Pieter.
2 Zijn knecht; vgl. n^{o}. 1708, p. 470 n. 5.
3 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr.; betreffende de schrijver zie III, p. 34, n. 5.
4 Ovidius, *Heroïdes* I 12.
5 Jeanne de Guillon.
6 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 17^{d}. Eigenh. oorspr. Enigszins beschadigd.

Mon frère,

Op uE. bryeff van den XV heb ick niet geantwoordt, omdat hyer gheen materie schrijvenswaerdigh is voorgecomen.

Ick wachte op 't scheyden van de vergadering, om dan te doen dat best sal zijn vindende mijn huysvrouw wel geresolveert. Nopende de sessie, vindende hem hyer geen swaericheyt ende hoope de saeck wel te booven te comen. Mij dunckt, dat men alles dyent te doen om Rotterdam te obligeren, om in een goede saeck resoluyter te gaen dan zij doen.

Doen Arsens ende Vosbergen[1] in Vrancrijck waeren is Glarges soon[2] altemet bij mij geweest met presentatie van sijns vaders vrundschap. Doe scheen het, wilde mij alle de werelt in 't land helpen. Nu ick hyer ben, wil ydereen mij daeruyt helpen. Alle versoeck is prejudicabel ende een intree van verder quaedt. Gallus[3] moet niet meenen, dat men alles schuldigh is te doen, dat hij goed vind, dye dicmael raed geeft, niet dye de beste is, maer dye hem voor dye tijdt best te [pas] comt, sonder te letten op 't interest van deghenen, dye het aengaet, nochte op de equiteit van de saecke. Hadde hij mij willen helpen, hij had het wel anders connen doen. UE. weet, dat d'Apologie[4], daerover het nu meest opneemt, niet en is gemaeckt bij mijn goeddunckeN alleen, ende daer en is niet in, off het is waer ende rechtmaetigh, sooveel mij is bekent.

Nienrode[5] apparentelijck heeft geweest tot Alcmaer. Bidde om mijne gebyedenisse aen Moeder[6], broeders[7] ende vrunden in Zeelant, soo uE. derrewaerts gaet, 'twelck mij nochtans in dit coude weder buyten noodt niet zeer raedsaem en dunckt.

Ick had aen mijn broeder de Groot geschreven om lijnwaets, dan heb hetselve terstont daernae ontfangen met het paspoort.

Ick heb een bryeff van mijn huysvrouw van den IIII^{e}. Schrijft daer(bij), dat mijne clederen vertrocken zijn op Zeelant; dat is wambus, broeck ende mantel van een; daerbij is een cleedt voor uE. Seyt, dat gelet dyent, dat elck het sijne hebbe. In het uwe sijn nestelingen. Voor mij is oock een pack met papieren ende een cleyn boecxken. Een nachttabbaert voor mij seyt sij gesonden te hebben op Amsterdam met een cleedt voor mijn broeder de Groot, 'twelck hij dyent te weten; sij excuseert haer, dat sij gheen tijdt en hadde te schrijven. Waer dat pack van Amsterdam sal geaddresseert werden, weet ick niet, nochte oock aen wyen het hyer is gesonden met een deel goedt, soo sij seyt, van Francken[8], cleermaecker à la croix de fer. Bij mijn clederen, is le Mercure François van 't jaer 1629[9]; dit boeck moet gegeven

1 Het gezantschap van François van Aerssen en Caspar van Vosbergen in 1628; zie dl. III passim. Zie ook Wagenaar, *Vad. Hist.* XI, p. 62.
2 Cornelis de Glarges (1599-1683), die jarenlang agent der Staten-Generaal te Calais was; hij was een zoon van de pensionaris van Haarlem, Gilles de Glarges (1559-1641), over wie n^{o}. 1393, p. 49 n. 3.
3 Schuilnaam voor Frederik Hendrik.
4 *Verantwoordingh van de V Vettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt* zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 872. Voor de latijnse vertaling zie *ibid.*, n^{o}. 880.
5 Pieter Nienrode; zie n^{o}, 1651, p. 410 n. 2.
6 Zijn schoonmoeder Maria Nicolaï.
7 De zwagers Johan en David van Reigersberch.
8 Ook genoemd in n^{os}. 1578 en 1719; niet nader geïdentificeerd.
9 *Le quinzieme tome dv Mercvre François: ov Suitte de l'Histoire de nostre temps, sous le regne du tres-Chrestien Roy de France & de Navarre Lovys XIII.* A Paris, Chez Estienne Richer, ruë sainct Iean de Latran à l'Arbre Verdoyant: Et en sa boutique au Palais sur le Perron Royal. M.DC.XXXI; de jaargangen 1630 en 1631 zijn resp. als tome XVI en XVII uitgekomen in 1632 en 1633.

werden aen D^r^ Bontium[1], dye oock ontboden hadde dye van het jaer 1630 ende 1631, maer deselve zijn noch niet gedruckt. Daer zijn oock twee boecken voor Episcopius[2].

Hyermede sal eyndigen Godt biddende uE. te houden in zijne protectie.

Den XIX December XVI^c^XXXI.

UE. dyenstwillige broeder

H. de Groot.

Adres: Mijn Heer, Mijn Heer Reigersberg, raidt in den Hoogen Raide in Hollant in den Hage.

port.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot den XIX Decemb. 1631 in Amsterd. Magistraet vint geen swaricheyt in de sessie. Men behoort alles te doen om Rotterdam in een goede saeck resoluyter te doen gaen. Alle versouck preiudiciabel ende een entrée van meerder quaet. Gallus raet suspect, vint goed niet wat best is, maer wat hem voor die tijt best comt. In mijne cleeren nestelingen. Mercure François voor Bontius.

1717. 1631 december 23. Aan Willem de Groot[3].

Scripsit ad me, frater optime, legatus noster Langeracius[4] non scripturus forte, si scisset, quo loco nunc sunt res meae. Scripsit tamen non mea, sed sua causa. Rogat enim, ut faciam quod nunc ego facere non possum, nisi quomodo pleraque mea soleo tua opera: ut horter filium ipsius[5] simulque Bilandium[6] in Galliam ut veniant transigendis negotiis ipsius domesticis. Conqueritur Bilandium a se esse alienatiore animo nec causam se scire, nisi forte quod rebus suis urgentibus acrius interdum ipsius diligentiam excitarit. Valde, ut video, desiderat cum ipso colloqui et, quanquam causas non exprimit, tamen facile eas divino. Scit enim ille secreta domus et multa sunt, quae in astra spargi non debent. Tu, qui isti familiae semper fuisti addictissimus, rogo, ut hac in re quod ego facturus fueram facias et filium patri, ministrum hero suo concilies. Beati pacifici[7].

Vale, frater optime.

23 Decembris 1631.

1 Dr. Johannes Bontius; zie n^o^. 1712, p. 475 n. 2.
2 Simon Episcopius.
3 Gedrukt *Epist.*, p. 844.
4 Gideon, baron van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris gezant van de Republiek te Parijs.
5 Bedoeld zal zijn Rutger Wessel; zie over hem n^o^. 1474, p. 158 n. 14.
6 Jason Bijlandt; na zijn ontslag als ambassadepredikant te Parijs verzorgde hij vanaf 1625 de verzending van brieven van en naar Frankrijk en bleef hij - wellicht als rentmeester - in dienst van Van den Boetzelaer. Men zie Dr. L.A. van Langeraad, *De Nederlandsche Ambassade-kapel te Parijs. Kerkhistorische Studie*, 's-Gravenhage 1893, Eerste deel, pp. 47-56.
7 Zie de *Bergrede* bij *Mattheus* V 9.

Si quid de vestibus, quas uxor misit[8], intellexisti, fac me gnarum. Heuvelii praefatiunculam[9] nondum accepi. Medius[10], puto, perendie aut statim post eum diem ad vos advolat.

8 Vgl. n^{o}. 1716, p. 477.

9 Vgl. n^{o}. 1708, p. 471 en n. 2 aldaar.

10 Schuilnaam van Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117, n. 9.

Patrem[1], matrem[2], uxorem[3] tuam sororemque[4] rogo pro me salutes.
Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1718. 1631 december 26. Aan Willem de Groot[5].

Et quae scripsisti antehac, frater suavissime, et quae pridie Nativitatem Dominicam misisti per Vossium nostrum, recte accepi. De vestibus[6] dabo operam, ut resciscam, missaene sint, an hic haereant, an nondum advenerint. Iam enim nomen ejus, ad quem missae sunt, per uxoris literas accipio; quae mecum plane decrevit ingratis hominibus non supplicare. Erit alibi suus honos nostris artibus. Id satius quam nos ultra ridendos propinare.

De Bilandio[7] satis est nos esse defunctos. Nimium urgere nolim. Causam Medius[8] dicere poterit. Libellus[9], quem conceperam, hanc tantum in spem a me scriptus est, ut appareat, quam aequae conditiones sint repudiatae.

Senatores Rotterodami bonos opto, nam mali satis multi sunt. De advocato fisci[10] quod decreverunt, magis ipsorum quam mea interest.

Delphensibus multum debemus et perpetuo testabor. Ἄρχ[11] qualia sint consilia, odorari promtum magis est quam tutum dicere.

ἡ δὲ κακὴ βούλη τῷ βουλεύσαντι κακίστη[12].

Vale cum parentibus, uxore[13], amicis omnibus.
26 Decembris 1631.
Tui amantissimus frater
H. Grotius.

1719. 1631 december 26. Aan N. van Reigersberch[14].

Mon frère,

1 Jan de Groot.
2 Aeltgen van Overschie.
3 Alida Graswinckel.
4 Adriana de Groot, gehuwd met Frederik van Losecaat.
5 Gedrukt; *Epist.*, p. 844.
6 Vgl. n^{os}. 1716 en 1717.
7 Ook genoemd in n^{o}. 1717, zie aldaar p. 479 en n. 6.
8 Schuilnaam van Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117, n. 9.
9 Ik vermoed, dat dit doelt op de brief aan de Staten van Holland, n^{o}. 1713; vgl. n^{o}. 1712, p. 475 en 1721, p. 483.
10 Advocaat-fiscaal van Holland was van 13 februari 1614 tot 1638, toen hij pensionaris van Delft werd, Mr. Nicolaes van Kinschot (1585-1660). Hij was als zodanig Grotius' opvolger. Men vergelijke ter zake de brief van Grotius dd. 8 januari 1632 aan Johannes Wtenbogaert in dl. V.
11 Staten van Holland.
12 Hesiodus, *ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ* 266 (p. 96 van de uitgave van Mazon, *Hésiode, Théogonie - Les Travaux et les Jours Le Bouclier, Texte établi et traduit par Paul Mazon*, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé. Paris, Société d'édition 'Les Belles Lettres' 95, Boulevard Raspail, 1928).
13 Alida van Overschie.
14 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 17^{e}. Eigenh. oorspr.

Ick ben uE. schuldigh antwoordt op drie brieven, waervan den laesten is van den 26. Tot vergelding can ick uE. niet laeten weten dan bedanckinge ende dat ick

t.o. 480

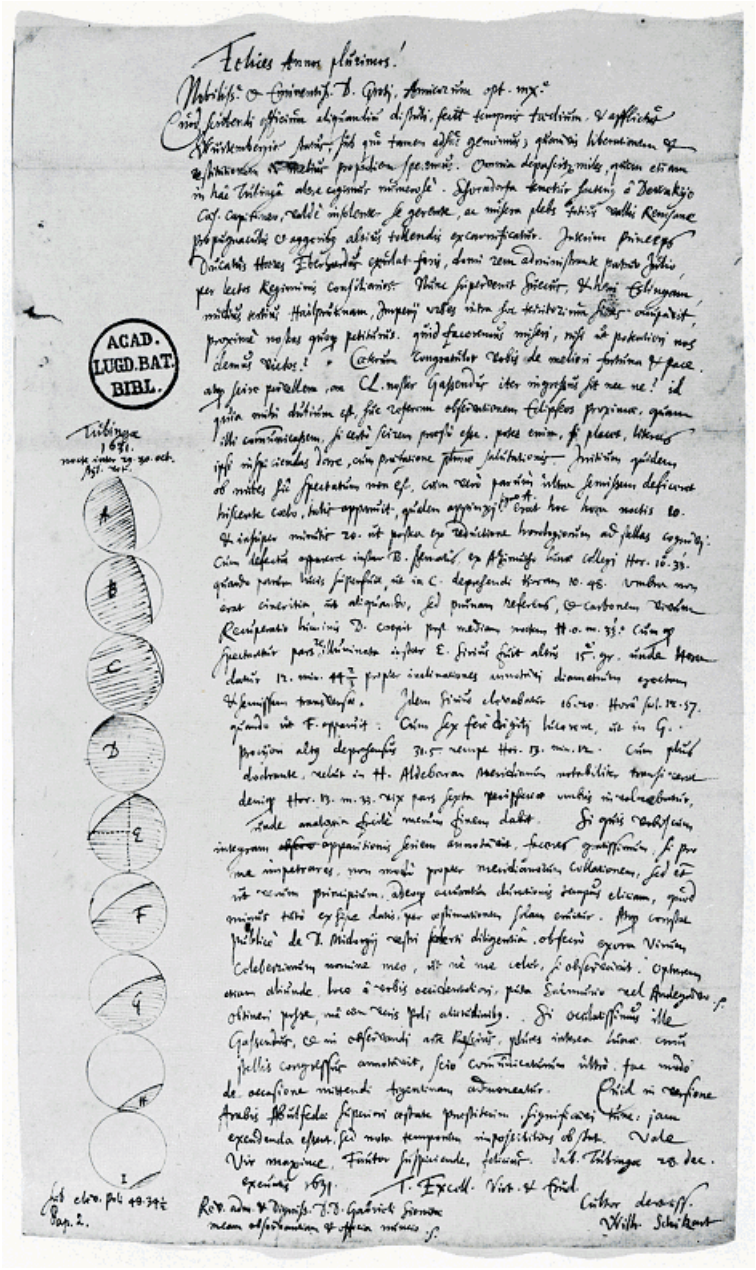

ACAD.
LUGD.BAT.
BIBL.

uit mijn huisvrouws brieven merck, dat sij soowel als ick geresolveert is liever alle houcken van de werelt aen te doen dan dese indigniteiten langer te verdraegen ende hier in verachtinge te leven, daer wij op andere plaetsen connen sijn in achtinge.

Op 't versouck van Francken[1] heb ick desen brief[2] geschreven, die uE. sal connen geven aen sijn suster om te bestellen, alsoo hij, eer dese daer comt, al sal sijn vertrocken.

Mijne gebiedenisse aen d'heer Beaumont[3], van Meden[4] ende andere vrunden.

Den 26 December 1631.

UE. dienstwillige broeder
H. de Groot.

Adres: Mijnheer Mijnheer Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot, den XXVI Decemb. 1631 in Amst.

Bedanckt mij van mijn devotie; seyt liever alle houcken van den werelt aen te doen als h[i]er langer dese indigniteyten te lijden. Dat sijn huysvr. oock daertoe is geresolveert.

1720. 1631 december 28. Van W. Schickard[5].

Felices Annos plurimos!

Nobilissime et eminentissime D. Groti, amicorum optime maxime,
Quod scribendi officium aliquamdiu distuli, fecit temporis taedium et afflictus Würtembergiae status, sub quo tamen adhuc gemimus, quamvis liberationem et restitutionem in melius propediem speremus. Omnia depascitur miles, quem etiam in hac Tubinga alere cogimurnumerose. Schondorfa tenetur hactenus a Dewakijo[6], Caesareo capitaneo, valde insolenter se gerente, ac misera plebs totius vallis Remsanae propugnaculis et aggeribus altius tollendis excarnificatur.

Interim princeps ducatus haeres Eberhardus[7] exulat foris, domi rem administrante patruo Iulio[8], per lectos regiminis consiliarios. Nunc supervenit Suecus, et heri Eslingam, nudius tertius Hailprunnam, Imperii urbes intra hoc territorium sitas occupavit, proxime nostras quoque petiturus. Quid faceremus miseri, nisi ut potentiori nos demus victos?

Caeterum congratulor vobis de meliori fortuna et pace. Atque scire pervellem, an Cl. noster Gassendus[9] iter ingressus sit necne. Id quia mihi dubium est, huc referam

1 Ook genoemd in n^{o}. 1716; niet nader geïdentificeerd.
2 Niet aanwezig.
3 Simon van Beaumont.
4 Schuilnaam van Johannes Wtenbogaert; zie III, p. 117, n. 9.
5 Hs. U.B. Leiden, coll. Pap. 2. Eigenh. oorspr.; de schrijver, Wilhelm Schickard (1592-1635), was een bekend oriëntalist en astronoom.
6 Niet geïdentificeerd.
7 Eberhard III, hertog van Würtemberg; zie n^{o}. 1671, p. 433 n. 10.
8 Julius Friedrich, hertog van Würtemberg-Weitlingen; zie n^{o}. 1671, p. 433 n. 10.
9 Pierre Gassendi, met wie Schickard astronomische gegevens uitwisselde; zie over hem III, p. 311, n. 12.

observationem eclipseos proximae, quam illi communicassem, si certo scirem praesto esse. Potes enim, si placet, literas ipsi inspiciendas dare, cum prae-

fatione plurimae salutationis. Initium quidem ob nubes hic spectatum non est, cum vero parum ultra semissem deficeret hiscente caelo, talis apparuit, qualem appinxi signo A.; erat hoc hora noctis 10. et insuper minutis 20., ut postea ex reductione horologiorum ad stellas cognovi. Cum defectus appareret instar B. schematis, ex azimutho lunae collegi hor. 10.33., quando parum lucis superfuit, ut in C. deprehendi horam 10.48. Umbra non erat cineritia, ut aliquando, sed prunam referens et carbonem vivum. Recuperatio luminis D. coepit post mediam noctem h. 0. m. 33. Cumque spectaretur pars reilluminata instar E. Sirius fuit altus 15. gr. unde hora datur 12. min. 44⅔ propter inclinationes annotavi diametrum exactum et semissem transversae. Idem Sirius elevabatur 16.20 hora scil. 12.57., quando ut F. apparuit. Cum sex fere digiti lucerent, ut in G. Procyon altus deprehensus 31.5. nempe hor. 13. min. 12. Cum plus dodrante, velut in H., Aldebaran meridianum notabiliter transiverat denique hor. 13. m. 33. Vix pars sexta peripheriae umbris involvebatur, unde analogia facile merum finem dabit.

Si quis vobiscum integram apparitionis seriem annotavit, faceres gratissimum, si pro me impetrares, non modo propter meridianorum collationem, sed etiam ut verum principium adeoque accuratum durationis tempus eliciam, quod minus tuto ex hisce datis per aestimationem solam eruitur. Atque constat publice de D. Midorgii[1] vestri solerti diligentia; obsecro, exora virum celeberrimum nomine meo, ut ne me celet, si observavit. Optarem etiam aliunde, loco a vobis occidentaliori, puta Salmurio vel Andegavo, obtineri posse, una cum veris poli altitudinibus. Si oculatissimus ille Gassendus, et in observandi arte Rescius[2], plures interea lunae cum stellis congressus annotavit, scio communicaturum ultro, fac modo de occasione mittendi Argentinam admoneatur.

Quid in versione Arabis Abulfedae[3] superiori aestate praestiterim, significavi tunc; iam excudenda essent, sed nota temporum impossibilitas obstat.

Vale, vir maxime, fautor suspiciende, felicius.

Dab. Tubingae 28 dec. exeuntis 1631.

T. Excell. virt. et erud. cultor devotiss.

Wilh. Schikart.

Rev. admodum et digniss. D.D. Gabrieli Sionitae[4] meam observantiam et officia nuncio.

Adres: Nobilissimo, virtute ac doctrina Excellentissimo V. Dn. Hugoni Grotio ICto. Fautori suspiciendo.

Lutetiam.

In dorso met andere hand: 1631 28 Decemb. Scickart.

1 Claude Mydorge (1585-1647), Frans wis- en sterrenkundige; zie ook n^{o}. 1534, p. 251 n. 4.

2 Dit doelt vergelijkenderwijs op Rutger Rescius - Ressen - († 1545), geleerd graecus en drukker te Leuven.

3 Abū-l-Fidā' of Abū-l-Fidā' Ismā`il ibn `Alī, `Imād al-dīn al-Aiyūbī (1273-1331), sultan van Hamâh in Syrië, Arabisch historicus en geograaf. Hij is bekend geworden door twee werken, een kroniek *Mukhtasar ta' rikh al-bashar*, geschreven in 1315, voortgezet tot 1329, uitgegeven in 1723, en een geografisch werk *Taqwīm al-buldān.* Dit laatste is door Schickard in het latijn vertaald en becommentarieerd; het is echter niet uitgegeven. Eerst in 1650 werd een deel van de *Taqwīm* in het Westen door uitgave bekend.

4 Over Gabriel Sionita zie p. 10 n. 6.

1721. 1631 december 30. Aan N. van Reigersberch[1].

Mon frère,

't Is mij leed te verstaen, dat mijn neeff van Adrichem[2] werdt getraverseert ende dat noch door soo onbetaemelijcke middelen. Ick ben hem van bloedswegen ende door veel ontfangen vrundschappen ten hoochste geobligeert. Mijn advys - onder verbetering - soude zijn, dat de wet van Delff met advys van de vroedschap (so)ude doen een publicatie in generale termen, dat men verstaet, dat eenige haer niet en ontzyen pasquillen te stroyen selff tegen personen van de regering, 'twelck nyet anders en can strecken dan tot perturbatie van de rust van de stadt ende goede ingesetenen vandyen, welcker welvaeren bestaet in goede eenicheyt ende behoorlijck respect tot de Overheyt. Het dispositiff voorts in conformiteyt van de dispositie Liber unica causa, caput de famosis libellis[3], sonder verder te gaen. Voorts dat men den schout[4] vermaene debvoir te doen tot het ondersoeck, oock met authorizatie onder de handt van enige recompense voor denghene, dye den autheur sal melden.

Comende tot mijne saecke, ick geloove wel de humeuren van de rechters een soo redelijcke requeste, als ick ingestelt hadde[5], niet en connen verdraegen, ende mijn humeur verdraeght niet verder te gaen ofte eenigh ander versoeck te doen. Mijn huysvrouw is van deselve resolutie. Bidde uE. daerom mij daermede niet te quellen, alsoo het niet anders als groote onlust ende misschyen meerder swaericheyt in mij soude veroorsaecken. Soo de steden voor mij niet en willen doen, dat sij doen voor de predicanten, soo moet ick hoe eer hoe lyever letten op een goede retraicte, daertoe ick ende mijn huysvrouw wel zijn geresolveert.

Bidde om mijne gebyedenisse aen de vrunden.

Neeff Brasser[6] is in 't Noorderquartier.

Den XXX December XVI^{C}XXXI.

UE. dyenstwillige broeder

H. de Groot.

Adres (*met andere hand*)*:* Mijn Heer Mijnheer Reigersberg raedsheer in den Hoogen Raidt in den Haeg.

Den brenger zijn loon.

In dorso schreef Reigersberch: broeder de Groot, den XXX Decemb. 1631 tot Amsterdam. Dat schepenen met commune .... e van de vroetschap publicatie behooren te doen in de saeke van de burgemeester Adrichem. Dat hij geen versouck kan doen.

1 Hs. U.B. Amsterdam, coll. R.K. H 17^{f}. Eigenh. oorspr.

2 Joost Jacobsz. van Adrichem; zie n^{o}. 1656, p. 416 n. 5.

3 De tekst is hier moeilijk leesbaar. Ik weet niet, waarnaar Grotius hier verwijst; misschien naar *Corp. Iur. Civ. D.* XLVII, X 5, 9 of naar Theod. *De famosis libellis* bk. IX. tit. XXXIV, p. 244 van de editie van Fr. Faber, Lyon 1593.

4 François Willemsz. van Santen (1592-1675).

5 Vgl. n^{os}. 1712, p. 475 en 1718, p. 480 met n. 9 aldaar.

6 De Amsterdamse koopman Joost Brasser; vgl. n^{o}. 1708, p. 470 n. 4.

1722. 1631 december 31. Aan M. Willemsz. v[a]n H[euvel][1].

't Is seker, dat meest alle swaricheydt in de Christenheydt comt door het al te precis dringen van subtyle leerpuncten, manieren van doen ende ordre, die voor een groot deel in haerselven noch heyligen noch verdoemen, waeronder dan de ickheer-sucht geleydt door eygen eersuchtige geesten heur gemeenlijck menghet. 't Hanteren van vreedsame Christelijcke vergaderingen tot opweckinge van godvruchticheyt ende 't gebruyck der tekenen acht ick, dat men moet houden in sijne waerde als behulpmiddelen tot het principaelste, ende ick hoope, de wercken van dat cloeck verstant[2] niet onnut en sullen zijn, om eenige niet al te verre ingenomene te brengen tot meerder vredelust ende tot bevordring van de saken, waerinne eygentlijck de Christelijcke religie bestaet.

1 Gedeelt. gedrukt. *I. Deel Van Dieryck Volckertsz. Coornherts Wercken*, T'Amsterdam, 1630, f. 7 verso; geadresseerde zal de Van Heuvel zijn van wie sprake is in n^{o}. 1714. Men vergelijke n^{os}. 1360, 1420, 1708, 1714 en 1717.

2 Nl. van Coornhert; aldus *Op. cit.*, t.a.p.

Bijlagen

Bijlage no. 1
Bij no. 1361
Postscriptum van N. van Reigersberch aan Maria van Reigersberch[1]. dd. 6 januari 1629.

Mejoffrou,

En passant moet ick seggen, soo mijn cleet noch niet te maecken is ende uE. oordeelt den mantel op geen ander cleren dienen soude gelijck apparent niet soude, dat ick uE. te bedencken geve, off niet beter waer een satijnen cleet te doen maecken; meene, dat uE. dat met mij oordeelen sal. Recommandere mij aen alle de uwen ende hoope uE. nu contentement sal nemen.

Bidde uE. van het beste satijn wil coopen.

Bijlage no. 2
Bij no. 1384
Postscriptum van N. van Reigersberch aan Maria van Reigersberch[2]. dd. 8 april 1629.

Joffrou de Groot,

In Zeelant comende sal vernemen, wat van Borsselen[3] ontfangen is ende het overmaecken met de tweehondert guldens voor mij verschooten. De cleederen sal ick verwachten om dagelijckx te dragen naer het fatsoen daer is. Sestyen guldens voor een paer hoosen is mij niet veel, mits sij groot ende goet sijn. Het fatsoen van het behanchsel segt men hier dat de moode niet en is. Overslaet, wat een met rabatten sonder passement soude costen, de sprey daerin gereckent ende raet mij te besten. Tegens dat uE. een fraq maeckt, sal mede een nemen; dat sal sijn als wij beyde gelt hebben.

Om de costen behoort uE. niet te sien ende u kinderen[4] tijt doen winnen. Pieter ende Direck souden het latijn van u man ende Cornelis leeren. Cornelis leert al schickelijck. De botheyt is hier te groot ende de gallardise is gelt waert. Pieter behoort mijns oordeels te studeren om advocaet te wesen. Sijn verstant is goet, wacht? wat geheugen ende het sitten sal hem wel dienen. Soude met een pardecken? te hove connen gaen. Het desseyn van Reael[5] is wt. Dan is noch tijt

1 Gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 299. Voor het hs. zie n^{o}. 1361, p. 1 n. 3.

2 Gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 300. Voor het hs. zie n^{o}. 1384, p. 32 n. 10.

3 Misschien de Zeeuwse dichter Philibert van Borselen (tussen 1575 en 1580-1627), die rentmeester Beooster Schelde was; vgl. de brief van Maria van Reigersberch aan haar broer Nicolaes dd. 24 maart [1629] bij Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, Leiden 1902, p. 182, waarop het hier opgenomen postscriptum een antwoord is.

4 Grotius' zoons Pieter, Diederik en Cornelis; laatstgenoemde vertoefde om redenen van studie in het vaderland.

5 Laurens Reael; vgl. de brief van Maria, waarnaar boven, in n. 3 verwezen wordt.

om te dencken gelijck mede van Direck. Soo mijn broeder den rentmeester[1] wel waer beraden ende uE. de moyte niet ontsaecht, most sijn Pieter oock derrewaert senden. Ick sage garen mijn vrinden wel opgebracht, want het een groot steunsel is voor de familie. Cornelis doet mij wel hoopen. Ick heb brieven van Venetiën gesien, die spreecken van mr Berchouts[2] ongeluck ende wert hier gelooffft bij de heer Basius[3]. Joffrou Biscops[4] dochter is nog niet getrout. Den raet van de vrienschap met Pol.[5] te continueren vinde ick goet, ben oock van dat humeur ende daertoe verobligert door seer groote vrienschap, die ick niet en kan vergeten noch wil vergeten. Heb gisteren uE. gebiedenisse gedaen, die haer aengenaem is geweest. Dese middach ben ick daer noch te gast genoot geweest; hoope die ende alle andere vrienschappen wel te onderhouden, bijsonder met u neeff[6], Diocletianus[7], Constantius[8], Maximianus[9]. Diocletianus is te Utrecht.

Met seer grooten haest. Aen Joff. Vosberge[10] sal ick de bootschap van de carreen? doen.

Bijlage no. 3
Bij no. 1403
Postscriptum van N. van Reigersberch aan Maria van Reigersberch[11]. dd. 27 mei 1629.

Joffrou de Groot,

Ik heb niet goet gevonden den rentmeyster[12] ... te adviseren hetgeene hem dienstych waer geweten; sulcke officiën sijn dickmael den ouders niet aengenaem, die soo groote opinie van haer kinderen hebben, dat se geen feilen daervan konnen gelooven. Eergisteren heb ick hem op sijn soon[13] onderhouden. Ick vraechde, hoe lange daer was geweest; seyde bij de twee jaer. Ick meende het tijt was, dat hij thuys soude comen; seyde mij, wat soude hij thuys doen; ick kan hem daer soo goeden coop houden als ick hier soude doen; soo hij naer Italiën wil, sal hem laeten gaen. Sulckx merckende hij contentement heeft is niet geraden eenych miscontentement te geven. Dan heb het met Brasser[14] gecommuniceert, die mede oordeelt best is gelaten.

Met haest; laet mij eens tijdynge weten van mijn cleet.

1 Johan van Reigersberch.
2 Zie III, n°. 1145, p. 127, n. 3.
3 Mr. Johan Basius; zie II, p. 239, n. 1.
4 Een dochter van Lysbeth Philips de Bisschop en van Rem Egbertsz. Bisschop te Amsterdam, welke laatste een broer was van Simon Bisschop of Episcopius.
5 J. Polyander à Kerckhove, hoogleraar in de theologie te Leiden, en zijn vrouw Catharina Carels; zie de brief van Maria, waarnaar, p. 487 n. 3, verwezen wordt.
6 Frederik Hendrik.
7 Cornelis van der Myle.
8 Jacob Wyts.
9 Simon van Beaumont.
10 Barbara Panhuys, de vrouw van Caspar van Vosbergen; vgl. de brief van Maria, waarnaar, p. 487 n. 3, verwezen wordt, in fine.
11 Gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 301. Voor het hs. zie n°. 1403, p. 62 n. 5.
12 Johan van Reigersberch, rentmeester van Zeeland Bewester-Schelde.
13 Johan van Reigersberch had 9 kinderen, van wie de oudste (of een van de oudste) Johan was, in 1613 geboren. Mogelijk is hij de hier bedoelde.
14 Bedoeld zal zijn Govert Brasser, de pensionaris van Delft.

Bijlage no. 4
Bij no. 1407
Postscriptum van Maria van Reigersberch aan N. van Reigersberch[1]. dd. 16 juni 1629.

Mon frère,

Over XIIII dagen is hier een persoon bij mij gheweest, die mij quam sprecken ende vragen, of wij geen lust en hadden om van hier te gaen ende ons te begeven in een ander landt, datter een prins was nommende mij den prins, die mijn man verzocht in zijn dienst, zeide hem te willen geven zoo goen gage als hij hier hadde met veel andere voordeelen ende alzoo mijn man niet thuys en was, zoo antwoorde ic, dat ic het mijn man zeggen zoude. Dezen hadde last van een andere. Mijn man is daernaer meede hierover aengesproocken, die den prins met beleefde termen heeft doen bedancken. Vandage is hij wederom hier gheweest ende heeft mijn man ghezeidt, dat hij wel daerop zoude willen letten, dat de conditie beeter was als hij kost dencken, dat hij booven de kost van ons heele huysgesyn zooveel gage zoude hebben, als wij hier hebben ende dat, bijaldyen hij daer ghenegentheyt toe hadde, hij zijn conditie zoude connen maecken zooals hij zelffs wilde. Wilt ... wat op helpen letten; het is wat vaerde, onttrendt de ses weecken (reis)en vanhier. Wij sullen eens moeten resolveeren, als wij ..... (aff)gheslagen hebben, wat salt dan zijn? Den avondt doet (mij eyn)digen, want het is laedt ende ic ben vanavondt wat ..... (ghew)eest. Wilt aen de joffrouwen Hoogerbeets[2] doen zeggen, dat haer ..... ghesonden sal werden.

Bijlage no. 5a
Bij no. 1413
Brief van Graaf Hendrik van den Berg aan Anthonie Schets, Heer van Grobbendonck[3]. dd. juli 1629.

Mons[r].

Voyant qu'il m'est impossible de pouvoir forcer l'ennemy dans ses retranchemens avecq les gens que j'ay icy à la main, pour estre extraordinairement fortifié je trouve convenir de me retirer d'icy et joindre avec les gens de l'empereur qui sont desja arrivez et marchent en grande quantité envers Wesel, tant cavallerie que infanterie, espérant d'attenter si notable exploit, que l'ennemy sera obligé de venir avec nous à la main, et qu'en tel cas Dieu nous fera obtenir la victoire, et que par ainsi la ville[4] sera secourue. Moyennant que vous la pouvez encor maintenir un temps ce que je vous ay advisez par ceste, priant que lors que cesle vous sera délivré faciez faire incontinent de nuict un grand feu sur la tour de l'église de St. Johan en le mouvant bien souvent, et de jour suivant une grande fumée sur la mesme tour, par où je cognostrai que ceste lettre vous sont delivrez, et lorsque ce

1 Gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 174. Voor hs. zie n^{o}. 1407, p. 69 n. 7. Beschadigd.

2 Zie n^{o}. 1375, p. 18 n. 8.

3 Vert. Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh* I, p. 860. De brief is door N. v. Reigersberch gecopieerd in zijn schrijven aan Grotius tussen 23 en 30 juli 1629; zie n^{o}. 1413.

4 's-Hertogenbosch.

messager sera derechef sorty avecq la response conviendroit il que la nuict suivante ferriez faire ce mesme signal avecq le feu et la fumée le jour suivante, durant bien longtemps. Et en tout continueray faire profession d'estre, monsieur, vostre tres affectionné serviteur,

Henry conte de Bergh.

Du Camp de Boxtel le 16 Juillet.

Adres: Monsieur le baron de Grobbendonk.

Bijlage no. 5b
Bij no. 1413
Brief van Henrick van Bilderbeke[1]. dd. 14 juli 1629.

Dat keyserlijcke volck begint nu eerst recht te voorschijn te commen, sijnde het regiment van Prenier[2] 10 compangien sterck, maeckende tsamen 2000 mannen, int lant van Berch gearriveert; het regiment van Wittenhorst[3] bestaende in ses cornetten bevint sich oock aldaer, d'andere sullen apparentelijck mede niet lange vertouven hebbende de grave van Montecuculi[4] haer daertegens gesonden om heur te doen avanceren soo veel mogelijck sij. In allen ampten van den Berch sijn de quartieren gemaeckt. Gisteren bequam den voorn. grave van Montecuculi over tafel sittende eenen expressen van Brussel van de serenissime Infante, die begeert 'qu'il face toute diligence possible pour conjoindre le secours de l'empereur[5] avec l'armée du roy'[6]. Men schrijft mij uyt Francfort van den XI deses, dat den colonel Wangeler[7] noch aff compt met 4 regimenten van 's keysers volck te voet. Soo veel ick van goeder hant vernemen soo sent den keyser 16 regimenten herrewaerts aff; de specificatie hoope ick eerlange te vernemen ende uE. met den naesten ordinaris toe te senden. Soo wil men mij oock asseureren, dat graeff Johan van Nassau[8], die binnen vijff dagen alhier verwacht wert, als generael over al dit volck soude commanderen ende met een deel desselffs tot ontset van den Bosch gaen, maer de grave van Montecuculi als lieutenant-generael met een camp volant tusschen de Mase ende Rhijn blijven wert. 't Lantschap van Gulick heeft aen den grave van Montecuculi een present van 4000 rijxdaelders gedaen, opdat int marcheren goede ordre ende disipline onder de soldaten soude mogen gehouden worden. Het rendevous soude tot Maestricht, soo men seyt, aengestelt sijn; wat verders passeert sal uE. in alle diligentie verwittyge.

1 De brief wordt in uittreksel medegedeeld door N. v. Reigersberch in zijn schrijven aan Grotius tussen 23 en 30 juli 1629; zie n^{o}. 1413, p. 78. Zie betreffende de schrijver III, n^{o}. 1203, p. 211, n. 8.
2 Niet nader geïdentificeerd.
3 Niet nader geïdentificeerd. aant.
4 Raimondo, graaf van Montecuculi (1609-1680), hertog van Melfi.
5 Ferdinand II.
6 Philips IV.
7 Niet nader geïdentificeerd. aant.
8 Jan van Nassau-Siegen; zie III, n^{o}. 1281, p. 338, n. 10.

Bijlage no. 6
Bij no. 1481
Resolutie van de Staten van Friesland. dd. 10 juli 1622[1].

De Staten van Oostergo, Westergo ende de Sevenwolden, ordonneren ende statueren, om moverende redenen, dat gheen Synodale Resolutiën eenighe cracht ofte effect sullen hebben, voor ende al eer de selve by de Staten van 't Lant sullen zijn gheapprobeert: ende alsoo eenige Dienaren tot diversche tijden, immers noch onlanghs inden Synodo tot Bolsuert[2] haar verstoutet hebben, de Kercken-ordre, inden Nationale Synodo tot Dordrecht[3] ghearresteert, deur te dringhen ende alhier mede in train te brengen, niet teghenstaande de selve, als hier te Lande niet practicabel ende teghens des Landts Privilegien in vele poincten strijdende, by solemnele Resolutie by de drie Leden op den Landtsdage is afgeslagen, tenderende 't selve tot grote verachtinghe, prejudicie ende disreputatie van hun Staten: Soo interdiceren ende verbieden sy Staten wel expresse alle Dienaren des Goddelijcken Woorts, de gemelte Kerckenordre in eenige Synodale ofte Classicale Vergaderinghe voor te stellen, te onderlegghen, deur te dringhen ofte in train te brenghen: by peine, dat soodanighe voorstellers ofte machinateurs voor perturbateurs vande ghemene ruste ghehouden ende daar over, na exigentie van saacken, ghestraft sullen worden: Ordonnerende den Procureur Generaal hier op goede regnard te nemen, ende 't Recht vande Heerlijckheydt deses Landtschaps tegens de contraventeurs te bewaren: Ende by aldien tot invalidatie deses eenige sollicitatien by de Deputaten Synodi ofte yemandt anders aan de Heeren Gedeputeerden mochten geschien, wordt de selve Heeren Gedeputeerden by desen wel ernstelijc geordonneert, omme haar in alles naar desen te reguleren,

Aldus ghedaan ende gheresolveert op den teghenwoordigen ordinaris Landts-daghe by de Staten voorschreven, op 't Landschappe-Huys binnen Leeuwarden vergadert, desen thienden Julij 1622.

Ende was de Principale deses onderteeckent voor Oostergo I.V. Bootsma, Wibe Frerix: voor Westergo, Laas van Glins, Ian Dirxz. voor de Sevenwolden, T. van Oenema, Waltha van Hettinga.

1 Uitgevaardigd de 10e juli 1622 en door Grotius toegevoegd aan zijn *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt* (Ter Meulen-Diermanse, no. 872) op p. 298 onder het opschrift: 'Tot bevestinghe van 't gheen gheseydt is in het tweede Capittel, van het Recht van de respective Provincien in Kerckelijcke saken, ende van 't gunt geseyt is in 't Capittel vande usurpatien vande Synode van Dordrecht op het recht van de Overheyt, sal dienen dese Resolutie, onlangs genomen by de EE. M. Heerē Staten van Vrieslant.'

2 Gehouden van 18-20 juni 1622. De acta zijn aanwezig in het Archief van Gedeputeerde Staten van Friesland, inv. no. Gk-9a.

3 Gehouden van 13 november 1618 tot 29 mei 1619.

Bijlage no. 7
Bij no. 1539
aan N.C. Fabry de Peiresc dd. 6/16 september 1630[1].

Nicolai Damasceni vita ex Suida.

Nicolaus Damascenus.

Amicus hic fuit Herodis Iudaeorum regis, nec minus Augusti Caesaris, philosophus, ut quidam existimant, peripateticus, ut alii, Platonicus. Scripsit historiam totius orbis libris octoginta, praeterea Vitam Augusti, qui eum summe dilexit ita, ut et missas ab eo placentas seu liba mellita Nicolaos ex ejus nomine appellaret, quae appellatio in hunc diem manet. Scripsit et de sua vita ac vivendi ratione.

Nicolaus hic Damascenus primum in aliis nutritus disciplinis, quando et pater[2] in illis multus, divitias gloriamque non aliunde acceperat. Majores etiam in his profectus fecit, quippe incredibili earum amore flagrans, ingenio praeterea felix. Ita ut adhuc imberbis jam apud suos famam haberet multumque inter aetatis ejusdem adolescentes excelleret. Litteratus fuit, ita ut nemini cederet, poëta quoque ita, ut rara sui specimina in tragoedia et comoedia daret. Ubi cum aetate venit facultas ingenii, et bene dicendi et canendi artem et mathematicas disciplinas partesque philosophiae omnes animo complexus est. Aristotelis enim admirator ac praesertim in tam multijugi ipsius doctrina multum se debere dicebat studiis, ut quae per se honesta plurimum insuper ad vitam conferrent neque senectuti minus quam adolescentiae essent oblectamento. Nec aliam ob causam ab his, qui res divinas tractant, Musas numero plures tradi quam quod tanta sit varietas disciplinarum ac tam varius in vita usus. Neque pari modo aestimabat, has artes et illas opificum norit quis, an ignoret. Imo rem habentibus aeque judicabat probrosum has didicisse aut illas non didicisse. Quo cum esset animo, nulla unquam disciplina ad quaestum abusus est.

Addebat Nicolaus omne id, quod eruditio dicitur, persimile esse peregrinationi. Nam sicut in hac, qui longa itinera ingrediuntur, nonnullis in locis divertunt tantum, in aliis etiam prandent, quibusdam aliquot impendunt dies, alia satis habent vidisse in transitu, sed his peractis omnibus reversi suam inhabitant domum, non aliter per totum eruditionis ambitum velut iter facientes oportere aliis quidem in studiis immorari diutius, aliis minus, alia tota, alia ex parte ediscere; quorundam solis elementis esse contentos eorumque perceptis utilitatibus ad philosophiam tanquam ad patrium larem reverti.

Apud Suidam in voce, *Νικόλαος Δαμασχηνὸς γνώριμος Ἡρώδου Ἰουδαίων*, etc. usque ad illa verba *ἀνελθόντας φιλοσοφεῖν.*

Ex Iosepho,

Antiquitatum Iudaicarum lib. 16. cap. 15. in fine pag. 537. edit. Genevensis

1 De hier als bijlage opgenomen stukken heeft Grotius ingesloten in boven vermelde brief aan Peiresc; men zie aldaar, p. 255 vv., en voor de gegevens handschrift en vroegere publicatie betreffende, p. 255 n. 4.

2 Antipatros; zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* XVII, s.v. *Nikolaos von Damaskos*, kol. 363 v.

1611[1]. Cum nullum tot malorum finem reperiret Herodes, constituit iterum Romam mittere, si quid amicorum gratia et precibus apud Caesarem impetrari aequius posset. Legationem suscepit Nicolaus Damascenus.

Cap. 16. pag. 575[2]. Herodes cum jam Archelaum, Cappadociae regem[3], maligni in se animi convictum satis arbitraretur, Olympum et Volumnium Romam cum litteris mittit, sed in transitu adire jubet Elusam, Ciliciae oppidum, et monstratis Archelao facti indiciis expostulare, quod consiliorum a filiis in se susceptorum fuisset particeps. Inde Romam pergere et, si Nicolai opera placatum sibi Caesarem Augustum intellexissent, tradere litteras et accusatores, quos contra filios mittebat. Defendit se Archelaus, ita ut fateretur, receptos a se juvenes, quod id arbitraretur expedire non ipsis modo, sed et Herodi, ne quod illi suspicionibus adacti minus se obsequentes patri praebuerant, id ipse iracunde magis quam paterne vindicaret. Non tamen missurum fuisse illos ad Caesarem nec quicquam inimice in Herodem ipsis suasurum.

Romam cum venisset, occasio se praebuit tradendi litteras Caesari, qui jam Herodi bene volebat. Nicolai enim legatio hunc in modum successerat. Is postquam Romam et in aulam venerat, non ea tantum, quorum ergo missus exsequi, sed ultro Syllaeum[4] accusare constituit. Arabes quippe bello interno dissidebant. Quorum nonnulli, cum se e patria subduxissent, ad Nicolaum se applicuere facta injusta Syllaei arguentes manifestumque facientes Obadae regis res plerasque ab ipso interversas idque ipsius literis, quas pars adversa interceperat. Oblata tam feliciter occasione Nicolaus prudenter uti constituit ad restituendum Herodem in Caesaris amicitiam. Videbat enim, si absque circuitu defensionem tentasset rerum ab Herode actarum, non fore sibi ejus copiam, at si accusasset Syllaeum, id opportunitatem sibi daturum etiam pro Herode necessaria dicendi. Syllaeo in reos recepto dictaque die Nicolaus adsistentibus Aretae[5] legatis Syllaeo objicit, quod regi suo Arabumque multis perniciem attulisset, quod ad perturbandum statum pecunias magnas mutuo sumpsisset; addebat matres familias Arabum Romanorumque corruptas et, quod maximum esset, subreptum Caesari falsis in Herodem criminationibus. In hac orationis parte interfatus est

1 *ΦΛΑΒΙΟΥ ΙΩΣΗΠΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ. Flavii Iosephi Hierosolymitani sacerdotis opera quae extant, nempe Antiqvitatvm Ivdaicarvm Libri XX. Sigismundo Gelenio interprete. De Bello Ivdaico Libri VII. (interprete, vt vulgo creditum est, Rufino Aquileiensi) quibus Appendicis loco accessit De vita Iosephi, Adversvs Apionem libri II, ex interpretatione Rufini à Gelenio emendata. De Machabaeis, seu de imperio rationis Liber I. cum paraphrasi Erasmi Roterodami. Quae Graecolatina editio Graecorum Palatinae Bibliothecae manuscript. Codicum collatione castigatior facta est. Cvm indice locvpletissimo.* Genevae, Excudebat Petrus de la Rouiere. MDCXI, p. 573 en niet, zoals de editie der *Epist.* abusievelijk vermeldt, 537. XVI, c. 9 (15) in fine in de uitgave van Dindorf, *ΦΛΑΒΙΟΥ ΙΩΣΗΠΟΥ ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ. Flavii Josephi Opera. Graece et Latine. Recognovit Guilelmus Dindorfius. Accedunt indices nominum et rerum locupletissimi. Volumen primum.* Parisiis, Editore Ambrosio Firmin Didot, M.DCCC.LXV; de latijnse vertaling van Dindorf is op sommige plaatsen woordelijk aan die van Grotius gelijk.

2 Ed. Dindorf, XVI, c. 10 (16), 7.

3 Door de triumvir Marcus Antonius (82-30 v. Chr.) in 31 v. Chr. tot koning van Cappadocië aangesteld, werd hij door keizer Tiberius te Rome gevangen gezet, waar hij in 17 na Chr. stierf.

4 Arabisch kanselier van de zwakke koning Obadas II der Nabateeën ten tijde van keizer Augustus.

5 Aretas IV, koning der Nabateeën (9 v. Chr.-39 na Chr.).

Caesar jubens hoc unum diceret, an non Herodes exercitum in Arabiam duxisset, bis mille et quingentos homines occidisset et direpto agro abduxisset captivos? Tum vero Nicolaus: imo hoc vel maxime tibi avebam demonstrare haec partim nihil habere veri partim non ita facta, ut intellexisti nec ut ob ea succensere Herodi debeas. Hac voce inopinata perculsus Caesar attentiorem se ad caetera auditorem praebuit. Tum vero Nicolaus narrans de quingentis illis talentis, quae Herodes Obadae per Syllaeum dederat mutua, et de cautione, cui et hoc inesset, ut liceret Herodi, ubi dies cessisset, pignora capere ex universa Arabia, non illud bellum, ut inimici dicerent fuisse ajebat, sed jure legitimo res repetitas. Neque tamen huc festinanter decurrisse Herodem, ne tum quidem, cum formula cautionis id permitteret, sed post aditos Syriae praesides Saturninum ac Volumnium[1] post his coram datis a Syllaeo jusjurandum per genium ipsius Caesarisque intra trigesimum diem se et nomen exsoluturum et dediturum, qui ex ditione Herodis in Arabiam profugerant. Quibus pactis juratis cum non stetisset Syllaeus, iterum ab Herode appellatos praesides; cumque hi permisissent pignora capere, vix tandem cum suis profectum in Arabiam. Hoc illud, inquit, est, quod bellum, quod expeditionem conquisitis in atrocitatem vocabulis appellant. At quo modo bellum dicatur juris persecutio, post impetratam a praesidibus a te datis veniam idque ex praescripto cautionis post violatum et deorum numen et tui nominis majestatem?

Restat dicere, quae ad captos homines pertinent. Cum in Trachonitide coepta essent latrocinia fieri, quadraginta primum, mox major numerus in Arabiam perfugerunt. Hos in suam tutelam recepit Syllaeus, his vicinas regiones populandas exposuit, ex horum sceleribus maximam quaestus partem in se vertit. Ac promisit eo quo modo dixi jurejurando hos se dediturum eadem die, quae et pecuniae exsolvendae erat praestituta. Neque vero docere unquam poterit extra hos quenquam abductum ex Arabia, ac ne hos quidem omnes, sed qui in tantis latebris reperiri potuere.

Iam cum videris illud invidiae plenum de hominibus captis nihil esse nisi calumniam, rogo aliud, Caesar, cognoscas improbum figmentum, quo usus hic est, ut te ad iram concitaret. Pro cognito enim affirmo, cum in nostras partes irrupisset Arabum exercitus et eorum, qui Herodi parebant unus atque alter periissent, tum demum, non ante, sua tutante Herode occubuisse Nacebum illorum ducem et una homines non supra quinque et viginti, e quorum iste singulis centenos faciens bis mille et quingentos narrat occisos.

Nutantem jam ante maxime Caesarem haec maxime commoverunt et ad Syllaeum versus jam manifestus irae quaerit, quot Arabes interierint. Illo haerente et male se edoctum dicente, lecta est rei creditae cautio, lectae et praesidum literae et civitatum querelae de latronibus. Tandem eo perductus est Caesar, ut capitis Syllaeum damnaret, Herodi vero conciliaretur, ut quem jam poeniteret eorum, quae falsis delationibus circumventus duriora ipsi scripserat, et hoc quoque diceret Syllaeo se dolo malo illius inductum, ut in amicum veterem amicitiae officia exueret.

Lib. 16. cap. 17. pag. 578[2]. Herodes Beryto discedens filios Alexandrum et Aristobulum Tyrum secum duxit. Ibi obvium habuit Nicolaum Roma venientem:

1 C. Sentius Saturninus, Romeins stadhouder van Syrië; Volumnius, procurator van Syrië.
2 Ed. Dindorf, XVI, c. 11 (17), 3.

cui cum narrasset, quae Beryti acta erant, quaerit ex ipso, quae Romae amicorum de filiis ipsius esset sententia. Respondit Nicolaus omnibus videri impia consilia, quae adversus ipsum filii suscepissent. Eam ob causam in vinculis custodiaque habendos. Si in posterum severior sententia placeret, posse puniri, neque interposito tempore causam fore, cur id ira, non consilio fieri credatur. Si in mitiora inclinet animus, posse absolvi. Ita futurum, ne quid committatur immedicabile. Eandem esse sententiam Romae amicorum. Rex diu multumque tacitus haec apud se revolvens Nicolaum secum navigare Caesaream jubet.

Lib. 17. cap. 7. pag. 591[1]. Haec in filium Antipatrum dicenti Herodi obortae lacrymae finem dicendi fecere rogatusque ab ipso est Nicolaus Damascenus, amicus ipsi et convictor prope quotidianus et qui plerisque his rebus, de quibus agebatur, interfuerat, ut reliqua adderet, quae ad criminum probationem pertinerent.

Eodem capite[2]: Nicolaus accusationem a rege coeptam atrocius persequens, argumenta omnia, quae ex quaestionibus aut testium fide haberi poterant, densabat. Imprimis vero virtutem Herodis praedicabat et merita in bene educandis instituendisque liberis, quorum ille non modo fructum perciperet nullum, sed in alias ex aliis incideret calamitates. Neque adeo se mirari Alexandri et Aristobuli temeritatem: fuisse juvenes a malis consultoribus corruptos, ut fruendi imperii aut divitiarum nimia festinatione a naturae legibus desciscerent. At Antipatri stupendum plane scelus, quem tot patris merita non flexerint, venenati in morem animantis, nisi quod hujus quoque generis feritas aliquid creditur benefactis emolliri, nec miseranda exempla absterruerint, quominus eos imitaretur obfirmato in duritatem animo. At tu ipse, tu, inquit, Antipater, index fuisti facinoris fratrum, tu argumenta suppeditasti, tu in convictos ut animadverteretur fecisti. Nec id culpamus, quod in illis iram satiasti, sed hoc miramur te tam subito aemulatum ipsorum improbitatem. Hinc enim discimus, quae fecisti antea, in iis propositam tibi fuisse non salutem patris, sed fratrum perniciem, dum insectando scilicet ipsorum malitiam id consequutus, ut patris amans filius credereris, majores inde vires ad scelus sumeres. Docet hoc res ipsa. Fratres sustulisti ob ea, quae admiserant; conscios atque adjutores eorum non dedidisti, ut facile appareat te tacito cum his foedere inito accusationem aggressum, nimirum ut solus parricidii compos fieres et duplicem sed utramque tuo dignam ingenio perciperes voluptatem: palam quidem confectis fratribus quo nomine ultro gloriaris, nec injuria, nisi etiam illis pejor esses repertus; clam vero dum patris vitae insidiaris. Non igitur illos ideo oderas, quod patri moliti essent necem, nam id si esset, non te obligasses ejusdem criminis, sed quod regni heredes essent justiores. Patrem autem interficere voluisti scilicet fratribus superadditum, ut periculum effugeres, ne, quae in eos calumniatus es, detegerentur et quae tu meritus eras supplicia, ea de infelici patre exigeres: repertor non vulgaris parricidii, sed quale hactenus ignorat hominum vita. Non enim patri tantum eripere vitam conatus es, sed patri amantissimo tui, beneficiis ab eo affectus, quibus majora excogitari nequeant, re ipsa jam particeps regni et successor designatus ita, ut voluptatem imperii re ipsa jam perciperes et spem plenae possessionis certissimam haberes conscripta patris voluntate. At tu non Herodis bonitate, sed pravitate ingenii tui res metiebaris, hoc agens, ut patri

1 Ed. Dindorf, XVII, c. 5 (7), 4.
2 Ed. Dindorf, XVII, c. 5 (7), 5-6.

indulgentissimo partem, quae ei restabat de imperio, auferres et cujus conservator volueras dici, eum re ipsa conareris interficere. Ac quasi non satis esset temet malum esse, nisi etiam matris[1] animum tuis pessimis consiliis impleres et fratrum concordiam rumperes. Etiam patrem feram appellare ausus es ipse pessimos serpentes exsuperans feritate animi, unde illud virus in proximos sanguine et tantorum tibi bonorum auctores in promptu esset, stipato satellitiis, armato astubus, nec virorum tantum, sed et mulierum adversus senem, quasi tuus ille odio tam injusto insessus animus ad maleficia non sufficeret. Et nunc apparere hic audes, ut post tortos homines, liberos, servos, viros, foeminas, tuam unius ob causam, post tot judicia eorum, qui tecum conspiraverant, veritatem oppugnes, quasi quod patrem rebus humanis voluisti eximere parum sit, nisi insuper evertas legem in te scriptam, et Vari[2] aequitatem et ipsam vim justitiae, dum prius habitis quaestionibus fidem detrahis, ut illi scilicet, qui patrem tuum salvum voluerunt, mendaces habeantur, illis vero credatur quaestionibus, quas tu rexisti. Quando regem liberabis, Vare, a suorum insidiis? quando extingues portentum illud, eum dico, qui in fratrum perniciem patris amorem simulavit? cum jam vero solus brevi regno esset potiturus, fata ejus praecipitare voluit. Scis quippe parricidium in omnem ferri injuriam neque minus naturae ac vitae hominum esse infestum quam ei, cui exitium molitur.

Addidit super haec Nicolaus quaedam a matre Antipatri muliebri vanitate effusa consultos vates et sacra facta, quibus rex devoveretur, et quae in Pherorae[3] uxores Antipater in vini atque amoris aestu proterve fecerat. Tum vero repetiit, quae tormentis comperta erant et quae plurima testes partim praemeditati partim ex tempore eoque certiora responderant.

Eodem libro pag. 594[4]. Postquam Nicolaus et dicere et dictorum probationes afferre desierat, jussus Varus Antipatrum contradicere, si quid haberet, quo se non teneri criminibus, quorum accusabatur, ostenderet.

Libro XVII. cap. XI, pag. 602[5]. Archelaus[6] ad mare descendit, matrem secum ducens ac praeterea Nicolaum et Ptolemaeum et amicorum alios.

Eodem capite pag. 604[7]. Tum pro Archelao Nicolaus dicere incipit. Qui enim tales res coeptant, non eo tantum injustos esse, quod innocentes vexant, sed et quod pacis et aequi amantes in ultionem impellunt. Hos autem homines verbo quidem in Archelaum patrasse hostilia, re ipsa autem in Caesarem res aperta est. Constat enim, quos ad vim ac injuriam prohibendam Archelaus miserat, occisos ab illis neque Deum neque fas dierum nobis sanctissimorum verentibus. Et hi sunt, quorum non puduit Antipatrum suscipere tutelam, sive ut odio in Archelaum suo morem gereret, sive quod jus et aequum omne aversetur. Certe, qui adoriuntur alios nihilque mali suspicantes injuriis lacessunt, hi sunt, qui nolentes cogunt sui tuendi causa ad arma recurrere.

1 Mariamme.
2 Publius Quinctilius Varus, stadhouder van Syrië; later, in 9 na Chr., vond hij met zijn legioenen de dood in de bekende slag in het Teutoburgerwoud tegen de vorst der Cheruscen, Arminius.
3 Broer van koning Herodes de Grote; hij stierf in 5 v. Chr. Ter zake zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft* XIX, kol. 2055.
4 Ed. Dindorf, XVII, c. 5 (7), 6.
5 Ed. Dindorf, XVII, c. 9 (11), 3.
6 Zoon van Herodes de Grote, en, later, ethnarch van Judea.
7 Ed. Dindorf XVII, c. 9 (11), 6.

Tum reliquorum omnium, quae objecta fuerant, causam assignavit iis ipsis, qui consilio erant accusatoribus. Nihil referri, unde color quaeratur injuriae, quod non ipsis factum sit suasoribus. Neque ea per se esse improba, sed in odium Archelai ita referri, ut improba videantur. Tanto illos agi studio laedendi cognatum hominem de ipsorum parente bene meritum et ipsos omnibus amicitiae officiis prosequutum. Testamentum a patre factum bene mentis compote et haud dubie posteriores tabulas potiores esse prioribus eoque magis, quod Caesari omnium, quae in iis scripta sunt, plenissimum arbitrium relinquitur. Non timendum, ne horum iniquitatem Caesar imitetur, qui Herodis, ex cujus viventis potentia fructus plurimos cepere, nunc mortui voluntatem oppugnant idque satis sibi conscii, neutiquam se de Herode ita meritos, ut Archelaus fuit. Non is est Caesar, qui viri amici, bellorum socii, qui in omnibus etiam in hoc ipso a Caesare pendere semper voluit, rescindat testamentum suae commissum fidei. Multum ab horum malignitate abest Caesaris virtus ac fides toti humano generi testatissima neque id in eum cadit, ut non sanae mentis pronuntiet regem, qui primum filio bono hereditatem reliquerit, deinde in hoc ipsius Caesaris fidem imploraverit. Quando testamentum condidit Herodes, ita sapuit, ut Caesaris arbitratui cuncta submitteret, ne in herede quidem eligendo desipere potuit.

In haec verbo desiit Nicolaus.

Ex Athenaeo lib. XIV.

Athenaeus libro XIV, pag. 652. edit. Graeco-Latin. Is. Casaub. 1591[1]. De illis palmulis, quas Syria mittit Nicolaos nomine hoc vobis dicendum habeo, ea appellatione donatas ab Augusto Imperatore, qui hoc victu unice delectabatur. Amico autem utebatur Nicolao Damasceno, qui saepe ad illum tales palmulas mittebat. Erat hic Nicolaus peripateticae familiae, multumque in Historia scripsit.

Ex Photii Bibliotheca.

Pag. 242. edit. Gr. Auguste Vindelic. 1601[2]. In eodem volumine lectus est nobis Nicolai liber inscriptus Herodi Iudaeorum regi collectos continens mores populorum admiratione dignos. Consentit in multis admirandis, quae collegit Alexander[3], et his, quae Conon[4] reliquit, ita tamen, ut multa addat, aliqua etiam aliis narrata nonnihil immutet. In eloquendo est quidem adstrictior, non ita tamen, ut perspicuitatem deserat, eos autem, quos jam nominavimus, superat et tereti involutione orationis et vi dicendi. Memorat nonnulla, quae quanquam satis mira sunt, aliorum tamen scriptorum fulciuntur testimonio. Sunt in eo et alia, quae ignota quidem absque eo forent, sed quae non aperte tamen pugnent cum eo, quod veri sit simile. Docet enim hoc maxime gentes ab aliis alias moribus plurimum

1 Bij mijn weten is de editio princeps die van 1597; het 1591 der *Epist.* zal op een onjuiste lezing van het hs. of op een drukfout berusten. Zie verder *Addenda et corrigenda*. aant.

2 *ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ. Librorum qvos legit Photivs Patriarcha Excerpta et Censvrae. Quatuor mss. codicibus Ex Graecia, Germania, Italia, Gallia collatis. David Hoeschelivs Avgvstanvs, primus edidit. Notis, in quibus multa veterum fragmenta, ante hac inedita, illustrauit.* Avgvstae Vindelicorvm Ad Insigne Pinus. Anno Christi M.DCI; vgl. Migne, *P.G.* CIII, kol. 604/5.

3 Alexander Polyhistor van Milete. Hij kwam als krijgsgevangene naar Rome, waar hij door Sulla vrijheid en burgerrecht kreeg. Hij verzamelde excerpten op geografisch, historisch en literair gebied en schreef een geschiedenis van de Joden. Van zijn werk zijn slechts fragmenten over.

4 Hij schreef *Διηγήσεις*, 50 verhalen uit de Griekse mythologie, die hij opdroeg aan Archelaus Philopator, koning van Cappadocië over wie boven, p. 493 n. 3.

distare. Reperias et aliqua incredibilia. Hunc ego Damascenum illum Nicolaum esse existimo, qui Augusti vixit aetate et ab eo amicus dictus est, a quo acceptas placentas quasdam missas in honorem ejus, qui multo major, ipsum tamen amicitia sibi aequabat, Augustus ex donantis nomine Nicolaos appellavit. Idem hic, quantum olim lecta memoria complector, Assyriacam quoque Historiam grandi opere descriptam reliquit.

Ibidem: Multa in hujus scriptis reperias, quae etiam Conon collegerat, et quae Apollodorus in sua dixerat Bibliotheca[1], et quae Alexander suis inseruerat libris, quaeque Nicolaus comprobaverat et occupaverat Protagoras[2].

Ex Eustathio ad Odyss. *Σ*.

Καὶ τοὺς Νικολάους τὰ μελίπηκτα ἔκ τινος ὁμωνύμου ἀνδρὸς εὑρόντος παραχαλοῦσί τινες ἀπὸ τοῦ Ναυκρατίτου σοφιστοῦ ἔχοντες ἀφορμήν. Sic et placentas quasdam sunt, qui Nicolaos vocent, ex nomine repertoris, auctore Athenaeo Naucratita[3].

Fragmenta ex Nicolai Damasceni Universali Historia.

Iosephus Antiquit. Iudaic. lib. 12. cap. 3. pag. 398[4]. Nec aliter in Iudaeos affectum fuisse Marcum Agrippam[5] accepimus. Nam cum Iones motu adversus Iudaeos excitato orarent Agrippam, ut jura civitatis, quae dederat ipsis Antiochus[6] Seleuci[7] nepos, quem deum Graeci vocant, soli haberent aut, si ejusdem gentis censeri vellent Iudaei, simul cum ipsis Ioniae colerent deos, delata ad judicium controversia Iudaei Nicolao Damasceno causam tenuere. Respondit enim Agrippa non licere sibi quicquam mutare de receptis moribus. Quae exactius si quis nosse cuperet, ipsum Nicolaum legat Historiarum libro centesimo vicesimo tertio et quarto.

Lib. 16. c. 11. pag. 593[8]. Herodes enim cum multas erogationes domi forisque faceret, audito Hyrcanum[9], qui ante ipsum regnarat, aperto Davidis sepulcro tria inde millia talentorum argenti abstulisse, cum multo plura restarent sumptus quamvis magnos expletura, jamdudum quidem id imitari in animo habuerat. Hoc

1 Een in de 1e of 2e eeuw geschreven mythologisch handboek.
2 Oud-Grieks geograaf, schrijver van *Γεωμετρία τῆς οἰκουμένης* in 6 boeken; zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* XXIII, kol. 921, no. 5.
3 Athenaeus van Naucratis schreef, waarschijnlijk in het begin van de derde eeuw, een encyclopedisch compilatiewerk *Deipnosophistae*; vgl. ook no. 1539.
4 In de uitgave van Gelenius; zie hierboven p. 493 n. 1; in de op p. 255 n. 4 vermelde uitgave van Von Orelli, *Nicolai Damasceni Historiarum Excerpta et Fragmenta*: p. 128/9 vv. en in de editie van Dindorf: XII, c. 3, 2.
5 Marcus Vipsanius Agrippa (63-12 v. Chr.), Romeins veldheer en schoonzoon van keizer Augustus.
6 Antiochus II Theos (286-246); zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie*, kol. 2455 vv. De verderop in het aan Josephus' *Contra Appionem* ontleende fragment genoemde Antiochus is Antiochus IV Epiphanes, van 175-163 v. Chr. koning van Syrië; hij plunderde de tempel van Jerusalem; zie Polybius XXXI, 4, 9.
7 Seleucus I (geb. tussen 358 en 354, gest. 281/0) grondlegger van het rijk der Seleuci den; zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* II A, kol. 1208 vv.
8 Ed. Dindorf XVI, c. 7 (11), 1; ed. Von Orelli pp. 134/5 vv.
9 Bij de dood van koningin Alexandra Salome van Judea (76-69 v. Chr.) werd haar oudste zoon en opvolger Hyrcanus door zijn jongere broer Aristobulus verdreven. Hij vluchtte naar koning Aretas III van Arabië. Deze belegerde Aristobulus in Jerusalem tot Cn. Pompeius tussenbeide kwam. Hyrcanus werd weer hogepriester en althans in naam koning. Toen de Parthen in 40 Antigonus, zoon van Aristobulus, koning maakten, werd Hyrcanus naar Babylonië weggevoerd.

vero tempore noctu aperto monumento intrat sollicitus ne per Urbem hoc innotesceret ideoque amicorum non nisi fidissimos assumpserat. Depositas tamen pecunias ut Hyrcanus non invenit, sed multum in ornatu auri et gemmarum, quae abstulit omnia. Voluit et ad diligentiorem indaginem interius penetrare ad conditoria corporum Davidis et Salomonis, sed duo ex ipsius comitatu perierunt flamma ut fertur e penetralibus erumpente. Queis ipse territus piando facinori ad os monumenti opus struxit magni impendii candido e marmore. Et operis quidem hujus meminit Nicolaus, qui illa aetate Historiam scripsit, sed non et regis descensum illum commemorat gnarus factum id non ex honesto, eundemque morem ubique in scribendis rebus servat. Nam cum vivente illo et regnante scriberet, regi, cujus gratiam magni faciebat, obsecutus est eaque tantum attigit, quae ad ipsius gloriam pertinerent. Contra vero, quae haud dubie facta erant improbe, ea aut quaesito colore pinxit aut obduxit silentio. Nam et Mariamnes filiorumque ejus caedem crudeliter a rege patratam specie aliqua recti excolere cum vellet, illius impudicitiam, horum etiam insidias confinxit. Atque ita passim in omni scriptione recte a rege Herode facta supra modum praedicat, peccata vero laboriose excusat. Sed ei forte aliquis veniam det: neque enim in posteritatis usum Historiam scribebat, sed operam hanc regi gratificabatur.

Iosephus libro 2. contra Appionem[1]. Locus deest in Graeco[2]. Quia vero Antiochus neque justam fecit Templi depraedationem, sed egestate pecuniarum ad hoc accessit, cum non esset hostis, et socios nos insuper suos et amicos agressus est, nec aliquid dignum derisione illic multi et digni conscriptores super hoc quoque testantur, Polybius Megalopolitanus[3], Strabo Cappadox[4], Nicolaus Damascenus, Timagenes[5], et Castor Chronographus[6], Apollodorus; qui omnes dicunt pecuniis indigentem Antiochum transgressum foedera Iudaeorum et spoliasse templum auro argentoque plenum.

Athenaeus libro 15. p. 682[7]. *Νικόλαος ὁ Δαμασκινὸς ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν ἱστοριῶν πρὸς ταῖς ἑκατὸν, περὶ τὰς Ἄλπεις λίμνην τινά φησὶν εἶναι πολλῶν σταδίων οὖσαν, ἧς περὶ τὸν κύκλον πεφυκέναι δὶ ἔτους ἄνθη ἥδιστα καὶ εὐχρούστατα, ὅμοια ταῖς καλουμέναις κάλχαις.* Nicolaus Damascenus libro 108. Historiarum non procul ab Alpibus lacum esse dicit in multa stadia patentem, in cujus ambitu nascantur quotannis flores suaveolentes et pulcherrima specie, non multum diversos ab iis, quos Calchas dicimus.

Iosephus Antiquit. Iud. lib. I. c. 4. pag. 10[8]. Est in Armenia supra Minyadem mons ingens Baris nomine, in quem confugisse multos diluvii tempore atque ibi servatos fama est. Quendam vero in Arca vectum in ejus appulisse verticem

1 *Contra Appionem* II 83 en 84.
2 Zie *Josephus with an English translation by H. St. J. Thackeray, M.A. in eight volumes I the Life-Against Apion*. The Loeb Classical Library London-New York MCMXXVI, *Introduction*, p. XVIII.
3 Zie n^{o}. 1539, p. 257 n. 6.
4 Zie n^{o}. 1539, p. 259 n. 7.
5 Timagenes van Alexandrië (I^{e} eeuw v. Chr.), Grieks geschiedschrijver to Rome; zijn werk is slechts fragmentarisch bewaard. Zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* VI A, kol. 1063 vv. n^{o}. 2.
6 Castor van Rhodus; hij schreef *Χρονικά*, synchronische tabellen van de Oosterse, Griekse en Romeinse geschiedenis tot 61/0 v. Chr.
7 Ed. Von Orelli, pp. 124/5.
8 Ed. Von Orelli, pp. 122/3; ed. Dindorf I 3 (4), 6; ed. Thackeray (Loeb) I, 94.

multumque in tempus mansisse lignorum reliquias. Hic, credo, idem ille est, qui a Mose Iudaicarum legum conditore describitur.

Athenaeus lib. VIII. Libro CIV[1]. Apud Apamaeam Phrygiae, quo tempore in Miltiadem[2] bellatum est, post terrae motum plurimi in diversis agri partibus lacus novi erupere, amnes quoque et fontes apertis terrae concussu viis. Alii qui ante erant lacus evanuere. Tantum praeterea in ipsa terra et quidem a mari longissime distante scaturiit aquae salsae ac caeruleae, ut vicina loca ostreis aliisque marinis piscibus opplerentur.

Nicolai Damasceni.

De Vita Augusti[3].

Hoc illi nomen in summi honoris testimonium imposuit ipsumque templis et victimis veneratus est consensus hominum in tot partes continentis totque insulas, in tot oppida ac gentes discedentium, ut et virtutes ipsius maximas et collata in se beneficia rependerent.

Hic enim ille est, qui ad summum tam prudentiae quam potentiae culmen evectus omnium, quos memoria complectitur, hominum latissime imperavit et longinquissimis terminis Romanum sepsit imperium et in solida pace locavit barbarorum Graecorumque non populos tantum, sed et animos, cum armis primum in eos usus, mox sine vi ipsas sibi conciliaret voluntates et humanitate incredibili omnes in sui obsequium pelliceret. Quo factum est, ut illos quoque feritatem dedoceret, quorum ante vix nomina audiebantur. Nullis enim temporibus, ad quae hominum memoria potest pertingere, unquam alieno imperio paruerant, qui Rhenum accolunt et qui trans Ionium sunt mare et Illyricae originis gentes, quos Pannonios et Dacos vocant.

Hic vir quantum et consilio et virtute praestiterit, argumento sunt tum ea, quae in republica administranda fecit, tum ea, quae gessit imperator, in civilibus externisque bellis; quae omnia dictis scriptisque prosequi benigna ingeniis materia proposita est in partem famae venturis praeclara facta celebrando. Ego vero res ipsius hactenus commemoraturum me polliceor, ut verum omnibus pateat. Incipiam igitur originem ejus et indolem describere quibusque parentibus, quomodo educatus atque institutus eo fastigii pervenerit.

Pater ei C. Octavius senatorii fuit ordinis, cui cum majores et re et aequitate nobiles impuberi adhuc rem reliquissent et eam tutores male tractassent, suae aetatis factus eo, quod reliquum ipsi fecerant, maluit esse contentus, quam jure et judice uti.

Nonum agebat annum, cum jam omnibus ingenium ipsius esset pro miraculo, summum tali aetate, ita ut orationem habens apud multitudinem maximis laudantium clamoribus et applausu fuerit exceptus. Mortua avia vixit apud matrem Atiam et ejus maritum L. Philippum illis ortum majoribus, qui regem Macedonum Philippum[4] bello devicerant. Apud hunc tanquam apud parentem educatus multam de se spem praebuit. Iam venerabilis erat aequalibus suis nobilissimis pueris plurimique eum frequentabant etiam juvenum, quibus in propinquo spes erat

1 VIII, 332 f; ed. Von Orelli, pp. 122/3, vv.
2 Foutief voor Mithradatem; deze was van 112 tot 63 v. Chr. koning van Pontus en vanaf 88 verbitterd tegenstander van de Romeinen.
3 De Griekse tekst met Grotius' vertaling bij Von Orelli, pp. 84 vv.
4 Philippus V, koning van Macedonië (221-179 v. Chr.); de bedoelde voorvader is Q. Marcius Philippus, over wie zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* XIV, kol. 1573, no. 79.

honores capessendi. Prodeuntem prosequebantur quotidie magno numero viri, adolescentes et pueri, in quibus nos tum eramus, sive equo extra urbem vehebatur, sive cognatos aut alios visurus iret. Nam pariter et animum exercebat honestissimis studiis et corpus generosis laboribus bellique meditamentis; et quae didicerat facilius quam docentes ipsi in rem conferebat, quod vel maxime civitati eum admirabilem fecit. Intenti vero in eum et mater et vitricus Philippus nullo die omittebant quaerere ex praeceptoribus et custodibus, quos ipsi apposuerant, quod egisset, quo ivisset, quibus in rebus et quibuscum trivisset diem.

In primo terrore belli civilis misere Octavium, qui post Caesar et ipse dictus est, Philippus et Atia in rus avitum. Anno aetatis quarto et decimo forum ingressus est, cum praetexta posita puram togam viris postea annumerandus sumpsisset. Suspiciebat eum populus Romanus ob generis nobilitatem domusque splendorem, quamobrem post sacra Diis facta cum sacerdotii honorem in L. Domitii[1] locum peteret, favente ipsi populo renuntiatus est; ac sub idem fere tempus et veste virili et tam eximia dignitate publica obire sacra coepit. Quanquam vero ob hoc inter viros Romano more habitum, vetuit tamen mater prodire foribus, nisi iturum, quo ante solebat, iisdemque illum institutis vivere et cubare, quo ante cubiculo cogebat, ita ut lege tantum vir esset, caetera pueri in modum regeretur. Vestem variabat nunquam, semper patrium in morem excultus. Ad sacrificia legitimis temporibus ibat, sed noctu, ne formam in publico ostentaret. Conspectus enim plurimas feminas in amorem egisset illa specie oris ac generis claritate. Erant, quae insidiarentur. Sed capi non poterat; ita eum custodiebat et mater pervigili cura et ipse insuper sese, sapientia non minus quam aetate procedens.

Latinarum feriarum tempore, quo consules in Albano monte manere mos habet, ut ibi sacra vetusta faciant, alios autem sacerdotes ipsis in jure dicendo succedere, sedit pro tribunali Octavius medio in foro, ubi eum innumeri accedebant homines juris consequendi gratia, nonnulli etiam nullum ob negotium nisi conspiciendi adolescentis. Erat enim et alias spectabilis, et tum maxime, cum ad caetera dignitas et respondens dignitati gravitas accederent. Inter haec C. Iulius Caesar, maximis per Europam bellis ipsius quoque Pompeji[2] in Macedonia victor, capta Aegypto, e Syria et Ponto in Africam flectebat, ut, quod ibi erat reliquum, conficeret; cujus militiae particeps esse quanquam multum desiderabat Octavius, ut et belli rerum peritiam assequeretur, matrem tamen Atiam adversam sentiens nihil contra aut dixit aut molitus est. Nam et ipse C. Iulius ut ejus amantissimus, nondum illum volebat in bellum ire, ne in corpore parum firmo vivendi ratione mutata valetudo quoque in deterius mutaretur. Haec illum id temporis militia arcuerunt.

Romam reverso post hoc bellum feliciter confectum C. Iulio, cum is captorum paucis ignosceret ob contumacem post tot suas ante victorias animum, res talis accidit. Maxima intercedebat Octavio cum Agrippa consuetudo atque amicitia una instituta et comite prope individuo. Huic frater[3] erat, qui et impense coluerat Catonem[4] et in bello Africano ejus partibus se applicuerat, infeliciter quippe

1 Lucius Domitius Ahenobarbus; zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* V, kol. 1334 vv.
2 Gnaeus Pompeius Magnus (106-48 v. Chr.), de grote rivaal van Gaius Julius Caesar.
3 Lucius Vipsanius Agrippa, broer van Marcus, - zie boven p. 498 n. 5 -, vriend en bewonderaar van Cato Uticensis; zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* IX A 1, kol. 1228.
4 Marcus Porcius Cato Uticensis (95-46 v. Chr.), conservatief en tegenstander van

captus. Volebat ei libertatem deposcere Octavius a C. Iulio, quem nunquam adhuc quicquam poposcerat, sed absterrebat eum pudor et victoris in eo bello erga victos severitas. Tanta confirmato animo petiit et quod petiit consequutus est, laetus ipse, quod amico fratrem servasset maximisque omnium laudibus celebratus, quod gratiae suae et precum primos fructus ad amici salutem retulisset. Triumphans C. Iulius de Afris aliisque devictis hostibus Octavium, quem jam pro filio habebat, cum etiam natura aliquo modo id esset ex avia natus sorore Gaji Caesaris, currum equo sequi jussit ac donis militaribus donavit, quasi particeps ejus belli fuisset. Sed et in sacrificiis omnique Deum honore ipsum sibi proximum stare voluit aliosque omnes ei decedere.

Iam imperator dictus erat Iulius, quod maximum apud Romanos honoris nomen, eximiaque populi reverentia, tum alibi, tum in theatris maxime colebatur. Aderat illi et in publico et in conviviis Octavius Caesar videnque ipsum benigne paterno more se alloqui servata paulo majore fiducia, cum et amici et cives alii, quorum opus habebant desideria per ipsum C. Caesari allegarent, ille idoneis temporibus captatis quae postulabat facile obtinuit maximoque usui necessariis suis fuit id unice observans, ne aut alieno tempore C. Caesarem appellaret aut molestus ipsi esset. Ita ille quotidiana dabat et humanitatis et insitae prudentiae experimenta. Et ut vulgi quoque voluptatibus misceri disceret de duobus theatris C. Caesar, cum Romano praesideret ipse, Graecanico Octavium praesidere jussit, qui dum et diligentiam suam et civilem animum approbare omnibus cupit, etiam longis et aestuosis diebus ad finem usque spectare perseverans aetate laborum inexperta in morbum incidit, cujus augescente periculo magnus omnes pavor incidit, ne quid tam insignis indoles humanitus pateretur. Sed ipsum ante alios C. Iulium, qui quotidie aut assiduus erigebat aegrotantem, aut amicos mittebat, medicos vero nunquam patiebatur abscedere. Evenit, ut coenanti nuntiaretur jam ita male habere juvenem, ut animus deficeret. Exsiluit subito et ne soleis quidem sumptis ad aegrotantem cucurrit. Ibi medicorum singulos prensat, orat, metum verbis vultuque ostendit; assidet tandem animo inquietissimo, donec Octavio spiritus rediit. Cum jam hactenus convaluisset, ut abesset quidem periculum non etiam languor corporis, urgebat res C. Caesarem ire in bellum; ad quod Octavium comitem ducere constituerat, nisi morbus impediisset. Quare relictis inspectoribus, qui sollicita victus regula eum recrearent, et mandato ut sequeretur, si quando cum sanitate robur quoque recepisset, in hostem proficiscitur.

Is erat Pompeji Magni filiorum natu maximus[1], qui brevi tempore praeter spem omnium ingenti collecto exercitu tentabat ulcisci patrem et partes afflictas resuscitare. Romae relictus Octavius Caesar maxima habita refovendi corporis cura facile vires resumpsit urbeque egressus petiit exercitum ut avunculus jusserat; ita enim eum appellabat. Plurimis comitari volentibus ut spei summae proximum ipse nec eos nec matrem assumpsit, sed lectis servorum expeditissimis valentissimisque iter arripuit et incredibile quanta celeritate tantum viae confecit. Non longe jam aberat a C. Caesare septimum jam mensem in illo bello versante. Tarra-

1 Sextus Pompeius Magnus zette na de dood van zijn vader in 48 met zijn broer Gnaeus de strijd tegen Caesar voort. Hij werd uiteindelijk in 36 door Marcus Vipsanius Agrippa bij Naulochus verslagen en vluchtte naar Klein-Azië, waar hij werd vermoord.

conem ubi venerat, mirabantur omnes, quo iturus esset juvenis in tanto belli aestu. Ille vero cum ibi C. Caesarem non reperisset, non sine novo labore ac periculo interiora Hispaniae petit, ipsumque apud Calpem assequitur. Videns insperato C. Caesar eum, quem aegrotantem reliquerat, non ex morbo tantum, sed et ex hostibus latronibusque servatum, laetus ut filium amplexus est neque a suo latere sivit discedere. Multumque laudatum ob diligentiam pariter et solertiam, qui primus Roma ad se venisset, de industria inter colloquendum multa percunctatus est, quo certius ingenium ejus exploraret. Cumque deprehendisset suspicacem, exquisiti judicii, sermonis parcum, ut non nisi maxime convenientia responderet, multo quam ante eum dilexit impensius.

Navigandum erat Carthaginem praeceptumque Octavio fuerat, ut eandem cum Caesare navem servis quinque comitantibus ascenderet. Ille vero amicos tres insuper intulit timens tamen, ne apud Caesarem in culpam veniret eo nomine; quod contra evenit. Gavisus enim est hac ipsius in amicos fide et probavit, quod spectatores actionum suarum habere vellet viros virtutis amantes ac sic egregium sibi bonae famae commeatum in patria pararet.

Carthaginem ut venit C. Caesar, vacare audiendis omnium desideriis coepit. Plurimi enim convenerant, alii ad disceptandas, quas habebant, controversias, alii ob publica negotia, nonnulli etiam, ut praemia acciperent eorum, quae fortiter quique fecerant; etiam aliarum provinciarum rectores non pauci aderant. Heic Saguntini graviter accusati ad opem Octavii confugiunt, qui eorum causam suscepit optimeque egit in publico apud Caesarem. Eventus judicii is fuit, ut absolverentur, dimissique domum hilares summis laudibus tollerent juvenem salutis suae auctorem. Ex eo omne hominum genus ad ipsius tutelam se contulit, quibus ille se utilissimum praebuit: hos criminibus liberans, omnibus in ore fuit obvia ipsius bonitas et in commendandis negotiis prudens animus. Caesar ipse comperto ..... fugiebat ebriosos juvenum coetus neque conviviis ultra vesperam intererat. Ante decimam horam non coenabat nisi apud Caesarem, aut Philippum, aut Marcellum[1] sororis suae[2] maritum, virum gravem et nobilitate inter Romanos eminentem. Verecundiam aliquis adolescentiae propriam putet, quod aliis virtutibus natura sequentem aetatem dicaverit. At ille eam per omnem vitam retinuit factisque constanter testatus est. Neque tam ob sanguinis conjunctionem, quod plerique arbitrabantur, quam ob hanc verecundiam maximi illum fecit Caesar. Constituerat quidem et ante, eum adoptare, sed metuens, ne tanta spe elatus, quod solent, qui in summa felicitate educantur, a virtute desciscceret vitamque mutaret, arcanum tenuit hoc consilium. Testamento igitur in nomen ac familiam ut filium adoptavit et haeredem fecit quadrante tantum aliis amicis et civibus assignato, ut postea apparuit.

Venia a Caesare accepta, ut matrem salutare liceret, Romam profectus est. Occurrit illi ad Ianiculum cum multa hominum turba juvenis ille, qui C. Marii filius[3] et ab aliis dicebatur et agnosci talis volebat, habebatque secum propinquas C. Caesaris mulieres, quae testimonium ipsi de genere ferebant. Sed neque Atiam

1 Echtgenoot van Octavia en vader van de jong gestorven door Augustus tot opvolger aangewezen Marcus Claudius Marcellus (42-23 v. Chr.).
2 Octavia (70-11 v. Chr.).
3 Pseudo Marius, zich uitgevende als zoon van Gaius Marius, de zoon van de bekende overwinnaar van de Cimbren en Teutonen.

neque sororem Atiae[1] permovere potuerat, ut insititium in cognationem suam admitterent. Fuerat enim C. Marius conjunctus sanguine Caesari, sed hic juvenis ad eum minime pertinebat. Qui tunc cinctus multitudine cum ad Octavium accessisset, hoc omni modo agebat, ut ejus suffragio in nomen illud et jus gentis admitteretur idemque magno studio ab eo contendebant, qui aderant cives Romani, in animo suo persuasi hunc vere Marii esse filium. Perplexa res erat ad videndum Octavio, quid facere deberet. Ut cognatum salutare quem, unde esset, non noverat, cui mater, quod diceret, non attestabatur, durum sane; repellere juvenem et faventem ipsi civium multitudinem pudoris maxime pleno haud magis expeditum. Respondet tandem placide eum a se amovens C. Caesarem esse eundem et generis sui et civitatis omnisque Romani imperii principem; ad eum iret et de cognatione documenta afferret. Si ipsi fidem ejus rei faceret, eandem et sibi omnibus persuasam fore. Sin, nihil sibi cum ipso commercii; interea vero, dum C. Caesar cognovisset, neque aditurum se ad ipsum neque consanguinitatis jure quicquam ab ipso postulare. Haec cum tam provide respondisset, et qui aderant illum laudabant et juvenis ille non destitit eum officii causa domum usque prosequi. Domicilium autem sibi sumpsit Octavius in vicinia Philippi ac matris ac vix sine illis egit, nisi si quando, et id raro, aequales suos convivio exciperet. Dum in Urbe versatur, a senatu patriciis adscriptus est.

Sobrium fuisse et temperatissimi victus Octavium. Mirum vero vel illud maxime, cujus conscii erant ipsi familiares. Anno toto in ea aetate, qua maxime lasciviunt juvenes, praesertim fortunati, Venere abstinuit et voci et viribus consulens.

Libro Sexto[2].

Si mea sponte haec commisi ego, eorum, quae feci, poenas luam; sin veneficiis huc malorum adactus sum, ii, qui venenis grassati sunt, supplicia pro scelere pendant. Haec ubi dixerat, spectantibus cunctis semet interemit. Et alii quidem ei illudebant ut guloso, alii vero eum miserabantur, ut cui venenis corruptus fuisset animus. Credebant enim ab Iardane id profectum, qui eum graviter oderat.

Ita olim creditum eminere in Graecis prudentia Amythaonidarum genus, quod et Hesiodus[3] his indicat versibus:

> Obtigit Aeacidis dono Iovis armipotens laus;
> Mens Amythaonidis; opulentia cessit Atridis[4].

Herculis posteros ita ut ipsis cum Philonomo[5], cujus proditione usi erant, convenerat indivisam reliquisse Amyclaeorum regionem. At ille, ut quem facinoris puditum erat, haud comparuit. Atque ita factum est, ut Herculis posteri hanc quoque inter se partem dividerent. Attamen cum ille postea ex Lemno eo venisset

1 Atia Minor; zij was een zuster van Atia Maior, die gehuwd was geweest met C. Octavius en daarna met L. Marcius Philippus. De zoon van deze, ook L. Marcius Philippus geheten, was met Atia Minor getrouwd. Zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* II, kol. 2258, n^{o}. 35.

2 Begin van Grotius' vertaling van de *Ἱστορία Καθολική*; Griekse tekst met deze vertaling bij Von Orelli, pp. 39 vv.

3 Hesiodus, schrijver van o.a. een vermanend leerdicht in epische stijl *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*.

4 Zie Suidas s.v. *ἀλκή*, ed. Gaisford I, kol. 201 en aant. Zie ook Hugh G. Evelyn-White, M.A., *Hesiod, The Homeric Hymns and Homerica, with an English translation*. The Loeb Classical Library. London-Cambridge Massachusetts MCML, p. 276 frg. 8.

5 Zie n^{o}. 1539, p. 259.

cum exercitu, icto aequo foedere partem terrae eandem ei reddiderunt, atque ille, cum inter suos ejus regionis agros divisisset, una cum his ibi mansit Amyclis regnans.

Lycaona Pelasgi filium Arcadum regem institisse paternis de justitia colenda praeceptis. Quare cum et ipse pro virili subditos sibi populos ab injustitia vellet avertere, dixit, Iovem ad se saepe venire peregrini habitu, nempe ut qui essent homines aequi bonique reverentes aut secus adverteret. Tempore quodam cum deum sibi hospitem venturum diceret, sacra fecit. Liberos habebat numero quinquaginta multis ex matribus. Hi vero, qui ad sacrum vocati erant, aventes scire, an revera deus interfuturus esset sacro convivio, unius liberum Lycaonis a se occisi carnes victimae carnibus permiscuerunt pro certo habentes, si praesens adesset deus, haud clam futurum, quod fecissent. Fert autem fama quotquot pueri caede contacti erant, eos interiisse omnes atris tempestatibus ac fulminum fragore, quem deus excitavit.

Hippomenem Atheniensium archontem[1] imperio isto excidisse tali de causa. Filiam suam stupro ab aliquo familiarium ipsius pollutam in carcerem una cum equo inclusit alimenta nec equo nec ipsi praebens. Equus fame urgente puellam absumpsit. Non multo post fame mortuus et ipse. Ob id factum domo ipsius diruta pars illa nomen accepit Equi ac Puellae.

Acasti[2] uxorem amore Pelei[3] tactam de concubitu eum appellasse[4]. Rejecta ab ipso et indicem metuens apud maritum ultro occupat et tanquam pudicitiae suae sollicitatorem defert. Credulus uxori maritus insidias Peleo ponit, sed irritas. Praesensit enim et aperte bellum parat advocatis in armorum societatem Tyndaridis[5] et Iasone[6], qui non minus inimicus Acasto erat quam amicus Peleo, quicum in Argo navigaverat. His fultus auxiliis capit urbem Iolcum ipsamque Acasti uxorem interimit.

Lycurgum[7] hunc vitae suae habuisse exitum. Cum Apollinem, ita enim fama habet, consulere vellet, an leges quasdam novas prioribus adderet, jurejurando obstrinxit Lacedaemonios, ne in ulla parte ab iis, quas tulerat, legibus ante reditum suum discederent. Postquam vero ex oraculo didicit felicem fore civitatem, si latas ab ipso leges constanter servaret, constituit in patriam reverti nunquam, ut servandarum legum quasi obsidem teneret adstrictam jurejurando populi fidem. Neque hoc tantum, sed et Crissam profectus manu sibi fecit vivendi finem. Lacedaemonii intellecta viri eximia virtute non ex vita modo omni, sed vel maxime ex tali exitu, fano structo araque ibi excitata sacra quotannis facere Lycurgo ut heroi coeperunt. Vere enim unus homo hic Spartanis in perpetuum auctor fuit et virtutis et virtutem comitantis imperii, cum ante ea tempora nihilo quam caeteri Graeciae populi emendatius viverent. Neque vero leges tantum dederat optimas, sed et, ut iis parerent sponte sua id non facturi, hoc, quem nunc narrabimus, expresserat modo. Raptos una de matre catulos duos educavit seorsim et

1 Zie Suidas, ed. Gaisford I, kol. 1812; vgl. n^{o}. 1539, p. 258 en n. 3 aldaar. Zie ook Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* VIII, kol. 1888, n^{o}. 3.
2 Mythische koning van Iolcus en deelnemer aan de tocht der Argonauten.
3 Mythische koning van Thessalië en bij Thetis vader van Achilles.
4 Vgl. n^{o}. 1539, p. 259.
5 Castor en Pollux, zonen van de mythische koning van Sparta, Tyndareus.
6 Een der Argonauten, later de ontrouwe echtgenoot van Medea.
7 Wetgever van het oude Sparta, uit de 8^{e} of 9^{e} eeuw v. Chr. Vgl. n^{o}. 1539, p. 258 en n. 5 aldaar.

ratione diversa. Alterum quidem domi retinens, cui daret assatas carnes et alias ciborum delicias; alterum vero venatu exercens et cursu per montes. Ubi jam uterque talis evaserat, qualis educatio fuerat, ac forte tunc Spartani in consilio capiendo de bello cum finitimis perplexi haerebant adductis coram canibus et una cum eis capreis ac loris et coctorum ciborum apparatu ita infit: Quod bene maleve agant animantia, ejus causam esse, quod rectis aut pravis moribus insueverint, ex re praesenti est nobis discere, Spartani. Hi duo - canes monstrabat - matris ejusdem genus, sed in diversis rebus educti, videtis quam inter se facti sint dissimiles. Hic venari, ille ligurire edoctus, nihil aliud, modo copia sit, praetulerint. Hoc dicto signum dedit custodi, qui eos vinculis tenebat, ut dimitteret. Statim domesticus ille in cibos involat, agrestis in capream comprehensamque dilacerat. Tum rursum Lycurgus: Ita habete, Spartani, hoc spectaculum ad vos quoque et alios homines pertinere. Prout enim instituta erunt et leges, quibus utemini, ita affecti eritis ad labores aut voluptates. Omnia enim hominibus discenda dii dederunt. Consequens vero est laborare volentibus liberos esse, in actione versari, imperare caeteris; voluptati indulgentibus, servire, prave facere omnia, contemni denique. His ille monitis excitavit Spartanos, ut honestum inirent vitae genus et meliora quam prius instituta sectarentur. Quibus illi parendo non inter accolas modo, sed profecto inter Graecos omnes haud dubie optimi evaserunt eorumque principes manserunt per annos quingentos, ex quo eas leges receperant, ac mirum, quam parvo temporis spatio, quo virium processerint.

Libro Septimo.

Periandrum[1] fuisse Cypseli Corinthiorum regis filium; qui cum ut natu maximus in patrium regnum successisset, saevitia ac violentia ingenii regiam auctoritatem in dominatum convertit trecentorum hominum stipatus satellitio. Vetuit quoque civibus, ne servos haberent, et nova semper opera eis indixit, ut otio abstinerent. Etiam in foro considentes mulctabat. Tanto tenebatur metu, nequa adversus se consilia caperentur. Dicitur et aliud facimus admisisse impium prae amore maritum agens in uxorem jam mortuam. Exercitus perpetuo ductabat ad bella egregius, multisque aedificatis navibus longis utrique mari imminebat. Sunt qui illum inter septem sapientes numerent, sed perperam.

Magnetem Smyrnaeum[2] fuisse specie egregium neque minus cantu versibusque faciendis nobilem. Corpus quoque magnifice colebat induens purpuram et comam alens, quam aureis in verticem nodis colligabat. Talis perambulabat urbem carminum artem ostentans. Multos ille in sui amorem traxit, Gygem[3] maxime, cui in deliciis fuit, neque minus mulieres, quaqua adesset, inflammabat; Magnetum quoque uxores, quarum concubitu haud abstinebat. Id propinqui ipsius sibi indecorum rati obtentu hoc arrepto, quod in carminibus Magnes celebrasset Lydorum equestrem de Amazonibus victoriam nulla Magnetum mentione, impetu in ipsum facto sciderunt vestem et comam totonderunt et, si quid addi poterat contumeliae, addiderunt. Graviter id tulit Gyges ipsamque Magnetum terram non semel hostiliter incurrit tandemque ipsa urbe capta triumphum inde Sardes magnificum deportavit.

1 Periander, zoon van Cypselus, regeerde als tyran over Corinthe van 627 tot 585 v. Chr.; onder zijn bewind kwam de stad tot hoge bloei.

2 Vgl. n^{o}. 1539, p. 258 en n. 3 aldaar.

3 Koning van Lydië (687-562 v. Chr.).

Sadyatten Lydis regem fuisse Halyattae filium[1], ut non ignavum ad res bellicas, ita libidini haud temperantem. Nam et sorori ipse suae, quae Mileto, viro dignitatis primariae, nupserat, ad sacrificium vocatae vi stuprum intulit ac palam ex eo tempore pro uxore habuit. Erat autem Miletus ille ex posteris Melanis, ejus, qui Gygis fuerat gener, qui tanta injuria, ut par erat, commotus exsulatum ivit Dascylium. Sed cum inde quoque eum exegisset Sadyattes, abiit porro in Proconnesum. Sadyattes vero alias uxores sorores inter se duas duxit, ex quarum altera Attalen, ex altera Adramyn sustulit, qui pro nothis habiti sunt, cum legitimus solus censeretur Halyattes, quem ex sua ipse sorore genuerat.

Sadyatten, Halyattae filium, Lydorum regem, cum juvenis esset, procacem fuisse et libidinibus deditum. Postquam vero in virum evaserat, factus est et continentissimus et aequi servantissimus. Hic Smyrnaeis intulit bellum urbemque cepit.

Halyatten, Lydorum regem, qui Croeso pater fuit, Cariae bellum illaturum praecepisse suis, ut ad praefinitum diem Sardes copias ducerent interque eos etiam Croeso filiorum suorum vetustissimo, cui imperium dederat Adramytii et Thebes campi[2]. At is luxu propior hactenus haud par tali negotio videbatur eoque nomine infamatus erat etiam apud patrem. Quam famam diluere facto cum vellet neque satis expediret, unde pretio conduceret militem - mercenario enim utebantur - adiit Sadyatten, mercatorum inter Lydos opulentissimum, pecuniam rogans mutuam. Is vero primum quidem exspectare eum prae foribus jussit, donec ipse lotus e balneo exiret. Mox admisso respondet multos esse filios Halyattae, quibus omnibus si dandae essent pecuniae, haud se suffecturum; non igitur daturum se quantumlibet oranti. Dejectus ab hac spe Croesus Ephesum abiit, ut ibi pecuniam quaereret, votoque se obligavit Dianae, si unquam ipse regni potiretur, se totam mercatoris domum deae sacraturum. Erat amicus Croeso, Ion gente, nomine Pamphaes, Theocharidae, viri praedivitis, filius. Is cum videret, quantopere haec res Croeso esset cordi, nulli pepercit operae, ut a patre stateras mille impetraret, quos acceptos dat Croeso, pro quo beneficio Croesus postea rex factus ad maximos honores eum evexit et in arcem perducto currum dedit auro onustum. Mercatoris vero domum Dianae Ephesiae sacravit cum ipsis etiam fundamentis, ne quid ad explendam voti religionem reliquum faceret. Et haec quidem postea. At tunc cum mille stateras auri accepisset Croesus, collegit inde exercitum primusque ad condictum diem patri adductum ostendit, cumque ipso bellum intulit Cariae, nec verbis, sed facto obtrectantium verba refutavit.

Cyrum, Persarum regem[3], egregie, si quis alius, sapientiae praecepta didicisse tradentibus Magis, praecipue vero ad justitiam colendam in factis, in dictis veri-

1 Deze Sadyattes was de vijfde koning van Lydië, zoon van Ardys (Herodotus) of van Alyattes (Xanthus). Zijn zoon was Alyattes (± 604-560 v. Chr.) en zijn kleinzoon Croesus. Zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* I A, kol. 1694, n^{o}. 4; vgl. Suidas s.v. *Ἀλυαττης*, ed. Gaisford I, kol. 220 en aantekening e. De zuster heette Lyde. De verderop genoemde Sadyattes, van wie Croesus geld wilde lenen, was een rijk Lydisch koopman. De hierboven vermelde Xanthus van Lydië was een logograaf ten tijde van Artaxerxes (464-425/4 v. Chr.) en schrijver van 4 boeken *Λυδιακά*.

2 Thebe, stad in Mysië, volgens de sage door Heracles gesticht en genoemd naar diens vrouw Thebe, dochter van Atramys. In Strabo's tijd was de stad reeds vervallen en leefde de naam nog slechts voort in die van de vlakte: *Θήβης πεδίον*. Op de plaats van het oude Thebe verrees de stad Adramytteion gesticht door Croesus' broer Adramyttus.

3 Cyrus II, de Grote, koning der Perzen (550-529 v. Chr.).

tatem fuisse exercitum, ut mos est primoribus Persarum. Hic ex Epheso fatidicam Sibyllam, cui Herophilae nomen erat, ad se accivit.

Cyrum tactum fuisse Croesi misericordia ob viri virtutem eximiam. Accenderant Persae rogum Croeso subter locum editum, unde omnia despici possent. Tum Cyrus e regia processit. Aderat totus exercitus neque parva urbanorum et hospitum turba. Pone sequebantur famuli vinctum trahentes et Croesum ipsum et Lydorum praeterea quatuordecim. Ad hoc spectaculum maximos Lydi ejulatus et gemitus edidere capita sibi plangentes. Ex tanta autem virorum et foeminarum multitudine tantum luctus in clamores fletusque erupit, ut ne captae quidem urbis lugubrior esse facies posset. Erat sane, cur quis fortunae indolens interim et Croesum miraretur tam fideliter amatum ab his, quibus imperaverat. Nam quasi patre viso alii vestes rupere, alii crines sibi lacerabant. Maxime vero in luctu eminebat ingens turba sexus muliebris cum plangore ac miserabili ejulatu. Ipse vero sine lacrymis vultu tantum tristi sequebatur. Non vetabat haec Cyrus id agens, ut Persas non minus quam se Croesi miseratio caperet. Ad eum ubi accessit Croesus, sublata voce rogat filium[1] ad se adduci, cui usus sermonis manserat, ex quo primum coeperat in voces prorumpere, nec prudentia aberat. Iussit eum adduci Cyrus neque multo post adest numeroso aequalium comitatu. Quo Croesus conspecto non jam is erat, qui fuerat, sed lacrymas tum demum profudit. At adolescens cum ploratu et clamore patri accedens: ‘Proh tua, o pater, pietas! et quando nos respicient dii?’ Tum ad Persas conversus, ‘Me quoque precor,’ inquit, ‘una ducite, una comburite. Hostis quippe sui vester non minus quam pater.’ At Croesus, ‘Non recta,’ inquit, ‘profers’. Ego sum, qui bellum intuli, non quisquam Lydorum alius, ejus poenas me luere aequum est.’ Nihilominus adhaerens patri filius avelli haud poterat et perpetuo lamentans cuncta miseratione implebat. Iam ad rogum ventum erat et adhuc se trahi una patiebatur. ‘Non enim tuam qualemcunque sortem deseram,’ inquit, ‘o pater. Quod si etiam nunc id mihi nolent permittere, tamen brevi me exspecta. Quae me spes in vita retineat infelicem? qui ex quo primum in lucem sum editus, tibi semper dolori fui nec minus mihi. Florentem te pudore vetabar accedere ob sermonem ademptum naturae per injuriam. Ex quo vero miseri esse coepimus, loqui et ego coepi. Nimirum in hoc unum oris integritate donatus a diis, ut calamitates nostras dequeri possem.’ At contra pater: ‘Ne ita prorsus animum desponde, fili, cui tantum ad vitam spatium restat, cum ne ego quidem adhuc spem abjecerim neque plane diis diffidam.’ Haec cum diceret, accurrebant famulae multae admodum, quae vestes ferebant magni sumptus ornamentaque alia, quae ipsi mittebant Lydorum matronae. Filium igitur velut supremum amplexus et post eum, si qui circumsteterant, ascendebat rogum, cum filius in coelum manus tollens, ‘Apollo,’ inquit, ‘et dii alii, quos pater meus pie coluit, nunc saltem adeste nobis, ne simul cum Croeso etiam religio inter homines pereat.’ Haec eloquutum aegre amici vi adhibita prohibuere, quominus rogo et ipse se inferret. Iam Croesus in rogum ascenderat, cum Sibylla ex loco sublimiore descendit spectanda et spectatura, quae fierent. Repente per omnem multitudinem rumor pervasit venire vatem excitatique sunt omnes in exspectationem, ecquid ad res praesentes divinitus elocutura esset, cum illa voce elata in hunc modum exclamat:

1 Vgl. Herodotus I 85. Zijn naam is niet overgeleverd; zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie Supplementband* V, kol. 457.

Quid facitis miseri quod fas vetat? haud tamen illud
Iuppiter, haud Phoebus sinit, aut bonus Amphiaraus.
Carminibus parete meis, ne mente carentes
Occupet exitium divini numinis ira.

Id ubi audierat Cyrus, jussit in Persas hoc carmen vulgari, ne quid contra fas ac pietatem delinqueret. Multis Persarum suspicio inciderat adductam in hoc et instructam Sibyllam, ut Croeso salus quaereretur. Insederat ille jam rogo et cum illo Lydorum principes quatuordecim. Circumsteterant Persae et faces accendebant. Facto silentio Croesus gravi edito gemitu ter Solonis nomen inclamat. Hoc audiens illacrymabat Cyrus conscius coactum se a Persis rem admittere invidiae plenam, qui regem paulo ante fortuna sibi parem perire flammis pateretur. Iam et Persas pudere consilii coeperat, cum partim Croesum respicerent, partim regem suum super his dolentem. Itaque liberari Croesum jubent statimque misit Cyrus, qui rogum exstinguerent. At is jam ardebat neque tutum cuiquam erat circumstantium flammantem accedere. Tum vero dicitur Croesus sublatis in coelum oculis ad Apollinem preces fudisse, opem periclitanti ut ferret, quando hostes ipsi parcere cum vellent, jam non possent. Forte eo die a primo diluculo turbidum fuerat coelum praeter anni tempestatem. At Croesi inter preces densatus aër nubes eam in partem coegit magno cum tonitru crebrisque fulminibus. Tum vero tantus repente decidit imber, ut non rogum modo exstingueret, sed coelum quoque tracturus secum videretur. Et Croeso quidem confestim tegmentum injectum est purpureum. Homines vero caeteri partim caligine ac procella exterriti, partim inter fulminum ictus conculcati equorum pedibus, quos sonus tonitruum consternaverat, religioso quodam terrore percellebantur subeuntibus animos non recentibus modo Sibyllae, sed et antiquis Zoroastris[1] carminibus. Multo igitur magis quam antea clamabant, Croesus ut morti eximeretur, et pro se quisque in terram provoluti pacem divinam precibus expetebant. Sunt et qui tradant Thaletem[2], cum e coelestibus signis imbrem praevidisset, hoc ipso tempore eum exspectasse. Zoroastris vero dictum illud ex hoc Persae celebrare coeperunt: neque urendos mortuos neque ullo modo ignem polluendum. Ita legi veteri nova accessit auctoritas.

At Cyrus perductum in regiam Croesum solatus est benigneque habuit, ut quem hominem existimaret religiosissimum, et, si quid desideraret, id eum sine metu jussit exposcere. A ille. ‘Quando,’ inquit, ‘Domine, dii me tuum fecere et tu benigne polliceris, has, quibus teneor, compedes rogo liceat mihi Delphos mittere et deum percunctari, quo motus me deceperit responsis suis incitans me, ut in te arma sumerem quippe victorem futurum; pro quo merito haec illi donaria velim mittere compedes monstrans, quibus tenebatur. Adeone ingrati sunt Graecorum dii? Risit Cyrus dixitque non hoc modo impetraturum, sed et si quid rei majoris posceret. Neque multo post inter amicos Croesum habuit et, cum exiret Sardibus, uxorem[3] ac liberos ei tradidit ipsumque secum duxit. Sunt, qui addunt ipsam quoque urbem redditurum fuisse, nisi res novas metuisset.

1 Zoroaster of Zarathustra, stichter van de naar hem genoemde dualistische godsdienst der Perzen. Het vuur, symbool der reinigende kracht, neemt in de cultus de voornaamste plaats in.
2 Thales van Milete (± 625-± 545 v. Chr.), Grieks mathematicus en wijsgeer. Als oerstof, waaruit alles is voortgekomen, beschouwde hij het vochtige element; hij wist zonsverduisteringen te voorspellen.
3 Kassandane, zijn zonen Cambyses en Smerdis - ook Tanyoxarkes of Tanaoxares geheten - en zijn dochters Atossa en Artystone.

Haec[1] dum ab illis geruntur, deductus interea est ad Amulium Faustulus hac occasione. Metuens Faustulus, ne in his, quae Numitori[2] dixerat, haud satis fidei inveniret nullis certis argumentis tantae rei indicium professus alveo secum sumpto expositorum quondam infantium documento urbem petit. Transeuntem vero portas, cum esset perturbatior, ut qui maxime nollet in aliorum notitiam pervenire, id quod Numitori ferebat, vigilum unus id cum observasset - et erat tum metus ab hoste, quare, qui regi erant fidissimi, portas servabant - ipsum arripit et, quid tam sollicite celaretur, cognoscendi avidus detrahit ei amiculum. Ut vero et alveum vidit et hominem trepidantem, dicere jubet, unde ista perturbatio, quo consilio alveum illum velut arcani egentem non palam ferret. Concurrunt igitur custodes alii, quorum forte unus alveum agnoscit, ut in quo positos infantes in flumine vidisset, idque adstantibus aperit. Comprehendunt igitur Faustulum et ad regem Amulium ducunt. Is tormenta minatus homini, ni verum diceret, primum quaerit, vivantne pueri. Ubi vivere intellexerat, quomodo servati essent, pergit exquirere. Cum id quoque ita ut evenerat narrasset, ‘Age,’ inquit rex, ‘quando vera hactenus dixisti, etiam hoc indica, ubi reperiri possint; indignum enim sit in pascuis et vita humili agere sanguine mihi conjunctos et deum bonitate sospites.’ At Faustulus inopinata hac lenitate in suspicionem adductus aliud ipsum velle quam prae se ferret hunc in modum respondit: ‘Iuvenes illi in montibus agunt intenti pecori pascendo, quae ipsorum hactenus vita est. Ego vero ab ipsis ad ipsorum matrem[3] eram missus, ut sciret, quo in loco filiorum res essent. Quam cum apud te asservari intellexissem, filiam tuam[4] orare volui ut ad ipsam me perduceret. Alveum assumpseram, ut rei argumentum afferrem dictis firmandis. Nunc quando juvenes huc perduci vis, gaudeo. Mitte mecum, quos velis, ego eis juvenum conspiciendorum faciam copiam. Ipsi dicent, quae mandaveris.’ Haec ille dicebat, ut mortem pueris averteret sperans et ipse effugere a rege additos, simul in loca montana ventum esset. Amulius fidissimos amicorum una mittit, quibus in arcano mandaverat, ne parcerent vinctos ad se ducere, quos pastor monstrasset. Sed is, quem miserat benevolus Numitor, et fortunas periclitantis miseratus ipsi aperit, quid Amulio esset propositum. Is ad nepotes mittit significans, in quo discrimine omnes versarentur jubetque, viros se fortes praestent. Ubi advenerunt, bene armatos in regiam ducit comitatu non exiguo amicorum clientium, servorum denique simul illi, qui ex agris multi in urbem venerant, foro relicto incedebant ferrum sub vestibus occultantes, valida manus. Et cum irrupissent aditum haud ita multis armatis custoditum, facile Amulio obtruncato arcem suae potestatis faciunt. Haec ita Fabius[5] narrat. Alii, qui historicae scriptioni fabulosa

1 Vgl. voor hetgeen volgt Dion. Halic. I 82,3-84,3.
2 Grootvader van Romulus en Remus in de sage van de stichting van Rome.
3 Rhea Silvia. Faustulus is de herder, die volgens de sage Romulus en Remus heeft gered, toen Amulius, broer van hun grootvader, de Albaanse koning Numitor, hen wilde laten verdrinken.
4 Amulius had zijn oudere broer Numitor van de troon verdreven en diens dochter Rhea Silvia gedwongen zich te wijden aan de dienst van Vesta, opdat zij maagd zou blijven. Toen ze toch een tweeling ter wereld bracht (Romulus en Remus), naar haar zeggen, van Mars, liet Amulius haar ter dood veroordelen. Op smeekbeden van zijn dochter Antho werd de straf omgezet in levenslange opsluiting.
5 Quintus Fabius Pictor, een der eerste Romeinse annalisten, die in het Grieks de geschiedenis van Rome van jaar tot jaar beschreven hebben. Van zijn werk zijn slechts fragmenten over.

admisceri non probant, parum credibile putant in exponendis infantibus aliud quam jussi erant famulos fecisse, et lupam tam mansuetam, ut ultro ubera praebuerit infantibus, ut poëticae licentiae plenum irrident aliterque instituunt narrationem. Numitorem scilicet, cum Silviam sciret uterum ferre, dedisse operam, ut alios haberet paratos infantes recentes, quibus uteretur in partus tempore. Itaque his, qui partum Silviae custodiebant ferendos dedit hos alienos infantes, sive illorum fidem pretio emercatus, sive subjectione per mulieres facta hos quoque deceperat. Hos Amulius, incertum quomodo, peremit. At illos vere ex Silvia natos avus servare cum magni duceret, tradidit educandos Faustulo.

Postquam[1] Romulus, quo soboles virilis urbi suppeteret, virgines rapuerat isque raptus et secuta conjugia fama celebrari per vicinas urbes coepere, alios iracunde id tulisse, alios moderatius, qui non tam rem nudam, quam animum unde profecta erat, et finem, quo tenderet, spectabant. Paravit se igitur ad bella ingruentia Romulus. Quorum alia levia fuere, unum contra Sabinos magnum et grave, sed cuncta ipsi exitu prospera, ut, priusquam rem aggrederetur, auguria praedixerant, quibus et labores et pericula praesignificabantur, sed eventus egregii. Inceperunt bellum tum aliae civitates, tum imprimis Caenina, speciem quidem aequi sumentes ob raptas virgines, et quod in raptores jus non redderetur, sed reipsa offensae ortu ac tam subito incremento Romanae urbis et opprimendum ratae malum vicinis imminens. Ad Sabinos igitur missis legationibus orant belli duces se profiteantur, quippe qui et opibus et viris caeteros antecederent et inter finitimos principatum sibi vindicarent et ad quos injuriae pars maxima pertineret. Nam raptarum virginum pleraeque ex Sabinis erant. At postquam nihil promovebant, quia et Romulo crebrae legationes dictis factisque Sabinos demulcebant, pertaesi temporis longi moras, cum illi semper cunctarentur et belli consultationem in dies differrent, ipsae per se bellum parant sat in eo virium ratae, si unam civitatem eamque non magnam tres junctae adorirentur. Haec quidem illis placuerant neque tamen in unum exercitum copias contraxere impetum ante caeteros facere praefestinante Caenino nomine, qui praecipui belli concitatores erant. Hos igitur in agrum Romanum profectos ibique vastantes omnia superveniens neque exspectantibus neque custodias agentibus invadit Romulus castraque recentia potitus in oppidum profugos insequitur. Nondum eo cladis acceptae fama pervenerat; itaque non custodita moenia portasque non clausas reperiens ipsum Caeninensium regem[2], forti cum agmine obvium pugnantem fortiter obtruncat spoliatque. Capti sic oppidi habitatoribus arma tradere et ex liberis lectos obsides jussis pergit in caeteros. Hos quoque sparsos palantesque in pabulatu subito insultu haud minus facile quam Caeninenses fudit et cum capto oppido eadem, quae priori, imperasset, reduxit domum victorem exercitum et detracta praelio occisis spolia et quas sacraret diis manubias.

1 Vgl. Dion. Halic. II 32-34,2.
2 Acro, koning van Caenina, tegenstander van Romulus; zie Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* III, kol. 1278 s.v. Caenina.

Bijlage no. 8
Bij no. 1540
aan N.C. Fabry de Peiresc dd. 16 september 1630[1].

Ex Plinio.

Plinius Historiae Naturalis libro XIII. cap. 4[2] de Palmis. Sicciores in hoc genere Nicolai, sed amplitudine praecipuae, quaterni cubitorum longitudinem efficiunt.

Ex Plutarcho.

Symposiacorum libro VIII. Problem. 4.[3]. At nihil adeo supra caeteras arbores speciosum habet palma, ut quae in terra Graecia ne fructum quidem ferat vescum, sed crudum immaturumque. Nam si ferret palmulas, quales in Syria et Aegypto habet, aspectu gratissimas nec gustu minus suaves, nulla esset arborum ei comparanda. Nam et Imperator, ut ajunt, cum supra amicos caeteros diligeret peripateticae philosophiae sectatorem Nicolaum, suavem moribus, corpore in longitudinem tenuato, vultu vero in palmularum similitudinem rubescente, optimas ac maximas palmularum appellavit Nicolaos, et nunc quoque id nomen obtinent.

Vetus Geographus sub Constantino editus a Iacobo Gothofredo[4]. De Iudaea et Syria. Hi et omnibus bonis abundant. Nicolaum itaque palmulam in Palaestinae regione loco, qui sic vocatur. Iericho similiter et Damascena et alteram palmulam minorem et pistacium et omne genus pomorum habent.

Constantinus *περὶ θεμάτων* lib. I[5]. Thracenses vero hac de causa vocati sunt. Halyatte apud Lydos regnante vir quidam cum uxore et liberis egressus ex ea Thracum regione, cui Mysiae nomen est cujusque Homerus isto versu meminit, Mysorum pugnax genus et celebres equimulgos[6], transit in Asiae partem eam, quae Lydia dicitur, habitavitque non longe Sardibus. Cum vero ad urbis moenia consideret, transit illius Thracis uxor urnam gestans capite, manibus colum et fusum[7]. Zonae autem a tergo adcinctus erat equus. Urna, quae capite gestabatur, aquae erat plena, manibus vero fusum de colo devolvebat. Equus, qui zona

1 De hier als bijlage volgende citaten heeft Grotius ingesloten in zijn brief van 16 september 1630 aan Peiresc. In de uitgaven der *Epistolae* en der *Epistolae ad Gallos* zijn de brieven n^{os}. 1539 en 1540 als één brief met postscriptum afgedrukt en zijn ook de bijlagen, die over beide brieven verdeeld moeten worden, als een geheel opgenomen; men zie n^{o}. 1540, p. 262 n. 2.

2 Plinius, *Naturalis Historia* XIII 9 (4), 45.

3 Plutarchus, *ΣΥΜΠΟΣΙΑΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΒΙΒΛ. Η΄, ΠΡΟΒΛΗΜΑ Δ΄ (Quaestionum Convivalium lib. VIII, Quaest.* IV) I, 8-10.

4 *Vetus orbis descriptio graeci scriptoris, sub Constantio et Constante impp., nunc primum edita, cum duplici versione et notis Jacobi Gothofredi* ... Genevae ex typographia P. Chouët 1628, p. 15.

5 *Sapientissimi Regis Constantini Porphyrogennetae De Thematibvs Siue De Agminibus militaribus per Imperium Orientale distributis, Liber, nunquam antehac editus: Ex Bibliotheca & Versione Bonaventurae Vvlcanii, Cum notis eiusdem.* Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Plantiniana, Apud Franciscum Raphelengium, M.D.LXXXVIII, *ΘΕΜΑ ΤΡΙΤΟΝ, Τὸ τῶν Θρακησίων*, pp. 11 v., de latijnse vertaling van Vulcanius *ibid.*, achterin, pp. 13 v.

6 Homerus, *Ilias* XIII, 5.

7 Vgl. het verhaal bij Herodotus, V 12.

trahebatur, ductus aquatum fuerat. Hanc rex conspectam miratus rogavit unde veniret, quae, cujatis. Respondit, Mysam se e modico Thraciae oppido. Hinc rex occasione sumpta ad Thracum regem, cui tum Cotyi nomen erat[1], legatione missa impetrat inde colonos cum uxoribus ac liberis numero satis magno. Ex hac natione vocati sunt, qui Asiam minorem incolebant, Thracenses, quod illa prae caeteris esset industria laborumque patiens et ad omne, quod tractatur manibus, opificium idonea. Tota autem Thracensium provincia plures in segentes continet, Lydos, Maeonas, Caras, Ionas. Nam qui Miletum et Ephesum colunt Iones vocantur; qui vero interiora habitant partim Lydi sunt, in quibus Sardiani, partim Maeones ac Cares, quibus accedunt qui minorem Phrygiam colunt.

Et sic quidem se res habet Thracensium. Historiam autem illam scripsit Nicolaus Damascenus, libro octavo et decimo, is ipse, qui Herodi regi scriba fuit.

Bijlage no. 9
Bij no. 1560
Copie van een bericht uit Casal dd. 12 november 1630[2].

Du XII novembr. de Casal par le chevalier de Sonnetaire[3].

Les ennemis picquez de ceque nous avions laissé deux mil hommes dans Casal, nous ont le 5^{e} de ce mois déclaré la guerre par Mazzarini[4]; à quoi nous sommes empeschez; le mesme jour la cavalerie tant impériale qu'espagnole nous a voulu surprendre, mais l'on y a donné si bon ordre, qu'ils n'ont rien fait, les Espagnols taschans de prendre tous les passages de Casal. Frangipani[5] est dedans, qui commande les régimens françois. M^{r}. de Toyras[6] n'ayant voulu demeurer dans Casal, il a eu de grandes picques avec M^{r}. de Schomberg[7]. L'on vient avoir advis que les Espagnols ont quitté Contesture. Il en faut avoir confirmation. Le duc de Savoye[8] s'entremet de l'accommodement et nos généraux rallient les trouppes, qui estoient dans les garnisons. L'on attend nouvelles du roy pour faire repasser les monts aux drappeaux blancs. Nous campons et nous n'avons pas peu d'affaires. Il n'y a dans Casal que pour trois mois de vivres.

1 Cotys is de naam van verschillende koningen o.a. der Odrysen in Thracië; welke hier bedoeld is, valt niet uit te maken.
2 Door Grotius toegevoegd aan zijn brief dd. 22 november 1630 aan N. van Reigersberch; voor hs. zie n^{o}. 1560, p. 290 n. 11.
3 Henri de St. Nectaire (Senectère, Sénetère), duc de la Ferté-Nabert (1600-1681). Zijn eerste wapenfeiten had hij onder prins Maurits in de Nederlanden verricht; hij nam deel aan het beleg van La Rochelle in 1628 en onderscheidde zich in de Mantuaanse successieoorlog.
4 Jules Mazarin - Giulio Raimondo Mazzarini - (1602-1661), de latere kardinaal en opvolger van De Richelieu.
5 Niet geïdentificeerd.
6 Jean de Saint-Bonnet, seigneur de Toiras; zie over hem n^{o}. 1545, p. 271 n. 6.
7 Henri de Schomberg; zie III, p. 124, n. 3.
8 Vittorio Amadeo; zie n^{o}. 1377, p. 20 n. 8.

Bijlage no. 10
Bij no. 1573
Postscriptum van N. van Reigersberch aan Maria van Reigersberch[1] dd. 6 januari 1631.

Me Joffrou,

Ick schrijve met grooten haest alleen om uE. te versoucken, dat mij gelieft te doen maecken een satijne cleet om dagelijckx te dragen. Hetgene uE. voor u broeder den rentmeester[2] hebt doen maecken was wel. Soo een off dergelijcke sal mij niet qualijck bevallen. Doet naer het fatsoen, van onder te nauw ende vergast met menychte van knoppen is voor onse qualiteyt niet gevouchelijck. De rabatten sal ick verwachten ende uE. de twee ende alle uE. geselschap wenschen een geluckych ende salych lopende jaer.

Bijlage no. 11
Bij no. 1578
Brief van Maria van Reigersberch aan N. van Reigersberch[3] dd. 30 januari 1631.

Ic ben zeer verwondert gheweest te zien, dat uE. over mij klaeghdt in den uwen van den XX jannewarij. Ic zie wel, dat het oudt spreekwoordt waer is, dat die een hondt slaen wil, wel een stock can vinden.

Wat mij belangt, weet wel, dat ic int minste niet en hebbe ghezeidt, uE. macht ghelooven, zoo het hem goedt dunckt.

Eer de vrou van Valckenburgh[4] hier gecommen is, hebben wij dickmael ghelachen met de vierde dochter van de vrou van Valckenburgh, Hester ghenaemdt, die ons vertelde van de vriers van haer moey[5]. Onder anderen nomde zij een ghenaemdt Reigersberch[6], zonder dat zij wist, dat hij mij eenigsins aenginck.

Wij vraghden somwijlen, of haer moei veel van hem hieldt. Zij zeide, dat hij meest 't savons quam en, al en was zij niet ghekleedt, dat hij altijdt voor anderen binnenquam, dat hij veel nieus wist ende alles deursneuffelde; dat hij haer moei altijdt nieuwe tijdingen brachte; dat zij dickmael tsamen lachte, alsmeede dat hij haer moei dickmael onder de kinne slogh seggende: ‘Maeicken, Maeicken’, waerop haer moeie antwoorde: ‘Maer Reigersberch, hoe geck ben ge’.

Ooc dit hebben wij dickmael al lachende aenghehoerdt.

Int praten daervan met de vrou van Valckenburgh hebbe ic wel ghezeidt, datter luden waeren, die daervan spraecken, maer dat ic daer noeidt niet van ghehoort en hadde. Dit deede ic om te zien oft de vrou van Valckenburgh daer vremdt van

1 Gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 302; voor het hs. zie n^{o}. 1573, p. 309 n. 1.
2 Johan van Reigersberch.
3 Gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 192; voor het hs. zie n^{o}. 1578, p. 318 n. 4.
4 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
5 Maria de Bie, dochter van Joris de Bie en diens tweede vrouw Maria van Almonde; Josine de Bie, haar halfzuster, was een dochter uit Joris' eerste huwelijk met Josina van Oudshoorn van Sonnevelt; zie ook n^{o}. 1530, p. 246.
6 Nicolaes.

was. Doch dat is zoo koel ghegaen, dat het niet minder en zoude connen wesen. Mijn man en heeft ooc int minste geen discoerssen met haer daervan ghehadt, dan over drie jaer zeide zij tegen mijn man, dat zij haer suster liever ghetroudt zage met een man van staedt ofte raedtsheer, al en waer het geen edelman, als hij van eerlijc gheslachte waer, alzoo al haer broeders krisluden waeren ende niemandt onder de haeren en was, daer zij eenigh behulp van conden hebben.

Ic meene, dat ic uE. nu wel gheantwoordt hebbe ende teenemael voldoen, en is uE. noch niet tevreeden, en can daer niet tegen doen.

UE. kleeren en moet uE. niet verwachten, voordat de vrou van Valckenburgh daer compt. Heeft uE. iet meer van doene, moet het met den eersten schrijven, opdat ic het met die ghelegentheyt zende.

Adieu.

Bijlage no. 12
Bij no. 1590
Brief van Maria van Reigersberch aan N. van Reigersberch[1] dd. 21 februari 1631.

Mon frère,

Ic hebbe ghezien den uwen van den elfden deses, waerwt ic mercke dat de zaecke van Numerianus[2] noch zeer los staedt. Ic en can mij niet ghenogh verwonderen van de schruppuleusheyt van de menschen. Zij moeten wel verzeeckert zijn dat den haet, die zij vreesen te sullen haellen, in danck veranderen sal. Bijaldyen zij den man wel kenden en zouden daer niet in becommert zijn. UE. meughdt ghelooven ende haer verzeeckeren als wt u zelve datter diversche persoonen gheweest zijn, die neevens anderen qualyc van hem spraecken, hem ghesien hebbende zeer veel van hem hielden. Alle de predikanten hier houden zeer veel van hem ende hebben een tijdt langh gheleeden een ouderling wt haeren naem aen hem ghesonden, om hem te verzoucken dat hij hem bij haer zoude willen vougen op zijn ghevoelen, hetwelcke hij met beleeftheyt geëxcuseert heeft.

Wij hebben verstaen dat Vossius[3] tot Amsterdam gaedt woonen. Bijaldyen die van Amsterdam mijn man daer deeden commen ende hem maeckten cuerateur, zij en weeten niet hoeveel voordeel haer dat zoude connen doen. UE. meughdt ghelooven datte(r) Poolen ende Dutschen jaer ende dach te Parijs ghebleeven zijn, alleene om somwijllen een uere met hem van haer studie te mogen sprecken. Hebben daervoor eenige gheschencken willen geeven, maer en hebben gans niet willen ontfangen. Bijaldyen mijn man niet en waere dien hij is ende niet en stondt op de reputatie, zoude zooveel geldt winnen als hij zelfs zoude willen. UE. zeidt van dat hij hem met den garde des seaus[4] wel moet zoucken te stellen; uE. en moet niet ghelooven, dat hij qualyc met hem staedt, hij staedt zoo wel met hem als hij met iemandt anders zoude doen, die die plaedt(se) oeidt bezeeten heeft ofte zoude

1 Gedrukt Rogge, *Br. van en aan Maria v. Reigersb.*, p. 193.
2 Schuilnaam voor Amsterdam.
3 In verband met het op te richten Athenaeum Illustre, dat in 1632 geopend werd en waarvan G.J. Vossius en C. Barlaeus de eerste hoogleraren waren; vgl. n^{o}. 1585, p. 328.
4 Charles de l'Aubespine. Te voren was hij gezant in Brussel, Duitsland en Venetië, in 1620 kanselier en sedert 1630 zegelbewaarder. Hij was de broer van Hauterive.

moogen bezitten, maer uE. en verstaedt haer maxsimen niet. Een tijdt gheleeden sprack Boutru, die tot Brussel gheresidert heeft[1], met den garde des seaus van de bequaemhey(t) van mijn man, daerbij vougende, dat den coninc zeer goede diensten van hem zoude connen trecken. Den anderen antwoorde, dat het geen aparentie en hadde, dat men een man de sekreeten van het Rijc zoude vertrouwen, die niet frans en was. UE. sult hierop zeggen: hij zoude hem moogen laeten naturalyzeeren; dat waere wel te doene, maer dan zoude moeten volgen naer de mis te gaen, en daer is meer swarigheyt aen vast. Als men het wilde doen en waere niet van noode hem te laeten frans maecken, waere beeter naer Roomen ghegaen, want alles is hier te zeer onzeecker. Mijn man is dickmael versoght gheweest daer te commen. Dit zegge ic in passant, want dat en is ons meeninge niet. Hier blijvende en is ten alderschoensten niet meer te verwachten dan de gage van driedusent gulden, waervan wij diversche jaren te buten staen; en als men ons al wel betaelde, wat is driedusent gulden voor een huysghesyn als het onse binnen Parijs? Wij en connen jegenwoordyc met geen vierdusent gulden tsiaers toe, behalfven de twee kinders, die buten woonen, ende staedt noch alle dage te verswaerren, want nu houde ic noch alle de kinderen aengaende de kleeren met sleghte stoffe, behalfve Cornelia, die wat beeter is dan naer ic hoere dat de joffrouwen daer zijn en zoude niet veel lijckenen. Hier zeidt men dat se wel in ordere is, altijdt met de kleeren niet vervallen. Moeten wij nu zoo veel hebben, wat salt zijn als al de kinders groodt sullen zijn, en als wij se dan al groodt ghemackt sullen hebben, waer sullen wijder dan meede blijven?

Wat de dochters aengaedt en connen se hier niet hilcken als aen catolycke, ende om advantage te doen moeten een man neemen, die bejaert is. Als men daer toe zoude connen verstaen meene ic, datter wel wat voordeel te doene zoude zijn. Noch onlangs is mij ghevraght, door laest van een perssoone die zeer veel goede qualyteiten heeft, onder andere zeer rijc, of wij wel van meeninge waeren Cornelia aen een catolyc te hilcken? Ic antwoorden dat wij se liever aen een van de relige zouden geeven. Diversche hebben mij van die man ghezeidt, dat hij der het oogh op hadde. Het is een heel rijck man, maer is van u jaren ende catolyc, anders waer een zeer groot advantage. UE. sult zeggen, gelijc ic meede zegge, dat zij noch jonck is ende geen haest en heeft, maer uE. moet dencken, dat bijaldyen mense van meeninge waere hier te huylycken, dat zij veel meer waert is met de achtien jaer als met de vierentwyntich. Als de dochters hier over de achthien jaeren zijn, minderen zij van dage tot dage.

Dat uE. meendt, dat zij veel advantage in Hollandt zoude connen doen zoo lange mijn man wtlandych is, en is geen aparentie. UE. moet ooc dencken, dat zij alle Hollanders niet nudt en is om iewers in een kleine stadt te woonen, naedat zij te Parijs ghewoondt heeft. Het waere alzoo veel alsof zij van den Hage naer Schevelinge ginck. Marie gaedt vijfthien jaer werden. Als uE. dit alles wel sult overleggen, sult uE. wel vinden, dat wij reeden hebben om een resolutie te nemen ende te gaen, daer wij de reste van ons leeven sullen eindigen. UE. weet ic wel sult zeggen ofte ten minsten dencken: wat houft men becommert te zij[n] de dochters te huilycken? Dat waere heel goedt als zij gheresolveert waeren altijdt ongetroudt te blijven, maer zijn dickmael zodt als zij behoeren wijs te zijn, en als wij die inzighdt niet en hadden, ist niet tijdt, dat wij eens een resolutie nemen? Als mijn

1 Guillaume Bautru, Frans ambassadeur in de Spaanse Nederlanden.

man hier al zijn jeughd zonder iet wt te rechten versleeten sal hebben, wie sal begeerich zijn om hem in zij[n] oude dagen veel te geeven?

UE. moet weeten, dat ic meest klage over ons Neef[1]. Niet alleen, dat hij hem geen goedt en doet, maer quaedt. UE. en sal dat niet willen verstaen, dan is evenwel zoo. Ic sal uE. mijn meeninge wtleggen. Hij en wil hem daer niet hebben. Ic zegge het zoo alzoo ic het zoo gheloove, want bijaldyen hij hem daer wilde hebben, waer alzoo mackelyc voor hem te weege te brengen alsdat ic desen brief schrijve. Dat weet ic heel wel ende alle verstandige oordeelen het met mijn, maer de eere, dien hij daervan heeft, is zeer kleine. Wij en sullende[r] ooc geen suplicatiën om doen, alzoo wij daer weinigh naer vragen. Het en is noch niet ghenogh dat hij hem daer niet hebben en wil, beledt ander conditiën, die hem voorgecommen waeren. Wij mercken wel, wat het is. Hij vindt goedt, dat mijn man hier blijft, alzoo het ons landt noch hem niet ondienstych en is. Dat is tot daer en toe.

Nu verzoucke ic op uE., dat wij met den eersten moogen weeten, wat van Numerianus commen sal, want bijaldyen daer niet van commen en sal, zoo is mijn meeninge met de vrou van Valckenburg[2] naer Hollandt te gaen. Ic bidde uE. mij te willen antwoorden zoo ras als uE. desen ontfangen sult hebben, want het sal al zijn, zoo de vrou van Valckenburgh hier zoo lange blijft, dat ic antwoorde op desen hebbe, maer bijaldyen datter van die zaecke iet commen sal, zoo en sal ic niet gaen, voor dat alles hier ghedaen is, anders zoude ic hier wederom moeten commen, en dit en is geen reise om zoo dickmael te doen. Ingevalle dat ic met de vrou van Valckenburgh zoude reisen, sult uE. mijn ghelieven een pasport te zenden tot Antwerpen ten huyse van van der Ast[3]. UE. ghelieve het van de prins te versoucken en zouder niet gaeren iet voor geeven. Bijaldyen dat men der daer geldt voor zoude moeten geeven, zoo sal uE. aen een van mijn broeders in Zeelandt ghelieven te schrijven, om van mijnentweege te versouck[en] een pasport van de admiralteyt ende te zenden te Lillo naer ouder ghewoonte voor mijn twee dochters ende een meissen. Bijaldyen uE. iet begerdt, schrijft het mij, sal alles meede brengen, ofte ingevalle dat ic niet en comme, sal het zenden. Ic sal in passeerende te Brussel op onse zaecken letten, en meene niet lange in Hollandt te blijven. Mijn reise sal meest zijn om moeder[4] te besoucken.

Ic verwondere mijn wt uE. schrijven te zien, dat uE. noch delibereert over een zaecke, dien ic meende dat al lange gheresolveert was; zoo doende en sal uE. den rinschen wijn niet winnen. Ziedt ghij, hoe qualyck dat een mensche, die jaeren heeft, resolveeren can? Ic zoude bijcans oordeelen, datter geen groote liefde en is, want alsser groote liefde is, zoo en overweeghdt men elck aes zoo naeuwe niet, maer gaedt er zoo wat over.

Onse nicht[5] hadde een behangse[l] van een bedde ende een tappitserie ontbooden, dan heeft gheschreeven, dat men noch het eene noch het andere niet en zoude zenden. Het tgene uE. begerdt heeft te weeten van de vrouwe[6], die hier is,

1 Frederik Hendrik.
2 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg.
3 Hans van der Ast, schuilnaam voor Johannes van Naersen (Narsius), voormalig remonstrants predikant te Zaltbommel, later lijfarts en geschiedschrijver van Gustaaf II Adolf van Zweden.
4 Maria Nicolaï.
5 Elisabeth Campe; vgl. III, p. 338, n. 12.
6 Zie n^{o}. 1590, p. 340 en n. 1 aldaar.

uE. en moet niet dencken dat zij op den man[1], daer uE. over acht dagen van schreef, heel wel te vreeden is, dan dit dient beeter ghezeidt als gheschreeven; daerom en sal ic daer niet meer van zeggen. Zij ende ic sprecken dickmael daervan ende doen mijn best om haer te stillen, daer ic veel reden toe ghebrucke.

Cornelia bidt nicht Campe, dat bijaldyen haer kandt ghemackt is, dezelve met den eersten te willen zenden, bijaldyen haer perrelen noch niet verkoght en zijn, haer best te willen doen dezelve te doen vercoopen. Laet zij pertenent schrijven, wat zij ghesonden ofte ghebracht wilt hebben, want daer sal nu goede gheleegentheyt zijn.

Adieu. Zeghdt aen mijn mans broeder, dat de vrou van Valckenburg rekeninge mackt binnen drie weecken, weinigh dagen min ofte meer, vanhier te vertrecken. Ic verlange zeer te verstaen waer onse provisie zoo lange blyeft, wij en hebben noch niet ghehoordt dat se te Rouen ghearriveert is. Ic vreese dat se te Paessen commen sal. Adieu.

Bijlage no. 13
Bij no. 1610
Brief van Maria van Reigersberch aan N. van Reigersberch dd. 27 maart 1631[2].

Over XIIII dagen hebbe ic uE. gheschreven van mijne reise. Weet uE. wel dat ic geen resolutie en can nemen voordat wij volcommen bescheidt hebben? Wat mijn man belangt, die resolutie is ghenomen zoo in cas van neen als ja. Voor mijn particulier vrage ick er weinig nae, ben schier van die luden, die alles indiferent is. Al de swarigheyt, die ic ghehadt hebbe, heeft mijn zoo vaerde ghebracht, uE. macht wel ghelooven. Ooc moet uE. weeten, dat mijn man met zijn zelve niet verleegen en is. Ic meene uE. het wel ghelooft, het waere goedt anderen het meede gheloofde. Men behouft haer niet te bidden, men begerdt geen geldt van haer.

Ic en meene niet, dat mijn man hier zijn sal, alsser antwoorde op desen compt. De vrou die hier gheweest is[3], [is] meene nu daer, sal uE. wel zeggen dat ic haer ghezeidt hebbe, dat onse resolutie is vanhier te gaen, maer waer en is niet van ghesprocken. Zij sal uE. ooc connen zeggen, hoe men hier leeft. Daer en is niet een redelyc mens, die ons zoude connen raen hier te blijven, al waert, dat wij al betaeldt werde, weetende, wat ons zoo dickmael heeft moogen ghebeuren. Het tgene men ons hier belooft ende niet en geeft is om in miserie te verdoen. Vraght dat de vrou eens, die nu daer is. Dat wij twalfdusent gulden tsiaers hadden en souder ic geen beeter woninge wenschen om pleisier te hebben. Als ic een koedts hadde waer hier liever als daer. Dat ic nou te Rotterdam zoude moeten woonen, zoude mij wel wat hebben, bijaldyen datter iet waer, dat mij zoude connen aenhebben.

Aengaende uE. kleeren: zijn onderweege. Daer en is maer een rabat, hier en zijn sulcke rabatten niet me(e)r te crigen. Bijaldyen uE. begerdt ghelijc mender nu

1 Jacob Wyts? Vgl. n^{o}. 1589, p. 338.

2 Voor hs. zie n^{o}. 1610, p. 366 n. 1. Gedrukt Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*, p. 199.

3 Josine de Bie, weduwe van Jan de Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg, die bij leven gouverneur van het prinsdom Oranje was.

draght, maer moet voor ider vijf, ses ofte zeven croenen geeven. Uwen hoedt is ghekoght maer niet meede ghesonden, ic vreesde dat men se licht tusschen het koffer in zoude sluten onderweege; daer elf pont sajette voor nicht Campe[1] in het koffer ende haer bursse.

Bijlage no. 14
Bij no. 1617
Postscriptum van N. van Reigersberch aan Maria van Reigersberch[2] dd. 13 april 1631.

Me Joffrou,

Ick verstaen met blijschap, dat uE. reeckenynge maeckt vandaer te trecken, maer wenste uE. noch eene brieven naer desen daer noch vont, alsoo dan nader soude connen adviseren, wat mij noodych is. Ondertusschen hoope ick, dat uE. niet sal vergeten pluche tot een mantel mede te brengen. U broeder den reeckenmeester[3] is hier met sijn vrouken ende moeder[4]. Ick verlange seer te hooren, wat uE. geresolveert is te doen. Schrijve met seer grooten haest.

Bijlage no. 15
Bij no. 1703
Copye van 't Contract[5].

Wij, burgemeesteren[6], raiden ende gemeene vroedschappen der stede van Rotterdam, representerende het corpus der selver stede doen condt alle luiden, die dese tegenwoordige brieven getoont sullen werden, dat wij bij gemeen consent ende rijpe deliberatie uit den naeme der voorss. stede geaccordeert ende overgecomen sijn met Mr. Hugo de Groot, onsen raedt ende pensionaris, die wij daertoe aengenomen hebben ende aennemen bij desen voor alsulcken tijdt als den voorn. de Groot hem in onsen dienst sal willen laeten gebruicken ingaende op huyden, den vijfden junii A^{o}. XVI^{c} dertien, welcken tijdt geduirende ende soo lange de voorss. de Groot gelieven sal, al waert ten uiteinde van sijn leven toe, wij, burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen voornoemt belooft hebben ende beloven bij desen den voorss. Hugo de Groot in den voorss. dienst te houden ende te mainteneren op een pensioen ende gagie van twee duisent Carolus guldens 's jaers tot veertich grooten Vlaemsch de gulden, waervan elcke drie maenden een gerecht vierdepaert als vijfhondert der voorss. guldens uit de gereedste penningen deser stede incomsten den voorss. de Groot ter goede trouw ende vrij sonder eenige cortinge betaelt sal werden, daertoe den thesorier deser stede[7], die nu is ende

1 Petronella Campe; zie III, p. 362 n. 4.
2 Niet bij Rogge, *Br. Maria v. Reigersb.*
3 Johan van Reigersberch; zie III, p. 134, n. 2.
4 Resp. Jacoba de Weert en Maria Nicolaï.
5 Eigenh. afschr. Arch. Gem. Rotterdam, D 130, f. 151. Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, pp. 53 vv. met kleine verschillen, voornamelijk de spelling betreffende.
6 Christiaen Pietersz. Prins, Willem Hugensz. Vredenburgh en Hollandt Pietersz. Pols.
7 Ordinaris-thesorier was in 1613 Jan Dircksz. Versijden.

naemaels wesen sal, onwederroepelijcke ordonnantie gegeven werdt bij desen. Ende boven de voorss. somme hebben wij, burgemeesters, raiden ende gemeene vroedschappen voornoemt, voor ons ende onse naecomelingen den voorss. Hugo de Groot belooft ende beloven bij desen de vrije bewooninge van deser stede huysinge ende erve 't welck tegenwoordelijck bij hem bewoont ende gebruict werdt; ende hebben noch bovendien den voorn. de Groot met zijn huisgesinne, dat hij altehans heeft ende geduirende den voorss. tijdt vorder crijgen magh, belooft ende beloven bij desen vrijdomme van alle deser stede axcysen van wijnen, bieren ende anderen, geen derselve uitgesondert, midsgaders oock vrijdom van alle capitale impositiën, leeningen, 't houden van soldaeten, van waecken, oock van alle officiën, diensten ende voogdieschappen, ten waere hij deselve begeerde te aenvaerden; ende voorts alsulcke andere exemtiën ende vrijdommen als d'andere pensionarissen van de groote steden genieten, midsgaders alle rechten ende privilegiën deser stede vercregen ende noch te vercrijgen in alle schijn off hij een geboren poorter waere; hebben noch de voorss. de Groot belooft als wij oock beloven bij desen, dat, soo wanneer hij reisen ende besoigneren sal in onses stedes saecken ende affairen buiten onse voorss. stadt binnen den graefschappe van Hollant, boven de schuyt ende wagenvracht ofte huire ende boven alle extraordinaris oncosten daeghs te betaelen soo veel als een burgemeester deser stede in gelijcke saecke uitvaerende toegeleit is ofte noch toegevoecht sal mogen werden; ende sullen die dagen van 't uitvaeren ende t'huis comen mede elcx voor een geheelen dagh gereeckent werden; ende wanneer hij buiten de voorss. graefschappe van Hollant in onse stads saecken ofte van stads wegen reisen sal alleen ofte met eenige regierders deser stede, soo sal hij met sijnen clercq ofte dienaer tot deser stede costen reisen, welcke costen hem ter goeder trouwe ende op sijn verclaeringe betaelt sullen werden sonder vermindering van sijn voorss. pensioen. Ende sal voorts genieten alsulcke emolumenten van presentiën ende anders als den overleden pensionaris van Oldenbarnevelt[1] genoten heeft welverstaende, dat hij gehouden sal wesen van sijne zijde geduirende zijnen voorss. dienst hem te reguleren nae de conditiën ende voorwaerden, daerop hij aengenomen is, midsgaders nae den eedt bij hem aen ons vanwegen dese stede gedaen, alles breder in de respective resolutiën van den XXI Februarij, IV^{e} Martij, derden ende vijfden junii deses jaers XVI^{c}XIII in onse vergadering genomen ende de voorss. Hugo de Groot voorgedragen vervatet. Alle welcke poincten wij, burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen voorn. voor ons ende onse naecomelingen belooft hebben ende beloven bij desen ter goeder trouwe vast ende onverbreeckelijck te onderhouden ende daeriegens niet te doen ofte gedoogen gedaen te werden verbindende daertoe ons ende onse stads goederen, midsgaders oock de poorters, die nu sijn ofte naemaels wesen sullen, ende heure goederen tegenwoordigh ende toecomende, geen uitgesondert; maeckende deselve daervoren subiect alle rechten ende rechteren; renuntierende van alle beneficiën, gratiën ende privilegiën vercregen ofte noch te vercrijgen, waerdoor 't inhouden van desen gecontravenieert soude mogen werden ende oock de beneficiën inhoudende dat generale renuntiatie geen plaats heeft sonder voorgaende speciale. Des t'oorconde hebben wij, burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen voorss. dese jegenwoordige met deser stads groote segel, dat men in gelijcke sae-

1 Mr. Elias van Oldenbarnevelt, overleden in 1612.

cken gewoon is te gebruicken, besegelt ende bij deser stede secretaris gedaen teyckenen op den vijfden Iunij XVI^{c}XIII.

Geteickent

A. Willemsen[1].

Bijlage no. 16
Bij no. 1703
Copie van de Procuratie[2].

Wij, burgemeesteren[3], raden ende gemeene vroedschappen der stede Rotterdam, doen te weten allen denghenen, die desen sullen werden vertoont: Alsoo nu seeckeren tijdt herwaerts verscheiden saecken in den lande van Hollant ende Westvrieslant voorgevallen ende bij handen genomen sijn directelijck strijdende jegens de souveraine macht ende authoriteit van de H. Mog. heeren Staten derselver landen, steden ende leden midsgaders de Unie, tractaten, verdraegen ende accoorden tusschen de provinciën onderlinge gemaect ende aengegaen sonder dat alsnoch daervan eenige behoorlicke reparatie is gedaen ende, dat noch arger is, jegenwoordelijck diverse geruchten gestroyt werden, daerbij de provincie van Hollant ende Westvrieslant ende eenige goede steden vandien met datelijckheit werden gedreight, waerjegens hoochnoodigh is, dat met behoorlijcke middelen tot voorstant des voorss. lands, steden ende leden gerechticheit werde voorsien ende deghene, die op deselve jegens recht ende de oude tractaten iet willen attenteren, bij publycque authoriteit werden tegengestaen, soo ist, dat wij, burgemeesteren, raiden ende gemeene vroedschappen voorn. van deser stede wegen onse gedeputeerden, die ter aenstaende dagvaert gecommitteert sijn ofte sullen werden gecommitteert, bij desen autorizeren ende volcomen macht geven omme met de heeren Edelen ende den gedeputeerden van de andere goede steden te adviseren, beraedslagen ende resolveren op alsulcke middelen als tot tegenstant van de voorss. proceduiren alrede bij der handt genomen ofte noch te nemen sijn dienende; ende d'selve met alle bequaemheit in 't werck te [helpen][4] stellen tot voorstant des voorss. lands, steden ende leden vrij-ende gerechticheden ende onderhoudenisse der voorss. Unie ende accoorden ende daerover malcanderen te voorsien met alsulcke belofte van hulp ende bijstant ende indemniteit als men bevinden sal noodigh te sijn ende te behooren; ende generalijck alles te doen, dat wij present wesende desen aengaende selff souden mogen doen; belovende alle 'tgunt bij onse voorss. gedeputeerden in 'tgunt voorss. is sal werden geadviseert, geresolveert ende in 't werck gestelt voor goedt, vast ende van waerde te houden sonder daerjegens iet te doen ofte gedoogen gedaen te werden tot eenigen tijden; ende oft 't geviele, dat iemant van onse voorss. gedeputeerde ter saecke van desen ofte van de propositiën, remonstrantiën, advysen ofte resolutiën, die ter vergadering van de voorss. heeren Sta-

1 Mr. Anthony Willemsz. van der Aa; hij was secretaris van Rotterdam van 1608 tot 3 januari 1619, toen hij werd ontslagen.
2 Eigenh. afschr. Arch. Gem. Rotterdam D. 130, f. 153. Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 120.
3 Simon Jansz. Verhaven, Adriaen Cornelisz. Keyser, Henrick Willemsz. Nobel; zie betreffende laatstgenoemde III, p. 253, n. 2. Zij werden op 30 oktober 1618 door prins Maurits afgezet.
4 Dit woord komt wel bij Brandt-Cattenburgh *t.a.p.*, niet in het afschrift van Grotius voor.

ten bij deselve van onsent'wege soude mogen ingebracht werden bij wegen van feyten ofte rechten binnen ofte buiten onse lande tot eenigen tijde werde gemolesteert, geïnquieteert ofte beschaedigt in lijff ofte goederen, staet ofte officiën, soo nemen wij 'tselve aen ons tot onsen laste om af te weeren ende behoorlicken te doen repareren ende te vergoeden houdende 'tselve in alle schijn off sulcx tegen den staet ende welvaeren deser stede geschiet waere.

In oorconde 't segel ter saecken hieronder gedruct.

Den XIII^{e} Mey 1618
in kennisse van mij,
ende was geteickent
H. Roos[1].

Bijlage no. 17
Bij no. 1703
Extract[2]

Vergadering gehouden den 3 september 1618.
Absenten Willem Huygen[3], Driel[4] ende Bontius[5] ende den pensionaris de Groot.

In de voorss. vergadering is bij de heeren gedeputeerden gedaen rapport ende onder anderen, dat Mr. Hugo de Groot, pensionaris deser stede, door last van de Hoochmog. heeren Staten-Generael op den XXIX^{e} Augusti laestleden is verseeckert ende alsnoch in hechtenisse werdt gehouden, waerop voorgelesen sijnde seeckere requeste, daertoe ingestelt ende hiernae van woorde tot woorde geïnsereert luidende aldus:

Aen den prince van Orangie.

Vertoonen reverentelijck de heeren burgemeesteren[6], gemeene vroedschappen ende raiden der stadt Rotterdam, hoe dat sij supplianten met groote droefheit verstaen hebben, dat de persoon van Mr. Hugo de Groot, raedt ende pensionaris der voorss. stede bij ordre van de Hoochmog. heeren Staten-Generael der Vereenigde Nederlanden op den XXIX^{e} der voorleden maent Augusti wesende op de daghvaert van de Staten van Hollant ende Westvrieslant in 's Gravenhage verseeckert is, in welcke verseeckering deselve alsnoch gedetineert werdt. Ende alsoo de voorn. de Groot ter voorss. daghvaert is gegaen bij deputatie van hun, supplianten, sijnde oversulcx een litmaet van de vergadering van de hoochgemelte heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant ende dienvolgens nae de oude ende loffelijcke vrijheden ende coustumen van deselve landen geduirende de voorss. daghvaert sijn persoon sonder reverentie niet en mach werden becommert; dat mede sij, supplianten, den goeden raedt ende advys van denselven de Groot in verscheide ende importante saecken der voorss. stede, daerinne hij voor desen gebesoigneert

1 Mr. Hendrick Roos, van 1618 tot 1632 secretaris van Rotterdam.
2 Eigenh. afschr. Arch. Gem. Rotterdam D 130, f. 155 r/v. en f. 156 r.; copie Wtenb. Bibl. Gem. R'dam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss. n^{o}. 319.
3 Willem Hugensz. Vredenburg, van 1585 tot zijn dood op 15 september 1618 lid van de vroedschap van Rotterdam en vele malen burgemeester.
4 Cornelis Claesz. van Driel; zie n^{o}. 1656, p. 416 n. 3.
5 Dr. Johannes Bontius; zie n^{o}. 1712, p. 475 n. 2.
6 Zie voor hun namen bijlage n^{o}. 16, p. 521 n. 3.

heeft hoochnoodigh van doen hebben; soo versoecken ende bidden burgemeesteren, gemeene vroedschappen ende raiden voornoemt uwe Ex.tie seer gedienstelijcken, dat deselve, gekent als gouverneur ende stadthouder van de landen van Hollant ende Westvrieslant bij haere Ho. Mo. te intercederen ende sijne autoriteit te interponeren, ten einde de persoon van de voornoemde de Groot uit de voorss. hechtenisse magh werden gerelaxeert ende gestelt in alsulcken staet als hij was voor date van de voorss. deputatie. Met presentatie, dat de supplianten denselve de Groot binnen de voorss. stede van Rotterdam in sijne huisinge ofte andere verseeckerde plaetse aldaer sullen doen bewaeren, omme sijne actiën ende alle 'tgunt hem bij haere Hoochmog. te laste geleit soude mogen werden te verantwoorden als naer behooren. 'T Welck doende sullen de supplianten God den Heere Almachtigh bidden sijne genaedige segen over Uwe Ex.tie overvloedelijck te willen uitstorten ende desselfs princelijcke persoon in goede ende lancduirige gesondtheit tot conservatie ende aenwassinge van de hoocheit van de landen te willen spaeren.

Is bij eendrachtige stemmen geresolveert deselve requeste wel ingestelt te sijn ende dienvolgende verstaen, dat men de voorss. requeste presentere aen Sijn Ex.tie; daertoe gecommitteert sijn nevens een van de heeren burgemeesteren den bailiu Muilwijck[1], Versijden[2], Hartichvelt[3] ende Snaets[4].

Vergadering den 10 September 1618 present alle de vroedschappen sonder Willem Huigen, van Driel, Hartigvelt ende den pensionaris.

In de voorss. vergaderinge is gedaen rapport van de gecommitteerde, die met het request in Den Hage sijn geweest aen sijn Ex.tie omme te versoecken bij hetselve de ontslaeging van de persoon van Mr. Hugo de Groot, onsen pensionaris, volgens de last als in de laest voorgaende vergaderinge; waerop eenpaerelijck goet gevonden is, dat de gecommitteerde deser stede gaende ter dachvaert sullen aenhouden ende insisteren, dat de drie gevangenen mogen werden te recht gestelt naer de privilegiën ende coustumen deser landen.

Den 29 Augusti 1618 praesentibus uit Hollant Matenes[5], Witsen[6], Ruychaver[7], Dussen[8], rapport gedaen sijnde in de Staten-Generael van het saisissement van de drie personen.

Hebben die van Hollant verclaert, dat sij extraordinaris verwondert sijn van de voorss. proceduiren, sonder haer weten, met usurpatie van haere jurisdictie.

1 Boudewijn Willemsz. van Muylwijck (± 1550-1625), van 1594-1622 baljuw van Rotterdam, in 1618, hoewel remonstrant, niet uit zijn ambt ontzet.

2 Jan Dircksz. Versijden; zie n°. 1682, p. 442 n. 7.

3 Cornelis Jansz. Hartingsveld (of Hartigsvelt); zie n°. 1656, p. 416 n. 2.

4 Jan Jansz. Snaets, de Jonge, lid van de vroedschap van Rotterdam van 1616 tot 1618; hij werd op 30 oktober van dat jaar door prins Maurits ontslagen.

5 Adriaan van Matenesse († 1621); zie n°. 1475, p. 159 en n. 7 aldaar.

6 Cornelis Fransz. de Witte (1545-1622), op 28 december 1618 als lid van Gecommitteerde Raden voor Dordrecht vervangen door Mr. François van der Burgh. Volgens de geschreven resolutiën van de Staten-Generaal van 1618 (Archief Staten-Generaal inv. n°. 43) behoorde tot de afgevaardigden ook nog de Amsterdammer Gerrit Jacob Witte († 1626), die van 1617 tot 1619 lid van Gecommitteerde Raden was.

7 Maerten Ruychaver (1540-1626), op 19 december 1618 als lid van Gecommitteerde Raden voor Haarlem vervangen door Arent Meynerts.

8 Eewout Jacobsz. van der Dussen; zie over hem III, p. 11, n. 4.

Bijlage no. 18
Bij no. 1703
Casus Positie[1].

In den jaare 1613 heeft de stadt van Rotterdam door haere borgemeesteren[2], raaden ende vroetschappen bij contracte van den V^en^ Junij 1613[3] in haaren dienst als pensionaris aengenomen Mr. Hugo de Groot doen zijnde advocaet-fiscael van Hollandt, denwelcken zijluyden belooft hebben voor alsulcken tijdt als hij hem in haeren dienst soude willen laeten gebruycken, al waert ten uyteynde van zijn leven toe, in den voorsz. dienst te mainteneren, oock hem te doen genieten alle rechten ende privilegiën haeren stede vercregen off noch te vercrijgen, ende hebben sijluyden vorder belooft alle de poincten in tvoorsz. contract begrepen voor haer ende haere nacomelingen vast ende onverbreckelick te onderhouden, ende daerteegen niet te doen off gedoogen gedaen te worden onder verbant v(an) haaren ende haaren stads goederen mitsgaders oock der poorters, die doen waren (off) namaels wesen sullen ende hare goederen maeckende deselve daer vooren subiect a(lle) rechten ende rechteren met renunciatie van alle benefitiën, gratiën off privilegiën vercregen off noch te vercrijgen, waerdoor 't inhouden vandien gecontraveniert s(oude) mogen worden.

Dienvolgende heeft de voorsz. De Groot de voorsz. stede in de voorsz. qualiteyt ende daernae oock als gecommitteerde Raadt gedient tot contentement van de voorsz. heeren borgemeesteren, raden ende gemeene vroedschappen, oock nevens andere des stads gedeputeerden van tijdt tot tijdt gecompareert in de vergaderinge van de heeren Staten van Hollandt ende Westvriesland ende aldaer ingebracht de resolutiën van de voorn. heeren borgemeesteren, raaden ende vroetschappen, oock geëffectueert alsulcke lasten ende commissiën als hem in de voorsz. vergaderinge ten overstaen ende met goetvinden van sijne mede-gedeputeerden der voorsz. stede zijn opgeleydt geweest, ende nae elcke vergaderinge van alles rapport gedaen neffens d'andere gedeputeerden aen de voorsz. vroedschappen tot in den jaare 1618.

Ende alsoo wat voor die tijdt verscheyden disputen waren ontstaen tusschen de heeren Staten van Hollant ende Westvrieslandt ende onder anderen mede de stadt van Rotterdam met d'andere geunieerde provintiën soo over kerckelicke als politycke saacken ende dat bij de voorn. borgemeesteren, raaden ende gemeene vroetschappen wierdt geoordeelt, dat verscheyden saken bij de hand genomen waren directelick strijdende teg(en de) souveraine macht ende authoriteyt van de Gr. Mo. heeren Staten derselver landen (, steden) ende leden mitsgaders d'unie, verdragen ende accoorden tusschen de provintiën onderli(ngen)) gemaeckt ende aengegaen, waeriegens hoochnodich was te voorsien, hadden sij(luyden) bij speciale procuratie van date den XIIII^en^ Mey 1618[4] hare gedeputeerden ende onder (anderen) mede de voorn. De Groot geauthoriseert ende gecom(mitteert) omme mette heeren Ed(elen ende) gedeputeerden van andere goede steden te adviseren. beraadslagen ende resolveren op (alsulcke) middelen als tot tegenstandt van de

1 Copie van de hand van Johannes Wtenbogaert, Bibl. Gem. Rotterdam, coll. Rem. Kerk, cat. v. hss., n^o^. 319. Beschadigd. Gedrukt Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, pp. 411 vv.

2 Zie bijlage n^o^. 15, p. 519 n. 6.

3 Zie bijlage n^o^. 15, p. 519.

4 Zie bijlage n^o^. 16, p. 521.

voorsz. proceduren alrede bij de hand gen(omen off) noch te nemen waren dienende, ende deselve met alle bequamicheyt int werck te (stellen), oock malcanderen daerover te voorsien ende verseeckeren met alsulcke beloften van (hulp), bijstant ende indemniteyt als men bevinden soude nodich te sijn belovende tgundt bij (de) voorn. heeren gedeputeerden in 't gene voorsz. soude worden geadviseert, geresolveert ende (int) werck gestelt, voor goedt, vast ende van waerden te houden sonder daer iegens yet te do(en) off gedoogen gedaen te worden tot eenigen tijde, ende off het geviel, dat yemant van de voorsz. gedeputeerden ter saecke vandien off van de propositiën, remonstrantiën, advisen off resolutiën vanwege de voorsz. stadt ter voorsz. vergaderinge ingebracht bijwegen van feyten off rechten binnen off buyten den voorsz. lande tot eenigen tijde soude moge worden gemolesteert, geïnquieteert off beschadicht in lijff off goederen, staet off officiën, dat zij hetselve aen haer waren nemende ende tot haeren last van aff te weeren ende behoorlick te doen repareren ende vergoeden houdende 't selve in allen schijn off sulcx iegens den staet ende welvaren der voorsz. stede geschiet ware.

Eyntelick is de voorsz. De Groot sijnde als voorsz. is gecommitteerde Raadt ende oock bij de voorsz. stadt ter vergaderinge van de heeren Staten van Hollant gehouden geduirende deselve vergaderinge op den XXIX^{en} Augusti 1618 aldaer gedetineert geworden op den naem van de heeren Staten-Generael, twelck tot kennisse van de voorsz. heeren borgemeesteren, raaden ende vroetschappen gecomen sijnde hebben zijluyden tselve geïmprobeert ende soo in de voorsz. vergaderinge van de Staten van Hollant als van de Staten-Generael daerover geclaecht, waernae op den naem van de heeren Staten-Generael eenige rechters[1] sijn(de) gestelt hebben deselve soo tegen den voorn. De Groot als eenige anderen geprocedeert (tot) sententie ende condemnatie van een ewige gevanckenisse, dewelcke oock op den XVI(II) Mey 1619 tegen hem gepronuntieert ende daernae oock ter executie is gestelt.

Bij welcke sententie denselven De Groot te last werdt geleyt tgunt hij gedaen hadde bij laste, resolutie ende procuratie van de borgemeesteren, raaden ende vroetschappen voorn. mitsgaders het voltrecken van alsulcke commissiën als hem bij de voorsz. vergaderinge van Hollant met goedtvinden van de voorsz. gedeputeerden der voorsz. stede waren opgeleydt, gelijck blijcken kan eensdeels bij het resolutieboeck der stadt Rotterdam ende van de heeren Staten van Hollant, geconfereert bij de voorsz. sententie ende anderdeels bij verclaringen van persoonen noch in levenden lijve sijnde, die daerbij aen ende over sijn geweest.

Een jaer daernae hebben de voorsz. rechters onder anderen iegens denselven De Groot sonder hem te hooren verclaert, dat deselve gecommitteert off begaen hadde gehadt crimen laesae maiestatis.

De voorsz. De Groot in den jaere 1621 uyt de gevanckenis ontkomen ende in Vranckrijck gearriveert sijnde heeft aldaer in den jaere 1622 uytgegeven seeckere Verantwoordinge van de Resolutiën van de voorn. borgemeesteren, raden ende vroetschappen sijne committenten genomen ende ter vergaderinge ingebracht mitsgaders van sijne actiën[2], waerop gevolght is, dat tegen den voorn. De Groot ende den voorsz. sijne Verantwoordinge op den XXIIII^{en} Novembris 1622 op den

1 Hun namen bij Knuttel, *Pamfl.*, n^{o}, 2876 en bij Brandt, *Hist. Rechtspl.*^{3}, p. 66 v.

2 *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt;* Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 872.

naem van de heeren Staten-Generael is gepubliceert seecker Placaet[1], waerbij hij werdt verclaert strafbaer aen lijff ende goedt sonder dat de voorn. De Groot oyt daerover was geciteert, veel minder gehoort in sijne defensie.

De vrage is nu, off de voorsz. burgemeesteren, raaden ende vroetschappen der stede Rotterdam vuyt cracht van het voorsz. contract ende procuratie niet en sijn gehouden den voorn. De Groot niettegenstaende de voorsz. sententie, verclaeringe ende placaet het volcomen effect van tvoorsz. contract te doen genieten ende dienvolgens hem niet alleen in hunnen voorsz. stadt te mainteneren ende te protegeren neffens andere inwoonderen ende borgeren, maar hem oock, voor soo veel in haer is, sijne vrijheydt tenminsten binnen de provintie van Hollant te procureren.

Gesien de voorsz. casus positie ende gelet op de vragen daervuyt geproponeert

Dunct (ons ... naede)mael[2] de voorsz. De Groot het borgerrecht der voorsz. stede Rotterdam uyt craghte van de voorsz. contracte heeft vercregen ende gepresupponeert sijnde, dat deselve noyt heeft verclaert hem in den dienst van de voorsz. stede niet langer te willen laten gebruycken, dat mitsdien burgemeesteren, raden ende vroetschappen der voorsz. stede nae rechten verbonden ende gehouden sijn aen denselven te presteren het innehouden van net voorsz. contract ende hem sulcx als een borger van Rotterdam binnen deselve haare stede te laten genieten alle alsulcke protectie ende maintienement als andere borgeren ende inwoonderen sijn genietende ende voor soo veel de borgeren van Rotterdam sijn ingesetenen van de provintie van Hollant denselven oock te procureren sijne vrijheydt door de voorsz. gehele provintie, alles voor soo veel eenichsins in haer vermogen sal sijn om hem alsoo alle generale ende particuliere privilegiën ende rechten den borgeren der voorsz. stede competerende, achtervolgende den voorsz. contracte te doen genieten, niet doende hiertegen de voorsz. sententie ende verclaeringe bij de voorsz. rechteren tegen den voorn. De Groot vuytgesproocken ende gedaen, dewijl gepresupponeert werdt, dat de feyten, waerop de voorsz. sententie is gefundeert, bestaen in het executeren van de last ende proponeren van de resolutiën der voorsz. stede mitsgaders het voltrecken van alsulcke commissiën als denselven in de voorsz. vergadering ten overstaen ende met goedtvinden van sijne mede-gedeputeerde sijn opgeleydt, alle welcke feyten mits de deputatie van de persoon van de voorsz. De Groot ter voorsz. vergaderinge ende de voorsz. procuratie neffens sijne voorsz. mede-gedeputeerden daertoe gepasseert, gehouden moeten worden te sijn de eygene feyten van de voorn. burgemeesteren, raaden ende vroetschappen ende moet zulcx hem, De Groot, daervan geïndemneert ende tot laste van de voorn. stadt genomen ende affgeweert worden tgund ter saecke voorsz. bij wegen van rechten binnen slands tegen sijn persoon ende goederen bij de voorsz. sententie ende verclaeringe is gestatueert, gelijck hetzelve bij sententie van de Hove van Hollant ende Hooghe Raade is verstaen in de saecke van Jan Pieterss. Does[3],

1 *Placcaet Vande Hooge ende Mog: Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, teghens seecker fameux Bouck ofte Libel, uyt-ghegheven by Hugo de Groot, gheïntituleert, Verantwoordinge vande wettelijcke Regieringe van Hollandt ende VVest-Vrieslandt, mitsgaders eenighe Nae-buyre Provincien etc.* Jn 's Graven-Haghe, By de VVeduwe ende Erfgenamen van wijlen Hillebrant Iacobssz. van VVouw, Ordinaris Druckers vande Ho: Mog: Heeren Staten Generael, Anno 1622. Met Privilegie. Zie Ter Meulen-Diermanse, n^{o}. 855 rem. 2.

2 In margine: onder correctie nademael.

3 Jan Pietersz. Does ook genaamd Opperdoes, burgemeester van Abbekerk, en drie medestanders hebben in de zomer van 1622 het gezag van de schout van Abbekerk aangetast,

burgemeester der stede Abbekerck cum sociis, imp .... en in cas van indemniteyt op ende iegens eenige vroetschappen der voorsz. stede sijne mede-committenten gedaechden in 'tselve cas, ende moet hetgund voorsz. oock geëxtendeert worden tot het Plaecaet tegen den voorn. De Groot ende sijne Verantwoordinge gepubliceer(t) als sijnde deselve sijne Verantwoordinge niet anders als een justificatie ende sulcx een gevolch ende aencleven van de voorsz. last ende resolutie van de voorn. burgemeesteren, raaden ende vroetschappen ende mitsdien mede begrepen onder de poincten, waervan de voorsz. De Gr(oot) volgens de voorsz. procuratie vanwegen de voorsz. stede moet geïndemneert wo(rden).

Aldus geadviseert bijde ende geschreven in S'gravenhage desen XXVIII^{en} novembris 1631.

Was ondert. A. Goes, Q. van Strijen, N. van Sorgen.

In dorso: ..... de Groot ..... anno 1631.

Met andere hand: 1631. Extracten uit het vroetschapsboek van Rotterdam.

Registers

1. Lijst van geraadpleegde werken.

In deel III vermelde werken, die ook voor deel IV werden geraadpleegd, zijn niet opnieuw opgenomen.

Alberdingk Thijm, J.A. - Constantin Huygens en de Familie van Dorp in: De Dietsche Warande Tijdschrift voor Nederlandsche Oudheden, en Nieuwere Kunst en Letteren, bestuurd door J.A. Alberdingk Thijm. Zesde deel, Amsterdam 1864, pp. 465 vv.

Algemeen Nederlandsch Familieblad - Orgaan van de Vereeniging Het Nederlandsch Familie Archief. Samensteller J.H. Scheffer. Rotterdam 1883-4. m.i.v. 1885, IIe jg:
Algemeen Nederlandsch Familieblad. - Tijdschrift voor Geschiedenis, Geslachts-, Wapen-, Zegelkunde, enz. onder leiding van A.A. Vorsterman van Oyen. Met medewerking van anderen. 's-Gravenhage 1885 vv.

Allard, H.J. - Johan de Jongere van Nassau-Siegen in: Studiën op Godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied. Negende jaargang, 's-Hertogenbosch 1877.

Ankum, J.A. - De Geschiedenis der 'Actio Pauliana' (L'Histoire de l'action Paulienne). Avec un résumé en français. Diss. Amsterdam-Zwolle 1962.

Anspach, Jac. - De voormalige heerschap Malsen en het Geslacht van Malsen. Leerdam 1894.

Apollodorus Bibliotheca - zie Frazer, Sir James George.

Arend, J.P. - Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, achtereenvolgens voortgezet door Mr. O. van Rees en Dr. W.G. Brill. Derde deel, vierde stuk. Amsterdam 1868.

Bardenhewer, Otto von - Geschichte der altkirchlichen Literatur. Vierter Band: Das fünfte Jahrhundert mit Einschluss der Syrischen Literatur des vierten Jahrhunderts. Erste und Zweite Auflage. Freiburg im Breisgau 1924.
idem Fünfter Band: Die letzte Periode des altkirchlichen Literatur mit Einschlusz des ältesten Armenischen Schrifttums 1932.

Barlaeus, Caspar - Casparis Barlaei Orationvm liber.
Editio tertia, correctior et auctior. Amstelaedami, Apud Iohannem Blaev. MDCLXI.

Beresteyn, Jhr. Mr. Dr. E.A. van - Genealogisch Repertorium. Uitgave van het Centraal Bureau voor Genealogie. 's-Gravenhage 1948.

Beschryving der Stadt Delft - behelzende een zeer naaukeurige en uitvoerige Verhandeling Van deszelfs eerste oorsprong, benaming, bevolking, aanwas, gelegenheid, prachtige en kunstige gedenkstukken en zeltzaamheden. Nevens derzelver Voorregten, Handvesten, Previlegien, en Regeeringsvorm, Alles 't zamengestelt en getrokken uit oude Hantschriften, Memorien, en Brieven, en Met zeer veele echte bewysstukken

(te vooren noit gedrukt) bevestigt: door Verscheide Liefhebbers en Kenners der Nederlandsche Oudheden. Te Delft by Reinier Boitet, MDCCXXIX.
Bibliographie Lyonnaise - Recherches sur les imprimeurs, libraires, relieurs et fondeurs de lettres de Lyon au XVIe siècle Par le Président Baudrier Publiées et continuées par J. Baudrier. Dixième Série. Ornée de 213 reproductions en fac-similé. Lyon, Louis Brun Paris, A. Picard et Fils. 1913.
Bibliotheca Anti-Trinitariorum - sive Catalogus Scriptorum, & succincta narratio de vita eorum Auctorum, qui praeterito & hoc seculo, vulgo receptum dogma de tribus in unico Deo per omnia aequalibus personis vel impugnarunt, vel docuerunt solum Patrem D.N.J. Christi esse illum verum seu altissimum Deum. Opus posthumum Christophori Chr. Sandii. Accedunt alia quaedam scripta quorum seriem pagina post praefationem dabit. Quae omnia simul juncta Compendium Historiae Ecclesiasticae Unitariorum, qui Sociniani vulgo audiunt, exhibent. Freistadii, Apud Johannem Aconium. MDCLXXXIV.
Bibliotheca Visseriana - Dissertationum ius internationale illustrantium cura Facultatis Iuridicae Lugduno-Batavae edita. Tomus octavus Lugduni Batavorum apud E.J. Brill 1929.
Blécourt, Mr. A.S. de - Kort Begrip van het Oud-Vaderlands Burgerlijk Recht. Zesde druk bewerkt door Mr. H.F.W.D. Fischer. J.B. Wolters, Groningen-Djakarta 1950.
Bloys van Treslong Prins en Mr. J. Belonje, Mr. P.C. - Genealogische en Heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Holland I. Utrecht 1928.
Boitet, Reinier - zie Beschryving der Stadt Delft.
Bor Christiaenszoon, Pieter - Gelegentheyt van 'sHertogen-Bosch Vierde Hooft-Stadt van Brabandt. Haer oorspronck, fundatie ende vergrootinge, verscheyden hare Belegeringen. Ende eyntelijcke overwinninge Verrassinghe ende inneminghe van Wesel Ende meer andere Geschiedenissen des Iaers 1629. Alles onder 't voorsichtigh wijs ende kloeck beleyt van den Deurluchtigen Hooghgebooren Vorst ende Prince Frederick Henrick Prince van Orangien, Grave van Nassau, &c. Velt-Heer Generael van de Hoogh-Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlantsche Provintien. In 'sGraven-Hage, By Aert Meuris, Boeckverkooper in de Papestraat in den Bybel/ Anno 1630.
Bourlier, E. - Souvenir du troisième centenaire de l'église Wallonne de La Haye. Notice historique par E. Bourlier, pasteur, et sermon par E. Lacheret, pasteur. Publié par le Consistoire. La Haye Martinus Nijhoff. 1891.
Brulez, Wilfrid - De Firma Della Faille en de internationale handel van Vlaamse Firma's in de 16e eeuw. Voorwoord door C. Verlinden Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren Verhandeling Nr. 35. 1959 Paleis der Academiën Hertogstraat 1 Brussel.
Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht - Utrecht 1846 vv.
Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde - verzameld en uitgegeven door Is. An. Nijhoff. Arnhem 1837 vv.
Bijlsma, Mr. R. - Rotterdams Welvaren (1550-1650) met 20 afbeeldingen in lichtdruk. Te 's-Gravenhage bij Martinus Nijhoff 1918.

Caix de Saint-Aymour, Le Vicomte de - Notice sur Hugues de Groot (Hugo Grotius) suivie de lettres inédites. Paris, Charavay frères, éditeurs 4, Rue de Furstenberg, 4.
Cambridge Modern History, The - Planned by the late Lord Acton L.L.D. Edited by A.W. Ward Litt. D., G.W. Prothero Litt. D., Stanley Leathess M.A. Volume III. The wars of Religion. Cambridge 1904.
Cappelli, Adriano - Lexicon Abbreviaturarum. Wörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen wie sie in Urkunden und Handschriften besonders des Mittelalters gebräuchlich sind, dargestellt in über 14000 Holzschnittzeichen. Zweite verbesserte Auflage J.J. Webers illustrierte Handbücher. Verlagsbuchhandlung von J.J. Weber, Leipzig 1928.
Cary, Earnest - Dio's Roman History The Loeb Classical Library, London-New York MCMXIV-MCMXXVII.
Catechismvs - siue prima Institutio, Disciplinaque Pietatis Christianae, Latinè explicata. Londini, in officina Reginaldi Wolfij, Regiae Maiest. in Latinis Typographi. Anno Dom. M.D.LXX. XVI. Calend. IVL zie ook Nowell, Alexander.
Celebriumquondameruditissimorumquevirorumepistolae - Varii argumenti ex Museio Jaskiano. Dantisci, Typis Rhetianis, A.C. MDCLXX.
Chevalier, Ulysse - Répertoire des Sources Historiques du Moyen Age. Topo-Bibliographie Première partie (A-J) Montbéliard MDCCCXCIV - IX.
Codicis Theodosiani - Libri XVI Itemque imppp. Theodosii Valentiniani, Martiani, Maioriani, Leonis, Seueri & Anthernij Nouellae Constitutiones. Tituli etiam ex corpore Codicum Gregoriani & Hermogeniani adiectis suis quibusque; locis Aniani V.S. interpretationibus. Accesserunt praeterea varia Veterum Iuris auctorum opuscula tam ex Editione Aurelianensi quam ex Parisiensi postrema supplemento adiecta. Quorum Elenchum decima sexta pagina indicat. LVGDVNI Apud Franciscum Fabrum MDXCIII.
Colomesius, Paulus - Opera, Theologici, Critici & Historici argumenti junctim edita curante Jo. Alberto Fabricio, Hamburgi MDCCIX.
Corpus Inscriptionum Semiticarum - Ab Academia Inscriptionum et Litterarum Humaniorum Conditum Atque Digestum Pars Prima Inscriptiones Phoenicias continens Tomus I. Parisiis E Reipublicae Typographeo MDCCCLXXXI.
Corpus Iuris Civilis - Editio stereotypa tertia decima Volumen primum Institutiones recognovit Paulus Krueger Digesta recognovit Theodorus Mommsen retractavit Paulus Krueger. Berolini Apud Weidmannos MCMXX.
Corpus Reformatorum - Volumen XXXX. Ioannis Calvini Opera quae supersunt omnia. Ediderunt Guilielmus Baum Eduardus Cunitz Eduardus Reuss theologi Argentoratenses Volumen XII Thesaurus Epistolicus Calvinianus sive Collectio amplissima Epistolarum tam ab Io. Calvino quam ad eum scriptarum Quas maxima ex parte e codicibus manuscriptis erutas additisque prolegomenis literariis et annotationibus criticis et historicis illustratas ediderunt Eduardus Cunitz et Eduardus Reuss theologi Argentoratenses. Volumen III Brunsvigae Apud C.A. Schwetschke et filium. (M. Bruhn), 1874.
Correas, El maestro Gonzalo - Vocabulario de Refranes, Madrid 1924.
Coursac, J. de - Choses et gens du Parlement d'Orange. Paris, A. Firmin-Didot. 1934.

Crellius, Johannes - Johannis Crellii Franci Operum Tomus Quartus Scripta ejusdem Didactica & Polemica Complectens. Bibliotheca Fratrum Polonorum quos Unitarios vocant. Irenopoli Post annum Domini 1656.

Damascenus, Nicolaus - zie Orellius, Ioannes Conradus.
Deferrari, Ph. D. Sister M. Inviolata Bary, C.D.P., Ph. D. Martin R.P. McGuire, Ph. D., Roy J. - A Concordance of Ovid. Washington the Catholic University of America Press 1939.
Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques - commencé sous la direction de Mgr. Alfred Baudrillart, continué par A. de Meyer et Ét. van Cauwenbergh. Paris 1912 vv.
Diehl, E. - Anthologia Lyrica Graeca edidit Ernestvs Diehl † Fasc. I Poetae Elegiaci Editio Tertia, Lipsiae in Aedibus B.G. Tevbneri MCMIL.
Dindorf, Wilhelm - *ΦΛΑΒΙΟΥ ΙΩΣΗΠΟΥ ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ*, Flavii Josephi Opera. Graece et Latine. Recognovit Guilielmus Dindorfius. Accedunt indices nominum et rerum locupletissimi. Parisiis, Editore Ambrosio Firmin Didot, MDCCCLXV.
Dio Cassius - zie Cary, Earnest.
Dovring, F. (Lund), Fischer, H.F.W.D. (Leiden), Meyers, E.M. (Leiden) - Hugo de Groot Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid Met de te Lund teruggevonden verbeteringen, aanvullingen en opmerkingen van den schrijver en met verwijzingen naar zijn andere geschriften uitgegeven ... Preface in Dutch and English. Universitaire Pers Leiden, Leiden 1952.
Duhamel, L. (Archiviste du Département de Vaucluse, Inspecteur des Archives Communales) - Inventaire-Sommaire des Archives municipales antérieures à 1790 de la Ville d'Orange. Tome Ier Séries AA-CC. Orange Imprimerie Martin-Peyre, Rue Victor-Hugo, 51. 1917.

Eckhart, Karl August - Pactus Legis Salicae herausgegeben von Karl August Eckhart. I Einführung und 80 Titel. Text Germanenrechte, Neue Folge, Westgermanisches Recht; Herausgeber: Historisches Institut des Werralandes 'Musterschmidt' Göttingen 1954.
Episcopius, Simon - M. Simonis Episcopii S.S. Theologiae in Academia Leydensi quondam professoris Operum Theologicorum. Pars altera. Goudae, Typis Guilielmi van der Hoeve. Prostant Roterodami, Apud Arnoldum Leers MDCLXV.
Epistolae Celebrium Eruditissimorumque virorum - varii argumenti praesertim C. Coleri, H. Grotii, T.B. Venatoris, Jani Gruteri, N. Rittershusii, C. Barthii, Joh. H. Boecleri, J. Mochingeri et Aliorum, ex Museo A. I [Andreae Jaski]. Amstelodami, Apud Janssonio Waesbergios. MDCCV.
Epistolarum selectarum centuria - in quâ etiam nonnullae Hugonis Grotii, Marini Mersenni, Michaelis Guttichii, Joannis Naerani aliorumque virorum ad ipsum epistolae insertae sunt. Subjunctum est scriptum Ruari de Magistratu, ut et Rationes, cur Romanae Ecclesiae asseclae non deberent adeo infensi esse Unitariis quos Socinianos vel Arianos vocant. Item M. Guttichii ad Ruari Epistolae in quâ de Grotio ejusque operibus agit, Praefixa est huic codici, filio ejus Joachini Ruari ad lectorem praefatio. Amst. David Ruari 1677.
Ernout, Alfred - Plaute tome V Mostellaria - Persa - Poenvlvs. texte établi et traduit Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé. Paris, Société d'Edition 'Les belles Lettres' 1938.

Essen, Alfred van der - Le Cardinal-Infant et la politique européenne de l'Espagne 1609-1641. Tome premier 1609-1634. Louvain-Bruxelles 1944. Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie 3me série, 21me fascicule. Universiteit te Leuven. Publicaties op het gebied der Geschiedenis en der Philologie 3e reeks, 21e deel.
Euripides - zie Nauck, A.
Eustathius - Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem et Odysseam ad Fidem exempli Romani editi. Volumen I-II. 1960 Georg Olms Verlagsbuchhandlung Hildesheim.
Evelyn-White, Hugh G. - Hesiod the Homeric Hymns and Homerica with an English translation by Hugh G. Evelyn-White, M.A. the Loeb Classical Library edited by T.E. Page, E. Capps, L.A. Post, W.H.D. Rouse, E.H. Warmington. London, William Heinemann Ltd. Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, MCML.

Feenstra, R. - Pieter Cornelisz. van Brederode (1558 [?]-1637) als rechtsgeleerd schrijver. Een bio-bibliografische bijdrage in: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis Deel XXVII 1959.
Festus, Sextus Pompeius - zie Lindsay, W.M.
Fortescue, Adrian - Eutychius in: The Catholic Encyclopedia an international work of reference on the constitution, doctrine discipline, and history of the catholic church edited by Charles G. Hubermann, Ph. D., L.L.D., Edward A. Pace, Ph.D., D.D., Condé B. Pallen, Ph.D., L.L.D., Thomas J. Shanan, D.D., John J. Wynne S.J., assisted by numerous collaborators. I-XVII New York, 1907-1922, vol. V 1909, pp. 638 vv.
Fox, J. - Hugo de Groot en de Gravin van Hohenlohe-Langenburg, Het probleem van de bestemming van een brief en de vraagstukken, die ermee samenhangen in: Nederlands Archievenblad. Tijdschrift van de Vereniging van Archivarissen in Nederland. Zes en zestigste jaargang Eerste aflevering 1962, N.V. Erven B. van der Kamp Groningen p. [30] vv.
Frazer, Sir James George - Apollodorus The Loeb Classical Library, London-New York MCMXXI.
Freytag, Frider. Goothilf. I.C. - Analecta Litteraria de Libris Rarioribus, Lipsiae in officina Weidmanniana 1750.

Gaisford, Thomas - *ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΟΒΑΙΟΥ ΑΝΤΟΛΟΓΙΟΝ*. Joannis Stobaei Florilegium ad manuscriptorum fidem emendavit et supplevit Thomas Gaisford A.M. vol. I, vol. II Oxonii E Typographeo Clarendoniano MDCCCXXII.
ΣΟΥΙΔΑΣ Suidae Lexicon post Ludolphum Kusterum ad codices manuscriptos recensuit Thomas Gaisford S.T.P. Oxonii MDCCCXXXIV.
Gardiner, Samuel R. - History of England from the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War 1603-1642, in ten volumes. vol. VII, 1629-1635. London 1884.
Geer, J.J. de - Proeve eener Geschiedenis van het geslacht en de goederen der Heeren van Matenesse in: Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht III 1, Utrecht 1850, p. 44 vv.

Gesamtkatalog der Wiegendrucke - Herausgegeben von der Kommission für der Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Band VI. Leipzig 1934. Verlag von Karl W. Hiersemann.
Grotefend, Dr. H. - Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. Entworfen von Dr. H. Grotefend - zehnte erweiterte Auflage herausgegeben von Dr. H. Ulrich. Hannover 1960.
Grotii, Hugonis, & Matthiae Berneggeri - Epistolae Mutuae. Argentorati, Apud Simonem Paulli Bibliop. MDCLXVII.
Günther, Dr. Otto - Katalog der Danziger Stadtbibliothek verfertigt und herausgegeben im Auftrage der städtischen Behörden. Band II. Katalog der Handschriften. Teil 2. Bearbeitet von Dr. Otto Günther. Danzig. 1903.

Haentjens, Anton Hendrik - Simon Episcopius als Apologeet van het Remonstrantisme in zijn leven en werken geschetst. Diss. Leiden. Leiden A.H. Adriani 1899.
Harrisse, Henri - Le Président De Thou et ses descendants, leur célèbre bibliothèque, leur armoiries et les traductions Françaises de J.A. Thuani Historiarum sui temporis d'après des documents nouveaux. Paris, Librairie Henri Leclercq, 219, rue Saint-Honoré, 219 et 16, rue d'Alger. 1905.
Hefele, C.J. - Leclercq, H. - Histoire des Conciles d'après des documents originaux. Nouvelle traduction française faite sur la deuxième édition allemande corrigée et augmentée de notes critiques et bibliographiques II 2 1908, III i 1909. Paris.
Heidelberger Universität, Die - Ausstellung zum Gedächtnis des 150. Jahrestages ihrer Neugründung. Heidelberg 1953.
Hesiodus - zie Evelyn-White, Hugh. G.
zie Mazon, Paul.
Heurn, Mr. Johan Hendrik van - Historie der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der Hertogen van Brabant; Tot den jaare 1629. Tweede Deel. Beginnende in het jaar 1555 tot het jaar 1648. Te Utrecht MDCCLXXVI.
Heyden-Hermesdorf, van der - Aanteekeningen bij de geschiedenis van het oude vaderlandsche recht door Mr. E.J.J. van der Heyden. Eerste stuk (tot het einde der Frankische periode) Vierde druk bewerkt door Mr. B.H.D. Hermesdorf. N.V. Dekker & van de Vegt, Nijmegen-Utrecht 1946.
Horozio, Sebastián de - Teatro Universal de Proverbios.
Huguet, Edmond - Dictionnaire de la Langue Française du seizième siècle. I-VI (fasc. 51-54). Paris 1925-1962.
Hunterus, Jacobus - Jacobi Hunteri Epistolae miscellaneae, Ornatâ sententiarum concinnitate vestitae, sermonis elegantiâ gravidae, & pulchrè plenae, facetae, lepidae, lautae. In quibus Res tragicae penè comicè, tristes remissè, severae hilarae, forenses scenicâ prope venustate tractantur. Qui manus attulerit steriles introò ad illas, gravidas foras exportabit. Lege, vide, ride. Viennae Austriae, Ex Officinâ Typographicâ Michaelis Rictij, Anno M.DC.XXXI.

Ingen-Housz, C. - Literatuurlijst van het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629. 's-Hertogenbosch 1929.

Iovrnael oft Dach-register - van alle het memorabelste datter binnen de Stadt 'SHertoghen-Bosch, (sints datse belegert worde/tot den dagh van 't overgeven) voorgevallen is. Onpartijdich beschreven, van een Borger der selver Stadt, ende in Druckers handen ghevallen, die 'tselve alle nieus-gierige Lesers heeft soecken ghemeen te maecken. T'Amsterdam, By Broer Iansz. woonende op de Nieuwe-sijds Achterborch-wal inde Silvere kan/Anno 1629.
Isenburg, Wilhelm Karl Prinz von - Stammtafeln zur Geschichte der Europäischen Staaten. Band I Stammtafeln zur Geschichte der deutschen Staaten Band II Stammtafeln zur Geschichte der Ausserdeutschen Staaten. Berlin 1936.
Itterzon, G.P. van - Franciscus Gomarus. Met portret, Facsimile en 57 onuitgegeven bijlagen. Diss. Leiden. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1929.

Jacoby, Felix - Die Fragmente der griechischen Historiker. Berlin 1923 vv.
Jöcher, Christian Gottlieb - Allgemeines Gelehrten Lexicon. Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebensumständen und Schriften beschrieben werden. Angefangen von Johann Christoph Adelung und vom Buchstaben K fortgesetzt von Heinrich Wilhelm Rotermund. I, II, 1960. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1784-87.

id., III, IV, V [bis Pfeif], 1961. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Delmenhorst 1810-Bremen 1813-1816-1819-Leipzig 1897.
Jones and H.A. Ormerod, W.H.S. - Pausanias, Description of Greece. the Loeb Classical Library. London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's sons MCMXX-MCMXXXV.
Jong en M.J. de Goeje, P. de - Catalogus codicum orientalium Bibliothecae Academiae Lugduno-Batavae III, Leiden 1865.
Josephus, Flavius - zie Dindorf, Wilhelm.
zie Thackeray, H. St. J.

Kalff, G. - Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Vierde deel, boek V, I. Groningen 1909.
Kernkamp, Dr. G.W. - Baltische Archivalia. Onderzoek naar Archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, in Stockholm, Kopenhagen en de Duitsche Oostzeesteden, ingesteld door Dr. G.W. Kernkamp. Rijks Geschiedkundige Publicatiën uitgegeven in opdracht van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken. Kleine Serie 4. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1909.
Kot, Stanislaw - Hugo Grotius a Polska (W 300-Lecie Dziela O Prawie Wojny I Pokoju) w dodatku I. Slupeccy w Ruchu Reformacyjnym II. Korespondencja H. Grotiusa i G.J. Vossiusa z Slupeckimi Kraków, Krakowska Spólka Wydawnicza 1926. (Odbicie z 'Reformacji w Polsce' - Rocznika IV).
Kronenberg, M.E. - Catalogus van de Incunabelen in de Athenaeum-Bibliotheek te Deventer. Deventer, AE. E. Kluwer MCMXVII.
Kronyk van het Historisch Gezelschap - Utrecht 1846-1876.

Lammens S.J., Henri - L'Islam, croyances et institutions. Beyroet 1943[3].
Legrand, Emile - Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle. Paris 1894-1896.

Lely, W. van der - Kwartierstaten van Delftsche Vroedschappen verzameld door Mr. W. van der Lely, medegedeeld door Mr. L.G.W. Bouricius, Archivaris der Gemeente Delft in: Maandblad van het Genealogisch heraldiek Genootschap 'De Nederlandsche Leeuw' XXXIIe Jaargang 1914, XXXIIIe Jaargang 1915, XXXIVe Jaargang 1916.
Lindsay, W.M. - Festvs, De Verborvm Significatv cvm Pavli Epitome. Bibliotheca scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana, Lipsiae in Aedibus B.G. Tevbneri. MCMXIII.

Marmorale, Enzo V. - Naevius Poeta Introduzione Bibliografica Testo dei Frammenti e Commento di Enzo v. Marmorale. Biblioteca di Studi Superiori VIII Filologia Latina. 'La Nuova Italia' Editrice Firenze 1950.
Mazon, Paul - Hésiode, Théogonie Les Travaux et les Jours Le Bouclier. Texte établi et traduit par Paul Mazon, Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé. Paris, Société d'édition 'Les belles Lettres' 95, Boulevard Raspail. 1928.
Mazzatinti, Giuseppe - Gli Archivi della Storia d'Italia Volume III Rocca S. Casciano Licinio Cappelli - Editore 1900-1901.
Meyer, Jacob - Hugo Grotius' knowledge of Hebrew in: Historia Judaica, A journal of studies in jewish history, especially in the legal and social history of the jews editor Guido Kisch New York, City. New York, 23, N.Y. Historia Judaica 40 West 68th Street 1952, pp 133 vv.
Mommsen, Theodor - Römisches Staatsrecht. Erster Band, Zweite Auflage Leipzig 1876; Zweiter Band, Zweite Auflage Leipzig 1877.
Muller, F. - De Nederlandsche Geschiedenis in Platen. Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, zinneprenten en historische kaarten. Eerste deel. (Jaren 100 tot 1702) Amsterdam, Frederik Muller. 1863-1870.

Naamlijsten van Hervormde predikanten - Bijlagen bij Van Alphen's Nieuw kerkelijk Handboek 's-Gravenhage 1903-1950. Koch & Knuttel, Gouda.
Naevius, Gnaeus - zie Marmorale, Enzo V.
Natan, A.J.R. - Facsimilé's van Handschriften van beroemde mannen, uit de verzameling van den Hoogwelgeboren Heer, Jonkheer G.J. Beeldsnijder, Vrijheer van Voshol en de Vrije-Nes, Ambachtsheer van de dorpen en landen van Voshol, lid van de Ridderschap en Staten der Provincie Utrecht, etc. Met historische ophelderingen, Utrecht 1837.
Nauck, A. - Evripidis Tragoediae ex recensione Avgvsti Navckii. Volvmen III. Evripidis Perditarvm Tragoediarvm Fragmenta. Bibliotheca Scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana. Lipsiae, in Aedibus B.G. Tevbneri MDCCCLXIX.
Nowell, Alexander - A Catechism written in Latin by Alexander Nowell, Dean of St. Paul's: together with the same Catechism translated into English by Thomas Norton. Appended is a sermon preached by Dean Nowell before Queen Elizabeth at the opening of the Parliament wich met january 11, 1563 edited for the Parker Society, by G.E. Corrie, D.D. Cambridge: printed at the University Press. M.DCCC.LIII.
Núñez, Hermán - Refranes y proverbios, 1555.

Oldfather, William Abbott - Index Verborvm Ciceronis Epistvlarvm. William Abbott Oldfather, Howard Vernon Canter, Kenneth Morgan Abbott with the assistance

of friends and students and in completion of the task inaugurated by M.N. Wetmore and A.M. Dame. Based on the edition by L.C. Purser in Oxford Classical texts. 1901-1903. University of Illinois Press Urbana - MCMXXXVIII.
Opitz, M. - Magnorum quondam eruditissimorumque virorum epistulae ad Martinum Opitium V. Cl. ex museio Jaskiano. Dantisci A.C. MDCLXX.
Orellius, Ioannes Conradus - Nicolai Damasceni Historiarvm Excerpta et Fragmenta Qvae Svpersvnt Graece Nvnc primvm separatim edidit versionem latinam dvplicem alteram Henrici Valesii hinc inde emendatiorem alteram Hvgonis Grotii in locos plerosqve Henrici Valesii notas integras aliorvmqve virorvm doctorvm vndiqve collectas et svas nec non testimonia vetervm ac recentiorvm de Nicolai vita scriptorvmqve notitia adiecit Io. Conradvs Orellivs diaconvs Tvricensis. Accedit Sevini dissertatio de Nicolao Damasceno Gallice scripta. Lipsiae Svmtibvs Librariae Weidmanniae MDCCCIV.
Otto, Dr. A. - Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer. Leipzig, Druck und Verlag von B.G. Teubner, 1890.
Oud-Holland - Nieuwe Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid enz. onder redactie van Mr. N. de Roever en van Dr. A. Bredius, met ingang van Elfde jrg. 1893 onder red. van Dr. A. Bredius en E.W. Moes; met ingang van Een en dertigste jrg. 1913 onder red. van Dr. A. Bredius en Dr. H.E. van Gelder - 1923. Daarna: Oud-Holland Tweemaandelijksch Nederlandsch Kunsthistorisch Tijdschrift. Redactie uitgebreid met Dr. Ferrand Hudig, 1925 en in diens plaats Dr. H. Schneider, 1937.

Palau y Dulcet, Antonio - Manual del Librero Hispanoamericano Bibliografía General Española e Hispanoamericana desde la Invención de la Imprenta hasta nuestros Tiempos con el Valor comercial de los Impresos descritos. Tomo Segundo B 21527-38298. Barcelona Librería Anticuaria de A. Palau 1949.
Pardoe, Julia - The life of Marie de Medicis Queen of France Consort of Henri IV, and regent of the kingdom under Louis XIII. In three volumes Vol. III London Richard Bently and Son 1890.
Pastor, Ludwig von - Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. Zwölfter Band. Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischer Restauration und des Dreiszigjährigen Krieges. Leo XI und Paul V. (1605-1621). Freiburg im Breisgau, 1927.
Pausanias - zie Jones, W.H.S.
Paz, Julián - Archivo General de Simancas. Catálogo IV. Secretaría de Estado (capitulaciones con Francia y negociaciones diplomáticas de los embajadores de España en aquella corte, seguido de una serie chronológica de estos) I. (1265-1714). Junta para Ampliación de estudios é investigaciones científicas Centro de Estudios históricos. Madrid 1914.
Archivo General de Simancas. Catálogo III. Secretaría de Estado. Documentos de la negociaciones de Flandes, Holanda y Bruselas, y papeles genealogicos. 1506-1795. Con un indice de titulos nobiliarios por Angel de la Plaza. Segunda edición. Consejo superior de investigaciones científicas Instituto Jerónimo Zurita. Madrid 1946.
Petit, L. - Jeremie II Tranos in: Dictionnaire de Théologie Catholique. VIII, koll. 886 vv.
Petit, Louis D. - Bibliographische Lijst der werken van de Leidsche Hoogleeraren I, Leiden 1894.

Plautus - zie Ernout, Alfred.
Plutarchus - zie Wyttenbach, Daniel.
Polak-De Booy, E.P. - Dorsale notities op brieven aan Hugo de Groot in: Nederlands Archievenblad Tijdschrift van de Vereniging van Archivarissen in Nederland. Zes en zestigste jaargang Derde aflevering 1962, N.V. Erven B. van der Kamp Groningen, p. [127].
Potthast, A. - Bibliotheca historica medii aevi. Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500. Editio altera. Bd. I Berlin 1896.

Quien, Michaele le - Oriens Christianus, in quatuor Patriarchatus digestus, quo exhiventur Ecclesiae, Patriarchae, caeterique praesules totius Orientis. Parisiis MDCCXL.

Rechtsgeleerde Observatiën, (Honderd) - Dienende tot opheldering van verscheide duistere, en tot nog toe voor het grootste gedeelte onbewezene passagien Uyt De Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgel. van wylen Mr. Hugo de Groot door een Genootschap van Rechtsgeleerden. Eerste deel. In 's-Gravenhage By Johannes Mensert, Boekverkooper op de Groote Groenmarkt, MDCCLXXVII.
Repgen, Konrad - Die Römische Kurie und der Westfälische Friede. Band I, Papst, Kaiser und Reich 1521-1644 1. Teil. Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom. Band 24. Max Niemeyer Verlag Tübingen 1962.
Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland - 31 Jan. 1524-22 Jan. 1795 ['s-Gravenhage, c. 1750-1798], dl. 1613-1619. *id.*, dl. 1627-1631.
Revue d'Histoire Ecclesiastique XXXII - fondée par A. Cauchie et P. Ladeuze. Université Catholique de Louvain. Louvain 1936.
Rogge, H.C. - Caspar Jansz. Coolhaes, de Voorlooper van Arminius en der Remonstranten. Amsterdam 1856-1858.
Geschriften betreffende de Geschiedenis der Remonstranten. Amsterdam 1864.
Ruari, Martini, Nec non H. Grotii - M. Mersenni, M. Gittichii, et Naerani, Aliorumque virorum doctorum, quorum nomina post praefationem vide, Ad ipsum Epistolarum Selectarum Centuria. In quibus res magni in religione momenti inter diversarum sententiarum atque sectarum homines tractantur & examinantur. Amstelodami Apud Davidem Ruarum, MDCLXXVII.

Sandius Chr. Chr. - Bibliotheca Anti-Trinitariorum, sive Catalogus Scriptorum, & succincta narratio de vita eorum Auctorum, qui praeterito & hoc secuto, vulgo receptum dogma de tribus in unico Deo per omnia aequalibus personis vel impugnarunt, vel docuerunt solum patrem D.N.J. Christi esse illum verum seu altissimum Deum. Opus posthumum Christophori Chr. Sandii. Accedunt alia quaedam Scripta, quorum seriem pagina post praefationem dabit. Quae omnia simul juncta Compendium Historiae Ecclesiasticae Unitariorum, qui Sociniani vulgo audiunt, exhibent. Freistadii, Apud Johannem Aconium. MDCLXXXIV.
Sarton, George - zie Stimson, Dorothy.
Schanz - Hosius - Geschichte der Römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian von Martin Schanz. Erster Teil Die

Römische Literatur in der Zeit der Republik Vierte, neubearbeitete Auflage von Carl Hosius.

Handbuch der Altertumswissenschaft begründet von Iwan von Müller neu herausgegeben von Walter Otto Achte Abteilung. Erster Teil C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung München MCMXXVII.
Scheffer, J.H. - Nederlands Familie Archief. Genealogie van het Geslacht Prins Rotterdam, Van Hengel & Eeltjes 1878.
Schelhorn, J.G. - Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur I. Ulm und Leipzig 1762.
Schepens, P. - Pour l'histoire du symbole Quicumque, in: Revue d'Histoire Ecclesiastique XXXII, 1936.
Schnurrer, Christian Friedrich - Biographische und litterarische Nachrichten von ehmaligen Lehrern der hebräischen Litteratur in Tübingen, Ulm, 1792.
Schotel, Dr. G.D.J. - De Illustre School te Dordrecht. Eene Bijdrage tot de Geschiedenis van het Schoolwezen in ons Vaderland. Utrecht 1857.
Schubert, Friedrich Hermann - Ludwig Camerarius, 1573-1651. Eine Biographie. Kallmünz, Opf. 1955. Münchener historische Studiën. Abt. Neuere Geschichte. Bd. I.
Schubert, Dr. Rudolf - Geschichte der Könige von Lydien. Breslau 1884.
Sickenga, J. - Het Hof van Friesland gedurende de zeventiende eeuw. Academisch proefschrift. Leiden 1869.
Siegenbeek, Matthijs - Geschiedenis der Leidsche Hoogenschool van hare oprigting in den jare 1575, tot het jaar 1825. I MDCCCXXIX Te Leiden, bij S. en J. Luchtmans.
Staten - Generaal - Resolutieboek van 1618.
Staveren, Dr. M. van - Bijdrage tot de levensgeschiedenis van Mr. Johannes Basius in: De Vrije Fries. Mengelingen, uitgegeven door het Friesch Genootschap van Geschied- Oudheid- en Taalkunde. Achttiende deel. Derde Reeks Zesde deel. Te Leeuwarden, Bij Meyer & Schaafsma. 1895.
Stimson, Dorothy - Sarton On the History of Science. Essays By George Sarton Selected and Edited By Dorothy Stimson. Harvard University Press Cambridge Massachusetts 1962.
Stobaeus, Joannes - zie Gaisford, Thomas.
Suidas - zie Gaisford, Thomas.

Taxandria - Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis en Volkskunde onder redactie van W.J.F. Juten en G.C.A. Juten. Vijftiende jaargang. Tweede Reeks. Vijfde jaargang. Bergen op Zoom. Gebroeders Juten. 1908.
Thackeray, H. St. J. - Josephus, with an english translation by H. St. J. Thackeray, M.A. in eight volumes.
I. The Life-Against Apion, London-New York MCMXXVI.
IV-VIII Jewish Antiquities, London-New York MCMXXX-MCMXLIII.
(V by the late H. St. J. Thackeray and Ralph Marcus, Ph.D., VI-VIII by Ralph Marcus, Ph.D.).
The Loeb Classical Library.

Tideman, Joannes - Historisch Overzigt van de Catechetische Literatuur der Remonstranten, Den Hoogleeraar Abraham Des Amorie van der Hoeven, op het feest van de vijf en twintig jarige vervulling van zijn Hoogleeraarsambt, den 29 November 1852 als Feestgave aangeboden. Rotterdam 1852.
De Stichting der Remonstrantsche Broederschap 1619-1634, uit en met de oorspronkelijke bescheiden. Tweede deel. 1624-1634, Amsterdam. Y. Rogge 1872.
Tiele, P.A. - Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten. Eerste Afdeeling. Verzameling van Frederik Muller. Te Amsterdam. Naar tijdsorde gerangschikt en beschreven. Eerste deel 1500-1648. Amsterdam, Frederik Muller. 1858.
Tixeront, J. - Quicumque, s.v. Athanase 2, in: Dictionnaire de Théologie Catholique, I, kol. 2178 vv.
Tresoor der Zee - en Landrechten - Beredeneerd Register op de Werken der Linschoten-Vereeniging Deel XXVI-L, bewerkt door C.G.M. van Romburgh † en C.E. Warnsinck-Delprat, 's-Gravenhage 1957.

Unger, J.H.W. - De Regeering van Rotterdam 1328-1892. Naamlijst van Personen, die in of van wege de regeering ambten hebben bekleed voorafgegaan door eene geschiedkundige inleiding over den regeeringsvorm van Rotterdam. Uitgegeven op last van het Gemeentebestuur. Rotterdam, gedrukt bij Wed. P. van Waesberge & Zoon. 1892.

Valerii Maximi Dictorum Factorumque Memorabilium - libri novem ad optimas editiones collati. Praemittitur notitia litteraria, accedit index studiis Societatis Bipontinae. Editio Accurata. Biponti, Ex Typographia Societatis. MDCCLXXXIII.
Vallés, Pedro - Libro de Refranes, Zaragoza 1549.
Vecht, H.A.W. van der - Cornelis van der Myle. Diss. Leiden. Sappemeer 1907.
Verri, Pietro - Storia di Milano, Milano 1835.
Verslagen en Mededeelingen - der Koninklijke Akademi van Wetenschappen. Afdeeling Letterkunde. Tweede Reeks. Taalfde Deel, Amsterdam. Johannes Müller 1883.
Visscher, Dr. N.P. - Verhaal van de inneming der stad Amersfoort in het jaar 1629, geschreven door den heer Mr. Willem van Dam, burgemeester dier stad, in zijne gevangenis den 20 Augustus van dat jaar in: Berigten van het Historisch Gezelschap te Utrecht. II : 1, Utrecht 1849.
Vollenhoven, C. van - The Growth of Grotius' De Iure Belli ac Pacis as it appears from contemporary correspondence in: Bibliotheca Visseriana VIII, XXI, p. 103 vv.
Vorsterman van Oyen, A.A. - Stam- en Wapenboek van Aanzienlijke Nederlandsche Familiën, met Genealogische en Heraldische Aanteekeningen. Te Groningen bij J.B. Wolters, 1885-90.
Vos, P.D. de - De vroedschap van Zierikzee van de tweede helft der 16e eeuw tot 1795. Firma G.W. Den Boer, Middelburg MCMXXXI.
Vossius, G.J. - Gerardi Joan. Vossii et Clarorum Virorum ad eum Epistolae Collectore Paulo Colomesio Ecclesiae Anglicanae Presbytero. Opus omnibus Philologiae et Ecclesiasticae Antiquitatis studiosis utilissimum. Londini, Typis R.R. & M.C. Impensis Adielis Mill, apud quem prostant ad Insigne Pavonis in vico Ave-Mary-Lane vocitato, MDCXC. aant.

V o u l l i è m e , E r n s t - Der Buchdruck Kölns bis zum Ende des Fünfzehnten Jahrhunderts. Ein Beitrage zur Inkunabelen bibliographie Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde XXIV. Bonn, Hermann Behrendt 1903. aant.

W a c h s m u t h - H e n s e - Ioannis Stobaei Anthologii libri dvo priores qvi inscribi solent Eclogae Physicae at Ethicae. Vol. I Recensvit Cvrtivs Wachsmuth Berolini Apvd Weidmannos MDCCCLXXXIV.
W a g e n a a r , J a n - Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schutterye, gilden en regeeringe beschreeven. III. Te Amsterdam By Yntema en Tieboel, 1767.
W a p e n h e r a u t , De - Maandblad gewijd aan Geschiedenis, Geslacht-, Wapen-, Oudheidkunde, enz. onder redactie von D.G. van Epen 's-Gravenhage 1897-1920 met i.v. 16e/17e jrg. 1913 o.l.v.D.G. van Epen en M.G. Wildeman.
W a r m i n g t o n , E.H. - Remains of Old Latin. In three volumes II. Livius Andronicus, Naevius, Pacuvius and Accius. The Loeb Classical Library. London-Cambridge Massachusetts MCMXXXVI.
W ä s c h k e , H. - Anhaltsche Geschichte Dritter Band Von der Teilung bis zur Wiedervereinigung. Göthen 1913.
W e r t h e r n , H u g o v o n - Geschichte des Geschlechts der Grafen und Freiherrn von Werthern. Erfurt 1893.
W i n k e l , D r . J a n T e - De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde II, Haarlem 1908.
W o r p , J.A. - De Gedichten van Constantijn Huygens naar zijn handschrift uitgegeven. Tweede deel 1623-1636. Groningen 1893.
W t e n b o g a e r t , J o h . - De Kerckelicke Historie, vervatende verscheyden gedenckwaedige saecken, Inde Christenheyt voorgevallen. Van Het Jaer Vierhondert af, tot in het Jaer Sesthienhondert ende Negenthien. Voornamentlick in deze Geunieerde Provintien. 1646.
W y t t e n b a c h , D a n i e l - *ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΤΟΥ ΧΑΙΡΩΝΕΩΣ ΤΑ ΗΘΙΚΑ*. Plutarchi Chaeronensis Moralia, id est Opera, exceptis Vitis, Reliqua. Graeca emendavit, Notationem emendationum, et Latinam Xylandri interpretationem castigatam, subjunxit, Animadversiones explicandis rebus ac verbis, item indices copiosos, adjecit, Daniel Wyttenbach. Tomus I. Oxonii E Typographeo Clarendoniano MDCCXCV.

2. Register van brieven.

De cijfers zijn de nummers der brieven.

De nummers der brieven van hen, aan wie Grotius schreef, zijn romein, van hen, die Grotius schreven, cursief gedrukt.

Barlaeus, Caspar, *1365, 1373, 1397*, 1454, *1466*, 1488, 1512, *1537*, 1551, *1659*, 1668.
Beauclerc, Charles le, *1427*.
Bergen, Rutgerus zum, *1483, 1485*.
Bernegger, Matthias, 1366, 1369, *1374, 1383*, 1450, 1455, *1523, 1557*, 1611, 1619, *1640*, 1663, *1685*.
Bignon, Hieronymus, 1538.
Brasser, Joost, *1417, 1469*.
Busius, C. *1695*.

Camerarius, Joachim, 1401, 1433, 1472, 1496, 1542, 1598.
Cherbury, Ed. Herbert of, *1460*.
Crellius, Joannes, 1633.

Dorislaus, Isaac, *1518, 1582*.
Dupuy, Pierre, 1702. 1709.

Episcopius, Simon, 1565, *1628*.

Frederik Hendrik, 1398, 1688.

Groot, Cornelis, Pieter en Dirck de, 1571.
Groot, Jan de, 1708.
Groot, Pieter de, 1570.
Groot, Willem de, 1364, 1367, 1368, 1370, 1372, 1376, 1377, 1379, 1386, 1389, 1391, 1393, 1395, 1399, 1422, 1432, 1435, 1437, 1440, 1444, 1446, 1448, 1451, 1453, 1461, 1464, 1467, 1470, 1471, 1473, 1474, 1476, 1479, 1482, 1484, 1486, 1487, 1489, 1491, 1492, 1494, 1500, 1504, 1505, 1508, 1514, 1516, 1520, 1524, 1525, 1527, 1530, 1535, 1541, 1545, 1547, 1549, 1553, 1556, 1558, 1559, 1562, 1564, 1566, 1568, 1575, 1580, 1587, 1595, 1601, 1605, 1609, 1613, *1618*, 1621, *1622*, 1624, 1630, 1637, 1643, 1646, 1655, 1660, 1662, 1666, 1669, 1673, 1674, 1675, 1677, 1680, 1682, 1686, 1689, 1694, 1697, 1698, 1699, 1710, 1714, 1717, 1718.
Hertoge van O(r)smael, Jan de, *1497*.
Heuvel, Maerten Willemsz van, 1360, 1722.
Hogerbeets, Adriaan, *1375*.
Holland, Staten van, 1713.
Hunterus, Jacobus, 1642.

Lingelsheim, Georg Michael, *1387*, 1533, 1679.

Maurier, Benjamin Aubéry du, 1362, 1390, 1394, 1406, 1408, 1410, 1414, *1428*, 1430, 1439, *1468*, 1478, *1529*, 1531, *1626*, 1634, *1645, 1681*, 1684.
Meiling, Henricus, *1431*.
Mesmes, Henri de, 1509.

Oldenbarnevelt, Willem van, *1404, 1421, 1423, 1426, 1429, 1438, 1441, 1445, 1449, 1452, 1458, 1459, 1462, 1465*.
Opitz, Martinus, 1597, 1664.

Peiresc, Nicolas Claude Fabry de, *1447, 1522*, 1539, 1540.

Reigersberch, Johan van, *1415, 1419, 1420*.
Reigersberch, Maria van, *1649*, 1652, *1656*, 1671.
Reigersberch, Nicolaes van, *1361, 1384, 1403*, 1405, 1407, 1409, *1413*, 1425, *1463*, 1477, 1502, 1506, 1550, 1560, 1567, 1572, *1573*, 1576, 1577, 1578, 1581, 1588, *1589*, 1590, *1594*, 1596, 1599, 1602, 1607, 1610, 1614, *1617*, 1625, *1627*, 1631, 1632, 1638, 1641, 1648, 1650, 1653, 1654, *1657*, 1658, 1661, 1667, 1676, 1678, 1683, 1687, 1690, 1691, 1692, 1693, 1700, 1701, 1704, 1705, 1706, 1707, 1711, 1712, 1716, 1719, 1721.
Rotterdam, Burgemeesters, Raden en Vroedschappen van, 1703.
Ruarus, Martinus, *1608*, 1635, *1696*.

Salmasius, Claudius, *1443, 1493*, 1495, *1499*, 1501, *1510*, 1521, *1526, 1528, 1544*, 1546, *1561*, 1579, *1584*, 1593, 1603, *1615*, 1620, *1623*.
Sarravius, Claudius, 1592.
Schickard, Wilhelm, 1371, 1456, 1480, 1534, *1720*.

Scriverius, Petrus, 1511.
Slupecki de Konary, Jerzy, *1532*, 1536, 1672.
Solms, gravin van Hohenlohe-Langenburg, Anna Maria van, *1388*.
Stephanius, Stephanus Johannis, *1382*.

Tabor, Johann Otto, *1639*.
Tilenus, Daniel, *1715*.

Velge, Nicolaus a, *1385*.
Vossius, Gerard Johannes, *1396*, 1418, *1424*, 1442, *1490*, 1513, 1552, 1563, *1585*, 1604, *1629*, 1636, 1644, *1665*, 1670.

Wtenbogaert, Johannes, 1363, *1378*, 1380, *1381, 1392*, 1400, *1402*, 1411, *1412*, 1416, *1434, 1436*, 1457, *1475*, 1481, *1498*, 1503, 1507, *1515, 1517, 1519, 1543, 1548*, 1554, *1555, 1569*, 1574, 1583, 1586, 1591, *1600*, 1606, *1612*, 1616, *1647, 1651*.

3. Lijst van geciteerde plaatsen uit Griekse en Latijnse schrijvers en uit het Oude en Nieuwe Testament.

Het cijfer achter de punt geeft de bladzijde aan, waar het citaat in de tekst der brieven voorkomt.

Acta Fratrum Arvalium VI 2086 (a. 213) 17. 170
Appianus Bella Civilia II, 106. 363
Aristophanes Acharnenses 1069. 176
Aristophanes Plutus 17. 331

Callimachus Hymni ad Dianam 228. 220
Cicero, Marcus Tullius Ad Atticum II, 14 in fine. 319
Cicero, Marcus Tullius Ad Atticum II, 16. 97
Cicero, Marcus Tullius Ad Atticum VI, 5, 2. 220
Cicero, Marcus Tullius De domo sua ad Pontifices XV (40). 421
Cicero, Marcus Tullius Epistulae ad Familiares VII, 1, 3. 371
Cicero, Marcus Tullius De Legibus 19 § 45. 299
Cicero, Marcus Tullius In Verrem I, 20, 53. 188

Demosthenes *Περὶ τῆς παραπρεσβείας* XIX, 39. 331

Ennius, Quintus Annales XII, 370-372. 169
Euripides Andria 168 v. 220
Euripides Hecuba 66. 169
Euripides Heraclides 202 vv. 226
Euripides Phrixus fragm. 818, 5. 221

Genesis XVIII, 2, 3. 209
Genesis XXII, 14. 391

Hesiodus *ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ* 266. 480
Homerus Ilias I, 70. 156
Homerus Ilias I, 106. 460
Homerus Ilias I, 174-175. 370
Homerus Ilias II, 80-82. 73

Homerus Ilias II, 732. 123
Homerus Ilias IV, 193 vv. 123
Homerus Ilias V, 831. 161
Homerus Ilias V, 889. 161
Homerus Ilias VIII, 281. 328
Homerus Ilias VIII, 355. 189
Homerus Ilias XI, 403. 343
Homerus Ilias XI, 514. 173
Homerus Ilias XI, 654. 158
Homerus Ilias XIII, 5. 512
Homerus Ilias XVIII, 112. 122
Homerus Odyssea I, 157. 195
Homerus Odyssea I, 381. 421
Homerus Odyssea V, 298. 343
Homerus Odyssea XVIII, 136-137. 53
Homerus Odyssea XVIII, 410. 421
Horatius Flaccus, Quintus Carmina II, V, 15. 170
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae I, I, 32. 160
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae I, II, 14. 150
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae II, I, 176. 461
Horatius Flaccus, Quintus Epistula ad Pisones de arte poetica 78. 77
Horatius Flaccus, Quintus Epistula ad Pisones de arte poetica 342. 220

Johannes XI, 48. 22.
Johannes Apocalypsis 4, 4. 225
Justinus, Marcus Junianus Historiae Philippicae 18, 4, 8. 421
Juvenalis, Decimus Junius Saturae VIII, 126. 67

Livius, Titus Ab Urbe Condita XXII, 61, 14. 297
Livius, Titus Ab Urbe Condita XXXVII, 7, 9. 353
Livius, Titus Ab Urbe Condita XXXVIII, 53, 8. 473
Lucanus, Marcus Annaeus Pharsalia I, 404. 20
Lucanus, Marcus Annaeus Pharsalia V, 685-687. 265

Martialis, Marcus Valerius Epigrammata VII, 44, 3 vv. 222
Martialis, Marcus Valerius Epigrammata IX, 99, 5. 181
Martialis, Marcus Valerius Epigrammata X, 44, 9. 181
Mattheus V, 9. 479
Mattheus X, 16. 207

Naevius, Gnaeus Tarentilla frg. 76. 371
Nepos, Cornelius De Viris Illustribus lib. XVI, Pausanias 1, 2. 421

Ovidius Naso, Publius Fasti I, 481. 387
Ovidius Naso, Publius Fasti I, 613. 170
Ovidius Naso, Publius Heroides I, 12. 477
Ovidius Naso, Publius Tristia III, 2. 387

Paulus I. Ad Corinthios 10, 16. 240
Paulus II. Ad Corinthios 4, 17. 37
Paulus Ad Galatas 2, 14. 222
Paulus Ad Galatas 2, 21. 161
Petronius Arbiter, Gaius Satiricon c. 118. 9
Philemon zie Stobaeus, Joannes, Florilegium XXXVIII.
Pindarus Pytische Oden 1, 85. 178
Plato De Republica 399B. 220
Plato Symposion 189E. 432
Plautus, Titus Maccius Poenulus 332. 371
Plautus, Titus Maccius Poenulus 930-960. 199, 235
Plinius Secundus, C. Naturalis Historia XIX, 1, 6. 24
Plinius Secundus, C. Naturalis Historia XXXII, 24, 1. 173
Plutarchus Moralia 24. 179

Sallustius Crispus, Gaius Epistula prima ad Caesarem I, 4, 3. 56
Seneca Minor, Lucius Annaeus Hercules furens 790. 199
Seneca Minor, Lucius Annaeus Hercules furens 810. 198
Sophocles Aiax 866. 263
Sophocles Fragmenta 768, bij Cicero - Ad Atticum II, 16. 97
Statius, Publius Papinius Thebais IX, 408. 432
Stobaeus, Joannes Florilegium XX, 29. 378
Stobaeus, Joannes Florilegium XXXVIII. 221
Suetonius Tranquillus, Gaius Vita Domitiani 23. 150
Suetonius Tranquillus, Gaius Vita Neronis 40. 461
Suetonius Tranquillus, Gaius Vita Tiberii 26, 3. 363

Tacitus, Publius Cornelius Annales I, 72. 363
Tacitus, Publius Cornelius Annales IV, 42. 363
Tacitus, Publius Cornelius Annales XIII, 11. 363
Tacitus, Publius Cornelius Annales XIII, 19, 1. 296
Tacitus, Publius Cornelius Annales XVI, 22. 363
Tacitus, Publius Cornelius Historiarum libri, I, 21. 246
Terentius Afer, Publius Adelphi 5, 3, 37. 343
Terentius Afer, Publius Andria 189. 56
Themistius Orationes V, 13. 151
Theocritus Idyllia VII, 38. 237
Theocritus Idyllia XVI, 71. 433
Theocritus Idyllia XXIX, 3. 387
Theodorus Balsamon *ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΩΝ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΕΝ ΤΩΙ ΤΡΟΥΛΛΩΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙ-*

ΛΙΚΟΥ ΠΑΛΑΤΙΟΥ ΣΥΝΕΛΘΟΝΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΕΠΙ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΟΥ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Can. LVIII, (naar Zonaras, *ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΩΝ*). 240.
Valerius Maximus Factorum ac dictorum memorabilium libri IX, V, 3, 2. 473
Vergilius Maro, Publius Aeneis I, 48 v. 295
Vergilius Maro, Publius Aeneis I, 668. 264
Vergilius Maro, Publius Aeneis II, 104. 43
Vergilius Maro, Publius Aeneis III, 444. 67
Vergilius Maro, Publius Aeneis IV. 6. 53
Vergilius Maro, Publius Aeneis VI, 74. 67
Vergilius Maro, Publius Aeneis VI, 158. 68
Vergilius Maro, Publius Aeneis VI, 417-418. 198
Vergilius Maro, Publius Aeneis VI, 664. 15
Vergilius Maro, Publius Aeneis XI, 425-427. 387
Vergilius Maro, Publius Georgica I, 154. 399
Vergilius Maro, Publius Bucolica Ecl. II, 44. 419
Vergilius Maro, Publius Bucolica Ecl. III, 108. 9
Vergilius Maro, Publius Bucolica Ecl. V, 37. 399
Vergilius Maro, Publius Bucolica Ecl. IX, 15. 150
Vergilius Maro, Publius Bucolica Ecl. IX, 27. 208
Zenobius *ΖΗΝΟΒΙΟΥ ΕΠΙΤΟΜΗ ΕΚ ΤΩΝ ΤΑΡΡΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΔΥΜΟΥ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ ΚΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ*, Centuria II, 30. 188.
Zonaras *ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΩΝ*, zie Theodorus Balsamon.

4. Register van persoonsnamen, aardrijkskundige namen en boektitels.

Voor aanwijzingen ten gebruike van het register zij verwezen naar deel III, p. 489.

A

Aa, Mr Anthony Willemsz. 450[6], 451, 521[1].
Aarlanderveen 428.
Abbekerk 526, 527.
Abbot, George, aartsbisschop van Canterbury 178[11].
`Abdallāh ibn Abī-l-Yāsir ibn Abī-l-Makārim Ibn al-`Amīd 240[5], 241.
`Abdallāh ibn Abī-l-Yāsir ibn Abī-l-Makārim Ibn al-`Amīd *Kitāb al-majmū `al-mubārak* 240.
Abraham 210.
Abū-`abd-Allāh Muhammad ibn-Muhammad ibn-`abd-Allāh ibn-Idris-al-Hamūdi 10[6].
Abū-`abd-Allāh Muhammad ibn-Muhammad ibn-`abd-Allāh ibn-Idris-al-Hamūdi *Nuz hat al-mushtaq fī īkhtirāq al-āfāq* 10.
Abulfeda, zie Abū-l-Fidā'.
Abū-l-Fidā' Ismā`il ibn `Alī, `Imād al-dīn al-Aiyūbī 482[3].
Abū-l-Fidā' Ismā`il ibn `Alī, `Imād al-dīn al-Aiyūbī *Mukhtasar ta'rikh al-bashar* 482.
Abū-l-Fidā' Ismā`il ibn `Alī, `Imād al-dīn al-Aiyūbī *Taqwīm al-buldan* 482.
Acastus 259, 505[2].
Achates 68.
Achilles 505.
Ackerfort, zie Nieuwe-Schans.
Acro, koning van Caenina 511.
Acta Arvalium Corporis 170.
Acta Arvalium Corporis *Acta et scripta theologorum Wittembergensium, et patriarchae Constantinopolitani D. Hieremiae: quae utrique ab anno M.D.LXXVI. usque ad annum M.D.LXXXI. de Augustana confessione inter se miserunt: graece et latine ab iisdem theologis edita. Witebergae in officina haeredum Johannis Cratonis. Anno M.D.LXXXIIII* 85.
Adam 5.
Admiraliteit van de Maze 449.
Adramys, ook Adramyttus 507[2].
Adramytteion, stad in Mysië 507.
Adrianus = Brabant 163.
Adrianus II, paus 256[7].
Adrichem, Emmerentia van 417[1].
Adrichem, Jacob van 417, 436, 442.
Adrichem, Joost Jacobsz. van 416[5], 417, 442, 446, 483.
Adrichem, Maria Joostendr. van 417[1].
Aeacidae 505.
Aelianus. *Ταχτικά* 59.

Aelianus, Claudius 262[9].
Aelianus, Claudius *De Natura Animalium* 262.
Aelianus, Claudius *Varia Historia* 262.
Aelius = De Richelieu 33, 35, 63, 163, 317, 319, 320, 349, 363, 405, 412, 413.
Aeneas, *ὁ ταχτιχος* 59.
Aeneas, *Πολιορχητιχά* 59.
Aeolië, Aeolisch 88.
Aerssen, heer van Sommelsdijk, François van 4, 8, 11, 33, 34, 36, 63, 134, 140, 149, 158, 163, 164, 178, 217, 248, 295, 337, 362, 377, 446, 449, 453, 454, 463, 478[1].
Aesculapius 186, 218.
Afrika (Afrikaans) 116, 119, 126, 148, 151, 152, 197, 203, 204, 233, 259, 310, 501, 502.
Agesilaos, koning van Sparta 179[5].
Agoeng 80[7].
Agorastocles 199.
Agrippa, zie Vipsanius Agrippa, Lucius. Vipsanius Agrippa, Marcus.
Ahenobarbus, zie Domitius Ahenobarbus, Lucius.
Ahenobarbus = Jan de Hertoge van Osmael, heer van Valkenburg 280.
Aigues-mortes 125.
Ailly, d', zie Alie, d'.
Aitzema, Foppe van 64[3].
Aitzema, Lieuwe van 135, 162, 223.
Aix en Provence 136, 351.
Aken 139, 254.
Alais, zie Alès.
Alba Longa (Albaans) 510.
Albanus mons 501.
Alberius Triuncurianus 314[2].
Albert, aartshertog van Oostenrijk 50.
Albert, graaf Wratislas von Fürstenberg 399.
Albert, zoon van voorgaande 399.
Albert - Albrecht, hertog van Beieren 300[2].
Albert, hertog van Luynes, Charles d' 337[4].
Albespineus, zie Aubespine.

Albestein 418.
Alblasserdam 173.
Alblasserwaard 8, 108.
Albrecht, hertog van Beieren-Straubing 296[10].
Alès 4, 16, 70, 72, 75, 138.
Alexander de Grote 182, 373.
Alexander, zoon van Herodes I de Grote 494, 495, 496.
Alexander Polyhistor 497[3], 498.
Alexander Severus 59, 259[9].
Alexander = Engeland 299.
Alexandra Salome, koningin van Judea 498[9].
Alexandrië 59, 76, 77, 85, 136, 188, 202, 499.
Alexandrië, patriarch van, zie Cyrillus Lukaris.
Alexandrië, patriarch van, zie Meletius Pegas.
Alexandrie de la Paille 162.
Alez, zie Alès.
Alie d' aant. 57, 75, 138, 146, 160, 161, 167, 205, 206, 372, 374.
Alkmaar (Alkmaars) 7, 30, 45, 57, 205, 228, 410, 455, 468, 475, 478.
Allatius, Leo 400[2].
Allatius, Leo *ΣΑΛΛΟΥΣΤΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ Πεϱὶ ΘΕΩΝ καὶ ΚΟΣΜΟΥ Sallvstii Philosophi De Diis et Mundo. Leo Allatius Nunc primus è tenebris eruit, & Latinè vertit. Iuxta Exemplar Romae impressum. Lugduni Batavorum, Ex Officina Ioannis Maire, M.DC.XXXIX* 400.
Allerheiligenbaai 472.
Allobrogae, (Allobrogicus) zie Savoye.
Allobrox, zie Carl'Emanuele I, hertog van Savoye.
Almachinus, zie `Abdallāh ibn Abī-l-Yāsir.
Al-Makīn, Jirjis, zie `Abdallāh ibn Abī-l-Yāsir.
Almonde, Maria van 133[1], 514[5].
Alpen 7, 20, 22, 48, 68, 110, 116, 147, 152, 161, 165, 170, 190, 243, 265, 288, 431, 499.
Alphaeus = Frederik Hendrik 22, 139, 268, 276, 284, 303, 310, 326, 362, 368, 377.
Alphen, Kors (Christiaan) Jansz. van 97, 98.
Altirivius, zie Aubespine, markies van Hauterive, François de l'.
Alutarius, Henricus 410[3].
Alva, hertog van, zie Alvarez de Toledo, Fernando.
Alvarez de Toledo, hertog van Alva, Fernando 154[4].
Alyattes 507.
Alyattes, koning van Lydië 259, 262, 507[1], 512.
Amazonen 373, 506.
Ambaxia, zie Amboise.
Amberg i. Bayern 314.
Amboina 325.
Amboise 250, 253, 348, 365, 366, 372.
Ambrosius 210.
Ambrunum, zie Embrun.
Ameland 296.

Amerika (Amerikaans) 3, 43, 51, 72, 174, 227.
Amersfoort 18, 19, 24, 60, 74, 86, 89, 90, 92, 95, 98, 111, 113, 137, 142, 159, 177, 292, 366, 371, 458.
Amphiaraus 258, 509.
Ampzing, Samuel 186[11].
Ampzing, Samuel *Beschrijvinge ende lof der stad Haerlem in Holland: In rijm bearbeyd: ende met veele oude ende nieuwe stucken buyten Dicht uyt verscheyde Kronijcken, Handvesten, Brieven, Memorien ofte Geheugeniszen, ende diergelijke Schriften verklaerd, ende bevestigd. Mitsgaders Petri Scriverii Lavrekranz voor Lavrens Koster Van Haerlem, Eerste Vinder vande Boek-Druckerye. Te Haerlem, By Adriaen Rooman, Ordinaris Stads-Boekdrucker, MDCXXVIII* 186.
Amstelodamum (Amstelodamensis), zie Amsterdam.
Amsterdam (Amsterdamme, Amsterdams) 1, 2, 3, 7, 8, 13, 14, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 44, 45, 46, 50, 51, 61, 64, 67, 75, 82, 83, 87, 95, 111, 116, 119, 134, 137, 138, 150, 152, 154, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 175, 177, 181, 184, 194, 197, 205, 211, 218, 225, 232, 238, 243, 252, 256, 259, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 270, 276, 277, 278, 283, 285, 289, 300, 307, 315, 316, 318, 319, 322, 324, 328, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 338, 341, 343, 344, 347, 353, 359, 360, 361, 364, 365, 369, 370, 375, 376, 377, 380, 382, 385, 389, 390, 394, 401, 402, 403, 405, 407, 409, 411, 419, 420, 421, 422, 424, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 435, 436, 443, 447, 449, 453, 454, 455, 458, 469, 470, 471, 474, 475, 476, 478, 479, 481, 483, 488, 515, 523.
Amulius 257, 510[3+4], 511.
Amyclae, stad in Laconië 259, 504, 505.
Amythaonidae (Bias en Melampus) 258, 504.
Anabaptistae, zie Wederdopers.
Anacreon van Teiis 150.
Anastasius I 182[7].
Ancre, d', zie Concini.
Andegavum, zie Angers.
Andes 253.
Angennes de Rochepot, graaf du Fargis, Charles d' 413[2].
Angers 185, 482.
Angier, Monsieur 142.
Anglia (Anglicus), zie Engeland (Engels).
Anhalt, zie Bronckhorst zu Anholt, Johann Jakob, graaf von.
Anim.. 434.

Anjorrant, Jacob 76[1], 167, 237.
Anna van Denemarken, koningin van Engeland 228[8].
Anna van Oostenrijk, koningin van Frankrijk 73, 174, 187, 212, 233, 274, 315, 317, 340, 342, 345, 348, 349, 354, 366, 413, 415.
Annecy 214.
Anthemius = Baugy, Nicolas de 2, 33, 64, 67, 146, 147, 212, 308, 446.
Antho 510.
Anti-censure, zie Episcopius, Simon, *Apologia*.
Antidamas 199, 200, 218.
Antigonus, koning van Judea 498[9].
Antiochië 76, 128, 204, 311.
Antiochië, concilies van 311.
Antiochus II Theos, koning van Syrië 498[6].
Antiochus III de Grote, koning van Syrië 473[2].
Antiochus IV Epiphanes, koning van Syrië 498[6], 499.
Anti-origenisten 284.
Antipater, zoon van Herodes I de Grote 495, 496, 499.
Antipatros 492.
Antitrinitariërs, zie Socinianen.
Antoninus = (Koning van) Frankrijk 33, 144, 145, 146, 163, 338, 347.
Antoninus Pius 128[4].
Antonius, Marcus 493[3].
Antwerpen 22, 50, 51, 69, 152, 216, 313, 404, 441, 444, 463.
Apamea 500.
Apelles 108.
Apocalypsis 225, 327.
Apollo 9, 17, 258, 420, 505, 509.
Apollodorus 258, 259, 498, 499.
Apollodorus *Bibliotheca* 258, 259, 498.
Apollodorus zie Frazer, Sir James George.
Apollonius van Perga 127[3], 261[1].
Apollonius van Perga *Κωνικά* 261.
Apollonius Rhodius 373.
Apollonius Rhodius *Argonautica II* 373.
Appianus 128.
Appianus *Bella Civilia* 363.
Aquae Sextiae 259.
Aquilius 211.
Aquisgranum, zie Aken.
Arabië (Arabieren, Arabisch) 10, 14, 124, 126, 157, 165, 166, 185, 186, 196, 197, 200, 218, 240, 241, 244, 260, 261, 324, 330, 343, 351, 367, 482, 493, 494, 498.
Arausio (Arausionenses, Arausionensis), zie Orange, zie Oranje.
Arausionensis princeps, zie Frederik Hendrik.
Arcades (Arcadiërs) 505.
Ἀρχ = Staten van Holland 480.
Archelaos, zoon van Herodes I de Grote 496[6], 497.
Archelaus Philopator, koning van Cappadocië 493, 497.

Archimedes 127[3].
Arcudius Corcyraeus, Petrus 85, 96.
Arcudius Corcyraeus, Petrus *De Concordia Ecclesiae. Rome s.d.* 85.
Arcudius Corcyraeus, Petrus *De Concordia Ecclesiae. Parijs 1619* 85.
Arcudius Corcyraeus, Petrus *De Concordia Ecclesiae. Parijs 1626* 85.
Arcudius Corcyraeus, Petrus *De Concordia Ecclesiae. Parijs 1672* 85.
Ardys 507[1].
Ares 161.
Aretas III, koning van Arabië en Damascus 498.
Aretas IV, koning der Nabateeën 493[5].
Argentina, zie Straatsburg.
Argentoratum, zie Straatsburg.
Argo 505.
Argonauten 258, 505.
Arianisme (Arianen) 202, 204, 314.
Arias Montanus, Benito 152[1].
Arias Montanus, Benito *Itinerarium Benjamini Tudelensis; in quo Res Memorabiles, quas ante, quadringentos annos totum fere terrarum orbem notatis itineribus dimensus vel ipse vidit vel à fide dignis suae aetatis hominibus accepit, breviter atque dilucidè describuntur; Ex Hebraico Latinum factum Bened. Aria Montano interprete. Antverpiae, Ex Officina Christophori Plantini, Architypographi regij, MDLXXV* 152.
Aristaeus 373.
Aristaeus *Περὶ ἁρμονίας* 373.
Aristarchus, zie Heinsius, Daniel.
Aristobulus, zoon van Alexandra Salome 498.
Aristobulus, zoon van Herodes I de Grote 494, 495, 496, 498.
Aristocles 199.
Aristophanes 150, 218, 331.
Aristophanes *Acharnenses* 176.
Aristophanes *Plutus* 199, 331.
Aristoteles 151, 216, 261, 492.
Aristoteles *De Animalibus* 126.
Aristoteles *De Generatione animalium libri V* 126.
Aristoteles *De Partibus animalium libri IV* 126.
Aristoteles *Ethica* 216.
Aristoteles *Historia Animalium libri X* 126.
Arius 107, 202[4].
Armenië 499.
Arminianen (Arminiaans) 23, 25, 28, 38, 45, 47, 49, 112, 139, 161, 167, 168, 194, 225, 267, 268, 275.
Arminius, vorst der Cheruscen 496.
Arminius, Jacobus 4[7], 49, 58, 139, 315.
Arndt, Johannes 24[9].
Arndt, Johannes *Vier Bücher Vom wahren Christentum. Braunschweig 1606-1609* 24.
Arnhem 47, 87, 89, 107.
Arnoldi, Henricus, zie Linde, Henricus Arnoldi van der.

Arpinum 421.
Arras 135. aant.
Arsenius, zie Aerssen, heer van Sommelsdijk, François van.
Artaxerxes I 507[1].
Artesioskii, zie Artischau Arciszewsky, Christoffel van.
Artischau Arciszewsky, Christoffel van 85, 96, 99[6], 122.
Artois 146. aant.
Artystone 509.
Arundel, graaf van, zie Howard, Thomas. (marmora Arundeliana)
Asia, zie Klein-Azië.
Asmonaei 427.
Aspendius 188.
Asperen, Paulus van 339.
Assyrië (Assyrisch) 256, 257, 498.
Ast, Hans van der = Narsius, Johannes 517.
Astydamia 259.
Athanasius 201, 210.
Athanasius *Epistola De synodis Arimini in Italia, et Seleuciae in Isauria, celebratis* 201.
Athanasius *Symbolum Athanasii* (*Quicumque*) 210.
Athanasius III, patriarch 76[6], 210.
Athenaeus mechanicus 59.
Athenaeus mechanicus *Περὶ μηχανημάτων* 59.
Athenaeus van Naucratis 257, 260, 262, 497, 498[3].
Athenaeus van Naucratis *Λειπνοσοφιστα í* 257, 260, 262, 497, 498, 499, 500.
Athene (Atheners) 47, 176, 209, 259, 473, 474, 505.
Athos 127.
Atia Maior 259[8], 500, 501, 502, 503, 504[1].
Atia Minor 504[1].
Atlantica Platonis 122.
Atossa 509.
Atramys 507[2].
Atrebates, zie Arras. aant.
Atriden 505.
Attales 507.
Attica (Attisch) 195, 378.
Aubertin, Edme 138[13], 374.
Aubertijn, zie Aubertin, Edme.
Aubery, Claude, zie Alberius Triuncurianus.
Aubespine, markies van Châteauneuf, abbé van Préaux, Charles de l' 55, 66, 69, 70, 72, 118, 198, 289, 299, 319, 336, 365, 372, 412, 438[3], 515.
Aubespine, markies van Hauterive, François de l' 55, 66, 289, 299, 307, 324[4], 337, 339, 347, 372, 515.
Aubespine, bisschop van Orléans, Gabriel de l' 188[15], 189, 195, 199, 217, 226, 233, 234, 238, 244, 245, 272, 292[9].
Aubespine, bisschop van Orléans, Gabriel de l' *L'Ancienne Police de l'Eglise sur l'administration de l'Evcharistie. Paris 1629* 189.

Aubespine, bisschop van Orléans, Gabriel de l' *Nic. Rigaltii epistola qua nititur ostendere laicos olim eucharistiae sacrificium obtulisse, et ad eandem epistolam Gabrielis Albaspinaei responsio. Lutetiae Parisiorum 1630* 189.
Aubespine, bisschop van Orléans, Gabriel de l' *Responsio G.D.L. qua ostenditur primus saeculis neque laicis consecrandi potestatem concessam, neque Eucharistiae necessitatem cum baptismi necessitate comparandam. Lutetiae Parisiorum, apud A. Stephanum. 1630* 189.
Aubremont, heer van Ribaucourt, Johan Koenraad d' 421[4], 422.
Augsburg (Augsburgers) 40, 77, 157.
Augusta Taurinorum, zie Turijn.
Augusta Vindelicorum (Augustani), zie Augsburg (Augsburgers).
Augustinus, Aurelius, H. 184, 218, 235.
Augustinus, Aurelius, H. *De Baptismo contra Donatistas* 184.
Augustinus, Aurelius, H. *Epistulae* 218.
Augustinus, Aurelius, H. *Epistula XVII Ad Maximum Madaurensem* 218.
Augustinus, Aurelius, H. *Sermones* 218.
Augustus, Romeins keizer 128, 150, 259[8], 260, 262, 492, 493, 494, 496, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 512.
Aurelia(num), zie Orléans.
Aurelianus = Aerssen, heer van Sommelsdijk, François van 33, 63, 64, 163, 337, 362, 446, 449, 453, 454, 455, 463.
Ausonius, Decimus Magnus 150[10].
Austria (Austriacus), zie Oostenrijk (Oostenrijks).
Autin (Aultin, Hautin), Jean-Baptiste 129[2].
Aveliana, zie Avigliano.
Avennae, zie Avennes.
Avennes 425.
Avicenna 126.
Avigliano 162, 286, 379, 408, 412.
Avignon 323, 363.
Aytona, markies van, zie Moncada, graaf van Ossona, Francisco de.
Azië 152, 262.

B

Babylonië 498.
Bachoven, Reinhard 157[11].
Bachovius, zie Bachoven, Reinhard.
Bacon, baron van Verulam, Francis 82[2].
Bacon, baron van Verulam, Francis *History of Henry the Seventh. 1622* 82.
Bagno, Giovanni Francesco, kardinaal, Guidi del 141[3].
Bahia 472.
Bal, alias Huydecoper, Jan Jacobsz. 164[1].
Balagny-sur-Thérain 216.
Baltasar Carlos, infante van Spanje 117.
Bar, berg 499.

Bar, hertogdom 322.
Barberinus, zie Urbanus VIII, paus.
Barce, beter *Βαράχη* 373.
Barlaeus, Caspar 8[9], 17, 54, 109, 113, 132, 135, 147, 149, 150, 155, 168, 173, 177, 180, 227, 254, 255, 319[7], 328, 335, 336, 376, 379, 421, 422, 431, 515.
Barlaeus, Caspar *Argo Batava sive Epinicium in captam classem Mexicanam* 54, 155, 254.
Barlaeus, Caspar *Hymnus in Christum* 8, 17, 53, 109, 132, 135, 149, 150, 168, 173, 176, 207, 220, 254.
Barlaeus, Caspar *Nuptiae Peripateticae sive Universae Philosophiae ad statum Conjugalem festiva Applicatio scripta in Nuptias Theod. Gravii, I.V.D. Sponsi & castissimae lectissimaeque Virginis Evae Bickers, Sponsae. Lugduni Batavorum 1630* 150, 168, 173, 176.
Barlaeus, Caspar *Casparis Barlaei Antverpiani Poemata. Lugd. Batavorum MDCXXVIII* 17, 54, 109, 135.
Barlaeus, Caspar *Casparis Barlaei Poematum Liber novus, In quo praeter alia, Illustres Federati populi Victoriae, jam nuper domi ac foris partae, celebrantur. Lugduni Batav. Apud Andr. Clouquium 1630* 254, 281.
Barlaeus, Caspar *Casparis Barlaei Poematum editio nova, Priore castigatior et altera parte auctior. Lugdu. Batav. Ex Officina Elzeviriana. Anno MDCXXXI* 54, 150.
Barlaeus, Caspar *Casparis Barlaei Sylvae Ducis Obsidio perfecta Potentissimorum Federati Belgii Ordinum auspiciis, cura & ductu Illustriss. Principis Frederici Henrici, Arausionensium Principis, Comitis Nassoviae, &c Geldriae, Hollandiae, Zelandiae, &c. Gubernatoris, Supremi exercitus Federatarum Provinciarum Ducis, rerum maritimarum Praefecti, Equitis Ordinis aureae Periscelidis. &c. Praecedit ad eundem Principem Panegyricus. Sequuntur alia ejusdem argumenti. Lugduni Batavorum MDCXXIX* 150, 168, 173, 176, 254.
Barlaeus, Caspar *Casparis Barlaei Antverpiani Poematvm Pars II Elegiarvm et Miscellaneorvm Carminvm, Amstelodami, Apud Ioannem Blaev MDCXLVI* 379.
Barlaeus, Caspar *Casparis Barlaei Antverpiani Poemata. Editio V, Altera plus parte auctior. Amstelodami, Apud Ioannem Blaeu 1655* 220.
Barlaeus, Caspar *Casparis Barlaei Triumphus super captâ Olinda, Pernambuci Vrbe, Brasileae Metropoli, Facti ducibus, Viris fortissimis, Lonckio, & Waardenburgio, armis opibusque Societatis Indiae Occidentalis, auspiciis Potentiss. Federati Belgii Ordinum & Ilustrissimi Principis Auriaci Frederici Henrici*, &c. *Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Godefridi Basson, 1630* 220, 254.
Barlaeus, Cornelis 150, 176, 420.
Barlaeus, Lambertus 150[6].
Barthius, Caspar 350[8].
Barthius, Caspar *Aeneae Gazaei Theophrastus, dialogus Platonicochristianus, de resurrectione mortuorum. Recensebat, interpretabatur, illustrabat animadversionibus Caspar Barthius in: Aeneas Gazaeus et Zacharias Mitylenaeus, philosophi christiani de immortalitate animae et mortalitate universi, ex recensione et cum animadversionibus Casparis Barthii, equitis etc. Lipsiae, typis et impensis Iohannis Baueri, Anno Domini MDCLIII* 351.
Barthon, burggraaf van Montbas, Jean 335[18].

Bas, Dirck Jacobsz. 407[5].
Basiliscus 182[7].
Basilius de Grote, H. 201, 206.
Basilius de Grote, H. *Adversus Eunomium libri III* 201.
Basilius de Grote, H. *Ascetica, De Fide* 201.
Basius, Mr. Johan 320, 459[4], 475, 488.
Bassompierre, François de 346, 348, 349, 352, 354.
Bassus, Cassianus 128.
Bassus, Cassianus *Ἐκλογαὶ περὶ γεωργίας* 128.
Bastiaen 451.
Bastille 346, 348, 352, 354, 358, 412, 413, 415.
Batavia (Batavi, Batavicus, Batavus), zie Holland (Hollanders, Hollands).
Batavia 80.
Baugy, Nicolas de 2[7], 33, 64, 67, 93[6], 98, 118, 120, 131, 143, 146, 149, 212, 231, 308, 309, 398, 446.
Bautru, graaf van Serrant, Guillaume 93[7], 98, 101, 106, 117, 120, 131, 133, 140, 141, 516.
Bautzen 396, 397.
Bavarus, zie Maximiliaan I, keurvorst van Beieren.
Bazán, markies van Santa Cruz de Marcenado, Don Alvaro de 271, 379, 444.
Bazel 15, 231, 313, 314, 315, 436, 440, 445.
Bearn 423.
Beauclerc, Charles le 103, 109.
Beaumont, Aarnoud van 100[3], 121, 208[2], 211, 222, 223, 232, 268.
Beaumont, Simon van 25, 43, 52, 100, 107, 113, 117, 121, 208, 211, 222, 232, 268, 277, 279[8], 303, 309, 381, 407, 447[3], 460, 467, 471, 475, 481, 488.
Bec, markies van Vardes en van la Bosse, René du 425[1].

Bec jr., markies van Vardes en van la Bosse, René du 425[2].
Beieren 120, 157, 300, 307, 314, 398, 420, 425, 433.
Beieren, hertog van, zie Albert - Albrecht.
Beieren-Straubing, hertog van, zie Albrecht.
Beiroet 494, 495.
Belgium (Belgae, Belgia, Belgicus), zie Nederland (Nederlanders, Nederlands).
Bellaert, Le, zie Berlaar.
Bellegarde 363.
Bellegarde, hertog van, zie Saint Lary et de Thermes, Roger de.
Bellevrius, zie Bellièvre, Nicolas de.
Bellièvre, Nicolas de 44[1].
Bellimontius, zie Beaumont, Simon van.
Bême, zie Yanowitz, Charles. Yanowitz, Louis.
Benjamin ben Jona 152[1].
Benjamin ben Jona *Masaot schel Rabbi Benjamin* 152.
Benthem 81, 192.
Bentivoglio, Gui 435[10].
Berckel, Gerard Jansz. van 176[1], 194[4], 276, 309, 338, 344, 347, 385, 416, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 455, 460, 461, 462, 468, 469.
Berckel, Johan van 176[1], 184, 452[2], 460[5], 468.
Berckhout, Volkert Teding van 488.
Berenger, Claudine 352[8].
Berg, hertogdom 339.
Berg, land van, zie 's-Heerenberg.
Berg, heer van Stevensweerd, Hendrik, graaf van den 63, 65, 68, 71, 74, 79, 80, 81, 82, 94, 98, 102, 117, 118, 490.
Bergen, Rutgerus zum 131, 171, 172, 173.
Bergen (Henegouwen) 105.
Bergen op Zoom 67, 71, 141, 336, 444.
Bergius, zie Bergen, Rutgerus zum.
Beringhen, heer van Armainvilliers en van Grez, Henri 391.
Berlaar 63.
Bern 30, 314.
Bernegger, Matthias 10, 15, 31, 123, 166, 171, 185[10], 188, 195, 198, 250[7], 274, 286, 350, 360, 373, 378, 397, 398, 440, 445.
Bernegger, Matthias *Iustini in Historias Trogi Pompeii epitomarum editio nova, accurante Matthia Berneccero: in qua quid praestitum sit, aversa pagina docebit. Argentorati. Sumptibus heredum Lazari Zetzneri. M.DC.XXXI* 171, 188, 198, 236, 250, 274, 287, 293, 360, 367, 373, 378, 397, 398, 426, 445.
Bertius, Petrus 52[6], 85, 138, 139.
Bérulle, Pierre de 97[8], 109.
Bérulle, Pierre de *Discours de l'état et de la grandeur de Jésus, par l'union ineffable de la divinité avec l'humanité, et de la dépendance et servitude quy lui est due et à sa très sainte mère en suite de cet estat admirable. Paris 1623* 97.
Bérulle, Pierre de *Vie de Jésus. Paris 1629* 97.
Bery 375.
Berytus, zie Beiroet.

Besançon 371, 372, 430, 431.
Besumer, Adriaen 447[3].
Bethlen von Iktar, Gabor 141[4], 190[10].
Bethlen von Iktar, Stephanius 190[10].
Betuwe 87.
Beukelaar, Cornelis 386[4].
Beutterich, Dr. Peter 313[15].
Beveren, Cornelis van 418[15].
Beza, Theodorus 5, 144[2], 313, 314.
Beza, Theodorus *De haereticis a civili magistratu puniendis libellus, adversus Martini Bellii farraginem, et novorum Academicorum sectam.* [*Parisiis*], *R. Stephanus 1554* 12, 314.
Bias, zie Amythaonidae.
Bias *La Biblia, Que es, los sacros libros del viejo y nuevo Testamento. Segunda Edición. Revista y conferida con los textos Hebreos y Griegos y con diversas translaciones. Por Cypriano de Valera. En Amsterdam, En casa de Lorenço Iacobi M.D.C.II* 424.
Bias *Biblia en lengua española (Por Cipriano de Valera). En Amsterdam a 20 de Ijar 5371 (3 Mayo 1611)* 424.
Bias *Biblia en lengua española, traducida palabra por palabra de la verdad Hebrayca, por muij excelentes letrados. En Amsterdam, Impressadoria de Gielis Joost en el Nieuwe-straet* 424.
Bie, genaamd van Almonde, Abraham de 211[5].
Bie, Joris de 133[1], 191[10], 211, 246, 514[5].
Bie, Josine de 211[2], 246[11], 264, 279, 280, 283, 317, 320, 321, 324, 336, 338, 346, 347, 363, 364, 376, 377, 386, 406, 455, 514[5], 515, 517, 518.
Bie, Maria de 246[10], 407, 514[5], 515.
Biel, Johan 357, 467.
Biesman, Chr. 357, 362.
Bignon, Hieronymus 14, 129, 136, 199, 245, 255, 271, 274, 292, 294, 343, 464, 472.
Bilbilis 181.
Bilderbeek, Henrick van 80, 490.
Bilt, Het 296.
Bisciola, Laelius 269[6], 273.
Biscop, juffrouw, zie Bisschop, Lysbeth Philips de.
Bisschop, Lysbeth Philips de 488.
Bisschop, Rem Egbertsz. 488.
Biton 59.
Biton *Κατασχευαὶ πολεμιχῶν ὀργάνων χαὶ χαταπαλτιχῶν* 59.
Blaeu, Willem Jansz. 67[1], 116, 132, 134, 135,

137[2], 158, 165, 166, 169, 184, 264, 270, 283, 300, 315, 471.
Blankaart, Nicolaes 123.
Blankaart, Nicolaes *Lucii Annaei Flori, Rerum romanarum libri IV Ex recensione N. Blanckardi. Accedit eiusdem ex omnium observationibus editis, ac ineditis Salmasii commentarius. Lugduni Batavorum Ex Officinâ Adriani Wijngaerden 1648*.
Blavet 434.
Blesa, zie Blois.
Blois 253.
Blomvliet, Rutger Huygens 112[3].
Bloncke, Dr. Anthony 455.
Blondel, David 341[8], 356, 362, 368.
Bodeck, Nicolaus von 32.
Boertange 81.
Boetzelaer, vrouwe van Lion, Belgica Louise van den 175[7], 196.
Boetzelaer, Frederik Hendrik van den 175[7], 196.
Boetzelaer, heer van Langerak, Gideon van den 11, 16[3], 32, 35, 57, 63, 66, 69, 71, 97, 109, 112, 130, 149, 150, 156, 158[14], 175[7], 176, 196, 197, 202, 208, 210, 213, 264, 271, 278, 279, 285, 287, 295, 297, 307, 319, 320, 404, 420, 429, 479.
Boetzelaer, Rutger Wessel van den 158[14], 175[7], 196, 479.
Bogaert, Jan Willemsz 23[9].
Bogaert, Mr. Nicolaes 468[9].
Bogerman, Johannes 144[2].
Bohemen 20, 38, 84, 86, 98, 326, 327, 406, 446.
Boisgency 129.
Boisgrollius 196.
Bologna 459.
Bolsward, synode van 491.
Bonde, Georgius 30, 31, 39.
Bondt, Willem de 417[2].
Bongars, Jacques, zie Bongarsius, Jacobus.
Bongarsius, Jacobus 445[6].
Bonne, hertog van Lesdiguières, François de 352[8].
Bonneville 264.
Bontius, Anna 417[2].
Bontius, Catelina 417.
Bontius, Guilelmus 417[2].
Bontius, Jacobus 417[2], 418.
Bontius, Dr. Johannes 417, 418, 475[2], 479, 522.
Bonvillerium, zie Bonneville.
Boomius, Theodorus 26, 58, 78, 86, 96, 114, 115, 139, 168[3], 170, 182, 242, 247, 268, 276, 284, 297, 303, 312, 333, 341, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 368, 371, 374, 375, 378, 393, 401, 409, 428.
Boomius, Theodorus *Gelegenheyt van 's Hertogen-Bosch, vierde hooft-stad van Brabandt, haar oorspronck, fundatie ende vergrootinge, verscheiden hare*

belegeringen, ende eyndlijcke overwinninge, verrassinghe ende inneminghe van Wesel ende meer andere geschiedenissen des jaers 1629. 's-Gravenhage 1630 271, 278, 287, 291.
Boomius, Theodorus *Oorspronck, begin ende aenvang der Nederlantscher oorlogen, beroerten ende burgerlijcke oneenicheden. Waerachtige ende historische beschrijvinghe. Utrecht 1595* 202.
Boomius, Theodorus *Van de Nederlantsche oorloghen .... geduerende den gouvernemente van den hertoghe van Alba ... waerachtighe ende historische beschrijvinghe. Utrecht 1601* 202.
Borculo 108.
Bordeaux 150, 366, 404.
Boreel, Johan 77[3].
Boreel, Dr. Willem 29[4].
Bormides 140.
Borre, Adriaan van den, zie Borrius, Adrianus.
Borrius, Adrianus 264[2], 266.
Borselen, Philibert van 487[3].
Borussia (Borussus), zie Pruisen (Pruisisch).
Bosleduc, zie 's-Hertogenbosch.
Bosphorius, zie Konstantinopel.
Bosworth 82.
Botru, Guillaume, zie Bautru, Guillaume.
Bouckhorst, Nicolaes van der 357[8].
Bouillon, hertog van, zie Tour d'Auvergne, Frédéric Maurice de la.
Boulée, La 405, 420.
Bourbon, Anne Geneviève de 363[9].
Bourbon, graaf van Moret, Antoine de 354, 365[6], 366, 398.
Bourbon, prinses van Oranje, Charlotte de 313[15].
Bourbon, prins van Condé, Henri de 11[7], 54, 70, 83, 193, 289, 291[9], 294, 301, 323, 348, 353, 354, 363.
Bourbon, graaf van Soissons, Louis de 340[2], 349.
Bourbon, gravin van Soissons, Marie de 212[5].
Bourbon-Condé, prins van Conti, Armand de 301.
Bourgogne, zie Bourgondië.
Bourgondië 84, 116, 122, 132, 136, 244, 282, 361, 362, 365, 418.
Bouthillier de Chavigny[aant.], heer van Pont en van Fossigny, Claude le 102, 117, 212, 337.
Boxtel 79, 490.
Brabant 33, 34, 53, 69, 94, 102, 106, 107, 114, 139, 163, 433.
Brachet de la Milletière, Théophile 358, 359.
Brahe, Tycho 137[2], 166.
Brandenburg 190, 233, 247, 254, 429.
Brandenburg, Catharina van 190[10], 233.

Brandenburg, keurvorst van, zie Georg Wilhelm.
Brandovix, zie Westerbaen, Jacob.
Brasser, François 165.
Brasser, Govert 263[5], 288, 319, 416, 488.
Brasser, Hugo 65, 87.
Brasser, Joost 65, 87, 152, 154, 263[5], 277, 454, 470, 475, 476, 483.
Bratislava 321.
Brazilië 99, 186, 472.
Breda 22, 68, 101, 248, 402.
Brederode, Pieter Cornelisz van 440[3].
Bremen 389, 421.
Breslau 287.
Bresse, la 109.
Bressia, zie Bresse, la.
Brest 423.
Bretagne (Breton) 127, 420, 423, 425, 434.
Bretten 314.
Briais et Fermier 323.
Briançon 375.
Bricherasio 187, 286, 412.
Brief, Van den Burghermeesteren, Schouten ende Raeden, vande vier rechtgevoelende Steden der Eetgenooten Surich, Bernen, Basel ende Schafhuysen, midtgaeders Syndicus ende Raedt der Stadt Geneven, Aende ... Staten Ghenerael, Ghedateert den derden May. olden styl, 1630 266.
Briel, de 65, 105, 451.
Brielle 30, 45, 268.
Briqueratium, zie Bricherasio.
Brittannia (Brittanni), zie Engeland (Engelsen).
Brock, Wouter 12[7], 14, 49.
Broeckhoven, Jacob van 23[6], 35[7], 78.
Bronchorstius 288.
Bronckhorst zu Anholt, Johann Jakob, graaf von 74[3].
Brugge 148.
Brulart, prins van Léon, Charles 340[7].
Brussel 43, 47, 50, 65, 66, 72, 93, 94, 98, 102, 103, 106, 118, 120, 121, 124, 125, 131, 133, 134, 140, 141, 142, 144, 148, 149, 296, 337, 401, 431, 490, 515, 516.
Bruxella, zie Brussel.
Brylia, gravin van 191.
Buckingham, hertog van, zie Villiers, George.
Büderich 118, 131.
Buis, Walter, zie Buys, Walter.
Bullinger, Heinrich 183[3].
Bullion, Claude de 290.
Bullion, Henri de 290[2].
Bunckius 271.
Buon, Nicolas 137, 147.
Burgh, Mr. François van der 523[6].

Burgundia, zie Bourgondië.
Burick, zie Büderich.
Busch, Pieter Lenertsz. 447[2], 453.
Busius, C. 456, 457.
Buxtorf, Johann jr. 15[9], 214.
Buxtorf, Johann jr. *R. Mosis Majemonides Liber More Nebochim, i.e. Doctor perplexorum ..... in linguam Latinam conversus. Basileae 1629* 15.
Buys, Walter 267[2].
Bye, Mr. Nicolaes de 468[8].
Bijlandt, Jason 16, 35, 65, 176, 306[4], 479, 480.
Bijlewerff, Eeuwout Adriaensz. 437, 442, 449, 466.
Bijlivervius, zie Bijlewerff, Eeuwout Adriaensz.
Bijsterus, Simon Lucae 26, 58, 78, 86, 96, 114, 115, 139, 168, 170, 182, 242, 247, 268, 276, 284, 297, 303, 312, 333, 341, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 368, 371, 374, 375, 378, 393, 401, 409, 428.
Byzacena 203.
Byzantium (Byzantijns) 59, 113, 128, 129, 161, 182, 239, 256, 258.

C

Cabei, Nicolas 251[8], 261[10].
Cabei, Nicolas *Philosophia magnetica in qva magnetis natura penitus explicatur, et omnivm qvae hoc lapide cernuntur, causae propriae afferuntur: nova etiam pyxis constrvitvr, qvae propriam poli elevationem, Cum suo meridiano, vbique demonstrat. Multa qvoqve dicvntvr de electricis, et alijs attractionibus et eorum causis. Avctore Nicolao Cabeo Ferrariensi Soc. Iesv. Ferrariae apud Franciscum Succium Superiorum permissu, 1629* 261.
Cabei, Nicolas *Philosophia Magnetica, in qva magnetis natvra penitvs explicatvr, et omnivm qvae hoc lapide cernuntur, causae propriae afferuntur; nova etiam praxis* (sic) *constrvitvr, quae propriam Poli eleuationem, cum suo meridiano, vbique demonstrat, mvlta qvoqve dicvntvr de electricis, et alijs attractionibus et eorum causis. Additis figvris variis, tam aeneis, quam ligno incisis. Auctore Nicolao Cabeo Ferrariensi, Societ. Iesv. Prostant Coloniae, Apud Ioannem Kinckivm, Anno M.DC.XXIX* 251, 261.
Cabeljau, Gillis 111.
Caburrum, zie Cavour.
Cadareta, markies van, zie Ribera Armendáriz, N. de.
Cadareyta, markies van, zie Ribera Armendáriz, N. de.
Cadomus, zie Caen.

Caen 174, 186, 285, 289, 290, 291, 294.
Caenina 511.
Caesar (caesareus), zie Ferdinand II, keizer van Duitsland.
Caesar, Gaius Julius 128, 182, 259, 299, 501, 502, 503, 504.
Caesarea 234, 495.
Caesius, zie Blaeu, Willem Jansz.
Caesonius Maximus (ook: Cerennius Maximus) 222[1].
Calais 437, 478.
Calchas 92.
Callimachus *Hymni ad Dianam* 220.
Calpe 259, 503.
Calpia, beter Carteia 259.
Calsius 334.
Calvinisten (calvinistisch) 40, 85, 87, 125, 161, 202, 329, 410, 445, 450.
Calvino-Turcismus, zie Gifford, Guilielmus de.
Calvinus Arianizans, zie Nicolaï, Philippus.
Calvinus Iudaizans, zie Hunnius, Aegidius.
Calvinus Papizans, zie Himmelius, Joannes.
Calvo 383.
Calvijn, Johannes 5, 30, 76, 96, 144[2], 202, 312, 313, 314.
Cambden, William 46[8], 81[8].
Cambden, William *Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum, regnante Elizabetha, ad annum salutis MDLXXXIX, 1615; id. Leiden 1625* 46, 81.
Cambden, William *Brittania, sive Florentissimorum Regnorum Angliae, Scotiae, Hiberniae, et Insularum adjacentium ex intima antiquitate Chorographica Descriptio. 1586* 82.
Cambridge 28, 99, 168, 325.
Cambysus II 509.
Camerarius, Joachim 58, 110, 155, 191, 264, 335, 336, 352[1].
Camerarius, Joachim *Graphica descriptio* 110.
Camerarius, Joachim *Panegyricus* (?) 58, 110.
Camerarius, Ludwig 156[4], 352[1], 353.
Camero, Johannes, zie Cameron, John.
Cameron, John 4[5], 5, 25, 28, 46, 58, 312[7].
Cameron, John *Joh. Cameronis, S. Theologiae in Academia Salmuriensi nuper Professoris Praelectiones in selectiora quaedam N.T. loca Salmurii habitae, Salmuri 1626-1628* 4, 28, 58, 312.
Cameron, John *Traicté auquel sont examinez les préjugez de ceux de l'Eglise romaine contre la Religion Réformée. La Rochelle 1618* 4.
Campania (Francica), zie Champagne.
Campe, Elisabeth 213, 324, 517, 518.
Campe, Jacob 93[1], 123.
Campe, Maximiliaan 82, 123.
Campe, Philips 92.
Campe, Petronella 519.
Camphuysen, Dirck Raphaelsz. 241, 243[2].
Candale, graaf van, zie Nogaret, Henri de.
Candenus = Jacob Wyts 455.
Caneta, zie Canneto.

Cannae 297.
Canneto 286.
Cantabrigia (Cantabrigiensis), zie Cambridge.
Canterbury 38, 87, 151, 178, 221.
Cantuaria (Cantuariensis), zie Canterbury.
Capelle, La 425.
Cappadocië 493, 497, 499.
Cappadox, zie Cappadocië.
Cappel, Louis 312.
Caracalla = Boetzelaer, Gideon van den 32, 63, 66, 319, 320.
Carels, Catharina 488.
Carentoniani, zie Charenton.
Carië (Cariërs) 507, 513.
Carignano 177, 247, 248, 253, 438.
Carl'Emanuele I, hertog van Savoye 20, 38, 44, 48, 55, 109, 110, 116, 147, 152, 162, 177, 183, 190, 192, 197, 207, 208, 209, 212, 213, 223, 237, 245^{6}, 438.
Carleton, burggraaf Dorchester, sir Dudley 2, 254^{5}, 406.
Carlisle, graaf van, zie Hay, James.
Carmelitessen, ongeschoeide 97.
Carolus (Carolinus), zie Karel V.
Carolus Geldriae (?) 344.
Carpzovius, Johannes Benedictus 10^{8}.
Carpzovius, Johannes Benedictus *Wilhelmi Schickardi Hebr. Ling. in Academiâ Tubingensi quondam Professoris* רלמה טפשת *Jus Regium Hebraeorum, E tenebris Rabbinicis erutum, et luci donatum. Cum Animadversionibus et Notis Jo. Benedicti Carpzovi, Hebr. Ling. in Academiâ Lipsiensi Professoris. Accedunt Indices Locorum Scripturae, rerumque ac verborum necessarii, Lipsiae, Sumptibus Haeredum Friderici Lanckischi. Typis Johannis Coleri, MDCLXXIV* 10.
Carr, graaf van Somerset, Robert 139^{2}.
Carthago 199, 200, 218, 234, 235, 503.
Cary, Earnest. *Dio's Roman History, The Loeb Classical Library, London-New York MCMXIV-MCMXXVII* 259.
Casal 20, 48, 55, 70, 71, 125, 133, 158, 174, 177, 190, 207, 208, 209, 212, 213, 214, 223, 227, 233, 237, 243, 247, 248, 253, 265, 271, 274, 278, 280, 286, 289, 294, 300, 321, 340, 383, 414, 513.
Casaubonus, Isaac 155, 241, 252, 253.
Casaubonus, Isaac *ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑ. Athenaei Deipnosophistarvm libri XV. Isaacvs Casavbonvs recensuit, & ex antiquis membranis suppleuit, auxit-*

que. Adiecti sunt eiusdem Casavboni in eundem scriptorem Animaduersionum libri XV. Addita est & Iacobi Dalechampii Cadomensis, Latina interpretatio, cum notis marginalibus. Cum necessarijs indicibus. Apud Hieronymum Commelinum. Anno MDXCVII 497.
Casaubonus, Isaac *Isaaci Casauboni Epistulae quotquot reperiri potuerunt, nunc primum junctum aant. editae. Adjecta est Epistola de morbi ejus mortisque causa: deque iisdem narratio Raphaelis Thorii. Hagae Comitis. Ex officina Theodori Maire. MDCXXXVIII* 14, 19, 129, 155, 158, 169, 174, 184, 241, 252, 253.
Cassius Dio Cocceianus 128[4], 239, 259[9].
Cassius Dio Cocceianus *Ῥωμαικά* of *Ῥωμαικὴ ἱστορία* 128, 259. zie Cary, Earnest.
Castellinovius, zie Aubespine, Charles de l'.
Castellionaeus, zie Coligny, graaf van Châtillon, Gaspard de.
Castelnuovo di Scrivia 271, 278.
Castor 505.
Castor van Rhodus 499[6].
Castor van Rhodus *Χρονικά* 499.
Castres 75, 374.
Castrinovius, zie Aubespine, markies van Châteauneuf, abbé van Préaux, Charles de l'.
Catalogus Bibliothecae publicae Lugduno-Batavae, zie Heinsius, Daniel.
Catalogus novus Nvndinarvm Vernalivm, Francofvrti ad Moenvm, Anno M.D. XCIIII, celebratum, eorum scilicet librorum, qui hoc semestri, partim omnino novi; partim denuò vel forma, vel loco, à prioribus editionibus diuersi; vel accessione aliqua locupletiores; in lucem prodierunt, et his Nundinis venales sunt expositi. Quibus accesserunt vetustiores nonnulli, Vvillerianis tamen Catalogis antea non inserti. Annum impressionis numerus singulis praepositus demonstrat. Plerique in aedibus Eliae et Georgii V Villeri, Fratrum, Civium et Bibliopolarum Augustanorum, venales habentur. Franckfurt am Mayn MDXCIIII 203.
Catalogus Vniversalis pro nvndinis Francofurtensibus Vernalibus de Anno 1608 Hoc est, Designatio omnivm librorvm, qui istis nundinis Vernalibus, vel novi, vel emendatiores, aut auctiores prodierunt. Leipzig 203.
Catalogus Vniversalis pro Nvndinis Francofvrtensibvs Avtvmnalibvs, De anno M.DC.IX. Hoc est: Designatio Omnivm Librorvm, qui hisce nvndinis avtvmnalibvs, vel novi, vel emendatiores, & auctiores prodierunt. Francofurti 203.
at alogus Vniversalis pro nvndinis Francofvrtensibvs Vernalibvs, de Anno 1613. Hoc est: Designatio Omnivm Librorvm, qui hisce nundinis Vernalibus, vel novi, vel emendatiores, et auctiores prodierunt. Leipzig 203.
Catalogus Universalis Hoc est: Designatio omnium Librorum, qui hisce Nundinis Vernalibus Francofurtensibus et Lipsiensibus ab Anno 1629, vel novi, vel emendatiores & auctiores prodierunt. Leipzig 116, 203.
Catalogus Universalis, zie ook *Indicis generalis Continuatio*.
Catharina van Oostenrijk 212.
Catilina, Lucius Sergius 182.
Cato Censorius, Marcus Porcius 342.
Cato Uticensis, Marcus Porcius 501[4], 502.
Cats, Jacob 159[3], 164, 181, 224[9], 230, 268, 337[2], 377.

Cattay 127.
Caumont, markies (later hertog) van La Force, Jacques-Nompar de 109[11], 110, 113, 278, 453[4].
Causne 327.
Cavour 187.
Cebennenses, zie Cevennes.
Censura orientalis Ecclesiae de praecipuis nostri saeculi haereticorum dogmatibus, Hieremiae Constantinopolitano patriarchae, judicii et mutuae communionis caussa, ab orthodoxae doctrinae adversariis, non ita pridem oblatis. Ab eodem patriarcha Constantinopolitano, ad Germanos graece conscripta: a Stanislao autem Socolovio, serenissimi Stephani Poloniae regis theologo, ex graeco in latinum conversa, ac quibusdam annotationibus, ad proprias Graecorum opiniones respondentibus illustrata. Cracovii 1582, Dillingen 1582, Keulen 1582, Parijs 1584 85, 86.
Cerberus 198, 233.
Ceres 254.
Cesar, zie Gonzaga, Cesare II.
Cevennes 38, 72.
Chalais, markies van, zie Talleyrand, Henri de.
Chalcedon, Concilie van 147, 182, 184, 202, 313, 341.
Châlons-sur-Marne 215.
Chamberium, zie Chambéry.
Chambéry 209, 212, 214, 412.
Chambord 250.
Champagne 5, 7, 113, 126, 133, 143, 144, 161, 165, 294, 341, 348, 395, 412, 413, 420.
Champagne, graaf de la Suse, Louis de 109.
Champdolan, De 405, 420.
Chappellain, C. 272.
Charenton, Charentonisten (Carentoniani) 26, 28, 57, 75, 77, 84, 94, 95, 96, 138, 146, 160, 161, 167, 168, 169, 177, 205, 206, 227, 279, 327, 372, 374, 411.

Chastel, Jean 199[4].
Chastres, zie Castres.
Châteaudun 317, 348.
Châteauneuf, markies van, zie Aubespine, Charles de l'.
Châteaurenard 280.
Châteauthiery 453.
Châtillon 374.
Châtillon, graaf van, zie Coligny, Gaspard de.
Chattelgie, juffrouw 417.
Cherasco, verdrag van 414.
Cherbury, Edward Herbert of 142.
Cheruscen 496.
Chevreuse, hertogin van, zie Rohan, Marie de.
Chichester 160.
Chiese, Thomas 111.
China (Chinees) 165, 166, 197, 233.
Chios 182.
Chombergius, zie Schomberg, Henri de.
Christiaan, knecht van Grotius 407, 462, 470, 477.
Christiaan IV, koning van Denemarken 74, 122, 164, 184, 185.
Christiaans 11.
Christian Wilhelm, markgraaf van Brandenburg 429[13].
Christianus, zie Christiaans.
Christina 291[5]. aant.
Christine, zuster van Lodewijk XIII, koning van Frankrijk 20[9], 212[9]. aant.
Chur 72.
Cicero, Marcus Tullius 19, 122, 182[3], 299, 421, 445[9].
Cicero, Marcus Tullius *Ad Atticum* 97, 220, 319.
Cicero, Marcus Tullius *De domo sua ad Pontifices oratio* 421.
Cicero, Marcus Tullius *Epistulae ad familiares* 371.
Cicero, Marcus Tullius *De Legibus* 299.
Cicero, Marcus Tullius *De Natura deorum* 195.
Cicero, Marcus Tullius *De Officiis libri* 87.
Cicero, Marcus Tullius *Pro Rossio Comoedo* 445.
Cicero, Marcus Tullius *In Verrem* 188.
Cilicië 493.
Cimbren 259, 503.
Cirrha 505.
Cispadanus, zie Po.
Clarimontium, zie Clermont (dep. Haute Savoie).
Claudianen = remonstranten 347, 349, 414.
Claudianus, Claudius 136[2].
Claudius = remonstranten 162, 209.
Claudius = Polen 162.
Claudius Marcellus, Gaius 342, 503.
Claudius Marcellus, Marcus 503.
Clausel (Clauzel, Duclausel), baron de Saint-Angel, Heer van 70[3].
Clermont (dep. Haute Savoie) 214.
Clermont d'Amboise, Louise van 175[7].

Cloppenburg, Johannes 24[5].
Cloots, Antony 318, 386.
Clovis, koning der Franken 210[2].
Clundera, zie Klundert.
Cluver, Philip 216[4].
Coddaeus, Guilielmus 88[1].
Codde, Willem van der, zie Coddaeus, Guilielmus.
Coevorden 81.
Coiffier de Ruzé, markies van Effiat, Antoine 199, 289, 307, 323[3], 412, 435.
Coigneux, Jacques le 323[1], 354, 355, 359, 391, 398.
Coire, zie Chur.
Coligny, graaf van Châtillon, Gaspard de 72, 124, 125, 129, 355[2], 366.
Collalto, graaf Rambaldo 133[5], 248, 265, 286.
Coloma, Don Carlos de 307[4], 339.
Combalet, madame de, zie Vignerot, Marie Madeleine de.
Compaegne, kapitein 90.
Compendium, zie Compiègne.
Compiègne 308, 322, 324, 335, 336, 340, 342, 346, 348, 354, 359, 361, 362, 363, 365, 366, 371, 372, 375, 380, 382, 383, 389, 390, 395, 405.
Compiègne, verdrag van 16.
Concini, maarschalk d'Ancre 294[9].
Condé, prins van, zie Bourbon, Henri de.
Conflans (thans Albertville) 214, 223.
Confluens (Confluenta), zie Conflans (thans Albertville).
Conon 497[4], 498.
Conon *Διηγήσεις* 497.
Consideratiën Ende Redenen der E. Heeren Bewind-Hebberen, vande Geoctrojeerde West-Indische Compagnie inde Vergaderinghe vande ..... Staten-Generael ..... overgelevert, nopende de teghenwoordige deliberatie over den Treves met den Coning van Hispanjen. Midtsgaders Conscientieuse Bedenckingen op dese Vrage, Ofmen in goeder Conscientie mach Treves maecken met den Coning van Spangjen. Ghedruckt te Haerlem, by Adriaen Rooman .... 1629 159, 187.
Constans = Grotius, Hugo.
Constans = Reigersberch, Maria van 145, 338, 344, 345, 347, 385, 407, 439.
Constans' gezel = Grotius, Hugo 145, 316, 338, 344, 347, 356.
Constantia, koningin van Polen 187[8].
Constantinus VII Porphyrogenetus 59, 128[2], 235, 258[2], 262, 512.
Constantinus VII Porphyrogenetus *Eclogae = Geoponika* 128, 235, 256, 257, 260.
Constantinus VII Porphyrogenetus *Περὶ θεμάτων*, zie Vulcanius, Bonaventura.
Constantinus VIII 59[12].
Constantinus VIII *Βιβλίον ταχτιχόν, τάξιν περιέχον τῶν χατὰ θάλατταν χαὶ γῆν μαχομένων* 59.

Constantinus = Hof van Holland 145, 316.
Constantius = Wyts, Jacob 34, 62, 63, 338, 488.
Constanz 40.
Contarini, Alvise 149[3].
Contesture 513.
Conti, prinses van, zie Lorraine, Louise Marguerite de.
Contra-Remonstranten 23, 24, 78, 92, 114, 115, 117, 131, 138, 145, 154, 163, 204, 225, 232, 270, 277, 303, 333, 339, 368, 369, 370, 409, 410, 411, 428.
Convoyen ende Licenten 96.
Conza 133.
Coolhaes, Caspar Jansz. 277[1].
Coornhert, Dirck Volckertsz. 1, 471[2], 476, 484.
Coornhert, Dirck Volckertsz. *I. II. III. Deel Van Dieryck Volckertsz. Coornherts Wercken. waer van eenige noyt voor desen gedruckt zyn. T' Amsterdam. Bij Iacob Aertsz. Colom op 't water inde vierige Colom. 1630* 1, 471, 476, 484.
Coppens, Christiaan 247.
Coquereau, Jacques 250.
Corath, zie Kartha.
Corcyra, zie Korfu.
Cordes, Jean de 113[7], 315[7], 321[7], 346, 424, 432, 437, 464[4].
Cordesius, Joannes, zie Cordes, Jean de.
Corinthe (Corinthiërs) 221, 506.
Cornelius Scipio Africanus Maior, Publius 473[2], 474.
Cornelius Scipio Asiaticus, Lucius 473.
Cornets 261.
Cornette 384.
Cornettus, Johannes 400.
Corol, monsieur de 211.
Corput, Abraham van de 173[3], 181.
Corput, Elisabeth van de 173[3].
Corput, Isaac van de 173[3], 181.
Corput, Johannes Andreas van de 173[3], 181.
Corte, Bernardino da 153[4].
Corvinus, Johannes Arnoldi 4[8], 16, 20[1], 21, 23, 26, 28, 36, 37, 38, 39, 60, 61, 75, 95, 180, 186, 380[8].
Cosimo, groothertog van Toscane, zie Medici, Cosimo de.
Coster, Laurens Jansz. 219.
Cotonus, Robertus, zie Cotton, Sir Robert Bruce.
Cotta, Lucius Aurelius 299[2].
Cottington, Lord Francis 280[6].
Cotton, Sir Robert Bruce 139[2].
Cotys, koning der Odrysen 513.
Coulster, Joost Adriaensz. van 449[9].
Courcelles, Etienne de 206[7], 207.
Courtomer, baron van, zie Saint-Simon, Jean Antoine de.
Cragius, Nicolaus 256[6].

Cragius, Nicolaus *Ex Nicolai Damasceni Vniversali Historia sev De moribus gentium libris excepta* (sic) *Iohannis Stobaei collectanea, Qvae Nicolavs Cragivs latina fecit et seorsum edidit. Apvd Petrum Santandreanum Heidelbergae MDXCIII* 256.
Cragius, Nicolaus *Ex Nicolai Damasceni Universali Historia seu De moribus Gentium libris excerpta Johannis Stobaei collectanea. Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Joannis à Gelder CIↃDCXX* 256.
Cragius, Nicolaus *Nic. Cragii Ripensis De Republica Lacedaemoniorum Libri IIII Ad Ampliss. Daniae Cancellarivm Opvs Antiquitatum Politicarum, ac praesertim Graecarum, studiosis, lectu iocundum, nec inutile futurum. Apvd Petrvm Santandreanvm. MDXCIII Heidelbergae* 256.
Cragius, Nicolaus *Nic. Cragii Ripensis De Republica Lacedaemoniorum Libri IV. Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Joannis à Gelder CIↃDCXX* 256.
Crell, Johann, zie Crellius, Joannes.
Crellius, Joannes 392[1], 458[1].
Crellius, Joannes *Ad Librum Hugonis Grotii, Quem de Satisfactione Christi adversus Faustum Socinum Senensem scripsit, Responsio Johannis Crellii Franci Ecclesiae Racoviensis Ministri Racoviae 1623* 392.
Crellius, Joannes *De Deo et attributis ejus. Krakow 1630* 458.
Crellius, Joannes *De Uno Deo patre libri duo, in quibus multa etiam de Filii et Spiritus Sancti natura differuntur. 1631* 458.
Crequiacus, zie Créquy de Blanchefort de Canaples, Charles.
Créquy de Blanchefort de Canaples, Charles 7, 55, 113, 289, 349.
Cres (Cretensis) = Aerssen, François van 248.
Crissa, zie Cirrha.
Croesus, koning van Lydië 258[4], 259, 507, 508, 509.
Croesus, zoon van 258, 508.
Cromhout, heer van Werkendam en Vrijhoeven, Nicolaes 67, 182[1], 184, 320, 339.
Crommon, Mr. Gerard van 64, 404.
Croton 373.
Ctesibius van Alexandrië 59.
Ctesibius van Alexandrië *Ὑπομνήματα μηχανικά* 59.
Cuba 3.
Cueva, markies van Bedmar, Alfonso, kardinaal de la 102, 103, 106, 117.
Culemborch, graaf van, zie Pallandt, Floris van.
Cunaeus, Petrus 270[10], 271, 283.

Cunaeus, Petrus *In Flavium Josephum Commentatio* (?) 270, 283.
Cunaeus, Petrus *D. Ivliani imperatoris Caesares, sine satyra in Romanos imperatores: interprete Petro Cunaeo. In limine est eiusdem Praefatio in Ivlianum [ad Amplissimum virum Nicolavm Zeistivm Leidensivm syndicvm ....] Lugd. Bat. Ex Officina Plantiniana Raphelengii CIↃ.IↃ.CXII* 271.
Cunaeus, Petrus *Sardi Venales, Satyra Menippea in huius seculi homines plerosque inepta eruditos Petrvs Cvnaevs scripsit. In fine seorsum addita est ex eiusdem interpretatione D. Ivliani Imperatoris satyra in Caesares Romanos. Ex Officina Plantiniana Raphelengii CIↃ.IↃ.CXII* 271.
Cupus, Petrus 26, 58, 78, 86, 96, 114, 115, 139, 168, 170, 182, 242, 247, 268, 276, 284, 297, 303, 312, 333, 341, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 368, 371, 374, 375, 378, 393, 401, 409, 428.
Curius Dentatus, Manius 150[8].
Cynosarges 195.
Cyprianus van Carthago, H. 234[4], 277.
Cypselus 506.
Cyrillus van Alexandrië, H. 182, 188[3], 312, 313, 332.
Cyrillus Lukaris, patriarch van Alexandrië, patriarch van Konstantinopel 62, 76[4+5], 86, 96, 138, 160, 161, 167, 177, 194, 207.
Cyrillus Lukaris, patriarch van Alexandrië, patriarch van Konstantinopel *Confessio Fidei Reverendissimi Domini Cyrilli Patriarchae Constantinopolitani nomine et consensu Patriarcharum Alexandrini et Hierosolymitani, aliorumque Ecclesiarum Orientalium Antistitum scripta. Constantinopoli Mense Martio Anni M.D.CXXIX* 77, 85, 113, 138, 160, 161, 167, 177.
Cyrillus Lukaris, patriarch van Alexandrië, patriarch van Konstantinopel *id. 1633* 167.
Cyrus II, de Grote, koning der Perzen 507[3], 508, 509, 513.

D

Dacië (Daciërs) 500.
Daeten (Daten, Datheen), Pieter, zie Dathenus, Petrus.
Dalecampius, Jacobus 186[4], 227.
Dalecampius, Jacobus *Historia generalis Plantarum, in libros XVIII per certas classes artificiose digesta. Lyon, apud Guilielmum Rovillium 1587* 186, 227.
Dalechamp, Jacques, zie Dalecampius, Jacobus.
Dalquius, zie Dulcken, Matthijs van.
Dam, Mr. Willem van 18[8], 89, 98, 105, 109[18], 111[4], 112, 113, 177, 292, 366, 370, 371.
Dam, Mr. Willem van *Apologie*, zie Visscher, Dr. N.P.
Damascenus, Nicolaus 128[3], 235, 256[4], 257, 258, 259, 260, 262, 312, 351, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 512, 513.
Damascenus, Nicolaus *Περι της Καίσαρος ἀγωγης (Βίος Καίσαρος)* bekend als *De Vita Augusti* 128, 256, 257, 259, 492, 500.
Damascenus, Nicolaus *Περὶ τοῦ ἰδίου βίου* 128.

Damascenus, Nicolaus *Ἱστορία καθολικη (Ἱστορίαι)* bekend als *Historia Universalis* of *Historiae* 128, 235, 256, 492, 498, 499, 504. zie ook Cragius, Nicolaus; Orellius, Joh. Conradus.
Damascenus, Nicolaus *Ἐθῶν Συναγωγή* 128, 235.
Damascus (Damascener) 256, 260, 512.
Damasistratus 182[3].
Danae 199.
Danaeus, Lambertus, zie Daneau, Lambert.
Daneau, Lambert 329[2].
Dania (Danus), zie Denemarken (Deens).
Daniël 327.
Dantzig 32, 364, 389, 397, 426, 458.
Darius I, de Grote, koning der Perzen 262[10].
Dascylium 507.
Dathenus, Petrus 51[4], 314[1].
Dauphiné 11, 289, 352, 413, 425.
David, koning der Joden 5, 498, 499.
Davisii fretum, zie Davisstreet.
Davisstreet 174.
Decius, keizer 48[2].
Decius = Verenigde Provinciën 33, 145, 163, 316.
Deinse, Gideon van 384[4].
Delft (Delfts) 3, 7, 30, 41, 47, 115, 160, 173, 232, 249, 263, 268, 288, 318, 319, 326, 333, 416, 446, 449, 455, 459, 460, 468, 469, 470, 471, 475, 480, 483, 488.
Delft, privilege van 249.
Delmanhorst, Hendrik van 273[6].
Delphensis, zie Delft.
Delphi 509.
Delphinatus, zie Dauphiné.
Delphius, zie Delft.
Demosthenes 331, 343, 473, 474.
Demosthenes *ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΠΡΕΣΒΕΙΑΣ* 331.
Denemarken (Denen, Deens) 31, 34, 39, 52, 69, 74, 80, 137, 164, 184, 185, 188, 329, 418.
Descartes, René 251[4].
Deventer 421.
Dewakyus 481.
Dialectica Stoicorum 271.
Diana 507.
Dieu, Ludovicus de 339[10].
Dijon 123, 185, 186, 187, 190, 196, 219, 235, 241, 245, 274, 281, 293, 294, 295, 314, 323, 328, 344, 367, 374, 380, 382, 427.
Dio Cassius, zie Cassius Dio Cocceianus.
Diocletianus = Myle, Cornelis van der 2, 63, 67, 70, 146, 339, 455, 488.

Diodati, Johannes 28[11], 76[2], 167.
Dionysius van Halicarnassus 257[6], 259, 360, 510, 511.
Dionysius van Halicarnassus *Ῥπωμαιχὴ Ἀρχαιολογία* 257.
Dirxz, Ian 491.
Divio, zie Dijon.
Dodwell, Henry 188[15].
Dodwell, Henry *De Sacerdotio Laicorum Sacerdotali. Londini 1685* 189.
Doedens, Elisabeth 306.
Does, Mr. Jacob van der 8[4], 33, 164.
Does, Jan Pietersz. 526[3].
Dohna, Abraham zu 267[1], 372.
Dohna, Achatius zu 266[10], 267, 273, 274, 372.
Dohna, Chistophorus zu 266[10], 267, 273, 274, 280, 372.
Dohna, Fabianus zu. *Commentarius de rebus pace belloque gestis Dom. Fabiani Senioris Burggravii à Dohna, Domini in Karwinden. Eiusdem Fabiani à Dohna Precationes et Suspiria. Editore Gerardo Johanne Vossio: à quo quid praestitum sit, ex praefatione cognosces. Lugduni Batavorum, Ex officina Elzeviriana. Anno 1628* 274.
Dohna, Karl Hannibal zu 273[11], 350[9], 372, 426.
Dokkum 411.
Dombes 363.
Domitius Ahenobarbus, Lucius 501.
Dommel 81.
Donatus, Aelius 187[1].
Donau, zie Dohna, zu.
Doni, Giovanni Battista 13[7].
Dorat, Jacques 215[2].
Dorat, Jean 215[2].
Dorat, Louis 215[2].
Dorat, Madeleine 215[2].
Dordrecht 49, 57, 87, 181, 205, 206, 268, 328, 337, 407, 409, 418, 430, 459, 523.
Dordrecht, synode van 4, 28, 52, 58, 70, 144, 145, 148, 158, 167, 168, 169, 183, 184, 206, 333, 491.
Dordtse Waard 62.
Dorislaus, Isaac 228[4], 325, 326.
Dorp, Frederik van 89.
Dorp, Tertulliaen van 89[2], 92, 111.
Dorp, juffrouw van 324.
Dousa, Jacobus, zie Does, Mr. Jacob van der.
Drenthe 47, 67, 267.
Dreux 354.
Driel, Cornelis Claesz. van 416[3], 468[3], 469, 522, 523.
Driessche, Johan van den, zie Drusius, Johannes.
Drouart, Jérôme 123, 219[1].
Drummond, Jean 228[7].

Drummond, lord Patrick 228.
Drusius, Johannes 315[8], 424.
Drusius, Johannes *Apophthegmata Ebraeorum ac Arabum ex Avoth R. Nathan, Aristeâ libro selectarum Margaritarum, & aliis Auctoribus collecta, Latinè reddita; cum brevibus scholiis, per Joan. Drusium Aldenardensem. Franek. Aegid. Radaeus, 1591* 315, 424, 432.
Drusius, Johannes *Idem, 1612* 315, 424, 432.
Drusius, Johannes *Τὰ ἱερὰ παράλληλα, Parallela sacra, hoc est, Locorum Veteris Testamenti, cum iis quae in Novo citantur, conjuncta commemoratio, Hebraïcè & Graecè transcripta, Latinè versa, notisque illustrata, Operâ & studio Joan. Drusii. Franek. Aegid. Radaeus, 1588* 315, 424, 432.
Drusius, Johannes *De Quaesitis per epistolam, sive Epistolae variae. Franek. Aegid. Radaeus, 1595* 315.
Drusius, Johannes *Liber Quaestionum ac Responsionum, in quo varia Scripturae loca explicantur aut emendantur. In Academiâ Lugdunensi, 1583* 315, 424, 432.
Duchesne, André 354[4].
Duchesne, André *Histoire Généalogique des Maisons de Dreux Bar-le-Duc, Luxembourg, Limbourg, Le Plessis Richelieu, Broyes & Château- Vilain, avec les preuves. Paris 1631* 354.
Dudley, graaf van Leicester, Robert 313.
Dudley, graaf van Warwick, Sir Robert 139[2].
Dudley, graaf van Warwick, Sir Robert *A Proposition for His Majesty's Service to bridle the Impertinence of Parliaments. 1612* 57, 139.
Duinkerken (Duinkerkers) 3, 115, 346, 365, 377, 472.
Duitsland (Duitsers, Duits) 3, 10, 15, 16, 27, 34, 39, 40, 48, 50, 64, 65, 74, 81, 89, 92, 94, 97, 102, 113, 117, 133, 134, 137, 141, 147, 157, 166, 177, 183, 184, 185, 187, 193, 212, 237, 242, 265, 271, 286, 293, 307, 311, 324, 334, 344, 347, 349, 350, 352, 355, 392, 396, 397, 398, 399, 405, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 433, 434, 443, 445, 458, 470, 481, 515.
Dulcken, Matthijs van 50, 82.
Dumoulin, Pierre 58, 147, 174, 202, 221[4].
Dumoustier, Daniel 108, 114, 173, 181, 184, 187, 207, 243[9], 247.
Dunquerca, zie Duinkerken.
Duperron, Jacques Davy 8[5], 19.
Duperron, Jacques Davy *Réplique du Cardinal Du Perron à la réponse du Roy de la Grande Bretagne. Paris, Antoine Estienne 1620* 8, 19.
Duperron, Jacques Davy *2e édition enrichie de tables très amples ibid. 1622* 8.
Dupuy, Christophe 341, 464[10], 472.
Dupuy, Eric 473.

Dupuy, Jacques 2[13], 51, 58, 136, 341, 379[2], 396, 464[10], 472.
Dupuy, Pierre 2[13], 51, 58, 136, 341, 379[2], 396, 463[4].
Düsseldorf 43.
Dussen, Adriaan van der 134[4].
Dussen, Eewout Jacobsz. van der 523.
Duvenvoorde, Jhr. Johan van, zie Wassenaer, heer van Duvenvoorde, Jhr. Johan van.
Duyck, Anthonie 22, 35, 55, 61, 75, 105[9], 107[1], 112, 121[1], 159, 224, 248, 268, 308, 337.
Duyn, Jacob Claesz. 450[2].

E

Eberbach 314.
Eberhard III, hertog van Würtemberg 40[9], 251, 426[2], 433[10], 481.
Ebionieten 310.
Ecclesiastici, zie Contra-Remonstranten.
Eckhart, Karl August. *Pactus Legis Salicae herausgegeben von Karl August Eckhart. I Einführung und 80 Titel. Text [Germanenrechte, Neue Folge, Westgermanisches Recht; Herausgeber: Historisches Institut des Werralandes] 'Musterschmidt' Göttingen 1954* 210.
Eclogae of *Geoponika*, zie Bassus, Cassianus *Ἐκλογαὶ περὶ γεωργίας*.
Edewijssen 407.
Edmondes, Sir Thomas 69[6], 72.
Edrisi, zie Abū-'abd-Allāh-Muhammad.
Edward II, koning van Engeland 229[3].
Edward IV, koning van Engeland 82.
Effiat, markies van, zie Coiffier de Ruzé, Antoine.
Egmond, Arent van 296[10].
Egmond, Karel van 278[8].
Egmond, Lamoraal Jr., graaf van 296[9].
Egmond, Lamoraal Sr., graaf van 296[9].
Egypte (Egyptenaren) 128, 188, 240, 261, 501, 512.
Eindhoven 95.
Elbe 419.
Elbeuf, Catherine Henriette, hertogin van 346[2], 348, 352.
Elbeuf, hertog van, zie Lorraine, Charles de.
Elbing 314.
El Ledzja 494.
Elusa 493.
Elvira, concilie van 239.
Elzevier 123.
Elzevier, Bonaventura en Abraham 51, 129, 169, 174.
Embrun 38.
Emden 75, 377.

Emderlant, zie Oostfriesland.
Emmerik 247.
Emmius, Ubbo 57.
Emmius, Ubbo *De Frisia, et Frisiorum Republica, deque Civitatibus, Foris, et Vicis inter Flevum et Visurgim flumina, libri aliquot Auctore Ubbone Emmio, Frisio. Lugduni Batavorum Apud Ludovicum Elzevirium. MDCXVI* 57.
Empereur van Oppijck, Constantijn l' 152[1].
Empereur van Oppijck, Constantijn l' *Benjamin Tudelensis (Rabbi) Itinerarium D. Benjaminis (hebraice) cum versione et notis Constantini L'Empereur ab Oppyck. Lugd. Bat. Ex Officina Elzeviriana. MDCXXXIII* 152.
Enchusen, zie Enkhuizen.
Engeland (Engelsen, Engels) 2, 3, 4, 5, 8, 11, 12, 13, 16, 20, 21, 25, 27, 28, 31, 33, 38, 40, 42, 43, 46, 48, 55, 57, 58, 60, 65, 66, 69, 70, 75, 77, 79, 80, 81, 87, 99, 102, 105, 118, 121, 127, 134, 139, 140, 141, 149, 151, 160, 178, 184, 186, 192, 196, 204, 221, 223, 227, 228, 229, 242, 254, 261, 280, 281, 288, 293, 299, 307, 308, 319, 325, 334, 339, 341, 342, 345, 347, 364, 379, 390, 395, 399, 401, 405, 412, 414, 415, 416, 418, 419, 424, 425, 429, 430, 432, 448, 464.
Enkhuizen 149, 376.
Enkhuizen, synode van 225, 276, 285, 369, 374, 380.
Ennius, Quintus. *Annales* 169.
Epernon, hertog van, zie Nogaret de la Valette, Jean Louis de.
Ephese 507, 508, 513.
Ephese, collectio ephesina 269, 273, 292.
Ephese, concilie van 182, 184.
Epicurus (Epicureus) 19.
Epiphanius van Salamis 284[2].
Episcopius, Simon 4[7], 5, 24, 115, 124, 177, 183, 206, 208, 213, 223, 224, 225, 226, 228, 230, 231, 232, 237, 242, 263, 266, 268, 275, 297, 298, 302[2], 303, 304, 310, 332, 356, 370, 387[2], 410, 418, 479, 488.
Episcopius, Simon *Apologia pro confessione sive declaratio sententiae eorum, qui in foederato Belgio vocantur Remonstrantes, super praecipuis articulis religionis christianae. Contra Censuram quatuor professorum Leidensium, inscripta nobil., prud. ac potent. d.d. deput. et consil. ordinum Hollandiae et West-Frisiae. Impressa 1629* 115, 138, 160, 168, 177, 183, 194, 197, 201, 206, 208, 213, 224, 225, 226, 228, 230, 232, 237, 242, 263, 264, 266, 275, 301, 310, 311.
Episcopius, Simon *Confessio sive declaratio sententiae pastorum, qui in foederato Belgio Remonstrantes vocantur, super praecipuis*

articulis religionis christianae 1622 201, 206, 213.
Episcopius, Simon *M. Simonis Episcopii S.S. Theologiae in Academia Leydensi quondam Professoris Operum Theologicorum. Pars altera. Goudae, Typis Guilielmi van der Hoeve. Prostant Roterodami, Apud Arnoldum Leers MDCLXV* 310.
Episcopius, Simon *Responsio Remonstrantium ad Libellum, cui titulus est, Specimen Calumniarum atque heterodoxarun Opinionum, ex Remonstrantium, Apologia excerptarum. Instar prodromi in lucem emissum per quatuor Professores Leydenses. Harderw., ex Off. typogr. Remonstr. 1631* 303, 310, 332, 356, 362, 370, 410.
Episcopius, Simon *Verdediging van de Confessie der Remonstranten; Teghen de reden- en liefdeloose Beschuldiginghen, die Antonius Walaevs, Professor der H. Theologie tot Leyden, in syn Dedicatie-Brief Aen de .... Staten Gener. voor de verduytschte Censure van de Confessie onlangs heeft uytghegheven. Ghedruckt 1627* 201.
Eppingen 314.
Erasmus, Desiderius 234, 297.
Erasmus, Desiderius *Des. Erasmi Rot. Opervm Tertius Tomvs Epistolas complectens vniversas qvotqvot ipse avtor vnqvam evvlgavit, aut euulgatas uoluit, quibus praeter nouas aliquot additae sunt & praefationes, quas in diuersos omnis generis scriptores non paucas idem conscripsit. Basileae ex Officina Frobeniana Anno M.D.XL* 235.
Erentreyter, Ernhart 376, 377.
Ernout, Alfred 199, 200, 235.
Ernst Casimir, zie Nassau-Dietz.
Erpenius, Thomas 15^{8}, 240^{5}.
Erpenius, Thomas *Historia Saracenica qva res gestae Mvslimorum, inde a Mvhammede primo Imperij & Religionis Muslimicae auctore, usque ad initium Imperij Atabacaei, per XLIX Imperatorum successionem fidelissimè explicantur. Insertis etiam passim Christianorum rebus in Orientis potissimum Ecclesiis eodem tempore gestis. Arabice olim exarata à Georgio Elmacino fil. Abvljaseri f. Abvltibi, Et Latinè reddita operâ ac studio Thomae Erpenii. Accedit & Roderici Ximenez, Archiepiscopi Toletani, Historia Arabum, longè accuratius, quam antè, è Manuscripto codice expressa. Lugduni Batavorum, Ex Typographia Erpeniana Linguarum Orientalium. 1625. Prostant apud Ioannem Maire, & Elzevirios* 240, 241.
Esaia, zie Jesaja (Isaias).
Espagne, Jean d' 26^{3}, 35, 139.
Essenen 293.
Esslingen 481.
Estampes, zie Etampes.
Estraeus, zie Estrées, François Annibal, hertog van.
Estrées, François Annibal, hertog van 7, 70, 109, 110, 113, 345, 348, 372.
Estrées, Gabrielle d' 346, 376.
Étampes 359, 363.
Étoile, orde van l' 95.
Euclides 127^{3}.
Euripides 216.
Euripides *Andria* 220.
Euripides *Hecuba* 169.

Euripides *Heraclides* 226.
Euripides *Phoenissae* 87, 216.
Euripides *Phrixus* 221.
Europa 24, 110, 127, 265, 310, 501.
Eusebius van Caesarea 234.
Eusebius van Caesarea *ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΚΑ*.
Euskercke 69[13], 196.
Eustathius 260[4], 498.
Eustathius *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Iliadem et Odysseam ad fidem exempli Romani editi. Volumen I-II 1960 Georg Olms Verlagsbuchhandlung Hildesheim* 260.
Eutyches 202[6].
Eutychianen 202.
Eutychius 183[1].
Everbec 73.
Evreux 8.
Eijk, Catharina van der 417.

F

Fabius Maximus Cunctator, Quintus 169.
Fabius Pictor, Quintus 510[5].
Fabricius Luscinus, Caius 150[8].
Fabritius, H. 370[1].
Facundus van Hermiane 203[5], 204, 303, 311, 313, 332.
Facundus van Hermiane *Pro defensione trium capitulorum libri XII* 203, 204, 303, 313.
Fadrique de Toledo Osorio, markies van Villanueva de Valdueza, don 125, 140.
Fagel, Mr. François 320[2], 333, 368, 411.
Fagel, Mr. François *Verbael Van 't Verhandelde over de Gravamina, Kerckelijcke swaricheden tot Rotterdam, Oudewater, etc. In de Zuydt-Hollandtsche Synode ghehouden binnen Schoonhoven inden Jare 1630. Inghestelt ende overghelevert Aende .... Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, door Françoys Fagel, Raedtsheer*

inden Hooghen Raedt. Ghedruckt 1631 333, 368, 411.
Faille, Ferdinand della 404[1], 412, 414, 420.
Faille, Jacques della 404[3].
Faille, Marten della 404[4].
Faille, Hester della 404[6].
Faille, Hester della 404[8].
Fannius Chaerea, Gaius 445.
Farel, Guillaume 313[7].
Fargis, graaf du, zie Angennes de Rochepot, Charles d'.
Fargis, Madeleine du 413[2], 415.
Farnese, prins van Parma, Alexander 404[3].
Farnese, hertog van Parma, Odoardo 324[11], 335.
Faustulus 510[3], 511.
Felix = Grotius, Hugo 34, 63, 64, 144, 145, 309, 338, 344, 345, 385, 386, 407, 439.
Felton, John 25.
Ferdinand van Beieren, aartsbisschop en keurvorst van Keulen, bisschop van Luik etc. 80[6], 300[1].
Ferdinand II, keizer van Duitsland 16, 21, 38, 40, 42, 48, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 80, 84, 94, 110, 116, 117, 120, 124, 125, 130, 133, 140, 145, 147[3], 153, 157, 164, 177, 183, 193, 197, 212, 223, 243, 247, 253, 265, 271, 273, 286, 289, 296, 299, 307, 324, 334, 335, 340, 355, 372, 379, 383, 396, 398, 399, 414, 420, 422, 423, 424, 429, 430, 431, 433, 439, 481, 489, 490, 513.
Ferentz, Vitus 80.
Fernambucum, zie Pernambuco.
Fernando, kardinaal-infant van Spanje, don 299[15], 412[11], 415, 418, 419.
Fermier, zie Briais et Fermier.
Ferrante II van Guastalla, zie Gonzaga, Ferrante II.
Ferrara 252, 261, 424.
Ferijn 306, 417.
Fesa, zie Fez.
Festus, Sextus Pompeius. *De Verborum Significatu* 312. zie Lindsay, W.M.
Fez 116.
Flaccus, zie Valerius Flaccus, Gaius.
Flandri, zie Vlaanderen (Vlamingen, Vlaams).
Flora 254.
Florence 372.
Florus, Lucius Annaeus 122.
Flotte-Hauterive, madame de la 349.
Floyd s.J., John. *An Apology of the Holy See Apostolicks Proceedings for the Government of the Catholicks of England during the tyme of persecution. With a defence of a Religious State written by Daniel of Jesus. Rouen 1630* 308.
Floyd s.J., John. *Apologia S. sedis apostolicae de modo procedendi circa regimen Catholicorum Angliae, tempore persecutionis, cum defensione religiosi status. Avdomaropoli 1631* 308.
Foix 413.
Foix, abbé van, zie Lafond, sieur.
Fons Bellaqueus, zie Fontainebleau.

Fontainebleau 11, 96, 172, 250, 383, 436, 443.
Fontaine d'Angé, La 104.
Force, markies (later hertog) van La, zie Caumont, Jacques-Nompar de.
Forcius, zie Caumont, Jacques-Nompar de.
Foreest, Adam van 475[7].
Foreest, Hester van 468[8].
Foreest, Nanning van 455[4], 475[7].
Forstner, Christoph von 426[2].
Forstner, Christoph von *De comitiis electoralibus Ratisbonae celebratis anonymi autoris epistola Lectione et memoria digna MDCXXXI* 426.
Fortuna 387.
Franche Comté 362, 363, 365, 366.
Franci (Francicus), zie Frankrijk (Fransen, Frans).
Franchimont 168, 173, 237, 438.
Francimontius, zie Franchimont.
Francken, Jan 111[7].
Francken 319, 478, 481.
Francken, zuster van 481.
Françoise 406, 407, 417.
Franeker 144, 203, 315, 424.
Frangipani 513.
Franken (Frankisch) 296.
Frankenthal 3[14].
Frankfort 18, 32, 116, 203, 294, 490.
Frankrijk (Fransen, Frans) 2, 3, 4, 7, 9, 11, 16, 17, 20, 26, 27, 29, 31, 33, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 54, 57, 60, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 84, 88, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 102, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 121, 122, 124, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 153, 155, 156, 158, 160, 161, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 172, 174, 177, 178, 179, 183, 184, 186, 190, 191, 192, 193, 195, 198, 199, 202, 206, 208, 209, 211, 212, 213, 215, 216, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 231, 232, 233, 236, 237, 241, 242, 243, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 261, 264, 265, 268, 272, 273, 274, 277, 278, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 300, 301, 304, 307, 308, 312, 313, 314, 315, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 329, 330, 331, 334, 335, 336, 337, 338, 340, 341, 342, 345, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 356, 361, 363, 365, 366, 367, 370, 372, 377, 378, 379, 380, 382, 384, 386, 389, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 403, 405, 408, 410, 412, 413, 419, 420, 422, 423, 425, 427, 428, 430, 431,

433, 434, 435, 438, 439, 440, 441, 443, 445, 446, 448, 451, 453, 454, 463, 464, 466, 470, 471, 475, 476, 478, 479, 482, 513, 516, 525.
Frans I, koning van Frankrijk 250[1].
Frazer, Sir James George. *Apollodorus The Library, The Loeb Classical Library, London-New York MCMXXI* 258, 259.
Frederico, don, zie Fadrique de Toledo.
Frederik III van de Palts 314[7].
Frederik V van de Palts 'de Winterkoning' 28, 29, 99[3], 133, 147, 149, 156, 192, 254, 266, 267, 273, 281, 307, 326, 464.
Frederik Hendrik, graaf van Nassau, prins van Oranje 1, 3, 8, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 39, 42, 43, 44, 47, 50, 54, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 108, 110, 111, 112, 114, 115, 118, 120, 121, 122, 125, 133, 139, 140, 141, 143, 145, 147, 148, 149, 153, 163, 164, 173, 191, 192, 197, 206, 209, 211, 212, 224, 225, 226, 230, 231, 242, 246, 247, 249, 254, 266, 268, 274, 275, 276, 277, 280, 284, 285, 291, 303, 307, 308, 309, 310, 316, 317, 318, 319, 322, 326, 335, 336, 337, 338, 339, 344, 347, 353, 355, 357, 359, 362, 368, 369, 370, 371, 374, 375, 377, 385, 386, 391, 393, 395, 396, 402, 405, 407, 411, 414, 418, 421, 439, 441, 443, 444, 446, 448, 449, 452, 453, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 463, 464, 467, 468, 469, 473, 474, 478, 488, 517.
Frederikstad 18.
Frerix, Wibe 491.
Friedland, hertog van, zie Wallenstein, Albrecht von.
Friedrichstadt, zie Frederikstad.
Friesland (Friezen, Fries) 2, 5, 12, 34, 47, 48, 57, 65, 67, 80, 134, 147, 149, 163, 168, 169, 192, 197, 200, 267, 270, 283, 296, 337, 411, 447, 491.
Friesland, Hof van 65.
Frisia (Frisii), zie Friesland (Friezen, Fries).
Fromhold, Johannes 445.
Fulgentius, fra, zie Micanzio, Fulgentio.

G

Gabriel Sionita 10[6], 15, 96, 109, 157, 158, 164, 166, 200, 261, 482.
Gabriel Sionita *Geographia, Nubiensis, Arabice cum versione sua Latina. Parijs 1619* 10.
Gabriel Sionita *Testamentum, et pactiones inter Mohammeden et christianae fidei cultores. Parijs 1630* 200, 240, 245.
Gaisford, Thomas 258, 378.
Gaisford, Thomas *ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΟΒΑΙΟΥ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ Joannis Stobaei Florilegium ad manuscriptorum fidem, emendavit et supplevit Thomas Gaisford A.M. vol. I, vol. II Oxonii E Typographeo Clarendoniano MDCCCXXXIV* 378.
Gaius. *Institutiones* 306.
Galeazzo, zie Gallas, Matthias.
Galen, juffrouw van 418.
Galerius = Hoge Raad 145.

Gallas, Matthias 289[2], 324, 335, 372, 383, 414.
Gallia (Galli, Gallicus), zie Frankrijk (Fransen, Frans).
Gallia Cisalpina 20.
Gallia Narbonensis 20.
Gallicanisme 170.
Gallienus = Anthonie Duyck 308.
Gallus = Frederik Hendrik 32, 33, 63, 67, 145, 163, 209, 212, 280, 308, 316, 317, 319, 322, 335, 338, 339, 344, 347, 353, 359, 362, 371, 375, 376, 385, 386, 391, 395, 449, 452, 453, 454, 461, 462, 463, 467, 468, 478, 479.
Gandavium (Gandavensis), zie Gent.
Gassendi, Piere 127, 157[4], 158, 166, 251[5], 260, 481, 482.
Gassendi, Piere *Catalogus variorum librorum, quos ex Oriente advexit et in publicam bibliothecam deposuit J. Golius. Parijs 1630* 127, 151, 157, 158, 161, 164, 165, 260.
Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans 11, 75, 84, 96, 97, 109, 110, 113, 116, 119, 126, 130, 132, 133, 135, 143, 147, 152, 155, 156, 158, 161, 162, 165, 169, 172, 177, 183, 185, 187, 193, 208, 274, 289, 301, 321, 322, 323, 335, 336, 340, 342, 346, 348, 349, 350, 353, 354, 355, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 371, 372, 375, 380, 382, 383, 384, 389, 390, 391, 395, 396, 398, 401, 403, 405, 412, 413, 415, 419, 420, 423, 425, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 437, 438, 439, 453.
Gazaeus, Aeneas, zie Barthius, Caspar.
Gedanum, zie Dantzig.
Geesteranus, Arnoldus 26, 58, 78, 86, 96, 114, 115, 139, 168, 170, 182, 242, 247, 268, 276, 284, 297, 303, 312, 333, 341, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 368, 371, 374, 375, 378, 393, 401, 409, 428.
Gelasius van Cyzicus 332[4], 341.
Gelasius van Cyzicus *ΓΕΛΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΣΙΚΗΝΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝ ΝΙΚΑΙΑ ΣΥΝΟΔΟΝ ΠΡΑΧΘΕΝΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ (Acta Gelasii)* 332, 341, 356.
Gelderland 48, 101, 147, 283, 337, 368, 386.
Gelderland, Hof van 107.
Geldri, zie Gelderland.
Gelenius, Sigismundus. *ΦΛΑΒΙΟΥ ΙΩΣΗΠΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙ-*

TOY IEPEΩΣ TA EYPIΣKOMENA
Gelenius, Sigismundus. *Flavii Iosephi Hierosolymitani Sacerdotis Opera quae extant nempe Antigvitatvm Ivdaicarvm Libri XX, Sigismundo Gelenio interprete. De bello Ivdaico Libri VII. (interprete, vt vulgo creditum est, Rufino Aquileiensi) quibus Appendicis loco accessit De vita Iosephi, Adversvs Apionem libri II, ex interpretatione Rufini à Gelenio emendata. De Machabaeis, seu de imperio rationis Liber I, cum paraphrasi Erasmi Roterodami. Quae Graecolatina editio Graecorum Palatinae Bibliothecae manuscript. Codicum collatione castigatior facta est. Cvm indice locvpletissimo. Genevae, Excudebat Petrus de la Rouiere. MDCXI* 256, 257, 492, 493, 498, 499. aant.
Gelre, hertogdom 278.
Gendt en Oyen, heer van Dieden en van Biesterveld, Otto van 79[2], 89, 92, 376[3], 377.
Generaliteit, zie Staten-Generaal.
Genesis 209, 391.
Geneva, (Genevenses), zie Genève.
Genève 3, 28, 29, 46, 52, 62, 75, 76, 84, 85, 96, 115, 137, 160, 167, 170, 178, 181, 184, 231, 237, 265, 279, 280, 308, 313, 314, 315, 326, 327, 372, 453, 454, 470, 492.
Gennep 80, 81.
Gent 49, 51, 314, 329.
Genua 161, 162, 190, 197, 252, 271.
Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 190, 233, 247[4], 254.
Georgius monachus (ook: Hamartolus) 128[5].
Gereformeerden (gereformeerd) 7, 25, 30, 34, 35, 45, 46, 52, 76, 172, 183, 200, 201, 204, 205, 207, 242, 303, 313, 314, 315, 317, 327, 333, 334, 349, 448.
Germain, zie Saint Germain-en-Laye.
Germania (Germani, Germanus), zie Duitsland (Duitsers, Duits).
Gershoven, Jacques van 111.
Gerven, Isaac van 25, 28[10].
Gesner, Conrad 173[9].
Gevaerts, Jean Gaspard 216[1].
Gevaerts, Jean Gaspard *Pvblii Papinii Statii Opera Omnia Ianus Casperius Gevartius recensuit, et Papinianarvm lectionvm lib. V illustravit. Accessit nunc primum Copiosissimus Index. Lvgdvn. Batavor. Apvd Iacob. Marcvm MDCXVI* 216.
Gib 167[5].
Giessen-Nieuwkerk 173.
Gieszen 396.
Gifford, Guilielmus de 203[4].
Gifford, Guilielmus de *Calvino-Turcismus, auctore Guil. Reginaldo. 1557* 203.
Gilbert, Sir Humphrey 166[8].
Gilbert, Sir Humphrey *Discourse to prove a passage by the North West to Cathaia and the East Indies. London 1576* 166.
Gilbert, William 261[11].
Gilbert, William *De Magnete, Magneticisque corporibus, et de Magno Magnete Tellure, Physiologia nova. Londini 1600* 261.

Glarges, Cornelis de 478[2].
Glarges, Gilles de (ook: P.V.H. = Pensionaris Van Haarlem) 29, 49[3], 56, 58, 61, 62, 188, 230, 478[2].
Glasgow 312.
Glins, Laas van 491.
Gniewosz, abt van Koprzywnica, Mikolaj Wojciech 434[1].
Godefroy, Jacques 3[5], 512.
Godefroy, Jacques *Commentaires sur la Coustume Reformée du pays et duché de Normandie, anciens ressorts & enclaves d'iceluy. Par Maistre Iacques Godefroy, Sieur de la commune, advocat en la Viconté de Carenten. A Rouen. Chez Iean Osmont, Libraire tenant sa boutique dans la Court du Palais MDCXXVI Second tome* 175.
Godefroy, Jacques *Vetus orbis descriptio graeci scriptores, sub Constantio et Constante impp., nunc primum edita, cum duplici versione et notis Jacobi Gothofredi .... Genevae ex typographia P. Choriet 1628* 512.
Godefroy, Théodore 58[7].
Goedereede, Dr. Pieter Willemsz. van 416[2+4], 461[5], 462, 469[1].
Goeree 377.
Goes 267.
Goes, Adriaan van der 8[3], 527.
Goes, Rensburg van der 424[8].
Goldast, Melchior 350[7].
Golius, Jacobus, zie Gool, Jacobus.
Gomarus, Franciscus 144[2], 202, 329[3], 429.
Gomarus, Franciscus *Francisci Gomari Brugensis Viri Clariss. Opera theologica omnia, Maximam partem posthuma; svprema avtoris volvntate à discipulis edita. Cum indicibus necessariis. Amstelodami Ex Officina Joannis Janssonii. Anno MDCXLIV* 202.
Gondi, Joannes Franciscus, kardinaal de 308, 342.
Gonzaga, hertog van Nevers, hertog van Mantua, Carlo I 7, 21, 27, 38, 42, 44, 48, 71, 72, 84, 110, 116, 133, 156, 169, 183, 190, 195, 197, 208, 209, 213, 237, 245, 247, 248, 264, 265, 286, 289, 308, 317, 320, 335, 340, 384, 412, 424, 443.
Gonzaga, Cesare II (Cesar) 424[12].
Gonzaga, Eleonora 147[3], 265.
Gonzaga, Enrico (Henricus) 289.

Gonzaga, Ferrante II 72, 286, 324, 335, 379, 384, 424.
Gonzaga, Maria Louisa 109, 165, 169, 172, 174, 178, 183, 185, 208, 350, 354.
Gonzaga, Vincenzo (Vincentius) 72.
Gool, Jacobus 15, 96, 109, 124, 126, 127, 137, 151, 157, 158, 161, 164, 197, 214, 243, 251, 260, 261, 298, 315, 325, 334, 401, 403, 424[8], 428.
Gool, Jacobus *Libri Mss. Arabici et alii, quos pro Academia ex Oriente advexit Jacob Golius. Lugd. Batavorum MDCXL* 127.
Gool, Jacobus zie ook Gassendi, Pierre *Catalogus variorum librorum, quos ex Oriente advexit et in publicam bibliothecam deposuit J. Golius. Parijs 1630*.
Gorcum 171, 172, 306.
Gothofredus, zie Godefroy.
Gouda 23, 30, 309, 318, 333, 386, 391, 409.
Gouffier, hertog van Roannès, Louis 354[5], 398.
Gournay, graaf van Marcheville, Henry de 330[5], 331, 361.
Govaerts 42, 406.
Goyer, Pieter de 60, 74, 89, 95, 98, 105, 111[5], 113, 177, 292, 366, 370, 371.
Graecia (Graecus), zie Griekenland (Grieken, Grieks).
Graeff, Jacob Dircksz. de 159[4], 163, 164.
Grammatica Hagiensis 43, 44.
Granada 214.
Graswinckel, Alida 8, 17, 20, 27, 42, 43, 49, 54, 95, 99, 109, 115, 116, 119, 126, 130, 132, 135, 148, 151, 155, 157, 161, 170, 174, 208, 209, 214, 227, 238, 243, 248, 253, 264, 279, 283, 290, 294, 297, 298, 301, 316, 335, 346, 371, 380, 383, 390, 401, 425, 429, 432, 437, 449, 456, 460, 480.
Graswinckel, heer van Holy, Dirck 55[2].
Gratianopolis, zie Grenoble.
Graubünden 66, 70, 72, 73, 74, 84, 109, 110, 112, 265, 286, 317, 379, 408, 412, 414.
Grave 71, 80, 81, 82, 83.
's-Gravenhage, zie Haag, Den.
's-Gravensande 357.
's-Gravenweert 47.
Gregorius van Nazianze, H. 202, 206.
Gregorius van Nazianze, H. *Oratio XX. De dogmate et constitutione episcoporum* 202.
Gregorius van Nazianze, H. *Oratio XXXI. Quinta theologica* 202.
Gregorius van Nazianze, H. *Oratio XXXIX. In Sancta Lumina* 202.
Gregorius van Nazianze, H. *Oratio XLII. Supremum vale, coram centum quinquaginta episcopis* 202.
Gregorius van Tours 215[3].
Gregorius van Tours *Libri Miraculorum* 215.
Greifswald 335.
Grenoble 65, 188, 197, 208.
Grevinchoven, Nicolaes 87.
Griekenland (Grieken, Grieks) 34, 47, 49, 50, 59, 76, 77, 85, 87, 123, 126, 127, 128, 138, 151, 158, 161, 167, 177, 178, 182, 183, 196, 200, 215, 217, 218, 244, 247, 256, 257, 259, 261, 262, 273, 284, 328, 341, 351, 361, 373, 400, 421, 427, 431, 482, 497, 498, 499, 500, 504, 505, 506, 509, 510, 512.
Grimalde, juffrouw 407, 417.

Gripswaldum, zie Greifswald.
Grisons, zie Graubünden.
Grobbendonck, baron van, zie Schetz, Anthony.
Groenland 174.
Groenlo, zie Grol.
Groenvelt, heer van, zie Oldenbarnevelt, Reinier van.
Grol 50, 56, 62, 67, 69, 71, 82.
Grolla, zie Grol.
Groningani, zie Groningen.
Groningen 34, 47, 48, 67, 134, 149, 163, 192, 197, 200, 267, 270, 283.
Gronlandia, zie Groenland.
Groot, Adriana de 8[9], 108, 113, 243, 264, 480.
Groot, Cornelia de 21, 53, 62, 93, 96, 153, 246, 249, 250, 316, 335[18], 359[5], 385, 428, 442, 516, 517, 518.
Groot, Cornelis de 11, 16, 21[6], 26, 27, 42, 43, 51, 53, 54[6], 87, 96, 119, 121, 161, 187, 247, 275, 282, 287, 351, 407, 418, 487, 488.
Groot van Kraayenburg, Diderik de, zie Groot, Dirck de.
Groot, Dirck de 21[8], 108, 121, 161, 187, 247, 335, 431[6], 434, 477, 487, 488.
Groot, Françoise de 21[10].
Groot, Hugo de, zie Grotius, Hugo.
Groot, Jan de 8, 11, 14, 20, 21, 26, 27, 42, 47, 49, 51, 55, 85, 95, 96, 97, 108, 109, 112, 115, 116, 119, 125, 126, 132, 135, 145, 148, 151, 155, 161, 165, 170, 174, 175, 178, 183, 184, 209, 214, 221, 223, 227, 238, 243, 246, 247, 248, 253, 264, 275, 278, 279, 283, 288, 290, 294, 297, 298, 301, 316, 322, 330, 335, 336, 358, 360, 361, 366, 371, 377, 380, 383, 390, 403, 413, 423, 429, 431, 432, 434, 437, 442, 447, 454, 473, 474, 476, 477, 480.
Groot, Maria de 21, 143, 516, 517.
Groot, Maria de (dochter van Willem de Groot) 115, 359[5].
Groot, Pieter de 16, 21[7], 27, 42, 44, 108, 113, 121, 160, 161, 179[4], 187, 222, 232, 241, 247 270, 275, 295, 305, 331, 335, 434, 477, 487, 488.
Groot, Suzanna de 455.
Groot, Willem de 1, 2, 7, 22, 29, 30, 36, 43, 44, 47, 48, 50, 55, 57, 60, 61, 66, 67, 69, 71, 75, 77, 78, 80, 81, 83, 88, 92, 93, 97, 99[2], 100, 101, 112, 115, 116, 122, 136, 178, 188, 194, 207, 215, 216, 224, 232, 243, 247, 301, 302, 304, 312, 317, 352, 362, 368, 413, 437, 471, 472, 475, 478, 518.

Groot, Willem de *Pervana* 243.
Grootenhuys, Jan Jansz. ten 12.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Annales et historiae de rebvs Belgicis. Amstelaedami, Ex Typographejo Joannis Blaev. MDCLVII. Cum Privilegiis S.C. Majestatis; & Ordd. Belgicae Foederatae, nec non Holl. West-Frisiaeque, per annos quindecim.* 55.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Annotationes in libros Evangeliorvm. Cum tribus tractatibus & Appendice eo spectantibus. Amsterdami, Apud Ioh. & Cornelivm Blaev. MDCXXXXI (= Annotationum in N. Testamentum tomus I)* 305, 351.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Annotationvm in Novvm Testamentvm, tomvs secvndvs. Parisiis, Sumptibus Authoris, Et prostant exemplaria Apud Viduam Gvlielmi Pelé. viâ Iacobaeâ sub signo Crucis Aureae. MDCXLVI* 305.
Grotius, Hugo passim *Liber de antiqvitate reipvblicae Batavicae: auctore Hvgone Grotio, Fisci Hollandici, Zelandici & V Vestfrisici Aduocato. Lvgdvni Batavorvm Ex Officina Plantiniana Raphelengij, MDCX* 8, 169, 279, 280, 288, 289, 351.
Grotius, Hugo passim *Tractaet vande ovdheyt vande Batavische nv Hollandsche Republique: Beschreven int Latijn door Hugo de Groot Advocaet Fiscael van Hollandt, Zeelandt, ende West-Vrieslandt, daer nae in 't Duytsch overgestelt, ende by den Autheur oversien. In s'Graven-Haghe, by Hillebrant Iacobsz, Drucker Ordinaris der Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt. Anno 1610* 279, 288.
Grotius, Hugo passim *Liber de antiqvitate et statv Reipvblicae Batavicae. Auctore Hvgone Grotio. Editio nova, & multis locis emendata, cum notis ipsius auctoris. Amstelodami Ex Typographia Iacobi Charpantier. Anno MDCXXXIII* 351.
Grotius, Hugo passim *Van de ovdheydt der Batavische, nv Hollandsche Republique. Beschreven door Hvgo De Groot. Ghedruckt te Haerlem, By Adriaen Roman, Boeck-drucker woonende inde Groote Houtstraet inde vergulde Parsze. 1636* 279, 280, 351.
Grotius, Hugo passim *Apologeticvs eorvm qvi Hollandiae Vvestfrisiaeqve et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII. Scriptvs ab Hvgone Grotio I.C. antehac Fisci Hollandici, Zelandici, Vvestfrisici advocato, ac post adsessore oppidi Rotterodamensis, & inter curatores reipublicae Hollandicae ac Vvestfrisicae delegato. Cum refutatione eorum quae adversus ipsum, atque alios acta ac iudicata sunt. Parisiis, Sumptibus Nicolai Bvon, via Iacobaea sub signis sancti Claudij, & Hominis Siluestris. MDCXXII. Cvm Privilegio Regis.* 137, 326, 478.
Grotius, Hugo passim *Apologeticvs eorvm qvi Hollandiae Vvestfrisiaeqve et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII. Scriptvs A.B. Hvgone Grotio I.C. antehac Fisci Hollandici, Zelandici, V Vestfrisici aduocato, ac post adsessore oppidi Rotterodamensis, & inter curatores reipublicae Hollandicae ac V Vestfrisicae delegato. Cum refutatione eorum quae adversus ipsum, atque alios acta ac iudicata sunt. Heidelbergae, Prostant in Officina Bryana. MDCXXIX* 137.
Grotius, Hugo passim *Apologeticus* zie *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt.*
Grotius, Hugo passim *Apologie* zie *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt.* zie ook *Apologeticvs eorvm qvi Hollandiae Vvestfrisiaeqve ..... ex legibus praefuerunt.*

Grotius, Hugo passim *Bewys Van den waren godsdienst In ses Boecken gestelt By Hvgo de Groot. Gedruckt in 't Iaer onses Heeren MCIↃCXXII* [sic] 305, 306, 350, 426.
Grotius, Hugo passim *Hugo de Groots Bewys van den waren godsdienst. Mitsgaders zyne andere stichtelycke gedichten, en gezangen. Vermeerdert met het leeven des Schryvers. De vierde druk. T'Amsterdam By de Wed. van B. Visscher, Boekverkoopster, in de Dirk van Hasseltsteeg. 1720* 305.
Grotius, Hugo passim *Defensio fidei catholicae De satisfactione Christi Adversus Favstvm Socinvm Senensem: Scripta ab Hvgone Grotio. Lvgdvni Batavorvm Excudit Ioannes Patius, Iuratus & Ordinarius Academiae Typographus, Anno 1617* 392.
Grotius, Hugo passim *Dicta poetarvm qvae apvd Io. Stobaevm exstant. Emendata et Latino carmine reddita ab Hvgone Grotio. Accesserunt Plutarchi & Basilii Magni de usu Graecorum Poetarum libelli. Parisiis, Apud Nicolavm Bvon, in via Iacobaea, sub signis S. Claudij, & Hominis Siluestris. MDCXXIII. Cvm privilegio regis.* 221, 235, 305, 379.
Grotius, Hugo passim *Disqvisitio an Pelagiana sint ea Dogmata*

quae nunc sub eo nomine traducuntur. Parisiis. Sumptibus Hieronymi Drovart. via Iacobea, sub scuto Solari. MDCXXII 168.
Grotius, Hugo passim *Dissertatio de Coenae administratione ubi Pastores non sunt. Item An semper communicandum per symbola. Amstelodami, Apud I. Columnam Anno Domini, 1638* 189.
Grotius, Hugo passim *Evripidis tragoedia Phoenissae, Emendata ex manuscriptis, & Latina facta ab Hvgone Grotio. Parisiis Apud Jacobum Ruart MDCXXX* 39, 88, 119, 143, 151, 155, 158, 178, 184, 207, 215, 238, 243, 248, 253.
Grotius, Hugo passim *Evripidis tragoedia Phoenissae, Emendata ex manuscriptis, & Latina facta ab Hvgone Grotio. Amstelodami Ex Officina Michaëlis Colini, MDCXXXI* 283, 298, 316, 321, 346, 361, 365, 370, 380, 390, 401, 402, 422, 429, 432, 436, 437.
Grotius, Hugo passim *Hvg. Grotii Grollae obsidio cvm annexis Anni MDCXXVII. Amstelredami Apud Gvilielmvm Blaevw. MDCXXIX* 7, 12, 21, 39, 49, 50, 56, 67, 69, 100, 116, 119, 122, 129, 134, 142, 155, 169, 171.
Grotius, Hugo passim *Induciae Batavicae* in *Hugonis Grotij Poemata, Collecta & magnam partem nunc primùm edita à fratre Gvilielmo Grotio. Lugdun. Batav. Apud. Andr. Clouquium. Anno 1617, Silvarum lib. II* 254.
Grotius, Hugo passim *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd. Beschreven by Hugo De Groot. In s'Graven-Hage, By de Weduwe van Hillebrant Iacobsz. van Wou. 1631* 7, 11, 26, 27, 39, 44, 55, 61, 97, 113, 132, 142, 158, 165, 169, 175, 178, 207, 238, 243, 248, 253, 278, 288, 298, 300, 305, 316, 321, 334, 346, 347, 351, 358, 379, 404, 473.
Grotius, Hugo passim *Institutiones iuris patrii* zie *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd.*
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus ius naturae & Gentium: item iuris publici praecipua explicantur. Parisiis, Apud Nicolavm Bvon, in via Iacobaea, sub signis S. Claudij, & Hominis Siluestris. MDCXXV. Cvm privilegio regis.* 7, 11, 27, 39, 147, 169, 205, 216, 392.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii de ivre belli ac pacis libri tres. In quibus jus naturae & Gentium: item juris publici praecipua explicantur. Editio secunda emendatior, & multis locis auctior. Amsterdami, Apud Gvilielmvm Blaevw. MDCXXXI. Cum Privilegiis S. Caesareae Maj. & Christianissimi Galliarum Regis.* 39, 119, 135, 158, 169, 184, 197, 207, 216, 238, 243, 248, 253, 264, 270, 278, 283, 288, 298, 300, 370, 392, 401, 429, 432, 471.
Grotius, Hugo passim *Hugonis Grotii de iure Belli ac pacis libri tres, in quibus ius naturae et gentium, item iuris publici praecipua explicantur cum annotatis auctoris Edidit P.C. Molhuysen Praefatus est C. van Vollenhoven Lugduni Batavorum apud A.W. Sijthoff MCMXIX* 39, 205.
Grotius, Hugo passim *Hugonis Grotii de jure praedae commentarius. Ex Auctoris Codice descripsit et vulgavit H.G. Hamaker, litt. Dr. Hagae Comitum apud Martinum Nijhoff. MDCCCLXVIII* 419.
Grotius, Hugo passim *ΛIMENEYPETIKH, sive, Portvvm investigandorvm ratio. Metaphraste Hug. Grotio Batavo. Ex Officina Plantiniana, Apvd Christophorvm Raphelengivm, Academiae Lugduno-Batauae Typographum. MDIC* 166.
Grotius, Hugo passim *Mare libervm sive de ivre qvod Batavis competit ad Indicana commercia dissertatio. Lugduni Batauorvm, Ex officinâ Ludovici Elzevirij. Anno M.DI.IX. (sic)* 419.

Grotius, Hugo passim *Hvgeiani Grotii ode ad illvstriss. comitem Henricvm-Fredericvm Nassavivm Gvilielmi f. Lvgdvni Batavorvm, Apud Franciscum Raphelengium. MDXCV* 55.
Grotius, Hugo passim *Ordinvm Hollandiae ac V Vestfrisiae pietas Ab Improbissimis Multorum Calumniis, simulque à nupera Sibrandi Lvbberti Epistola, quam ad Reverendissimum Archiepiscopum Cantuariensem scripsit, vindicata: per Hvgonem Grotivm Eorundem Ordinum Fisci Advocatvm. Avctoritate pvblica Senatus Delegatorum ab Ordinibus Hollandiae & Westfrisiae Excudit Lvgdvni Batavorvm Iohannes Patius, Iuratus & Ordinarius Academiae Typographus Anno 1613* 107, 204.
Grotius, Hugo passim *Hugonis Grotij Poemata, Collecta & magnam partem nunc primùm edita à fratre Gvilielmo Grotio. Lugdun. Batav. Apud. Andr. Clouquium. Anno 1617* 55, 169, 204.
Grotius, Hugo passim *Hvgeiani Grotii Scvtvm Avriacvm. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Plantiniana, MDIIIC* 55.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Silva. Ad Franciscvm Avgvstvm Thvanvm, Iac. Avgvsti F. Lvtetiae, Ex Officina Rob. Stephani. MDCXXI* 441.

Grotius, Hugo passim *Verantwoordingh van de Vvettelijcke Regieringh van Hollandt Ende West-Vrieslandt, Midtsgaders Eenigher nabuyrighe Provincien sulcks die was voor de veranderingh ghevallen in den Jare XVJ^{c}. en xviij. gheschreven by M^{r}. Hugo de Groot. Voor desen Advocaat Fiscaal van Hollandt Zeelandt ende West-vrieslandt ende daar na Raadt ende Pensionaris der stadt Rotterdam ende ghecommitteert in het Collegie vande Gecommitteerde Raden vande voorseyde Landen van Hollandt ende West-Vrieslandt. Met Wederleggingh van de Proceduren ende ghewesen. Accordeert met het Latijnsch ghedruckt tot Parys, Met Privilegie van den Coningh.* [Hoorn] *1622* 8, 23, 29, 45, 143, 252, 298, 467, 478, 491, 525, 527.
Grotius, Hugo passim *id. Parijs 1622* 298.
Grotius, Hugo passim *Verhael vande heeren ioncker Adrian van Mathenes, Heere van Riviere, Opmeer, Does &c. Hugo Muys van Holy, Schout der Stadt Dordrecht: Gerrit Ianssz vander Eyck, Burgemeester der Stadt Delft: Meester Hugo de Groot, Raedt, ende Pensionaris der Stadt Rotterdam: ende V Villem Pieterssz Hases, Burgemeester der Stadt Hoorn, by de Mogende Edele Heeren, mijn Heeren de Staten van Hollandt eñ V Vest-Vrieslandt, in hare Vergaderinge gehouden in Aprili sesthien-hondert sesthien gedeputeert, om de E. Heeren Burgemeesteren ende Raden der Stadt Amsterdam te onderrichten van de oprechte intentie van haer Mog. Ed. tot conservatie vãde ware Christelicke Gereformeerde Religie: eñ vande goede ende gewichtighe redenen die haer Mog. Ed. hebben gehadt om te nemen de Resolutien inde Kerckelicke saken daer inne verhaelt, eensamentlick de dienstelickheyt ende notelicheyt der selver. In s'Graven-Haghe, By Hillebrant Iacobssz. Ordinaris ende Geworren Drucker der Heeren Staten s'Landts van Hollandt ende V Vest-Vrieslandt. Anno 1616* 159, 205.
Grotius, Hugo passim *Sensvs librorvm sex, qvos pro veritate religionis Christianae Batavice scripsit Hugo Grotius. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Iohannis Maire MDCXXVII* 21, 25, 28, 37, 38, 40, 205, 392, 464.
Grotius, Hugo passim *id. Parisiis MDCXXVII* 392.
Grotius, Hugo passim *Hvgo Grotivs De veritate religionis Christianae. Editio secunda, priore auctior, & emendatior. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Ioannis Maire. MDCXXIX* 21, 28, 46, 88, 180, 205.
Grotius, Hugo passim *Hugo Grotius De veritate religionis Christianae. Editio tertia, prioribus auctior, & emendatior. Lvgdvni Batavorvm, officinâ Ioannis Maire. MDCXXXIII* 180.
Grotius, Hugo passim *Hvgonis Grotii Vraghe en antvvoordt: over den Doop. Ghestelt in zijn ghevanckenisse voor zijn Dochter Cornelia de Groot. Int Iaer onses Heeren 1618* 205.
Grotta Thuringorum, zie Thüringen.
Gruterus, Janus 13, 32, 40.
Gruterus, Janus *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani in corpus absolutissimum redactae ingenio ac cura Iani Gruteri. Heidelbergae 1602* 10, 13, 18, 32.
Guastalla, zie Gonzaga, Ferrante II.
Guicciardini, Francesco 48[1].
Guicciardini, Francesco *Storia d'Italia. Firenze 1561* 48.
Guicciardini, Francesco *Storia d'Italia. Venezia 1564* 48.
Guicciardini, Francesco *Storia d'Italia. Venezia 1567* 48.
Guillon, Jeanne de 418, 477.

Guinegaut 406, 412, 434.
Guiscardi, Traiano 321.
Guise, hertog van, zie Lorraine, Charles de.
Guise, intendant van het huis van 32.
Guise, prins van Pfalzburg, Louis de 423[6], 434.
Gulik 278, 490.
Guron, heer van, zie Rechignevoisin, Bernard de.
Gustaaf II, Adolf, koning van Zweden 58, 64, 110, 156, 184, 190, 212, 223, 265, 324, 334, 335, 336, 352, 377, 398, 408, 423, 424, 425, 428, 433, 443, 452, 458, 464, 472, 517.
Guynne 420. aant.
Guzmán, hertog van Olivares, Gaspar de 349[7].
Guzzoni, Vincenzo 146, 149.
Gyges, koning van Lydië 506[3], 507.

H

Haag, Den ('s-Gravenhage) 2, 11, 14, 20, 22, 24, 26, 29, 33, 45, 47, 55, 65, 67, 68, 71, 73, 78, 93, 98, 99, 101, 108, 114, 118, 120, 121, 131, 138, 139, 143, 146, 149, 158, 163, 169, 180, 194, 206, 212, 225, 228, 243, 267, 271, 285, 292, 300, 303, 305, 306, 308, 315, 317, 318, 325, 329, 337, 339, 350, 356, 357, 360, 364, 367, 372, 376, 377, 381, 384, 389, 391, 396, 398, 399, 406, 407, 408, 411, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 424, 430, 432, 434, 436, 438, 440, 443, 445, 446, 449, 451, 452, 455, 459, 460, 462, 463, 468, 469, 470, 475, 479, 483, 516, 522, 523, 527.
Haarlem 11, 29, 35, 134, 149, 154, 186, 187, 219, 230, 237, 247, 254, 279, 289, 368, 404, 478, 523.
Haeduus, zie Salmasius.

Haes, Joan de 451.
Haga, Mr. Cornelis 77[5], 167[8].
Haga Comitis (Haga), zie Haag, Den.
Hainovia, zie Henegouwen.
Hal, Jan Gillisz. van 466[4].
Hal(le) 131.
Halsii mater 186.
Halsius aant. 174, 175, 181, 186, 247, 264, 275, 288, 290, 294.
Halyattes, zie Alyattes.
Hamâh 482.
Hamburg 32, 64, 269, 273, 287.
Hamel, Helwich 404.
Hamelt (Hamels), Josyne 404.
Hannibal 22.
Happart, Abraham 267[3].
Harderwijk 421.
Hardevelt, Willem van 111[3], 113.
Harfleur 71.
Harlay, François de 148[1].
Harpert, zie Happart, Abraham.
Hart, Gijsbert 't 386.
Hartaing, heer van Marquette, Daniel de 92[6].
Hartingsveld, Cornelis Jansz. 319, 416[2], 446, 448, 449, 451, 454, 455, 459, 461, 462, 468, 469, 470, 475, 523.
Hartzwig, Petrus 400.
Harwood, Sir Edward 79[4].
Hasmonaei, zie Asmonaei.
Hastenville 211.
Hautain, heer van, zie Zoete van Laecke, Willem de.
Hautefort, Marie de 349[8].
Hauterive, markies van, zie Aubespine, François de l'.
Havercamp, Siegbert. *Flavii Josephi Quae reperiri potuerunt Opera Omnia Graece et Latine ..... Omnia collegit, disposuit, & post Jo. Hudsonum ad Codices fere omnes, cum impressos, tum manuscriptos, praecipue Lugduno-Batavos, diligenter recensuit, Notasque passim suas, & quinque in fine Indices adjecit Sigebertus Havercampus; Linguae Graecae, Historiarum & Eloquentiae Professor, in Academia, quae Lugduni est, Batava. Tomis Duobus. Amstelodami Lugd. Bat. Ultrajecti apud R. & G. Westertenios Sam. Luchtmans Jacobum Broedelet M.D.CC.XXVI* 270.
Havre de Grâce, zie Havre, Le.
Havre, Le 55, 336.
Hay, graaf van Carlisle, James 2.
Hay, heer du Chastelet, Paul 355.
Hayes, Antoine de 255.
's-Heerenberg 490.
Heidelberg 123, 157, 171, 256, 314, 333.
Heilbronn 481.
Heiniani (matrozen van Piet Heyn) 19.

Heinrich II, bisschop van Utrecht, graaf van de Rijnpalts 278[9].
Heinsius, Daniel 30, 34[8], 158, 217, 242, 273, 281, 302, 312, 361[13], 381, 390, 394, 411, 422.
Heinsius, Daniel *Aristarchus sacer, sive ad Nonni in Johannem Metaphrasin Exercitationes. Lugduni Batavorum 1627* 242, 281, 302, 311, 312, 332.
Heinsius, Daniel *Catalogus Bibliothecae publicae Lugduno-Batavae. Lugd. Batavorum. Ex Officina Elzevir. Acad. Typograph. MDCXL* 126, 127.
Heinsius, Daniel *Monsterken Van de ontrouwicheyt ende notoire leugenen der genoemde Remonstranten, nu onlancx in seker schrift, genoemt Antvvoorde op de Extracten, etc. wtgestroyt Tegens den Hoochgeleerden ende Wijtberoemden Daniel Heinsivs. Tot Leyden, Bij Bonaventura ende Abraham Elzevier .. MDCXXX* 302, 332, 411.
Heinsius, Daniel *Rerum ad Sylvam Ducis atque alibi in Belgio aut a Belgis Anno MDCXXIX gestarum historia. Lugd. Bat. 1631* 180, 197, 252, 381, 390, 422.
Helvetia (Helvetii, Helveticus), zie Zwitserland (Zwitsers).
Hembyze, Jan van 51[3].
Hemelaer, Joannes 50[11].
Hendrik IV, koning van Frankrijk 199, 210, 291, 346, 365, 376, 445.
Hendrik VII, koning van Engeland 82[3], 229[5].
Henegouwen 105, 146, 296, 425.
Henricus, zie Gonzaga, Enrico.
Henriette Marie, koningin van Engeland 307, 325.
Heracles 258, 507.
Heraclidae 259.
Herbert of Cherbury, Edward 142.
Hercules (zie ook Heracles) 198, 504.
Herembergensis comes, zie Berg, Hendrik, graaf van den.
Hermiane 203.
Herodes I de Grote 256[4], 260, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 513.
Herodotus 221, 259, 262, 507, 508, 512.
Heron van Alexandrië 59[6].
Heron van Alexandrië *Ὁ μηχανικός Χειροβαλλίστας κατασκευὴ καὶ συμμετρίας (Βελοποιικά)* 59.
Herophila 258, 508, 509.
Hertoge van O(r)smael, Anne de 264, 317, 321, 346.
Hertoge van O(r)smael, Dorothée de 264, 317, 321, 346.
Hertoge van O(r)smael, George de 264, 317, 321.
Hertoge van O(r)smael, Hester de 264, 317, 321, 346.

Hertoge van O(r)smael, (grootvader) Jan de 191[8].
Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg, Jan de 19, 21, 33, 43, 69, 74, 104, 107, 153, 164[5], 191[8], 193, 210, 211, 226, 242, 246[11], 249, 264, 279, 280, 283, 291, 317, 320, 321, 324, 336, 338, 347, 357[2], 363, 364, 376, 377, 386, 406, 455, 514, 517, 518.
Hertoge van O(r)smael, Jean Antoine de 264, 317, 321.
Hertoge van O(r)smael, Jeanne de 264, 317, 321, 346.
Hertoge van O(r)smael, Marie de 264, 317, 321, 346.
Hertoge, heer van Bollenshof, (grootvader), Michiel de 191[8].
Hertoge, heer van Bollenshof, (kleinzoon), Michiel de 191[8].
Hertoge van O(r)smael, Susanne de 264, 317, 321, 346.
Hertoge, heer van O(r)smael, Willem de 191[6].
's-Hertogenbosch 50, 51, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 71, 72, 74, 78, 79, 81, 82, 83, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 114, 117, 120, 122, 126, 141, 155, 160, 167, 222, 252, 271, 278, 291, 421, 431, 489, 490.
Hervormden 404.
Hesiodus 504.
Hesiodus *Ἔργα καὶ ἡμέραι* 480, 504. zie Mazon, Paul.
Hesperia 20.
Hesronite, Jean 10.
Hessen-Cassel, landgraaf van, zie Wilhelm V.
Hettinga, Waltha van 491.
Heusden 21.
Heuvel, ten 357.
Heuvel, Maerten Willemsz van 1, 91, 476, 479, 484.
Heyn, Piet 2, 3[7], 14, 19, 33, 34, 54, 67.
Hibernia, zie Ierland.
Hieronymus, Eusebius 202, 235.
Hieronymus, Eusebius *Liber Hebraicarum Quaestionum in Genesim* 235.
Hieronymus, Eusebius *Epistola XV Ad Damasum Papam* 202.
Hilarius van Poitiers 204[6].
Hildesheim 80, 300.
Himmelius, Joannes. *Calvino-Papismus, seu Harmonia Calvino-Papistica theoretico - practica auctore Ioanne Himmelio Ss. Theolog. Doct. Erfurti apud Ioannem Bircknerum 1629* 203.
Himmelius, Joannes. *Calvinus Papizans, tum in theoria seu doctrina, cum in Praxi seu vita, cum Esauitis praesertim modernis autore Ioanne Himmelio. Ienae apud Ioannem Weidnerum. 1608* 203.
Hinderdam 86.
Hippocrates (Hippocratius) 294.
Hippomenes 258, 505.
Hispania (Hispanus), zie Spanje (Spaans).
Hoecken, Isaac, zie Houcke, Ysaack Claesz. van.
Hoeschelius, David. *ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ. Librorum qvos legit Photivs Patriarcha Excerpta et Censvrae. Quatuor mss. codicibus Ex Graecia, Germania, Italia, Gallia collatis. David Hoeschelivs Avgvstanvs, primus edidit. Notis, in quibus multa veterum fragmenta ante hac inedita, illustrauit. Avgustae Vindelicorvm Ad Insigne Pinus. Anno Christi CIↃ.IↃCI* 497.

Hogerbeets, Adriaan 18[6], 19, 109, 288.
Hogerbeets, Joanna 18[8], 89[5], 109, 288, 489.
Hogerbeets, Josina 18[8], 288, 489.
Hogerbeets, Rombout, 18[7], 23, 42, 89, 288, 523, 525.
Hohenlohe, Kraft von 426.
Hohenlohe-Langenburg, Ludwig Kraft von 41[2], 103, 109, 209, 223[10], 294, 379, 422, 425, 429.
Hohenlohe-Langenburg, Philipp Ernst von 41[2], 223.
Hohenlohe-Langenburg, Wolfgang Otto von 41[2], 103, 109, 209, 223[10], 294, 379, 422, 425, 429.
Holland (Hollandia, Hollanders, Hollands, Staatsen, Batavia, Batavi, Batavicus, Batavus) 3, 12, 16, 21, 23, 27, 31, 36, 48, 54, 57, 62, 63, 66, 68, 69, 71, 77, 82, 86, 87, 90, 92, 93, 98, 99, 101, 102, 105, 106, 108, 109, 112, 113, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 130, 131, 133, 134, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 149, 151, 153, 155, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 175, 177, 179, 181, 184, 185, 186, 190, 196, 197, 200, 206, 209, 210, 219, 237, 244, 254, 261, 267, 274, 275, 276, 277, 281, 283, 285, 289, 296, 297, 300, 305, 306, 307, 308, 316, 317, 325, 328, 329, 337, 339, 347, 350, 355, 356, 358, 359, 360, 362, 364, 367, 368, 369, 372, 377, 379, 384, 386, 389, 391, 393, 394, 396, 399, 402, 404, 406, 407, 408, 414, 415, 420, 424, 430, 433, 438, 440, 448, 450, 452, 455, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 479, 480, 481, 516, 517, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526.
Holland, Gecommitteerde Raden van 1, 23, 25, 268, 523.
Holland, Hof van 8, 20, 22, 23, 30, 35, 45, 64, 145, 182, 230, 231, 246, 316, 318, 323, 339, 409, 421, 454, 461, 476, 526.
Holland, Staten van 18, 20, 33, 34, 77, 83, 87, 95, 115, 121, 126, 133, 134, 149, 154, 160, 175, 194, 219, 224, 225, 230, 231, 248, 254,

266, 267, 275, 277, 288, 290, 300, 307, 329, 369, 389, 407, 419, 451, 454, 455, 460, 465, 466, 468, 472, 473, 475, 476, 478, 480, 521, 522, 524, 525, 526.
Hollandse Rekenkamer 450.
Holstein 18.
Holstein, Frederik III, hertog van 288[14].
Holstein, Johan, hertog van 288[14].
Holstein, Lucas, foutief voor Holste(nius), Lucas.
Holste(nius), Lucas 216, 400.
Holste(nius), Lucas *Notae in Sallustium Philosophum De Diis et Mundo* 400.
Holste(nius), Lucas *Demophili, Democratis, et Secundi Sententiae morales, graece et latine, Holstenio interprete, cum notis. Romae 1638* 400.
Holste(nius), Lucas *Demophili, Democratis, et Secundi Veterum Philosophorum Sententiae Morales Nunc primum editae A Luca Holstenio. Iuxta exemplar Romae impressum. Lugduni Batavorum, Ex Officina Ioannis Maire M.DC.XXXIX* 400.
Holste(nius), Lucas *Porphyrii liber de Vita Pythagorae, nec non sententiae ad intelligibilia ducentes, et De Antro Nympharum in Odyssea Descriptio, graece et latine, Interprete et Notatore Luca Holstenio, qui Dissertationem de vita Porphyrii et scriptis adjecit. Romae MDCXXX* 400.
Homerus 53, 512.
Homerus *Ilias* 328, 343, 370, 460, 512.
Homerus *Odyssea* 53, 195, 343, 421.
Hommius, Festus 5[2], 368[10], 410.
Hommius, Festus *Nader Vnie Der Remonstranten Anno 1617, op den eersten Martij gheslooten, Met eenighe Annotatiën tot verclaringhe ende beantwoordinghe van veele dinghen inde selve verhaelt. Hier is by ghevoeght een Voor-Reden, Waer in verthoont wordt, dat de Remonstranten de eerste oorsaecke ofte Autheurs zijn vande droevighe oneenigheyd ende scheuringe inde Gereformeerde Kercken hier te Lande ontstaen. Midsgaders Eenighe Extracten uyt hare Schriften ende Brieven, dienende tot bewijs, dat de Remonstrantsche Societeyt met grouwelicke Ketteryen besmet is. Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren Anno 1631* 410.
Honaert, Rochus van den 52, 175, 181, 339[4], 377.
Hondius, Hendrik 289[13].
Hongarije 141, 233.
Honor, romeinse godheid 357.
Honorius, Flavius 136[2].
Hoorn 30, 184, 252.
Hoorn, Jan Jansz. van 336[4].
Horatius 49, 87.
Horatius Flaccus, Quintus 150, 461.
Horatius Flaccus, Quintus *Carmina* 170.
Horatius Flaccus, Quintus *Epistulae* 150, 160, 461.
Horatius Flaccus, Quintus *Epistula ad Pisones de arte poetica* 77, 220.
Hornani (inwoners van Hoorn?) 184.
Hospital, markies (hertog) van Vitry, Nicolas de l' 294[9], 431[12].
Hosthusius 278.
Hoteman, Hendrick, zie Hotman jr., Henri.

Hoteman, Hendrick Jansz., zie Hotman sr., Henri.
Hotman jr., Henri 172.
Hotman sr., Henri 171, 172.
Hotman, heer van Villiers St. Paul, Jean 13, 69, 171, 173, 175, 181, 237, 238, 279, 280, 287, 300.
Hotman, heer van Villiers St. Paul, Jean *Syllabus Irenicorum autorum* 13, 32.
Houcke, Ysaack Claesz. van 31[2].
Howard, graaf van Arundel, Thomas 127[5], 428[4].
Hoym, Eleonora von 445[5].
Huck, Isaacus, zie Houcke, Ysaack Claesz. van.
Hudsonbaai 174.
Hudsonis fretum, zie Hudsonbaai.
Hugenoten 5, 48, 57, 65, 66, 72, 84, 242, 282.
Hugo s.J., Hermannus. *Obsidio Bredana armis Philippi IIII Avspiciis Isabellae Dvctv Ambr. Spinolae Perfecta. Scribebat Hermannvs Hvgo Societatis Iesv. Antverpiae, ex officina Plantiniana, M.DC.XXVI* 22.
Hugo s.J., Hermannus. - *Editio secunda. Antverpiae, ex officina Plantiniana, M.DC.XXIX* 22.
Hugonides = Constantijn Huygens? 108.
Hulsius, Franciscus 177.
Hunnius, Aegidius. *Calvinus Iudaizans, Hoc est: Iudaicae glossae & corruptelae, quibus Ioannes Calvinus, illustrissima Scripturae sacrae loca & Testimonia, de gloriosa Trinitate, Deitate Christi, & Spiritus sancti, cum primis autem vaticinia Prophetarum de Aduentu Messiae, natiuitate eius, passione, resurrectione, ascensione in coelos & sessione ad Dei dextram, detestandum in modum corrumpere non exhorruit. Addita est corruptelarum confutatio. Per Aegidium Hunnium, S. Theolog. Doct. & Professorem in Academia V Vitebergensi. V Vitebergae, apud Matth. V Velack 1593* 203.
Hunnius, Aegidius. *Calvinus Iudaizans, auctore D. Aegidio Hunnio. Witebergae apud Seelfisch 1604* 203.
Hunterus, Jacobus 399[1].

Hunterus, Jacobus *Jacobi Hunteri Epistolae miscellaneae, Ornatâ sententiarum concinnitate vestitae, semonis elegantiâ gravidae, & pulchrè plenae, facetae, lepidae, lautae. In quibus Res tragicae plenè comicè, tristes remissè, severae hilarae, forenses scenicâ prope venustate tractantur. Qui manus attulerit steriles introò ad illas, gravidas foras exportabit, Lege, vide, ride. Viennae Austriae, Ex Officinâ Typographicâ Michaelis Rictij, Anno MDCXXXI* 399.
Huydecoper, Ridder, Heer van Tamen en Blokland, daarna Heer van Maarseveen en Neerdijk, Jan 164[1].
Huygens, Constantijn 108[5], 173.
Huygens, Constantijn *Au siège de Bois le Ducq, Dans la maison de Io.[r] Heem à Vught* 108.
Hyrcanus, koning van Judea 498[9], 499.

I

Iacchaeus, Gilbertus 14[4].
Ianiculus mons 503.
Iardanes (Iardanos) 258, 504.
Ibas van Edessa 182.
Idrisi, zie Abū-`abd-Allāh Muhammad ibn-Muhammad ibn-`abd-Allāh ibn-Idris-al-Hamūdi.
Ierland 39, 186, 196, 342.
Ierzon, zie Vierzon.
Iesuitae, zie Jezuieten.
Illyrië (Illyricus) 500.
Indicis generalis Continuatio in qva continetur designatio librorvm, qui nundinis Autumnalibus Francofurtensibus et Lipsensibus Anni 1604 vel novi, vel emendatiores aut auctiores prodierunt. Leipzig 203.
Indië, zie Oost-Indië.
Indië (Indisch, Indicus) 166, 192, 435.
Indus 373.
Infante, zie Isabella Clara Eugenia.
Iolcus 505.
Ionië (Ioniërs, Ionisch) 179, 498, 507, 513.
Ionische zee 500.
Ionium mare, zie Ionische zee.
Isaac 6.
Isabella, fort 78, 79, 81, 82.
Isabella Clara Eugenia, infante van Spanje, aartshertogin van Oostenrijk 50, 63, 66, 94, 97, 102, 105, 120, 124, 143, 149, 187[8], 337[5], 431, 456, 490.
Isala, zie IJsel.
Islo = Lilloo(?) 441.
Istrië 304.
Itali 259.
Italië (Italianen, Italiaans) 5, 7, 11, 13, 16, 20, 27, 31, 43, 44, 48, 55, 58, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 84, 94, 95, 97, 105, 109, 116, 118, 119, 120, 125, 130, 132, 133, 135, 140, 141, 142, 143, 148, 153, 163, 165, 166, 167, 172,

173, 174, 183, 185, 186, 190, 192, 195, 197, 208, 212, 213, 220, 245, 246, 254, 259, 260, 264, 265, 268, 277, 284, 286, 290, 294, 298, 307, 313, 316, 317, 324, 335, 337, 341, 346, 350, 353, 361, 371, 372, 379, 383, 384, 386, 390, 391, 394, 395, 400, 403, 405, 408, 411, 412, 414, 420, 423, 424, 431, 459, 488.

J

Jack, Gilbert, zie Iacchaeus, Gilbertus.
Jacobs W. 417.
Jacobus I, koning van Engeland 5, 8, 221, 228, 464.
Jaersvelt 212.
Jainville, zie Joinville.
Jans, Tryntge of Hendrixd. 447, 453.
Jansonius, zie Blaeu, Willem Jansz.
Japan 233.
Japonensis, Historia 233.
Jason, een der Argonauten 505[6].
Jaucourt de Villarnould, Renée de 4[3], 43, 50, 69, 72, 107, 119, 153[6], 164, 246, 249, 385, 393, 442, 444.
Jeremias II Tranos, patriarch van Konstantinopel 85[8], 86.
Jericho 512.
Jerusalem 59, 76, 498, 499.
Jesaja (Isaias) 37.
Jezuieten 3, 28, 46, 77, 84, 85, 180, 199, 233, 269, 270, 273, 290, 291, 308, 342, 355, 361, 424.
Joannes, bisschop van Antiochië 128[5].
Joannes Malalas (= Joannes Scholasticus?) 128[5].
Joannes Malalas (= Joannes Scholasticus?) *Chronographia* 128.
Joannes Scholasticus (= Joannes Malalas?), patriarch van Konstantinopel 128[5].
Joannes VI Truchsess von Waldburg-Wolfegg 40[10].
Joden 177, 199, 492, 497, 498, 499, 500.
Johann Casimir, paltsgraaf 313[15].
Johann Georg, keurvorst van Saksen 40[11], 405[13], 443[4], 445.
Johannes, patriarch van Antiochië 204[1].
Joinville 363.
Jon, du, zie Junius, Elisabeth en Franciscus.
Jones and H.A. Ormerod, W.H.S. *Pausanias Description of Greece, The Loeb Classical Library, London - New York MCMXX-MCMXXXV* 259.
Jonghe, Adriaen de, zie Junius, Hadrianus.
Joseph, père 340.
Josephus, Flavius 256, 257, 270, 283, 427.
Josephus, Flavius *Ἡ Ἰουδαικὴ Ἀρχαιολογια* (*Antiquitates Judaicae*), zie Gelenius, Sigismundus.

Contra Appionem 498, 499.
Jovinianus = Reigersberch, Nicolaes van 145, 338, 344, 345, 386, 407.
Judaei, zie Joden.
Judas 22, 25, 37.
Judea 427, 496, 498, 512.
Julia (tante van C. Julius Caesar) 259.
Julia (zuster van C. Julius Caesar) 259, 500.
Jülich-Berg 254.
Jülich-Berg, hertog van, zie Wolfgang Wilhelm.
Julien, Jean de 291, 308, 317, 405.
Julien, Paul de 291, 317, 405.
Julius Africanus 59.
Julius Africanus *Πέντε Χρονογραφιῶν σπουδάσματα* 59.
Julius Africanus *Κεστοί* 59.
Julius Friedrich, hertog van Würtemberg-Weitlingen 40, 433[10], 481.
Junius, Elisabeth 53[2], 88, 100, 122, 173[3], 179[7], 222, 282, 295, 329, 361, 394, 401, 432.
Junius Jr., Franciscus 151[8], 160, 428, 432.
Junius Sr., Franciscus 53[2], 222, 295, 329[1].
Junius, Hadrianus 219[5].
Junius, Hadrianus *Batavia, Leiden 1588* 219.
Juno 264, 295.
Jupiter 53, 170, 504, 505, 509.
Juret, François 293[8].
Justel, Christophe 73, 233, 239, 270, 273, 280, 292, 296, 453.
Justinianus I, keizer van Byzantium 7[12], 182[6], 203, 306[1].
Justinianus I, keizer van Byzantium *Corpus Iuris Civilis* 7, 306, 334, 431, 459, 483.
Justinianus I, keizer van Byzantium *Ὁμολογία πίστεως Ἰουστινιανοῦ αὐτοκρατορος κατὰ τῶν τριῶν κεφαλαίων* 182.
Justinianus = Aubespine, markies van Châteauneuf, abbé van Préaux, Charles de l' 299.
Justinus, H. 310, 332.
Justinus, H. *Dialogus cum Triphone* 310.
Justinus, Marcus Junianus 373[4].
Justinus, Marcus Junianus *Historiae Philippicae* 373, 421.
Justinus = Grotius, Hugo 163.
Juvenalis, Decius Junius. *Satyrae* 67.

K

Karel I, koning van Engeland 28, 38, 57, 80, 99, 117, 121, 151, 178, 184, 192, 228[6], 229, 307, 325, 339, 345, 418, 425.
Karel II van Engeland 228[5].
Karel V, keizer van Duitsland 187, 238, 278, 334?.

Karremans, Johan 111[6], 113.
Kartha (ook Kereth of Corath) 218.
Karthuizers 136.
Kassandane 509.
Ker, graaf van Roxburgh, Robert 228[7].
Kerckelycken, zie Contra-Remonstranten.
Kereth, zie Kartha.
Keulen 80, 89, 170, 187, 300.
Keulen, keurvorst van, zie Ferdinand van Beieren.
Keulen, kroniek van, zie Koelhoff, Johan.
Keyser, Adriaen Cornelisz. 521[3], 522.
Kildrecht 141.
Kinderdijk 62.
Kinschot, Mr. Nicolaes 480[10].
Kleef 254, 278, 339.
Klein-Azië 47, 310, 502, 512, 513.
Kloppenburgh, Joannes 154.
Klundert 444.
Knuyt, Johan de 226, 246, 320, 336, 357[2].
Koelhoff, Johan 187.
Koelhoff, Johan *Die Cronica van der hilliger Stat vā Coellē. Ind hait gedruckt mit grossem Ernst ind Vlijs Johan Koelhoff Burger in Coellen ind vollendet up sent Bartholomeus auent des hilligen Apostels Anno vursz. [1499]* 187.
Königsberg 31, 32.
Konstantinopel 76, 77, 85, 127, 128, 167, 183, 188, 199, 202, 239, 256, 330, 361.
Konstantinopel, concilie van 202, 203, 239.
Konstantinopel, patriarch van, zie Cyrillus Lukaris. zie Jeremias II Tranos. zie Joannes Scholasticus. zie Neophytus. zie Timotheus II.
Kopenhagen 250.
Koppen, zie Coppens, Christiaan.
Koprzywnica 434.
Koran 109, 127.
Korfu 85, 96.
Kozakken 458.
Krag, Niels, zie Cragius, Nicolaus.
Krakow 458.
Krimpenerwaard 8, 108.
Kronenburg 419.
Küstrin 445.
K(h)ütner (von Künitz), Georg Johann 413.

L

Laage (L'Age), hertog van Puylaurens, Antoine de 323[2], 354, 366.
Laage (L'Age), François de 365, 366.
Laage (L'Age), Guillaume de 365, 366.
Labbé, Charles 198[3].
Labbé, Pierre 198[3].

Labbé, Pierre *Carmen panegyricum Ludovico XIII regi christianissimo ob expugnatam Rupellam. 1629* 198.
Lacedaemonië (Lacedaemoniërs), zie Sparta (Spartanen).

Laconië (Laconicus) 259.
Laet, Jan de 51[7].
Laet, Jan de *Nieuwe wereldt oft beschrijvinghe van West-Indiën. Leiden 1625* 51.
Lafond, abbé van Foix, sieur 346, 348, 352.
Lagonissa, Fabio de, zie Lionessa, Fabio della.
Laisné 395, 396.
Lambinus, Dionysius 215[2].
Lampe, Barend 21.
Lange, monsieur de 433.
Lange Acker, zie Nieuwe Schans.
Langerak, heer van, zie Boetzelaer, Gideon van den.
Langstraat, de 418.
Languedoc 11, 13, 16, 20, 27, 42, 44, 48, 58, 68, 83, 95.
Lansius, T. 3.
Laodicea, concilie van 234, 240.
Laodunum, zie Laon.
Laon 185.
Latius, zie Laet, Jan de.
Laud, William 413, 432.
Lauragais 138.
Lausanne 314.
Lausitz 396, 397.
Lauwers 296.
Lavica, zie Lauwers.
Leander 76.
Ledenberg, Gillis van 523, 525.
Leeuwarden 45, 57, 491.
Leeuwius, Jacobus 410[2].
Leicester, graaf van, zie Dudley, Robert.
Leiden 2, 5, 7, 8, 12, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 43, 44, 46, 51, 52, 53, 54, 59, 60, 77, 78, 88, 100, 123, 126, 129, 134, 146, 149, 152, 155, 158, 169, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 188, 201, 202, 203, 205, 206, 212, 216, 217, 218, 219, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 233, 237, 239, 240, 241, 242, 244, 252, 261, 263, 266, 269, 272, 273, 274, 281, 282, 285, 286, 287, 315, 328, 329, 330, 331, 339, 343, 351, 360, 361, 368, 370, 372, 374, 375, 376, 378, 380, 385, 386, 389, 390, 391, 394, 400, 408, 409, 410, 411, 417, 421, 424, 427, 429, 430, 452, 488.
Leighton, Alexander 228[9].
Leighton, Alexander *Speculum Belli Sacri, 1624* 228.
Leighton, Alexander *An Appeal to Parliament; or Sion's Plea against the Prelacie, 1628* 229.
Leipzig 398.
Leipzig, convent van 377, 429, 433.
Lejay, Nicolas 289, 398, 425.
Lemnus 504.
Leo = Justel, Christophe 73.
Leo, Henricus 333[3], 341, 356.
Leo VI de Wijze, keizer van Byzantium 59[11], 258[2].

Leo VI de Wijze, keizer van Byzantium *Τὰ ἐν πολέμοις ταχτικά* 59.
Leodiensis, zie Luik.
Lérins 205.
Lesdiguières, hertog van, zie Bonne, François de.
Leszczynski, Barbara 51, 52[4].
Leszczynski, Venceslaus a Leszno 52[4].
Leutsch et F.G. Schneidewin, E.L.A. *Paroemiographi Graeci Zenobius, Diogenianus, Plutarchus Gregorius, Cyprius. Cum Appendice proverbiorum ediderunt E.L.A. Leutsch et F.G. Schneidewin. Corpus Paroemiographorum Graecorum Tomus I. Gottingae MDCCCXXXIX* 188.
Leuven 97, 482.
Levant 126, 129.
Leyden, Jan van 25.
Liber Comitatus, zie Franche Comté.
Liebergen, Abraham van 29[3], 60.
Liebergen, Evert van 29.
Lier 63.
Liesveld, baronie van 8, 108.
Liger, zie Loire.
Ligueria (Ligur), zie Genua.
Lillo 517.
Lilloo 441.
Limborch, Frans van 458[5].
Limborch, Philippus a 310.
Limborch, Philippus a *M. Simonis Episcopii S.S. Theologiae in Academia Leydensi quondam Professoris Operum Theologicorum. Pars altera. Goudae, Typis Guilielmi van der Hoeve. Prostant Roterodami, Apud Arnoldum Leers MDCLXV* 310.
Limburg-Stirum, Herman Otto, graaf van 79[7], 82, 83.
Linde, Henricus Arnoldi van der 112, 115, 138, 160.
Linde, Henricus Arnoldi van der *Vande Conscientie-dwangh, Dat is: Klaer ende Grondich Vertoogh, Dat de ... Staten Generael in haar Placcaet den 3. Julij 1619. Tegen de Conventiculen der Remonstranten ghe-emaneert, gheen Conscientie-dwangh invoeren: Maer allen Ingesetenen der Geunieerde Provincien, van hoedanigen ghelove ofte gevoelen sy zijn, de behoorlicke ende volcomene vryheydt der Conscientie toe-staen ende vergunnen ... Ghestelt door Henricum Arnoldi van der Linde, Dienaer des ... Woordts tot Delf. Tot Delf, Ghedruckt by Jan Andriessz. Kloetingh ... 1629* 112, 115, 138, 160.
Linde, Adrianus von der 397.
Lindenius, Paulus 26, 58, 78, 86, 96, 114, 115, 139, 168, 170, 182, 242, 247, 268, 276, 284, 297, 303, 312, 333, 341, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 368, 371, 374, 375, 378, 393, 401, 409, 428.

Lindsay, W.M. *Festvs, De Verborvm Significatv cvm Pavli Epitome edidit W.M. Lindsay, Bibliotheca scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana, Lipsiae in Aedibvs B.G. Tevbneri, MCMXIII* 312.
Lingelsheim, Georg Michael 10, 13, 40, 50, 131, 136, 171, 185, 188, 350, 367, 378, 426, 440, 445, 452.
Lingen (Linga) 82, 163, 192, 242.
Lionessa, Fabio della 133[4].
Lippe 89.
Lipsius, Justus 7.
Lisiacum, zie Lisieux.
Lisieux 294.
Litauen (Litaus) 458.
Lithocomus, zie Steenhouwer.
Litry 317.
Livius, Titus 353, 473.
Livius, Titus *Ab urbe condita libri* 297.
Livo, zie Lijfland.
Lobelius, Matthias 186[3].
Lodewijk XI, koning van Frankrijk 219, 253, 295[3].
Lodewijk XIII, koning van Frankrijk 2, 4, 7, 9, 11, 16, 17, 19, 20, 21, 27, 31, 33, 36, 38, 42, 44, 48, 51, 54, 55, 57, 66, 70, 72, 74, 75, 81, 83, 84, 95, 96, 97, 105, 106, 109, 110, 113, 116, 117, 118, 121, 126, 130, 132, 133, 135, 136, 138, 141, 143, 144, 145, 149, 153, 155, 156, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 172, 174, 183, 185, 187, 193, 197, 207, 214, 215, 223, 227, 233, 237, 242, 245, 246, 249, 265, 271, 274, 277, 281, 283, 285, 286, 289, 290, 291, 295, 296, 301, 307, 309, 315, 317, 321, 322, 323, 324, 330, 335, 336, 337, 338, 340, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 367, 371, 372, 375, 379, 380, 383, 384, 390, 391, 395, 396, 398, 401, 403, 404, 405, 408, 412, 413, 415, 419, 420, 422, 423, 424, 425, 426, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 438, 439, 443, 446, 447, 453, 475, 476, 513, 516.
Lodewijk XIV, koning van Frankrijk 40, 274[7].
Loevestein 18, 26, 58, 78, 86, 96, 114, 115, 139, 168, 170, 182, 238, 242, 247, 268, 276, 284, 297, 303, 305, 312, 333, 341, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 368, 371, 374, 375, 378, 393, 401, 409, 428.
Loire 250, 253, 294.
Lomenie, heer de la Ville-aux-Clercs, Antoine de 464.
Lomenie, graaf van Brienne, heer de la Villeaux-Clercs, Henri Auguste de 464.
Lonck (ook: Loncq), Hendrick Cornelisz. 34[1], 186[7], 191.
Londen 25, 65, 99, 142, 186, 218, 228, 229, 261, 273, 307, 413, 432.
Lopes 210.
Lorraine, hertog van Elboeuf, Charles de 69[5], 84[7], 346[2], 354, 366, 391, 395, 396, 398.
Lorraine, hertog van Guise, Charles de 20[5], 32, 289, 323[6], 346, 348, 352, 353, 354, 363, 429[5], 430, 431.
Lorraine, prins van Joinville, François de 363[10].
Lorraine, hertog van Guise, Henri de 38, 355[2].
Lorraine, kardinaal van Guise, Louis de 423[6].

Lorraine, prinses van Conti, Louise Marguerite de 346[1], 348, 352.
Lorraine zie Lotharingen.
Losecaat, Frederik van 8[10], 108[6], 113, 243, 264, 480.
Lotharingen 3, 126, 322, 349, 366, 371, 372, 380, 383, 390, 398, 401, 408, 412, 413, 415, 423, 425, 438, 439, 443.
Lotharingen, Karel IV, hertog van 126[3], 322[8], 371, 372, 398, 401, 405, 423, 425[4], 438, 439, 443.
Lotharingen, Margareta van 398, 401, 405, 413, 423.
Louvois 212.
Louvres 172, 323.
Lozano, Francisco 92, 94.
Lubberts, Sibe, zie Lubbertus, Sibrandus.
Lubbertus, Sibrandus 203[2].
Lublin 52.
Lucanus, Marcus Annaeus 20, 85, 265.
Lucanus, Marcus Annaeus *Pharsalia* 20, 265.
Ludwig Friedrich, hertog van Würtemberg-Mömpelgard 40, 251.
Lugdunum, zie Lyon.
Lugdunum Batavorum, zie Leiden.
Luik 80, 103, 300.
Luik, bisschop van, zie Ferdinand van Beieren.
Lund 31.
Lupara, zie Louvres.
Lupiniacum 197.
Lusson, Guillaume 346[12], 472.
Lutetia, zie Parijs.
Luther, Maarten 183, 185, 202.
Lutheranen (Luthersen) 94, 117, 161, 168, 183, 184, 202, 207, 242, 312, 314, 349.
Lutkens, Petrus 32.
Luynes, hertog van, zie Albert, Charles d'.
Lycaon, koning der Pelasgen 258, 259, 505.
Lycurgus 258, 373, 505, 506.
Lyde 507.
Lydië (Lydiërs, Lydisch) 257, 258, 259, 262, 506, 507, 508, 509, 512, 513.
Lijfland (Livo, Livonus) 131, 171, 172.
Lyon 155, 187, 233, 274, 280, 291, 317, 408, 413, 415.
Lysippus 108.

M

Maagdenburg 117, 398, 408, 429.
Maas (zie ook Rotterdam) 79, 307, 316, 319, 322, 335, 338, 344, 347, 356, 359, 385, 463, 490.
Maastricht 490.
Macedonië (Macedoniërs) 296, 500, 501.
Machaon 123.
Madrid 65, 212, 307, 325, 334, 457.
Maeoniërs 513.
Maesland 379.
Magnes 258, 506.
Magnesia (Magnetes) 506.
Magnus, Jacob Simonsz. 212.
Magnus, Petrus 212[1].
Magnus, Petrus 212[1].
Magnus, Mr. Pieter Jacobsz. 212[1].
Maillé, markies van Brezé, Urbain de 290[7], 291.
Maimonides (Rabbi Moses ben Maimon) 15[9].
Maimonides (Rabbi Moses ben Maimon) *Moreh Nebukim*, zie Buxtorf, Johann jr.
Mainz 472.
Maire, Jean le 100, 123, 169, 180, 188.
Makkabeërs 427.
Malaga 214.
Malalas, Joannes, zie Joannes Scholasticus.
Malchion 311.
Malsen, Anna van 421[4].
Malsen, Maria van 421[4].
Malta, ridders van 94.
Ma(y)met 146, 147.
Manes, Hans 89.
Manmaker, Adriaen van 130[6], 145, 263.
Mantua 42, 44, 48, 71, 72, 75, 84, 95, 109, 110, 113, 116, 125, 130, 133, 141, 142, 143, 147, 153, 156, 165, 169, 172, 174, 177, 178, 183, 185, 190, 195, 197, 208, 209, 213, 237, 245, 247, 248, 253, 264, 265, 280, 286, 289, 308, 317, 320, 335, 340, 379, 384, 403, 405, 408, 411, 412, 414, 424, 439, 443, 513.
Mantua, hertog van, zie Gonzaga, Carlo I.
Mantuanus, zie Gonzaga, hertog van Mantua, Carlo I.
Marbault, Pierre 47, 106, 280, 441.
Marcellus, zie Claudius Marcellus, Marcus.[aant.]
Marcellus, Adrianus 328[7].
Marcheville, graaf van, zie Gournay, Henry de.
Marcianus, Flavius 182[5].
Marcius Philippus, Lucius 259[8], 500, 501, 503, 504[1].
Marcius Philippus jr., Lucius 504[1].
Marcius Philippus, Quintus 500.

Marcus Aurelius 128[4].
Maria 202.
Maria (filia centurionis Saroquii) 436, 438.
Maria Magdalena 187[9].
Mariamme 496, 499.
Mariangeli, Donatus 187[1].
Marillac, maarschalk Louis de 70, 116, 119, 126, 132, 278, 294, 296, 299, 315, 317, 320, 322, 323, 346, 348, 349, 413[8], 422, 434, 439.
Marillac, Michel de 70, 116, 119, 126, 132, 146, 151[13], 282, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 316, 317, 346, 348, 349, 434.
Maris de Pers 182.
Marius, Gaius 198[1], 259[9], 503, 504.
Marius jr., Gaius 503, 504.
Marius, Pseudo 503, 504.
Marius, Victor 293[7].
Marius, Victor *Alethia* 293.
Marius, Victor *Victoris Massiliensis Bebiani et aliorum pia Carmina, Parijs 1560* 293.
Marmol y Carvajal, Luis del 214[9].
Marmol y Carvajal, Luis del *Descripción general de Africa, sus guerras y vicisitudes, desde la fundación del mahometismo hasta el año 1571, Granada-Malaga 1573-1599* 214.
Marnix van St. Aldegonde, Walburg 148[7].
Marokko 116.
Mars 100, 176, 281, 438, 510.
Marseille 173, 293, 310.
Marsigli, Ippolito 459.
Marsigli, Ippolito *Repetitio legis fi. ff. de jurisdi. omnium judi. edita per me Hippolytum de Marsi, .. primo Augusti 1524, cum summariis novissime per Joan. Bapt. Ziletum additis. Lugduni, per Dionysium, typographum sedulum, mense junio 1532* 459.
Marsiliis, Hippolytus de, zie Marsigli, Ippolito.
Martialis, Marcus Valerius 181[2], 222.
Martialis, Marcus Valerius *Epigrammata* 181, 222.
Maselandius 365.
Massilia (Massilienses), zie Marseille.
Matansa, zie Matanzas.
Matanzas 3.
Matelieff de Oude, Cornelis Cornelisz. 450[1].
Mathenes, heer van Riviere, Opmeer, Does etc., Adriaan van 159[7], 453[8], 523[5].
Mathenes, Johan van 453[8].
Matthäus Smalcaldensis, Dr. Johann Heinrich 314[7].
Mattheus, evangelist 84, 207, 479.
Mauri 116.
Mauricius, keizer 59[3].
Mauricius 59[3].
Mauricius *Στρατηγικόν* 59.
Maurier, le 103, 246, 402, 442.
Maurier, Amélie-Madeleine Aubéry du 153[7], 385[2], 442.

Maurier, Benjamin Aubéry du 3, 4[3], 42, 43, 50, 104, 153[6], 246, 384, 385, 393, 402, 442, 444.

Maurier, Daniel Aubéry du 3, 153[9], 246, 248.

Maurier, Eléonore Aubéry du 153[7], 385[2], 442.

Maurier, Emilie-Catherine Aubéry du 153[7], 385[2], 442.
Maurier, Louis Aubéry du 3, 153[9], 246, 249, 384[5], 385, 393, 402, 441, 444.
Maurier, Louise Aubéry du 153[7], 385[2], 442.
Maurier, Maurice Aubéry du 3, 246, 249.
Maurier, Maximilien Aubéry du 3, 42[2], 43, 49, 50, 72, 81, 104, 153[9], 246, 249, 441.
Maurits, graaf van Nassau, prins van Oranje 8, 47, 50, 99, 134, 148, 164, 249, 285, 303, 357, 362, 407, 450, 451, 466, 469, 513, 521, 522, 523.
Maximiliaan I, keurvorst van Beieren 157[12], 307, 398, 425, 433.
Maximilian-Heinrich van Beieren 300[2].
Maximinianus = Engeland 33.
Maximi(ni)anus = Beaumont, Simon van 211, 279, 280, 309, 467, 468, 488.
Mayenfeld 72.
Mazarin, Jules, zie Mazarini, Giulio.
Mazarini, Giulio 237[7], 319, 324, 513[4].
Mazon, Paul. *Hésiode, Théogonie - Les Travaux et les Jours Le Bouclier. Texte établi et traduit par Paul Mazon, Collection des Universités de publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé. Paris, Société d'édition 'Les Belles Lettres' 95, Boulevard Raspail, 1928* 480.
Mazure, de la 354.
Mecha, zie Mekka.
Mechelen 63.
Mecklenburg, hertogdom 265.
Medaeus 184.
Medea 505.
Meden (Meeden, Mehden), Hans (van) = Wtenbogaert, Johannes 6, 19, 29, 30, 47, 48, 55, 58, 62, 78, 86, 95, 112, 113, 115, 135, 139, 145, 160, 168, 174, 187, 194, 207, 214, 223, 224, 226, 228, 231, 232, 238, 241, 263, 268, 269, 277, 279, 283, 284, 285, 288, 294, 303, 304, 315, 327, 334, 335, 342, 353, 358, 362, 370, 375, 405, 411, 448, 479, 480, 481.
Medici, Catarina de 323[7], 422[5], 439[13].
Medici, groothertog van Toscane, Cosimo de 187[8].
Medici, Maria de 36, 66, 73, 84, 110, 146, 162, 169, 172, 174, 212, 274, 289, 290, 291, 294, 296, 298, 299, 301, 307, 315, 316, 317, 320, 321, 322, 323, 340, 342, 345[3], 346, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 358, 359, 361, 362, 363, 365, 366, 371, 372, 375, 380, 382, 383, 384, 389, 390, 391, 395, 396, 398, 401, 403, 405, 408, 412, 413, 415, 424, 425, 430, 431, 434, 435, 453.
Medina 39.
Mediolanum (Mediolanensis), zie Milaan (Milanees).
Medius, zie Meden, Hans van.
Meerman, Dirck Dircksz. 468[7].
Meerman, Dirck Gerritsz. 468[6].
Meerman, Frans 417[1].
Meerman, Frans Dircksz. 468[6].
Meerman, Nicolaes 298.
Meetkercken, Adolf van 64.
Megalopolis (Megalopolitanus) 499.

Megalopolitanus ducatus, zie Mecklenburg, hertogdom.
Megara, school van 127.
Meiling, Henricus 107[6], 108.
Meiling, zoon van voorgaande 107, 108.
Mekka 39.
Melampus, zie Amythaonidae.
Melanchthon, Philipp 183[2].
Melas 507.
Meletius Pegas 77[2].
Memmius, bisschop 215.
Memmius, zie Mesmes, Henri de.
Menander 378.
Mercier, J. aant. 85, 167, 206, 277, 418.
Mercurius 420.
Merode, Jean de 72[5].
Mersenne, Marin 251[4].
Merula, Paulus 7[13].
Merula, Paulus *Manier van procederen in de Provintiën van Holland, Zeeland ende West-Vriesland, belangende civiele zaaken. Leiden 1592* 7.
Merula, Paulus *idem. 's-Gravenhage 1619 etc.* 7.
Mesmes, graaf d'Avaux, Claude de 35[4].
Mesmes, graaf d'Avaux, markies van Moigneville, Henri de 14, 35[4], 36, 151, 215, 216, 255.
Mesmin 72.
Messalinus, Wallo = Salmasius, Claudius 189.
Messalinus, Wallo = Salmasius, Claudius *Dissertatio de Episcopis et Praesbyteris, contra Petavium Loyolitam, Dissertatio. Lugd. Bat. Apud Ioannem Mairium 1641* 189.
Messenië (Messeens) 179.
Mestrezat, Jean 84, 96, 206[1], 279, 280, 372, 374.
Meteren, Emanuel van 470.
Meteren, Emanuel van *Historie der Neder-landscher ende haerder Na-buren oorlogen ende geschiedenissen tot den Jare 1612. 's-Gravenhage 1614* 116, 470.
Meteren, Emanuel van *Historiae vund Abcontrafeytung für nemblich der Niderländischer Geschichten uund Kriegshändelen .... Neurenberg 1593-1596* 470.
Meteren, Emanuel van *Historia Belgica nostri potissimum temporis Belgii sub quatuor Burgundis et totidem Austriacis principibus coniunctionem et gubernationem ..... conscripta Keulen 1598* 471.
Meteren, Emanuel van *L'histoire des Pays-Bas D'Emanuel de Meteren. Ou Recueil des guerres et*

choses mémorables advenues tantés dits Pays, qu'és Pays voysins, depuis l'an 1315 jusques à l'an 1612. Corrigé et augmenté par l'Autheur mesme, et enrichi outre la Carte du Païjs-bas, de pres de cent pourtraits des principaulx Seigneurs desquels il est fait mention en ceste Histoire. Traduit de Flamend en Francoys par I D L Haije. Auec La Vie de l' Autheur. En La Haye. Chez Hillebrant Jacobz. Wou Imprimeur Ordinaire des Illust. Seign. Estats Generaux. 1618 471.

Methodius van Olympus 284[2].
Meulen, Andries van der 404.
Meulen, Daniel van der 404[5].
Meursius, Joannes 34[9], 59, 329[4].
Meursius, Joannes *Aelianus et Leo Imp. Tactica, sive de instruendis aciebus; Graece et Latine. Quorum hic Graece primum opera Joh. Meursii, ille ex Sixti Arcerii nova interpretatione Latina; ambo notis ... in lucem exeunt. Accedunt ... decriptiones et Modestus, Libellus de vocabulis militaribus; additis tabulis aeneis. Lugduni Batavorum MDCXIII* 59.
Meursius, Joannes *Constantini VII Porphyrogenneti Opera, in quibus tactica. Nunc primum prodeunt. Joannes Meursius collegit, coniunxit, edidit. Lugduni Batavorum MDCXVII* 59.
Meusnier 93, 94, 98, 101, 102, 117, 120, 125, 131.
Meyer, Jacob de 49[2].
Meyer, Jacob de *Commentarii sive Annales Rerum Flandriacarum Libri XVII auctore Jac. Meijero Balliolano 1561* 49.
Meyerus, Anthoni 49.
Meynerts, Arent 523.
Mhedenius, zie Meden, Hans van.
Micanzio, fra Fulgentio 177[3].
Michael III Fjodorowitsj Romanow 64, 69, 434.
Michael III de Dronkaard 256[8].
Michael IV de Paphlagoniër 256[8].
Michael VII 128[4].
Middelburg 77, 100, 142, 267, 277, 281, 329, 377, 381, 389, 453.
Middelburg, synode van 277.
Middellandse Zee 294.
Midden-Java 80.
Midorgius, zie Mydorge, Claude.
Mieg, Georg 236.
Mieg, Johann Ludwig 236[2].
Miereveld, Michiel Jansz. 232, 467[8], 471, 476.
Mierop, Jacob van 12, 14, 238.
Milaan (Milanees) 136, 153, 177, 190, 237, 265, 320.
Milete (Miletus) 179, 497, 509, 513.
Mileterius, zie Brachet de la Milletière, Théophile.
Miletus 507.
Milletière, zie Brachet de la Milletière, Théophile.
Mimpius (vermoedelijk Miropius), zie Mierop, Jacob van.
Minas 218.
Minerva 171.

Minyas 499.
Mirabel, markies van, zie Toledo y Davila, Don Antonio de.
Mire, Aubert le 50[10].
Miropius, zie Mierop, Jacob van. *Missive, Van de Leeraers ende Professoren der Ghereformeerde Kerchen, Academien, ende Hooghe Scholen, der vier Steden .... Zvrich, Bern, Basel, ende Schafhuysen: Mitsgaders by die van Geneven, gheschreven aen de ... Professoren der H. Theologie tot Leyden. Waer in de selve over de nieuwe Proceduren vande Remonstrantse Factie, haer met groote droefheydt beclaghen, etc. Met corte Annotatien dienende tot verificatie der Missive. Ghedruckt ... 1630* 231, 266, 308.
Mithradatus VI, koning van Pontus 500[2].
Modaeus, Laurentius 339[9].
Modena 269.
Mohammed 39, 240.
Mohammedanen 109, 334, 343.
Molé, Matthieu 349, 390[2], 439[12].
Molinaeus, Petrus, zie Dumoulin, Pierre.
Mommeglianum, zie Montmélian.
Mommillianum, zie Montmélian.
Moncada, graaf van Ossona, markies van Aytona, Francisco de 117, 120, 124.
Monceaux 433.
Monluc, prins van Chabanais, graaf van Cramail, Adrien de 413[4].
Monophysieten 182.
Monsieur, zie Gaston Jean-Baptiste de France, hertog van Orléans.
Montagu, Richard 160[12].
Montagu, Richard *Apello Caesarem: a just appeale from two unjust informers London 1625* 25, 160.
Montaigu, Walter 134.
Montalto 383.
Montanisten 234.
Montanus 234[2].
Montargis 255, 413.
Montauban 70, 83, 312.
Montbéliard 314.
Montcalm, heer van La Baume, François de 138[3].
Montcalm, baron van Saint-Véran en van Candiac, Louis de 138[3].

Montecuculi, hertog van Melfi, Raimondo, graaf van 94, 490[4].
Montens, Cornelis 33[16], 164[7].
Montferrat 21, 44, 95, 116, 162, 286, 290, 291, 383.
Montmélian 209, 212, 213, 233.
Montmorency, Henri, hertog van 7, 212, 299, 300.
Montpellier 125.
Mookerheide 81.
Morelius, Claudius 123.
Moret, graaf van, zie Bourbon, Antoine de.
Morgan, sir Charles 74, 80.
Mornay, heer du Plessis-Marly, Philippe de 202[8].
Moses 5, 500.
Moskou 69, 300.
Moulins 317, 348, 375, 383, 390, 391.
Mufaddal ibn abī-l-Fadā'il 240[5].
Mufaddal ibn abī-l-Fadā'il *Kitāb al-nahj al-sadid wal durr al-farīd fī mā ba`d ta'rīhh Ibn al-`Amīd* 240.
Müller, Hermannus 32.
Müller, Vincentius 32.
Münster 80, 81, 300.
Musch, Cornelis 416[4].
Musch, Maria 416[4].
Museum, British 127.
Muylwijck, Boudewijn Willemsz. van 523[1].
Muys van Holy, Hugo 159, 205.
Mydorge, Claude 251[4], 482[1].
Myle, heer van Bleskensgrave, Adriaan van der 121, 467.
Myle, Cornelis van der 2[2], 50, 63, 67, 70, 81, 101, 121, 135, 146, 153, 162, 223, 339, 448, 455, 468, 488.
Myle, Jan van der 94[2], 101, 118, 125, 134.
Mysië (Mysiërs) 262, 507, 512, 513.

N

Nabateeën 493.
Nacebus 494.
Nader Vnie Der Remonstranten Anno 1617, zie Hommius, Festus.
Naeranus, Samuel 458[8].
Naevius, Gnaeus 312[2], 371[8].
Naevius, Gnaeus *Tarentilla* 371. zie ook Warmington, E.H.
Namen 453.
Namphamio 218.
Nansius, Franciscus 328[5].
Napels 142, 216.
Narbonensis Provincia, zie Provence.

Narsius, Johannes 517[3].
Nassau, hertogin van la Tremouille, Charlotte Brabantina van 78, 372, 374.
Nassau, hertogin van Bouillon, Elisabeth van 86[6], 96, 453[3].
Nassau, graaf van, zie Willem I.
Nassau, graaf van, zie Willem II.
Nassau, graaf van, zie Willem Lodewijk.
Nassau-Dietz, Ernst Casimir, graaf van 2, 47[1], 67[8], 81, 121.
Nassau-Siegen, Jan, graaf van 94[6], 98[2], 441, 472[2], 490.
Nassau-Siegen, Willem, graaf van 339, 376, 377.
Naudaeus, Gabriel, zie Naudé, Gabriel.
Naudé, Gabriel 186[10], 219[3].
Naudé, Gabriel *Addition à l'histoire de Louis XI, contenant plusieurs recherches curieuses sur diverses matières. Paris 1630* 186, 219, 237.
Naulochus 502.
Naupliades, zie Oldenbarnevelt, Willem van.
Nautonerius, zie Nautonier, Guillaume de.
Nautonier, heer van Castelfranc, Guillaume de 166.
Nederland, Belgae, Belgicus, Duits, de Nederlanden, Nederlanders, Nederlands) 30, 37, 46, 49, 53, 68, 77, 94, 99, 104, 134, 137, 138, 154, 186, 191, 192, 194, 211, 216, 263, 276, 277, 279, 280, 300, 304, 306, 307, 310, 313, 314, 333, 337, 410, 412, 414, 419, 425, 456, 457, 513.
Neef(f) = Frederik Hendrik 1, 33, 86, 92, 206, 224, 307, 362, 488, 517.
Neer, Samuel van der, zie Naeranus, Samuel.
Nemausus (Nemausensis), zie Nîmes.
Neophytus, patriarch van Konstantinopel 76[5].
Neoplatonici 400.
Nepos, Cornelius. *De Viris Illustribus* 421.
Nepveu, gezegd Trinqueau, Pierre 250.
Nero 222, 461.
Nerva = Spanje 162.
Nes, Johan Dircksz. 187, 232[10].
Nessius, zie Nes, Johan Dircksz.
Nestorianen 202.
Nestorius 202[5], 204.
Neuburg, hertog van, zie Wolfgang Wilhelm.
Neuchâtel (Neufchastel) 375.
Nevers 208, 265, 358, 359.
Nevije, Jacob Jansz. 450[1].
Nice 38, 116.
Nicea (Paliana), zie Nice.
Nicea, concilie van 313, 332, 341.
Nicephorus Callistus Xanthopulos 151.
Nicephorus Callistus Xanthopulos *Historia Ecclesiastica* 151.
Nicolaas I, paus 256[7].
Nicolaï, secretaris van de koning van Zweden 452.
Nicolaï, Absolon 336[4].
Nicolaï, Maria 336, 447, 478, 517, 519.
Nicolaï, Philippus. *Fundamentorum Calvinianae Sectae veteribus Arianis & Nestorianis commu-*

nium detectio, Auctore, Philippo Nicolai S. Theol. D. Hamburgi apud Frobenium 1609 203.
Nicomachus 216.
Niellius, Carolus 26, 58, 78, 86, 96, 114, 115, 139, 168, 170, 182, 242, 247, 268, 276, 284, 297, 303, 312, 333, 341, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 368, 371, 374, 375, 378, 393, 401, 409, 428.
Niellius, Henricus 297.
Niemiricius, Georgius 458[3].
Nienrode, Petrus 410[2], 478.
Nienrode, Petrus *Copye Van een Missive Petri Nienrode ende Jacobi Leevvii, Bedienaren des H. Euangelii tot Rotterdam, gheschreven tot justificatie van hare oprechte ende grondige verklaringhe van eenighe notulen etc. tegens seecker boexken geïntituleert Klare ende korte provisionele verantwoordinghe Benjamini van Rijswijck ende Henrici Aluterii, etc. Mitsgaders Corte aenmerckinghen teghens haere Consideratiën over de twee Brieven Petri Nienrode ende teghens die byghevoeghde Consultatie achter haere Verantwoordinghe ghestelt. Gedruckt tot Leyden, By Josephus vander Nave, 1631* 410.
Nienrode, Petrus *Korte Aenmerckingen, Tot bewijs, Dat de vijf Artijckelen der Remonstranten, in haerzelven niet tolerabel en zijn, maer het fundament der Salicheydt ende Religie zoo verre raken, dat tot de ghemeenschap der Kercken niet moghen aenghenomen worden, die met verstant en kennisse in 't ghevoelen der zelvighe staen, zonder datse al-voren tot beter verstant ghebracht zijn, Ghemeen ghemaeckt door Lief-hebbers der Waerheyt ... Tot Rotterdam, By Cornelis van Damme ... 1628* 410.
Nienrode, Petrus *Oprechte ende grondighe verclaringhe van eenighe Notulen, in Mayo 1630 ghestelt by het meerendeel des Kercken-Raedts van Rotterdam. Welcke ghementioneert worden inde Acte van Suspensie vanden 7 Aug. 1630. Corts daer nae gedr. met dese Tytel Copye van de Sententie by mijn Heeren Bailliu, Burgemeesteren ende Vroetschappen der stadt Rotterdam. Ghegheven teghens vier Predicanten ende Ouderlinghen aldaer, den 7en Augusti Anno 1630. Voor een provisioneel noodighe verantwoordinghe ..... Mitsg. twee brieven, enz. Wtrecht, voor Corn. van Nienrode ... 1631* 410.
Nieuwe-Schans 81.
Nieuw-Mataramse Rijk 80.
Nîmes 70, 167, 195.
Nipho, Fabianus a. *De caelesti animarum progenie divinatio. Lugduni Batavorum apud Godofr. Basson, anno 1617* 19, 49.
Nissiacum, zie Annecy.
Nivernium, zie Nevers.
Nobel, Henrick Willemsz. 25, 468[13], 521[3], 522.
Nogaret, graaf van Candale, Henri de 79[3].
Nogaret de la Valette, hertog van Epernon, Jean Louis de 79[3], 349, 435[4].
Nogaret de la Valette et de Foix, hertog van Opernon, graaf van Candale, Bernard 435[4].
Nogaret d'Epernon, Louis, kardinaal de la Valette 349[12], 353, 435[4].
Nooms, Willem 295, 331, 361, 394, 428, 432.
Noordelijke IJszee 174.
Noorder kwartier 134.

Noord-Holland 121, 460.
Noord-Holland, synode van, zie Enkhuizen, synode van 285.
Noordwijk 77. aant.
Nootwendige Verantwoordinge van de Consvlten der Theologische Facvlteyt tot Leyden; Over sekere Vragen, by de E.E. Ghedeputeerde der beyder Hollantsche Synoden haer voorghedraghen, ghestelt ende in 't licht ghegheven door de Professoren, der selver Theologische Facvlteyt. Tegen de bittere ende ongefondeerde Consideratien, vervat in eenen sekeren brief van een onghenoemt Remonstrant. Tot Leyden, By David Jansz. ven Ilpendam .... 1629 24.
Norden 75.
Nordingius 460. aant.
Norimberg, zie Nürnberg.
Normandië (Normandisch) 158, 175, 214, 294, 342.
Normannia (Normannicus), zie Normandië (Normandisch).
Nova Hispania 3.
Nova Zembla 190, 196.
Novium, zie Castelnuovo di Scrivia.
Noije(n), zie Nevije, Jacob Jansz.
Numerianus = Amsterdam 2, 33, 162, 307, 316, 319, 322, 335, 336, 338, 344, 345, 347, 353, 356, 359, 375, 376, 385, 515, 517.
Numitor 510^{3+4}, 511.
Nürnberg 422.
Nuije, zie Nevije, Jacob Jansz.
Nijmegen 159, 164, 167, 309, 333, 337, 341, 357, 362, 368.

O

Obadas II, koning der Nabateeën 493, 494.
Oceaan, Atlantische 254.

Octavia, zuster van Augustus 503[2].
Octavius, Gaius 259[8], 500, 504[1].
Odrysen 513.
Oelhaf, Peter 32[5].
Oenema, T. van 491.
Oenotrii 259.
Oetgens van Waveren, Anthony 111[12], 418[15].
Ogentroost, Dr. 23, 34.
Oldenbarnevelt, Elias van 134, 450[7], 520.
Oldenbarnevelt, Françoise van 285.
Oldenbarnevelt, Johan van 23, 24, 29, 42, 45, 50, 57, 102, 107, 111, 125, 134, 153, 285.
Oldenbarnevelt, Johan jr. van 264[14], 285.
Oldenbarnevelt, Johanna van 134[4].
Oldenbarnevelt, heer van den Tempel, Groenevelt, Brandwijk en Gijbeland, Reinier van 173, 264, 285.
Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg, Willem van 26, 47, 50[8], 54, 66, 94, 95, 98, 99, 103, 106, 118, 121, 125, 131, 134[4], 140, 141, 142, 144, 148[7], 149.
Ölhafius, Petrus, zie Oelhaf, Peter.
Olinda 186, 220.
Olivares, hertog van, zie Guzmán, Gaspar de.
Olympus, gezant van Herodes 493.
Omphale, koningin van Lydië 258.
Ondersoeck Vande Wettelijckheydt der Remonstrantsche Conventiculen. Dienstich, Om te bethonen dat de Remonstrantien ende Requesten die so aende Staten, als aende E. Magistraet van Amstelredam, ende anders, tegen de selve conventiculen sijn overgegeven in goede redenen sijn gefondeert. Tot Verdediging der Ontschuldige, Ende Onderrechting der Misleyde. Ghedruckt te Haerlem, by Adriaen Rooman 1628 75, 83, 95, 114, 115.
- Tweeden druk van nieus oversien, ende verbetert. Hier achter is by gevoecht de Propositie by Mr. Rovse in het Lagher-Huys van het Parlement. Den .... 6 Februarij Nieuwen styl. 1629. Ghedruckt te Haerlem, by Adriaen Rooman .... 1629 24.
Oneglia 438.
Onosandros 59.
Onosandros *Λόγος στρατηγικός* 59.
Oosten, Nabije (Oosters) 15, 77, 96, 127, 137, 151, 152, 157, 158, 161, 164, 165, 204, 235, 251, 252, 260, 330, 331, 332, 499.
Oostende 3, 67.
Oostenrijk (Oostenrijks) 20, 28, 94, 134, 190, 337, 431, 456.
Oostenrijk, aartshertog van, zie Albert.
Oostenrijk, huis van 193.
Oostergo 491.
Oostfriesland 80, 81.
Oost-Indië 80, 139, 165, 319, 355.
Oost-Indische Compagnie 419, 447.
Oost-Java 80.
Oostkapelle 267.
Oostromeinse Rijk 182.

Operius 245, 270.
Opitz, Martinus 10[2], 13, 32, 250[4], 251, 273, 287[1], 321, 327, 350[4+9], 426[6].
Opitz, Martinus *Ad Cornelivm Grotivm Hugonis F.* 287.
Opitz, Martinus *Hugo Grotius Von der Warheit der Christlichen Religion Ausz Holländischer Sprache Hochdeutsch gegeben. Durch Martin Opitzen. In Verlegung Dauid Müllers 1631* 350, 426.
Opitz, Martinus *Mart. Opitii Silvarum libri III. Epigrammatvm liber vnvs. E Museio Bernhardi Gvilielmi Nüssleri. Francofvrti, Impensis Davidis Mülleri, Anno M.DC.XXXI* 287.
Or, François d' 26, 62, 78, 167, 168, 175, 268, 277, 304, 436.
Orange, concilie van (II) 183.
Orange (Oranje), prinsdom 19, 21, 32, 33, 43, 50, 67, 69, 70, 71, 74, 82, 107, 153, 164, 193, 210, 211, 226, 242, 246, 249, 262, 267, 274, 279, 280, 291, 308, 320, 323, 324, 337, 339, 340, 347, 357, 372, 434, 437, 453, 454, 518.
Oranje, prins van zie Willem I, graaf van Nassau. Maurits, graaf van Nassau. Frederik Hendrik, graaf van Nassau. Willem II, graaf van Nassau.
Oratorianen 97.
Orellius, Johannes Conradus 259, 498.
Orellius, Johannes Conradus *Nicolai Damasceni Historiarvm Excerpta et Fragmenta Qvae Svpersvnt Graece Nvnc primvm separatim edidit versionem latinam dvplicem alteram Henrici Valesii hinc inde emendatiorem alteram Hvgonis Grotii in locos plerosque Henrici Valesii rotas integras aliorvmque virorvm doctorvm vndiqve collectas et svas nec non testimonia vetervm ac recentiorvm de Nicolai vita scriptorvmque notitia adiecit Io. Conradvs Orellivs diaconvs Tvricensis. Accedit Sevini dissertatio de Nicolao Damasceno Gallice scripta. Lipsiae Svmtibvs Librariae Weidmanniae MDCCCIV* 259, 498.
Orestes 421.
Origenes 277, 284[2], 310.
Origenisten 284.
Origenisten *Κατὰ Κέλσου* (*Contra Celsum*) *libri VIII* 310.
Orléans 20, 155, 156, 162, 165, 172, 188, 189, 193, 195, 199, 208, 217, 226, 233, 234, 238, 244, 245, 249, 272, 274, 283, 289, 292, 301, 321, 322, 323, 335, 336, 340, 342, 346, 348, 350, 353, 354, 355, 358, 359, 361, 362, 363, 365, 366, 371, 375, 380, 382, 383, 389, 390, 391, 395, 396, 398, 401, 403, 405, 412, 415,

419, 423, 425, 429, 430, 431, 433, 435, 437, 438, 439, 443, 453.
Orléans, hertog van, zie Gaston Jean-Baptiste de France.
Orléans, hertogin van Montpensier, Anne Marie Louise d' 363[4].
Orsantius i.p.v. Osmalius? zie dan Hertoge van O(r)smael, heer van Valkenburg, Jan de.
Otriria (ook Orithya, Orteria) 373, 378.
Outshoorn van Sonnevelt, Josina 514[5].
Outshoorn van Sonnevelt, Jhr. Willem van 459[3].
Ouwens, Chr. Henrici 411[4].
Overflakkee 246.
Overrijn, heer van Schoterbos, Mr. Floris van 254[11], 281.
Overrijn, heer van Oudkarspel en Schoterbos, Mr. Jan van 254[11], 281.
Overschie, Aeltgen van 8, 14, 20, 21, 26, 27, 42, 49, 51, 55, 95, 97, 108, 109, 116, 119, 126, 132, 135, 145, 148, 151, 155, 161, 170, 174, 175, 178, 183, 209, 214, 221, 223, 227, 238, 248, 253, 264, 275, 279, 283, 288, 290, 294, 297, 298, 301, 316, 322, 330, 335, 336, 358, 360, 361, 366, 371, 380, 383, 390, 403, 413, 423, 429, 432, 434, 437, 442, 447, 454, 471, 473, 474, 476, 477, 480.
Overschie, Mr. Frans Jacob van 41[4].
Overijsel 48, 101, 192, 283, 393.
Ovidius Naso, Publius 387.
Ovidius Naso, Publius *Fasti* 170, 387.
Ovidius Naso, Publius *Heroides* 477.
Ovidius Naso, Publius *Tristia* 387.
Ovidius, Quintus 222[1].
Oxenstiern, Axel, graaf 420[1].
Oxenstiern, Bengt Bengtsson 420[1], 423, 424, 428, 433.
Oxford 315.

P

Pactus Legis Salicae. zie Eckhart, Karl August.
Paderborn 80, 300.
Padus, zie Po.
Paedts, Annetgen 180[8].
Paeones 262.
Palaephatus 258.
Palaephatus *ΠΑΛΑΙΦΑΤΟΥ ΠΕΡΙ ΑΠΙΣΤΩΝ* 258.
Palamedes, Nauplius = Oldenbarnevelt, Johan van 50.
Palamedis filius = Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg, Willem van 50.
Palatinatus, zie Palts.
Palestina 77, 261, 512.
Pallandt, graaf van Culemborch, baron van Witthem en Weerde, Floris van 357[1], 368[6].
Pallandt, Jenne van 158[14], 175[7].

Palmyra 311.
Palts 144, 254, 265, 266, 273, 281, 307, 314, 326, 452, 464.
Paludanus Regulus, zie Broeckhoven, Jacob van.
Paludhortius, zie Broeckhoven, Jacob van.
Pamiers 138.
Pamphaes 507.
Panhuys, Barbara 488.
Pannonië (Pannonius) 500.
Panzirolo, Gio Giacomo 185[3].
Parisii, zie Parijs.
Parma 252, 324, 335.
Paros, marmertafel van 127.
Parquy, madame de 349.
Parthen 296, 498.
Parthenope, zie Napels.
Parijs 2, 3, 7, 15, 16, 18, 21, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 39, 40, 41, 43, 44, 47, 50, 52, 53, 54, 55, 58, 62, 65, 66, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 81, 83, 85, 87, 88, 93, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 108, 112, 115, 120, 122, 123, 129, 132, 134, 136, 141, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 158, 160, 161, 165, 166, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 181, 185, 188, 195, 196, 199, 200, 203, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 226, 228, 232, 233, 235, 236, 238, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 255, 262, 263, 264, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 277, 282, 285, 287, 290, 291, 304, 306, 307, 308, 309, 313, 314, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 331, 334, 336, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 351, 352, 354, 358, 359, 361, 362, 367, 370, 372, 375, 376, 378, 380, 381, 382, 384, 386, 389, 393, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 411, 414, 417, 418, 422, 424, 425, 426, 428, 429, 430, 431, 432, 438, 439, 440, 443, 445, 453, 464, 472, 477, 479, 482, 515, 516.
Pascal, Pierre 52, 178, 295, 330, 331, 361.
Paschalis, zie Pascal, Pierre.
Passau, Verdrag van 40.
Passerat, Jean 215[2].
Pater, Adriaan Jansz. 125, 133, 140, 472[3].
Patripassianen, zie Sabellianen.
Paulianisten 311.
Paulinus van Nola 150[9].
Paulus, apostel 37.
Paulus, apostel *Ad Corinthios II* 37, *I* 240.
Paulus, apostel *Ad Galatas* 161, 222.
Paulus, apostel *Ad Philipenses* 46.
Paulus, apostel *Ad Romanos* 57.
Paulus V, paus 197[4].
Paulus van Samosate 311[4].
Paus (pauselijk, pausdom) 25, 39, 85, 148, 185, 342.
Paus, zie Urbanus VIII.
Pausanias 259[4].
Pausanias *Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος* 259.

zie Jones and H.A. Ormerod, W.H.S.
Pauw, Adriaan Reyniersz. 175, 181, 248[9], 337[2], 365, 377, 393[3], 402[2], 468[12], 469.
Pauw, Isaac 211[8].
Pauw, Michiel 211[8], 212.
Pauw, Reynier Adriaensz. 175, 393[3], 402[3].
Pauw, Reynier Michielsz. 211[8].
Pecherel, Petrus, zie Picherel, Petrus.
Peiresc, Nicolas Claude Fabry de 126, 129, 216, 236, 255, 351, 492, 512.
Pelasgi 258.
Pelasgus 505.
Peletier, Louis le 464[5].
Peleus 259, 505[3].
Pelissier, de 138[4].
Pelissier, Gabriel de 138[4].
Pelopidae 248.
Pena, Petrus 186[2].
Periander, tyran van Corinthe 259, 506[1].
Perinus 379.
Peripatetici 492.
Pernambuco 186, 191, 207, 212, 320, 334, 338, 412, 415, 472.
Peronius, zie Duperron, Jacques Davy.
Peronne 354.
Persijn, Mr. Reinier Jansz. 339.
Perzië (Perzen, Perzisch) 14, 15, 197, 262, 296, 324, 334, 343, 507, 508, 509.
Pesser, Jan Dirxz. (alias Jan Dammasz.) 388[1].
Pesser, Maria 297[5], 302, 387, 388.
Petau, Denis, zie Petavius, Dionysius.
Petavius, Dionysius 189, 261, 269, 270, 271[1], 282.
Petavius, Dionysius *ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ*
Petavius, Dionysius *Ivliani Imp. Opera, qvae qvidem reperiri potvervnt, omnia. Ea vero partim antehac edita, partim nunc primum e manuscriptis eruta, & ad horum fidem accuratissime castigata, Graece, Latineque prodeunt, cum Notis. Parisiis, Sumptibus Sebastiani Cramoisy MDCXXX* 270, 271, 293.
Petavius, Dionysius *Dionysii Petavii Avrelianensis e Societate Iesv, Miscellaneae Exercitationes in Ivliani Imp. Opera. Parisiis MDCXXX* 293.
Petavius, Dionysius *Dionysii Petavii Avrelianensis e Societate Iesv De potestate consecrandi et sacrificandi Sacerdotibus à Deo concessa: deque Communione vsurpanda, diatriba. Aduersus novam Dissertationem Anonymi cuiusdam; qui Christiani sacrificij consecrandi, offerendique potestatem etiam laicis attribuit. Parisiis, Apud Sebastianvm Cramoisy, MDCXXXIX* 189.
Petavius, Dionysius *Vranologion, sive Systema variorvm authorvm, qvi de sphaera ac sideribvs eorvmque motibvs Graece commentati svnt. Lvtetiae Parisiorvm, Sumptibus Sebastiani Cramoisy, viâ Iacobaeâ sub Ciconiis MDCXXX* 261, 269, 272, 282.
Petavius, Dionysius *Dionysii Paetavii Avrelianensis e Societate Iesv variarvm Dissertationvm ad Vranologion, siue Auctarium Operis de Doctrina Temporum*

Libri octo, in qvibus pleraqve ad coelestivm rervm, ac temporum scientiam necessaria tractantur 273.
Petit, Petrus 166[10].
Petit, Samuel 167[5], 195[10], 199, 218.
Petit, Samuel *Miscellaneorvm libri novem, in qvibvs varia vetervm Scriptorum loca, quae Philologiam, Historiam, Philosophiam, Chronologiam spectant, emendantur, illustrantur, explicantur. Parisiis. Apud Carolvm Morellvm viâ Iacobaeâ ad insigne Fontis MDCXXX* 195, 199, 218.
Petit Pas, Maria 138, 160, 327.
Petri, Fridericus. *Calvinianorum Nestorianismus, hoc est, demonstratio plena ac plana ex ipsius Nestorii Calvinianorumque doctrinae simul ac morum utrobique inter se collatione eruta, quod dogma Calvinianum de persona Christi, sit mere Nestorianum, per M. Fridericum Petri, Ministrum verbi in Ecclesia Brunsuicensi, Annexa est admonitio: Num fides possit supra caelos evolare, et illic ipsam carnem Christi comprehendere. Francofurti apud Petrum Kopssium 1613* 203.
Petronius Arbiter, Gaius. *Satiricon* 9.
Petrus, apostel 37, 138, 369.
Petty, William 127.
Pfalzburg, prins van, zie Guise, Louis de.
Pheroras 496[3].
Philander 76.
Philemon 221.
Philippi 46.
Philippus = Staten-Generaal 316, 320, 338, 347.
Philippus V, koning van Macedonië 353, 500[4].
Philips II, koning van Spanje 50, 212, 388, 389, 404.
Philips III, koning van Spanje 187, 345.
Philips IV, koning van Spanje 38, 102, 103, 110, 113, 117, 119, 124, 131, 134, 139, 147, 149, 167, 177, 245, 265, 286, 307, 349, 365, 396, 412, 425, 443, 490,
Philo van Byzantium 59.
Philo van Byzantium *Μηχανικὴ σύνταξις* 59.
Philoctetes 76.

Philonomus 259, 504.
Phoebus, zie Apollo.
Phoenicië (Phoenicisch) 218, 235.
Photius, patriarch van Konstantinopel 256[7], 257, 497.
Photius, patriarch van Konstantinopel *ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΝ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ* 256, 497. zie ook Hoeschelius, David.
Phrygië 500, 513.
Picardië 5, 7, 294, 340, 395, 425.
Picherel, Petrus. *Opuscula theologica, Leiden 1629* 8.
Piemonte 20, 213, 233, 286, 317, 414, 439.
Pieterssoon, Hillebrand 447.
Pignerol, zie Pinerolo.
Pindarus. *Pythische Oden* 178.
Pinerolo 177, 183, 187, 208, 212, 237, 286, 405, 412, 414, 443, 453, 454.
Pinsius, zie Pynssen van der Aa, Willem.
Placcaet Vande Hooge ende Mog: Heeren Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, teghens seecker fameux Bouck ofte Libel, uyt-ghegheven by Hugo de Groot, gheintituleert, Verantwoordinge vande wettelijcke Regieringe van Hollandt ende V Vest-Vrieslandt, mitsgaders eenighe Nae-buyre Provinciën etc. In 'sGraven-Haghe, By de V Veduwe en Erfgenamen van wijlen Hillebrant Iacobsz. van V Vouw, Ordinaris Druckers vande Ho: Mog: Heeren Staten Generaal. Anno 1622 467, 526, 527.
Plantijn, Christoffel 22, 152.
Plato 400.
Plato *De Republica* 220.
Plato *Symposion* 432.
Platonici 492.
Plautus, Titus Maccius 195, 218, 235, 371.
Plautus, Titus Maccius *Poenulus* 196, 199, 235, 371.
Plessis, hertog van Richelieu, Alphonse Louis du 135[15], 136.
Plessis, hertog van Richelieu, Jean Armand du 2, 9, 33, 36, 54, 55, 63, 71, 73, 74, 83, 93, 96, 98, 120, 132, 135, 136, 138, 146, 147, 152, 155, 158, 161, 162, 163, 166, 170, 172, 174, 177, 183, 185, 187, 190, 193, 197, 208, 212, 237, 264, 289, 290, 291, 294, 295, 296, 299, 300, 301, 307, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 336, 340, 342, 346, 348, 349, 352, 353, 354, 355, 356, 361, 363, 366, 371, 372, 375, 380, 382, 383, 384, 390, 391, 395, 396, 398, 403, 405, 408, 412, 413, 414, 415, 419, 420, 422, 423, 424, 425, 426, 433, 434, 435, 437, 439, 513.
Plessis, Nicole du 290[7].
Plessis-Mornay, du, zie Mornay, heer du Plessis-Marly, Philippe de.
Plinius, Gaius Publius Secundus Maior 88, 218, 260, 342, 512.
Plinius, Gaius Publius Secundus Maior *Naturalis Historia* 173, 260, 342, 512.
Ploos van Amstel, Adriaan 34[4].
Plutarchus 179, 262, 512.
Plutarchus *Moralia* 179. zie Wyttenbach, Daniel.
Plutarchus *ΣΥΜΠΟΣΙΑΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΒΙΒΛΙΑ* (*Quaestionum Convivalium libri*) 512.
Plutus (*Πλοῦτος*), god van de rijkdom 199, 218.
Po 187, 190, 247, 248, 384.
Poitiers 204.

Polen (Pool, Pools) 51, 52, 53, 64, 69, 73, 85, 96, 99, 141, 162, 174, 178, 187, 190, 224, 326, 389, 394, 418, 420, 434, 436, 515.
Pollux 505.
Pols, Hollandt Pietersz. 519, 524, 525, 526, 527.
Polyander à Kerckhoven, Johannes 201, 224, 226, 230, 237, 266, 275, 301, 302, 303, 310, 312, 328[6], 332, 339, 409, 410, 411, 488.
Polybius 128[4], 257[6], 499.
Polybius Historiarum libri 257, 498.
Polycrates 234.
Pomeranus, zie Pommeren (Pommers).
Pomeranus (van Pommeren?) 346, 358.
Pommeren (Pommers) 64.
Pompeius Magnus, Gnaeus 128, 299[3], 498, 501[2], 502[1].
Pompeius Magnus, Sextus 502[1].
Pompeius junior, Gnaeus 502.
Pons Aerii 116.
Pons Sturii 208.
Pontchâteau, mademoiselle de 323[2].
Pontifex, zie Urbanus VIII.
Pontificii, zie Rooms-Katholiek(en).
Pontus 500, 501.
Porte, Amador de la 71[3].
Porte, Susanne de la 71[3].
Portugal 338.
Portus Gratiae, zie Havre, Le.
Poterius Baro, zie Pottere, De (?).
Pottere, De 197.
Preciesen, zie Contra-Remonstranten.
Prenier 490.
Priandi, Giustiniano 280, 411.
Princelandia = Dinteloord, gem. Prinsland 444.
Prins, Christiaen Pietersz. 519, 524, 525, 526, 527.
Prins, Pieter Christiaensz. 442[6], 449[4], 462.
Privas 48, 51, 55, 58, 65, 70, 138.
Proconensus 507.
Proconnesus, zie Proconensus.
Protagoras 498[2].
Protagoras *Γεωμετρία τῆς οἰχουμένης* 498.
Protestanten (protestants, protestantisme) 5, 7, 11, 26, 28, 40, 51, 52, 73, 77, 83, 84, 86, 110, 138, 141, 167, 170, 177, 178, 184, 202,

249, 312, 313, 314, 341, 398, 408, 433, 453.
Provence 261, 289, 290, 301, 309, 317, 323, 335, 359, 412, 413, 425.
Provincia, zie Provence.
Provinciën, Geunieerde of Vereenigde, zie Republiek.
Prudentius, Aurelius Clemens 151[4].
Prudentius, Aurelius Clemens *Contra Symmachum* 151.
Prudhomme, Marie le 217.
Pruisen (Pruisisch) 31, 32.
Przipcovius, Samuel 224, 458.
Przipcovius, Samuel *Anonymi dissertatio de pace et concordia Ecclesiae* 224, 230, 232, 242, 263, 458.
Ptolemaeus 496.
Ptolemaeus, Claudius 127[3].
Pulcheria, keizerin van Byzantium 182.
Punicus, zie Phoenicië (Phoenicisch).
Punisch (Punicus, Poeni), zie Carthago.
Punische oorlog, eerste 257.
Puritani, zie puriteinen.
Puriteinen 12.
Puteanus, zie Dupuy.
Puyck, Nicolaes Cornelisz. 416[3], 450[4], 452.
Puylaurens, hertog van, zie Laage, Antoine de.
P.V.H. (Pensionaris Van Haarlem), zie Glarges, Gilles de.
Pylus 258.
Pynssen van der Aa, Willem 7, 8.
Pythagoras 373, 400.

Q

Quicumque, zie Athanasius *Symbolum Athanasii*.

R

Raad van Holland, Hoge 68, 71, 101, 145, 163, 206, 254, 277, 281, 300, 308, 317, 318, 320, 325, 337, 339, 350, 360, 364, 367, 372, 384, 391, 396, 399, 406, 408, 414, 415, 420, 424, 430, 438, 440, 443, 452, 455, 462, 463, 469, 470, 475, 479, 481, 483, 526.
Raad van State 64, 89, 159.
Racau (Racou), zie Rakow.
Racovia (Racoviani), zie Rakow.
Radbod (Redbod) 296[10].
Radziwill, Christophorus II 174[5], 458[7].
Raffagnin, Donatus 153.
Rakow 28, 174, 277.

Rame(s), madame de 70, 211.
Rame(s), sieur de 70.
Ramnes 220.
Rangiacus 197.
Ratisbona, zie Regensburg.
Raucourt 320.
Re, eiland 294, 300.
Read, Thomas, zie Reid, Thomas.
Reael, Dr. Laurens 16, 24, 38, 91, 159, 164, 487.
Rechignevoisin, heer van Guron, Bernard de 355.
Rechignevoisin, heer van Guron, Bernard de *Les Entretiens des Champs-Elizées. Paris 1631* 355.
Rechlingen, Ferdinand von 40.
Rechlingen, Marx Conrad von 40.
Redensis insula, zie Re, eiland.
Rees 247.
Reformati (reformatus), zie Gereformeerden (gereformeerd).
Regensburg 273, 280, 281, 286, 340, 383, 399, 423, 426, 431.
Reginaldus, Guilielmus, zie Gifford, Guilielmus de.
Regourd, Alexandre 84[8], 96.
Reid, Thomas 5[4].
Reigersberch, David van 184, 455[9], 471, 478, 517.
Reigersberch, Johan Jr. van 488[13].
Reigersberch, Johan Sr. van 83, 91, 92, 93[3], 184, 281, 471, 478, 488[13], 514, 517, 519.
Reigersberch, Maria van 1, 18, 21, 26, 27, 32, 38, 43, 53, 54, 62, 65, 66, 68, 71, 72, 73, 78, 80, 82, 83, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 98, 101, 103, 106, 118, 119, 121, 122, 125, 131, 134, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 149, 151, 153, 154, 181, 211, 213, 222, 248, 249, 250, 269, 277, 279, 281, 282, 288, 292, 307, 309, 315, 316, 320, 324, 326, 331, 336, 338, 339, 340, 344, 347, 356, 372, 376, 377, 381, 382, 383, 385, 387, 388, 391, 393, 394, 395, 401, 403, 404, 406, 407, 409, 413, 417, 418, 420, 423, 428, 429, 431, 432, 434, 436, 437, 439, 440, 442, 444, 449, 455, 467, 471, 478, 479, 480, 481, 483, 487, 488.
Reigersberch, Martha van 93[1], 123.
Reigersberch, Nicolaes van 2, 7, 8, 12, 21, 36, 38, 43, 55, 80, 89, 101, 103, 118, 143, 145, 146, 157, 162, 163, 183, 184, 197, 206, 208, 213, 223, 224, 242, 277, 279, 280, 292, 300, 303, 308, 309, 315, 317, 318, 320, 324, 325, 328, 337, 338, 339, 344, 350, 352, 356, 360, 364, 367, 372, 384, 386, 391, 396, 399, 404, 406, 407, 408, 414, 415, 416, 418, 420, 424, 429, 430, 434, 438, 440, 442, 443, 448, 451, 452, 455, 462, 463, 469, 470, 471, 472, 475, 479, 481, 483, 487, 489, 490, 513, 514.
Reigersberch, Pieter van 488.
Reigersberch, Suzanna 455[8].
Reims 203, 423.
Remonstranten (remonstrants) 4, 5, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 35, 44, 47, 57, 58, 88, 89, 98, 111, 114, 117, 138, 139, 148, 160, 162, 167, 168, 177, 182, 184, 197, 201, 205, 206, 209, 223, 224, 237, 242, 254, 263, 264, 266, 267, 274, 275, 276, 277, 281, 284, 285, 297, 303, 309, 333, 336, 341, 347, 357, 358, 361, 365,

366, 368, 369, 371, 372, 375, 377, 378, 380, 388, 393, 395, 401, 409, 411, 414, 417, 442, 446, 450, 458, 459, 460, 517, 523.
Remus 510.
Republiek 3, 11, 15, 16, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 34, 38, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 64, 67, 69, 70, 71, 74, 77, 80, 83, 84, 87, 90, 92, 95, 97, 100, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 111, 112, 114, 118, 119, 120, 122, 124, 130, 131, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 156, 158, 160, 161, 163, 164, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 191, 192, 193, 196, 204, 208, 210, 211, 212, 213, 221, 222, 225, 230, 231, 232, 241, 242, 245, 246, 247, 254, 264, 267, 268, 270, 275, 276, 281, 282, 285, 287, 288, 291, 295, 307, 309, 311, 313, 316, 318, 319, 320, 322, 331, 334, 335, 339, 347, 351, 357, 359, 368, 370, 371, 372, 375, 376, 378, 380, 381, 382, 386, 387, 388, 390, 393, 395, 402, 404, 405, 408, 409, 411, 419, 420, 421, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 447, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 465, 466, 467, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 478, 479, 487, 515, 517, 518, 524.
Resa, zie Rees.
Rescius, Rutger 482[2].
Ressen, Rutger, zie Rescius, Rutger.
Reus, Abraham. Jansz. 469[4].
Rhaedus, Thomas, zie Reid, Thomas.
Rhaetia (Rhaeti), zie Graubünden.
Rhea Silvia 510[4], 511.
Rhenen 86.
Rhenus, zie Rijn.
Rhodus 499.
Ribera Armendáriz, markies van Cadareyta, N. de 424.
Richard III, koning van Engeland 82[3].
Richelieu, hertog van, zie Plessis, Alphonse Louis du.
Richelieu, kardinaal de, zie Plessis, Jean Armand du.
Richer, Edmond 147, 170[5], 272.
Richer, Edmond *De ecclesiastica et politica potestate libellus 1611* 147, 170.
Richer, Edmond *Demonstratio libelli de ecclesiastica et politica potestate, Parisiis primum edita anno 1611, in quo praedictus libellus refertur integer, majusculis litteris excuditur et demonstratur 1622* 170.
Richer, Edmond *idem Keulen 1629.*
Richmond 229.
Rigaltius, zie Rigault, Nicolas.
Rigault, Nicolas 53, 58, 88, 100, 129, 136, 155, 185, 188, 189, 195, 198, 199, 217, 226, 233, 234, 238, 244, 245, 269, 272, 273, 292, 382.
Rigault, Nicolas *Epistola ad Gabriel. Albaspinaeum, episcopum Aurelianensem, de sacrificio Eucharistiae. Parijs 1629* 189.
Rigault, Nicolas *Rigaltii ... Ad C. Barberinum epistola qua nititur ostendere laïcos olim, necessitate id postulante, eucharistiae sacrificium obtulisse. Lutetiae Parisiorum 1630* 189, 233, 234.
Rigault, Nicolas *Pro caussa ducis Mantuani* 195.
Rigault, Nicolas *Nicolai Rigaltii Observationes ad Tertulliani libros IX. Lutetiae 1628* 188, 382.
Rigault, Nicolas *Phaedri Avg. Liberti Fabvlarvm Aesopiarvm libri V. Nova editio. Festi Avieni Fabularum liber. Parisiis, apud S. Cramoisy, 1630* 195.

Rigault, Nicolas *Ad Quirites epistola* 198.
Rigault, Nicolas *Sententia super Tertulliani dicto explicatior, Paris 1629* 272.
Rigault, Nicolas *idem Paris 1630* 272.
Rigault, Nicolas *Q. Tertulliani libri IX ex Codice Manuscripto Agobardi emendati, cum observationibus Nic. Rigaltii. Lutetiae 1628* 188, 382.
Rigault, Nicolas *Tertulliani Opera a Nic. Rigaltio recensita, et illustrata notis et indicibus, atque glossario sermonis Africani. Parisiis 1634* 382.
Rimiliacum, zie Rumilly.
Rimini 459.
Rivet, André 146[2], 158, 169, 174, 179, 201, 206[9], 223, 224, 226, 230, 237, 241, 242, 266, 275, 301, 302, 303, 310, 312, 314, 315, 332, 372, 374, 409, 410, 411.
Rivoli 177.
Rivolum praetoricum, zie Rivoli.
Roannès (Rouannais, Rouannois), hertog van, zie Gouffier, Louis.
Roberthin, Robert 31[4], 32, 40, 185[12], 188, 236.
Robertinus, Robertus, zie Roberthin, Robert.
Rochatis, Jan 171, 172, 300.
Rochatis, Sara 171, 172, 175.
Rochefoucauld, graaf van Roy en van Roucy, François de la 109.
Rochelle, la 11, 20, 99, 198, 358, 359, 513.
Roger, Michel 382, 383.
Rohan, Henri, hertog van 5[5], 7, 16, 48, 57, 65, 66, 70, 72, 75, 84, 112, 113, 138, 434.
Rohan, hertogin van Chevreuse, Marie de 354.
Romanenses, zie Rooms-Katholiek(en).
Rome (Romeinen, Romeins, rooms) 13, 20, 22, 38, 47, 49, 85, 128, 135, 136, 147, 150, 151, 176, 179, 189, 195, 198, 204, 207, 215, 216, 220, 239, 257, 258, 259, 260, 293, 296, 297, 306, 311, 357, 363, 371, 373, 424, 445, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 510, 511, 516.
Romulus 257, 510, 511.
Ronberghen 93.

Roomse Rijk 447.
Rooms-Katholiek(en) (paaps(en), papist) 12, 35, 40, 46, 52, 57, 73, 90, 98, 104, 120, 135, 138, 141, 147, 148, 160, 161, 167, 170, 177, 182, 195, 202, 207, 242, 244, 298, 308, 311, 314, 330, 335, 342, 361, 399, 404, 431, 436.
Roos, Mr. Hendrick 522.
Roosendaal 105, 210.
Rosaeus, Henricus 131[5], 132, 138.
Roscius Gallus, Quintus 445[9].
Rothomagus (Rothomagensis), zie Rouaan.
Rotondi, heer van Biscaras, Jacques de 299[12].
Rotterdam 23, 26, 30, 44, 56, 98, 142, 143, 145, 159, 176, 194, 209, 230, 252, 267, 268, 271, 276, 278, 279, 280, 283, 285, 288, 297, 300, 302, 304, 307, 309, 319, 324, 338, 339, 344, 347, 368, 369, 385, 387, 388, 407, 409, 410, 416, 417, 418, 419, 442, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 475, 476, 478, 479, 480, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527.
Rouaan 42, 111, 113, 114, 115, 125, 148, 160, 181, 225, 336, 342, 395, 445, 471, 518.
Rouf, Dr. 452.
Rous, Francis 25[2].
Rous, Francis *Testis Veritatis. The Doctrine of king James, our late Soveraigne of Famous Memory, of the Catholicke Church plainly shewed to be one in the points of Praedestination, Freewill, Certaintie of Salvation. With a discovery of the Grounds both Natural and Politicke of Arminianisme. London 1626* 25.
Rous, Francis *Propositie gedaen by Mr. Rouse in het Lager-huys van het Parlement. Den ... 6 Febr. 1629 n. Stijl. 'sGravenh., A. Meuris ... 1629* 25, 28.
Roxburgh, graaf van, zie Ker, Robert.
Royen 434.
Ruart, Jacques 158.
Ruarus, Martinus 364[2].
Rubens, Peter Paul 65[6], 463[5].
Ruiz de Pereda, Gaspar 131.
Rumilly 214.
Rupella, zie Rochelle, la.
Rusdorff, Johann Joachim von 156[8], 190, 452.
Rusland (Russen) 64, 96, 458.
Russel, graaf van Bedford, Francis 139[2].
Russia Polonica, zie Rusland.
Ruthenen 85.
Rutkovius, Andreas 458.
Ruychaver, Maerten 523[7].
Ryck, Giertgen Jacobsdr. de 336[4].
Ryck, Simon de 336[5].
Rijckewaert, Carolus 111[2].
Rijn 34, 89, 192, 381, 472, 490, 500.
Rijnberk 192, 291.
Rijnland 23.
Rijswijk, Benjamin van 410[3].

S

Saackma, zie Sacama.
Sabaudia (Sabaudus), zie Savoye (Savoyaards).
Sabaudus, zie Carl'Emanuele I, hertog van Savoye.
Sabellianen (sabelliaans, sabellianisme), 204, 311.
Sabellius 311[3].
Sabini, zie Sabijnen.
Sabijnen 511.
Sacama, Dirck 65[1].
Sacama, Dr. Joannes Suffridi 65[1], 67.
Sacchetti, Francesco 237.
Sadyattes, koning van Lydië 259, 507[1].
Sadyattes, Lydisch koopman 507.
Saeftinge, Verdronken land van 444.
Saftinga, zie Saeftinge.
Saguntum (Saguntini) 503.
Saint Ambroise 70.
Saint-Bonnet, heer van Toiras, Jean de 271[6], 294, 299, 300, 307, 383, 414, 513.
Saint Des, zie Saint Dizier.
Saint Dizier 355.
Saint Germain-en-Laye 54, 83, 103, 193, 290, 291, 345, 398, 403, 412.
Saint Lary et de Thermes, hertog van Bellegare, markies van Versoy, heer en baron van Thermes, Roger de 316[1], 323, 354, 365, 366, 391, 395, 396.
Sainte Menehould (Saint Menohou), zie Saint Menoux.
Saint Menoux 348.
Saint-Nectaire, hertog van la Ferté-Nabert, Henri de 513[3].
Saint-Simon, baron van Courtomer, Jean Antoine de 97.
Saintes, bisschop van Evreux, Claude de 5.
Saksen 40, 117, 405, 429, 442, 445.
Saksen, keurvorst van, zie Johann Georg.
Salamis 284.
Salem = Amsterdam 23, 28, 75, 83, 95, 160.
Sallustius Crispus, Gaius. *Epistula prima ad Caesarem* 56.
Salmasius, Claudius 2[10], 10, 13, 17[2], 18, 26, 53, 88, 96, 100, 122, 123, 129, 132, 136, 155, 158, 177, 178, 179[3], 189, 190, 195, 199, 208, 217, 218, 221, 223, 227, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 244, 247, 251, 261, 269, 272, 281, 282, 287, 295, 296, 321, 330, 341, 343, 344, 351, 356, 360, 367, 374, 378, 391, 394, 396, 397, 398, 408, 410, 411, 427, 445.
Salmasius, Claudius *In Eliberini concilii canones atque universam Priscae Ecclesiae Ritualem*

Historiam commentarius 13, 239, 282, 351, 367.
Salmasius, Claudius *Lucii Annaei Flori Rerum romanarum libri IV, cum notis Jani Gruteri, nunc primum accesserunt Notae et Castigationes Cl. Salmasii. Heidelberg, 1609* 122, 123.
Salmasius, Claudius *Lucii Annaei Flori Rerum romanarum libri IV, cum notis Jani Gruteri ..... Lucius Ampelius, è cod. msc. nunquàm antehac editus. Lugd. Bat. apud Elzevirios 1638* 123.
Salmasius, Claudius *Lucii Annaei Flori Rerum romanarum libri IV Ex recensione N. Blanckardi. Accedit eiusdem ex omnium observationibus editis, ac ineditis Salmasii commentarius. Lugduni Batavorum Ex Officinâ Adriani Wijngaerden. 1648* 123.
Salmasius, Claudius *L. Annaei Flori Hist: Rom: Lib: IV cum notis integris Cl. Salmasii additus etiam L. Ampelius Ex eiusdem bibliotheca. Lugduni Batavorum Ex Officina Elzeviriana A^{o} 1655* 100, 122, 123, 185, 188, 198.
Salmasius, Claudius *Historiae Augustae Scriptores: Aelius Spartianus, Julius Capitolinus, Aelius Lampridius, Vulcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus, Cl. Salmasius ex veteribus libris recensuit, et librum adjecit Notarum ac Emendationem; quibus adjectae sunt Notae ac emendationes Isaaci Casauboni jam antea editae. Parijs 1620* 88.
Salmasius, Claudius *Plinianae exercitationes in Caji Julii Solini Polyhistora. Item Caji Julii Solini Polyhistor ex veteribus libris emendatus. Parisiis 1629* 10, 13, 341, 351, 356, 445.
Salmasius, Claudius *Claudii Salmasii Plinianae Exercitationes in Caji Julii Solini Polyhistora. Item Caji Julii Solini Polyhistor ex Veteribus Libris emendatus. Accesserunt huic editioni De Homonymis Hyles Iatricae Exercitationes antehac ineditae, nec non De Manna & Saccharo. Trajecti ad Rhenum Apud Johannem vande Water, Johannem Ribbium, Franciscum Halma, & Guilielmum vande Water, Bibliop. M.D.C.LXXXIX* 88, 123, 185, 188, 341, 351.
Salmasius, Claudius *Q. Sept. Florentis Tertulliani liber de Pallio; Cl. Salmasius recensuit, explicavit, notis illustravit. Parijs 1622* 88.
Salmasius, Claudius *De modo Usurarum liber. Lugduni Batavorum 1639* 269.
Salmasius, Claudius *De Usuris Liber. Lugduni Batavorum 1630* 269.
Salmurium, zie Saumur.
Salomo (Salomon), koning der Joden 499.
Salusse, zie Saluzzo.
Saluzzo 412.
Salvianus van Marseille 310[10].
Salvianus van Marseille *De Gubernatione Dei* 310.
Samosate 311.
Samosaterianen, zie Paulianisten.
San Antonio, fort 78, 79, 81, 82.
Sande, Frederik van den 107[8].
Sané 412, 415.
Sanisson, Jean 139[8].
Santa Cruz, markies van, zie Bazán, Don Alvaro de.
Santen, François Willemsz. van 483[4].
Santen, Gerrit Beukelsz. van 1[7], 451, 452.
Santen, Pieter Gerritsz. van 417.
Santen, Willem van 280.

Sanxtauban 414.
Saracenen (saraceens) 261.
Sardes 506, 507, 509, 512, 513.
Sarmatia (Sarmatae), zie Polen.
Sarognius 436.
Sarpi, fra Paolo 177, 197, 209.
Sarpi, fra Paolo *Trattato dell'Interdetto, Venetië 1606* 197.
Sarrau, Claude, zie Sarravius, Claudius.
Sarravius, Claudius 147, 181[10], 342.
Saturninus, zie Sentius Saturninus, Gaius.
Saturnus 176.
Saumaise, heer van Tailly, Bouze, Saint-Loup, Bénigne de 122, 282[1], 343, 381.
Saumaise, Claude de, zie Salmasius, Claudius.
Saumur 153, 185, 202, 246, 249, 250, 253, 312, 482.
Savoye (Savoyaards) 44, 48, 55, 109, 110, 116, 147, 152, 162, 177, 183, 190, 192, 197, 207, 208, 209, 212, 213, 223, 227, 233, 237, 245, 248, 286, 290, 291, 300, 317, 324, 335, 379, 383, 400, 412, 414, 415, 425, 438, 439, 443, 453, 513.
Savoye, hertog van, zie Carl'Emanuele I. Vittorio Amedeo.
Savoye, kardinaal van Oneglia, Maurizio van 425[12], 438[10], 439.
Savoye, prins van Carignano, Tommaso Francesco van 212[5], 223[6], 438[11].
Saxo Grammaticus 30[4], 39.
Saxo Grammaticus *Historiae Danicae libri XVI* 30, 31.
Saxonicus 261.
Scaglia, abbé Alexander de 412.
Scaliger, Joseph Justus 17, 165[3], 179, 223, 408, 410[4], 411.
Schaep, heer van Kortenhoef, Dr. Gerrit Simonsz. 447[3].
Schaffer, Goosen 34[5], 209, 288, 418[15].
Schelde 141, 438, 441, 444.
Schenkenschans 381.
Schetz, heer van Grobbendonck, baron van Wesemaele, Anthony 63, 100, 106, 421[5], 490.

Scheveling, zie Scheveningen.
Scheveningen 92, 139, 146, 516.
Schickard, Wilhelm 10[7], 13, 14, 16, 18, 19, 27, 32, 39, 96, 109, 113, 116, 119, 126, 131, 135, 136, 148, 165, 166, 170, 172, 174, 197, 200, 214, 243[4], 251, 297, 315, 324, 334, 400, 403, 422, 424, 432, 437, 481[5], 482.
Schickard, Wilhelm *Jus regium Hebraeorum e tenebris rabbinicis erutum, et luci datum. Argentorati 1625* 10, 14, 214.
Schickard, Wilhelm *Tarich, hoc est series regum Persiae per annos fere quadringentos. Tübingen 1628* 14, 214.
Schie, Christoffel Huygensz. van 469[5].
Schiedam 409, 459.
Schieland 450, 468.
Schleichius, Clemens 294.
Schmalkalden 314.
Schmelsingh, Nicolaas 64[2], 69.
Schomberg, hertog van Halluin, Charles de 349[8], 513.
Schomberg, Henri de 51, 278, 435.
Schöndorf 481.
Schoonhoven 112, 168.
Schoonhoven, synode van 231, 263, 266, 267, 275, 276, 283, 284, 285, 333.
Schoterbos, heer van, zie Overrijn, Mr. Floris.
Schoterbos, heer van Oudkarspel en, zie Overrijn, Mr. Jan.
Schotland (Schotten, Schots) 28, 34, 39, 46, 63, 68, 227, 228, 386.
Schotte, Jacob Jacobsz. 453[12].
Schouten, Jan Leendertse 98[4], 102, 105, 142.
Schrevelius, Cornelius 241[4].
Schrevelius, Theodorus 180, 241, 263[4].
Schwarzenberg, Adam, graaf von 31.
Scipio, zie Cornelius Scipio Asiaticus, Lucius.
Scipio, zie Cornelius Scipio Africanus Maior, Publius.
Scotia (Scotus), zie Schotland (Schotten, Schots).
Scriverius, Petrus 186[11], 187, 207, 219, 237, 289, 298.
Scriverius, Petrus *Laure-crans voor Laurens Coster van Haerlem, eerste vinder vande boeckdruckery. Haerlem. A. Rooman 1628* 186, 187, 207, 219.
Scythicum mare, zie Noordelijke IJszee.
Sebisius, Albertus, zie Sebitz, Albert de.
Sebitz, Albert de 286[7], 351, 367.
Sedan 40, 221, 239, 280, 320, 453, 454.
Segusium (Segusii, Segusio), zie Suse.
Selden, John 127[4], 139, 218[7], 229[1], 261, 273.
Selden, John *De Dis Syris Syntagmata II. Adversaria nempe de numinibus commentitiis in veteri instrumento memoratis. Accedunt quae sunt reliqua Syrorum. Prisca porro Arabum, Aegyptiorum, Persarum, Afrorum, Europaeorum item theologia subinde illustratur. Londini G. Stanesbeius 1617* 218.
Selden, John *De Dis Syris Syntagmata II. Adversaria nempe de Numinibus commentitiis in Veteri Instrumento memoratis. Accedunt fere quae sunt reliqua Syrorum. Prisca porro Arabum, Aegyptiorum, Persarum, Afrorum, Europaeorum item Theologia subinde illustratur. Editio altera; emendatior et tertia parte*

auctior. Ad virum Ampliss. Danielem Heinsium. Lugduni Batavorum Ex officinâ Bon. et Abr. Elsevir Acad. Typograph. Anno MDCXXIX 218.
Selden, John *De DIs Syris Syntagmata II. Adversaria nempe de Numinibus commentitiis in Veteri Instrumento memoratis. Accedunt fere quae sunt reliqua Syrorum. Prisca porro Arabum, Aegyptiorum, Persarum, Afrorum, Europaeorum item theologia, subinde illustratur. Editio juxta alteram Ipsius Autoris operâ emendatiorem auctioremque omnium novissima, Additamentis & Indicibus copiosissimis locupletatâ operâ M. Andreae Beyeri. Amstelodami Apud Henricum & Theodorum Boom, Anno MDCLXXX* 218.
Selden, John *Marmora Arundelliana Londen 1624; id. 1628; id. 1629* 261, 273.
Selden, John *Joannis Seldeni jurisconsulti Opera Omnia, Tam Edita quam Inedita. Vol. II Londini MDCCXXVI* 218.
Seldenus, Joannis, zie Selden, John.
Seleuciden 498.
Seleucus I, koning van Syrië 498[7].
Sémur 282.
Seneca Minor, Lucius Annaeus 222.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *Hercules furens* 198, 199.
Seneca Minor, Lucius Annaeus *Medea* 44.
Senlis 186.
Sens 8.
Sentius Saturninus, Gaius 494[1].
Serenus, Quintus 260.
Serenus, Quintus *Qvinti Sereni Sammonici Poetae et medici veteris, de re medica, sive Morborum curatione Liber: cum Gabrielis Humelbergij Rauenspurgensis medici doctissimi Commentarijs. Hic recens accesservnt Emendationes nouae ex vetere manuscripto codice collectis Epithetorvm item & Morborum qui ..... rantur, Indices quinque MDLXXXI* 260.
Serenus, Quintus *Qvintvs Serenvs* (*Serenvs Sammonicvs*) *Liber Medicinalis* (*Le livre de médecine*) *Texte établi, traduit et commenté par le docteur R. Pépin. Presses Universitaires de France Paris 1950* 260.

Serenus Sammonicus filius, zie Serenus, Quintus.
Serenus Sammonicus pater, zie Serenus, Quintus.
Serrant, graaf van, zie Bautru, Guillaume.
Servet, Michael 76[3], 313[9], 314.
Servien, markies van Sablé en Boisdauphin, graaf van La Roche - Servien, Abel 324[14], 335, 372, 383.
Seton, graaf van Winton, George 229[6].
Sevenwolde 491.
Sialandicus, zie Själland (Seeland).
Sibylle, zie Herophila.
Sicilië 71, 197, 209.
Siegen (Sigenensis) 389.
Sigismund III, koning van Polen 52, 85, 96, 99, 187, 190[9].
Silesius, zie Silezië.
Silezië 20, 273, 286, 397, 426.
Silly, graaf van la Rochepot, Antoine de 413[2].
Silvaducis, zie 's-Hertogenbosch.
Silvanectum, zie Senlis.
Sionita, zie Gabriel Sionita.
Sirmond s.J., Jacques 204, 303, 311, 313, 355.
Sirmond s.J., Jacques *Facvndi Episcopi Herminianensis Provinciae Africanae pro defensione trium Capitulorum Concilij Chalcedonensis Libri XII. Ad Iustinianum Imperatorem. Iac. Sirmondi Soc. Iesv. Presbyteri cura et studio nunc primùm in lucem editi, Notisque illustrati. Parisiis, Apud Sebastianvm Cramoisy, MDCXXIX* 204, 303, 311, 313.
Sirmond, Jean 355[5].
Sirmond, Jean *Le Coup d'Etat de Louis XIII. Paris 1631* 355.
Sittard 46.
Sittert, zie Sittard.
Sixtinus, Suffridus 13.
Själland (Seeland) 31, 39.
Skrzypno 52.
Slaak, het 441, 443, 444, 457.
Slatius, Henricus 303[9], 304, 413.
Slatius, Henricus *Copie Vant Klaer Vertoogh gheschreven, ende onderteyckent by de eyghene handt van Henricus Slatius, in sijn gevangenisse in 's Graven-Haghe: Mitsgaders Van twee Brieven, gheschreven ende onderteyckent by de eyghene handt van Jan Blansaert, in sijn gevangenisse in 's Graven-Haghe .... In 's Gravenhaghe, By de V Ved. ende Erfgenamen van wijlen H. Jz. van Wouw, 1623* 303.
Slatius, Henricus *Copye, Van een Missive Gheschreven van een Remonstrantsch Predicant aen zynen Vriendt, Nopende De Schriften Henrici Slatii, nieuwelijcx tot beswaeringhe der Remonstranten uytghegheven, als oock zyne Wederroepinge: Dry daeghen voor zijn sterven Schriftelijck ghedaen: Waer van 't Origineel geschrift in bewaerde handen is ..... Ghedruckt Tot Harders-vvyck, ... M.DC.XXIII* 303.
Slupecki de Konary, Feliks 51[11], 52.
Slupecki de Konary, Florjan 52[7].

Slupecki de Konary, Jerzy 52[7], 88, 122, 178, 208, 232, 249, 250, 253, 282, 295, 330, 361, 389, 401, 418, 427, 435, 436.
Slupecki de Konary, Krzystof 51[11], 52, 53, 88, 122, 295, 330, 331, 361, 389, 418, 427.
Slupecki de Konary, Mikolaj 51[11], 52, 53, 88, 122, 295, 361, 389, 418, 427.
Smelsinck, zie Schmelsingh, Nicolaas.
Smerdis 509.
Smout, Adriaan Jorissen 87[1], 113, 138, 154[2], 158, 159, 161, 164, 194, 225, 278, 304, 369[3].
Smout, Adriaan Jorissen *Onze Vader, dat is: verklaringhe hoe God de Vader des Heeren Jesu Christi onse Vader mede is en wij zijne lieve kinderen syn ..... na den ghereformeerden Kerckenraadt van de Nederl. natie binnen Dordrecht teghenwoordich vergadert, toegeëyghent* 113.
Smyrna (Smyrnaeus) 506, 507.
Snaets, de Jonge, Jan Jansz. 523[4].
Snel 408, 413, 415.
Soardi, Vincenzo Agnello 424[9].
Societas Americana, zie Westindische Compagnie.
Socinianen (Socinianisme, Socianisterij) 5, 28, 174, 224, 237, 266, 314, 364, 392, 458.
Socinus, Faustus 5[1], 37, 269, 313.
Solinga, zie Solingen.
Solingen 175.
Solinus, Gaius Julius 218.
Solms, Amalia van 192, 254, 266, 267, 386.
Solms, gravin van Hohenlohe-Langenburg, Anna Maria van 223, 274.
Solms-Braunfels, Ursula zu 274[1].
Solon 509.
Solonium 445.
Somersdijck, zie Sommelsdijk.
Sommelsdijk, heer van, zie Aerssen, François van.
Sonmans, Pieter 416[3].
Sonnetaire, Chevalier de, zie Saint-Nectaire, hertog van la Ferté-Nabert, Henri de.
Sophocles. *Aiax* 263.
Sophocles *Fragmenta* 97.
Sora, zie Sorø.
Sorbonne 170, 220.
Sorgen, Nicolaes van 461, 527.
Sorø 30 34, 329.
Sötern, Philipp Christoph von 193[2].
Souffran, Jean 290[8], 291, 424.

Sowinski, Piotr 52[1].
Spa 266.
Spanaeus, Bernardus 19[10], 39.
Spanius, zie Spanaeus, Bernardus.
Spanje (Spanjaarden, Spaans) 2, 3, 15, 19, 20, 33, 35, 42, 43, 44, 48, 54, 56, 57, 63, 68, 70, 71, 72, 76, 80, 90, 94, 101, 102, 103, 104, 114, 120, 125, 131, 133, 134, 144, 149, 153, 154, 155, 158, 162, 163, 167, 173, 177, 181, 183, 185, 187, 190, 192, 197, 207, 209, 212, 213, 214, 223, 229, 237, 243, 245, 248, 254, 259, 265, 269, 271, 274, 277, 280, 281, 286, 290, 291, 307, 308, 313, 319, 320, 325, 334, 337, 338, 340, 345, 349, 355, 361, 365, 366, 383, 388, 393, 395, 396, 398, 400, 401, 403, 404, 408, 412, 415, 418, 419, 424, 425, 430, 431, 434, 437, 441, 443, 456, 457, 472, 503, 513.
Spanje, kardinaal-infant van, zie Fernando, don.
Sparta (Spartanen) 179, 505, 506.
Spelman, sir Henry 245, 261.
Spelman, sir Henry *Archeologus in modum Glossarii ad rem antiquam posteriorem continentis Latino-Barbara peregrina, obsoleta et novatae significationis vacabula, quae in Ecclesiasticis, profanis Scriptoribus, legibus, antiquis chartis et formulis occurrunt. Vol. I Londen 1626* 245, 261.
Spiers 40, 157, 193.
Spinola, Ambrosio 71[aant.], 140, 158, 162, 177, 190, 207[4], 208, 212[4], 214, 247, 248, 265[2+3], 271, 280, 286.
Spinola, Felipe 104[1 aant.], 133, 187, 207, 212[4], 214, 227, 247, 248, 274, 278.
Spirensis, zie Spiers.
Spranckhuysen, Dionysius. *Trivmphe Van weghen de Gheluckige ende Over-Rijcke Victorie Welcke de Heere onse God op den 8en Septembris des Jaers 1628 verleent heeft aen de Vlote vande West-Indische Compagnie, onder het Beleydt vanden Heer Generael Pieter Pietrsz. Heyn, Teghen de Silver-Vlote onser Vyanden, komende van Nova Hispania, in en omtrent de Haven van Matançe. Beschreven door Dionysium Spranckhuysen. Tot Delf, Ghedruckt by Jan Andriesz. Kloeting .. Anno 1629* 14.
Sprecher von Bernegg, Fortunatus 138[9].
Sprecher von Bernegg, Fortunatus *Historia motuum et bellorum postremis hisce annis in Rhaetia excitatorum et gestorum. Coloniae Allobrogorum 1629* 138.
Sprecher von Bernegg, Fortunatus *Historia Rhaetia in qua motus et bella ibi excitata, fideliter exponuntur. 1690* 138.
Stade 314.
Stakenbroek, heer van Croy en Nalaud, jonker Thomas van 131[6].
Staten-Collegie 5, 52, 368.
Staten-Generaal 7, 16, 29, 30, 34, 42, 45, 55, 61, 64, 69, 79, 80, 89, 97, 98, 101, 124, 125, 130, 133, 137, 141, 149, 169, 228, 267, 268, 275, 276, 280, 283, 316, 320, 333, 338, 347, 357, 368, 385, 402, 404, 416, 450, 451, 454, 459, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 478, 522, 523, 525, 526.
Statius, Publius Papinius 216[2].
Statius, Publius Papinius *Achilleïs* 216.
Statius, Publius Papinius *Silvae* 216.
Statius, Publius Papinius *Thebaïs* 216, 432.
Steenhauwers, zie Steenhouwer.

Steenhouwer, Joachim Martin 43[10].
Steenhouwer, Joachim Martin *Grammatica Latina, Syntaxis ac Poesis, methodo ad captum puerilem accomodatiore disposita Lugd. Bat. 1604* 43.
Steenhouwer, Ludolphus of Luthaltus 43[10].
Steenhouwer, Ludolphus of Luthaltus *Grammatica Latina nova et ad captum puerilem accomodatiore methodo desposita. Lugd. Bat. 1584; id. 1626* 43.
Steinfurt 36, 389, 421.
Stephanius, Stephanus Johannis 30[2], 31, 39.
Stephanius, Stephanus Johannis *Breves notae ac emendationes in Saxonem Grammaticum Lugduni Batavorum 1627* 30.
Stephanius, Stephanus Johannis *De regno Daniae et Norwegiae, insulisque adjacentibus: juxta ac de Holsatia, ducatu Sleswicensi et finitimis provinciis, tractatus varii. Lugduni Batavorum, ex officina Elzeviriana 1629* 30.
Stephanius, Stephanus Johannis *Saxonis Grammatici Historiae Danicae libri XVI. Sorae 1644-1645* 30.
Stephanus, zie Bethlen von Iktar, Stephanius.
Stevensweerd, heer van, zie Berg, Hendrik, graaf van den.
Stevin, Simon. *De Havenvinding, Tot Leyden, In de Drvckerye van Plantiin ... MDIC* 166.
Stobaeus, Joannes 221, 235[8], 256, 373, 378.
Stobaeus, Joannes *Eclogae* 373.
Stobaeus, Joannes *Florilegium* 378.
Stoicijnen (Stoici) 269.
Stoutenburg, heer van, zie Oldenbarnevelt, Willem van.
Straatsburg 31, 113, 123, 131, 166, 171, 172, 185, 188, 195, 198, 236, 250, 286, 293, 313, 396, 397, 403, 408, 420, 422, 433, 440, 482.
Strabo 259[7], 499, 507.
Strabo *Γεωγραφία* 259.
Strabo *Ἱστορικὰ ὑπομνήματα* 259.
Straffin 364.
Stralsund 64.
Strijen, Jacob van 227[6], 228, 241.
Strijen, Mr. Quirijn van 8[3], 227, 241, 455[6], 527.

Stuart, Elisabeth 192[4], 406[1], 464[2].
Subalpinus, zie Piemonte.
Suecia (Sueci, Suecus), zie Zweden (Zweden, Zweeds).
Suetonius Tranquillus, Gaius 258[1], 259.
Suetonius Tranquillus, Gaius *De viris illustribus* 258.
Suetonius Tranquillus, Gaius *Vita Augusti* 259.
Suetonius Tranquillus, Gaius *De vita Caesarum* 258, 363.
Suetonius Tranquillus, Gaius *Vita Domitiani* 150.
Suetonius Tranquillus, Gaius *Vita Neronis* 461.
Suffren, Jean, zie Souffran, Jean.
Suidas 258.
Suidas *Lexicon* 257, 258, 492, 504, 505, 507.
Sulla, Lucius Cornelius 259[9], 445, 497.
Sunesen, Anders 31[1], 39.
Susa, zie Suse (Suze).
Suse (Suze) 20, 42, 48, 51, 55, 84, 110, 116, 162, 169, 286, 379, 408, 412.
Suse, graaf van la, zie Champagne, Louis de.
Susius, zie Champagne, Louis de.
Syllaeus 493, 494.
Sylvanus, Johannes 314[7].
Symmachus, Quintus Aurelius 151[5].
Syncellus, Georgius 129[2].
Synodalen, zie Contra-Remonstranten.
Syrië (Syriërs, Syrisch) 10, 15, 77, 200, 257, 260, 261, 315, 473, 482, 494, 496, 497, 498, 501, 512.

T

Tabor, Johann Otto 396[12], 397.
Tacitus, Publius Cornelius 122, 296[12].
Tacitus, Publius Cornelius *Ab Excessu Divi Augusti libri (Annales)* 296, 363.
Tacitus, Publius Cornelius *Historiae* 246.
Taffin, Jean 313[10].
Talleyrand, André 191[2].
Talleyrand, markies van Chalais, Henri de 191[1], 413.
Talmud 311.
Tamerlan, zie Timoer Lenk.
Tamesis, zie Theems.
Tanaoxares, zie Smerdis.
Tantalus 197.
Tanyoxarkes, zie Smerdis.
Tarraco, zie Tarragona.
Tarragona 502.
Tartaren 141.
Tavernier, Melchior 289[14].

Teius vates, zie Anacreon van Teiis.
Telle, Barendina Imansdochter 304.
Terentius Afer, Publius 343.
Terentius Afer, Publius *Adelphi* 343.
Terentius Afer, Publius *Andria* 56.
Terentius Varro, Gaius (Terentianus) 273, 297[4].
Teresteyn, Cornelis Adriaansz. van 407[4].
Terranova, hertog van 398, 408, 436.
Terranovanus, zie Terranova, hertog van.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens 189, 199, 226, 234[4], 239, 240, 244, 245, 272, 379, 382.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens *De Exhortatione Castitatis* 189, 234.
Tervuren 102.
Testament, Oude 37.
Teutoburgerwoud 496.
Teutonen 259, 503.
Texel 118.
Thais 421.
Thales 509[2].
Thebe 220.
Thebe, in Mysië 507.
Thebe, vrouw van Heracles 507.
Θήβης πεδίον 507.
Theems 186.
Themistius 151.
Themistius *Orationes* 151.
Theocharides 507.
Theocritus 237, 387.
Theocritus *Idyllia* 387, 433.
Theodoretus van Cyrus 182.
Theodorus Balsamon. *ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΒΑΛΣΑΜΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΘΕΟΥΠΟΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ, ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΕΝ ΤΩΙ ΤΡΟΥΛΛΩΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΠΑΛΑΤΙΟΥ ΣΥΝΕΛΘΟΝΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΕΠΙ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΟΥ ΗΜΩΝ ΒΛΣΙΛΕΩΣ* 240.
Theodorus van Mopsueste 182, 202[5].
Theodosianus, keizer van Byzantium. *Codex* 483.
Theodosius II, keizer van Byzantium 182.
Theophanes III, patriarch van Jerusalem 76[7].
Theophilus, keizer van Byzantium 128[5].
Theopompus 182[3].
Theseus 221.
Thessalië 505.
Thetis 505.
Thienen, jhr. van 319.
Tholen 444.
Thou, Achille Auguste de 2[8], 105, 128, 438, 472.
Thou, François Auguste de 2[8], 105, 128, 216, 438, 441[1], 446, 450, 451, 464, 471[10+11], 472.
Thou jr., Jacques Auguste de 2[8], 14, 105, 128, 199, 217, 438, 472.

Thou sr., Jacques Auguste de 2[8], 105, 128, 189, 199, 437[11], 438, 440[6], 446, 471.
Thou sr., Jacques Auguste de *Illustris Viri Jacobi Avgvsti Thvani Regii in sanctiore consistorio consiliarii, et in suprema Regni Gallici Curia Praesidis, Historiarvm svi temporis*

Ab anno Domini 1543, vsque ad annum 1607 Libri CXXXVIII Quorum LXXX priores multo quem antehac auctiores: reliqui vero LVIII, nunc primum prodeunt: opus in quinque tomos distinctum. Accedvnt Commentariorvm De Vita Sva Libri sex hactenus inediti. Avrelianae, Apud Petrum de la Rouière MDCXX-MDCXXI 470.
Thracië (Thraciërs) 188, 262, 512, 513.
Thrax, zie Thracië (Thraciërs).
Thüringen 293, 327.
Thuyt, Matthias du 445.
Thysius, Antonius 201, 224, 226, 230, 237, 266, 275, 301, 302, 303, 310, 312, 332, 409, 410, 411, 429[12].
Tiberianen = gereformeerden 317, 349.
Tiberius, Julius Caesar Augustus 493.
Tiberius = Staten van Holland 146.
Tigurini, zie Zürich.
Tilenus, Daniël 14, 19, 21, 24, 26, 27, 28, 46, 53, 62, 77, 78, 85, 88, 96, 100, 129, 142, 155, 158, 168, 174, 175, 202, 208, 232, 241, 242, 252, 263, 270, 276, 277, 278, 284, 285, 289, 294, 296, 298, 301, 303, 304, 310, 312, 333, 341, 359, 368, 370, 372, 374, 388, 418.
Tilenus, Daniël *Antidote of Teghen-Gift, Teghen de Missive der Leeraren ende Professoren eenigher Kercken ende Schoolen in Zwitserlandt ende van Geneve aende Professoren tot Leyden: Mitsgaders Teghen de Annotatien opde selve Missive, onlanghs uytghegheven bij een quaetspreeckende tonghe. Ghedruckt in 't Jaer 1631* 289, 294, 298, 303, 312, 368.
Tilenus, Daniël *Canones synodi Dordracenae cum notis et animadversionibus: adjecta sunt Paralipomena ad Amicam collationem quam cum Tileno, ante biennium institutam, nuper publicavit J. Camero, Paris 1622* 252.
Tilenus, Daniël *Considérations sur le canon et serment des églises réformées conclu et arresté au Synode national d' Alais pour l'approbation du Synode tenu à Dordrecht, 1622* 252.
Tilenus, Daniël *La doctrine des synodes de Dordrecht et d' Alez, mise à l'épreuve de la pratique, Paris 1623* 252.
Tilenus, Daniël *L'Imposture de la prétencue Confession de Foy de Cyrille, patriarche de Constantinople. D'autant qu'ils n'ont pas voulu recevoir la charité de la verité pour se sauver: A ceste cause Dieu leur envoyera opération d'erreur, afin qu'ils croyent au mensonge. 2 Thess. 2 A Paris, Iouxte la Coppie imprimée à Poictiers. Chez Edme Martin, ruë S. Iacques, Au Soleil d'or. MDCXXIX. Avec Permission* 77.
Tilenus, Daniël *Lettres à un amy touchant la nouvelle confession de foy de Cyrille, soi-disant patriarche de Constantinople. s.l. 1629* 77, 252.
Tilenus, Daniël *Response avx Articles Proposez par quelques Ministres d'Hollande, contenans les griefs sur lesquels le Synode qui s'y tient doit déliberer. Faite Par un Personnage tres-docte, ... demeurant en France. Anno MDCXXX* 252, 263, 270, 276, 278, 284, 285, 301, 310.
Tilly, graaf van, zie Tserclaes, Johan.
Timagenes 499[5].
Timavus 304.
Timoer Lenk 261.
Timotheus II, patriarch van Konstantinopel 76[5], 85.

Toledo y Davila, markies van Mirabel, Don Antonio de 120[8], 124, 133, 308.
aant.

Tonstallus, Cudbertus 234.
Torrentius, Jan Simonsz. 247.
Toscane 187.
Toulon, fort van 70.
Toulouse 138, 313, 358, 359.
Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, Frédéric Maurice de la 280, 291[1], 320[9].
Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, Henri de la 86[6], 96[11], 291[1], 453[3].
Tour d'Auvergne, Marie de la 78, 86, 96.
Trachonitis, zie El Ledzja.
Traiectum (Traiectini, Traiectinus), zie Utrecht (Utrechtenaren, Utrechts).
Transflacceeanus, zie Overflakkee.
Transisala (Transisalani), zie Overijsel.
Transligerina, zie Loire.
Transsilvania, zie Zevenburgen.
Trecae, zie Troyes.
Trelcatius jr., Lucas 203[1].
Tremouille, hertog van Thouars, Henri de la 78, 86, 96.
Trente, concilie van 152, 234.
Tresel, Daniël 42[4], 83, 114, 160, 181[10], 206, 225, 336[3], 342, 343, 395[2], 406, 471.
Triaucourt 314.
Trier 193.
Trigland, Jacobus. *Opus J. Triglandii, dat is: de boecken of tractaten beschreven Door J. Triglandium .... aengaende de verschillen binnen weynigh jaren in de Nederl. geref. kercken door de Remonstranten verweckt, ende door de syn. nation. tot Dordr. a[o]. 1618 ende 1619 gedecideert. In de welke de leere der geref. kerke tegen de dwalingen der Remonstr. uyt den woorde Gods, krachtelijck bevestigt ende*

tegen derselver calumnien klaerlijck verdedight wordt ... Dienstigh tot onderrichtinghe der onwetenden ... 't Amst. voor M.J. Brandt 1628 119.
Trinidad 213.
Trino 21, 44, 286, 383.
Trinum, zie Trino.
Triptolemus 254.
Trogus, Pompeius 373[4].
Trogus, Pompeius *Historiae Philippicae* 373.
Troje 123.
Troyes 174, 176, 438, 439.
Truchsess, Joannes, zie Joannes VI Truchsess von Waldburg-Wolfegg.
Tserclaes, graaf van Tilly, Johan 398, 443[5].
Tübingen 13, 16, 166, 170, 171, 214, 324, 344, 481, 482.
Tudela 152.
Tulles, bisschop van Orange, Joannes de 320[5], 434[6].
Turenne, burggraaf van, zie Tour d'Auvergne, Henri de la.
Turkije (Turken, Turks, Turcicus), 39, 76, 85, 117, 197, 200, 214, 251, 252, 298, 324.
Turretini, Bénédict 372[7], 374.
Turijn 237.
Twardowski, Zygmunt 52.
Tyndareus, koning van Sparta 505.
Tyndaridae = Castor en Pollux 505.
Tyrtaeus 179[6], 421[2].
Tyrus (Tyrisch, Tyrius) 200, 494.

U

Ulm 408, 420, 422.
Ulst, Margarieta van der 306[4].
Urbanus VIII, paus 7, 28, 48, 116, 147, 152, 161, 162, 189, 190, 195, 197, 207, 220, 299, 400, 435, 443.
Urbanus VIII, paus *Maphei Cardinalis Barbarini poemata. Rome 1637* 207.
Urbicius 59.
Urbicius *Ἐπιτηδευμα* 59.
Utica 502.
Utrecht (Utrechtenaren, Utrechts) 12, 14, 18, 24, 45, 47, 48, 49, 57, 79, 89, 90, 92, 98, 101, 111, 113, 238, 278, 283, 292, 366, 376, 378, 393, 421, 460, 462, 488.
Utrecht, bisschop van, zie Heinrich II.
Utrecht, Hof van 137.
Utrecht, Maria van 24[8].
Utrecht, Staten van 18, 34, 111, 175.
Uythoeck, Pieter Hendricksz. 450[3].

V

Valence 11, 51.
Valens = Vosbergen, Caspar van 33, 34, 279, 280.
Valentia, zie Valence.
Valerius Flaccus Balbus Setinus, Gaius 293[6].
Valerius Flaccus Balbus Setinus, Gaius *Argonautica* 293.
Valerius Maximus. *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX* 473.
Valette, kardinaal de la, zie Nogaret d'Epernon, Louis de.
Valkenburg, heer van, zie Hertoge van O(r)smael, Jan de.
Valle d'Este 213.
Vallensis, zie Wal, Jacob van de.
Valle Telina, zie Veltlin.
Valteline, zie Veltlin.
Vane, sir Henry 149[7].
Vantius (Vancius), Sebastianus 459.
Vantius (Vancius), Sebastianus *Tractatvs de nvllitatibvs processvvm ac sententiarvm. 1550* 459.
Vantius (Vancius), Sebastianus *Tractatvs de Nvllitatibvs processvvm ac sententiarvm, cavsarvm patronis, caeterisque Legum studiosis, & in foro praesertim Romano uersantibus non minûs utilis quam necessarius, inter alia ostendens quot, & quibus modis processus, ac sententiae per modum nullitatis impugnari, & impugnatae ab eisdem nullitatibus possint, à d. Sebastiano Vantio Atriminensi, pulchro & eleganti ordine etiam cum suo Indice Alphabetico compositus. Lugduni Apud Mathiam Bonhomme. MDLII. Cum Privilegijs Summi Pontif. Iulij III. Henrici II. Gall. Regis, & Senatus Veneti* 459.
Var 20.
Varro, zie Terentius Varro, Gaius.
Varus, zie Var.
Varus, Publius Quinctilius 496[2].
Vaticaan (Vaticaans) 13, 17, 189.
Vaudémont, Henriette de 423.
Vautier, François 354[11], 358, 359.
Vectis insula, zie Wight.
Veeken, Johan van der 80.
Veere 92, 93, 145, 336, 386, 414, 455.
Veilheux, Charles du 374.
Veillano, zie Avigliano.
Veiovis 195.
Velavia (Velaviana), zie Veluwe (Veluws).
Velden, Willem Cornelissen van 460.
Velge, Nicolaus a 36[4], 38.
Veltlin 70, 286, 412, 414.
Veluwe (Veluws), 82, 83, 86, 87, 89, 90, 92, 98, 102, 112, 114, 122, 154, 238.
Venator, Balthasar 40, 131, 426.[aant.]
Venator, Balthasar *Panegyricus Iano Grutero scriptus, 1630* 40.
Vendôme, César, hertog van 307, 370, 376[1], 377, 391, 395, 407, 451.
Vendôme, hertog van Beaufort, François de 376[2].

Veneti, zie Venetië (Venetianen).
Venetië (Venetianen) 48, 84, 110, 116, 141, 143, 146, 149, 155, 177, 197, 209, 248, 286, 295, 361, 488, 515.
Venetus, zie Venetië (Venetianen).
Vercellae 259.
Verdun 294, 299, 309, 316, 317, 349, 371, 372.
Verdun, Nicolas de 170[5].
Vereenigde Provinciën, zie Republiek.
Vergerius 196.
Vergilius Maro, Publius 142.
Vergilius Maro, Publius *Aeneis* 15, 43, 53, 67, 68, 198, 264, 295, 387.
Vergilius Maro, Publius *Bucolica* 9, 150, 208, 399, 419.
Vergilius Maro, Publius *Georgica* 399.
Vergoesius, zie Goes, Adriaan van der.
Verhaven, Simon Jansz. 466[4], 521[3], 522.
Verreycken, Louis 50.
Verreycken, Louis-François 50[12], 63.
Versailles 286.
Versalia, zie Versailles.
Versijden, Jan Dircksz. 442[7], 448, 449, 451, 453, 519[7], 523.
Vertemannus 399.
Verus = Frankrijk (koning van) 33, 63, 145, 147, 163.
Vesalia, zie Wesel.
Vesontio, zie Besançon.
Vespasianus, Titus Flavius 293[6].
Vesta 510.
Veth, Apollonius 142[5].
Vezekius, Bernardus 26, 58, 78, 86, 96, 114, 115, 139, 168, 170, 182, 242, 247, 268, 276, 284, 297, 303, 312, 333, 341, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 368, 371, 374, 375, 378, 393, 401, 409, 428.
Vianen 86, 308.
Vicq, heer van Meulevelt, Henri de 211.
Victoria 151.
Vierzon 354.
Vieuville, Charles de la 430.
Vigilantius = Episcopius, Simon 224, 225, 302, 332, 356.
Vigilius, paus 182[9], 183, 203.
Vignerot, dame de Combalet, Marie Madeleine de 439[1].
Vignon, markiezin van Treffort, Marie 352[8].
Villars 172.
Villiers, hertog van Buckingham, George 25.
Vincennes 323.
Vincentius, zie Gonzaga, Vincenzo.
Vincentius van Lérins 205[5].
Vincentius van Lérins *Commonitoria* 205.
Vinck 469.
Vinquius 287, 288.
Vipsanius Agrippa, Lucius 501[3], 502.

Vipsanius Agrippa, Marcus 498[5], 501, 502.
Viridunum (Viridunensis), zie Verdun.
Virot, Elisabeth 381.
Virtus, romeinse godheid 357.
Visions d'une fille Bohémienne, Geneve 1629 28, 326.
Visscher, Dr. N.P. *Verhaal van de inneming der stad Amersfoort in het jaar 1629, geschreven door den heer Mr. Willem van Dam, burgemeester dier stad, in zijne gevangenis den 20 Augustus van dat jaar in: Berigten van het Historisch Gezelschap te Utrecht II; 1, Utrecht 1849* 112.
Vitellius = Ferdinand II, keizer van Duitsland 145.
Vittorio Amedeo, hertog van Savoye 20[8], 212[9], 245[6], 248, 286, 290, 291[5], 324, 335, 379, 383, 400, 412, 425, 438, 513.
Vlaanderen (Vlamingen, Vlaams) 34, 48, 114, 186, 211, 314, 377, 398, 403, 408, 444, 464, 519.
Vlissingen 91, 117.
Vologeses 296[11].
Volumnius, gezant van Herodes 493, 494.
Volumnius, procurator van Syrië 494.
Volusianus = Holland 308, 347, 362.
Vorst, Adolf 14[4].
Vorst, Adolf *Oratio funebris in Obitum V.Cl. Gilberti Iacchaei Med. Doctoris et philosophiae Professoris eximij. Recitata XXI Aprilis Anno MDCXXVIII. Accesserunt variorum Epicedia. Lugd. Bat. MDCXXVIII* 14.
Vorstius, Conradus 329[3].
Vosbergen, Caspar van 4, 8, 11, 33, 36, 49, 238, 279, 478[1], 488.
Vosmaria, zie Vossemeer.
Vossemeer 444.
Vossius, Dionysius 330[2], 331, 427.
Vossius, Franciscus 180[9], 222[4].
Vossius, Gerard Johannes (zie ook Dohna, Fabianus zu) 30, 39, 53, 87[6], 100, 123, 151[7], 157, 160, 173, 178, 179, 181, 197, 198, 208, 217, 221, 222, 232, 238, 253, 272, 274, 282, 293, 298, 319[7], 329, 330, 331, 334, 335, 336, 341[8], 343, 351, 356, 360, 376, 382, 389, 394, 401, 420, 421, 427, 428, 431, 435, 436, 452, 471, 475, 476, 480, 515.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Joannis Vossi Commentariorum Rhetoricorum, sive Oratoriarum Institutionum libri sex, ita tertiâ hac editione castigati, atque aucti, ut novum opus videri possint. Lugduni Batavorum, Ex Officinâ Ioannis Maire 1630* 181, 198, 221, 232.
Vossius, Gerard Johannes *Gerh. Ioh. Vossii Elementa rhetorica, oratoriis ejusdem partitionibus accommodata; inque usum scholarum Hollandiae et West-Frisiae emendatius edita; nunc vero interpretatione Grae-*

carum vocum, quae in iisdem occurrunt, aucta. Lugduni Batavorum 1626 282.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Johannis Vossii Etymologicon linguae Latinae. Praefigitur Ejusdem de literarum permutatione tractatus. Amstelodami, Apud Ludovicum et Danielem Elzevirios. 1662* 88.
Vossius, Gerard Johannes *Ger. Joh. F. Vossii Heidelbergensis Oratoriarum institutionum libri sex. Lugduni Batavorum 1606* 181.
Vossius, Gerard Johannes *Ger. Joh. Vossii Partitiones oratoriae sive rhetorices contractae, libri quinque, Lugduni Batavorum 1621* 282.
Vossius, Gerard Johannes *Gerardi Johannis Vossii Rhetorices contractae, sive partitionum oratoriarum libri V. Ex Decreto Illustriss. ac Potentiss. Hollandiae & Westfrisiae D.D. Ordinum in usum scholarum eiusdem Provinciae excusi. Lugd. Batavorum 1622* 282.
Vossius, Gerard Johannes *idem, editio altera castigatior. Lugd. Batav. 1627* 282.
Vossius, Isaac 88.
Vossius, Johannes 87[5], 99, 121.
Vratislavia, zie Bratislava.
Vredenburg, Willem Hugensz. 519, 522, 523, 524, 525, 526, 527.
Vries, Arnout de 111.
Vrieslant, man van, zie Ernst Casimir.
Vught 68, 81.
Vughterschans 63.
Vughtsche Overlaat 312.
Vulcanius, Bonaventura 512.
Vulcanius, Bonaventura *Sapientissimi Regis Constantini Porphyrogennetae De Thematibus Siue De Agminibus militaribus per Imperium Orientale distributis Liber, numquam antehac editus: Ex Bibliotheca & Versione Bonaventurae Vvlcanii, Cum notis eiusdem. Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Plantiniana, Apud Franciscum Raphelengium, MDLXXXVIII* 262, 512.

W

Waal 381.
Waal, heer van Moersbergen, Adolf van 184, 205, 207.
Waals, zie Wallonië.
Waert, Jacoba de 93[3].
Wake, sir Isaac 405[12], 413, 414, 429.
Wal, Jacob van de 173[10], 247.
Walaeus, Antonius 201, 224[2], 226, 230, 237, 266, 275, 301, 302, 303, 310, 312, 332, 339, 368[9], 409, 410, 411.
Walaeus, Antonius *J. Polyander A Kerckhoven, A. Rivet, A. Walaeus, A. Thysius, Censura in Confessionem eorum, qui Remonstrantes vocantur. Leiden 1626* 201, 224, 226, 237.
Walaeus, Antonius *J. Polyander a Kerckhoven, A. Rivet, A. Walaeus, A. Thysius, Proeve Van de Lasteringen ende vreemde Leer-stucken der Remonstranten, Ghetrocken Ende by een ghestelt uyt haere Apologie, Ende by forme van Voor-looper tot waerschouwinghe van alle ware Christenen in 't Licht ghegeven:*

Door de Professoren der H. Theologie in de Universiteyt tot Leyden. Tot Leyden, By Bonaventuer ende Abraham Elzevier .... MDCXXX 301, 302, 303, 312, 332, 356, 409, 411.
Walaeus, Antonius *J. Polyander a Kerckhoven, A. Rivet, A. Walaeus, A. Thysius, Antwoorde op den Voorlooper der Remonstranten, teghen de Proeve van hare lasteringhen ende vreemde leer-stucken, tot een naerder waerschouwinghe van alle christenen in 't licht ghegheven door de prof. der. h. theol. tot Leyden. Tot Leyden, by Bonaventuer ende Abraham Elzevier. 1631* 302, 332, 410, 411.
Walenburg, Pieter Adriaensz. van 466[4].
Wallenstein, hertog van Friedland en Mecklenburg, Albrecht Wenzel Eusebius von 64, 94, 117, 337.
Wallonië (Walschlant, Waals) 139, 329, 339.
Walraven van Arkel 89.
Wangeler aant. 490.
Warmington, E.H. *Remains of Old Latin In three volumes II Livius Andronicus, Naevius, Pacuvius and Accius. The Loeb Classical Library. London-Cambridge Massachusetts MCMXXXVI* 312.
Warmond 77.
Wassenaer, Claes 21[13], 174.
Wassenaer, Claes *Historis Verhaal alder ghedenck-weerdichste geschiedenissen, die hier en daer in Europa, als in Duijtschlant, Vranckrijck, Enghelant, Spaengien, Hungarijen, Polen, Seven-berghen, Wallachien, Moldavien, Turckijen en Nederlant, van den beginne des jaers 1621: tot 1632 toe, voorgevallen syn. Amsterdam 1622 vv.* 21, 174.
Wassenaer, heer van Duvenvoorde, 't Woud, Starrenburg, Voorschoten en Veur, Jhr. Johan van 268[2], 436.
Waterland 38.
Wederdopers 274, 311, 314.
Weert, Jacoba de 519.
Weitz, Joannes 293[5], 327.
Weitz, Joannes *Observationes in Valerii Flacci Argonauticam. Leipzig 1630* 293.
Wenen 210, 424, 433.

Wentgen, Hillegonda 18[8].
Werdemann von Sonderspühel, Mathias 16.
Werthern, Dietrich von 445[5].
Werthern, Georg von 445[5].
Werthern, Wolfgang von 445[5].
Wesel 82, 89, 90, 91, 92, 94, 104, 106, 115, 118, 247, 339, 376, 489.
Westerbaen, Jacob 173[7].
Westergo 491.
West-Indië (Westindisch) 34, 114, 124, 133, 139, 320, 334, 355, 430, 472.
Westindische Compagnie 3, 51, 80, 82, 99, 114, 117, 118, 124, 132, 143, 163, 187, 472,
Westminster 229, 326.
Weston, Jerome 134[3].
Wevelinckhoven, Mr. Jan van 385[9], 386.
Weytzen, vrouwe van Brandwijk en Gijbeland, Anna 173[7], 285.
Wharton 414.
Wharton, Philip 229[8], 325, 414, 415.
Wight 3.
Wilhelm V, landgraaf van Hessen-Cassel 433[12].
Willebeek 308.
Willem I, graaf van Nassau, prins van Oranje 86, 96, 186[3], 313, 314, 389, 450, 453.
Willem II, graaf van Nassau, prins van Oranje 377, 393.
Willem III, hertog van Gulik en Kleef, hertog van Gelre 238, 278[8].
Willem Lodewijk, graaf van Nassau, heer van Beilstein 57[2], 267[1].
Willemsdr. Marytgen 14[4].
Willemstad 441.
Willemsz. van der Aa, Mr. Anthony 521[1].
Willerus, Martinus 397.
Witt, Mr. Andries de 409[4].
Witte, Cornelis Fransz. 523[6].
Witte, Gerrit Jacob 523[6].
Wittenberg 85, 314.
Wittenhorst 490.
Wittius, Daniel 357.
Wolfenbüttel, bibliotheek van 14.
Wolfgang Wilhelm, hertog van Neuburg en Jülich-Berg 247[5], 254, 423[2].
Wotton, sir Henry 229[7], 325, 364, 432.
Wtenbogaert, Franciscus 269.
Wtenbogaert, Johannes 19, 20, 22[3], 23, 25, 28, 29, 30, 38, 47, 48, 50, 55, 61, 62, 75, 76, 85, 95, 111, 112, 113, 114, 135, 138, 145, 159, 174, 187, 194, 206, 207, 213, 223, 224, 226, 230, 232, 238, 241, 242, 263, 276, 279, 283, 285, 288, 294, 301, 302, 303, 310, 311, 312, 315, 332, 333, 335, 353, 370, 401, 409, 410, 411, 418, 448, 452, 460, 461, 465, 475, 476, 479, 480, 481, 522, 524.

Wtenbogaert, Johannes *Aenmerckinghen*, zie *Gravamina Classium*.
Wtenbogaert, Johannes *Aen-spraeck, Aende Heeren Professoren van de Theologisch faculteyt Leyden, Over der selver Verantwoordinge Teghen de Consideratien van hare Consulten gegeven op vijf Amsterdamsche vragen. Gedruct .... MDCXXIX* 23, 266.
Wtenbogaert, Johannes *Advys op 't vast-stellen vande Religie. Tot Haerlem, By Jacob de Wit. Anno MDCXXX* 160.
Wtenbogaert, Johannes *Antwoord op 't blaeuw Libel of Boecxken onlangs uytgeg. met den Titel Naeder Unie der Remonstranten Anno 1617 etc. Midsg. op het versiert Verhael by forme van Voor-reden enz... Ghedr. in 't jaer o.H. 1631* 410.
Wtenbogaert, Johannes *Discours Op ende teghen de Conscientievse Bedenckingen, Ofmen in goede Conscientie Trefves met Spaengien maken mach. Midtsgaders de Consideratien op 't vast stellen van de Religie ende Regieringhe. Onlancks tot Haerlem uytgegheven. Tot Haerlem, By Jacob de Wit. Anno MDCXXX* 159, 187.
Wtenbogaert, Johannes *De Kerckelicke Historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, Inde Christenheyt voorgevallen, Van Het Jaer Vierhondert af, tot in het jaer Sesthienhondert ende Negenthien. Voornamentlick in deze Geunieerde Provintien. 1646* 57.
Wtenbogaert, Johannes *Gravamina Classium, Behoorende ad Synodvm te houden binnen Schoonhoven, den 23 Julij 1630. Met Aenmerckingen op de selve. 1630* 263, 266.
Wtenbogaert, Johannes *Korte Voorloper, Op de Proeve by de HH. Professoren der Theologie tot Leyden. Nu versch uytghegheven, teghen D'Apologie der Remonstranten. Ghedrvckt ..... M.CCCCCC.XXX* 302, 312, 356, 362, 367, 409, 411.
Wtenbogaert, Johannes *Onder-richtinghe, Op de Missive van P.V.H., Aende ... Staten Generael ende ... den Prince van Orangien. Nopende de saecke van Amsterdam. Daer in ontdeckt ende wederleyt worden verscheyden mysterien schuylende achter den Autheur van die Missive ... enz. 1629* 61.
Wtenbogaert, Johannes *Onderwijsinge Inde Christelycke Religie, ghestelt by Vraghen ende Antwoorden nae de Belydenisse der Remonstrants Ghereformeerde Christenen. Midtsgaders der selfder Formulieren ende Ghebeden, des Heylighen doops, ende des H. Avontmaels. De Tweede Druck, Verbetert en vermeerdert met een aen-sprake tot de Siecken en eenige Ghebeden. Tot Rotterdam, voor Iohannes Naeranus, Boeck-verkooper op de Steygher in den Boeckbinder, Anno 1640* 263.

Wtenbogaert, Johannes *Op-lossinge van de Ontrouwigheyt ende notoire leughenen, den Remonstranten met groot onrecht op-ghedicht, in 't monstreus Monsterken, onlanghs uytghestroyt, door of voor .... D. Heynsius. Ghedr. 1631* 302, 332, 341, 356, 362, 367, 411.
Wtenbogaert, Johannes *Eens oprechten Patriots ende Warachtigh Lief-hebbers der waere Christelicke Ghereformeerde Religie, Eerbiedighe, Ootmoedige niet min als ernstighe Aensprake, Aende ... Staten van Hollandt ende V Vest-Vrieslandt, ... Op 't Subject vande Synodale Gravamina, onlancx onder den man ghecomen. Ghedruckt .... 1630* 266.
Wtenbogaert, Johannes *Remonstrantie, Op den Naem der Kercken deser Geunieerde Provincien, overgegeven den ses-en-twintighsten September lestleden, Aende Ho. Mo. Heeren Staten Generael. Mitsgaders de Verontschuldigingh der Remonstranten daer tegen aende selve hare Hog. Mog. Ende Antwoordt opde Extracten der Professoren van Leyden, getoghen uyt de Apologie der Remonstranten, Gedrvckt In 't Jaer ons Heeren 1630* 311.
Wtenbogaert, Johannes *Replyck der Remonstranten, Opde Antwoordt der H.H. Leydtsche Professoren Teghen den Voorlooper ... 1631* 332, 356, 362, 367, 410, 411.
Wtenbogaert, Johannes *Schoonhovens Vertoogh Ende der Kercken Remonstrantie. Verrijckt met Aenmerckingen Ende punctueel Wederlegh Van 't gund inde Verontschuldingh der Remonstranten aen hare Hog. Mog. niet specialijck en is beantwoordt. Gedruckt .. 1630* 301, 312.
Wtenbogaert, Johannes *Voorstant van de Vryheyt der Conscientie, Teghen den Conscientiedwangh van Henricus Arnoldi vander Linden, Predicant tot Delff .. Ghestelt ... Int Jaer 1629. Ende Ghedruckt .. 1630* 160.
Wtenbogaert, Johannes *Wederopnemingh van D. Hendricvs Leo, voormaels Remonstrants Predicant tot Bommel, Tot de Gemeynschap van de Gereformeerde Kerck. Geextraheert uyt d'Acten van 't Synodus van Gelderlandt. Wtgegeven tot waerschouwinghe. In 't jaer ons Heeren 1631* 333, 356, 367.
Wtenbogaert, moeder van, zie Hamel, Helwich.
Würtemberg 40, 426, 429, 433, 481.
Würtemberg, hertog van, zie Eberhard III.
Würtemberg-Mömpelgard, Ludwig Friedrich, hertog van, zie Ludwig Friedrich.
Würtemberg-Weiltingen, Julius Friedrich, hertog van, zie Julius Friedrich.
Wyche, sir Peter 127[6].
Wijnbergen, Arendt van 60, 74, 95.
Wyntges, Johannes 132, 169.
Wyntges sr. 168.
Wyts, Jacob 2, 34, 42, 50, 62, 64, 69, 71, 104, 111, 338, 344, 455, 488, 518.
Wyttenbach, Daniel. *ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΤΟΥ ΧΑΙΡΩΜΕΩΣ ΤΑ ΗΘΙΚΑ*
Wyttenbach, Daniel. *Plutarchi Chaeronensis Moralia, id est Opera, exceptis Vitis, Reliqua. Graeca emendavit, Notationem emendationum, et Latinam Xylandri interpretationem castigatam, subjunxit, Animadversiones explicandis rebus ac verbis, item indices copiosos, adjecit, Daniel Wyttenbach. Tomus I. Oxonii E Typographeo Clarendoniano MDCCXCV* 179.

X

Xaintes, Claudius de, zie Saintes, Claude de.
Xantonicus, Oceanus 294.
Xanthus 507[1].
Xanthus *Λυδιαχά* 507.
Xiphilinus, Johannes 128[4].

Y

Yanowitz, Charles 355[2].
Yanowitz, Louis 355.
York, Elisabeth 82[3].
IJsel 74, 80, 82, 87, 92, 94, 98, 104, 117, 120, 124, 125, 140.

Z

Zaltbommel 333, 517.
Zarathustra, zie Zoroaster.
Zeeland (Zeeuwen, Zeeuws) 16, 35, 36, 48, 57, 63, 65, 73, 117, 118, 120, 130, 134, 146, 149, 163, 197, 200, 224, 267, 277, 283, 285, 296, 328, 329, 357, 377, 386, 389, 391, 393, 395, 428, 444, 449, 451, 455, 478, 487, 517.
Zeeland, Beooster-Schelde 487.
Zeeland Bewester-Schelde 281, 488.
Zeeland, Gecommitteerde Raden van 130, 145, 267, 455.
Zeeland, Rekenkamer van 455.
Zeeland, Staten van 65, 130, 145.
Zeno, keizer 182[7].
Zeno, keizer *Henoticon* 182.
Zeno, *ὁ Μύνδιος* 188.
Zenobia van Palmyra 311.
Zenobius. *ΖΗΝΟΒΙΟΥ ΕΠΙΤΟΜΗ ΕΚ ΤΩΝ ΤΑΡΡΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΔΥΜΟΥ ΠΑ-*

ΡΟΙΜΙΩΝ ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ ΚΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ 188.
Zenobius. zie Leutsch et F.G. Schneidewin, E.L.A.
Zerkintes, Nicolas 314[3].
Zetznerus, erven Lazarus 236.
Zeus 258, 370.
Zevenburgen 141, 190.
Zobel, Hans 31, 185.
Zoete van Laecke, heer van Hautain, Willem de 308.
Zonaras 239[5].
Zonaras *Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν* 239.
Zoroaster 509[1].
Zuid-Europa 152.
Zuid-Holland 418.
Zuid-Holland, synode van 225, 285, 409.
Zuidelijke Nederlanden 26, 120, 124, 125, 133, 134, 139, 149, 163, 379, 383, 395, 396, 408, 412, 516.
Zuiderzee 86.
Zuleger, Wenzeslaus 313[15], 314.aant.
Zürich 183, 231, 314.
Zurkinden, Nicolas, zie Zerkintes, Nicolas.
Zutfen 238.
Zwaben 40, 94.
Zweden (Zweden, Zweeds) 42, 52, 58, 64, 69, 79, 134, 184, 186, 212, 307, 324, 334, 335, 336, 349, 352, 377, 399, 408, 420, 423, 424, 425, 428, 433, 443, 446, 452, 458, 464, 472, 481, 517.
Zwingli, Ulrich 183[3].
Zwitserland (Zwitsers) 28, 66, 73, 84, 110, 113, 138, 161, 170, 173, 181, 183, 184, 265, 279, 280, 283, 308, 313, 314, 346, 348, 352, 379, 395, 396, 403.

[Addenda et corrigenda]

Addenda et corrigenda deel III.

P. 6 n. 2: p. 192 moet zijn p. 162.
P. 35 n. 1: p. 193 moet zijn p. 164.
P. 50 r. 7: Nque moet zijn Neque.
P. 59 n. 4: p. 194 moet zijn p. 165.
P. 61 n. 17 aanvullen met: Voor de editio secunda *ibid.*, no. 946.
P. 63 n. 15 aanvullen met: benoemd.
P. 70 n. 4: p. 195 moet zijn p. 166.
P. 78 r. 21: Trajectinus mercator moet zijn Trajectinus mercator,.
P. 82 n. 4 aanvullen: het 'wiens' r. 15 v.b. doelt wellicht op deze markies van Rambouillet; dan is de neef: Charles d'Angennes de Rochepot, graaf du Fargis.
P. 87 r. 5: Peroy moet zijn Peron.
P. 102 n. 4: p. 199 moet zijn p. 170.
P. 151 n. 2: Jan, Adriaan of Arnold moet zijn Jan of Adriaan.
P. 158 n. 9: (omstr. 1572-1671) moet zijn (1573-1651).
P. 163 n. 6: Mr. Gerard Cromon moet zijn Mr. Gerard van Crommon.
P. 193 r. 19: HOLSTEIN moet zijn HOLSTENIUS.
n. 14: Holstein moet zijn Holste.
P. 195 n. 8: Charles, duc de Lorraine moet zijn Karel, hertog van Lotharingen.
P. 198 n. 5: raad en rekenmeester moet zijn de latere raad en rekenmeester.
P. 200 n. 8: p. 204 moet zijn p. 174.
P. 201 n. 7: Albrecht van Beieren moet zijn Albrecht van Beieren-Straubing.
P. 209 n. 2: p. 201 moet zijn p. 171.
P. 221 n. 12: p. 208 moet zijn p. 177.
P. 225 n. 6: achter MDCLVII, p. 28 invoegen: *Ep. ad Gallos*, p. 434.
P. 229 r. 22: HOLSTEIN moet zijn HOLSTENIUS.
P. 248 n. 6: p. 209 moet zijn p. 178.
P. 249 r. 7: תובטנ moet zijn תופטנ.
P. 261 r. 39: usyn moet zijn cousyn.
P. 262 n. 5: p. 211 moet zijn p. 180.
P. 282 n. 5: we moet zijn wel.
P. 299 n. 6: voor de woorden: kerkelijk bedienaar etc. invoegen: Jacques Pineton de Chambrun,.
P. 314 n. 5: Vignerod moet zijn Vignerot.
P. 316 n. 10: (1573-1671) moet zijn (1573-1651).
P. 322 n. 2 aanvullen met: tenzij Lassonium gelezen moet worden. Dan is bedoeld de Delftse rector Jacob Lasson (zie het artikel van Drs. Jan Taal, *Jacob Lasson, Leermeester van Hugo Grotius* in *Grotiana* X 1942-1947, 's-Gravenhage 1947, pp. 51 vv.
P. 328 n. 6: p. 211 moet zijn p. 181.
P. 352 n. 7: Claudius Aelianus was een schrijver uit de 2de eeuw moet zijn Aelianus was de schrijver van een krijgskundig leerboek uit de Hellenistische tijd.
P. 364 n. 1: p. 213 moet zijn p. 182.
P. 365 n. 1: p. 214 moet zijn p. 183.
P. 375 n. 8: geb. 1607 moet zijn geb. 1604. de jonste, Achille Auguste, moet zijn Achille Auguste,.
P. 378 n. 6: moet zijn: De Geneefse drukker Pierre de la Rovière.

P. 379 n. 2: toevoegen: *Ep. ad Gallos*, p. 435.
P. 382 n. 5: Inplaats van Mij onbekend: Santenus is Martinus Cornelii Santenus; hij was nog in Parijs, toen Willem de Groot na zijn bezoek aan Hugo weer vertrok. In het Rijksarchief in de Provincie Utrecht bevindt zich onder no. 563 een latijns gedicht, dat Santenus op het vertrek van Willem gemaakt heeft.
P. 416 n. 2: Isaac van Gerwen moet zijn Isaac van Gerven.
P. 437 n. 5: no. 1360 moet zijn no. 1361.
P. 465 n. 1: De brief is ontdekt door Dr. D.P. Oosterbaan, archivaris van Delft; vgl. *Inleiding*, p. IX moet zijn De brief is ontdekt door Sylvino Gurgel de Amaral; vgl. Inleiding dl. IV, p. IX.
P. 475 r. 30: Bedler moet zijn Sedler.
P. 483 kol. 2 r. 14: 1157 vervalt.
r. 15: *1174* vervalt.
r. 21: achter *1146* invoegen: 1157, *1174*,.
P. 486 r. 43: 531 moet zijn 53, 1.
P. 489 kol. 1: Aelianus, Claudius moet zijn Aelianus.
P. 490 kol. 1: Albrecht, hertog van Beieren

moet zijn Albrecht, hertog van Beieren-Straubing.
P. 491 kol. 2: na Bayonne invoegen: Bazán, Don Alvaro de, markies van Santa Cruz de Marcenado 156.
P. 493 kol. 1: Bonnet de Toiras etc. verplaatsen naar p. 517 kol. 2 r. 8: Saint Bonnet, heer van Toiras, etc.
P. 495 kol. 1: Castilioneus ... Caspard de moet zijn Castilioneus ... Gaspard de, Chevillon, heer van, etc. verplaatsen naar kol. 2 r. 5.
kol. 1: Chevillon etc. verplaatsen naar p. 495 kol. 2 n. 5.
kol. 2: Coligny ... 203 moet zijn Coligny ... 203[1].
P. 496 kol. 2: Crell, J. *Ad librum* etc. moet zijn Crell, J. *Ad librum Hugonis Grotii, Quem de Satisfactione Christi adversus Faustum Socinum Senensem scripsit, Responsio Johannis Crellii Franci Ecclesiae Racoviensis Ministri* etc.
Cromon, Mr. Gerard moet zijn Crommon, Mr. Gerard van.
P. 500 kol. 2: Genève na 347 invoegen 378.
P. 505 kol. 1: Holstein, Lucas moet zijn Holste(nius), Lucas.
P. 508 kol. 1: Lorraine, hertog van Guise, etc. 76 moet zijn .... 76[3]; 158[8] aant. vervalt. Lotharingen, Karel, moet zijn Lotharingen, Karel IV, hertog van 195[8] etc.
P. 509 kol. 1: Matancabaai 413 moet zijn Matancabaai, zie Matanzas.
na Matancabaai invoegen: Matanzas 413.
kol. 2: Meteren, Emanuel van *Historie der Nederlandschen* etc. moet zijn ... *Historie der Nederlandscher* etc.
P. 511 kol. 1: Myle, Arnold van der, vervalt.
P. 512 kol. 1: Nüssler, B.G. moet zijn Nüssler, B.W.
P. 514 kol. 2: Porphyrius *Κατά Χρσιτιανῶν* moet zijn .. *Κατά Χριστιανῶν*.
P. 518 kol. 1: Santa Cruz, markies van, 156 moet zijn Santa Cruz, markies van, zie Bazán, Don Alvaro de.
P. 521 kol. 1: Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, Henri de la moet zijn Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, burggraaf van Turenne, Henri de la.
P. 522 kol. 1: Verreicken, Louis moet zijn Verreycken, Louis.
P. 523 kol. 2: Wake, Sir Isaac 264[4] moet zijn ... 246[4].

Addenda et corrigenda deel IV.

P. 67 n. 1, r. 2: 1692 moet zijn 1629.
P. 78 n. 7 invoegen na de woorden *Saken van Staet en Oorlogh*: I, p. 860.
P. 463 r. 9 v.o. toevoegen: Vint bedenckelijck aen de Staten-Generael te schrijven, insonderheyt sonder kennisse van de burgemeesters van Rotterdam et cur. (?).
Presentatie van te vertrecken soude in sijn pretensie prejudiciabel sijn.
Sal best sijn, dat wij ons beyde gerust houden ende aensien, wat Godt sal willen wercken off den menschen laten doen.
Gallus is hem suspect.
Sal op substantiële formaliteyten blijven staen.
Het gat van de Mase hoope ick, dat sij mij niet sullen connen stoppen.
P. 497 n. 1 toevoegen: De geciteerde plaats luidt woordelijk in de vertaling van Dalechampius: De palmulis, quas Nicolaos vocant, & quae advehuntur è Syria, hoc tantùm vobis possum dicere, ab AVgusto imperatore hoc nomen inditum fuisse, qui admodum cibo eo delectaretur, quòd Nicolaus Damascenus eius amicus palmulas saepius illas ad ipsum mitteret. Fuit quidem is Nicolaus Peripateticus, & historiam luculentam condidit (*ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑ Athenaei Deipnosophistarvm Libri XV. Isaacvs Casavbonvs recensuit, & ex antiquis membranis suppleuit, auxitque. Adiecti sunt eiusdem Casavboni in eundem scriptorem Animadversionum libri XV. Addita est & Iacobi Dalechampii Cadomensis, Latina interpretatio, cum notis marginalibus. Cum necessarijs indicibus*).